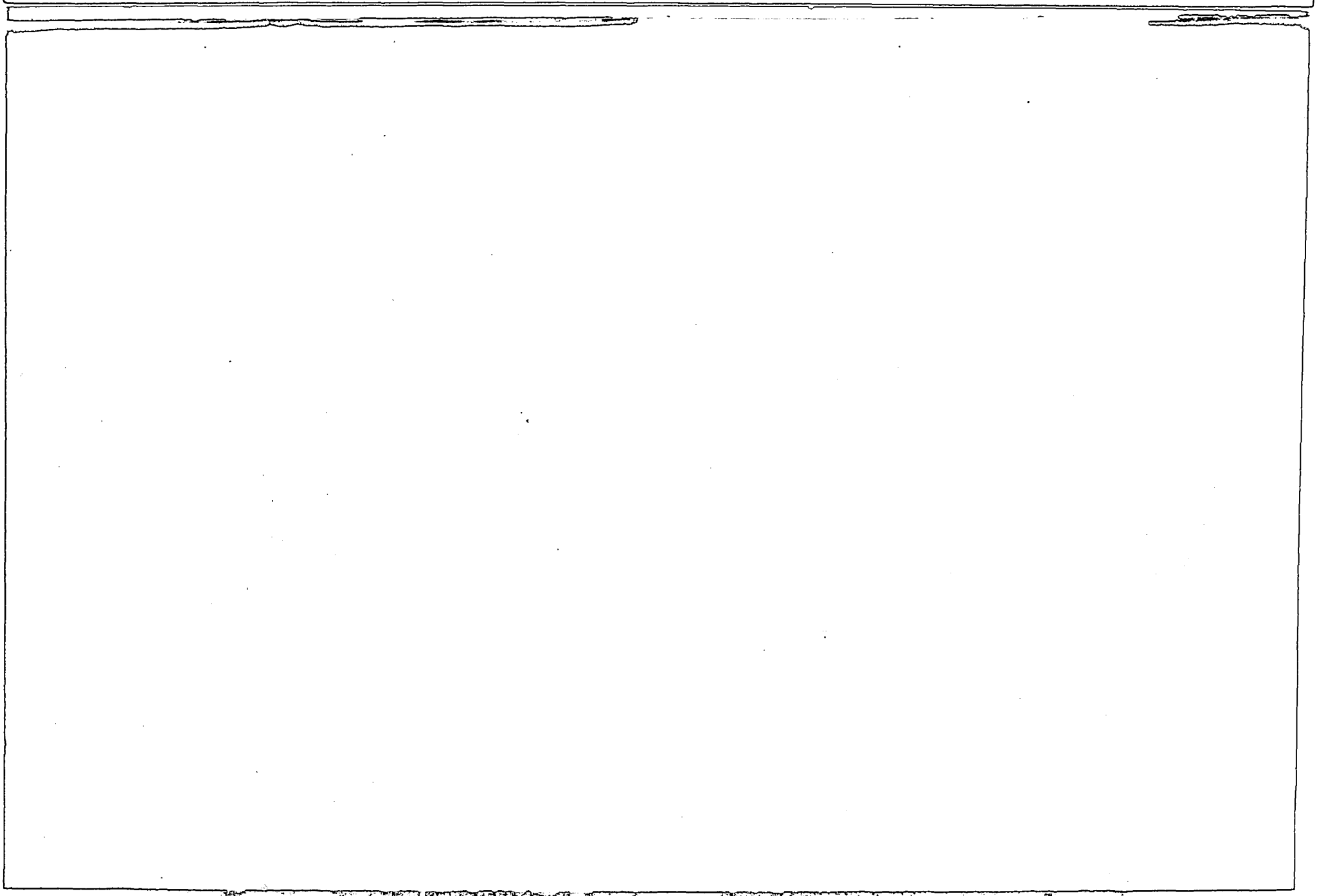

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

Membru al Academieĭ Române, al Academieĭ Imperiale de Sciințe dela St. Petersburg, al Societățiĭ de Linguistică din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Archivelor Statuluĭ; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Mănținem dar aceste frumóse expresiuni întrebuințate de strămoșiĭ, și nu ne temem de cuvinte cariĭ aŭ căpětat de vécuri înpămintenirea...

CAROL I.

... marĭ și nétede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL II.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzeĭ. — 96.

ACAD. ... R.
Inv. 38.872.

15569

PREFAŢA

Tomul I al Etimologiculuï eşind întreg la lumină, Academia Română, sub auspiciele căriïa este pusă lucrarea de cătră Augustul Intemeiător, s'a creḑut datóre în sesiunea generală din 1887 a'şï spune cuvîntul în acéstă privinţă, de'ntâïu prin raportul Secretaruluï General, apoï prin Comisiunea alésă pentru a respunde la acel raport. In loc de prefaţă, extragem pasagele corespunḑétóre din raportul d-luï Dim. A. Sturdza, ca Secretar General, şi din respunsul d-lor G. Bariţ, N. Kretzulescu şi A. Odobescu, ceï treï membri aï Comisiuniï.

Din raportul d-luï Dim. A. Sturdza :

„Astăḑï avem înaintea nóstră întâïul volum al *Mareluï Etimo-*
„*logic*. Din acest volum putem vedé, judeca şi apreţia atât însem-
„nătatea ideiï Maiestăţiï Sale Regeluï cât şi eruditiunea, pătrunderea
„şi munca pe carï d-l Hasdeŭ le pune în executarea acesteï lucrărï.

„*Magnum Etymologicum Romaniae* nu este un simplu dicţio-
„nar, redactat după modul dicţionarelor de pînă acuma. Este o lu-
„crare unică în felul seŭ. D-l Hasdeŭ a cuprins înţelesul intim al
„ideiï M. S. Regeluï şi a conceput un plan de executare fórte vast
„şi cu totul noŭ şi original. Cuprinsul lucrăriï este precisat chïar
„pe titlu prin cuvintele : *Dicţionarul limbeï istorice şi poporane a*
„*Românilor*, de unde se vede că *Magnum Etymologicum Romaniae*
„va cuprinde în sine tótă limba română în manifestările şi formele
„eï istorice, poporale şi dialectale, aşa după cum se găsesc în căr-
„ţile vechï, în literatura poporană scrisă şi nescrisă şi în vorbirea
„vie a poporuluï. Acesta este fondul comun, este basa din care
„se forméză limba literară, destinată a exprima tóte cugetările şi
„tóte manifestările civilisaţiuniï naţionale.

„Din relaţiunile, pe carĭ d-l Hasdeŭ ni le-a presentat în ceĭ „doĭ anĭ precedenţĭ, am vĕdut cum s'a strîns materialele din carĭ „se formézĕ acéstă lucrare monumentală asupra limbeĭ nóstre.

„Cele patru fascicole publicate pînă acuma arată cum lucrarea „se execută.

„Din partea publicată se vede că *Magnum Etymologicum* nu cu- „prinde numaĭ însemnarea cuvintelor cu arătarea etimologieĭ lor. „Fie-care cuvînt formézĕ o monografiă, în care sînt înşirate origi- „nile şi istoricul întrebuinţărĭĭ luĭ, precum şi tóte funcţiunile luĭ „în observaţiunile, obiceĭurile, credinţele, superstiţiunile poporuluĭ, „de unde resultă că acest dicţionar este o enciclopediă naţională, „în care sînt arătate şi explicate tóte manifestaţiunile spiritului po- „poruluĭ nostru. Ast-fel lucrarea d-luĭ Hasdeŭ ocupă în studiile nó- „stre filologice un loc de o însemnătate fórte mare. Prin ea se va „da un impuls puternic a studia în tóte direcţiunile psichologia po- „porană a Românilor.

„Uşor se va înţelege acum, de ce *Marele Etimologic* trebuia „să se deosebéscă de forma obicĭnuită a dicţionaruluĭ. In *Dicţiona- „rul* d-luĭ Hasdeŭ fie-care cuvînt este tractat în forma uneĭ micĭ „monografiĭ, care póte fi citită şi înţelésă de fie-care. Prin acésta „*Magnum Etymologicum* va deveni o carte instructivă, în care orĭ- „cine va puté găsi explicărĭ asupra orĭ-căruĭ cuvînt; acéstă lectură „va contribui fórte mult la respândirea cunoscinţelor drepte asupra „limbeĭ şi asupra poporuluĭ român şi la înlăturarea multor ideĭ „greşite, carĭ sînt respândite chĭar între Românĭ asupra manifestă- „rilor spirituluĭ naţional. Dar *Magnum Etymologicum* va maĭ avé „un alt resultat: o cunoscinţă exactă a tesauruluĭ limbeĭ românescĭ „şi a întrebuinţărĭĭ luĭ.

„Avênd înaintea nóstră întâĭul volum al *Mareluĭ Etimologic* „şi apreţuind marea însemnătate a acesteĭ publicaţiunĭ, precum şi „onórea ce face ea ţĕrĭĭ şi Academieĭ, se deştéptă în noĭ simţi- „minte de adâncă recunoscinţă şi de nemărginit devotament cătră „M. S. Regele, Augustul Preşedinte şi Protector al Academieĭ, care „a conceput ideia lucrărĭĭ şi a dat mijlóce ca să se realiseze; pre- „cum şi simţiminte de ĭubire, de stimă şi de mulţumire cătră co- „legul nostru B. P. Hasdeŭ, care şi-a pus tótă activitatea sa spre „a realisa acéstă lucrare, care va fi, cum a dis M. S. Regele: un „monument neperitor pentru limba şi cultura română...“

Din respunsul d-lor A. Odobescu, N. Kretzulescu şi G. Barit: „În frunte vom pune ivirea primeĭ manifestărĭ realisate din „opera capitală a secţiuniĭ literare, cea dintâĭu pétră din temelia „limbeĭ nóstre, acel lăstar rĕsărit din măréţa cugetare şi din ge„nerósa iniţiativă a Augustuluĭ nostru Protector şi Suveran. Vor„bim de primul volum, în patru fascicule, din *Marele Etimologic „al Românieĭ*. Colegul nostru, d. B. P. Hasdeŭ, carele a primit cu „lăudată semeţiă sarcina acesteĭ opere uriaşe, a lucrat în ultimiĭ „doĭ anĭ la dînsa ast-fel cum, şi dacă am voi să-ĭ căutăm cu tot „dinadinsul defecte şi lacune, abia am puté dibui pe icĭ şi colé „fórte uşóre şi neînsemnate scăpărĭ din vedere, asupra cărora d-sa „mereŭ revine cu completărĭ şi adause. D. Hasdeŭ lucréză la ea „încet, — şi bine face; lucréză cu prudenţa cuvenită când are omul „a purta cu sine un aparat de erudiţiune atât de greŭ şi atât de „complex. Şi totuşĭ pînă acum nu i se póte imputa că n'a mers „aşa de repede ca alte marĭ lucrărĭ de natură analogă, executate „prin ţerile culte ale Apusuluĭ. Pe acolo însă lexicografiĭ de aḑĭ „n'aŭ decât a secera, a aduna în mănunchĭu, saŭ cel mult a prăşi „în holdele literare semĕnate de secolĭ de cătră predecesoriĭ lor. „Colegul nostru, putem ḑice, urmând aceĭaşĭ imagine, că trage brazda „şi despică ogor în ţelină. El însuşĭ v'a explicat maĭ cu de amă„runtul cum şĭ-a croit răzórele, cum îşĭ destupă rădăcinele şi cum, „lucrând mereŭ în trudă, îĭ resar în préjmă miile de preţióse flori„cele ale vechiĭ nóstre limbe, pe carĭ nicĭ o dată el nu se îndură „a le lepăda în laturĭ. Să-ĭ mulţumim dar pentru a sa tot aşa de „vîrtósă cât şi delicată muncă; să-ĭ urăm pe timp îndelungat ace„ĭaşĭ tăriă, aceĭaşĭ stăruinţă, şi tot de o dată să-ĭ şoptim la ureche „că, şi noĭ de aicĭ şi publicul de afară, sîntem nerĕbdătorĭ de a „ne folosi cât maĭ iute de mândra-ĭ lucrare, sîntem doritorĭ a'l ve„dé înteţindu'şĭ vîrtutea şi agerimea spre a ne da curînd cât maĭ „mult rod se va puté...“

La mijloc între raportul Secretaruluĭ General şi respunsul Comisiuniĭ, autorul a rostit în sînul Academieĭ propria sa dare de sémă asupra mersuluĭ lucrăriĭ, care urméză maĭ la vale ca introducere la tomul II. Aci maĭ avem însă ce-va de adaos, ca întimpinare la măgulitórea nerĕbdare, despre care vorbesce Comisiunea Academică.

Doritóre de a ajunge pe tóte căile cât maĭ în pripă la trépta de cultură a surorilor sale din Occident, naţiunea română — orĭ-ce s'ar

ḑice—se mişcă zornică, între cele-l'alte tărîmurĭ, şi pe acela al filologieĭ. Când începusem noĭ maĭ an-ţerţ, atuncĭ cântecele adunate în Ardél de dd. Jarnik şi Bărsanu, în România de d. G. D. Teodorescu, nu eşiseră încă la lumină, nicĭ muzica poporană de d. Vulpian, nicĭ poveştile bucovinene de d. Sbiera, nicĭ studiele dialectale despre Moţĭ şi despre Bihorenĭ de d. Frâncu şi de d. Pompiliŭ, nicĭ maĭ câte altele. Apoĭ tot de atuncĭ încóce sînt de înregistrat unele importante ediţiunĭ critice de texturĭ vechĭ, precum este Codicele Voroneţian, Psaltirea în versurĭ a luĭ Dosofteĭu, Predicele luĭ Antim etc.; ĭar din cercetărĭ curat sciinţifice, câte-va excelente disertaţiunĭ de d. L. Şaĭnénu.

Dacă nemic nu va veni să împedece acest ager avînt, menit din ce în ce maĭ mult a prinde la putere, lucrarea *Etimologiculuĭ* va deveni şi ea maĭ uşóră, maĭ îndemânatecă, maĭ gata cu o óră înainte.

B. P. H.

25 Martiŭ 1887.

DICȚIONARE ȘI DICȚIONARE

INTRODUCERE LA TOMUL II,

CITITĂ DE'NAINTEA ACADEMIEĬ ROMÂNE ÎN ȘEDINȚA DELA 13 MARTIŬ 1887.

— Óre pîn'la ce literă aĭ ajuns? mĕ 'ntreba într'o ḑi un bărbat cu véḑă în lume.

— Hm!—respunseĭ eŭ printr'o altă întrebare—pînă la ce literă aĭ citit?

Aci, firesce, o mare încurcătură, căcĭ omul meŭ cunoscea cartea numaĭ din svon. Românul însă nu se pré-încurcă maĭ nicĭ o dată. Prefăcêndu-se că n'a auḑit întrebarea, el se apucă cu o măiastră uşurinţă a mĕ lăuda pe mine, a lăuda Etimologicul, a lăuda Academia, a lăuda câte 'n lună şi'n sóre, dară—fără un dară nu se póte—îşĭ încheiâ acatistul printr'un adânc suspin şi o duĭósă urare:

— Numaĭ să'ţĭ dea Dumneḑeŭ anĭ mulţĭ ca să poţĭ isprăvi!...

A! ĭată ce-va care trece peste competinţa mea şi chiar peste votul unanim al înaltuluĭ Corp Academic. Ar fi de minune, negreşit, dacă Stăpânirea ar puté să vină în Parlament cu un proiect de lege, prin care să mĕ opréscă de a muri pînă la terminarea Etimologiculuĭ, ba încă să'mĭ maĭ lungéscă ḑilele şi peste litera *z* pentru ca să fac un suplement. Nu sciŭ, dacă ţéra ar câştiga prin acésta; eŭ însă unul aş fi pe deplin mulţumit. Dar fericitele timpurĭ când se potcovĭaŭ purecĭĭ aŭ trecut de-mult. E fórte cu putinţă ca eŭ să mor mâine saŭ poĭ-mâne, şi 'ntr'un asemenea cas, fără îndoélă, nimenĭ nu va ḑice: după ce a murit, câte ḑile a maĭ trăit ca să isprăvéscă?...

Ceĭa ce mĕ liniştesce întru cât-va, este că paguba n'ar fi tocmaĭ mare. In adevĕr, dacă lucrarea mea nu e nicĭ caldă nicĭ rece, aşa şi aşa, cât duce cĭurul apă, lesne se vor găsi mulţĭ ca s'o urnéscă maĭ departe; dacă însă, din potrivă, ea ar fi cum-va atât de bună încât a-nevoe să se găséscă cine-va ca să mĕ înlocuéscă la muncă, atuncĭ orĭ-cât va remâné dela mine, un volum, doĕ saŭ treĭ, va fi un dar bine venit, o pîrgă nu de prisos pentru sciinţa în genere şi pentru românime în parte. Punêndu-mĕ la mijloc între ambele ipotese, eŭ îmĭ permit a crede că opera mea, fără a fi ce-va de tóte ḑilele, nu este totuşĭ vre-o grozăviă peste puterile orĭ-cuĭ va întruni în sine un temeĭu de cunoscinţe istorice şi filologice cu un dram de bun simţ şi de bună voinţă.

Cu asemenĭ cunoscinţe filologice şi istorice pe de o parte, cu bună voinţă şi bun simţ pe de alta, nu va avé cine-va, ca să pótă merge înainte cu desăvîrşirea lucrăriĭ, decât să se pĕtrundă de planul general, de marginile în carĭ el se desfăşóră, de cugetarea cea călăuză pe calea ce'l duce la capĕt.

Al meŭ în tótă puterea cuvîntuluĭ este numaĭ acest plan, prin care—după ḑisa d-luĭ Dimitrie Sturdza—eŭ isbutiĭ „a cuprinde înţelesul intim al ideeĭ M. S. Regeluĭ“ şi pe care din capul loculuĭ îl încuviinţase Academia. In tomul I, pe cele 1120 de colóne, se vede deja destul de limpede chipul de realisare a aceluĭ plan.

Dar ce ḑic? Nicĭ acest plan, cu a căruĭ paternitate aş vré să mĕ fălesc, nu este al meŭ. El resultă aprópe întreg din starea actuală a Sciinţeĭ limbeĭ. De nu l'aş fi zămislit eŭ, trebuĭa s'o facă astăḑĭ saŭ mâine un X saŭ un Y. Prioritatea este aci o simplă întâmplare, ĭar zăbava din partea altora nu e de mirare, de óră-ce însăşĭ Linguistica s'a născut abia de jumătate de secol. Câte şi maĭ câte de dres îĭ maĭ remâne de aci încolo!

Dacă sarcina mea ar fi de a lucra un Etimologic al limbeĭ francese saŭ al celeĭ germane orĭ italiene, este învederat că aş avé la îndemână un material însutit maĭ mare, studiat maĭ de'naînte de o pleiadă de cărturarĭ; povara, prin urmare, ar fi nespus maĭ purtărĕţă; dar să nu se crĕḑă că atuncĭ eŭ aş procede altfel decât acuma; să nu se crĕḑă érăşĭ că altfel aş procede, când mi s'ar da vre-un graĭu selbatec din Africa saŭ din America, lipsit de orĭce monumente, de orĭ-ce cultură, de orĭ-ce năzuinţe literare; nu altfel aş procede, nu şi nu, căcĭ planul — încă o dată — nu este o

nepregetată născocire a crieruluĭ meŭ stăruitor, ci mi se impune vrênd-nevrênd din afară prin Sciinţa limbeĭ.

Dela Bopp şi Diez, dela Schleicher saŭ dela Curtius încóce, nicĭ chĭar un mic manual de gramatică pentru clase primare nu se maĭ scrie aşa cum se scriea altă-dată. Cu atât maĭ vîrtos, este un abis între cea maĭ voluminósă gramatică a orĭ-cărĭĭ limbĭ de pe la 1800 şi între orĭ-ce gramatică sciinţifică de astăḑĭ, fie ea şi maĭ mititică decât acea a luĭ Brachet. Cum dară se întâmplă, că numaĭ Dicţionarul n'a făcut în principiŭ aprópe nicĭ un pas înainte?

Nu vorbim nemic despre acele dicţionare aşa ḑise practice, pe carĭ Francesul pretinde a le purta în busunar: „dictionnaire de poche", ĭar Némţul le ţine în mână: „Handwörterbuch", uniĭ şi alţiĭ servindu-se cu ele pentru a'şĭ tălmăci bine-reŭ o frasă saŭ o vorbă străină; acele vocabulare elementare, cu ajutorul cărora nu este de mirare dacă la noĭ unul din vulgarisatoriĭ romanţurilor parisiene de pe la 1850 tradusese pe „plateau de Waterloo" prin „talerul dela Waterloo". Despre asemenĭ ABC aĭ lexicografieĭ nu se vorbesce. Nu vorbim érăşĭ despre acele dicţionare aşa ḑicênd imperative, prin carĭ un areopag oficial, o Academiă Francesă saŭ o Academiă della Crusca, se crede în drept a legifera asupra limbeĭ curat literare a uneĭ naţiunĭ, făcênd din graĭu un fel de selecţiune nu naturală, ci de tot artificială, cel mult artistică. Este un gust, ér despre gusturĭ nu se dispută. Noĭ avem acĭ în vedere numaĭ Lexica totius linguae, numaĭ Thesauros, numaĭ acele repertorie colosale, pe carĭ Littré le definesce: „un enregistrement très-étendu des usages de la langue, enregistrement qui, avec le présent, embrasse la passé".

Să luăm excelentul dicţionar latin al abbateluĭ Forcellini din secolul trecut şi să'l punem alăturĭ cu cea maĭ nouă mare operă lexicografică: „A new english dictionary on historical principles", pe care dela 1884 încóce a început a o publica James Murray, după ce în curs de 25 de anĭ o societate întrégă îĭ adunase şi'ĭ grămădise materialurĭ peste materialurĭ.

Inţelegem ca Forcellini să nu ne dea alt ce-va decât clasicitatea latină, căcĭ „populus romanus" nu maĭ trăesce, graĭul luĭ cel viŭ s'a metamorfosat de vécurĭ în dialectele romanice de astăḑĭ, fără a ne fi lăsat maĭ nicĭ o urmă propriă; cântecele sale, poveştile, ghicitorile, bócetele, rîsurĭ şi plânsurĭ, totul s'a prăbuşit aco-

perindu-se cu gîulgîul uîtăriĭ. Dar óre în aceĭaşĭ posiţiune se află Murray ? El are a face cu cea maĭ junĕ din naţiunile cele marĭ ale Europeĭ, o naţiune plină de sucul vieţeĭ, o naţiune căriĭa i se datoréză însuşĭ cuvîntul f o l k l o r e, care însemnéză tóte prin câte se manifestă spiritul unuĭ popor, obiceiele luĭ, ideile'ĭ despre sine'şĭ şi despre lume, literatura luĭ cea nescrisă, miĭ şi miĭ de trăsure caracteristice cu rădăcinĭ în inimă şi cu muguriĭ în graĭu. Eĭ bine, cărturăria englesă veche şi nouă se găsesce la Murray, dar poporul engles — nu.

Popor ! ĭată ceĭa ce deosebesce pe Sciinţa limbeĭ, născută în secolul nostru, de acele studie linguistice de altă dată, carĭ n'aŭ lipsit pe icĭ pe colea nicĭ chĭar în negura véculuĭ de mijloc. Óre de ce nu s'a putut plăsmui acéstă sciinţă în minţile cele semi-ţeescĭ ale unor uriaşĭ ca Aristotele saŭ ca Bacon ? De ce ? — fiind că orĭ-care naţiune ce-va maĭ înaintată se credea pe atuncĭ a fi pré superióră celor-lalte maĭ puţin desvoltate, şi fiind-că în fruntea fiecăriĭ naţiunĭ se păuna câte o clasă socială rădicată cu mult maĭ pe sus de straturile cele de jos, creţêndu-se datóre a le despreţui şi a nu le băga în sémă, după cum strălucitul păun — se ţice — nu se uĭtă nicĭ o dată la picĭórele sale, căcĭ sînt aspre şi întunecóse. Sub o asemenea aristocraţiă între naţiunĭ şi sub o asemenea aristocraţiă între clase, orĭ-ce altă sciinţă saŭ artă putea să propăşéscă, dar nu Linguistica, al căriĭa material brut se află maĭ-maĭ întreg în cătune, în colibe, în bordeĭe, nu în palaturĭ.

Se crede, cumcă creştinismul ar fi dat nascere Sciinţeĭ limbeĭ. O spuseră o dată Pott şi Max Müller ; de atuncĭ o tot repetă alţiĭ. In adevĕr, nemine înainte de Crist n'a şters deosebirea dintre om şi om, înfrăţind pe şerb şi pe stăpân, pe Elin şi pe barbar. Dar vorba Românuluĭ : Vodă vrea, Hâncu ba ; una a fost cugetul Mântuitoruluĭ şi alta a hotărît Papa. In locul graĭurilor celor viue, pe carĭ eraŭ trimişĭ să le înveţe apostoliĭ, eclesia ulterióră a încărcat omenirea, ca un soĭu de monopol, cu câte-va limbĭ mórte şi prohodite, maĭ ales ebraica, gréca şi latina ; în locul frăţieĭ evangelice, cârja Sântuluĭ Petru a concurs la desfăşurarea şi crescerea aceluĭ feudalism, care turtĭa sub călcâie elementul poporan; contra limbilor celor reposate, contra nemiciriĭ morale a glótelor, dacă protesta cine-va, apoĭ numaĭ dóră ereticiĭ, numaĭ dóră aceĭ pretinşĭ schismaticĭ, pe carĭ iĭ spulberaŭ fulgerele Vaticanuluĭ. Este adevĕrat, de treĭ orĭ adevĕrat, că luĭ Crist i se datoréză principiul metafisic

al Sciinţeĭ limbeĭ; nascerea eĭ însă, intruparea'ĭ cea pipăită, nu putea fi opera Papilor, ci este resultanta spiritului celuĭ egalitar, care de un véc şi maĭ bine pregătise Revoluţiunea francesă şi pe care Revoluţiunea francesă l'a transmis înjghebat şi întărit secoluluĭ nostru. Şi fără a se fi desgropat limba sanscrită, deşi póte ce-va maĭ anevoe, Linguistica trebuĭa să se nască din dată ce aŭ devenit egale de'naintea sciinţeĭ limbile cele maĭ culte cu graĭurile cele maĭ necĭoplite, ér toţĭ cetăţeniĭ, dela vlădică pînă la opincă, egalĭ pe tărîmul politic. Linguistica fusese prevĕḑută abia pe la începutul secoluluĭ trecut de către marele Neapolitan Giambattista Vico, care trăsese cel de'ntaĭu luarea a-minte asupra literatureĭ poporane, asupra idiotismilor vulguluĭ, asupra aceleĭ împregĭurărĭ că fie-care popor posedă câte o enciclopediă a sa óre-cum instinctivă, o logică a sa, o psicologiă a sa, o geografiă, o cosmografiă, o astronomiă etc., carĭ tóte constituă o nepreţuită comóră a cugetărĭĭ sub învălişul graĭuluĭ.

Un mare dicţionar, în care poporul nu este cuprins c e l p u ţ i n tot pe atâta pe cât se cuprinde acolo statul major al naţiunĭĭ, în care o odă saŭ un sonet nu primesc în clubul lor un cântec bătrânesc saŭ o doĭnă, în care citaţiunile dintr'o nuvelă s'ar crede pângărite alăturĭ cu citaţiunĭ dintr'un basm, în care ar fi un scandal nesuferit de a se întâlni la o-laltă un vers din „Vicleem“ cu o strofă dintr'o tragediă, şi'n care se descrie menuetul, dar nu se pomenesce „ca la uşa cortuluĭ“; un asemenea mare dicţionar este un anacronism astăḑĭ, căcĭ Sciinţa limbeĭ urmăresce cu stăruinţă evoluţiunea vorbeĭ nu într'o sémă de capete alese, nu în individualitatea cutare saŭ cutare, nu în cercurĭ sociale restrînse, ci tocmaĭ în popor maĭ pe sus de tóte.

Să constatâm însă că Linguistica este óre-cum ea însăşĭ de vină, dacă G r a m a t i c a a mers cu mult maĭ răpede decât D i c ţ i o n a r u l. Preocupaţiunea aprópe exclusivă a corifeilor sciinţeĭ a fost în trecut şi nu încetéză încă de a maĭ fi curat gramaticală. După aşa ḑisa „şcólă gramaticală veche“ urméză aşa ḑisa „şcólă gramaticală nóă“; dar „alt-grammatische Schule“ şi „neu-grammatische Schule“ sînt ambele de o potrivă „grammatische Schule“. Mulţumită acesteĭ grijĭ unilaterale, Gramatica a făcut paşĭ giganticĭ; Dicţionarul însă a remas departe în urmă, profitând întru cât-va abia-abia sub raportul fonetic şi morfologic. Lexicografiĭ aŭ început a întemeĭa derivaţiunea materială a vorbelor pe corelaţiunea

regulată a sonurilor şi aŭ început a da loc pintre cuvinte elementelor celor formative ca prefixurĭ saŭ sufixurĭ; dar atâta e tot. Modelându-se Dicţionarul după Gramatică, s'a scăpat din vedere că sfera Dicţionaruluĭ e cu mult maĭ vastă decât acea a Gramaticeĭ.

S'a ḑis adesea că cuvîntul resultă din treĭ factorĭ quintesenţialĭ: son, formă şi sens. Când noĭ rostim „fac", înşirâm sonurile *f*, *a*, *c*, a cărora unire formézĕ un verb la prima persónă a presinteluĭ indicativ, avênd sensul cutare. Din ceĭ treĭ factorĭ, cu sonul se ocupă în acelaşĭ grad Gramatica şi Dicţionarul, căcĭ el este rudimentul óre-cum zoologic al graĭuluĭ, prin care limba umană nu se deosebesce în principiŭ de mĭorlăitul pisiceĭ saŭ de ciripitul vrabieĭ. Remân forma şi sensul. Gramatica are a face în speciă cu forma, ĭar cu sensul numaĭ întru cât se atinge de relaţiunĭ logice între o formă şi alta. Cele doŭ ramure proprie ale Gramaticeĭ sînt morfologia şi sintaxa, ambele avênd de obiect forma şi érăşĭ forma, căcĭ orĭ-ce categoriă morfologică, bună-óră „j'ai dit", este identică în fond cu o construcţiune sintactică: „ego habeo dictum". In opositiune cu Gramatica, Dicţionarul are a face în speciă cu sensul, obiect al doctrineĭ numite semasiologiă; însă aprópe tot pe atâta şi cu forma, fără care rare-orĭ se póte limpedi înţelesul unuĭ element lexic. Sensul cuvînteluĭ isolat este pururea şovăitor. Óre ce însemnéză „scap"? Negreşit nu tot una in „scap téfĕr din foc" şi în „scap căcĭula în puţ". Sensul particular al luĭ „scap" în casul cutare saŭ cutare se cunósce numaĭ in frasă, în propositiune, în întrebuinţarea'ĭ cea sintactică. Totuşĭ Dicţionarul nu se mărginesce cu atâta, ci sgândăresce maĭ departe. El caută sensul cel fundamental, din care să se pótă desfăşura diverginţa între cele doŭ saŭ maĭ multe sensurĭ particulare, şi'l găsesce în prototipul latin vulgar „excapare", compus din prepositiunea „ex" şi din „capa = mantà", de unde derivă atât românul „scap", precum şi francesul „échapper", spaniolul „escapar" etc. „Excapare" însemna literalmente „a eşi din mantà", adecă pe de o parte: „a se desbăra de ce-va", pe de alta: „a lăsa jos"; în primul cas: „scap din foc", în cel al doilea: „scap căcĭula". Dar la Stockholm saŭ la Moscva, într'o climă vitregă, acolo unde nicĭ chĭar cojocul nu ajunge pentru a înfrunta năvala crivăţuluĭ, s'ar fi desvoltat óre vre-odată ideia de „scăpare" din acea de „eşire din mantà"? Ea nu putea să se nască decât într'o ţără dela amĭaḑi-ḑi, unde mantaua

este bună din când în când la nevoe, dar mai adesea e nesuferită în toĭul căldureĭ. La Romanĭ „capa“ înfăşura tot corpul omuluĭ: „totum c a p i a t hominem“ după expresiunea luĭ Isidor. O purtaŭ mai ales călătoriĭ plecând la drum; şi pe dată ce sosĭaŭ la cine-va, era obiceĭu ca gasda s'o ĭea de pe umeriĭ óspeluĭ, să'l s c a p e de o asemenea belea: „aufertur capa“. Iată-ne dară, pentru ca să putem înţelege pe al nostru s c a p, siliţi a ne strămuta în traĭul intim al străbunilor, în datinele lor, în folklor'ul Romeĭ antice. Şi aşa este aprópe tot-d'a-una.

Gramatica cuprinde o parte dintr'o sferă fórte întinsă, pe care Dicţionarul o îmbrăţişéză întrégă. Raportul sinoptic dintre ambele s'ar puté represinta prin următórea figură, din care v e d e m tot-odată că Gramatica nu numaĭ se intercaléză óre-cum în Dicţionar, dar încă — chĭar când o considerâm în deosebĭ — se întemeĭază pe el:

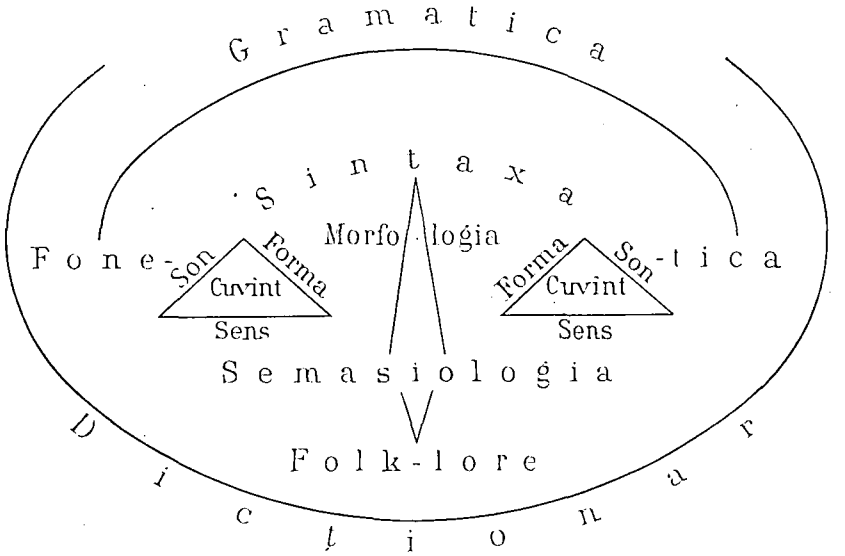

Prin „folklore“ se înţeleg aci nu acele texturĭ poporane, carĭ sînt nu maĭ puţin trebuincĭóse Gramaticeĭ, fiind o preţiósă fântână pentru Linguistica peste tot; ci se înţelege întregul traĭu presinte şi trecut al unuĭ popor, viéţa luĭ materială şi morală în treptata'ĭ desfăşurare, cu tóte ale eĭ multe şi mărunte. Cu cât acest traĭu ne este maĭ cunoscut, cu cât noĭ ni'l putem înfăţişa într'un chip maĭ intuitiv, maĭ vĕḑut cu ochiĭ, cu atât maĭ limpede ne dâm sémă de sensul cel mlădios al cuvintelor. Cine óre n'ar pricepe şi maĭ bine nascerea logică a luĭ s c a p din „excapo = es din mantă“, dacă ar avé de'nainte'ĭ chĭar imaginea aceleĭ mantale, care înfăşura pe drumeţul roman obosit? Un Dicţionar e dator, după putinţă,

a'şĭ împinge cercetările pînă la acea margine extremă, căcĭ ţinta luĭ, în starea actuală a sciinţeĭ, este de a ne împărtăşi în istoria fie-căruĭ cuvînt genesea totală a uneĭ asociaţiunĭ de ideĭ.

Pe lîngă „capa", poporul roman maĭ avea şi alte felurĭ de mantale, numite „lacerna", „birrus", „sagus", „mantum" etc. Putem noĭ óre cunósce cu deplinătate pe una din ele, dacă nu o scim deosebi de cele-lalte? Şi nu numaĭ când e vorba de lucrurĭ, ci nu maĭ puţin şi'n privinţa cea immaterială a simţimintelor şi a speculaţiunilor intelectuale, orĭ-ce graĭu, fie cât de necĭoplit sub raportul literar, posedă pentru orĭ-ce categoriă o sémă de sinonimĭ, pe carĭ le distinge unele de altele, fie-care din ele avênd o nuanţă propriă şi dând nascere unor derivate diferite, une-orĭ chĭar divergînţĭ. Alt ce-va este „scap" şi alt ce-va sinonimul „mântuesc", derivat din „mantum", adecă din aceĭaşĭ noţiune fundamentală ca şi „capa". Deminutivul „mantellum" ne apare deja la Plaut (Capt. III, 3 v. 5-6) cu sensul de „scăpare":

> Nec mendaciis subdolis mihi usquam m a n t e l l u m est meis,
> Nec sycophantiis, nec fucis ullum m a n t e l l u m obviam est...

„Mântuesc", care n'are a face cu maghiarul „menteni", este format din latinul „mantum" şi însemnéză literalmente „acopĕr cu o mantă", de unde pe de o parte sensul de „sauver", pe de alta — la Moldovenĭ — acela de „achever", nicĭ o dată „laisser tomber", căcĭ la Romanĭ „mantum" era scurt şi uşor, „breve amictum", nu supĕrăcĭos ca lunga „capa". Fără sinonimică accepţiunea celor maĭ multe vorbe ne apare într'o umbră, în care ochĭul zăresce figurele, dar confundă feţele.

Dela Festus pînă la Suidas, dela Suidas pînă la Henricus Stephanus, dela Henricus Stephanus pînă maĭ în ţilele nóstre, dicţionarele cele marĭ se mulţumesc cu arătarea sensuluĭ immediat vechĭu saŭ noŭ al unuĭ cuvînt prin întrebuinţarea'ĭ curat literară într'o construcţiune sintactică. Dar pînă şi acéstă citare a texturilor este generalmente pré-trunchĭată, uĭtându-se că adesea înţelesul cel intenţionat al cuvîntuluĭ nu se lămuresce fără un lung pasagĭu reprodus in-extenso. Littré cel de'ntâĭu a sciut să citeze, şi tocmaĭ de aceĭa cel de'ntâĭu el a reuşit să indice într'o mulţime de casurĭ nu numaĭ sensurile, dar pînă şi nuanţele cele maĭ fine ale fie-căruĭ sens în parte. Graţiă citaţiunilor bine alese, bine cumpĕnite şi bine clasificate, graţiă tot-o-dată uneĭ pĕtrundetóre şi inte-

resante sinonimice, opera lexicografului frances este nu numaĭ un registru de consultat, ci pînă la un punct o carte de lectură; pe când publicaţiunea Englesului Murray se aséměnă maĭ mult cu o diagramă: pe una o poţĭ primi ca pe acel tovarăş cu care vorbescĭ fără să ţi se urască şi — după ḑicĕtórea română — vorba vorbă aduce; cea-laltă este un fel de schelet, un specimen anatomic, o hîrcă cu oscĭóre numerotate într'un mod fórte simetric, pe care trebuĭ s'o studiezĭ câte o dată, dar cu care uneĭ firĭ nervóse nu'ĭ pré vine la socotélă a remâné singură în odaiă.

Orĭ-ce mare dicţionar al uneĭ limbĭ ar trebui să fie cartea de lectură cea maĭ respândită, cea maĭ atrăgĕtóre, căcĭ acolo şi numaĭ acolo se află deplinul γνῶθι σεαυτὸν al uneĭ naţiunĭ: „cunósce-te pe tine însăţi". In loc de acésta, ni se dă maĭ tot-d'a-una o stenografiă de abreviaţiunĭ peste abreviaţiunĭ, un nămol de terminologiă scolastică, un laconism pe care nu'l întrece nicĭ chĭar stilul telegramelor, nesce litere microscopice menite a face economiă de hârtiă şi a da ochilor orbul găinelor, ş'apoĭ unul şi acelaşĭ tipic monoton aplicat la biografia fie-cărĭĭ vorbe, deşi fie-care vorbă trăesce ca o individualitate propriă. Tóte astea sînt nesce pĕcate moştenite, în carĭ se resfaţă de bună voe Murray, de carĭ într'o parte s'a scuturat Littré, şi de carĭ n'a putut să scape ilustrul Iacob Grimm în monumentalul seŭ dicţionar german, deşi ne spune el însuşĭ că ar fi dorit să'ĭ dea caracterul uneĭ cărţĭ de lectură, astfel încât să pótă fi citit ca o petrecere de familiă serile pe la gura sóbeĭ. Tocmaĭ acésta aş vré şi eŭ, deşi străduinţa e cam anevoiósă, căcĭ isbânda atîrnă nu dela talentul cel problematic al autoruluĭ, ci maĭ cu sémă dela temperamentul naţiuniĭ cu care are a face. Un Engles saŭ un German citesc césurĭ întregĭ, fără a moţăi, aceleaşĭ pagine carĭ ar adormi într'o clipă pe un Frances, pe un Italian, pe un Român; ĭar ceĭa ce place natureĭ vioĭ şi neastîmpĕrate a ginţiĭ latine, póte să se pară nu sciŭ cum şi nu sciŭ ce duhurilor născute şi crescute într'o altfel de atmosferă. Eŭ unul am lucrat şi lucrez între Românĭ.

Carte de lectură pentru toţĭ fiiĭ naţiuniĭ, un mare dicţionar, zămislit şi săvîrşit după planul de maĭ sus, ar puté şi'n şcólă să înlocuéscă acele compilaţiunĭ adesea insipide, maĭ tóte indigeste, prin carĭ un spirit fraged încă se desgustă de citire, departe de a se instrui petrecênd saŭ de a petrece instruindu-se. Incepênd dela clasele cele maĭ elementare şi pînă la bacalaureat, fie pentru

băieţĭ, fie pentru fete, ar fi lesne de a spicui, potrivĭt cu vîrsta fie-căruĭa, câte un şir de c u v i n t e de o varietate extremă, carĭ nu numaĭ să placă şi să înveţe, dar în acelaşĭ timp să atingă o ţintă cu mult şi maĭ înaltă: a sădi pînă'n baĭerele inimeĭ cultul raţionat al graĭuluĭ părintesc...

La întemeĭarea Etimologiculuĭ, dorul Augustuluĭ Suveran, rostit de pe tribuna Academieĭ, a fost de a mântui din peire: „tóte cuvintele vechĭ, carĭ altmintrelea vor fi perdute pentru generaţiunile viitóre..."

Orĭ-ce cuvînt oglindesce un lucru, o fiinţă, o ideiă, o datină; aceste lucrurĭ, aceste fiinţe, aceste ideĭ, aceste datine, eŭ m'am încercat şi mĕ încerc a le apuca câne-cânesce din ĭerĭ şi din astădĭ al poporuluĭ român; dar pentru ca ele cu adevĕrat să nu fie perdute, pentru ca să pótă rodi cu 'mbelşugare în brasdele cele adâncĭ ale ţileĭ de mâĭne, mĕ tem a le da secĭ, sarbede, reteţate, ci m'am silit şi mĕ voĭu sili a le aduce palpitânde de viéţă pe ogorul némuluĭ românesc.

NOUE PRESCURTĂRĬ:

G. D. T. = Teodorescu.
J. B. = Jarnik şi Bărsanu.

Amùși, adv.; à l'instant, tout à l'heure, justement. Sinonim cu a c u ș ĭ, de care însă poporul îl deosebesce în maĭ multe privințe: sub raportul formal, din a c u ș ĭ se face deminutivul a c u ș i c ă, pe când *amuși* n'are deminutiv; sub raportul logic, numaĭ *amuși* póte să însemneze „justement".

Frâncu-Candrea, Moțiĭ p. 47: „A c u ș ĭ = peste puțin, de ex.: a c u ș ĭ va fi anul de când ne-am vĕdut; *amuși* = tocmaĭ, de ex.: *amuși* e anul de când a venit la noĭ..."

Amuși derivă din a m u prin intensivul -ș i, după cum „acuși" vine din „acu-și". Întru cât a m u este o formă contrasă din a c m u, în vechile texturĭ ne intimpină a c m u ș ĭ, bună-óră chĭar reduplicat la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 54): „... ce pentru tot folosul cel de obște silind, zis'am și zic și nepărăsit voĭu zice, că lupul precum ĭaste adevărat filosof, așĭa și spre isprăviré trébei aceștiĭa harnic ĭaste, precum dovédele și argumenturile, pre carile a c m u ș ĭ-a c m u ș ĭ înaintea tuturor puindu-le, tot adevărul lucrului vor mărturisi..."

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „A k m u s h. Statim. Confestim".

v. *Acuși*. — *Amu*.

Amușuluèsc (*amușuluit, amușuluire*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister. Sinonim cu a d u l m e c. Provincialism din părțile Transilvanieĭ.

Frâncu-Candrea, Moțiĭ p. 47: „a *amușului* = a m i r o s i; se dice cu deosebire despre câĭniĭ de vînat când daŭ de urma vînatuluĭ..."

Maghiarul m e s s z e „departe", m e s s z e l á t n i „a simți de departe".

v. *Adulmec*. — *Aulm*.

Amùt. — v. *Amuțesc*.

Amuțélă. — v. *Amuțire*.

Amuțèsc (*amuțit, amuțire*), vb.; 1°. devenir muet, perdre la parole, se taire tout d'un coup; 2°. rendre muet. Ca netransitiv, a se face m u t; ca transitiv, a face m u t pe altul: astădĭ am *amuțit* de frica ta, dar mâĭne te voĭu *amuți* eŭ pe tine. Românul *amuțesc* corespunde italianuluĭ a m m u t e s c o = lat. vulg. a d m u t e s c o, pe când spaniolul „enmudecer" represintă un prototip „immutescere" (Cihac). *Amuțire* pentru gură este ca a s u r d i r e pentru urechĭ, o r b i r e pentru ochĭ etc.

Coresi, 1577, ps. XXXVIII:

... *amuțiĭ* și nu deschișŭ rostulŭ mieu...	... o b m u t u i et non aperui os meum...

la Dosofteĭu, 1680: „*amuțât*'am și n'am deschis rostulŭ mĭeu..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „dinții vorovitorilor după voe să sdrobască, limba viclénă și mincinoasă să *amuțască*, și urechĭa de lingușituri priimitoare să asurzască..."

Descântec „dintru Ĭele", după cum se rostesce în Ardél pe la Năsăud (A. Pop, c. Sân-Georgĭu):

Dĭe ocĭ m'o orbgit,
Dĭe nas m'o cârnĭit,
Dĭe gură m'o *amuțit*,
Dĭe urecĭ m'o asurdzît,
Dĭe mânurĭ m'o lĭegat,
Dĭe pcișcĭóre m'o 'mpcelĭecat...

(cfr. Șaĭnénu, Ielele p. 11)

Ca bólă, după medicina poporană, *amuțire* se datoresce I e l e l o r.

„Cine a vĕdut Ielele făcênd hore nóptea prin poĭenĭ și cântând, dacă o va spune, *amuțesce*" (C. Petrescu, Muscel, c. Rădescĭ).

„Poporul dice că Ĭelele umblă maĭ mult nóptea cântând, și dacă se'ntîm-

plă să chieme pe cine-va pe nume şi acela le respunde, *amuţesce...*" (D. Poppescu, Dîmboviţa, c. Bălenĭ-Sĕrbĭ).

„Intre ocărĭ de-ale poporuluĭ: *Amuţire*-aĭ să *amuţescĭ*! Cădé-ţĭ-ar limba !..." (G. Dobrin, Făgăraş, c. Voĭla).

Fără a fi bolnav, *amuţesce* cine-va pe o clipă când se speriă, când e biruit de sfială, când resimte o puternică sguduire sufletéscă.

I. Văcărescu p. 40:

Spuiu, cer, chem, cânt numele teŭ;
Dar când te 'ntâmpin unde-va,
Rid, plâng, încep a tremura;
Şi gat' a fi pré vorbitor,
Vrênd mil' a'ţĭ cere l'al meŭ dor,
Când sînt aprópe să 'ndràznesc,
Cuvîntu 'mĭ pĭere, *amuţesc*...

Zilot, Cron. p. 118: „Ce maĭ reŭ la un pămînt saŭ la o stăpânire decât să fie fără putere de arme ale eĭ şi fără bogăţiă a caselor boerescĭ? precum ajunse ticălósa Ţéră-Românéscă dela o vreme încóce din zavistia Grecilor, precum am arĕtat. Decĭ dintr'acésta *amuţîră* bieţiĭ boerĭ ceĭ iubitorĭ de patriă (las pre ceĭ reĭ şi vînd̦ĕtorĭ, eĭ şi firesce reĭ) neavênd în ce se rezema; acésta îĭ făcu de 'şĭ plécă capul la tóte buruenile..."

Maĭ *amuţesce* omul şi atuncĭ, când îĭ este urît să vorbéscă cu cine-va.

In următórea doĭnă din Ardél, în loc de *amuţesce* ne întimpină cu acest sens reflexivul s e m u ţ e s c e:

Ba te-aud, bade, aud,
Dar nu pot ca să'ţĭ rĕspund,
Căcĭ gura mi s'a m u ţ i t,
Fiind în casă c'un urît...
(Tribuna din Sibiiu, 1886 p. 929)

In Banat se aude şi forma a m u t, care se rapórtă cătră *amuţesc* ca „amurt" cătră „amurţesc".

Dicţionar Mss. Lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423):

„A m u t. Obmutesco".

v. *Amuţire.* — *Amuţit.* — *Mut.* — *Muţesc.*

Amuţire (plur. *amuţirĭ*), s. f.; mutisme, perte de la parole. Sinonim cu a m u ţ é l ă, care însă exprimă maĭ mult o stare patologică, şi cu a m u ţ i t u r ă, care cuprinde o nuanţă de despreţ.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 32): „macar că ré ĭaste *amuţiré* din lipsa organelor de voroavă tocmitoare, dar încă maĭ ré ĭaste când purcéde din lipsa şi neştiinţa cuvintelor trebuitoare..."

Antim, Predice p. 91: „l'au lovit şi cu palma preste obraz, şi ĭ-aŭ pecetluit spurcata şi clevetnica luĭ gură cu a m u ţ é l a..."

Jipescu, Opincaru p. 39: „Rumâni însă nu tac mult; s'ar bocăni d'ar pătimi de a m u ţ é l ă; sînt glumeţĭ nevoĭe mare..."

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „A m u c i t u r ĕ. Vocis praeclusio".

v. *Amuţesc.* — *-élă.* — *-ire.* — *-tură.*

Amuţit, -ă, adj.; part. passé d'a m u ţ e s c: rendu muet. M u t într'un mod trecĕtor.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 98): „ca cum şi cu trupurile şi cu sufletele amurţiţi şi *amuţiţi* ar fi fost, prin câtă-va vréme între dînsele mare tăcére să făcu..."

v. *Amuţesc.*

Amuţitură. — v. *Amuţire.*

Àmza, n. pr. m. — v. *Hamza.*

1·An (plur. *anĭ* şi *aĭ*). s. m.; 1°. an, année; 2°. long intervalle de temps. Substantivul *an* din latinul a n n u m nu trebuĭ amestecat cu adverbul a n = lat. a n n o, de unde a n - ţ e r ţ = a n n o t e r t i o, despre carĭ vedĭ la locul lor.

In înţelesul strîns al cuvîntuluĭ, *an*

este totalitatea timpuluĭ în cursul căruĭa pămîntul îşĭ săvîrşesce rotirea sa în gĭurul sóreluĭ. Prin acéstă rotire se urméză una după alta cele patru marĭ schimbărĭ periodice: primăvéră, véră, tómnă şi ĭérnă, carĭ în graĭul vechĭu se numĭaŭ: v r e m i l e *anuluĭ*.

Moxa, 1620, p. 346: „începu a podobi cerĭul cu stéle şi cu lucĭaferi, cu soarele şi cu luna, de se întrecŭ una cu altă întru lauda cui le-au faptŭ şi să cunoască oamenii v r e m i l e *ailor*...“

Ḍicerea a n o t i m p saŭ a n u t i m p, pe care uniĭ o urcă la epoca romană (Cihac, I, 12), este un neologism născut nu de-mult la Româniĭ de peste Carpaţĭ printr'o traducere literală din germanul „Jahreszeit“; cu tóte astea, ea are sorţĭ de a se înrădĕcina în graĭu, lipsind un alt termen maĭ potrivit pentru noţiunea de „saison“.

Intr'un sens maĭ larg, se ḍice *an* numĕrul de 365 saŭ 366 de ḍile, orĭ-care ar fi punctul lor de plecare; ĭar într'o accepţiune familiară, *an* este o vreme îndelungată în genere.

I⁰. *a n* ca u n i t a t e d e t i m p.

1⁰. î n l i t e r a t u r a p o p o r a n ă.

Impărţirea *anuluĭ* î n l u n e, s e p t e m ă n e, ḍ i l e şi n o p ţ ĭ se cuprinde în admirabila ghicitóre poporană:

„Am un copacĭu cu doĭ-spre-ce crăcĭ; în fie-care cracă sînt patru cuĭburĭ; în fie-care cuĭb sînt şepte óuĕ, şi fie-care oŭ are o parte albă şi alta négră“ (Sbiera, Poveştĭ p. 322; cfr. Ispirescu, Ghicitorĭ p. 31).

Aprópe aceĭaşĭ ghicitóre, dar maĭ puţin ingeniósă, ne întimpină:

la Spanioli:

Un árbol con doce ramas,
Cada una tiene su nido,
Cada nido siete pájaros,
Y cada cual su apellido...;

la Portugesĭ:

Um' árv're com doze ramos,
Cada ramo têin sẽ níinho,
Cada níinho tríinta passaírinhos...;

la Italienĭ:

C'è un altero alberone
Con dodici ramone:
Ogni rama ha quattro cove,
Ogni cova sette uccelli,
Quest'è il fior de l'indovinelli...

(Pittrè, Arch. delle trad. pop. II, 431; III, 113)

E mult maĭ sarbedă ghicitórea corespunḍĕtóre francesă: „un père a douze fils, chacun d'eux en a trente, moitié blancs, moitié noirs“ (G. D. T., Poes. pop. 217).

Intr'o variantă românéscă a acesteĭ ghicitorĭ se ḍice: „doĕ-spre-ce ramurĭ, jumătate verḍĭ, jumătate uscate...“ (G. D. T., l. c.), înţelegêndu-se în prima jumătate vremea dela „Dragobete cap-de-vară“, adecă dela 1 martiŭ, ér în jumătatea cea-laltă vremea dela „Sânt-Andreĭu cap-de-ĭérnă“, adecă dela 1 decembre.

v. 1·*Andreĭu*. — *Dragobete*. — *Primăvéră*.

E caracteristică prin spirit bisericos varianta bulgară: „un arbore cu 12 ramure, pe fie-care ramură câte 4 cuĭburĭ, în fie-care cuĭb câte doĕ găocĭ uscate“ (čolakov, Sbornik 1872 p. 119), adecă câte doĕ ḍile de post.

Ca unitatea cea maĭ lungă de timp, căcĭ „deceniŭ“ saŭ „secol“ sînt străinĭ poporuluĭ, *anul* se identifică cu însuşĭ t i m p u l, bună-óră în locuţiunea e s t - t i m p = e s t - *an*.

De asemenea *an* se ĭea ca sinonim cu v r e m e, de exemplu într'o doĭnă din Ardél:

Mĕ căsnesc de este-o v r e m e
Să fac din pelinaş mĭere;
El, pustiul, e tot fĭere!

Mĕ căsnesc de esto-un *an*
Să fac din pelin zahar;
El, pustiu, 'i tot amar!...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Poporul însă face o deosebire esenţială între v r e m e a d e a c u m şi v r e m e a d e a p o ĭ. Cea de'ntâĭu a fost tot-d'a-una cum este astădĭ, şi tot aşa o să remână pînă la judecata cea de pe urmă, când se va începe v r e m e a d e a p o ĭ, şi atuncĭ, după ḑisa baladeĭ „Iovan Iorgovan“:

Ce-am aflat şi ce scim noĭ?
C'o veni vremea d'apoĭ:
C'o fi *anul* ca l u n a,
L u n a ca s e p t ĕ m â n a...
(G. D. T., Poes. pop. 422)

Ca în generalitatea limbilor, Românul asociază des *anul* cu ḑ i u a, nu cu l u n a saŭ cu s e p t ĕ m â n a.

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), LX, 7:

... *anii* lui pără la d z i în gintu şi gintu...

... a n n o s e jus usque in d i e m generationis et generationis...

Prin *an* şi ḑ i l e îşĭ măsóră poporul suferinţele sale, când ḑice: „câte ḑ i l e într'un *an*“.

Cine m'aude căntând,
Ḑice că n'am nicĭ un gând,
Dar atâtea gânduri am
Câte ḑ i l e 's într'un *an*...
(Retegan, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 13)

saŭ:

Câte ḑ i l e 's într'un *an*,
Atâtea năravurĭ am...
(Familia, 1886 p. 503)

„Blăstem: ducă-se câte ḑ i l e într'un *an*!“ (G. Bottez, Iaşĭ, c. Şipotele; G. Bunescu, Tecucĭu, c. Brăhăşescĭ).

Printr'o altă asociaţiune între *an* şi ḑ i, un proverb adevĕrat eroic sună: „Decât un *an* cĭóră, maĭ bine o ḑ i şoĭm“ (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 72).

Rare-orĭ *anul* se asociază cu c é s u l, ca într'un proverb fórte remarcabil:

Când va vré norocul să'şĭ întórcă pasul,
Nu aduce *anul* ce aduce c é s u l...
(Pann, I, 34).

Acéstă ḑicĕtóre ne întimpină deja la Miron Costin în „Viaţa lumiĭ“:

Norocul, fără să stea, îşĭ tot schimbă pasul; *Aniĭ* nu pot aduce ce aduce c ó s u l...
(Ap. Hasdeŭ, Răzvan, ed. 3 p. 180)

O găsim apoĭ la Ianache Văcărescu, Ist. Otom. (Papiŭ, Monum. II p. 278): „Aceĭa însă ce nu póte aduce şi pricinui *aniĭ* şi strădania, pricinuesce câte o dată c é s u l şi norocul...“

Când trece ce-va peste un *an*, Românuluĭ i se pare a fi de o lungime extremă; aşa despre o sócră se ḑice:

De te-aĭ cóce-un *an* ş'o v a r ă,
Tot veĭ remâné amară!..
(Marian, Bucov. II, 183).

Balada „Ţeranul şi cĭocoĭul“:

Nu te 'ncepo c'un ţĕran,
Că ş'aşa el ţi-ĭ duşman,
Căcĭ ţĕranul când te bate,
Zacĭ un *an* ş i j u m ă t a t e...
(Col. l. Tr. 1882 p. 154)

Balada „Vîlcan“:

N'am dat ochiĭ cu Vîlcan
De'ĭ m a ĭ b i n e d e u n *an*...
(G. D. T., Poes. pop. 551)

Dar expresiunea poporană simbolică a uneĭ durate afară din cale, este n o ĕ *ani*, paralelă cu „noĕ ţerĭ şi noĕ mărĭ“, cu „noĕ raḑe ale sóreluĭ“, cu „noĕ ḑîne“ etc.

Balada „Ioviţă“:

Orĭ-şi-cât m'am ostenit
N o ĕ *aĭ*
Pe noĕ caĭ,
Pe toţĭ noĕ ĭ-am spetit...
(Marian, Bucov. I, 73).

Balada „Sórele şi luna“:

Îmblă, frate, mândrul sóre,
Îmblă, frate, să se 'nsóre

Noĕ *aĭ*
Pe noĕ caĭ...

Balada „Mogoş vornicul“:

Noĕ *anĭ* să'ĭ tot alungĭ
Şi cu mórtea să'ĭ agĭungĭ!..

Proverb:

A lipsit de a-casă noĕ *anĭ*
Şi s'a întors cu doĭ banĭ...
(Pann, II, 5)

Raritatea unuĭ fapt se exprimă prin locuţiunea: „într'un *an* o dată“.

Un ţeran din Ialomiţa: „Aḑĭ e Sântu Neculaĭu; aĭ, nevastă, la biserică să dăm o leturghie şi să ne rugăm lu Dumneḑeŭ, că'ĭ sărbătóre mare, e într'un *an* o dată...“ (T. Teodorescu, c. Lupşanu).

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 10): „vinŭ ele la noi într'un *anu* o dată şi lăcuescŭ 30 de zile cu noi...“

Pluralul *anĭ*, când e vorba de totalitatea timpuluĭ cât a trăit o fiinţă saŭ cât a durat un lucru, e sinonim cu vrîstă saŭ — după cum se ḑicea în vechĭul graĭu — cu crescut.

În acest sens se póte întrebuinţa cu determinarea numĕruluĭ *anilor*, saŭ într'un mod nederminat.

Nedeterminat, a cerceta despre vrîsta cuĭ-va se ḑice maĭ poporan: a întreba *anĭĭ*.

Proverb despre fete bogate:

Când vor fi la mijloc banĭĭ,
Nu se maĭ întrébă *anĭĭ*...
(Pann, II, 128.)

In loc de: „a examina vrîsta“ — „a căuta *anĭĭ*“.

Anton Pann, Prov. II, 96:

Se 'nbulzĭa s'o céră văduviĭ şi junĭĭ;
Nu'ĭ căuta chipul, nu'ĭ căuta *anĭĭ*;
Tótă frumuseţea îĭ era eĭ banĭĭ...

La un cal *anĭĭ* se caută după dinţĭ.

Când numĕrul *anilor* se determină, de 'naintea cifreĭ se pune genitivalul de.

Moxa, 1620, p. 366: „el era tinerelŭ de 7 *ani*...“

Pann, Prov. II, 103:

Un bătrân odinióră de noĕ-ḑecĭ *anĭ* trecut...

Fără numĕr, dar determinat printr'un adjectiv, se ḑice despre vrîstă: mic de *anĭ* = „tînăr“; mare de *anĭ* = „bătrân“; în ultimul sens locuţiunea românéscă corespunde latinuluĭ annosus, şi maĭ bine însă italianuluĭ pieno d'anni. Se maĭ póte ḑice tot aşa de bine: vechĭu de ḑile.

Când nu e vorba de vrîstă, ci despre punctul de plecare al uneĭ situaţiunĭ, atuncĭ de însemnéză „depuis“, fără raport genitival. Aşa: „m'am însurat de treĭ *anĭ*“, „de mulţĭ *anĭ* te aştept“, „de *anĭ* n'aĭ maĭ venit pe la noĭ“.

Balada „Novac şi corbul“:

Grue zace la 'nchisóre
De treĭ *anĭ* lipsiţĭ de sóre...

In fine, este de observat că nedeterminatul *anĭ* se întrebuinţéză maĭ ales despre o vrîstă ce-va maĭ înaintată, pe când la ceĭ tinerĭ de tot se aplică deminutivul anişorĭ.

v. *Anişor*.

Pentru idiotismul: „d'a tâţĭa marĭ de *anĭ*“ saŭ „d'a tâţĭa amărĭ de *anĭ*,

v. [5]·*Amar*. — *Mar*.

2º. în cronologiă.

Graĭul face o mare deosebire între *an* şi *an*, adecă între *anul* comun şi *anul* particular, cel de'ntâĭu începêndu-se şi isprăvindu-se la câte o ḑi hotărîtă, bună-óră 1 ianuariŭ şi 31 decembre, pe când cel-alalt cuprinde acelaşĭ numĕr de lune, dar se începe şi se isprăvesce la câte o ḑi convenţională orĭ-şi-care. Astfel póte să fie un alt *an* scolastic, un alt *an* fiscal,

un alt *an* judiciar, un alt *an* pentru arende şi chirie etc., ĭar indivizĭi în trebile şi daraverile lor îşĭ încep *anul* după întâmplare saŭ în orĭ-ce ḑi le vine la socotélă.

Caragea, Legĭuire 1818, p. 66: „De să va mărita fămeĭa în *anul* j a l i ĭ, să pĭărză darul dinnainté nunţiĭ...“

Anul c o m u n póte să fie numaĭ o f i c i a l saŭ numaĭ v u l g a r. La Românĭ a fost în curs de maĭ multe vécurĭ, pînă în secolul trecut, o diferinţă între unul şi altul. *Anul* nostru oficial, luat dela Bizantinĭ prin Slavĭ, se începea la 1 septembre şi se numĕra dela Creaţiunea lumiĭ, presupusă a se fi petrecut cu 5508 *anĭ* înainte de nascerea Mântuitoruluĭ, astfel că, pentru a sci *anul* creştin, trebuĭa din totalitatea uneĭ date să scótem 5508 dela 1 ianuariŭ pînă la 31 august, ĭar 5509 dela 1 septembre pînă la 31 decembre inclusiv. Pe când un asemenea *an* se ţinea la Curte, în biserică, pentru relaţiunĭ juridice de orĭ-ce natură, poporul însă n'a încetat nicĭ o dată de a serba începutul *anuluĭ* la 1 ianuariŭ, şi'n parte — printr'o remăşiţă de tot archaică — la 1 martiŭ, legendarul M ă r ţ i ş o r, care şi la Romaniĭ ceĭ primitivĭ era luna de'ntâĭu: „annus incipiebat a Martio“ (Macrob., Sat., I, 12), de unde luna a şeptea a şi păstrat numele de „September“.

v. *An-noŭ.* — *Mărţişor.* — *Răpciună.*

Din causa divergenţiĭ între usul oficial şi între cel vulgar, în vechile texturĭ ne întimpină nu rare-orĭ greşelĭ cronologice, fie prin nescire, fie prin scăpare din vedere, nu numaĭ din partea celor agramaţi, dar chĭar de către ceĭ maĭ cărturarĭ. Aşa în Synaxarul mitropoliteluĭ Dosofteĭu citim pe frontispiciŭ încheĭarea bilinguică: „v l é t o dela începutulŭ lumii 7190 méseţa octovri 27 dni, dela naşteria Domnuluĭ şi Mântuitorĭuluĭ nostru Isus Hristos l é t ŭ 1682“, pe când octobre 7190 corespunde luĭ octobre 1681, ĭar nu 1682.

In graĭul vechĭu se ḑicea de o potrivă bine la singular şi la plural: „î n *anul* cutare“ saŭ „î n *anĭĭ* cutare“.

Urechĭa, Letop. I p. 110: „î n *anĭĭ* 6947 Noemvrie 28 întrat'aŭ în ţară oaste tătărésc̆ă de aŭ prădat şi aŭ ars pînă la Botoşenĭ şi aŭ ars şi târgul Botoşeniĭ; aşijderea î n *anul* 6948 Dechemvrie în 12 érăşĭ aŭ întrat Tătarĭĭ...“

Intr'un stil solemn, vorbindu-se despre trecut, se ḑicea: „când a fost c u r s u l *anilor*...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 39: „Când aŭ fost c u r s u l *anilor* dela începutul lumiĭ 7193, éră dela Hristos 1685, în luna luĭ Iunie în 15 zile, aŭ îmbrăcat caftan de Domnie Cantemirvodă...“

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 199): „de când au fost n u m ă r u l *anilor* 7190 fiindu acestu plaĭu di vie păragină...“

Pentru *anĭĭ* dela Creaţiune se ḑicea nu numaĭ „dela începutul lumiĭ“ ca maĭ sus, şi: „dela Adam“ ca în texturile citate la pag. 240, ci încă: „dela zidirea lumiĭ“ saŭ „dela facerea lumiĭ“; însă expresiunea cea maĭ frumósă şi de formaţiunea cea maĭ poporană este: „din f a p t u l lumiĭ“, după cum desdiminéţa se chiamă „f a p t u l ḑileĭ“.

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 21): „ačast'au fost în *ani* d i î n f a p t u l ŭ l u m i e i 5499 în luna lui Martie...“

v. *Fapt.* — *Lume.*

Afară de slavicul l é t, cărturariĭ întrebuinţaŭ şi pe compusul seŭ v e l é t = КЪ ЛѢТО „in anno“ ca sinonim cu *an*, de exemplu: „aŭ purces Antioh-vodă la Cameniţa în luna luĭ Iu-

nie zi 1, şi aŭ trimis şi Domnul muntenesc Costantin Basarab o samă de oaste muntenéscă, şi aŭ zăbovit 3 luni acolo, până o aŭ deşertat şi aŭ dat'o pe mâna Leşilor în luna luĭ Septemvrie 12 zile marţĭ, velétul 7208" (Letop. II p. 49).

Dar sensul propriŭ al velétuluĭ, cu care el se maĭ aude la bătrâni şi ar puté să remâie în limbă, nu este „l'année", ci „la date", adecă indicaţiunea cifrică precisă a unuĭ *an*.

Neculce, Letop. II, 196: „doar niscaĭ velétурĭ a *anilor* de s'or fi greşit, éră cele-lalte întru adevăr s'aŭ scris..."

v. *Lét.* — *Velét.*

Pentru isprăvirea *anuluĭ* Românul are doĕ saŭ treĭ vorbe deosebite: o expresiune verbală aşa ḑicênd dinamică: „*anul* se împle", maĭ rar: „se împlinesce", şi o expresiune nominală statică: „*an* încheĭat". Şi lătinesce se ḑicea: „implere annum".

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov p. 89): „se apropie zilele de i se înplu cocoanei *anul* diîntâi..."; şi maĭ jos: „déca se înplurâ trei *ani*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „să să bucure şi să să veseléscă cu acest bine până căndŭ să vorŭ înplĭa doo-dzeci de *ai*, şi elŭ şi fecĕorii lui, ĭară nu mai multŭ..."

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XXIV, 27:

... ĭară împlându-sâ doĭ *ani*, luo altulŭ...	... biennio autem expleto, accepit successorem...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „doĭ *ani* înplinindu-se..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 10: „acĭasta o răbdâ treĭ *anĭ* încheĭaţ, şi nemicâ n'au suspinatŭ..."

Jipescu, Opincaru p. 132: „s'aŭ plimbat o stămână şi aŭ plâns o 100 dĕ *anĭ* încheĭaţĭ..."

v. *Cumplu.*

II⁰. *an* în locuţiunĭ adverbiale.

Ca şi ceĭ-lalţĭ termenĭ privitorĭ la împărţirea timpuluĭ, *an* se întrebuinţéză adesea ca adverb. Să se alăture: „*anul* acesta a fost ploios" cu: „*anul* acesta nu voĭu pleca nicăirĭ". Pe când în primul pasagiŭ „*anul* acesta" este un curat substantiv, în pasagĭul al doilea el funcţionéză întocmaĭ ca adverbul „astăḑĭ" în: „astăḑĭ nu voĭu pleca nicăirĭ". De asemenea în „acum un *an* = anno praeterito" *an* trece deja în adverb.

Doĭnă din Ardél:

> Cu mândra de-acum un *an*
> Dintr'un măr mĕ săturam...
>
> (J. B. 155).

Maĭ ales însă atuncĭ când îşĭ asociază unele prepositiunĭ, *an* formézĕ un şir de locuţiunĭ adverbiale, dintre carĭ maĭ nicĭ una nu se află în limbile romanice din Occident.

1⁰. cu *anul* şi pe *an*.

Intre ambele locuţiunĭ, carĭ se traduc franţusesce de o potrivă prin „par an", este la noĭ aceĭaşĭ deosebire ca între: „cu ḑiua" şi „pe ḑi", „cu luna" şi „pe lună" etc., cu *anul* implicând în sine o noţiune de sarcină, de muncă, de stăruinţă în tot cursul unuĭ *an*, pe când pe *an* însemnéză maĭ mult folóse decât greutăţĭ, şi acésta într'un interval maĭ îndelungat împărţit pe *anĭ*, „per annos", fie-care *an* avênd restimpurĭ libere. Când cine-va „primesce pe *an* atâta", este un venit asigurat pentru un numĕr de *anĭ* în nesce condiţiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin îndemânatece; când însă „pri-

mesce c u *anul*“, vrea să dică că tot aşteptă cu greŭ să priméscă, şi la urmă, *anul* împlinindu-se şi plata fiind refuită, se póte ca să nu i se mai dea. Cine-va călătoresce cu plăcere de mai multe orĭ p e *a n*: dar a călători c u *anul* este a nu se mai odihni. Nuanţa pessimistă a dicerii c u *anul* se învederézĕ pe deplin din următórele exemple:

„Basmul luĭ Dumnedeŭ“ (Ţara nouă, 1886 p. 71): „Meştere de lemn, — îĭ dise Maĭca Domnuluĭ, — du-te a-casă

şi muncesce c u *anu*
pînă ce vei lua banu...“

In cântecul „Jianuluĭ“:

C'ala e laneu Jianul,
Care bate cu tufanul
Şi ţine pisma c u *anul*...
(Col. I. Tr. 1873 p. 53)

unde „pisma c u *anul*“ exprimă părerea poporuluĭ că pisma n'ar trebui să fie decât cel mult „cu luna“, fără a ţiné maĭ îndelungat.

Doïnă din Ardél:

Mĕ trecuşĭ, măicuţă, délu,
Maĭcă, délu cu podbélu,
Să nu ne vedem c u *anu*...
(J. B. 174)

La plural: c u *anĭ*.

Anton Pann, Prov. II, 19:

De ce sa slujesc c u *anĭ*, sa muncesc ca un argat?..

P e *an* presupunènd o urmare de *anĭ*, se póte dice: „p e tot *anul* = p e fie-care *an*“.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „să vor tocmi p r e totŭ *anulŭ* ca să'ĭ facă plată...“

Dar nu se póte dice: „c u tot *anul*“ saŭ „c u fie-care *an*“, căcĭ „c u *anul*“ cuprinde un singur *an* încheĭat.

Tot cu sensul de continuitate, în vechiul graĭu „*an* p r e *an*“ însemna: „*an* după *an*“, „într'un şir de *anĭ*“.

Dosoftéiu, Synaxar 1683, Dec. 9: „aşĭa făcĭa *anŭ* p r e *anŭ*, cândŭ la să suĭa la casa luĭ Dumnedzău şi'ş făcĭa inemă rĭa şi plângĭa şi nu mânca...“

Locuţiune: p e c é s şi p e *an*:

Omiliar dela Govora, 1642: „atunce ingerul va bucina ca să se gătéscă alţi şapte ingeri, carii sânt aleş p r e c a s şi p r e *an* să răsipéscă staré ceştii lumi...“

v. *Cu.* — *Pe.*

2°. î n t r u *a n* şi î n *a n*.

Nearticulatul *an* nu se construesce cu î n decât în locuţiunea „d i n *an* în *an* = de in anno in anno“, care numaĭ prin duplul „in“ diferă de italianul: „d'anno in anno“ saŭ de portugesul „de anno em anno“.

Miron Costin, Letop. I, 295: „de atuncĭ aŭ legat Vasilie Vodă banĭĭ ce se daŭ Sultanilor d e n *an* î n *an*...“

Acest î n *an* are în vedere nu totalitatea *anuluĭ*, ci numaĭ marginile. De asemenea articulatul „î n *anul* cutare“ are a face cu un moment óre-care, nu cu *anul* întreg. Prin acésta, construcţiunea luĭ *an* cu î n se deosebesce de construcţiunea luĭ *an* cu î n t r u.

Locuţiunea î n t r u *an*, nu rară în vechĭul graĭu, însemnéză: „în tot cursul *anuluĭ*“. La plural, de'naintea numĕruluĭ *anilor* se punea simplul î n, ĭar î n t r u atuncĭ când numĕrul urma după *anĭ*; de exemplu: „î n doĭ *anĭ*“ şi „î n t r u *anĭ* doĭ“. Archaicul î n t r u *an*, î n t r u *anĭ*, represintă pe latinul: „i n t r a annum“, „i n t r a annos“.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 450): „miluiţi-má î n t r u *anu* să plângu de păcatele mele...“

Rugăciunea Sf. Sisinie, 1580 (ibid. II, 285): „şi luo doo fete să-i slujască cu hrană î n t r u *anĭ*...“

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Iacob. IV, 13: „vremu lăcui acie î n t r u *anu* şi vremu

face negoţu şi dobândă...“, unde în Noul Testament din 1648: „vomŭ petréce acolo u n *an*...“

Ibid. V, 17: „nu ploo spre pământu î n trei *anii*...“; în Testamentul din 1648 tot aşa: „nu ploo î n 3 *ani*“, ĭar în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „n'au ploat pre pământ treĭ *ani*...“

Moxa, 1620, p. 355: „Nomanŭ Pombilionŭ stătu Domnŭ după Romil, acesta tocmi 12 luni î n t r u *anŭ*...“

Mitropolitul Dosofteĭu din Ardél, 1627 (A. I. R., I, 100): „cela ce nu va ispovedi omul de patru ori î n t r u *an*, cela ce nu va posti 4 posturi î n t r u *an*, fie de care post birşag 7 florinţi...“

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XIX, 10:

... şi acăsta fu î n doĭ *ani*...	... hoc autem factum este p e r biennium...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă: „î n t r u *ani* doĭ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 25: „vameşul ce nu'ş va lua vama dela neguţător până î n cinci *ai*, de-aciĭa nu va putĭa lua nemică, pentru căce s'au trecut o vréme...“

La Cantemlr, Chron. II, 238, într'un admirabil pasagiŭ despre aceĭ ce tăgăduesc persistinţa Românilor în Dacia luĭ Traĭan: „pre tot némul românesc nu într'alt chip, ce tocma ca legumele î n t r ' u n *an* iĭ sădesc, răsar, iĭ cresc şi'ĭ şi zmulg...“, unde în loc de „într'un *an*“ era de ajuns: „î n t r u *an*“, dacă Cantemir n'ar fi voit să se rostéscă maĭ energic: „intra singulum annum“.

In opoşiţiune cu „într'un *an*“ se ḑice „î n t r u mulţĭ *anĭ*“.

Colindă din Ardél:

> I n t r u mulţĭ *anĭ* cu pace,
> Cu pace şi sănătate...
>
> (Familia, 1886 p. 610).

v. *În.—Întru.*

3⁰. p r e s p r e *a n*, p e s t e *a n*.

Alt ce-va este „peste un *an* = après une année“ şi alt ce-va „p e s t e *an*“, în graĭul vechĭu „p r e s p r e *an*=dans l'espace d'une année“. P r e s p r e *an* este sinonim cu archaicul î n t r u *an*, cu acea deosebire însă că nu implică continuitate: se póte ḑice „trăesc î n t r u *an*“, fiind-că traĭul se continuă în tóte ḑilele *anuluĭ*, dar nu: „trăesc p r e s p r e *an*“, ca şi când n'aş trăi în tóte ḑilele din cursul *anuluĭ*.

Titlul Omiliaruluĭ mitropolituluĭ Varlam, 1643: „Carte românéscă de învăţătură duminecele p r e s t e *an* şi la praznice înpărăteşti...“

Pravila Moldov. 1646, f. 3: „dajdĭa şi toate greutăţile căte'sŭ p r e s p r e *anĭ*...“

Anton Pann, Prov. I, 139:

> Peste tótă septĕmâna găsescĭ serbătorĭ să ţiĭ,
> Că luniа sînt sfinţiĭ Îngerĭ, marţa sfîntul Ioan,
> Carĭĭ şi în alte ḑile se prăznuesc peste *an*..,

unde „peste t ó t ă septĕmâna“ exprimă continuitate numaĭ prin adjectivul „tot“, căcĭ ḑicêndu-se „peste septĕmână“, ca şi „p e s t e *an*“, nu s'ar înţelege decât unele ḑile din cursul septĕmâneĭ.

v. *Peste.*

4⁰. l a *a n u l*.

Acéstă locuţiune însemnéză: „după un *an*“ saŭ „peste un *an*“ orĭ maĭ ales „în anul viitor“. Şi lătinesce se ḑicea cu acest sens „a d annum“; forma românéscă însă corespunde unuĭ: „a d annum i l l u m“.

Moxa, 1620, p. 405: „luară atunce Turcii Bosna, şi l a *anul* se lovi Muratŭ cu Ĭancul voevodŭ...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 8: „l a *anul* după acéstă oştire ĭară aŭ venit

poruncă de óste Dabijei vodă şi luĭ Grigorie vodă Domnuluĭ Muntenesc..."

Alexandri (Poes. pop.² 76): „Una din mulţemirile Românului e de a inchina pin'a nu bé. Cuvintele obicinuite la asemine inchinări sint: Noroc să dee Dumnedeu! şi la *anul* cu bine!..."

Balada Oprişanul:

Aleĭ, Domne, fetul meu!
Nu te erte Dumnedeu
Să omori pe Oprişanul,
Ca'ĭ peri pina la *anul*...

Proverb despre ceĭ proştĭ saŭ zăpăciţĭ, carĭ nu'şĭ daŭ sémă de ce vorbesc: „Du'l la nuntă, să'ţĭ ḑică: şi la *anul*!" (Baronzi, limba p. 50), saŭ: „vorbi ca cel ce la nuntă ḑice: şi la *anul*!" (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 74).

Alt proverb fórte practic:

Decât la *anul* un boŭ,
Maĭ bine astăḑĭ un oŭ...
(Pann, III, 117)

Altul, despre ceĭ grabnicĭ a lua şi greoĭ a da:

Cu toptanul,
Şi baniĭ la *anul*...
(Ibid. II, 86)

Altul, despre femeĭ plodnice:

Pina la *anul*
Şi gavanul...
(Ibid. II, 108).

Altul, despre făgăduelĭ nesigure:

La *anul*, or armasarul,
Or samarul...
(Ibid. III, 117)

Prin sinonimitate între *an* şi timp, Românii dela Criş in loc de „la *anul*" ḑic: „a *timp* = ad tempus", după cum se ḑice „est-timp" pentru „est-*an*" (Lex. Bud. 709).

v. *A-timp*.

In formule de urare, la *anul* se aude ades in construcţiunea: „la mulţĭ *anĭ*", italienesce cu o altă preposiţiune: „per molti anui".

v. *La*.

III°. Mulţĭ *anĭ*! — Mulţumesc.

Expresiunea „mulţĭ *anĭ*" este fórte interesantă nu numaĭ prin sine'şĭ, ci maĭ cu sémă prin derivatul mulţumesc saŭ mulţămesc, după cum se rostesce maĭ obicinuit, ceia ce insemnéză literalmente: „doresc mulţĭ *anĭ*" şi n'are a face câtu'ĭ negru sub unghe cu latinul mulcta „amende, peine pécuniaire" (Cihac).

A. Pann, Prov. I, 46:

Slavite 'mperate, mulţĭ *anĭ* sa traesci
Şi 'n ḑile senine să inbătranesci...

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 10: „Adă păharu'n cócĭ, şi să trăiţĭ la mulţĭ *anĭ*...!"

Incheiarea maĭ multor balade poporane:

Maĭ daţĭ o ocă de vin,
Să ḑic: la mulţĭ *anĭ*, amin!..
(G. D. T., Poes. pop. 581)

După fonetica română, finalul *-n* tinde a trece in *-m*. Astfel s'a născut „bucĭu*m*" din „buci*n*", „tărî*m*" din „tărî*n*" etc. „In Muscel nu se ḑice noĭan, ci noĭam, de ex: vine un noĭam de plóiă saŭ de zăpadă" (I. Vişoĭanu, c. Măţăŭ). Chĭar forma *am* pentru *an* ne întimpină într'un act dela Mihaĭu Racoviţă, 1708 (A. I. R. III, 271): „să vor tocmi cu rupta pe *am* la visterie..."

v. *Aslam*.

In acest chip, din mulţĭ-anĭ s'a format poporanul mulţam, întrebuinţat ca respuns la o salutare; ér din mulţam — mulţămesc, mulţemesc, mulţumesc.

In jocul copilăresc „Baba-rădăcina" din Banat (D. Recénu, Lugoş):

„— Bună ḑiua, babo!
„— Mulţam dumitale, dragă..."

In basmul „Serilă, Medilă şi Zorilă“ (M. Juĭcă, Transilv., c. Grădiştea-mică):

„—Bună sara, mamă!

„—M u l ţ a m, dragul mumeĭ...“

„La Crăciun, când colindătoriĭ primesc daruri, eĭ ḑic: cu toţiĭ m a r e m u l ţ a m!“ (D. Pop, Făgăraş, c. Copăcel).

Uraţia de nuntă:

— Bună diminéţa,
Cinstiţi socri mari!
— M u l ţ ă m d-vóstră,
Băieţi militari...

(G. D. T., Poes. pop. 173)

Balada „Meşterul Manole“:

Bună ḑiua 'ĭ da;
El le m u l ţ ă m ĭ a...

(Ibid. 461)

Ca românul m u l ţ ă m e s c din m u l ţ ĭ - *anĭ*, întocmaĭ prin aceĭaşĭ procedere logică paleo-slavicul s p o l a v a m e „mulţumim“ se trage din grecul εἰς πολλὰ ἔτη „la m u l ţ ĭ *anĭ*“, după cum observară de-mult Leskien şi Miklosich (Lautl. d. rum. Dial., Vokal. III p. 70). Un paralelism nu maĭ puţin hotărîtor ne presintă limba spaniólă, unde în loc de „mulţumesc“ se ḑice: „Viva m i l a ñ o s = să trăieskĭ o m i e d e *anĭ*“ (Brinkmann, Die Metaphern, I, 137).

Dacă ar maĭ fi cu putinţă o umbră de îndoélă despre nascerea luĭ m u l ţ u m e s c din m u l ţ ĭ - *anĭ*, ea s'ar răsipi prin Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670 (Mss. în Bibl. Universit. din Buda-Pesta):

„M u l t z a n y. Deo gratias;

„M u l t z e n y. Idem...“

v. *Mulţumesc.*

IV. *a ĭ = a n ĭ.*

La plural, în loc de *anĭ* e fórte désă în vechile texturĭ şi destul de respândită în popor forma *aĭ*, articulat *aiĭ*.

Afară de exemple împrăştiate maĭ sus, étă încă o sémă:

Moxa, 1620, p. 349: „înblă zéce *ai* şi se întoarse cu multă dobândă...“

Omiliar dela Govora, 1642 p. 40: „ĭată căţi *aĭ* lucraĭu ţie, şi nice o dată poruncile tale călcaĭu...“

Varlam, 1643, f. 197 a: „şi noi în toţi *aii* prâznuimŭ pamenté lorŭ...“

Ibid. f. 282 b: „atiţé *ai* fu viĭa acéĭa nice tâĭată nice săpată...“

Pravila Moldov. 1646, f. 3: „au mâncat roadă dentr'acĭa ocină mai multŭ de şĭapte *ai*...“

Silvestru, 1651, ps. 30: „să sfărşi de durére viĭaţa mĭa, şi *aiĭ* mieĭ de suspinare...“; unde la Coresi, 1577: scăzu în durére viaţa mé, şi *anii* miei în suspine...“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „să stânsâ în durĭare viaţa mĭa, şi *aniĭ* mieĭ în suspinurĭ...“

Doĭnă din Ardél:

Eŭ sînt prunc de noŭ *aĭ*,
Tu măsele 'n gură n'aĭ...

(J. B., 449)

O baladă tot de acolo:

De măncare ce să'ĭ daŭ?
Da o cóge de mălaĭ,
Uscată de noă *aĭ*...

dar maĭ jos:

Intr'o cas' afurisită,
De cincĭ *anĭ* necurăţită...

(Pompiliŭ, Sibiiu, 51)

Intre forma *anĭ* şi între forma *aĭ* exista în vechĭul graĭu o formă intermediară, în care *n* nu despăruse încă, dar totuşĭ se rostĭa deja ca o vocală nasală: ѧ, nu ca o consónă: н. O găsim fórte des în Praxia cea tipărită pe la 1570 şi din care unicul exemplar cunoscut se află în Muzeul din Bucurescĭ; bună-óră:

p. 12: „ivi·se întru *aînii* (аѧнїи) de-apoi...“;

p. 20: „n'amŭ petrecut *aînii* vieţiei...“;

p. 31: „o zi dela Domnulŭ ca o mie

de *aînii* şi o mie de *aînii* ca o zi...“; etc.

De asemenea la Coresi, 1577, ps. LX: „*aîii* (ѧѫнн) lui pănâ la zi în rudâ şi rudâ...“

Nesciind cum să transcrie maĭ bine acéstă rostire, pentru care grafica cirilică nu oferĭa nicĭ un semn propriŭ, vechile texturĭ aŭ represintat'o uneorĭ prin *anni*, fără să fi avut în vedere pe latinul a n n u s.

Aşa în Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXX, 10: „şi *annii* miei întru suspiri...“

Ibid. LXXVII, 33: „şi cumpliră-se în deşertu dzilele lor, şi *annii* lorŭ cu deşertu...“

Cantemir, Divanul 1698 f. 86 b: „Pune dară bună socotélă şi drĭaptă gĭudecată vremii vieţii tale, şi adevărat sămăluitorĭu şi gĭudecătorĭu *annilor* tăi te fă...“

In loc de a reduplica pe *n*, alte-orĭ se reduplică *i*, de exemplu la Coresi, 1577, ps. LXXXIX: „zilele *aniilorŭ* noştri...“, unde la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „dzilele *ailor* noştri...“

In orĭ-ce cas, pluralul *aĭ* dela *an* ne presintă un fenomen fonetic fórte interesant de trecere la Românĭ a dupluluĭ *n* latin de'naintea luĭ *i* nu în consónă muĭată *-nĭ* (ń), care s'ar fi conservat ca în toţĭ pluraliĭ dela numĭ terminate cu *-nŭ*, ci în vocală nasală, care a trebuit să dispară. Numaĭ forma *aĭ* derivă la noĭ din latinul a n n i, pe când forma *anĭ*, deşi maĭ veche în aparinţă, se datoresce totuşĭ în realitate analogieĭ singularuluĭ *an*. Din a n n u s —*an*; din a n n i—*aĭ*.

v. [2]*An.—An-noŭ.*

[2]**An**, adv.; l'année dernière, antan. I n a n u l t r e c u t. Intr'un mod maĭ puţin hotărît, se ḑice: m a ĭ *an* = cam în anul trecut. Ca locuţiune adverbială cu acelaşĭ sens: „a c u m u n a n“. „*An* véră = aestate anni prioris; d e *an* = anni praeteriti; vin d e *an* = vinum de anno priori“ (L. B.).

An, ca expresiune a trecutuluĭ, este în oposiţiune cu presintele e s t - a n saŭ e s t - t i m p şi cu viitorul l a a n u l.

Proverb: „*An* n'am câştigat, e s t i m p am păgubit, l a a n u l trag nădejde“ (Pann, II, 85).

Altul: „*An* scuĭpam în ĭarbă, şi e s t i m p în barbă“ (ibid. II, 146).

Altul: „*An* s'a ars şi e s t i m p suflă“ (Iordachi Golescu, în Tocilescu, Rev. I t. 1 p. 231).

Doĭnă din Ardél:

Sciĭ tu, mândră, de m a ĭ *an*
Cât de dragĭ ne maĭ eram:
Dintr'un mĕr ne săturam...
(Familia, 1887 p. 8)

Colinda „Pluguluĭ“:

S'a sculat m a ĭ *an*
Bădica Troĭan,
Ş'a încălicat
Pe-un cal învĕţat...
(Alex., Poes. pop. [2], 387, 391)

Cu acest sens se întrebuinţéză şi italienesce a n n o. Lătinesce la Plaut a n n o figuréză de asemenea în loc de „a n n o praeterito“; bună-óră:

Quatuor minis ego emi istanc a n n o uxori meae...
(Mon. I, 3, 22)

saŭ:

Etiam histriones a n n o cum in proscenio hic Jovem invocarunt, venit...
(Amphitr., Prol.)

Când ce-va s'a întâmplat cu un an înainte de *an*, atuncĭ se ḑice: a n ţ e r ţ = lat. anno tertio.

Constantin Brâncovan, Condica Visterieĭ (Mss. în Arch. Stat.), 1694: „s'au dat lui Gligore Postelnic Vlădescu pentru împrumutaré ce au dat la banii

S. F. Marian, Descântece p. 105: „în ținutul Câmpulunguluĭ, nevestele cărora le-aŭ murit bărbaţiĭ se numesc numaĭ vĕdue saŭ vĕduve, ér sub cuvîntul v ă d *a n ă* se'nţelege o femee care a avut copil de fată mare...“

Numirile vitelor la ţeranĭ: „plev*an*, du*man*, Joĭ*an*, bucăl*an*, lup*an*, băl*an*, boţ*anĕ*...“ (T. Mărza, Tulcea, c. Pecenéga).

„Zorilă, nume ce daŭ ţeraniĭ viţeluluĭ ce se nasce în zorĭ, precum murgocĭu celuĭ născut în murgul sereĭ, şi prin extensiune Joĭ*an* celuĭ născut Jóia, Sămbote*an*, Dum*an*, Mărţĭ*an*, Merc*an*, Viorĭ*an*, celor născuţĭ Sâmbătă, Duminică, Marţĭ, Mercurĭ, Vineră“ (Costinescu, Vocab. II, 720).

In personificaţiunĭ legendare:
Ser*an* lîngă „Serilă“;
Zor*an* lîngă „Zorilă“;
Dîna Buzi*anĕ*;
Dîna Cosânz*anĕ* etc.
v. *-ilă*. — *Năsdrăvan*.

Ocupându-se în specie cu acest sufix, Lambrior (Romania, IX p. 106, 108, 112) îl confundă cu sufixul -én, care exprimă numaĭ proveninţă saŭ dependinţă şi se aude une-orĭ ca -an: Bucurescén, Craĭovén, Moldovan, muntén, vălén, sătén, ţeran, ostén etc. Miklosich desparte cu tot dreptul ambele sufixurĭ, constatând diferinţa lor logică şi genetică (Lautl. Vokal. III p. 19), dar despre originea sufixuluĭ *-an* în parte nu se rostesce.

Românul *-àn* ne întîmpină şi la Slavĭ cu acelaşĭ sens augmentativ saŭ intensiv. Aşa din „velikŭ“ (mare) rusesce se formézĕ „velikan“ (uriaş); din „glava“ (cap) bulgăresce „glavan“, „glavana“ (bărbat saŭ femeiă căpĕţinósă), din „oko“ (ochĭu) „okan“ (cu ochĭ marĭ= holb*an*), din „drag“ „dragan“ şi „dragana“; din „gus“ serbesce „gusan“ (= găsc*an*), din „matza“ — „matzan“ (= mot*an*) etc.

Sufixul slavic *-àn* a străbătut la noĭ prin fórte puţine cuvinte întregĭ, maĭ ales printr'o sémă de numĭ proprie personale, ca Mil*an*, Viş*an*, Drăg*an*, Vulc*an*, Bej*an* etc., dar a reuşit pe dată a prinde nesce rădăcine puternice şi a se respândi în graĭu cu atâta îmbielşugare, încât a devenit necesar. Deplina românisare a acestuĭ sufix slavic se aséměnă cu sórtea în limbile neo-latine din Occident a sufixuluĭ germanic -hart saŭ -hard, care la Nemţĭ se acăţa maĭ ales la numĭ proprie, ca Reinhart, Leonhard, Eburhart, Meinhart etc., fórte rar la cuvinte comune, pe când la Francesĭ, la Italienĭ, la Spaniolĭ îl vedem căpĕtând d'o-dată un rol fórte important, nu numaĭ în onomastică, ci maĭ cu sémă în formaţiunea vorbelor nouĕ, de ex.: bugiardo, codardo = couard, gagliardo = gaillard, leccardo, linguardo, vecchiardo = vieillard, bavard, criard, fuyard, mignard, pillard, canard, blanchard, étendard, poignard etc. (cfr. Diez, Gramm. [3], II, 385). Din „poule“ printr'un sufix nemţesc Francesiĭ aŭ făcut „poularde“, întocmaĭ după cum printr'un sufix slavic aŭ făcut Românĭi din „puĭcă“ — „puĭc*anĕ*“. Este un instructiv specimen de modul de întroducere şi de puterea de propaginaţiune a sufixelor străine într'o limbă.

v. *-nic*.

Remâne totuşĭ deschisă întrebarea: de ce óre *-anŭ* din „žup*anŭ*“ a trecut la noĭ ca „jup*ânŭ*“, pe când *-anŭ* din „Drag*an*“ se ţine intact? Noĭ credem că pe acesta din urmă înşişĭ Slavĭ îl rostĭaŭ de'ntăĭu cu o nasală tare saŭ chĭar dublă: *-annŭ*. In adevĕr, în paleo-slavica pe lîngă „postoĭ*anŭ*“ ne întîmpină „postoĭ*anĭnŭ*“, pe lîngă „prostr*anŭ*“ — „prostr*anĭnŭ*“, pe lîngă „istuk*anŭ*“ — „istuk*anĭnŭ*“ şi aşa maĭ încolo, maĭ tot-d'a-una sufixul fiind de

origine participială, fie direct, fie analogic, astfel că „duşanŭ = duşanĭnŭ“ bună-óră corespunde latinuluĭ „cordatus“. In acest cas dară dispare orĭ-ce anomaliă, căcĭ Româniĭ aŭ tractat într'un mod paralel pe latinul -anum şi slavicul -anŭ pe de o parte, pe latinul -annum şi slavicul -annŭ pe de alta, făcênd din „paganum“ — „păgân“ şi din „županŭ“ — „jupân“, însă din „Almanmum“ — „Alăman“ şi din „Draganmĭ“ — „Drăgan“.

v. *-ân.* — *-âĭ.* — *-én.* — *-man.*

4.an s. **a'n**; prép.; à la, à la façon de. Contrasă din *a* şi în, literalmente a d - i n, acéstă prepositiune îşĭ asociază maĭ adesea pe d e: „de-*a'n*“ saŭ „d'*a'n*“, fiind urmată de numele uneĭ acţiunĭ, saŭ maĭ ales al unuĭ obiect pe care noĭ voim a'l imita. E sinonim, prin urmare, cu prepositiunea c a, dar cu acea deosebire esenţială că *a'n* saŭ d'*an* exprimă o imitaţiune anume prin mişcare, înrudindu-se maĭ mult saŭ identificându-se cu compusul „d'a“ din terminologia jocurilor copilărescĭ.

v. **11.***A.* — *A'n-boule.* — *A'n-călarele.* — *A'ndaratele.* — *A'n-dósele.* — *A'n-picĭórele.*

Pe a-locurĭ *an* saŭ *a'n* este preces de „de pre“:

„In Ialomiţa pentre numirĭ de jocurĭ copilărescĭ: dăp'*an* petrecu, dăp'*an* mama-gaĭa, dăp'*an* baba-órba, dăp'*an* nijea...“ (T. Teodorescu, c. Lupşanu).

Acest d ă p ' *an* corespunde unuĭ latin: de-per-ad-in.

v. *După.*

1.2.Ana s. **Anna**, n. pr. f.; 1°. t. du Calendrier chrétien: Anne; 2°. t. de Mythol. popul.: la première des neuf fées. In primul cas, ca nume de botez, este cuvîntul evreesc C h a n n ā h, sinonim cu grecul Ἄγαθή, literalmente „Bună“; în casul al doilea, e o moştenire păgână din epoca colonisării romane. Poporul distinge pe ambele *Ana* şi le confundă tot-o-dată.

Din *Ana* se formézĭ deminutivĭ: A n c ă, A n c u ţ ă, A n i c ă, A n i c u ţ ă, A n u ş c ă, A n i ţ ă...

1°. N u m e d e b o t e z.

Deparaţianu, Dorurĭ p. 137:

O, *Anna* mea frumósă!
Când tu aĭ fi cu mine,
Viaţa'mĭ furtunósă
S'ar scurge 'n ţile line...

Biserica resăriténă serbézĭ maĭ ales pe prorociţa *Ana*, şi pe *Ana* nevésta luĭ Ioachim, muma Pré-curateĭ fecĭóre.

Varlam, 1643, I f. 210 a: „Prorociţa *Anna* au dzisŭ că stérpa nâscu şépte...“

Antim, Predice p. 73: „fericita *Anna*, femeĭa luĭ Ioachim, născu scaun sfînt luĭ Dumnezeŭ pre fecĭóra Maria...“

Către acéstă din urmă, versul luĭ Dosofteĭu, Synaxar 1683, la 9 Dec.:

Nu ca Eva, ce năştĭa grijo şi durĭare,
Ce tu, *Anno*, aĭ născutŭ cu bună părĭare
Ş'aĭ aplecatu'ţŭ hĭicâ ce-au născut pre Domnulŭ
De-au rădicatŭ osânda de presto tot omulŭ:
Cu a sa zămisliro fără de păcate
Ş'au tinsŭ presto totŭ rodulŭ a sa bunătate...

Sff. Ioachim şi *Ana* se serbézĭ la 9 septembre, ĭar Adormirea Sânteĭ *Ana* la 25 iuliŭ.

v. *Ana-foca.*

„In ţioa de Adormirea S-teĭ *Ana* ţeraniĭ nu lucrézĭ, şi nicĭ nu dorm în acea ţi, credêndu că nu s'ar maĭ puté deştepta...“ (R. Necşulescu, Olt, c. Vlaicĭ).

Temerea de a d o r m i în ţioa uneĭ A d o r m i r ĭ care însemnéză „mórte“, este o asociaţiune de ideĭ fórte firéscă; de ce însă poporul nu simte aceĭaşĭ temere la 15 august, când e A d o r-

mirea Maïceï-Domnuluï, ci numaï atuncï când adórme Sânta *Ana*?

v. [2]*Adormire.*

Se póte bănui că aci începe deja a se confunda mitul creştin cu ḑîna cea păgână *Ana*, adecă cu mitul italic de „Anna Perenna“, „*Ana* cea vecï-nică“, de unde frica de o adormire anume eternă. Tot prin paganismul din Roma s'ar puté explica şi nelucrarea în ḑiua de S-ta *Ana*, de óră-ce pe Anna Perenna vechiï Romanï o serbaŭ numaï prin petrecerï, prin jocurï, prin cântece, printr'o necurmată veselïă, pe care pe larg o descrie Ovidiŭ.

Trecem dară la:

II°. Ḑîna *Ana*.

Acest rest mitologic s'a păstrat maï ales în Banat.

„*Ana* este una din cele 9 ḑîne, pe carï vrăjitorile le pomenesc în descântece“ (S. Liuba, c. Maïdan).

In Banat, când cine-va e fórte greŭ bolnav, se pun „cinstile“ pentru ḑîne, pe carï descântătórea le „strigă“ ca să'l întórcă la viéţă.

„Strigarea ḑînelor“ reprodusă de d. Mangïucă (Col. l. Tr. 1876 p. 359) se începe aşa:

Ană Buzianä,
Stancă Ogreşténă,
Linä Magdalinä
Flóre din grädinä,
Ïanä Sânḑianä etc.

D. Mangïucă ḑice că buzianä se chiamă la Bănăţenï „tagetes erecta“, o frumósă plântă cărïï Ardelenïï ïï ḑic „ferfîn“, dar care, fiind exotică, nu póte avé loc în vechile credinţe ale poporuluï român. Cuvîntul însemnéză alt ce-va. Buzianä este o personificaţiune din boziŭ „sureau, Sambucus ebulus“. *Ana* Buzianä vrea să ḑică „*Ana* ḑîna bozuluï“, ceïa ce se potrivesce şi cu rolul magic al acestuï copăcel, căruïa deja Apulejus ïï atribuïa puterï vindecătóre miraculóse. „Les sureaux éloignent les mauvais esprits et promettent une longue vie“ (Gubernatis, Myth. d. plantes, II, 355; cfr. Reinsberg-Düringsfeld, Hochzeitsb. 85). La Grecï ḑeul Pan, doftorul prin excelinţă, purta o cunună de bozï, adecă era Buzian (Dierbach, Flora mythol., 46). In terapeutica de altă dată, tóte părţile boziuluï eraŭ întrebuinţate: rădăcina şi scórţa ca emetice, purgative şi diuretice; florile, ca stimulante şi diuretice; ér din bóbe se făcea o licóre medicinală (Littré-Robin).

După cum la Românï sfânta *Ana* s'a întâlnit cu ḑîna *Ana*, tot aşa la Albanesï Hannă din calendarul creştin, la deminutiv Hannăzä „Anică“, coincidă cu hannă „lună, lumina nopţiï“, la deminutiv hannăzä „lunică“. Şi în mitologia italică ḑîna Anna represinta pe lună:

Sunt quibus luna est...

la Ovidiŭ (Fast. III, 657). Căpětat'aŭ óre Albanesiï pe a lor hannă „lună“ prin numerósele colonïï romane din Illiria? orï fi-va ea la dînşiï o remăşiţă tracică? E fórte cu putinţă, ca Traciï şi Romaniï să fi avut de o potrivă pe aceïaşï ḑînă Anna „lună“, pentru care uniï maï găsesc şi o paralelă sanscrită în ḑîna Apna-purna cea „cu semi-luna pe cap“ (Cox, Aryan Mythol. I, 433). In orï-ce cas, era o personificaţiune mitică a lumineï, şi tocmaï cu acest sens, fie numaï prin Romanï, fie prin Romanï şi prin Dacï tot-o-dată, noï o vedem la Românï în ghicitórea poporană moldovenéscă despre „Ḑiuă“:

Ana grasa
Împlo casa...
(Sbiera, Poveşti, p. 322)

ceïa ce în variantul muntenesc sună:

Dobra grósa
Umple casa...
(G. D. T., Poes. pop. 232).

Dobra, slavonesce „bună“, este sinonim cu grecul Ἀγαθή, care la rîndul seŭ e sinonim cu ebraicul Channāh. Cum-că prin Dobra = *Ana* din ghicitórea de maĭ sus se înţelege nu „ḑiuă“ în specie, ci o „lumină mare“ în genere, probă este că despre o „lumină mică“, anume aceea a candeleĭ când licăresce peste nópte, o altă ghicitóre ḑice:

Dobra subţirica
Îmĭ umple ulcica...
(G. D. T., 218).

v. *Dobra*.

In mitul italic, locurile favorite ale ḑîneĭ Anna Perenna eraŭ poĭenele. Tot prin poĭene se resfaţă obicĭnuit ḑînele din credinţele poporane române. Într'o ghicitóre ardeléncă despre „Vulpe“ se ḑice:

Merge *Ana* prin poĭană
Şi se cată ca ş'o dómnă...
(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 915)

Aci *Ana* se aplică la vulpe ca luminósă, din causa blaneĭ sale aurie, pentru care e atât de căutată. Dintr'un alt motiv ursóica pórtă epitetul de Ancuţă:

„Ursuluĭ poporul îĭ ḑice Martin; ursóneĭ ḑic Ancuţă...“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg).

In acéstă onomastică poporană ne întimpină la un loc ḑeul Marte şi ḑîna *Ana*, carĭ se serbaŭ împreună la Roma:

Mense meo coleris, junxi mea tempora tecum...
(Ovid., F, III, 679).

Ceĭa ce e maĭ cu sémă decisiv, este că ḑeul Marte din acea serbătóre, după mărturia luĭ Serviŭ (ad Aen. VII, 188), era figurat anume printr'un om îmbrăcat cu pieĭ grosolane, un fel de urs, pe care poporul îl bătea, după cum bate Ursarul pe Martin al seŭ. E fórte interesant în acéstă privinţă pasagĭul din Lydus, De mens. III, 29: „ὅτι ἐν εἰδοῖς Μαρτίαις πομπῆς γινομένης ἦγετο καὶ ἄνθρωπος περιβεβλημένος δοραῖς, καὶ τοῦτον ἔπαιον ῥάβδοις λεπταῖς ἐπιμήκεσί, Μαμούριον αὐτὸν καλοῦντες...“ (cfr. ibid. IV, 36). Despre o aventură amorósă a acestuĭ Martin cu a sa Ancuţă, adecă cu ḑîna Anna, la serbătórea lor cea comună se cânta — nĭ-o spune Ovidiŭ — nesce cântece obscene, carĭ n'aŭ ajuns la posteritate, dar vor fi fost cam în felul acelora din „Jocul păpuşilor“, când biéta ursóĭcă e mustrată că:

... acuma te-a slăbit
Pustiorul de iubit...
(G. D. T., 124)

Incă ce-va.

Deşi Anna Perenna era ḑînă şi deşi ameţise pe ḑeul Marte, totuşi mitologia italică o face babă dela Bovilla, adecă dela oborul Romeĭ, şi'ĭ dă perĭ albĭ, „canos capillos“ (Ovid., F., III, 669). Romaniĭ o serbaŭ pentru a dobândi anĭ mulţĭ fericiţĭ: „ut annare perannareque commode liceat“ (Macrob. Sat. I, 12). De aci, credem noĭ, vine blăstemul poporan român: „bată'l mama *Ana*!“ (M. Michailescu, Ialomiţa, c. Cécu), unde nu póte fi vorbă de Sf. *Ana*, căcĭ sfintelor şi chĭar călugăriţelor Românul le ḑice „maĭcă“: „Maĭca Precista“, „maĭca stariţa“ etc., pe când despre fiinţe extra-creştine: „mama pădurii“ saŭ „mătrăgună - mama bună“.

v. *Maĭcă*. — *Mamă*. — *Martin*.

Ar fi fórte interesant de a urmări mitul archaic roman al ḑîneĭ Anna şi de a'l descâlci de Sânta Anna din legenda creştină la Neo-latiniĭ din Occident, maĭ cu sémă în Italia. Noĭ vom

ACAD. R.P.S.R. FILIALA IAŞI 38872

atinge aci o singură urmă. In dialectul veneţian locuţiunea „Don' A n a spassizza“, adecă „trece dómna *Ana*“, însemnéză: „e fóme“, „la fame si fa sentire“ (Boerio). Deja în epoca luĭ August numele dineĭ A n n a însoţîa într'o străbună tradiţiune aducerea aminte despre fómetea pe care o suferise poporul roman în retragerea sa pe Muntele-sacru:

Jam quoque, quem secum tulerat, defecerat illos
Victus, et humanis usibus apta Ceres...

şi atuncĭ dîna A n n a, o bună bătrână, trecea de le împărţîa bieţilor ómenĭ câte o pită caldă:

Fingebat tremula rustica liba manu,
Atque ita per populum fumantia mane solebat
Dividere...
(Ovid., F. III, 665 sqq.)

Apoĭ străcurându-se prin vécurĭ peste vécurĭ, anticul mit al fómeteĭ celeĭ uşurate de dîna A n n a s'a cristalisat pentru tot-d'a-una într'un obscur idiotism veneţian, care n'are a face, negreşit, nicĭ cu sânta proroci̦tă A n n a, nicĭ cu sânta A n n a a luĭ Ioachim.

v. *Ana-baba. — Boziŭ.*

[3]·**Àna** saŭ **Ànnea**, n. pr. m.; Annas. Nume evreesc bărbătesc C h a n n a, trecut la Românĭ într'o locuţiune de origine evangelică (Ioan., XVIII, 13—29): „a purta pe cine-va dela *Ana* la Caĭafa“ saŭ: „dela *Ana* la Pilat“, adecă: „a trăgăna cu vorbe fără a da dreptate“.

Varlam, 1643, I f. 103 b: „dusârâ'lŭ priînsŭ (Domnul Hristos) la *Anné*, şi acolo fu bătutŭ cu palma preste obrazŭ, dup'acé d e l a *A n n é* l a C a i a f a, acolo ca un mencĭunos fu şchĭuopit şi bătutŭ....“

Cântecul „Oftatul ţeranuluĭ:

D e l a *A n a* l a P i l a t,
Şi d'aci la spînzurat,
Lucrul merge la Domniă
Tot ca şi la Vorniciă...
(Calend. basmelor, 1875)

La Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) primul verset din psalmul XCVIII: „Dumnedzău se înpărâţi ca să se mănie oamenii“ este comentat prin: „Domnul se rădică înpărat mare ca să se mănie *Ané* şi Caĭafa...“, înţelegêndu-se prin „*Ana* şi Caĭafa“ toţĭ ceĭ reĭ.

v. *Caiafa. — Pilat.*

Ana-baba s. **Baba-Ana**, n. pr. loc.; nom de certains villages en Valachie. Frunzescu (Dicţ. top. 7) indică un sat cu acest nume în Buzaŭ şi o localitate în Ilfov, unde se maĭ află şi un sat V a d u l - A n e ĭ, ér în Prahova: V a l e a - A n e ĭ. N'ar fi fără folos de a culege din popor legendele privitóre la aceste numirĭ, ca şi despre muntele din Argeş: Rîpa-A n i c a.

v. [1·2·]*Ana.*

[1·]**Anadòl** s. **Anatòl**, s. m.; t. de Geogr.: Asie mineure, Turquie asiatique. Turcul a n a d o l u din grecul *ἀνατολή* „orient“ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 9)).

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 26: „Svinţiĭ muceničŭ Codratŭ, Theodosie, Emmanuilŭ şi alalţŭ patro-dzăcŭ la *Anatolŭ*. Aceştîa era din ţara *Anatoluluĭ*, şi vădzând în tote dzăle pre creştiniĭ umorâţ de ceîa ce să'nchina la idoli, să vorovirâ andesine să strige mărturisindŭ pravoslaviîa...“

In districtul Némţ, la nuntă când se închină mireluĭ zestrea mireseĭ, vornicelul dice în versurĭ, că de'ntâĭu cumpărase lucrurĭ dela Ţarigrad, dar furtuna risipind corăbiile:

Eŭ singur am scăpat
Pe o scândură de brad
Şi la dómna mirésă de scire am dat.
Care fórte reŭ s'aŭ supĕrat;

Dar auḑind că 'n tîrg la *Anadol* mai frumos negoț aŭ descărcat,
Cu noĕ caĭ aŭ plecat
Și pe toțĭ cu mai frumóse lucrurĭ ĭ-aŭ încărcat
Și aice le-aŭ descărcat;
Iată dar ce aŭ luat:
Doĕ saltele
Umplute cu surcele...
(P. Căderea, c. Bistricióra)

Anadoleniĭ saŭ Turciĭ asiaticĭ aŭ fost tot-d'a-una renumițĭ pintre ostașiĭ Porțiĭ.

Beldiman, Tragod. v. 1629:

Óste era îndestulă, peste doĕ-ḑecĭ de miĭ,
Cincĭ de Ianicerĭ ortale, ceĭ maĭ aprigĭ și deliĭ,
Din *Anadolenĭ* o parte, și Manahĭ, dar nu pré-mulțĭ,
Inbrăcațĭ în straĭe rele, mulțĭ în opincĭ și desculțĭ...

v. [2,3]·*Anadol.* — *Anadoléncă.*

[2]·**Anadòl**, s. n.; „une sorte de pelisse de Turquie" (Cihac). „*Anadol*, un fel de blană turcéscă" (Șaĭnénu). In texturĭ pînă la 1800 n'am dat peste acest cuvînt.

v. [1]·*Anadol.*

[3]·**Anadòl**, s. m.; grand chat, chat d'Angora. — v. *Anadoléncă.*

Anadolén, ·éncă, subst. et adj.; habitant d'Anatolie, Turc asiatique.

v. [1]·*Anadol.*

Anadoléncă s. **nadoléncă** (plur. *anadolence* s. *nadolence*), s. f.; sorte de poule, variété originaire d'Asie mineure. Se maĭ aude în Moldova. Se ḑice puĭcă *anadoléncă*, și maĭ ales puĭcă *nadoléncă*, cu perderea inițialuluĭ *a-* ca în „naforă = anaforă". N'are a face cu slavicul „nadoiti = alere" și nu există nicăirĭ sub o formă masculină „nadolénc" (Cihac, II, 208).

I. Créngă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 1875 p. 286): „... îșĭ aducea ea aminte de puĭcele cele *nadolence* și boghete, de vinișorul din cramă, de risipa ce s'a făcut cu munca eĭ..."

Intr'o ghicitóre fórte ingeniósă despre pisica furând ouĕle găineĭ, poporul preface pe clóșca *nadoléncă* în Nataliță, ér pe „anadol", adecă motan de Angora, în Nataloĭu:

Natalița fierbe pere,
Nataloĭu vine și cere;
Natalița nu se'ndură,
Nataloĭu vine și fură...
(G. D. T., Poes. pop. 222).

v. [1]·*Anadol.* — *Anghinară.*

Ana-foca, s. m. invar.; t. du Calendrier popul.: le premier jour du mois de Juillet. Cuvînt întrebuințat în Banat și pe a-locurĭ în Ardél.

„In ḑiua de *Ana-foca* cine lucră la vie, i se uscă viea" (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

S. Mangĭucă, Calendar poporan 1882: „1 Iuliŭ, Joĭ. *Anna-foca.* Arde pétra în apă. Gĭócă sórele în apă".

In cursul luĭ Iuliŭ se serbéză la 22 Sf. Foca, ér la 25 S-ta Ana. Din ambele aceste serbătorĭ poporul a compus pe *Ana-foca* ca nume al primeĭ ḑile a luneĭ, deși acéstă ḑi e consacrată în specie Sf-lor Cosma și Damian, din carĭ printr'o procedere analogă se compune poporanul Cosmandin.

v. *Cosmandin.*

Fiind-că φώκη „phoque" însemnéză o vietate care trăesce în Mare, la Grecĭ Sf. Foca, martir din epoca luĭ Dioclețian, este privit ca patron al corăbierilor (Migne, Dict. d'hagiogr., I, 723), adecă un fel de sfânt al apeĭ. La Romînĭ, din contra, fiind-că Foca séměnă cu foc, printr'o altfel de etimologiă poporană s'a născut credința că el pîrlesce, de unde ḑiua de 22 Iuliŭ se chiamă peste Carpațĭ: „eșirea

pîrlielor, surorĭ ale luĭ Sânt-Ilie“ (Mangĭucă, l. cit.)

v. *Ilie.*

Cantemir, Kniga Systima, Petersb. 1722 p. 142-3, povestesce pe larg, în ce mod dela Românĭ a trecut la Turcĭĭ din Dobrogea datina de a nu lucra nemic, dară nemic, fie măcar cel maĭ mărunţel lucru din casă, în ḑiua de Sf. Foca, căcĭ altfel focul va prăpădi tot.

A. Prejbénu (în Tocilescu, Rev. II t. l. p. 388): „Pe Mucenicul Foca 22 Iulie îl ḑic că'ĭ reŭ de foc“.

Credinţa Bănăţenilor, înregistrată de d. Mangĭucă, cumcă la *Ana-foca* „arde în apă“ resultă din amalgamarea mitologieĭ neo-grece cu mitologia română: „arde (= foc) în apă (= φώχη)“.

Este unul din cele maĭ frumóse exemple de formaţiunea miturilor prin etimologiă poporană.

v. *Antănăsiĭ.—Foca.*

Anaforà (artic. *anaforaoa*, plur. *anaforale*), s. f.; t. de Législ.: rapport fait à l'autorité. Acelaşĭ cuvînt cu anaforă saŭ naforă, dar venit d'adreptul din grecul ἀναφορά, fără mijlocire slavică. Este un termen juridic întrodus la noĭ sub Fanarioţĭ şi despărut o dată cu Fanarioţiĭ.

Beldiman, Tragod. v. 2527:

Vedeaĭ magazonerĭĭ, asudaţĭ şi mult scârbiţĭ,
Strigând cumcă nu'ĭ făină şi cu toţĭ sînt prăpădiţĭ;
Zorbalîcul este gata, toţĭ Eniceriĭ răcnesc,
Caĭmacamul şi boĭerĭĭ ceĭ întâĭ se prăpădesc;
Anafora să se facă, să ĭea pâne dela toţi...
Intr'o vreme ca acésta nu iscăli décâ poţĭ ?...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 257: „Starostea de neguţătorĭ prin *anafora* dela 27 ale curgĕtóreĭ lunĭ Septemvrie face cunoscut acesteĭ Hătmănĭĭ, că summa ce a prins din vînḑarea moşiilorŭ dumitale, şi anume Plânsurile şi Chinuielele, nu ajunge ca să se plătéscă întréga summă ce eştĭ dator luĭ Costea Bogasiărulŭ şi altor ipochimenĭ...“

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVII: „In adevĕr, lăsând gluma la o parte, se miră cine-va când vede uricele şi ispisócele vechĭ, care în puţine rîndurĭ cuprindeaŭ atât de mult, şi *anaforalele* şi hotărîrile de acum, care în multe rînduri cuprind atât de puţin. Ni s'aŭ prilejit a vedé o *anaforà* scrisă pe doĕḑecĭ cóle hărtiă...“

Ce-va de tot scurt, din contra, este următórea „*Anaforà* obştéscă a părinţilor arhiereĭ şi a dumnélor boerilor“, prin care se închee Pravila luĭ Caragea:

„Pré-înălţate Doamne! După luminată porunca Mărĭĭ-tale adunându-ne în multe rînduri cu toţiĭ la un loc, am cetit cu luare a-minte Pravila ce s'aŭ alcătuit de cătră Mărĭa-ta şi ne pliroforisirăm că alcătuiré aceştiĭ Pravilĭ este o deslușire a Pravililor Inpărăteştĭ ce să obicĭnuesc aicĭ în pământul nostru şi a vechilor şi a canonisitelor obicéĭurĭ ale pământuluĭ, nefiind împotrivitoare celor vechĭ urmate până acum. De acéĭa ne rugăm să bine-voeştĭ Mărĭa-ta a porunci să să şi tipăréscă. 1818 Iunie 9“.

v. [1]*Grec.*

Anàforă (plur. *anafore*), s. f.; pain bénit. Din grecul ἀναφορά prin paleo-slavicul анафора. In graĭu se aude maĭ ades *naforă* saŭ *nafură*. „Bucătura de pâne binecuvîntată, ce după terminarea liturgieĭ se dă fie-căruĭ creştin care merge la biserică şi stă până să se finéscă liturgia“ (L. M.).

Sépte-taĭne, 1644, f. 57 a: „Ce să socotéşte *anafora* să fie? *Anafora* s'au

făcutŭ şi să dă creştinilor într'acesta chipŭ: pentru că dintăi toţi ceĭa ce era creştini, şi mari şi mici, să priceştuĭa la toate svintele liturghii de lua svănta cumenecâturâ prespre toatâ vrémĭa, ĭarâ acmu s'au depărtatŭ dela noi acéstâ svântâ şi dumnedzăĭascâ tainâ...

Dosofteĭu, 1680, ps. L:

... atunce veĭ bine-vrĭa jrătva direptăţaĭ, *anaforâ* şi cu'ntregulŭ de arsŭ...

... *τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὰν καὶ ὁλοκαυτώματα...*

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 299, descriênd obiceĭurile Curţiĭ în ajunul Crăcĭunuluĭ: „După săvărşirea Liturghieĭ merge Domnul de ĭa *anaforă* din mâna Mitropolituluĭ...“

De la Vrancea, Sultanica p. 51, despre duminica Floriilor: „... copii desculţĭ sĕ'ncuraŭ a veselie, încingêndu'şĭ mijlocul cu vlăstarĭ încăpuşaţĭ de salcie slujită de moş popa; bătrânele, păşĭa-păşĭa, ţineaŭ drumul caseĭ mestecând *anafura* sfinţită...“

„Blăstem: luare-aĭ *anafora* la Pascĭ în ţol!“ (G. Tomescu, Tecucĭu, c. Homocea).

Pentru credinţele poporane despre şorecĭi carĭ mănâncă *anaforă*, despre vînătorul care împuşcă în *anaforă* şi altele,

v. *Liliac.* — *Naforă.* — *Vînător.*

Anàftemă.—v. *Anatemă.*

Anagnòst (pl. *anagnoştĭ*), s. m.; „lecteur à l'église = gr. *ἀναγνώστης* = paleo-slav. a n a g n o s t ŭ“ (Cihac).

Costachi Negruzzi, Cum am învăţat românesce: „...luând istoria Românilor de Petru Maĭor, ajutat de abecedarul urgisit, în puţine césurĭ am învĕţat a c i t i. Pînă 'n séră, eram capabil să spun pe carte cât orĭ-care *anagnost* de repede. Séra am c i t i t tătăluĭ meŭ...“

v. [1] *Grec.*

Anàpoda, adv.; à l'envers, à rebours, sens dessus dessous. Grecul *ἀνάποδα*. Deşi cuvîntul s'a întrodus în graĭu abia de prin secolul trecut, totuşĭ a devenit fórte poporan, maĭ ales în locuţiunile: lucrurile merg *anapoda*, tréba merge *anapoda*, vorbesce saŭ face *anapoda*, *anapoda* lucru... Curat românesce: p e d o s saŭ d ' a n d ó s e l e a.

Zilot, Cron. p. 34: „cât este omul cn mintea întrégă şi slobodă, are cumpĕt şi judecă tot lucrul cum se cade; ĭar dacă încremenesce mintea, care vine din coprinderea inimeĭ de spaimă şi de fricâ, apoĭ lipsesce şi cumpĕtul, şi aşa judecă tot lucrul *anapoda* saŭ p e d o s...“

Alexandri, Gură-cască: „Apoĭ dă! cum n'or merge trebile *annpoda*, dacă nime n'a voit să m'asculte?..“

Acelaşĭ, Iorgu dela Sadagura. act. I sc. 3: „Tóte lucrurile le spune şi le face *anapoda*; când îĭ ḑic să'mĭ aducă dulceţĭ, el îmĭ aduce lighénul de spĕlat...“

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 381): „Bre! c'*anapoda* lucru! se vede că adĭ diminéţă mĭ-a eşit înainte vr'un popă saŭ dracul scie ce...“

Acelaşĭ, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 8): „Măĭ, *anapăda* lucru ş'aista!...“

De la Vrancea, Sultanica p. 198: „... căĭniĭ începură a lătra, ca şi când hoţiĭ călcaŭ casa cuĭ-va; chĭar şi porciĭ trândavĭ sĕ ĭuţiră, pornind'o *anapoda*, guiţând să credĭ că li s'aŭ pus cuţitul la beregată...“

Basmul „Coman Vînătorul“ (Col. l.

Tr. 1882 p. 468): „Vedea el că lucrurile în casa luĭ merg *anapoda*, simţĭa că nevastă-sa şchĭópětă, dară de! ce'ĭ facĭ necazuluĭ? nu putea să prindă şórecele cu brânză şi pace...“

Basmul „Féta cu pĭezĭ rele“ (Ispirescu, Legende p. 394): „chemă un cetitor de stele să'ĭ spue ce e pricina de'ĭ merg lucrurile *anapoda* şi nu póte să dea înainte...“

Intre jurăminte: „să fiŭ *anapoda* de nu'ĭ aşa!“ (S. Munténu, Covurluĭu, c. Jorăscĭĭ), saŭ ca blăstem: „fire-aĭ *anapoda*!“ (I. Burghelea, Tutova, c. Ivescĭ), „să hiĭ *anapoda* şi afurisit!“ (N. Corcĭovă, Tecucĭu, c. Răchitósa).

v. *A'ndaratele.* — *A'ndósele.* — *Anocato.* — *Dos.* — [1] *Grec.*

Anastàsie.—v. *Năstase.*

Anasînì, interj.; juron turc. O suduitură, cu care Românĭĭ aŭ făcut cunoscinţă pe timpul stăpânirĭĭ otomane şi care, în literatura poporană, se pune une-orĭ în gura Turcilor. Turcesce a n a s y n y însemnéză literalmente „matrem tuam“.

Balada „Ilincuţa Sanduluĭ“:

Unde Turcĭĭ mĭ-o vedea,
Inimĭóra le venía,
La obraz se 'nveselĭa
Şi din gură s u d u ĭ a:
— *Anasìnì* Ilinca,
Mult ne-aĭ secat inima!..

(G. D T., Poes. pop. 638)

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 222: „Turcĭĭ dacă aŭ vĕdut că le mănâncă copiĭ şi fetele Calmucĭĭ, ĭ-aŭ cuprins mirare de aŭ fost dicênd: *anasini*-s a c t i m! ce legheóne de ómenĭ aŭ adus ghĭaur-moscal să ne mănânce copiĭ!..“

v. *Avradini.* — *Mumă.* — [1] *Turc.*

Anasòn, s. m.; t. de Botan.: anis, Anisum vulgare. Din grecul *ἄνισον* prin turcul a n ì s ù n (Şaïnénu). Sinonim cu m o l o t r u, c h i m i n-d u l c e, a n i ş. Plântă saŭ, maĭ bine, sămînţă culinară şi medicinală fórte întrebuinţată.

Tractat de medicină populară circa 1790 (Mss. în Arch. Stat.): „Cum se face rachiul de *anason*? După ce veĭ pune în cazan rachiŭ care va fi să'l prefacĭ, să laşĭ sec cazanul ca de un lat de mână, şi la 10 ocà de rachiŭ puĭ o litră de *anason*...“

v. *Anison.* — *Molotru.*

Anàtemă s. **anàftemă**, s. f.; anathème. Termen grecesc de drept canonic: *ἀ ν ά θ ε μ α* „expositiune“, fiind-că despărţĭa şi depărta în faţa lumiĭ pe cel vinovat din céta credincĭoşilor. E sinonim cu a f u r i s a n i ă, întru cât însemnéză pedépsă, şi cu a f u r i s i t când se rapórtă la cel pedepsit; de ex.: „eştĭ *anatemă*=eştĭ a f u r i s i t“, dar: „te daŭ *anatemeĭ* = te supun a f u r i s a n i e ĭ“. În orĭ-ce cas, a f u r i s a n i ă era o penalitate canonică ce-va maĭ mică în grad, fiind-că se întindea pe un timp mărginit, pe când prin *anatemă* se osândĭa cine-va pentru totd'a-una. În funcţiune adjectivală, *anatemă* e sinonim cu b l ă s t e m a t, p r o c l e t, t r i c l e t etc.

Şépte-taĭne, 1644, p. 14: „de va afunda numai o dată prunculŭ în apă, sau va vrăsa numai o dată pre capulŭ pruncului apă, Pravila apostolilor dzice să fie *anathema* acela preot...“

Grama din Hotin, 1621 (A. I. R. III, 215): „care fraţi vor vré să să amĕstece într'acéle vii carele maĭ sus scriem, să hie t r e c l é t şi p r o c l é t şi *anatftima* şi n e g r u c a A r i i...“

Intr'un act dela Pahomie, episcop de Roman, 1713: „or-cine ar fi unul ca acela fără frica luĭ Dumnedeŭ, să

fie a f u r i s a t şi b l ă s t ă m a t, t r e c l e t şi p r o c l e t şi *anaftima* de Domnul Dumneḑeŭ ce-aŭ făcut cerul şi pămîntul şi de Maĭca Precesta şi de 12 apostolĭ şi de 7 săboară şi de toţĭ sfinţiĭ..." (Melchisedec, Chron. Roman., I, 335).

Intr'o carte de blăstem dela episcopul Ierofteĭu de Huşĭ, 1745: „să fie b l ă s t e m a ţ ĭ şi a f u r i s i ţ ĭ de Domnul Is. Hs. şi de Maĭca Precista şi 12 apostolĭ, 318 oteţĭ ot Nikeĭa, aşijderea şi de smerenia nostră să fie daţĭ *anatema* a m a r a n a f t a..." (Melchisedec, Chron. Huş. 277).

Afurisit. — *Aria.* — *Maranafta.* — *Proclet.* — *Triclet...*

Din terminologiă curat bisericéscă, cuvîntul a trecut în graĭul familiar, unde n'a întârḑiat — ca şi a g h i o s, a l i l u ĭ a, a m i n etc., a lua o nuanţă ironică.

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 84: „Liniştesce-te, Duducuţo fosmu, eŭ te ĭubesc maĭ mult decât orĭ-ce în lume; să n'am parte de Dumneḑeul la care mĕ închin, să fiŭ *anatema* décă mintş..."

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 7:

„Pepelea: Sus părinte, că se udă cărţile!...

„Arvinte: *Anaftima* să fiĭ!..."

Acelaşĭ, Iaşiĭ în carnaval, act. III sc. 10:

„Săbiuţă: Visază un complot.

„Vadră: Ĭar compot... De vĕ 'nţĕleg, să fiŭ *anaftima*!.."

Doĭnă haĭducéscă:

— Copiliţă, Liţă fa,
Maĭ dat'aĭ gură cuĭ-va?..
Ea se prinse a gĭura:
— Să mĕ bat'*anaftema*
De-am maĭ dat gură cuĭ-va
Afară de dumnéta...

(Alex., Poes. pop.?. 313)

In popor *anatemă* e des, fie ca blăstem, fie ca jurămînt, generalmente însă în asociaţiune pleonastică: „să fiĭ saŭ să fiŭ a f u r i s i t şi *anatemă*!"

Blăstem saŭ jurămînt comic: „să hie saŭ să hiŭ *anatemă* din tâlchĭ în pămînt şi din creştet în sus!" (C. Gervescu, Némţ, c. Roznovu).

v. *Blăstem.*

Anatematisez. — v. *Anatemez.*

Anatemèz (*anatemat, anatemare*), vb.; anathématiser. In loc de a n a t e m a t i s e z, care e pré-lung.

I. Văcărescu, p. 354:

Tot auḑiam c'aci Nichifor cuvîntézä,
P'aleşiĭ dregĕtorĭ grozav *anatemézä*...

v. *Anatemă.*

Anatemisèsc (*anatemisit, anatemisire*), vb.; anathématiser. A da pe cineva a n a t e m e ĭ.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 70 b: „sau de archiereu de s'au a f u r i s i t ŭ, sau de preutŭ, sau sângurŭ pre sine de s'au *anatemesitŭ*, sau cu ğurământŭ de s'au ğuratŭ cu numele luĭ Dumnedzău şi ačasta au călcat, sau cu cuvântulŭ de urgie din creştinĭ pre cine-va au *anăthimisit* saŭ au p r o c l e ţ â t ŭ..."

v. *Anatemă.*

-ànă. — v. [3]*-an.*

Anâŭ. — v. *Cuţitóe.*

A'nboùle, adv.; lentement, paresseusement, comme un boeuf. Din *a* (=ad) + î n + b o ŭ, cu adverbialul -l e. Generalmente îşĭ prepune pe d e şi'şĭ acaţă pe emfaticul *-a*: *d'a'nboulea*, prin asimilaţiune: *d'a'mboulea.*

De la Vrancea, Sultanica p. 104: „Prostia, rumenă şi voĭnică, maĭ mult sĕ tîrăsce decât zbóră; şi merge tot

d'a-în-boulea, dar ce'ĭ pasă, ca ea nu maĭ e nimenea..."

v. [4]*An.* — *Boŭ.*

Ancă, n. pr. f.; Annette. O formă deminutivă din A n a.

Act din 1680 (Cond. M-riĭ Hurezu, Mss. în Arch. Stat. f. 433 a): „Noi 12 boĭari care sântem luaţ pre răvăşéle domneşti de jupănésa *Anca* din Belceni..."

In cas oblic: *Ancăĭ.*

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 26): „... au pus pietri de cătră funé *Ancăi* sora lu Ĭane Sorcoĭul, şi au ales funé *Ancăi* den sus despre hotarul Romăneştilor..."

v. [1.2]*Ana.* — *Ancuţă.*

A'ncălàrele (d'), adv.; en chevauchant. Sinonim cu c ă l a r e „à cheval", care însă este şi atuncĭ când calul stă pe loc, pe când *d'ancălarele*, din contra, presupune tot-d'a-una o mişcare. Este în opoziţiune cu d ' a n p i c ĭ ó r e l e, când se mişcă cine-va pe jos.

Basmul „Fĕt-frumos cu careta de sticlă" (Ispirescu, Legende p. 194): „Vorbi cu Fĕt-frumos *d'an-călarele* şi se înţeleseră la cuvinte..."

De la Vrancea, Sultanica p. 245: „un dél nalt, vĕstmîntat de sus pînă jos cu fin ca mătasea de móle şi păjurit cu florĭ, pe carĭ le culegea *d'a-încălarile...*"

v. [4]*An.* — *A'npicĭórele.* — *Călare.*

[1]**Ancùţă**, n. pr. f.; *Annette.* Deminutiv din A n c ă, care este la rîndul seŭ deminutiv din A n a. Era fórte întrebuinţat altă dată, alăturĭ cu A n i c u ţ ă deminutiv din A n i c ă.

Balada „Doncilă":

Numaĭ sora-sa *Ancuţa*,
A n i c u ţ a Romăncuţa,
Lucéfĕrul satuluĭ,
Salba împĕratuluĭ...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „Scule ce sânt şi haine fămeeşti să fie ale *Ancuţii*; viile, ce sânt însemnate mai sus să fie pe séma mé, să aibă a le ţiné ĭar *Ancuţa...*"

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 82): „nişte scule ce au fost dat el zéstre surori-sa jupănései *Ancuţăi...*"

v. *Ancă.*

[2]**Ancùţă**, n. pr. f.; sobriquet de l'ourse. — v. [1]*Ana.*

A'ncâtele (d'), adv.; sans trève, autant que possible. F ă r ă a s t î m p ĕ r saŭ d i n r e s - p u t e r ĭ. Se construesce maĭ ales cu verbiĭ de mişcare: umblu, alerg, caut etc. Maĭ adesea îşĭ asociază pe emfaticul -a: *d'ancâtelea.*

De la Vrancea, Sultanica p. 44: „D'o fi fată, o s'alerge *d'a'ncâtelea* pe la Sóreresare pîn'o vedé pe dracu la Sóre-apune..."

Ibid. p. 226: „Ofiţerimea în fireturĭ, polcovnicĭ şi prapurcicĭ, bănănăiaŭ *d'a-încâtelea*, uluiţĭ de vutcă şi de rachiŭ, mustruluind, ca vaĭ de lume, căzăcimea cu chipul scofîlcit, uscat şi negricĭos ca pămîntul..."

D. L. Şaĭnénu ne împărtăşesce următórele cincĭ pasage din Calendarul Basmelor:

(1877 p. 13): „Muma smeilor s'a făcut leŭ şi balaur înpotriva nóstră şi ne căuta *d'ancâtele* să ne pérdă...";

(ibid. p. 17): „nu maĭ scieaŭ ce să se facă de bucurĭă; rîdeaŭ şi plângeaŭ de o dată; umblaŭ d'*ancâtele* şi se fîstîcĭaŭ...";

(ib. p. 29): „demonu voi ca să ne îndrăgostim amîndoĭ, şi umblam *d'ancâtele* ca să fugim dela părinţĭ...";

(1882 p. 17): „le sosi şi lor vremea de însurătóre şi începură să alerge şi eĭ *d'ancâtele* după codane...“;

(ib. p. 28): „grădinarul umbla *d'ancâtelea* să găséscă un ajutor...“

Prin prepoşiţiunea *a* (= ad) şi prin adverbialul *-le*, *a'ncâtele* vine din latinul in quantum (potest).

v. *Alcâtele.* — *Astîmper.* — *Cât.*

A'ndaràtele (d'), adv.; à rebours. Aprópe acelaşĭ sens ca în anapoda, anocato, pedos, d'a'ndósele, dar cu elementul predomnitor de îndĕrît.

Proverb: „Omul îndărătnic tóte d'*andaratele* le face“ (Pann, III), 14).

Doĭna „Ispita“:

Plugul este góngă rea,
Umblă *a'a'ndarételea*
Când nu'ĭ sciĭ socotéla:
Cu córnele din-dărĕpt
Te lovesce tot la pĭept...
(G. D. T., Poes. pop. 291)

A. Pann, Prov. III, 18:

Că ea cât trăĭa în vĭaţă, tóte le făcea pe dos,
Şi socotesc că şi mórtă d'*andaratele* s'a dus...

Basmul „Finul luĭ Dumneḑeŭ“ (Sbiera, Poveşti p. 192): „Când s'aŭ dus deminéţa la rîŭ să se spele, aŭ aflat tóte pe de-*a'ndărăptelea*...“

D'a'ndaratele represintă dară pe: de-ad-in-de-retro saŭ de-ad-in-du-retro.

D. M. Pompiliŭ (Conv. 1887 p. 1004) indică la Bihăreni adverbul „ànderete = într'alt loc“. Să fie óre acelaşĭ cuvînt cu *a'ndaratele*? saŭ nu cumva maĭ curînd germanul ànderwärts?

v. *Anapoda.* — [2]*Ande.* — *Dandanatec.* — *Îndĕrît.*

Andălèsc (*andălit, andălire*), vb.; partir, se mettre en marche. Provincialism din părţile Transilvanieĭ. In Biharea: „*andălesc*, a *andăli*, pornesc = ung. indulni“ (Conv. lit. 1887 p. 1004),

O baladă din Crişiana:

Pe drumul Orăziiĭ
Merg carăle Gheorghiţiĭ —
Când Gheorghiţă *andălĭa*,
Maĭcă-sa din graĭu grăia...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 28)

A'ndărîptele. — *A'ndaratele.*

[1]**Ànde.**—v. [2]*Al-de.*

[2]**Ànde.** — v. *Andesine.*—*Înde.*

Ànderete. — v. *Andaratele.*

Andesìne, adv.; entre soi, ensemble. Unul cu altul, la o-laltă, împreună. Un archaism în legătură cu o familiă întrégă de cuvinte, pe care trebuĭ s'o atingem aci măcar în trécĕt.

Miklosich a observat cel de'ntâĭu că românul inde în cuvintele „indemână“, „inde plinesc“, „indu plec“, „inde lung“, „indópĕr“, represintă pe latinul archaic indu în „indu manu“, „indu gredi“, „indu volans“ etc. (Lautl. Vokal. II, 72; III, 5); şi a constatat aceĭaşĭ prepoşiţiune funcţionând independinte în italiana vulgară, de ex.: „la luna s'è venuta a lamentare inde la faccia del divino amore...“ (ibid., Lautgrup. 59). Tocmaĭ acest inde, ca prepoşiţiune neatîrnată, ne întimpină în:

Neculce, Letop. II p. 226: „sfătuitu-s'aŭ şi eĭ inde eĭ, şi s'aŭ agĭuns şi cu toate capetile, căpitaniĭ slujitorilor, să ţie la un cuvînt...“

Acelaşĭ, p. 265: „s'aŭ gĭurat cu toţiĭ eĭ inde eĭ să fugă în ţéra Muntenéscă...“

P. Ispirescu, Snóve p. 59: „Dinu era un flăcăéndru isteţ, deştept, înfipt

şi spirt, nu glumă. Boĭerul de multe orĭ se lua după gura luĭ, şi vedea că ĭĭ ese în de bine...“

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. XV, 454): „o odae mare, cu oblóne la ferestĭ şi poditä pe jos, unde eram numaĭ noĭ în de noĭ...“

Acelaşĭ, Povestea luĭ Harap-alb (ibid. 1877 p. 179): „şi din césul acela aŭ început a vorbi ele în de ele, că spânul de fel nu samănă în partea lor, nicĭ la chip nicĭ la bunătate...“

Apoĭ cu perderea iniţialuluĭ în-, la Barac, Risipirea Ierusalimuluĭ p. 144:

Între eĭ făcêndu'şĭ mórte,
Se sting eĭ de eişĭ fórte...

Acéstă prepositiune înde se unĭa maĭ sémă des cu reflexivul sine, formând locuţiunea adverbială îndesine „entre soi, ensemble“.

Miron Costin, Letop. I p. 327: „Seĭmeniĭ, de nebunia căpitanilor seĭ şi den simeţia ce se împluse încă den ţara Muntenéscă, şĭ-aŭ dat cuvînt în de sine şi aŭ purces bulucurĭ pren tîrg...“

Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 23 a: „Bogătaşul şi mĭaserulŭ să tâlnirä îndesine...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 90: „vorbindu-se în de sine, aŭ purces nezăbăvind nimică...“

De aci, prin prepositionalul *a* (=ad) s'a născut vechĭul adverb *andesine*, întrebuinţat maĭ ales în Moldova.

Varlam, 1643, I f. 51 b: „şi fariseii ce şedé acolo să mirară unde audziră că 'i ĭartă păcatele, şi grăĭĭa *andesine:* cine poate hi acesta?...“

Ibid. f. 259 a: „le era fricâ să nu-i cumva părăsascâ învăţătorĭulŭ lorŭ Hristos, şi gândĭa *andesine* de grăĭĭa: cândaĭ să nu'l himŭ scărbitŭ în ce-va...“

Ib. II, f. 43 b: „cumŭ facŭ oamenii pentru credinţa carte cu pecéte cândŭ facŭ vr'o tocmală *andesine*, aşĭa şi Dumnedzău...“

Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 28 b: „în svăntulŭ oltari sărutându preuţăĭ svintele daruri şi eĭ *andesine*, şi'ş dzăcŭ: Hristos po srĭadé nasŭ...“

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Mart. 26: „vădzând în tote dzăle pre creştiniĭ umorâţ de ceĭa ce să'nchina la idolĭ, să vorovirâ *andesine* să strige mărturisindŭ pravoslavĭĭa...“

Acest adverb ne întimpină la tot pasul în Pravila luĭ Vasile Lupul din 1646; bună-óră:

f. 30: „cândŭ să vorŭ gălcevi doi oameni *andesine* şi va scoate den locŭ unulŭ pre altulŭ, de vorŭ face ačasta amăndoi într'o dzi, să nu să cĭarte...“;

ibid. f. 87: „să nu fie având *andesine* urăcĭune să'ş fie urăţi până la moarte...“;

ib. f. 103: „cândŭ va mărturisi muĭarĭa săngură cu gura sa, cumŭ mainte di ce s'au răpitŭ au fostŭ făcută nunta *andesine*, atunce, de va face ačastă mărturie găsindu-să de putérĭa sa sau suptŭ ascultarĭa părinţilorŭ săĭ, o va créde gĭudeţulŭ...“;

ib. f. 143: „la ucideré ce fac cuconii *andesine* ĝucând, ĭau o certare foarte micşoară...“;

ib. f. 169: „de vor fi avutŭ maĭ de multŭ *andesine* vrajbă...“;

ib. f. 181: „svădindu-să den cuvinte *andesine*...“

v. *Înde.*

Andìdiă. — v. *Andivià.*

Andilàndi, n. pr.; t. de Mythol. popul.: sorte d'oiseau fabuleux. Pentru caracteristica acesteĭ păserĭ mitologice, ne ajunge de o cam dată a reproduce următórele cuvinte ale d-luĭ L. Şaĭnénu, Ielele p. 31:

„In basmul Paserea măiastră (Ispi-

„rescu, Legende p. 295—306) se po-
„vestesce de o pasere cu mii de mii
„de văpselĭ, ale căreĭ pene strălucĭaŭ
„ca oglinda la soare, care fusese maĭ
„întâĭu fica unuĭ împĕrat şi, îndrăgo-
„stindu-se cu fratele seŭ, fugise spre a
„se cununa cu dînsul; atuncĭ naşa lor,
„o dină, nevrênd dînsa să se întórcă
„*la casa'ĭ părintéscă*, o blestemă să se
„schimbe în pasere şi să rĕpue viaţa
„a mii de tinerĭ, pre carĭ îĭ va atrage
„de a-pururea prin glasul seŭ. Cea maĭ
„vestită din aceste paserĭ măiestre
„pórtă numele de *Andilandi*, despre care
„basmul astfel întitulat ne spune că:
„este o pasere măiastră a cărĭĭ
„cântare întrece tóte musicele pămîn-
„tescĭ şi care are darul d'a ghici tre-
„cutul şi viitorul şi a citi în inimile
„ómenilor; acea pasere se află în pa-
„latul Dînelor din împĕrăţia Ielelor spre
„sóre-răsare (Calend. basmelor 1877, p.
„18-33). In cântecele bulgărescĭ fecĭóra
„mitică A d i l e n c a se transformă în-
„tr'o rîndunică (Fligier, Ethnolog. Ent-
„deckungen p. 8). Cu forma românéscă
„*Andilandi* se póte compara albanesul
„d e l a n d u š e, n d e l a n d i š e rân-
„dunică, pe care Miklosich o consi-
„deră ca provenind dela ipoteticul
„hirundula din hirundo, de unde şi ma-
„cedo-românul l ă n d u r ă (Alban. Fo-
„rah. II p. 31)".

O rectificare e necesară. *Andilandi* este o aşa numită în Linguistică reduplicare frântă din L a n d i-l a n d i, astfel că simplul l a n d i ne duce drept la macedo-românul l â n d u r ă, fără vre-o mijlocire a formeĭ albanese. L â n d u r ă presupune un prototip l â n d ă saŭ l â n d e, întocmaĭ ca „ghindură= glandulam" pe „ghindă saŭ ghinde= glandem". Tipul reduplicat a fost dară l â n d e-l â n d e, de unde, disimilându-se primul *l* şi urcându-se prin compensaţiune iniţialul â n d- la a n d-, s'a născut a n d e-l â n d e, şi de aci asimilativul *Andilandi*.

Prin urmare, ca element material, acest termen este daco-român şi macedo-român tot o dată, înrudit însă — fără îndoélă — cu albanesul d e l à n d à. Totuşi latin e numaĭ sufixul deminutival -ură=ula în macedo-românul l â n d u r ă. Tulpina românéscă l â n d- şi albanesul d e l ă n d- nu se pot lega d'a-dreptul cu „hirundinem", de unde daco-românul „rîndunea" şi macedo-românul „arândrunea=hirundinellam".

Din italicul „hirundo" şi grecul χελιδών Curtius (Grundz.[3] 199) reconstruesce un greco-italic *χερδον*. După fonetica albanesă, iniţialul *d* póte fi protetic saŭ să înlocuéscă o aspiraţiune guturală: „la *d* albanese in parecchi casi dee considerarsi come protetica in principio delle parole, o prende il luogo dell'aspirazione divenuta gutturale" (Camarda, Grammatol. I, 74). Inlăturându-se dară pe iniţialul *d* şi pe sufixul -u ş e saŭ -i ş e, albanesul [d e] l ă n d [u ş e] ne permite a restabili, alăturĭ cu greco-italicul *χερδον*, un prototip tracic *'λ ε ρ δ-* saŭ *λ ε ρ δ-*, de unde epiroticul d e l ă n d- pe de o parte, pe de alta al nostru l â n d e, amplificat la Macedo-românĭ în l â n d u r ă şi reduplicat la Daco-românĭ în *Andilandi* = L â n d e-l â n d e.

Dina bulgară A d i l e n k a, pe care o baladă poporană din Rodop o represintă ca pe mirésa sóreluĭ metamorfosată în rîndunică (Geitler, Poetické tradice p. 51-5), nu póte veni din albanesul d e l ă n d ă, ceĭa ce ar presupune adaosul unuĭ iniţial *a-*, adecă ce-va cu totul contrar foneticeĭ bulgare şi celeĭ slavice în genere, ci derivă din românul *Andilandi* prin perderea disimilativă a primeĭ nasale: A d i l e n k a = A n d i l e n k a, cu sufixul deminutival slavic -ka.

Cu alte cuvinte:

[illegible]

Andivia [illegible] Forma [illegible] cichorium endivia. O [illegible] În neogreca: [illegible] *anti*, *endé* (Weigand). Români[illegible] alaturi cu *andivia* [illegible] și forma andidiă. Ca și din [illegible] se face salată. Altă [illegible] întrebuința nu puțin și ca dof[illegible]

[illegible] popularã circa 17[illegible] în Arch. Statul: „Pentru [illegible] sã'i fie miere [illegible] cu apă, sau apă de orz [illegible] sau de andidii dimes[illegible]"

[illegible]: „Pentru umflarea [illegible] cu pu[illegible] din cerbum folosesce maiba, andidiă, și vie..."

v. *C[illegible]*.

Andriș |
Andrășesci | v. *Andre[illegible]*.

[1] **Andreĭ** s. **Îndre** s. **Undreă**, s. f.: [illegible] Nume poporan al lunei prin [illegible] și care urméză [illegible] după [illegible] sântului Andreiu.

[illegible] p. [illegible]: „De[illegible] Noemvrie..."

[illegible] Iosif [illegible] f. [illegible] în *Andrea* (unei) [illegible]..."

[illegible] S. Andreiu [illegible] Noemvrie [illegible]..."

[illegible]

[illegible] Sântul Andreiu n'a fost nicĭ o dată contestată; unii însă au pretins că el n'a venit prin Slavi, fiindcă rostirea poporană ar fi Andreiu sau Îndreiu și fiindcă la Slovenĭ acéstă lună s'ar chiăma „Andrejčik" (Cihac, II, 2). Maĭ întâiu, în dialectul sloven Decembre se dice „gruden", nu „Andrejčik", care insemnéză diua de 30 noembre, și numaĭ într'un mod de tot sporadic se aplică la Decembre; al doilea, nicĭ o dată românesce nu se rostesce „Andreiu" sau „Îndreiu" ca nume de lună, cĭ tot-d'a-una *andreĭ* sau *îndreĭ* sau *undreĭ*. Ipotesa slavică se intemeiază dară pe nesce premise false.

Forma românéscă *andreĭ* corespunde d'a-dreptul latinului Andrĕas, gr. Ἀνδρέας. Póte să fie o simplă coincidință că 'n dialectul logudores al limbeĭ sarde Novembre se chiamă „Santu Andria"; în orĭ-ce cas faptul este că la noĭ cuvîntul e de provenință latină, nu slavică sau alta. Impregiurarea că Românii se află pusĭ la mijloc între Unguri și Albanesĭ, face a crede că maghiarul „szent András hava = Decembre" și epiroticul „čen Endré = Decembre" sînt ambele imitate dela Românĭ, căcĭ Ungurii nu puteau să împrumute Albanesilor, nicĭ Albanesii Ungurilor. Să nu uităm totușĭ că și'n medio-germana Decembre se chiăma „sant Andreis maint" (Reinsberg-Düringsfeld în Jahrb. f. roman. Litt. 1864 p. 360). Va fi dară maĭ corect de a lăsa de o cam dată la o parte genesa cea logică a acestui termen, mărginindu-ne a afirma numaĭ sub raportul curat material că nu slavic,

nicĭ unguresc saŭ albanes, ci curat latin este al nostru *Andrea* = A n d r e a s.

v. [1]·*Andreĭu.* – *Lună.* — *Neĭos.*

[2] **Andreà** s. **îndreà** s. **undreà** (artic. *andréoa*, plur. *andrèle*), s. f.; 1⁰. grosse aiguille en bois ou en métal, carrelet; aiguille d'emballage, aiguille à trépointe (Pontbriant); aiguille a tricoter, aiguille à passer (Costinescu); 2⁰. t. de Moulinage: tirant ou poutre portant le plancher du moulin; 3⁰. t. d'Agric.: une partie de la charrue, barre de fer qui relie le soc à l'age; 4⁰. t. d'Anatom.: clavicule; au pluriel, *andrele* = veines hémorrhoïdales. Tóte sensurile, după cum vom vedé maĭ jos, se desfăşóră din înţelesul fundamental de a c.

I⁰. F o r m e l e.

De o potrivă respândite sînt *andreà* şi *undreà*; maĭ rară e forma *îndreà*.

Baronzi (Limba p. 161) pune pe *andrea* ca moldovenism faţă cu munténul *undrea*; totuşĭ şi la Oltenĭ, maĭ ales în Mehedinţĭ (c. Cloşanĭ, Glogova etc.) se ḑice *andrè*, nu *undrè*; de asemenea în Banat „*andreà* un ac lung de lemn“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan), ér în balada „Iorgu Iorgovan“ din Dobrogea:

Eraŭ bróscele
Ca muscele,
Şerpiĭ ca şi a c e l e,
Năpărcĭ ca *andrelele*...
(Burada, Călĕt. p. 153)

„In loc de *undrea* la noĭ se rostesce *îndrea*“ (A. Minculescu, Putna, c. Irescĭ).

Intre cele treĭ forme este acelaşĭ raport ca între A n d r e à, U n d r e à şi I n d r e à ca nume al St-luĭ Andreĭu, forma cu iniţialul *a-* fiind cea organică.

II⁰. *a n d r e a* d e c u s u t.

Un ac mare de cusut lucruri gróse, fórte trebuincĭos în orĭ-ce gospodăriă şi pe care în canţoneta luĭ Alexandri îl strigă pe stradă Herşcu Boccegiul: „Marfă! marfă! morunţuşurĭ!.. forfecèle... *andrèle*... vacs pentru cibuţele...“

Când însemnéză unéltă de împletit la cĭorapĭ, saŭ sulă de care se servesc cismariĭ, *andréua* e tot-d'a-una de fer saŭ de oţel; pentru alte trebuinţe, póte fi metalică, dar adesea e de lemn.

v. [1]·*Ac.*

Aaron-Hill-Poenar, I, 30: „a c o ĭ u, *undrea*, a c m a r e, cu care se slujesce cine-va spre a petrece un şiret saŭ o sfóră prin chieotorĭ...“

„*Andrele* se întrebuinţéză pentru înseilat la mindire şi la saltele...“ (I. Ghibănescu, Fălciĭu, c. Băsescĭ).

„*Undréua* este un ac de lemn, cu care se cos bubouale, un fel de veşminte de ĭarnă, făcute din lână cu pĕr lung pre partea din afară...“ (G. Popu, Făgăraş, c. Lisa).

Se cósă de asemenea sacĭ, ţóle, traiste.

Proverb:

Am învĕţat la *undrea*;
Ce voĭu să sciŭ de dumnéta?
(Tocilescu, Rev. 1882, I p. 231)

pe care 'l aduce bătrânul Iordachi Golescu, însemnéză pe aceĭ uceniçĭ, carĭ încep a se crede marĭ şi a despreţui pe dascăliĭ lor, din dată ce aŭ învĕţat pe ABC al unuĭ meşteşug.

Andréua figuréză şi pintre credinţe poporane:

„Pentru ca strigoĭul să nu ésă nóptea din mormînt şi să umble pe la némurĭ, după mórte îĭ bagă petre şi o *undrea* pe buric, şi atuncĭ ḑice poporul că nu maĭ póte învia...“ (I. Mirea, Teleorman, c. Socetu).

In alte locurĭ se înfige în buricul presupusuluĭ strigoĭu un mic par saŭ ţeruş ascuţit la capĕt.

v. [1]·*Anin.* — *Strigoĭu.*

Andréua de lemn fiind un par în miniatură, de aci prin generalisare se nasce aplicarea cuvîntuluĭ la bîrne în:

III⁰. *a n d r e à* l a m ó r ă.

„*Andrele* se chiamă nesce lemne în lăuntrul moriĭ, carĭ ţin podul“ (I. Ghibănescu, Fălciĭu, c. Băsescĭ).

„Deosebitele părţĭ ale moriĭ poporul le numesce astfel: babalâc, temelia, de-asupra temelieĭ *andrelele*, de-asupra *andrelelor* doĭ pohotnicĭ, de-asupra pohotnicelor se pun curmeḑişurĭ. *Andrele* sînt acele grinḑĭ care ţin temelia moriĭ şi se învîrtesc doĭ pohotnicĭ pe ele...“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„*Andrelele* la móră sînt doŏ bucăţele de lemn cĭoplite lat, carĭ prind puntea în care stă fixat fusul, de căpĕtăĭul unde e rezemat capĕtul grindeĭuluĭ dela róta cu măsele, astfel că o *andrea* vine de o parte şi alta de altă parte a fusuluĭ...“ (Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ).

Aceste *andrele* pe aĭurĭ se chiamă t ă l p ĭ.

v. *Móră.* — *Talpă.*

Pe când terminologia morarului a avut în vedere *andréua* de lemn, din acea de fer s'a născut:

III⁰. *a n d r e à* l a p l u g.

Pe a-locurĭ acéstă parte a pluguluĭ se chiamă c u ş t u r ă.

„La pluguri vechĭ era un fer legat cu un cap de grindeĭu şi cu altul de ferul cel lat şi se ḑicea *undrea*“ (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare; D. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-pădure).

„*Andréua* este un fer lung, care prinde ferul lat de grindeĭu, avênd la capul de sus un alt fer ḑis amnar...“ (R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna; C. Ionescu, c. Şişescĭi-de-jos).

Şi la Bănăţenĭ acéstă bucată de fer se ḑice *andrea* (A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

v. *Amnar.* — *Custură.* — *Plug.*

Alte doŏ asociaţiunĭ de ideĭ diferite aŭ dat nascere la:

IV⁰. *a n d r e a* şi *a n d r e l e* î n a n a t o m i ă.

Dr. Polysu: „*Undrea*, os la pept, das Schlüsselbein“.

In descântecul „de Samcă“ din Bucovina:

> Din faţa obrazuluĭ,
> Din vederile ochilor,
> Din spîrcurile urechilor,
> Din berciĭ nasuluĭ,
> Din *andrelele* grumazuluĭ...
>
> (Marian, Descântece, 216, 218)

unde editorul observă că: „*Andrelele* grumazuluĭ numesce poporul v i n e l e c e l e d e a u r, germ. Goldadern, éră *andréua* grumazuluĭ numesce el cele doŏ cĭolane de-asupra peptuluĭ de lîngă grumaz...“

Osul numit *andrea* s'a ḑis nemţesce „Schlüsselbein“, latinesce „clavicula“, fiind-că la ceĭ vechĭ cheĭa avea forma unuĭ cuĭu resucit, de unde lătinesce „clavis = clavus“ şi chĭar la noĭ „cuĭu = cheiă“ în expresiunile „descuĭu“ şi „încuĭu“, adecă „ouvrir et fermer à clef“. *Andréua* dară are aci înţeles de c u ĭ u.

Cât se atinge de vinele hemoroidale numite la plural *andrele*, un paralelism semasiologic fórte interesant ni se înfăţişéză în sinonimul engles „piles“, literalmente „parĭ“ saŭ „stîlpĭ“, tocmaĭ ceĭa ce însemnéză aci şi cuvîntul românesc.

In ambele sensurile sale anatomice, *andrea* procede dară tot dela noţiunea fundamentală de a c, fie cel metalic = cuĭu, fie cel de lemn = par.

V. F i l i a ţ i u n ĭ i s t o r i c o - f i l o l o g i c e.

Pentru *andrea* s'aŭ propus pînă acum doŏ etimologie de o potrivă imposibile: una, din latinul „î n t r a r e, ca

instrument de întrare = penetrare“ (Laurian-Maxim, Gloss. p. 317); cealaltă, din turcul ibrè „aiguille, aiguillon, pointe“ (Cihac, II, 588). Precum din turcul „ibryq“ s'a făcut la noĭ „ibric“ şi din „ibrišîm“ — „ibrişin“, ér nu „andric“ saŭ „andrişin“, tot aşa nicĭ din ibrè, de unde bulgarul „guberka = aiguille à passer“, nu s'a putut nasce *andrea*. *Andreà* este un deminutiv dintr'o formă cu accentul pe prima silabă, precum „surceà“ vine dintr'un perdut „sùrcă“, „vergeà“ din „vérgă“ etc. De unde însă derivă?

Dela Romanĭ noĭ am păstrat pe „ac = acus“ şi pe „sulă = subula (sulla)“; dela Slavĭ am luat pe „igla“, saŭ maĭ bine pe deminutivul „iglitza“; cât despre *andreà*, ea represintă în acéstă pestriţă societate pe vechĭul german nādala, actualul nemţesc Nadel „ac“. Vechĭul german nādala, prin metatesa nasaleĭ āndala, a trebuit să devină la Romanĭ àndără, de unde deminutivul *andreà* în loc de andăreà prin aceĭaşĭ contracţiune ca în „mătréţă“ pentru „măturéţă“ din „mătură = slav. mèt'la“. Este un paralelism fonetic învederat între *andreà* prin „andăreà“ din „àndără“ = āndala pe de o parte, şi între „mătreà[ţă]“ prin „măturеà[ţă]“ din „mătură“ = „mèt'la“ pe de alta. Suprimêndu-se termenii ceĭ intermediarĭ, căpětâm proporţiunea:

andreà: āndala :: mătreà : mèt'la.

Cihac, care constatase cel de 'ntâĭu fórte bine (II, 190) raportul între „mătréţă“ şi slavicul „mètla“, lesne ar fi putut să ajungă el-însuşĭ la identificarea luĭ *andreà* cu tudescul nādala, dacă nu'l împedeca sistema cea preconceptă despre absoluta neexistinţă a elementelor vechĭ germane în limba română, o sistemă pe care acéstă filiaţiune o restórnă, după cum o vor resturna maĭ la vale şi alte date. Vom adăuga aci numaĭ una. Al nostru „ţăndără = éclat de bois“, pe care Cihac (II, 429) îl confundă cu „ţundră = lambeau, vieux manteau“, este un dublet etimologic cu „şindilă = bardeau“; dar „şindilă“ vine din modernul german saŭ chĭar din medio-germanul „Schindel“, pe când „ţăndără“, cu accentul pe prima silabă şi cu trecerea finaluluĭ -ala în -ără, se urcă tocmaĭ la vechĭul german „scìntala“ (citesce: stìndala), derivat din latinul „scindula“, din care însă nu póte să se tragă d'a-dreptul românul „ţăndără“, căcĭ latinul sci- devine la noĭ şti-, ér latinul -ula se face -ură.

v. *Şindilă*. — *Ţandără*. — *Ţundră*.

Nesce termenĭ industrialĭ de cusĕtoriă saŭ de lemnăriă ca *andreà* saŭ ţăndără, întraţĭ la Romanĭ immediat din vechea germană, adecă înainte de secolul XI, cam sgudue aşa numita teoriă Rösleriană, pe care Cihac s'a încercat s'o aplice pe tărîmul limbeĭ. E ce-va şi maĭ însemnat, că *andrea* se află şi la Macedo-romanĭ, unde industria veche germană nu avea cum să străbată, ceĭa ce — într'o opositiune diametrală cu acea teoriă — ne indică nesce migraţiunĭ române medievale dela Dunăre spre Pind, ér nu vice-versa.

v. *Igliţă*.

Andrèĭa. — v. *Andreĭu*.

Andreĭâş s. **Andrieş**, n. pers. pr. m.; Androt, Andriot. Unul din deminutiviĭ din Andreĭu, format prin sufixul -aş, care în *Andrieş* scade la -eş în urma scăderiĭ tematiculuĭ -e- la -i-.

Din *Andreĭaş* prin augmentativul -an se formézĕ Andreĭaşan (A. I. R., I, 109).

v. [3]*-an*.

Afară de localităţĭ numite Andri-

eş, bună óră doĕ sate în Rîmnic-sărat (Frunḑescu, Dicţ. top. 7) saŭ un cătun şi un munte cu straturĭ de sare în Putna (I. Ionescu, Putna p. 30-34), din *Andreĭaş* s'a născut numele maĭ multor sate saŭ cătune Andrieşescĭ şi Andrieşenĭ (Codrescu, Bucĭumul 1875 p. 38).

Rare-orĭ alăturĭ cu *Andreĭaş* ne întimpină Andraş saŭ Androş (A. I. R., III, 275), o formă unguréscă, din care apoĭ vine numele topic Andrăşescĭ (Frunḑescu, l. c.).

Balada „Şérpele“:

Departe, măre, departe,
Departe şi nu pré-fórte,
Colo 'n sat la Crătunescĭ
Şi colo la Andrăşescĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 438).

v. ·¹*Andreĭu.*

Andreĭaşàn. — v. *Andreĭaş.*

Andrèĭco s. **Andrèĭcă**, n. pr. pers. m.; Androt, Andriot. Deminutiv din Andreĭu, prin sufixul rutén -co, ca în „Nadăbaĭco“, „Petriceĭco“, „Nalivaĭco“ etc. Intre boĭerĭĭ luĭ Ştefan cel Mare, 1489, era păharnicul *Andreĭco* (A. I. R. I, 156; cfr. ibid. 42).

v. ¹·*Andreĭu.* — ·*co.*

¹ **Andrèĭu** s. **Andrĭĭu**, n. pr. pers. m.; André *Andreĭu* saŭ *Andrĭĭu* ne-a venit dela Slavĭ, înlocuind forma maĭ veche Andreà = lat. Andreas (*Ἀνδρέας*), care s'a păstrat numaĭ în numele poporan al luĭ Decembre.

Patronul acestuĭ nume, Apostolul *Andreĭu*, pare a fi fost o dată cel maĭ socotit dintre toţĭ discipolĭĭ luĭ Crist pe întréga peninsulă balcanică, unde fusese maĭ în specie câmpul activităţiĭ sale evangelice; ba după uniĭ părinţĭ aĭ Biserice, el ar fi călătorit şi prin Sciţia, ĭar cronicarul Nestor dela Kiev din secolul XII aduce tradiţiunĭ slavice despre petrecerea luĭ în Rusia (Karamzin, t. I nota 66).

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noembr. 30: „Şi dară alalţŭ uciničŭ lua ca sorţulŭ alte părţ a pămîntuluĭ şi limbile ce era într'ânse; ĭară *Andreĭu* ce? mare şi ĭubită cinste şi parte luâ; că i s'au venit totâ ţara Bithinilorŭ şi Pontul Eyxinuluĭ adecâ Maré-négrâ, şi înbe părţâle Propontideĭ adecâ Mărĭĭ ceĭ de către Marĭa-négrâ de Ţarigrad, unde'ĭ Ţarigradulŭ, ce ţânĭa până la sânulŭ Astachinuluĭ şi Paraplunuluĭ celuĭ nainte, şi cu acĭastĭa însoţĭaşte şi vestita Halchidonâ şi Vizantiĭa, şi némurile ce sîntŭ la Thrachiĭa şi Machedoniĭa şi cĭalĭa ce agĭungŭ la Dunăre...“

In secolul trecut la Moldovenĭ maĭ circula încă legenda, pe care din gura poporuluĭ o culese atuncĭ un călĕtor rusesc, cumcă în satul Serbesciĭ saŭ Troĭan din Covurluĭu, aprópe de Dunăre, ar fi fost o bisericuţă clădită de către însuşĭ Sântul *Andreĭu.*

Colonelul Meier, Opisanie Očakovskiĭa zemli, Petersb. 1794, p. 67: „Din Valachia drumul luĭ Traĭan întră în Moldova lîngă satul Serbesciĭ, unde — după ḑisa Moldovenilor — Sf. Apostol *Andreĭu* întemeĭase cea de'ntâĭu biserică creştină“...

v. *Serbescĭ.*

După credinţa poporană a Românuluĭ, nóptea spre St. *Andreĭu* este un fel de jubileŭ pentru lupĭ şi pentru strigoĭ:

Voĭ, cu suflete curate,
Cu credinţĭ nestrămutate,
Ómenĭ bunĭ, femeĭ, copiĭ!
Voĭ, creştinelor popóre,
Faceţĭ crucĭ mântuitóre,
Căcĭ e nóptea 'ngrozitóre,
Nóptea sfîntuluĭ *Andrĭĭ*!...
(Alex., Mărgăritărele, XXIX)

N. Gane, Novele, II p. 311:

„—... mĕ veţĭ erta să vĕ spun că mâni e Sfîntul *Andreĭu*.

„—Eĭ şi...?

„—Apoĭ dĕ!.. nóptea înspre Sf. *Andreĭu* sciţĭ că umblă lupiĭ în potae, şi Dómne feresce să'ĭ întâlnéscă cine-va.

„—Am eŭ cu ce să'ĭ întimpin.

„—Cuconaşule, mĕ ertaţĭ ḑeŭ de îndrăznélă, dar nu vĕ sfătuesc. Sînt bătrân, am veḑut multe. Se maĭ ḑice că înspre Sf. *Andreĭu* umblă şi strigoiĭ pe la respinteniĭ, pe la zevóe, pe la ĭazuriĭ. Iaca bine că'mĭ aduc a-minte! îmĭ veţĭ da voe să ung încuetorile uşilor cu usturoĭu..."

Atât lupiĭ, precum şi strigoiĭ dela Sf. *Andreĭu*, se datoréză unuĭ şir de asociaţiunĭ de ideĭ, carĭ se desfăşură din împregĭurarea că acéstă ḑi cade la 30 Noembre, adecă este începutul ierneĭ, „luna luĭ Cojoc" după cum ḑice poporul (S. Velişcu, Iaşĭ, c. Bădeniĭ).

„Intâĭul Decembre se chiamă: *Andreĭu* cap-de-érnă, precum întâĭul Mărţişor se ḑice: Dragobete cap-de-primăvéră..." (A. Crişianu, Făgăraş, c. Mărgineni).

„Sântul *Andreĭu* e cap-de-érnă" (I. Diaconu, Dobrogea, c. Luncaviţa).

Insă ĭérna este vremea lupilor. Lunele Noembre şi Decembre pórtă în diferite graĭurĭ epitetul de lupescĭ: la Germanĭ „Wolfmon" saŭ „Wolfmânôt", la Slavĭ „vlčenec", „vlči měsíc" etc. Ĭată dară de ce:

„Sfântul *Andreĭu* e peste lupchĭ" (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„Ómeniĭ serbéză pe Sf. *Andreĭu* pentru a nu fi mâncaţĭ de lupĭ" (N. Iordăchescu, Némţ, c. Timişesciĭ).

S. Mangĭucă, Calendar 1883: „Sânt-*Andreĭu*, ḑiua lupuluĭ, în acéstă ḑiuă îşĭ vede lupul códa..."

„Găḑineţul-şchĭop saŭ ḑiua lupuluĭ cade la Sf. *Andreĭu*; în ḑiua asta nu lucră nime din casă, ca să nu strice lupiĭ oile şi caprele..." (P. Olténu, Haţeg).

v. [1]*Apostol.* — *Gadină.* — *Lup.*

„Poporul privesce pe Sf. *Andreĭu* ca pe izbăvitor de fiéră sălbatice şi de strigoĭ" (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

Aci alăturĭ cu lupĭ ne apar strigoiĭ, adecă fiinţe licantropice, ómenĭ-lupĭ, „loups-garous"; şi deşi acest element este posterior, totuşĭ el a luat în popor o desvoltare covîrşitóre în caracterul mitic al luĭ St. *Andreĭu*.

„Strigoiĭ şi strigóele sînt un felĭu de ómenĭ cari aŭ códă şi la Sfântu *Andrĭĭ* sĕ ung cu un felĭu de unsorĭ, es pe hórnă şi merg pe la crucile drumurilor unde sĕ bat cu limbghile meliţeĭ..." (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricĭóra).

„In nóptea spre Sfântul *Andreĭu*, toţĭ strîgoiĭ şi strîgóĭcele es din morminte, încalecă pe meliţóele şi meliţele de bătut cânepă, ĭeaŭ limba acestor meliţoĭ şi meliţe în mâĭnĭ drept sabiă şi sĕ duc la hotară, unde sĕ bat. Ómeniĭ în sara spre Sf. *Andreĭu*, ca să nu pótă întra în casă strîgoiĭ şi să le facă vre-un reŭ, mânâncă usturoĭu şi fac şi crucĭ cu el pe la uşĭ şi ferestre, de mirosul căruĭa eĭ fug. A-dóua-ḑi, ducêndu-se cine-va la hotară, găsesce petrele pline de sânge curs din ceĭ râniţĭ..." (D. Alboténu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

„Înspre Sf. *Andreĭu*, strigoiĭ şi strigóele se strîng cu toţiĭ pe la respinteniĭ drumuluĭ şi jócă drăgaĭca..." (G. Bantaş, Iaşiĭ, c. Stânca).

In graĭul ţerănesc din munţiĭ Moldoveĭ: „Cătrâ dzîua di Sfîntu *Andrĭĭ* tăţ strîgoiĭ, şî ciĭ morţ şî ciĭ giĭ, s'adunâ în crucili drumuluĭ şî sâ bat cu linghili meliţóilor, pâr'la cântatu cucoşîlor, când sâ duc ciĭ morţ la locurile

lor, ĭar cii gii fug cari 'ncotrò, ostiniţ, păliţ şi sgărieţ, aşa că-ĭ póti cunóşti on om înţălept că ĭi o avut val nóptĭa ceĭa şi că's strigoĭ. Di putórĭa di usturoĭ fug strigoiĭ, ş'aista-ĭ mari noroc..." (I. Bondescu, Sucéva, c. Gĭurgesciĭ).

Contra tuturor fermecelor are o deosebită putere „usturoĭul descântat la sfîntul *Andreĭu*", dice un descântec atribuit luĭ Ioan Damaschin (G. D. T., Poes. pop. 375).

O mare putere, după uniĭ, are şi macul din acea di.

S. F. Marian (Familia 1883 p. 78): „... Romîncele ce voiesc ca vrăjitórele şi strigóĭcele să nu ĭee mana dela vacile lor, încungĭură în nóptea spre Sântul *Andreĭu* vacile, maĭ ales pe cele mulgĕtóre, cu mac, după cum merge sórele, şi 'ncungĭurându-le presură sămînţă tot de mac pe jos împregĭurul lor..."

Din aceĭaşĭ causă, nu numaĭ legumele, dar şi pomiĭ dela Sf. *Andreĭu* sînt cu noroc.

„In diua de Sf. *Andreĭu* se taiă vergèle din pomĭ roditorĭ ca merĭ, perĭ, cireşĭ, prunĭ etc., carĭ se pun într'un borcan cu apă aprópe de sobă; aceste vergèle înfloresc în diua de anul-noŭ şi copiiĭ sorcovesc cu ele pe părinţĭ şi rude..." (Christu Cuţana, Craĭova).

v. *Drăgaĭcă. — Mac. — Răbâe. — Strigoĭu. — Usturoĭu...*

Romînii personificând bólele cele marĭ, astfel că cĭuma saŭ holera sînt represintate ca un fel de strigóĭce, de aice printr'o nouă asociaţiune de ideĭ:

„Sf. *Andreĭu* apĕră de cĭumă, Sf. Varvara de bubat..." (I. Poppescu, Dolj, c. Băilescĭ).

v. *Haralampie.*

De lupĭ, de strigoĭ, de bóle, poporul se crede scutit prin vrăjĭ.

Sânt-*Andreiu* este dară una din dilele cele marĭ ale vrăjitorieĭ române.

v. *An-noŭ. — Vrajă.*

Se maĭ ţin la St. *Andreiu* şi alte obiceĭurĭ poporane, în temelia cărora se află tot-d'a-una câte o asociaţiune de ideĭ.

In basmurĭ, după cum gresia simboliséză muntele, tot aşa peptenele, prin însăşĭ forma sa | | | | | |, ca şi când ar fi un şir de arborĭ, este un simbol al pădurii.

De aci, pădurea fiind a fiarelor selbatece, urmézĕ că:

„La Sf. *Andreĭu* femeile nu se péptenă" (A. Dobrea, Iaşĭ, c. Cărniceniĭ).

„Poporul crede, că acela care umblă cu peptene în diua de Sf. *Andreĭu* va fi mâncat de lup; de aceĭa maĭ cu samă femeile se feresc în acea di nu numaĭ de a umbla cu peptenele, dar nicĭ a'ĭ rosti numele" (G. Sireténu, Botoşanĭ, c. Rănghilescii).

In fine, grija cea de căpeteniă în acea di fiind de a se feri de orĭ-ce perdere, de aci resultă că:

„La Sf. *Andreĭu* ómeniĭ din popor nu se împrumută cu nemic uniĭ dela alţiĭ" (V. Stegariu, Tecuciu, c. Corodu).

v. *Circovt. — Filip. — Georgĭu. — Peptene...*

In acest mod se înlănţuesc următórele asociaţiunĭ de ideĭ:

Sf. *Andreĭu* serbându-se între Novembre şi Decembre, adecă în luna lupilor, decĭ: el este peste lupĭ; uniĭ ómenĭ avênd fire lupéscă, anume strigoiĭ, decĭ: e şi peste strigoĭ; epidemiile fiind strigóĭce, maĭ ales cĭuma, decĭ: e şi peste cĭumă; de lupĭ, de strigoĭ, de cĭumă omul apĕrându-se prin vrăjĭ, decĭ: este diua vrăjilor; vrăjile servind a înlătura paguba, decĭ: usturoĭul, macul, sorcoviĭ dela Sf. *Andreĭu* sînt cu noroc, şi nu trebuĭ să

daĭ nemic din mână în acea ḑi; peptenele însă simbolisând pădurea, de unde vin fiĭarele selbatece, decĭ: de peptene să nu te atingĭ...

Incă o observaţiune mitologică.

Apostolul *Andreĭu* era frate cu Apostolul Petru, şi 'n credinţele poporane române ambiĭ sînt puşĭ în legătură cu lupiĭ; dar pe când *Andreĭu* e duşmanul lor, Petru este, din contra, un fel de patron, care'ĭ ocrotesce şi'ĭ hrănesce chĭar în dauna ómenilor.

v. *Petru.*

Deminutiviĭ din *Andreĭu* sînt: Andreĭaş saŭ Andrieş, Andreĭco saŭ Andreĭcă, Andraş, Andruş, Andruţ. Óre-când se întrebuinţa şi la femeĭ: Andreĭa (A. I. R. I, 89).

Numele Udre = Îndre, fórte des altă dată, resultă dintr'o fusiune poporană între *Andreĭu* şi Adrian (Cuv. d. bătr. I, 144), de unde se explică şi perderea nasaleĭ.

v. *Udre.*

Maĭ multe localităţĭ pórtă numele patronimic de Andreescĭ saŭ Andriescĭ (Frunḑescu, ad. voc.) dela singularul Andreescu, Andriescu...

v. ²·*Andreĭu.*

²·**Andrèĭu**, n. pr. m.; t. de Mythol. popul.: sorte d'Atlas, ange-titan qui soutient la terre. Dintre numeróse legende poporane cosmogonice ale Românilor, pe carĭ le vom clasifica la locul seŭ (v. *Lume*), una—povestită de bătrânul Ioniţă Lepădatu din comuna Perieniĭ în Tutova, ne spune că: „La început érà Dumneḑeŭ salta-singurel, şi unde sîntem noĭ érà apă. Dumneḑeŭ se primbla cu corabie pe de-asupra apelor, ĭar vaslaş avea un îngerel pe care'l chema *Andreĭu*...“ Fiind-că acel *Andreĭu* se creḑuse a fi tot aşa de puternic ca şi Dumneḑeŭ, acesta supĕrat l'a asvîrlit în apă, apoĭ dintr'o „bucăţică de măl de pe aripa corabieĭ făcu o turtişóră“, de aci scóte pe *Andreĭu* de'ĭ poruncesce s'o tragă spre Apus, pe când însuşĭ o trăgea spre Resărit, şi astfel din acea turtişóră s'a întins pămîntul, ér îngerul cel semeţ, tot trăgênd de-desupt în apă, s'a pomenit că „de atuncea şi pînă astăḑĭ *Andreĭu* sărmanul ţine fundul pămîntuluĭ pe capul luĭ...“ (Iancu D. Nour, Bĕrlad). In acéstă legendă semi-ḑeul *Andreĭu*, pedepsit pentru mândria sa, ne apare cufundat în adâncurile noĭanuluĭ, unde stă înfipt purtând lumea întrégă, întocmaĭ ca titanul Atlas din mitologia elenică:

... κεφαλῇ τε καὶ ἀκαμάτῃσι χέρεσσι...
(Hesiod., Thoog. v. 519, 747).

Dar cum óre va fi străbătut un asemenea mit la Românĭ? şi'apoĭ de unde vine aci numele de *Andreĭu*, care n'are întru nemic a face cu Apostolul Andreĭu şi cu alţĭ sînţĭ omonimĭ? Legenda este învederat manicheică, originară din Persia şi petrunsă pînă'n regiunea Carpaţilor prin faĭmósa sectă a Bogomililor. După doctrina manicheică, Ziditorul lumiĭ a aşeḑat sub temelia pămîntuluĭ anume pe un înger care s'o pórte pe umerĭ: „der Omophorus ist unten und er ist es, der die Erde auf den Schultern trägt, und wenn er vom Tragen ermüdet, schüttelt er sich und das ist die Ursache der Erderschütterung...“ (Flügel, Mani, Leipz. 1862 p. 8, 89, 221). Pe acest Ὠμοφόρος saŭ „Atlas laturarius“ după traducerea latină a St-luĭ Augustin, noĭ nu scim cum să'l fi chiămat Persiĭ. Nu cum-va Andra saŭ Andar, numele zendic şi huzvareşic al unuĭa dintre îngeriĭ luĭ Ahriman în doctrina zoroastrică, adecă într'o formă anterióră a manicheismuluĭ? Zoroastricul

A n d r a, pe de altă parte, se scie că corespunde sanscrituluĭ I n d r a (Justi, Handb. d. Zend. p. 55).

Despre Manicheism, şi'n specie despre Bogomilism la Românĭĭ din vécul de mijloc, a se alătura cele ḑise de noĭ în Cuv. d. bătr. II p. 250, 560-64.

v. *Arhanghel.* — *Sarsailă.* — *Satanailă.*

Andreèscu
Andreèscĭ
Andrĭĭu } v. [1]*Andreĭu.*

Andrişeà. — v. *Andrişel.*

Andrişèl (pl. *andrişeĭ*), subst. masc., s. **andrişeà** (pl. *andrişele*), subst. fem.; t. de Botan.: Geranium, bec-de-grue. O ingeniósă transformaţiune poporană din i n d r i ş a ĭ m saŭ i n d r u ş a ĭ m orĭ i n d r u ş a ĭ u, nume maĭ respândit al geraniuluĭ, frumósă flóre căriĭa Turciĭ, Persiĭ şi Arabiĭ ĭĭ ḑic 'a t r i ş a h ī saŭ 'y t y r ş a h i „essence impériale" (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 58). *Andrişeà* saŭ *andrişie* se ḑice în Dobrogea (G. Chisencu, c. Satu-noŭ; G. Ţéră-lungă, c. Văcărenĭ); *andrişel* se aude în Moldova (Mironescu, Tecucĭu, c. Găicéna).

v. *Indruşaĭu.*

Andrişie. — v. *Andrişel.*

Andrócă. — v. *Androc.*

Andròc s. **ondròc** (plur. *andróce, ondróce*), s. n.; jupe en laine, jupon d'hiver, cotillon des paysannes. Un fel de f u s t ă. Se rostesce şi aspirat: *handroc, hondroc.* In unele locurĭ se ḑice la feminin: *andrócă* saŭ *ondrócă* (Făgăraş, c. Vaĭdarecea).

Jipescu, Opincaru p. 80: „Hina Stanca şĭ'mpletesce códili, sĕ pórtă cu maramă pĕ cap, şi d'asupra urechi drepte 'nhige 'n maramă ace cu flóre verde or roşiĭe, cumpĕrate dĕla negustorĭ dîn tîrg; umblă cu brâŭ or cu betiţe; pórtă fotă, *ondroc*, rochĭe, fermine, scurteĭcă şi zechĭuţă..."

„Femeile în ḑi de lucru ĭérna pórtă *andróce* şi cĭupage de lână, la cap se légă cu tistimele, şi în picióre puu papucĭ..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

„...Peste iĭă saŭ cămaşe, femeile se îmbracă iérna cu *androc*, vara cu rochiţă..." (Gr. Pălţinénu, Transilv., Braşov, c. Ţinţarĭ).

Andrócele fac parte din ţeseturele casnice ale ţeranceĭ.

„Intre ţeseture sînt şi *handrócele* femeescĭ şi zechile bărbătescĭ..." (P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

„... pe rochiĭ se ţese fluturĭ, pe *andróce* cercurĭ..." (I. Crişianu, Făgăraş, c. Ohaba).

„*Androc* saŭ *ondroc* este o fustă de lână lucrată de casă în resboĭu, cu vergĭ albastre, verḑĭ şi roşiĭ; altele sînt lucrate numaĭ cu albastru închis şi deşchis. Se pórtă maĭ mult de femeĭ bătrâne, căcĭ cele tinere spun că le róde pelea, fiind lână aspră..." (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Şocaricĭu).

Fiind-că ĭérna veḑĭ moşnegĭ cu c o j ó c e şi babe cu *andróce*, ingeniositatea copiilor a plăsmuit epitetul de „cojoceà" pentru om bătrân, ér „androceà" pentru femeiă bătrână.

„Intre s o r ţ ĭ saŭ vorbe întrebuinţate în jocurile copilărescĭ se aude şi: tat'to cojocea, mă-ta a n d r o c e a..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Androc n'are şi nu póte să aĭbă a face cu turcul a n t e r i ŭ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 122; Miklosich, Türk. Elem. I, 12), ci este nemţescul U n t e r r o c k, medio-germanul u n d e r r o c „fustă", de unde şi la Rutenĭ a n d a r a k, ér la Polonĭ i n d e r a k, bună-

óră în cronica luĭ Martin Bielski: „zastaĺ żonę w i n d e r a k u tylko=a găsit pe nevéstă numaĭ în f u s t ă“ (Linde). Forma română vine d'a-dreptul din medio-germana, fără a fi trecut prin vre-un dialect slavic.

Inainte de a fi ajuns îmbrăcăminte ţerănéscă, *androcul* fusese un port al boĭereselor şi al tîrgoveţelor, la carĭ în adevĕr, el era o haĭnă „de-desupt= u n t e r - r o c k“ în opositiune cu „haĭna de-asupra“: mantale, blănĭ, şalurĭ. Tot aşa în Polonia i n d e r a k se maĭ aude astădĭ abia numaĭ pe la ţerance, pe când la 1630 însăşĭ regina Ecaterina purta acolo un „*androc* roşu de adamască“ (Golembiowski, Ubiory w Polszcze p. 162, 285). Este un fapt ce se observă pretutindenĭ în istoria modeĭ: când femeile de jos încep a purta un fel de îmbrăcăminte pe care'l vĕd mereŭ la cucóne, acestea se desgustă şi o schimbă; dar la ţerance, o dată încuĭbată, ea remâne după aceĭa mulţĭ anĭ, póte chiar secolĭ, încât la urma urmelor îşĭ închipuesce cine-va că este un port curat ţerănesc.

v. *Alăută.* — [2]·*Alivencĭ.* — *Catrinţă.* — *Fustă.* — [1]·*Némţ.* — *Şorţ.* — *Vĕlnic*...

Androceà (plur. *androcèle*), s. f.; t. enfantin: vieille femme, matronne.

v. *Androc.* — *Cojoc.*

Andronàchi. — v. *Andronic.*

Andrònic, n. pr. pers. m.; Andronic, Ἀνδρονικός. Nu era rar altă dată ca nume de botez, de unde apoĭ şi ca nume de familiă. Din forma scurtată A n d r o n vine patronimicul A n d r o n e s c u şi topicul A n d r o n e s c ĭ.

Ureche, Letop. I p. 113, sub 1461: „multă mórte s'aŭ făcut în óstea luĭ Alexandru-vodă şi într'acel răsboĭu aŭ perit ómenĭ de frunte Onc̆ul logofătul cel mare şi Coste şi *Andronic*...“

O localitate din Moldova se chiamă: P o m i ĭ l u ĭ *Andronic* (I. Ionescu, Dorohoĭu p. 436).

In epoca fanariotică se întrebuinţa deminutivul A n d r o n a c h i.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXXI, vorbind despre fabulistul Alecu Donicĭ: „Nu ne aducem a-minte dacă maĭ trăia unchĭul seŭ Logofĕtul *Andronachi* Donicĭ, care singur cu bătrânul Flechtenmacher sciea pe atuncĭ Pandectele, încât umbla asupra'ĭ şi o epigramă care ḑicea:

Dacă aĭ vr'o judecată,
Mergĭ la Donicĭ de-o arată,
Că el pînă şi 'n pilaf
Va găsi vr'un paragraf...“

Andronèscĭ } v. *Andronic.*
Andronèscu }

Andronìm. — v. *Filăna.*

Andrònius. — v. *Critil.*

-àndru. — v. *-éndru.* — *-man.*

[1]·**Andrùş**, n. pr. pers. m.; Andriot. Deminutiv din A n d r e ĭ u. De aci şi numele a doĕ localităţĭ în Basarabia: A n d r u ş u l-de-jos şi A n d r u ş u l-desus (Frunḑescu, 7).

v. [1]·*Andreĭu.* — *-uş.*

[2]·**Andrùş**, n. pr. loc. m. — v. [1]·*Andruş.*

Andrùţ. — v. [1]·*Andreĭu.* — *Druţe.*

Andùcă. — v. *Handócă.*

Anerisèsc (*anerisit*, *anerisire*), vb.; „réfuter, annuler, abroger, réduire; du ngr. ἀναιρῶ, ἀναιρέω, aor. ἀναίρησα, ἀνήρησα“ (Cihac). Termen juridic din epoca fanariotică, de scurtă durată

şi uĭtat cu desăvîrşire. Un act din 1817 (Codrescu, Uricar IV, 338): „hotărăşte Domnia sa şi *aneriseşte* dania de maĭ înainte...“

v. [1]*Grec.*

[1]**Anevòe**, adv. et subst.; 1⁰. difficilement, péniblement, à grand peine; 2⁰. difficulté, peine. În opoziţiune cu l e s n e saŭ u ş o r. S'a format de'ntâĭu ca adverb din prepoziţionalul *a* şi n e v o e, pentru ceĭa ce în graĭul vechĭu se ḑicea „a - g r é ţ ă = ad gravitiem“ (v. pag. 530); ca substantiv, se întrebuinţéză numaĭ în locuţiunea adverbială: c u *anevoe.*

1⁰. A d v e r b.

Dicţionar bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Anevoie.* Aegrè. Difficilè“.

In proverbĭ:

„Dacă răsipescĭ meĭul, *anevoe* îl aduniĭ“ (Pann, II, 87; cf. III, 72).

Focul când se înciṅge,
Anevoe se stinge...
(Ibid. III, 12)

„E *anevoe* când ajungĭ să cumperĭ ordḑ dela gâsce“ (ib. III, 72).

Proverb biblic la Cantemir, Divanul 1698, pref.: „funea întreită *anevoe* să va rumpe = *τὸ σπαρτίον τὸ ἔντριτον οὐ τ α χ έ ω ς ἀπορ᾽ρ᾽αγήσεται*“.

Samuil Clain, Invăţăturĭ (Blaj, 1784 p. 14): „Nicĭ un lucru nu vedem maĭ adése decât moarte, şi nicĭ un lucru nu crédem maĭ *anevoe* decât moarte...“

O aşa numită frământătură de limbă la copiĭ, în Baronzi, Limba p. 86: „Nu e *anevoe* a ḑice boŭ bréz-bîrlobréz, dar e *anevoe* a dîrlobîrlobrezi dîrlobîrlobrezitura din oile Dîrlobîrlobrezénuluĭ...“

Urmându'ĭ d e, funcţionéză ca adjectiv: : e *anevoe* d e făcut, d e creḑut etc., adecă: e g r e ŭ d e—.

2⁰. S u b s t a n t i v.

Maximă fatalistă la Miron Costin, Letop. I p. 293: „ce este să nu trécă, c u *anevoe* se mută cu sfatul...“

Acelaşĭ, p. 307: „c u *anevoe* se agonisesce ce se perde o dată...“

v. *A-gréţă.* — *Lesne.*

[2]**À-nevòe** s. **hà-nevòe**, s. f. invar.; t. de Méd. popul.: mal caduc, hautmal. E p i l e p s i a are în popor o mulţime de numirĭ, precum: b ó l a - c o p i i l o r, d u c ă - s e - p e - p u s t i ĭ u, n ă b ă d ă ĭ, n ă v ă r l i ĭ, s g i h u é l ă etc. Ceĭ maĭ mulţĭ termenĭ indică gróza de a da un nume precis acesteĭ teribile patime. Aşa pe a-locurĭ se ḑice: „îl găsesce a l t e - h a l e a“ (Muscel, c. Măţăŭ), saŭ simplu numaĭ: „îl g ă s e s c e“ (Dobrogea, c. Beilic). De aceĭaşĭ natură sînt numirile a - b ó l ă şi *a-nevoe*, adecă bóla saŭ nevoĭa a c e ĭ a despre care mi-e frică să şi vorbesc.

A. Prijbénu (Tocil., Rev. II t. 1 p. 388): „24 iunie pînă nu resare sórele, [baba] caută cicóre şi îşĭ înciṅge mijlocul umblând tótă ḑiua cu ea încinsă, pe urmă o usucă ḑicênd că'ĭ bună a o băga în baĭa copiilor de epilipsiă, saŭ cum o numesc eĭ: à - b ó l ă...“

În unele locurĭ se rostesce aspirat: h a - b ó l ă (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjescĭ).

Cu acelaşĭ sens peste Carpaţĭ se ḑice: *à-nevoe* saŭ *hà-nevoe.*

„Intre înjurăturile poporuluĭ de aice se aude: călca-te-ar *ha-nevoe*!..“ (G. D. Păltinénu, Braşov, c. Ţînţarĭ).

In Banat se ḑice: „aflat de n e v o e“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. *A-bubă.* — [1]*Ale.* — *Ducă-se-pe-pustiu.* — *Nevoe.*

Anevoinţă. — v. *Nevoinţă.*

Anevoĭòs, -ósă, adj.; difficile, pénible à faire. Sinonim cu g r e ŭ şi cu

adjectivalul a n e v o e, de care totuşĭ se deosebesce întru cât-va: e g r e ŭ saŭ e a n e v o e de făcut şi lucrul pe care noĭ n'am încercat încă de a face, dar îl judecăm că aşa este; e *anevoĭos* însă numaĭ atuncĭ când noĭ stă ruim a face ce-va şi întimpinăm pedecĭ.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 27: „Basarabiĭ şi alţiĭ câţĭ putuse să scape din mâinile tiranuluĭ, după multe şi *anevoĭóse* rugăminte dobândiseră însfîrşit ajutor dela Impĕrăţia Turcéscă...“

v. *Greŭ.* — *Nevoe.*

Angarà (pl. *angarale*) s. **angareà** (pl. *angarèle*) s. **angărià** (pl. *angăriĭ*), s. f.; corvée, taille, servitude, vexation fiscale. Cuvîntul este la noĭ cu mult maĭ vechĭu decât epoca fanariotică, însemnând în modul cel maĭ general orĭ-ce fel de d ă r ĭ în banĭ, în natură saŭ în muncă, datorite Statuluĭ direct orĭ indirect. Cu acelaşĭ sens se întrebuinţéză la tóte popórele de pe peninsula balcanică, dar era nu maĭ puţin respândit în Europa întrégă din vécul de mijloc sub forma a n g a r i a, a n g a r i a e „onera agris aut personis imposita, quaelibet vexatio vel injuria“ (Du Cange). La Românĭ dară el póte fi din neo-grecul ἀγγαρία saŭ turcul a n g a r i y a, însă ar puté să fie şi maĭ de'nainte.

Miron Vv. Movilă, 1629 (A. I. R. I, 119): „să aveţ a lăsa foarte în pace de toate *angăriile* satul Borăleştii: numai să aibă ei a'ş plăti cisla lor cătă va hi scrisă în vistérul domnii-méle; nič iliş să dé, nič sulgu, nici untu... nič lup, nič o *angărie*...

Iliaş Vv. Alexandru, 1666 (A. I. R. I, 120): „să fie îm pace de dajde şi de zloţ şi de lei şi de taleri şi de galbeni şi de alte *angherii* de toate de căte sintu pre alţi mişei in ţara domniei méle...“

Mihaĭu Vv. Racoviţă, 1708 (A. I. R. III, 271), întemeiând o colonia din Polonia, promite că: „ori-căţi de mulţi ar hi, dela domniĭa mé vor hi în pace de toate dările şi *angăriile* până în şese luni...“

Nic. Muste, Letop. III p. 19: „Acest Dimitraşco-vodă aŭ scos hărtiĭ pre feţele oamenilor, care *angărie* până atunce n'aŭ maĭ fost în ţară nicĭ la o domnie...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „Aşa într'acest an s'aŭ deschis oştire Impărăţieĭ Turculuĭ cu Moscul, care viind şi la Domnul multe poruncĭ Împărăteştĭ pentru zaherele la sărhaturĭ, care, boĭ şi alte *angăriĭ*, pod în Dunărea la Obluciţă, cherestele şi alte multe nesfîrşite *angăriĭ*...“

Acelaşĭ p. 268: „In ţară era foarte cu greŭ, că *angăriile* şi cheltuelile eraŭ multe şi baniĭ ce eşĭa nu le ajungĭa...“

Zilot, Cron. p. 6, vorbind despre fanariotul Constantin Hangerliŭ:

Că cum s'aşedă în Scaun, alt nimic nu 'ngrijui
Decât: óre cum ar face ţéra reŭ a jefui?
Se aflară şi d'aicea asemenea rîvnitorĭ
Şi cu dînsul împreună pe o cale călĕtorĭ,
Şi maĭ întâiŭ sfătuiră să scóţă o *angarea*
Pre boerĭ de tótă starea şi pĕ bresle fórte grea,
Pĕ mănăstirĭ şi pĕ schiturĭ, şi vĕduvele să dea
Fieşĭ-care după stare-ĭ, că şi lor li s'ar cădea...

ceĭa ce se numĭa „găléta luĭ Hangerliŭ“, la care însă el a fost silit a renunţa:

Slavă ţie Împĕrate! cela ce din început
Reŭ în bine tot-d'a-una prin rugĭ ni l'aĭ prefăcut,
Precum şi aicea érăşĭ arĕtaşĭ minunea ta,
Că-ĭ făcuşĭ fără de voe *angaréua* a ĭerta.
Deci acésta fu cum fuse, că fu Dumneḑeŭ cu noĭ,
Dar pentru nemulţumire, ne lăsă ĭar în nevoĭ,

Că 'ncepu ĭar stăpânirea sfaturĭ réle a croi:
Ori-ce huzmet al cămărel pe ţéră a'l îndoi.
Cum şi fu astă 'ndoire maĭ întâĭu la oĭerit,
Care cu destule zorurĭ din ţéră s'aŭ împlinit;
Veni vremea dijmăritul a se scóte-obicĭnuit,
Şi acesta născocirĭ de'l scóse ĭar îndoit.
Se sili săraca ţéră îndestul de l'aŭ rĕspuns,
Numaĭ pentru ca să scape şi de acest foc nespus;
Când făcu o socotélă că aŭ scăpat negreşit,
Étă şi tutunăritul ĭar îndoit ĭ-aŭ isbit.
O, săracă ţéră órbă, ce socotişĭ că scăpaşĭ!...

O i e r i t, d i j m ă r i t, t u t u n ă r i t şi câte şi maĭ câte alte h u z m e t u r ĭ, acestea eraŭ *angaralele*, *angărelele* saŭ *angăriile*, a căror aducere a-minte cam cu anevoe se va şterge din graĭul poporuluĭ.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXI: „Uneorĭ când poporul se simţĭa asuprit şi jignit în drepturile sale, se audĭa sunetul clopotuluĭ de dandană. Atuncĭ mahalalele îşĭ vĕrsa glóta piste oraş, şi norodul nu se liniştĭa, nicĭ clopotul nu tăcea, pînă nu se videa scapat de *angărĭĭ*...“

Jipescu, Opincaru p. 29: „E! E! Dragu mĭeŭ! Voitori tĕĭ dĕ bine 's boi, femeĭa, vaca, oili, teşcoĭu cu bani şi mălaĭu saculuĭ, maĭ ales. Aĭa te scapă dĕ *angarale*, aĭa te feresc dĕ b e l e l e...“

Cântecul Pandurilor dela 1821:

Mĭ-am vîndut şi căměşĭóra
Şi'mĭ cumpĕraĭ săbióra!
Pluguleţul meŭ nebun,
Cum te prefăcuşĭ în tun!
Veḑĭ, aşa maĭ poţĭ ara
Şi mĕ scapĭ de *angará*!..

(G. D. T., Poes. pop. 484)

Balada „Macoveĭu“:

Adunarea se strîngea;
Dar de vorbă ce vorbĭa?
Că la Macoveĭu în sat
Nicĭ că maĭ este de stat,
Că te ţine 'n munc'afară
Cât ţine ḑiua de vĕră
Numaĭ pe ḑece paralo
Pentru b i r şi *angarale*...

(Ibid. 297)

v. *Bir*. — ²·*Mâncătură*.

Angărià. — v. *Angara*.

Angărlîc. — v. *Agărlic*.

Angâş, subst. n., s. **angâşlă**, subst. f.; sorte de hèche ou ridelle du chariot. Cuvînt pe care 'l cunóscem numaĭ din Dobrogea.

„La un car ţerănesc, loĭtrele cele lungĭ cu ţepuşĭ pentru snopĭ se chĭamă *angâşlă*...“ (St. Voĭnea, Tulcea, c. Somova).

„Carâmbiĭ dela loĭtrele caruluĭ, în care se vîrâ spetezele, se numesc *angâşurĭ*...“ (I. Alexandrescu, Constanţa, c. Aliman).

De unde vine?

v. *Car*.—*Carâmb*.—*Loĭtră*.

Angèr. — v. *Hanger*.

¹·**Ànghel** (plur. *anghelĭ*), s. m.; t. de Théol.: ange. Din latinul a n g e l u s nĭ-a venit î n g e r; din grecul ἄγγελος prin slavicul **аггелъ**, dubletul *anghel*, care însă numaĭ ca nume de botez a remas în graĭul poporan, deşi nu este rar în vechile texturĭ.

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 100): „Dumnedzăulŭ lui Dimitrie, Dumnedzăul creştinescŭ, acesta tremise *anghelulŭ* său...“

Text omiletic (ibid. p. 273): „tremite-voĭu *anghelul* mieu înainté féţeei tale...“

Altul (ib. p. 596): „înainté judecatei lui Hristos, unde *anghelii* cu fricâ şi cu cutremurŭ sta-vorŭ...“

Une-orĭ acelaşĭ text întrebuinţézâ de

o potrivă pe înger şi pe *anghel*. Aşa în Omiliarul dela Govora din 1642:

p. 49: „acolo veri vedé cum ingerul Domnului, păzitorĭul tău, dă samă spre tine înnainté lui Dumnezeu, că de multe ori ţe-au arătat calé pocaaniei şi nu ai vrut să mergi pre ĭa; ce şi de ačasta te veri ruşina şi veri întorce ochii tăi spre stânga, ce şi acolo veri vedé pre *anghelii* ceĭ ĭuţi..."

p. 62: „atunce va sta alt *anghelŭ* pre soare şi va striga cu glas mare spre pasările de supt cerĭu grăind: adunaţi-vă la cina luĭ Dumnezeu cé mare ca să mâncaţi trupurile înpăraţilor pământuluĭ şi a putérnicilor cestuĭ véc, cai şi pre ceĭa ce şed pre ei; acicé ingerul chiĭamă pre diavol..."

v. [2]·*Anghel.—Înger.*

[2]-**Ànghel**, n. pr. pers. m.: Ange, comme nom de baptême, quelquefois nom de famille. Ca nume de botez, se serbéză împreună cu arcangelii Gavriil şi Mihail la „Sfinţiĭ Voevoḑi" (8 Noembre), căcĭ în Calendarul resăritén nu se află *Anghel*, afară de un sfânt noŭ bulgăresc, căruĭa Românii de pe lîngă Dunăre ĭi ḑic în glumă la deminutiv Anghelus şi care n'are nicĭ chiar la Bulgarĭ vre-o ḑi a sa. Din *Anghel* derivă patronimicul Angheleşcu, fórte respândit prin oraşe, şi topicul Angheleşcĭ, după cum se chiamă maĭ multe localităţi (Frunḑescu, Dict. 8).

Act muntenesc din 1608 (Cuv. d. bătr. I, 160): „Părvul log ot Ruda i Frăncul ot Potăroşani şi *Anghel* comis ot Sărăcineşti..."

Altul din 1626 (ibid. II, 243): „Voica de 9 aaii şi *Agghelŭ* de 8..."

Act din 1728 (M-rea Cotrocenii, Arch. Stat.): „Adecă eŭ Şărban fečorul lui Şărban Scutelnécul ot Trestiĭani dat'am acest crédinčos al mieu zapis la mâna sfinţii sale părintélui Gherasim egumen of sfânta mănăstiré Vălénii ot sud Sac, undé să chiamă şi să prăznuĭaşte Adormiré Precistei, ca să fie de bună crédinţă, précum să să ştie că am vândut sfinţii sale o moşie dela Buchelaş, caré moşie să chiamă a Angheleştilor ot sud Praov, caré moşie mie-au fostu şi mie cumpărătoaré dela Stan şi dela fraţii lui ce să zic Anghelești..."

In Oltenia se cântă o baladă poporană despre haĭducii *Anghel* şi Dragul din codriĭ Bălacĭuluĭ.

v. *Bălacĭu.—Dragul.*

Un alt bandit numit Radu *Anghel* saŭ Radu al luĭ *Anghel* din satul Greciĭ în districtul Dâmboviţeĭ, devenise atât de vestit în timpul luĭ vodă Cuza, încât îşĭ are şi el un cântec poporan, care se începe aşa:

Frunḑă verde de cireşĭ,
Radu luĭ *Anghel* din Grecĭ
Şi cu popa din Cândescĭ
Bea ţuĭcuţă la Botescĭ.
Ómeniĭ aşa 'ĭ ḑicea:
Bea, Radule, nu pré-bé,
C'uĭte potera 'ĭ colea...
(S. Negoescu, Dîmboviţa, c. Racĭu).

v. *Haĭduc.*

Luĭ *Anghel* corespunde femininul Anghelina cu deminutivul Angheluşă.

v. *Anghelina.—Anghinară.*

Anghelèscĭ, **Anghelèscu** } v. [2]·*Anghel.*

Anghelìcă s. **anghilică**, s. f.; t. de Botan.: Angelica archangelica, Angelica sylvestris, angélique, racine du Saint-esprit. Nu trebue confundat cu aglică, care se aude une-orĭ în popor sub forma de anglică, anglicĭu, anglicel.

„*Anghelica*, saŭ cum ḑice poporul *anghilică*, buruénă selbatecă crescênd prin munţiĭ Carpaţĭ pe locurĭ calcaróse

expuse către sóre, se întrebuinţéză de către popor ca léc în durerile de stomac şi'n colicĭ saŭ vătămătură. Se bea cu apă saŭ cu rachiŭ..." (I. Mironescu, Némţ, c. Dobrenĭ).

„*Anghilica*, cu o flóre albastră mare şi cu frunde late, e bună pentru tuse..." (P. Căderea, Némţ, c. Bistricióra).

După D-rii Szabo şi Czihak (Flora, 1863 p. 187), Românii mai întrebuinţéză *anghelica* contra lângorii şi contra bólelor de gură la vite.

v. *Aglică*. — *Antonică*. — *Buciniş*. — *Îngerel*.

Anghelìna, n. pr. pers. f.; Angéline, Angèle. Nume de botez, fórte respândit altă dată şi care corespunde masculinuluĭ A n g h e l.

Act muntenesc din 1639 (Cond. M-rii Hurezu, Arch. Stat. p. 461): „Vladul i Stan ot Curtişoară sinŭ *Anghelinei* Oarbei au vândut parté lor..."

Astădĭ e mai obicĭnuit deminutivul A n g h e l u ş ă.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Céĭul de soc, după cum dicĭ, ĭi tare folositor pentru cataroĭu; dar socot că flórea teĭuluĭ ĭi şi mai bună. Întrébă, dacă nu mĕ credĭ, pe baba A n g h e l u ş a, sciĭ, cea care face dresurĭ de obraz..."

Doĭna „Şépte fete":

Una'i Vişa, una'i Muşa,
A treilea e Brânduşa,
A patrulea'i A n g h e l u ş a,
A cincilea'i Catinca,
A şéselea e Voĭca,
A şeptelea Ilinca.
Tóte-aŭ fost mândrele mele,
Şi cât m'am iubit cu ele
Le-am dat salbe şi inele...
(Alex. Poes. pop 2· 346)

v. [2]·*Anghel*.

Anghelùş. — v. [2]·*Anghel*.

Anghelùşă. — *Anghelina*.

Anghirèst / **Anghilèst** v. *Anghirete*.

Anghinàră s. **anghinàre** (plur. *anghinarĭ*), s. f.; t. de Botan.: Cynara scolymus, arhichaut. Plântă culinară. Din neo-grecul *αγγινάρα* saŭ din turcul e n g h i n ă r, carĭ vin ambiĭ din vechĭul grec *κινάρα* (Cihac).

Doĭna „Săbărelul":

Foicică d'*anghinare*!
Cât mi-e Argeşul de mare,
Haz ca Săbărelul n'are:
Săbărelul mititel,
Se vede pescele 'n el...
(Vulpian, Text p. 101)

Ghicitórea despre *anghinare*:

A n g h e l u ş
C'un picĭoruş
Haĭne verdĭ
Pînă'n pământ...
(G. D. T, Poes. pop. 248)

Aci gluma poporană s'a acătat de asemĕnarea fonetică pentru a preface pe *anghinară* în A n g h e l u ş, după cum într'o altă ghicitóre preface pe „puĭca n a d o l é n c ă" în „N a t a l i ţ ă".

v. *Anadolénca*.

Anghinarea avênd o înfăţişare spinósă, de aci în Ardél se dice a n g h i n a r ă - s e l b a t e c ă la un fel de scaiŭ: „Bergdistel, Onopordum acanthium" (S. Bărcianu).

v. *Scaiŭ*.

Anghinară-selbatecă. — v. *Anghinară*.

[1]·**Anghìnă**, s. f; t. de Méd. — v. *Gâlcarĭu*. — *Lepădătură*. — *Şopârlaiţă*.

[2]·**Anghìnă**, s. f.; t. de Comm.: sorte de toile ordinaire. Costinescu, Vocab. I, 43: „*Anghină*, o materiă ordinară ţesută din cânepă". Laurian-Maxim: „*Anghină*, ţesetură din fire de bumbac colorată". Cuvîntul ni se pare a fi o

interesantă românisare din nankin, numele chinesesc al unuĭ fel de pânză próstă, respândit prin comerciŭ în tótă Europa.

v. *Alestincă*. — [2]·*Americă*. — *Anglĭă*.

[1]·**Anghiră** s. **anchiră** (plur. *anghire*, *anchire*), s. f.; ancre. Din grecul ἄγκυρα.

Un glosar circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 291): „*anchira*, mățele corăbiei ce aruncă în Mare cu funile și țin corabiĭa".

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Act. Ap. XXVII, 40:

... și *anchira* adurară și lepădară întru Mare...

. . . καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν...

unde în Noul Testament din 1648: „și trăgând sus mățele, slobozirâ-o [corabiĭa] Măriĭ..."

Critil și Andronius (Iașĭ, 1794 p. 34): „strângându vetrîle și aruncându *anghirile*, fie-ște-care dintr'ânșiĭ au începutŭ a sări la uscatŭ..."

Lexicon Budan, 21: „*Anghiră*, cătușă, mâță de fer".

Dar la Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII, ne întimpină forma anhoră corespundĕtóre latinuluĭ anchora:

Și stare anhoreĭ méle nù e
Unde între valurĭ să se puĭe...

Și orașul Angora din Asia-mică, grecesce de asemenea Ἄγκυρα, se țicea românesce Anghira.

Șépte-taĭne, 1644, p. 270: „Ĭarâ săborulŭ dela *Anghira*, în 20 de capete, scrie de învață..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 22: „Vasilie prezviterulŭ de svănta besĭaricâ Anghira..."

v. *Cătușă*. — [2]·*Mâță*.

[2]·**Anghiră**, t. de Géogr.: Ancyre. — v. [1]·*Anghiră*.

Anghiréte s. **anghilèst** s. **angherist** s. **anghelès**; t. de Théol.: recueil de musique ecclésiastique. Așa numĭaŭ Româniĭ manualul de cântărĭ religióse pe opt tonurĭ, compus de St. Ioan Damaschin și pe care Greciĭ îl numesc Ὀκτώηχος, slavonesce „Osmoglasnikŭ". Cuvîntul e cu atât maĭ curios, cu cât cele patru forme divergințĭ, departe de a înlesni etimologia, o îngreuéză.

Intre cărțile mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 196): „1 praxeu, 1 *anghirĭate*, 1 triod..."

Dosofteĭu, Paremiar 1683, Canon na Văzneseniĭa f. 73 b: „de ĭaste slabŭ la pricĭapere, citéscâ Osmoglasniculŭ adecâ Octaihulŭ ce'ĭ dzâcemŭ noĭ *Anghilestulŭ*, că va afla toate cuvintele acestuĭa psalomŭ rășchirate, tlăcuite prin canoane..."

In registrul manuscriptelor dela mănăstirea Némțuluĭ, făcut de episcopul Melchisedec (Tocil., Rev. II t. 1 p. 130): „*Angherist* (octoich) dela glas 5-lea inainte. Folio mic..."

Acelașĭ prelat descrie un manuscript slavon din biblioteca d-luĭ D. A. Sturdza, întitulat: „**Въ имѧ ѻ҃ца и сна и сѵ̈тго Дха. Сїа сѵ̈таа книга глеѥмаа Ангелес прѣкыи сѣткори ѽ своегѡ пракаго стѣжанїа Пан Георгїе кел чашник. и кнѣгинѣ Анна и даде а къ свои новосъзданнын сѵ̈ты монастир, зовеныи подгорїе Пеѡн. да бѫдет имъ вѣчнаа памѧт и родителем ѭх. и сѣткорися сѵ̈таа книга къ дни Ѳ҃ Васїлїе воевод. лѣт ҂зрн҃ї. (7148). индк҃т. ї҃.** Adecă: În numele Tatăluĭ și al Fiĭuluĭ și al Sântuluĭ Duh. Acéstă sântă carte ce se chiamă întâĭul *Angheles* o făcu din drépta sa agonisită pan Georgie vel (mare) păharnic și cnéghinea Anna, și o dădu în a sa noŭ-zidită sântă mănăstire numită podgoria Peon, ca să fie lor vecĭnică pomenire, și părinților lor; și s'a făcut sănta carte în ḑilele luĭ Ioan Vasilie Voevod, în anul 7148

[illegible] Apoi se a[illegible] „cerbicul se numește [illegible] și „cradosul [illegible] Tomul întâiu cuprinde cazurile 1, 2, 3 și 4. Tomul al doilea cuprinde cazurile 5, 6, 7 și 8. Tomul întâiu se numește *Anghelesc*' [illegible], adecă „*Anghelesc* al doilea" (Ibid.), le v. t. 5 p. 146.

Partenie Serbe, episcopul Melchisedec ne împărtășesce că cuvîntul i se pare a fi derivat din ἄγγελος, „pentru immanele sublime cuprinse în Octoih, pe cari bătrânii noștri cărturari le priveau ca cum ar fi inspirate de îngeri". Acéstă ipotesă se întărește prin aceea că și'n musica bisericéscă rusésă unele cântări se numesc Ангельскія adecă „îngerești" (Drevnosti. Moscva 1865-7. Archeolog. Slov. p. 23). Este probabil că acest plural slavic au fost tradus românesce prin a n g h e l e s t ĭ, de unde apoi, considerându-se ca substantiv, s'a formatsingularul a n g ĕ l e s t, a n g h i l e s t, după cum este la mitropolitul Dosoftei. Remâne însă fórte anevoe de explicat, în orice cas, variantul *anghicăi* în textul din 1588, care se apropiă de grecul ἄγγελος „anere, symbole du salut".

Lăsând etimologia la o parte, este important de a constata cu acéstă ocasiune, că Românii începuseră a'și forma o terminologiă musicală bisericéscă proprie a lor.

v. *Crăcsâur*. — *Psaltichiă*.

Anginâ. — v. *Anghina*.

Angiu. — v. *Hangiu*.

Anglíă, s. f.: t. de Comm.: sorte d'étoffe très ordinaire, de provenance a n g l a i s e ou supposée telle. Și la Sași „Angliia, englisch Tuch, [illegible] nus anglicus" (Karadschi). Din *anglíă* se făcea haine tomnecesci și bărbătesci. Cuvîntul remâne cristalisat în poesia poporană, care îl mai adaugă uneori pe protetícul *d*': *dangliă*.

I. Crângă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 24): „Am mai vĕdut dăunădi umblând pe aici prin sat un cioflingar decalde tine, dar acela era oléca mai chipos și altfel îmbrăcat:

Cu antereu de camavata
Ce se ținea numa'n ața,
Și cu nadragi de *anglíe*,
Peteoc pe ei o mie...

și când mergea pe drum, nădragiĭ mergea alăturea cu drumul..."

Satira poporană „Paseile Țiganilor":

Iute în cort s'a băgat
Și'n guboĭ s'a îmbrăcat,
Într'o guboĭ
Ce mult plătia:
Căpușița cu valeu,
Numai ațe de un leu,
Cu manta de-*anglíă*
Cu peteoc o mie...

(G. D. T., Poes. pop. 264)

Balada „Iosif" de lîngă Brașov:

Din umeri pîna 'n călcâe
Tot în haine de *anglíe*
Să mergeți la cununie...

(G. I. Baronțiu, Coll. Mss.)

O doină tot de acolo:

Eu țeam spus, mândruță, fie
Să 'ți faci fie
De *anglíe*
Să'mi fii draga numai mie;
Tu țiai făcut de parțat,
Să fii draga și la alt...

(Ibid.)

Cântec din Ardél (c. Bucium-Șășa):

Ea 'n camară se băga
Și frumos ea se gătia,
Din creșet pîna'n pămînt
Tot în haine de argînt,
Din creșet pîna 'n călcâe
Tot în haine de *dangliă*...

(Trăirea din Sătan, 1864 p. 54).

v. [2]*Americă*.

Anglică } v. *Aglică.* —
Anglicĭu, anglicèl } *Anghelică.*

Anicà, n. pr. pers. f.; diminutif d' A n a : Annette. Sinonim cu A n c ă, A n c u ţ ă, A n i ţ ă, A n u ţ ă...

Cântec poporan din Fălciĭu (I. Ghibănescu, c. Băsescĭ) :

Frunḑă verde de mătasă,
Anicà frumoasă !
Pe cea vale 'ntunecoasă,
Anicà frumoasă !
Vine mórtea mănioasă,
Anicà frumoasă !
Cu cuţite şi cu coasă,
Anicà frumoasă !
Să'mĭ ĭea sufletul din oasă,
Anicà frumoasă...

La danţul poporan moldovenesc numit „Horodinca", una din strigăturile este :

Haĭ să jucâm horodinca,
Că s'a măritat *Anica* !...

pe când la „Polca-hora" :

Haĭ să jucâm polca-hora,
Că s'a măritat T u d o r a !...
(P. Mohor, Tutova, c. Puescĭ)

v. [1]·*Ana.* — *Anuţă.*

[1] **Anìn** s. **arìn** (pl. *aninĭ*, *arinĭ*), s. m.; t. de Botan.: Alnus, aune. Unul din arborii ceĭ maĭ obicĭnuiţĭ în pădurile şi luncile Românieĭ. Forma cu *-n-* se întrebuinţézà maĭ mult în Muntenia şi'n Banat, forma cu *-r-* în Moldova şi 'n Ardél. *Anin* nu derivă din latinul à l n u s (Cihac), fiind o dublă pedecă fonetică : mutarea accentuluĭ şi epentesa unuĭ *i* tonic. Din à l n u s s'ar fi născut cel mult à n i n, ca „dàfin" din „dàphne" şi ca portugesul „àlemo = àlnus". După cum francesul „chêne" nu vine din „quercus", ci din adjectivul „quercīnus", italienesce „quercìno", întocmaĭ aşa românul *anìn* se trage d'adreptul din a l n ī n u s. Să se observe că şi sinonimul italianul „ontano" derivă dintr'un adjectiv „alnetanus".

Neculce, Letop. II p. 244 : „dacă s'aŭ făcut ḑioă, s'aŭ apropiat prin *arinĭ* lângă sat pre din gĭos de curte într'o ripă..."

Doĭna „Singur pe lume" :

Frunḑă verde de *anin*,
Cine'ĭ ca mine străin ?
Numaĭ mĭerla din pădurĭ,
Cârsteĭul din arăturĭ...
(G. D T., Poes. pop. 283)

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „salba móle şi teiĭ cresc amestecaţĭ cu falnicĭ jugastri, cu plopĭ nalţĭ şi supţirĭ, cu *aninĭ* uşureĭ..."

Aninul e de doĕ feluri: *anin*-n e g r u „alnus glutinosa" şi *anin*-r o ş u saŭ *anin*-a l b „alnus incana", ambele diferind prin frunḑiş. Despre o a treĭa speciă,

v. *Liliac-de-munte.*

S. Fl. Marian a studiat însemnătatea poporană a *aninuluĭ* în Bucovina, unde — ḑice el — din *arin*-n e g r u, fiind creḑut că putreḑesce cu greŭ saŭ chĭar nicĭ o dată când se află în umeḑélă, se fac „colacĭ la fântână", adecă se cercuesce temelia la puţurĭ; de asemenea se fac „coveţĭ şi trocĭ pentru porcĭ". Apoĭ din cójă saŭ scórţă se face „cruşală saŭ curşală, un fel de argăsélă" pentru opincĭ: „opincile cruşite saŭ curşite se fac roşiĭ întunecate şi ţin maĭ mult decât cele necurşite". Maĭ departe, atât scórţa precum şi buburuzele de *arin* - n e g r u figurézà în medicina poporuluĭ: buburuze ca léc de „cel-perit" şi de orbalţ; scórţa, pisată ca făină, se presară peste „bubele cele rele". Afară de acésta, scórţa se maĭ întrebuinţézà şi la vite când bolesc de picĭóre, făcêndŭ-se o „cruşală" în care boiĭ saŭ oile cele bolnave staŭ până ce li se roşesc picĭórele.

v. *Colac.* — *Covată.* — *Cruşesc.*

Aninul are o mare însemnătate şi'n industria poporană. Din *anin*-n e g r u, fie scórţă, fie bobiţe, fac ţerancele n e g r é l ă, adecă văpséua cea négră pentru ţeseturĭ: „nu numaĭ diferite lâneţe, ci şi mantale şi sumane lâĭ, scule de bucĭ, de bumbac, de in, şi alte pânduri, precum şi aţe la opincĭ, carĭ sînt făcute din lână albă de capră“. Bobiţele saŭ buburuzele de *anin* se chiamă în Bucovina a n i n e saŭ a r i n e.

v. ²·*Negrélă.*

„*Arinul* vindecă de c e l - p e r i t; facĭ din el tabac şi tragĭ pe nas, saŭ îl ferbĭ cu apă şi beĭ...“ (I. Nour, Bĕrlad).

v. ³·*Perit.*

Pentru ca strigoĭul să nu înviue, îĭ bat „un ţeruş de lemn de *arin* drept în inimă...“ (I. Gheorghiŭ, Iaşĭ, c. Cârjóĭa).

v. *Strigoĭu.*

Peste Carpaţĭ, în loc de *arin* se aude maĭ mult forma *arine* (Sibiĭu, c. Orlat; Făgăraş, c. Lisa, c. Bucĭum etc.), în Banat *anine*, după cum se ḑice pe alocurĭ şi 'n Oltènia (I. Iliescu, Vâlcea, c. Recea).

O doĭnă din Ardél:

— Tu te ducĭ, bade sărace;
Dar eŭ ce focul m'oĭu face?
— Tu te'ĭ face, mândro, bine,
Că maĭ e frunḑă p'*arine*,
Că maĭ sînt voĭnicĭ ca mine;
Şi maĭ e frunḑă pe salcă,
Şi maĭ sînt voĭnicĭ să'ţĭ placă;
Şi maĭ e frunḑă pe fag,
Şi maĭ sînt voĭnicĭ cu drag...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss)

„Cu sens ironic se ḑice:

Să facem de *arine*,
Că ţine maĭ bine...

tocmaĭ pentru că *arinele* nu e tare“ (G. Dobrin, Făgăraş, c. Voĭla).

In districtul Muscel se aude adesea forma *ăinin*.

„Pe aice se ḑice de o potrivă *anin* şi *ăinin*“ (E. Pascal, c. Năm ăescĭ; C. Petrescu, c. Rădescĭ).

„La o pădure mică de *ăininĭ* i se ḑice şi c r i n ă...“ (I. Bădescu, Muscel, c. Botenĭ), în loc de obicĭnuitul a n i n i ş.

v. *Crină.*

In fine, în Biharea *anin* se chiamă *arinde* (Conv. lit. 1887 p. 1004).

Din tóte formele poporane, muscelénul *ăinin* şi bihărénul *arinde* sînt maĭ ales interesante. *Ăinin* = *ainin* se datoréză propaginaţiuniĭ regresive a toniculuĭ *i*; *arinde*, pe de altă parte, pare a se fi desfăşurat din *arinţe*=*arine*, după cum rostesc obicĭnuit Ardeleniĭ, printr'o formă intermediară palatală *aringe* = *arindje*.

v. *D.—I.*

²·**Anin** (*aninat*, *aninare*), vb.; 1⁰. attacher, suspendre; 2⁰. t. de Vénerie: attraper le chamois; 3⁰. en macédoroumain: monter. Sinonim cu a c â ţ, a t î r n, a t ă g â r ţ, î n ţ i n, dar fără nuanţă de silă saŭ de greutate, ci din contra: ce-va uşor, pe nesimţite, blând, abia-abia. Când acţiunea e însoţită de dibăcia şi de o eleganţă óre-care, saŭ când însuşĭ lucrul supus acţiuniĭ este plăcut orĭ scump, atuncĭ nu se a c a ţ ă, nu se a t î r n ă, nu se a t ă g â r ţ ă, nu se î n ţ i n ă, ci se *aninä*.

Balada „Oprişanul“:

El in curte aŭ întrat,
De zebrea aŭ *aninat*
Un cârlig d'e î m p ĕ r a t
C u p e t r e s c u m p o lucrat...

„Doĭnă voĭnicéscă“:

Sciŭ că béŭ vinaţe recĭ
Şi că frig vr'o cincĭ berbecĭ,

Dar nu'ĭ frig eĭ cum se frige,
Ci'ĭ *anină* prin cârlige
Şi'ĭ întórce prin belcĭuge
Să le facă carnea dulce...
(Alex., Poes. pop.2. 262)

Cântec din Ardél:

Că mândruţa, dragul meŭ,
De te vede că'ţĭ e reŭ,
Anină rochiţa 'n brâŭ
Şi dă fuga la rázâŭ
De'ţĭ cată lécul mereŭ...
(J. B., 13)

In balada „Novac şi corbul“:

Şi pe loc eĭ s'aduna
Şi de Grue s'*anina*,
Şi cu Grue se lupta,
Şi pe Grue mi'l lega...

aninare care precede lupteĭ nu este o pornire violentă, ci o apucătură viclénă, ca şi 'n doĭna:

Sărace dragostile
Ciripesc ca pasările
Pe tóte gardurile,
Sub tóte straşinile;
Dară nu's tóte curate,
Ci's cu dracu mestecate:
Trec prin tină, nu se 'ntină,
De voĭnic tînĕr s'*anină*...
(J. B., 17)

saŭ:

Ĭubirile care's micĭ
Se aţin pe la poticĭ:
Trec prin tină
Nu se 'ntină,
De voĭnicĭ tineri s'*anină*...
(Alex., Poes. pop. 2., 304)

Cântec haĭducesc:

Haĭ cu mine 'n haĭducie;
Ce-oĭu câştiga ţĭ-oĭu da ţie;
Ţĭ-oĭu *anina* doĭ cerceĭ,
Doĭ cerceĭ de brebeneĭ,
Să tragă ochiĭ la eĭ...
(Ibid. 288)

Basmul bănăţenesc „Găitan de aor“ (Picot, Dialectes roumains p. 30): „fata ieĭ se culcă în lĭégănu ieĭ, carĭe-i ţăsut cu firĭe de aor şi stă *anĭinat* la grindă...“

Costachi Stamate, „Scăldătórea cucóneĭ“:

Şi o ţigancă fecĭóră, eghiptenéscă prăsilă,
Îngenuchĭată ĭĭ ţine o oglindă de cristal;
Şi altă fecĭóră, Grécă, pe cap pĕrul ĭĭ *anină*...

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 4:
„Arvinte: Da bine, mâĭ, la ce-a să 'ţĭ folosască ţie un cuĭu în părete?
„Pepelea: La nemic... dór numaĭ să am unde să'mĭ *anin* căcĭula, când oĭu vini la d-ta...“

In loc de „se acaţă scaĭul“ se póte dice „se *anină*“, pentru că scaĭul e fórte uşor şi se introduce pe furiş.

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 5: „Dómne! tare 's îndrăzneţĭ tineriĭ de astădĭ! Cum vĕd o femee frumuşică, s'*anină* de ea ca scaĭul...“

Cu acelaşĭ sens la Beldiman, Tragod. v. 3301:

Ĭeaŭ obraz mult Enicerii, de ustale n'ascultaŭ,
Toţĭ se tăvălĭaŭ prin crâşme şi precum vré se purtaŭ;
De-a lor răcnete cumplite uliţile rĕsunaŭ;
Butcă de trecea, treĭ-patru în códă se *aninaŭ*...

Nuanţa cea caracteristică a luĭ *anin* apare fórte bine în locuţiunea proverbială:

Amin, amin,
Şi eŭ m'*anin*...
(Baĭcan, Vorbe bune, p. 10)

când cine-va nepoftit, dar cu duhul blândeţeĭ, işĭ face loc la mésa saŭ la petrecerile altora.

Şi maĭ deplin s'a păstrat acéstă nuanţă în graĭul vînătoresc de prin Muscel, unde se dice „*anin* capra-négră“ când dibacĭul gonaş o aduce la strîmtóre.

Nae Rucărénu, descriênd pe cânele seŭ de vînat:

O, şi ce bărbat maĭ este!
El pe ĭepure, pe vulpe,
Şi pe pulbere 'ĭ gonesce;
Ĭar pe cerb, pe căprióră,

Fie şi pe locul negru,
Mi ţi-l bagă 'n rîŭ îndată:
Capra-négră nu mai scapă:
Cât clipesci, e a n i n a t ă...
(Incercări poetice p. 61)

v. *Aninătóre.*

Forma cea organică a cuvîntuluĭ s'a mănţinut în dialectul macedo-român: *alin.* Din acest *alin* s'a născut al nostru *anin* prin aceĭaşĭ asimilaţiune regresivă ca în „senin" din „serin = serenum", „funigine = fuliginem", „cunună=coronam" etc. Dintr'un prototip *anin*, din contra, ar fi fost cu totul peste putinţă, după fonetica română, să derive *alin*, ci s'ar fi făcut *arin*, fiind-că *n* între vocale trece în *r*, nicĭ o dată în *l*.

Unĭĭ trag pe *anin* din maghiarul n y ú l n i „toucher à quelque chose" (Cihac, II, 476); alţiĭ din latinul l ē n i s „lin", adică „l e n i t e r adfigo" (Lex. Bud.). A doua etimologiă, negreşit, atât sub raportul fonetic precum şi sub cel logic, e maĭ seriósă, dar totuşĭ nu ne mulţumesce, căcĭ în *anin* noţiunea de l i n nu constituă sensul fundamental, care este acela de „joindre quelque chose à quelque chose", ci numaĭ îl nuanţéză, dându'ĭ un caracter determinat saŭ distinctiv. „A *anina*", sub forma organică „a *alina*", este latinul a l l ē n a r e „accoupler = joindre d'une manière agréable", din a d şi l ē n a r e „kuppeln". Prin aplicaţiunea cea sexuală a cuvîntuluĭ în latinul: „l ē n a r e = joindre un mâle à une femelle" se lămuresce tot-o-dată în macedo-româna desvoltarea sensuluĭ: „m'*alin* = mĕ suĭu pe ce-va", bună-óră într'un cântec poporan:

Ş' pi chĭeptu ţĭ s'*alinară*...

= „ils m o n t è r e n t sur ta poitrine" (Dr. Obedenar, Texturĭ p. 340, Mss. în Acad. Rom.).

Din *anin* se formézĕ adjectiviĭ a n i n ă t o r şi a n i n ă c ĭ o s, afară de participiul a n i n a t, care se póte lua şi ca substantiv: „cârlig a n i n a t" şi „a n i n a t u l cârligului". Tot ca substantiv funcţionézĕ infinitivul a n i n a r e, ér cu nuanţă de despreţ: a n i n ă t u r ă.

v. *Alîrn.*

Aninăre (pl. *aninări*), s. f. — v. ²·*Anin.*

¹·**Aninăt** (pl. *aninaturĭ*), s. n. — v. ²·*Anin.*

²·**Aninăt,-ă**, adj.; part. passé d'a n i n pris comme adjectif: attaché, suspendu, accroché. Sinonim cu a c ă ţ a t, a t î r n a t, a t ă g ă r ţ a t, î n ţ i n a t, dar fără nuanţă de silă saŭ de greutate.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 374): „De inima căruţeĭ a t î r n a ŭ păcorniţa cu feleştĭocul şi posteuca, care se isbĭaŭ una de alta, când mergea căruţa, şi făceaŭ: tronca tronca! tronca tronca! Ĭară în belcĭugul dela carâmbul de desupt din stânga era *aninată* o bărdiţă, pentru felurite întâmplărĭ..."

Balada „Dobrişan":

Cĭobanĭĭ luĭ Dobrişan
Eĭ sînt boĭerĭ de Divan:
Şed în caţă rezemaţĭ,
Cu caftan toţĭ îmbrăcaţĭ;
Câte-o pétră nestimată
De plătesce lumea tótă
Sus pe c a ţ ă'ĭ *aninată*...
(Burada, Dobrogea p. 158)

Ghicitórea moldovenéscă despre „Scripcă" saŭ „Vióră":

Scoĭcă uscată
In cuĭu *aninată.*
(Revista populară, 1884, p. 46)

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „Maĭ suindu-te, găsescĭ încă o altă că-

mară boltită, şi maĭ sus staŭ *aninate* clopotele mănăstiriĭ..."

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 10: „De cu ḑorile, atuncĭ când roua stă încă *aninată* pe firele de érbă, ea s'a pornit dela conacul de nópte..."

v. [2]·*Anin.*

[1]·**Anìnă.** — v. [1]·*Anin.*

[2]·**Anìnă.** — v. [1]·*Aninósa.* — *Arină.*

Aninăcĭòs, -ósă, adj.; qui s'accroche facilement. — v. [2]·*Anin.*

Aninătòr, óre, adj.; celui ou celle qui accroche. — v. [2]·*Anin.* — *Aninătóre.*

Aninătóre (pl. *aninătorĭ*), s. f.; t. de Vénerie: endroit où l'on attrape le chamois. Cuvînt vînătoresc de prin Muscel, sinonim cu c o l ţ. Nae Rucărénu în „Vînătorul Carpaţilor":

Jos, copiĭ, pe brâncĭ cu toţiĭ!
Auḑirăţĭ şueratul
Capri-negre p'între stânce?
Ne-a ulmat, dar sînt aicea.
Drept l'*aninătorĭ* vĕ duceţĭ
Şi vedeţĭ de le lŭaţĭ vîntul,
Ca nicĭ una să nu scape...
(Incercărĭ, p. 64).

„Când vînatul, adecă ursul, mistreţul saŭ lupul vulnerat stă pe loc ca să facă resistinţă, atuncĭ numaĭ copoĭul latră, şi acésta în limbagiul vînătorieĭ se ḑice: bat câĭniĭ. Tot astfel latră copoĭul şi tot astfel se ḑice când el a închis pe capra-négră în c o l ţ saŭ *aninătóre...*" (ibid. p. 145).

v. [2]·*Anin.*

Aninătùră (pl. *aninăturĭ*), s. f. — v. [2]·*Anin.*

[1]·**Aninìş** s. **arinìş** (pl. *aninişurĭ, arinişurĭ*), s. n.; aunaie. Pădure de a n i n ĭ. Sinonim cu a n i n e t saŭ a r i n e t, care e pré-puţin întrebuinţat, şi cu c r i n ă, care e de tot sporadic.

Constantin Brâncovénu, 1699 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 247): „o fune şi cu cătă să va mai alége parté lor, însă din livadé Călăraşului în sus în hotarul Stroescu şi mérge până în vărfu *aninişului*, cu pădure, cu poĭana bradului..."

Vasilie Lupul, 1646, pentru braniştile mănăstiriĭ Putna (Arch. Stat. Doc. II Rom. No. 1): „de acolo la făntăna ce este supt verba, de acolo culme Hruşovului până la muncel şi pără la sfărşitul *arinişului...*"

Intr'un act rustic din Muscel, 1656 (Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 235) ne întimpină forma *ainiş*: „locul deîn luncă trece răul de ceĭa parte, cu *ainişul*, păn în ĭazul moriei...

De aci numirĭ de sate A n i n i ş (Frunḑescu).

George Vv. Ghica, 1660 (Arch. Stat., Mitrop. Bucur.): „să fie lor satul *Aninişul* ot sudstvo Sac, tot satul cu tot hotarul şi cu toţi Rumănii şi cu tot venitul, însă anume venitul de sare den zéce bolovani un bolovan şi den drobena de sare den zéce cară un car şi den vama boilor al triile ban..."

Aniniş e format din a n i n prin sufixul -i ş ca în „stejăriş", „aluniş", „cărpeniş", „pălteniş" etc., şi prin acelaşĭ sufix se forméză din „arină = năsip" colectivalul „ariniş" ca în „petriş", astfel că 'n forma *ariniş*, întrebuinţată maĭ ales în Moldova şi'n Ardél, se confundă foneticesce doĕ cuvinte cu totul deosebite.

v. [1]·*Anin.* — [2]·*Ariniş.* — *Crină.* — *-iş.*

[2]·**Aninìş** s. **arinìş**, n. pr. loc. — v. [1]·*Aniniş.*

[1]·**Aninósa**, n. pr. loc. f. artic.; nom de certains villages roumains. Frun-

ḑescu (Dicţ. top. 8) indică un sat *Aninósa* în Gorj, unul în Muscel, unul în Vâlcea, apoĭ în Argeş, în Dâmboviţa, în Buzâŭ. Cihac (II, 476) crede că acest nume derivă din a n i n „accrocher“, negreşit prin adjectivul a n i n o s=a n i n ă c ĭ o s „qui s'accroche“. Un asemenea sens nu se potrivesce cu o numire de sat. Maĭ potrivită ar fi derivaţiunea din a n i n „aune“, adecă localitate plină de a n i n ĭ; dar românesce din numirile arborilor nu se formézĕ adjectivĭ cu -o s, de ex. „stejăros“, „frăsinos“, „brădos“ etc. Originea cuvîntuluĭ trebue dară căutată aĭurea. *Aninósa* este — ca „senin“ pentru „serin = serenum“ — o formă asimilativă din *Arinósa* dela a r i n ă = lat. arena „sable“, asimilat a n i n ă, după cum se şi rostesce pe a-locurĭ. In districtul Argeş există chĭar A r i n ó s a (Frunḑescu, 11). Acest nume, prin urmare, însemnézĕ: N ă s i p ó s a „La sablonneuse“. Prin sinonimul slavic N ă s i p ó s a se chiamă o localitate în Mehedinţĭ şi alta în Prahova (Frunḑescu, 320). Din *Aninósa* apoĭ derivă numele de familiă A n i n o ş é n u şi cel topic A n i n o ş e n ĭ.

Deja într'un crisov dela Vlad-vodă Dracul din 1437 se menţionézĕ satul *Aninoasa* din Argeş (Venelin, Gramaty p. 78), pe care după aceĭa, pe la 1515, Négoe Basarab l'a cumpĕrat şi l'a închinat Mitropolieĭ din Tîrgovişte (ibid. 145).

Un cântec devenit fórte popular, deşi de origine poporană nu este, se începe cu:

În sat la *Aninósa*
Era o horă mare...
(Vulpian. Text p. 164)

v. *Arină*.

[2]·**Aninósa**, n. pr. loc. f. art.; nom des deux couvents en Valachie. O mănăstire *Aninósa* a existat o dată în districtul Buzeŭ, o altă fiinţézĕ pînă astădĭ în apropiare de Câmpulung, ambele lîngă sate cu acelaşĭ nume.

I⁰. B. Iorgulescu, Dicţ. topogr. al Buzeuluĭ (Mss.): „*Aninósa*, loc isolat în C. Cislăŭ c. *Aninósa*. Aci, în grădina dascăluluĭ, e un mal din care se scóte óse fórte marĭ de ómenĭ, din care causă se şi ḑice că ar fi de uriaşĭ. După tradiţiă, aci ar fi fost în vechime schitul *Aninósa*, care ruinându se, călugăriĭ s'aŭ mutat la un loc maĭ şes şi aŭ pus fundamentul mănăstiriĭ Cislăŭ“.

In adevĕr, mănăstirea *Aninósa* din Buzeŭ fusese întemeiată, în numele Adormiriĭ Maĭceĭ Domnuluĭ, deja în prima jumătate a secoluluĭ XVI şi se afla în flóre pînă pe la 1700. La 1590 Mihnea Turcitul îĭ întări satul Despicaţiĭ; ĭar Mateĭu Basarab, la 1644, confirmându-ĭ o moşiă (actele Ep. Buzeŭ în Arch. Stat.), ḑice că: „au aflat cărţile mănăstiriĭ bune şi dirépte de au ţinut de 100 de ani încoace, însă deîn Valé-séca pănă în apa Băşcei şi pănă în Brăduleţu, deč şi boĭarinul Domniiméle Mogoş căpitan încă au lăsat să ţie aşa, însă să se ştie să ţie mănăstiré *Aninoasa* deîntr'acest hotar ce scrie mai sus jumătate...“

Aŭ trecut abia doĭ secolĭ, şi dintr'o mare mănăstire n'a maĭ remas astădĭ decât „tradiţiă“.

v. *Cislâŭ*.

II⁰.Pe când începuse a scădé mănăstirea *Aninósa* din Buzeŭ, s'a rădicat o altă mănăstire *Aninósa* în Muscel sub patronagiul luĭ Sf. Nicolae.

Aricescu, Ist. Câmpulunguluĭ t. 2 p. 106: „Acéstă mănăstire [*Aninósa*] a fost făcută, ca biserică de mir, de clucerul pan Tudoran Vlădescu şi de jupaniţa dumnéluĭ Alisandra la létul 7186 (1678) septemvrie 20 sub domnirea luĭ Ducavodă“.

Aci numaĭ cronologia trebuĭ întru cât-va rectificată.

In actul original de fundaţiune, din 1677 (Arch. Stat.), ceĭ doĭ soţĭ ḑic că: „împreunându-ne Dumnezeu pre amândoi dentru tineréţele noastre şi dentru a sfinţiei sale multa milă, dăruitu-ne-au coconi şi de toate ce tribuescu omului; însă, după cum se cuvine împotriva noastră, făcut'am şi la satul nostru *Aninoasa* ot sud Muşcel, unde ne-au fostŭ săzământul şi temeĭul părinţilor noştri, case boereşti şi de toate de ce tribuescu împrejurul casii, şi am zidit şi am înălţat şi besérecă mare de piatră şi o am înfrumuseţat cu toată podoaba ei, socotindu să fie besérecă de mir, precum se cade praoslavnicilor creştini; ĭară după acéĭa întâmplându-ni-se de ne-au luat Dumnezeu coconii ce am avut şi numai ci ne-au rămas o cocoană anume Preda caré o am căsătorit după Costandin post fečorul lu Costandin biv vel peh, şi văzându că lumé ačasta ĭaste deşartă şi viaţa omului ĭaste ca o nimică, pus'am gândul cătră Dumnezeu a-tot-ţiitorĭul şi cătră a pré-curatei a lui Maĭcă de am făcut sfânta besérecă den *Aninoasa* să fie sfântă mănăstire de călugări...“

v. [1]·*Aninósa.*

Aninoşènĭ
Aninoşénu } v. [1]·*Aninósa.*

Anisòn.—v. *Aniş.*

Aniş, s. n.; t. de Botan.: anis, Anisum vulgare. *Aniş* = ung. a n i s (citesce: aniş) se aude maĭ mult peste Carpaţĭ, pe când la noĭ circuléză forma luată dela Turcĭ: a n a s o n, şi acea dela Grecĭ: a n i s o n, ér în Moldova a n o s saŭ h a n o s.

Dicţionar Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Anish.* Anetum.“

Lexicon Budan: „*Aniş*, m o l o t r u saŭ c h i m i n - d u l c e“.

v. *Anason.* — *Hanos.*

Anişòr (pl. *anişorĭ*), s. m.; année, petite année. Deminutiv din a n, deşi în fapt represintă acelaşĭ numĕr de ḑile. Se întrebuinţéză, maĭ ales la plural, atuncĭ când dorim a înfăţişa timpul despre care se vorbesce ca ce-va maĭ scurt, îndulcind óre-cum impresiunea ce ar produce asupra ascultătoruluĭ positivul a n.

Balada „Moşnégul“:

> Vremea grea a vremuit,
> *Anişorĭi* s'a 'mplinit...
> (G. D. T., Poes. pop. 619).

O colindă:

> Căcĭ n'am fost p'aicĭ
> De *anişorĭ* cincĭ...
> (Ibid. 68)

Jipescu, Opincaru p. 16: „mĭ-am dat ostenéla, şi 'n câţĭ-va *anişorĭ* am făcut o carte ţĕrănéscă...“

Anişor e potrivit maĭ cu sémă când e vorba despre o vrîstă fragedă.

I. Văcărescu, p. 17:

> La un loc toţĭ nuriĭ cresce
> Maĭ spre ḑece *anişorĭ*,
> Şi'n fetiţă 'nchipuesce
> Fulger de biruitorĭ!..

v. [1]·*An.* — *-işor.*

Aniţă, n. pr. pers. fem.; Annette. Deminutiv din A n a, ca şi A n c ă, A n c u ţ ă, A n u ţ ă, A n u ş c ă, A n i c ă etc.

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „Adecă eŭ *Aniţă* fata Maricăĭ Cărcoii...“; dar maĭ jos la iscălitură aspirat: *Haniţă.*

Neculce, Letop. II, 249, vorbind despre Domnul moldovenesc Dimitraşco Cantacuzino: „îşĭ luase o fată a uneĭ rachieriţe de pe Podul-vechĭu, anume

Arhipoae, ér pre fată o chĭema *Aniţă* şi era ţiitoarea luĭ Dimitraşco-vodă...“

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXV: „...s'o daĭ la pansion. Indată ce va întra acolo, n'o să'ĭ maĭ ḑică *Aniţa*, ce Madmoazel A n e t...“

v. [1]*Ana.—Anuţă*...

An-noŭ (artic. *anul-noŭ, anuluĭ-noŭ*), s. m.; nouvel an. Sub raportul formeĭ, *an-noŭ* constituă un singur cuvînt, deşi se declină numaĭ „an-“, întocmaĭ după cum un singur cuvînt este „cel-alalt“ în care nu se declină decât „cel“; sub raportul sensuluĭ, îşĭ are şi maĭ mult o individualitate propriă bine hotărîtă, însemnând abia primele 24 óre din totalitatea unuĭ a n. De aci ingeniósa ghicitóre poporană: „Care a n ţine numaĭ o ḑi?—*Anul-noŭ*“ (Sbiera, Poveşti, 321). Ca o singură ḑi, *anul-noŭ* e sinonim cu S â n - V ă s i ĭ u, căcĭ cade tocmaĭ la 1 ianuariŭ în serbătórea Sântuluĭ Vasilie. Întregul an care precede *anuluĭ-noŭ* se ḑice a n v e c h ĭ u; dar aci nu maĭ e un singur cuvînt, ci sînt doĕ vorbe deosebite: substantivul a n cu sensul seŭ obicĭnuit de treĭ-sute şi atâtea ḑile, urmat de adjectivul „vechĭu“ funcţionând ca orĭ-care alt calificativ: an bun, an reŭ etc. De aceĭa se póte pune şi la plural: a n ĭ v e c h ĭ, adecă perióde de de-mult trecute de câte 365+365+365 ḑile, pe când *an-noŭ* n'are plural, fiind o singură ḑi faţă cu a n u l v e c h ĭ u cel immediat şi cu toţĭ a n ĭ v e c h ĭ ceĭ maĭ de 'nainte, precum şi faţă cu cele-lalte ḑile ce'ĭ vor urma pînă la încheĭarea periodului de 365 şi 'n carĭ se cuprinde a n u l v i i t o r.

G. Alexandrescu, „Anul 1840“:

Să stăpânim durerea care pe om supune;
Să aşteptâm în pace al sórteĭ ajutor:
Căcĭ cine scie óre, şi cine îmĭ va spune
Ce-o să aducă ḑiua şi a n u l v i i t o r?..
An-noŭ! Aştept minunea'ţĭ ca o cerésc lege...

Cu acéstă speranţă mereŭ amăgită că *anul-noŭ* deschide uşa unuĭ viitor maĭ frumos, ómeniĭ petrec î n g r o p â n d a n u l v e c h ĭ u — după expresiunea poporană—şi urându'şĭ unul altuĭa ḑile maĭ bune:

Anul-noŭ cu fericire
Vĕ dorim şi cu 'nflorire,
Ca meriĭ,
Ca periĭ
In mijlocul veriĭ!..
(Alex. Poes. pop.[2] 101)

saŭ: „Bună diminéţă luĭ S â n - V ă s i ĭ u! să deĭe Dumneḑeŭ să fie de acum într'un an

Stogul cât casa,
Pita cât masa,

slăninile cât uşile, untura ca cuptorĭul,

Porciĭ unturoşĭ
Şi ómeniĭ sănătoşĭ...“
(R. Simu, Transilv., c. Orlatu)

La vechiĭ Romanĭ tóte acestea se ḑiceaŭ fórte laconic: „a n n u m n o v u m faustum felicem“, ceĭa ce se reducea în scris numaĭ la patru litere: A. N. F. F.

Românul crede că pînă şi pentru dobitóce *anul-noŭ* este o ḑi de resuflare a necazurilor.

„In nóptea spre *anul-noŭ* se deschid cerurile, şi cine vede când se deschid capĕtă dela Dumneḑeŭ tot ce va cere; de asemenea vitele vorbesc în acea nópte între ele, spunênd luĭ Dumneḑeŭ cum le chinuesc ómeniĭ, dar cine ar asculta vorba lor, móre...“ (V. Mircea, Ĭaşĭ, c. Copoŭ; M. Lupescu, Sucéva, c. Broşteni; P. Mohor, Tutova, c. Puescĭ).

„Poporul crede că în séra spre *anul-noŭ* tóte animalele vorbesc unele cu altele întocmaĭ ca şi ómeniĭ, spunêndu'şĭ fie-care câte a păţit în timpul anuluĭ...“ (I. Iftimescu, Sucéva, c. Saru-Dorneĭ).

Tóte obiceiele poporane dela *anul-*

-noŭ, unele moştenite din Roma saŭ proprie Românilor, altele împrumutate maĭ tărdiŭ de pe la vecinĭ saŭ comune maĭ multor ţpopóre, decurg din acéstă dublă năzuinţă: îndreptarea sórteĭ pe viitor şi gonirea relelor trecutuluĭ. Numaĭ o mică parte din ele aŭ fost descrise de d. G. D. Teodorescu (Incercărĭ, Buc. 1874 p. 55-66). Unele aparţin *anuluĭ-noŭ* şi Crăciunuluĭ tot-o-dată, doŭ ḑile marĭ atât de înrudite în credinţele poporuluĭ încât: „la anul-noŭ se ḑice şi C r ă c ĭ u n u l - m i c“ (D. Recénu, Banat, Lugoş). Aşa sînt maĭ ales: C o l i n d a, împărţirea d a r u r i l o r şi B r e z a ĭ a cu varianturile sale: C e r b saŭ C a p r ă, T u r c ă saŭ Ţ u r c ă etc., despre carĭ a se vedé la locurile lor. De asemenea v r ă j i l e, maĭ cu sémă cele de măritiş, se fac nu numaĭ la *anul-noŭ*, ci de o mulţime de orĭ: la Sânt-Andreĭu, la Bobotéză, la Sân-Georz, la Crăcĭun. Cele maĭ caracteristice pentru *anul-noŭ* sînt anume acele datine, carĭ privesc direct saŭ indirect, ca piezĭ saŭ prevestirĭ, la lucrarea pământuluĭ şi 'n genere la munca de peste an.

„In ḑiua de *an-noŭ* nimene nu dórme, că tot anul va hi somnoros; nu daŭ banĭ împrumut, şi cine n'are banĭ atunce, va fi tot lipsit; se pun c ă r i n d a r e de cépă...“ (D. Popu, Transilv., Făgăraş, c. Copăcel).

„Despre *anul-noŭ* este obiceĭu de a pune 12 cojĭ de cépă în rînd umplute cu sare, închipuind cele 12 lune ale anuluĭ, şi care cójă lasă maĭ multă apă din sare, acea lună e maĭ ploiósă...“ (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza; I. Iordachescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ; etc.).

v. *Cărindar*.

„La *anul-noŭ* de demănecate fie-care om trebuĭ să ĭea în mână unélta cu care lucréză în cursul anuluĭ, şi s'o mănuéscă de treĭ orĭ. Aşa plugarul ĭea sapa, cu carea dă de treĭ orĭ în pămînt, şi furca, cu carea rădică de treĭ orĭ. De asemenea fac, fie-care în felul seŭ, cĭobotarĭul, croitorĭul, dulgherĭul, chetrarĭul şi herarĭul, ca semn de bărbăţiă şi sporĭu la lucru...“ (Preut I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

„Spre *anul-noŭ* ómenii se duc câte doĭ pe la grădinele lor, unul cu un topor în mână şi altul cu un braţ de paiă. Cel cu toporul se duce la arbore rostind că voesce să'l taĭe; cel cu paiă îĭ respunde să nu'l taĭe, căcĭ îl ĭea în chezăşiă că la véra viitóre va face róde multe; acésta se repetă de treĭ orĭ, apoĭ îl légă cu pae ca semn că l'a luat în chezăşiă.,.“ (Dobrogea, Constanţa, c. Urum-beĭu).

„Despre *anul-noŭ* şi la *anul-noŭ* se obişnuesc: p l u g u l - c e l - m a r e, p l u g u l e ţ u l, V a s i l c a saŭ S i v a şi S o r c o v a. Iată chipul cum se urméză acestea: 1⁰. In diminéţa ajunuluĭ Sf. Vasile un numĕr óre-care de flăcaĭ se înhamă la un plug, alţiĭ cu clopote în mână, alţiĭ cu bicĭurĭ, şi merg din casă în casă cu plugul după dînşiĭ, sună din clopote, trosnesc din bicĭu şi uréză an înbelşugat, căpetând pentru asta banĭ şi t u r t a p l u g u l u ĭ, care este o azimă gătită înadins pentru acest sfîrşit. 2⁰. Băieţiĭ ceĭ micĭ fac câte treĭ un pluguleţ de lemn, întocmaĭ după chipul pluguluĭ celuĭ mare; córnele pluguleţuluĭ le împodobesc cu cĭucurĭ şi cu cănurĭ de diferite feţe, şi atîrnă de el un clopoţel; apoĭ umblă treĭ câte treĭ din casă în casă, urând an mănos; unul din ceĭ treĭ se ḑice plugar şi pórtă pluguleţul, altul numit mînător trosnesce cu bicĭul, ĭar cel-lalt numit épă pórtă traista unde se pune bornaciĭ saŭ covrigiĭ ce'ĭ capĕtă câte-şĭ-treĭ plugariĭ. 3⁰. Vasilca saŭ Siva este o căpăţînă de porc împodobită cu măr-

gele, cerceĭ, inele, brăţărĭ, sălbĭ, etc.; umblă cu ea cântând Ţiganiĭ în nóptea Sfîntuluĭ Vasile şi capătă banĭ, muschĭu saŭ limbĭ de porc. 4⁰. In diminéţa *anuluĭ-noŭ* copiiĭ micĭ dela 2-6 anĭ merg pe la némurĭ şi'ĭ s o r c o v e s c; sorcova e o nuĭa de mĕr împodobită cu lână de diferite feţe saŭ cu hârtiă colorată..." (M. Radulescu, Ialomiţa, c. Gârbovĭ; P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

v. [1]·*An.*—[2]·*Bârţă.* — *Brezae.* — *Bobotéză.* —[2]·*Buhaĭu.* — *Busuĭoc.* — *Cântătorĭ.* — [2]·*Cerb.* — *Colindă.* — *Comóră.* — *Crăciun.* — *Par.* — *Porc.* — *Scovardă.* — *Semĕnat.* — *Sorcova.* — *Turcă.* — *Ţigan.* — *Vasîlcă.* — *Văsiesc.* — *Văsĭu.* — *Vergel.* — *Vrajă...*

Anocàto, adv.; sens dessus dessous, sens devant derrière. Ca şi sinonimul a n a p o d a, *anocato*=ἄνω κάτω ne-a venit dela Grecĭ în epoca fanariotică. Curat românesce: d'a n d ós e l e a, d'a n d a r a t e l e a, a r a b a b u r a...

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 2: „N'am răgaz nicĭ măcar un cés!.. Ba să le aştept cu masa pînă pĕ la tócă; ba îmĭ fac casa *anocato* pînă pĕ la doĕ după mĭedul noptiĭ, tot cu jocurĭ şi cu nebunĭĭ..."

Basmul „Câtea'n varză" (Col. l. Tr. 1882 p. 127): „Şi tot astfel spuse şi trase mereŭ cu băţul până ce se făcu azima *ano-cato*, adică una cu cenuşă, de nu se mai alese nimic de dînsa..."

v. *Anapoda.* — *Arababura.*—[1]·*Grec.*

Anòs. — *Aniş.* — *Hanos.*

Ànost, -ă, adj.; „insipide, fade; du ngr. ἄνοστος" (Cihac). In opositiune cu n o s t i m „plaisant" = *νόστιμος*. Ca verb se dice a n o s t e s c „ennuyer" = *ἀνοστίζω*; ca substantiv, a n o s t i ă = *ἀνοστιὰ*, ér cu nuanţă de despreţ: a n o s t i t u r ă.

Laurian-Maxim: „*Anost*, neplăcut, nesărat, fără gust".

La Alexandri, Boierĭ şi cĭocoĭ, act. IV sc. 3, bătrâna cochetă Tarsiţa, audind laudele făcute uneĭ frumóse tinere, exclamă năcăjită: „Ce a n o s t i ă!"...

Costinescu: „A n o s t i t u r ă, prefăcătură, afectaţiune, întrecătură".

v. [1]·*Grec.*

Anostèsc
Anostiă
Anostitùră } v. *Anost.*

Anóten. — v. *Nóten.*

Anotìmp (pl. *anotimpurĭ* s. *anotimpĭ*), s. n. et m.; saison. — v. [1]·*An.*

A'n-picĭórele (d'), adv.; en marchant à pied. Sinonim cu p e j o s, dar presupunênd neapărat o mişcare ne'ncetată, deşi nu ĭute; nicĭ decum stare pe loc. *D'a'n-picĭóre* saŭ *d'a'n-picĭórele* se referă către p e j o s întocmaĭ ca d'a'n-c ă l a r e l e către c ă l a r e. E maĭ cu sémă poporană locuţiunea: „a boli *d'a'n-picĭórele*", când cine-va umblă ca tótă lumea, mişcându-se în drépta şi'n stânga, dar numaĭ el scie cât de reŭ pătimesce.

O doĭnă din Banat:

Du-te dor, pustiĭu de tine!
Nu maĭ veni pe la mine,
Că aĭ maĭ venit o dată
Ş'am zăcut o vară tótă:
Bolĭam bólă de-*a'n-picĭóre*
Şi nemica nu mĕ dóre...
(Vulpian, Text p. 94)

v. [4]·*An.*

Antàl (plur. *antalurĭ*), s. n.; tonneau, mesure de capacité. Sinonim cu b u t e şi p o l o b o c, maĭ ales cu augmenta-

tivul butoĭu, dar implicând tot-odată noţiunea de mĕsură de capacitate: 50 de vedre. Se întrebuinţézĕ maĭ cu deosebire în Moldova.

Alexandri, Doĭ morţĭ viĭ, act I sc. I:

Prietenĭ buniĭ, să bem şi să mâncâm,
Căcĭ póte mânĭ vom da de cés amar!
Haĭ de pe-acum voĭos să no 'necâm
Intr'un *antal* de vin bun de Cotnar...

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 381): „Ĭa să fie un *antal* cu vin orĭ cu rachiŭ, şi să veḑĭ atuncĭ: ar şedè carul stricat atâta timp în mijlocul drumuluĭ?...“

Ungurescе cuvîntul sună altalag, antalag şi átalag. Dela Ungurĭ l'aŭ primit Poloniĭ şi Ruşiĭ sub forma antal, nemţesce Antel. Moldoveniĭ însă n'aŭ luat pe *antal* d'a-dreptul dela Ungurĭ (Cihac, II, 476), ci prin Poloni, la carĭ acéstă vorbă a fost atât de respândită, încât a dat nascere comiculuĭ epitet Antalowicz, literalmente „Antalescu“, cu sens de „beţivan“ (Linde).

v. *Bute.—Védră.*

Antănăsiĭ, s. f. plur.; t. du Calendrier popul.: le 16 et le 17 Janvier considérés comme jours néfastes. Se aude maĭ ales în Banat şi 'n Oltenia (Mehedinţĭ). S. Mangiucă, Calendarĭu 1882: „Pre 16 şi 17 Ianuariŭ cad şi *Antănăsiile*, ḑile rele de bóle marĭ şi ameţelĭ de cap şi de dat de reŭ a copiilor...“

Cuvîntul e compus din Anton şi Tănase, doĭ sfinţĭ carĭ se serbézĕ la 17 şi 18 Ianuariŭ, amalgamaţĭ prin aceĭaşĭ procedere poporană ca în „Cosmandin = Cosma + Damian“, „Todorusale = Tóder + Rusaliĭ“, „Petrolie = Petru + Ilie“ etc.

v. *Ana-foca.*

Prima întrebare este: de ce óre *Antănăsiile* se încep la 16 Ianuariŭ, pe când în usul general al bisericeĭ Sf. Anton se ţine la 17? Un singur calendar slavic pune pe acest sânt la 16, şi anume cel cuprins în evangeliarul dela Reims, care—după cum a demonstrat'o academicul rus Bilĭarski (O kirillovskoĭ časti Reĭmskago Evangeliĭa, SPtrb. 1848) — s'a scris de cătră un Român în România pe la începutul secoluluĭ XIV. *Antănăsiile* din Banat şi din Oltenia aŭ păstrat dară reminiscinţa uneĭ particularităţĭ calendaristice curat românescĭ tocmaĭ din vécul de mijloc.

In acelaşĭ calendar (Martinov, Annus eccles. p. 348) după Sf. Anton urméză peste o ḑi la 18 Ianuariŭ „Sfĭ. Atanasie şi Ciril“, dar nu este nicĭ un sfânt pentru ḑiua de 17. E probabil că fie-căruĭa din ceĭ treĭ sfinţĭ li se atribuĭa la noĭ câte o ḑi deosebită, anume:

16 Ianuariŭ. Anton;
17 Ianuariŭ. Atanasie;
18 Ianuariŭ. Ciril;

şi atuncĭ se explică pe deplin serbarea *Antănăsiilor* la 16 şi 17, fiind exclusă ḑiua de 18, care aparţinea în specie Sf-luĭ Ciril. De aĭmintrea, învecinarea Sf-lor Anton şi Atanasie în calendarul greco-slavic, de unde apoĭ a urmat amalgamarea lor la Românĭ, se potrivesce fórte bine cu impregĭurarea că Atanasie a fost nu numaĭ contimpuran, ci chĭar ucenic şi apoĭ biograf al luĭ Anton.

Cât se atinge de rolul cel patologic al *Antănăsiilor*, maĭ ales pentru ameţelĭ şi bóle de copiĭ, el se înlănţuesce cu numele „pojaruluĭ“ în limbile occidentale: „feu Saint-Antoine“, „Antons-feuer“, „Anthony's-fire“, care se întemeĭază pe o legendă născută în Francia în secolul XI (Migne, Dict. hagiogr. I, 215). Se scie că pojarul e însoţit de ameţelĭ şi seceră maĭ ales pe copiĭ. După Cihac (II, 155)

s'ar dice şi românesce: „pojarul Sf. Anton“, ceĭa ce însă noĭ n'am putut verifica în graĭul poporan. In orĭce cas, credinţa Românilor despre *Antănăsii* ca „dile rele de bóle marĭ şi ameţelĭ de cap şi de dat de reŭ a copiilor“, fiind originară din apusul medieval, datéză cam din epoca Cruciatelor.

v. *Anton.* — *Antonică.* — [2]·*Brâncă.* — *Orbaţ.* — [2]·*Pojar.*

Antèp. s. m.; t. de Botan.: bois de Sainte-Lucie, Prunus mahaleb. O varietate de visin, al cărĭa lemn capĕtă cu timpul un plăcut miros; întrebuinţându-se maĭ ales pentru ciubuce. Cuvîntul românesc este întocmaĭ turcul antep (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 9), ér nicĭ decum „une altération fort singulière du turc-arabe mahaleb“ (Cihac, II, 543).

Dr. Polysu: „*Antep*, der türkische Weichselbaum“.

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ, p. 17: „In cel-lalt unghiŭ era aşeţat un dulap, prin ale cărui sticle sa vedeaŭ o mulţime de cĭubuce de *antep* şi de ĭasomiă, cu imamele de chihlibar limoniŭ...“

v. *Cĭubuc.*—[1]·*Turc.*

Antereĭaş. — v. *Antereŭ.*

Anterĕŭ s. **anteriŭ** (plur. *anteree* s. *anterie*), s. n.; sorte de justaucorps, habit de dessous plus ou moins long, porté immédiatement sur la chemise et qui serrait la taille. Deşi cuvîntul vine din turcul anterî = ngr. ἀντερί = serb. anteriĭa (Cihac, II, 543), totuşi el pare a fi destul de vechĭu la Românĭ, maĭ păstrându-se astăţĭ la preuţĭ şi în poporul de jos, după ce a ajuns să despară cu desăvîrşire de vr'o câţi-va anĭ din clasele superióre. Sub domnia luĭ vodă Cuza se maĭ vedea încă din când în când câte un işlicar cu *antereŭ*, dintre carĭ ceĭ maĭ vestiţĭ eraŭ bătrânul Obedénu şi un unchĭu al principeluĭ: Grigorie Cuza.

Costinescu, Vocab. I, 46: „*Anteriŭ.* Haĭnă lungă grécă, peste care, încingêndu-se cu taclit, îmbrăca gĭubéoa“.

Antereul purtându-se d'a-dreptul peste cămeşă, de aci proverbul: „cămeşa e maĭ aprópe decât *anteriul*“ (C. Negruzzi, Scrisórea XII).

Cântec poporan bucurescén de pe la finea secoluluĭ trecut despre una din cele maĭ simpatice figure din istoria literaturei române:

Ienăchiţă Văcărescu
Şédo 'n pórtă la Dudescu,
Cu cĭubuc de diamant,
Capot roşu îmbrăcat,
Cu *anteriŭ* de atlaz:
Móre Dómna de năcaz...
(Bucĭumul, 1863 p. 195)

Alexandri, Păpuşărĭul:

Lumea'ĭ plină de păpuşĭ
De tot soĭul, marĭ şi micĭ,
Cu surtuce, cu mănuşĭ,
Cu-*anteriŭ* şi cu işlicĭ...

Acelaşĭ, Barbu Lăutarĭul:

Cât îĭ şedo de frumos
Cu şalvarĭ de merinos,
Cu-*anteriŭ* de citarea
Şi cu fes de Indernea!..

Fiind vorba de citarea saŭ citariŭ, stofă din care maĭ ales se făceaŭ *antereele*, apoĭ să ne aducem aminte că pe la 1821 costa 160 talerĭ „2 *anterie* de citariŭ, unul cu o vargă lahanie şi cu alta albă, şi altul cu vărgĭ închise...“ (Tocil., Rev. II p. 333).

v. *Citarea.*

Antereele boiereschĭ de altă dată, ca şi cele popeschĭ de astăţĭ, eraŭ prélungĭ pentru acele momente de veseliă,

în carĭ picĭórele simţĭaŭ mâncărimea de a trage un danţ. Intr'o asemenea împregĭurare, boĭeriul—ḑice Alexandri în Barbu Lăutarul — „îşĭ anina pólele *anteriuluĭ* în brâŭ, îşĭ asvîrlĭa papucĭĭ de remânea numaĭ în mestĭ, şi gĭuca...“

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1882 p. 453): „Popa Buligă, deşi era bătrân, dacă vede că ni-ĭ tréba de-aşa, unde nu'şĭ pune pólele *antereuluĭ* în brâŭ, ḑicênd: din partea mea, tot chef şi voe bună...!“

Antereul era nu numaĭ pentru boierĭ bătrânĭ, ci şi pentru junimea cea aurită din generaţiunile trecute.

Costachi Negruzzi, Zoe, I, sub 1827: „El [un tînăr cuconaş] purta un *antereĭ* de suvaĭa alb, era încins cu un şal roşu cu florĭ din care o pólă i se sloboḑĭa pe cópsa stângă, ĭar capetele alcătuind un fiong dinainte cădeaŭ apoĭ peste papucĭĭ luĭ ceĭ galbenĭ; pe sub gĭubéoa de pambriŭ albastru blănită cu samur purta una dintr'acele scurte caţaveĭcĭ numite fermenele...“

Pe un altfel de tînăr ni'l descrie Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 13: „Intr'o diminéţă din luna luĭ Octobre anul 1814, un june de 22 de anĭ, scurt la statură, cu faţă ócheşă, ochĭ negri plinĭ de vicleniă, un nas drept şi cu vîrful cam ridicat în sus ce indică ambiţiunea şi mândria grosolană, îmbrăcat cu un *anteriŭ* de şamalagea rupt în spate...“

Ca şi boierĭĭ şi ceĭ de prin curţile boieresci, tot aşa purtaŭ *anteree* hoţiĭ şi chĭar porcarĭĭ.

Balada „Stanislav Vitézul“:

> Spĕlând *anteriele*
> Şi curăţind armele;
> *Anteriul* haĭducesc,
> Arme de sânge turcesc...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 563)

In „Catastihul“ mănăstirĭĭ Tuturor-Sfinţilor din Bucurescĭ pe 1741 (Mss. în Arch. Stat. f. 111, 112):

„S'au dat la doi purcari înbrăcăminte, la doao ĭapăngele i 2 *antirie* i 2 părechi dă nădragi, taleri 7...“

Să trecem acuma la *antereul* cel ţerănesc, care o să maĭ dureze încă cine maĭ scie câte ḑecimĭ de anĭ, căcĭ în popor moda ţine cu secolĭ, ér credinţele cu miĭ de anĭ.

Jipescu, Opincaru p. 80: „Are hinu pĕ el zechĭe, *antiriĭ*, zechioĭu, cojoc cu bumbĭ şi saricĕ dĕ'ĭ tribuĭe...“

La ţeranĭ, după localităţĭ, prin *antereĭ* se înţelege atât haĭnă lungă precum şi haĭnă scurtă, fiind sinonim pe aci cu mintén, pe aci cu zeche, pe aci cu zăbun, cu coporan, cu ilic.

„*Antereĭ* saŭ mintén este o haĭnă ţerănéscă lungă pînă la brâŭ, se închee de sus pînă jos cu un rînd de bumbĭ, e înflorită la pept, guler şi mânecĭ cu găitane de osebite culorĭ după plăcere, mânecĭ strîmte înspre capĕt unde se închee prin treĭ bumbĭ. În timp de ĭérnă se căptuşesce cu lână. Tot *antereĭ* se numesce şi haĭna ce o pórtă preuţiĭ pe sub gĭubea, lungă pînă jos...“ (N. Bălăuţă, Vasluĭu, c. Ivănescĭ).

„*Anteriul* este o zeche ţerănéscă, cusută cu găitan negru împregĭur“ (St. Sersea, Prahova. c. Rânceḑĭ).

„Aceĭaşĭ haĭnă se ḑice *antiriŭ* când e nouă, ĭar zeche când este purtată...“ (P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chioj-du-Bâsca).

„Zeghe propriŭ ḑisă este de lână négră, *antireul* este o zeghe albă“ (B. Ionescu, Dîmboviţa, c. Săcueniĭ).

„In ḑile de serbătóre, ţeranul pune *anteriŭ* alb de lână de óiă, încins cu brâŭ roşu...“ (S. Negoescu, Dîmboviţa, c. Racĭu).

„*Antiriele* se fac din dimiă albă“ (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sărdanu).

„Pe la noĭ ţeraniĭ pórtă *antiree* pînă la brâŭ; *antiree* lungĭ le pórtă Ţiganiĭ lăeşĭ“ (S. Dimitriu, Iaşĭ, c. Sinescĭ).

„*Antereĭ* saŭ ilic“ (P. Bumbar, Tutova, c. Odaia-Bursucanĭ).

„*Anteriŭ* saŭ zăbun“ (I. Ionescu, Rîmnic-sărat, c. Slobozia).

„*Anteriŭ* saŭ zeban, coporan saŭ zeche...“ (G. Nicolescu, Ialomiţa, c. Ceganĭ).

„Pe aice se ḑice coporan în loc de *anteriŭ*“ (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chĭóra).

La deminutiv se face antereĭaş.

v. *Arvinte.* — *Coporan.* — *Gĭubea.* — *Ilic.* — *Mintén.* — *Taclit.* — *Zăbun.* — *Zeche.*

[1]**Anterlìc** (plur. *anterlicurĭ*), s. n.; pièce d'étoffe pour un anteriŭ. Şi la Serbĭ anteriluk „panni quantum sufficit ad vestem anterija dictam conficiendam“ (Karadžić). Tarifa vamală moldovenéscă din 1761 (Cogăln., Arch. Rom. II, 324): „*anterlicurĭ* bune, de unul 90 banĭ“; tot acolo însă alt ce-va însemnéză: „anterlicurĭ, de 14 ocă 1 leu vechĭu“, póte nasturĭ pentru anteree.

v. *Antereĭ.*

[2]**Anterlìc.** — v. [1]*Anterlic.*

Antifòn (pl. *antifóne*), s. n.; t. de Théol.: antienne. Din grecul ἀντίφωνον prin paleo-slavicul antifonŭ. Literalmente însemnéză „vox reciproca“ (Isid., Orig. XI, 18), acelaşĭ vers din psalmĭ repetându-se de doĕ coruri ca şi când şĭ-ar respunde unul altuĭa. La liturgiă se cântă treĭ *antifóne*, ĭar de 'naintea fie-căruĭa preutul citesce singur în altar o rugă.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, Slujba Sf. Grigorie f. 38 sqq.: „Şi citescŭ cathizma *antifonelorĭ* pre treĭ despărţături. Popa în taĭnă citĭaşte molitva întâĭuluĭ *antifonĭ*: Domne îndurate şi milostive...“

De aci se chiamă antifonar „carte cu *antifónele* bisericescĭ“ (Costinescu) saŭ „carte de biserică în care *antifónele* şi alte părţĭ de slujbă sînt însemnate cu note“ (Aaron—Poenar—Hill).

v. *Psaltichiă.*

Antifonàr. — v. *Antifon.*

Antigìc. — v. *Altângic.* — *Conḑurul-Dómneĭ.*

Antihîrţ, s. m.; t. de Théol. et de Mythol. populaire: Antechrist. Din sensul primitiv general de „duşman al luĭ Crist“: ἀντί-Χριστός, cuvîntul s'a aplicat maĭ tărḑiŭ în speciă la demonul din Apocalips, devenit o parte integrantă din mitul creştin despre sfîrşitul lumiĭ saŭ vremea-de-apoĭ. Deja din primiĭ secolĭ aĭ creştinismuluĭ, legenda cea apocaliptică începuse a lua la fie-care popor câte o altă desvoltare, născêndu-se astfel o mulţime de varianturĭ, între carĭ cel românesc înfăţişéză unele particularităţĭ interesante. Forma *Antihrist* ne întimpină numaĭ în cărţĭ; în graĭu se aude: *Antehrîst*, *Antihîrstu*, *Antehârs* saŭ *Antihîrs*, şi maĭ ales *Antihîrţ*.

Noul Testament din 1648, Ep. Io. I, 18:

...cum aţi auzit că va veni *Antihrist*, acmu încă mulţi *Antihristi* începurâ a fi, de unde ştim că vrémé déapoĭ ĭaste...

...καθὼς ἠκούσατε ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν γινώσκομεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν...

Alexandri, Iaşiĭ în carnaval, act II sc. 9: „Of, of! Se vede c'am agĭuns în vremea luĭ *Antihîrţ*... Brr, tare mi'ĭ frică...“

„*Antihristul* are să se nască în vremea de apoĭ dintr'o femee roşiă...“ (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valeamare).

„La vremea d'apoĭ, ḑice poporul, pămîntul va arde de şépte coţĭ, apele se vor retrage, numaĭ argintul va fi d'asupra în loc de apă; toţĭ se vor boci de sete; atuncĭ *Antehrîst* va veni cu o balercă cu apă trasă d'o épă albă, şi tot în acelaşĭ timp Maĭca Domnuluĭ c'un potir cu apă de viéţă şi c'un corn de prescure...“ (I. Caltin, Némţ, c. Dragomirescĭ; I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

„*Antihîrstu* este dracul, care va eşi pe pămînt la vremea d'apoĭ ca să îndemneze pe ómenĭ a face tóte fără-de-legile. E! tată, s'a apropiat vremea d'apoĭ... a eşit *Antihîrstu* pe pămînt! a perit ruşinea...“ (N. Coman, Buzeŭ, c. Maxenu).

„Când are să fie sfîrşitul lumiĭ va fi săcetă şi fómete şi are să se mănânce ómenĭ pe ómenĭ şi n'are să aĭbă de bĕut apă; atuncĭ are să vie *Antihîrţu* c'un poloboc cu păcură, tras de dracĭ, şi are să dee pe la ómenĭ, şi ceĭ ce or bè, are să'ĭ scrie pe o chele de ghihol şi 'ĭ va lua în ĭad...“ (C. Licĭu, Iaşĭ, c. Cotnarĭ).

„La vremea d'apoĭ, cine va mânca prescură dela Hristos, vor merge în raĭu, ĭar cine va lua pâne multă şi beutură dela *Antehîrţ*, vor merge în ĭad“ (G. I. Maior, Tutova, c. Plopana; I. Mirănescu, Iaşĭ, c. Podul-Ilóiĭ).

Apoĭ poporul pune pe *Antihîrţ* într'o strînsă legătură cu Sânt-Ilie:

„La vremea de apoĭ Sf. Ilie va avé o luptă mare cu *Antihîrţ* şi va fi biruit“ (G. Dobrin, Făgăraş, c. Voĭla).

„... *Antehârs* are să umble cu o pâne şi un urcĭor cu apă, fără ca ele să se maĭ mântue, şi are să facă minunĭ ca şi Hristos, înşelând pe ceĭ slabĭ în credinţă; apoĭ va veni şi Sf. Ilie din cer, mustrând pe *Antehârs*, care va porunci credincĭoşilor seĭ să tae capul luĭ Sf. Ilie, din al căruĭ sânge se va aprinde pământul şi va arde de 9 coţĭ, ş'atuncĭ va fi şi sfîrşitul lumiĭ...“ (D. Demetriŭ, Tuţova, c. Lungescĭ).

Acest amestec al luĭ *Antihrist* cu sf. Ilie ne întîmpină deja în Alexandria luĭ popa Ion din Sim-Pietru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 88): „vor eşi aceste limbi în ḑilele lu *Antihrist* căndŭ va împărăţi el, şi se vorŭ închina lui, şi ei vor fi muncitori de creştini şi cu Ovrei şi cu Ţiganii, şi vorŭ mânca coconii creştineşti, şi vor previ părinţi şi nu-i vor pute folosi în trei ani; anul va fi ca luna, luna ca săptămâna, săptămana ca zio, zio ca časul, časul ca cirta, scurta-să-vorŭ păntru derepţi; şi atunce merge-va *Antihrist* şi sveti Ilie, şi'l va junghe *Antihristŭ*...“

Acelaşĭ pasagĭu în redacţiunea luĭ Bucur Gramaticul, 1702 (Mss. în Arch. Stat. p. 213): „Acéste limbi păgâne [Soti şi Magoti, Aghesi etc.] le închise Alixandru, şi vor eşi acéste limbi păgâne când va naşte *Antihrist* pre lume, atunce li se va deşchide lor uşa şi vor eşi la lume şi să vor închina lui *Antihrist* şi vor munci ei pre creştini cu Ovréii şi cu Ţiganii în 3 ai la vécul de apoi, şi vor luoa pre copii oamenilor şi-i vor frige şi-i vor mânca...“

In unele dialecte francese Anscri „antechrist“ însemnéză în genere pe un „monstru“ (Mém. de la Soc. de Linguist. III, 380). Cam tot aşa românesce.

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 7: „Tu eştĭ, *antihîrţule*? Ce caţĭ aicĭ?...“;

şi maĭ jos, sc. 11: „Bată'l crucea, *antihîrţ*!...“

v. *Apoĭ.—Ilie.*

Antimis (plur. *antimisurĭ* s. *antimise*), s. n.; t. de Théol.: Corporal, autel portatif. O bucată de pânză saŭ de stofă pătrată, care se întinde pe altar sub potir saŭ sfintele daruri şi care — în lipsă de altar — póte să'l înlocuéscă; une-orĭ împodobită cu figure şi purtând inscripţiunĭ. Din grecul bizantin *ἀντιμήνσιον* prin paleo-slavicul antimisŭ.

Sépte-taine, 1644, f. 39 b: „Întâi trebue în oltarŭ pre préstol să fie *antimis*, sau şi fără de oltarŭ, de nevoe cum are fi în cale unde nu-i besérecă, să fie *antimis* svinţit, ĭară fără de-acesta nice într'uin chip liturghiĭa să nu să facă...“

Mitropolitul Dosofteĭu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 101): „Popa de nu va ave cărţi şi veşminte şi unélte şi vase de *antimis*, altarĭului şi a hramului, birşag 27 de florinţi...“

Mitropolitul Dosofteĭu din Moldova, Liturgiar 1683, Slujba Sf. Grigorie f. 46 a: „Preuţiĭ punŭ *antimisele* pre svăntulŭ prestolŭ şi arhiereul le ocropĭaşte de treĭ ori cu apă de flori...“

Inventarĭul mănăstiriĭ Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 201): „1 *antimisiŭ* de altar roşii cu slove de aurŭ...“

Inventarĭul Cotrocenilor, 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 47: „*antimis* zugrăvit pre atlaz albu...“

Beldiman, Tragod. v. 3285:

Enicerĭi de mândrĭă, îngâmfaţĭ cât nu s'aŭ dat,
Vinde cu o fală mare acele ce aŭ prădat:
Blane, strae şi odóră, cât vĕdênd te minunaĭ,
Iar aere, *antimisurĭ*, craŭ hărşele pe caĭ...

v. [2] *Aer.—Procovĕţ.*

Antîna, s. f.; t. d'Archéol.: 1°. ruines romaines près de Caracal dans la Petite-Valachie; 2°. brique que l'on retire de ces ruines. In districtul Romanaţĭ, la satul Reşca saŭ Recĭca, lingă rîuleţul Tesluĭu, se află urmele unuĭ oraş din epoca Romanilor, pe carĭ poporul le numesce *Antina*. Deja în secolul trecut generalul rus Baur (Mém. sur la Valachie 1778 p. 198), menţionând Recĭca „village avec une église et un pont sur le Teslui“, ne spune că: „on y trouve des débris des anciens retranchements“. Maĭ tărdiŭ, o menţionéză la 1818 Fotino (t. 1 p. 153): *„λείψανα Ῥωμαϊκοῦ κάστρου, ἐκ λίθων τετραγωνίκων κατίσκευασμένου, καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ τόπου τούτου λέγεται ἀπὸ τοὺς ἐγχωρίους Ῥέτζκα, τὸ δὲ κάστρον Ἀντίνα...“* Nemine însă n'a făcut cercetărĭ ce-va maĭ serióse la faţa loculuĭ înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la Antina într'o movilă un sarcofag:

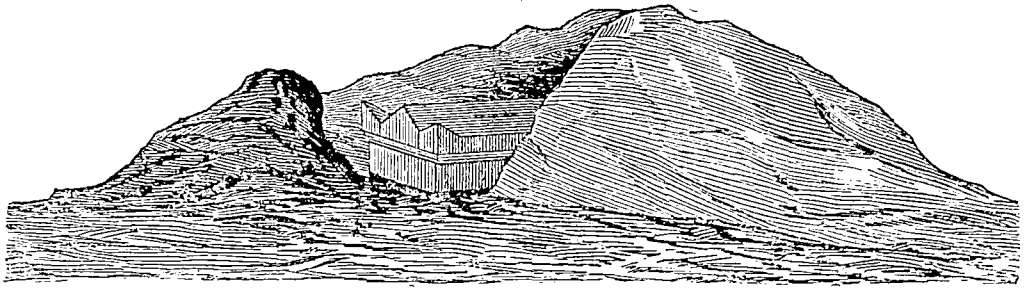

(Muzeŭ naţional, 1836, No. 24 p. 93)

După aceĭa, ruinele aŭ fost studiate pe rînd de Laurian şi Boliac, de dd. D. Sturdza, Papazoglu, Gr. Tocilescu şi V. A. Urechia, în fine de d. A. Odobescu, care a resumat la 1878 în următorul mod tóte datele relative la cestiune: „Comuna Recĭca saŭ *Antina*. Movila luĭ Alexandru şi alte numeróse movile. Ruinele aparente ale uneĭ întinse cetăţĭ romane, cu ziduri de pétră şi cărămidă, cu urlóe de lut pentru apeducte, cuptóre pentru cărămidă etc. Căĭ romane cu diferite direcţiunĭ. In sarcofage, pe lîngă schelete, sînt vase, remăşiţe de veşminte şi ornamente, şi monete romane dela Antoninĭ pînă la Sever. Altar votiv al Nemesideĭ, al luĭ Jupiter tutator, al Dianeĭ Latoide; stele funerare Claudieĭ Amba, luĭ Antonius Nicanoris" (Analele Acad. Rom. t. X, secţ. II p. 332—5).

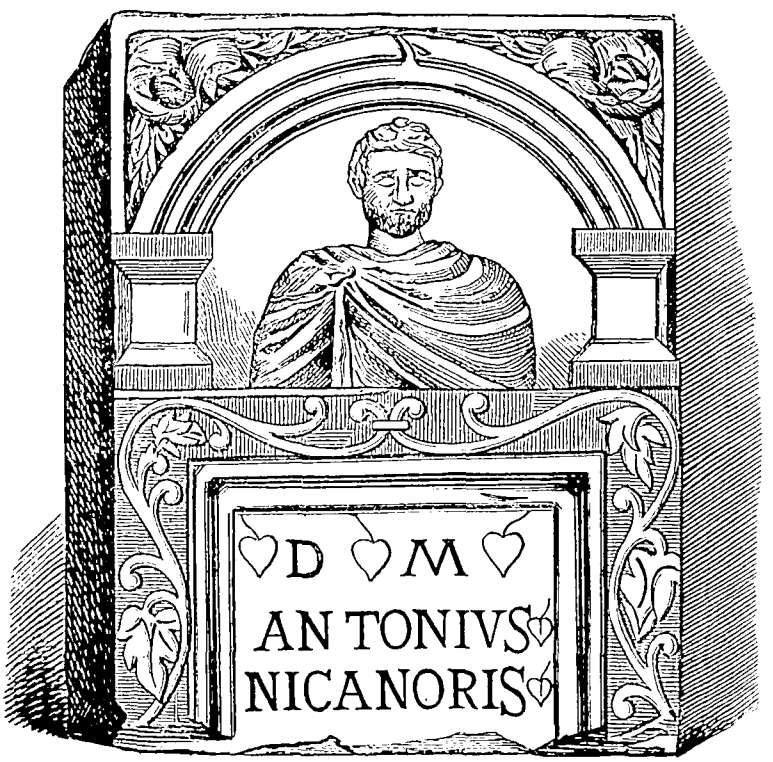

Ceĭa ce dovedesce maĭ cu deosebire marea însemnătate în vechime a acestuĭ punct geografic, este că tocmaĭ aci se unĭaŭ ambele căĭ romane, carĭ plecaŭ dela Dunăre spre Carpaţĭ, una din Celeĭu, cea-laltă din Islaz, astfel că *Antina* forma un centru de comunicaţiune. „Şanţurile cetăţiĭ care se vĕd — dicea reposatul Laurian (Magaz. ist. II, 96) — formézĕ un poligon cu opt laturĭ, al căruĭ diametru maĭ lung face aprópe la o mie de paşĭ. Rîul Tesluĭu curge prin mijlocul cetăţiĭ; în unele locurĭ ale luĭ se află un strat de cărămiḑĭ, ceĭa ce face să credem că a fost constrîns într'un canal, dară acuma curge după bună plăcerea sa fără vre-o silă artificială: Româniĭ noştri nu sînt ómenĭ care să maĭ constrîngă rîurile. Chĭar la podul cel zidit peste rîŭ se unĭaŭ cele doĕ drumurĭ de pétră, unul care venĭa dela Islaz şi cel-alt dela Celeĭu şi duceaŭ cătră miéḑi-nópte la Rîmnic..."

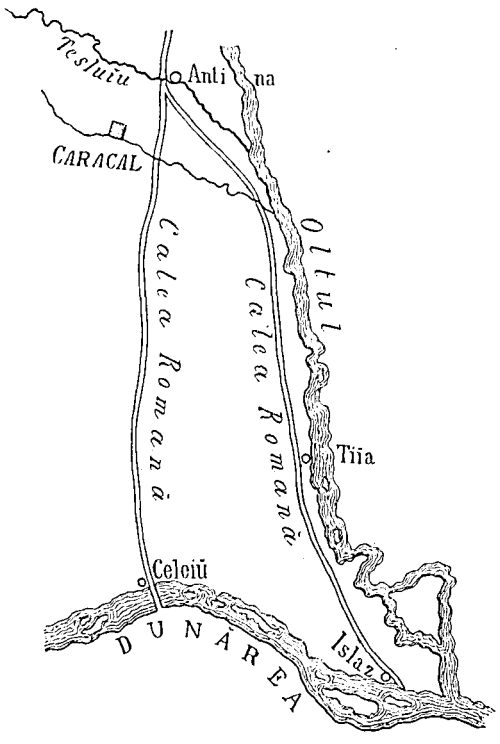

O asemenea staţiune centrală nu putea să fie uĭtată pe Tabla Peutingeriană, itinerar oficial al tuturor staţiunilor Imperiuluĭ Roman în secoliĭ III-IV; şi s'a bănuit de de-mult, în adevĕr, cumcă anume aci a fost staţiunea Romula, care se menţionézĕ şi 'n Geograful Ravennat sub forma de Romulas (Tocilescu, Dacia p. 450, ed. Acad.). Acéstă bănuélă s'a şi verificat prin descoperirea la Recĭca a uneĭ inscripţiunĭ din timpul luĭ Filip Arabul, unde localitatea se numesce „Colonia Romula“ şi se arată că „în anul 248 s'a construit un vallum în gĭurul ziduluĭ oraşuluĭ“ (Anal. Acad. Rom. Seria II t. 8 (1886) p 14). Din Ròmula saŭ Ròmulas, prin trecerea luĭ *l* în *n* ca în „sémĕn=similem“ şi chĭar lătinesce „Ruminalis = Romularis“:

Rumina nunc ficus, Romula ficus erat...
(Ovid., Fast. II, 411)

s'a făcut Ròmuna, de unde apoĭ numele districtuluĭ Romanaţĭ, în vechile documente Romonaţĭ, literalmente „locuitorĭ din Romuna“, cu acelaşĭ sufix -aţĭ = -ates prin care se formă lătinesce numele etnic din numele unuĭ oraş cu finalul *-na-*, de ex. Casinates, Arpinates, Ravennates, Antinates etc. Romonaţĭ=Romunates, cu un sufix etnic curat latin netrecut în graĭul românesc, probézĕ existinţa formeĭ Romuna saŭ Romunas deja în epoca romană, pe lîngă primitivul „Romula“ cu etnicul seŭ „Romulenses“: „ordo Romulensium“ în inscripţiunĭ (Mommsen). Dar de unde vine numele *Antina*?

Fotino susţinea că pe lîngă *Antina* ar fi locuit poporul slavic Antae saŭ *Ἄντται*, despre ale căruĭa lupte cu Imperiul Roman Oriental vorbesc Iornande, Procopiŭ, Teofilact şi alţiĭ. Schafarik (Slowanské starožitnosti p. 459, 462) a demonstrat însă prin analisa tuturor fântânelor istorice, cumcă tribul Anţilor, cunoscut numaĭ în secoliĭ VI—VII, era aşeḑat pe ţermul Măriĭ-negre în regiunea Nipruluĭ, nu de'ncóce de Prut, ér cu atât maĭ puţin la capĕtul apusén al Dacieĭ. Afară de acésta, chĭar dacă Anţiĭ ar fi înaintat într'un moment pînă aprópe de Olt, totuşĭ din terminĭ etnicĭ limba română nu formézĕ nicĭ o dată numirĭ topice prin sufixul -îna. După cum nu există „Serbîna“, „Bulgărîna“, „Turcîna“, „Grecîna“, „Ungurîna“ etc., tot aşa din Anţĭ nu se putea nasce *Antina*.

Cuvîntul sună de tot lătinesce. Trecem cu vedere peste derivaţiunea propusă de Vaillant: *Antina*=Constantina (La Romanie, I, 88); dar ne vom opri o clipă asupra uneĭ alte etimologie maĭ discutabile. Incepênd de la Blaramberg, generalmente se crede

că *Antina* este Antonina, după numele împĕratuluĭ Antonin Caracalla (Xenopol în Tocil., Rev. II, t. I pag. 292—3). Netrecerea silabeĭ *an-* în vocală nasală obscură n'ar fi tocmaĭ o pedecă fonetică, căcĭ în numirĭ topice latine iniţialul *a-* derivă une-orĭ din prepositiune, ca în: Ad-mediam, Ad-pontes, Ad-aquas etc., adecă: *Antina* =Ad-antoninam, cu o contracţiune cam violentă, dar nu peste putinţă; există însă o altă dificultate maĭ specifică. Latinul Antonina trebuĭa să devină la Românĭ Tiĭa, după cum din „Vidin" s'a făcut „Diĭu"; şi localităţĭ numite Tiĭa se şi află în România, ba chĭar în Romanaţĭ, tocmaĭ pe calea romană dela Islaz spre Recĭca. Fotino confundă pe *Antina* cu Tiĭa: *Ἀντίνα ἢ Τία*, după cum le confundă şi Vaillant: „Antine ou Tia", deşi sînt doĕ punctúrĭ geografice fórte depărtate unul de altul. Tiĭa póte fi „Antonina"; dar *Antîna* — nu. Numaĭ printr'un duplu -inna s'ar explica conservarea finaluluĭ *n* în *Antina*. Eĭ bine, în regiunea unde Tabula Peutingeriană pune pe Romula, tot acolo la Ptolemeŭ, care ne dă nomenclatura din epoca dacică, se află *Ἀρκίννα*, Arcinna. Unĭĭ archeologĭ o caută în Dolj (Rev. Romană 1861 p. 421), alţiĭ în Gorj (Gooss p. 51), dar de o potrivă fără nicĭ o probă, recunoscênd însă unĭĭ şi alţiĭ că era în Oltenia. *Antina*, adecă Antinna, fi-va óre numele cel vechĭu dacic al Romuleĭ, latinisat de cătră legionarĭ? Se scie că 'n latinitatea vulgară -ci- şi -ti- se confundaŭ; ĭar la Românĭĭ din Banat aceste grupurĭ fonetice se confundă pînă astădĭ. Prin *Antina* = Artinna se justifică atât conservaţiunea finaluluĭ *-ina*, precum şi nescăderea iniţialuluĭ *a* la vocală obscură, de óră-ce de'naintea luĭ *r* el se păstrézĕ tot-d'a-una intact, fie tonic saŭ netonic. Maĭ remâne o singură întrebare. De ce óre *-r-* a trecut în *-n-*? Ar fi fórte legitimă influinţa finaluluĭ *-n-* pentru a preface pe Artinna în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în „cu*n*ună = co*r*onam", „se*n*in = se*r*enum", „mi*n*une" etc.; forma *Antina* totuşĭ pare a se fi născut pe o altă cale. Colonĭĭ romanĭ îşĭ maĭ aduceaŭ a-minte de străbuna cetate Antīnum în Italia, astădĭ „civită d'Antino", nu departe de Roma în ţéra Marsilor, şi astfel numele oraşuluĭ dacic a fost modelat după o reminiscinţă italică. In scurt, *Antina* din Artinna nu e o transiţiune curat fonetică datorită Românilor din epoca post-latină, ci este o latinisare din acele timpurĭ primitive ale colonisăriĭ, când era încă próspetă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia.

Aşa dară aceĭaşĭ localitate se chiăma la Dacĭ Arcinna saŭ Artinna, lătinesce Romula saŭ Romuna. Din termenul latin supravieţuesce „Romanaţĭ = Romunates" ca nume al districtuluĭ întreg; din cel dacic — *Antina*, ruine ale vechĭuluĭ oraş la cóstele căruĭa maĭ trăesce abia un sătuleţ numit maĭ tărdiŭ „Rîuşor", slavonesce Recĭca, de unde se scot pînă astădĭ —ne spune d. A. Odobescu—„acele late şi masive cărămidĭ cărora dialectul local al Romanaţenilor le-a însuşit denumirea topică a *Antineĭ*, dicêndu-le cărămidĭ de Antina". Ba ce-va maĭ mult; în Romanaţĭ se dice cu acest sens chĭar simplu cărămidă-*-antina*, la plural cărămidĭ-*antina*, fără adjectivalul „de" (D. Radulescu, c. Amărescĭĭ-de-jos), cuvîntul *antina* ajungênd a exprime o cărămidă de calitate superióră şi funcţionând invariabil ca adverbul „gata" în: lucru gata, trébă gata, banĭ gata.

Romanaţĭ şi *Antina* ar fi de a-

juns ele singure pentru a dovedi nestrămutata stăruinţă a Românilor în Dacia luĭ Traian, spulberând aşa numita teoriă a luĭ Rösler. Dacă némul românesc ar fi venit de peste Dunăre abĭa în secoliĭ XII saŭ XIII, vr'o ḑece vécurĭ în urma luĭ Aurelian, atuncĭ dela cine óre ar fi căpĕtat el o nomenclatură daco-latină atât de pipăită ca *Antina* şi Romanaţĭ?

v. *Caracal.* — *Ler.* — *-luĭu.* — *Recĭca.* — *Potopin.* — *Romanaţĭ.* — *Tesluĭu.* — *Tĭia...*

Antiòh s. **Antiòhie**, n. pr. pers. m.; Antioche, Ἀντίοχος. Nume de botez, de unde apoĭ şi de familiă, devenit cunoscut Românilor — pare-ni-se — prin „Alexandria“, în care aşa se ḑice unul din hatmaniĭ luĭ Machedon.

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 91): „... şi puse pre *Antioh* voivod în scaunul lu Alixandru şi'i puse stema lui în capŭ...“

Ca nume de botez, *Antioh* era la modă în Moldova pe la finea secoluluĭ XVII. Dimitrie Cantemir închină Divanul lumiĭ, 1698: „dulceluĭ şi maĭ mareluĭ frate Ioan *Antiohŭ* Constantinŭ Voevod“; şi tot *Antioh* se chiăma fiĭul seŭ, ajuns celebru ca poet satiric rusesc. Tot atuncĭ unul din personagele cele maĭ istorice era boierul *Antioh* Jora, când hatman, când mare-logofĕt sub un şiĭ de Domnĭ, când fugar peste Nistru, când mazil peste Dunăre. Apoĭ între boieriĭ moldovenĭ duşĭ în Rusia cu Petru cel Mare se aflaŭ *Antioh* Camaraş şi un *Antioh* Porucic. La 1689 (Condica Mss. Asachi in Arch. Stat. t. 1 p. 258) al doilea spatar era „Neculaĭ *Antiohie*“. Forma poporană a acestuĭ nume este *Antohi* saŭ *Antofi*, de unde deminutivul Antohiţă saŭ Antofiţă. Din patronimicul Antohescu, un sat în Tecucĭu se ḑice Antohescĭ (Frunḑescu).

Intr'o baladă poporană, fórte importantă sub raportul mitologic, Antofiţă pus în luptă cu „Vidra“ (Ὕδρα), care stăpânĭa lacul „Vidrosul“, şi scăpat de cătră „Vióră“ (Ἰόλαος), dar blăstemat de „Dómna“ (Ἥρα), represintă legenda elenică despre Ercule la Lerna; în varianturile acesteĭ balade în loc de Antofiţă figuréză însă Mantofiţă, care este o formă neapĕrat maĭ veche, de vreme ce limba română nu cunósce pe proteticul *m*, pe când din Mantofiţă s'a putut face Antofiţă prin etimologia poporană posterióră dela *Antofi* = *Antiohie*.

v. [1]*Grec.* — *Jora.* — *Mantofiţă.*

Antìpa, n. pr. pers. m.; Antipas, Ἄντιπας. Patronul acestuĭ nume de botez este un episcop de Pergam, martir din timpul Apostolilor. *Antipa* fórte rar circuléză la Românĭ, dar în teologia cea medicală a poporuluĭ: „Sf. *Antipa* vindecă de dinţĭ şi măsele“ (C. D. Gheucă, Iaşĭ, c. Galata).

Acéstă credinţă poporană o găsim şi la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, apr. 11 (f. 82 b): „să porni ighemonulŭ cu mănie şi aruncă pre svăntulŭ mucenicŭ [*Antipa*] într'o măestrie de muncă făcută în chip de bou, şi dintr'ânsulŭ făcându svăntulŭ rugă mare la Dumnedzău şi lăudându putĭarĭa cé mare a Svinţieĭ sale şi mulţămindŭ căce l'au spodobitŭ a păţâ pentru Svinţia sa, să rugă şi pentru ceĭa ce'l vor pomeni să fie feriţŭ şi apăraţŭ de patime şi de alte bole şi de nesuferita durĭarea dinţilorŭ...“

Rolul cel terapeutic al Sf-luĭ *Antipa* se întemeĭază pe o etimologiă poporană curat grécă din ἀντιπαθές „vertu spécifique d'un remède“. Dela Grecĭ mitul a trecut nu numaĭ la Românĭ, dar şi la Slavĭ, la carĭ el există de asemenea: „St. Antipas habet a Deo gra-

tiam sanandi dolorem dentium“ (Martinov, Annus eccles. graeco-slavicus, p. 107).

v. *Alexie.*

Antiriŭ. — v. *Antereŭ.*

Antofiță s. **Mantofiță**, n. pr. m.; personnage légendaire: sorte d'Hercule combattant l'Hydre.

v. *Antioh.* — *Idra.* — *Mantofiță.* — *Vióră.*

Antòhi. — v. *Antioh.*

Antòn s. **Andòn**, **Antònie** s. **Andònie**, n. pr. pers. m.; Antoine. La Românĭ acest nume de botez nu vine din latinul Antonius, de unde s'ar fi făcut „Antoĭu“ saŭ chĭar „Untoĭu“, ci din paleo-slavicul Antonŭ şi din grecul Ἀντώνιος. Se rostĭa şi *Andon* saŭ *Andonie,* ca şi la Slaviĭ meridionalĭ, de unde apoĭ formele scurtate Don şi Done saŭ Donea, cu derivatele patronimice Donescu şi Donicĭ, dintre carĭ cel de'ntâĭu e dublet cu Antonescu, ér cel-lalt diferă de ambele numaĭ prin sufix, şi cu derivatul toponimic Donescĭ.

v. *Don.* — *Donicĭ.* — *Handócă.*

La deminutiv se ḑice Antonaş, Antonuţ, Antonel. Deminutivul Antonică a devenit în Moldova termen poporan botanic pentru „Angelica sylvestris“. Din amalgamarea luĭ *Anton* cu Atanasie s'a născut Antănăsiile, nume a doĭ ḑile din Ianuariŭ la Bănăţenĭ şi la Oltenĭ.

v. *Antănăsiĭ.* — *Antonică.*

Antonìcă s. **antonìgă**, s. f.; t. de Botan.: Imperatoria sylvestris, Angelica sylvestris, angélique sauvage. Termen fórte respândit în Moldova de sus şi'n Bucovina, pe când pe aĭurĭ acéstă plântă se confundă sub acelaşĭ nume cu anghelică. „Angelica archangelica“.

Deşi cuvîntul e fórte armonios, totuşĭ în cântecele poporane *antonica* nu se invócă, afară numaĭ dóră în strigăturĭ comice ca:

> Frunḑă verde *antonigă,*
> Nicĭ un dor nu mĕ maĭ strică
> Ca dorul de mamaligă!...
>
> (S. Căderea, Némţ, c. Buhalniţa).

Ea figuréză însă în terapeutica poporuluĭ.

„Rădăcina *antonicăĭ* fiind fórte ĭute, poporul de aicĭ o întrebuinţéză contra durerilĭ de măsele, ţiind bucăţĭ de rădăcină în gură“ (I. Mironescu, Némţ, c. Dobreniĭ).

v. *Antipa.*—*Dinte.*

„Ómenĭĭ scot rădăcina *antonicăĭ* şi o vînd la spiţerĭ sub numele de anghelică“ (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„*Antonică,* ca şi hanosul, se întrebuinţéză la velniţe“ (I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ).

v. *Hanos.*

Insă rolul cel maĭ interesant al *antonicăĭ* este anume acela din causa căruĭa în Norvegia ea se chiamă „sprut“ şi „luur“, adecă „fluer“ saŭ „telincă“: „in verschiedenen Gegenden von Norwegen machen die kleinen Knaben aus den Stengeln Handsprützen oder Blasröhre“ (Nemnich). Intocmaĭ aşa se petrece şi'n Moldova:

„*Antonigă* cresce pe fînaţele cele maĭ grase saŭ mănóse. Când e crudă, copiiĭ o mănâncă, fiind gustósă ca merele cele dulcĭ; ĭar dacă se cóce saŭ se întăresce, atuncĭ flecâiĭ şi fetele fac din ea fluer şi telincă...“ (G. Pajure, Sucéva, c. Mălinĭĭ).

Cĭudată întâlnire între Norvegia şi Moldova!

Apoĭ asemenĭ telince din *antonică* ne apar şi'n medicina poporană. Bol-

Neculce, Letop. II p. 198: „un egumen p r e *anume* Misail Chisăliţă...“; şi pe p. 199: „un părinte sehastru p r e *anume* Daniil...“

In „Catastih de rumănii mănăstirii Vierăşului“ 1744 (Cond. Mss. Vieroş No. 1 p. 57 în Arch. Stat.) se pune lîngă *anume* sinonimul slavic n a i m e:

„Crăcĭuniĭ n a i m e: Vladul, Cerné, Muşat, Dobrica, Pătru, Nanu, Dragul, Coce croitor, Stan, Nedelco, Dobre Cĭochină;

„Iacoveştii şi Mălureni Băltenii *anume*: Radul, Grigorie, Stancĭul...“

Adesea *anume* se punea într'un mod pleonastic, chĭar în traducerĭ unde nu'ĭ corespunde nemic în original. Aşa într'un context slavo-român măhăcén circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82):

... иже въ етых ѡца нашего Іѡанна...	... ore-cire era um părinte *anome* Ionŭ...

Este curios de a vedé în unele documente după *anume* lăsat loc gol, deşi actul este pe deplin terminat.

De pildă:

La 1636 (Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 179) Mateĭu Basarab autorisă pe egumenul dela Tisména să'şĭ caute şi să apuce pe rumâniĭ ceĭ fugiţĭ de pe moşiele mănăstiriĭ „cu ačasta carté a domnii méle şi cu sluga domnii méle *anume*...“, urmând loc gol, deşi autorisaţiunea e definitivă, subscrisă de Domn şi cu sigilul Statuluĭ.

Şi maĭ cĭudat, la 1641 (ibid. No. 212): „eu Stănilă călăraşul înpreună cu fămeĭa mé *anume*..... diîn Tărgovişte, ginerele unchiĭaşului Radul Cudalbul, mărturisim cu acestu zapis etc.“, ca şi când bietul om n'ar fi sciut cum i se chiamă nevésta, deşi sciea a cuĭ fétă este.

Cu o altă nuanţă de sens, *anume* însemna une-orĭ „sous prétexte“, „en motivant“, dar numaĭ pe cât timp *a* funcţionà încă des ca preposiţiune deosebită, încât era maĭ mult a-n u m e, fără fusiunea completă a ambelor elemente; de exemplu la Miron Costin, Letop. I p. 265, vorbind despre rescóla poporuluĭ contra Grecilor sub Alexandru-vodă Iliaş: „nu era putere nice la boierĭ a oprire grosimea ţărănimeĭ pornită, ce şi pre Vasilie Vornicul, a-n u m e că este şi el unul den Grecĭ, aŭ svărlit unul cu un os şi l'aŭ lovit în cap...“

v. *Imerec.* — *Nume.*

[2]·**A-nùme**, adv.; sous prétexte. — v. [1]·*Anume.*

Anumèsc (*anumit*, *anumire*), vb.; dénommer, indiquer nominalement, spécifier, destiner. Derivat din adverbul a n u m e, *anumesc* se întrebuinţéză la Româniĭ de peste Carpaţĭ cu sensul de: „însemnez pre nume, hotaresc spre ce-va, benennen, bestimmen“ (Lex. Bud.). Circuléză maĭ ales adjectivul participial a n u m i t.

Basmul bănăţenesc „Găitan de aor“ (Picot, Dialectes roumains p. 33): „După ce or ajuns la casa a n u m i t ă, dzise calu către stăpânu-so...“

v. [1]·*Anume.* — *Numesc.*

Anumìre. } v. *Anumesc.*
Anumìt, -ă. }

Anùşcă, n. pr. pers. f.; Annette. Un deminutiv slavic din A n a, fórte obicĭnuit altă dată la Românĭ alăturĭ cu sinonimiĭ A n c ă, A n i c ă, A n i ţ ă etc.

Ştefan cel Mare, într'un crisov din 1481 (A. I. R. I, 76), menţionéză ca nepóte ale luĭ „Dragoş Vitéz“ pe: „Jurja, *Anuşca*, Vasutca...“

Anuşca figuréză adesea în vechĭul Pomelnic al mănăstiriĭ Bistriţa din Mol-

dova (Mss. în Acad. Rom., p. 41, 44, 45, 46 etc.).

Un act despre satul Şirăţii din Roman (Doc. Doljescĭ II p. 434, Mss. în Arch. Stat.): „Din vechile vremi au arătat că au înblat satul Şărăţăi în şesă bătrăni anume: Ilie şi Mănăilă şi Costi şi Turcul şi *Anuşca* şi Filip, arătându-ne un ispisoc dela răpoosatul Bogdan voevod din velet 7023...“

v. [1]*Ana.* — *Anuţă.*

Anùţă, n. pr. pers. f.; *Annette.* Unul dintre numeroşiĭ deminutivĭ din Ana.

Doĭnă din Ardél:

Fóiă verde lemn uşor,
De nimica nu mi'ĭ dor
Ca de florĭ de culcuduţă,
De gura leleĭ *Anuţă*...

(J. B., 33)

v. [1]*Ana.* — *Aniţă.*

Ao ! interj. — v. *Au* !

Aóce, adv.; ici. Sinonim cu aice şi cu vechĭul acice (= lat. ecc'hicce), *aóce* este un dublet etimologic cu forma perdută acóce, conservată la noĭ numaĭ în construcţiunea „într'acóce“ şi care represintă un prototip latin rustic ecc' hocce. In dialectul macedo-român *aóce* e fórte respândit, pe când aice a despărut acolo cu desevîrşire; în dialectul daco-român, din contra, aice a gonit aprópe de tot pe *aóce*, care totuşĭ se maĭ aude pe a-locurĭ în munţiĭ Ardéluluĭ, maĭ ales cu emfaticul *-a* ([5]*A*).

La Moţĭ (Frâncu-Candrea, Rotacism p. 48, 52): „*aócea* = aicea, de ex.: eĭ fură irainte *aoacea* = eĭ fuseră înainte aicĭ“.

La Bihărenĭ, după d. Miron Pompiliŭ: „*aóce* = acolo“ (Conv. lit. 1887 p. 1004), dacă nu cum-va autorul — după cum credem noĭ — se va fi înşelat asupra sensuluĭ.

v. *Acóce.* — *Aice.*

A-òchĭu, adv.; en vue, en perspective. Literalmente ad oculum, italienesce ad occhio. A avé, a lua, a ţiné *a-ochĭu* însemnéză în graĭul vechĭu a nu perde ce-va saŭ pe cine-va din vedere, în curs de maĭ mult timp, pînă la momentul oportun de a'l lovi saŭ de a'l prinde.

Nicolae Costin, Letop. II p. 89: „nicĭ un folos dintr'acele pârĭ nu aduc după sine ţăriĭ, ce mare scădere şi stricăcĭune, şi *a-ochĭu* luată la Împărăţie ţara...“

Acelaşĭ p. 99: „Hanul avănd *a-ochĭu* pre Nicolaĭ-vodă, aflat'aŭ vreme acel Daul-Ismail-Aga, prin mijlocul Hanuluĭ fiindu'ĭ Capi-chihae, de aŭ scos domnia ţăriĭ luĭ Dumitraşco-vodă...“

v. *Ochĭu.*

Aoleò ! s. **aolèŭ** ! interj.; cri de douleur ou plutôt de dépit, pris souvent en plaisanterie. Este dublet etimologic cu valeo saŭ valeŭ, ambiĭ urcându-se la un prototip avaleŭ înrudit cu elenicul ἀ β ά λ ε „à Dieu ne plaise !“ Exprimă maĭ mult necaz decât durere, şi tocmaĭ de aceĭa lesne ĭea o nuanţă ironică saŭ sarcastică. Din *aoleo* saŭ *aoleŭ* se forméză pe de o parte deminutivul aolică, poetic daolică; pe de alta, verbul aolesc cu varianturile fonetice dăolesc şi hăolesc şi derivatul aolélă, dăolélă, hăolélă.

In Moldova *aoleo* în loc de valeo a fost tot-d'a-una privit ca muntenism; de aci la Neculce, Letop. II p. 280: „... fata Brâncovanuluĭ vodă, fiind tănără şi desmerdată de tată-seŭ, se bocĭa în gura mare munteneşte de zicea: *Aolĭo, aolĭo* ! că va pune taĭca

pungă dă pungă din Bucureştĭ până în Ţarigrad..."

Moldovenii atribue pe *aoleo* nu numaĭ Muntenilor, dar şi Ţiganilor.

Snóva bucovinénă „Ţiganul şi ĭepurele" (Sbiera, Poveştĭ p. 251): „Vĕdêndu-se Ţiganul şi făr' de friptură şi făr' de boĭerie, aŭ dis numaĭ de-odată: *Aolĭo* şi vaĭ de mine! Da sciŭ c'o păţiĭ..."

Cu tóte astea, *aoleo* e fórte respândit şi peste Carpaţĭ.

O doĭnă din Ardél:

Aoleo, măĭ hoţ de dor,
N'am topor să te omor!..
(J. B., 93)

Ca ţipet de o durere seriósă, într'un bócet dela Comarnic:

Intru 'n casă,
Daŭ de masă,
Destulă inimă arsă;
Aoleŭ bărbatul meŭ,
Amărită remân eŭ...
(Burada, Înmorm. p. 124)

La Anton Pann, Moş Albu, I p. 6:

Căcĭ cum mĕ vĕdură 'ndată în fundul puţuluĭ stând,
O croiră toţĭ la fugă, „*aolĭo* dracu!" strigând...

saŭ:

Aolĭo! mor măiculiţă! Cărcĭumarul m'a ucis! Şi după aceste vorbe alt nimica n'a maĭ ţis...
(Ibid. II. 4)

Ca refren, într'o doĭnă din Ardél:

Pentru tine, rujă 'nvóltă,
Mĕ rup câinĭĭ şi mĕ latră,
Aoleo!..
(J. B. 370)

Maĭ adesea îşĭ asociază alte interjecţiunĭ: o f şi *aoleo*! v a ĭ şi *aoleo*! etc.; bună-óră:

Aoleo şi vaĭ de mine,
Aş juca şi nu sciŭ bine!..
(J. B., 419)

saŭ:

Éca mândra de pe vale!
Cu rochiţa în paftale
Cum mĕ 'ntimpină în cale,
Of, of, of şi *aoleŭ*,
Arde sufleţelul meŭ...
(Alex., Poes. pop.2- 353)

saŭ:

Ea pe loc eşind afară,
Inima 'n gură îşĭ ĭea,
Şi ţipă, răcnesce, sbiară:
Aolĭo şi vaĭ de ea!..
(Pann, Prov., III, 115)

Fórte des *aoleo* ĭea un caracter comic şi chĭar trece la sarcasm.

Ion Ghica, Scrisórea XIV, despre o fată dela ţéră uĭtându-se la un cĭoban prin ochianul de inginer, care arată tóte lucrurile întórse: „—*Aoleo*! A întors pe Niţă cu gaĭbele în sus!.."

Cântec de nuntă:

Aoleo cu sócrele!
Că nu strînge mesele,
C'aŭ bĕut rachiŭ de pere
Şi se'npedecă 'n obele;
Numaĭ una a rĕmas,
Ş'aĭa 'ĭ cu conciul pe nas...
(G. Ţuţuianu, Muscel, c. Valea-mare)

Doĭna „Femeĭa cu minte":

Frunzuliţă avrămósă,
Am muĭere scurtă, grósă,
Aoleo ce pĕcătósă!..
(G. D. T., Poes. pop. 272)

„Când un lucru nu e de aur bun, poporul ţice în glumă că'ĭ de *aoleo*" (G. Dobrin, Făgăraş, c. Bucĭum).

v. *Aur*.

Când omul uĭtă saŭ se codesce a face un lucru, se ţice că acel lucru ĭi strigă *aoleo*.

De la Vrancea, Trubadur p. 137: „Dacă n'o pune mâna pe tîrn, tîrnul nu'ĭ strigă *aoleo*!.."

Ca ţipet de admiraţiune, într'o doĭnă muntenéscă:

Foicică coliliă,
Aoleo, lele Mariă,
Ochiĭ teĭ struguri de viă,
Sprîncenele mĕ mângâiă...
(G. D. T., Poes. pop. 302)

De asemenea în basmul „Tatăl, mama şi puĭul de leŭ“ (Col. l. Tr. 1876 p. 367): „*Auleo*! mamă, da ce frumos mirósă! ḑise fiul împĕratuluĭ, după ce sărută maĭ multe florĭ...“

Aci admiraţiunea este ca un fel de necaz de'naintea uneĭ frumuseţĭ excepţionale.

Când Românul e de tot necăjit, *aoleo* se lungesce în *aooleo*, ca în „Jocul păpuşărilor“, Moş Ionică:

Eĭ babo, din ajunul Crăciunuluĭ
Te-am trimes după căpĕtat;
Ĭa să vedem, ce-aĭ căştigat?
Aooleo, în cutiă nimic zimţuit:
Par' că'ĭ o gaură de puţ părăsit...
(G. D. T., Poes. pop. 131)

Când se reduplică, atuncĭ al doilea *aoleo* se dissimiléză une-orĭ în â o l e o.

Jipescu, Opincaru p. 40:

„—Audiraţĭ, fă leĭcă, că bou ăl codalb al lu nenea Radu Bobeĭcă şi-a scrintit un picĭor dĕ dinainte?

—*Aoleo* şi â o l e o! strigară toţĭ şi tóte...“

Ca superlatitv al luĭ *aoleo* figuréză o l e o l e o în proverbul: „Fuge dela *aoleŭ* şî dă peste o l e o l e ŭ!“ (Pann, I, 144)

v. *Aolesc.—Aolică.—*[1]*O.— Valeŭ.*

Aooleò !—v. *Aoleo.*

Aolélă.—v. *Aolesc.*

Aolèsc (*aolit*, *aolire*), vb.; lamenter. Derivat din interjecţiunea a o l e o, *aolesc* a devenit sinonim cu b o c e s c. Cu proteticul *d* ca în „dalb = alb“ este forma poetică d ă o l e s c. Aspiratul h ă o l e s c n'are a face cu rusul „haĭlitĭ“ saŭ cu germanul „heulen“ (Cihac, II, 187), ci numaĭ cu a o l e o şi *aolesc*, bună óră la Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 17 (f. 41 b): „de multe ori plângându şi h ă o l i n d u'lŭ...“, şi maĭ jos tot acolo: „h ă o l i t u r i l e şi plânsurile femeiĭ în totŭ chipul pline de jĭale înfocată şi ovilită, cine poate să le scrie tote? şi maĭcă-sa ca maĭ multŭ b o c i n d u - sâ...“

Jipescu, Opincaru p. 66: „te bocesc, te *aolesc*, îţĭ pun lumînarea, şi dĕ-ĭ hi slab dĕ ţiţînĭ, te culcă dĕ ghiŭ...“

Cântec de nuntă:

Aolesce, puĭculiţă,
Pînă eştĭ la măiculiţă,
Că dacă te'ĭ depărta,
Tot în cale te'ĭ uĭta,
Mamă, tată, nu'ĭ vodó...
(D. Pavolescu, Ialomiţa, c. Chiĭóra).

A o l é l ă saŭ d a o l é l ă „se chiamă cântecele ce se cântă când rade pe mire“ (N. Andriescu, Dobrogea, c. Beilic).

v. *Dăolesc.—Hăolesc.*

Aolèŭ !—v. *Aoleo* !

Aolìcă! interj.; exclamation d'un léger dépit ou reproche. Figuréză numaĭ în poesia poporană, une-orĭ reduplicat: *aolică* — l i c ă, saŭ cu proteticul *d*: d a o l i c ă. Exprimă un năcaz uşor saŭ chĭar prefăcut, un fel de mustrare blândă, maĭ ales către o ĭubită.

Doĭnă:

Aolică, Dodo, fa!
Aŭ tu mĭ-aĭ făcut ce-va
De nu te maĭ pot uĭta?..
(Alex., Poes. pop. 2. 359)

Alta:

Aolică, l i c ă flóre!
De n'aĭ fi fermecătóre,
Nu m'aĭ abate din cale
Să calc pe urmele tale!..
(Ibid. 277)

Alta:

Aolică, d a o l i c ă!
Mult mĭ-e drăguliţa mică!
Aş lăsa-o de-ar maĭ cresce,
Dorul crunt mĕ prididesce...
(Ibid. 279)

Parodiă poporană de bócet la A. Pann, Moş Albu, II p. 49:

Aolică, a o l e ü!
Scólă, bărbăţelul meŭ,
Scólă să jucăm un joc
Şi te culcă ĭar la loc...

v. *Aoleo!* — *Dăolică.*

Aolitùră s. **hăolitùră** — v. *Aolesc.*

Aor. — v. *Aur.*

Aorâr (pl. *aorare*), s. n.; t. de Théol.: écharpe de diacre. Medio-grecul ω ρ ά ρ ι ο ν, de unde *aorar* prin proteticul *a-*, alăturĭ cu formele simple maĭ obicĭnuite o r a r şi u r a r, pe carĭ veḑi-le la locul lor. *Aorar* este pentru diacon ceĭa ce patrafirul e pentru popă: „o r a r ı u m gestare ad solos Diaconos spectat“ (Balsamon ap. Goar, Euchol. p. 110).

Catastihul M-riĭ Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 202):

„1 *aorar* de sărma cu 4 canafi...

„3 *aorare* de zarba căte cu patru canafi...

„3 *aorare* de adamască...“

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 156) comentéză *aurar* prin p e t ĭ a l e, derivându'l, pe semne, din „aur“.

v. *Orar.*

Aòrĭ, adv.; tantôt. Literalmente: a d h o r a s. Maĭ adesea repetat: *aorĭ ... aorĭ* = tantôt... tantôt. Maĭ tot-d'auna cu emfaticul *-a* (v. [5]·*A*): *aorĭa.* Adverb fórte frumos, despărut astăḑĭ din limba literară, care'l înlocuesce într'un mod puţin propriŭ prin c â n d ... c â n d saŭ a c u m... a c u m şi altele, dar remas încă pe a-locurĭ în graĭul poporuluĭ.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 3: „cumŭ şi ceĭa ce înnoată pre Mare cu precepătură, şi ei încă *aoré* înnoată căndŭ vrémĭa au fără valuri şi lin, ĭară *aoré* stau înlăuntrulŭ adăpostului căndŭ vădŭ bure şi turburéle...“

Ibid. quat. XVII p. 12: „fata mé răŭ se drâcéşte, şi *aoré* cade în apâ, ĭară *aoré* în focŭ...“

Moxa, 1620, p. 353: „aşa le era sfada: *aorĭa* biruĭa Grecii pre Troĭani, *aorĭa* Troĭanii pre Greci, deci au fostŭ oşti şi războae şi vărsare de sânge...“

Ibid. p. 404: „(Turciĭ) se prinserâ întâĭu de Galata să o dobândéscă şi puserâ trăbâcie, deci începurâ a o bate cu tunuri şi oboriĭa zimţii cetăţiei, *aorĭa* pătrundĭa şi păreţii...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Apr. 28 (f. 102 a): „multţŭ grăescŭ *aorĭa* şi dzâcŭ, unde-ĭ gona şi muncile ce răbda svinţiĭ pre atunce...“

Ibid. Maĭu 17 (f. 133 b): „acolo în prăpaste un zmău trăgându-sâ, şi *aorĭa* rânjindŭ, *aorĭa* coda întindzându...“

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 222): „Calmuciĭ aducea disagiŭ pe caĭ fete şi copiĭ de Turcĭ şi'ĭ mânca, *aóre* friptură, *aóre* rasol...“

v. [1]·*Óră.*

Aos! interj.; holà! In Dicţionarul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Aos.* H e u s“. Să vină óre din exclamaţiunea corespunḑétóre latină prin forma intermediară é o s = h e u s?

v. *Au!*

[1]·**Àpa**, t. de Choréogr. — v. [4]·*Apă.*

[2]·**Àpa**. — v. *Apadia.*

Apàdia, n. pr. loc,; village roumain dans le Banat. Satul românesc *Apadia*, nu departe de Lugoş, pe la 1858 numĕra 800 locuitorĭ (Hornyanszky). Tot în părţile Ungarieĭ, în regiunea Sat-

maruluĭ, se află un mare sat românesc numit A p a. Despre interesantul sufix topic *-adia*, a se vedé la locul seŭ şi maĭ jos în Addenda.

Apărĭu, s. m.; 1⁰. porteur d'eau; 2⁰. marin; 3⁰. constellation du Verseau.

In primul sens, astădĭ se ḑice s a c a g i ŭ. La Ieromonahul Macarie, Lexicon slavo-român 1778 (Mss. în Bibl. Centrală din Buc.), ambiĭ termenĭ alăturea: „vodonosetzŭ, *aparĭul*, s a c a g i u l". Cuvîntul *aparĭu* „sacagiŭ" trebuĭa să fi fost o dată fórte poporan, de óră ce din el derivă a p ă r i ă.

Tot la Macarie, cu sensul al treilea: „vodnikŭ, *aparĭul*, vărsătorĭul de apă, ydrohoul (*ὑδροχόος*)".

In fine, ca sinonim cu c o r a b i e r, cuvîntul ne întîmpină la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 220): „*tată*-mieu *aparĭul*, prin multă vréme la Hersonisul Crivăţului cu c o r ă b i e r i ĭ a înblând..."

In tóte accepţiunile, este latinul a q u a r i u s.

v. ¹·²·³*Apă*. — *Apărĭă*. — *-arĭu*. — *Corabiĭ*. — *Sacagiŭ*. — *Zodie*.

Apàlt (plur. *apalturĭ*), s.; fermage. Terminul juridic italian a p a l t o, întrat la Românĭ în epoca Fanarioţilor, ca şi d r i t = diritto, s u d i t = suddito etc.

La Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 1, Lipicescu arĕtând căştigurile sale: „480 de galbinĭ ş'o sută de testele dela *apaltul* cărţilor de gĭoc..."

v. ¹·*Grec*.

Apàos, s. n.; t. de Théol. et de Mythol. popul.: vin offert aux morts. Se aude maĭ des forma p a o s, de ex. în Lexiconul Budan: „P a o s, vinum sacrificale, Opferwein" saŭ la Laurian-Maxim: „P a u s, pâne, colac, vin etc. ce se aduce la biserică pentru serbătorĭ, şi maĭ vîrtos pentru repausaţi", unde însă înţelesul cuvîntuluĭ se pré generalisézĕ.

„Pre la 6 august (Schimbarea-la-faţă) începe a se cóce póma varatică. Poporul în acéstă ḑi face must şi'l duce la biserică pentru *apaos* şi colivă saŭ jertfă de strugurĭ..." (I. Pandele, Fălciĭu, c. Grumezóia).

„La înmormîntare *apaus* se chiamă vinul cu care se stropesce mortul în grópă..." (V. Mircea, Iaşĭ, c. Copoŭ).

După cum r e p a o s vine dintr'un prototip latin r e p a u s u m, confirmat prin paralelismul formelor romanice: franc. repos, proveng. repaus, ital. riposo, span. reposo etc., din carĭ nicĭ una nu e femininĕ, tot aşa românul p a o s nu se póte trage din latinul clasic feminin p a u s a (Cihac), ci numaĭ *dintr'un neutru* p a u s u m, ér prin urmare *apaos* este a d p a u s u m, literalmente: „pentru odihnă". Furişat în terminologia nóstră bisericéscă creştină, acest cuvînt îşĭ datoréză totuşĭ nascerea paganismuluĭ italic. Vechiĭ Romanĭ, după Arnobiŭ, aveaŭ în panteonul lor şi pe un P a u s u s, ḑeul odihneĭ celeĭ vecĭnice.

v. *Paos*.

¹·**Àpă** (plur. *ape*), s. f.; eau. Combinată din 88,91 părţĭ de oxigen cu 11,09 de idrogen, *apa* este o substanţă curgĕtóre, străveḑiă, fără culóre, fără miros, fără gust, dar care potolesce setea. Înainte se credea că *apa* este unul din cele patru elemente constitutive ale universuluĭ.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 290): „dîin patru tocméle cunoaştem că ĭaste adunată şi făcută lumé: focŭ, văzduhŭ, *apâ*, pământŭ...";

şi mai jos, p. 291: „*apa* ĭaste una diîn cele patru fâpturi diîn ce ĭaste lumé tocmită, şi'şŭ ĭaste rudă cu pământul, şi într'*apă* ne afundămŭ...“

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 193): „stihia, începătura fie-cui, cumu e pământul, *apa*, văzduhul şi căldura, dintr'acéste patru ĭaste zidit omul, şi de-ară lipsi una dintr'acésté, toată lumé ar peri...“

Ca element u d, *apa* este în opoziţiune cu pământul privit ca u s c a t.

Moxa, 1620, p. 351: „acesta adună oşti mari pre *apâ* şi pre u s c a t de se lovi cu Grecii...“

Apa este în antagonism cu f o c u l, pe care'l stinge; dar totuşĭ ambele se unesc pentru a hrăni pe om.

A. Pann, Prov. II, 67:

Alérgă la *apă*, aduce pe loc
Şi de mămăligă pune vas la f o c...

Doĭna „Nevasta“, în care se resumă traĭul ţeranceĭ române:

De cu ţioa mĕtur casa,
Aprind f o c u l, gătesc masa,
Aduc *apă* din fântână
Şi furca n'o las din mână,
Laŭ copilul, îĭ daŭ ţiţă
Şi mulg vaca la portiţă...
(Alex., Poes. pop. 2. 308)

Balada „Nelucă“:

Mircea sue pe potică
Şi 'ntâlnesce o fetică
Ce purta coñiţă 'n mână
Cu *apă* dela fântână...

După proveninţă, se ţice: *apă* d e p l ó i ă, *apă* d e r î ŭ, *apă* d e i z v o r, *apă* d e l a c, *apă* d e p u ţ saŭ d e f ă n t â n ă etc.; după aspect: *apă* t u r b u r e, *apă* l i m p e d e şi altele; după gust: *apă* s ă l c i ă, *apă* d u l c e, *apă* a m a r ă; după pipăit: *apă* r e c e, *apă* c a l d ă; după felul de întrebuinţare: *apă* d e b a i ă, *apă* d e m ó r ă, *apă* d e b ĕ u t, *apă* d e s p ĕ l a t şi aşa mai încolo, afară de diferite compoziţiuni industriale şi medicale, cărora li se ţice prin aseměnare a p ă, şi afară de acele a p e pe carĭ veţi-le la articoliĭ următorĭ: a p ă ca nume de bólă la om şi mai ales la vite, a p ă ca numele unuĭ danţ dela nuntă etc.

Deminutiv dela *apă* este a p u ş ó r ă. Între derivate: substantivul a p a r ĭ u şi de aci a p ă r i ă, adjectiviĭ a p o s şi a p ă t o s cu verbul a p ă t o ş e z.

Cele doĕ înţelesurĭ de căpeteniă ale cuvînteluĭ în limba română sînt: *apă* „eau“ şi a p ă „rivière“, dintre carĭ vom vorbi aci numaĭ despre cel de'ntâĭu; şi anume:

I. *A p ă* î n g h i c i t o r ĭ.

1°. „*Apă* fără nisip“. — L a c r i m a (G. D. T., Poes. pop. 231).

2°. „Ce daĭ de pétră şi nu se strică, dar daĭ în *apă* şi se strică. — H ă r t i a“ (Sbiera, Poveşti p. 322).

„Ce pică 'n *apă* şi nu se udă? — F r u n ţ a“ (Familia 1886 p. 7).

4°. Ghicitórea despre C o r a b i ă:

Pană împănată,
Pe *apă* lăsată,
De mână de om
Cu voe de Domn...
(Lumina pentru toţi, 1886 p. 143)

5°. Am o épă,
Pe care o duc de códă la *apă*.
— C ó f a.
(Sbiera, Poveşti p. 320)

6°. „Mama nasce fata şi fata pe mamă. — *A p a* şi g h i a ţ a“ (ibid. p. 324).

7°. Ghicitóre macedo-română despre U m b r ă:

Nópte-dzua şéde 'n *apă*,
Ninţi s'udă, niţi s'adapă.

8°. Cea mai remarcabilă este ghicitórea ardelenéscă despre chĭar *A p ă*:

Dumbră,
Sumbră,
Fără umbră.
(Tribuna din Sibiiu, 1885 p. 915),

asupra căriia cată să ne oprim o clipă.

Nu o dată se póte constata în ghicitorĭ păstrarea urmelor celor maĭ arcaice (v. ¹·*Ana*). Tot aşa în:

Dumbră
Sumbră...

ne întimpină aşa ḑicênd cristalisată cimilitura latină rustică:

De imbre,
Exumbre...

adecă: „ce vine din plóiă şi n'are umbră?“ Forma primitivă pentru latinul clasic i m b e r era u m b e r = gr. ὄμβρος, ca şi „lunter“ pentru „linter“, românesce „luntre“. In „de umbre = de imbre“, prepositiunea „de“ indică proveninţă de sus în jos, tot aşa ca în: „de caelo“, „de sole“, „de monte“ etc.; pe de altă parte, în „exumbris = sine umbra“ prefixul „ex“ are o funcţiune privativă întocmaĭ ca în „excors = sine corde“, „elinguis=sine lingua“, „exsanguis — sine sanguine“, „exanimis“ etc. In acest mod, încă o dată:

De umbre,
Exumbre...,

sub-înţelegêndu-se „quidnam est“, este o antică ghicitóre latină vulgară despre *apă*, pe care poporul român a conservat'o pe de'ntregul în:

Dumbră,
Sumbră...;

dar când începuse a nu se maĭ pricepe acéstă fosilă linguistică, s'a adaos:

Fără umbră,

care nu este în fond decât o traducere de „exumbre“.

La prima vedere,

Dumbră
Sumbră

pare a fi o galimatiă; în realitate însă galimatiă nu se află nicĭ o dată în literatura poporană decât numaĭ acolo unde este pusă cu tot dinadinsul, ca în aşa numitele „poveştĭ cu minciunĭ“, saŭ acolo unde sensul primitiv s'a perdut prin vechime, dar trebuĭ căutat prin sciinţă.

v. *Cimilitură*.

II. *A p ă* î n p r o v e r b ĭ ş i l o c u ţ i u n ĭ p r o v e r b i a l e.

Iordachi Golescu, Pilde (Conv. lit. 1874 p. 69 sqq. şi Tocilescu, Rev. I, 1 p. 231 sqq.):

1. „*Apa* curge şi se duce, pietrele remân pe loc...“

2. „*Apa* lină mult te înşélă...“

3. „I-a luat *apa* dela móră...“

4. „Ca paparuda, cu *apa* 'n cap...“

5. „Ca pescele 'n *apă* trăesce...“

6. „*Apa* când se turbură, nu maĭ veḑĭ ca prin oglindă“.

7. „*Apa* când se umflă, şi pe munţĭ iĭ cufundă“.

8. „*Apă* să beĭ din chĭar puţul teŭ“.

9. „*Apele* cele micĭ în cele marĭ se vérsă“.

Din aceste noĕ ḑicĕtorĭ saŭ locuţiunĭ proverbiale, ne vom opri asupra N-rilor 1 şi 3, ér pentru No. 4 veḑĭ maĭ jos la III § 15.

„A lua *apa* dela móră“ este în opositiune cu: „a veni *apa* la móră“ (Pann, II, 68).

Dr. Polysu: „o veni *apa* şi la móra mea = es ist noch nicht aller Tage Abend“.

I. Crénguă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 460): „Îĭ venise acum şi luĭ Dănilă *apa* la móră...“

In loc de „a lua“, se aude cu acelaşĭ sens: „ĭ-am tăiat *apa* dela móră“ (Pann, III, 13):

In Sicilia se ḑice: „ognunu tira l'acqua a lu so mulinu“ (Traina). Franţusesce: „faire venir l'eau au moulin“.

Antitesa între stabilitatea p e t r e ĭ faţă cu mobilitatea *apeĭ*, ca în „*apa* curge, p e t r e l e remân“ (Pann, III, 134), a maĭ întrat în locuţiunĭ:

10°. Descântec de „Césul cel reŭ“: „şi cum s'aşéḑă p é t r a 'n *apă*, aşa să se aşeḑe rĕul“ (Albina Carpaţilor 1879 p. 283).

11°. I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 21): „cum s'a vĕḑut flecâul cu casă şi avere bunicică, nu maĭ sta loculuĭ, cum nu stă *apa* pe p e t r e...“

Proverbul „*apa* curge, petrele remân“, pentru care n'am putut găsi nicĭ o paralelă în cele-l'alte limbĭ, astfel că trebuĭ să'l privim ca specific românesc, ni se pare a fi de o extremă importanţă istorică. Numaĭ isvórele de munte curg şi se scurg pe petre, nicĭ o dată rîurile de pe câmpiă, în privinţa cărora năsipul remâne. Pentru ca un asemenea proverb să se fi putut nasce şi a se înrădăcina la toţĭ Româniĭ din Dacia luĭ Traĭan, cată să admitem dară că întréga naţionalitate a nóstră s'a format în Carpaţĭ, pogorîndu-se maĭ tărḑiŭ gata pe şes.

Acest interesant proverb se resfrânge şi într'un descântec din Bucovina:

De'ĭ pocit de vad,
Curat,
Necurat,
Sece'ĭ *apa*,
Remâe'ĭ p e t r e l e,
Plângă după dînsele...
(Marian, Descânt. 179)

Cele noĕ specimene adunate de Iordachi Golescu sînt o p i c ă t u r ă d e *apă* în mulţimea proverbelor şi locuţiunilor proverbiale românescĭ privitóre la *apă*, dintre carĭ étă o sémă:

12°. Pe porcul nu'l facĭ să bea *apă* din fedeleş (Pann, III, 47).

13°. La baligă móle puţintică *apă* trebue (ib. II, 101).

14°. Găina bé *apă* şi se uĭtă la Dumneḑeŭ (ib. III, 134).

15°.

Toţĭ pretutindenea sapă,
El duce câĭniĭ la *apă*...
(Ib. I, 106)

16°.

Binele de reŭ te scapă,
Să'l aruncĭ chĭar şi în *apă*...
(Ib. I, 72)

17°. Dreptatea ese ca unt-de-lemnul d'asupra *apeĭ* (ib. III, 28); la Milanesĭ: „l'œuli el sta dessoravia de l'acqua“ (Cherubini).

18°. Negustor greŭ ca fulgul pe *apă* (ib. II, 85).

Basmul „Cotoşman năsdrăvan“ (Ispirescu, Legende p. 286): „Unde pînă aci era bilşugul în casa lor, acum ajunseră negustorĭ greĭ ca fulgul pe *apă*...“

Evreul în „Jocul păpuşilor“:

Noĭ suntem triĭ tăvarăşĭ
Grele ca fulg pi *apă*;
Avem triĭ
Privaliĭ:
Ună gólă,
Altă sécă,
Ş'altă plină cu 'ntunerică...
(G. D. T., Poes. pop. 126)

19°. „*Apa* trebue să vie la matca eĭ, şi omul la tépa luĭ“ (Pann, II, 87), este o frântură din antica credinţă italică despre „annus mundanus“ (Macrob., Scip. II, 11), când tóte lucrurile se întorc la punctul lor de plecare; proverbul paralel italian sună:

In cento anni e cento mesi
L'acqua torna a' suoi paesi...

20°. „A făgădui Marea cu sarea şi a da ce nu curge pe *apă*“ (Pann, III, 78). Prima parte a acestuĭ proverb se găsesce deja la Romanĭ. Sallustiŭ ḑice despre Catilina că, ajuns la sărăciă: „maria montesque polliceri coepit“ (Cat. 23). A doua parte, este un admirabil

eufemism pentru noţiunea cea maĭ trivială.

Ion Ghica, Scrisórea IV, vorbind despre bieţiĭ dascalĭ din prima jumătate a secoluluĭ: „Le plătĭa ce pe *apă* nu curge: dascălul Stan de exemplu, cel maĭ bine plătit din toţĭ, avea câte 20 de parale de copil pe lună...“

21°. „A lăsa pe cine-va să se scalde în *apele* sale“ (Pann, II, 100) = a nu'l împedeca în plăceriĭ, în petreceriĭ, în desfrîŭ.

Dr. Polysu: „a lăsa pe cine-va în *apa* sa = einem freien Lauf lassen“.

22°. Alexandri, Boieriĭ şi cĭocoĭ, act IV sc. 8: „Iorgule, aĭ ceva care'mĭ tăĭnuescĭ... Nu eştĭ în *apele* dumnitale...“

Un variant rimat:

„Să vedem

In ce *apă*
Se adapă

= wir wollen sehen, was er will, welcher Meinung er ist“ (Dr. Polysu).

23°. „Tivga merge la *apă* pînă când se sparge“ (Baronzi, Limba p. 52); franţusesce: „tant va la cruche à l'eau“.

„Hoţuluĭ îĭ merge tigva pînă la a noua-ḑecĭ-şi-noua óră la *apă*, da la a o suta i sĕ'nfundă“ (Jipescu p. 127).

24°. „Mincĭuna ca glonţul în *apă* s'afundă“ (Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 572).

25°. „Sângele *apă* nu se face“; italienesce: „il sangue non fu mai acqua“, la Sicilienĭ: „lu sangu nun si po' fari acqua“ (Traina).

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453):

„— Frate, frate, dar pita'ĭ cu banĭ, barbate.

„— Apoĭ dă, nevastă, sângele *apă* nu se face. Dacă nu l'oĭu ajuta eŭ, cine să'l ajute?..“

26°. „A bate *apa* în piuă“; italienesce: „batter l'acqua nel mortaio“ (Düringsfeld), franţusesce: „c'est battre l'eau“.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378): „eŭ sciŭ ce sciŭ eŭ: degéba maĭ baţĭ *apa* 'n chiuă să s'alégă unt, că nu s'a alege nicĭ o dată...“

27°. „Cine stă pe doĕ luntri, cade în *apă*“ (Baronzi, Limba p. 52).

28°. „Ca doĕ picături de *apă*...“

De la Vrancea, Sultanica p. 8: „toţĭ sfinţiĭ sĕ asémănă ca doĕ picăturĭ de *apă*: toţĭ aŭ ochiĭ din treĭ liniĭ, nasul dintr'una şi gura din doĕ...“

Franţusesce: „se ressembler comme deux gouttes d'eau“; italienesce: „paiono due goccie d'acqua“; deja în latina:

. . . . . similior nunquam potis
A q u a a q u a i sumi...
(Plaut., Miles, II sc. 6)

29°. Despre ómenĭ ţîfnoşĭ: „să nu pice nicĭ *apă* pe el, ca pe un păun“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

30°. „Pînă nu'l storcĭ buretele, nu dă *apa*“ (C. Ionescu, Iaşi, c. Sinescĭ).

31°. „A nu avé după ce bé *apă*“.

De sărăcie nu scapă,
N'are după ce bé *apă*...
(Pann, I, 132)

De la Vrancea, Sultanica p. 15: „aŭ nu e voĭnic? nu'şĭ are rost de frunte? or e beţiv, stricător de case, zurbagiŭ? aŭ n'are de pe ce bé *apă*? he, he, fata próstă şi ţîfnósă dă noroculuĭ cu picĭorul...“

Basmul „Ţugulea“ (Ispirescu, Legende p. 313): „Aŭ fost odată un moş şi o babă. Eĭ eraŭ săracĭ de n'aveaŭ după ce bé *apă*...“ (cfr. ibid. 174).

Marian, Bucovina, II, 219, satiră poporană contra ţeranilor din satul Cordun:

Fecĭoraşiĭ din Cordun
Par' că staŭ numaĭ la fum;
Tare 's negri şi pîrliţĭ,
Par' că 's la foc circăliţĭ;

Nu 's negri de ţiitură,
Nicĭ de-o altă 'nvîrtitură,
Da 's negri de *apă* rea,
Că n'aŭ după ce o bea...

32°. „Nu plătesce nicĭ *apa* care o bé“ (A. Vasiliŭ, Iaşĭ, c. Poienĭ).

33°. Culmea suferinţeĭ este când „nicĭ *apa* nu alină“.

Doĭnă din Ardél:

Străină 's, Dómne, străină,
De nicĭ *apa* nu m'alină,
De-ar ploua o săptămână...
(J. B., 207)

34°. Putere alinătóre are maĭ în specie „*apa* rece la inimă merge“.

Colindă din Dobrogea:

Maĭ jos apoĭ se lăsa,
Pe-un mândru şes se opriă,
Cu liveḑĭ
Verḑĭ
Şi cu *apă* rece
La inimă merge...
(Burada, Călĕt. p. 74)

35°. De aci, ca sinonim cu omorîre: „... iĭ fă şi capĕtul, ca să nu maĭ bee el *apă* rece...“ (Sbiera, Poveştĭ p. 62).

36°. Orĭ-cât de plăcută însă, *apa* r e c e nu îmbată, de unde locuţiunea: „a îmbĕta cu *apă* rece = a flecări, a vorbi nimicurĭ“.

„... ea umbla să'l îmbete cu *apă* rece...“ (Trib. din Sibiiu 1886 p. 418).

„... îndrugaŭ vorbe potrivite, ca să îmbete lumea cu *apă* rece...“ (ibid. 1885 p. 38).

37°. Pentru un beţiv: „*apa* nu e bună nicĭ în cismă“ saŭ „nicĭ în opincĭ“ (Tocilescu, Rev. I vol. 1 p. 231).

38°. „O scaldă în doĕ *ape*“, locuţiune împrumutată dela spelătorese, însemnéză şovăire în părerĭ, un caracter î n d o ĭ p e r ĭ.

39°. „Tot o *apă* = acelaşĭ fel“.

Ion Ghica, Scrisórea XVI: „Imĭ place egalitatea. Nu admit eŭ deosebirĭ şi distincţiunĭ d'alea între făpturile luĭ Dumneḑeŭ. Cer să fim toţĭ o *apă*...“

40°. „A pĕscui în *apă* turbure“ pare a nu fi poporan, ci un împrumut noŭ dela Francesĭ: „pêcher en eau trouble = a se folosi din turburarea trebilor publice saŭ particulare spre a căştiga“ (Aaron-Poenar-Hill).

41°. „A trece prin foc şi prin *apă*“, cu sens de a se expune la orĭ-ce primejdiă, este deja în Psaltire:

Coresi, 1577, ps. LXV:

Trecumŭ preîn focŭ şi *apâ* şi scoseşi-ne în răpausŭ...	Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium...

Maĭ românesce este - „a da prin foc şi prin *apă*“.

Basmul „Ceĭ treĭ fraţĭ împĕraţĭ“ (Ispirescu, Legende p. 271): „pentru dragostea ta, aş fi dat prin foc şi prin *apă*...“

Ca proverb:

Când sînt ḑile cu noroc,
Treceĭ prin *apă* şi prin foc...
(Conv. lit. 1877 p. 185)

42°. „Cât ţine cĭurul *apă* = pré puţin, maĭ de loc“, deja la vechiĭ Romanĭ:

Non pluris refert, quam s i i m b r e m i n c r i b r o geras...
(Plaut., Pseud., I, v. 100)

La Elenĭ: „*κοσκίνῳ ὕδωρ ἀντλεῖς*“ saŭ „*κοσκίνῳ φέρεις ὕδωρ*“ (Plut., *περὶ τῶν ἀδυνάτων*, 8, 50). Franţusesce:

Puiser l'eau
Dans un cribleau;

italienesce: „portar l'acqua nel vaglio“; la Spaniolĭ:

Aqua coge con harnero
Quien se cree de ligero...

Cantemir, Chron. II p. 339: „Precum *apa* nu să poate ţiné în cĭur, aşé mincĭuna nu poate să stăruiască în basnele sale...“

A. Pann, Prov. III, 69:

Baniĭ din mână ĭĭ scapă,
Ca cĭurul cum ţine *apă*...

Despre o datină în legătură cu acéstă locuţiune proverbială, a se vedé maĭ jos la III § 5.

43⁰. A face ce-va peste putinţă:

Tăiam lumea cu sapa
Şi căram cu cĭurul *apa*...
(Tribuna dela Sibiĭu, 1885 p. 63)

44⁰. „A face cuĭ-va *apa* = a'l prăpădi, a'l înmormînta".

Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 559: „Ba o 'ngropa pĕ mumă-sa, da pĕ noĭ sciŭ că nu, că ĭ-om face noĭ *apa*..."

Despre rolul *apeĭ* la înmormîntare, de unde s'a născut acéstă locuţiune proverbială, veḑĭ la III § 6-7.

45⁰. „A face un lucru *apă* = a'l fura", literalmente: „a'l face să se scurgă".

„Niměr eĭ (păgubaşiĭ) şi la casa unde sĕ trăsese Românul şi Ţiganul după ce făcuseră vaca *apă*..." (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 11).

46⁰. „Te-a trecut *apa* sub limbă" se ḑice în Mehedinţĭ (R. Mihailénu, c. Vînju-mare), când e un mare ger.

47⁰. „Ce maĭ némurĭ! Şépte *ape* 'n chisăliţă" (R. Simu, Transilv., c. Orlat), ca respuns aceluĭa ce se laudă că are multe némurĭ, carĭ însă tóte la un loc nu sînt vr'o mare trébă.

48⁰. „A avé *apa* sorb" (Baronzi, Limba p. 44),

v. ²*Sorb*.

49⁰. Costinescu: „Acésta face a lăsa gura *apă*, se ḑice când cine-va vede ce-va plăcut şi poftesce = cela fait venir l'eau à la bouche". Şi italienesce: „venir l'acqua in bocca" saŭ „venir l'acqua in su l'ugolo"; la Portugesĭ: „fazer vir a agoa á boca".

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 191): „să ne daţĭ cât se póte maĭ multă mâncare şi bĕuturică, ḑise Setilă, căruĭa ĭĭ lăsa gura *apă*..."

Jipescu, Opincaru p. 153: „... îmbucă cu aşa poftă dĕ pare că sĕ bat doĭ nebunĭ la gura lor. Îţĭ lasă gura *apă*, când te'ĭ uĭta la ĭeĭ cum mănâncă..."

Basmul „Ḑîna ḑînelor" (Ispirescu, Legende p. 213): „le lăsa gura *apă* la toţĭ după o aşa bucăţică..."

50⁰. „A sci saŭ a vorbi ca pe *apă*", „a vorbi ca *apa*" = a nu se încurca, a nu se întrerumpe, a fi c u r g ĕ t o r. Şi'n limba sardă: „ischire una cosa comente i s'abba = saper bene, fluidamente" (Spano).

Basmul „Orb-Impĕrat" (Tribuna din Sibiĭu 1886 p. 421): „Ajungênd la împĕrătésa şi întrebat fiind, povestesce ca pe *apă* tóte păsurile sale..."

Basmul „Omul cu treĭ talanţĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 236): „par'că eştĭ un zodieriu de le spuĭ tóte aşa ca de pe *apă*..."

„Tóte le scie ca pe *apă*" (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 8).

Ion Ghica, Scrisórea XV: „vorbĭa bulgăresce ca *apa* şi legase cunoscinţe cu neguţătorĭ de peste Dunăre..."

51⁰. Doĭnă din Ardél:

Eŭ mĕ duc cât *apele*,
Că m'ajung dragostele...
(J. B., 137)

52⁰. A cresce ĭute, se ḑice: „ca din *apă*" (D. Popu, Făgăraş, c. Copăcel; G. Muşetescu, Muscel, c. Poienarĭ).

53⁰. Basmul „Găinărésa" (Ispirescu, Legende p. 307): „Are să maĭ curgă multă *apă* pe gârlă, pînă să ajungĭ a cunósce taĭnele împĕrăţieĭ..."

54⁰. „A sorbi pe cine-va într'un păhar saŭ într'o lingură cu *apă*..."

Basmul „Fata de împĕrat" (Ispirescu, Legende p. 352): „aşa de puţintică şi drăgălaşe maĭ era, încât s'o sorbĭ în-

tr'un păhar cu *apă*...“; saŭ în basmul „Cele treĭ rodiĭ“ (ibid. p. 360): „era aşa puţintică la trup încât ar fi băut'o într'un păhar de *apă*...“

„Tustreĭ voinicĭ şi pieptoşĭ de să'ĭ sorbĭ într'o lingură de *apă*, aşa eraŭ...“ (Tribuna din Sibiiu, 1886 p. 401).

55⁰. „A scóte *apă* din pétră = a face un lucru peste putinţă“; deja la Plaut, Persa, I, 1 v. 41:

. . . . quin si egomet veneam, vix recipi potessit
Quod tu me rogas, nam tu a q u a m a p u m i c e nunc postulas...

De la Vrancea, Sultanica p. 24: „cu una cu alta, maĭ cu ce avea dela părinţĭ, scóse *apă* din piatră, şi ajunse a fi jinduit de multe fete în sat...“

56⁰. In Moldova, când nu vrea omul din popor să facă ce-va pré-greŭ saŭ pré-desgustător, exclamă cu indignaţiune: „maĭ bine să car *apă* la Jidanĭ decât...“ (D. Mancaş, Iaşĭ, c. Pirca).

57⁰. Nevinovăţia se alăturéză cu „*apa* c u r a t ă“.

Balada Chira:

Gĭur pe Dumneḑeŭ,
Pe sufletul meŭ,
Că's nevinovată
Ca *apa* curată...

58⁰. *Apa* cea curată, la rîndul seŭ, se alăturéză cu a r g i n t u l şi cu l a c r i m a. „Poporul ḑice: *apă* limpede ca argintul; *apă* ca lacrima“ (G. Gheorghiŭ, Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

v. *Argint.—Lacrimă.*

59⁰. A se întinde saŭ a se împrăştia ca *apa*...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Atuncea spaĭma şi gróza pre protivnicĭ aŭ cuprins,
Se împrăştie ca *apa* po şesul acel întins...

60⁰. Despre *apa* v i ó r ă,

v. *Apă-vie.*

61⁰. Despre locuţiunea proverbială: „în ce *apă* se scaldă“, vorbim maĭ jos, III § 23.

III⁰. *A p ă* î n d a t i n e şi c r e d i n ţ e.

Despre *apă* sub raportul mitologic saŭ religios şi etno-psicologic,

v. *Aghiasmă.* — *Bobotéză.* — *Descântec.*— *Martin.* —[1]. *Mort.* — *Georz.* — *Paparudă.* — *Ploe.* — *Vrajă*...

Aci vom întruni o mică parte din asemenĭ datine şi credinţe.

1⁰. „Când ómeniĭ voesc a începe plugăria, atuncĭ pun în un vas *apă* şi'n altul cărbunĭ cu tămâe; apoĭ înjugând boiĭ la plug, tămâéză împregĭur şi stropesc cu *apă* plugul şi pe boĭ, ḑicênd: noroc să dea Dumneḑeŭ, plóiă şi ródă!“ (A. Bottez, Iaşĭ, c. Şipotele).

2⁰. „Poporul crede că cine s'o arunca în *apă* în ḑiua de Bobotéză şi se va scălda, de'ĭ hi betég de orĭ-ce bólă, de şoldină, friguri şi altele, te tămăduescĭ. Din ḑiua de Bobotéză şése septĕmânĭ tóte *apele* sînt curate şi sfinte, chĭar şi 'n vîrful munţilor. Se aruncă atuncĭ în *apă* şi ómeniĭ sănătoşĭ, creḑênd că preste an nu vor hi betegĭ“ (D. Popu, Făgăraş, c. Copăcel).

3⁰. Dacă se va da *apă* din vasul din care beaŭ porumbiĭ celor ce se aŭ reŭ la o-laltă, se îndrăgesc érăşĭ“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

4⁰. „Femeĭa însărcinată să nu deĭe *apă* la nime, că apoĭ nu póte nasce pînă ce acela nu'ĭ va da *apă* din pumn; de asemenea să nu desculţe pre nime şi să nu'ĭ tragă cĭórecĭĭ la nime, că nu póte nasce pînă ce acela nu'ĭ va da *apă* din opincă, cismă, cĭórecĭ etc.“ (ibid.)

5⁰. „Când plécă ómeniĭ cu vre-o marfă la tîrg, ĭeaŭ un cĭur, îl ţin de-asupra marfeĭ şi, turnând *apă* în el, ḑic: cât stă *apa* în cĭur, atâta să staŭ cu marfa nevîndută în tîrg“ (ib.).

6°. „Când se însóră de a doua óră bărbatul remas văduv, pe mormîntul femeiĭ sale mórte se varsă *apă* multă, că aceĭa se crede că arde în grópă...“ (ib.).

7°. „După ce s'a astrucat în pâmînt mortul, toţĭ se spală pre mânĭ cu *apa* m o r t u l u ĭ preste grópă, pentru ca să nu amurtă saŭ asude mâinele“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Tot din Banat ne spune d. Mangĭucă (Calendar 1882), că la 25 Martiŭ, în ḑiua de Bună-vestire, se face „versarea *apeĭ* m o r ţ i l o r pe érba verde“.

8°. „De bóla d i n t r u - ĭ e l e se vindecă omul cu *apa* adunată din 9 vaduri“ (V. Petrişor, Transilv., c. Vestem); pe aĭurĭ se ḑice: „*apă* dela 9 fântâni“ (D. Nisipescu, Vîlcea, c. Nisipĭ).

9°. „Ielele béŭ nóptea *apă* de prin fântâni, şi orĭ-cine va bé după dînsele, îl pocesc. De aceĭa când cine-va bea *apă* diminéţa din vre-o fântână, lasă în ea vre-un semn dela sine, pentru ca pocéla să cadă pe acel semn“ (C. Poppescu, Prahova, c. Star-chiojdu).

10°. „Locul c u *apele* a l b e“ figuréză în legende mitologice din Banat. S. Mangĭucă, Col. l. Tr. 1876 p. 360: „Frumóse credinţe are poporul nostru şi despre locuinţa ḑînelor din Ţéra-Românéscă, la locul cu *apele* albe, unde se scaldă ḑînele şi unde cresce flórea cea misteriósă, a cărĭ trupină este învălită în pânză de pétră, şi care om póte căpĕta acea flóre, acela este norocos, căcĭ dînsa 'l conduce cu o atragere magică cătră locurile unde se află tesaurĭi îngropaţĭ, şi acolo punênd flórea pe pământ, pe loc es tesaurĭi pe faţa pământuluĭ. Sufletul uneĭ muierĭ care a vătămat ḑînele, purtat fiind de ḑîne spre chinuire şi resplătire, ajungênd cu ḑînele pînă la locul cu *apele* albe şi vĕḑênd acolo planta, cunoscênd'o a întins mâna să o rupă din pământ, dar observând'o o ḑînă, ĭ-a dat cu sbicĭul peste mână de ĭ-a căḑut flórea din mână. Dela locul cu *apele* albe, din Ţéra-Românéscă, plécă ḑînele în călătoriele lor, trec peste munţiĭ Orşoveĭ, peste stânca cea mare dela Berzasca, trag la cârşiele Sascheĭ şi a Cicloveĭ, de aci fac excursiunĭ prin Banat, apoĭ peste muntele Semenic de lîngă Caransebeş şi se întórnă înapoĭ în Ţéra Românéscă. In călĕtoriele lor, ḑînele bucuros petrec pe poienele munţilor de iederă, de foiofiŭ, de semenic şi de priboĭu, unde ţin ele petrecerile, ospĕtările şi jocurile lor, purtând cu sine cete de suflete păcătóse spre pedepsire...“

11°. Balada „Neluca“:

Mircea 'n vale se ducea,
Dar el cruce nu'şĭ făcea,
Peste *apă* nu sufla,
Ci la ea năvală da.
Înghiţĭa bĭetul o dată
Şi'l lovĭa dorul de fată;
Înghiţĭa de doĕ orĭ
Şi 'l apuca recĭ fiorĭ;
Înghiţĭa ĭar de treĭ orĭ
Şi căḑea mort între florĭ!..

Asupra acestuĭ pasagĭu, Alexandri ḑice în notă, că Românul suflă în *apă*: „pentru ca să alunge nelucile morţilor ce sbor prin lume şi se amestecă în faptele ómenilor“.

12°. „Ş t i m a *apeĭ*“ se chiamă în Moldova pe a-locurĭ un fel de geniŭ al rîurilor (S. Mândru, Iaşĭ, c. Iepurenĭ).

v. *Ştima*.

13°. Cultul *apeĭ* apare maĭ ales în următórea datină:

„Descântătórea, înainte de a începe a descânta de Dînsele, se duce la un rîŭ curgĕtor cu o bucăţică de pâne, cu un drobuşor de sare şi cu o cofiţă saŭ ólă nouă în mâna drépră. Ajungênd la rîŭ, bate într'un loc pe mal în con-

tra curgerii *apeĭ* treĭ metaniĭ, aruncă din pâne şi din sare ce-va în undele *apeĭ*, apoĭ cu cofiţa saŭ óla ĭe un pic din *apa* ce-a curs peste pânea şi sarea aruncată. Pe când bate ea acele treĭ metaniĭ, ḑice următórele cuvinte:

Apă curgĕtóre,
Eŭ te sorocesc
Tot cu pâne şi cu sare
Să lecuescĭ pe cutare
Din cap pînă 'n picĭóre
Cu léc,
Sănĕtate şi véc!

De-aice apoĭ se duce maĭ la dél pe rîŭ, şi aşa în treĭ lócurĭ după olaltă bate de treĭ orĭ câte treĭ metaniĭ, şi pe când bate metaniile, repeţesce cuvintele de maĭ sus şi ĭe *apă* cu cofiţa. După ce a făcut ea acésta şi după ce şĭ-a umplut cofiţa cu *apă*, fără ca s'o fi observat cine-va, se întórce spre casă, dară şi acuma fără de-a vorbi cu alţiĭ saŭ de a căuta îndărîpt, pentru că dacă ar vorbi cu cine-va saŭ s'ar uĭta îndărîpt, tóte operaţiunile sale n'ar maĭ avé nicĭ o putere. Sosită a-casă, începe a descânta *apa* din cofiţă c'o mătură de busuĭoc şi c'un ban de argint..." (Marian, Descânt. p. 91-2).

v. *Argint.* — *Ban.* — *Busuĭoc.* — *Dunăre.* — *Ĭele.*

14°. O fiinţă mitologică de *apă* este şi S e t i l ă.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „Măĭ, da al draculuĭ onanie de om e şi acesta, ḑise Harap-alb. Grozav burdăhan şi nesăţios gâtlej, de nu pot să'ĭ potoléscă setea nicĭ isvórele pământuluĭ; mare ghĭol de *apă* trebue să fie în maţele luĭ! Se vede că acesta'ĭ prăpădenia *apelor*, vestitul S e t i l ă fiul Seceteĭ, născut în zodia răţelor şi împodobit cu darul suptuluĭ.....

v. *Setilă.* — *-ilă.*

15°. O altă specie de fiinţe mitologice în legătură cu *apa* sînt P a p a r u d e l e, a treĭa Joĭ după Pascĭ, când fete încununate cu bozĭ alérgă dela casă la casă invocând ploile, ér stăpâna caseĭ ĭea „o doniţă cu *apă* ş'o aruncă pe dînsele, udându-le de sus pînă jos" (Teodorescu, Datine p. 129). De aci locuţiunea proverbială despre ceĭ uşorĭ la minte: „e ca paparuda, cu *apa* 'n cap" (Conv. lit. 1874 p. 73).

16°. Credinţa în „închiăgarea *apeĭ*" prin fermece e tot ce póte fi maĭ respândit în popor.

Basmul „Fĕt-frumos cel retăcit" (Ispirescu, Legende p. 160): „Maĭ umblară eĭ ce umblară, şi la urma urmelor aflară despre un vrăjitor meşter, carele închiăga şi *apele*..." (cfr. ibid. p. 193).

Basmul „Coman Vînătorul" (Col. l. Tr. 1882 p. 469): „era Baba Clónţa, vrăjitórea care închega şi *apele* cu farmecele sale..."

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 1): „Alunga nouriĭ ceĭ negri de pe deasupra satuluĭ nostru şi abătea grindina în alte părţi, înfigênd toporul în pământ afară dinaintea uşeĭ; închega *apa* numaĭ cu dóĕ picĭóre de vacă, de se încrucea lumea de mirare..."

17°. „Când se scaldă copiiĭ şi li se bagă *apă* în urechĭ, ĭeaŭ doĕ petricele şi le pun la urechĭ, ḑicênd:

Melc, melc cotomelc,
Scóte *apă* din urechĭ
Că ţĭ-oĭu da un ban vechĭu
Ş'o lingură de curechĭu
Ş'o palmă peste urechĭ...,

apoĭ aruncă peste cap îndărît petricelele în *apă*, ḑicênd:

Frigurile mele
Pe cine'ĭ în pele..."
(P. Olténu, Haţeg)

v. *Cubelc.*

18°. „La aghiasmă se ḑice *apă*-mare“ (N. Poppescu, Dolj, c. Piscu); une-orĭ chĭar simplu *apă*, bună-óră: „popa face *apă* pentru lehusă, în loc de sfinţesce“ (P. Teodorescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

19°. In graĭul bócetelor poporane, „a slobo ḑi *apele* reposatuluĭ“ însemnéză „a da de pomană“ (Burada, Inmorm. p. 150, 157). In Banat, la 22 Maĭu Sâmbĕta se face acéstă „slobo ḑire a *apeĭ* morţilor“ (Mangĭucă, Calendar 1882).

20°. *Apă* ne'ncepută, „aqua virgo“ la vechiĭ Romanĭ, se chiamă *apa* de isvor saŭ de fântână, adusă próspetă şi din care nu bĕuse încă neminea.

Alexandri, Pastel XXVIII:

Românculţa mulţemesce, suflă 'ncet peste cofiţă
Şi cu *apa* ne'ncepută udă rumena'ĭ guriţă;
Ĭar drumeţul după dînsa bea, fugarul îşĭ adapă
Şi se jură că pe lume nu'ĭ aşa de dulce *apă*...

Apa ne'ncepută ţine un loc fórte însemnat în medicina poporană, în descântece, în vrăjĭ.

Şi la Nistru se ducea,
Apă rece aducea,
Apă rece ne'ncepută,
Pentru dragoste făcută...
(Marian, Bucov. I, 87)

saŭ:

Orĭ tu ḑacĭ de-o bólă grea
Şi nu'ĭ nime pe-acolea
Să'ţĭ dea *apă* din isvor
Şi să'ţĭ facă după dor?..
(Pompiliŭ, Sibiiu, 45)

21°. Intr'o strînsă legătură cu *apa* ne'ncepută este aşa numita stingerea cărbunilor, „aqua lustralis“ a paganismuluĭ latin.

De eştĭ slab de dorul meŭ,
S'aduc *apă* din părĕŭ
Şi cărbunĭ în ea să stîng,
Şi la pept să mi te string,
Să te string, să te apuc,
Sănătate să'ţĭ aduc...
(Marian, Buc. I, 29)

„Stîngerea cărbunilor fiind, după credinţa poporuluĭ, vindecătóre orĭ şi de ce bólă grabnică, maĭ fie-care Româncă dela ţéră o scie şi se folosesce tot-d'a-una de dînsa când cere trebuinţa. Descântătórea, care vrea să stîngă cărbunĭ, aduce maĭ întâĭu *apă* ne'ncepută dela vre-un isvor saŭ fântână saŭ şi dela un rîŭ apropiat. Apoĭ tórnă puţină dintr'însa într'un păhar, ĭe noĕ cărbunĭ aprinşĭ şi-ĭ aruncă pe rînd în *apa* din păhar numĕrându-ĭ de-a'ndărĕtelea, adică dela 9 pînă la 1, şi rostind în taĭnă cuvintele descânteculuĭ. Dacă omul saŭ vita bolnavă e diochĭată saŭ pocită, toţĭ cărbunĭĭ aruncaţĭ în *apa* ne'ncepută s'aşéḑă sfărîind pe fundul păharuluĭ; ĭar dacă omul saŭ vita bolnavă nu e diochĭată saŭ pocită, atuncĭ cărbunĭĭ stînşĭ plutesc pe de-asupra *apeĭ*. După ce descântătórea a stîns cărbunĭĭ, dă să bea celuĭ bolnav puţină *apă* descântată, îĭ spală cu dînsa tîmplele şi icĭcolea corpul, tórnă puţină pe la ţiţinele uşelor, ĭar remăşiţa cu cărbunĭ cu tot o aruncă pe streşina caseĭ“ (Marian, Descântece p. 250).

v. *Cărbune.* — *Descântec.*

22°. Fărmecarea cu *apă* din treĭ fântânĭ:

Şi cine l'a fermecat?
Mândruliţa luĭ din sat,
Cu treĭ macĭ din treĭ grădinĭ,
Cu *apă* din treĭ fântânĭ...
(J. B., 11)

23°. *Apa* din unele rîurĭ saŭ pĕrae, după credinţa poporuluĭ, are o influinţă fatală asupra viitoruluĭ copiilor scăldaţĭ cu ea.

Balada muntenéscă „Blăstemul“:

Tacĭ, că te-am scăldat
Cu *apă* d o P r u t,
Să fiĭ tot urît;
Cu *apă* d e l u n c ă,
Să fiĭ tot de ducă. . .
(G. D. T., Poes. pop. 438)

De aci vine locuţiunea proverbială: „în ce *apă* se scaldă saŭ s'o fi scăldând cutare = ce fel de om este?“

24°. Despre *apa* I o r d a n u l u ĭ, care jócă un rol fórte însemnat în basme, în colinde, în descântece,

v. *Iordan.* — *Apă-vie.*

IV°. O b s e r v a ţ i u n ĭ l i n g u i s t i c e.

1°. Românul *apă* derivă d'a-dreptul din latinul a c q u a (= ital. aqua = span. agua = provenţ. aigua etc.), întocmaĭ după cum „épă“ vine din „equa“. Trecerea luĭ *qu* în labială există şi 'n forma sardă logudoresă a b b a (= sardul nordic eba, sardul sudic acqua).

In dialectul istriano-român, alăturĭ cu forma *apă* se aude *ópă* (Miklosich), cu scăderea luĭ *a* la *oa* prin înriurirea luĭ *p*.

2°. In vechile texturĭ române ne întimpină une-orĭ reduplicarea luĭ *a*:

Psaltire Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. ps. XXII): „în *appă* răposată sătură-me. . .“

Alte-orĭ reduplicarea luĭ *p*:

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 284): „eŭ adecâ vă botezŭ cu *appẵ* (ан'нѫ). . .“

3°. Ca şi generalitatea cuvintelor începĕtóre cu *a-*, *apă* în vechĭul graĭu îşĭ asociază maĭ adesea preposiţiunea î n t r u în loc de î n.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 15: „porni turma toatâ deîn ţărmure în Mare şi se afundarâ î n t r ' *apâ*. . .“

Legenda Sf-teĭ Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 348): „ĭară cineş de ei ducé'ş cu sine căte ceva hranâ care cum vré, cela puţiné păine, altul smochine, altŭ finiche, alţii linte muĭatâ î n t r ' *apâ*. . .“

Act moldovenesc din 1636 (A. I. R. I p. 93): „la sat la Romăneşti noao pămănturi în frunte cu pomi şi î n t r ' *apă* şi cu tot venitul şi cu vie. . .“

Moxa, 1620, p. 346: „nu era pre pâmăntŭ nice o vitâ, nice î n t r ' *apâ*. nice în văzduh a zbura, şi zise Dumnezeu *apelor* de fécerâ peşti de tot félul, să le fie sufletul şi hrana d e n t r ' *apâ*, şi d e n t r ' *apâ* eşi rodulŭ paserilor ce zboarâ. .“

Dosofteĭu, 1680, ps. XVII: „luâ-mă d i n t r ' *ape* multe. . .“, unde la Silivestru, 1651: „mâ scoase din *ape* multe. . .“, ĭar la Coresi, 1577: „luaşi-mâ de *ape* multe. . .“

4°. Genitivo-dativul singular arhaic: *apeei.*

Coresi, Omiliar 1580, quatern. x p. 10: „mulţi bolnavi, orbi, ologi, uscaţi, aştepta clătitulŭ *apeei*, îngerulŭ amu alŭ Domnului deştingé întru vrémĭa la lacŭ şi clătiĭa-se *apa*, şi cine deştingé dupâ clătitulŭ *apeei*, sănâtoşiĭa-se. . .“

5°. In loc de „a t u r n a *apă*“, ne întimpină într'un fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 439): „după acéĭa b â g ă *apâ* în spălâtoare şi începu a spăla pičoarele ucenicilor. . .“

6°. Pentru noţiunea de „puiser de l'eau“, pentru care graĭul de astăḑĭ nu maĭ are nicĭ un termen, căcĭ „a scóte *apẵ*“ este o expresiune nepropriă, Româniĭ ḑiceaŭ altă dată: a m e s c e *apă*, literalmente: m i s c e r e aquam Cuv. d. bătr. I, 292).

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 80 a): „Isaia proorocŭ izvor chiamă

[illegible]

7°, [illegible] *apă* [illegible]

Dosof., Ist. Bis. p. 28: „Pă[illegible] vom [illegible] în's Wasser".

A. Pann, Prov. f. 87:

[illegible]

8°. Printr'o contracțiune forte curioasă, strigatul *vacilor* este: *Oa!* (Baican, Strigările prepeliților p. 6), ce nu se presupune o formă *apă*, ca în dialectul istriano-român.

9°. Despre construcțiunea „a înghiți la *apă*" sau „a turna la *apă*", v. *La*.

10°. Tulumbele de stins foc se numesc în graiul vechiu *puști de apă*.

Neculce, Letop. II p. 198: „atunce îndată având pușce de *apă* acei Cazaci, le și și Moldovenii, au stins focul..."

11°. Despre un *apeduct*, cronicarul Mustea, Letop. III p. 20, descriind mormêntul bisericei sf-lui Nicolae din Iași de către vodă Antonie Ruset, dice: „adus'au și *apa* prin oale până în zidul acestii biserici..."

12°. Deminutiv dela *apă* este *apșoară*.

v. [illegible] *Apoi.* — *Apăreță.* — *Apăriu.* — *Apărău.* — *Apă.* — *Apos.* — *Apăos.* — *Apătos.* — *Apățină.* — *Carabă.* — *Mos.* — *Tabaz.* — *Uscă.* — *Val...*

Apă (plur. *ape*), s. f.: rivière, fleuve. Întindere însemnată de apă curgetóre. O *apă* se chiamă așa numai atunci când are multă apă, dar totuși deosebirea de sens între cuvintele *apă* și *râu* este așa de mare, încât se pot privi ca două cuvinte despărțite: de exemplu la Bălcescu *apă* din *apa*" la I. Văcărescu p. 66:

[illegible]

o bucată curată, pentru-o cunoaște orice, s'a publicat acum de curând ca o doină poporană inedită din Moldova (Conv. lit. 1886 p. 1810.

Uneori însă este cam anevoe a hotărî, dacă e vorba de *apă* „rivière" sau de *apă* „eau", bunăoară al doilea *apă* în balada „Inelul și năframa":

Tu-mi-ai pus cu vrea nu'am duce
De mâini cu vrea în mare,
Și cu vrea *apă* m'am scălda
La copăcel cu mărăr...

Dar nici o îndoială nu pôte fi în pasage ca:

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): „mergu 4 *ape* din rau: Tigaru și Efrath și Fisonu și Ghionu; să mergi pre Fisonu *apă* și osi-veri la lume..."

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „carele va găsi pre marginea unii *ape* mari fiesce lucru, ver mare, ver micu, carile va fi aruncatu a pace o plavie, acesta de nu'l va mărturisi, nu va avea nice o certare..."

Donici, Vulturul și paingul:

Și *ape*: Bi trăi, Moldova și Siret,
De ce-am vecie se vor curgând mereț...

Doină din Bucovina:

Câte *ape* sînt pe lume,
Ca nevoia nu'i mai lume;
Noi nu'i rece, nici nu'i caldă,
Și 'n ce mândra mea e caldă...
(Marian, Nuș. II, 54).

La bălți, lacuri, iazuri, bă nici la pêrae trecătóre, nu se dice *apă*; ele au apă, dar nu sînt *ape*.

O trăsură caracteristică a rîurilor fiind de a curge mereu, fără ca undele să se mai întôrcă vreo dată, de aci mai multe locuțiuni proverbiale sau imagini poetice, precum:

Apoĭ:

Frunda verde de măslină,
Trecuĭ Prutul, *apă* l i n ă.
Trecuĭ în ţéră străină...

saŭ:

Foicică de sulfină,
Trecuĭ Prutul, *apă* l i n ă...
(G. D. T., Poes. pop. 285)

Murăş, Murăş *apă* l i n ă,
Cine te bea, se 'nstrăină...
(J. B., 201)

Murăş, Murăş, *apă* l i n ă,
Treci-mĕ 'n ţară străină,
Sĕ mĕ trecĭ,
Să nu mĕ 'necĭ...
(Pompiliŭ, Sibiiu, 27)

Jijióră *apă*-a m a r ă,
Face-te-aĭ négră cernélă..
(Conv. lit. 1886 p. 89)

Bistriţa, *apă* d e m u n t e!
Bistriţa, şiroĭu do frunte!
Ce te făcuşĭ Dunăre
Şi te umflaşĭ tulburo?...
(Alex., Poes, pop. 2. 255)

Lĭ-aŭ durat sălaş
Un veĕnic lăcaş,
Şi 'n el că mi-ĭ-aŭ pus
Ş'apoĭ mi-ĭ-aŭ dus
Peste Dunăre,
Apă t u l b u r e...
(Aurora română, 1881 p. 14)

Din ploĭ saŭ din topirea zăpeḑeĭ la munte rîurile se umflă, trecênd peste maluri. Acésta se chiamă: *apele* c r e s c, *apele* sînt m a r ĭ, *apele* vin m a r ĭ.

Balada „M-rea Argeş“:

Apele s ă c r é s c ă,
Mândra să'mĭ opréscă,
S'o oprésă 'n vale,
S'o 'ntórcă din cale...

Invocarea „Scaloianuluĭ“ în Ilfov:

Ca să curgă ploile,
Ploile ca gîrlele,
Nopţile şi ḑilele
Şi cu septemânile,
Ca s ă c r é s c ă *apele,*
Să s'adape vîtele...
(G. D. T., Poes. pop. 211)

Nicolae Costin, Letop. II p. 123: „oameniĭ n'aŭ căzut la robie, că maĭ de timpuriŭ aŭ fugit de şĭ-aŭ scutit viaţa la codri şi spre Focşenĭ, că într'acolo n'aŭ lovit Tătariĭ cu pradă, fiind *apele* m a r ĭ...“

Nic. Muste, Letop. III p. 78: „Tot într'acelaş an în luna luĭ Septemvrie, s'aŭ pornit ploĭ grele, căt aŭ venit *apele* m a r ĭ afară din măsura lor...“

Pluralul *ape* póte să însemneze M a r e; bună-óră, o cătană română descriênd Italia:

Căt te uĭţĭ în lung şi 'n lat,
Nu maĭ veḑĭ pămînt uscat,
Ci tot *ape* tulburele,
Umblând corăbiĭ pe ele...
(J. B., 320)

Nesce rîurĭ mitologice ne apar în blăstemul: „Ducă-se pe *apa* Sâmbeteĭ şi a Duminiceĭ!“ (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

Apa D u m i n i c e ĭ, datorită creştinismuluĭ, duce la Raĭu; *apa* S â m b e t e ĭ, un rest evreesc, merge la Iad.

Basmul bucovinén „Pre-minte Solomon“ (Aurora română, 1881 p. 8): „Spaĭma lor nu era próstă. Cum să se 'ntórcă óră pe pămînt“?! Dar şi draciĭ se uĭtară la dînşiĭ chĭorîş, fiind-că veniseră nepoftiţĭ, şi nicĭ nu pe *apa* S â m b e t e ĭ, ci pe o cale cu totul ne'ndătinată...“

v. *Duminică.— Sâmbătă.*

In fine:

„Poporul are credinţă, că décă pune la câne nume de *apă*, de ex. M u r ă ş, T i s a etc., atuncĭ nu turbă“ (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

v. [1]*Apă. — Riŭ.*

[3]**Apă** (plur. *ape*), s. f.; t. d'Industr.: eau comme désignation de certains liquides ayant à peu près l'aspect ou la consistance de l'eau. O mulţime de lécurĭ, de cosmeticurĭ, de compositiunĭ casnice saŭ industriale, pórtă numele

de *apă*, deşi maĭ adesea apa întră în ele într'o mĕsură fórte mică, une-orĭ de loc.

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Cât pentru cucóna Duduca, de-o fi şi maĭ trăind, dar n'o maĭ cunoscĭ. Alifia vînătă cu care se ungea séra, albuşul de oŭ, abusul de cărămidă arsă stropită cu *apă* de salcâm şi *apă* de pelin cu care 'şĭ întindea peliţa, buretele muĭat în *apă* de castraveţĭ cu care'şĭ scotea petele, dresul, sulimanul şi rumenéla cu care se văpsĭa, gogoşile de ristic etc., aŭ tras largĭ şi adâncĭ brazde pe obrajiĭ eĭ...“

In tractatul de medicină populară de pe la finea secoluluĭ XVIII (Mss. în Arch. Stat.) ne întimpină mereŭ: *apă* de trandafir, *apă* de soc, *apă* de ord, *apă* de cicóre etc.; de exemplu:

„Cum se face *apa* de trandafir? Flori de tradafir albi, sau şi din roşii, le laşi de se veştejescu o zi şi o noapte după ce-i culegi, apoi pui florile în căzănel şi pui apă curată peste dînsele de undeşte şi le tragi cu rachiul de anason. Asemené se face şi *apa* de izmă, când este izma înflorită. Asemenea se face şi *apă* de floare de soc...“

In acelaşĭ tractat: *apa* crăeseĭ „eau de la reine de Hongrie, alcoolat de romarin“.

Apa de trandafir avea un rost şi la nunţile boierescĭ de al'dată.

Ion Ghica, Scrisórea III: „In ajunul nunţiĭ, cam după amĭadĭ, porniaŭ călţunăresele, tot cucóne alese dintre rudele cele maĭ frumóse ale ginereluĭ, în trăsurĭ înhămate cu armăsarĭ de preţ. Intâĭa călţunărésă întra la mirésă purtând o căţiă de argint cu florĭ suflate în aur, din care eşĭa fum de udagacĭu şi de curse; ea maĭ purta şi o stropitóre din care arunca *apă* de trandafir, semnul curăţenieĭ...“

v. *Nuntă*.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, Slujba antimisuluĭ f. 46 a: „Preuţiĭ punŭ antimisele pre svăntulŭ prestolŭ, şi arhiereulŭ le ocropĭaşte de treĭ ori cu *apă* de flori...“

Apă-tare „eau forte“.

Pe lîngă alte întrebuinţărĭ industriale, *apa*-tare servă şi la vĕpsit, însă maĭ mult în oraşe, rar prin sate.

S. F. Marian, Chromat. p. 10: „Româncele din unele părţĭ ale Bucovineĭ spun şi cred, că *apa*-tare ar fi spurcată, pentru că se cumpĕră dela oraşe şi se întrebuinţéză la boit, şi boéla nu e aşa de bună şi de primită la Dumneḑeŭ cum sînt florile carĭ le fac ele singure...“

Beţiviĭ, pentru ca să nu ḑică beuturĕ lor pe nume, fiind cam deochĭat, botéză vinul:

Apă
De sapă.

Ispirescu, Unchĭaş sfătos p. 104: „Măscăricĭul luĭ Bacus, tot rîḑênd de uniĭ şi de alţiĭ, ajungea de se făcea şi însuşĭ de rîs, când se adăpa maĭ de prisos cu *apa* de sapă...“

v. [1]·*Apă*.

[4]·**Àpă**, s. f.; t. de Choréogr. popul.: sorte de danse nuptiale. Se întrebuinţéză articulat: a juca *apa*. In alte localităţĭ se ḑice: a juca găléta.

„Duminică, după sosirea mireluĭ cu toţĭ aĭ seĭ la locuinţa mireseĭ, pe când căruţele şi călăreţiĭ se prefiră pe dinaintea caseĭ, mirésa din năuntru se uĭtă printr'un inel, ţiind un ochĭu închis, să'l vadă pe ginerică; acésta ci-că să n'o dóră ochiĭ la bătrâneţe. Apoĭ se jócă *apa*. Pentru acésta se trimet doĭ băieţĭ la gârlă, însoţiţĭ de un cobzar,

şi aduc de acolo a p ă. Vasul cu a p ă, împodobit c'o basmà, un fir de roşu şi busuĭoc, se pune la rădăcina braduluĭ celuĭ înfipt de sâmbătă séra, şi flăcăĭ şi fete fac horă împrejurul luĭ. După fiecare treĭ învîrtirĭ a horeĭ, merge mirésa, care şi ea se află jucând alăturĭ cu nuna-mare, şi varsă din vas de treĭ orĭ la rădăcina braduluĭ; acésta ca să fie începutul căsătorieĭ mânos şi îmbielşugat. După aceĭa stolnicul, adecă flăcâul care stă în horă cu plosca sub braţul stâng şi cu un păhar plin cu vin roşu in mâna dréptă, îl întinde peste capul mireseĭ către acela care se va brodi atuncĭ în acel loc şi care bea astfel pînă de treĭ orĭ. După ce s'a jucat *apa*, ginerica şi nunul, carĭ pîn'atuncĭ aŭ stat pe afară, se apropiă de uşa caseĭ. Atuncĭ mirésa apucă şomoĭagul de busuĭoc cel legat la tórta vasuluĭ, îl móiă în a p ă şi stropesce de treĭ orĭ picĭórele ginericăĭ şi a celor ce sînt cu dînsul..." (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chióra).

Pe a-locurĭ se duce la puţ după a p ă însăşĭ mirésa, întovărăşită de un flăcâŭ „care are şi tată şi mumă bună, nu vitregĭ" şi cu doĭ lăutarĭ trimeşĭ dela ginerică, luând a p ă într'o căldare de aramă albă" (D. Ionescu, Ialomiţa, c. Mănucu).

Şi'n districtul Brăileĭ se dice: a juca *apa* (I. Dan, c. Slujitorĭ-Albotescĭ), ca şi'n Dobrogea (G. Eftuşescu, Constanţa, c. Cĭobanu; A. Vasiliŭ, c. Mărlénu).

Rolul a p eĭ la nuntă, aducerea eĭ dela izvor de către cine-va privit ca norocos şi apoĭ spălarea cu ea a picĭórelor, cele doŭ trăsure fórte caracteristice, făcea parte din ritul nupţial la vechiĭ Romanĭ: „aqua petita de puro fonte per puerum felicissimum vel puellam quae interest nuptiis, de qua solebant nubentibus pedes lavari" (Serv. ad Aen. IV). Fost'aŭ la dînşiĭ şi danţul *apa*? Nu se scie. In orĭ-ce cas, e interesant că'l jócă mirésa şi nuna-mare, pe când nunul-mare şi mirele staŭ afară; căcĭ după antica credinţă italică, înregistrată de către Varrone (De l. lat. I, 61), a p a la nuntă represinta anume elementul femeiesc: „aqua femina".

v. [1]*Apă*.—[2]*Găletă*.—*Danţ*.—[3]*Brad*. — *Nuntă*.

[5]**Àpă**, s. f.; t. de Méd. popul.: 1°. hydropisie; 2°. phymatose, eaux aux jambes. Cu primul sens, se dice maĭ mult d r o p i c ă (= gr. ὑδρώπικας); cu sensul al doilea, *apă* este fórte respândit ca nume de bólă la vite şi la caĭ.

1°. *apă* „hydropisie".

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 51 a): „boala *apei*, z ă p r i t u l..."

„Are *apă*, se dice la ceĭ bolnavĭ de d r o p i c ă" (I. Dan, Braila, c. Slujitorĭ-Albotescĭ).

2°. *apă* „eaux aux jambes".

„*Apă* la caĭ şi la boĭ este o umflătură a picĭórelor dela genunchĭ în jos. Acéstă *apă* provine din mâncarea de ordş şi popuşoĭu, precum şi din beutură de a p ă pe ostenélă" (P. Huşianu, t. Sculenĭ).

Jipescu, Opincaru p. 106: „... are *apă* la picĭóre şi gurar la gingiĭ..."

Ibid. p. 159: „... suĭe în car câte un boŭ bolnav dĕ *apă*, or cotonogit dĕ pĭétră şi cu céfa pré rósă dĕ jug..."

In loc de „s'a îmbolnăvit de *apă*" se dice: „a l u a t...":

„—Da ci iĭ bouluĭ, vere Gheorghi? —Ĭa, o l u a t *apă* la un chicĭor" (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescĭ).

v. [1]*Apă*.—*Zăprit*.

[6]**Apă** (pe-, p'), t. de jeu enfantin. In jocul copilăresc numit a r m é n, *apă* se chiamă întréga liniă circulară, trasă pe pământ şi 'n mijlocul căriĭa

se aşédă arşicele. „Fie-care ochesce şi se silesce a lovi cu ichĭul seŭ arşicele din mijlocul arménuluĭ. Cine lovesce, şi lovesce bine ca să ésă arşicul lovit afară din armén de partea ceĭalaltă, acela este bacĭul cel noŭ la jocul următor. Câte arşice es, atâtea ĭea. Dacă vre-un arşic nu ese de tot din armén, ci remâne pe marginea arménuluĭ, se chĭamă că: a c ă ḑ u t p e *apă*...“ (Ispirescu, Jucăriĭ p. 80).

v. [3]·*Armén.*

Apă-albă } t. de Méd. — v. [3]·*Albéţă.*
Apă-négră }

Apă-botéză. — v. *Bobotéză.*

Apă-mórtă.—v. *Apă-viă.*

Àpăr. — v. *Apĕr.*

Apâs. — v. *Apês.*

Apărìă, s. f. collect.; beaucoup d'eau versée par terre. Derivat din a p a r, acest cuvînt însemnéză literalmente a p ă scursă după sacale. Se ĭea tot-d'a-una în înţeles reŭ.

Créngă, Punguţa cu doĭ banĭ (Conv. lit. 1876 p. 403): „tórnă el tótă apa cea din făntână pe jaratic, pînă ce stinge focul de tot şi se răcoresce cuptorĭul; încă face ş'o *apărie* prin casă, de s'aŭ îndrăcit de cĭudă baba...“

Acelaşĭ, Popa Duhu (ibid. 1881 p. 313): „un lighén de lut cu ibric pentru spĕlat în mijlocul odăeĭ, *apăriă* pe jos, gunoĭu şi găndacĭ fojgăind în tóte părţile...“

v. *Apar.* — *-ăriă.*

Apârile, s. f. plur. artic.; les eaux, tout ce qui est eau.

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, Molitve f. 48 b: „Şi blagoslovĭaşte'lŭ cum aĭ blagoslovitŭ fântâna luĭ Iacovŭ şi scăldătorĭa luĭ Siluamŭ şi paosul sfinţilorŭ tăĭ apostoli, acela ce venişŭ în Cana Galileeĭ ş'aĭ blagoslovitŭ *apările* (ἀπήρηλε) şi apa în vinŭ aĭ premenit...“

Cuvîntul presupune un singular *apare*, care póte fi infinitiv dela a p = a q u o, formă simplă corespunḑĕtóre compusuluĭ „adap = adaquo“; maĭ curând însă derivă d'a-dreptul din a p ă prin sufixul - a r e (= lat. -alis), adecă *apare* = a q u a l e m.

v. *-are.*

Apă-tàre, s. f.; eau forte, acide azotique du commerce. — v. [3]·*Apă.*

Àpăt (*apătat, apătare*), vb.; mouiller, saturer d'eau.—v. *Apătat.*

Apătàt, -ă, adj.: mouillé d'eau. Ne întimpină sub forma negativă într'o colindă muntenéscă:

Să dé 'n Mare
Ca o flóre,
Să ésă 'n vad
Ca un brad,
Cu cĭoltarul nesudat,
Cu calul n e a p ă t a t...

asupra căriĭa d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 72) observă: „Frumósă şi rară expresiune, derivată dela a p ă şi însemnând neudat, neatins de apă, neînmuiat“.

Apătat derivă nu din a p ă, ci dintr'un verb a p ă t, care corespunde unuĭ prototip latin frequentativ „aquato“, format din „aquo“ prin participiul „aquatus“, întocmaĭ ca „dato“ din „do—datus“, „habito“ din „habeo—habitus“, „vomito“ din „vomo—vomitus“ etc. Tot din a p ă t = aquato vin a p ă t o s şi a p ă t o ş e z, carĭ n'aŭ a face d'a-dreptul cu formele latine clasice: aquaticus, aquate, aquatilis, aquator.

v. *Apătos.*

Apătòs, **-ósă**, adj.; aqueux, plein d'eau. Sinonim cu a p o s, care însă se aude mai rar.

Dosofteiu, 1673, f. 132 a:

Tu ai dat fântână *apătoasă*
In pustie din piatră vârtoasă...

Acelaşi, Liturgiar 1684, Molitve de ploe f. 119 b: „cu mila ta cercetézâ pomântul, şi cu *apătoş* nuări văzduhulŭ adăpostézâ..."

Dicţionar bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424):

„*Apătos*. Aquosus".

„*Apătosĕ*. Aquosa".

„La vin s l a b se ḑice *apătos*" (I. Floca, Transilv., c. Sina).

Intre felurile de struguri din Prahova, Jipescu (Opincaru p. 53) pune: „negru v î r t o s, negru *apătos*", unde *apătos* e în opoziţiune cu v î r t o s.

v. *Apătat.* — *Apătoşez.* — *Apos.*

Apătoşàre } v. *Apătoşez.*
Apătoşàt }

Apătoşèz (*apătoşat*, *apătoşare*), vb.; remplir d'eau, rendre aqueux. Derivă d'a-dreptul din adjectivul a p ă t o s.

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVII:

De vrîame c'au lovit piatră de cursără ape şi părao undând *apătoşarâ*...

Poneže porazi kameni i potekosa vody, i pototzi n a v o d n i š a s i ę...

unde la Silvestru, 1651: „şi păraele s ă î m p l u r ă d e a p e".

La Arsenie din Bisericani, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 182), acelaşi pasagiŭ: „şi izvoarâle s e *apătoşarâ*..."

v. *Apătos.*

Apă-viă, s. f.; 1°. t. de Mythol. popul.: eau de jouvence; 2°. eau de source; 3°. eau forte. In primul sens, *apă-viă* este tot-d'a-una în antitesă cu a p ă-m ó r t ă; în sensul al doilea, nu se mai întrebuinţézâ decât deminutivul a p ă-v i ó r ă; în sensul al treilea, termenul obicĭnuit este a p ă-t a r e.

I°. In basmuri, a p a-m ó r t ă unesce şi 'nchĭagă la un loc părţile cele trunchĭate ale unuĭ mort tăiat în bucăţĭ, carele însă nu înviuă pînă ce nu'l stropesce cine-va cu *apă-viă*. Ambele aceste ape mitologice se găsesc între „munţiĭ ce se bat în capete" (Ispirescu, Legende p. 126) saŭ „la apa Iordanuluĭ unde sînt doĕ fântânĭ" (ibid. p. 330), astfel că dobândirea lor este însoţită de cele mai marĭ greutăţĭ saŭ primejdiĭ.

v. *Arghir.*

II°. Deja lătinesce a q u a-v i v a însemna apă de izvor; franţusesce „eau vive = aqua quae semper fluit" (Du Cange, v. Aqua). Dintre Romînĭ, dialectul istrian a păstra pînă astăḑĭ: „*apă-viiă*=fliessendes Wasser" (I. Maiorescu). In cel daco-român, cuvîntul nu scim dacă se mai aude u n d e-va cu acest sens, deşi s'a conservat pe a-locurĭ expresiunea opusă: „a p ă-m ó r t ă = stehendes Wasser" (Sava Bărcianu). In loc de *apă-viă* s'a întrodus un derivat. Prin sufixul -or, din „viŭ" se face românesce deminutivul „vior", întocmaĭ ca din „tărḑiŭ — tărḑior". De aci a p ă-v i ó r ă, literalmente „aqua vivula", cu sensul secundar de apă fórte limpede. Printr'o confusiune datorită identităţiĭ fonetice, în loc de a p ă-v i ó r ă a început a se ḑice mai în urmă „apă c a v i ó r a", deşi n'are a face întru nemic cu flórea „vióreĭ".

Doĭnă din Moldova:

Frunḑă verde lozióră,
Prutule, a p ă v i ó r ă,
Face-te-aĭ négră cernélă,
Stuhul teŭ o penişóră,
Ca să'mĭ scriŭ o hărtióră...

Doïnă de lîngă Năsăud:

Părîuț a p ă v i ó r ă,
Face-te-aï négră cernélă,
Să'mï cernesc eŭ portuțul
Că m'o urît drăguțul...
(Familia, 1887 p. 224)

Basmul „Cĭobănașûl cel isteț“ (Ispirescu, Legende p. 244): „o fântână de marmură albă ca laptele, și *apa* curgea pe de o sută de părți, limpede c a v i ó r a și rece ca ghiața...“

„Apa limpede se ḑice c a g h i ó r a, fără a sci ce va să ḑică cuvîntul g h i ó r ă“ (I. Floca, Transilv., c. Sina); „limpede c a v i ó r a.“ (R. Simu, c. Orlat).

Jipescu, Opincaru p. 92: „Muntili cu ĭerbuța luĭ pufósă, cu ale păduri chipóse, cu a p a c a g h i ó r a și cu airu luĭ sorbitor, te 'nsufleţĭește...“

III°. „*Apă-vie* se ḑice în Banat la a p ă - t a r e“ (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. *Apele-vii*.

Ape, s. f. pl.; t. d'Industr.: moire, reflets ondulés que présente une étoffe moirée ou un objet métalique. Lexicon Budan: „cu *ape*, se ḑice despre niscarĭ materie saŭ țeseturĭ, undulatus, gewäs sert“. Cuvîntul nu este la noĭ un germanism modern, ci e fórte poporan și ne întîmpină deja în vechile texturĭ.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de tabin ghĭulghĭuli cu *ape*...“, și maĭ jos f. 42: „stiharŭ de tabin ghĭulghĭuli cu *ape*...“ Pe lîngă stofe „cu *ape*“ eraŭ stofe „cu solzi“, tot acolo f. 41: „saraser galben de Veneţia cu solzi“ și „saraser albu de Veneţia cu solzi“.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 73, descriêndu o sabiă din secolul XVI: „o pală de taban cu *apele* negre pe tăiș și cu mâner de petre scumpe...“

Reduplicat: *ape-ape*, se întrebuinţézĕ cu multă eleganță despre undele pĕruluĭ.

De la Vrancea, Sultanica p. 108: „In fața uneĭ oglinḑĭ marĭ, cu pervazurĭ poleite, d-na Moroĭu îșĭ péptănă pĕrul negru, azvîrlit pe spate, care undézĕ, făcênd *ape-ape* la lumina a doĕ feșnice cu treĭ ramurĭ...“

v. [1]*Apă*. — *Alesĕturĭ*. — *Riurĭ*. — *Undă*.

Apele-vĭĭ, n. pr. loc. f. plur.; village dans la Petite-Valachie. Numele unuĭ sat în Romanaţĭ (Frunḑescu).

A. Odobescu, Anticuităţĭ în judeţul Romanaţĭ (Annal. Acad. Rom. 1877, t. X sect. 2 p. 189 sqq.): „Graţiă învĕţătorilor din satele apusane ale aceluĭașĭ ținut, situate cam pe răzorul judeţuluĭ Dolj, și anume a celor din Zănoga, din comunele fórte alăturate Cacaleţiĭ și Radomirul, éră mergênd tot maĭ în jos: din Dioscĭ, din Marotin, din ambiĭ Amărăscĭ și dîn Ghisdăvescĭ, în fine din *Apele-vii*, aflăm în împrejmuirile reslăţate ale acesteĭ ultime localităţĭ, cu nume așa de caracteristic, o grupă de positiunĭ, însemnate prin taberele lor de măgurĭ, prin urmele lor de cetăţĭ, pe unde plugarul găsesce pe tot minutul vase de lut, cărămiḑĭ, olane de apă, arme de metal și chĭar monete din diferite epoce. Ce este acest șir de ruine antice în jurul comuneĭ *Apele-vii*..?“

Veche staţiune romană, satul romanaţén *Apele-vii* = a q u a e - v i v a e represintă prin numele seŭ antitesa uneĭ vestite staţiunĭ dela capĕtul opus al lumeĭ latine: A q u a e - m o r t u a e, astădĭ orășelul „Aigues-mortes“ în Franța. In Italia doĕ orașe din fostul regat neapolitan se chiamă A c q u a v i v a, de unde și o ilustră familiă ducală.

v. *Antina*. — *Apă-viă*.

Apelpisèsc (*apelpisit*, *apelpisire*), vb.; désespérer. Grecul ἀ π ε λ π ί ζ ω saŭ ἀ π ε λ π ί ζ ο μ α ι. Deși substantivul a-

p e l p i s i à (= ἀπελπισία) ne întimpină deja la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 164): „a p e l p i s i a de multe ori mari vrednicii lucrăză...“, totuşĭ cuvîntul nu s'a întrodus în graiu decât în epoca Fanarioţilor. Circuléză maĭ cu sémă adjectivul participial a p e l p i s i t „désespéré, extraordinaire, fameux, comme l'on en trouve peu“ (Pontbriant).

Alexandri, Hagi-Petcu, act II sc. 6: „De'ĭ face un pas maĭ mult, trag clopoţelul să vie slugile, şi te leg butuc ca pe-un a p e l p i s i t...“

v. [1] *Grec.*

Apelpisìă
Apelp'sit } v. *Apelpisesc.*

Apestèsc
Apestìre
Apestìt } v. *Pestesc.*

Apèş (Moş-), n. pr. pers. m.; personnage légendaire: un vieux satyre, personnification d'un vieillard très-adonné aux femmes. Termen fórte poporan în Ilfov. Derivă din a p ĕ s „peser, oppresser, presser“, ast-fel că sensul fundamental ar fi acela de „incubus“, „ἐφιάλτης“. Şi'n vechea francesă incubul se numĭa a p p e s a r t, italienesce p e s a r v o l o, spaniolesce p e s a d i l l a (Du Cange, v. Apesator). Intre „Snóvele“ luĭ Ispirescu, una este intitulată „Moş *Apeş*“:

„—Şi cu norocire! Traiŭ bun şi viéţă lungă să vĕ dea Dumneḑeŭ.

„Cu aceste vorbe de heretisire întîmpină pe Moş *Apeş* un prieten vechiŭ al seŭ.

„—Să dea Dumneḑeŭ la tótă lumea, şi mie pĕcătosuluĭ; respunse moşul.

„—Mĭ-a părut bine când am auḑit că ĭar te-aĭ însurat, Moş *Apeş*. Sciŭ cât este de reŭ să fie cine-va singur în casă; iĭ maĭ ḑise prietenul.

„—Am fost nevoit, moşul tateĭ, să maĭ iaŭ încă o dată jugul, respunse *Apeş*; femeia este trebuinciósă la casa omuluĭ.

„—De asta aşa este, deşi însurătórea are multe amarurĭ şi multe gălusceĭ de înghiţit. Dară de una nu mĕ domiresc eŭ.

„—De care?

„—Écĕ; cum d-ta, om cu destulă doxă la cap, trecut şi prin cĭur şi prin dârmon, lovit cu capul şi de pragul de sus şi de cel de jos, şi la vîrsta dumitale; cum d-ta, ḑic, te-aĭ lăsat să te musce şérpele de inimă şi să facĭ greşéla d'a lua de muiere o fată mare?

„—Ce era să fac, moşicule? că n'am găsit alta maĭ mică...“

v. [1·2] *Apĕs.*

Apĕr (*apĕrat*, *apĕrare*), vb.; 1°. défendre = soutenir, protéger, préserver; 2°. défendre = prohiber, empécher, retenir. Primul sens este astăḑĭ singur cunoscut în limba literară; sensul al doilea ne întimpină des în vechile texturĭ.

I°. *Apĕr* „soutenir“.

Cu acest sens, cuvîntul e sinonim cu s p r i j i n e s c, o c r o t e s c, p ă z e s c. Sub forma activă, se construesce tot-d'a-una cu complementul la acusativ.

Psaltirea Scheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XIX, 2:

... şi diĭn Sionu *apără*-te...	... et de Sion t u e a t u r te...

Radu-vodă, 1612 (A. I. R. I, 1 p. 119: „lu Efthemie dela sfânta mănăstire deîn Argheş, ca să fie volnicu cu carté domnii-méle de să'ş *apere* branişté ce ĭaste mai sus de mănăstire de cătră toţi oamenii, ori oroşani, ori rumăni, ori megiĭaşi, ori slujitori, ori-

cene va fi, nimenilé să nu între în branişte..."

Moxa, 1620, p. 389: „uciserâ pre Mihail, că'lŭ aflară mahmurŭ de vinŭ la aşternutŭ, deci nu se puté *apâra*..."

Ibid. p. 401: „cándŭ vorŭ veni Turcii la noi, noi ne vom *apăra*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 47: „cela ce să va *apăra* de vrăjmaşul său să nu'lŭ ucigă, şi de'l va ucide elŭ pre dânsŭ, să nu aibă nice o certare..."

Ibid. f. 63: „poate neştine să'şŭ strângă priatelii, vecinii şi alţ streini cu arme, să'ş socotéscă şi să'şŭ *apere* bucatele, fără nice de o certare..."

Dosofteiu, 1673, dedic. p. 3: „pavăţa luĭ Dumnedzău, cu carîa putem să ne s p r e j i n i m şi să ne *apărâm* de toate grăutăţàle..."

Ibid. f. 95 a:

Că te-aĭ arătatu-te aspru şi aprins
De nĭ-aĭ adăpatu-ne cu vinurĭ de plîns,
Şi de témă cine'ţ aŭ le-aĭ datu-le sâmn
De arc să să *apere* cu toĭag de lemn...

Acelaşĭ, 1680, ps. LXXXVIII:

... nu l'aĭ *apăratu*'l la războĭu...

... non es a u x i l i a t u s ei in bello...

Miron Costin, Letop. I p. 234: „*Apăratu*-s'aŭ Leşiĭ oare-ce dentăĭu, éră dacă s'aŭ maĭ înglotit oastea, s'aŭ răsipit cine încotro aŭ putut..."

Nic. Muste, Letop. III p. 12: „Leşiĭ ne avănd veste de venirea Turculuĭ, nicĭ o gătire de oştĭ n'aŭ făcut; nicĭ macar cetatea Cameniţeĭ cu niscaĭ pedestrime să se *apere* de năvala Turculuĭ n'aŭ întemeĭat..."

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794, p. 62), despre soldaţĭ: „eĭ fac războĭu la vrăjmaşŭ, şi maĭ multă stricăcĭune la prietenĭ; eĭ ne *apără*, darŭ Dumnezeu să ne păzască de dânşiĭ..."

Beldiman, Tragod. v. 317:

Uniĭ, după ce prin lăcrimĭ nu se puteaŭ *apĕra*,
Cu dare de banĭ la urmă caiĭ lor rescumpĕra...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Piste puţin se zăresce şi stégul părcălăbesc,
Incungĭurat de vitejiĭ ce'l *apĕră* şi'l păzesc:
Pe'nprejurul luĭ grămadă staŭ ca zid neresbătut,
Să pue pe dînsul mâna Ungurul nicĭ c'a putut...

Reflexivul m ĕ *apĕr*, ca şi franţusesce „se défendre", póte avé sensul de î n t i m p i n „objecter" saŭ m ĕ f e r e s c „se soustraire",

Varlam, 1643, I f. 310 b: „déca dzise lui Petrŭ Domnulŭ să arunce mreja în Mare să venédze péşte, îndată începu a să *apăra* dzicándŭ: învăţătoriu, toată noapté am trudit..."

Noul Testament din 1648, Paul. ad Hebr. X, 38:

... cine să va *apăra*, acela nu place inimieĭ méle...

... quod si s u b t r a x e r i t se, non placebit animae meae...

Nic. Muste, Letop. III p. 13: „Boĭeriĭ s'aŭ apucat de Stefan Petriceĭco ce era Clucer mare, fiind bătrăn şi boĭer de ţară, numaĭ să'l rădice Domn; el *apărăndu*-se să nu fie şi vrănd să fugă noaptea, eĭ l'aŭ păzit să nu fugă.."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 248: „éră aŭ găsit cu cale [Teodor Calimah] ca să supere pe părintele Mitropolitul ca doară va deslega văcăritul, arătându'ĭ multe nevoĭ a ţăreĭ că n'are cu ce le rădica, fiind nevoĭ multe şi baniĭ eşĭa cu greŭ; ce văzând că s e *apără* tare Mitropolitul, aŭ început Domnul a'ĭ căuta cu faţă posomorîtă..."

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 20:

„Miron: Nu'ţĭ bate capul, cumetre, şi haĭ la joc (îl ĭea de mână şi'l face să jóce).

„Terinte (*apĕrându*-se): Lasă-mĕ, lasă-mĕ, lasă-mĕ bre...“

Proverb:

Cu o mână te *apĕră*,
Cu alta te dapĕră

=altera manu panem fert, altera lapidem ostentat“ (Lex. Bud. 163).

Când bărbatul e sub papucul nevesteĭ, se ḑice că ea îĭ dă o vĕrguţă să se *apere* de mâţă, ca şi când ar fi un copil.

Costachi Stamati, Muza I p. 345:

Care pe a lor bărbaţi după ce îi nebunesc
Şi de tot îĭ terfelesc,
Apoĭ îĭ pun în cotruţă,
Dându-le şi o vĕrguţă
Să se *apere* de mâţă...

Ghicitórea despre „Rîmă“:

Strigă gălgăuţă
Din pĕrăuţă
S'o *aperĭ* de găinĭ,
Că de câne nu'ĭ témă.
(Tribuna din Sibiiu, 1885 p. 930).

De aci, ca locuţiune proverbială despre ceĭ voĭnicoşĭ dar fricoşĭ, la I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 173): „s'a împlinit vorba ceĭa: *apĕră*-mĕ de găinĭ, că de cânĭ nu mĕ tem...“

Ca bine-cuvîntare poporană stereotipă, în baladele „Vidra“, „Păunaşul codrilor“ etc.:

Vin' de'mĭ strînge brîul meŭ,
Apăra-te-ar Dumneḑeŭ!..

Exclamaţiunea: „D ó m n e - *apĕră*“ însemnéză: „feréscă Dumneḑeŭ!“

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdăjanĭ, sc. 8: „Da ce fel de ibovnic îĭ aista? Nicĭ te-o luat încă, şi te-o pus la joc; sciĭ că'ĭ poznaş? Eŭ de-aş fi femee, nu l'aş lua, D ó m n e *apĕră*!..“

Aceĭaşĭ exclamaţiune se întrebuinţéză ca substantiv cu sensul de „drac“.

Basmul ardelenesc „Aflatul“ (Retegan, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 11): „De'ĭ D ó m n e - *apĕră*, ne facem cruce şi'l închinâm în stanĭ şi'n bolovanĭ...“

II°. *Apĕr* „prohiber“.

Sinonim cu o p r e s c. Cere complementul la acusativ, dar se póte construi şi cu dativul.

Psalt. Şcheiană circa 1550, XXXIV, 1:

... *apără* ceĭa ce se luptă cu mere...

... i m p u g n a impugnantes me...

Tot acolo, XXXIX, 10:

... adecă cu rostul mieu nu *apăru*...

... ecce labia mea non p r o h i b e b o...

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Act. Ap. XXIV, 23: şi nece urul să nu *apăre* de ai lui...

... şi nece pre unulŭ deîntr'aĭ luĭ să nu 'l o p r é s c ă...

Ib. XXVII, 43: ĭară sutaşulŭ vré se petrécă Pavelu şi *apără* svétul loru...

... ĭară sutaşulŭ vrându să'l scutéscă pre Pavelŭ, o p r i - i de sfatulŭ lorŭ...

E fórte des la Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. în British Museum, Harl. 6311 B):

Math. III, 14: Ioanŭ amu *apără* lui şi grăi...

Ioannes autem p r o h i b e b a t eum dicens...

Luc. IX, 49: văzut'amŭ oare -ciniĕ de cu numele tău gonindŭ dracii, şi amu *apăratŭ* lui...

..... vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem daemonia, et p r o h i b u i m u s eum...

Ibid. 50: nu *apărareţi*-lu, cine nu e cătră noi, cu noi ĭaste...

... n o l i t e p r o h i b e r e, qui enim non est adversum vos, pro vobis est...

Ib. XI, 52: înşi-vă nu mérgeţi,

... ipsi non introistis, et eos qui

şi cine arŭ mérge *apărați*-le...

Ib. XVIII, 16: lăsați fecĕorii să vie cătră mine şi nu *apărareți* lor...

introibant prohibuistis...

... sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 12: „draci şi vrăjmaşi ceĭa ce ne învăluescŭ pre noi în toate zilele şi ne scrăbescŭ şi ne murguescŭ, şi de légé şi învăţătura Domnului ei ne *apârâ* să nu facemŭ...“

Ibid. quat. IX p. 10: „cândŭ auzimŭ noi pre altulŭ clevetindŭ şi hulindŭ, şi nu'lŭ dereptâmŭ nici 'lŭ *apărămŭ*, atunce şi noi încâ ne învăţămŭ spre răŭ...“

Legenda apostolilor Petru şi Paul, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 655): „zise Petru: pentru ce mâ *apâraţi* şi nu mâ lăsaţi să întru...“

Legenda St-eĭ Maria Egipténă (ibid. p. 367): „nevoii-mâ să mergŭ şi eu, amărăta, ce cândŭ păşăi la pragulŭ uşâi besérecei, toţi neapăraţi întrarâ, ĭarâ pre mine mâ *apârâ* oarece o târie dumnezeĭascâ şi nu déde să întru...“

Tot acolo p. 371: „nu era nimé să mâ înpiîngâ saŭ să mâ *apere* să nu întru în besérecâ...“

Ibid. p. 386: „el vru Zosima să se închine ei, ĭarâ ĭa-i *apârâ* strigândŭ...“

La Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 108), versul din ps. XXXIX: „ecce labia mea non prohibebo“, e tradus în doĕ feluriĭ:

... ĭatâ cu ustnele méle nu *apărŭ*...

... ĭatâ cu ustnele méle nu oprescŭ...

Dosofteĭu, 1680, ps. XX: „vrérĭa budzelor luĭ n'aĭ *apărat* luĭ...“; unde la Silvestru, 1651: „pohta rostuluĭ luĭ n'aĭ oprit dela el...“

Ioan din Vinţi, 1689, f. 148 b: „ca păcatele méle să nu *apere* a veni aicĭa Duhulŭ tău celŭ sfântŭ...“

Cu sensul de opresc, *apĕr* se maĭ aude încă pe a-locurĭ în popor, maĭ cu sémă în Oltenia.

Intr'o descriere a nunţeĭ ţerănescĭ din Vâlcea: „... se scólă nunul cu ginerele, merge în casă la mirésă şi pune sobonul — care este o pânză roşiă — în harcul lăutaruluĭ; acesta 'l duce cătră mirésă ḑicênd: césu ăl bun să dea D-ḑeŭ! dar mirésa îl *apĕră* cu mâna; îl duce a doua óră şi ḑice: noroc bun să dea D-ḑeŭ! mirésa însă ĭar îl depărtézâ cu mâna; îl duce lăutarul a treĭa óră ḑicênd: Sânta Troiţă cea de o fiinţă şi nedespărţită! şi'l pune în capul mireseĭ ca un fel de glugă...“ (I. Stănescu, c. Recea).

De asemenea în Moldova G. Seulescu (Archiva Albineĭ 1847 p. 165) a auḑit: „*Apără* boul încolo, nu 'l lăsa la ord, alungă'l...“

Lexicon Budan: „*Apĕr*, opresc, arceo, prohibeo“.

III°. Derivaţiunea.

Cu sensul de „sprijinesc“, *apĕr* se află atât în dialectul macedo-român (Dr. Obedenaru), precum şi'n cel istrian (I. Maiorescu). N'are a face însă întru nemic cu macedo-românul „mĕ doapĕru, innitor“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. II, 29), care represintă un prototip latin „de-operor“, pe când *apĕr* este ad-paro.

Latinul clasic parare nu însemna nicĭ o dată alt ce-va decât „gătesc“. A „găti“ însă, a face ce-va saŭ pe cine-va „gata“, presupune o îngrijire ca să nu se strice, să remână într'o stare bună, de óră ce ne-a costat o muncă óre-care saŭ o stăruinţă. De aci sinonimica luĭ parare cu sensul cel fundamental al luĭ „defendere“.

Dar fiind-că „defendo“ are doŭ înţelesurĭ, unul a tras după sine pe celalalt, astfel că'n latinitatea rustică p a r o a început a însemna pe „soutenir“ şi pe „prohiber“ tot-o-dată. Amîndoŭ sensurile ne apar fórte bine în unele remarcabile compositiunĭ romanice indicate de Diez (Etym. Wtb.[2], I, 305). Aşa italianul „p a r a-petto“, de unde francesul „parapet“, este literalmente „soutient-poitrine“, pe când p a r a--vento“ şi „p a r a-pluie“ sînt, din contra, „prohibe-vent“, „prohibe-pluie“. In românul *apĕr* (= a d + p a r o) s'a păstrat pe deplin ambele accepţiunĭ ale prototipuluĭ latin rustic, cu accentul şi cu vocalismul întocmaĭ ca în înruditul c ù m p ĕ r = comparo, în care de asemenea noĭ am moştenit sensul cel vulgar romanic, ér nu pe al latinităţiĭ clasice.

v. *Cumpĕr.* — *Opresc.*

Apĕràre (plur. *apĕrărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a p ĕ r pris comme substantif: 1°. défense = soutien, protection; action de se soustraire à quelque chose; 2°. défense = prohibition, empêchement, obstacle. E sinonim cu a p ĕ r ă t u r ă, care e maĭ puţin întrebuinţat.

1°. *Apĕrare* „soutien“.

O bogată sinonimică la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 57 b: „svănta cruce ĭaste a g ĭ u t o r ĭ u credinčoşilorŭ, putére slabilorŭ, i z b ă v i r e celora ce săntŭ în primejde, soţie celorŭ vivoraţi de furtuni, l i n i ş t e celorŭ învâluiţi, târie câlugârilorŭ, *apârare* mirénilorŭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 42): „toată putéré syloghizmului corbului să curma, şi *apărarĕ* caré spre parté monarhiiĭ sale făcé în deşert eşiĭa...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Şi trimite-le din Cerurĭ un îngor într'ajutor, Căcĭ so bat pentru scăparea ş'*apĕrarea* ţĕrii lor...

Cu nuanţa de f e r i r e:

Biblia 1688, Paul. ad Hebr. X, 39:

Ĭară noi nu sântemŭ aĭ *apărăriĭ* spre peire...	Nos autem non sumus s u b t r a c t i o n i s filii in perditionem...

II°. *Apĕrare* „prohibition“.

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 177 a): „*apărare*, p i ĭ a d e c ă“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXI p: 16: „mulţi avé de'lŭ o p r i ĭ a; elŭ toată *apărarĕ* birui şi pré-eşi...“

Ioan din Vinţi, 1689, f. 174 a: „tu aĭ zis, biruitorĭule, cumŭ ori-căte arŭ cére oare-cine întru numele tău, făr de *apărare* va priĭmi...“

v. *Apĕr.* — *Apĕrătură.*

[1]**Apĕràt, -ă**, le part. passé d'a p ĕ r pris comme adjectif: 1°. défendu = soutenu; 2°. défendu = prohibé. In primul sens, care singur circulézĕ astădĭ, e sinonim cu o c r o t i t, s c u t i t, s p r i j i n i t; în sensul al doilea, ca sinonim cu o p r i t saŭ î m p e d e c a t, a despărut din limbă, dar nu e rar în vechile texturĭ, bună-óră:

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVII p. 5: „de vré fi avutŭ putére dracii şi nu vré fi *apăraţi* de Dumnezeu, mai mare rău fi-vré făcutŭ noao...“

Legenda St-eĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 370): „să nu fiu *apârată* a vedé crucé întru caré se-au râstignit Hristos...“

Cantemir, Divanul 1698, f. 32 b: „de veĭ afla şi de va ce-va plăcĭa, de tine, ĭubitule, ne-o p r i t şi ne-*apărat* îţ ĭaste, şi ce'ţ va fi voĭa acéĭa ĭa şi fă...“

Sub forma negativă, n e a p ĕ r a t a devenit adjectiv şi adverb cu sensul

de n e o p r i t, care nu se póte împedeca, „inévitable“, „nécessaire“.

Ca termen juridic, *apĕrat* însemnéză „nesupus la vre-o respundere“.

Pravila luĭ Caragea, 1818, p. 87: „De să va dovedi că bărbatul ce aduce pâră de précurvie asupra nevestiĭ sale, ĭ-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie *apărată*“.

v. *Apĕr.* — *Neapĕrat.*

[2]**Apĕrát (pe)**, adv.; sur la défensive. Locuţiune fórte frumósă, care ar trebui rechemată în limba literară.

Beldiman, Tragod. v. 1075:

Dic că agĭutor aştéptă, dar cât şi când sciut nu'ĭ
Ar aduna Seraschĭeriul, déc'ar fi în mâna luĭ;
Îngrijirea lor ĭĭ mare, că se tem ĭĭ vederat;
Gătirea lor tótă este ca să sté p e *apĕrat*...

v. [1]*Apĕrat.*

[3]**Apĕrát**, s. n.; t. d'Agric.: pacage réservé. Se aude în Ardél.

„*Apĕrat* se numesce o păşiune o p r i t ă“ (A. Bunea, Făgăraş, c. Vaĭdarecea).

v. [1]*Apĕrat.* — *Imaş.* — *Islaz.*

Apĕrătór, -óre; adj. et subst.; défenseur, protecteur. Sinonim cu s p r i j i n i t o r, s c u t i t o r, o c r o t i t o r.

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 129 a): „*Apărătoriu*, cela ce a j u t ă cui-va-ş sau s ă l u p t ă“.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII, 31:

... *apărătoriu* ĭaste tuturoru upovăindu spr'insu...	... p r o t e c t o r est omnium sperantium in se...

şi tot aşa la Coresi, 1577; dar la Silvestru, 1651: „s c u t ŭ“, ĭar la Dosofteiu, 1680: „s p r i j e n i t o r i u“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 159): „nu pre atâta luptători, pre cât s c u t, c e t a t e şi *apărători* le era...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXX:

Tu mie 'mĭ fi Dumnezeu s c u t i t o r
Şi spre casa scăpăreĭ *apărător*...

Beldiman, Trag. v. 931:

Nemţiĭ se 'ngrijesc cu toţiĭ, meşteriĭ, dascălĭ, negustoriĭ;
Din rîvna lor cer să fie Iaşuluĭ *apărătoriĭ*,
Căcĭ ceĭ maĭ mulţĭ aveaŭ casă, dughéne, femeĭ, copiĭ:
Bărbăţia lor nu értă a vedé tóte pustiĭ...

Ibid. v. 565:

La Curtea *apărătóre* să scrie le-aŭ poruncit,
Agĭutorul eĭ să ceĭe, dând vr'un sfîrşit fericit...

v. *Apĕr.*

[1]**Apĕrătóre.** — v. *Apĕrător.*

[2]**Apĕrătóre** (plur. *apĕrătorĭ*), s. f.; 1°. éventail; 2°. chasse-mouches, chasse-oiseaux.

Costinescu, Vocab. I, 53: „*Apĕrătóre*, orĭ-ce lucru cu care cine-va îşĭ face vînt spre a se recori; *apĕrătóre* de alungat muscele, lucrată din códă de cal“.

Dicţionar bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Apĕrĕtore*. Flabellum“.

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVIII:

Pusără Ierusalimul ca o *apărătoare* de poame...	Posuerunt Jerusalem in pomorum c u s t o d i a m...

De la Vrancea, Trubadurul p. 55: „Sórele şĭ-a crĕpat ochĭul seŭ strălucitor, şĭ-a deschis la orizont *apărătórea* sa năpraznică, roşie ca para focului, aurie ca clipirile auruluĭ topit, violetă, albastră, şi mărginită pe la mijlocul ceruluĭ cu o jumătate de rótă verdurĭă...“

Figurat, orĭ-ce lucru în formă de

„éventail“ se póte ḑice *apĕrătóre*, bună-óră códa păunuluĭ saŭ a curcanuluĭ, maĭ ales însă o barbă plină frumos rătunjită.

Ion Ghica, Scrisórea, I: „Grigorie Vodă Ghica era un om mărunţel, barba potrivită în *apĕrătóre* şi cănită, maĭ mult roşie decât galbenă...“

v. *Apĕr.* — *Apĕrător.* — *Barbă.*

[3]·**Apĕrătóre**, s. f.; t. de Botan.: 1⁰ Mentha pulegium, Menthe pouliot, 2⁰. Calamintha rotundifolia, sorte de Calament. Cu primul sens, *apĕrătórea* mĭ-a fost adusă de soţia mea dela Curtea-de-Argeş; cu sensul al doilea, mi s'a trimis de d-şóra Maria Radu-Mihaĭu din Costescĭ, tot în Argeş. Ambele specimene a fost definite de d. Dr. Grecescu. Şi la Baronzi, în nomenclatura botanică (Limba p. 127): „*Apĕrătóre*“, dar fără explicaţiune.

„*Apĕrătórea*, care cresce în pămînt humos şi gras, avênd florĭ turcheze, se întrebuinţĕză de popor contra tifosuluĭ, fierbênd şi înbăindu-se cu ea“ (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjescĭ).

Ţerancele din Muscel şi Argeş asigură că *apĕrătórea* e bună şi pentru fermece de dragoste. De asemenea „se pune în scăldătórea copiilor slăbănogĭ“ (Maria Radu-Mihaĭu). La Curtea-de-Argeş mi s'a spus că maĭ este şi *apĕrătóre*-mare, avênd florĭ galbene, póte „sulfină“ (Melilotus officin.), — nu scim:

„Mentha“ şi „calamintha“ (literalmente „minta cea bună“) formézĕ doĕ genurĭ învecinate, pe carĭ poporul lesne le confundă. Ambele aŭ floricele violete saŭ — după cum le ḑic Musceleniĭ şi Argeşeniĭ — turcheze (= ital. turchino, franc. bleu turquin). Maĭ tóte varietăţile lor se întrebuinţézĕ în medicina poporană românéscă, une-orĭ ca beutură, alte-orĭ pe din afară saŭ în baiă, contra colicelor, contra disenterieĭ, contra holereĭ şi a altor bóle, pe carĭ le înşiră doctoriĭ Szabo şi Czihak, Heil- und Nahrungsmittel welche die Ost-Romanen aus dem Pflanzenreiche gewinnen, în Flora 1863 p. 262, 263. Despre usul lor analog în Occideet vorbesce Cazin, Plantes médicinales [3]· p. 631—2.

De vreme ce nicĭ una din aceste varietăţĭ n'are forma de „éventail“, termenul *apĕrătóre* nu vine din înfăţişarea buruieneĭ, ci fiind-că ea apĕră de cutare şi cutare bólă. Din aceĭaşĭ causă minta se chiamă italienesce „erba buona“ şi „erba santa“, ĭar în credinţele poporane germane din vécul de mijloc i se atribuĭaŭ bunătăţĭ fabulóse nenumĕrate:

Sed si qui vires, species et nomina Menthae
Ad plenum memorare potest, sciat ille, necesse est,
Aut quot Erythreo volitent in gurgite pisces,
Lemnius aut altum quot in aera Mulciber ire
Scintillas vastis videat fornacibus Aetnae...
(Valafridus Strabo, ap. Gubern., Myth. d. pl. II, 227)

v. *Apĕr.* — *Buruiénă.* — *Ismă.* — *Mintă.* — *Polaĭu.*

Apĕrătóre-mare. — v. [3]·*Apĕrătóre.*

Apĕrătùră (plur. *apĕrăturĭ*), s. f.; 1⁰. empêchement, obstacle; 2⁰. fortification, fort; 3⁰. moyen de défense en général; 4⁰. bois taillis.

I⁰. Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXII p. 9: „mare *apărâtură* de cătră spăsenie ĭaste boala bogăţiĭa, şi mare vătămătură vindecăriei grija ĭubiriei aurului...“

II⁰. Ureche, Letop. I p. 188: „înţe-

legând Impărăţiea atâte amestecăturĭ ce se făcea în ţară, aŭ socotit ca să slăbéscă ţara din temelie, să nu se afle *apărăturĭ*, şi aŭ poruncit cine va risipi cetăţile din Moldova, aceluĭ va da domniea..."

III⁰. Dicţionar bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Apĕrĕtură*. Defensio".

Dosofteiu, Synaxar, 1683, Mart. 31 (f. 60 b): „cinstindu'l împăratulŭ pre sfântulŭ şi mulţămindu'ĭ, învaţă de'ĭ făcerâ icona şi o au pus în cămara sa ca împărătéscâ, de *apărăturâ* a tot răulŭ..."

Ibid. Oct. 16 (f. 68 b.): „*apărăturâ* de către toate primejdele şi boale fără léc..."

IV⁰. „Pădurea tăiată unde nu umblă ómenĭ, se ḑice popritără, *apĕrătură*..." (G. Maior, Tutova, c. Plopana).

v. *Apĕr.—Branisce.—-ură*.

[1]**Apês** (*apĕsat, apĕsare*), vb.; peser, oppresser, opprimer, appesantir. *Apês* exprimă literalmente noţiunea de o greutate atîrnată asupra saŭ peste ceva orĭ adausă la ce-va: lat. appensum, de unde verbul frequentativ vulgar appensare, care însă în limbile romanice occidentale a căpĕtat numaĭ sensul figurat de „a sta pe gândurĭ", „réfléchir", „être préoccupé", bună óră într'un text provental din vécul de mijloc: „don de sciencia fay home ben apessat et ben entenden" (Raynouard, v. pendre), ceĭa ce nu se pré potrivesce cu românul apĕsat. *Apês* e sinonim cu îngreuez, însă cu o nuanţă distinctivă de înfundare saŭ străbatere în întru, şi e sinonim cu asupresc, dar tot-d'a-una printr'o greutate óre-care, astfel că întrunesce în sine maĭ mult decât noţiunile de îngreuez şi asupresc. Se întrebuinţéză maĭ cu sémă ca îngreuĭare saŭ asuprire morală, maĭ rar în sens material.

Lexicon Budan: „*Apĕs* în gĭos = deprimo; *apĕs* înapoĭ=reprimo; *apĕs* la o laltă = comprimo; *apĕs* = trag cu greutate la cumpănă, de ex.: *apasă* doĭ ponţĭ = duas libras pendit".

Balada „Ioviţă":

Surul aprig şi fudul,
Care scóte voĭnicul
De unde 'l *apasă* greul...
(Marian, Bucov. I, 149)

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 222 b: „sămtŭ la nevod doaâ coarde; una diîn ğosŭ gré, cu plumbi şi cu hérâ, pentru să *apĭase* într'adâncŭ să nu trécâ péştele..."

Mitropolitul Antim, Predice p. 167: „zace şi de asupra luĭ piatra grea, care este puterea obiceĭuluĭ celuĭ vîrtos, care obiceĭu *apasă* şi îngreuĭază sufletul luĭ atât, cât nu'l lasă să se scóle din grópa ticălăşieĭ..."

I. Văcărescu, p. 259:

Veniţĭ, fraţĭ, să trăim bine,
Să trăim tot pentru noĭ!
Căcĭ pré curînd vremea vine
Cea 'ncărcată de nevoĭ,
Ne *apasă*, ne 'ncovóe
Cu mâna eĭ de anĭ grea...

Costachi Negruzzi, Scrisórea XIII: „Incungĭurată de şépte copiĭ ce plâng de fóme, îmbrâncită dela uşa bogatuluĭ unde nu i se dete voe a înpărţi nicĭ fărmăturile cu câniĭ luĭ, ticăloşia o *apasă* sub greul eĭ genuchĭu..."

Acelaşĭ, O alergare de caĭ, II: „O greutate îmĭ *apĕsa* inima; un nor ameţitor veni şi se puse pe ochiĭ meĭ..."

Balada „Mihu Copilul":

Zéoa nu mĕ 'ndésă,
Şaua nu m'*apasă*,
Frîul nu mĕ strînge,
Chinga nu mĕ frînge;
Dar ce mĕ *apasă*
Şi'n drum nu mĕ lasă,

Că s'aţin pe-aicĭ
Patru-dece şi cinci,
Cinci-deci fără cinci
De haĭducĭ Levinţi...

Grijile, gândurile, nevoile ne *apĕsă*; rar se dice că ele ne ingreuéză saŭ ne asupresc.

A. Pann, Erotocrit II p. 145:

Dar însă pe Erotocrit grije mare 'l *apăsa*,
Şi fricĭ nepovestită întrase 'n inima sa...

Acelaşĭ, Prov. II, 97:

Grijile vieţiĭ care îl *apasă*
La plăcerĭ şi chefurĭ rare orĭ îi lasă...

Acelaşĭ, Moş-Albu, I p. 83:

Dar sute de gânduriĭ voia 'ĭ *apăsa*...

Cugetul póte să fie apĕsat el-însuşĭ prin ce-va, ca la Gr. Alexandrescu, în „Viaţa câmpenéscă:

Insă acéstă mincĭună,
Deşi îndestul de bună,
Apasă cugetul meŭ...

orĭ póte să *apese* el pe om, ca în balada „Voĭnicul bolnav“:

Măĭ, voĭnice, ce te dóre?
Eştĭ tu slab de supĕrare,
Orĭ eştĭ slab de dorul meŭ,
Orĭ te-*apasă*-un cuget reŭ?..
(Marian, Bucov. I, 27)

In poesia poporană, maĭ cu sémă des dorul *apĕsă*.

Doĭnă din Ardél:

Când mĕ uĭt la sînu'ĭ plin,
M'apucă dor şi suspin;
Când vĕd pĕru-ĭ de mătasă,
Dorul el tare m'*apasă*...
(J. B. 31)

Balada „Flăcâul şi murgul“:

Murgule, căluţul meŭ,
Ce te-abaţi din drum mereŭ?
Orĭ ţi-e greŭ trupşorul meŭ?
Orĭ te-*apĕsă* dorul greŭ?..
(G. D. T., Poes pop. 359)

Doĭna „Fata Ardeléncă“:

Când vĕd pĕru'ĭ de mătasă,
Cumplit dorul mĕ *apasă*;
Când vĕd faţa'ĭ rumiórà,
Dorul aprig mĕ omórà...
(Alex., Poes. pop.² 301)

Doĭnă-proverb din Ardél:

Cuĭ ĭi daĭ cóje şi sare,
Ala te róde maĭ taro;
Cuĭ ĭi daĭ saro şi pâne,
Ala te-*apasă* maĭ bine...
(Abrud).

Apĕs se construesce tot-d'a-una cu acusativul. Une-orĭ însă e maĭ nemerită construcţiunea cu asupra, nu numaĭ pentru amplitudinea fraseĭ, ci maĭ ales pentru a da luĭ *apĕs* o nuanţă maĭ energică saŭ maĭ intensivă; bună-óră:

Alexandri, Iaşiĭ în 1844: „ţĕraniĭ, cariĭ, slavă Domnuluĭ! alcătuesc cel maĭ mare numĕr, nu şĭ-aŭ părăsit nicĭ odată obiceĭurile, nicĭ limba, nicĭ portul, deşi tristele întâmplărĭ ce aŭ trecut peste ţară aŭ *apĕsat* maĭ mult asupra lor...“

De asemenea se construesce cu peste, maĭ cu sémă atuncĭ când simplul acusativ n'ar fi destul de înţeles; de exemplu la Costachi Negruzzi, Potopul:

O, ce răcnete grozave! ce amară suspinare!
Dar Mórtoa, plutind pe valurĭ, glasul lor nu asculta:
Ea venĭa şi presto dinşiĭ *apĕsând* recele 'ĭ ghĭare,
In noĭanul prăpădiriĭ fără milă 'ĭ cufunda...

unde nu s'ar înţelege: „*apĕsându'ĭ* recele'ĭ ghĭare“.

Tot acolo:

Dumnedeule cumplite! de ce mâna'ţĭ măniósa
Presto noĭ nenorociţiĭ cu urgiă-aĭ *apĕsat*?

v. *Apeş*. — *Asupresc*. — [1.2] *Pés*.

[2] **Apês** (plur. *apĕsurĭ*), s. n.; oppression, accablement. Formaţiune arcaică participială: appensum. *Apĕs* este maĭ energic decât sinonimul apĕsare, dar maĭ trecĕtor. In privinţa

morfologică, între substantivul *apĕs* şi verbul a p ĕ s este acelaşĭ raport ca între p ĕs „souci“ (= pensum) şi p ŭs „soucier“ (= penso).

Cantemir. Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 256): „ca fiĭul către părinte, de *apăsul* ce are să jeluĭaşte...“

Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucureşcĭ) indică din mitropolitul Dosofteĭu: „*apăsul* nevoiĭ = die zwingende Noth“.

v. [1]·*Apĕs.* — *Apĕsare.* — *Apĕsătură.*

Apĕsáre (plur. *apĕsărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a p ĕ s: action d'opprimer, d'accabler. Sinonim cu substantivul a p ĕ s, care exprimă o noţiune maĭ intensă, dar nu continuă, şi cu a p ĕ s ă t u r ă, care e ce-va maĭ puţin.

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, III: „şi ea, obosită supt *apĕsarea* sórteĭ...“

v. [1·2]·*Apĕs.* — *Apĕsătură.*

[1]·**Apĕsát, -ă**; le part. passé d'a p ĕ s pris comme adjectif: 1° opprimé, accablé; 2° appesanti, grave, sévère, dur. Sinonim cu a s u p r ĭ t şi î n g r e u ĭ a t, carĭ însă îl pot înlocui numaĭ în primul sens, niciŏ dată în cel de al doilea.

I°. *Apĕsat* „accablé“: *apĕsat* de datoriĭ, de supĕrărĭ etc.

Gr. Alexandrescu, „Candela“:

Voĭu alerga la tine în durerĭ şi necazurĭ,
De ómenĭ şi de sórtă când voĭu fi *apĕsat*...

II°. *Apĕsat* „grave“: un mers *apĕsat*, un glas *apĕsat*, o privire *apĕsată*.

Balada „Darie şi mândra sa“:

Şi dintr'înşiĭ unul ĭată
Prin vorbire *apĕsată*
Spre Darie se'ndreptézä
Şi astfel ĭĭ cuvintézä...

(Marian, Buc. I, 11)

I. Văcărescu, p. 21.

Plăcute sborărĭ de turme
Aerul îl umple tot:
Taurĭ greĭ p'ale lor urme
Apĕsate mugirĭ scot...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 49. „Călcând cu pas sigur şi *apĕsat*, venĭa vĕduva reposatuluĭ...“

v. [1]·*Apĕs.* — [2]·*Apĕsat.*

[2]·**Apĕsát**, adv.; le part. passé d'a p ĕ s pris adverbialement: gravement, durement. Se întrebuinţézä maĭ cu sémă despre mers şi despre voce.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883, p. 424): „*Apĕsat.* Compresse. Dure“.

De la Vrancea, Sultanica p. 110: „Vréŭ să mergem, — rĕspunse *apĕsat* d-na Moroĭu; — vréŭ, fiind-că vréŭ; trebue să înţelegĭ o-dată...“

v. [1]·*Apĕsat.*

Apĕsătór, -óre, adj. et subst.; qui oppresse, qui accable, qui vexe. Ce-va maĭ mult decât a s u p r ĭ t o r.

Ca substantiv:

Gr. Alexandrescu, „Anul 1840“:

Ce pasă bĭeteĭ turme, în vecĭ nenorocită,
Să scie de ce mână va fi măcelărită,
Şi dacă are unul saŭ mulţĭ *apĕsătorĭ*?..

Ca adjectiv:

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „Fiul craĭuluĭ cel maĭ mic făcĕndu-se atunciŏ roş cum îĭ gotca, ese afară în grădină şi începe a plânge în inima sa, lovit fiind în adâncul sufletuluĭ de *apĕsătórele* cuvinte ale părinteluĭ seŭ...“

v. [1]·*Apĕs.*

Apĕsătúră (pl. *apĕsăturĭ*), s. f.; oppression, pression; pressage, foulage. Sinonim cu a p ĕ s şi a p ĕ s a r e, dar exprimênd gradul cel maĭ de jos ale

acelĕaşĭ noţiunĭ, şi maĭ ales cu o nuanţă materială.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Apĕsĕtură*. Compressio. Pressura“.

v. *Apĕsare*.

Apipăèsc (*apipăit*, *apipăire*), vb.; toucher, palper, tâter. Puţin diferă prin sens de simplul p i p ă e s c, din care e format prin prepoziţionalul *a* (=ad). Ne întîmpină des la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.), bună-óră:

p. 75: „Dară mişcĕliĭa lumiĭ aceştiĭa atâta cu vrémé lucrurile strămută, cât cĕliĭa ce uniĭ o-dată cu mânule le *apipăĭa*, cu pičoarele le călca şi cu ochiĭ le vidé...“

p. 245: „Cine ĭaste îndrăzneţul şi obraznicul acesta, carile pieptul biruinţiĭ a *apipăi* şi ţiţişoarele fiicăĭ méle de gurgue a suge nu s'au temut?..“

p. 288: „célé ce nu aud, zic că lĭ-au văzut, şi célé ce n'au văzut, zic că lĭ-au *apipăit*...“

La mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, forma *achipăesc*:

f. 16 b, Genes. 11-12:

...ĭaste fratele mieu flocosŭ, ĭară eu sântŭ nĭatedŭ, cândaĭ să nu mă *achipărascâ* părintele...	... est frater meus vir pilosus, ego autem vir laevis; ne forte a t t r e c t e t me pater...

unde în Biblia din 1688: „cândai să nu mĕ p i p ă e tatul mieu...“

v. *Pipăesc*. — *Apuc*.

[1.2 3.]**Aplèc** (*aplecat*, *aplecare*), vb.; 1°. plier, incliner, pencher; 2°. allaiter; 3°. a s e *apleca* = avoir des nausées. Cuvîntul derivând d'a-dreptul din latinul a p p l i c o (= ad-plico), sensul fundamental este:

I°. *a p l e c* „pencher“.

Sinonim cu i n c o v o ĭ u, dar cu o nuanţă maĭ puţin violentă.

Basmul „Fĕt-frumos cel retăcit“ (Ispirescu, Legende p. 167): „să fi vĕdut cum a venit acel Fĕt-frumos stroin, cu pĕrul de aur; ce mândru era, când s'a *aplecat* în drépta şi în stânga la toţĭ ceĭ din biserică...“

Colinda „Plugul“:

> Grâuleţul lui de véră
> De departe că'nverdĭa,
> Iar d'aprópe 'ngălbenĭa,
> Fată de copt işĭ făcea;
> El de pe cal s'*apleca*,
> Doĕ-treĭ fire smulgea...
>
> (G. D. T., Poes. pop. 142)

Balada „Chira“:

> Chiră, Chiralină,
> Surióră bună,
> *Aplécă'ţĭ* capul
> Să'mpuşc Arapul...
>
> (Ibid. 651)

Balada „Martin cel mititel“:

> Când sufletul slobodĭa,
> Lemnele se dărima;
> Când sufletul işĭ trăgea,
> Lemnele se *apleca*...
>
> (Vulpian, Text p. 77)

Doĭnă din Moldova:

> Astă nópte pe răcóre
> Cânta o privighitóre,
> Şi'aşa'mĭ cântă de frumos
> De'mĭ *aplécă* crónga 'n jos...
>
> (Conv. lit. 1885 p. 456)

Vlahuţi, Nuvele p. 109: „Giustino s'*aplécă* de şale, şi 'ncetinel îşĭ pune muzica jos. Alăturea, tăcuţĭ, s'aşédă amîndoĭ pe caldarîm...“

De la Vrancea, Sultanica p. 83: „şi'ĭ îndoi grumajiĭ, şi'l supuse, şi'l *aplecâ* la pămînt...“

II°. *a p l e c* „allaiter“.

In unele texturĭ se adauge anume „la sîn“, ceĭa-ce înlătură orĭ-ce îndoélă

asupra filiaţiuniĭ cuvîntuluĭ din a d p l i c o: „a p p l i q u e r au sein“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 145): „Noi ĭ-am hrănit şi ĭ-am crescut, în braţă ĭ-am purtat şi la s î n ĭ-am *aplecat*...“

I. Văcărescu, p. 269:

Patria, ce pre fiiĭ seĭ
L a s î n *aplécă*, buniĭ şi reĭ...

Pravila Moldov. 1646, f. 53, după ce vorbesce despre pedépsa părinţilor carĭ îşĭ înăbuşesc pruncii din nesocotinţă, adauge: „ačasta să înţelége şi spre mamce, carele *aplécâ* prunci mici...

Noul Testament din 1648, Luc. XXIII, 29:

...ferice de céle stérpe şi zgăurele célé ce n'au născut, şi ţăţele carele n'au *aplecat*...

...beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non l a c t a v e r u n t...

Biblia din 1688, Genes. XXI, 7:

...cine va povesti luĭ Avraam că *aplécă* pruncul Sarra...?

...quis annunciabit Abraham, quia l a c t a t puerum Sarra...?

Cantemir, Divanul 1698, f. 18 b: „eu pre toţi ca pre nişte fiĭ îĭ ţiĭu, ca pre nişte prunci îĭ *aplec*, şi ca pre nişte cuconi îĭ grijescŭ...“

Colindă din Dobrogea:

Bătênd vîntu, 'l legĕna;
Căḑênd ploĭa, îl scălda;
Ḑînele mi'l *apleca*...
(Burada, Călŏt. p. 50)

Despre vite, cu construcţiunea cea organică „applicare ad“:

„Măĭ Vlad, prinde óĭa cea ruscă şi *aplécă* mĭelul l a dînsa“! (V. Gătulescu, Tecucĭu, c. Umbrărescĭ).

Sinonimul a l ă p t e z este la Românĭ un neologism, care nu ne întimpină nicăirĭ în vechile texturĭ şi 'n graĭul dela ţéră.

III⁰. A s e *apleca* cuĭ-va „avoir mal au coeur“.

Se întrebuinţézĕ impersonal: mi s e *aplécă*, ţi s'a *aplecat*, i s e va *apleca*.

Vlahuţi, Nuvele p. 75: „Îl durea capul. Póte că i se *aplecase*. Îl frecară cu oţet pe mânĭ şi pe vinele gâtuluĭ, şi 'ĭ legară la frunte felĭĭ de cartofĭ...“

Poporul crede că indigestiunea produce î n c r e ţ i r e a vinelor, maĭ ales la mânĭ şi la gât; de aci urmézĕ frecarea lor pentru ca să se î n d r e p t e z e. Astfel „mi s e *aplécă*“ însemnézĕ: mi se sgărcesc, mi se încovóe vinele; de unde apoĭ însuşĭ numele poporan al acesteĭ bóle: a p l e c a t e, sub-înţelegêndu-se „vine“.

v. *Aplecare. — Aplecat — Aplecate.*

Aplecáre, (plur. *aplecărĭ*), s. f.; l'infinitif d'a p l e c pris comme substantif: 1⁰. action de plier; 2⁰. penchant, disposition. Cuvîntul funcţionézĕ maĭ ales cu sensul al doilea, pe când pentru cel de'ntâĭu se întrebuinţézĕ maĭ mult simplul p l e c a r e.

I. Văcărescu p. 43:

Iubirea are graduriĭ:
Iubiţĭ din *aplecarea*
Simţireĭ de întâĭu
Pre Domnul ce ne ţine...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 36: „Vremea d'acum însă cerea ca s'ascundă asprele *aplecărĭ* ale inimiĭ sale...“

Cu acelaşĭ sens se póte ḑice a p l e c ă c ĭ u n e.

Ţichindél, 1814, p. 117: „întru acésta se véḑ pré-înţelepte osebirĭ ale némuluĭ omenesc, că sînt ómenĭ de chiline chiemărĭ, spornicĭ şi aŭ de tot felĭul de a p l e c ă c ĭ u n ĭ...“

Tot acolo, p. 323, cu sensul de p l e-

căcĭune: „se apropie cu mare aplecăcĭune şi cu dulce căutătură a ochilor...“

v. *Aplec.*

1-2 **Aplecàt, -ă**; le part. passé d'aplec pris comme adjectif: 1°. allaité; 2°. penché.

I°. Pasagiul din ps. CXXX: „sicut ablactatus super matrem suam“, la Arsenie din Bisericani, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se traduce în doŭ feluri: „ca un *aplecatŭ* la maică-sa“ şi „ca un ţărcatŭ la maică-sa“.

II°. Bócet din Banat (Cuv. de bătr. II, 712):

Că'i vedé o salcà
Mare şi înaltă,
Salcă *aplecată*
Şi cu frunda lată..

Ţichindél, 1814 p. 251: „slugă pré *aplecată* şi umilită, carele când venim la vre-o nevoe, nu va nicĭ să se clătéscă din loc...“

v. *Aplec.* — *Aplecate.*

Aplecàte, s. f. plur.; t. de Méd. popul.: soulèvement de coeur, indigestion, nausées (Cihac). Din expresiunea întrégă: „vine aplecate“ dela verbul „mi se aplécă vinele“, a remas ca nume poporan al bóleĭ numaĭ calificativul *aplecate*, întrebuinţat apoĭ maĭ tot-d'a-una articulat: *aplecatele*. Se dice şi *plecate* saŭ *plecatele*. Termen fórte respândit în tóte provinciele daco-române.

„Un om când mănâncă mult şi 'ĭ vine reŭ, se dice *aplecatele...*“ (I. Negrescu, Dobrogea, c. Parachioĭ).

„Mâncând omul peste mĕsură, încărcând stomahul şi apucându'l frigurile, se dice că: l'aŭ apucat *plecatele...*“ (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ).

„Frigurile vin din *aplecate* şi din ostenélă“ (Şerban Ioniţă, Braila, c. Slujitorĭ-Albotescĭ).

Descântec de *aplecate*, după un manuscript din 1809 (G. D. T., Pocs. pop. 362):

Voĭ plecăcĭóse,
Mâncăcĭóse,
Să vĕ luaţĭ
Să vĕ ducoţĭ
La féta luĭ Rahu-împĕrat etc.

Într'un alt descântec de *aplecate*:

Voĭ plecăcĭóse,
Mâncăcĭóse,
Să vĕ luaţĭ
Să vĕ ducoţĭ
La fata luĭ Roşu-împĕrat...
(Lumina pentru toţi, 1886 p. 579)

„Baba Stanca, când descântă pe un bolnav de *aplecate*, îl trage ne'ntrerupt la mâĭnĭ şi dice:

Aplecate din apă,
Din cópă,
Din mămăligă,
Din vin,
Din rachiŭ,
Aplecate din 99 de legumĭ,
Voĭ uricĭóselor,
Voĭ bălósolor,
Să săriţĭ
Să resăriţĭ
Din băierele inimeĭ,
Să vĕ ducoţĭ la foto de împĕrat,
Că v'adastă cu făclĭ aprinse,
Cu mesele puse,
Cu linguri de furat,
Cu păĭnĭ de cumpĕrat;
Ele vĕ scie a cinsti,
Ele vĕ scie a scoti:
NN. nu vĕ scie a cinsti,
Nu vĕ scie a scoti,
Ci vĕ scie a lepĕda.
Să remâie NN. curat,
Ca stéua din cer luminat
Şi ca roua din câmp...
(F. Popescu, Romanaţi, c. Rusănescĭi-de-jos).

In popor se aude cu acelaşĭ sens şi aplecătură.

Descântec „de apucătură şi întâlnitură“:

De 90 şi 9 apucăturĭ,
De 90 şi 9 întâlniturĭ,
De 90 şi 9 aplecăturĭ,
De 90 şi 9 deocheturĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 365)

Ca sinonim: cĭumerniţă. Lexicon Budan: „*Plecate*, cĭumerniţă saŭ o bólă din cĭumerniţă, morbus e nausea contractus".

v. [3]·*Aplec.* — *Aplecat.* — *Cĭumerniţă.* — *Gréţă.* — *-ură.*

Aplecăcĭùne. — v. *Aplecare.*

Aplecătòr, -óre, adj. et subst.; qui penche, qui allaite. Cu primul sens se întrebuinţéză rar; cu sensul al doilea figuréză numaĭ la feminin.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 33 b, Exod. II, 7:

...vrĭa-veĭ să'ţŭ chemŭ o femĭae *aplecătoare* din Evreĭ, şi'ţ va apleca cuconulŭ?...	...vis ut vocem tibi mulierem quae nutriat ex Hebraeis, et lactabit tibi infantem?..

v. *Aplec.* — [2]·*Aplecătóre.*

[1]·**Aplecătóre.** — v. *Aplecător.*

[2]·**Aplecătóre** (plur. *aplecătorĭ*), s. f.; t. de Bergerie: „brebis qui allaite, brebis privée de son agneau" (Cihac). Se aude şi *plecătóre.*

Lexicon Budan: „*Aplecătóre*=lactans ovis; *plecătóre* = ovis lactans agnello destituta".

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXVII:

...şi'l luo pr'insŭ dela turma cé de oi, şi dela *aplecâtorĭ* îl luo pr'insŭ..	...et assumpsit eum de gregibus ovium, de post foetantes accepit eum...

unde la Silvestru, 1651: „şi dela *aplecătoare* aduse'l pre elŭ"; la Dosofteĭu, 1680: „de după fătătoare luatu-l'au pre însul"; la Coresi, 1577: „dela mulgătoare luo elŭ"; în contextul slavic: „доиницы".

„Oile cu mieĭ se ḑic *aplecătorĭ*" (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ; I. Teofănescu, Némţ, c. Gârcina).

„Oile cu lapte, când le taie mĭeiĭ, se chĭamă *aplecătorĭ*..." (G. Nicolaŭ, Némţ, c. Crăcăóniĭ).

„Oile suite în munte se despart în treĭ cĭopóră, adecă: unul cuprinde mieĭ, pe carĭ îĭ înţarcă o dată cu suirea în munte; al doilea, miórele, între carĭ se cuprind tot felul de oĭ sterpe, berbeciĭ şi mieiĭ din anul trecut; al treilea cĭopor cuprinde oile cu lapte, numite *plecătorĭ*, carĭ numaĭ acestea vin la stână de le mulg cĭobaniĭ de treĭ orĭ pe ḑi..." (G. Ţuţuĭanu, Muscel, c. Valea-mare).

v. [2]·*Aplec.*

Aplecătùră (pl. *aplecăturĭ*), s. f.; 1°. courbure; 2°. allaitement; 3°. nausées. In primele doĕ sensurĭ, e sinonim cu aplecare, dar cu o nuanţă de micşurare; în sensul al treilea, e sinonim cu aplecate.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Aplekĕturĕ.* Lactatio".

v. *Aplecare.* — *Aplecate.* — *-ură.*

Aplecùş (pl. *aplecuşurĭ*), s. n.; pente. Cuvînt format din aplec prin sufixul -uş ca în „urcuş", „lunecuş" etc. şi din care derivă apoĭ verbul aplecuşez.

v. *Aplecuşat.*

Aplecuşàt, -ă; le part. passé d'aplecuşez: voûté, courbé, affaissé. Ţichindél, 1814 p. 9: „aŭ umblat tot *aplecuşat* saŭ gârbov".

v. [1]·*Aplec.*

Aplecuşèz — v. *Aplecuşat.*

Aplòs, adv.; simplement, naïvement. Grecul *ἁπλῶς*. A circulat în graĭul orăşenesc din epoca fanariotică; astăḑi nu se maĭ aude.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66): „*aplos* a grăi dela maice şi dela mamce ne deprindem...“

Ibid. p. 76: „Jigania acésta, dobitoc cu patru picioare nu ĭaste; pasire zburătoare nu ĭaste; cămilă nu ĭaste; struţ *aplos* nu ĭaste; de aer nu ĭaste; de apă nu ĭaste...“

La Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 161), ne întimpină şi substantivul aplotită = *ἁπλότης* „simplicité“: „mĕ cuceresc celor ce vor ceti acest hronograf, să fie priimite céle ce sînt istorisite după aplotita mé...“

v. [1]·*Grec.*

Aplotìtă. — v. *Aplos.*

Apòĭ, adv.; puis, ensuite, après, postérieurement. Adverb de urmare, maĭ ales în timp, une-orĭ şi'n spaţiŭ, sinonim cu locuţiunile adverbiale: după aceĭa, maĭ departe, maĭ încolo, pe urmă. Numaĭ prin prepositionalul *a-* (= ad) *apoĭ* se deosebesce de formele romanice derivate din latinul post: ital. poi, span. pues, portug. poz, provenţ. pois, franc. puis, reto-rom. engadines pöia (Carisch) etc. Şi'n unele dialecte italiane totuşĭ poi îşĭ prepune pe *a*, de ex. în cel sicilian se aude appoi (Traina), în cel milanes após, în cel brescian apös, în cel cremasc apùs (Biondelli) etc., astfel că se póte admite un prototip latin rustic ad-post. La Românĭ forma simplă poĭ persistă numaĭ în compusul poĭ-mânĭ „après-demain“.

Pentru a'şĭ da sémă de diferitele accepţiunĭ ale acestuĭ adverb, el trebuĭ studiat din treĭ puncturĭ de vedere: 1°. când se întrebuinţéză fără vre-o prepositiune; 2°. întrând într'o locuţiune adverbială compusă; 3°. unindu-se cu prepositiunea de pentru a funcţiona ca adjectiv.

I°. *Apoĭ* fără prepositiune.

a) In corelaţiunea: întâĭu—*apoĭ*... *Apoĭ* este în antitesă cu întâĭu „d'abord, premièrement“.

Locuţiune proverbială:

Intâĭu să se gândéscă
Şi *apoĭ* să o croéscă...
(Pann, II, 144)

Moxa, 1620, p. 350: „cela ce ocăriia întăĭu pre Dumnezeu, *apoi* fugiia ca unŭ epure să scape...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „firé vremilor tréce frunza şi florile: întăi se arată frumoase, maĭ *apoi* pierŭ...“

Maĭ adesea însă întâĭu este numaĭ sub-înţeles.

Locuţiune proverbială: „Cântă, ş'*apoĭ* ce-o da teĭu şi bradu!“ (Jipescu, Opinc. p. 91) = „et puis vogue la galère!“

Balada „Sórele şi luna“:

Şi prin raĭu încă'l purta,
Dóră că l'ar încânta,
Apoĭ Domnul Dumneḑeŭ
Cuvînta cu graĭul seŭ...

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I p. 94): „au fost mărgându apa Cracăului pre lângă satul mănăstirii ce să chiamă satul Troiţa şi ĭ-au fost matca cé bătrână pre acolo, ĭară *apoi* s'au mutat Cracăul de ş'au făcut loc pre lângă Călimani...“

Miron Costin, Letop. I p. 241, vorbind despre ceĭ doĭ boieri ucigaşĭ aĭ luĭ Gaspar-vodă: „Plătit'aŭ *apoĭ* cu capetele sale acéstă faptă, şi Şeptelicĭ şi Goĭa...“

Este interesantă construcţiunea sintactică poporană „când a fost *apoĭ*“ în loc de simplul *apoĭ*.

Popa Dumitru, 1625 (Arch. Stat., Doc. rom. I No. 162): „ĭ-am fost vândut mai de înainte vréme loc deîn Bucureşti de 12 prăvălii deîn uliţa Turcilor dela răscruce, ĭar când au fost *apoi*, el ĭ-au luat Dima croitorĭul 1 loc de prăvălie diîn céle 12 locure...“

In fine, „pasă *apoĭ* de“ este o locuţiune interjecţională: „pas moyen!“ „le moyen de...?“

A. Pann, Prov. II, 112:

De vom lua şi neveste,
Pas'*apoĭ* de maĭ trăesce
Or în lume pribegesce!..

b) In construcţiunea: *apoĭ—apoĭ*...

Reduplicat saŭ repetat maĭ de multe orĭ, *apoĭ* exprimă o gradaţiune, care în limba poetică este câte-o-dată de o mare eleganţă.

Balada „Mănăstirea Argeş“:

Domnul se mira,
Ş'*apoĭ* ĭĭ mustra,
Ş'*apoĭ* se 'ncrunta
Şi ĭ ameninţa...

Balada „Toma Alimoş“:

Apoĭ, dragă, să'mĭ nechezĭ,
Apoĭ să te depărtezĭ
Şi să mergĭ la câmp, la noĭ,
Unde-am născut amîndoĭ...

Doĭnă din Ardél:

Ş'*apoĭ* lin, dorule, lin,
Că pulca'ĭ pe loc străin;
Ş'*apoĭ* rar, dorule, rar,
Că puĭca'ĭ pe loc amar...
(J. B., 127)

De o nespusă frumseţe plastică este maĭ cu sémă gradaţiunea în balada „Novac şi corbul“:

Corbul vesel cronconĭa,
Inelu'n plisc îl punea,
Aripele'şĭ întindea,
Şi pe cer el se zărĭa
Intâĭu ca un porumbaş,
Apoĭ ca un lăstunaş,
Apoĭ ca un bondăraş,
Şi'n zare dăc'agĭungea,
El din zare se ştergea...

Şi tot aşa la Costachi Stamati, Muza I p. 79:

Se urca mereŭ în sus,
Pîr când s'aŭ vĕdut pe cerĭu:
Intâĭu ca niştе porumbĭ,
Apoĭ ca niştе lăstunĭ,
Apoĭ ca niştе ţinţarĭ,
Şi *apoĭ* încet-încet
In nourĭ s'aŭ mistuit...

II°. *Apoĭ* cu prepositiune.

a) Comparativul maĭ *apoĭ*.

Ca şi opusul întâĭu, *apoĭ* îşĭ prepune adesea pe maĭ, şi atuncĭ nu maĭ însemnéză „puis“, ci „plus tard“.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226): „au zis Safta înainté mării sale, că au dat'o (acé parte den sat den Zahareşti) Dumitraşco Şeptelič la boala lui unii cucoane mai mici č'au făcut mai *apoi* cu dănsa, ĭară Zlata, fata lui cé cu făméĭa cé de'ntăi, caré ĭaste după Ştefan Murguleţ, să n'aibă trébă...“

„Maĭ *apoĭ*“ se asociază într'un mod proverbial cu „Joĭ“ pentru a arăta o durată de timp fórte scurtă saŭ o mare nestatorniciă.

Ḑicĕtóre:

Uĭtă de Joĭ
Pînă maĭ *apoĭ*,

sinonim cu: „Uĭtă dela mână pîn' la gură“ (G. D. Teodorescu, Prov. p. 88).

Alta: „Îşĭ păzesce taĭna de Joĭ pînă maĭ *apoĭ*, tocmaĭ ca o muĭere“ (Conv. lit. 1874 p. 75).

Balada „Gheorghelaş“:

Să trăesc şi eŭ din Joĭ,
Să trăesc pîn' maĭ *apoĭ*,
Că decât să haĭducesc
Maĭ bine negustoresc...
(G. D. T., Poes. pop. 595)

„Pluguşorul“ după cum se cântă în Dobrogea:

Apoĭ grâŭ că ĭ-a turnat
Şi îndat'a măcinat
Do cu Joĭ
Pîn' m a ĭ *apoĭ*...
(Burada, Călet. p. 35)

Alexandri, Florin şi Florica, sc. II: „Da de când te-aĭ diprins măĭ badeo? De gioĭ pîn' m a ĭ *apoĭ*?..“

Dar de ce óre punctul de plecare este anume J o ĭ, şi nu o altă ḑi? Rima nu pare a fi singurul motiv. Vechiĭ Romanĭ ḑiceaŭ: „a J o v e principium“ (Virg., Aen. III, 60). La noĭ „dies Jovis“ începe atât posturile, precum şi cununiile.

„Poporul crede că e bine să serbezĭ noĕ J o ĭ după Pascĭ, că veĭ fi ferit de ghiaţă saŭ pétră ca să nu strice bucatele“ (Preut G. Talpalar, Tîrgu-frumos).

„O nuntă ţărănéscă pe aicĭ ţine chĭolhanu de j o ĭ şi pînă j o ĭ: opt ḑile...“ (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chĭóra).

v. *Joĭ*.

b) d'*apoĭ*, — *apoĭ* d e...

Apoĭ îşĭ asociază pe d e, fie înainte: d'*apoĭ*, fie în urmă: *apoĭ* d e, rostit maĭ adesea: *apoĭ* d ă. În primul cas, este ce-va maĭ puţin restrictiv decât „d a r *apoĭ*“; în casul al doilea, exprimă o noţiune de fatalitate: „n'am ce face!“ „fie cum o fi!“ „qu'y faire!“ (Pontbriant).

α) d'*apoĭ*:

Doĭnă din Ardél:

Turturea de'ĭ turturea
Şi tot face'şĭ voĭe rea;
D'*apoĭ* eŭ cum să nu'mĭ fac
Pentru unul ce mi-ĭ drag!..
(J. B, 214)

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. I: „Şi ce mulţămire am tras din tóte aceste pitreceri ale Iaşuluĭ? Nimic! D'*apoĭ* creditoriĭ care'mĭ staŭ de strajă la uşă, cum se face ḑiuă, dă! par'că eŭ le-am ḑis să'mĭ facă credit... D'*apoĭ* Iţic zaraful, căruĭ sînt dator doĕ sute de galbinĭ...“

Deosebirea între „d'*apoĭ*“ şi „d a r *apoĭ*“ se vede fórte bine în Şoldan Vitézul:

„D'*apoĭ* ĭar la serbătóre,
La Pascĭ, la Floriĭ,
La clacă, la şĕḑĕtóre,
La culeş de viĭ,
Când do-odată 'ncepea hora
Să ne fi vĕḑut...

„D a r *apoĭ* vorba ceĭa: ci că nu'ĭ în tóte ḑilele Pascele!..“

In construcţiunea inversă „*apoĭ* d a r“, la Costachi Negruzzi, Cum am învĕţat românesce:

„— Ĭartă-mĕ, părinte, eŭ nu pot ceti românesce.

„— Cum! *apoĭ* d a r ce înveţĭ tu?..“

Românul d'*apoĭ*, care s'ar puté scrie şi *dapoĭ*, căcĭ aşa se aude tot-d'a-una în graĭu, corespunde pe deplin prin compositiune italianuluĭ d a p p o i şi reto-romanuluĭ d a v o = lat. d e - a d - p o s t.

β) *apoĭ* d ĕ:

Alexandri, Rusaliile, sc. 12:

„Răsvrătescu: Cum aţĭ pitrecut pîn' în ḑiua de astăḑĭ? Bine, orĭ reŭ?

„Veveriţă: *Apoĭ* d ă, cucóne; cum o dat tîrgu şi norocu...“

Acelaşĭ, Florin şi Florica, sc. 3:

„Florin: Da cum m'aĭ socotit?

„Colivescu: *Apoĭ* d ă; ce să'ţĭ spun? Când te-am vĕḑut torcênd, am chitit în gându meŭ că'ĭ pĕcat de un voĭnic ca tine să fie de rîsu fetelor...“

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 340):

„— Maĭ bucuros eram, când m'aĭ fi chiemat la nuntă.

„— Te cred, cumătre; d'*apoĭ* d ă, nu-ĭ

cum vrem noĭ, ci-ĭ cum vre Cel de sus...

„— Dómne, cumĕtre, Dómne! ḑise capra suspinând. De ce ţi-e maĭ drag în lume, tocmaĭ de aceĭa n'aĭ parte!

— *Apoĭ* dă, cumĕtră, când ar sci omul ce-ar păţi, dinainte s'ar păzi. Nu-ţĭ face şi d-ta atâta inimă rea, că odată avem să mergem cu toţiĭ acolo.

„Aşa este, cumĕtre, nu-ĭ vorbă. Dar sermaniĭ găgălicĭ, de cruḑĭ s'aŭ maĭ dus!

„*Apoĭ* dă, cumĕtră; se vede că şi luĭ Dumnezeŭ ĭĭ ṗlac tot puişorĭ...“

De fatalistul „*apoĭ* dĕ“ se deosebesce „*apoĭ* na“, care însemnéză o mirare ironică.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 379):

„— Nu maĭ vine lupul, moş Nichifor?

„— *Apoĭ*, na; eştĭ de tot poznaşă şi d-ta...“

c) In construcţiunile: că *apoĭ*...; de nu, *apoĭ*...

După „că“, *apoĭ* exprimă maĭ totd'a-una ameninţare.

Zilot, Cron. p. 106:

C'*apoĭ* îşĭ face
Singur peire,
Nu-ĭ lecuire!...

A. Pann, Prov. III, 115:

Dar ĭa taci, dragă nevastă, să nu îţĭ ésă cuvînt,
C'*apoĭ* aĭt! din lumea astă, cum veĭ spune, pĭerdut sînt...

Mateĭu Basarab, 1649 (A. I. R. I p. 107): „tot omul să se ferésckă, mai mult adoara jalbă să nu maĭ vie, că *apoi* cu capul veţ plăti...“

De asemenea în construcţiunea: de nu, *apoĭ*...

Moxa, 1620, p. 401: „de nu'm veţi ajuta acmu, *apoi* voi vă veţi căi...“

Balada „M-rea Argeş“:

Iar de nu, *apoĭ*
V'oĭu zidi pe voĭ,
V'oĭu zidi de viĭ
Chĭar în temelĭĭ...

d) Aglutinat: în-*apoĭ* — de-*apoĭ* — de-în-*apoĭ*...

Compusul în-*apoĭ* a devenit un cuvînt deosebit: înapoĭ saŭ napoĭ, în opoziţiune cu compusul înainte saŭ nainte.

Proverb:

La plăcinte
Inainte,
Şi la răsboĭu
Inapoĭ.
(Conv. lit. 1877 p. 174)

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 14): „de acolo întorse Alexandru napoi şi merse 7 ḑile...“

Din causa deplineĭ aglutinărĭ, în texturile cu rotacism înapoĭ trece în înrapoĭ.

Psaltire Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) ps. IX: „căndu toarnă-se dracul mieu înrapoi...“

Codicele Voroneţian din aceĭaşĭ epocă (Mss. ibid. f. 153): „înputare dereptu înputare înrapoi...

Din înapoĭ se formase în graĭul vechĭu adverbul înapoişĭ, cu sufixul ca în „cruciş“, „curmeḑiş“, „pĭeziş“ etc., de unde maĭ departe, prin analogiă cu „aĭurea“, „pururea“, „nicăirea“, forma înapoişurea.

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 37 b (Genes. IX, 23) în alăturare cu Biblia din 1688:

...şi purcasără înapoişurĭa cu faţa...	...să dusără cu dosul înainte...

unde în contextul grec: ὀπισθοφανῶς.

De asemenea, în vechĭul graĭu *apoĭ* şĭ-a perdut individualitatea în sub-

stantivii plurali aglutinaţi: dépoĭurĭ, dépóĭe, denapoĭurĭ.

Dosofteiu, Paremiar f. 16 a (Esai, XLVIII, 20):

...daţŭ vĭaste până la dépoĭurile pământuluĭ...	...ἀναγγείλατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς...

unde în Biblia din 1688: „vestiţi până la marginé pământuluĭ...

Versetul: „ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς“ (ps. CXXXIV, 7), la Arsenie din Bisericanĭ (Mss. în Acad. Rom.) se traduce în doĕ chipurĭ: „scoate nuori din dépoile lumiei; scoate nuori dela marginile lumiei...“, unde la Coresi, 1577: „dela frăşitulŭ pământului“.

Dosofteiu, 1680, ps. CXXXVIII:

...şi să mă sălăşluescŭ în denapoĭurile Mariĭ...	...καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης...

III°. Adjectivul: de *apoĭ*.

Ca adjectiv, de *apoĭ* saŭ cel de *apoĭ*, în loc de comparativ şi de superlativ are pe: cel maĭ de *apoĭ*.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 449): „sărutaţi-mă sărutare de *apoi*, că cu voi de acmu nu voĭu mai înbla...“

Noul Testament din 1648, Apoc. XXII, 13:

Eu sănt alfa şi omega, începutul şi săvărşitul, cel dintăĭu şi cel de *apoi*...	Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος...

Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 530): „Cătră cel ce aşa grăĭaşte, noi să ne mirămŭ de nebuniĭa lui céĭa mai de *apoi*...“

Este remarcabil femininul cea maĭ de *apoĭ* în funcţiune substantivală de: „la fin des fins“.

Cantemir, Divanul 1698, f. 47 a (Proverb. XIV, 12):

...ĭaste cale caré omuluĭ drĭaptă să pare, ĭară cea maĭ de *apoĭ* a eĭ duce la moarte...	...ἔστιν ὁδὸς ἣ δοκεῖ παρὰ ἀνθρώποις ὀρθὴ εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῆς ἔρχεται εἰς πυθμένα ᾅδου..

unde în Biblia din 1688: „ĭară svărşitul ei vine la fundul ĭaduluĭ...“

Antim, Predice p. 192: „să se pedepséscă cu de tóte felurile de muncĭ şi de cazne, şi la cea de *apoĭ* să'ĭ taĭe capul...“

Intrebuinţarea cea maĭ stereotipă a acestuĭ adjectiv este în ḑicerea: vreme de *apoĭ*.

Prin vreme de *apoĭ* Românul înţelege epoca de agoniă a lumiĭ, prevestită şi descrisă într'un fel în Apocalips de către evangelistul Ioan, dar care în credinţele deosebitelor popóre creştine a căpĕtat câte o nuanţă mitologică propriă, depărtându-se maĭ mult saŭ maĭ puţin de prototipul cel canonic.

Balada „Treĭ lebede“:

Staţĭ pe loc, că nu sciţĭ voĭ
Ce-am aflat şi ce scim noĭ:
C'o veni vremea d'*apoĭ*
D'o fi anul ca luna,
Luna ca săptĕmâna,
Săptĕmâna ca ḑiua,
Şi ḑiua ca césul scurt,
Iar césul ca un minut...

(G D. T., Poes. pop. 422)

„La vremea de *apoĭ*, poporul are credinţă că pe la tóte vadurile vor fi morĭ şi pe la tóte respintiile drumurilor vor fi crăcĭume...“ (C. Gervescu, Némţ, c. Roznov).

„Omeniĭ de aicĭ spun că aşa aŭ auḑit din bătrânĭ: când vor fi crâşme

pe la tóte respintiile, când moşnegiĭ vor lua în căsătoriă fete şi flăcâiĭ babe, şi când se vor face arături împrejurul satuluĭ, atuncĭ va fi vremea de *apoĭ*“ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

„O sémă de stele pórtă în popor numele de Comóră, altele Sfredelul; când Sfredelul va cădé drept în Comóră, atuncĭ aurul şi argintul se vor vĕrsa pe tótă faţa pământuluĭ şi va fi vremea d'*apoĭ*...“ (C. Mateescu, Dobrogea, c. Cărjelarĭ).

„Se ḑice că la vremea d'*apoĭ* Dumneḑeŭ are să facă altă lume cu nesce ómenĭ aşa de mititeĭ, încât or întórce 12 cu drugĭ un oŭ de gâină“ (G. Gorescu, Iaşĭ, c. Şipotele).

Pentru alte epizóde din epopeĭa cea poporană românéscă a vremiĭ de *apoĭ*,

v. *Antihîrţ.* — *Căpcân.* — ²*Comóră.* — *Ilie.* — *Iov.* — *Pitic.* — *Stea*...

Ca sinonimĭ cu vremea de *apoĭ*, circuléză: ḑiua de *apoĭ*, judeţul de *apoĭ*, venirea de *apoĭ*, lumea de *apoĭ*, vécul de *apoĭ*, velétul, sfîrşitul véculuĭ, códa véculuĭ, vremea Pălmăşoiĭ...

Varlam, 1643, I f. 81 b: „atunci va învie cándŭ vorŭ învie toţi morţii la dzua de *apoi*...“

Dosofteĭu, 1673, f. 44 b: „pre uniĭ crĭaşte, pre alţâĭ conceníaşte de pre lume, până cînd va face şi gĭudeţul cel de-*apoĭ*...“

Un bócet din Dobrogea:

Mórtea reŭ te-aŭ înşelat
Şi în lacrimĭ ne-aŭ lăsat!
La venirea cea de-*apoĭ*,
Atuncĭ ne-om vedé şi noĭ...
(Burada, Înmorm. p. 127)

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 179): „Eĭ *apoĭ*! ḑi că nu'ĭ lumea de-*apoĭ*? Să te feréscă Dumneḑeŭ, când prinde mămăliga cójă...“

Colindă din Moldova:

— Mult staŭ, Dómne, şi mĕ gândesc
Să te'ntreb să îndrăznesc:
Când a fi vécul de-*apoĭ*?
Când s'a mântui lumea cu noĭ:
Sfîrşenia pământuluĭ,
Intunecimea sóreluĭ?
— Cu bun dreptul spune-voĭu
Când va fi vécul de-*apoĭ*:
Când a bate fiĭu pe taĭcă,
Când a bate flĭca pe maĭcă,
Frate maĭ mic pe cel maĭ mare,
Soră maĭ mică pe cea maĭ mare,
Atuncea'ĭ sfîrşania pământuluĭ,
Potopul creştinuluĭ...
(Conv. lit. 1883 p. 289)

„Când se fac omorurĭ saŭ bătâĭ între némurĭ, poporul ḑice: ne-a ajuns vremea d'*apoĭ*! ne-a eşit velétul! dacă se bate fraţiĭ între eĭ ca orbiĭ, ce să maĭ ḑicem? e sfîrşitul véculuĭ!“ (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chĭojdu-Bâsca).

„Códa véculuĭ va fi perirea lumiĭ“ (G. Dobrin, Transilv., c. Voĭla).

„La vremea de *apoĭ* îĭ maĭ ḑic ómeniĭ aicĭ vremea Pălmăşoiĭ şi códa véculuĭ...“ (T. Crişénu, Transilv., c. Cugieru).

v. *Judeţ.* — *Lume.* — *Pălmăşóe.* — *Véc.* — *Velét*...

Deja din primiĭ secolĭ aĭ creştinismuluĭ, nu trecea un an fără ca ómeniĭ să nu'şĭ închipuéscă apropiarea vremiĭ de *apoĭ*, şi tot aşa crede orĭ-ce popor până astăḑĭ, de câte orĭi se pare a recunósce în stricarea obiceelor şi'n vîrtejul noutăţilor simptómele cele apocaliptice ale sfîrşituluĭ lumiĭ.

Grama din Budescĭ, circa 1600 (Cuv. d. bătr. I p. 94): „şi să ştei tot omul că nu săíntu datorĭu nece unui om, fără de Raduluĭ Măînzuluĭ 8 costande, că acum ei vrémé de *apoei*...“

„Când se fac lucrurĭ oprite de lege, când se arată semne în sóre saŭ în lună, când des se întâmplă mórte nă-

praznică, ciumă, holeră, cataroĭu în ómenĭ, în vite etc., atunci poporul dice: s'a apropiat v r e m e a d'*apoĭ*...“ (N. Coman, Buzeŭ, c. Macsenu).

„Unii dic: par'că nu'ĭ acum v r e m e a d'*apoĭ*? toţĭ se mănâncă, Jidoviĭ ne topesc, dările se îngreue, şi când plóuă pré plóuă, ĭar când nu, de loc.“ (A. Vasiliŭ, Iaşi, c. Poĭenĭ).

„Când cine-va are o judecată şi o perde, dice că nu maĭ este nicĭ o dreptate în lume: a venit v r e m e a d'*apoĭ*; când ceĭ tineri nu se sfiesc de ceĭ bătrânĭ, se dice c'a perit ruşinea în lume: a venit v r e m e a d'*apoĭ*; când copiiĭ nu se supun părinţilor, când se cértă tatăl cu fiĭul seŭ saŭ frate cu frate, se dice c'a venit v r e m e a d'*apoĭ*; când un unchiaş văduv, de 60-70 anĭ, avênd copiĭ căsătoriţĭ, se însóră şi ĭea o fată de 16-20 anĭ, se dice c'a venit v r e m e a d'*apoĭ*; când bogaţiĭ de ce aŭ maĭ mult, de ce înşélă pe ceĭ sărmanĭ, luându-le şi puţinul lor cu feluri de mijlóce, se dice c'a venit v r e m e a d'*apoĭ*; când poporul vede pré mulţĭ copiĭ pe la tóte casele, dice c'a venit v r e m e a d'*apoĭ*, căcĭ pré s'a înmulţit lumea şi peste 10 saŭ 20 anĭ n'o să aĭbă ce maĭ mânca...“ (G. Bădescu, Muscel, c. Slănic).

„Poporul, maĭ ales bătrâniĭ, când vĕd câte un lucru noŭ pe care nu'l pricep, îndată dic că: s'a apropiat v r e m e a d'*apoĭ*, fiind-că a înviuat dracul pe pământ...“ (I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescĭ).

„Prin v r e m e a d'*apoĭ* poporul înţelege nu numaĭ sfîrşitul lumiĭ, dar şi sfîrşitul fie-căruĭ om; de aceĭa când este cine-va fără témă de Dumneḑeŭ, i se dice: acum e mare şi tare, dar va vedé el la v r e m e a d'*apoĭ*!“ (Preut C. Ionescu, Mehedinţi, c. Şişeşciĭ-de-jos).

„Ca amenințare de resbunare: las', c'o veni v r e m e a d'*apoĭ*!“ (I. Ionescu, Teleorman, c. Râĭósa).

Cu diferitele accepţiunĭ de maĭ sus, în poesia poporană:

De-ar veni v r e m e a d'*apoĭ*
Să ne scăpâm de cĭocoĭ!..
(Sucéva, c. Brósteni)

A venit v r e m e a d'*apoĭ*
Să slujim ĭar la cĭocoĭ!..
(Dîmbovita, c. Pietroşiţa)

În districtul Suceveĭ (c. Tătăruşiĭ, N. Gavrilescu) poporul cântă:

Frunḑă verde baraboĭ!
Aŭ venit v r e m e a d'*apoĭ*
S'alegem primariĭ dintre noĭ
Să judece pe cĭocoĭ...

saŭ:

Frunḑă verde baraboĭ!
Aŭ venit v r e m e a d'*apoĭ*,
Căcĭ ne tunde ca pe oĭ
Şi ne mână ca pe boĭ...

Apoĭ introducerea căilor ferate a dat nascere ḑicătoriĭ:

A venit v r e m e a d'*apoĭ*,
C'a eşit car fără boĭ...
(G. Balaban, Putna, c. Pădureni)

Proverb apocaliptic:

Eşiţi morţi să întrâm noĭ,
Că e v r e m e a de *apoĭ*...
(Pann, III, 51)

IV⁰. O b s e r v a ţ i u n ĭ l i n g u i s t i c e.

In popor se aude adesea *apăĭ* şi chĭar numaĭ *păĭ*.

Jipescu, Opincaru p. 25: „*Apăĭ* unde mi ţi să sculă Domnu Tudor, maĭ acu şaĭḑecĭ de aĭ fără doĭ...“

Acelaşĭ, p. 51: „*Apăĭ*, mĕ vericule, dacă vreĭ să te mărĭască şi să te fericĭască a lume, dĕ ce nu puĭ sĕrbătórea scripcariĭ, rumânĭ d'ăĭ vechĭ, să'nveţe pĕ băĭeţi şi fetili satuluĭ la cântărĭ cu ghióra or cu cobza...?“

Basmul „Fata popiĭ a cu stem“ (Revista literară 1885 p. 539):

„— Ce vreĭ, omule? îl întrebâ ea.

„— *Păĭ,* sărut mâna cocónă, sînt cu stăpânu-meŭ...“

De asemenea *poĭ*, nu ca formă simplă corespundĕtóre italianuluĭ „poi“, ci ca o scurtare, la Hristachi Pitarĭul, Istoria luĭ Mavroieni, 1817 (Bucĭumul, 1863 p. 40):

Vaĭ, o! Ţéră-românéscă,
Veḑĭ cin' să te stăpânéscă!
Un Dumitru Turnavit,
Care n'aĭ fi maĭ gândit!
Poĭ să te fi dat d'o parte
Şi să veḑĭ ale luĭ fapte!...

Forma *apoĭa*, ca în „înapoĭa caseĭ = derrière la maison“ (Cihac), saŭ:

Din *apoĭa* caruluĭ
Merge mama robuluĭ...
(Reteganu, Poes. pop. 37)

se întrebuinţéză numaĭ cu genitivul şi resultă din aglutinarea genitivaluluĭ *a*, ca şi'n: „din aintea caseĭ = din ainte a caseĭ“. La Macedo-românĭ însă forma *apoĭa*, di *apoĭa*, di pre *apoĭa*, întrebuinţată fără genitiv, pare a fi compusă cu emfaticul *-a* (v. [5]·*A*), după cum crede şi Miklosich, Rumän. Unters. II p. 60.

v. *Ainte.*—[2]·*Apoĭ.* — *După.* — *Napoĭ.*

[2]·**Apòĭ**, adj.; dernier, -ère. După analogiă cu întâĭu, care este adverb şi maĭ ales adjectiv, adverbul *apoĭ* funcţionéză şi el une-orĭ în vechile texturĭ ca adjectiv, în loc de construcţiunea adjectivală obicĭnuită: cel de apoĭ.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 135): „auzi Dumnedzău rugăcĭuné lorŭ şi le déde rod la vréme Dumnedzeescul Necolae, şi se slobozi diîn neplodire muma, şi ĭară după acéĭa trăi fără de coconi şi altulŭ nu maĭ născu, ce acesta-i fu şi întăi şi *apoi*...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 12: „mulţi vor fi întăii *apoii*, şi *apoii* întăii...“

Sub forma scurtată *poĭ* în Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 143), Ep. Petr. I, 20: „în *poĭul* anu = ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων“. Tot acolo la feminin, p. 139, Petr. I, 5: „în vrémé céĭa *poĭa* = ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ“.

v. [1]·*Apoĭ.*

Aporiă, s. f.; doute, incertitude, embarras. Grecul ἀπορία. Cuvîntul era destul de respândit în timpul Fanarioţilor. Sinonim cu îndoélă, bânat, încurcătură, cumpănă.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 317): „precum cĭa multă vréme cu acest félĭu de îngăĭméle au trecut şi spre toate răbdare neclătită am avut, aşa şi de acmu înainte încă puţină îngăduinţă să avem, ca o dzi puindu-ş, şi acéstĭa *aporiĭ* a'şĭ deslega să poată...“

Hristache Pitarĭul, Istoria luĭ Mavroieni, 1817 (Bucĭumul, 1863 p. 28):

Te uĭtaĭ prin spătăriă,
Remâneaĭ la *aporiă*:
Vedeaĭ săbiĭ ferecate
Tot prin păreţi spînḑurate,
Maĭ pistóle, buzdugane,
Măsdrace şi ĭatagane...
Apoĭ staĭ, te socotĭaĭ
Şi'n rost nu puteaĭ să'ĭ daĭ...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 56: „Iată doĭ anĭ în cap de când te-am dat pe pricopsélă la Postelnicul, şi nu vĕḑ nicĭ un spor dela tine; acésta mĕ pune în mare *aporie*...“

Alexandri, Hagi-Petcu, act. I sc. 3: „Ce se potrivesce, beĭzade! de vreme ce vĕrul evgenieĭ vóstre

v'aŭ proskalisit, nu încape nicĭ o *aporie...*"

v. ¹·*Grec.*

Apòs, -ósă, adj.; aqueux. Lat. aquosus. Maĭ puţin întrebuinţat decât sinonimul apătos.

Basmul „Omul cu treĭ minţĭ" (Sbiera, Poveştĭ p. 226): „Călătorind sărmanul amù cât aŭ călătorit, étă că sosesce la un rîŭ mare şi *apos* fórte, căcĭ ploàse maĭ nainte..."

v. *Apătos.* — *Apósa.*

Apósa, s. f. artic.; océan, mer, vaste étendue d'eau.

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 22: „*apoasa* o trecu 'n vad ca pre uscat şi de eghiptésca nevoae scăpândŭ..."

v. *Apos.*

Aposcorachinţă, s. f.; renvoi injurieux, action de vilipender.

Dosofteĭu, 1673, ps. XXVI:

Nu'ţ ascunde, Doamne, faţa pré cinstitâ,
Nu fugi de mine la vrĭame cumplitâ,
Ce'mĭ trimite, Doamne, a ta socotinţâ,
Să nu duc delungul *aposcorachinţâ...*

unde în textul original (ed. Bianu, p. 83) se alătură explicaţiunea: „Spun pentru corbul că déca scoate puĭ, âĭ hrănĭaşte pănă facŭ fulgi şi'ĭ părăsĭaşte, unde's albĭ, că să'ndoĭaşte pre corbiţâ; atunce eĭ ţâpâ că n'au hranâ, pănă facŭ panâ négrâ, atuncĭa de-aciĭ să'ncrĭade corbul de'ĭ hrănĭaşte; acĭaĭa ĭaste *aposcorachinţâ...*"

Un cuvînt făurit de Dosofteĭu din grecul ἀποσκορακίζω, ἀποσκορακισμός. E sigur că n'a trăit o clipă măcar în gura poporuluĭ.

v. ¹·*Grec.*

¹·**Apòstol** (plur. *apostolĭ*), s. m.; apôtre. Din gr. ἀπόστολος, paleo-sl. apostolŭ, de unde apoĭ adjectiviĭ apostolicesc=gr. ἀποστολικός şi apostolesc=paleo-sl. apostolĭskŭ, precum şi substantivul apostoliă =gr. ἀποστολή. Cu grafica cirilică, se scriea şi românesce scurtat, ca şi 'n paleo-slavica: ѧ҆пⷭ҇лъ, ѧ҆пⷭ҇ли. Literalmente: „cel trimis cu o însărcinare". Numele dat în specie celor doĭ-spre-ḑecĭ ucenicĭ aĭ Mântuitoruluĭ, carĭ însă, respândind doctrina evangelică eĭ-înşiĭ şi prin învĕţăceiĭ lor, formaseră vr'o şépte-ḑecĭ de *apostolĭ* de a doua mână. Pentru a se deosebi uniĭ de alţiĭ, numaĭ ceĭ doĭ-spre-ḑecĭ se numĭaŭ în graĭul vechĭu vărhovnicĭ (=paleo-slav. vrŭhovĭnikŭ, κορυφαῖος) şi se invocaŭ în blăsteme îndată după Arhangelĭ şi după Ioan Botezătorul.

Act moldovenesc din 1678 (A. I. R. III, 252): „cine s'a ispiti peste scrisore me să strice danie me, acela om să fie neertat de Domnul Dumnezeu şi de Pricurată Fičoră Marie şi de sfenţii Voivozi îngereşti şi de Ioan Botezătorĭul şi de 12 vărhovnici *Apostoli...*"

v. *Vărhovnic.*

Ca şi ceĭ-lalţĭ creştinĭ, Româniĭ prin *apostolĭ*, fără arătarea numeluĭ, înţeleg maĭ cu sémă pe Sânţiĭ Petru şi Pavel; ĭar când e vorba de un singur *Apostol*, atuncĭ este anume cel de'ntâĭu din doĭ, cap al tuturor *apostolilor.*

La mitropolitul Varlam, 1646, f. 90 b, în predica „la svenţii *Apostoli*" figuréză în frunte următórea imagine a luĭ Petru cu cheile şi Pavel cu cartea, executată de xilograful Ilie al mitropolieĭ din Iaşĭ:

Cu totul altfel însă îşĭ represintă pe *Apostolĭ* mitologia poporană română, întemeĭată în acéstă privinţă pe o iconografiă creştină maĭ veche decât cea bizantină şi cea slavică:

„Poporul crede că Sff. *Apostolĭ* staŭ în lună, Petru de-a drépta şi Pavel de-a stânga“ (T. Manoliŭ, Fălciŭ, c. Şişcanĭ).

Acéstă credinţă isvoresce immediat din următórea representaţiune tipică a celor doĭ *Apostolĭ* în vechile monumente religióse, începênd de prin secolul al IV-lea:

(Martigny, Antiq. chrót. p. 537

v. *Avel. — Cain.*

Pe alte monumente ale anticităţiĭ creştine, ceĭ doĭ *Apostolĭ* sînt represintaţĭ în faţa a doŭ oraşe, din carĭ es t u r m e d e o ĭ, puse sub paza lor (Martigny, op. cit. 538). De aci, eĭ fiind patronĭ aĭ vitelor:

„La Sânţiĭ *Apostolĭ* Petru şi Pavel toţĭ săteniĭ carĭ aŭ vite duc la biserică caş próspĕt, brânză, urdă, colarezĭ şi păsat...“ (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

Luĭ Sân-Petru însă, ca celuĭ de căpeteniă, ĭĭ este încredinţată maĭ cu dinadinsul ocrotirea vitelor. Fără voĭa luĭ un lup n'ar puté să mănânce o oiţă. Prin urmare, dacă lupiĭ mănâncă vite, este că dînsul le dă voe. De aci, printr'o firéscă asociaţiune de ideĭ:

„Poporul ḑice că *Apostolul*, adecă Sântul Petru, în tóte noptile ursesce lupilor vite de mâncare...“ (T. Poppeşcu, c. Chiojdu-Bâsca).

„In 16 Ianuariŭ, ḑiua *Apostoluluĭ* Petru, să nu se lucre, că e reŭ pen-

tru lupĭ. Poporul ḑice: Sân-Petru pórtă lupiĭ." (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Despre Sân-Petru şi Sân-Pavel a-parte, şi maĭ cu sémă despre călĕtoriele legendare ale celuĭ de'ntâĭu pe pământ şi despre o călĕtoriă apocrifă a celuĭ al doilea la ĭad",

v. [1]*Andreĭu. — Petru. — Pavel.*

[2]**Apòstol,** n. pr. m.; 1°. nom de baptême: Apostolus; 2°. nom d'une ancienne famille noble de Moldavie.

1°. Ca nume de botez, destul de obicĭnuit la Romînĭ, ca şi la Serbĭ, la Bulgarĭ şi la Neo-grecĭ, *Apostol* e pus sub patronagiul ḑileĭ Sânţilor A p o s t o lĭ Petru şi Pavel.

v. [1]*Apostol.*

Nécşul ot Pitescĭ, 1661 (Arch. Stat., Doc. rom. I No. 161): „frate mieu *Apostol* i Manolie şi alţii carei vor iscăli mai jos..."

Intre boieriĭ pribegiţĭ la Ruşĭ cu Dimitrie Cantemir, unul se chiăma „*Apostol* Căpitan" (Letop. II, 364).

In Moldova, acest nume de botez era des în familia Catargiŭ: la 1641 mare-postelnic era *Apostol* Catargiŭ (V. A. Urechiă, Miron Costin I p. 82); peste 40 de anĭ, *Apostol* Catargiŭ era mare-comis (ibid. 162).

Ca deminutiv din *Apostol*, este A p o s t o l a c h i saŭ numaĭ P o s t o l a c h i.

Act moldovenesc din 1690 (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat., t. 2 p. 450): „Toadir fĭcorĭul luĭ P o s t o l a c h i părcălabul de Orheĭu..."

Un sat în Prahova se chiamă A p o s t o l a c h e (Frunḑescu).

2°. In Moldova exista şi o familiă boiérescà *Apostol.*

Nic. Costin, Letop. II p. 94: „După mórtea luĭ Ilie Cantacuzino Visternicul, stătuse Visternic mare Gheorghiţă *Apostol* Păharnicul, pre carele îl avea Nicolaĭ-vodă (Mavrocordat) aprópe..."

In a doua jumătate din secolul XVII, un membru din acéstă familiă, Pavel *Apostol*, întrase în oştirea polónă şi s'a deosebit atât de mult prin fapte vitejescĭ, încât Statul îĭ dărui drept resplată maĭ multe sate în Ucraina. Fiĭul seŭ Danilă *Apostol*, ajuns vestit prin luptele sale contra Tătarilor şi Sueḑilor, rival al faĭmosuluĭ Mazepa, la vîrsta de 70 de anĭ a fost ales hatman de cătră Căzaciĭ Zaporojenĭ, pe carĭ ĭ-a cărmuit apoĭ pînă la mórte, între 1727—34. După Engel (Gesch. d. Ukraine p. 348), el a fost: „un demn urmaş al luĭ Chmielnicki, restabilind între Căzacĭ linişte, dar fără a fi trădat vre-o dată libertăţile lor". Insuşĭ rivalul seŭ Mazepa se rostĭa despre *Apostol*, pe când acesta era încă numaĭ colonel: „este un Moldovén, căruĭ óstea Zaporojenilor îĭ datoréză mult, ca şi luĭ tată-seŭ; e vitéz; toţi îl cinstesc şi 'l ĭubesc" (Bantyš-Kamenskiĭ, Ist. Maloĭ Rosii, t. 3 nota 109). Hatmanul Danilă *Apostol* a avut doĭ fiĭ, Petru şi Pavel, ambiĭ colonelĭ şi dintre carĭ cel al doilea —după mărturia contimpuranuluĭ Weber — vorbĭa cu multă înlesnire lătinesce, polonesce, franţusesce, italienesce, nemţesce şi rusesce. Acelaşĭ Weber ne spune, că familia *Apostol* se trăgea: „von dem vornehmen und alten Geschlechte der C a t a r r e n in der Moldau her, in welchem Fürstenthum seine Voreltern die grössten Bedienungen besessen haben" (ap. Engel, op. cit. p. 339). In acest pasagĭu „Catarren" este o învederată eróre de copiă saŭ de tipar în loc de C a t a r z e u, adecă C a t a r g i ŭ, singură familiă boerésca din Moldova care se începe cu C a t a r- şi cătră care se póte aplica epitetul de „ilustră şi veche" (vornehm und alt). In adevĕr,

după cum am vĕḑut maĭ sus, în familia Catargiŭ numele de botez *Apostol* era aşa ḑicênd stereotip. Némul boieresc *Apostol* este dară o ramură din Catargiescĭ, numită tot aşa după cum o ramură din Boldurescĭ şĭ-a însuşit numele de „Costachi“.

v. *Catargiŭ.*

[3]**Apòstol** (plur. *apostolĭ* saŭ *apostoluri*), s. m. ou n.; t. de Théol.: les actes des Apôtres. Carte canonică, scrisă de St. Luca şi care cuprinde o parte din faptele A p o s t o l i l o r după înălţarea Mântuitoruluĭ. In Noul Testament urméză immediat după cele patru Evangelie, pe carĭ óre-cum le continuă. Ca sinonim maĭ puţin întrebuinţat se ḑicea şi P r a x e ŭ saŭ P r a x i ă din grecul „*Πράξεις (τῶν ἀποστολῶν)*“.

Din causa mareĭ importanţe bisericescĭ a acesteĭ cărţĭ, Româniĭ începuseră a o traduce deja de prin secolul XV. Cel maĭ vechĭu *Apostol* românesc manuscript este aşa numitul Codice Voroneţian, scris cam între 1500—1550 (ed. Sbiera, Cernăuţĭ, 1885), ĭar cea maĭ veche tipăritură e *Apostolul* de pe la 1570, din care unicul exemplar cunoscut se păstrĕză în Muzeul istoric din Bucurescĭ (Tocilescu, Rev. t. 5 p. 29—57); ambele fără titlu. La 1683 s'a scos în Bucurescĭ în ediţiune separată: „*Apostolul* de pre orănduĭala grecesculuĭ *Apostol*“.

Afară de vechĭ traduceră românescĭ, între carĭ cată să nu uĭtâm pe acelea din Noul Testament dela 1648 şi din Biblia dela 1688, tot Românieĭ aparţine *Apostolul* tipărit în-4 pe 268 foĭ slavonesce „în capitala Tîrgovisce“ (vŭ nastolnem grad Trŭgovišč) la 1547 şi 'n care se ḑiçe că:

Ispisašese sie svĭatie i božestŭvnie knigi glagolemi Praxiĭ vŭ dni blagovernago i Bogomŭ chranimago i samodrŭžavnago Io Mirči voevode i gospodarŭ vŭsoi zemli Ugrovlachiiskoi i Podunaviĭu, synŭ velikago i prêdobrago Radula voevodi; temže ubo azŭ grêšni i mŭnše vŭ človcechŭ Dimtrie logofetŭ vŭnukže Božidarovŭ videvšeže umalenie svĭatych i božestŭvnich knigy vŭždelêchŭ troudolĭubŭzno, eliko vŭzmogochŭ oumom postignuti Bogou pospešŭstvuĭušču mi, sŭpisachŭ i sŭvrŭšych duše polŭznye knigy sie Praxi, eže oubo Duchom svĭatim apostoly naučiše i propovêdaše i prosiaše vusêi vŭselenêi konce zemlŭnie; troudichse o semŭ i sŭ oučenikyi moimy Oprê i Petrŭ...

Scrisu-s'aŭ aceste sfinte şi d-ḑeescĭ cărţĭ ḑise Praxie în ḑilele bine-credincĭosuluĭ şi de D-ḑeŭ păzituluĭ şi autocratuluĭ Ion Mircea Voevod şi Domn a tótă ţéra Ungrovlahieĭ şi pe Dunăre, fĭiu al mareluĭ şi prébunuluĭ Radul Voevod; decĭ eŭ, păcătosul şi cel maĭ mic între ómenĭ D i m i t r i e L o g o f ĕ t, nepot al luĭ Bojidar, vĕḑênd înputinarea sfintelor şi d-ḑeescilor cărţĭ, mĕ apucaĭ cu dragă muncă, întru cât îmĭ putu ajunge mintea, cu ajutorul luĭ D-ḑeŭ, de am scris şi am isprăvit aceste sufletuluĭ folositóre cărţĭ Praxia, pe carĭ prin Duhul Sfânt le-aŭ învĕţat Apostoliĭ şi aŭ predicat şi aŭ făcut să lumineze lumiĭ întregĭ pînă la marginile pămîntuluĭ; şi am lucrat aceste cu ucenicĭi meĭ O p r e a şi P e t r u...

Este o mare raritate bibliografică datorită tiparuluĭ românesc, pe care noĭ o cunóscem după exemplarul din biblioteca naţională serbă din Bielgrad;

un altul, mai complet, se află în biblioteca publică din Petersburg (Karataevŭ, Rospisĭ slav. knigŭ 1861 No. 30). Dintre *Apostolurĭ* slavice, mai vechiŭ decât acesta este numaĭ cel din 1525, tipărit la Wilno de Francisc Skorina.

Atât Ardeleniĭ, precum şi Moldoveniĭ, işĭ aduceaŭ Praxia din Ţéra-Românéscă.

Zaconic din Bĕlgrad, 1679 (Ciparĭu, Fragm. 261): „o evanghelie rumănéscă şi *apostol* rumănesc, carele le-au dat Şerban-vodă...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 198: „Poroncit'aŭ (Constantin Mavrocordat) de aŭ adus şi cărţĭ pinţăles din ţara Românéscă, căcĭ în Moldova nu se afla Evangheliĭ, *Apostolĭ* şi Leturghiĭ, dând poroncă Mitropolitul acele cărţĭ să le cetéscă pinţăles pe la bisericĭ...“

Ion Ghica, Scrisórea IV: „când plecaŭ la prăvălie, işĭ trămiteaŭ copiiĭ la dascălul Chiosea, ca să nu ştrengăréscă pe uliţă şi ca să înveţe să cananarchiséscă, să ţie ison cântăreţilor din strană, să citéscă *apostolul*, să ḑică tatăl-nostru şi creḑul...“

v. [1]*Apostol.*

Apostolèsc s. **apostolicèsc, -éscă,** adj.; apostolique. Tras dela Apostolĭ saŭ de felul cum eraŭ Apostoliĭ.

Omiliar dela Govora, 1642, f. I b: „creştinătăţiei noastre a sfintei beséreci *apostoléscâ* a Răsăritului...“

Cantemir, Divanul 1698, f. 43 b: „când vom cunoaşte şi célĭa carile am cunoscut şi am audzit dumnedzăeşti *apostoliceşti* şi besériceşti porunci...“

Zilot, Cron. p. 91:

Călugăre! când te-aĭ suit pe scaun arhipăstoresc,
Urméză ca să fi sciut canonul *Apostolicesc*...

Şi tot acolo în proză forma *apostolesc*: „multa învĕţătură, care la mulţĭ se întâmplă vătămătóre de sufletŭ, îl surpa şi pe dînsul întru nebăgarea de sémă a dogmelor *Apostolescĭ*...“

v. [1]*Apostol.*

Apostolèsce s. **apostolicesco,** adv.; apostoliquement. Aşa cum făceaŭ Apostoliĭ.

Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 338): „n'au făcutu cumu-i îngereşte şi *apostoleşte*, dereptu ace să muncescu...“

Alexandri, O primblare la munţĭ: „De doĕ césurĭ de când ne primblam *apostolicesce* prin déluri şi prin văĭ...“ = „am umblat pe jos“, imitat după locuţiunea scolastică: „per pedes Apostolorum“.

v. *Apostolesc.*

Apostolìă, s. f.; apostolat. Menirea Apostolilor saŭ asemenea. Sarcina de a respândi Evangeliul şi alte marĭ adevĕrurĭ.

Versetul: „*καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος*“ (Psalm. CVIII, 8), la Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ne întimpină în treĭ versiunĭ: „şi episcopiĭa lui să o ĭa altul; şi cinstĭa lui..., şi *apostoliĭa* lui...“ La Coresi, 1577: „şi piscupiĭa“; la Silvestru, 1651: „şi deregătoriĭa“.

v. [1]*Apostol.*

A-prânḑ, adv. et subst.; avant-midi. Literalmente ad-prandium, ca „amĭaḑĭ=ad-mediam-diem“. Poporul deosebesce *a-prânḑul*-mare şi *a-prânḑul*-mic, acesta din urmă numindu-se şi aprânjor, formă contrasă din deminutivul aprânḑişor.

„Părţile ḑileĭ sînt: ḑorĭ, rĕsăritu sóreluĭ, pre la prânḑişor, pre la *aprânḑ*,

în crucea-amédĭ...“ (R. Simu, Transilv. c. Orlat).

„Cĭobanii împărţesc timpul aşa: de când se lumină de ḑiuă şi cam pînă pe la 7 césurĭ, îĭ ḑice a p r â n g ĭ o r; dela 7 pînă la 9, *aprânḑ*...“ (T. Bălănescu, Némţ, c. Bălţătescii; A. Minculescu, Putna, c. Iresci; N. Bănescu, Vasluĭu, c. Telejna).

Nic. Costin, Letop. II p. 125: „când aŭ fost pe *aprânzul* c e l m a r e, étă că aŭ şi sosit Bekir-aga...“

„Diminéţa, când se ridică sórele ca de 3 prăjinĭ la dél, se ḑice *aprânḑul* c e l m i c, maĭ pe urmă este *aprânḑul* c e l m a r e, apoĭ n ă m ĭ a ḑ...“ (P. Căderea, Némţ, c. Bistricióra; G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ; Gr. Gheorghiŭ, Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

„Indată după ce resare sórele saŭ când îĭ rădicat de o suliţă, ḑic că'ĭ d e-*aprânḑu* c e l m i c; apoĭ după ce se maĭ rădică hăt multişor, ḑic că'ĭ d e-*aprânḑu* c e l m a r e, cam pe la 9-10 óre“ (G. Botez, Iaşi, c. Chişcărenĭ).

Descântec bucovinén de „Fapt“:

De fapt închinat
In revărsat de ḑorĭ;
De fapt închinat
Diminéţă;
De aprins
De foc nestins
De *aprânḑu* c e l m a r e...
(Marian, Descânt. p. 118),

unde editorul pune din eróre: „a p r i n s u cel mare“.

„A p r â n j o r, timpul înainte de prânḑ, care este înainte de a m ĭ a ḑ ĭ“ (N. Sânḑianu, Transilv., Haţeg).

v. *A-mĭaḑĭ*. — *Prânḑ*.

Aprângĭòr s. **aprânjòr**. — v. *A-prânḑ*.

¹·²·**Apriàt** s. **apriét**, adj. et adv.; 1⁰. clair, évident; 2⁰. clairement, evidemment. Se aude rar în popor, şi este de prisos din causa pré-multor sinonimĭ.

1⁰. Ca adjectiv:

Lexicon Budan: „*Apriat* = c h ĭ a r, l i m p e d e, l u m i n a t“.

Costachi Stamati, Muza I p. 531: „*Apriat*=l ă m u r i t, p e î n ţ e l e s, d e s l u ş i t“.

Ţichindél, 1814 p. 420: „Lucrurile carele se pot tâlcui cu cuvinte *apriate* şi î n ţ e l é p t e, de ce trébă sînt aci sfezile, gâlcevile, anathema...?“

Apoĭ în locuţiunea: „*apriat* lucru = c'est une chose claire“.

2⁰. Ca adverb:

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveştĭ p. 12): „Cine ţĭ-aŭ ḑis să taĭ tu tóte oile? Nu ţĭ-am spus eŭ *apriét* că numaĭ pe aceĭa s'o taĭ care s'a uĭta maĭ întâĭu la tine?..“

Oraţiă de nuntă de pe la Braşov:

De vreĭ să sciĭ *apriat*,
Iţĭ vom spune-adevĕrat...
(G. D. T., Poes. pop. 180)

Apriat n'are a face cu latinul a p e r i o, nicĭ cu o formă frecuentativă a p e r t o (Cihac), căcĭ din participiele a p e r t u s şi a p e r t a t u s fonetica românéscă nu îngădue a trage nemic analog: din „apertus“ ar fi eşit la noĭ „aperit“, ca din „coopertus“ — „coperit“; din „apertatus“ am avé „apertat“, ca din „libertatus“ — „ĭertat“; dar *apriat* nicĭ într'un cas. *Apriat* este curat paleo-slavicul **ПРІАТЪ** „gratus“ (Miklosich, Lex. 690), serbesce p r i ĭ a t a n, cu prepositionalul *a-* ca în „a-nevoe“, „a-lene“ şi 'n atâţĭa alţĭ adverbĭ. Sensul fundamental este dară „gratum acceptumque habendo“, „plausiblement“, „de façon à être agréé“.

v. *Priesc*. — *Priincios*. — *Prieten*.

¹·**Àprig** s. **àpric**, adj.; impétueux, violent, fougueux, irascible. Din lati-

nul apricus „exposé au soleil; ce qui est exposé au soleil, est aussi chaud, vif“ (Cihac). Singura pedecă contra acestei derivaţiuni ar fi accentul, de óră-ce lătinesce e apricus, adecă apricus, de unde la noi ar trebui să fie *aprîc* saŭ *aprîg*. Este sigur însă că aşa a şi fost în graiul românesc cel primitiv, urcarea tonuluĭ pe silaba iniţială fiind posterióră. In adevĕr, numaĭ prin tonicul *î* (= lat. ĭ) se explică netrecerea luĭ *i* în *e* în *âprig*, căcĭ netonicul *i* (= lat. *ĭ*) ne-ar fi dat pe â-preg, ca în „âger=ăgĭlis“, „frăged=frăcĭdus“, „cumince=commĭnico“ etc., pe când o asemenea formă nu ne întîmpină nicăirĭ în texturĭ saŭ în gura poporuluĭ, ci tot-d'a-una cu *i*, şi adesea cu conservarea luĭ *c*.

Dosofteiu, Paremiar 1683, II f. 20 b, Proverb. XXI, 19:

Maĭ bine să lăcuieşti în pustie, decât cu femĭae sfadnică şi *aprigă*...	Melius habitare in deserto quam cum muliere rixosa et linguosa et iracunda...

Ibid. I f. 34 b, Prov. XI, 25:

Sufletele sântŭ blagoslovite toate cĭale prostatece, ĭară omulŭ *aprică* nu i-ĭ bun chipulŭ...	Anima benedicta omnis simplex, vir autem animosus inhonestus est...

unde în Biblia din 1688: „omul mâniosŭ“.

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Dec. 3, f. 189 a: „Ellinĭĭ şi necredincoşiĭ să fiacerâ amari şi *apricĭ*, crudz şi nemilostivi...“

Nic. Costin, Letop. II p. 9: „...Ilie Sturzĭa, măcar că n'aŭ avut fĭcorĭ, n'aŭ priimit nice Domnie; ce boĭarĭĭ poftindu'l, şi văzind că'l trăgé čauşul, îndată s'aŭ ĭurat că de va fi el Domnu, să ştie bine că pre toţĭ boĭarĭĭ va pune supt sabie: ce boĭarĭĭ auzind aşĭa, îndată aŭ şi contenit, că aŭ fost de a'l credĕrĭa, că aŭ fost om *aprig*...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

Cu cel ales deĭ umbla
Fiiré'ţ nu se va schimba,
Iară cu îndărătnic
Fii-vei *apric* şi sălbatic...

Beldiman, Tragod. v. 1627:

Óste era îndestula, peste doo-deci de mii;
Cinci de lăniceri ortale, ceĭ mai *aprigĭ* şi dolii...

Costachi Conachi, Poes. p. 220:

Sa îmbli, să veţĭ în lume or-ce lucru de plăcut;
Aĭ priveliştĭ de primblare, aĭ tineri de întrecut;
Saŭ în scurt, uĭtând năcazul ce'ţĭ vine dela amor,
Să'ţĭ petreci vremea cu gustul unuĭ *aprig* vînător...

Balada „Ioviţă“:

Şi cum dise bătrânul,
Încalecat'aŭ surul,
Surul *aprig* şi fudul...
(Marian, Buc. I, 149)

Doĭnă din Ardél:

Când veţĭ faţa'ĭ rumeióra,
Un dor *aprig* te omóra;
Iar când treco şi'ţĭ zîmbesce,
Câmpu'n faţă'ĭ înfloresce...
(Familia, 1881 p. 455)

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 9: „vulturiĭ ceĭ falnicĭ cu late pene negre, precum şi ceĭ surĭ, al căror cĭoc ascuţit şi *aprig* la pradă rĕsare hidos din ale lor grumazurĭ jupuite şi golaşe...“

v. *Iute.* — *Inimos.*

²**Àprig** s. **àpric**, adv.; impétueusement, vivement.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVI:

Păcătosul pre cel derept *apric* pândéşte
Şi caută, şi să'l omoare pre el gândéşte...
v. [1]*Aprig.*

Aprigìme, s. f.; „véhémence, impétuosité, brusquerie" (Cihac).
v. [1]*Aprig.* — *-ime.*

Aprìlie s. **aprìl,** s. m.; Avril. A patra lună a anuluĭ. Formă cărturăréscă a cuvîntuluĭ, luată dela Slavĭ (Априлій) saŭ dela Grecĭ (Ἀπρίλιος), pe când din latinul A p r i l i s d'a-dreptul derivă forma poporană P r i e r, rostit une-orĭ P r i e l saŭ P r i i l. Macedo-românesce A p r i a r (Dr. Obedenaru). La Istriano-românĭ: A v r i l u, după forma veneţiană.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p. 12: „cinci zeci de zile deîn Paşti în luna lu P r i e r ŭ..."

Nic. Costin, Letop. II p. 44: „aŭ venit veste dela Ţarigrad şi cărţĭ la boĭerĭ în zioa de staule Floriilor *April* 8..."

„La *Aprilie* în 16 Ĭelele se prind în horă ne'ncheĭată şi jócă pe verdéţă; verdéţa pe unde aŭ jucat Ielele se topesce ca cum ar fi arsă de foc, apoĭ tărḑiŭ tare resare ĭarăşĭ ĭérbă în acel loc, de o frumuseţe rară, dar nemâncând'o nicĭ un dobitoc..." (A. Minculescu, Putna, c. Irescĭ).

„La 22 *Aprilie* se ḑice M â n i c ă t ó r e, când fermecătórele umblă tótă nóptea de ĭeaŭ laptele dela vacĭ şi sporul ródelor de pe câmp, precum şi sporul omuluĭ" (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Sărdanu).

Despre diferite credinţe şi datine poporane privitóre la *Aprilie,*
v. *Georz.* — *Măteălâŭ.* — *Tudoruse...*

Obiceĭul de a păcăli în ḑiua de 1 *Aprilie,* „le poisson d'Avril", s'a întrodus la noĭ nu de-mult din Franţa şi s'a respândit numaĭ pe'n oraşe.

Donicĭ, „Ḑi întâĭu *Aprilĭ*":

Nu sciŭ ḑĕŭ, pe ce temeĭurĭ
Ḑi întâĭu a luĭ *Aprilĭ*
S'aŭ menit din obiceĭurĭ
A fi ḑi de amăgirĭ...

Cu tóte astea, şi pe la ţéră *Aprilie* este privit ca î n ş e l ă t o r, ceĭa-ce a dat nascere maĭ multor ḑicĕtorĭ ţerănescĭ, în carĭ cuvîntul P r i e r se pune în înrudire prin etimologiă poporană cu p r i e s c.

„Despre P r i e r poporul ḑice: orĭ priesce, orĭ despóe" (V. Tomescu, Tecucĭu, c. Buda).

„P r i i l priesce şi jupesce" (G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

P r i e r fără plóe
Cheful Românuluĭ móe...
(S. Mangìucă)

„Luĭ *April* i se ḑice T r a i s t ă 'n b â ţ" (S. Velişcu, Iaşĭ, c. Bădenĭ) saŭ „luna luĭ T r a i s t ă î n b â ţ" (G. Botez, c. Chişcărenĭ).

Istriano-românĭĭ aŭ luat dela Veneţianĭ doĕ ḑicĕtorĭ:

A v r i l u nu te rescuperì; maĭu zalik cía...	Avril no te scoprir, Magio va adagio...
De A v r i l u dulci durmì...	Avril dolce dormir...
(Miklosich)	(Boerio)

v. *Prier.*

Aprìnd (*aprins*, *aprindere*), vb.; allumer, embraser, enflammer. Focul de'ntâĭu *aprinde,* după aceĭa a r d e. In *aprind* noţiunea fundamentală este „apuc a-", derivând din latinul a p p r e h e n d o, care în cele-lalte limbĭ romanice şĭ-a luat cu totul o altă desvoltare, însă cu aceĭa-şĭ noţiune fundamentală. Românul *aprind* şi francesul a p p r e n d s represintă de o potrivă pe acelaşĭ prototip latin, dar la

noĭ este „a p u c a arde“, la Francesĭ „a p u c a sci“. Fără element prepoşiţional, se ḑice: „p r i n d e a arde“, înrudit cu francesul „p r e n d r e feu“ şi italianul „p r e n d e r fuoco“, de unde se şi explică nascerea ulterióră a luĭ *aprind* „allumer“, singurul sens cu care acest cuvînt s'a păstrat în tóte dialectele române (cfr. Şaĭnénu, Semasiologia p. 181). Istriano-românul *prind* alăturĭ cu *aprind* este o formă scurtată. Macedo-românesce se ḑice la participiŭ *aprimptu* saŭ *apresu* în loc de *aprins* (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom.). Să se observe că şi'n daco-româna *n* din *aprind* tindea spre dispariţiune, trecênd în nasală vocală, de unde se şi scriea une-orĭ prin ѧ, nu nu prin и, bună-óră la Varlam, 1643, I f. 286 b: „pierdù ucigaşii aceĭa şi cetaté lorŭ *aprînsâ* (апрѧсѫ)...“

In graĭul vechĭu sinonim cu *aprind* era î n c i n d = lat. incendo; cu acea deosebire totuşĭ că acesta din urmă exprimă maĭ mult un moment intermediar între *aprind* şi a r d, precum şi *aprind* constituă érăşĭ un moment intermediar între a ţ î ţ şi i n c i n d. Este o frumósă gradaţiune: focul se a ţ i ţ ă, focul se *aprinde*, focul se î n c i n d e, focul a r d e. Distincţiunea însă între *aprind* şi î n c i n d nu se pré păzesce în vechile texturĭ.

Dosofteĭu, 1680, ps. IX: „în măndrĭa necuratului să *aprinde* méserul“, unde la Coresi, 1577: „în trufa necuratului î n c i n d e - s e mişelul“, ĭar lătinesce: „dum superbit impius, i n c e n d i t u r pauper“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVIII:

> Şi în gândul meu,
> De nespus băsău,
> Foc se va i n c i n d e
> Şi se va *aprinde*...

Silvestru, 1651, f. 279 a, Deuteron. XXXII, 22:

Ca foc să va încinge de mămĭa mĭa, şi va a r d e până dedesuptul ĭaduluĭ, şi va amistui pământul şi rodul luĭ, şi va *aprinde* temeliile munţilorŭ...

Ὅτι πῦρ ἐκκέκαυται ἐκ τοῦ θυμοῦ μου, καυθήσεται ἕως ᾅδου κάτω καταφάγεται γῆν καὶ τὰ γεννήματα αὐτῆς, φλέξει θεμέλια ὀρέων...

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 198): „întrară în cuptorĭul de focŭ aprinsŭ de 7 ori, şi nemica nu se spârérâ, nice se temurâ, pentru acéĭa nuoraţi furâ într'ănsulŭ, şi nu se *aprinserâ*, nice a r s e r â...“

Biblia din 1688, Malach. IV, 1:

Că ĭată zi vine a r z â n d ŭ ca unŭ cuptorĭu, şi va a r d e pre ei, şi vor fi toţ cei striini de félĭu şi toţi cei ce fac fără-de-legile trestie, şi va *aprinde* pre ei zioa céĭa ce vine...

Διότι ἰδοὺ ἡμέρα ἔρχεται καιομένη ὡς κλίβανος, καὶ φλέξει αὐτούς, καὶ ἔσονται πάντες οἱ ἀλλογενεῖς, καὶ πάντες οἱ ποιοῦντες ἄνομα, καλάμη, καὶ ἀνάψει αὐτοὺς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη...

Zilot, Cron. p. 6:

O, ce gróznică văpae numaĭ decât aŭ *aprins*! A r d e'ĭ, Dómne milostive, în pârîŭ de foc nestins...

In înţeles propriŭ, *aprind* presupune tot-d'a-una f o c.

Cantemir, Divanul 1698, f. 84 b: „păcatulŭ prilejŭ şi pricină čarcâ, ĭară de-aciĭa a să lăţi pre lesne îĭ ĭaste, şi dintr'o scântée să va *aprinde* foc...“

Doĭna ţeranceĭ:

> De cu ḑioa mătur casa,
> *Aprind* focul, gătesc masa,

Aduc apă din fântână
Şi furca n'o las din mână...
(Alex., Poes. pop. 2. 308)

Figurat:

Varlam, 1643, I f. 17 a: „păcatulŭ ĭaste unŭ lucru nesâţiosŭ: nu-i sosĕşte cu unulŭ sau cu doaă, ce totdéuna să *aprinde* şi a r d e tot mai spre multe râutâţi să facă...

I. Văcărescu, p. 314:

O flacără supţire
Imĭ trece prin simţire
In césul ce te vĕḑ;
Ş'îndată mĕ coprinde
Un foc ce mĕ *aprinde*...

Costache Conachi, p. 226:

Ce furtună tulburată şi odihneĭ surpătóre
Se rădică în simţirea uneĭ bĭete muritóre,
Ş'a potolitelor focurĭ văpaĭa inimĭ *aprinde*...

Într'o doĭnă din Ardél, printr'o admirabilă asociaţiune de ideĭ:

Dragă mi-ĭ leliţa 'n joc,
Când se légĕnă c u f o c;
Unde'şĭ pune picĭorul,
Te *aprinde* mohorul...
(Familia, 1886 p. 311)

Dar noţiunea f o c u l u ĭ, fie directă, fie figurată, se şterge aprópe de tot într'o mulţime de locuţiunĭ metaforice; precum: *aprind* mânia, *aprind* dragostea, *aprind* rîvna saŭ pofta, se *aprinde* setea, se *aprinde* sângele, se *aprinde* faţa etc.

Aprind m â n i a:

Zilot, Cron. p. 10:

Că Dumneḑeŭ *aprinḑêndu*-şi gróznică mânia sa,
Ne lăsa pentru pĕcate sudorĭ grele a vĕrsa...

saŭ tot acolo, p. 84, *aprind* g ă l c é v a: „Turciĭ pricepênd cum că prieteşugul Rosilor este curat ficleşug, fiind că-ĭ vedea făcêndu-se stăpânĭ pe cetăţile şi locurile lor în vreme de pace, le stătură împotrivă a nu-ĭ lăsa să mérgă înainte, din care se *aprinse* gâlcéva...“

Aprind d r a g o s t e a:

Varlam, 1643, I f. 42 a: „să nu să oprésca nice dănăoară dragostĭa iui dintru noi, ce pururĭa şi totdéuna să să *aprindză* şi să să înnoĭască...“

Antim, Predice p. 9: „cine va fi acela carele va socoti acestea şi nu se va *aprinde* cu totul de dragostea Mântuitoruluĭ..?“

I. Văcărescu, p. 49:

Răpind simţirĭ tinereştĭ,
Ĭĭ fermecĭ şi ĭĭ uĭmeştĭ,
Aprinḑêndu-ĭ cu amor,
Şi de tine se omor...

Doĭnă din Ardél:

Aĭ! săracă mândra mea,
Cu brâŭ roşu se'ncingea,
Inima mĭ-o *aprindea*...
(J. B., 244)

Aprind r î v n a saŭ p o f t a:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 253, despre porcarul care nu vĕḑuse nicĭ o dată vre-un oraş: „cum şi ce ar puté fi cetaté ca să să înştiinţéze cu pofta *aprinzindu*-să, rămătorĭĭ în câmp pustiĭ lăsind, — vârtos purcĭasă...“

Beldiman, Tragod. v. 29:

După trecere de vreme de câţi-va anĭ, s'aŭ turbat;
Rîvna între eĭ s'*aprinde* de slavă...

Aprind s e t e a:

Legenda S-teĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Braşov, p. 376): „acicé nice apâ n'am avutŭ să gustŭ, şi foarte mâ *aprindé* şi de apâ nu puté răbda...“, unde *aprindea* este forma arcaică pentru prima persónă singulară a imperfectuluĭ.

Aprind s â n g e l e:

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 32:

„Atunci sângele se *aprinse* într'însul şi turbarea îi coprinse sufletul...“

Aprind f a ţ a:

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „defăimaŭ din mult în maĭ mult petrecerile holteieĭ, a cărora însă aducere a-minte le *aprindea* feţele şi'ĭ făcea să rîdă cu hohot...“

Balada „Codrénul“:

Domnul faţa'şĭ *aprindea*,
Grecu'n beciurĭ s'ascundea...

cu nota luĭ Alexandri: „adică i se cuprinse obrazul de roşaţa mânieĭ“.

In balada „Erculén“ se descrie o fată atât de frumósă:

Cât o şi zăresce,
Sórele s'opresce,
Şi faţa'ĭ s'*aprinde*,
Şi raţa'ĭ so'ntinde
Ca un sărutat
Lung şi înfocat...

Aprind cu sensul de l u m i n e z:

A. Pann, Erotocrit p. 114:

Ci faţa'ĭ cea luminósă îndată a'ngălbinit,
Şi tot în acea minută ĭarăşĭ la loc s'a roşit;
Nepovestita'ĭ frumseţe tot feţe, feţe făcea,
Aci s'*aprindea* ca focul, şi aci ĭar se stingea...

Alexandri, „Cositul“:

Faptul ţileĭ se *aprinde* pe a délurilor frunte
Ş'un rîŭ falnic de lumină se revarsă peste munte...

Zilot, Cron. p. 75:

Privelisce de foc pre munţi se *aprinsese*:
Nicĭ drumurĭ, nicĭ cărărĭ pustiĭ nu remăsese,
Tóte pline de om, pline fără mincĭună,
Incât munţiĭ urlând, părea că cerul tună...

Conachi, p. 222:

Atunci înplântându'mĭ ochiĭ în întuneric, pre mărĭ,
Rog pe Dumneḑeŭ s'*aprindă* a sale cerescĭ cămărĭ,
Ca să poţĭ veni de grabă la locul cel însemnat
Unde, cu tovărăşiţa, nopţĭ întregĭ te-am aşteptat...

Aprind în ḑicĕtorĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

„Lumînarea se *aprinde* pentru ceĭ ce vĕd, nu pentru ceĭ orbĭ“ (Pann, I, 150).

„Bine e şi înaintea draculuĭ a *aprinde* când şi când câte o lumină“ (Ţichindél, 1814, p. 47).

Neculce, Letop. II p. 334: „sosind boieriĭ la Ţarigrad, aŭ socotit vreme şi aŭ păscut prilejul, şi când aŭ eşit Impăratul la gémie, eĭ şĭ-aŭ *aprins* r o g o j i n ĭ î n c a p şi aŭ dat arz la Impăratul, jăluind pre Nicolaĭ-vodă (Mavrocordat)...“

v. *Arz*.

Acelaşĭ, p. 298, vorbind de spaĭma luĭ Duca-vodă când se vĕḑu părît la Constantinopole, urméză: „se turbură tare şi 'şĭ *aprinse* p ó l e l e d e t ó t e p ă r ţ i l e; şi ce strinsăse banĭ dela ţară, nu apucă a dare pre la datornicĭ, şi începu a triimete banĭ la Pórtă şi la Hanul...“

v. *Pólă*.

„Dintr'o vorbă îţĭ *aprinḑĭ* p a e î n c a p“ (Pann, III, 9, 122).

I. Créngă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 2875 p. 285): „Dómne, ce vorbă ţĭ-a eşit din gură!.. Vreĭ să ne *aprindem* p a e î n c a p? să ne svîrlă baba pe drum?..“

Maĭ puţin românesce este: „a'şĭ *aprinde* pae p e c a p“ (Lumina pentru toţĭ, 1886 p. 304).

v. *Cap*.

Basmul „Orb-împărat“ (Tribuna din Sibiĭu, 1886 p. 401): „Intr'o clipită es afară treĭ fete nu cum să fie, ci tocmaĭ ca treĭ boboceĭ de trandafir. Mare lucru să nu ţi se *aprindă* c ă l c â e l e!...“

Alexandri, Craĭu-noŭ, sc. 2: „Eĭ! se vede că i s'o *aprins* c ă l c â i l e după fata ispravniculuĭ...“

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 1: „Ce spuĭ? Dragostea! Nu cum-va ţi

s'aŭ *aprins* călcâile după vr'o lelică?..“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „ba o strînge pe fată de mână, ba o calcă pe picĭor, ba... cum e tréba flecăilor. Și tropaĭ, ropaĭ, ropaĭ! i s'aŭ *aprins* luĭ Ipate al nostru călcâele...“

Macedo-românesce se dice cu acest sens: „s'aŭ *aprins* ficațiĭ“, de exemplu într'un cântec poporan (Dr. Obedenaru, Texturĭ Mss. în Acad. Rom. p. 251):

Cu muntrirea çi'nĭ fiçeșĭ,
Hicatele înĭ le-*aprimseșĭ*...

v. *Călcâiu.* — *Ficat.*

Alexandri, Șoldan Vitézu: „mĕ furnică prin inimă, mi s'*aprind* ochiĭ ca doĭ jăraticĭ...“

De tótă frumusețea este metafora în balada „Toma Alimoș“:

Murgul ochi'și *aprindea*,
Nechezĭa și respundea...

v. *Ard.* — *Ațiț.* — *Foc.* — *Prind...*

Aprindere (plur. *aprinderĭ*), s. f.; l'infinitif d'aprind pris comme substantif: action d'allumer, d'embraser, d'enflammer. Se întrebuințéză maĭ mult în sens moral, pe când pentru cel fisic e maĭ potrivit sinonimul aprins. Alțĭ sinonimĭ: aprindĕtură și aprinsură.

Cihac: „*aprindere* mare a sufletuluĭ = grande exaltation“.

Glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 285): „*aprindere*, încindere“.

Zilot, Cron. p. 2: „fiind în vîrstă tînără de 18, 19, 20 de anĭ, am simțit în înima mea o *aprindere* de dragoste cătră patrie-mĭ...“

Costachi Conachi, p. 258:

Mintea în căile sale iĭ înțĕlept mĕsurată,
Iar ĭubirea cea de sine cu *aprinderea* sburată,
Căreĭa, spre înfrînare și spre un fel de oprire,
Mintea iĭ stă împotrivă cu păsuită gândire...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 61: „Și de ce să nu'ĭ daŭ pe față acéstă négră vîndare? adaogă Dinul cu óre-care *aprindere* prefăcută...“

v. *Aprind.* — ¹·*Aprins.*

Aprindĕtòr, -óre, subst. et adj.; 1°. allumeur, éclaireur; 2°. enflammant, échauffant, excitant; 3°. inflammable. Cu primul sens, la Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 26 (f. 88 b): „Unŭ *aprindzătorĭu* de luminele svăntuluĭ, anume Onisiforŭ, să 'mvățasâ a fura făcliile...“ Cu sensul al doilea, de ex.: scânteĭ *aprindĕtóre*, saŭ figurat: dor *aprindĕtor*, privire *aprindĕtóre* etc., se aude rar. Cu sensul al treilea, în Lexiconul Budan: „*aprindĕtor* = accendibilis, entzündbar, entzündlich“.

v. *Aprind.* — *Apringĭóre.* — *-tor.*

Aprindĕtură, s. f.; „embrasement“ (Cihac).

v. *Aprind.* — *Aprinsură.*

Apringĭóre, s. **aprinjóre**, s. f. plur.; allumettes. Formă contrasă din aprindĕtóre. Se întrebuințéză în Ardél (S. Bărcianu), alăturĭ cu sinonimiĭ lemnușe și pucĭósă, la noĭ chibrturĭ.

v. *Aprind.* — *Chibrit.*

¹·**Aprins, -ă**, adj.; le participe passé d'aprind pris adjectivement: allumé, embrasé, enflammé. *Aprins* este ce-va gata să ardă saŭ începênd a arde.

Cugetărĭ în óra morțiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 459): „unora le va fi fața ca lumina luniei, alțiĭ ca lumina dzileei, alțiĭ ca fierul *aprinsu* cându sar scânteile dintru elu...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 66 b: „cine mănie pre preotulŭ sau pre ar-

hiereulŭ, vracĭulŭ celŭ sufletescŭ, de mănia lui Dumnezeu vorŭ fi *aprînşi...*“

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

. . . cuventele Domnului *aprense...*	*...τα λόγια Κυρίου π ε π υ ρ ω μ έ ν α...*

In sens propriŭ, este *aprins* ce-va de f o c, saŭ cel puţin se presupune f o c u l, ca la Costachi Conachi p. 105:

Ticălos sufletul meŭ,
Cât pătimesce de reŭ!
Pătimesce că'ĭ *aprins*
De focul acel nestins!...

Adesea însă noţiunea f o c u l u ĭ se depărtéză de tot, ca în ḑicerile figurate: sete *aprinsă*, gónă *aprinsă*, *aprins* de rîvnă, faţă *aprinsă*, ba chĭar la caĭ „nărĭ *aprinse*“ când es din ele aburĭ.

Dosofteĭu, 1673, f. 65 a:

În ce chip dorĭaşte cerbul de fîntână
Cîndu'l stringe sĭatea de'l a r d e'n plămână,
Sufletul mĭeŭ, Doamne, aşĭa te dorĭaşte
Cu sĭate *aprinsă*, de mă veştedzĭaşte...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 269: „...gonindu'ĭ toţi din tóte părţile, şi ne maĭ având unde fugi, aŭ trecut dincoace în pământul Turculuĭ la Baltă, şi fiind *aprinşĭ* gonaşiĭ Rusieĭ, s'aŭ înşelat şi eĭ şi aŭ trecut la Baltă...“

Beldiman, Tragod. v. 241:

Toţi la brîŭ aveaŭ pistóle, alţiĭ cu săbiĭ încinşi,
Cu toţiĭ de-a Eterieĭ rîvnă se vedeaŭ *aprinşĭ*...

Gr. Alexandrescu, „O impresiă“:

Când caiĭ, repeḑĭ, ageri, cu cóme resfirate,
Cu n ă r i l e *aprinse*, cu gurile spumate,
Muşcând cu neastîmpĕr zăbala ce'ĭ ţinea...

Colinda „Pluguluĭ“:

Să vĕ fie casa casă,
Să vĕ fie masa masă,
Tot cu mesele întinse
Şi cu feţele *aprinse*...
(Alex., Poes. pop.[2]. 391)

Cu poeticul *d* ca în d a l b, ne întimpină în colinda „Botezul“:

Sînt tot mese 'ntinse
Şi făcliĭ *daprinse*...
(G. D. T., Poes. pop. 23)

Intre culorĭ este şi *aprins*-g a l b e n = galben ca f o c u l (Marian, Chromatica p. 50).

O făină veche şi stricată se ḑice *aprinsă*.

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 1: „600 de galbinĭ dela Jidanĭ pitarĭ, pentru ca să li se învoéscă a vinde maĭ scump jămle făcute cu făină *aprinsă*...“

v. *Aprind.* — [2 3]·*Aprins.*

[2]·**Aprìns**, s. n.; le part. passé d ' a p r i n d pris substantivement: allumage, éclairage. Sinonim cu a p r i n d e r e, dar care nu se întrebuinţéză nicĭ o dată în sens moral. E stereotip în locuţiunea adverbială: „pe la *aprinsul* luminărilor = lorsqu'on allume les chandelles, le soir“ (Cihac).

Dicţionar Mse. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Aprins.* Incendium“.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 26 (f. 87 b): „cu *aprinsulŭ* besĭaricĭĭ aŭ scornitŭ nărodulŭ, ĭară cu stânsulŭ l'aŭ îndesitŭ...

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „Séra în *aprinsul* luminărilor, un car plin cu lupĭ tinerĭ şi bătrânĭ, cu vulpĭ şi cu epurĭ, venĭa cu vînătoriĭ...“

v. *Aprind.* — [1·3]·*Aprins.*

[3]·**Aprìns**, s. n.; t. de Vétérin. popul.: fourbure, entérite couenneuse. Acéstă grea bólă, care face că dobitocul perde grăsimea şi aşa ḑicênd se topesce, de unde 'ĭ vine numele frances poporan „gras-fondu“, se observă la caĭ şi la boĭ. Se ḑice şi a r s l a i n i m ă.

„*Aprins* este o bólă la vite“ (V. Trifă, Sucéva, c. Mălinĭ).

„Bóla *aprinsul*, atât la caĭ precum şi la vite cornute, vine din fugă mare saŭ din pré multă muncă; dobitocul începe a se usca pînă ce móre“ (I. Corcĭovă, Tutova, c. Docanĭ).

„Bóla *aprins* la vite este aprindere la plămânĭ“ (T. Coate, Covurluĭu, c. Tîrgu-Berescĭ).

Vineţki Avgi-başa, Cărtecică, Bucurescĭ 1806 p. 68: „Când ĭaste calulŭ arsŭ la inemă, să ĭaĭ rachiu slabŭ una ocă şi piperĭu întregŭ sau pisatŭ de-parale, şi să'lŭ amestecĭ, să-ĭ tornĭ caluluĭ în gât, dar maĭ înainte să-lŭ învăleştĭ să să năduşască; orĭ să fărâmĭ şapte oao cu totul şi prin ţesală să'ĭ tornĭ pă gâtŭ...“

v. [1·2]*Aprins*.

Aprinsùră, s. f.; inflammation, embrasement. Sinonim cu aprinḑătură şi cu substantivul aprins. Se aude peste Carpaţi (S. Bărcianu).

v. *Aprind*. — *-ură*.

Apròd (plur. *aproḑi*), s. m.; 1⁰. page; 2⁰. huissier. In primul sens, cu care nĭ-a venit din maghiarul apród, ne întimpină numaĭ în vechile texturĭ, precum şi'n Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr, 1883 p. 424): „*Aprod*. Ephoebus“, adecă: „ephebus, ἔφηβος, adolescent“. Nu figuréză nicăirĭ „în vechiĭ cronicarĭ cu însemnarea de vitéz“ (L. M., Gloss. 22).

Neculce, Letop. II p. 199, vorbind despre epoca luĭ Ştefan cel Mare: „*aprozii* atunce nu era din oamenĭ proştĭ cum sănt acum, ce era tot fecĭorĭ de boĭerĭ, şi portul lor era îmbrăcaţĭ cu şarvanale cu cabaniţe...“

Astfel de *aprod* era legendarul fundator al familieĭ Movilă, pe care'l cântă Costachi Negruzzi în „*Aprodul* Purice“, adăugênd în notă că: „copiiĭ-de-casă şi *aproḑiĭ* alcătuĭaŭ garda Domnéscă; eĭ eraŭ toţĭ călărĭ, purtaŭ căciulĭ ţurcănescĭ cu pene, dulămĭ de catifea cu nasturĭ de argint“.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 293: „în vechile vremĭ era doĭ Vătajĭ de *Aprozĭ*, unul se numĭa Vătav de *Aprozĭ* de Tîrg, şi altul Vătav de *Aprozĭ* de Curte. Şi acéstă bréslă a aprozieĭ, la Domniĭ ceĭ vechĭ păn' la Radu-vodă s'aŭ păzit rănduéla cinstiĭ lor, încă şi la alţĭ Domnĭ maĭ încoace, că aŭ fost foarte cinstiţĭ *aprozii*, şi îmbla cu şarvanale, şi la boĭeriĭ ceĭ maĭ de cinste *aprozii* îmbla cu poruncile Domneştĭ; şi când mergea la casa boĭerilor, orĭ în ce cinste de boĭerie era acel boĭer, eşĭa înaintea luĭ şi'l primĭa cu şlicul a-mână, şi băgându'l în casă, stând boĭerul în picĭoare şi cu *aprodul*, iĭ da poronca Domnéscă, şi punea pe *aprod* de şădea şi apoĭ şădea boĭerul. Şi *aprozii* aciĭa încă se făcea din oamenĭ de cinste; cum şi din némul cel cinstit al Cantacuzinilor, cel dintâĭu anume ce aŭ venit în Moldova întâĭu *aprod* aŭ fost, şi pe urmă s'aŭ cinstit cu alte boĭeriĭ, ajungând păn' la starea cea maĭ de cinste a boĭeriilor. Ĭar dela o vreme încoace acéstă bréslă s'aŭ fost micşurat, începând acum la acéstă bréslă din oamenĭ proştĭ...“

La 1583, Simeon Movilă, în urmă Domn în Moldova şi'n Ţéra-Românéscă, era numaĭ *aprod* (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat. t. 1 f. 456 b).

Miron Costin, Letop. I p. 257, vorbind despre Radu-vodă Mihnea: „*Aprozii* de Divan maĭ de cinste nice la o Domnie n'aŭ fost; cu urşinice mulţĭ şi cu cabaniţă cu jder şi cu hulpĭ îmbrăcaţĭ; şi orĭ la cine şi la ce boĭerin mergea cu carte domnéscă, în picĭóre sta boĭerinul până ce cetĭa cartea...“

Acelaşĭ ne spune într'alt loc (A. I. R. I, 170) că: „marele postelnic judecă tótă Curtea domnéscă, pe *aproḑĭ*, pe curtenĭ şi pe Turcĭ...“

Act muntenesc. din 1649 (Arch. Stat. Doc. Rom. I No. 333): „fost'au mulţi boĭari anume: Popescul căpitan ot Buzău, şi Jipa spătar ot tam, i Ionaşcu diaconul ot tam, i Vasilie ĭuzbaşa ot tam, i Sache ĭuzbaşa ot tam, i Zahariĭa logofăt ot Trăgovişte, i Mogoş *aprod* ot Buzău...“

Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act I sc. 2: „te'ndoescĭ póte de cuvîntul luĭ Farcaş? cel maĭ vrednic şi maĭ voĭnic *aprod* a luĭ Cantimir-vodă...“

Balada „Oprişanul“:

> Slugĭ, *aproḑĭ*, copiĭ de casă!
> Voĭ dormiţi şi nu vĕ pasă
> Sórele c'aŭ resărit
> Şi pe mine m'aŭ trezit...

şi maĭ jos:

> Toţĭ *aproḑiĭ* se treziă
> Şi luĭ Vodă respundea...

După Aşeḑămîntul luĭ Grigorie Vv. Ghica din 1776 despre „Venitul boierilor Moldoveĭ“ (ed. Răşcan, p. 21, 32, 33), *aproḑiĭ*, ca şi „copiiĭ de casă“ şi „armăşeiĭ“, eraŭ însărcinaţĭ a „împlini baniĭ“ dela datornicĭ particularĭ saŭ aĭ fisculuĭ şi „a aduce pentru pricinĭ de gĭudecăţĭ şi pentru alte pricinĭ“, după hotărîrea Divanuluĭ saŭ din porunca luĭ Vodă. Oboséla lor era calculată cu óra, avênd dreptul de a lua dela ceĭ vinovaţĭ „de tot césul câte 20 banĭ noĭ“, ceĭa ce se chiăma cĭubote saŭ trépĕd. In capul lor era un Vătav de *Aproḑĭ* şi un Céuş de *Aproḑĭ*, fie-care avênd sub dînsul un numĕr de *Aproḑĭ* şi câte un Ispravnic.

Duca-vodă, 1682 (Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 65): „de nu or veni după soroc, apoi vom trimite domniĭa mé un *aprod* di-i aduce, şi vor da şi cobote...“

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 69): „fiind Datco sluj dator unuĭ negustor anume Dona vnuc Donie taleri 210 şi neavând banii să-i plătéscă şi având strînsoare şi puindu'l şi la oprélă la Alexandrache Céuşul de *Aprozi*...“

Nic. Costin, Letop. II p. 87, despre Nicolae Mavrocordat: „cărţĭ de plinit cu Armaşĭ, cu Copiĭ din casă saŭ cu *Aprozĭ* nu da, ce cărţĭ pe la scaune la Părcălabĭ să cheme faţă pe cutare cu Turcul să stea să se ĭa sama, şi ce ar fi drept pe zapis cu zi să'ĭ plătéscă (creditoruluĭ Turc), éră nu cu plinélă saŭ cu închisóre...“

În Condica de Visteriă a luĭ Constantin Brâncovan, 1693 (Mss. în Arch. Stat.), *aproḑiĭ* ne apar ca o bréslă, care contribuĭa la plata haracĭuluĭ şi a diferitelor „poclóne“, une-orĭ maĭ mult, alte orĭ maĭ puţin, după hotărîrea Domnieĭ.

Istoria *aprodului* se resumă în următórea scădere: de'ntâĭu el este „page“, „enfant noble“, copil de boĭer dat la Curte pentru a dvori, în pace şi'n resboĭu, pe lîngă faţa Domnuluĭ, deprinḑêndu-se acolo cu lumea cea mare, în aşteptare ca vrîsta să'ĭ permită a fi boĭerit; ca semn de înaltă încredere, Principele îl trimite cu porunci la uniĭ şi la alţiĭ; de aci însă, mergênd une-orĭ şi după însărcinarea sfetnicilor princiarĭ, *aprodul* începe a perde din însemnătate; înzădar se maĭ face câte-va timp o deosebire între „*aproḑĭ* de Curte“ şi „*aproḑĭ* de tîrg“ saŭ „*aproḑĭ* de Divan“, căcĭ o dată pe pripor, lucrul ajunge în curând că orĭ-ce fel de *aprod* devine un simplu „huissier“, o tréptă la care copiiĭ de boĭerĭ şi nicĭ chĭar de boĭerinaşĭ nu vor să se pogóre, ci se'ndésă numaĭ prosti-

mea; de unde, în sfîrşit, astădĭ acest nume se dă în genere la slugĭ de pe lîngă autorităţĭ, de pe la ministere, prefecture, tribunalurĭ etc.

v. *Armăşel.* — *Cĭobóte.* — *Copil-de-casă.*

Aproḑèl (plur. *aproḑeĭ*), s. m.; petit page. Deminutiv din a p r o d.

Colindă muntenéscă:

Stă murgul legat,
Legat şi 'nfrînat;
Mult nu stă legat,
Că pe el mi'l scóte
Şi frumos mi'l bate
Frumuşel pe spate,
Şi pe el mi'l ţin
Patru *aproḑeĭ*,
Doĭ de dărlogeĭ,
Doĭ de dalbe scărĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 56)

Intr'o variantă:

Patru *daproḑeĭ*...
(Vulpian, Text p. 39)

v. *Aprod.*

Aproḑìă, s. f.; qualité de page ou d'huissier.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 293: „acéstă bréslă a *aprozieĭ*...“

v. *Aprod.*

¹·Aprópe, adv.; 1⁰. près, proche; 2⁰. presque, à peu près, environ. In primul sens e sinonim cu l î n g ă, care însă presupune o învecinare nemijlocită, pe când *aprópe* admite alt ce-va la mijloc; de ex.: Petru este *aprópe* de mine, dar nu e l î n g ă mine, căcĭ între noĭ doĭ se află Ion. In sensul al doilea, e sinonim cu m a ĭ - m a ĭ: *aprópe* gata=m a ĭ - m a ĭ gata=puţin lipsesce ca să fie gata.

Aprópe este lat. a d - p r o p e, vechĭu ital. a p r o v o, provenţ. a p r o p, vechĭu franc. a p r u e f (Cihac), maĭ persistând în unele dialecte italiene: milanes şi brescian a p r ö f, piacentin a p r ö v etc. (Biondelli). Un text medio-latin: „vina colligenda ipsis ecclesiis a p r o p e situata vix possint recolligi“ (Du Cange).

1⁰. A n t i t e s a.

Aprópe este în opoziţiune cu d e p a r t e, fie în timp, fie maĭ ales în spaţiŭ.

Proverb despre ceĭ ce numaĭ se arată a fi ce-va: „de d e p a r t e calu'ţĭ bate, de *aprópe* ochi'ţĭ scóte“ (Pann, II, 111).

Altul: „de d e p a r t e trandafir, de *aprópe* borş cu ştir“ (ibid.).

Balada „Voĭchiţa“:

Şi la el cum ajungea,
D e p a r t e poclon făcea
Şi de-*aprópe* 'ngenunchĭa...
(Marian, Bucov. I, 35)

Balada „Gheorghiţă“:

Du-te la domniĭ ceĭ reĭ
Şi'ţĭ fă vr'o trébă cu eĭ:
De d e p a r t e 'ngenuchéză
Şi de-*aprópe* cuvintéză...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 39)

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 8: „în munca foculuĭ de vécŭ nu va sta d e p a r t e de aceĭa, ce *aprópe*...“

2⁰. *Aprópe* f ă r ă p r e p o s i ţ i u n e.

Se întrebuinţéză rar.

O admirabilă locuţiune în „Balada luĭ Dumneḑeŭ“:

Departe gândiĭ,
Aprópe grăiĭ...
(Ţéra nouă, 1886 p. 702)

„A avé pe cine-va *aprópe* = dans son intimité, dans sa familiarité“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 94: „stătuse Visternic mare Gheorghiţă Apostol Păharnicul, pre carele îl avea Nicolaĭ-vodă *aprópe*...“

La imperativ: „vino *aprópe*!“ „stăĭ maĭ *aprópe*“ etc.

Maĭ tot-d'a-una *aprópe* îşĭ asociază prepoziţiunile d e saŭ p e.

3⁰. de *aprope*, „de près“.

Avênd înainte pe de, *aprópe* póte să aĭbă doĕ funcţiunĭ:

a) Să arate o direcţiune ca franţusesce în „de près“: „n'am venit de departe, ci de *aprópe*“, de corespundênd aci luĭ din în: „am venit din apropiare“.

Dosofteĭu, 1673 f. 6 b:

Strâmbiĭ nu laş să trăĭască
De-*aproape* să te prăvască...

b) Când urméză după un nume, servă drept adjectiv: ce-va de *aprópe* =apropiat.

Act moldovenesc din 1662 (A. I. R. III p. 244): „ĭaste şi ĭa rudenie de *aproape* lui Gavril hat...“; pe când fără de este un curat adverb, bunăóră la Moĭsi Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I p. 72): „domniĭa mé săntu mai *aproape* rudă lui Isac Balicăi hatmanului...“

Ca adjectiv, de *aprópe* îşĭ póte prepune articlul „cel“:

Dosofteĭu, 1673, f. 40 a:

Cu ceĭa ce nu ţân ğurământ de pace
Cătră cel de-*aproape*, ce fac ce le place,
Dă-le, Doamne, plata precum eĭ lucrédză...

Acelaşĭ, 1680, ps. XXVII: „cariĭ grăesc pace cu ceĭ de-*aproape* aĭ săĭ“, unde la Silvestru, 1651: „cu priĭatiniĭ săĭ“, ĭar la Coresi, 1577: „cătră soţii săi“.

4⁰. *aprópe* de „près de“.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIII: „*aproape* e Domnul de frământii cu înrema...“

Proverbul egoiştilor: „Cămaşa e maĭ *aprópe* de pĭele“ (Pann, III, 109).

Locuţiune proverbială despre ceĭ fricoşĭ: „ca şoreciĭ când cânta jucând hora: sus de mână, jos de vînă, şi maĭ *aprópe* de gaură“ (ibid. III, 53).

Moxa, 1620, p. 400: „se văzu că e bătrănŭ şi *aproape* de moarte...“

Indreptarea legiĭ, 1654, p. 662: „carele va bate pre cine-va cu curé sau cu nuĭa, ca să'lĭ facă bunŭ pentru greşala luĭ, şi'l va omorî, acela ĭaste întru uciderile céle fără de voe; ĭară cine va da la sfadă băţŭ sau sabie sau cuţitŭ, şi va lovi pre cine-va în fie-ce locŭ şi'l va omorî, acéĭa ĭaste *aproape* de uciderĕ de voe...“

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Hebr. VIII, 13:

...ĭară ce să învechéşte şi îmbătrânéşte, *aproape* e de perire...	...quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est...

E maĭ cu sémă poporană construcţiunea luĭ „*aprópe* de“ cu supinul.

Moxa, p. 357: „era zimislitŭ în trupul maică-sa, şi căndŭ fu *aproape* de născutŭ, ĭa muri...“

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 119): „dă vréme ce şi chiliile şi păreţii şi îngrădişul mănăstirii, unele s'au surpat, altele era *aproape* de surpat...“

A. Pann, Moş-Albu, I, 39:

Maĭ vîrtos d'atâta vreme după cum nu m'a vĕḑut,
Chĭar şi de tot să mĕ uĭte e *aprópe* de creḑut...

Ca idiotism: „*aprópe* de mintea omuluĭ=ganz natürlich“ (Dr. Polysu).

Zilot, Cron. p. 73:

Sciĭ ce sună aşa? *aprópe* e de minte:
Alérgă care 'ntăĭu să fugă maĭ nainte...

5⁰. pe *aprope* „pas loin“.

Are un înţeles maĭ nehotărît decât simplul *aprópe*.

Dosofteĭu, 1673, f 132 b:

Şi să'ţ facă numeluĭ ocară
Nebuniĭ ce's pre-*aproape* do ţară...

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 382): „să n'aĭ nicĭ o grijă, că sciŭ eŭ o poénă în pădure, chĭar aicĭ pe *aprópe*; să tragem acolo...“

Balada „Mioriţa“:

Ca să mĕ 'ngrópo
Aice pe-*aprópe*...

Cu acelaşĭ sens: cam *aprópe*.

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechemvre, cam *aprópe* de Crăciun,
Indemnă dracul pe Vodă spre alt gând grózнic nebun...

6º. Particularităţĭ.

a) „*aprópea* = *aprópe* a“ de'naintea genitivuluĭ în doĭna „Haĭducul rânit“:

Pe cel dél îndelungat
Sue-s'un car ferecat
C'un haĭduc de el legat;
Iar *aprópea* caruluĭ
E mama haĭduculuĭ...
(Alex., Poes. pop 2· 315)

b) „De d'*aprópe*“ prin analogiă cu „de departe“ în balada „Corbea“:

Tu, măĭcuţă, să te ducĭ
Şi pe Vodă să'l apucĭ,
De departe să'ngenuchĭ,
Mâna, póla să'ĭ săruţĭ,
De d'*aprópe* să te rogĭ...
(G. D. T., Poes pop. 519)

c) *Aprópe* construit cu infinitivul la Zilot, Cron. p. 15: „luând séma cu amăruntul, nu numaĭ că dreptate saŭ semn al dreptăţiĭ n'am vĕḑut, ci încă maĭ vîrtos: potopul nedreptăţiĭ acoperindu-o şi *aprópe* a îneca ticăloşiĭ locuitorĭĭ eĭ...“

v. 2·*Aprópe*. — *Apropiŭ*. — *Departe*.

2·Aprópe, s. m.; proche, prochain. Născut din adjectivalul de aprópe, acest cuvînt păstréză une-orĭ pe de, ḑicêndu-se de *aprópele*. Se întrebuinţéză numaĭ articulat. Fie-care om este *aprópele* pentru toţĭ ceĭ-lalţĭ ómenĭ. *Aprópele* nu exprimă noţiunea locală de vecin, nicĭ pe acea plastică de asemene, ci concepţiunea cu mult maĭ înaltă de strînsa solidaritate materială şi morală a némuluĭ omenesc.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XIV:

...gĭură-se *aproapelui* său şi nu se lépădă...	...jurat proximo suo et non decipit...

Codicele Voroneţian din aceĭaşĭ epocă (ibid.), Iacob, II, 8:

...ĭubéşte *aproapele* tău ca tiînre însuţi...	...diliges proximum tuum sicut te ipsum...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688, acusativul cu prepositiune: „pre *aproapele* tău“, ĭar în Noul Testament din 1648 sinonimul puţin potrivit „priĭatenul“.

Zilot, Cron. p. 2: „era faptele luĭ sfinte şi pline de tótă dragostea către *aprópele*...“

Pravila Moldov. 1646, p. 1: „să nu cumva îndrăznéscă a eşi den hotarul de-*aproapelui* său...“, unde ar fi fost maĭ nemerit „vecinului“.

Dosofteĭu, 1680, ps. C:

Pre cela ce clevetiĭa într'ascuns de-*aproapele* său, pre-acesta 'l goniĭam...	Detrahentem occulte proximo suo, hunc persequebar...

Ibid. XI: „deşĭarte grăi careleş către de *aproapele* său...“, unde în Coresi, 1577: „deşertŭ grăi cineş către sotŭlŭ său...“

v. 1·*Aprópe*. — *Apropiŭ*. — 2·*Asemene*. — *Soţ*. — *Vecin*...

Apropiáre, s. f.; l'infin. d'apropiŭ pris comme substantif: rapprochement,

proximité. *Apropiare* este în opositiune cu depărtare.

Indreptarea legiĭ, 1654, p. 744: „Dragoste să chiamă o ĭubire şi o *apropiare* a unuĭ lucru...“

I. Văcărescu, p. 19:

Ea ĭĭ simte 'ntâĭu puterea,
Şi cu glas petrecător
Tuturor *apropierea*
Spuno-a dulceluĭ amor...

Beldiman, Tragod. v. 493:

Codriĭ marĭ şi ape multe, *apropiere* de munţĭ,
Cât să nu'ĭ pese nimică de-or fi duşmanĭ cât de mulţĭ...

Se ḑice: cu *apropierea* şi în *apropiere*.

A. Pann, Prov. I, 119:

Decĭ bubosul strugur, ce'şĭ avea şederea
Pe lîngă Crăĭasa cu *apropierea*,
Pîrcălab să fie cinste avusese...

Costinescu, Vocab. I, 59: „A avé un lucru în *apropiare* = a'l avé aprópe“.

Dr. Polysu: „îmĭ vine cu *apropiare*= ich bin nahe, ich habe es nicht weit“.

v. [1]*Aprópe.* — [2]*Apropiat.* — *Apropiĭ.*

[1]**Apropiàt,-ă,** adj.; le part. passé d'apropiŭ pris comme adjectif: 1°. proche, approché, rapproché; 2°. accessible, affable, aimable. In primul sens este *apropiat* ce nu e depărtat. Ce-va maĭ puţin decât învecinat. In sensul al doilea, este *apropiat* acela care nu ne ţine pe noĭ departe saŭ care nu ne respinge. Se ḑice şi apropielnic.

Coresi, 1577, ps. LXXXVII:

Delungat'ai de mine soţulŭ şi *apropiatulĭ*...	Elongasti a me amicum et notos...

Ibid. ps. XXXVII:

...şi *apropiaţiĭ* miei de departe stătură...	...et qui juxta me erant de longe steterunt...

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 29 f. 35 a: „Şi era dară blândŭ, şi bunŭ cu toţŭ, *apropiatŭ* adecă grăĭaĭ lesne cu dânsulŭ...“

v. *Apropiŭ.* — *Apropietor.*

[2]**Apropiàt,** s. n.; le part. passé d'apropiŭ pris comme substantif: approche. Sinonim cu apropiare. Se întrebuinţéză rar.

Miron Costin, Letop. I p. 300: „Mult aŭ stătut boĭeriĭ, maĭ vărtos Iordachi Visternicul cel mare, să nu pĭeie Cĭogoleştiĭ şi Stefan Sardarĭul; ce temându-se Vasilie-vodă ca după *apropietul* oştilor ungureştĭ să nu facă şi eĭ vre-o zarvă în Curte, ĭ-aŭ omorât...“

v. [1]*Apropiat.*

Apropièlnic s. **apropiètnic,-ă,** adj.; „accessible, affable“ (Cihac). „*Apropietnic* = freundlich, lieb, zugänglich“ (Dr. Polysu).

v. [1]*Apropiat.* — *-nic.*

Apropietàr, s. m.; propriétaire. Neologismul proprietar a devenit fórte respândit pe la ţéră şi pe'n mahalale sub acéstă formă *apropietar*, născută prin etimologiă poporană din aprópe.

Jipescu, Opincaru p. 62: „purceĭ, faguri, limbĭ, şi tot ce aĭ maĭ bun pîntru *apropriitar*, arîndaş, şi Greculuĭ care te-aŭ împrumutat o-dată şi le-aĭ plătit dĕ douo orĭ...“

Apropietòr,-óre, adj.; „approchant, rapprochant“ (Cihac).

Coresi, 1577, ps. LIV:

...izbăvéşte cu pace sufletulŭ mieu de *apropietorii* de mine...	...redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi...

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve f. 104 a): „cu totul apropiat tutu-

ror greşiţilor, cu totul a p r o p i a t tuturor *apropiitorilor...*“

v. *Apropiŭ.*

Apropiċz. — v. *Apropiŭ.*

Apropìme, s. f.; „proximité“ (Cihac).

Apròpiŭ (*apropiat, apropiare*), vb.; approcher. In opositiune cu d e p ă r t e z. *Apropiŭ* nu este o formaţiune românéscă din a p r ó p e, ci se trage d'adreptul din latinul rustic a p p r o p i o în loc de clasicul „approximo“ saŭ „appropinquo“, des în texturile mediolatine, bună-óră: „a p p r o p i a n s alligavit vulnera ejus“ saŭ „a p p r o p i a r e Deo desiderant“ (Du Cange, ad voc.), de unde şi proventalul a p r o p j a r, franc. a p p r o c h e r etc. (Cihac).

Locuţiunea proverbială a hoţilor: „*Apropie*-te crâng, d e p ă r t é z ă-te câmp!“ (Pann, III, 52).

Diferitele construcţiuni ale luĭ *apropiŭ* sînt: cu acusativul saŭ cu dativul în graĭul archaic, cu d e şi alte prepositiuni în limba obicĭnuită.

1º. C u a c u s a t i v u l.

Ca lătinesce: „ripam appropinquare“.

Numaĭ sub forma activă: *apropiŭ* ce-va; şi fórte rar.

Balada „Grue Grozovanul“:

> Un căluţ cam pătrărel,
> Eşĭa 'n vară cincărel,
> Grue mi'l *apropiŭa*,
> Mâna'n cómă că'ĭ punea...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „a visului izbândire într'acesta chip Dumnădzău să o d e p ă r t é z e, ĭară ceĭa caré eu mai de 'nainte am tâlcuit de izbândire să o *apropiŭaze...*“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 265: „ĭar Domnul, după ce *apropiesă* treĭ anĭ a Domnieĭ sale, aştepta din dĭ în dĭ ca să'ĭ vie maziliea...“

2º. C u d a t i v u l.

Ca lătinesce: „finibus appropinquare“.

Numaĭ în graĭul vechĭu şi sub forma reflexivă.

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Iacob IV, 8:

Apropiaţi-vă lu D u m n e d z e u, şi *apropiŭa*-se-va v o a o...	A p p r o p i n q u a t e Deo et appropinquabit vobis...

şi tot aşa în Praxia cea tipărită circa 1570 (Mus. istor. din Bucur.); dar în Noul Testament din 1648: „*apropiŭaţi*-vă c ă t r ă Dumnezău şi să va *apropiŭa* c ă t r ă voi“, ĭar în Biblia Şerban-vodă din 1688: „*apropiaţi*-vă la Dumnezău şi să va *apropiŭa* c ă t r ă voi...“

Coresi, 1577, ps. LXXXVII:

...şi viaţa mé ĭadului *apropie*-se...	...et vita mea inferno a p p r o p i n q u a v i t...

Acelaşĭ, Omiliar 1580, quatern. II p. 1: „Cine se va *apropiŭa* D o m n u l u i, întru uîn duhŭ fi-va...“

Ibid. quatern. XXX p. 6: „ne *apropiemŭ* mai vrătosŭ f r ă m s e ţ i e i aceştii lumi nestătătoare şi putredă, ĭară de a fericitei şi a nesfrăşitei viaţă nici uîn cuvântŭ nu facemŭ...“

Indreptarea legiĭ, 1654, p. 139: „Nu se-au opritŭ bărbatul şi muĭaré deîn amestecaré trupuluĭ lorŭ fără numaĭ cândŭ vor să se *apropie* r u g i ĭ sfinteĭ pricăştenie...“

Dosofteĭu, 1680, ps. LIV:

Izbăvi-va cu pace sufletulŭ mieu dela cariĭ să *apropie* m i e...	Redimet in pace animam meam ab his qui a p p r o p i n q u a n t mihi...

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Oct. 3 f. 41

b: „să măhniĭa făcându voĭa rĭa, căce nu era căzutŭ şi *apropiindu-li-să* de multe ori să cadză...“

3⁰. *Apropiŭ* de.

Construcţiunea cea maĭ obicĭnuită.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 11: „zise lor să'lŭ aducă cătră elŭ, *apropie*-se de elŭ, întrebă elŭ, grâi...“

Moxa, 1620, p. 403: „şi se *apropiară* Turcii de zidul cetăţiei...“

Miron Costin, Letop. I, p. 218: „Era într'o duminecă, când s'aŭ *apropiet* oştile Ungureştĭ de Sucéva...

Dosofteĭu, 1680, ps. XCIII:

Ca să nu să *apropie* de tine scaun de fărălĭage...	Numquid adhaerebit tibi sedes iniquitatis..

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 217: „când s'aŭ *apropiet* de Iaşĭ, ĭ-aŭ eşit toţĭ boĭerĭĭ şi caĭmacamiĭ cu tóte alaĭurile înainte...“

Balada „Marcu şi Turcul“:

> En dă'mĭ vreme puţintel,
> Ca să m'*apropiŭ* de el,
> Să mĕ plec şi să'l sărut,
> Căcĭ nu l'oĭu vedé maĭ mult...
>
> (Pompiliŭ, Sibiĭu, 23).

„Cine se face Turcă, şése septemânĭ nu să *aprochie* îngerul de el...“ (D. Pop, Făgăraş, c. Copăcel).

v. *Brezae.*

„Se *apropiă* de ḑioă“=timpul înainte de revĕrsatul zorilor.

„A'nceput să cânte cĭocârlia; aĭ, să 'njugăm la plug, băĭete, că s'*aprochie* dĕ ḑioă...“ (T. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Zilot, Cron. p. 111: „când se *apropie* de ḑio, începênd a cânta cocoşiĭ des şi jigăniile temêndu-se să nu le apuce lumina ḑileĭ prin locurĭ primejdióse pentru dînsele, pe unde ele nóptea umblă de'şĭ agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuinĭ...“

„Nu te poţĭ *apropia* de ce-va saŭ de cine-va“, „nu te *apropiŭ* de...“, se ḑice când e fórte greŭ a căpĕta, maĭ ales când este pré-scump saŭ pré puternic.

Dr. Polysu: „N'aĭ să te *apropiŭ* de dînsul = man kann ihm nicht ankommen“.

Nic. Muste, Letop. III, p. 11: „Earna mare era, că aşaşĭ érna s'aŭ făcut acea zarvă; ce de Domn nu s'aŭ putut *apropia* să'ĭ facă vre un răŭ...“

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „De aceea moşiă nimenĭ nu s'aŭ putut *apropia*, şi a remas şi pînă în ḑioa de astăḑĭ tot a oraşuluĭ...“

„...m'am dus în tărg să'nĭ cumpăr nişte cojóce, unu nie şi unu ficĭoruńo, da nicĭ n'o fost chip să mă lichesc, că tălhariĭ de Jidanĭ ucigă-ĭ chetrile o scunchit tâte celĭa de ghĭeţiĭ ómenĭ nicĭ nu să maĭ pot *aprochiè*...“ (Preut G. Grosu, Iaşĭ, c. Voĭnescĭ).

4⁰. *Apropiŭ* la.

Construcţiune obicĭnuită în dialectul macedo-român; rară la noĭ.

Locuţiune proverbială: „s'a *apropiat* funia la par = être aux extremités“.

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Se vede că mi s'a *apropiet* funia la par. Cine scie ce mi s'a maĭ întâmpla. Cu spânul tot am dus'o cum am dus'o câne-cânesce pînă acum; dar cu omul roş nu sciŭ ḑĕu la cât mĭ-a sta capul...“

Codicele Voroneţian circa 1550, Act. Ap. XXVII, 27: „păru corabniciloru că se *apropiară* la vrĭu-o margine“, unde şi'n Noul Testament din 1648: „că să *apropie* la vr'unŭ ţănutŭ“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXV p. 1: „ca se *apropiè* amu, zice, la poarta cetăţiei...“

Moxa, 1620, p. 390: „Sandavarinŭ se *apropie* şi la înpăratulŭ de i zise: păzéşte-te...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 19 a: „să nu se cutéze a se *apropiïa* la preoţie...“

Şépte-taïne, 1644, f. 57 a: „cu inimă înfrămtă să *apropie* la acĭa straşnică şi dumnedzăĭască taină...“

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 25 a (A 6-a Gĭoĭa), Proverb. XXIII, 30:

Nu vă înbătareţŭ în vinŭ, ce vă *apropiïaţŭ* la oameni direpţŭ...	Nolite inebriari in vinis, sed conversamini cum hominibus justis...

Acelaşĭ, 1680, ps. CVI:

... să *apropiarâ* până la porţile morţiĭ...	...appropinquaverunt usque ad portas mortis...

5⁰. *Apropiïŭ* cătră.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXI:

...cătră elu nu *apropie*-se...	...ad eum non appropinquabunt...

unde la Silvestru, 1651: „nu se vorŭ *apropiïa* de elŭ“.

Radu din Mănicescĭ, 1574 (Mss. în Brit. Museum, Harl. 6311 B), Luc. XV, 25:

... ca vine, *apropie*-se cătră casă...	... quum veniret, et appropinquaret domui...

unde în Noul Testament din Bĕlgrad, 1648: „venind să *apropie* de casă...“, ca şi'n Biblia din 1688.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIII p. 1: „codrulŭ totŭ ardé cu focŭ, cu fulgere şi cu tunete; cine se *apropiïa* cătră codru, elŭ muriïa...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „măcară şi nedestoinici săntŭ, ce fără témere cu îndrăznire să *apropie* către altarĭulŭ Domnului...“

Ibid. p. 92: „...s'au depărtat de toate bucuriile vécilor şi către atăté nevoĭ se *apropie*...“

Dosofteĭu, 1680, ps. XXXIII:

Apropiïaţă-vă către dânsul şi luminaţă-vă...	Accedite ad eum et illuminamini...

6⁰. *Apropiïŭ* spre.

Coresi, 1577, ps. XXVI:

...cândŭ *apropie*-se spre mine răii...	...dum appropinquant super me nocentes..

la Dosofteĭu, 1680: „când să *apropiïa* supra mĭa făcătoriĭ de rău...“

Beldiman, Tragod. v. 2689:

Toţĭ privind în sus cu ochiĭ, spre pórtă s'*apropia*...

7⁰. *Apropiïŭ* în préjma.

Dosofteĭu, 1680, ps. XXXVII:

Priïatiniĭ mĭeĭ şi ceĭ de-aproape aĭ mĭeĭ în prijma mĭa să *apropiïarâ* şi stăturâ...	Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt...

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 572: „în préjma locului *apropiïndu*-se, de departe casa omului cu dégetul îi arătai...“

Pe lîngă *apropiïŭ* se întrebuinţézĭ şi forma amplificată *apropiez*.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Appropiedz*. Appropinquo“.

Dosofteĭu, 1680, ps. CXVIII:

Apropiïadze-se rugăcĭunĭa mĭa de'naintĭa ta...	Appropinquet oratio mea in conspectu tuo...

I. Văcărescu, p. 297:

La dînşii astăḑi fără sfială
In próstă haĭnă m'înfăţişez,
Podóbe bune cu ferbinţélă
Să cer acuma m'*apropiez*...

v. [1.2] *Aprópe.* — *Depărtez.*

Apruĕr? Cuvîntul figurézĕ fără explicaţiune în Dicţionarul Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424). Să fie óre P r i e r „Avril“? saŭ nu cum-va maĭ curând o formă pentru a m p r o o r?

v. *Amproor.*

Aprumùt (*aprumutat*, *aprumutare*), vb.; emprunter. Lat. ad-promutuo, formă arcaică pentru î m p r u m u t =in-promutuo.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVI:

Aprumută păcătosul şi nu toarnă...	Mutuatur peccator, et non solvet...

unde la Silvestru, 1651: „î n p r u m u t ĭa păcătosulŭ...“

v. *Împrumut.*

Àpsin. — v. *Hapsin.*

Apşóră, s. f.; 1⁰. un peu d'eau; 2⁰. petite rivière, ruisseau. Deminutiv din a p ă prin sufixul compus u ş - ó r ă, adecă deminutiv secundar dintr'un deminutiv primar despărut a p u ş ă, de unde *apuşóră* şi apoĭ *apşóră*. Forma necontrasă *apuşóră* se maĭ aude uneorĭ în gura poporuluĭ. Aşa într'un cântec bănăţén:

Cu petricele
'n degeţele,
Apuşóră
'n gurişóră...
(Vulpian, Texturĭ p. 88).

saŭ într'o colindă din Dobrogea:

Acolo sînt troĭ rîurĭ,
Troĭ părîurĭ:
Unu 'ĭ de vin,
Altu 'ĭ de mir,
Altul de *apuşóră*
De cea limpegĭóră...
(Burada, Călet. p. 53)

Apşóră este, prin urmare, o formaţiune curat românéscă, ca şi „pómă—pomuşă — pomuşóră“ saŭ „cap — căpuş — căpuşor — căpşor“, şi n'are a face cu vre-un prototip latin „aquiciola“ (Cihac).

I. Văcărescu, p. 8:

Acolo am eŭ căşcióră
Pe un vîrf de delişor;
Curge'n vale o *apşóră*
Murmurând încetişor...

Dinu Golescu, Călătoria 1826, p. 156: „Şi cu acest mijloc umblă pre acea *apşóră*, ce nu este nicĭ cât a patra parte din Dâmboviţa, luntri neguţetorescĭ, încărcate ca un munte...“

Proverb:

Ĭ-aĭ luat *apşóra*,
A stătut şi móra.
(Pann, I, 134)

Cuvîntul e des în poesia poporană. Colinda „Tóder Diaconul“:

Mică chilióră
Pe mal de *apşóră*,
Chip de mănăstire
Şi de pomenire...
(G. D. T., Poes. pop. 35)

Balada „Şérpele“:

Caiĭ de frăŭ că 'şĭ luaŭ,
La fântână că'ĭ duceaŭ,
Cu *apşóră* 'ĭ adăpaŭ...
(Ibid. 439)

Balada „Voĭnicul“:

Şi eŭ mi te-oĭu duce
La *apşóră* dulce...
(Ibid. 687)

Balada „Sócra şi nora“:

Cu *apşóra* florilor
Tot din tróca boilor...
(Ibid. 623)

v. *Apă.* — *-óră.* — *-uş.*

¹Aptangìc (plur. *aptangicurĭ*), s. n.; t. de Botan.: capucine, Tropaeolum majus. O formă pentru altângic, cunoscută în Dobrogea (G. Ţéră-lungă, Tulcea, c. Văcărenĭ).

v. *Altângic.*

¹Apùc (*apucat*, *apucare*), vb.; saisir, empoigner, ravir, surprendre, atteindre, commencer, s'y prendre, s'acheminer, s'engager. Pe lîngă ĭeaŭ, care este expresiunea cea maĭ generală, se grupéză noţiunile maĭ mult saŭ maĭ puţin speciale de prind, dobândesc, capĕt, răpesc, înhaţ etc., sinonimĭ cu *apuc*, dar de carĭ el se deosebesce maĭ ales prin nuanţa fundamentală de ce-va neisprăvit, pe când în cele-lalte tóte acţiunea ne apare ca terminată. Tocmaĭ de aceĭa ele îşĭ pot prepune pe *apuc*, când noĭ voim să arătâm anume că este abia un început saŭ o parte din lucrare: *apuc* a lua, *apuc* a prinde, *apuc* a dobândi şi aşa maĭ încolo; dar nu se póte ḑice: ĭeaŭ a *apuca* saŭ prind a *apuca*. De aci se desvóltă apoĭ o mulţime de sensurĭ secundare, prin carĭ *apuc* se tot depărtéză din ce în ce de sinonimiĭ seĭ şi'şĭ capĕtă pe deplin — nu *apucă* a căpĕta — o individualitate bine definită. Intr'unul şi acelaşĭ pasagĭu, *apuc* póte fi întrebuinţat în treĭ saŭ maĭ multe sensurĭ diferite; bună-óră la Anton Pann, Prov. I, 62:

Că în loc să se *apuce* de negoţ saŭ meşteşug,
Eĭ, p'alţĭ asemenĭ cu dînşiĭ găsind, fac prieteşug
Şi *apuc* prin mahalale împreună înhăĭtaţi,
Umblă, mirósă pe uliţĭ, ca niște învĭerşunaţi:
Or-ce zbóră, li se pare că îl vor puté mânca,
Intind felurite curse în mână a'l *apuca*...

Cunóscem treĭ derivaţiunĭ, propuse pînă acum pentru *apuc*. Cea maĭ veche: „per metathesin a verbo occupo“ (Lex. Bud.), a fost susţinută de Cihac prin următorul paralelism semasiologic ingenios: „spaĭma *apucă* inimele=pavor occupat animas; a se *apuca* de ce-va=occupare aliquare; a *apuca* pre cine-va=occupare aliquem“. A doua etimologiă apropiă pe *apuc* de termenul juridic teodosian apocho din ἀποχὴ „encaisser“ (Cipar). A treĭa, cea maĭ nouă şi maĭ argumentată, trage pe *apuc*, prin forma metatetică intermediară aupuc =aucup, din latinul aucupo (Burlă). Lăsâm la o parte ipotesa dela mijloc. Din cele-lalte doĕ, prima admite trecerea iniţialuluĭ netonic *o* în *a* şi totodată o metatesă; cea a treĭa, corectă sub raportul vocalismuluĭ (*apuc* :: aupuc=ascult :: ausculto) necesitéză şi ea totuşĭ o metatesă nejustificată pe tărîmul specific românesc, de óră-ce din cele doĕ exemple citate, unul — „ruguma“ (=it. rugumare) lîngă „rumega“ (=lat. rumigare) — este latin rustic, nu românesc, ér altul: „aşteptu = adspecto“, chĭar dacă ar fi sigur, nu cuprinde o metatesă, ci numaĭ o equaţiune fonetică disimilativă, căcĭ din „adspecto“ se face românesce „aspept“, de unde „aşteptu“ prin disimilaţiunea „sp+p=st+p“. Noĭ respingem dară câte-trele; şi le respingem cu atât maĭ vîrtos, cu cât aceĭaşĭ rădăcină ca în *apuc* ni se presintă în latinul apiscor. Aşa la Plaut:

Tace sis modo, sine me hominem apiṣci...
(Epid. V, 2 v. 3)

este românesce: „Rogu-te să tacĭ pînă ce'l voĭu *apuca*!“ Aceĭaşĭ rădăcină se regăsesce în sanscritul āp (āpati, āpnoti) şi zendicul ap (apāiti) „atteindre, obtenir, acquérir“; apoĭ în grecul ἅπτω, de ex.: „ἅπτεσθαι ἀνθρώπου τινός = apisci hominem“.

Acum, fără a mai vorbi despre formele sanscrită şi zendică, să constatâm că latinul a p i s c o r, grecul ἐ π τ ω şi românul *apuc* se desbină numaĭ prin elementul sufixal. De unde însă vine al nostru -u c în *apuc*? Pe de o parte, *apuc* se află atât în dialectul daco-român, precum şi'n cel macedo-român; pe de alta, sufixul verbal -u c n'are o existinţă propriă la Românĭ. Prin urmare, forma întrégă *apuc*, ér nu numaĭ rădăcina a p, trebue să se tragă dintr'un prototip italic. In adevĕr, latinul a p i s c i derivă din simplul a pĕ r e: „comprehendere antiqui vinculo apĕre dicebant“ (Paul. Diac.). Din acest àpere se desvóltă o formă latină derivată a p ū c a r e, întocmaĭ după cum din màndere vine m a n dūcare şi după cum din latinul vulgar b a t t ĕ r e s'a născut b a t tūcare, de unde portugesul b a t u c a r, în carĭ -ūc- servă numaĭ la întărirea noţiuniĭ celeĭ fundamentale. Raportul este matematicesce exact:

a p ūcare :: a pĕre=
=mandūcare :: mandĕre=
=battūcare :: battĕre.

Intru cât nu se póte rădica în acéstă privinţă nicĭ o obiecţiune fonetică saŭ morfologică, românul *apuc* reconstituă dară o vorbă italică rustică perdută a p ū c o, strîns înrudită cu clasicul a p i s c o r (ad-ipiscor, ind-ipiscor, red-ipiscor, ind-episci, ind-epto).

Diferitele sensurĭ ale luĭ *apuc*, maĭ mult saŭ maĭ puţin, se desfăşură şi se înlănţuesc cam în următorul mod:

saisir = empoigner;
empoigner = ravir;
ravir = surprendre;
surprendre = atteindre;
atteindre = commencer;
commencer = s'y prendre;
s'y prendre = s'acheminer;
s'acheminer = s'engager.

I°. *Apuc* „e m p o i g n e r“.

Proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

Despre ceĭ făţarnicĭ, şi maĭ cu sémă despre femeĭ ipocrite: „Ḍioa fuge de bivol, şi nóptea *apucă* pe dracu de córne“ (Pann, III, 65).

Ameninţare pentru ceĭ şovăitorĭ pe calea cea bună: „Când te-a scăpa Dumneḍeŭ, dracul te şi *apucă*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„Despre un om sgârcit: la acela nu'ĭ *apucă* şórecele sfărmitura de pe masă“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre morţĭ: „Ce *apucă* pământul, lesne se uĭtă“ (I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

Din Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 71): „Aĭ *apucat* pisica de códă, învîrtesce-o să nu te sgârie = pe vrăjmaş când îl supuĭ, să te îngrijescĭ de el“.

Proverb juridic: „Pînă nu *apucĭ* pe cel drept, cel strîmb nu ese“ (Pann, II, 30).

Despre ceĭ nenorocoşĭ:

Ce *apucă*,
Se usucă.
(Hinţescu)

Pentru francesul „ôte-toi de là que je m'y mette“:

De ar muri socrul
Ca să'ĭ *apuc* locul.
(Pann, I, 103)

Cu acelaşĭ sens: „De ar muri moşul, să'ĭ *apuc* toĭagul“ (ibid.).

Doĭna „Floricica“:

Din mână dacă m'aĭ perde,
Cine o să te desmĭerde?
Cin'o să'mĭ *apuce* l o c u l
Să'şĭ fericéscă norocul?..
(Alex., Poes. pop. 2. 278)

„A *apuca* cap de fune = trouver un point de départ“:

Cantemir, Chron. II p. 17, după ce citézĕ un pasagiu din Iornandes, urmézĕ: „de aice vor uniĭ să *apuce* cap de fune şi să arăte, că aceştĭ Ostrogothĭ rămaşĭ să fie lăcuit pre locurile Dakieĭ...“

Altă locuţiune archaică: „*apucă* ca caĭa maţul“ (Cantemir, Chron. II, p. 8) = „sans discernement“.

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 83: „Românul ḑice: pentru asta aşĭ pune mâna'n foc! saŭ: nu pot să'mĭ puĭu mâna'n foc pentru dînsul! In Moldova se'ntrebuinţézĕ cu acelaşĭ înţeles expresiunea: *apuc* foc cu gura! ér în Muntenia: ĭeaŭ foc în gură“.

In loc de „*apuc* cu gura“, în graĭul vechĭu: „*apuc* cu rostul“, literalmente „cu cĭocul“, „rostro“, ceĭa ce este maĭ potrivit.

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIX:

...drep-ce tu povesteşti îndereptările mĭale şi *apučŭ* lĭagĭa mĭa cu rostul tău...?	...quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum...?

unde la Coresi, 1577: „priimeşti zisa mé“, ĭar la Silvestru, 1651: „ĭaĭ legătura mĭa“.

„A *apuca* pe-amânele = a se sili să ĭea care maĭ de care“.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „pe vremea aceea era bine să fiĭ harabagiŭ în Tîrgul Némţuluĭ, că te-*apucaĭ* pe-amânele...“

„Cât *apucă* picĭorul = în fuga mare“.

Alexandri, Românĭĭ şi poesia lor: „Cuĭ nu'ĭ place să vadă alergând pe un şes întins o poştă românéscă cu opt caĭ? Caĭĭ alérgă cât le *apucă* picĭorul...“

In agoniă, i se pune bolnavuluĭ o luminare în mână. Aşa fiind obiceĭul, nu e bine să móră cine-va fără luminare. De aci, în balada „Corbea“:

Arnăuţĭ că trimetea
Pe roşul a'ncăleca;
Dar cine'l încăleca,
La pămînt trântit căḑea:
Lumînare n'*apuca*
(G. D. T., Poes. pop. 530)

„Când cine-va se silesce la mâncare, ḑice: *apuc* ce-oĭu *apuca*, şi fug la trébă...“ (I. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

Intre locuţiunĭ proverbiale, se maĭ aude în popor:

„Par'că a *apucat* pe Dumneḑeŭ de picĭor!“ când arată cine-va o bucurią necumpĕtată saŭ când se îngâmfă de o dată, creḑêndu-se pré-mare, pré-fericit etc.

„Te *apuc* de cuvînt“=să nu uĭţĭ ce spuĭ; să te ţiĭ de vorbă.

„Îl *apuc* de scurt“ = stăruesc să facă fără zăbavă saŭ fără şovăire.

„*Apuc* pe cine-va de ochĭ“ = vreŭ să'l fac a crede ce-va ce nu este...

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 256: „De va *apuca* cene-va călugărița cu de-asila, sau slujnica de stăpânu-săŭ, sau altă muĭare dă vre-unŭ omŭ, şi se va arăta viaţa eĭ cé de întâĭ bună şi curată, acela 40 de zile să se cérte...“

Dosofteĭu, 1680, ps. LXX:

... alergaţŭ de'lŭ *apucaţ*, că nu ĭaste cine'l izbăvi...	...persequimini et comprehendite eum, quia non est qui eripiat...

unde la Coresi, 1577: „goniţi şi prindeţi elŭ“.

Dosofteĭu, 1673, f. 13 b:

Tupilă s'*apuce* şi să căpuĭască,
Pre mişel să tragă'n laţ şi să'l smeréscă...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 220): „sabiĭa zavistiiĭ mănunchĭu nu are, şi or-cine a-mână ar

apuca-o, nerânit şi nebetejit să rămâe nu poate...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 17: „...l'aŭ îmbrăcat pre dânsul (Dimitraşco Cantacuzino) cu caftan de domniea ţării în locul luĭ Petriceĭco Vodă, fiind Impărăţiea la Obluciţă, şi ĭ-aŭ dat poroncă să strice toate cetăţile de aice din ţară, să nu le *apuce* Leşiĭ cu oştĭ...“

Zilot, Cron. p. 31: „de mulţĭ anĭ întrând supt jugul biruluĭ şi al supunerii, şi ne maĭ *apucând* arme, cursul anilor şi împilarea ce aŭ avut în tótă vremea ĭ-aŭ desbrăcat [pe Romanĭ] de mărimea inimeĭ, care nasce vitejia şi îndrăznéla, şi ĭ-au îmbrăcat cu spaĭma şi cu frica...“

Beldiman, Tragod. v. 139:

Unuĭa îĭ sbóră mâna, pe altul în cap lovesc,
Şi pe altul unde-*apucă*; mórtea cât pot prelungesc...

A. Pann, Erotocrit, II, p. 86:

Insă amîndoĭ stătură pe caĭ ca nisce voĭnicĭ,
De care se îmbunară toţĭ câţĭ privĭa, marĭ şi micĭ:
Apucară alte suliţĭ, şi s'aŭ repeţit pe loc,
Căutând să se lovéscă tot la primejdios loc...

Balada „Mihu Copilul“:

Codrul mi'l lăsaţĭ,
Gĭugul *apucaţĭ*,
Că nu sînteţĭ voĭ,
Nu sînteţĭ ca noĭ
Ómonĭ de mândrie,
Bunĭ de vitejie...

Figurat: „*apuc* sborul = prendre l'essor“.

Gr. Alexandrescu, „Meditaţiă“:

Vara 'şĭ *apucă* sborul spre ţărmurĭ depărtate,
Al tómneĭ dulce sóre se plécă la apus...

„A *apuca* pe cine-va pentru datoriĭ, pentru bir, pentru pagube etc. = a'l trage la respundere“.

Dr. Polysu: „L'am *apucat* să'mĭ plătéscă = ich packte ihn an, mich zu bezahlen...“

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 63): „aŭ fost *apucat* datornicii şi pre jupânésa Mara sora luĭ Mihai Drosul...“

Acelaşĭ, 1694 (ibid. p. 89): „*apucându*'l Ĭorga Cauşul pentru aceşti bani ce scrie mai sus, ca să'i dé, şi el neavând banii să să plătéscă...“

A. Pann, Prov. III, 46:

Apucase pe cĭobanul
Paguba să'ĭ împlinéscă...

In acest sens, *apuc* se póte construi cu de: *apuc* de datoriă, *apuc* de chiriă, *apuc* de pagubă etc.

Cântec din Moldova:

Că te-a zări vr'un panţir
Şi te-a *apuca* do bir
Şi de posne ce-aĭ făcut
Din Vasluĭu şi pînă'n Prut!..
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 1)

„A *apuca* Domnia“ saŭ „a *apuca* Scaunul“ este a ajunge la tron prin mijlóce piezişe.

Moxa, 1620, p. 376: „după Costantinŭ *apucă* Martinŭ domniia...“

Ibid. p. 391: „se rădică unŭ fečorŭ a lui Andronicŭ Duca de adună voinici şi se ispiti să *apuce* domniia, ce mainte'lŭ *apucă* arma şi i se vărsă sângele...“

Zilot, Cron. p. 116: „mişcările Porţeĭ şi ale Grecilor fanarioţĭ, cariĭ vîna de mult a *apuca* şi Scaunul Ţĕreĭ Românescĭ cum *apucaseră* al Moldoveĭ cu anĭ maĭ nainte...“

Din activul *apuc* „empoigner“, una şi aceĭa-şĭ formă „a se *apuca*“ funcţionéză în patru chipurĭ, pe carĭ nu trebue să le confundăm: 1°. ca verb reflexiv, de ex.: „mĕ *apuc* de pĕr“; 2°. ca verb reciproc: „eĭ se *apucă* unul pe altul“; 3°. ca verb deponent: „eŭ

mĕ *apuc* de cutare"; 4º. ca verb pasiv: „el se *apucă*=este saŭ póte fi prins".

a) Reflexiv: „s'empoigner soi-même".

Costachi Negruzzi, Alexandru Lapuşnénul, III: „Ah, ce foc simt că mĕ arde! — strigă bolnavul, *apucându*-se cu mânile de pântece..."

b) Reciproc: „s'empoigner l'un l'autre".

Balada „Mihu Copilul":

Ianuş Ungurén,
Mihul Moldovén,
De-o parte se duc,
La luptă s'*apuc*...

Balada „Vidra":

Eĭ de brâe s'*apucară*
Şi la luptă se luară,
Ḑi de vară
Pînă'n séră...

Balada „Păunaşul codrilor":

Eĭ de brâe s'*apucaŭ*
Şi la luptă se luaŭ...

Balada „Tudor":

Eĭ de brâe s'*apuca*
Şi la luptă se'ncleşta...
(Marian, Buc. I, 166)

c) Deponent: „a se *apuca* de =empoigner, ne pas laisser tranquille".

Pravila Moldov. 1646, f. 11: „de va avĭa neştine un dulău tare şi dărz şi va mănca pre toţŭ dulăii, şi de să va *apuca* de vre unŭ dulău mai slabŭ şi'l va birui..."

Nic. Muste, Letop. III, p. 13: „Boĭeriĭ s'aŭ *apucat* de Stefan Petriceĭco, ce era Clucer mare, fiind bătrăn şi boĭer de ţară, numaĭ să'l rădice Domn..."

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 198: „Constantin Vodă în Moldova domnĭa cu pace, *apucându*-se de capul preoţilor să'ĭ înveţe carte..."

d) Pasiv: „se laisser empoigner". Văcărescu, p. 64:

Când s'o *apuc*, sbóră;
Când staŭ, se scobóră;
Nicĭ va să se ducă,
Nicĭ nu se *apucă*...

II⁰. *Apuc* „ravir".

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Apuk*. Rapio. Apprehendo".

Despre ómenĭ lacomĭ se ḑice: „*apucă* ca lupul" (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„iii! ala e sciĭ ca lupul: umblă numaĭ s'*apuce*!" (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

Varlam, 1643, II f. 45 a: „să ne oprimŭ ochii de-a prâviré lucruri de curvie, urechile de-a ascultaré cântece lumeşti de ĭuboste, mănule de-a *apucarĭa* şi de-a prâdarĭa..."

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 360: „atunce'l *apucarâ* diavolii deîn mănile părinţilor luĭ şi perirâ cu dinsulŭ..."

Dosofteĭu, 1680, ps. CIII:

Ţânciĭ leilor scâncindŭ să *apuce*...	Catuli leonum rugientes ut rapiant...

unde la Coresi, 1577: „răcăiĭa să răpéscă..."

Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXXI:

...*apucaţi* pre cel méser şi pre cel mişel diîn mănule păcătosului...	...eripite pauperem et egenum de manu peccatoris...

la Coresi, 1577: „luaţi méserulŭ şi mişelul"; la Silvestru, 1651: „scoateţi surmanulŭ şi lipsitulŭ..."

Dosofteĭu, 1673, f. 10 b:

Dobitoc sălbatec de câmp şi de luncă,
Jigâniĭ sirĭapo ce strică ş'*apucă*...

III⁰. *Apuc* „surprendre“.

Când voim a apĕsa asupra elementuluĭ de „ce-va neașteptat“, se ḑice: *apuc* fără veste.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „de va lua bărbatul pre muĭare numai cu voĭa sa, ce să dzice să o *apuce* fără de vĭaste cu arme sau și fără de arme...“

Când e vorba de a pre'ntimpina pe alt cine-va, se ḑice: *apuc* înainte, o expresiune care se întrebuințézĕ maĭ adesea într'un alt sens, după cum vom vedé maĭ jos.

Biblia luĭ Șerban-vodă, 1688, f. 625 (Iudith. VII, 17):

Și s'au rădicat tabăra fiilorŭ lui Amonŭ și înpreună cu ei 5000 den fiiĭ lui Asurŭ, și s'aŭ tăbărât în vale, și au *apucat* înainte apele și izvoarăle apelorŭ fiilorŭ luĭ Israilŭ...	Et promoverunt castra filiorum Ammon, et cum eis millia quinque filiorum Assur; et castrametati sunt in valle, et praeoccupaverunt aquas et fontes aquarum filiorum Israel...

Maĭ obicĭnuit însă se întrebuințézĕ simplul *apuc*.

A. Pann, Prov. I, 108:

Și'n sat la zapciŭ se duce,
Grăbind din somn să'l *apuce*...

Balada „Codrénul“:

Vr'un creștin de'l întâlnĭam,
Averile 'ĭ împărțiam:
Cu doĭ caĭ de'l *apucam*,
Unu'ĭ dam, unu'ĭ luam...

I. Văcărescu, p. 198:

Al nostru cés și el sosesce;
Orĭ-cum îl vom *apuca*,
Indrăznéla izbutesce
Cât cu minte vom umbla...

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve la pĭatdesĭat f. 115 a): „carele nĭ-aĭ spodobit, pre nește păcătoșŭ, și la acĕastă dzâ să *apucăm* cu ispovédanie și cu rugâ fața sfințieĭ tale...“

Șépte-taĭne, 1644, p. 17: „Pentru prunculŭ de să va prileji spre moarte, și va vré preutul să'l botédze, și să va téme că nu'lŭ va *apuca* cu sufletŭ să-i cetéscă molitvele...“

Despre locuțiunea „*apuc* Domnia“, care póte să însemneze: „surprendre le trône“, vedĭ maĭ sus.

Cu sensul de „surprendre“, *apuc* se întrebuințézĕ maĭ ales în privința bólelor celor năprasnice și a tot felul de dureriĭ saŭ suferințe.

A. Pann, Prov. III, 68:

Te mirĭ ce îșĭ fac năluca
Și frigurilo 'ĭ *apucă*...

Ibid. I, 121:

Eĭ mĕ veninézĕ cu spirtosul duh,
Și pe loc m'*apucă* tusea cu năduh...

Balada „Năluca“:

Inghițĭa do doă orĭ
Și'l *apuca* recĭ fiorĭ...

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 341): „Și bocesce el, și bocesce, pînă îl *apucă* leșin..“

Tot așa despre factoriĭ ceĭ mitologicĭ aĭ bólelor, de ex.: „îl *apucă* Ielele“ saŭ: „îl *apucă* din Ĭele“.

Alexandri, Haĭmanà: „..am ajuns a fi nervos de când mĕ aflu în serviciul Statuluĭ. Sciĭ că mĕ *apucă* năbădăĭcele când vĕd un plic ministerial...“

„Intre blăsteme se aude: să'l *apuce* Rusaliile!“ (G. Maĭor, Tutova, c. Plopana).

Tot așa, ba încă maĭ pe neașteptate, *apucă* pe om mórtea.

Balada „Balaurul“:

Saĭ, bădiță ortomane,
Că m'aglunge la cĭolane!
Saĭ, bădiță, de mĕ scóte,
Că m'*apuc* fiorĭ de mórte!...

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

... *apucară*-me cursele morției...	...praevenerunt me laquei mortis...

unde la Silvestru, 1651: „luară-mâ pre denainte“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „înainte mă sărguirâ“, şi numaĭ în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „*apucatu*-m'aŭ“.

Moxa, 1620, p. 360: „zicĭa toți: până nu vomŭ vedĭa fața înpăratului (Tit), să nu ne întoarcemŭ întristați şi măhniți; ce'l *apucâ* moartĭa mainte de vréme, numai ce domni doi ai...“

In acelaşĭ mod ne *apucă* frica, spaĭma, gróza, tot ce ne speriă.

Costachi Negruzzi, Zoe, III: „Une-orĭ un tremur fioros o *apuca*, alteorĭ rîdica frumoşiĭ seĭ ochĭ spre cer şi suspinând îşĭ frângea mâĭnele...“

A. Pann, Prov. III, 67:

C'un cuvînt, e o nălucă:
S'o vedĭ gróză te *apucă*...

De la Vrancea, Sultanica p. 229: „şi tot răcnĭa d'o *apucaŭ* grózele, maĭ ales când scrîşnĭa din dinți şi învîrtĭa sabia...“

Balada „Doncilă“:

Dar un plâns m'aŭ *apucat*
Că pe fetele din sat
Grea urgie aŭ picat...

Despre suferințe maĭ mărunte:

Când mĕ uĭt la sînu-ĭ plin,
M'*apucă* dor şi suspin;
Când vĕd pĕru-ĭ de mătasă,
Dorul eĭ tare m'apasă...
(J. B. 31)

saŭ:

Intru'n casă, o aud,
Şi m'*apucă* dorul crud...
(Alex., Poes. pop. 2. 303)

Intr'un sens glumeț:

Alexandri, Florin şi Florica, sc. 1: „de când nu maĭ am pe nime în capu meŭ ca să mĕ siléscă la trébă, m'o *apucat* o sfântă de lene de mi se rup fălcile...“

Ca o necesitate fatală, cu voe saŭ fără voe, ne *apucă* somnul.

Balada „Corbea“:

De când, maĭcă, am întrat,
Pic de vin n'am maĭ gustat,
Somn nu m'a maĭ *apucat*...
(G. D. T., Poes. pop. 503)

Mania fiind privită ca un fel de bólă, când vedem pe cine-va supĕrat, maĭ cu sémă fără temeĭu, ḑicem cu ironiă: „l'a *apucat*!“ saŭ: „érăşĭ îl *apucă*!“ orĭ îl întrebâm în bătae de joc: „când te-*apucă*, mult te ține?“

După bóle, durerĭ, suferințe saŭ alte neajunsurĭ, o mare sferă în care se întrebuințéză *apuc* „surprendre“ sînt schimbările timpuluĭ; astfel se ḑice că: ne *apucă* ḑiua, ne *apucă* nóptea etc., maĭ ales însă atuncĭ când ne temem de o asemenea apucare.

Balada „Chira Chiralina“:

Marfa ce-o avem
In curțĭ s'o băgâm,
Căcĭ ḑioa ne-*apucă*,
Potira ne'ncurcă...
(Burada, Dobrogea, p. 110)

Doĭna „Decât ruda şi vecinul“:

Fie nóptea cât de mare,
Că tot mică mi se pare:
Trece 'ngrab ca o nălucă,
Ḑioa'n brațe'ĭ te *apucă*...
(Alex, Poes. pop.2. 356)

Zilot, Cron. p. 33: „zăbovindu-se óre-şĭ-ce şi *apucându*'ĭ ḑiua, ĭ-aŭ vĕḑut uniĭ-alțiĭ...“

Ibid., p. 111: „când se apropie de ḑio, începênd a cânta cocoşiĭ des şi jiganiile temêndu-se să nu le *apuce* l u m i n a ḑileĭ prin locurĭ primejdióse pentru dînsele, pe unde ele nóptea umblă de'şĭ agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuinĭ...“

„Primăvara ómeniĭ ḑic: haĭ la plug, că ne-a *apucat* c ĭ o c î r l i a tot în sat“ (P. Mihăescu, Braila, c. Cécâru).

Doĭna „Drum la dél“:

Ostenit mereŭ de ducă,
N ó p t e a 'n codri mĕ *apucă*...
(Alex., Poes. pop.2. 277)

Altă doĭnă:

N ó p t e a 'n drum o *apuca*,
Ea mergea, calea'şĭ perdea
Şi 'ntr'un rĭŭ adînc cădea...
(Ibid. 49)

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 97: „Or fi călătorĭ şi i-o *apucat* n ó p t e a pe drum...“

In Dolj, în loc de „ne *apucă* nóptea“ se ḑice: „ne c o p r i n d e nóptea“ (N. Guran, Craĭova).

Balada „Darie şi potira“:

Căcĭ pe mine mĕ vor duce,
S é r a ca să nu m'*apuce*,
Sus la locul de pĭerḑare,
Locul de spînḑurătóre...
(Marian, Bucov. I, 15)

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 253: „într'acĭa dzi până în sară călătorind, unde î n t u n é r e c u l îl *apucă*, acolĭa popasul şi masul îşĭ făcu...“

Nic. Muste, Letop. III p. 54: „*apucându'l* v r e m e a acolo tăbărît, n'aŭ cutezat să ésă...“

Din *apuc* „surprendre“ se desfăşură dela sine'şĭ *apuc* „atteindre“, ambele sensurĭ confundându-se une-orĭ, de pildă:

Nic. Costin, Letop. II p. 103: „când aŭ sosit boĭerĭĭ la Ţarigrad, n'aŭ *apucat* pe Vezirul acolo, fiind acmu eşit şi purces la Odrĭĭu...“

Balada „Blăstemul“:

De mergea ce maĭ mergea,
Greŭ zăduf îl *apuca*,
Ostenéla l ' a j u n g e a
Şi el, măre, se culca...
(G. D. T., Poes. pop. 438)

IV⁰. *A p u c* „atteindre“.

Sinonim cu a j u n g, dar numaĭ în timp, anume la viitor saŭ la trecut, nicĭ o dată în spaţiŭ. Se construesce cu relativul „de“, cu acusativul, cu „pînă“, cu „din“ saŭ „dela“.

1⁰. Cu „de“:

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „el va *apuca* mainte de toţŭ d e va ţinĭa acelŭ locŭ...“

Ibid. f. 92: „*apucâ* de le află firĭa, şi de-aciĭa le scoate den minte...“

Miron Costin, Letop. I p. 240: „Schindir-paşa tot cu acea năvălă aŭ lovit la başca cea den jos, şi îndată aŭ întrat Enicerĭĭ în başcă; sărit'aŭ Leşiĭ de lăngă şanţurĭ, şi aŭ *apucat* d e aŭ scos o samă de pedestrime ce era în başcă, éră maĭ mulţĭ aŭ perit...“

Nic. Costin, Letop. II p. 13: „Leşiĭ *apucase* d e pusese oaste de a lor prin cetăţĭ: la Némţ, la Sucéva...“

Ibid. p. 83: „Inchisăse pe Rugină Sulgerul şi pe Ştefan Luca Visternicul pentru banĭĭ năpăştilor în Visterie; ce Rugină *apucasă* de grabă d e întorsăse oamenilor...“

Neculce, Letop. II p. 267: „Decĭ el [Dedĭul Spătar] într'o noapte aŭ îmbătat pre Siĭmenĭ, pe străjărĭĭ ce'l păzĭa, şi s'aŭ slobozit cu o frănghie pe o feréstră din turn până gĭos, şi aŭ *apucat* d e aŭ încălecat pre cal şi cu doĭ fecĭorĭ şi aŭ fugit...“

Acelaşĭ, p. 280: „[Constantin Vodă Duca] aŭ trimes noaptea un stég de Lipcanĭ să ĭa pe Turculeţ din măna oamenilor Caĭmacanilor să'l ducă la Iaşĭ; ĭar până a mergere Lipcaniĭ, Turculeţ aŭ *apucat* d e aŭ scăpat...“

2⁰. Cu acusativul şi cu „pînă“:

„Intre juraminte: să n'*apuc* Pascele! să n'*apuc* Crăciunul!“ (G. Poppescu, Ialomiţa, c. Broscenĭ-noĭ); ér ca blăstem: „să nu *apucĭ*...“, „să nu *apuce*...“

Cu acelaşĭ sens: „să n'*apuc* pînă la...“, după cum se ḑice: „se n'ajung pînă la...“

Dr. Polysu: „bolnavul n'*apucă* pînă mâĭne=der Kranke erlebt nicht die Nacht“, ceĭa ce şi maĭ bine se exprimă prin acusativ: „bolnavul n'*apucă* ḑiua de mâĭne“.

Tot noţiunea de „atteindre“ este atuncĭ când, vorbindu-se despre un om din trecut, de care nu mulţĭ îşĭ maĭ aduc a-minte, dar care ne fusese cunoscut întru cât-va, noĭ ḑicem: „l'am *apucat* încă“.

Jipescu, Opincaru p. 58: „Taĭca bĭetu —că voĭ nu l'aţĭ *apucat*—ĭera Rumân dĕ 88 dĕ anĭ fără doĭ...“

Ibid. p. 132: „Nevoĭa duce pĕ Rumân maĭ mult cum nu vrea ĭel. Cum a fost şi i să'ntâmplâ răposatuluĭ Barbu Pisăŭ — că par'că ştiĭ, or l'aĭ *apucat*?—ţăran dĕla munte, d'încolo...“

De asemenea se póte ḑice: am *apucat* un lucru, am *apucat* un obiceĭu, am *apucat* un port, când e vorba despre ce-va vechĭu, care nu se maĭ întrebuinţéză.

Miron Costin, Letop. I p. 28: „chivere, care am *apucat* şi eŭ şi la boĭerĭĭ ţărĭĭ noastre...“

Pravila Moldov. 1646, f. 59: „cine va îngropa pre mortŭ ce va fi otrăvit, şi nu va socoti toate lucrurile şi obyčéele ce s'aŭ *apucatĭĭ* într'acel locŭ de să fac, face prepusŭ cum să'l fie el otrâvitŭ...“

Proverb:

Fie-care cum *apucă*,
Astfel trebue s'o ducă...
(Pann, I, 72)

A. Pann, Prov. II, 12:

. . . . . pré mult e răzgăĭat:
El de vorbă nu se bate, ţine ce a *apucat*...

De la Vrancea, Sultănica p. 217: „...le spuneaŭ câte în lună şi în sóre: ba de Turcĭ, ba de Tătarĭ, ba de Calmucĭ, ba de căpcăunĭĭ cu doĕ gurĭ, ba de Muscalĭ, ba de Nemţĭĭ cu códă; mĕ rog, din câte omul *apucă* şi vede, aude şi nu uĭtă...“

Se ḑice maĭ ales: *apuc* din bătrânĭ etc., în graĭul actual maĭ adesea: *apuc* de la...

3⁰. Cu „din“ şi „dela“:

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R. III p. 233): „nič l'au ţănut [acel sat] Stoĭan uşérĭul nič dănăoară, ce l'au *apucat* încă den părinţii lor c'au fost domnescu până la Ştefan vodă Tomşé..“

Altul din 1657 (ibid. p. 238): „să caute acei oameni buni cu sufletele lor cum or şti cu dreptul de rândul acelui sat Mihalcĭul, a cui au fost, şi cum au *apucat* ei din moşii lor şi din părinţii lor...“

Cantemir, Chron. I p. 292: „pre malul Oltuluĭ să să fie văzând niştе temeliĭ ca de cetate, cărora ţăraniĭ de pre acolo lăcuitorĭ, din bătrâniĭ lor *apucând*, le zic Curţile luĭ Ler-împărat...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. p. 25: „Povésté Vidriĭ noĭ Brebiĭ din moşiĭ-strămoşiĭ noştri aşa am *apucat'o*, aşa o mărturisim şi aşa o întărim...“

Neculce, Letop. II p. 203, vorbind despre o tradiţiune istorică: „letopiseţul de acésta nu scrie nemică, ér oameniĭ aşa vorbesc că aŭ *apucat* uniĭ dintru alţiĭ...“

De la Vrancea, Sultănica p. 9: „Pĕrul lins, cu unde albăstruĭ, îl pórtă'n tâmple; aşa a *apucat* dela mă-sa şi

mă-sa de la mă-sa: obiceĭu adus de pe obârşia Ialomiţeĭ...“

Când însă *apuc* se construesce cu o locuţiune infinitivală, noţiunea de „atteindre“ se plécă cătră acea de „commencer“, fără totuşĭ ca trecerea să fie deplină.

De aci:

V°. A p u c „commencer“.

Exprimă ce-va mijlociŭ între î n c e p şi a j u n g, astfel că adesea e aprópe peste putinţă a deosebi nuanţa cea hotărîtă.

A. Pann, Prov. II, 83:

Ca doă óă când s'alérgă
Şi a se ciocni *apucă*,
Un' din eĭ o să se spargă
Şi trebue să se ducă...

Ibid. III, 79:

Vĕdènd dar Ovreĭul, stând, se socoti
Cu înşelăciune dulap a'nvirti;
Apucă şi ḑice unuĭ alt hamal:
Voĭnice...

Jipescu, Opincaru p. 27: „Uni dulăĭ, mălugitorĭ, lingăriţĭ domneştĭ, nicĭ n'*apucă* să să crape bine dĕ ḑiuă şi merg la Domn cu zîmbĭet prefăcut, cu ochi plecaţĭ, cu trupu 'mlădiĭat către la pământ, şi'ĭ tócă la urechĭe Domnuluĭ câte ale tóte...“

Doĭna luĭ Petrénu:

N'*apucaĭ* să'mbuc o dată,
Cĭocoĭul îmĭ face plată
Şi mĕ ĭe la schingĭuit
Că nimic nu ĭ-am cosit...
(Alex., Poes. pop. 2. 259)

Moxa, 1620, p: 376: „domni numai unŭ anŭ şi nu *apucă* să facă ce-va ca să se cunoască...“

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „de va fi *apucat* celalalt să fie sămănat pământul...“

Ibid. f. 37: „cela ce să va svătui să ucigă pre vre un diregătorĭu dela vr'un târgŭ, şi de nu va fi *apucatŭ* să facă moarte, să nu să cérte ca cela ce suduĭaşte domnĭa, ĭară numaĭ să i să tae capulŭ...“

Miron Costin, Letop. I p. 257: „Aŭ căutat Radul vodă la boĭerĭ şi le-aŭ zis: aŭ nu v'am spus că acest om de boĭerie nu este? Ĭară către dânsul aŭ zis: eŭ, mâre, încă pe boĭerie n'am *apucat* a'ţĭ zice; şi aşa aŭ zis Armaşuluĭ: ĭeĭ gârbacĭul! şi aŭ pus de ĭ-aŭ dat 300 de toĭege...“

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I p. 140): „ne am învoit şi ne am aşăzat tot pre acastă tocmală să ţie dumnĭalui locul dela mine carele scrie mai sus, şi eu să ţiĭu locul acesta pre lângă locul mieu, gĭumătate de locul Cĭutei ce-i dispre femeĭa lui Antimiĭa; şi eu n'am fost *apucat* a face zapis ca să hie de credinţă...“

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 177): „pentru că lui întâmplându-i-se moarte de grab, n'au fost *apucat* să lase şi să dé danii şi mile...“

Neculce, Letop. II p. 232: „[Antonie Rusăt] zidit'aŭ şi la mănăstirea sfăntuluĭ Sava zidul împregĭur, ce n'aŭ *apucat* să'l istovéscă...“

Nic. Costin, Letop. II p. 34: „Doamna Ducăĭ Vodă venise la Focşenĭ ca să mérgă şi ea la Domneştĭ, ce n'aŭ *apucat* a trece, că étă şi aŭ venit perirea...“

Nic. Muste, Letop. III p. 8: „şi acolo la Leva aŭ bătut Nemţiĭ pre Turcĭ şi ĭ-aŭ răsipit, că n'aŭ maĭ *apucat* să dea ajutor Veziruluĭ...“

Zilot, Cron. p. 25: „n'aŭ *apucat* să'ĭ căpătuéscă pĕ toţĭ...“

Ibid. p. 49: „s'aŭ sfătuit cu ministrul fiĭ-seŭ Grigorie Beizadé şi aŭ luat sfat fórte — n'ar fi maĭ *apucat* să-l facă!...“

Caragea, Pravila 1818, p. 5: „Orĭ-ce

lucru nu este al nimunuĭ, acela să face al celuĭ ce va *apuca* să'l ĭa înainte...“

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénul, III: „Puținĭ care scăpară cu viață, *apucând* a sări peste ziduri...“

Acelașĭ, O alergare de caĭ, III: „m'am culcat, însă de abĭa *apucasem* a adormi, și un vis fantastic veni și'șĭ puse asupră'mĭ negrele sale aripĭ...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 20: „abié *apucaseră* să ĭea în gură și s'amestece...“

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Par'că dracul vrăjesce, de n'*apuc* bine a scăpa din una și daŭ peste alta. Se vede că m'a născut mama într'un cĭas reŭ...“

Doĭnă oltenéscă:

Frunză verde mĕr creţesc,
Staŭ în drum să mĕ gândesc:
Ce s'*apuc*? ce să muncesc,
Pânea să'mĭ agonisesc?..
(Alex., Poes. pop. 2. 285)

Sub forma reflexivă, *apuc* „commencer“ capĕtă nuanța de „s'y prendre“, pe care une-orĭ o are și sub forma activă, de ex. la A. Pann, Prov. III, 60:

Dacă e așa, respunse bărbatul eĭ, bine dar,
Apucă de te gătesce, șterge'ți ăl cojoc murdar...,

unde însă póte să fie o disimilațiune sintactică pronominală în loc de: „te *apucă* de te *gătesce*“.

VI⁰. Mĕ *apuc* „s'y prendre“.

In acest sens, alăturĭ cu noțiunile de ajung și de încep, ba maĭ pe sus de ele, figuréză noțiunea de încerc, care exprimă căutarea saŭ găsirea unuĭ mijloc de a face ce-va.

Fabula luĭ Donicĭ:

Racu, brósca și o ștĭucă
Intr'o ți s'aŭ *apucat*
De pe mal în ĭaz s'aducă
Un sac cu grăŭ încărcat...

Proverb: „Când te *apucĭ* la vr'o trébă, n'o lăsa fără ispravă“ (Pann, II, 48).

„A se *apuca* de sănătósa“, uneorĭ sub forma activă: „a *apuca* sănătósa“, însemnéză: „a fugi“.

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 177): „Mavrogheni prin cercetare vĕdând cum-că Nemțiĭ fără apestire vor să între în țéră și ordiĭ de óste a maĭ face nu putea, că Turciĭ se spăimîntase de popara Nemților, s'aŭ *apucat* de sănătósa, măcar-că'ĭ era cam rușine, dăr rușinea aŭ dat'o într'o parte și aŭ trecut Dunărea...“

Ibid. p. 179: „s'aŭ *apucat* de sănătósa la fugă, ne maĭ stând de a se împotrivi cu răsboĭu...“

Ibid. p. 213 (cfr. 206, 208): „vĕdând nevoĭa, aŭ eșit din cetate pe supt cumpăt cum aŭ putut, și aŭ *apucat* sănătósa de aŭ răsmat'o la cetatea Buda...“

Urechiă, Letop. I p. 120: „eĭ nefiind tocmiți de răsboĭu, nemică de arme nu s'aŭ *apucat*, ce de fugă...“

Ibid. p. 153: „[Albu-Sultan] s'aŭ suit păn la Șerbanca, den sus de Ștefănești, și s'aŭ *apucat* a prădare țéra...“

Ibid. d. 95: „și măcar că să află și de alții însemnate lucrurile țărâi Moldovii, *apucatu*-m'am și eu a scriere începătura și adaosul, mai apoi și scăderé care să vede că au venit în zilele noastre...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 315): „la acĭasta uleul cu ochiĭ a clipi și din grumazi a adii începu, dulăiĭ coada între picĭoare și urechile pe spinare a'ș cĭuli se *apucară*...“

Nic. Costin. Letop. II p. 24: „acéstă toată cheltuélă s'aŭ *apucat* Duca

Vodă să o scoată tot din spinarea ţăriĭ...“

Balada „Niţă şi Petru“:

Turcul vesel s'*apuca*
Galbeniĭ a numĕra,
Iar nevasta suspina...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 60)

A. Pann, III, 83:

S'*apucară* să mănânce, vorbe vesele spuind,
Şi cu înzîmbite feţe unii la alţiĭ privind...

Ibid. I, 66:

Dând băĭatul socotéla, eĭ pe loc s'aŭ *apucat*
Şi fiesce-care mâna în buzunar aŭ băgat...

Maĭ adesea se construesce cu genitivalul „de“.

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 291: „De să va *apuca* neştine de vre o curătură striină părăsită, să fie mărăcinoasă şi plină de pădure, de ačasta de vréme ce să va afla că ĭaste a altuĭ lucrătoriu, atunce pentru truda ce va fi pusŭ acolo de o va fi curăţitŭ, treĭ ani să se hrănéscă cu roada eĭ...“

A nu sci saŭ a nu avé de ce se *apuca*=manquer de ressources; a se *apuca* de ale sale=revenir à ses propres affaires.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 247: „având mare trebuinţă de baniĭ ca să dee la Poartă pentru Domnie, fiindcă din ţară eşĭa baniĭ cu greŭ, şi încă nu putea cuprinde cu baniĭ ce eşĭa nevoile ţăreĭ, şi datoriea se înglotĭa, se mira de ce se va *apuca*...“

Nic. Costin, Letop. II p. 27: „uniĭ s'aŭ făcut oameniĭ răĭ şi tălhariĭ, de mare nevoe ce le era asupră, că nu maĭ avea de ce se maĭ *apuca*...“

Ibid. p. 32: „Duca Vodă dela Trotuş aŭ tras la Domneştĭ la casele soacră-sa a Doamneĭ Dabijoaeĭ, şi s'aŭ aşezat acolo, şi aştepta di zi în zi să mérgă la Ĭaşĭ să se *apuce* de ale luĭ...“

A se *apuca* de lucru în genere:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 169: „Muscele dar, ca nisce lighioĭ spurcate, mojicoase şi în samă nebăgate, lasă-le să înble, ĭară noĭ de lucrul început *apucându*-ne, la sfîrşit a'l duce nevoitori să fim...“

A. Pann, Prov. I, 19:

Nu'mĭ venĭa să şeḑ în casă,
Nicĭ de lucru să m'*apuc*...

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 3: „Eĭ de-acum, Mărinaş dragă, destulă vorbă, şi mi te *apucă* de lucru...“

Balada „Movila luĭ Burcel“:

La Tătarĭ că mĕ duseĭ,
Un plug mare că prinseĭ,
Şi c'un boŭ îl înglugaĭ
Şi de lucru m'*apucaĭ*...

A se *apuca* de vre-o meseriă anume:

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 285:

Acésta de nu le vine
Şi vor să trăéscă bine,
Apuce-s' de băcălie,
Că'ĭ maĭ mare boĭerie...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Plugariul cu hărniciă s'*apucase* de arat
Pămîntul ce era încă d'al seŭ sânge rourat...

Colinda „Plugul“:

Şi curând s'a *apucat*
Câmpul neted de arat
In lungiş
Şi'n curmeḑiş;
S'a *apucat* într'o gĭoĭ
C'un plug cu doĭ-spre'ce boĭ...
(Alex, Poes. pop. 2. 387)

A se *apuca* de resboĭu, de vrajbă, de duşmăniă etc.:

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „[Carol XII] se *apucasă* de răsboiŭ din casele de unde şedea el, să nu se dea Turcilor să'l ducă la Ţarigrad...“

Neculce, Letop. II p. 321: „Şveziĭ aŭ purces să se suĭe în vărvul déluluĭ Cernăuţilor să se *apuce* de bătae, ce văzănd că este mulţime de oaste, nu s'aŭ maĭ putut *apuca* de bătae...“

In Pravila Moldov. 1646, f. 37: „ačastâ vrajbâ ce s'au *apucatŭ* cu acel omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatŭ* de cănd̆ŭ au fostŭ cu slujbâ domnéscâ, č'au fostŭ mai de multŭ învrăjbiţ, derept acéĭa l'au suduit...“ construcţiunea: „vrajbâ ce s'au *apucat* cu...“ este un cas de atracţiune sintactică în loc de: „vrajbâ de care s'au *apucat* cu...“

Tot aşa în Indreptarea legiĭ, 1652, p. 39: „ačastâ vrajbâ ce s'au *apucat* cu acelŭ omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatŭ* de cănd̆ŭ au fostŭ cu slujbâ domnéscâ, č'au fostŭ maĭ de mult învrăjbiţi...“

A se *apuca* de vorbă:

A. Pann, Prov. II, 8:

Că eĭ dacă s'*apucară* de vorbă şi de lung sfat,
De sluga lor îşĭ uĭtară că slujesce nemâncat...

Ca archaism juridic, este interesantă locuţiunea: „a se puté *apuca* de lege ca să jure“, care ne întimpină fórte des în Condica Logofeţieĭ de sub Constantin Brâncovénu (Mss. în Arch. Stat.) cu sensul de „jusjurandum dare“ saŭ „jurejurando stare“.

Iată câte-va pasage:

p. 94: „am dat domniĭa mé Radului Ştirbéĭu légé ţărăi cum să jure el înpreună cu frate-său Constandin vel clučer şi cu văru-său Cernica biv vel armaş, de cătră boĭarinul domnii méle Şerban vel comis, că n'au luat nič un ban dela soacră-sa Ilinca vornicéasa pentru acastă moşie Negrénii; deč jurănd într'acestaş chip, el să'ş ţie moşiĭa, şi fiind ispravnic la jurămănt sluga domnii méle Haivaz vel portar, şi după judecata domnii méle; ĭar Radul Ştirbéĭu el nič cum nu s'au putut *apuca* de légе ca să jure cu aceşti boĭari ce scriu mai sus...“

p. 203: „domniĭa mé vrănd ca să descoapere lucrul, să nu să facă acestor oameni înpresurare de rumănie, domniĭa mé am judecat cum să jure Oltat şi nepotu-său Nistor cu 6 megiĭaş lăngă dănşii, cum nu săntu rumăni mănăstirii, ce săntu oameni slobozi megiĭaş şi bărséni den ţara unguréscă; deč aceşti oameni nič cum nu s'au putut *apuca* de légе ca să jure, ce rămăind ei de judecată...“

p. 246: „domniĭa mé am judecat înpreună cu toţ boĭarii cei mari ai divanului domnii méle, cum să jure Mihail Săpunarĭul cu doi oameni lăngă dănsul străini, anume Stančul Bujor i Radul sin, în sfănta besérecă cu măinele pe sfănta evanghelie, cu sufletele lor, cum cănd au cumpărat Ĭane acéste vii n'au fost pren ştiré lor, nič pren ştiré rudeniilor lui, nič n'au ştiut până acum, deč jurănd într'acestaş chip să aibă a întoarceré lu Ĭane banii înapoi şi să'ş ţie ei viile, ĭar neputănd jura să'ş ţie Ĭane viile cu bună pace, precum le-au cumpărat şi după judecata domnii méle; ĭar Mihail cu rudeniile lui ei nič de cum nu s'au putut *apuca* dă légе ca să jure, ce au rămas dă légе şi dă judecată...“

In „mĕ *apuc*“ se apésă asupra omuluĭ însuşĭ ca instrument de a face ce-va: „*apuc* pe mine pentru a—“; înlăturându-se elementul reflexiv, avem în vedere maĭ ales ţinta instrumentalităţiĭ: „*apuc* drumul cutare“ saŭ „*apuc* spre“. Ambele nuanţe sînt atât de apropiate, încât lesne se pot confunda, bună-óră în următórea doĭnă:

Staŭ în codru şi gândesc,
Ce să fac ca să trăesc?
Să m'*apuc* de plugărie,
Orĭ s'*apuc* în haĭducie?..

VII⁰. *Apuc* „s'acheminer".

Prin francesul „s'acheminer" nu se traduce tocmaĭ bine acest sens al românuluĭ *apuc*, care în fond este transitiv, ca în „prendre" când îĭ urmézá „le chemin", „la direction", „la ligne" etc.

Poenar-Aaron-Hill: „P r e n d r e l e c h e m i n des écoliers=a *apuca* d r u m u l cel maĭ lung".

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 57: „Chiajna, în fruntea oştireĭ sale, *apucâ* d r u m u l înapoĭ cătră Bucurescĭ..."

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 4): „şi *apucând* c a l e a către rĕsărit, s'a dus, s'a dus treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ..."

A. Pann, Moş-Albu, I p. 66:

. . . din voĭ fie-care câte un d r u m *apucând*
Şi în treĭ părţi ale lumiĭ tot-d'o-dată toţĭ plecând...

Balada „Voĭna":

Eŭ trebue să mĕ duc,
C a l e lungă să *apuc*...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 76)

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 229: „de Ministriĭ Mărieĭ tale nu săntem mulţămiţĭ, căcĭ n'*apucasă* d r u m bun..."

De aci, lăsând „drumul" saŭ „calea" în sub-înţelegere, simplul *apuc* însemnéză „p r e n d r e telle direction".

Construit cu s p r e:

Zilot, Cron. p. 99: „ĭar Vezirul cu Murahazi şi Beĭzade Dumitraşcu Moruz abia scăpând, *apucară* spre Şumla..."

Pann, Prov. III, 108:

Spre Gĭurgĭu a *apucat*,
Şi fugĭ! fugĭ! pogóră! urcĭ!...

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Şi de drum să ne cătâm,
Spre Bugéc să *apucâm*,
Pe Hanul să'l rădicâm...

Construit cu „î n", maĭ rar cu „l a": Doĭnă oltenéscă:

In nóptea sânteĭ Măriĭ
S'aŭ vorbit vr'o treĭ copiĭ
S'*apucc*'n codru de teĭ,
Să cerce de's voĭniceĭ...
(Alex., Poes. pop 2. 289)

saŭ într'o doĭnă haĭducéscă:

Şi s'*apuc* î n codrul mare,
Pe când mugurul resare...
(Ibid. 312)

Balada „Holera":

Şi pe cal încăleca,
Drumul la vale-*apuca*,
Apuca 'n călĕtorie
Să facă negustorie...

Nic. Muste, Letop. III p. 16: „Ruptu-s'aŭ şi podul pre Nistru de năvală; câţĭ aŭ *apucat* î n cela capăt de pod, aceĭa aŭ hălăduit, fugind la Cameniţă..,"

I. Văcărescu, p. 48:

Cu totul m'am prăpădit,
Minţile mi s'aŭ zmintit:
Es din casă să mĕ duc,
Nu sciŭ î n c o t r o s'*apuc*...

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 21): „nu maĭ sciea ce să facă şi î n c o t r o să *apuce*..."; şi maĭ jos (p. 22): „a dat [dracul] poroncă tuturor slugilor sale, ca s ă *apuce* care î n c o t r o a vedé cu ochiĭ, şi pretutindene, pe mare şi pe uscat, să vîre vrajbă între ómenĭ..."

Balada „Mĭerla şi sturḑul":

Eŭ de gura ta
Şi de-a maĭcă-ta,
Unde să mĕ duc?
I n c o t r o s'*apuc*?...
(Burada, Dobrogea p. 129)

Apuc „s'acheminer", fie cu acusativul, fie în construcţiune prepoziţională, e fórte des la ceĭ vechĭ în descrierĭ topografice.

O hotărniciă moldovenéscă din 1644 (A. I. R. I p. 87): „am început dila petrile-albe în stănca ča mare, şi pogori suptŭ piscul în dreptul locului în matca părăului ce vine despre hărcul, şi de acolo dreptu în groapa-mălaĭului ce ĭaste în dreptul guri valii Căcaci, şi de acolo suptu margine în capu chičorului din mijloc lângă mocirla Căcaţii într'o movilită care ĭaste suptŭ gropa-boului alături cu vale Căcacii, şi acolo s'au făcut boor într'un ğugastru lângă cel vechĭu, şi *apucă* chičorul din mijloc la délŭ în pădure până ĭasă în fântâna lui Vărlan, şi din fântâna lui Vărlan în dreptul locului în fântâna Rogozăi, şi din fântâna Rogozăi în lacul-porcului, şi din lacul culmé délului Bănilă până într'un ştejar unde am aflat boorul vechĭu, şi de acolo tot culmé în ğos păn'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechĭu şi păn în bălcul lui Balhic, şi *apucă* chičorul din mijloc şi pogoară în gura părăului-răchiţii, şi *apucă* părăul în ğos păn în mitoh şi până în matca Almaşului în sus şi ĭasă în gura drumului..."

Grigorie Ghica, 1753 (Cond. Mss. a Vieroşuluĭ 1780, în Arch. Stat. f. 221): moşiĭa Căpăţăneni despra Corbeni *apucă* din apa Argeşuluĭ spre apus pre viruga din sus de cireş pen pietri pre lângă sălaşul popei, şi *apucă* vălcéoa în sus..."

Act oltenesc din 1775 (Cond. Mss. a Govoreĭ No. 1, în Arch. Stat. p. 334): „am mersu dreptu în nucul costeliv, care ĭaste în matca Orgovii-seci, şi de aci dreptu în pĭiatra care ĭaste (sic) să hotăraşte 3 hotară, însă hotarul Siliştenilor i hotarul sfintei mănăstiri i hotarul Dedoviţa al dumnélui căpitan Mihai Ştucă, şi din pĭiatră au *apucat* matca api în jos pă lângă drumul bătrân până în gura Orgovii-seci..."

Construit cu pe:

Doĭna „Lena":

Apucaĭ pe drum la vale
Ş'agĭunseĭ pe Lena'n cale...
(Alex., Poes. pop. ²., 237)

Balada „Inelul şi năframa":

El pe cal a'ncălecat
Şi pe drum aŭ *apucat*...

Balada „Vulcan":

Făcea mă-sa cum ţicea,
În calic îl prefăcea,
El pe uliţe *apuca*
Crîşmele de le cerca..

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 17: „Dacă nu te-aş ĭubi, nu mĭ-ar pĕsa nicĭ de cum să te vĕd *apucând* pe cărărĭ unde nu trebue să calce picĭorul uneĭ fete..."

In descântece:

Şi *apucaĭ* pe cale
Pe cărare...

v. *Descântec.*

Apuc lucrul spre:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „mai multă sfadă şi voroavă strâncĭunată s'ar fi scornit, şi mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un čas mai înainte spre descoperirea adevărului *apucat*..."

Apuc d'a-lung:

Pann, Prov. II, 90:

Eŭ vrînd să caut comóră
Şi'n deşert să nu muncesc,
Cumpĕraĭ o moşióră,
Dorinţa să'mĭ izbândesc,
Şi o *apucaĭ* d'alungul...

In balada „Dolca“, cĭobanul câtră cânele seŭ:

Inainte să *apucĭ*
Şi la furĭ drept să mĕ ducĭ,
Pe urmele oilor,
Prin pajiştea florilor!..
Dolca vesel se scula,
Câmpul de-a-lung *apuca*.
Botul prin érbă vîrînd,
Urmele tot mirosind...

Apuc câmpiĭ:

I. Créngă, Amintirĭ din copilărie (Conv. lit. 1881 p. 10): „dac'aĭ sta să facĭ voe rea de tóte, ḑeŭ ar trebui dela o vreme s'*apucĭ* câmpiĭ...“

Cu acelaşĭ sens *apuc* în lume:

Cântec din Ardél:

Cucul cântă, mĭerla ḑice:
Nu'ţĭ bé banĭĭ, măĭ voĭnice,
Că ţi'ĭ carul tot stricat,
Şi plugul neferecat,
Şi pămîntul nelucrat,
Iar tu'n lume-aĭ *apucat*!...
(Familia, 1884 p. 601)

Apuc peuşă:

Pann, Prov. I, 20:

Sare îndată cu berea
Ş'*apucă* peuş'afară...

Apuc altă vorbă:

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni (Bucĭumul 1863, p. 28):

Acum dar să maĭ lăsâm,
Ş'altă vorbă s'*apucâm*...

Apuc înainte:

Neculce, Letop. II p. 270: „mergând veste la Poartă că aŭ murit Cantemir Vodă, Brâncovanul Vodă Domnul muntenesc aŭ *apucat* înainte şi aŭ isprăvit Domnia luĭ Constantin săn Duca Vodă celuĭ bătrân...“

Costachi Negruzzi, Sobieski: „aŭ trimis pe loc pe Căpitanul Turculeţ c'o strajă de călăreţĭ, care *apucând* înainte, aŭ scos toţĭ ómenĭĭ de prin sate...“

Jipescu, Opincaru p. 29: „Meseriaşĭ streinĭ aŭ *apucat* înainte la aĭ noştri, şi uni câştigă şi se rumenesc, alţi pĭerd şi sĕ'ngălbinesc...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 14: „nu aştepta pre judele gloateei să răspunză, ce *apucâ* înainte de zise lui: nu te téme...“

I. Ruset, Sgârcitul de Molière (Buc. 1836), p. 10: „de aceĭa *apucaĭ* înainte, ca să nu te maĭ încercĭ să mă îndupleci...“

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeḑĭ (Conv. lit. 1875 p. 339):

„—Pot să am nădejde în voĭ?

„—Să n'aĭ nicĭ o grijă, mămucă; *apucară* cu gura înainte ceĭ maĭ marĭ...“

Din *apuc* „prendre une direction“ se desfăşură dela sine'şĭ mĕ *apuc* „s'engager“, când direcţiunea se resfrânge maĭ cu dinadinsul asupra celuĭa ce o ĭea.

VIII°. Mĕ *apuc* „s'engager“.

Neculce, Letop. II p. 258: „Cantemir Vodă n'aŭ ţinut parola, cum s'aŭ *apucat* când l'aŭ pus Domn să omoare pre Iordachi Rusăt...“

Acelaşĭ, p. 363: „Maĭ cerşut'aŭ Turcĭĭ Azacul, şi s'aŭ *apucat* Moscalĭĭ să'l dee cu tot venitul şi hotarul luĭ...“

Ibid. p. 233: „pe Stolnicul Constantin îl credea Duca Vodă, că'ĭ era cumnat şi se *apuca* că va întoarce pe frate-săŭ dela Udriu înapoĭ, şi aşa aŭ amăgit şi eĭ pe Duca Vodă...“

Ibid. p. 214: „Constantin Stolnicul s'aŭ agĭuns cu o slugă a luĭ Grigorie Vodă pre anume Ionaşcu Cap-deghindă şi l'aŭ scos martur înaintea Divanuluĭ Impărătesc de aŭ mărturisit cumcă l'aŭ omorit stăpânu-săŭ Grigorie Vodă fără de nicĭ o vină pre Constantin Postelnicul; decĭ Grigorie Vodă dacă aŭ văzut că mărturiseşte aşa sluga luĭ, n'aŭ avut ce m'aĭ răs-

punde, că se *apucasă* p e c a p înaintea Divanuluĭ că'ĭ este năpaste...“

Nic. Muste, Letop. II p. 17: „...aŭ venit Domn ţăriĭ Dimitraşco Cantacuzino, ce aŭ fost Capichihae luĭ Petriceĭco Vodă la Poartă, *apucându*-se el să strice cetăţile ţăriĭ, să nu între Leşiĭ într'însele...“

Act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III p. 269): „Izvod de pre zapisul lui Toder Moţoc, cum s'au l e g a t să dé unchĭu-mieu lui Murguleţ părcălabul pentru vitele carile zice unchĭu-mieu c'au perit pentru pribegiĭa tătăne-mieu, să se ştie ce s' a u *apucat* Moţoc: că va da doi boi şi doaă vaci...“

Dialog ţerănesc din Moldova:

„— Ci maĭ faci cumătru Vasile? Tot răŭ?

—Tot, cumătre! Nu'ĭ mergi spri ghini di felĭu. Nu. A maĭ adus acù o babă, cari s'a *apucat* că l'a'ndrepta...“ (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescĭ).

Doĭna „Cucul“:

Ba! în curte'ţĭ n'oĭu întra,
Slugă nu m'oĭu *apuca*,
Ci maĭ bine m'oĭu ţinè
Cu hrana ce mĭ-a plăcè...
(Marian, Bucov. II, 75)

De aci: „m ĕ *apuc* cu cine-va p r e r e m a s, mĕ prind=paciscor, pactum ineo, pignore certo“ (Lex. Bud.).

Un cântec din Moldova:

Iată mări cum eĭ beaŭ,
R e m ă ş a g că s'*apucaŭ*:
Că celuĭ ce s'a 'mbăta,
Frumos cap i s'a tăia...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 34)

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 4:

„Terinte: Te'nşelĭ, cumătre! Ba eŭ m'aş *apuca* că dacă cuconaşul ar îmbla, Domnica...

„Miron: Domnica? E, cerce D-luĭ, şi'ĭ vidè; mi ţi l'a lua cu prăjina. Dar Voĭchiţa... ha, ha, ha.

„Terinte: Ha, ha, ha. Dacă ţi'ĭ aşa povestea, p u n r ă m ă ş a g...“

IX. P a r t i c u l a r i t ă ţ ĭ:

1⁰. Este a-nevoe a clasà în vre-una din rubricele de maĭ sus pe *apuc* urmat de partitivul la, bună-óră într'un cântec satiric din Ardél:

Doĕ reţe ş'un răţoĭu,
Să'm ĭ *apuc* şi eŭ l a boĭ;
Doĕ reţe potcovite,
Să'm ĭ *apuc* şi eŭ la vite...
(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 270),

unde „*apuc* l a boĭ“, „*apuc* l a vite“, adecă „*apuc* l a avere“, însemnézà: c a p ĕ t p u ţ i n ce-va.

In acelaşĭ sens, dar cu o nuanţă morală, deja la Miron Costin, Letop. I p. 269: „de atuncĭ ceĭalanţĭ boĭerĭ ce era închişĭ şi ceĭ ascunşĭ maĭ aŭ *apucat* l a suflete cu nădejde de viaţă...“, unde în alte manuscripte (ed. Urechiă, t. I p. 527): „aŭ *apucat* l a suflet“ şi „aŭ *apucat* l a fire“.

Tot aci vine locuţiunea poporană: „luĭ ĭĭ *apucă* mâna l a tóte“, când cine-va se pricepe în multe lucrurĭ măcar câte puţin.

2⁰. Compusul a i n t e-*apuc* „prévenir“ ne întimpină la Coresi, 1577, ps. LVIII:

Dumnezeulŭ mieu, meseréré lui a i n t e-*apucâ*-mâ...	Deus meus, misericordia ejus p r a e v e n i e t me...

şi aprópe tot aşa în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.): „Dzeul mieu, meseréré lui a i n t e-*apucă*-me...“

Ibid. ps. LXXVI:

...a i n t e-*apucarâ* strajâ...	...anticipaverunt vigilias...

3⁰. *Apuc* pe cine-va cu făgăduinţe, cu linguşire, cu vorbe:

Varlam, 1643, f. 213 a: „cu cuvente

bune *apuca*-i, şi daruri mari le da, şi domnii le ğuruiïa, pentru ca să să lépede de Hristos...“

4⁰. Forma poetică *dapuc*, cu *d* ca în „dalb=alb“, într'o colindă din Ialomiţa:

Maïca de veste p r i n d e a,
Fiïu în braţe că'şï l u a,
Cărăruïa *dapuca*...
(G. D. T., Poes. pop. 26)

v. *Ajung.* — *Capĕt.* — *Icaŭ* — *Încep.* — *Incerc.* — *Inhaţ.* — *Prind.* — *Răpesc*...

²·**Apùc.** — v. *Hapuc.*

¹·**Apucàre** (plur. *apucări*), s. f.; l'infinit. d'a p u c pris comme substantif: action de saisir, d'empoigner, de ravir etc. „Fapta de a a p u c a, d'a lua, d'a prinde, d'a pune mâna; prindere de frig, de frică, de spaïmă“ (Costinescu). Substantivéză tóte sensurile verbuluï a p u c, dar circulă maï ales ca sinonim cu r ă p i r e, pe când substantiviï a p u c a t şi a p u c ă t u r ă aŭ căpĕtat nuanţe cu totul diferite.

Dosofteïu, 1680, ps. LXI:

Nu nedejdïuireţ pre strâmbătate, şi spre *apucare* nu dorireţŭ...	Nolite sperare super iniquitatem, et super r a p i n a s nolite concupiscere...

unde la Coresi, 1577: „Nu upovăireţi în nedereptate, şi în r ă p i r e nu jeluiţi...“

Varlam, 1643, I f. 4 a: „întru inima vamâşului ïubirïa banilor petréce, lâcomiïa, strâmbătatïa, *apucările*...“

Ibid. f. 274 b: „acolo vorŭ sta înnainté noastră râutâţile hie-câruïa de noi, sta-vorŭ nemilostivirile noastre, vrâjmâşiile, *apucârile*, pradele...“

Antim, Predice p. 84: „să ne ferim, din cât ne va fi putinţa, de curvie, de beţie, de zavistie, de vănd̆ărï, de *apucărï*, de năpăştï şi de alte multe ca acestea...“

v. ¹·*Apuc.* — ²·³·*Apucat.* — ¹·²·*Apucătură.* — *Pradă.* — *Răpire*...

²·**Apucàro**, s. f.; t. de Vétér. popul.: phymatose, eaux aux jambes. Termen poporan maï obicïnuit pentru acéstă bólă de vite şi maï ales de caï este a p ă.

Vineţki Avgi-başa, Cărtecică, Bucurescï 1806 p. 68—70: „O h f a t ŭ, care să zice turceşte arpalama, rumânéşte: au luatŭ a p ă la pičoare, sau din grăunţe s'au vătămatŭ, de care fie-şï-care boală voïu pune cu lécurï deosebite. Ačastă boală ïaste de vântŭ, de bucate, de orzŭ, din apă, din frigŭ, din ostenélă, de răcélă...“; apoï maï jos: „O h v a t ŭ, a p ă la calŭ, adică *apucare*...“; maï încolo: „O h v a t ŭ de vântŭ, adică *apucare*...“

Termenul pare a fi o simplă traducere din polonul „ochwat“, care însemnéză „saisissement“.

v. ⁵·*Apă.*

¹·**Apucàt,-ă**, adj.; le part. passé d'a p u c pris comme adjectif: 1⁰. saisi, empoigné, ravi etc.; 2⁰. emporté, violent; 3⁰. ayant pris froid. In primul sens, sinonim cu l u a t, p r i n s, c ă p ĕ t a t, î n h ă ţ a t etc., adjectivând tóte înţelesurile verbuluï a p u c: *apucat* de pept, *apucat* de hoţï, *apucat* de friguri, *apucat* din somn, *apucat* la strîmtóre, *apucat* pe loc, *apucat* a'şï ţiné cuvîntul, şi altele. Este interesant maï ales sensul al doilea, născut aprópe prin aceïaşï trecere logică ca în francesul „emporté“ şi'n care cuvîntul devine sinonim cu ï u t e, cu a p r i g, cu n ă b ă d ă ï o s, cu p o r n i t.

O doïnă din Bucovina:

Nu mi 'I ciudă de bărbat,
Că orĭ-cât e de-*apucat*,
Tot se'ntórce câte-o dată
Ş'a sa dragoste'mĭ arată...
(Marian, Buc., II, 18)

In sensul al treilea, născut din cel de'ntâĭu prin sub-înţelegere „de frig", *apucat* e sinonim cu r e c i t.

„De a recit cine-va la mijloc, ḑic că'ĭ a p u c a t" (Preut A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

L. M.: „*apucat*=recit, de copiĭ".

v. [1]·*Aprig.* — [1]·*Apuc.* — [2.3]·*Apucat.* — [3]·*Apucătură.* — [1]·*Ĭute.*

[2]·**Apucàt** (plur. *apucate*), s. n.; le part. passé d' a p u c pris comme substantif: rapine, prise. Sinonim cu j a f şi p r a d ă. Corespunde formaţiunĭĭ participiale latine „raptus", de ex.: „ex r a p t o vivere=a trăi din *apucat*".

Urechia, Letop. I p. 144: „Ştefan Vodă fiind ca un leŭ gata d e *apucat*, ce nu'l poate nime îmblânzi şi luĭ odihna altuĭa ĭĭ părea cu pagubă..."

Cantemir, Chroṇ. II p. 184, despre Cumanĭ: „cu tălhuşaguriĭ şi cu *apucatul* a trăi era obicĭuiţi..."

Locuţiunea „p e *apucate*" funcţionéză ca adverb cu sensul fundamental de „în pripă", către care se adaoge noţiunea de „împrăştiat": „fac p e *apucate* = mĕ pripesc fără şir a face multe".

„P r e *apucate* = raptim" (L. M.).

Basmul „Sânta Vinere" (Sbiera, Poveştĭ p. 307): „De gobâĭ, de vacă, de grădină, de nişte sĕmĕnăturĭ, de tóte trebuĭa să grijască tot ea, aşa cât maĭ că nu găsĭa timp să caute de copiĭ şi să'şĭ facă şi ce-va de mâncat, da încă de măturat prin casă, de spălat blidele, de zolit cămeşile! Tóte acestea le făcea numaĭ p e *apucate*, când începea cu timpul..."

v. [1]·*Apucat.* — [3]·*Apucat.* — [1]·*Apucătură.* — *Grabă.*

[3]·**Apucàt**, s. n.; t. de Méd. popul.: mal caduc, haut-mal, douleurs convulsives des petits enfants. Altfel ḑis b ó l a - c o p i i l o r şi r e u l - c o p i i l o r, maĭ avênd o mulţime de alte numirĭ poporane, precum: d u c ă - s e - p e - p u s t i ĭ u, s g h i h u é l ă, a l t e - a l e a, n ă b ă d ă ĭ, s t r o p ş i t u r ă, a - b ó l ă etc. *Apucat* se ḑice maĭ în speciă când este vorba de pruncĭ, dar e fórte potrivit şi pentru e p i l e p s i a în genere, căcĭ termenul sciinţific vine şi el din grecul ἐπίληπτος „saisi, surpris, possédé par le diable", ceĭa-ce corespunde pe deplin cu credinţa poporană română.

„Ţeraniĭ pun sub căpĕtâĭul copiluluĭ mic, dela nascerea luĭ şi pînă la şése septĕmânĭ împlinite, o carte care se numesce A v e s t i ţ a, ca să nu se apropie dracul de el să'l a p u c e; căcĭ epilepsia o numesc ţeraniĭ *apucat* saŭ r ĕ u l c o p i i l o r..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

D. S. F. Marian (Descântece p. 199) descrie în următorul mod acéstă bólă: „...un felĭu de cârceĭ de stomah, carĭ frămîntă pre copiĭ în nuntru şi-ĭ sgârcesc une-orĭ aşa de tare, pînă ce-ĭ fac ghĭem şi le duc picĭórele la gură. Alte orĭ copiiĭ, ce sînt torturaţĭ de acéstă bólă, fac spume la gură, schimbă felĭu de felĭu de feţe, ba adeseorĭ se schimosesc, adică li se sucesce vr'o mână, vr'un picĭor, se'ncrucişéză, li se strîmbă fălcile, li se slăbesc tóte nervele, şi remân apoĭ, dacă se'ntîmplă să nu móră, astfelĭu schimosiţĭ pentru tótă viéţa. Insă ceĭ maĭ mulţĭ copiĭ nu pot petrece şi scăpa de acéstă bólă uriciósă, ci maĭ de grabă mor. R ĕ u l c o p i i l o r îl capĕtă maĭ ales din spaĭmă mare şi când zac mult de altă bólă. In limba germană se numesce acéstă bólă F r e i s e n. In mitricele morţilor am aflat că ceĭ maĭ mulţĭ

preoţĭ din Bucovina aŭ înscris'o ş'o maĭ înscriŭ încă unii prin Fras...“

G. D. Teodorescu (Poes. pop. 362 sqq.): „*Apucatul* saŭ încleştatul corespunde, la copiiĭ micĭ, cu colicele. Când pruncul se svîrcolesse şi plânsul îĭ este înăbuşit de durerĭ, babele şi móşele ḑic că: e apucat de inimă saŭ de rînichĭ; de aceĭa îl scaldă în apă caldă şi, trăgêndu'l pe corp cu unt próspet, îĭ ḑic acest descântec:

Eŭ m'am sculat
Şi am plecat
Pe cale
Pe cărare
Pe uliţa mare
La rîul luĭ Iordan,
La fântâna luĭ Bogdan etc.

„După ce descântecul se ḑice de treĭ orĭ în timpul scăldatuluĭ, copilul e oblojit cu foĭ de vérḑă, înfăşat în scutece calde şi culcat ca să înăduşéscă. Încleştatul, afară de *apucat*, se maĭ cunósce şi sub numele de strîns, strînsură, strînsĕtură, încleştătură...“

v. [1]·*Apuc.* — [1·2]·*Apucat.* — [2] *Apucătură.* — *Avestiţă.* — *Bóla-copiilor.* — *Fras...*

Apucàte (pe-), adv.; „à bâtons rompus“ (Cihac).. — v. [2]·*Apucat.*

Apucătòr,-óre, adj. et subst.; qui saisit, qui empoigne, qui ravit etc. „Acela care apucă cu ĭuţélă, care înhaţă cu lăcomiă, care ĭea ce-va prin amăgire, care are obiceĭu d'a lua ce nu este al seŭ“ (Costinescu). Sinonim cu jăfuitor saŭ prădător. În antitesă cu darnic. E maĭ cu sémă des ca epitet al lupuluĭ şi al fiarelor selbatece.

Varlam, 1643, I f. 1 b (Luc. XVIII, 11): „nu sâmtu ca alalţi oameni *apucători*, nedirepţi...“, unde în Noul Testament din 1648: „nu sănt ca alalţi oameni jăhuitori, nederepţi...“

Ibid. f. 93 a: „avut'ai înpâraţi mulţi, Ierusalime! ce aceĭa au fostŭ râi şi nedirepţi, *apucători* şi prădători...“

Dosofteĭu, Liturgiar 1674 (Molitve de ploe, f. 119 a): „tu eşt milos, ĭară noĭ nemilostivi; tu eştŭ darnic, ĭară noĭ *apucători*...“

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Mart. 12 f. 30 b: „aceştĭa ce să ğură şi să blastămâ cu strâmbulŭ, măzditoriĭ şi luătoriĭ de mită şi *apucătoriĭ*, de'ş petrecŭ cu bişugŭ adunatŭ cu vicleşugŭ...“

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 502): „păziţi-vâ de prooroci minciunoşi, carii vorŭ veni cătrâ voi întru înbrâcâminte de oi, ĭarâ deîn lăuntru săntĭ lupi şi *apucători*...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 18: „Tătariĭ sănt lupĭ *apucătorĭ*, pradă, robesc, bat şi căznesc pre creştinĭ...“

v. [1]·*Apuc.*

[1]·Apucătùră (plur. *apucăturĭ*), s. f.; 1°. rapine, pincée; 2°. façon, manière de s'y prendre. In ambele accepţiunĭ se întrebuinţéză maĭ cu sémă la plural. In sensul de'ntâĭu e ce-va maĭ puţin decât substantivul apucat.

Costinescu: „*Apucătură*, aceĭa cât se apucă, cât se ĭea, cât se póte lua cu doĕ saŭ treĭ degete.“

L. M.: „*Apucătură*, punerea mânilor, luarea în mânĭ, de ex.: cu o *apucătură* l'a aruncat în aer.“

1°. *Apucătură* „rapine“:

Nic. Muste, Letop. III, p. 26: „După robiea Ducăĭ Vodă, venit'aŭ Domn ţăreĭ Dimitraşco Cantacuzino cu a doua domnie; ĭar nimică n'aŭ schimbat firea sa; şi ĭarăşĭ lăcomie, şi *apucăturĭ*, şi făcea strămbătăţĭ...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 240: „Ruşfeturĭ şi *apucăturĭ* nu se

socotĭa căte lua toţĭ în toate părţile, sferturĭ şi dăjdĭ marĭ pe toate lunile, şi maĭ de multe orĭ îndoîte, având pe la ţinuturĭ oamenĭ Grecĭ...“

Jipescu, Opincaru p. 108 : „Cine nu lucrézĕ nimic, şi cel ce trăĭeşte dîn jafurĭ, dîn jumulelĭ, dîn *apucăturĭ*, dîn înşelărĭ, ala este trîntor...“

2⁰. *Apucătură* „façon“.

L. M. : „nu 'mĭ plac *apucăturile* luĭ.“

Cihac : „*apucăturĭ* bune, rele=bonne, mauvaise conduite.“

I. Ruset, Sgârcitul (Buc. 1836) p. 25 : „d'o mie de orĭ ţĭ-am zis, fătul meu, că *apucăturile* tale nu 'mĭ plac de loc; pré mult te vîrĭ pîntre coconaşĭ...“, unde la Molière : „je vous l'ai dit vingt jois, mon fils, toutes vos manières me déplaisent fort; vous donnez furieusement dans le marquis...“

Gr. Grădişténu, Domnu Pursoniac (Buc. 1836) p. 7 : „m'am uĭtat la dînsu o jumătate de cés bună, ş'atât de bine ĭ-am băgat de sémă *apucăturile*, încât acum îl cunosc, ca p'un ban rău, ce fel de om este...“; şi maĭ jos, p. 28 : „oameniĭ cu duh se văd după *apucăturĭ*“; unde la Molière nu se află cuvîntul corespunzĕtor.

v. [1]·*Apuc.* — [2]·*Apucat.*

[2]·**Apucătùră**, s. f.; t. de Méd. popul. : 1⁰. crampes d'estomac, douleurs spasmodiques; 2⁰. empoisonnement mercuriel. In primul sens, este un fel de cârceĭu şi se confundă cu apucatul, deşi acesta se aplică maĭ cu deosebire la pruncĭ, nu la ómenĭ marĭ; despre casul al doilea, în care babele atribue mercuriuluĭ luat în beutură bubele saŭ beşicele ce es şi se sparg pe corp,

v. *Argint-viŭ.*

1⁰. *Apucătură*, „crampes“.

Se întrebuinţézĕ maĭ adesea în asociare cu terminul întâlnitură.

„De a recit cine-va la mijloc, dic că 'ĭ apucat şi 'ĭ descântă de *apucătură* şi întâlnitură, trăgêndu'l şi cu untură de porc negru tăiat la Icnat...“ (Preut A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

v. *Ignat.* — *Porc.*

„Pentru *apucătură* se bea buruéna numită rătezătură, fértă cu apă ne'ncepută. *Apucătura* este când dóre tare la stomah; ér când recesce cine-va, dice că l'a apucat întâlnitura...“ (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ).

După un manuscript de Aron Prijbénu (Tocilescu, Rev. II t. 1 p. 385), „un descântec de *apucătură* şi întâlnitură :

„Trage baba pĕ bolnav pĕ spate cu apă, săpun saŭ oţet şi unt-de-lemn, şi dice : Strigóĭca a gâsit uşa casiĭ deschisă, feréstra destupată, focul stins; în dinţĭ pĕ (cutare) l'a luat, sângele 'ĭ a sorbit, la pământ l'a trântit, cu morţiĭ l'a socotit. Maĭca Domnuluĭ din cer a audit, în braţe l'a luat, pĕ masă de argint l'a pus, cu basma de fir l'a şters, oscĭórele i le-a dres, junghĭul i l'a scos, sănătatea să'l pătrundă pîn' în os. Strigóĭcă Moróĭcă, desfă (cutăruĭa) de orĭ-ce reŭ aĭ pus pĕ dînsul, că în piuă te-oiŭ pisa, în móră te-oiŭ măcina, în vînt te-oiŭ arunca, încât noriĭ s'or mira. Desfă'l (pĕ cutare) de 99 *apucăturĭ*, de 99 întâlniturĭ, de 99 aplecăturĭ, de 99 deocheturĭ, de 99 junghĭurĭ, strîns cu cés reŭ, tu apucatule, tu întâlnitule, coltatule, urîtule, grozavule, negritule, eşĭ, du-te (dela cutare), din spatele luĭ, din pĭeptul luĭ, spinarea luĭ, rinichiĭ luĭ, ficatul luĭ, inima luĭ, din sgârcĭul nasuluĭ, din faţa obrazuluĭ, că (cutare) nu vĕ póte purta, nu vĕ póte cina, adăpa şi plimba. Eşiţĭ! du-te preste prăpăstiĭ şi munţĭ, la fata Craĭuluĭ-înpĕrat, unde vĕ aştéptă cu mese întinse,

fâcliĭ aprinse, acolo vĕ este cina, acolo vĕ e odihna, acolo vĕ potoliţĭ, acolo să vĕ risipiţĭ, să rĕmâe (cutare) luminat ca argintul cel curat; eŭ mĕ închin cu descântecul, Maĭca precistă cu lécul...“

v. *Întâlnitură.—Rătezătură.*

2°. *Apucătură* „empoisonnement mercuriel.“

„Luminosul cresce în păduri şi fîneţe, în forma cucuteĭ, avênd florĭ albe măcĭulate ca flórea liliaculuĭ. Se vorbesce de bătrânĭ că acéstă plântă e folositóre pentru *apucătură*, adecă bólă venită din argint-viŭ dat din duşmăniă într'o bĕutură. Când bubele pe trup încep a sparge, se ĭea luminosul, se fierbe sâmbătă séra pînă a nu apune sórele, cu apă ne 'ncepută şi fără a vorbi cu nimene, apoĭ se pune la un loc curat, şi a doua dĭ Duminecă, pînă a nu resări sórele, bolnavul se spélă cu acea apă pe bube...“ (N. Ţărcus, Covurluĭu, c. Piscu).

„Luminosul“, la Dr. Brândză „luminósa“, maĭ numit „năprasnic“, „curpen-de-pădure“, „curpeniţă“, este „Clematis“, maĭ ales „Clematis erecta“ şi „Clematis vitalba“, o plântă care deja în vechime se întrebuinţa pentru vindecarea a tot felul de bube saŭ beşicĭ. „La vertu antipsorique de la clématite était connue des anciens; Pline, Dioscoride et Galien en ont parlé. Il est à regretter que les médecins aient laissé tomber dans l'oubli une plante aussi énergique...“ (Cazin, Plantes médicinales[3], p. 330).

v. [1]*Apuc.*—[3]*Apucat.*—*Curpeniţă.*

Apuitòr. — v. *Apunĕtor.*

Apùĭu. — v. *Apun.*

Apùn s. **apùĭu** *(apus, apunere)*, vb.; se coucher (des astres), se fermer (des yeux); fig.: décliner, descendre; s ó r e *-apune*, le coucher du soleil. In privinţa sóreluĭ, e sinonim cu a s f i n ţ e s c şi s c a p ĕ t; în antitesă cu r e s a r. Lătinesce a p p o n o = a d p o n o însemnéză „pun lîngă“, de unde „culc=colloco“. La Macedo-românĭ pînă astădĭ: „să te *apunŭ* caplu a teu=pune'ţĭ jos capul“ (Saĭnénu, Semasiologia p. 181), adecă: „culcă capul“. „Sórele *apune*“ vrea să dică: „le soleil se couche“. Desvoltarea sensuluĭ e fórte uşóră, şi totuşĭ numaĭ la Românĭ l'a căpĕtat a p p o n o, cel puţin ca verb, căcĭ substantivul a p u s are paraleluri şi 'n cele-lalte limbĭ romanice.

Cantemir, Divanul 1698, f. 4 b.: „ĭarna va lipsi, şi soarele nu va *apune*, căci noapte nu să va face...“

Costachi Conachi, p. 234:

Eŭ ĭubesc şi arz în pară la răsăritul de soare,
Şi mĕ vaet când *apune* că arz încă şi maĭ tare...

Costachi Negruzzi, „Melancolia“:

Nu bag sémă că d'asupră'mĭ vijelia se stîrnesce,
Saŭ că sórele *apune*, orĭ că tunetul vuesce...

O doĭnă:

Olĭolĭo, sóre rătund!
De-aĭ *apune* maĭ curând...
(Alex., Poes. pop.[2] 256).

Alta:

Am o mândră ca ş'o cruce,
Şi la lucru n'o pot duce;
Diminéţa'ĭ rouă mare,
Şi se udă pe picĭóre;
Când *apune* sfîntul sóre,
Staŭ ţînţarii să te-omóre...
(J. B., 425)

A. Pann, Erotocrit p. 27:

Şi cum se arată nóptea şi l u m i n a aŭ *apus*,
Iară ca şi maĭ 'nainte la acelaş loc s'aŭ dus...

„Când cine-va a murit, se ḑice : ĭ-a *apus* s t é u a“ (Mironescu, Némţ, c. Frumósa).

Cântec macedo-român (Coll. Mss. Dr. Obedenaru) :

Ah, voĭ pulĭ asburătorĭ,
Çi asburaţĭ pîn' tu niorĭ,
Nihĭam să vă *apunéţĭ*...

= Ô vous, oiseaux de haut vol, qui volez jusque dans les nuages, d e s c e n d e z un peu...“

O c h i ĭ *apun* când se închid, prin asociaţiune de ideĭ între „lumina“ o-chĭuluĭ şi „lumina“ stelelor.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 119 b : „Acumŭ toate mădulările trupeştĭ deşĭarte se aratâ, fiind moarte şi nemişcate şi toate netrĭabnice : mănule şi pičoarele săntŭ legate, o c h i ĭ *apuserâ* şi audzulŭ asurdzi, limba cu tăcére să îngrădi...“

C. Conachi p. 155 :

Inalţĭ Dumneḑeĭ!
Ce vĕd ochiĭ meĭ
De clipesc ş'*apun?*
Sub chip omenesc
Un înger ceresc
Vĕd şi se supun...

Figurat la I. Văcărescu, p. 211 :

Mărirea tinereţiĭ
Eŭ simţ c'o am repus :
De tot lumina vieţiĭ
Acuma mĭ-a *apus*...

La Beldiman, Tragod. v. 715 :

Venind, merg cu toţĭ la Curte, pun la cale, sfătuesc,
Argimagzarĭul la Pórtă să se facă rînduesc,
Să arate starea ţĕriĭ şi cele ce-aŭ suferit,
M i l a eĭ să nu *apuĭe*, c'apoĭ sînt toţĭ de perit...

Tot aşa se póte ḑice că : bucuria *apune*, fericirea *apune*, însişĭ ómeniĭ *apun* când se apropie mórtea.

In sensul din urmă, ne întimpină forma reflexivă într'un text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 644) : „căutăndŭ îndărătŭ să vazâ pre derepţii, de carii se înpartŭ, ce li s e v o r ŭ *apune* d e î n t r e o c h i şi nu se vorŭ puté întoarce înapoi...“

O frumósă icónă a vieţeĭ dela ţéră „când s ó r e l e *apune*“, la Boliac :

Când s ó r e l e *apune* pe vâĭ şi pe colnice;
Când satul tot se umple de vacĭ şi de junice;
Când sare viţeluşiĭ şi ugerul e plin;
Când rumene copile, flăcâiĭ numaĭ zale,
Îşĭ rîd cu dinţĭ de lapte, se trag de mâĭnĭ din cale,
Îşĭ spun câte o glumă, îşĭ ĭeaŭ mărul din sîn...

Ca substantiv invariabil e fórte poporan compusul s ó r e - *apune* „coucher du soleil“ în opositiune cu s ó r e - r e s a r e „lever du soleil“.

Un zapis de vînḑare, 1690 (Cond. Mss. a Hurezuluĭ, 1754, în Arch. Stat. f. 534 a) : „vândutu-ĭ-am dumnélui pivniţa noastră de piĭétră din Târgovişte cu tot locul cât să va alége şi cu un loc de prăvălie alăturé cu pivniţa, care loc mérge în lung din uliţa cé mare spre s o a r e - *apune* până în uliţa caré mérge pre lângă locul Hriziĭ Banul...“

Basmul „Picĭ ramură“ (Stancescu, Basme p. 2) : „a întrat vrăjmaşul dinspre s ó r e - *apune* şi ne pustiesce ogórele...“

Alexandri, Legenda Ciocârlieĭ :

Seninul dulce-al ḑileĭ, răvnind acea minune,
Din s ó r e l e - r e s a r e şi pîn'la s ó r e - *apune*,
Se'ntinde pe d'asupră'ĭ cu bolta luĭ rotundă,
Voind să'ĭ fac'un templu în care s'o ascundă...

unde articulatul s ó r e l e - r e s a r e este o licenţă poetică.

De la Vrancea, Sultanica p. 45 : „D'o fi fată, o s'alerge d'a 'ncâtelea pe la s ó r e - r ĕ s a r e pîn'o vedé pe dracu la s ó r e - *apune*...“

„Vîntuluĭ dela a p u s i se ḑice s ó r e - *apune* şi M u n t é n u“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

La prima persónă *apun* saŭ *apuĭu* nu se aude maĭ nicĭ o dată, ceĭa ce se explică prin însuşĭ sensul acestuĭ verb; la subjunctiv însă şi la participiŭ presinte se rostesce tot-d'a-una cu *n* muĭat: *apuĭe, apuínd*, nu: *apunĕ, apunênd.*

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braş., p. 524): „mâniĭaţi-vâ şi nu greşireţi, soarele să nu *apue* în mănĭia voastră...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 1 (f. 2 a): „Şi bătându-să [Isus Navi] cu inoplemenicii şi soarele *apuindŭ*, avându inemâ la războĭu s'au rugat luĭ Dumnedzău şi dzâsâ să stĭa soarele, şi îndată stătu şi să opri soarele din calĭa sa să nu *apue*...“

Critil şi Andronius (Iaşĭ, 1794) p. 15: „eu m'amŭ datŭ cu totul la priviré aceştiĭ mulţimi de stele, din care unele era scânteioasă şi altele strălucitoare; eu socotiemŭ, eu însemnamŭ a lorŭ mare deosebire, a lorŭ aşăzare, a lorŭ mişcare şi a lorŭ floare, unele răsărindŭ şi altele *apuindŭ*...“

v. [1,2]·*Apus.* — *Pun.*

apùne (Sóre-). — v. *Apun.* — *Sóre-apune.*

Apunĕtòr s. apuitòr, -óre, adj.; „descendant, du soleil“ (Cihac).

v. [1]·*Apus.*

A-pùrure, adv.; toujours, en tout temps, continuellement. Tot-d'a-una saŭ hojma. Din prepoziţionalul *a* (= ad) şi din purure, de care nu se deosebesce prin sens. Maĭ obicĭnuit îşĭ acaţă pe emfaticul *-a* (v. [5]·*A*): *a-pururea.*

I. Văcărescu p. 29:

O ce simţire! o ce plăcere!
In noĭ s'aprinde foc ce nu pĭere;
Ş'aprins *apururea* 'n noĭ să fie,
Jurâm p'altar de statornicie...

Îşĭ maĭ prepune une-orĭ pe de: de-*a-pururе* saŭ d'*a-pururе.*

Beldiman, Tragod. v. 3915:

Dar de eĭ a se încrede nicĭ o dată nu putea,
De aceĭa 'n îngrijire de *apururea* plutĭa...

v. *Purure.*

[1]·**Apùs, -ă**; le part. passé d'apun pris comme adjectif: couché (des astres), fig.: sur le déclin, disparu. Sórele *apus.* Lumină *apusă.* Stele *apuse.* Figurat: bucurĭă *apusă*; némurĭ *apuse* în întunerecul vécurilor etc.

La negativ, ne-*apus* însemnéză maĭ mult ceĭa ce nu póte să apuĭe saŭ nu apune nicĭ o dată.

Varlam, 1643, I f. 245 a: „Isus Hristos, direptul soare, lumina cé ne-*apusâ*, strâluciré cĭa véčnică...“

Şépte-taine, 1644, p. 127: „mĭargemŭ spre lumina cĭa ne-*apusâ* a dzilei mărirei lui Dumnedzău...“

Cu acelaşĭ sens ne-apuitor.

Cantemir, Divanul 1698, f. 80 b: „lumina lumii în lumina credinţii, adecă în soarele cel ne-apuitorĭu a o preface...“

v. *Apun.* — [2]·*Apus.*

[2]·**Apùs** (plur. *apusurĭ* şi *apuse*), s. n.; 1⁰. coucher (des astres); 2⁰. occident, ouest; fig.: déclin. In primul sens, *apus* este dinamic, însemnând treptata apunere a stelelor; în sensul al doilea e static, arĕtând regiunea ceruluĭ unde stelele apun. In ambele sensurĭ e sinonim cu asfinţit, cu sóre-apune, cu scăpĕtat. Prin sens şi prin partea radicală *-pon-* coincidă cu ital. şi portug. ponente, span. poniente, provenţ. ponent (Cihac).

1⁰. *Apus* „coucher“.

Se dice maĭ adesea *apus* de sóre, nearticulat, construindu-se cu spre, la, pe la.

Balada „Óia năsdrăvană“:

Şi mi s'aŭ vorbit,
Şi mi s'aŭ şoptit
La *apus* d e s ó r e
Să mi te omóre...
(G. D. T., Poes. pop. 435)

Colindă muntenéscă:

Spre *apus* d e s ó r e,
Cam pe drumul mare,
Trec
Şi se petrec
Stoluri de voĭnicĭ
Pe caĭ povîrnicĭ...
(Ibid. 91)

Balada „Mioriţa“:

Eĭ se sfătuiră
Pe l'*apus* d e s ó r e
Ca să mi'l omóre...

Figurat, la Costachi Conachi, p. 100:

Amar nouă! ce durere ne arde şi ne topesce!
Noĭ murim, şi lumea tótă nimic nu ne folosesce:
Nu'ĭ scăpare... căcĭ nădejdea dela noĭ este departe;
S'o 'nchegat lumina vieţeĭ cu *apusul* cel de moarte!...

Ibid. p. 224:

Tu pătrunzĭ a mea simţire cu luminĭ ce în cer nu's...
Tu eştĭ Dumneẓeŭ de vĭaţă, tu eştĭ stea fără *apus*...

Gr. Alexandrescu, Mănăstirea Délul:

Măreţul turn, trist martur l'al nostru trist *apus*...

şi tot acolo maĭ jos cu sensul direct:

Aşa în a mea rîvnă, pe locul părintesc,
Fiŭ al astor ruine, ţărîna lor slăvesc;
Încă 'mĭ aduc a-minte de gróza ce simţĭam,
Când la *apusul* ẓileĭ scheletul lor privĭam...

2°. *Apus* „occident“.

Un bócet din Moldova:

Ĭe-te după sfântul sóre,
Luminos şi frumos tare,
Că-ĭ nainte mergĕtor
Şi 'napoĭ întorcĕtor:
Merge dela resărit
Şi pînă la a s f i n ţ i t,
Şi dela *apus*
După ce s'a dus
Merge ĭar la resărit...
(Burada, Inmormînt. p. 121)

Rare-orĭ se ẓice în acest sens, printr'un fel de pleonasm poporan, „*apusul* s ó r e l u ĭ“.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 14: „şi ĭară să hie svintii mănăstiri o moşie în muntele Bucécĭului, însă de cătră *apusul* s o a r e l u i toată parté jupănésii Caplii den Cocorăşti...“

Apus este unul din cele patru puncturĭ cardinale.

Predică, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 190): „date fură noao patru eyagghelii, derep-ce săntŭ stlăpi acésté lumiei, că şi lumé patru pârţi avăndŭ: r â s â r i t u l ŭ, *apusul*, m i a z ă - n o a p t e, a m i a z ă - z i, pentru acéĭa se câdé şi stlăpi a fi patru...“

Apus se pune obicĭnuit în antitesă cu r e s ă r i t.

Balada „Sórele şi luna“:

Noĭ cât om trăi,
Nu ne-om întâlni:
Când eŭ merge-oĭu la *apus*,
Tu la r e s ă r i t te-aĭ dus;
Când tu merge'ĭ la *apus*,
Eŭ la r e s ă r i t m'am dus...
(Burada, Dobrogea p. 172)

Cimilitura despre Scrisóre: „Limbă dulce saŭ amară, grăesce la r e s ă r i t şi s'aude la *apus*“ (Alex., Poes. pop.², 393).

Proverb despre cine povestesce fără şir: „Îmĭ vorbescĭ una dela r e s ă r i t şi alta dela *apus*“ (Pann, III, 131).

„R e s ă r i t u l şi *apusul*“ = lumea întrégă.

Moxa, 1620, p. 351: „toţi domnii pământului şi toţi vitéjii lumiei dela r ă s â r i t până la *apus*...“

Varlam, 1643, I f. 45 a: „într'un căsŭ ĭaste de o datá şi în cerĭu şi pre pământŭ, şi la r ă s ă r i t ŭ şi la *apusŭ*, şi în toate laturile lumiei...“

In urma schismeĭ luĭ Fotiŭ (858), religiunea creştină s'a despărţit în doŭ marĭ secte: biserica R e s ă r i t u l u ĭ saŭ grécă, şi biserica *Apusuluĭ* saŭ latină.

Urechia, Letop. I p. 106, vorbind despre Conciliul dela Florenţa: „în loc de împreunare, nicĭ să auză de numele Papiĭ şi a bisericiĭ *apusuluĭ*...“

In Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XLIX, ne intimpină forma *appus*:

... de răsăritul soarelui pără la *appus* (ἀπους)...	... a solis ortu usque ad o c c a s u m...

In graĭul vechĭu *apus* se întrebuinţézá şi la plural: *apuse* şi *apusurĭ*.

Coresi, 1577, ps. CII:

... cătŭ stau răsăritele de *apuse*, deluîngat'-au de noi fără-de-légile noastre...	... quantum distat ortus ab o c c i d e n t e, longe fecit a nobis iniquitates nostras...

unde şi'n textul grec e pluralul: „*ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν*“, ca şi'n cel paleo-slavic: „vŭstotzi ot z a p a d ŭ“. Însă la Silvestru, 1651, e singular: „cătu'ĭ de departe răsăritulŭ de *apusŭ*“.

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 460 (Esai. IX, 12):

Siriĭa despre răsariturile soarelui şi pre Elini dela *apusurile* soarelui...	*Συρίαν ἀφ'ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν...*

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) LXVII:

Ce luĭ preste *apusurĭ*, ce s'aŭ suit, cale
Îĭ faceţĭ şi'l proslăviţi şi'n dél şi în vale...

v. [1]*Apus*. — *Asfinţit*. — *Scăpĕtat*.

Apusén, **-ă**, adj. et subst.; 1°. „occidental, habitant de l'occident“ (Cihac); 2°. appartenant à l'église romaine. In opoziţiune cu r e s ă r i t é n.

„Vîntuluĭ de méḑi-ḑi se ḑice V î n t u l - m a r e şi *Apusanul*“ (P. Pintea, Banat, c. Nevrincea).

v. [3]*Apus*.

Apùst (plur. *apusturĭ*), s. n.; t. de Moulinage: écluse. Termen maĭ obicĭnuit este j i l i p; se ḑice şi s t ă v i l a r.

„*Apust* la móră se numesce o clădire din treĭ părepĭ de scânduri, doĭ laterali şi unul în faţa ĭezetureĭ unuĭ ĭaz, maĭ adăugêndu-se o podélă făcută érăşĭ din scânduri. La părepele din faţa ĭezetureĭ se aşéḑă 2-4 stavile, carĭ în timp ploĭos se rădică, căcĭ altfel împlêndu-se ĭazul de apă s'ar strica ĭezetura, s'ar scurge tótă apa şi móra n'ar maĭ îmbla“ (I. Solescu, Sucéva, c. Lămăşenĭ).

„*Apust* la móră este ezitura cea de lemn, care opresce apa când vrea, şi'ĭ dă drumul érăşĭ când vrea“ (G. Bottez, Iaşĭ, c. Chişcărenĭ).

La prima vedere, *apust* ar păré a fi latinul a p p o s i t u m, ĭar prin urmare dublet etimologic cu a d ă p o s t (=adpositum), ceĭa ce s'ar potrivi sub raportul sensuluĭ şi n'ar fi tocmaĭ greŭ de susţinut în privinţa fonetică. Totuşĭ originea latină saŭ romanică trebuĭ cu totul înlăturată. Moldoveniĭ aŭ luat cuvîntul dela Polonĭ: u p u s t „die Schleuse an einem Teiche“, din vechĭul slavic u p u s t i t i „dimittere“. Linde (v. Upuscić) aduce o mulţime de texturĭ polóne, din carĭ ĭată cel de'ntâĭu: „do zatrzymania wody w stawie albo wypuszczenia jej są u p u s t y = pentru oprirea apeĭ în ĭaz saŭ pentru scóterea eĭ sînt *apusturile*“. Dela Polonĭ aŭ primit acéstă vorbă şi Rute-

nĭĭ: o p u s t „Schleuse“ (Zelechowski, I, 574). Din polonul u p u s t vine românul *apust* prin dissimilaţiune vocalică.

v. *Jilip.* — *Lătoc.* — *Móră...*

Apuşóră. — v. *Apşóră.*

Apùt (*apuţit*, *apuţire*), vb; sentir bon ou mauvais, flairer. Sinonim cu a m i r o s. Format din p u t prin prepoziţionalul *a* = a d ca în „apipăesc“ saŭ în „adulmec“. Archaism.

Dicţionarul Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Aput.* Olfacio“.

Coresi, 1577, ps. CXIII:

Rostŭ aŭ şi nu grăescŭ, ochi au şi nu vădŭ, urechi au şi nu audŭ, nasure au şi nu *aputŭ*...	Os habent et non loquentur, oculos habent et non videbunt, aures habent et non audient, nares habent et non odorabunt...

unde la Silvestru, 1651: „nari au şi nu m i r o s e s c ŭ“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „nări au şi nu vorŭ m i r o s i“.

v. *Amiros.* — *Apipăesc.* — *Apuţit.* — *Aulm.* — *Avĕd.* — *Put...*

A-putère-a-fi s. **a-putèrele-a-fi** (**de-**), adv.; plus que suffisamment, dans toute la force du mot. Un moldovenism energic şi frumos în loc de: „pe cât se póte maĭ mult“. Sub raportul morfologic se apropiă de vechĭul adjectiv „a-firé“.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveştĭ p. 9): „...aŭ început şi maĭ cu gura şi cu ocărĭ asupra luĭ şi a'l mustra, cum de aŭ fost el aşa de nebun şi de tont, şi cum de el, om bătrân şi moşnég d e-*a-putere-a-fi*, şi să'l cuprindă aşa jocul când aude o turluitură de fluer!...“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 129: „Aĭ înnăucit, sărace, de tot. Ci-că eştĭ om, copt d e-*a-puterelea-hi*, şi nu ţĭ-aĭ prăsit un ban să'ţĭ poţĭ cârpi o nevoe la o vreme grea...“

v. *A-fire.* — *Pot.*

Apuţinèz (*apuţinat*, *apuţinare*), vb.; diminuer, réduire, ammoindrir. Acéstă formă, în loc de î m p u ţ i n e z, ne întimpină numaĭ la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ): „*apuţinezu*, *apuţinu*, vermîndern, weniger machen“. Să fie óre poporană?

v. *Impuţinez.* — *Puţin.*

Apuţire. — v. *Aput.*

¹·**Apuţit, -ă**, le part. passé d'a p u t pris comme adjectif: senti, flairé.

v. *Aput.* — ²·*Apuţit.*

²·**Apuţit**, s. n.; le part. passé d'a p u t pris comme substantif: odorat. Archaism. Sinonim cu m i r o s.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424):

„*Apucitul.* Olfactus.

„A p u c i t u r ĕ. Olfactio“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIV p. 11: „de-arâ fi tot trupulŭ ochĭu, unde arâ fi auzul? ĭarâ de-arâ fi totŭ auzŭ, unde ĭ-arâ fi *apuţitulŭ*?...“

v. *Aput.*

Apuţitùră. — v. ²·*Apuţit.*

¹·**Ar** (*arat*, *arare*), vb.; labourer. Latinul a r o, trecut de asemenea la Italienĭ, Spaniolĭ, Portugesĭ şi Proventalĭ (Cihac). „A *ara*, a resturna brasda cu plugul“ (Costinescu). A lucra pămîntul pentru a'l face să rodéscă bucate. Tréba plugaruluĭ. Indeletnicirea de căpeteniă a ómenilor dela ţéră.

Miron Costin, Letop. I p. 47: „tu *ară* pământul şi păzeşte căsnicia, şi alte meşterşuguri trebuitoare fă ca un ţăran...“

Pentru a se puté *ara* bine, pămîntul trebuĭ să nu fie vîrtos.

Moxa, 1620, p. 403: „deci Craiu (Sigismund) cu cătă hvală venise, cu mai mare rușine se întoarse, că'șĭ pierdu voinicii cu totul și lăsă oase de oameni cătĭ nu'și puté *ara* oamenii pre acei cămpi...“

După ce se *ară* pămîntul, apoĭ se grăpézĕ și se aruncă sèmînță.

Colinda „Plugușorul“:

Și pamintul mèsurarăm.
Mèsurarăm și'l *ararăm*:
Joile
Văile,
Mercurile
Gropile,
Casa ne-era locurile;
După ce'l *ararăm*,
Îl grăparam
Și grâu curat semenaram...
(G. D. T., Poes. pop. 159)

Ar de tómnă, *ar* de primăvéră, se dice după timpul anuluĭ când se *ară*.

Neculce, Letop. II p. 456: „căzut'aĭ o brumă mare de aŭ stricat pânile celе micĭ, și stricase și pânile marĭ care era maĭ tărzie, că nu putuse oamenii *ara* de toamnă, fiind vremea oștiriĭ, și de primăvară érăși nu putea să *are* de vreme, fiind boiĭ slabĭ de érnă...“

Unélta cu care se *ară* este plugul cu hălteele luĭ.

Neculce, Letop. II p. 200: „...[Ștefan cel Mare] mirându-se ce om este acela că *ară* duminica, îndată aŭ trimes în toate părțile ca să'l găséscă pre acel om să'l aducă la dânsul; și l'aŭ aflat pre om în sus pre apa Vasluĭuluĭ, cale de patru césurĭ, *arând* la o movilă ce se chiamă acum movila luĭ Purcel, că pe acel om încă îl chiema Purcel. Și ducându'l pre acel om la Ștefan Vodă, l'aŭ întrebat Ștefan Vodă: el aŭ strigat așa tare? și de ce *ară* duminica? El aŭ zis că aŭ strigat el să aducă boiĭ la plug, și *ară* duminica că este om sărac și într'alte zile n'aŭ vrut frate-sĕŭ să'ĭ deie plugul...“

Balada „Movila luĭ Burcel“:

Să'mĭ dea plugul ca să *ar*
Mi-a fost ruga în zadar...

O doină:

Alel, puico! dac'aĭ vrea,
Patru plugurĭ aș dura.
Téra 'ntrégă aș *ara*!...
(Alex., Poes. pop. 2. 213)

Când *ară* mulțĭ de o dată, plugurile se așédă și înaintéză în rînd, ĭar plugariĭ cântă.

Cântecul Jianuluĭ:

Védŭ ómenĭĭ *arând*
Cu plugurie în rînd,
Numaĭ plugulețul meŭ
L'a 'nțelenit Dumneḑeu!...
(G. D. T., Poes. pop. 291)

Costachi Negruzzi, „Doĭna nouă„:

Boiĭ meĭ când aud doina,
Ară țelină și moină,
Și inĭ samăn cel ogor
Cântând doĭnele cu dor...

A *ara* un câmp pentru întâia dată, se dice: a despica țelina.

Cântecul Pandurilor din 1821 (G. D. T., Poes. pop. 484):

Uite, mergem să *arăm*,
Țelina să despicăm,
Că avem să semenăm;
Voĭ aveți să ne urmați
Și 'nsutit să secerați...

Proverb: „Ordul îl *ară* boiĭ și 'l mănâncă caiĭ“ (Pann, II, 87); saŭ: „boiĭ *ară* ordul, și caiĭ îl mănâncă“ (Baronzi, Limba p. 60).

I. Crénguă, Povestea unuĭ om leneș (Conv. lit. 1878 p. 258): „Să 'șĭ pue cine-va obrazul pentru unul ca tine și

să te hrănéscă ca pe-un trântor, mare minune'ĭ şi asta! dar tot de noroc să se plângă cine-va. Bine a maĭ ḑis cine-a ḑis că: boiĭ *ară* şi caiĭ mănâncă...“

Ghicitórea despre „Scrisóre: “Gâsca *ară*, omul mînă“ (Ţara nouă 1887 p. 162); negreşit, de pe când se scriea cu pene, nu cu condeĭe.

„Când pământul este fraget, poporul ḑice: se *ară* c u m u'ĭ c e n u ş a“ (G. Băsoc, Tecucĭu, c. Homocea).

Infinitiv archaic „d e - a *araré*“:

Paliĭa, 1582 (ap. Ciparĭu, Anal. p. 81): „în şase dzile lucrédză, în a şapté dzi tu rădzbună d e - a *araré* şi dĭ-a secerarea...“

v. [1. 2. 3.] *Arat.* — *Arător.* — *Arătură.* — *Boĭ.* — *Brasdă.* — *Plug*...

²-**àr** s. **-àrĭu, -ără** (plur. *-arĭ* şi *-are*); suffixe nominal correspondant au latin -a r i u s et -a r i u m. La vechiĭ Romanĭ sufixul -a r i o- capĕtase o mare respândire maĭ cu sémă în epoca imperială, dând nascere uneĭ mulţimĭ de substantivĭ, precum:

a) masculinĭ de agenţĭ: carbon*ar*, argint*ar*, fer*ar*, cism*ar* saŭ cĭobot*ar*, şel*ar*, horn*ar*, petr*ar*, pepten*ar*, pĕcur*ar*, crâşm*ar*, zid*ar*, lemn*ar*, meşteşug*ar*, plug*ar*, văc*ar*, porc*ar*, măcel*ar* şi altele, în carĭ agentul se numesce după lucrul cu care se îndeletnicesce, dar la feminin nu se face *-ară*, ci -ă r é s ă: cărbunărésă, argintărésă etc., une-orĭ -ă r i ţ ă: văcărĭţă, crâşmărĭţă, lemnărĭţă;

b) neutri cu sens de încăperea unde se face saŭ se ţine ce-va: aerarium, aquarium, cellarium, columbarium, granarium, vestiarium, cibarium, armamentarium etc., ca românesce în: grân*ar*, porumb*ar*, furnic*ar*, ac*ar*, băligar, frunḑ*ar*, degetar şi altele, numite după cele cuprinse în acel loc şi carĭ ar trebui să aĭbă tot-d'a-una pluralul în *-are* ca „grânare“, deşi poporul preferă a le trece la genul bărbătesc: furnic*arĭ*, frunḑ*arĭ* etc.

Pe lîngă acestea:

c) un mic numĕr de adjectivĭ: primarius, secundarius, tertiarius, adversarius, contrarius etc., ca românesce în: [vĕr] prim*ar*, [cal] pătr*ar* saŭ cinc*ar*, sug*ar*, fug*ar* şi maĭ încă vr'o treĭ-patru, cu femininele lor în *-ară*: [véră] prim*ară*, [épă] cinc*ară*...

Numirile de pomĭ ca „frăg*ar*“, saŭ de pometurĭ ca „alun*ar*“, aparţin rubriceĭ *b*, însemnând un ce c u f r a g ĭ saŭ c u a l u n e; ĭar cuvîntul „armăs*ar*“ face parte din rubrica *c*, derivând dintr'un adjectiv: „[cal] armăs*ar* = [equus] admissarius.“ De asemenea e de origine adjectivală „mĕdul*ar*“ = lat. „medullaris“ trecut la „medullarium“, precum şi „amn*ar* = ad-manuarium“.

Cătră rubricele *b* şi *c* s'ar maĭ puté adăuga numirile lunelor ca „flor*ar*“, „cireş*ar*“, “ger*ar*“, „brum*ar*“, adecă c u f l o r ĭ saŭ c u c i r e ş e, g e r o s saŭ b r u m o s, dacă aci nu s'ar recunósce maĭ curând lucrarea de analogiă a termenilor latinĭ: „Januarius“ şi „Februarius“, de unde şi „cărind*ar*“, „făur*ar*“, măsel*ar*“.

In „ţinţar“ nu este sufixul *-ar*, ci cuvîntul întreg e o reduplicare onomatopoetică = it. zenzara, zanzara = sp. zenzalo etc.; ér vorbele „ambar“, „cântar“, „păhar“, „măgar“, sînt împrumutate.

Poporul rostesce de o potrivă *-ar* şi *-arĭu*, deşi forma *-arĭu*, cea organică, predomnesce în vechile texturĭ. In cuvinte ca „săbi*er*“, „cluc*er*“, pivnic*er*“, „uş*er*“ etc., *-er* din *-ar* se datorescе acomodaţiuniĭ regresive a luĭ *a* cu *i*, saŭ

cu *i* cel cuprins în consónele palatale.

Românul *-ar* corespunde: italianuluĭ -a r o, -a r i o, -a j o şi -i e r o; spaniolului -a r i o şi -e r o; portugesuluĭ -a r i o şi -e i r o, francesuluĭ -a i r e şi -i e r, afară de unele abaterĭ maĭ rare. Aşa:

cărbun*ar* = it. carbonajo = sp. carbonero = port. carvoeiro = fr. charbonnier;

grân*ar* = it. granaro, granajo = sp. granero = fr. grenier;

prim*ar* = it. primario, primajo, primiero = sp. primario, primero = port. primeiro = fr. primaire, premier...

Sufixul *-ar* este unul din acelea prin carĭ se formézĕ mereŭ cuvinte noue, maĭ cu sémă însă la rubrica *a*.

v. *-areţ*. — *-ariţă*. — *-aş*. — *-ărésă*. — *-ăriţă*...

3. **ar**; 3-o pers. sing. et plur. de l'optatif du verbe auxiliaire a m. — v. 2. *Am* (p. 981-2).

Arà! — v. *Ăra*!

Aràb. — v. 1. *Arap*.

Arabà s. **harabà** (plur. *arabale* s. *harabale*), s. f.; grand chariot, chariot turc.

v. *Harabà*.

Arababùră, s. f.; sens dessus-dessous, pêle-mêle. Maĭ nicĭ o dată nu se aude *alababulă* (Cihac). Adesea se aspiră în *harababură*. Sinonim cu d'a n d ó s e l e a, d'a n d a r a t e l e a, a n o c a t o, a l a n d a l a, a n a p o d a, carĭ însă sînt numaĭ adverbĭ, pe când *arababură* funcţionézĕ maĭ tot-d'a-una ca substantiv. N'are a face cu turcul a l a k - b u l a k (Şaĭnénu), decât numaĭ dóră prin principiul comun onomatopoetic, prin care se întâlnesce şi maĭ bine cu veneţianul a l a b a b a l à, de ex.; „andar a l a b a b a l à = vivere spensierato“, „far a l a b a b a l à = fare alla sciamannata“, „parlar a l a b a b a l à = favellare come i pappagalli“ (Boerio).

De la Vrancea, Sultanica p. 6: „În cârcĭumă e *arababură* mare. Firtisélă nepomenită ţine Nea Nicola grecul, printre fruntaşĭ aleşĭ după sprincénă, de diua sa. O dată pe an e St. Niculae...“

„Despre modul cum întrebuinţézĕ poporul pe la noĭ cuvîntul *harababură*, étă doŭ exemple:

„1⁰. In casa Ióneĭ ţi-ĭ maĭ mare dragul să întri, că veḑĭ o mare curăţenie şi tóte lucruşórele aşeḑate la locul lor; ĭar la vecina sa aĭ să găsescĭ străchinĭ, linguri, făină, slănină, aruncate pi pat, pi masă, pi vatră; printre blide, cârpe; printre cârpe, mămăligă; în scurt, o c u r a t ă *harababură*.

„2⁰. Ferice de Ion! când vorbesce el, toţĭ aĭ caseĭ l'ascultă ca pi părintele duhovnic; ĭar l'alde Sava toţĭ vorbesc o dată, fără să bage 'n samă care e maĭ mare şi care maĭ mic; ce să ḑic decât că la ĭĭ ĭĭ o c u r a t ă *harababură*!...“

(E. Mironescu, Covurluiu, c. Oncea).

v. *Anapoda*. — *Curat*.

Arabagĭŭ s. **harabagĭŭ**, s. m.; charretier. — v. *Harabagĭŭ*.

Aràc s. **haràc**, **aràg** s. **haràg**, s. m.; échalas. — v. *Harac*.

Aràca'n-de-mine! interj.; exclamation féminine de détresse. Formă poporană în loc de s a r a c a ' n - d e - m i n e.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveştĭ p. 9): „*Aracan*-d e - m i n e! şi eŭ încă să joc? Mĕ socoţĭ tu aşa de próstă?...“

Basmul „Sânta Vinere“ (ibid. p. 309):

Aracan- d e - m i n e, mătuşică dragă! Nu sciŭ ce să fie că s'aŭ sculat mama din mormînt..."

v. [2]*Alde* (p. 789). — *Sărac.*

Aràd, s. m.; t. de Géogr.: Vieil-Arad, Neuf-Arad, Arad, ville roumaine en Hongrie. Un oraş din Crişiana, despărţit în doŭ prin Mureş şi legat printr'un pod. Are o cetate. Reşedinţa unuĭ vlădică românesc. Numele se menţionézĕ pentru prima óră în documente uugurescĭ din secolul XIII, dar numaĭ ca sat (Féjer). De unde vine? e a-nevoe a sci. Ar puté să fie A- - R a d u, adecă satul luĭ R a d u saŭ unde şéde R a d u. Să observâm însă că şi'n Dolj o măgură se chiamă A r a d e (Frunḑescu). Numaĭ de prin secolul XVI *Aradul* capĕtă o însemnătate órecare istorică. Locuitoriĭ de prin pregĭur sînt într'o fórte mare parte Românĭ.

Doĭnă din Banat:

Suĭ, măicuţă, 'n dél la cruce,
Să veḑĭ Domniĭ cum ne duce
Pe drumul *Araduluĭ*
Cătană 'mpĕratuluĭ...

(Familia 1885 p. 511).

Intr'un cântec de pe la Mehadia (Vulpian, Texturĭ p. 41):

Să bem noĭ vin de cel alb
Cu fetele din *Arad*!
Haĭ să bem vin de cel roş
Cu fetele din Lugoş...

Din Ardél:

Câţĭ frăgarĭ pe la *Arad*,
Atâtea gânduri mĕ bat...

(J B., 139)

Ţichindél, 1814, p. 372: „şcoală pentru ceĭ ce vor de acuma înainte dascălĭ să fie la Românĭ, mlădiţele vechilor Romanĭ, să se rădice, care în 3 Noemvrie 1813 spre mângăĭare şi bucurie şi vecĭnica pomenire în *Aradul* v e c h ĭ u s'au început..."

Aràde. — v. *Arad.*

[1]**Aràg** s. **haràg.** — v. *Harac.*

[2]**Aràg** (plur. *aragurĭ*), s. n.; t. de Calligr.: jambage. „Unéltă de tras rigle spre a scrie drept" (Costinescu). Se ḑice şi h a m b a c. Imprumut dela Fanarioţĭ, din neo-grecul ἀ ρ ά δ α.

v. [1]*D. — Hambac. — Riglă.*

Aralîc (plur. *aralîcurĭ*), s. n.; intervalle, espace, distance. „Mĭ-a făcut *aralîc* = il m'a fait place, j'ai réussi à passer" (Pontbriant). Dr. Polysu: „*Aralîc*, der Raum, Zwischenraum, Spielraum, Platz". Din turcul a r a l y k „intervalle, interstice" (Şaĭnénu). Nu se maĭ aude nicăiriĭ (L. M., Glos. 24).

v. [1]*Turc.*

[1]**Aràm.** — v. *Haram.*

[2]**Aràm.** — v. [1]*Aramă.*

Aràma, n. pr. loc. artic.; t. de Géogr.: nom d'un village en Moldavie. Un sat în judeţul Iaşilor (Frunḑescu).

v. [2]*Aramă.*

[1]**Aràmă** (plur. *arâmĭ* şi *arâmurĭ*), s. f.; 1°. cuivre; 2°. ustensil en cuivre. Metal roşietec, maĭ puţin vîrtos decât ferul, care se póte topi, se mestecă cu alte metaluriĭ, se lăţesce sub cĭocan. Se întrebuinţézĕ pentru facerea g o l o g a n i l o r şi a feliuritelor unelte, maĭ ales vase.

Localitatea, de unde altă dată Românii îşĭ procuraŭ acest metal, este B a ĭ a - d e - *aramă* din Mehedinţĭ.

„In Ţéra-Românéscă — ḑice sub Mateĭu Basarab archidiaconul Paul de A-

lep—se află o frumósă baiă-de *aramă*, din care metalul se scóte ca o pétră négră din nesce puțurĭ fórte adâncĭ, și apoĭ se prelucréză cu multă măiestriă...“ (A. I. R. I, 1. p. 105).

„La noĭ pétra din care s'a scos *aramă* se ḑice r u d ă...“ (I. Spinénu, Severin).

A perit industria, dar a maĭ remas câte ce-va din terminologiă.

Pe la finea secoluluĭ XVII Baĭa-de-*aramă* maĭ trăia încă nu numaĭ ca nume geografic.

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguțitorĭul dela B a ĭ a - d e - *aramă*“, ḑice: „...cari moșie și rumăni au fost zălojit Ĭachim spătărelul drept *aramă* oca 700 la Dédĭul Duca, și acei bani ce s'au dat pre *aramă* au fost ai Costii neguțitorĭul, și când au fost la zi, neputând să dé *arama*, au fost dat toate zapisele de ačastă cumpărătoare la mâna Costii...“

Româniĭ nu făceaŭ banĭ de aur, ci de argint, și maĭ cu sémă de *aramă*.

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Pre acele vremurĭ era pace și ţ̦ara întemeĭată. Era bănărie în cetatea Suceveĭ, care era dela Dabija Vodă, și făcea șalăĭ de *aramă*, carĭĭ numaĭ aice în ţ̦ară îmbla, 4 șalăĭ la un ban bun...“

v. ²*Ban*.

Bănuțiĭ de *aramă* se ḑicea une-orĭ a r ă m i ó r e.

Legenda St-ĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 373): „eșii deîn pritvorul besérecei și purceș répede; văzu-mâ oare-cine mergându și'm déde trei a r â m i o a r e, zise'mi: ţ̦ine, amé mumâ; eu le luai și cumpârai trei pite...“

Cu sens de „monetă ne maĭ trebuincĭósă“ în genere, la Gr. Alexandrescu, „Mănăstirea Déluluĭ“:

Și precum anticarul, la patima'ĭ supus,
Culege veche-*aramă* co nu maĭ are curs,
Așa în a mea rîvnă, pe locul părintesc,
Fiŭ al astor ruine, ţ̦ărina lor slăvesc...

In industriă se fac fel de fel de lucrurĭ atât din *aramă*, precum și din amestecul eĭ cu zinc, numit a l a m ă.

In balada „Radu Calonfirescu“ descrierea unuĭ cort:

Este-un cort mare, rotat,
Cu croscetul nărâmzat,
Cu țerușe do *aramă*,
Cu cârlige de a l a m ă...
(G. D. T., Poes. pop. 477)

In vechile texturĭ, câte-o-dată *aramă* se confundă cu a c i ó e saŭ bronz, pe carĭ și Grecul le cuprindea sub singurul termen de χαλκός.

Dicționar Mss. bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Aramă*. Aes. Cuprum“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 70 a: „Să aş̦ŭ grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor și dragoste n'aş̦ŭ avé, fire-aş̦ŭ ca o *aramă* răsunătoare și ca unŭ clopotŭ nerăsunându...“

Și tot acolo, f. 194 a: „Manasie celŭ închis în *arame*...“

Dosofteiŭ, 1673, f. 23 b:

La războĭ mĭ-aĭ datu'mĭ bună 'nvățătură:
Brațe de *aramă* la săgetătură...

unde în context: „ἔθου τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονάς μου = posuisti arcum a e r e u m brachia mea“

De asemenea, fórte poetic, *aramă* în loc de „clopot de a c i ó e“ la Costachi Negruzzi, Melancolia:

Al *arameĭ* tristul sunet gândul meŭ a deșteptat,
Spre locașul mântuiriĭ paş̦iĭ meĭ a îndreptat...

Vasele de *aramă*, și chĭar cele metalice peste tot, pórtă în popor numele de *aramă*, la îmmulțit *arâmurĭ*, ca și

în latinitatea medievală, bună-óră: „a r a m i n u m unum argenti album“ (Du Cange).

Jipescu, Opincaru p. 12: „întrară într'o pimniţă cu ghin şi acolea la fundu buţi sĕ sfătuiră, maĭ vorbiră, maĭ ceogniră bărdacu, maĭ ulcica, maĭ *arama*, maĭ borcanu şi garafa, şi togma după câte-va 'nchinărĭ sĕ 'nvoiră...“

De la Vrancea, Sultanica p. 202, descriind o bejeniă: „sgomotul sec al rótelor fără şinĭ, bălăngănitul *arămurilor* ca niştе clopote dogite...“

Aur saŭ argint amestecat cu *aramă* se ḑice s p u r c a t.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „bani răi, dentru aurŭ şi dentru argint s p u r c a t, saŭ prisne de *arame*, saŭ cum are fi...“

Lucrurile de *aramă* pot fi poleite cu aur saŭ cu argint, dar poleiala se şterge cu timpul, şi atuncĭ pe icĭ pe colea începe a s e a r ă t a *arama*.

De aci figurat maĭ multe locuţiunĭ proverbiale despre *arama* ce se dă pe faţă la ómenĭ.

Cihac: „a 'şĭ a r ă t a *arama*=lever le masque; i s'a c u n o s c u t *arama*= on a connu son caractère“.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178):

„—...na'ţĭ o palmă, ca să ţiĭ minte ce ţĭ-am spus. Băgat'aĭ în cap vorbele mele?

„— Da, stăpâne, — ḑise Harap-alb, lăsând ochiĭ în jos; şi eşind pornesce la grajdĭu.

„Cu asta a voit Spânul să 'şĭ a r a t e *arama* şi să facă pe Harap-alb ca să 'ĭ ĭee şi maĭ mult frica...“

Alexandri, Pétra din casă, sc. 16:

„Leonil: Atuncĭ eştĭ o b r a z n i c?

„Nicu: Poroncă?

„Leonil: Vreŭ să ḑic că atuncĭ îţĭ a r ă ţ ĭ *arama*.

„Nicu: Dar; atuncĭ m ĕ d i s v ă l e s c...“

Proverb: „*Arama* omuluĭ la beţie s e a r a t ă“ (Pann, I, 117).

P. Ispirescu, Snóve p. 23: „...ca să nu i se d e a p e f a ţ ă *arama*...“

Aceste locuţiunĭ n'aŭ a face cu latinul „ducere aliquem ex aere“ (Cihac), care nu însemnéză alt ce-va decât „simulacrum alicujus ex aere facere“.

„Intre epitete de grâne: popuşoĭul c o p t c a *arama*...“ (G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ), când începe a fi roşietec.

In legendele poporane jócă un rol însemnat p o d u l d e *aramă*, alăturĭ cu alte poduri alegorice.

Sufletul mortuluĭ, în călĕtoria sa pe lumea ceĭa-laltă, trece un pod de *aramă*:

Nu mĕ maĭ judece nime
Om cu suflet ca şi mine,
Că la podu de *aramă*
Sufletul meŭ va da sémă,
Şi la podu de a r g i n t
Va fi tare socotit...
(J. B., 175)

Balada „Craĭul şi soră-sa“:

Eŭ atunce voĭu veni
Când tu din casă'ĭ eşi
Şi mie că'mĭ veĭ găti
Pod de-*aramă*
Peste vamă,
Pod de-a r g i n t
Peste pământ...
(Marian, Bucov. I, 153)

Intr'o variantă ardelenéscă a aceleiaşĭ legende despre „Sórele şi luna“:

Pod de-*aramă*
Preste vamă,
Pod de f ĭ e r
Pînă la cer,
Pod de-a r g i n t
Preste pământ,
Pod de c é r ă
Preste ţéră...
(Reteganu, Poes. pop. 14)

Doĭnă din Moldova:

La podeţul cel de pétră
Străinele's fără tată;
La podeţul cel de-*aramă*
Străinele's fără mamă...
(Conv. lit. 1886 p. 181)

Pentru cal de *aramă* din basmurĭ, v. *Cal.*

Cuvîntul derivând din latinul aeramen, medieval aramen (Du Cange), de unde şi ital. rame, span. arambre, portug. arame etc. (Cihac), forma cea organică este *arame*, care se şi găsesce adesea în vechile texturĭ.

Coresi, 1577, ps. XVII: „arcŭ de *arame*“, unde şi la Silvestru, 1651: „arculŭ de *arame*“, dar la Dosofteĭu, 1680: „arc de *aramâ*“.

Predica circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „şi topindu-i în argintŭ şi în aurŭ şi în cĭuai şi în *arame*...“

Popa Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 10): „cetate de *aramă*“, dar tot acolo p. 11: „ĭeste raĭulŭ şi ocolitŭ cu apă şi zidităŭ cu *arame* şi acoperitŭ cu focŭ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „aurulŭ cel curatŭ ce are fi să fie, ei 'l spurcă şi améstecă; argintulŭ aşijdere, unulŭ améstecă cu *arame*, altulŭ facŭ chĭar de *arame* şi numai căce 'l spoescŭ de-asupra cu argintŭ...“

Noul Testament 1648, Apocal. XVIII, 12: „tot vasulŭ de pil, şi tot vasul de lemnu scumpu, şi de *arame* şi de fier şi de marmur...“

Despre *arame* a se maĭ vedé la Cipar, Principia p. 388.

Acéstă formă se aude pînă astădĭ în Banat:

„Aceĭ ce lucră *aramea* se chiamă căldăraşĭ“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Printr'un joc de cuvinte poporan între *aramă* şi haram „maudit, de mauvais augure“, în Muntenia ţĕranul dice la gologanĭ „banĭ de *aram*“.

Jipescu, Opincaru p. 57: „cĭocoĭu 'ncalĭea, bătu-l'ar stelili, îngrópă magmudele şi nisfele d'ali noĭ şi banĭ dĕ *aram* scoşĭ dîn pĭelea mea...“

Ibid. p. 95: „fuge dîn pungă 'n pungă banu dĕ *aram*...“

In Inventarĭul mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 193 sqq.) ne întîmpină o mare varietate de forme:

„doaâ tocure de *rame*...
„svéşnice mare de *areme*...
„médelniţa de *aramu*...
„cruce de *arame*...
v. ²·*Arămiă*. — *Gologan*.

²·**Aràmă**, n. pr. m. Nume personal, după care apoĭ, prin patronimicul Arămescu, s'aŭ numit unele sate Arămescĭ (Frundescu, Dicţ. top. 9).
v. ¹·*Aramă*.

Arambàşă. — v. *Harambaşă*.

Aramìn. — v. *Haramin*.

Aràn.— v. *Colibă*.

Arànă. — v. *Hrană*.

Arànghel. — v. *Arhanghel*.

¹·**Aràp** (plur. *Arapĭ*), s. m.; t. de Géogr.: 1⁰. Arabe; 2⁰. Nègre; 3⁰. rébus héraldique des Bassarabes; fig. homme noir ou basané. Se rostesce şi aspirat: *Harap*. Cu sensul propriŭ de „om din Arabia“ cuvîntul se află numaĭ în cărţĭ, unde însă se preferă forma maĭ corectă Arab.

Neculce, Letop. II p. 396: „se mărise numele aceluĭ Mirveiz pré mult, căt şi Împărăţia acéstă a Ţarigraduluĭ începuse a se îngriji de dănsul, că se închinase Turcĭi şi Arabiĭ maĭ pre gĭumătate de slujĭa la dănsul...“

In graĭul vechĭu, sinonim cu *Arap* era Săracin = „Saracenus“.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 9 (f. 56 b): „elŭ nu o cunoscu pre dânsâ, că'ĭ era veştedzâtâ faţa, şi frămsĭaţĭa eĭ topită de multâ nevoinţâ, şi'ţ părĭa că'ĭ un S ă r ă c i n ŭ ponegritâ...“; apoĭ la margine scolia: „*Arapiĭ*“.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423):

„*Arap*. Arabs.

„A r ĕ p ĕ s k. Arabicus.

„Czara A r ĕ p a s k ĕ. Arabia“.

In gura poporuluĭ, prin *Arap* se înţelege tot-d'a-una N e g r u saŭ N e g r i t é n; şi tot aşa este la veciniĭ noştri Serbĭ şi Bulgarĭ, ba şi la Turcĭ.

Balada „Chira„:

Un *Arap* bogat,
Negru şi buzat,
Cu solzĭ marĭ pe cap
Ca solziĭ de crap,
Şi cu buze late
Roşiĭ şi umflate,
Şi cu ochĭ holbaţĭ,
Şi cu dinţĭ smăltaţĭ..

„*Harapiĭ* sînt negri cum îĭ păcura“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-desus).

Proverb: „*Arapul* de n'ar vedé pe tatăl seŭ şi pe moşul seŭ negru, el s'ar omorî“ (Pann, I, 135).

Pe la ţéră, maĭ ales la cĭobanĭ, se obicĭnuesce a da numele de *Arap* la câniĭ ceĭ negri.

„Intre numĭ cĭobânescĭ de câni: Dulâŭ, Hoţ, Brezoĭu, *Harap*...“ (T. Dobrea, Covurluĭu, c. Rogojenĭ; I. Magheru, c. Cuca).

„Numirĭ cânescĭ: Toroman, Dorozan, *Arap*, Urs...“ (M. Ţigâŭ, Covurluĭu, c. Foltescĭ).

„La un câne negru se dice *Harap* saŭ C o r b e ĭ u“ (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

Din *Arap*, la feminin se face A r a p c ă şi A r ă p ó ĭ c ă.

Varlam, 1643, f. 51 b: „*Arapca* aceĭa ce pentru credinţa ei vendecâ Domnulŭ Hristos fata ei...“

Ibid. f. 306 a: „aşé să rugâ *Arapca* acéĭa cu inimă înfrămtă şi plecată...“

Basmul „Fata cu pĭeze rele“ (Ispirescu, Legende p. 398): „Acolo şedea o A r ă p ó ĭ c ă bogată. Se rugâ de slugile palatuluĭ ca s'o priiméscă. A r ă p ó ĭ c a, care o vĕduse de sus când întrâ pe pórtă, porunci să o aducă...“

v. *Arapină*.

Printr'o reminiscinţă medievală despre vestita medicină a r a b ă, în credinţele române *Arapiĭ* apar une-orĭ ca marĭ doftorĭ.

Basmul „Omul de pétră“ (Ţeranul român, 1862 No. 34): „A fost o dată un împĕrat şi o împĕrătésă, amîndoĭ tinerĭ şi frumoşĭ, dar nu făceaŭ copiĭ. Într'o ḑi veni la împĕratul un *Arap* buzat şi-ĭ ḑise: Să trăescĭ, luminate împĕrate! Am auḑit că împĕrătésa nu face copiĭ, şi am adus buruienĭ, pe care cum le-o bé, rĕmâne gré. Impĕratul luâ buruenile dela *Arap* şi porunci să-ĭ dea cal împĕrătesc şi un rând de haĭne de aur ce-ţĭ lua vederile de frumuseţe, apoĭ chemâ pe împĕrătésa şi-ĭ dete buruenile să le férbă şi să le bea...“

In secolul XVII şi maĭ de 'nainte, bogătaşiĭ romănĭ îşĭ aduceaŭ nu rareorĭ N e g r i t e n ĭ. Pe timpul luĭ Mateĭu Basarab, călĕtorul Paul de Alep (A. I. R. I, 1 p. 95) scrie: „Boĭeriĭ aŭ o mulţime de robĭ N e g r i t e n ĭ cumpĕraţĭ, pe carĭ poporul îĭ strigă: *Arab! Arab!...*“

Dar cunoscinţa Românilor cu aceştĭ *Arapĭ* e cu mult maĭ veche şi este în legătură cu un ciclu legendar interesant, pe care nu'l putem trece cu tăcerea.

In evul mediŭ elementele cele semnificative ale unuĭ nume propriŭ jucaŭ un rol fórte important. Ele dederă nascere în eraldică aşa numitelor rebu-

[illegible]

... Aşa ... monumentul ... Bam- ... la ... Mihai ... o inscripţiune ... , purtând ... pe ... cu ... trei cape- ... Un ... , când Dimitrie Cantemir, ... la ... Cantacuzino ... monumentul ... Asemenea aluziuni, ... sunt, mai mult sau mai puţin, chiar ... în ... n'au înţeles ... de a fi ... (Heraldry historical, Lond. 1863, p. 10...). Tot aşa ... familiei Basarabilor, adică al Basarabilor, din cari s'a tras şi dinastia Muşatinilor din Moldova, ba poate şi Asanii din imperiul româno-bulgar, erau capete de *Arapi*. Levin Hulsius a publicat în timpul lui Mihaiu cel Viteaz stemele tuturor ţerilor dintre Carpaţi şi ... (Chronologia, 1597). Muntenia ... în ... mod:

... Levin Hulsius ... de ... capete negre, însă ... pus în vârful ... , ... al eraldi- ... Bolnac (Paco- ... No. XXIII) publică între cele ... a Munteniei, cu trei capete negre, ai dei *Arapi* în- ... , intorşi cu ... unul către altul, braţul stâng al fiecăruia ... în ... astfel că unul ... mereu ... mişcându-se în nivelul capetelor, cu braţele drepte ... în sus şi picioarele în aerul de a dansa. Bolnac nu indică sorgintea, din care a împrumutat această complicată variaţiune a blazonului eraldic al Basarabilor; noi însă credem că a luat'o anume din Paul Ritter, un genealog serb din secolul trecut, carele mai a- cela nu citează fântânele sale în cazul de faţă (Stemmatographia, Viena 1741; cfr. Ivanfi, A magyar birodalok, Pest, 1869). Aiuri, în colecţiuni eraldice mai vechi, nicăiri n'am putut'o găsi. Tot în Ritter şi 'n Bolnac, sub numele de stemă a imperiului româno-bulgar al Asanilor, se văd cele două capete negre aşezate în vârful ..., pe cari Levin Hulsius le acordă Moldovei. Oricum ar fi, din acest blazon eraldic al Basarabilor s'a născut ...:

1. în vechea poesia poporană epică a Serbilor şi mai ales a Bulgarilor, după cum o constată ... demult Bezsonov (Bylinkov, Narodnyja byliny, Moskva 1862 p. CCCXXX sqq.), Românii poartă numele de *Arapi*;

2. ... poporul român el ... ... legenda ... a lui *Negru-Vodă*.

V. *Arap-e.* — *Arapău.* — *Basaraba.* *Negru-Vodă.* — *Sarăcin...*

²**Arăp** ... *Arap-esc* ... pr. ...

ancienne famille noble de Moldavie. Strămoşul acestuĭ ném putea să fi fost A r a p de viţă saŭ numaĭ a r a p adecă „negru“ prin boĭul feţeĭ, nu se scie; în orĭ-ce cas, *Arăpeştiĭ* ne întimpină ca boĭerĭ deja de pe la începutul secoluluĭ XVII.

La singular se ḑicea tot-d'a-una articulat: *Arapul*.

La 1639 (A. I. R. I, 94), Vasilie vodă Lupul trimite într'o cercetare judecătorésc pe „Gheorghie *Arapul* biv slujĭar“.

Act moldovenesc din 1665 (A. I. R. I, 80): „au trimis Dabijé vod pre dumnéalui pre Costantin Bantăş şi pre Costantin *Arapul* să facem oameni de oaste...“

Intr'un act din 1669 iscălesce: „Alexa *Arapul* vornic“ (A. I. R. I, 136).

La Cantemir, Descr. Mold. ed. Acad. p. 114, între familiele boieresc: *Arapestii*.

Antonie Vv. Rusăt, 1676 (ap. V. A. Urechia, Miron Costin, I p. 155): „şi să socotiţĭ să alegeţĭ partea *Arapeştilor* despre Boteştĭ pre derese ce vor avea şi precum or ştie şi ómeniĭ bunĭ...“

v. *Cerchez.* — [2]*Turcul*.

Arap-alb s. *Harap-alb*, n. pr. m.; t. de Mythol. pop.: nom d'un héros légendaire. Un fiĭu de craĭu, fiind biruit prin vicleniă de către duşmannl seŭ şi silit a'ĭ deveni rob, capĕtă dela acesta numele antitetic de *Arap-alb*, literalmente n e g r u - a l b. Acest basm, de minune povestit de I. Créngă în Conv. lit. 1877, este de aceĭaşĭ natură cu basmul luĭ Aleodor şi cu altele, în carĭ eroul învins se supune la o mulţime de încercărĭ, scăpând apoĭ prin ajutorul „metamorfoselor“ şi al „animalelor recunoscĕtóre“.

v. [1]*Arap.* — *Aleodor.*

Aràpcă. — v. [1]*Arap*.

Arapìnă s. **harapìnă**, s. f.; Négresse comme sobriquet de Bohémien ou de Bohémienne. Fie din paleo-slavicul saŭ serbo-bulgarul A r à p i n, la feminin A r à p i n a; fie, maĭ curând, format prin analogiă sufixală cu „başardînă“, „paţachînă“, „scorţotînă“ şi alte asemenĭ epitete cu sens de femee perdută, cu carĭ se împacă şi sub raportul accentuluĭ; termenul *Arapină* se dă numaĭ la Ţ i g a n c ă, pe când la Negresă se ḑice A r ă p ó ĭ c ă, şi se maĭ dă şi la Ţ i g a n ĭ.

Basmul „Cele treĭ rodiĭ“ (Ispirescu, Legende p. 361), vorbindu-se către o Ţ i g a n c ă: „Du-te la apă, *arapino*! ce tot spuĭ astfel de flécurĭ...?“

In basmul „Bălaurul“ (ibid. p. 204), féta de împĕrat, pe care cât p'aci era s'o ĭea de nevéstă un Ţ i g a n, „lăcrămâ şi mulţumi luĭ Dumneḑeŭ că a scăpat'o de slutenia pămîntuluĭ, de *harapina* spurcată...“

v. [1]*Arap.* — *Arăpuşcă.* — *Başardină.* — *-ină.*

Aràpnic. — v. *Harapnic*.

Aràpul. — v. [2]*Arap*.

[1]**Aràr** (plur. *ararĭ* şi *ararurĭ*), s. m. et n.; „bâcle, camelot“ (Pontbriant). Şi aspirat: *harar*.

Costinescu: „*Arar*, un fel de ţol gros şi rar, ţesut din pĕr de capră, din care se face traiste pentru caĭ saŭ se acoper căruţe...“

Laurian-Maxim: „*Araru*, ţesetură de pĕr, cu care se fac corturĭ şi se acopĕr căruţe; coperiş de căruţe saŭ cară, făcut din asemenea ţesătură...“

N'are a face cu adjectivul r a r, ci vine din turcul h a r a r „rapatelle, grand sac à grain“ (Şaĭnénu).

Chĭar cu acest sens: „s a c *arar*“, ne întimpină la Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 177): „Turcii se gătise să robéscă ţéra, şi aŭ venit un paşă mare cu óstea luĭ din adâncul ţerii turcescĭ, şi adusese s a c ĭ *arari* plinĭ cu ştrénguri şi curéle şi lanţurĭ, să lege robiĭ...“

v. [1]*Turc.* — *Tol.*

[2]**A-ràr**, adv,; rarement. Din prepositionalul *a* şi r a r: a d - r a r u m. In opositiune cu a - d e s. Formă maĭ poetică decât sinonimul cel amplificat a - - r a r e - o r ĭ şi maĭ energică decât adjectivul adverbialisat r a r.

De la Vrancea, Sultanica p. 9: „Fata Chivuluĭ e, dĕ pildă, cum *a-rar* sĕ maĭ află sub sóre. Potrivită la nălţime, zmédă, ĭute la fire ca lemnele ujujite. Chipul eĭ e, sciĭ, par'c'ar fi zugrăvit....“; dar maĭ jos p. 10: „a r a r e - - o r ĭ numaĭ ce-o vedĭ cu câte-o brânduşe 'n păr, orĭ cu doĭ-treĭ dideiţeĭ...“

v. *A-rare-orĭ.* — *A-rarul.* — [2]*Rar.*

Aràre (plur. *arări*), s. f.; l'infin. d'ar pris comme substantif: action de labourer. Nu se întrebuinţéză maĭ nicĭ o dată, ci se înlocuesce prin a r a t şi a r ă t u r ă.

v. [1]*Ar.* — [2]*Arat.*

A-ràre-orĭ, adv.; rarement. Literalmente: a d - r a r a s - h o r a s. In opositiune cu a - d e s e - o r ĭ. Se dice şi simplu: a - r a r, ĭar în Banat se şi articuléză: a - r a r u l.

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784), p. 13: „cumŭ-că tuturorŭ ĭaste rânduitŭ o dată a muri, înşine vedemŭ, nu o o dată au *a-rare-orĭ*, nu departe şi la streinĭ, ci a - d é s e - o r ĭ şi în rudeniile noastre...“

I. Slavicĭ, Novele p. 44: „Din când în când, dar fórte *a-rare-orĭ*, Miron scotea din şerpar un flueraş, pe care cânta câte o doĭnă plină de duĭoşiă, încât opria resuflarea celor ce'l asculta. Din când în când, numaĭ fórte *a-rare-orĭ*, scotea Miron flueraşul seŭ; îl scotea însă tot-de-a-una când Marta îl ruga...“

Doĭnă din Ardél:

Să nu ne maĭ întâlnim,
Numaĭ Sâmbăta o dată,
Dumineca ţiua toată,
Alte ţile-*arare-orĭ*:
Intr'una de noŭ orĭ...
(J. B, 62)

v. [2]*A-rar.* — *A-rarul.*

Aràriţă. — v. *Arătele.* — *Plug.* — *Plugniţă.* — *Rariţă.*

A-ràrul, adv.; rarement. Veche formă bănăţénă pentru a - r a r, opusă adverbuluĭ a - d e s u l.

Dicţionar Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Ararul.* Rarò“.

v. *Adesul.* — *A-rar.*

Aràs. — v. *Haras.*

A-ràsna, adv.; à l'écart. Se aude şi forma simplă r a s n a, fără prepositionalul *a*; ea diferă însă întru câtva prin sens, însemnând maĭ mult „çà et là“ şi întrebuinţându-se maĭ ales în locuţiunea „a umbla r a s n a = courir ça et là“, pe când compusul *a-rasna* exprimă anume noţiunea de ce-va singuratec saŭ despărţit de cele-lalte.

Ion Ghica, Scrisórea XXVI, descriind pe poetul Grigorie Alexandrescu când învĕţa franţusesce la Vaillant: „Nu sciŭ, mica deosebire de vîrstă, saŭ superioritatea ce credea că avem noĭ în limba ce venia să înveţe şi el, îl făcea s ă s e ţ i e *arasna*. La sfîrşitul claseĭ, noĭ eşiam grămadă şi sgomotoşĭ, pe când el se strecura binişor şi'şĭ lua drumul s i n g u r spre casă...“

Basmul luĭ Sf. Petru: „Umblară din colibă în colibă ca să'ĭ priméscă şi să găsduéscă pînă diminéţa, însă nu 'ĭ primiră nimenĭ. Vĕdură o casă maĭ *a-rasna* de sat, şi traseră acolo...“ (A. Iliescu, Dîmboviţa, c. Săr-danu).

Cu prepoziţionalul de: d'*a-rasna*.

Balada „Badĭul“:

S'o ĭeĭ, dragă, d'*a-rasna*:
Să ĭeĭ tîrgul
Tot d'a-lungul
Şi uliţĭ d'a-curmeḑişul...
(G. D. T., Poes. pop. 513)

Din slav. razno „seorsim, sparsim“ (Miklosich).

v. *Rasna*. — *Răsnesc*. — *Răsleţ*.

¹·**Arát,-ă**; le part. passé d'ar pris comme adjectif: labouré. Brăsdat cu plugul. Gata a fi sĕmĕnat.

„Pe la noĭ, când ţelina e *arată* pentru prima óră, se chiamă prosiă; a doua óră, loc de 2 brasde; apoĭ de 3 brasde, de 4 etc.; în fine, loc móle saŭ slab“ (St. Dobrescu, Ialomiţa, c. Cosumbescii).

Act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „mi au dat un bou şi o vacă cu viţăl şi un cojoc dereptu un galbăn, şi un sucman dereptu doi zloţi, şi un pămăntu *arat* şi sămănat dereptu un galbăn...“

Doĭna „Ispită“:

Auḑĭ ḑile blăstemate!
Să 'ţĭ cârpescĭ vĭéţa, mâĭ frate,
Tot cu lemne 'ncruţişate,
Tot cu fĭére 'ncovăĭate
Pe răzórele *arate!*...
(G. D. T., 291)

v. ¹·*Ar*. — ²·*Arat*.

²·**Arát**, s. n.; le part. passé d'ar pris comme substantif: labourage, labour, action de labourer. Şi lătinesce se ḑice cu acest sens aratus, de ex.: „aratui insistere“. Sinonim cu arare şi cu arătură, dintre carĭ însă cel de 'ntâĭu nu se întrebuinţézĕ în graĭu, ér cel-lalt însemnézĕ maĭ mult loc de lucrat decât lucrarea în sineşĭ.

Doĭnă din Ardél:

Rojmalin de p'arătură,
Dulce-aĭ fost bade la gură;
Rojmalin de pe *arat*,
Dulce-aĭ fost la sărutat...
(Familia, 1886 p 503)

Ca simplu supin, în colinda „Plugul“:

Şi curând s'a apucat
Câmpul neted de *arat*
In lungiş
Şi'n curmeḑiş;
S'a apucat într'o gĭoĭ
C'un plug cu doĭ-spre'ce boĭ...
(Alex., Poes. pop. 2. 387)

saŭ la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Plugarul cu hărniciă s'apucase de *arat*
Pămîntul ce era încă d'al seŭ sânge rourat...

Ca substantiv, în loc de „*arat* pămîntul“ se ḑice „*arat* al pămîntuluĭ“ saŭ „*aratul* pămîntuluĭ“.

„Pe aice *aratul* întâĭu se numesce ogor; *aratul* al doilea, întors, pe a-locurĭ chiruit; *aratul* al treilea, de sĕmĕnat...“ (G. Dobrin, Făgăraş).

Doĭna „Ispită“:

Să m'apuc ér de lopată
Şi de sapa blăstemată,
De córnele pluguluĭ,
De *aratul* grâuluĭ,
Prăşitul porumbuluĭ...
(G. D. T., 291)

Alexandri, „Plugurile“:

Dar lumina amurgesce, şi plugariĭ cătră sat,
Haulind pe lîngă jugurĭ, se întorc dela *arat*...

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Ce maĭ vremĭ acele! Când viniă primăvara şi

eşĭaŭ ómenĭĭ la *arat*, dacă nu le ajungeaŭ boĭ la plug, se duceaŭ la Ungurĭ saŭ la Leşĭ şi, luând de acolo ómenĭ, fie nemeşĭ saŭ proştĭ, şlehticĭ orĭ mojicĭ, nu maĭ alegeaŭ, îĭ înjugaŭ şi araŭ..."

Dric al *aratuluĭ* se chiamă vremea cea maĭ potrivită pentru arătură.

„Când ĭes scărăbuşiĭ, e dricul *aratuluĭ*; cu cât sînt maĭ mulţĭ scărăbuşĭ într'un an, cu atât va fi el maĭ mânos..." (Albina Carpaţilor, 1879 p. 27).

Ca locuţiune proverbială, pentru un timp nu pré îndelungat se ḑice: "din *arat* pînă 'n cărat", adecă: câte ḑile trec între *aratul* câmpuluĭ şi cărat ul bucatelor de pe câmp.

Doĭnă din Ardél:

> Tu, mândruţă,-aşa ḑiceaĭ,
> Că nu este om pe lume
> Pe noĭ să ne despreune;
> Iată omul s'a aflat,
> Pe noĭ ne-a despreunat
> Din *arat* pînă 'n cărat!...
> (J. B., 255)

Alta:

> Să te bată, badeo, bată
> Noĕ bóle dintr'odată,
> Noĕ bóle
> Ş'o lingóre
> Din *arat*
> Pînă 'n cărat,
> Din culesul cânepiĭ
> Pînă în ruptul cămăşiĭ!...
> (Ibid. 265)

v. [1]*Ar*. — [1]*Arat*. — *Arătură*.

[3]**Arà**t, s. n.; charrue. Din lat. aratrum. Cuvîntul s'a păstrat numaĭ la Macedo-românĭ. La noĭ s'a înlocuit prin plug. Se maĭ recunósce însă, póte, în unele locuţiunĭ ca: „mĕ duc la *arat* = mĕ duc la plug." Nu scim, de unde a luat Cihac formele daco-române aratru şi chĭar arotru, pe carĭ nouĕ nĭ-a fost peste putinţă de a le gàsi unde-va în graĭu saŭ în texturĭ.

v. *Plug*.

Aràvia, s. f.; t. de Géogr.: Arabie. Formă grécă întrodusă prin cărţile bisericescĭ: „Ἀραβία.

Coresi, 1577, ps. LXXI: „Împăraţiĭ *Arabiei* şi Sava darure aducé..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), LXXXVI:

> Tirul şi cu alţĭ
> Din *Araria* fraţĭ,
> Aceştĭa din 'nceput
> Acolo s'aŭ născut...

Străbătênd în popor, *Aravia* s'a metamorfosat într'o ţéră mitică Oravea. Aşa într'un basm ardelenesc din munţiĭ Abruduluĭ despre „Orb-împĕrat" se pomenesce: „apă vie, adusă tocmaĭ din ţéra Orăviĭ unde o maĭ fi şi aceĭa!..."

v. [1]*Arap*. — *Orave*.

Aravónă
Aravonèsc } v. *Arvună*. — *Arvunesc*.

[1]**Àră**. — v. [2]*Am* (p. 981—2).

? [2]**Ără**, s. f.; t. de Théol. et Mythol. popul.: fosse funéraire où l'on recevait le sang des victimes. „In vechime se numĭa astfel grópa în care se scurgea sângele vitelor tăiate pentru comândare", ḑice d. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 116), derivând cuvîntul din turcul arg, aryk „fossé, fosse, conduit, canal".

Lambrior (Conv. lit. 1875 p. 154): „Comândarea se pregătesce încă pe unele locurĭ în chipul următor. Inspre ḑiua înmormîntărĭĭ se aduc în ogradă maĭ multe oĭ saŭ berbecĭ, maĭ cu samă negri, şi după ce a resărit sórele fac

o grópă, şi apoĭ lipind luminările aprinse de córnele dobitócelor aduse, le întórnă cătră apus şi preutul le citesce o rugăcĭune, pe urmă ómenii le taiă pe marginea grópeĭ ca să se scurgă sângele într'însa. Grópa acésta se numĭa din vechime *arăt...*"

Lambrior repetă aci aprópe din cuvînt în cuvînt pe G. Seulescu (Spicuitorul moldo-român 1841, Oct.), care povestesce lucrul tot aşa, dar despre grópă ḑice: „numită din vechĭ *ară*".

Întru cât nu se vede că Lambrior va fi avut în acéstă privinţă vre-o altă fântână afară de Seulescu, forma *arăt* pare a fi o simplă scăpare de condeĭu în loc de *ară*, pe care a reprodus'o apoĭ cu bună credinţă d. Burada (Înmormînt. p. 43) şi după care s'a luat şi d. Şaĭnénu. Seulescu însă, obârşia tuturora, de unde scos'a dînsul pe: „numită din vechĭ *ară*"? Tot-d'a-una tendenţios în latinomania sa, el trebue pururea controlat prin alte isvóre. În casul de faţă, nemic nu întăresce pe acel *ară*, prin care e aprópe sigur că Seulescu s'a încercat de a furişa în limba română pe latinul a r a „altar pentru aducerea jertfelor". Pe acelaşĭ *ară* el l'a băgat şi'n descântece române acolo unde poporul ḑice „vatră", după dum a demonstrat'o d. S. F. Marian (Descânt. p. 287, 292). Pînă la probă contrară, noĭ credem dară că *ară* de'mpreună cu *arăt* sînt cuvinte române închipuite, deşi am dori să nu fie aşa. In orĭ-ce cas însă, lăsând la o parte pe *ară*, obiceĭul în sineşĭ, adecă „grópa în care se scurgea sângele vitelor tăiate pentru comândare", este curat greco-italic, şi maĭ ales elenic: vechiĭ Grecĭ numĭaŭ asemenĭ grópe, carĭ serviaŭ de altare pentru ḑeĭ suteranĭ, λάκκοι şi βόθροι (Pauly, Real-Encykl. v. Ara).

v. *Comând.*

Arămàr, s. m.; „chaudronnier" (Cihac).

v. *Arămărĭă.*

Arămărìă, s. f.; chaudronnerie. „Negoţ cu a r a m ă; fabrică, lucrătoriă de vase în a r a m ă; căldărăriă; cantitate de scule, de vase în a r a m ă" (Costinescu). Format din a r ă m a r. Şi italienesce se ḑice „rameria"„ (Cihac).

După Almanahul Statuluĭ pe 1837, p. 124 sqq., se importa atuncĭ în Ţéra-Românéscă *„arămărie* lucrată şi nelucrată" pentru 100,103 leĭ turcescĭ.

v. ¹·*Aramă.* — *Arămar.*

Arămèsc (*arămit*, *arămire*), vb.; „cuivrer, doubler de cuivre" (Pontbriant). *„Arămesc*, leg, vĕrs saŭ ferec cu a r a m ă" (L. B.), Se ḑice şi a r ă m e z, deşi nu se aud formele derivate a r ă m a t şi a r ă m a r e.

v. ¹·*Aramă.*

Arămèscĭ, n. pr. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Moldavie. Frunḑescu indică doĕ sate cu acest nume în judeţul Romanuluĭ şi unul în al Bacâuluĭ. Derivă din numele personal A r a m ă.

v. ²·*Aramă.*

Arămèz. — v. *Arămesc.*

¹·**Arămiă.** — v. *Arămiŭ.*

²·**Arămiă**, s. f.; grand chaudron en cuivre. Un fel de c ă l d a r e.

„Arămie este un vas de a r a m ă, mare ca de doĭ decalitri în capacitate. Ea se întrebuinţéză pentru fierberea apeĭ de spĕlat rufe, şi maĭ cu osebire la fĭerberea văpselelor de negru, adecă la zéma ce se face din sovîrf, din cójă de mojdrén, ĭar în lipsă de cójă se amestecă un fel de corneţĭ verḑĭ cu fóĭa

lată, şi din isma brósceĭ. Cu acest negru se văpsesc cănurĭ, abale, iţarĭ saŭ pârpâţĭ şi alte scule de casă. Forma *arămieĭ* este cilindrică, avênd o tórtă grósă tot de a r a m ă, prinsă de amîndoĕ părţile de nisce urechĭ..." (P. Theodorescu, Ialomiţa, c. Şocariciu).

v. [1]*Aramă*. — *Arămiŭ*.

Arămiòră. — v. [1]*Aramă*.

Arămìre. — v. *Arămesc*.

Arămìt, -ă, adj.; cuivré, doublé de cuivre. „*Arămit*, legat, vĕrsat saŭ ferecat cu a r a m ă" (L. B.).

v. *Arămesc*.

Arămìŭ, -ìă, adj.; cuivré, couleur de cuivre. Din a r a m ă prin sufixul -ìŭ, ca şi 'n „auriŭ", „argintiŭ", „vişiniŭ" etc.

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 90: „Era o ḑi posomorită de pe la sfîrşitul luĭ Septembre. Copacii *arămiĭ* îşĭ întindeaŭ crengile ţepene, cu frunḑa rară şi pălită..."

Din femininul *arămiă* s'a format numele unuĭ fel de căldare.

v. [1]*Aramă*. — [2]*Arămiă*. — *-ìŭ*.

Arădìc. — v. *Rădic*.

Arădùc. — v. *Rĕduc*.

Arămòs, -ă, adj.; „cuivreux" (Cihac). „*Arămos*, care cuprinde în sine maĭ multă a r a m ă decât alt metal" (Costinescu).

v. [1]*Aramă*. — *Arămósa*.

Arămósa, s. f. art.; t. de Géogr.: nom d'un hameau en Moldavie. Sat în judeţul Bacâuluĭ, „lîngă care se află un pod de fer de 55 metri" (Frunḑescu).

v. *Arămos*.

Arămurĭ. — v. [1]*Aramă*.

Arândă. — v. *Arendă*.

Arăndàş. — v. *Arendaş*.

Arănèsc. — v. *Hrănesc*.

Arăpachi, n. pr. m. — v. *Calimah*.

Arăpèsc, -éscă, adj.; arabe, africain, nègre. Aspirat: *hărăpesc*. In graĭul vechĭu se întrebuinţa şi sinonimul s ă r ă c i n e s c.

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 174), ps. LXXIII, traduce pe slavicul „dalŭ esi togo brašno lĭudemŭ ethiopskomŭ" (ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι) în doĕ feluri: „şi'l dedeş pre-acela măîncare oamenilor S ă r ă c i n e ş t i=şi'l dedeş pre-acela măîncare oamenilor *Arăpeşti...*", unde la Coresi, 1577: „dat'ai elŭ măîncare oamenilorŭ de E t h i o p i".

Dicţionar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 89 b): „Casia ĭaste o ĭarbă în ţara *hărăpéscă* ce se chiamă aşa, care miroséşte foarte frumos".

La Românĭ, ca şi pe aĭurĭ, aŭ fost tot-d'a-una vestiţĭ c a ĭ ĭ *arăpescĭ*.

Balada „Sîrb-sărac":

Alalah, caĭ *arăpescĭ*!
Alalah, caĭ tătărescĭ!
Cum mişca copitele
Ca şoĭmiĭ aripele!...

Balada „Oprişanul":

Şi maĭ are grajdĭurĭ marĭ
Cu cincĭ-ḑecĭ de armăsarĭ,
Gĭumătate *arăpescĭ*
Şi ceĭ-lalţĭ moldovenescĭ...

Balada „Toma Dalimos":

Şedea calul ce şedea,
Dacă vedea şi vedea,
Drumuleţu 'şĭ apuca

Tocma 'n țara *arăpéscă*,
Boerĭ să se pomenéscă...
(Bălténu, Lumina, 1886 p. 576)

In poesia poporană ne maĭ întimpină și glónțe *arăpescĭ*, de carĭ se serviaŭ haĭduciĭ.

Doĭnă muntenéscă:

Îmĭ da galbenĭ veneticĭ
Ca să'mpart pe la voĭnicĭ;
Îmĭ da glónțe *arăpescĭ*
Pentru poterĭ stăpânescĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 272)

Prin *arăpesc* se înțelegea une-orĭ ce-va oriental în genere, ca și prin lătinesc ce-va occidental.

Neculce, Letop. II p. 462: „[Constantin Mavrocordat] aŭ maĭ făcut școale de învățătură, Lătineștĭ și *Arăpeștĭ*...“

v. ¹·*Arap.* — *Arăpésca.*

Arăpèsce, adv.; en arabe. Aspirat: *hărăpesce.* In limba arăpéscă saŭ după obiceĭul arăpesc.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 37): „elinéște *πτήνον*, evreĭaște hof, *arăpéște* tair, lătinéște volatilis să chĭamă, carile în limba noastră s'ar zice zburătoare...“

v. *Arăpesc.*

Arăpésca s. **arăchésca**, s. f. art.; t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse de campagne. Se jócă pe 'n satele românescĭ din Dobrogea (N. Andriescu, c. Beilic).

v. *Armenésca.* — *Arnăuțésca...*

Arăpìlă, s. m.; quelqu'un très-noir, très-basané. Din Arap prin sufixul -ilă.

Balada „Chira“:

Aleĭ, *Arăpilă*,
Aleĭ, măĭ Buzilă!
Unde s'aŭ aflat
Că s'a 'mpreunat
Corbĭ cu turturele,
Șerpĭ cu floricele...!

In dilele nóstre, unul din familia Golescilor a fost cunoscut sub porecla de *Arăpilă*, pe când un alt Golescu, prin antitesă, se dicea Albul.

v. ¹·*Arap.* — *-ilă.*

Arăpìme, s. f.; les Arabes, les Nègres, beaucoup de Nègres. Formă colectivală din Arap.

Bolintinénu, Ferentarul:

Roșiorul, mândru și frumos ca crinul,
Când pe mal s'arată, tremură Vidinul
La vederea sa;
Face de se miră tótă *Arăpimea*,
Eniceri, Spahiiĭ și Arnăuțimea,
Și 'ĭ strigă: ura!...

v. ¹·*Arap.* — *-ime.*

Arăpóĭcă. — v. ¹·*Arap.* — *Arapină.*

Arăpùșcă, n. pr. f.; t. de Mythol. popul.: nom d'une fée. Format prin sufixul deminutival -uș că, ca în „muĭerușcă“, „femeĭușcă“ etc., *Arăpușcă* pare a însemna literalmente „petite Arabe“ saŭ „petite Négresse“; dar în mitul eĭ nu este nemic negru, astfel că acest nume trebuĭ să fie resultatul uneĭ etimologie poporane în locul uneĭ alte forme maĭ vechĭ, care va fi încetat de a se maĭ înțelege. Legenda cu acéstă dină a fost povestită de d. D. Stăncescu (Revista literară 1885 p. 360-62):

„Impĕrăția *Arăpușcăĭ*“ era „spre sóre-apune“. De o frumseță nespusă, dînsa este o fétă-pasere, înarmată cu un minunat paloș. Orĭ-cine cuteda să mérgă cu resboĭu asuprăĭ, „înapoĭ nu s'a maĭ întors“. In întréga împĕrăție nu vedeaĭ „decât câmpiĭ și ĭar câmpiĭ, pustiĭ, góle; orașe orĭ sate orĭ ómenĭ, ném!“ Treĭ frațĭ, fecĭorĭ de împĕrat, s'aŭ hotărît să 'șĭ în-

cerce şi eĭ norocul. De 'ntâiŭ a plecat cel maĭ mare, a înaintat cu óstea pînă la palatul *Arăpuşcăĭ*, acolo toţĭ s'aŭ îmbĕtat şi „dacă adormirĕ, peste nópte ĭacă veni în sbor o fată frumósă de înlemnĭaĭ s'o fi vĕdut'o, şi când veni, făcu sgomot de se scularĕ ostaşiĭ, dar ea numaĭ îĭ amenință cu paloşul ce ţinea în mâna dréptă, şi toţĭ remaserĕ înlemniţĭ în loc". Tot aşa s'a întâmplat şi fraţeluĭ celuĭ mijlociŭ. Cel maĭ mic, după maĭ multe peripeţie, isbutesce a fura paloşul *Arăpuşcăĭ*, în care 'ĭ sta tótă puterea, şi o ĭea de nevéstă.

In acéstă *Arăpuşcă* f é t ă - p a s e r e, dela care feciorul de împĕrat fură paloşul, nu e tocmaĭ greŭ de a recunósce pe „Harpya", „Ἅρπυια", A r p u i a din mitologia greco-italică, cu faţa de fétă şi cu trunchĭul de pasere răpitóre. Lipsită de ghiara'ĭ, ea remâne o dînă.

Din A r p u e, prima formă a etimologieĭ poporane cată să fi fost A r e p u ş c ă, deminutiv dela a r e p ă = a r i p ă, ceĭa ce se potrivesce cu natura cea sburătóre a acesteĭ dîne, şi numaĭ în urmă din A r e p u ş c ă s'a făcut *Arăpuşcă*.

v. [3]*Ală*. — *Alimorĭ*. — *Ana*. — *Aripa-câmpuluĭ*...

Arăt. — v. [2]*Ară*.

Arât.
Arătàre.
Arătàt.
Arătòs... } v. *Arêt*. — *Arĕtare* etc.

Arătòr, -óre, adj. et subst.; 1° laboureur, labourant; 2°· labourable. In primul sens e sinonim cu p l u g a r, care însă se aplică numaĭ la ómenĭ, pe când *arător* se dice şi despre vite.

Dictionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 423): „*Arĕtor*. Arator".

I. Văcărescu, p. 18:

Arătorul co silesce
Boiĭ soĭ ceĭ groĭ la pas,
Cântând spune ce doresce...

Ţichindél, 1814, p. 187: „Vaca stérpă şi boiĭ *arătorĭ*..."

Figurat, la Cantemir, Chron. I, 151, vorbind despre un autor prost: „scriitorĭu ĭ-am zice au *arătorĭu*, nu putem alége..."

Proverbial, la acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 214): „cine cu lăcomie acul cosătorĭuluĭ înghite, acela cu mare mişălie fierul *arătorĭuluĭ* borĕşte..."

Cu sensul curat adjectival de „labourable", *arător* se întrebuinţézĕ anume în ḑicerea l o c *arător*, l o c u r ĭ *arătóre*, fiind sinonim cu a r ă t u r ă.

„Pămîntul ce se lucrézĕ, se ḑice l o c *arător*; cel remas nearat un an saŭ doĭ, p î r l o g; dacă pîrlogul se învechesce, ţ e l i n ă..." (C. Ionescu, Dolj, c. Adunaţiĭ-de-Georgmane; T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

Leontie Ieromonahul Tismeneĭ, 1746 (Mss. în Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 3 p. 17): „şi acéste sate lĭ-aŭ datŭ cu viile şi cu morile şi cu locuri *arătóre* şi cu livezi..."

v. *Ar*. — *Arătură*.

Arătùră (plur. *arăturĭ*), s. f., „labour, labourage, champ labouré" (Cihac) Sinonim cu substantivul a r a t, care însă privesce maĭ mult la lucrarea de a a r a, pe când *arătură*, ca şi l o c a r ă t o r, are în vedere maĭ cu sémă locul unde se a r ă, deşi une-orĭ se ĭea şi în sens de muncă, bună-óră:

Pravila Moldov. 1646, f. l.: „să 'ş pĭiardză şi sămânţa şi *arătura* şi toată roada ce va face acel pământŭ c'au sămănat pre loc strein..."

Miron Costin, Letop. I p. 44: „Toval aŭ isvodit a face corturĭ, şi toată agonisita căsarilor, cu *arătură* şi cu dobitoc ce fac agonisită la case...“

Constantin Mavrocordat, 1744 (Cond. Mss. a Vieroşuluĭ No. 1 f. 25 a, în Arch. Stat.): „oamenĭi ce vor fi şăzătorĭ pe moşiile mănăstirĭi să aibă a clăcui 12 zile într'un an, la *arătură*, la coasă şi la secere, să 'ş dé şi dijma moşiĭ den toate bucatele după obiceĭu...“

După anotimp, se ḑice *arătură* de primă-véră şi *arătură* de tómnă; după numĕrul anilor de când se trăsese cu plugul peste o ţelină, *aarătur* se chiamă de o brazdă, de doĕ brazde, de treĭ brazde etc.

Ca pămînt arat saŭ de arat, de deosebite feluri, *arătura* are o mulţime de sinonimĭ, despre carĭ

v. *Cirtă*. — *Curătură*. — *Holdă*. — *Lan*. — *Mirisce*. — *Moină*. — *Morhóncă*. — *Ogor*. — *Pîrlógă*. — *Prosiă*. — *Răsprosiă*. — *Săpătură*. — *Ţarină*...

Intre acestea, termenul cel maĭ general este *arătură*.

Se ḑice şi loc de *arătură*, anume însă cu înţeles de o întindere óre-care de câmp.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 222: „...întemeeţĭ cu case şi cu bucate peste samă de multe, şi stupĭ, şi *arătură*, şi făneţe...“

Cantemir, Chron. II, 346, într'o frumósă grămădire de imposibilităţĭ: „corăbiĭ în aer, stâncĭ pre apă plutind, leĭ şi zmeĭ plugurile pre *arăturĭ* trăgând, şi altele ca aceste fosturĭ de chitélă, lucrurĭ pre carile le zămisléşte părereé, a arăta ne nevoim...“ (cfr. Plaut., Asinar. I, 1 v. 86).

Ţichinděl, 1814, p. 187: „văzând pre doĭ boulénĭ în toate sările că viné dela *arătură*, îĭ batjocoré...“

Doĭna „Dorul“:

Puĭculiţă, flóre 'n gură!
Când te vĕd în bătătură,
Imĭ uĭt plugu 'n *arătură*,
Sapa 'nfiptă 'n curătură...
(Alex., Pŏes. pop.2., 243)

Doĭna „Ispită“:

Bată'l Dumneḑeŭ să'l bată,
Cine-a scos drumul la baltă,
Cine-a scornit sapa lată,
Arătură şi răzóre,
Seceriş şi cositóre!...
(G. D. T., Poes pop. 291)

Act muntenesc din 1661 (Mss. în Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 313): „vàndut'amu dumnélui 6 sileşti în sat în Săténi, şi o sileşte căte cu 6 locuri de *arătură*, trei în câmpul de sus şi trei în cămpul de jos, fac preste tot locuri de *arătură* 36...“

Constantin Brâncovénu, 1699 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 246): „şi ĭar să fie lui Ĭane şi frătine-său lui Négoe, feĉorii Lupului din Măţăul-dă-jos doao locuri de *arătură* în poĭana Bradului în fundul Dăneştilor ot sud Muşcel, pentru că le-au cumpărat Négoe cu frate-său Ĭane dăla Bunul sinŭ Călii dăn Dăneşti drept ug 5 pol (galbenĭ $5^1/_2$) cu zapis dăla măna lor dă vănzare an 7187 (1679)...“, de unde se vede că 'n secolul XVII un loc de *arătură*, ca mĕsură de câmp, costa ceva ca treĭ galbenĭ.

Cu un secol înainte, Mihnea-vodă, 1579 (Cond. Mss. a Hurezuluĭ No. 1 în Arch. Stat. f. 460 b): „...după acéĭa au cumpărat însuş Marin un loc de *arătură* dela Stancĭul Jagleĭ drept 100 de aspri gata, şi ĭară au cumpărat însuş Marin dela Dan feĉorul Lucăi un loc de *arătură* la Stupinĭ drept 100 de aspri, şi în Călinet alt loc de *arătură* drept 60 de aspri...“

v. [3]*Aspru*.

In poesia poporană, paserea *arăturilor* este cârsteĭul „roi des cailles“, căruĭa în adevĕr, ca şi prepeliţeĭ, ĭĭ plac câmpiile cu bucate.

Doĭna „Singur pe lume“:

Frunză verde de anin!
Cine'ĭ ca mine străin?
Numaĭ mĭerla din păduri,
Cârsteĭul din *arături*...
(G. D. T., Poes. pop. 283);

dar în balada „Mierla şi sturdul“:

Cértă-mi-se cértă,
Vorbele 'şĭ înnódă
Sturdul din păduri,
Mĭerla d'*arături*...
(Ibid. 457)

unde însă versul pare a fi stricat.

Intr'o doĭnă din Moldova se dice şi către cucul:

Cucule, pasere sură!
N'am grăit gură la gură,
Să nu'mĭ cânţĭ pe *arătură*,
Ci să'mĭ cânţĭ la noĭ pe şură?...
(Conv. lit. 1886 p. 180)

In unele cântece poporane *arăturile* sînt puse în legătură şi cu fermecele.

Doĭnă din Ardél:

Că umblă măicuţă-ta
Pe-*arături*, pe curături,
Să'mĭ strîngă fermecături,
Să mĕ fermece pe mine
Să mĕ las, bade, de tine...
(Tribuna dela Sibiĭu, 1885 p. 182)

saŭ:

Tot umblă prin *arătură*
Să'mĭ facă fermecătură,
În păhar îmĭ dă să béŭ
Ca pe tin' să nu te ĭéŭ...
(Ibid. 1886 p. 545)

O urare de anul-noŭ:

Câte bresde 'n *arătură*,
Atâţĭ boĭ pe bătătură;
Câtă trestie pe casă,
Atâţĭa galbenĭ pe masă...
(Ţara nouă 1887 p. 552)

v. [1]·*Ar.* — [2]·*Arat.* — *Arător.*

Arăţèl, s. m.; t. de Botan. — v. *Atrăţel.*

Arăvòn } v. *Arvună.*
Arăvònă }

Arăvonisèsc. — v. *Arvunesc.*

Arbàlţ. — v. *Orbalţ.*

[1]·**Arbănàş**, s. m.; t. de Géogr.: Albanais, Épirote. Sinonim cu Arnăut, care însă a căpĕtat maĭ multe înţelesurĭ, pe când *Arbănaş* păstréză numaĭ sensul etnic.

Moxa, 1620, p. 395: „suptŭ sabiĭa lui au plecatŭ Sărbii, *Arbânaşii*, Frăncii, Iverii, Cărăimanii...“

Miron Costin, Letop. I p. 14: „Pir, craĭul Epiroţilor adecă a *Arbănaşilor*...“

Acelaşĭ p. 54: „*Arbănaşiĭ* Epiroţi sînt. Aşijdere de acolo aŭ fost şi Scanderbeg Castriot, răsipitorul puteriĭ Turceştĭ. Şi astăzĭ Turciĭ dintru acel Epir fac ostaşĭ maĭ răsboĭnicĭ...“

Neculce, Letop. II p. 208: „Ghica Vodă, de némul luĭ fiind *Arbănaş*, copil tănăr, aŭ purces dela casa luĭ la Ţarigrad să'şĭ găséscă un stăpân să slujéscă, şi cu dănsul s'aŭ maĭ luat un copil de Turc, ér sărac, din satul Chĭupri...“

Ibid. p. 267: „Dedĭul Spătar *Arbănaşul*, închis în turnul clopotniţeĭ la Triĭ-sfetiţele...“

v. *Dedĭul.* — *Ghica.*

Forma *Albănaş*, cu poeticul *d*: *Dalbănaş*, ne întimpină într'o colindă din Dobrogea:

Se certa el cu Turciĭ,
Cu Turciĭ şi cu Frâncii,
Să'ĭ dea Turciĭ vadurile
Şi Frâncii corăbiile;
S'a certat,
Le-a luat,
De cea parte le-a cărat,

In cea parte 'n *Dalbănaşĭ*,
La ómenĭĭ groşi şi graşĭ...
(Burada, Calĕt. p. 80)

Pribegĭ din Epir aŭ fost tot-d'a-una numeroşĭ în România, şi prin cunoscuta lor energiă pe de o parte, prin uşurinţa cu care se românisaŭ pe de alta, eĭ lesne înaintaŭ la cinste saŭ la avere. Deja la 1483, între boeriĭ ceĭ marĭ aĭ lui Vlad Ţepeş era: „Vladul *Arbanas* Spatar“ (Venelin, p. 126).

Aŭ fost la noĭ pînă şi sate de *Arbănaşĭ*.

Alexandru Vv. Iliaş, 1629 (Cond. Mss. a Govoreĭ No. I p. 170): „să facă sat să fie slobozie să să strîngă oameni striini, Sărbĭ şi *Arbănaşĭ* şi Ungurĕni şi oameni fără bir şi fără dajde...“

Grigorie Vv. Ghica, 1662 (Mss. în Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 135): „a faceré slobozie şi a strînge oamini pre moşie Tutana Albota, însă oameni streini: Greci, *Arbănaşi*, Sărbi, Moldovéni şi alţi oameni carei vor fi fără bir şi fără nevoi...“

Pentru maĭ multe texturĭ în astă privinţă,

v. *Slobozié*.

Din acéstă causă *Arbănaş* deveniă adesea nume personal saŭ poreclă, ca şi Grecul, Sĕrbul, Ungurénul etc.

Act muntenesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I p. 66): „dat'am zapisul nostru în mănă lui *Arbanaş* népotul Băresculuĭ...“; şi într'un alt act din acelaşĭ an (ibid. p. 72): „dat'am zapisul la măna *Arbănaşului* nepotul Beresculuĭ...“

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 86): „deŭ Dragomir căpitan înpreună cu alţi slujitori de acolo, anume Jăpa căpitan ot Verneşti, i Jăpa *Arbănaşul*...“

Arbănaş, vechĭu *Arbanas*, formă organică *Albanas*, *Albănaş*, este serbobulgarul Arbanas=ital. Albanese.

v. [1]*Arnăut*.

[2]**Arbănàş**, n. pr. m. — v. [1]*Arbănaş*.

Arbìr. — v. *Arbiŭ*.

Arbìŭ s. **arbìr** (plur. *arbie*, *arbire*), s. n.; baguette de fusil, baguette de pistolet. Vĕrguţa saŭ beţişorul cu care se 'ncarcă un pistol saŭ o puşcă. După Cihac se dice şi *arghir*; după dr. Polysu, *alibiŭ*. Este turcul harby, de de unde şi serbul arbiĭa. Pe când în oştire *arbiul* e înlocuit astădĭ prin nefericitul neologism „baghetă“, copiiĭ în jocurile lor, făcênd „puşcocĭu“ în loc de „puşcă“, păstrézĕ şi vor maĭ păstra mult timp pe *arbiŭ*.

P. Ispirescu, Jocurĭ de copiĭ p. 11: „Se pune în ţévă un glonţ şi se împinge cu *arbiul* pînă ajunge în capĕt. Se pune apoĭ şi cel-alalt glonţ şi, împingêndu'l cu *arbiul*, când acest al doilea glonţ ajunge pe la jumătatea ţeveĭ, cel dintâĭu, carele este la gura ţeveĭ, sare şi pocnesce...“

În Transilvania *arbiul* dela puşcocĭu se chiamă răstoc şi climpuş.

v. [3]*Armăşiă*. — *Climpuş*.

Àrbore
Àrbur } v. [1·2·3]*Arbure*.

Arborencùţă. — v. [3]*Alba*.

[1]**Arbure** (plur. *arburĭ*), s. m.; arbre. Lat. arborem=ital. arbero, albero= span. arbol etc. Mare plântă cu trunchĭul, cu ramure şi rădĕcină lemnóse.

A. Pann, Prov. I, 6:

Şi nimic ĭar nu se póte ca să n'aĭbă vr'un cusur:
Arburĭ, plante, florĭ şi ómenĭ, astfel şi acest răsur...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „...acolo salciea pletósă, socul mirositor, aluniĭ mlădioşĭ, arţariĭ cu pojghiţe roşiĭ, carpeniĭ stufoşĭ, salba-móle şi teiĭ cresc amestecaţĭ cu falnicĭ jugastri, cu plopĭ nalţĭ şi subţirĭ, cu aninĭ uşureĭ, cu ulmĭ albicĭoşĭ, cu sângerĭ pestriţĭ, cu cornĭ suciţĭ şi vîrtoşĭ; printr'acel hăţiş felurit de *arburĭ* ce se 'ndésă şi se 'mpleticesc, merlele şi piţigoiĭ şueră...“

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Acea undă gemĕtóre, acel *arbure* jălind,
Par'că sînt doĭ junĭ prietenĭ, ce al nostru chin privind,
Se îndur l'a nóstre patimĭ, la a nóstră grea durere,
Şi ne-aduc prin a lor frémĕt o plăcută mângăere...

In graĭul poporan, *arbure* astădĭ rar se maĭ aude pe la noĭ.

„Numirea de *arbor* pe aicĭ nu e cunoscută la popor, ci el numesce totalitatea *arborilor* cu un cuvînt: lemne“ (P. Munténu, Banat, c. Vermeş).

Totuşĭ *arbure*, departe de a fi un neologism, ne întimpină în maĭ tóte texturile vechĭ, ca sinonim cu copacĭu, pom, lemn.

Legenda luĭ Avram, ante 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 190): „mérseră cătră uîn *arbure*, şi închiră-se pără la pământu şi grăi: sfăntŭ sfăntŭ sfăntŭ, grăĭaşte; pravednicului Avram îĭ pâré că dereptu elu se închiră lemnul...“

Noul Testament din 1648, Ep. Iud. I, 12:

...*arburi* veştezițĭ fără de rod...	...arbores autumnales infructuosae...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „copaci de toamnă fără roadă...“

Ibid., Math. III, 10:

Că ĭată săcurĭa ĭaste pusâ la rădicina *arburilor*, deĕ tot pomul ce nu face poame bune tae-sâ şi în foc să aruncâ...	Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis enim arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur...

unde la Şerban-vodă: „şi ĭată şi săcurĭa zace la rădăcina copacilor...“

Silvestru, 1651, ps. XXXVI: „Văzuĭu nedireptulŭ înălţându-se şi lăţindu-se ca un *arbure* vérde...“

Ibid. ps. LXXIII: „rădicându săcurile sale susŭ ca întru unŭ *arbure*...“

Ibid. ps. CIII:

Satură-să *arburii* înnalţi, chedrii Lyvanului...	Saturabuntur ligna campi, cedri Libani...

unde la Coresi, 1577: „saturâ-se lémnele cămpilor...“; la Dosofteĭu, 1680: „sătura-s'or lĭamnele câmpuluĭ...“

Sinonimica: *arbure* este termenul cel maĭ general, în care se cuprind copacĭ, pomĭ, lemne; copacĭu este *arburele* selbatec saŭ neroditor; pom este *arburele* care dă póme; lemn este *arburele* întrebuinţat pentru felurite scopurĭ, la clădirĭ, la încălḑire etc.

Deminutiv: arburel saŭ arburaş; colectiv: arburet; forme maĭ mult teoretice, carĭ nu se aud în graĭu.

Pe la Predél, am audit în gura poporuluĭ forma aspirată: *harbur*.

La Macedo-românĭ se ḑice *arbur* şi *arbure*, bună-óră în ghicitórea despre an:

Arbure mare
Frunḑele'şĭ le-are
Albe di 'nă parte,
Lăĭ dĭ-alantă parte.
(Ţara nouă, 1887 p. 54)

Într'o maximă macedo-română: „bărbatlu éste *arburlu* şi ficĭorlu ugĭaclu a casileĭ=bărbatul este stălp al caseĭ,

ér fecĭorul — vatră“ (M. Iutza, Cruşova).

v. [1]*Copacĭu.*

[2]**Àrbure** (plur. *Arburescĕ*), n. pr. m.; nom d'une très-ancienne famille noble de Moldavie. Pe la jumătatea secoluluĭ XV *Arburescĭi* eraŭ deja boierĭ marĭ. Fĭiu al unuĭ părcălab de Némţ, Luca *Arbure* devine unul din sfetnicĭi ceĭ maĭ de încredere aĭ luĭ Stefan cel Mare, păstrând aceĭaşĭ putere sub Bogdan cel Chĭor, care la mórte ĭĭ încredinţézĕ întréga cărmuire a ţereĭ pe timpul minorităţiĭ luĭ Stefan cel Tînăr. Acesta este vestitul h a t m a n *Arbure*, devenit eroŭ legendar al poesieĭ istorice române.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Acolo se află érăşĭ al oştilor veteran,
Arbur Hatmanul ce'n mână pórt'un gróznic buzdugan,
Pre care ca pre o mince de copil îl arunca,
Dar aḑĭ omul cel maĭ tare de abĭa l'ar ridica;
Altă armă el nu are, nicĭ voesce-a maĭ avea,
Căcĭ ĭĭ place când pre duşman c'o isbire îl turtĭa...

Costachi Stamati, Sentinela :

Eŭ sînt *Arbore*, copile, hatman luĭ Stefan cel Mare;
Am slujit sub a luĭ stéguri patru-ḑecĭ de anĭ de rînd,
Şi 'n patru-ḑecĭ de resbóie crunte, dar biruitoare,
Vĕḑuĭ Eroul Moldoveĭ pe vrăjmaşiĭ seĭ bătînd...

Mórtea acestuĭ vitéz, ajuns la adâncĭ bătrâneţe, a fost cumplită.

Urechia, Letop. I p. 154-5 : „[1523] în luna luĭ April în cetatea Hărlăuluĭ aŭ tăiat Stefan Vodă pre *Arbure* hatmanul, pre care zic să'l fie aflat în viclenie. Ĭar lucru adevărat nu se ştie; numaĭ atăta putem cunoaşte că norocul fie-unde are zavistie, ales un om ca acela ce crescuse Stefan Vodă pre palmele luĭ, având atăta credinţă, şi în tinereţile luĭ Stefan Vodă toată ţéra ocărmuĭa, unde mulţĭ vrăjmaşĭ i s'aŭ aflat de cu multe cuvinte rele l'aŭ îmbucat în urechile Domnu-seŭ...“ Maĭ jos: „Nu multă vreme într'acelaş an aŭ tăiat Stefan Vodă şi pre fecĭoriĭ luĭ *Arbure*, pre Toader şi pre Nichita...“

La satul Solca-de-jos în Bucovina se află pînă astăḑĭ o bisericuţă zidită de bătrânul *Arbure* la 1502, unde pe părete se maĭ pot vedé portretul hatmanuluĭ, al nevesteĭ sale Iuliana, apoĭ a patru băiaţĭ şi o fată.

Nu toţĭ *Arburescii* aŭ perit de urgia luĭ Stefan cel Tînăr. Sub Petru Rareş, Mihu *Arbure* ajunge şi el hatman, dar trădézĕ pe acest Domn la 1538 pentru a trece la protivnicul seŭ Stefan-vodă Lăcustă, pe care însă îl viclenesce de asemenea.

Urechia, Letop. I p. 167 : „...urându'l [pe Stefan-vodă Lăcustă] toată curtea şi boĭerĭĭ, s'aŭ vorovit o sémă de boĭerĭ den curtea luĭ, anume Găneştiĭ şi *Arbureştiĭ*, şi la aşternutul luĭ unde odihnĭa l'aŭ omorît în cetatea Suceveĭ...“

D. Wickenhauser a adunat cele maĭ multe isvóre despre familia *Arbure* în „Moldawa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche“ (Czernowitz, 1877, p. 10 sqq., 213); ele totuşĭ sînt departe de a fi complete.

La 1545, boierĭĭ „Gliga fĭĭul luĭ *Arbure* şi Ion Crasneş“ aŭ fugit din Moldova în Polonia cu doĕ călugăriţe (A. I. R. I p. 35).

La 1628, numaĭ dóră se maĭ vorbĭa într'un mod legendar despre avuţiile de altă dată ale *Arburescilor*, carĭ „au înblat din mână în mână“ (ibid. I, 2 p. 6).

Treptat, acest mare ném ni se înfăţişézĕ scăḑut la trépta de boĭerinaşĭ.

Pe la 1650 (A. I. R. I p. 88), în-

tr'un act bucovinén subscrie pe'ntre maĭ mulțĭ rezașĭ: Radu *Arbure*.

Intr'un zapis de vînḑare tot de acolo, 1698 (A. I. R. III p. 264), la sfîrșit: „Și eu Nicolai *Arbure* steg[ar] am scris zapisul și pentru credința m'am iscălit. Az Sandul *Arbure* steg [ar] iscal...“

Ca o amintire despre *Arburescĭ*, satul Solca-de-jos în Bucovina se chiamă încă Arbure (Marian, Biserica din Părhăuțĭ, p. 7—8).

Alăturĭ cu *Arbure*, o altă veche familiă moldovenéscă, din care de asemenea a fost un hatman vestit în secolul XVI, purta numele sinonimic de Copaciu.

v. [1]*Arbure*. — [2]*Copaciu*.

[3]**Àrbure**, t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. — v. [3]*Alba*. — [2]*Arbure*.

Arbùz. — v. *Harbuz*.

Arbuzèsc (păr-). — v. *Harbuzesc*. — *Prăsad*.

Arbuzìcă. — v. *Harbuzică*.

[1]**Arc** (plur. *arce* și *arcurĭ*), s. n.; arc; ressort, cintre. Din lat. arcus= ital. arco=franc. arc etc. (Cihac). In graĭu se aude une-orĭ aspirat: *harc* (Tecucĭu, c. Ionășescĭ; Vîlcea, c. Nisipĭ; Prahova, c. Mărginenĭ etc.).

Dosofteiu, 1680, ps. X: „că ĭată păcătoșiĭ încordară *arc*, gătară săgeți în tulbă...“, unde la Coresi, 1577: „că adecă păcătoșii întinseră *arculŭ*, gătiră săgéte în cucură...“, la Silvestru, 1651: „că ĭaca nedirepții întinseră *arcul*, gătiră săgĭata sa în coardă...“, ĭar lătinésce: „quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas in pharetra...“

Arcul, pe care se întinde prin cele doŭ capete o córdă saŭ care se încordéză pentru a săgeta orĭ a trage din el la țintă saŭ în ce-va cu o săgétă din cele ce se țin în tulbă saŭ cucură, este una din armele cele maĭ primitive, de demult părăsită de tóte popórele cât de puțin înaintate în cultură, dar altă dată închipuind o parte fórte importantă dintr'o armură, mânuită nu numaĭ de arcașĭ, dar și de principĭ.

Varlam, 1643, I f. 56 a: „nu le dă platoșe, nice *arcŭ*, nice sabie, nice sulița, nice altă nemică de armele vonicilorŭ pementești...“

Dosofteiu, 1673, f. 9 b:

Și de nu v'eț întoarce către pocăința,
Are săgeț a-mână scoase din tulbița,
Arcul întins în coardă, lancĭa strălucĭaște...

saŭ ibid. f. 14 b:

Că ĭată păgânii încordară *arce*,
Pun săgeț în tulbă, să grijesc de lance,
Și vin pri'ntunĭarec cu *arce* pre-a-mână
Intru să săgĭate pre ceĭ fără vină...

Urechia, Letop. I p. 190, despre Bogdan-vodă Lăpușnénul: „la călărie sprinten; cu sulița la halcă nu pré lesne avea potrivnic; a săgetare den *arc* tare, nu putea fi maĭ bine; numaĭ ce era maĭ de trébă Domneĭ îĭ lipsĭa: că nu cerca bătrăniĭ la sfat...“

Nic. Costin, Letop. II p. 62, despre Antioh-vodă Cantemir: „la primblărĭ și la vănaturĭ cu șoĭmĭ și cu ogarĭ pururea îmbla de se desfăta, și cu mâncărĭ și băuturĭ, și la *arc* încă trăgea bine...“

Neculce, Letop. II p. 201: „Petru vodă Rareș fugând pin târg pin Pétră și gonindu'l Petreniĭ, l'aŭ fost agĭungând un popă, și aŭ tras Petru vodă înapoĭ în popă cu *arcul* și l'aŭ lovit cu săgéta în oblăncul șeleĭ...“

Cantemir, Chron. II p. 231: „fiind la vânătoare, după ce au ucis un gligan sălbatic cu sabiia, apoĭ tocmindu'ş sĭgata în *arc* să sigéte, s'au julit puţinel cu lancé la mână...“

Arcul luĭ Stefan cel Mare se păstra în mănăstirea Némţuluĭ pînă pe la finea secoluluĭ XVII, când l'aŭ răpit Leşiĭ şi Căzaciĭ (Letop. II, 198).

In Caucaz, Cercheziĭ pînă astădĭ se slujesc de *arc*.

Costachi Stamati, Muza I p. 181:

Atunci Cerchezul anină de rădăcina viţósă,
De crengele cornorate, a sale arme frumósă:
Tulba cu săgeţĭ şi *arcul*, burca, sineţa, arcanul,
Şi apoĭ sare în apă, lăsându'şĭ priponit calul...

Arcul se făcea maĭ ales din lemn de c o r n.

O doĭnă voĭnicéscă:

Cornule, ce nu te 'ndoĭ,
De-o crónge să te despoĭ
Să'mĭ fac prăjină de boĭ?
— Frăţióre Romănaş!
Crónge lungă da-ţĭ-o-aş,
Ca s'o facĭ *arc* de resboĭu...
(Alex., Poes. pop.² 44).

In cânteco poporane *arcul* nu e rar:

Arcul tuto-aş încorda,
Aripa ţ'aş săgeta
Şi în braţe mĭ-aĭ cădé...
(Pompiliŭ, Sibiiu, 19)

In colinde din Dobrogea aŭ devenit stereotipe versurile:

Luă *arcul* încordat
Cum o bun de săgetat,
Ş'o sicrótă
De sàgétă...
(Burada, Călĕt. p. 55, 83, 90).

Uraţiă de nuntă:

Strînse el ostaşĭ mulţime,
Tot voĭnicĭ de călărime,
Şi agerĭ cu măiestrià
La *arc* şi vînătorià...
(G. D. T., Poes. pop. 170).

Aducerea a-minte despre *arc* se păstréză şi'n poveştile poporuluĭ.

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe“ (Ispirescu, Legende p. 3): „Ca să ajungĭ la dorinţa ta, trebue să cerĭ dela tată-teŭ paloşul, sulița, *arcul*, tolba cu săgeţile şi haĭnele ce le purta el când era flăcăŭ...“

Când *arcul* se întindea şi săgetà, c ó r d a scotea un r e s u n.

Moxa, 1620, p. 395: „sunetele armelorŭ şi răsunulŭ coardelorŭ de *arcŭ* maĭ ĭubiia decâtŭ glasŭ de alăute...“

Acest r e s u n se chiamă maĭ propriŭ s b î r n ă i r e.

Alexandri, Sentinela română:

Sbor topórele-aruncate,
S b â r n ă i u *arcele* încordate,
Şi săgeţile la sóre
Vijelesc vijiitóre...

Ca onomatopeă a săgetărĭĭ: t r a c!

Basmul „Lupul cel năsdrăvan“ (Ispirescu, p. 74): „Scóse o săgétă din tolbă, o aşeză la *arc* şi, trac! trase o săgétă, şi nu se făcu nicĭ o mişcare; trac! maĭ trase una, şi érăşĭ nemic...“

v. *Armă*. — *Córdă*. — ²*Corn*. — *Cucură*. — *Săgéta*. — *Sbîrnăĭu*. — *Trac!* — *Tulbă*...

La plural, astădĭ se întrebuinţézĕ maĭ mult forma *arcurĭ*, identică cu vechiul italian a r c o r a, pe când cealaltă formă *arce*, aprópe despărută din graĭu, corespunde italianuluĭ a r c h i.

Balada „Treĭ lebede“:

Eĭ în tîrg aŭ poposit
Şi 'n cruciţele d'argint
Lebejórele-aŭ zărit,
Săgeţile şi-a 'nţéglat,
Arcurile şĭ-a'ncordat...
(G. D. T., Poes. pop. 421)

In graĭul vechĭu ne întimpină maĭ adesea forma *arce*.

Coresi, 1577, ps. XXXVI: „întinserà *arcele* să sàgéte mişelulŭ şi mé-

serulŭ, să junghe derepţii cu inema; armele lorŭ întrâ în inema lorŭ şi *arcele* lorŭ frânserâ-se...“

Moxa, 1620, p. 375: „se lăuda (Hozroe) că va îngrădi cetaté cu suliţele, cu plavezele şi cu *arcele*...“

Dosofteiu, 1673, f. 56 b:

Scos'aŭ păcătoşiĭ sabie din técâ,
Arcele li's gata războĭul să facâ,
Să tae mişeiĭ, săraciĭ să gungho,
Aŭ gînd să nu laso direpţ nice ungho;
Sabiia aclaĭa într'ins să va 'nfige,
Coarda să va rumpe, *arcul* li s'o fringe...

Locuţiunea proverbială: „are multe córde la *arc*“ însemnéză: „homme de ressource“.

Ion Ghica, Scrisórea III: „Când i se părea [luĭ Caragea] că punga nu i se umplea destul de repede, avea şi alte córde la *arc*. Scotea pe Aga în tîrg cu cântarul şi cu falanga; acesta prindea cu ocaua mică pe vre-un brutar, pe vre-un cârcimar, pe vre-un măcelar, îĭ trântĭa câte o sută de nuele la tălpĭ saŭ îl ţintuĭa de ureche în mijlocul pieţeĭ. Vodă era sigur că isnaful avea să alerge dela unul la altul ca să facă curamà...“

Orĭ-ce formă încovăiată se póte numi *arc*.

Aşa sînt *arcurile* la trăsurele cele de lux.

Jipescu, Opincaru p. 69: „căruţe pĕ *harcurĭ* şi dĕ ţară...“

Aşa sînt *arcurile* cóstelor la om.

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 76: „Avea durerĭ nesuferite în *arcurile* cóstelor şi arsurĭ pe şira spinărĭĭ...“

Aşa se dice *arcurĭ* la sprincene.

De la Vrancea, Trubadurul p. 222: „... cu ochiĭ albaştri migdalaţĭ, umedĭ, bunĭ şi limpedĭ, puşĭ sub nişte *arcurĭ* de sprincene supţirĭ şi perdute în tîmplele eĭ albăstriĭ...“

Ibid. p. 184: „Apele sĕ bat, rostogolesc bolovaniĭ, umple vultorile şi sar peste stâncile lustruite; şipotele ţişnesc şi'şĭ azvîrlă sulul apelor recĭ, ca nişte *arcurĭ* de sticlă străvedie...“

Deşi vĕrguţa cea încovoĭată cu care se trage pe córdele vióreĭ se numesce maĭ propriŭ arcuş, totuşĭ în popor se aude cu acest sens şi simplul *arc*.

„Pre laută se trage cu *arcul*, care se smolesce cu răşina“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Arcuş*.

La zidarĭ, bolţile sînt *arcurĭ;* şi cu acelaşĭ înţeles *arcurĭ* se dice şi la bólta ceruluĭ:

„Intre cele-lalte înjurăturĭ, poporul dela noĭ înjură şi de *arcurile* ceruluĭ“ (P. Cĭocâlteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca).

Ca jucăriă, *arcul* a remas un fel de armă la copiĭ. Băieţiĭ macedo-românĭ, maĭ cu sémă, sînt meşterĭ a face şi a întrebuinţa *arce*, cu carĭ vînéză păserele (M. Iutza, Cruşova).

v. *Arcar*. — *Arcaş*. — *Arcos*. — *Arcuesc*. — *Arculeţ*...

[2] **Arc**. — v. *Arcuş*.

[1] **Àrca**, n. pr. m. pers.; Arcadius. Nume de botez altă dată fórte întrebuinţat la Oltenĭ. *Arca* e scurtat din Arcadie, ca „Costa“ din „Constantin“, „Proca“ din „Procopie“, „Sima“ din „Simeon“ etc.

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I p. 58): „Pité ot Scoarţa, Vintilă ot tam, Oprĭan al Mogăi ot tam, Dan Cĭuré ot tam, i Drăgan cu fĭiu-său *Arca* ot tam...“

Altul din 1624 (Mss. în Arch. Stat., Doc. Rom. I No. 176): „Scris'am noi Nicola şi *Arca* acestŭ al nostru zapis svintie mănăstiri Tismenei...“

Mateĭu Basarab, 1646, în sfitocul mănăstiriĭ Tisména (Mss. Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 3 p. 10): „... au cumpărat aceşti maĭ sus numiţi oameni din valĭa Peştişanilor dela feĉoriĭ Opreĭ

dela Laţco şi dela Pătru, şi dela Pătru fečorul *Arcăĭ*, direpţ aspri gata 2200...“; şi maĭ jos: „şi ĭarăş au cumpărat popa Ionŭ şi călugărul Vasilie dela fečoriĭ luĭ Mihăilă din Drăgoeşti dela *Arca* şi dela Lazărŭ şi dela Vălcul...“

Constantin Brâncovénu, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 19), înşirând pe maĭ mulţĭ Mehedinţenĭ: „... Putnic ot Zăgaĭa i Răduţul săn Bălač ot Comăneşti i *Arca* ot Gărboveţ...“

Din *Arca*, ér nu din a r c, vine numele satuluĭ A r c e s c ĭ în Romanaţĭ (Frunḑescu).

Dela *Arca* forma intensivă este A r c a n, ca din „Iorgu“—„Iorgovan“, din „Răduc“—Răducan“, din „Dumitru“—„Dumitran“ etc. (v. [3]·*-an*), de unde apoĭ numele munteluĭ A r c a n şi al satuluĭ A r c a n ĭ în Gorj, precum şi al satuluĭ A r c a n în Buzeŭ, carĭ n'aŭ a face cu a r c a n „lacet“.

Satul oltenesc A r c a n i ĭ ne întimpină deja într'un crisov din 1429 (Venelin p. 55).

v. [1]·*Oltén.*

[2]·**Arcà** (plur. *arcale*), s. f.; protecteur, soutien. Turcul a r k a „dos, appui“ (Şaĭnénu). Cuvînt care, ca şi derivatul a r c a l i ŭ, se întrebuinţa numaĭ în relaţiunile Românilor cu Pórta Otomană.

Miron Costin, Letop. I pag. 278: „[Mateĭ Vodă] dedesă ştire şi la *arcalele* sale, ce avea la Împărăţiè, de sila ce'ĭ făcea Vasilie Vodă...“

In acest sens se ḑicea altă dată: „taĭna le pórtă *arcalele*“, adică: secretul lor îl sciŭ numaĭ aceĭa în carĭ eĭ aŭ încredere; o locuţiune pe care Seulescu (Albina Românéscă 1844 No. 40) căuta cu orĭ-ce preţ s'o înrudéscă cu latinul a r c a n u m „secret“.

v. *Arcacĭu.* — *Arcaliŭ.*

Arcàcĭu, s. n.; vallée, terrain abrité. Cuvîntul se aude pe la cĭobaniĭ din Moldova.

„Târla la cĭobanĭ în timp de érnă este la un l o c î n d o s i t cum e un *arcacĭu* adecă v a l e...“ (T. Dobrea, Covurluĭu, c. Rogojenĭ).

Este turcul a r k a č „versant ou pied d'une montagne“ (Barbier de Meynard, Dict. Suppl. I p. 37), din a r k a „dos, appui“. Negreşit însă, cuvîntul n'a venit Românilor dela Osmanliĭ, carĭ n'aŭ dat nemic graĭuluĭ nostru cĭobănesc, ci dela vre-un popor turanic din vécul de mijloc, probabilmente dela Cumanĭ. In vocabularul cumanic din secolul XIV, a r k a însemnéză „umĕr“ (Kuun, Codex p. 111). De aĭmintrea, acéstă vorbă e propriă tuturor graĭurilor turco-tătare (Vambéry, Sprachstud. p. 207, şi Etymol. Wtrb. p. 18).

v. *Aslam.*

Arcaliŭ, adj.; puissant, bien soutenu, bien vu. Turcul a r k a l y „qui a le dos large“ (Şaĭnénu). Cuvînt despărut din graĭu şi care abia dacă a circulat vre-o dată în popor.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 249: „... scriind şi el acéstă pricină la un i c i r l i ŭ mare ce era *arcaliĭ*...“, adecă: la un „om dela Curte“ care era „puternic“.

v. [2]·*Arca.*

Arcàm. — v. *Alcam.*

[1]·**Arcàn** (plur. *arcane*), s. n.; lacs, lacet pour prendre les chevaux. Cuvînt tătăresc: a r k a n, trecut de asemenea la Ruşĭ şi la Poloni (Cihac). „Funiă lungă cu o c h ĭ u la unul din căpĕtâe şi cu care herghelegiul prinde calul din herghelie. Opritóre. Cursă“. (Costinescu).

Altă dată, la Tătarĭ maĭ cu deose-

bire, *arcanul* se întrebuinţa şi ca armă de resboĭu.

Amiras, Letop. III p. 118: „rîpa fiind mare şi adâncă, nevoĭa lor era şi maĭ mare, şi numaĭ ce le-aŭ căutat a întra în rîpă, aŭ căzut unul peste altul dând cu caĭ cu tot, éră alţiĭ lăsând caiĭ aŭ vrut să fugă pe gĭos, şi nicĭ aşa n'aŭ scăpat, şi năvălind şi Tătariĭ ĭ-aŭ scos cu *arcanele* de gât maĭ pre toţi...“

Costachi Stamati, Muza I p. 181:

Atuncĭ Cerchezul anină de rădăcina viţósă,
De crengele cornorate, a sale arme frumósă:
Tulba cu săgeţi şi arcul, burca, sineţa, *arcanul*,
Şi apoĭ sare în apă, lăsându'şĭ priponit calul...

La Romînĭ, de asemenea, ostaşul, maĭ cu sémă vînătorul, nu despreţuĭa *arcanul*.

Balada „Stefăniţă-vodă“:

Mânĭ în zorĭ să vĕ aflaţi
Toţi călărĭ şi înarmaţi
Cu săgeţi, cu buzdugane,
Şi la brîe cu *arcane*,
Ca să mergem despre sóre
Să facem o vînătóre...

Balada „Ştefan-vodă şi şoĭmul“:

Că's Român cu patru mânĭ
Şi am lécurĭ de păgânĭ:
De Tătarĭ am o săgétă,
De Turcĭ pala mea cea lată,
De Litfenĭ un buzdugan
Şi de Ungurĭ un *arcan*...

Balada „Badĭul“:

Mâna 'n posunar băga,
Scul de mĕtase scotea,
Viţa 'n şése împletĭa,
Sfóra 'n nouĕ că 'ndoĭa,
Ca *arcanul* o 'nnoda...
(G. D. T., Poes. pop. 540)

Astădĭ, afară de herghelegiĭ, *arcanul* slujesce maĭ cu deosebire hoţilor de caĭ.

Spune, spune, barbă sură,
Căişoriĭ cum se fură?
Cum se ĭeaŭ din bătătură
Pe negură şi pe brumă?
— Cu o c h ĭ u l *arcanuluĭ*
Prinḑĭ muma juganuluĭ...
(G. D. T., 299)

Balada „Fata cadiuluĭ“:

Mânz de fugă sprintenel,
Eşĭa 'n vară pătrărel,
Mânz ce fuge ca şolcanul
De nu'l prinde nicĭ *arcanul*...

Balada „Juganiĭ“:

Dun *arcan* mi'şĭ împletĭa;
Şi de ce mi'l tot făcea?
Jumătate din tărsînă
Şi din funiă bătrână,
Să ţie la udătură;
Jumătate din negare
Şi din vîrfurĭ de fuĭoare,
Să ţie juganĭ maĭ tare...

şi maĭ jos:

Şi *arcanul* c o l ă c ĭ a,
Cam cu drépta mi'l ţinea,
Cam cu stânga l'asvîrlĭa...
(G. D. T., Poes. pop. 683—9)

v. *Cal.* — *Colăcesc.* — [1]*Tătar.*

[2] **Arcàn.** — v. *Alcam.*

[3] **Arcàn.** — v. *Arcanaua.*

[4] **Arcàn.** — v. [2]*Arca.*

Arcanàua, s. f. artic., şi **arcànul**, s. m. artic.; t. de Choréogr. popul.: noms des deux danses villageoises d'un caractère martial. Ca nume, *arcanauă* este o simplă amplificare din a r c a n (v. *Agănăŭ*), căcĭ forma *arcaneua*, întrebuinţată în Ardél, e femininul din a r c a n ă ŭ, care la rîndul seŭ e augmentativ din *arcan*. *Arcanul* şi *arcanaua* sînt doĕ h o r e fórte înrudite, carĭ s'aŭ desvoltat dintr'un singur prototip. Cuĭbul lor pare a fi în Moldova, de unde însă aŭ străbătut la Muntenĭ şi la Ardelenĭ.

T. Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Arcanaoa.* Ţuţueniĭ, maĭ ales aceĭ din Vrancea, jócă acest joc. El se

execută de cătră maĭ mulţĭ bărbaţĭ şi femeĭ, şi se aséměnă în săltărĭ întru cât-va cu h o r a d e b r ă ŭ . . . "

„Intre jocurile poporuluĭ de pe aicĭ este şi *arcanaua*" (N. Sandrovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnauca).

„Să jucăm Moldovinésca de mână, Serbésca de brâŭ, *Arcanaoa* p e b ă t a e . . . " (Iconom G. Ionescu, Iaşĭ, c. Miroslava).

Jipescu, Opincaru p. 52, înşirând jocurile ţerănescĭ din Prahova: „căluşarĭ, şu-şu-şu, *arcanu*, ţigănésca, joĭana, brăilénca . . . "

Următórea descriere amărunţită a *arcanuluĭ* şi a *arcanaleĭ* o datorim d-luĭ Alex. Pop (Transilv., Năsĕud, c. Sân-Georz):

„In Bucovina, *arcanul* se jócă de fecĭorĭ şi fete. Se face o horă, ţinêndu-se de mânĭ, dar fără a bănănăi cu ele. Mişcarea e dela stânga spre drépta. La tactul musiceĭ încep cu picĭorul drept, treĭ paşĭ înainte, aducênd corpul în direcţia mişcărĭĭ. Isprăvind pasul al treilea, se opresc pe picĭorul drept un tact, şi fac un pas cu picĭorul stâng spre picĭorul drept, readucênd corpul în poziţia dela început. Acéstă mişcare se face continuŭ după tactul musiceĭ. Obicĭnuit cercul se află deschis, cu un v ă t a v în frunte, care ţine în mână un bâţ, bătênd cu el tactul la unele figure ce le intercaléză. După un interval óre-care, la isprăvitul unuĭ tact, vătavul rădică bâţul strigând: u n u 'n a i n t e ! u n u 'n a p o ĭ ! u n a b u n ă, şi la d r u m ! Atuncĭ se opresce şirul, face un pas cu picĭorul stâng pe dinaintea picĭoruluĭ drept şi întórce picĭorul drept pe dinaintea celuĭ stâng. Oprindu-se pe picĭorul drept, aduce lîngă el picĭorul stâng, şi la ultimul tact bat cu toţiĭ de o dată cu picĭorul drept în pămînt. Apoĭ urméză ca la început, pînă când vătavul poruncesce: d o ĭ n a i n t e , d o ĭ n a p o ĭ ! t r i ' n a i n t e , t r i ' n a p o ĭ ! etc. — Un alt danţ, numit *arcaneua*, se jócă pe valea Someşuluĭ-mare în comuna Sân-georz numaĭ de fecĭorĭ. In mişcărĭ are multă asemĕnare cu *arcanul* din Bucovina, cu deosebire maĭ ales că nu merg în cerc regulat, ci după cum vrea să-ĭ ducă v ă t a v u l. Mersul este tot treĭ paşĭ înainte, însă fără ca picĭorul stâng să'l mişce în direcţia celuĭ drept şi să vină cu faţa cătră centru; ci unul după altul urméză tactul musiceĭ, şi după treĭ paşĭ balanséză un tact pe picĭorul drept şi unul pe cel stâng. Jucătorul cel din urma şiruluĭ trebuĭ să se feréscă de vătav, căcĭ acela ajungêndu'l îl lovesce cu bâţul; de multe orĭ se întâmplă că, ferindu-se, nu 'şĭ maĭ ţine paşiĭ regulat, ci fuge, şi numaĭ după încetarea amenințărĭĭ re'ncepe jocul. De mânĭ nu se lasă chĭar dacă ĭ-ar împedeca ce-va în cursul joculuĭ. Mişcărĭ de paşĭ regulaţĭ înainte şi 'napoĭ, ca la *arcanul* din Bucovina, la *arcaneua* nu se fac . . . "

In descrierea de maĭ sus, trăsura cea caracteristică este b â ţ u l v ă t a v u l u ĭ, de care trebuĭ a se feri. La început, în loc de bâţ cată să fi fost un a r c a n, cu care vătavul se silĭa a prinde pe un jucător, de unde apoĭ vine însuşi numele joculuĭ.

v. 1·*Arcăn.*

D. Vulpian (Hore, No. 1 şi 9) a publicat doŭ arie pentru *Arcanul*. Noĭ reproducem de acolo pe cea culésă de Mikuli în Bucovina, transcrisă destul de bine:

PIANO.

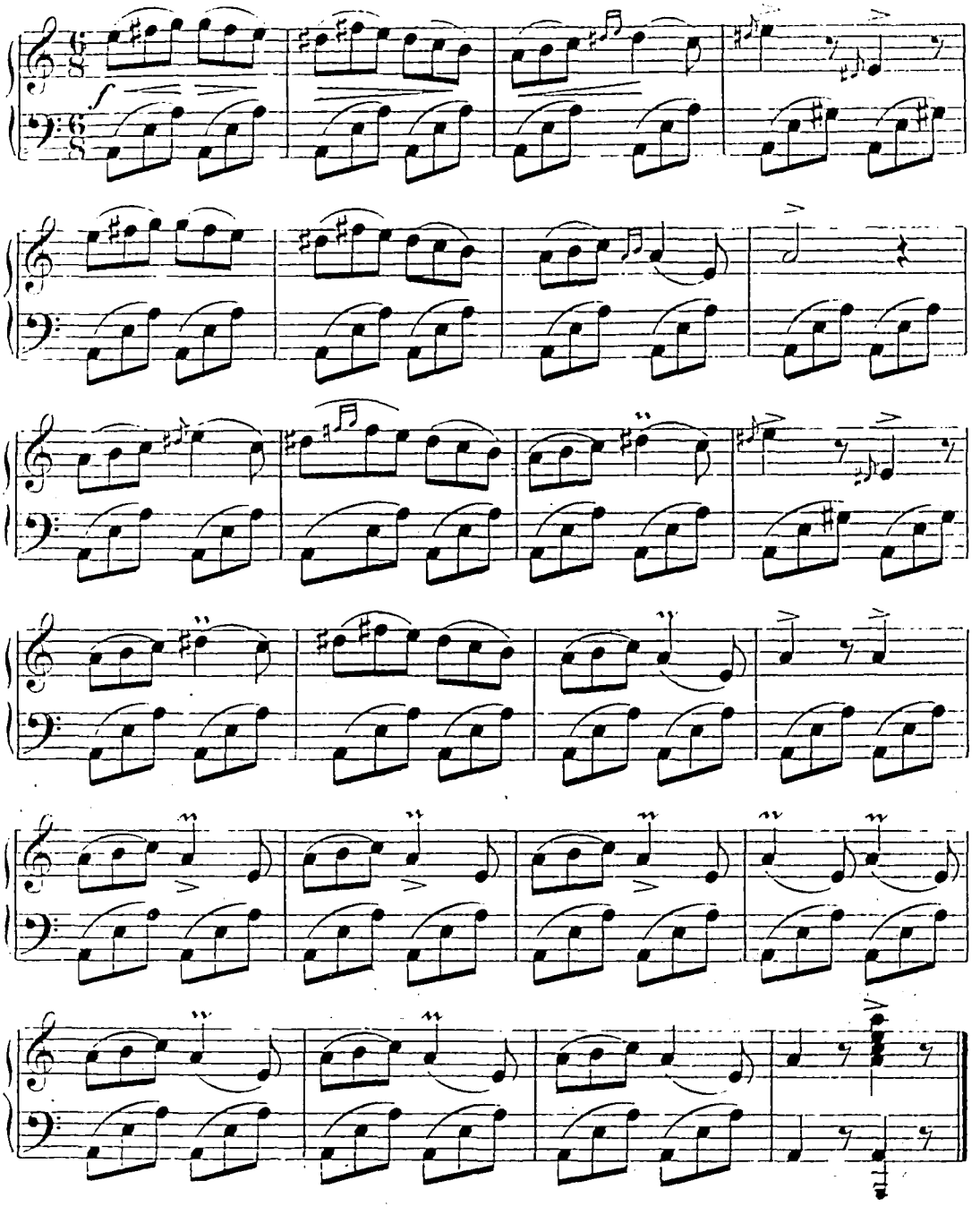

Arcanèua
Arcànul } v. *Arcanaua.*

Arcàr (pl. *arcarĭ*), s. m.; fabricant d'arcs. Cel ce face a r c e, în deosebire de a r c a ş, care este cel ce pórtă a r c.

Nicolae Muste, Letop. III p. 49, vorbind despre Domnia luĭ Dimitrie Cantemir: „Atunce toţĭ se făcuse oştenĭ, slugile lăsa pre boĭerĭ, argaţiĭ lăsa pre stăpânĭ, şi altă prostime mulţĭ aŭ mers de aŭ luat banĭ şi s'aŭ scris la stéguri, maĭ mulţĭ fără de arme, că nu avea de unde'şĭ maĭ cumpăra, că şi *arcariĭ* sfârşise a r c e l e..."

v. [1]*Arc. — -ar. — -aş.*

Arcàş (pl. *arcaşĭ*), s. m.; archer. Cel ce pórtă a r c, în deosebire de a r c a r, care este cel ce face arce. Cuvînt format ca: suliţaş, puşcaş, trâmbiţaş etc.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Amos II, 15:

...şi *arcaşuluĭ* nu va îngădui, şi cel íute cu picoarele lui nu va scăpa.."	... et s a g i t t a r i u s non sustinebit, et velox pedibus suis salvari non poterit..

Costachi Stamati, „Dorul de patriă":

Unde's mocaniĭ de munte
Ce purta prâştiĭ şi lăncĭ,
Şi sărîa ca niştе cĭute
Peste şanţurĭ şi pălăncĭ?
Şi a *arcaşilor* cétă,
Ale cărora săgétă
Pĕtrundea fără de greşĭ
Duşmaniĭ ceĭ maĭ aleşĭ?...

v. [1]*Arc. — -ar. — -aş.*

Arcàţ, s. m.; t. de Botan.: Acacia blanc, Robinia pseudo-acacia. Formă întrebuinţată pe'n Ardél în loc de a c a ţ.

„La a c a ţ se dice *arcaţ*" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [1]*Acaţ.*

[1]**Arcèr** (plur. *arcere*), s. n.; affiloir, pierre à rasoir. Sinonim cu c u t e şi cu g r e s i á; ér când ascuţitórea e metalică, se dice a m n a r. *Arcer*, c u t e şi g r e s i ă, nu sînt tot un fel de pétră: cu g r e s i ă se ascut cósele ţeranilor; cu c u t e se ascut cuţitele; cu *arcer* se ascut bricele, adecă tăĭuşurile cele maĭ fine.

v. *Amnar* (p. 1092).

Costinescu: „*Arcer*, pétra pe care bărbierul ascute bricele".

„Ion pădurarĭul mĭ-a istorisit, că Mama-pădurĭĭ şĭ-aŭ ascuţit dinţiĭ cu *arcerĭu*, adecă cute petrificată din a r ţ a r ĭ u, când era să se lupte ea cu Fĕt-frumos. Din arţarĭu se fac gĭalăe saŭ rendele, códe de topor şi de sapă etc., fiind fórte tare şi alb; acest lemn se petrifică, după spusa ţeranilor, făcêndu-se a r c e r ĭ u pentru ascuţit bricele..." (Iconom G. Theodorescu, Galaţi, Mavromolu).

Arcèr n'are întru nemic a face cu latinul à c i e s (Cihac), ci vine din a c e r „érable" prin adjectivul a c è r n u m „d'érable", „lucru din arţar", astfel că nicĭ măcar primul *r* nu este epentetic, fiind o simplă propaginaţiune a tematiculuĭ *r*; accentul remâne intact.

Cât pentru derivatul român din latinul a c i e s,

v. *Acióe.*

Ca nume de localitate:

„A r c e r u, o frumósă créstă de pétră în comuna Mănzălescĭ de partea stângă a rîuluĭ Slănic..." (B. Iorgulescu, Dicţ. topogr. Mss. al Buzeuluĭ).

v. *Arţar. — Cute. — Gresiă.*

[2]**Arcèr**, t. de Geogr. — v. [1]*Arcer.*

Archìr s. **Archìrie**, n. pr. pers. m.; t. de Litt. popul.: un personnage légendaire. Mare sfetnic la împĕratul Sanagrip din ţéra Doruluĭ, *Archir* nu

avea copiĭ, ci numaĭ pe nepotul seŭ Anadan, pe care'l învĕţă multă carte şi'l puse în locul seŭ la curtea împĕrătéscă. Anadan însă, lăcomind la avuţia unchĭuluĭ seŭ, face pe împĕrat să osândéscă la mórte pe *Archir*, care totuşĭ isbutesce a se ascunde. Tocmaĭ atuncĭ Faraon din Egipt cere dela Sanagrip nesce lucruri atât de grele, încât numaĭ înţelepcĭunea cea maĭ minunată ar fi putut să le deslege. *Archir* se arată, biruesce pe Faraon şi se face érăşĭ mare sfetnic pe lîngă Sanagrip; ĭar pe Anadan îl învaţă de astă dată nu prin carte, ci prin bătae.

A nu se confunda *Archir* cu Arghir, eroul uneĭ alte legende. Óre-cine, înarmându-se cu patru semne de exclamaţiune, m'a învinovăţit pe mine că: „D. Hasdeŭ a identificat pe *Archirie* cu „Arghir (!!!) din Arghir şi Elena de „Barac (!) şi a tras de aci conclusiunĭ „despre basmul unguresc respectiv". E cu totul neadevĕrat. In Cuvente den bătrâni (II p. XXXVII), vorbind despre un manuscript cunoscut abia după titlu: „Istoria luĭ *Archirie*", eŭ puseĭ întrebarea: „Nu va fi fost cum-va o primă încercare de a traduce românesce cartea cea poporană unguréscă?" In acest „nu cum-va", negreşit, nicĭ „identificare" nu este, nicĭ „conclusiunĭ" nu sînt. De aĭmintrea, d. Dr. Gaster (Lit. popul. la Românĭ, p. 104 sqq.) este acela care a studiat maĭ de aprópe pe *Archir* şi din studiul căruĭa resultă că „Inţeleptul *Archir* şi nepotul seŭ Anadam", o cărtecică poporană destul de respândită la Românĭ şi la unĭĭ Slavĭ, maĭ ales la Ruşĭ, îşĭ trage obîrşia, póte prin mijlocul uneĭ redacţiunĭ bizantine, din ciclul arab al celor „1001 de noptĭ", unde o regăsim sub titlul de: „Sinkarib şi ceĭ doĭ viziri aĭ luĭ" saŭ „Istoria înţeleptuluĭ Heykar". D. Dr. Gaster cunósce acéstă cărticică numaĭ într'un manuscript din 1784 şi după ediţiunea luĭ Anton Pann. Dar redacţiunea românéscă cea maĭ veche, întru cât se scie pînă acuma, se află într'un manuscript al Archivelor Statuluĭ din Bucurescĭ, făcută la 1704 de „Bucur grămăticul din Sămbăta-de-sus" la un loc cu Alexandria şi care se începe aşa;

„Povéstĭa luĭ *Archirie* filosoful, când învăţă pre nepotu-său Anadan carte. Adecă eu *Archirie* filosoful învăţaĭ pre nepotul mieu Anadan carte întru zilele luĭ Sanagrip înpărat din ţara Doruluĭ..."

Iată tot de acolo (p. 299) cimilitura despre An:

„... ce ĭaste un copaĕ cu 12 ramuri, şi pre o ramură 4 cuĭburi, şi într'un cuĭbu 7 oao, unul negru, altul albu...?"

Ca nume de botez, într'un act moldovenesc din 1689 (Cond. Mss. Asaki t. I f. 242 b, în Arch. Stat.): „au strânsu oameni buni megiĭaşi, pe Cinghir de Berhoeşti şi *Archirie* săn Gligorie din Guzari şi Andronache frate-său..."

v. *Alexandria* (p. 860). — [3]*An* (p. 1121). — [1]*Arghir*.

Archiş. — v. *Archit.*

Archit (pl. *architĭ*), s. m.; t. de Botan.: Juniperus communis, génévrier, genièvre. Se dice şi archiş (Dr. Brândză). Sinonim cu ĭenupăr, cetină, şnép, şi maĭ ales cu brădişor, unde se vor descrie întrebuinţările poporane ale acestuĭ copăcel. *Archit* este învederat grecul ἄρκευθος „genièvre" (Cihac). La Hesychius este forma cretană ἄργετος. Imprumutul pare a fi fórte vechĭu. Cum să ne explicăm însă forma archiş, care prin guturală nu se desparte de prototipul grec, dar prin ş se apropiă de

rusul dialectic artîş „juniperus sabina“ (Budilovič, Pervobytnye Slavĭane, t. I p. 126). Luat'o-aŭ Ruşiĭ dela Românĭ? Problemă.

v. *Aglică* (p. 518). — *Brădişor*. — [1]·*Grec.*

Arciòr, s. m.; t. de Botan. — v. *Arţar.*

Arcòs, -ósă, adj.; courbé en arc, arqué. Sinonim cu arcuit, dar cu deosebirea că *arcos* însemnéză o încovoiare firéscă, pe când arcuit se ḑice despre ce-va încovoiat de mână saŭ într'adins.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Arch. Stat. p. 45): „...obicĭuiţĭ sint muritoriĭ cu înălţimé statul, cu frâmséţe trupuluĭ şi cu ghizdăviĭa féţiĭ ca cu un lucru pré mare dela fire dăruit a să lăuda; şi încă maĭ mult, între alţiĭ nu numaĭ *arcoasă* sprâncénele'ş a'ş râdica, ce şi sfaturile preste cuviinţă a'ş da, şi socotéla preste măsură a'ş râdica...“

v. [1]·*Arc.* — *-os.*

Arcuèsc (*arcuit, arcuire*), vb.; arquer, courber en arc. „A *arcui,* a încovoĭa. Acéstă grindă începe a se *arcui,* începe a se lăsa, a'şĭ da mijlocul“ (Costinescu). Nu vine din latinul arcus (Cihac), ci este o formaţiune românéscă din arc prin sufixul denominativ -uesc, ca şi „cercuesc“ din „cerc“.

v. [1]·*Arc.* — *-uesc.*

Arcuire, s. f.; „cambrure, courbement“ (Cihac).

v. *Arcuesc.*

Arcuit, -ă; adj.; le part. passé d'arcuesc: courbé en arc, arqué. „*Arcuit,* cercuit, încovoĭat, lăsat de mijloc“ (Costinescu).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 66: „nisce lungĭ şiruriĭ de clădiriĭ cu tinde *arcuite* staŭ rezimate de aceĭ nalţi păreţi...“

v. *Arcuesc.* — *Arcos.*

Arcuitùră, s. f.; „courbure“ (Cihac).

v. *Arcuit.* — *-ură.*

Arculèţ (plur. *arculeţe*), s. n.; petit arc, arc d'enfant. Deminutiv din arc. Un alt deminutiv este arcuş, care însă a căpĕtat un înţeles cu totul deosebit, întocmaĭ ca francesul „archet“ deminutiv din „arc“, italianul „archetto“ etc. Cihac maĭ pune deminutiviĭ: arcuţ, arcuşor şi arcuşel.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 342): „o săgeţică de carĭ punea el în *arculeţul* luĭ...“

v. [1]·*Arc.* — *Arcuş.* — *-uleţ.*

Arcùş (plur. *arcuşe* s. *arcuşurĭ*), s. n.; archet. Deminutiv din arc prin sufixul -uş ca în „căluş“, „lemnuş“ etc.; formaţiune curat românéscă, care n'are nevoe de un prototip latin „arcuceus“ (Cihac). *Arcuş* este o vérgă mlădiósă cu capete încovoiate, unite prin perĭ de cal, cu care se cântă pe vióră saŭ pe un alt instrument cu córde. Se ḑice de o potrivă bine: „a trage din *arcuş*“ saŭ „a trage cu *arcuşul*“.

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „El era Nedelcu, lăutarĭu vestit ce îţĭ rupea inima când trăgea din *arcuş* un cântic de jale...“

Ion Ghica, Scrisórea IX: „Trăgea Dinică cu *arcuşul* de te ardea la inimă, şi cobzarul ḑicea din gură pe Alimoş; noĭ ascultam cu auḑul şi cu sufletul...“

Fie Nedelcu, fie Dinică, un lăutar nu se desparte de *arcuşul* seŭ.

Colinda „Vasilcăĭ“:

Ciobotarĭ cu 'ntinsorile,
Lăutarĭ cu *arcuşele*,
Ţiganĭ cu barósele...
(G. D. T., Poes. pop. 135)

Cesar Boliac, Idealul şi positivul:

Când tremură în spasmurĭ *arcuşul* pe vióră,
Când flaotul slobóde suspinurĭ ce'nfióră...

O admirabilă descriere a unuĭ lăutar cântând din gură cu acompanimentul vióreĭ, la A. Pann, Moş-Albu:

Vr'un lăutar de se'ntâmplă să aducă cinevaş,
Nu'l pun la danţurĭ să cânte, după cum fac la oraş,
Ci ĭĭ cer ca să le cânte d'alde vitézul Mihaiŭ:
Trăgênd din *arcuş* odată, să ḑică ḑece din graĭu...

De asemenea la De la Vrancea, Sultănica p. 55: „lăutarul sĕ prăpădĭa cu firea, trîntind capul şi p'un umĕr şi pe celalt, să'şĭ rupă *arcuşul* cu pĕr negru şi maĭ multe nu...“

Acelaşĭ, Trubadurul p. 49: „...mâĭnile sale potrivirĕ căluşul. Luă *arcuşul* din cuĭu, deschise o cutióră mică, îşĭ frecâ *arcuşul* cu sacîz...“

In loc de deminutivul *arcuş*, se ḑice şi arc, ér în graĭul poporan se aude une-orĭ şi aspirat: harc.

Intr'o nuntă ţerănéscă din Vâlcea: „...se scólă nunul cu ginerele, merge în casă la mirésă şi pune sobonul — care este o pândă roşiă — în *harcul* lăutaruluĭ; acesta 'l duce cătră mirésă ḑicênd: cĕsu ăl bun să dea D-ḑeŭ! dar mirésa îl apĕră cu mâna; îl duce a doua óră şi ḑice: noroc bun să dea D-ḑeŭ! mirésa însă ĭar îl depărtéză cu mâna; îl duce lăutarul a treĭa óră ḑicênd: Sânta Troiţă cea de o fiinţă şi nedespărţită! şi'l pune în capul miresĕĭ ca un fel de glugă...“ (I. Stănescu, c. Recea).

v. *Alăută* (p. 697). — *Arc. — Arculeţ. — Căluş. — Lăutar. — Sacâz. — Scăunuş. — Scripcă. — Vióră. — -uş...*

Arcuşèl, **Arcuşòr**, **Arcùţ** } v. *Arculeţ.*

Ard s. **arḑ** (*ars*, *ardere*), vb.; brûler, enflammer, être la proie des flammes, consummer par le feu; hâler, brouir; fig.: rosser, frapper; impers.: *arde* de, *arde* a = il importe. Latinul ardeo, de unde şi ital. ardere, span. şi portug. arder, proveny. şi vechĭu franc. ardre, reto-rom. arder etc. Când ce-va se aprinde, apoĭ *arde* pînă ce se mistue saŭ pînă ce — noţiune opusă — se stinge. *Ard* funcţionéză de o potrivă ca verb activ: „flacăra îl *arde*“, şi ca verb neutru: „el *arde* în flacără“.

Despre raportul sinonimic între *ard* şi încind saŭ *ard* şi aprind, veḑĭ maĭ sus la p. 1359. Aci ne mărginim a da câte-va texturĭ complementare.

Dosofteĭu, 1680, ps. LXXIII:

Arsără cu foc sfinţitoré ta...	Incenderunt in igne sanctuarium tuum...

unde la Coresi, 1577: „aprinseră cu focŭ sfinţiré ta“; la Silvestru, 1651: „déderă focŭ în sfinţiile tale“.

Doĭna „Foc la inimĭóră“:

Arde focul şi mĕ'ncinge,
Nimenea nu'l póte stinge...
(G D. T., Poes. pop. 322)

Neculce, Letop. II p. 378: „aŭ dat foc caselor, şi *arzănd* casele, aşa l'aŭ prins şi pre Craĭul...“

Nicolae-Muste, Letop. III p. 14: „Volodiovski starostele de Cameniţă, văzând că se închină toţĭ ceĭ din cetate, el aŭ întrat în erbărie şi aŭ dat foc de s'aŭ aprins erbăriea, de aŭ *ars* şi el cu érba cea de puşcă...“

Figurat, în doĭna „Leliţele“:

Dragă mĭ-e leliţa'n gĭoc
Când se légănă cu foc:
Unde'şĭ pune picĭorul,
Se aprinde mohorul;
Unde-aruncă-un ochişor,
Arde sufletul de dor!...
(Alex., Poes. pop. 2. 337)

Luat în înţeles material, *ard*, ca şi sinonimiĭ seĭ, se pune maĭ adesea in legătură cu lemn.

Urechia, Letop. I p. 188: „Alexandru Vodă, făcând pre cuvântul împăratuluĭ, aŭ împlut cetăţile de lemne şi le-aŭ aprins de aŭ *ars* şi s'aŭ risipit...“

Varlam, 1643, f. 99 b: „cumŭ nu ĭaste putinţă focului să *ardză* fără de lémne, aşĭa nu ĭaste putinţă să să spâsască neştine fârâ de lucrurile credinţei sale...“

A. Pann, Erotocrit II p. 119:

Şi ca un lemn uscat tocma, care puindu'l pe foc,
Fără de întârdiere se şi aprinde pe loc,
Şi scoate flăcărĭ mulţime, fără de a face fum,
Arde mereŭ, nu se stinge pînă'n sfârşit nicĭ decum...

Când însemnéză „hâler“, *ard* e sinonim cu pălesc.

Varlam, 1643, f. 56 b: „cumu-i un călătorĭu ce înblă şi călătoréşte cale multă, şi'l *arde* soarele şi'lŭ pâléşte zăduvulŭ...“

In cronice, când e vorba de năvălirĭ duşmănescĭ, *ard* se însoţesce obicĭnuit cu prad.

Urechia, Letop. I p. 140: „[mulţime de Turcĭ] s'aŭ întors prădând ţéra şi *ardând*...“

Cantemir, Chron. I, 147: „Laslău dară, luând acel agĭutorĭu de tâlharĭ dela împăratul Râmuluĭ trimişĭ, să fie purces cu dânşiĭ asupra Tătarâlor, carĭ acmu în ţara ungurésca întrând, *ardé* şi prăda tot ce le eşĭa înnainte...“

In acest sens la Beldiman, Tragod. v. 555:

Tótă ţéra în călcare, în ce foc cumplit *ardea*,
Căcĭ cu prilejul Eladiĭ, tălharĭĭ o prăpădĭa...

După ce a *ars* o clădire, un oraş, ce-va mare saŭ întins, remâne jărişte.

Nicolae Costin, Letop. II p. 65: „şi aşa aŭ *ars* şi târgul cu biserică cu tot, de aŭ rămas jărişte...“

In sens figurat, despre o mare suferinţă fisică saŭ morală se întrebuinţézĭ adesea în limba poetică asociaţiunea: *arde* şi frige.

Hora ţigănéscă, pe care vestitul poet rusesc Puşkin o intercalase în poema sa despre Ţiganĭ:

Arde-mĕ şi frige-mĕ!
De me'ĭ pune
Pe cărbune,
Ibovnicul nu ţĭ-oĭu spune...
(Alex., Poes. pop 2. 334)

Doĭnă din Ardél:

Vaĭ, vaĭ, vaĭ, inima mea,
Multu-ĭ bună, multu-ĭ rea,
Multu-ĭ négră ca tina;
Mult se *arde* şi se frige,
Şi n'are gură să strige...
(J. B., 213)

Zilot, Cron. p. 80:

Tăĭa şi spîndura fără milostivire
Pe ceĭ cari 'ĭ simţĭa în vre-o rea pornire,
Din care se născu o fricĭ şi o gróză
La toţĭ ce-avea în gând să frigă şi să *arză*...

Cu acelaşĭ sens: *arde* şi cóce.

Cântec din Bucovina:

Tu te ducĭ, bade sărace,
Eŭ cu dorul teŭ ce-oĭu face?
Că mĕ *arde* şi mĕ cóce!...
(Marian, II, 56)

In blăstemele poporane, una din expresiunile cele maĭ obicĭnuite este „*ardă*...“, şi maĭ ales: „*ardă* focul...“

Doïnă din Ardél:

Pentr'o puşcă, *ard*'o focul.
Îmĭ lăsaĭ casa şi locul;
Pentr'o puşcă, *ard*'o para.
Îmĭ lăsaĭ locul şi téra...
(J. B., 319)

Balada „Chiralina“:

Ba! nu l-am ultat,
Că eŭ l-am lăsat
Pustia să'l batà,
Focul să nu'l *ardă*...
(Marian, Buc., I, 25)

Balada „Vulcan“:

Iar de nu'ţĭ grăi cu drept,
Arde-v'ar dorul în pept!...

Zilot, 6:

O, ce gróznică văpae numaĭ decât aŭ aprins; *Arde*-l, Dómne milostive, în părăŭ de foc nestins!..

In blăsteme la a treĭa persónă, acusativul se pune tot-d'a-una nearticulat şi fără prepositiune.

A. Pann, Moş-Albu II p. 54:

Arḑă'l focul bărbat,
Cum mĕ bate turbat!
Mĕ pisézĕ ca mĕr
Şi mĕ zmulge de pĕr!...

Balada „Nevasta“:

Ardă'l focu blăstămat
Că s'a dus şi m'a lăsat!
Ardă'l focu ticălos,
Că mĭ-a fost necredincios!..
(Marian, Bucov I, 105)

Alexandri, Rusaliile, sc. XII:

„Răsvrătescu: Da nu te-aĭ maĭ dus aḑì?

„Tóder: Iaca mĕ duc... *Ard*'o focu vornicie!... Remaĭ sănătósă, nevastă...“

In asemenĭ casurĭ, în loc de acusativ se póte pune construcţiunea genitivală cu de.

O doïnă:

Arḑă'l focul de bărbat,
A venit a-sĕră bĕt...
(Alex., Poes. pop.² 361)

In blăsteme la a doua persónă, vocativul se pune nearticulat.

„Cântecul plugarului“:

Arde-te-ar focul pământ
Şi te-ar bate Domnul sfînt!..
(Alex., Poes. pop.² 228)

Doïna „Codrul“:

Arde-mĭ-te-aĭ, codri deș!
Vĕd bine că s'aŭ ales
Din tine să nu maĭ eș!..
(Ibid. 262)

Doïnă haĭducéscă:

Arḑă-te focul răchită,
Ce eştĭ négră şi pîrlită?...
(Ibid. 312)

„Cântecul călugărului“:

Ardă-te focul pădure,
Ş'aĭ cădé sub o secure!...
(Ibid. 229)

Blăsteme cu forma proverbială:

Basmul „Vlad şi Catrina“ (Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 810): „M'aĭ calicit, *arḑă*-te focul şi stîngă vîntul!...“

„Am auḑit nesce hoţĭ din munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ, carĭ umblă cu cĭubere, injurându'şĭ caiĭ: „Hi! *arḑă*-te focul luĭ Sân-Medru!“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Sân-Medru*.

Ard în proverbĭ şi idiotismĭ:

„Or la unul, or la treĭ, tot o luminare *arde*“ (Pann, III, 70).

„Satul *arde* şi baba sĕ chĭeptenă“ (Gr. Păltinénu, Transilv., c. Ţinţarĭ).

„Pe lîngă lemnele uscate *ard* şi cele verḑĭ“ (Baronzi, Limba p. 51).

„Lasă să *arḑă* şi móra, numaĭ şóreciĭ să móră“ (Pann, III, 15).

Alţĭ proverbĭ (Tocilescu, Rev. I t. I p. 232):

„*Arde* focul în pae ude".

„*Arde* lumînarea săraculuĭ, ca să socotéscă baniĭ bogatuluĭ".

Arşênd numaĭ doĭ tăciunĭ,
Nu se pot face cărbunĭ...

Proverb meteorologic:

Arde sórele dulce,
Iarăşĭ plóe ne aduce...

Când cine-va este pré-ĭute saŭ préharnic, se ḑice: sub el *arde* l o c u l.

Costachi Stamati, Muza I p. 64:

Toţĭ aceştĭ caĭ, ĭuţĭ ca focul,
Ce sub dînşiĭ *arde* l o c u l...

A *arde* l a î n i m ă:

Ion Ghica, Scrisórea IX: „Trăgea Dinică cu arcuşul de te *ardea* la inimă..."

I n i m a *arde*:

Doĭnă din Bucovina:

Inimióra mi s'a stîns,
Puţuntică ce-a remas
Ş'aceea de dor a *ars*...

(Marian, II, 66)

Doĭnă în graĭul dela Némţ:

Frundzî verdi trĭĭ aluni,
Câti focurĭ *ard* pî lumi,
Nişĭ unu nu *ardi* ghini
Cum *ardi* inima'n mini,
Şi nu *ardi* cum sî *ardi*,
Şi *ardi* cu lunili
Di'nĭ răpuni dzîlilî!...

(I. Mironescu, c. Dobrenĭ)

S u f l e t u l *arde*:

Balada „Codrénul":

Iar unde zărĭam Grecul,
Mult îmĭ *ardea* sufletul
Pîn' ce'ĭ retezam capul...

cu acelaşĭ sens ca lătinesce la Cesar, Bell. Gall. VI, 34: „Omnium a n i m i ad ulciscendum a r d e b a n t".

Doĭnă din Moldova:

Arde sufletu'mĭ şi geme,
Căcĭ mĕ trec fără de vreme...

(Alex., Poes. pop. 2-, 232)

„*Ard* ochiĭ; *arde* faţa...":

Ochi'ţĭ *ard* şi'ţĭ *arde* faţa,
Ca garófa diminéţa,
Când de rouă'ĭ încărcată
Şi'n lumină se arată...

(Ibid. 46)

Şi lătinesce, dar cu un alt înţeles, la Tacit, Ann. XVI, 29: „quum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, v u l t u, o c u l i s a r d e s c e r e t..."

In graĭul familiar, *ard* se întrebuinţéză fórte des ca sinonim cu i s b e s c, l o v e s c, ţ r î n t e s c.

Basmul bucovinén „Tovarăşiĭ şóreculuĭ" (Col. l. Tr. 1871 No. 3 p. 12): „Lupóĭca de fricâ a dat să ésă afară s'o tundă la fugă; calul însă de după uşă îĭ *arse* u n a cu picĭórele de o lăţi la pămînt..."

Satira poporană din Bucovina:

Eŭ daŭ să fug pe feréstă,
El strigă: ĭan stăĭ nevastă!
Şi'mĭ maĭ *arde* câte-va
Spatele de'mĭ resuna!...

(Col. l. Tr. 1883 p. 137)

„Pluguşorul", după cum se rostesce în Basarabia:

Că sîntem tocmaĭ di pi la Délu-lung,
Undi trag fetili'n plug,
Şi li mână o babă bătrână
Cu puha di lână,
Cu svichĭu di sîrmă:
Când li *ardea*,
Sânjili li cişnĭa...

(Famil a 1885 p. 620).

De aceĭa când e vorba de a pedepsi pe cine-va nu cu bătaĭa, ci cu o adevĕrată a r d e r e, se adauge c u f o c.

Amiras, Letop. III p. 118: „pe un nepot a Egumenuluĭ de Caşăn anume

Dumitrașco și cu altul ĭ-aŭ legat la stâlp de viĭ și ĭ-aŭ *ars* cu foc...“

Un idiotism interesant este: „*arde* cuĭ-va de ce-va = are trebuință“.

A. Pann, Prov. III, 7:

Inima'mĭ crapă de foc,
Și lui îĭ *arde* de joc...

Acelașĭ, Moș Albu I p. 10:

Deși nu'mĭ *ardea* de cântec, cum eram o-
stenit mult,
Dar cu voe fără voe trebula ca să'l ascult...

Basmul „Poveste țerănéscă“ (Ispirescu, Legende p. 262): „De milă de silă, luă el și nițele merinde ce'ĭ dase fata; dară luĭ nu'ĭ *ardea* de mâncare...“

A. Vlăhuță, Liniște:

Uf, ce anost! Cine'ĭ ăsta? — într'un colț se'ntrébă doĭ —
De, închipuițĭ, săracul!... de poveștĭ no *arde* noĭ?...

Se póte dice și'n construcțiune cu infinitivul: îmĭ *arde* a juca, îmĭ *arde* a cânta, îmĭ *arde* a mânca, întocmaĭ ca lătinesce:

Nescit, utro potius ruat, et ruere ardet utroque...
(Ovid., Met. V, 166)

...avidi conjungere dextras ardebant...
(Virg., Aen. I, 514)

Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras..
(Ibid., IV, 281)

Vom maĭ adauge câte-va observațiunĭ fonetice și gramaticale.

La prima persónă singulară a indicativuluĭ presinte, în loc de *ard* maĭ adesea se aude *ardu*.

De asemenea la a treĭa persónă a presinteluĭ subjunctiv maĭ tot-d'a-una se dice *ardă* în loc de *ardă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 13: „ceĭa ce vorŭ aprinde casa omuluĭ, sau arĭa cu păinĭa, sau arĭa cu fănulŭ, în pizmă pentru să'ș răscumpere despre vre-un vrăjumaș ce-i va fi făcut vre o răutate, pre unii ca aceĭa ca să-i *ardză* în focŭ...“

A. Văcărescu p. 31:

Când nu te vĕd, înghet de frig;
Voiu să te vĕd și să mĕ frig:
A ochilor teĭ rază
Îmĭ place să mĕ *arză*...

Cântecul luĭ Horia:

Ungurén, mustață lungă!
Țis'am morțiĭ să te-aglungă,
Țis'am parĭ să te *arză*,
Țis'am crucĭĭ să te pérză...
(Alex., Poes. pop. 2. 218)

In doĭna bucovinénă:

Așa'mĭ vine câte-o dirĭ
Să'mĭ fac casa tótă țirĭ,
Să'ĭ daŭ foc să *ardă* spuză,
Să mĕ sulu la munțĭ cu frunză...
(Marian, II, 7)

forma *ardă* în loc de *arză* este maĭ mult eufonică, din causa următoruluĭ „spuză“, pentru a înlătura grămădirea sonuluĭ *z*.

Ardè=ardea la imperfect ne întimpină une-orĭ și'n vechile texturĭ.

Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 322): „era într'ănsă multu nărod, bărbațĭ și mueri; unii *ardè* până în brău, alțiĭ *ardè* până în pieptu...“; saŭ maĭ jos (p. 334): „focu eșĭĭa din creștetulŭ loru și'ĭ *ardè*...“

Infinitivul întreg „a *ardere*“, la Neculce, Letop. II p. 263: „aŭ început [Țiukel grof] a stricare și a *ardere* și a robire pre care nu vrea să se închine luĭ...“

Ibid. p. 393: „Sultanul aŭ și slobozit Tătariĭ în pradă a *ardere* și a prădare satele și a le robire...“

Construcțiunea chiasmatică: a ŭ *ars* — *ars'* a ŭ:

Neculce, Letop. II p. 257: „Atunce

aŭ *ars* Leşiĭ şi Tătariĭ multe curţĭ boĭereştĭ la ţară şi la Iaşĭ; *ars'* aŭ în Lunganĭ, în Obrejenĭ, în Popĭ..."

Perfectul organic *arşĭ* (= lat. arsi), în loc de analogicul *arsèĭ*, se păstrézĕ la Macedo-românĭ.

v. *Arḑĕtor.* — *Arḑoĭu.* — *Arḑuliŭ.* — *Ars.* — *Arşiţă.* — *Foc...*

Ardăoànĭ, t. de Géogr. — v. *Ardeoanĭ.*

Ardèĭcă. — v. *Ardeĭu.*

Ardèĭu (plur. *ardeĭurĭ* şi *ardeĭ*), s. n. et m.; t. de Botan.: Capsicum annuum, poivre rouge, piment annuel. Se maĭ ḑice piper-roş saŭ pipăruş, chipĕruş, chipĕruşă; uneorĭ piperĭu-turcesc (Dr. Brândză). Peste Carpaţĭ se aude ardeĭcă şi piparcă, ér *ardeĭul* măcinat se numesce paprică (R. Simu, Transilv., c. Orlat). Plântă din familia solanaceelor, al căriĭa rod, cu faţa roşiă aprinsă, se întrebuinţézĕ în bucate şi în lécurĭ. Din causa culorĭĭ sale focóse şi a gustuluĭ seŭ fórte ĭute, astfel că pare a muşca limba saŭ a o arde, ea nemţesce se chiamă „Beisbeere", în dialecte francese „poivre enragée", ér românesce cu o vorbă trasă din ard. E de prisos a căuta pentru *ardeĭu* vre-un prototip latin. Din presupusul „ardivus" (Cihac) s'ar fi născut la noĭ „arḑiŭ", întocmaĭ ca din „tardivus" — „tărḑiŭ". Este o formaţiune propriă românéscă din ard prin acelaşĭ sufix -eĭu ca în „curm-eĭu", „crâmp-eĭu", „alb-eĭu" etc.

„Soĭurile *ardeĭuluĭ*: gras, măcéşă, nemţesc şi răsucit" (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

„Aḑĭ am poftă să mănânc niţică varză acră; da să hie ştiĭ colea maĭ multă zémă; să puĭ ş'un *ardeĭu* d'aĭa ĭuţi..." (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Despre ómenĭ fórte vioĭ, maĭ ales despre copiĭ neastîmpĕraţĭ, se ḑice: „e ĭute ca *ardeĭul*", ceĭa ce ne amintesce din Petroniŭ: „piper, non homo".

Poporul crede că *ardeĭul* a fost introdus la noĭ de cătră Slaviĭ de peste Dunăre, ca şi piperul de cătră Grecĭ.

O colindă dela „Lazar":

Lăturile le-a vĕrsat
In calea voĭnicilor,
In piperul Grecilor,
In *ardeĭul* Sĕrbilor,
In jimbla cocónelor,
In franzela dómnelor,
In vinul boĭerilor...

(G. D. T., Poes. pop. 204)

„*Ardeĭ* umpluţĭ" cu carne şi cu orez, este una din măncările cele maĭ poporane, care fiind fórte roşiă, se ḑice şi: racĭ de *ardeĭ*" (I. Ionescu, Teleorman, c. Râĭósa; R. Mihaĭlénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

La A. Pann, Prov. II, 143, ḑicĕtórea despre fetele carĭ vor cu orĭ-ce preţ să se mărite maĭ curând:

A poftit l'*ardeĭu* prăjit
Şi negustând s'a stîrpit...

In epoca Fanarioţilor *ardeĭul* a ţinut un loc destul de însemnat şi pintre schingĭuirile la carĭ era supus poporul.

Dionisie Eclesiarcul (Papiŭ, Monum. II p. 193), vorbind despre isprăvile administrative sub vodă Hangerliŭ: „slujbaşiĭ închidea ómenĭ şi muĭerĭ prin coşerĭ, şi'ĭ înneca cu fumurĭ de gunoĭu, şi cu *ardeĭu* ĭĭ afuma, şi'ĭ ţinea închişĭ ḑina şi nóptea flămânḑĭ să dea banĭ..."

v. *Pipĕruş.*

Ardeĭàt, -ă; le part. passé d'ardeĭez pris comme adjectif: saupoudré de piment; fig.: emporté, violent. Costi-

nescu: „*Ardeĭat*=pipĕrat, ĭuţit prin ardeĭu; figurat: supĕrăcĭos, necăjicĭos, care se supĕră, se aprinde, se turbură lesne“.

v. *Ardeĭu*.

Ardeĭèz (*ardeĭat*, *ardeĭare*), vb.; saupoudrer de piment. „A pipĕra, a presăra cu ardeĭu“ (Costinescu). „A se *ardeĭa* = se fâcher, se mettre en colère, s'irriter“ (Pontbriant).

v. *Ardeĭat*.

Ardél, s. m.; t. de Géogr.: Transylvanie. La vechiĭ noştri scriitorĭ, întregul pământ lŏcuit de Românĭ, antica Dacia, se împarte în treĭ: *Ardél* este tot ce nu se cuprinde în Moldova şi în Muntenia saŭ în Ţéra-Românéscă; cătră *Ardél*, fără a purta vre-un nume deosebit, se adaugă Banatul şi tóte locurile românescĭ din ţéra Unguréscă; apoĭ *Ardélul* propriŭ dis se împarte în ţéra Bârseĭ, ţéra Oltuluĭ, Haţegul etc.

Miron Costin, Letop. I p. 20: „...cu nume pre atunce ţerilor acelora, unde este acmu Moldova şi ţara Muntenéscă Dacia inferior adecă Dakia de jos, ĭar *Ardélului* şi părţilor celorlalte Dacia superior adecă de sus...“

Cantemir, Chron. I, 9: „Dakiĭa, în caré acmu să cuprinde Moldova, Munteniĭa, *Ardélul* şi o parte de Ungaria...“

Ibid. p. 15: „maĭ vestiţĭ sânt Dakiĭ, a cărora loc acmu îl ţin Moldovenĭi, Muntenĭi, Ardelenĭi şi o parte de Ungurenĭ, carii sânt între Tisa şi între *Ardél*...“

Cronica Muntenéscă 1689 (Magaz. istor. V p. 101): „cerea să le dea o parte de loc a *Ardélului*, unde sînt cetăţile acestea: Logoşul, Cavaran-Sebeş, Mehedia, Lipova...“

Fragment geografic din sec. XVII (Cipar, Archiv p. 433): „*Ardélul* nu este ţară foarte mare, şi numaĭ o parte ce se zice o laturi de ţinut caré este despre parté ţăriei ungureşti...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 80: „să trécă în ţara *Ardelului* la Braşov...“

Axintie Uricarul, Letop. II p. 153: „la Dorna pe Bistriţa unde se hotăresc Cămpulungeniĭ cu *Ardélul*...“

Amiras, Letop. III p. 93: „Cantacuzino vel Visternic şi alţiĭ aŭ fugit întâĭ la Hangul în munţĭ şi de acolo pre poticĭ aŭ trecut la *Ardél* în ţara Unguréscă...“

Urechĭa, Letop. I p. 121: „s'aŭ dus [Stefan cel Mare] la *Ardél* şi multă pradă şi robie aŭ făcut în ţara Săcuéscă...“

Balada bănăţénă „Fata popiĭ Opriĭ“:

Colo'n ţară la *Ardél*,
Ţară mândră numaĭ dél,
Un voĭnic se însurase;
Ce nevastă îşĭ luase?
Fata popiĭ Opriĭ
Din ţara Moldoviĭ...
(Vulpian, Texturĭ p. 52).

In Transilvania însă, în gura poporuluĭ, *Ardél* are un sens cu mult maĭ restrîns. Bârsa saŭ regiunea Braşovuluĭ nu e *Ardél*; regiunea Făgăraşuluĭ saŭ ţéra Oltuluĭ érăşĭ nu e *Ardél*; de asemenea, nu e *Ardél* Haţegul; nicĭ munţiĭ Abruduluĭ; cu atât maĭ puţin Ungurenĭĭ din Crişiana şi Bănăţenĭĭ. De aceĭa în literatura poporană din Transilvania prin *Ardél* trebuĭ să înţelegem totd'a-una numaĭ centrul şi laturea resăriténă a ţereĭ. Moţiĭ din apus, maĭ cu sémă, nu numaĭ că nu se privesc ca făcênd parte din *Ardél*, dar încă îşĭ bat joc de Ardelenĭ, bună-óră:

Ardelén cu guba sură,
Zua dórme, nóptea fură...
(Abrud).

Balada „Nița Banului“:

Eŭ sînt Nița Banului
Din țara *Ardéluluĭ*...

(Pompiliŭ, Sibiiu, 61)

Doĭnă din Transilvania:

Bate'mĭ vîntul dinspre dél,
Vine'mĭ dor dela *Ardél*!..

(J. B. 269)

Doĭna „Vrăbiuță“:

Vrăbiuță de pe dél!
Sborĭ dograbă în *Ardél*,
Și te'ntórce de îmĭ spune
Orĭ veștĭ rele, orĭ veștĭ bune:
Du-te vedĭ dacă maĭ sînt
Frațĭ de-aĭ meĭ pe-acest pămînt...

(Alex., Poes. pop. 2. 317)

Simeon Dascalul, ante 1700 (Letop. I, Append. p. 38): „*Ardélul* este și se chĭamă mijlocul țerĭĭ, care multe cuprinde în toate părțile, în care stă și scaunul crăieĭ; ĭar pre la marginile eĭ sănt alte țerĭ maĭ micĭ, carele toate se țin de dănsa și subt ascultarea eĭ sănt, întâĭ cumu'ĭ Maramurășul despre țéra Leșéscă, și țéra Secuéscă despre Moldova, și țéra Oltuluĭ despre țéra Muntenéscă, și țéra Bărseĭ, și țéra Hațaguluĭ, țéra Oașuluĭ, și sănt și alte hotare multe carele toate ascultă de crăiea Unguréscă și se țin de *Ardél*...“

Lăsăm la o parte derivațiunile cele latine și celtice ale cuvîntuluĭ (Lexicon Budanum, Möckesch, Dr. Marienescu, Vaillant etc.). Ele nu sînt serióse. *Ardél* este din punct în punct maghiarul Erdély, care vine la rîndul seŭ din ordö „silva“. După cum a nóstră Țéră-Muntenéscă saŭ Muntenià, „Alpina“, se dice în actele latine ungurescĭ din vécul de mijloc „Transalpina“, tot așa în loc de „Silvania“ s'a dis atuncĭ „Trans-silvania“. Numele curat românesc, înainte de primirea termenuluĭ maghiar, cată să fi fost „Codrul“, pe care Ungurii, aședându-se în Pannonia, il tălmăcirà prin Erdély, ér Românii apoĭ, uĭtând originalul lor propriŭ, numele cel de baștină, s'aŭ mulțumit a împrumuta traducerea. O parte din Transilvania se va fi numit Codrul; Moldova avusese și ea un ținut Codrul; în Țéra-Românéscă Codru era județul. Teleormanuluĭ; Codrul este o parte din Banat, aĭ căruĭa locuitorĭ se dic Codrenĭ, etc.

v. *Codru*.

Ardelén, -ă s. **-că**, subst. et adj.: habitant de Transylvanie; Transilvain. Ca adjectiv, e sinonim cu ardelenesc. Ca substantiv, sinonim cu Ungurén, însemnéză pe locuitor al uneĭa din cele treĭ provincie marĭ ale Dacieĭ, după cum locuitoriĭ celor-lalte doŭ se chiamă Muntenĭ și Moldovenĭ.

Urechĭa, Letop. I p. 98: „Pre *Ardeléni* [Moldovenii] nu-i lăsa să odihnéscă, ce pururé le făcea nevoe, și cetățĭ multe le luase și le lipise către țara Moldoviĭ...“

Cantemir, Chron. I, 87: „némul Moldovénilor, Munténilor, *Ardelénilor*, carĭĭ cu toțiĭ cu un nume Romanĭ să chémă...“

La feminin, se dice *Ardeléncă*, maĭ adesea însă *Ardelénca*.

O baladă de lingă Sibiiu:

La pólele muntelui,
In târgutul Grafului
Strigă Ana
Ardeléna...

(Pompiliŭ, 71)

Doĭnă din Transilvania:

Câte fete *ardelene*,
Tóte's negre la sprâncene...

(J. B., 251)

Altă:

Cât e ţéra Unguréscă,
Cât e ţéra Românéscă,
Nu e flóre pămînténcă
Ca fetiţa *Ardeléncă*...
(Alex., Poes. pop. 2. 301)

Deminutivul bărbătesc este A r d e l e n a ş, cel femeiesc A r d e l e n c u ţ ă, une-orĭ A r d e l e n u ţ ă.

Balada „Ana“:

Fóiă verde de sălcuţă,
Sărăcă *Ardelenuţă*...
(Pompiliŭ, 78)

Ca şi A r a p u l, T u r c u l, C ă z a c u l, R u s u l etc., *Ardelénul* se aude fórte des în popor ca poreclă pentru Românii veniţi din Transilvania saŭ pentru pogorîtorii lor.

Act muntenesc din 1639 (Cond. Mss. a Govoreĭ, Arch. Stat., No. I p. 253): „şi am scris eu popa Nicola *Ardelénul*, care am fost scoţător de cărţi la tiparele domneşti...“

v. *Ardél.—Ardelenesc.— Ungurén.*

Ardeléna, t. de Choréogr. popul. — v. *Ardelenésca*.

Ardelenàş
Ardeléncă
Ardelencùţă
Ardelenùţă
} v. *Ardelén*.

[1] **Ardelénul**, n. pr. pers. m. — v. *Ardelén*.

[2] **Ardelénul**, t. de Choréogr. popul. — v. *Ardelenésca*.

Ardelenèsc, -éscă, adj.; transilvain, provenant de Transylvanie, appartenant à la Transylvanie. Se ḑice şi a r d e l é n, dar maĭ rar saŭ maĭ cărturăresce.

Doĭnă haĭducéscă:

Veni-ar timpul să vie
Ca Românul ér să'nvie
Şi de hoţĭ să mântuéscă
Ţéra luĭ *ardelenéscă!*...
(Alex., Poes. pop. 2. 311)

Doĭnă din Transilvania:

Câtu-ĭ ţara românéscă,
Nu-ĭ ca fat'*ardelenéscă*...
(J. B., 31)

Altă:

Cine jócă şi nu strigă,
Face-i-s'ar gura strîmbă;
C'aşa-ĭ jocul românesc
Cu strigăt *ardelenesc*,
Când l'auḑ mĕ'nveselesc!...
(Ibid. 359)

O baladă din Bucovina:

Treĭ voĭnicĭ *ardelenescĭ*
Pe treĭ caĭ braşovenescĭ,
Cu frâele 'mpărătescĭ...
(Marian, I, 171)

Femininul *ardelenéscă*, articulat: *ardelenésca*, a devenit numele unuĭa din danţurile poporane române cele maĭ respândite.

„Jocul cel maĭ lăţit în Ardél este aşa numitul j o c r o m â n e s c, care în unele locurĭ (maĭ cu sémă dincóce de Olt, în Ţéra Oltuluĭ şi în Ţéra Bârseĭ) se numesce şi *ardelenésca*. *Ardelenésca* este unul din jocurile celе maĭ originale şi maĭ pline de viaţă...“ (J. B., 475).

v. *Ardél. — Ardelén. — Ardelenésca.*

Ardelenésca (adj. f. artic.) s. **ardelénul** (subst. m. artic.) s. **ardeléna** (s. f. art.) s. **ardelenèsce** (adv.); t. de Choréogr. popul.: la tarentelle roumaine. Acest danţ ţerănesc, póte cel maĭ interesânt din întréga choreografiă românéscă care e atât de avută, are în popor, după localităţi, o mulţime de numĭ, afară de cele patru forme de

maĭ sus, derivate din Ardél. Cea maĭ bună descriere o datorim d-luĭ Al. Pop (Transilv., c. Sân-georz), şi anume:

„*Ardeléna* e numele unuĭ joc care maĭ are în Transilvania şi alte numĭ particulare după ţinuturĭ, ca: Abrudéna, Haţegana, Someşana etc.; în Banat Lugojana; în Moldova şi Bucovina îl ḑic: *Ardeléna* saŭ *Ardelenesce*, în România *Ardeléna, Ardelénca*, *Ardelenesce* şi Ungurenesce (la Rucăr). In multe localităţĭ însă poporul îĭ ḑice acestuĭ joc numaĭ: de mână saŭ de învîrtit. Jocul *Ardeléna*, sub orĭ-ce nume ar fi, e acelaşĭ în fond orĭ-şi-unde se jócă, cu deosebire maĭ ales în mişcarea făcută cu paşiĭ: maĭ linĭ, maĭ vioĭ saŭ în sărituri. Danţul stă din doĕ părţĭ. Partea întâe e un fel de preumblare a unuĭ bărbat cu o femee, câţĭ-va paşĭ înainte şi câţĭ-va paşĭ înapoĭ. Partea a doua e învîrtirea femeiĭ în jurul bărbatuluĭ. Voĭu descrie cum se execută acest joc pe valea Someşuluĭ-mare dela Năsĕud în sus, anume în comuna Sângéorz. Se jócă de un bărbat şi de o femee. Bărbatul ţine cu mâna dréptă mâna dréptă a femeiĭ, întocmaĭ cum se strîng mânile la salutare. Fata începe făcênd cinc̆ paşĭ înainte după tactul musiceĭ, al şéselea tact îl împedecă întorcénd îndărept; şi făcénd érăşĭ cinc̆ paşĭ, la al şéselea tact ĭarăşĭ împedecându'l se întórce. Paşiĭ făcuţĭ înainte sînt maĭ lungĭ, maĭ vioĭ ca ceĭ dela întórcere. Fata repetă mereŭ acéstă mişcare. Bărbatul, stând în faţa femeiĭ, tot la doĕ tacturĭ face un pas cu mult maĭ mic ca femeia, adecă face treĭ paşĭ înainte şi treĭ îndărept, aşa că în joc se face un fel de înaintare în formă de cerc. Acestea sînt paşiĭ regulaţĭ aĭ bărbatuluĭ şi aĭ femeiĭ. Bărbatul însă nu-ĭ restrîns numaĭ la acĕstă mişcare, care este fórte lină, ci póte să facă orĭ-ce fel de mişcărĭ vioĭ şi chiar sărituri, ţinênd tot-d'a-una samă de tact. Partea a doua, care este adevĕrată *ardelenéscă*, se începe cu pe sub mână saŭ peste cap saŭ o dă peste cap, adecă bărbatul ţinênd femeea de mână o învîrte de doĕ saŭ treĭ orĭ pe sub mâna luĭ, şi învîrtindu-se odată şi bărbatul, vin faţă în faţă, aşa că umĕrul drept al bărbatuluĭ să se întâlnéscă cu umĕrul stâng al femeiĭ. Bărbatul prinde cu mâna dréptă femeea de subsuóră, femeea pune mâna dréptă pe umĕrul stâng al bărbatuluĭ, ĭar mâna stângă o aşéḑă pe braţul drept al bărbatuluĭ. Bărbatul cu mâna dréptă póte să facă multe mişcărĭ, bună-óră rădicând'o în sus se pocnéscă din degete. Bărbatul, picĭorul drept îl ţine pe loc, ĭar picĭorul stâng face cercurĭ în jurul picĭoruluĭ drept. Femeea, stând cât se póte de aprópe de bărbat, păşesce după tactul musiceĭ cât de ĭute în jurul luĭ. După isprăvirea unuĭ tact saŭ doĕ, se opresc fórte repede şi se învîrt în sens contrar, schimbându-şĭ mânile din poziţia de maĭ nainte. Cu modul acesta continuă jocul numit de învîrtit cât voesc. In cursul joculuĭ bărbaţiĭ obicĭnuesc a striga după tactul musiceĭ într'un mod recitativ versurĭ poporane, fie lirice orĭ satirice saŭ cătănescĭ. Despre bărbatul care recitéză se ḑice că strigă pe la Năsĕud, pe la Bărbâŭ cimpoesce, pe alte locurĭ chiuesce saŭ descântă etc. Pe unele locurĭ partea întâe o jócă bărbaţiĭ singurĭ pînă ce-şĭ aleg câte o femee. Un bărbat póte să ĭea şi doĕ femeĭ, şi atuncĭ ḑic că jócă: bărbunc saŭ bărbanţă. In Bucovina am vĕḑut jucând numaĭ partea a doua, şi de multe orĭ numaĭ de bărbaţĭ. Pe unele locurĭ partea întâe o

jócă bărbaţiĭ cu bâta fără de femeĭ...“

Ca varianturĭ, carĭ nu sînt de loc în contradicţiune cu arĕtările d-luĭ Pop, ci tocmaĭ le maĭ întăresc, étă câte-va:

„Jocul *ardelenésca* se dice la noĭ şi c ĭ o b ă n a ş u. De multe orĭ jócă un singur om, cu un bâţ în mână, cântând fel de fel de cântece, de ex.:

Unde jócă doĭ mocanĭ,
Par'că jócă doĭ curcanĭ,
Hi! hi! hi...“

(D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşereni)

„*Ardelenesce* este un joc cĭobănesc, aruncând picĭórele peste cĭomag şi strigând fel de fel de vorbe...“ (N. Isbăşénu, Muscel, c. Albescĭ).

„La danţul numit *Ardelenesce* saŭ U n g u r e s c e, se cântă:

Ungurén cu suman scurt,
Nu şedé'n Moldova mult,
Şi te du în ţara ta
De'ţĭ mănâncă slănina;
Că de când venişĭ la noĭ,
S'aŭ scumpit brânza de oĭ,
Făina de păpuşoĭu!
Ungurén c'o bĭată épă
Tótă vara cără cépă;
Ungurén c'o bĭată mânză
Tótă vara cără brânză...“

(V Căderea, Németţ, c. Bistriclóra)

In părţile Haţeguluĭ, *ardelenésca* de î n v î r t i t se chiamă T o b o ş a n c a, ĭar prin *ardeléna* se înţelege cea de m â n ă.

„*Ardeléna* pe la noĭ şi'n regiunea Crişurilor se jócă aşa: Bărbatul stă în faţa muĭerĭĭ şi se prind de mânĭ; lîngă eĭ altă păreche, şi altă, pînă se pun toţĭ, câţĭ vreŭ să jóce, într'un rînd oblu, saŭ —décă's mulţĭ de nu încăp— se pun în cerc; apoĭ cu toţiĭ fac treĭ paşĭ în drépta mereŭ, treĭ în stânga mereŭ, repeţindu-se acéstă mişcare de treĭ orĭ; urméză treĭ s c u t u r a t e în l o c, de aci treĭ paşĭ d e - a s ă r i t a în v â r v ă r ĭ, adecă în vîrful degetelor, în drépta; apoĭ tot aşa în stânga; acésta se repeţesce de maĭ multe orĭ, şi jocul se re'ncepe din noŭ. T o b o ş a n c a o jócă poporul din comunele dela isvórele Jiĭuluĭ; e un fel de b ă t u t ă î n l o c, întreruptă prin învîrtirĭ în drépta şi'n stânga. *Ardeléna*, avênd multe variaţiunĭ, e fórte respândită în Caran-Sebeş, Lugoş, Beĭuş, Orade etc.“ (P. Olténu, Haţeg).

Fără a vorbi despre Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, II, 414 sqq.), care nu înţelesese de loc bogata choreografiă românéscă, —cel de'ntâĭu care atrase atenţiunea asupra acestuĭ danţ poporan, atât de caracteristic, a fost bătrânul Asachi în Gazeta de Moldavia, 1851, No. 15: „Românĭĭ noştri se disfătéză cu acest danţ, numit aice *Ardelén*, a căruĭa pasurĭ şi melodie se asamănă cu danţul T a r a n t e l a ca doĭ gemenĭ. Acéstă descoperire merită luarea-minte a archeologilor, căcĭ vederat este că Tarantela, danţ naţional în Apulia şi în Italia, împreună cu melodia sa, nu s'aŭ transportat acum între ţeranĭĭ nostri de muzicanţĭĭ şi de danţ-maistrĭĭ Italienĭ, ci împreună cu limba şi alte datinĭ romane s'aŭ adus în Dacia de coloniile ce aŭ venit din Italia...“.

Să se observe că şi la Italienĭ T a r a n t e l l a are maĭ multe varianturĭ: „una è la t a r a n t e l l a, e l'altra è la p a s t o r a l e; e l'una e l'altra viene variata da' suonatori secondo le cadenze...“ (Boccone, ap. Tommaseo v. Tarantella). Numele de „Pastorale“ ne amintesce pe al nostru „Cĭobănaşul“.

D. Vulpian (Jocurĭ de brâŭ, No. 2, 7, 11, 12, 15) a publicat maĭ multe arie poporane întitulate: *Ardelenesce* şi *Ardelénca*, din carĭ însă numaĭ aria dela Câmpu-lung (No. 11) şi maĭ ales acea dela Moş-Puĭu din Bucurescĭ (No. 15) sînt bine reproduse. Acéstă din urmă este aprópe întocmaĭ cu următórea ariă, publicată de G. Asachi în Almanah de învăţătură (Iaşĭ 1851):

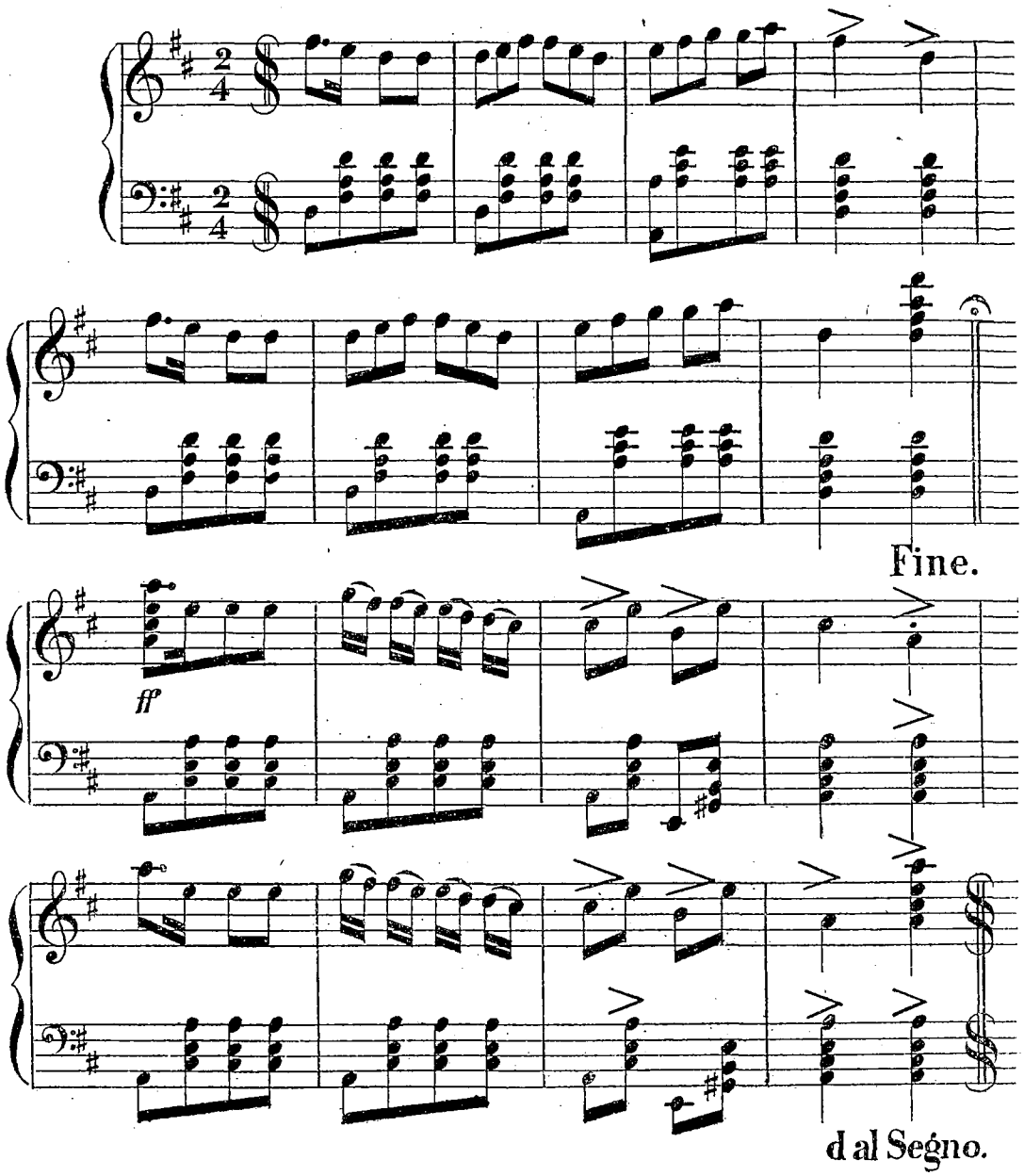

v. *Agănâŭ.* — *Horă.*

[1]·**Ardelenèsce**, adv.; comme les Transylvains, à la transilvaine. Aşa cum se face în Ardél sau cum fac Ardeleniĭ. Acest adverb a devenit un fel de substantiv invariabil în numele danţuluĭ poporan celuĭ maĭ respândit, despre care

v. *Ardelenesca.*

[2]·**Ardelenèsce**, t. de Choréogr. popul. — v. [1]·*Ardelenesce.*

Ardeoànĭ, s. m. plur.; t. de Géogr.:

nom d'un village en Moldavie. Sat rădeşesc în ţinutul Bacâuluĭ (Codrescu, Bucĭumul 1875, p. 40). Intr'un act dela vodă Miron Barnovski, 1629 (Cond. Mss. Asachi t. I p. 360, în Arch. Stat.): „ş'au pus zi înainté Domnii sale Ignat din *Ardăoani* cu călugării de Berzunţu..." Cuvîntul vine el din ă r d â ŭ (hărdâŭ) = serb. a r d o v = ung. h o r d o „baquet"?

v. *Hărdâŭ.*

Ardeóne s. **ardióe**, s. f.; t. de Viticulture: sorte de raisin. Cuvîntul se întrebuinţézĕ numaĭ peste Carpaţĭ, maĭ în specie în ţéra Haţeguluĭ.

„*Ardióe* galbină şi sură, un soĭu de struguri fórte dulcĭ, cu bóbele dese; se cóce curund. M u n t e n é s c a séměnă cu *ardioĭa* sură; numaĭ bóbele's maĭ mărişóre, şi dacă spargĭ bóba se împle gura de sĕmînţă şi suc; e fórte mustósă" (N. Sânzian, Transilv., Haţeg).

„Viţa *ardeóne* în centrul Ardéluluĭ se ḑice ĭ o r d o v a n ă, la alţiĭ ĭ o r g o v a n ă, ungurésce j á r g o v á n y; are cójă puţin roşietecă; distanţa între noduri saŭ căpuşĭ, din carĭ es alugeriĭ, e maĭ mică decât la alte soĭuri de viţă; frunḑa încă e maĭ mică, şi e verde cu códă cu tot; struguri face pînă la 25 şi maĭ mulţĭ, cu bómbe saŭ bóne dese, de mărime mijlocie, carĭ după ce se coc capĕtă culóre ruginie şi gust dulce; sînt fórte căutaţĭ pentru mâncare, se păstrézĕ peste ĭérnă şi daŭ vinul cel maĭ dulce. Poporul are şi următórea fabulă despre *ardeóne*, prin care învéţă pe stăpânĭ a nutri bine pe argaţiĭ lor, décă vor ca şi argaţiĭ să lucre bine:

„Un popă şĭ-a trămes sluga la săpat de vinĭe; preutésa ĭ-a dat merinde în traistă: pâne cu cépă; sluga, ajungênd la vinĭe, a ḑis:

— Bună diminéţa, *ardeóne*!
— Mulţumesc dumnitale, Ióne;
Ce ţĭ-a dat preutésa în straiţă, Ióne?
— Pită cu cépă, *ardéone*.
— Culcă-te şi dormĭ, Ióne.

„Séra, trecênd popa p'acolo, vĕḑu că vinĭa nu e săpată; decĭ a doua ḑi se duse şi se ascunse în vinĭe; sluga venind, ĭar ḑise: bună diminéţa *ardeóne* etc., şi ér se culcă. Popa atuncĭ spuse preuteseĭ ce a ḑis *ardeónea* cătră Ion. A treĭa ḑi ĭĭ dede preutésa vinars la slugă, şi'n traistă pâne cu slanină; sluga, ajungênd la vinĭe, ḑise:

— Bună diminéţa, *ardeóne*!
— Mulţumesc dumnitale, Ióne;
Ce ţĭ-a dat preutésa în straiţă, Ióne?
— Pită cu slainä, *ardeóne*.
— Pune-te pĕ lucru, Ióne!

„Şi astfel séra a fost vinĭa gata cu săpatul" (P. Olténu, Haţeg).

Este învederat că prototipul cuvîntuluĭ e maghiarul j á r g o v á n y, de unde de'ntâĭu formele ardelenescĭ ĭ o r g o v a n ă şi ĭ o r d o v a n ă, apoĭ *ardeóne*. Trecerile fonetice sînt analóge cu ale vorbeĭ „altónă" din maghiarul „oltvány", adecă *a-* din *o-* şi *-on-* din *-ván-*. Forma muĭată *ardióe* din *ardeóne* n'are trebuinţă de explicaţiune.

v. *Strugur.* — [1]·*Ungur.*

Ardìc. — v. *Rădic.*

Ardìşte. — v. [2]·*Arşiţă.*

Àrdere (plur. *arderĭ*), s. f.; l'infinitif d'a r d pris comme substantif: action de brûler, brûlement, incendie. Se întrebuinţézĕ numaĭ cu sensul cel material al verbuluĭ a r d, pe când în sensul moral se ḑice a p r i n d e r e saŭ f o c, f l a c ă r ă, v ă p a e etc. Aşa: „*arderea* caseĭ", însă „a p r i n d e r e a inimeĭ", „f o c u l ĭubiriĭ", „f l a c ă r a patimelor", „v ă p a ĭ a ureĭ" şi altele.

Urechia, Letop. I p. 148: „să în-

toarcă Radul Vodă toată prada şi *arderea* cătă făcusă în ţéra Moldoviĭ la ţinutul Putniĭ..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „precum cineva pentru mântuinţa a tot trupul şi pentru paza vieţiĭ fier, foc, şi tăĭaré a unui sau şi a doaâ mădulare *ardere*, tăĭare şi de tot dela sine lepădaré, macar că cu mari chinuri şi dureri, însă suffere şi priĭméste..."

Nic. Muste, Letop. III p. 76: „ca săgéta aŭ mers focul, căt n'aŭ văzut nimene *ardere* aşa îngrabă..."

Zilot, Cron. p. 65:

D'o dată auḑim veste adevărată
Că şi alţi Cârjalii, ca şése-sute cétă,
In ţéră aŭ trecut şi fac răutăţi multe,
Arderĭ de foc, robiĭ, d'acestea miĭ şi sute...

v. *Ard.* — [1] *Ars.* — *Arsură.* — *Arşiţă.* — *Foc...*

Ardióe. — v. *Ardeóne.*

Arḑĕtór, -óre, adj.; brûlant, qui brûle, enflammant ou enflammé, consumant ou combustif. Forma *arsător* (Cihac), adecă cu *s*, nu există nicĭ în graĭu, nicĭ în texturĭ. Ca şi verbul a r d, *arḑĕtor* póte fi luat în sens activ: cela ce a r d e pe alt, saŭ în sens neutru: cel ce a r d e el-însuşĭ. Aşa cu primul sens în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 61: „se vor întoarce ĭazerele întru smoală şi întru piatră *arzâtoare...*", şi tot acolo, p. 195, cu sensul al doilea: „însetoşezi de o picătură de apâ ca se răceşti limba ta caré e *arzătoare* întru văpae..." Sensul activ însă e fără alăturare maĭ des.

Coresi, 1577, ps. VII: „săgétele sale *arzâtoare* féce", unde la Dosofteĭu, 1680: „săgeţile sale a r z ă n d ŭ le féce"; la Şerban-vodă, 1688: „celor ce a r d ŭ le-au făcut", ĭar la Silvestru, 1651: „cu f i e r b e n t é l â..."

Ca reminiscinţă biblică, s ă g e ţ ĭ *arḑĕtóre* ne întimpină nu rar la vechiĭ scriitorĭ.

Aşa Samuil Claĭn, Învăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 65: „De toate acésté omulŭ celŭ dreptŭ, ca de niştе s ă g e ţ ĭ *arzătoare*, trebue să se feréscă..."

La A. Văcărescu, p. 70:

S ă g e ţ ĭ de foc *arzătoare*
Aruncĭ din ochĭ când priveştĭ,
Răneştĭ inimĭ simţitoare
Or-încotro te iveştĭ...

Dosofteĭu, 1680, ps. CIII:

...face pre îngerĭĭ săĭ duhurĭ şi slujitorĭĭ săĭ foc *ardzătorĭu*...

...facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem f l a g r a n t e m...

unde la Coresi: „şi slugile sale p a r â de focŭ".

Ioan din Vinţi, 1689, f. 71 b: „trimite din cerĭu putéré lecuirĭĭ tale şi te atinge de trupulŭ robuluĭ tău şi stănge într'ănsŭ para ca *ardzătoare...*"

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21): „...din scânteĭ scăpărătoare pară *ardzătoare* să face..."

Ibid. p. 167: „suspinele drépte cerĭurile pătrund, şi lacrămile obidite chentrul pământuluĭ potricălesc, şi singele vărsat cărbune *arzătorĭu* şi foc p â r j o l i t o r ĭ u să face..."

I. Văcărescu, p. 85:

Cornu 'nbilşugărĭĭ adu-ne îndată!
D'armăturĭ, de păvăzĭ, vino *arzătoare*;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată,
Pue Caduceu'ţĭ ĭar negoţu'n floare...

Costachi Conachi, p. 96:

Arde-mĕ foc *arzătorĭu*,
Dar vaĭ mie, că nu morĭu!
Rădic mâĭnĭ, mĕ rog la cer,
Milă nu găsesc, şi pĭer!...

In descântecul „Sóreluĭ":

Resaĭ sóre,
Frăţióre,
Cu 44 raḑe *arḑetóre*;
Patru-ḑecĭ ţine-ţi-le,
Patru mie dă-mi-le...
(Col. l. Tr. 1882 p. 344)

Balada „Sórele şi luna“:

Eŭ am plete strelucite,
Tu aĭ plete aurite;
Eŭ am faţa *arḑĕtóre*,
Tu — faţa mângâetóre...

Doĭnă din Ardél:

Codrule, codruţule,
Deschide'ţĭ cărările,
Să'mĭ ducĭ supĕrările;
Căcĭ a-casă
Nu mĕ lasă
Dorul mândreĭ *arḑĕtor*,
Ce mĕ face călĕtor...
(Familia, 1886 p. 275)

v. *Ard.* — *Arḑoĭu.* — *Arḑos.* — *Arḑuliŭ.*

[1]·**Arḑòĭu, -óe**, adj.; ardent. Forma *arsoĭu*, ca la Cihac, nu se află nicăiri. *Arḑoĭu* derivă din a r ḑ prin acelaşĭ sufix -o ĭ u=o n ĭ u ca în „usturoĭu“, „urḑoĭu“, „ascultoĭu“, „lucroĭu“ şi alţĭ vechĭ adjectivĭ, din carĭ unĭĭ s'aŭ substantivat. E sinonim cu a r ḑ ĕ t o r, dar fără a se aplica la a r d e r e materială, ci numaĭ figurat la a p r i n d e r e morală, la f o c u l uneĭ patime, fie ură, fie ĭubire.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 6: „tatăl, om matur şi vîrtos, avea scrise pe faţa sa pĕrósă şi posomorîtă şi'n o c h i ĭ seĭ *arḑoĭ* şi' i n c r u n t a ţ ĭ, străşnicia caracteruluĭ seŭ...“

Costinescu (Vocab. I, 63) reŭ explică pe *arḑoĭu* prin: „atrăgĕtor, călduros, care atrage la sine într'un chip plăcut“.

v. *Ard.* — *Arḑĕtor.* — [2]·*Arḑoĭu.* — *Arḑos.* — *Arḑuliŭ.* — *Ascultoĭu.* — [2]·*-oĭu.*

[2]·**Arḑòĭu**, s. n.; t. culin.: sorte de gaude ou de polenta au lait. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte, dar substantivat ca nume al unuĭ fel de mâncare. Se aude numaĭ peste Carpaţĭ.

„*Arzoĭu* se ḑice lapte c a l d, care'l bagă preste mămăliga ce a rĕmas în céon, şi apoĭ f e r b ê n d le frămîntă bine împreună“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [1]·*Arḑoĭu.* — *Usturoĭu.*

Arḑòs, -ósă, adj.; ardent. Sinonim cu a r ḑ o ĭ u, dar aplicându-se numaĭ la aspect, nu şi la pornire saŭ căldură. E format din a r ḑ prin sufixul -o s, ca şi „arĕtos“ din „arĕt“.

A. Pann, Erotocrit t. I p. 23:

Şi de'ţĭ va face 'ntrebare:
De ce aĭ suflărĭ *arḑóse*?
Spune'ĭ că eştĭ o oftare
Uneĭ inimĭ credincĭóse...

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea:

Impregĭur de vie
Să'mĭ samenĭ tu mie
Năramze frumóse,
Că sînt maĭ *arḑóse*...
(Burada, Călĕt. p. 135)

unde editorul explică în notă pe *arḑóse* prin c ă u t a t e, ceĭa ce n'are sens, căcĭ epitetul indică aci numaĭ culórea cea roşietecă, aşa ḑicênd f o c ó s ă, a unor portocale.

Balada „Sórele şi luna“ tot de acolo:

Masa tu să mĭ-o gătescĭ
Şi să o împodobescĭ
Cu póme frumóse,
Cele maĭ *arḑóse*...
(Ibid. p. 171)

În descântecul „Sóreluĭ“ cules de S. F. Marian (Col. l. Tr. 1882 p. 344), versul:

Sóre luminos,
Cât eştĭ de r ă ḑ o s...

trebuĭ să fie în loc de:

Cât eştĭ de *arḑos*...

v. *Ard.* — *Arḑoĭu.*

Arḑuliŭ, -ìă, adj.; chaleureux. Sinonim cu a r ḑ o ĭ u, însă cu o nuanţă deminutivală. Se întrebuinţéză în Moldova. Derivă din a r ḑ prin duplul sufix deminutival -u l - i ŭ.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „...tu eştĭ Gerilă? Aşa'ĭ că tacĭ?.. Tu trebue să fiĭ, pentru că şi focul înghĭaţă lângă tine, de *arḑuliŭ* ce eştĭ!..“

v. *Ard.* — *-iŭ.*

[1]**-àre** (plur. *-âră*), suffixe féminin nominal correspondant au latin -a l i s et a r i s (-a l e, -a r e). In limba latină sufixul -a l i s, identic cu -a r i s, formă maĭ mulţĭ adjectivĭ şi pré-puţinĭ substantivĭ ca: „sodalis“, „canalis“ etc.; în graĭurile romanice însă a devenit covîrşitóre anume funcţiunea cea substantivală a acestuĭ sufix (Diez, Gramm. II [3], 328). La Românĭ el formézĕ numaĭ un mic numĕr de substantivĭ, precum: s p i n *a r e* = [pars] spinalis, c ă r *a r e*=[via] carralis, b r ă ţ *a r e* = [anulus] brachialis, f ă ţ *a r e* = facialis, l u m i n *a r e* = luminaris, c ă l d *a r e*=caldaris, s t r ă m u r *a r e* = stimularis, f r i g *a r e* etc. In graĭul vechĭu se ḑicea tot aşa f r u n t *a r e* (= frontalis) la ceĭa ce se purta pe frunte, şi f o c *a r e* (=focalis) la vatră, de ex.:

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lorŭ le fac pentru ca să arate oamenilor, lărgindu'şĭ f r u n t ă *r i* l e lor şi mărindu'şŭ marginile veşmintelor...“

Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 24 (f. 84 b): „aprinsâ o f o c *a r e* mare şi'ĭ aruncâ pre toţŭ de'ĭ arsâ...“

Ibid. apr. 19 (f. 89 a): „pune'lŭ pre dânsulŭ în grătarĭulŭ f o c ă *r i* ĭ...“

Acest sufix s'a stĕrpit din graĭu maĭ cu samă prin cĭocnire cu sufixul verbal infinitival -a r e, cu care s'a şi confundat în unele cuvinte, bună-óră în n ă s c *a r e*, corespunḑĕtor occidentaluluĭ „natale“, saŭ în v î n ḑ *a r e* şi p ĭ e r ḑ *a r e*.

v. [1]*-ăŭu.* — *-ariţă.* — *Cărare.*

[2]**-àre** (pl. *-âră*), suffixe verbal infinitival correspondant au latin -a r e.

Laurian-Maxim: „*are*, ē r e, ĕ r e, i r e, terminaţiunile infinitivuluĭ verbilor, trecute în substantivĭ cu immediata insemnare a verbuluĭ, precum: p u r t *a r e*, u m b l *a r e*, m ă n c *a r e* etc. Limba română e fórte copiósă în atară substantivĭ verbalĭ şi are o mare facilitate de a'şĭ exprime ideile indicate prin verb în formă de substantiv, prin care întrece pe tóte surorile sale de ginte latină“.

In conjugaţiune infinitivul perḑênd în graĭu aprópe cu desevîrşire pe finalul -r e, îl conservă astăḑĭ numaĭ când funcţionéză ca substantiv: „a mânca“, dar „m â n c *a r e*“ cu pluralul analogic „m â n c ă r ĭ“, astfel că *-are* a devenit pe deplin un sufix nominal feminin.

v. [2]*-re.*

[3]**àre.** — v. [1 2]*Am.*

[4]**Are.** — v. [1]*Ariă.*

Arècĭu, s. n.; licitation, adjudication. — v. *Harecĭu.*

Arecĭluèsc. — v. *Harecĭluesc.*

Àref, n. pr. m. loc. — v. *Haref.*

Arèl, s. m.; t. de Botan.: Laserpi-

tium latifolium, turbith des montagnes. După Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 83) așa se chiamă acéstă plántă la Românii din Bucovina. Atâta scim. Nu cum-va să fie mai curând „A r u m latifolium“, de unde s'ar explica *arel* ca diminutiv din a r?

v. [2]*Arum*.

Arendâre. — v. *Arendez*.

Arendâș (plur. *arendași*), s. m.; fermier, tenancier. Se aude și forma *orendaș*. „Acela care ține, care are în a r e n d ă, în posesiă, o moșiă, un obiect óre-care“ (Costinescu). Sinonimul c h i r i a ș se întrebuințéză când e vorba de binale și de lucruri mișcătóre, pe când *arendaș* se aplică cu deosebire la acela ce ține un pământ. Se dice și a r e n d a r saŭ o r e n d a r, mai ales în Moldova, însă cu sensul mai restrîns de acela care ține o cârciumă dela țéră. Forma a r e n d â t o r saŭ o r î n d â t o r nu e poporană, precum nu e nici derivatul a r e n d a t o r i e „affermage“, ambele citate de Cihac după „Codica civilă a Moldoveĭ“.

Caragea, Legĭuire 1818, p. 23: „C h i r i ĭ a ș u l sau *arendașul* verĭ-ce va zidi sau va preînoi la lucrul ce l'au închiriĭat, fără știré stăpânuluĭ, cheltuĭala este a sa...“

A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătenĭ la clacă óre-care *arendaș*.
S'a 'ntâmplat în cĭ să fie și un leneș, nevoĭaș.
Care de'l punea la sapă, adormia în mâinĭ cu ea...

Dinu Golescu, Călĕtoria 1826, p. 96, descriind nevoile țeranuluĭ român: „și el neavând să dé, ori o să'l bată, ori o să'l légе și o să'l ducă să'l vânză peutru un an, doi și mai mulțĭ, sau la un boĭerenaș, sau la un *arendaș*, sau la ori-cine se va găsi, ca el să-i slujéscă aceĭ anĭ...“

Față cu o asemenea situațiune socială, nu e de mirare cântecul poporan:

Frumâ verde barlaboĭm!
La móra la Torontolu
Vine-un car cu patru boĭ
Încărcat cu păpușoĭu;
Dindăritul carului
Arendașul satului,
Lipitórea dracului!...

Cesar Boliac își încheiă pe „Sila“ prin:

Sufla în peptul mă-sei, ca dór' s'o încaldéscă;
Îĭ căuta cojocul... dar unde să'l găséscă?
Căcĭ e la *arendaș*,
D'o dată cu căldarea luat zălog în silă
Pe-o órbă datoriă... O, Dómne, fie'țĭ milă
De rob și de clăcaș!...

La feminin se dice a r e n d ă ș ó ĭ c ă saŭ a r e n d ă ș i ț ă = 1°. nevasta *arendașuluĭ*; 2°. femeea care ține un pământ în a r e n d ă.

v. *Arendă*. — *Arendășesc*. — *Chiriaș*.

Arendât. — v. *Arendez*.

Arêndă (plur. *arende* și *arendĕ*), s. f.; ferme, bail; cabaret affermé. Se rostesce și: *arîndă* saŭ *orîndă*. Deși cuvîntul vine din lat. a d - r e d d i t a, fără prepositiune r e d d i t a, de unde italianul „rendita“, spaniolul „renta“, francesul „rente“ etc., totuși Românii l'aŭ căpĕtat târdiŭ prin Slavi, la carĭ toți, ca împrumut din medio-latina, găsim a r e n d a, la Ungurĭ á r e n d a, la Rutenĭ o r e n d a (Cihac). Sinonimul c h i r i ă și-a restrîns sensul numaĭ la ținerea binalelor saŭ a lucrurilor mișcătóre, pe când *arendă* se aplică în specie la pământ, pe a-locurĭ și la cârciume de prin sate.

Caragea, Legĭuire 1818, p. 22: „I n c h i r i e r é sau *arenda* este tocmélă, și să zice când zidiré noastră sau ro-

durile şi veniturile pământuluĭ nostru le dăm altuĭa cu cutare preţ în cutare soroc ca să le stăpânéscă...“

Zilot, Cron. p. 89: „neguţătoriă a hoţomanilor Grecĭ, caţaunĭ, cu carĭi, întovărăşindu-se ceĭ de o sĕminţiă cu dînşiĭ egumenĭ, vînd *arendele* moşiilor mănăstirescĭ cu tocmélă necinstită...“

„Pe la noĭ la crâşmă se ḑice *orîndă*“ (T. Popescu, Iaşĭ, c. Tĕutescĭ; preut I. Ionescu, Sucéva, c. Preutescĭ).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde treĭ văsdóge!
Colo'n vale la prilóge
Ţin *orîndą* treĭ Jidauce
Şi vînd vin de treĭ soróce...
(Marian, II, 133)

Ca locuţiune proverbială, la Ţichindél, 1814, p. 203: „a vorbi, ca şi când ar fi luat în *arândă* vorba...“, adecă: fără a lăsa să vorbéscă şi alţiĭ.

Despre epoca fanariotică se obicĭnuesce a se ḑice că: Greciĭ ţineaŭ ţĕrile române în *arendă* dela Turcĭ, stăpânind nu ca Domnĭ, ci ca arendaşĭ.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XIX: „Moldavia se făcu o *arendă* ce se vindea celuĭ ce da maĭ mult... Un véc se mulse ţéra de aceştĭ arendaşĭ!“

v. *Arendaş.* — *Besmăn.* — *Chiriă.* — [1.2]*Orîndă.*

Arendărît s. **orîndărît**, s. n.; „afforage“ (Cihac). — v. *Arendă.*

Arendăşèse, -éscă, adj.; appartenant à un fermier, dépendant d'un fermier. Ceĭa ce este a unuĭ arendaş saŭ se atinge de un arendaş.

Zilot, Cron. p. 110: „decât să între acéstă adăogire în visterie, care nu maĭ are saţiŭ, maĭ vîrtos de când domnesc Greciĭ, pungă *arendăşéscă* fiind acum, maĭ bine să rămâĭe tot în ţéră, că nu e greşélă a avé Românĭi acest folos, firesce a lor fiind şi cu sângele lor câştigat...“

v. *Arendaş.*

Arendăşiă, s. f.; 1°. état du fermier; 2°. cour de la ferme, maison du fermier (Pontbriant, Dr. Polysu).

v. *Arendaş.*

Arendăşiţă
Arendăşóĭcă } v. *Arendaş.*

Arendèz (*arendare*, *arendat*) vb.; affermer, donner ou prendre à ferme. Sinonim cu *închiriez*, dar numaĭ când e vorba de pămînt saŭ de cârcĭume dela ţéră. Se întrebuinţéză şi forma arenduesc (Costinescu).

v. *Arendă.*

Arenduèsc. — v. *Arendez.*

Arèng. — v. *Hareng.* — *Clopot.*

Arènĭ, s. m. pl.; t. de Géogr. — v. *Arienĭ.*

Àrepă
Árépă } v. *Aripă.*

[1.]**Àret**, s. n.; entourage, proximité de quelque chose. Se construesce maĭ tot-d'a-una cu prepoziţiunea în. Sinonim cu préjmă. Se aude numaĭ la Românii de peste Carpaţi.

S. Mangĭucă (Familia, 1884 p. 115): „*Aret*, cu tonul pe *a* dela început, însémnă în graĭul bănăţenesc: alentours, environs, Umgebung, Umgegend, de ex.: am vĕḑut pe Petri ĭerĭ îmblând în *aretul* caseĭ tale; în *aretul* acesta nu am auḑit să fie vĕḑut cine-va pe acel lotru; în *aretul* meŭ (persóneĭ mele) nu sciŭ să se fie arĕtat omul acela despre care este vorba...“

Basmul „Azima îmblătóre“ (Familia 1883 p. 99): „Domnul nostru Isus Hristos şi cu St. Petru tot pe pămînt eraŭ. Odată merg la ţéră cam în *aretul* unde era fratele cel maĭ mare cu turma...“

„Şórecii chiţoranĭ sînt aceĭa care îmblă în *aretul* apeĭ“ (D. Angeloni, Banat, Lugoş).

„A îmbla în *aretul* cuĭ-va, de ex. fecĭor după fată“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat)=a se învîrti pe lîngă cine-va, a'ĭ da tîrcóle.

Aret „entourage“ n'are a face întru nemic cu a r ê t „montrer“, cu care s'a încercat a'l înrudi Lexiconul Budan, derivându'l din latinul e r e c t e. De asemenea nicĭ cu latinul a r e a (Mangĭucă), de unde vine al nostru „ariă“, nu se potrivesce. Este un maghiarism, din è r r e' t=e r r e - i t t, de unde Ungurii aŭ şi o formă nasalisată e r r ü n t (Fogarasi), însemnând: „de ce côté-ci, dans cette direction-ci“. Trecerea iniţialuluĭ *e-* în *a-* este ca în „Ardél = Erdély,“ „argat = ἐργάτης“, „aricĭu = ericius“ etc. Accentul ungu resc e conservat intact. Locuţiunea: „în *aretul* vîntuluĭ“ (L. B.) vrea să dică: „du côté du vent“ saŭ „dans la direction de vent“. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) accentéză bine cuvîntul: *àretu*, şi 'l numesce ardelenesc; dar voind cu orĭ-ce preţ a'l apropia măcar pe furiş de latinul r e c t e, el traduce expresiunea: „stare în *aretul* cuĭ-va“ prin: „gegen einem g e r a d e oder i n g e r a d e r Linie stehen“, unde „gerade“ e cu totul de prisos. Miklosich (Rum. Lautl., Vocal. II p. 26), credênd că cuvîntul se accentéză pe *e* şi că însemnéză „contra, opposite“, doĕ aserţiunĭ de o potrivă greşite, îl pune în legătură cu verbul a r ĕ t a r e, pe care 'l explică prin „gegenüberstellen“.

v. *Arêt* § IV.

[2]**Arèt**, s. n.; t. milit.: défi, menace. — v. *Arêt*.

[3]**Arèt**. — v. [1]*Arete*.

[1]**Arète** (plur. *areţĭ*), s. m.; bélier. Latinul a r i e t e m. Şi românesce poporul rostesce pe a-locurĭ *ariete*, uneorĭ aspirat: *harete*. Cuvîntul se păstréză maĭ ales în Oltenia şi peste Carpaţi. Îl aŭ şi Românii din Istria, despre carĭ I. Maiorescu (Itin. p. 85) dice: „*Arete* şi *ariete*, plur. *areţĭ*, berbecele nescobit, berbecele taur. Acéstă distingere între *ariete* şi b e r b e c e este usitată şi la oĭerii din munţiĭ dintre Ardél şi România munténă, şi'n acéstă din urmă dela Olt pînă la Argeş...“

In dialecte francese se dice de asemenea a r e t, a r é t saŭ a r ë t; italienesce a r i e t e (Rolland, Faune populaire, t. V p. 116).

„*Arete*, *areţĭ*, se numesc b e r b e c iĭ cînd sînt deschiliniţĭ de oĭ“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maidan).

„Cuvîntul *arete* se rostesce pe la noĭ *arece*“ (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova; M. Dragalina, c. Borlova).

„B e r b e c e l e nescobit se dice *arete*“ (R. Michăilénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

„*Harete* se dice la b e r b e c e de doĭ anĭ“ (C. Drăghicescu, Mehedinţĭ, c. Bistriţa).

„Poporul nostru numesce b e r b e c u l şi *aret*, ĭară pre păstorĭul luĭ a r e ţ a r ĭ u“ (I. Flocă, Trasilv., c. Sina).

„*Arieţĭ* se dice la berbecĭ de cînd se aleg dintre oĭ pînă cînd se lasă éră între oĭ la Sân-Mihaĭu, cu care ocasiune se face o turtă tare de făină de cucuruz orĭ de grâŭ şi se dă cu ea printre oĭ; décă cade turta cu faţa în sus, atuncĭ le merge bine la oĭ cînd vor fĕta; décă cade cu faţa în jos, a-

tunci le merge reŭ; acea turtă se dice turtă de *arieţĭ*“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg).

Şi'n Moldova *arete* ne întimpină adesea în vechile texturĭ.

Dosofteŭ, 1680, ps. LXIV:

Învăscurâ-să *areţiĭ* oilor şi zăpodiile înmulţâ-vorŭ grâul...	Induti sunt arietes ovium, et valles abundabunt frumento...

unde la Coresi, 1577: „înveştirâ-se berbecii oilorŭ...“

Acelaşĭ, ps. LXV:

...rădica-voĭ ţiĭe cu tămâĭe şi *areţiĭ*, rădica-voĭ ţiĭe boĭ cu vătuĭ...	...offeram tibi cum incenso et arietibus, faciam tibi boves cum hircis...

unde la Silvestru, 1651: „voĭu înnălţa ţie cu myrosenie de berbeci...“

Acelaşĭ, ps. CXIII:

Munţiĭ, că vă gĭucat ca *areţiĭ*...	Montes gestierunt velut arietes...

Dosofteŭ, Paremiar 1683, a 5-a Marţĭ f. 7 a, Genes. XV, 9:

...ĭa-mi o vacâ tretinâ şi caprâ tretinâ şi *arĭate* tretinŭ...	...accipe mihi juvencam trimam et capram trimam et arietem trimum...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „şi berbéce tretinŭ“; dar şi acolo, Genes. XXXI, 10:

...şi fu când zămisliĭa oile, şi văzu cu ochii prin somnu, şi ĭată ţapii şi *areţii*...	...et factum est, quando concipiebant oves in utero accipientes, et vidi oculis meis in somno: et ecce hirci et arietes...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 197): „*Arétele* maĭ târziŭ vitejia ce făcusă cunoscând, caré macar că dintâmplare fusése, însă îndată duhurile céle de *aréte* ce purta îş schimbă, şi până în dzuă din oae în jiganie şi din *aréte* în lup să mută...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXIV:

Şi *areţiĭ* oilor în îmbrăcăminte
S'au îmbrăcat şi le-au fost de jucat aminte...

Dela Moldoveni, pe *arete* l'aŭ împrumutat Rutenii din Galiţia: „aretiĭ, Widder“ (Żelechowski, I, 5).

v. [2 3]·*Arete*. — *Berbece*. — *Alemesc* (p. 818).

[2]·**Arète** s. **ariète**, s. m.; gros billot servant à enfoncer des pieux, sonnette. „*Ariéte*, o unéltă de bătut parĭ, poĭumpiĭ“ (L. B.). Şi franţusesce se dice „mouton“ saŭ „bélier“, nemţesce „Ramme“ din „Ramm“ etc.; dar termenul român nu póte fi o traducere modernă, căci atunci — negreşit — în loc de archaicul *arete*, întrebuinţat fórte rar, s'ar fi dis cu vorba obicinuită „berbece“ saŭ „cărlan“; ci este o moştenire d'a-dreptul din latinul arietem: „labat ariete crebro janua“ (Virg.).

v. [1]·*Arete*.

[3]·**Arète** s. m.; t. d'Astron.: constellation zodiacale du Bélier. Una din cele doĕ-spre-dece constelaţiunĭ ale zodiaculuĭ, prin care sórele trece in Aprile. Astădĭ se dice Berbece. Acelaşĭ cuvînt cu cel precedinte.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 116: „Iară după ce soarele în zodia Racului să coboară, căci vîrful munţilor acelora supt zodia *Arételui* să află...“

v. [1]·*Arete*.

⁴·**Arête.** — v. *Hărâț.*

-àreț, -areță; suffixe nominal péjoratif. La cuvîntul limbàreț „bavard", Cihac îĭ dă un prototip latin „linguarîcius" şi'l alătură cu spaniolul „lenguaràz" şi portugesul „lingoaràz"=„linguaràceus"; dar atuncĭ ar fi cel mult „limbărèț", ér nicĭ decum limbàreț. Tot aşa în sinonimul vorbàreț. Sufixul compus românesc *-àreț* se înrudesce cu cel spano-portuges -aràz numaĭ prin sufixul primar -ar. Limbàreț, vorbàreț, derivă din „limbar", „vorbar", cu acelaşĭ sens ca în „flecar". La vechiĭ Romanĭ acela ce flecărîa trebuîa să plătéscă un fel de glóbă numită „linguarium": „ecce ut doleat ut postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo" (Seneca, Benef. IV, 36). Apoĭ prin analogiă putea să fi fost deja la Romanĭ „verbarium". Cu adausul unuĭ noŭ sufix, netonicul -eț la Românĭ, tonicul -àz la Spano-portugesĭ, limbàreț, „lenguaràz" saŭ „lingoaraz", însemnéză literalmente pe ceĭ ce merită a fi globiţĭ pentru flecărire. Luând dela Grecĭ pe πεισμάταρης, Românĭĭ l'aŭ făcut pismătàreț. Sufixul *-àreț* e latin prin elementul -ar, dar slavic prin netonicul -eț, care este anume sufixul secundar bulgar -etz, ca în „nàšenetz", „vàšenetz", „hùbavetz", „gòlemetz" etc. La feminin se dice vorbàreță, limbàreță, pismătàreță, conservându-se sufixalul *-e-*.

v. ²·*-ar.*—*-ariță.*—*ăreț.*—²·*eț.*

Arețàr, s. f.; t. pastor. — v. ¹·*Arete.*

Arèŭ. — v. *Ariŭ.*

Arêt (*arĕtat, arĕtare*), vb.; faire voir, montrer; mĕ *arĕt*, apparaître. Sinonim maĭ cu samă cu ivesc şi vĕdesc. S'a păstrat şi la Românĭĭ din Istria (I. Maiorescu); Macedo-românĭĭ însă l'aŭ perdut, înlocuindu'l prin spunére [=exponere], de ex.: „spunéțĭ faţa=*arată*'ţĭ faţa" (Dr. Obedenaru, Dicţ. Mss. în Acad. Rom.). In tóte formele de flexiune vocala cea radicală trece în *ă* şi *a*, afară de substantivul *aret*, unde *e* se conservă intact şi despre care veḑĭ maĭ jos (§ IV), ast-fel că'n graĭu nu se aude nicĭ o dată: *arétă*, să *arete*, *areţĭ* etc., ci numaĭ: *arată*, să *arăte*, *arăţĭ*, ĭar une-orĭ chĭar: să *arate*, *araţĭ*, *arat.*

In tóte accepţiunile sale, *arĕt* este în antitesă cu ascund.

Gr. Alexandrescu, Aşteptarea:

Luna aci s'*arată*, aci ĭar se ascunde:
Abĭa câte o dată întunecul pĕtrunde...

La Cihac (I, 82) se înşiră pentru *arĕt* următórele patru-spre-ḑecĭ semnificaţiunĭ: „montrer, démontrer, signaler, faire voir, exprimer, marquer, indiquer, manifester, enseigner, exposer, déclarer, dénoncer, désigner, prouver". In fapt, ele se reduc tóte la „faire voir" ca sensul cel maĭ general, din care se desface apoĭ o nuanţă reflexivă: mĕ *arĕt* „apparaître". Din nuanţa cea activă vine substantivul verbal arĕtare „indication", ĭar din cea reflexivă: arĕtare „vision".

§ I⁰. *Arĕt* sub forma activă.

Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 126):

Iacob. III, 13: Ciînre e pré mândru şi meşteru întru voi, se *arate* diîn buînră viaţă lucrul său...

Ib. II, 18: *arată*'mi crediînţa ta...

Qui sapiens et disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conversione operationem suam...

...ostende mihi fidem tuam...

Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 350): „Blămu, pre-cistită, să-ţi *arătu* unŭ ĭazeru de focu, unde se muncescu gintulŭ ominescu creştinescu...“

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I p. 22): „...preîntr'un uric dela Alexandru vod ce ne-au *arătat* şi l'am luat...“

Dosofteĭu, 1680, ps. LIX:

Arătaş poporuluĭ tău aspre...	Ostendisti populo tuo dura...

unde la Silvestru 1651: „*arătat*'aĭ oamenilor tăĭ ĭuţime“, la Şerban-vodă 1688: „*arătat*'ai norodului tău năsâlnice“; dar la Coresi, 1577: „i v i t 'ai oamenilor tăi greu“.

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „dacă aŭ mers boĭerii în Ţarigrad şi aŭ eşit înaintea Veziruluĭ, îndată aŭ întrebat Vezirul: carele este Dabija Vornicul? Şi *arătându*'l ceĭlalţi boĭerĭ, l'aŭ îmbrăcat cu caftan de domnie...“

Balada „Fecĭorul şi maĭcă-sa“:

Grópa cum pot să'ţĭ *arat*,
Că de trii aní ce-aĭ plecat,
Plóĭe multă s'a vĕrsat
Şi grópa s'o înfundat...

şi maĭ jos:

Cum pot urma să'ţĭ *arat*,
Că de trii aní ce-aĭ plecat,
Şórele mĭ-o strălucit
Şi ploĭ calde aŭ venit,
Locul tot aŭ înverdit,
Cu érbă s'aŭ învĕlit...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 53)

Balada „Bujor“:

Frunză verde de negară,
Pe Bujor mi'l duc prin ţéră
De'l *arată* ca pe-o féră!..

In următórele exemple *arĕt* se apropie prin sens de s p u n.

Moxa, 1620, p. 352: „să începemŭ de acum *arâta* şi de înpărăţiĭa Rimlénilor de 'nceputul lorŭ...“, unde este de observat infinitivul fără *a*.

I. Văcărescu, p. 423:

Ş'acele rele ce ne vin, bóle şi multe câte
Ce orĭ-ce limb'ar osteni voind să le *arâte*...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 35: „trămise pe Stoĭca, cu bogate daruri, în Vişegrad, la craiul Vladislav al Ungarieĭ, ca să'ĭ *arate* plângerile sale împotriva boĭerilor ţĕriĭ...“

Doĭna „Trandafir“:

Am ibovnic logofĕt,
Pe nume să vi'l *arĕt*:
Numele luĭ Trandafir,
Duşmaniĭ mi'l pun la bir...
(G. D. T., Poes. pop. 325)

Cu acest sens, e interesantă expresiunea: „*arăt* m u t e s c e = spun fără cuvinte“ în Pravila Moldov. 1646, f. 122: „cela ce'ş va răde de altulŭ, *arătându* mutéşte, acela să va certa ca şi când l'are fi suduitŭ şi ocărătŭ cu cuvântulŭ...“

Ca sinonim cu v ĕ d e s c saŭ — după cum se maĭ dicea altă dată — o b l i c e s c:

Moxa, 1620, p. 370: „mérserâ la dinsŭ acei eretici Manihei de vré să'l scoaţe den credinţa deréptă la eresŭ, de zicĭa că au chinuitŭ Hristos pre cruce cu trupul şi cu dumnezeiriia; el vru să le *arate* menciunile...“

Dosofteĭu, Acatist 1673 f. II: „bucură-te că pre filosofĭ nemăestri ĭ-*arătaş*, bucură-te că pre ceĭ meşterĭ de cuvinte necuvîntătorĭ ĭ-aĭ v ă d i t...“

Beldiman, Tragod. v. 107:

La noă césurĭ de ziuă, svónă, şoptă între toţĭ,
Se vede că'ĭ o pricină, dar să'ntrebĭ pe vr'unul poţĭ?
Căcĭ şi aceĭ ce simţise şi o b l i c i s e ce-va,
Nu 'ndrăznĭa cuvînt să zică saŭ să *arate* cuĭ-va...

Acelaşĭ v. 59:

Pe prințipul Ipsilante Arhistratig îl numesc,
Îl smulg din sînul Rosieĭ și cu dînsul se unesc,
Se unesc că'l știŭ că este cu știință și isteț:
Mâna dréptă îl *arată* în câtu'ĭ de îndrăsneț...

Zilot, Cron. p. 6:

Slavă ție împărate! Cela ce din început
Reŭ în bine tot-d'a-una prin rugĭ ni l'aĭ prefăcut,
Precum și aicea érăși *arătași* minunea ta,
Că-ĭ făcuși fără de voe angaréua a ĭerta...

Costachi Conachi, p. 223:

Să m'arunc făr'de siélă în apă în cĭuda ta,
Ca să'ți *arăt* că amorĭul m'aŭ putut înbărbăta...

Biblia luĭ Șerban-vodă, 1688, Esdr. II, 4:

...pre mine Domnul luĭ Israilŭ, Domnul cel pré înnălțat, m'au *arătat* înpărat lumiĭ; și'm *arătă* mie să zidesc luĭ casă...

...me constituit regem orbis terrarum Dominus Israel, Dominus excelsus; et significavit mihi aedificare sibi Domum...

§ II°. *Arĕt* sub forma reflexivă.

Codicele Voronețian (ed. Sbiera p. 78), Act. Ap. XXVI, 16:

...spre ačastă *arătaĭu*-ți-me cum se te facu slugă și martoru...

...ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 16: „mainte amu *arâtâ*-se Mariei la mormântŭ și alăltor mueri, de-aciĭa se *arâtâ* lu Pătru...“

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 2: „*arățâ*-mi-te ca omul, dzâsâ neputreda fĭcoară...“

Neculce, Letop. II p. 202: „i s'aŭ *arătat* Maĭca Precistă în vis și ĭ-aŭ zis să mérgă la Alexandru Vodă...“

Nic. Muste, Letop. III p. 13: „Intr'acest an, nepovestită minune s'aŭ *arătat* în mănăstirea din gĭos de cetatea Hotinuluĭ...“

Beldiman, Tragod. v. 115:

Ș'așa la un cés de noapte, după ce a înoptat,
Feldmarșalul eterieĭ cu convoiŭ s'aŭ *arătat*...

Costachi Negruzzi, Potopul:

Munțiĭ, măgurile nalte sta supt apă îngropate;
Undele spăimîntătóre peste ele s'arunca;
Numaĭ a uneĭ stâncĭ creștet prin talazele turbate,
Precum un uriaș strașnic, din adîncurĭ s'*arăta*...

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne iubește Dumneḑeŭ cu dragoste curată,
În toată vremea o vedem, în toate ni s'*arată*...

Doĭna „Călĕtorul“:

Ochi'ți ard și'ți arde fața,
Ca garófa diminéța,
Când de rouă'ĭ încărcată
Și'n lumină se *arată*...
(Alex., Poes, pop. 2. 46)

Reflexivul mĕ *arĕt* însoțit de adjectiv se reduce la sensul de „paraître“.

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 276): „nu trupéște să înțelégeți légé, voi Jidovilorŭ, ce sufletéște, că voi îndârâtnici *arătatu*-vâ și șchĭupatŭ diîn calé céĭa derépta...“

Dosofteĭu, Acatist 1673, f. 42: „decât toț vă *arătat* maĭ fericiț...“, unde — ca și la Coresi maĭ sus — este de observat forma organică pentru a 2-a persónă plurală a perfectuluĭ: „vă *arătat*“ în loc de forma analogică: „vĕ *arĕtarățĭ*“.

Amiras, Letop. III p. 105: „[Nicolaĭ Mavrocordat] în domniea dintâĭa s'aŭ *arătat* strașnic, că nu numaĭ pe pământenĭ nu'ĭ credea, dară nicĭ pe aĭ săĭ...“

Acelaşĭ, p. 113: „Intr'acéstă domnie Mihaĭ Vodă [Racoviţă] s'aŭ *arătat* schimbat din firea carea *arătasă* în domniea dintăĭu...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 282:

Şi cu toate 'mpodobită,
Acum te-*arăţĭ* pré urită...

A. Pann, Moş-Albu, I p. 76:

Ca să nu s'*arate* maĭ ţanţoşĭ ce-va,
Ci la fel cu dînsul fiind înbrăcaţĭ
Seměna la tóte ca treĭ gemenĭ fraţĭ...

Doĭnă din Ardél:

Bade, trandafĭr frumos,
Vrut'aĭ să te-*arĕţĭ* duĭos,
Dar te-aĭ *arĕtat* ghimpos,
Şi din minte nu m'aĭ scos...
(Familia 1884 p. 516; cfr. Alex., Poes pop. 2. 369)

Ca sinonim cu vĕdesc:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „De vréme ce va ğura văcarĭulŭ, cumŭ nu ştie de periría boului, nice de vătămătura lui, ĭară mai apoi să va vădi şi să va *arăta* cu doi sau cu trei marturi oameni de credinţă, cum au ğiurat strămbŭ, acestuĭa să i să tae limba...“

§ III°. *Arĕt* în proverbĭ şi idiotismĭ.

„Arama omuluĭ la beţie se *arată*“ (Pann, I, 117).

„Dioa bună de diminéţă se *arată*“ (ibid. I, 85).

„După ce s'a rupt carul, toţĭ *arată* drumul cel bun“ (Ţara nouă, 1887 p. 532).

„A *arĕta* spatele=montrer le talon“ (Baronzi, Limba p. 45), ceĭa-ce se dice şi: „ a *arĕta* călcâile=a se retrage, a fugi, a se trage dintr'un loc de'naintea uneĭ persóne“ (Costinescu).

„Nu'ţĭ maĭ *arĕta* fasolea = nu maĭ ride“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Locuţiunea „vremea *arată*“:

Neculce, Letop. II p. 395: „Vremea viitoare va *arăta*, cine va agĭunge să trăéscă...“

A. Văcărescu, p. 21:

Şi d'om avé sănătate,
Vremé îţĭ va *arăta*
Că te-am iubit cu dreptate,
Dar te rog nu mă uĭta...

Arĕt milă, dar, cinste etc.

Dosofteĭu, 1673, f. 73 a:

Mila să'ş *arate*
Cé de bunătate
Spre noĭ ticăloşiĭ,
Precum ne spun moşiĭ...

Neculce, Letop. II p. 326: „[Nicolae Mavrocordat] era foarte cunoscător la oamenĭ, şi la ceĭ ce'l slujĭa bine *arăta* dar...“

Acelaşĭ, II p. 249: „[Dimitraşco Cantacuzino] boĭerilor celor marĭ le *arăta* dragoste şi cinste...“

Cantemir, Divanul 1698, f. 7 b: „Fie-te-unde între oameni pasă, şi eĭ — precum că bogat eşti ştiindu-te — locul cel maĭ de susŭ şi capul mĭasiĭ îţ vor *arăta*...“

„A *arĕta* pricină“, sinonim cu împut, „reprocher, incriminer“.

Neculce, Letop. II p. 327: „până s'aŭ mazilit Nicolaĭ Vodă, tot la închisoare l'aŭ ţinut [pe Iordachi Rusăt], *arătându*'ĭ pricină că el aŭ învăţat pre Turciĭ Balgiĭ de'l pârescu la Poartă...“

„A *arĕta* cuvînt“, sinonim cu daŭ samă „rendre raison de“.

Nic. Costin, Letop. II p. 65: „*arătându*-le [oştenilor] maĭ nainte cuvînt pentru sine, precum are poroncă dela Împăratul să mérgă cu oştile împotriva neprietenuluĭ...“

Ibid. p. 76: „Mihaĭ-vodă îĭ îndrepta [pe Şveḑĭ] spre ţinutul Suceviĭ, *arătându*-le cuvînt să se ferească de margine pentru neprietenul lor Moscul...“

„A *arĕta* cu scrisul = faire l'inventaire", la Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 222: „stupĭ şi arăturĭ şi fănaţe, care nu le putem *arăta* cu scrisul..."

Ca verb neutru, „*arĕt* la faţă = avoir une mine (bonne, mauvaise)". „*Arată* bine la faţă" (L. M.). Tot aşa: *arată* reŭ la faţă, *arată* nu sciŭ cum la faţă... Se póte ḑice şi simplu: *arată* bine; *arată* reŭ; *arĕt* gras; *arĕt* slab etc.

În fine, impersonalul „s'*arată* cuĭ-va":

„Vinerea saŭ sfînta Vinere este o ḑi, în care femeile se abţin dela multe lucrurĭ, precum: peptenatul, măturatul în casă, facerea de leşiă, spălatul rufelor, facerea de pâne, torsul, cusutul; căcĭ cred că lucrând vr'un lucru din acestea, li s'*arată*, adecă femeea care lucră păţesce ce-va: o cuprinde vr'o bólă, îĭ cóce vr'un deget, i s'aruncă a-buba etc." (G. Dobrin, Transilv., c. Voĭla).

Lexicon Budan: „mi se *arată* bine = res mihi succedit, die Sache gelingt mir"; din contra: „mi se *arată* reŭ."

§ IV. Filiaţiunea.

Românul *arĕt* e peste putinţă să derive din latinul rectum printr'o formă verbală arrecto (Cihac, Dict. I p. 82), căcĭ de acolo s'ar fi făcut la noĭ „arept", întocmaĭ ca „drept" din „directus", „pept" din „pectus", „înţelept" din „intellectus" etc. Nu există în limba română un singur exemplu de perderea luĭ *p* din grupul *-pt-* când acesta se trage din latinul *-ct-*, ci numaĭ atuncĭ când derivă chĭar din latinul *-pt-*. Astfel din „directum" se face „drept" şi de aci înainte *p* nu maĭ dispare; dar din „capto" se face „caut" şi apoĭ „cat", cu treptata vocalisare şi finala dispariţiune a luĭ *p*. Resultă dară că al nostru *arĕt* póte să corespundă unuĭ prototip latin arrepto, nicĭ o dată însă unuĭ arrecto.

Sensul fundamental al cuvîntuluĭ este acela juridic de a vĕdi, a scóte la ivélă pe un vinovat, a'l *arĕta*. Astfel ne isbim de spaniolul reptar şi retar „accuser, défier", proventalul reptar „imputer, blâmer", portugesul reptar şi vechĭul frances reter.

Aşa în poema luĭ Cid:

Riebto-les los cuerpos por malos è por traydores...

(*arĕt* pe aceştĭ ómenĭ ca reĭ şi trădătorĭ).

La trubadurul provental Bertrand de Born:

Qu'ieu la repte e l'apelh
De trassio et d'anjan...

(că eŭ o *arĕt* şi o chem la judecată pentru trădare şi înşelăcĭune).

Intr'o cronică francesă (ap. Raynouard, Lex. V p. 87): „les reta et les prist..." (îĭ *arĕtâ* şi'ĭ prinse).

Fonetica spaniólă, portugesă şi proventală nu preface nicĭ o dată pe latinul *-ct-* în *-pt-*, după cum îl preface fonetica românéscă. Este învederat dară că occidentalul reptare n'are a face întru nemic cu latinul rectare, cu care póte fi confundat numaĭ dóră printr'o greşélă de copist saŭ printr'o falsă etimologiă. In texturile mediolatine ne întimpină maĭ tot-d'a-una forma cea corectă reptare saŭ retare, precum (Du Cange, ed. Carpent. V p. 636):

„Salvo honore suo in hoc, quod retari non poterit de murtro, neque de proditione..."

„Si quis in Curia a seniore suo coram principe reptatus fuerit..."

„...nuntium qui ad reptandum venerat..."

„Dicta Johanna dictum Petrum increpaverat seu reptabat..." (Du Cange, V, 715).

Se scie de-mult că latinul rustic r e p t o, de unde se trag formele spaniólă, portugesă, proventală şi veche francesă, ba încă şi forma reto-romană r a v i d a r, este o contracţiune din r è p u t o. Diez, demonstrând cel de'ntâiu (Etym. Wtb. [2]. I, 346) acéstă origine, aduce interesante specimene de întrebuinţarea cu acelaşĭ sens a formeĭ pline r è p u t o, de ex.: „si quis alteri r e p u t a v e r i t quod scutum suum jactasset.“ Românul *arĕt* represintă dară un prototip compus a d r è p u t o, din care forma vulgară a r r è t o se găsesce şi'n latinitatea medievală, bună-óră: „A r r e t a t i de crimine aliquo qualiterque magno et enormi...“ (Du Cange, V, 637).

Vocala organică *e* şi sensul cel fundamental pan-romanic al cuvîntuluĭ, ambele s'aŭ păstrat la noĭ intacte într'un vechĭu termen ostăşesc, asupra căruĭa aci ni se pare a fi locul cel maĭ potrivit de a trage băgarea de samă, căcĭ printr'însul cele de maĭ sus capĕtă o deplină întărire.

La Spanioli şi la Portugesĭ alăturĭ cu verbul r e t a r „accuser“ există substantivul r e t o „défi, menace“, care presupnne un prototip latin vulgar r e p t u m. Din compusul a r r e p t u m vechea limbă română avea cu acelaşĭ înţeles vorba *aret* „défi, menace, attitude prise pour menacer ou défier l'ennemi“, peste care dâm nu o dată la cronicariĭ din Moldova şi pe care astădĭ o înlocuim prin nefericitul neologism d e m o n s t r a ţ i u n e.

Să se observe că pasagele de maĭ jos din cronicarĭ, după ediţiunea d-luĭ Cogălnicénu, aŭ fost colaţionate de noĭ cu manuscriptele din Academia Română, după carĭ se făcuse acea ediţiune, şi pretutindenĭ am găsit: *arĕt*, adecă cu *e* tonic deschis.

Nic. Costin, Letop. II p. 121: „mĭercurĭ noaptea spre gĭoĭ aŭ eşit din obuz cam pe furiş cu Moscaliĭ carĭĭ era d e *aretu* p e g ĭ u r d â n s u l...“

Ibid. p. 127: „Haĭdar Aga a Hanuluĭ, pre carele apoĭ l'aŭ lăsat p e n t r u *aretul* taberiĭ, că tot încă nu se potolisă Tătariĭ bine cu prada...“

Neculce, Letop. II p. 223: „puternicul împărat ne-aŭ trimis cu óste la acéstă cetate la Hotin cu puteré sa cé nebiruită, să ţinem locul şi cetaté acésta şi să purtăm de grijă, şi d e *aret* să fim c e t ă ţ i ĭ Cameniţă, care este de curând luată din norocită primblare a Împăratuluĭ nostru ce s'aŭ primblat până aice, ca să fim raĭaliĭ ţărĭĭ Moldoveĭ, ce este supt ascultarea Împărăţieĭ, d e *aret* şi d e a p ă r a r e despre Leşĭ...“

Nic. Muste, Letop. III p. 15: „ţăreĭ Moldoviĭ, raeleĭ Împărăteştĭ, să fim d e *aret* d e s p r e n e p r i e t e n i ĭ Împărăţieĭ...“

In tóte aceste pasage, al nostru *aret* s'ar puté traduce fórte bine spaniolesce şi portugesesce prin r e t o, căcĭ pretutindenea este vorba anume de a amenința saŭ a desfide pe un duşman.

v. *Arĕtare*. — *Arĕtat*. — *Ivesc*. — *Spun*. — *Vĕdesc*...

Arĕtăniă, plur. *arĕtăniĭ* — v. *-enĭă*. — *Videnie*.

Arĕtàre (pl. *arĕtărĭ*), s. f., l'infinitif d'a r ĕ t pris comme substantif: action de faire voir: 1°. indication, désignation, preuve; 2°. vision, apparition, spectre; l a *arĕtare* = manifestement, évidamment. *Arĕtare* e sinonim cu i n f ă ţ i ş a r e saŭ d a r e p e f a ţ ă; în antitesă cu a s c u n s şi cu taĭnă.

Pravila Moldov. 1646, f. 104: „răpitorĭulŭ, pentru să fugă de certarĭa vieţii lui, va a r ă t a la ğudeţŭ, cumŭ ačastă mainte de răpitŭ au curvit cu

altul şi ĭaste curvâ; atunce ğudeţulŭ trebue să caute: de va fi fostŭ acĭa curvie la *arătare*, nu să va certa răpitorĭulŭ, ĭarâ de va fi pre a s c u n s ŭ şi vecinii vor dzice că ĭaste muĭare bună, atunce răpitorĭulŭ îş va pĭarde viaţa..."

A. Pann, Erotocrit t. I p. 25:

Până când astă oftare
Nu o s'o veĭ asculta?
Ce'n t a ĭ n ă şi *arătare*
Ese din inima mea...

La vechiĭ scriitorĭ *arĕtare* se asociază une-orĭ într'un mod sinonimic cu c h i p şi maĭ ales cu s e m n, adecă cu ceĭa ce se manifestă.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 1: „a lui viaţă Măntuitorĭul nostru pusu-o-au c h i p ŭ şi *arâtare* vieţei celora bunilor ce ascultâ pre elŭ..."

Nic. Muste, Letop. III p. 13, vorbind cum: „aŭ lăcrimat icoana Maĭceĭ Précurate", adaogă: „care adevărat aŭ fost s e m n e şi *arătare* de perirea a mulţĭ Creştinĭ în ţara Leşéscă..."

Ureche, Letop. I p. 137: „fiind Leşiĭ cuprinşĭ de atâte nevoĭ, prinseră a grăire reŭ de Craĭul lor, întâĭu cu taĭnă, éră apoĭ în gura mare îl vinuĭa că aŭ venit fără cale de ĭ-aŭ adus ca să 'ĭ pérză pre toţĭ, şi scotĭa toate s e m n e l e câte se făcură rele că aŭ fost lor d e *arătare* să fie conceniea lor..."

Neculce, Letop. II p. 219: „Intru acest an [1672] făcutu-s'aŭ şi o minune mare, *arătare* la Hotin, într'o mănăstire mică ce este supt cetate aŭ lăcrămat icoana Maĭceĭ Domnuluĭ, căt se resturna lacrimile pre chipul icoaneĭ de le vedea toţĭ oamenĭĭ, şi pica într'o tipsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a privi *arătare* şi s ă m n ca acela..."

Când derivă din activul a r ĕ t „montrer", *arĕtare* însemnéză „indication"; când însă din reflexivul m ĕ a r ĕ t „apparaître", atuncĭ are sensul de „vision".

I°. *Arĕtare* „indication".

Sinonim cu v ĕ d i r e şi i v é l ă.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 25 a: „de'l vor afurisi fără de *arătaré* vineĭ luĭ, atunce să mérgă la altŭ Arhiereu maĭ mare să'l ĭarte..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 38): „ispita lucruluĭ maĭ adevărată poate fi decât toată socotéla minţiĭ, şi argumenturile *arătărit* d e f a ţ ă maĭ tarĭ sint decât toate chitélele..."

„A face *arĕtare*", „a veni la *arĕtare*", „a pune la *arĕtarè*", însemnéză „décrire", „exposer".

Beldiman, Tragod. v. 153:

Mitropolitul, boĭerii şi consolii se unesc,
La Curte f a c *arĕtare* şi cu toţii mijlocesc...

A. Pann, Erotocrit p. 23:

Dar să nu facĭ *arătare*,
Ce inimă e în muncă,
De se arde aşa tare
Ş'asfel de văpăĭ aruncă...

Zilot, Cron. p. 17: „să pociŭ veni la *arĕtare* pentru réoa otcârmuire ce aŭ avut [ţéra] despre stăpânitorĭ..."

Lexicon Budan: „Vin l a *arĕtare*, in conspectum prodeo, zum Vorschein kommen; pun l a *arĕtare*, conspectui expono, in 's Licht setzen".

Adverbialul „l a *arĕtare*" e sinonim cu a ĭ e v e a saŭ î n v e d e r a t, în antitesă cu p r e a s c u n s saŭ î n t r ' a s c u n s.

Noul Testament din 1648, Matth. VI, 4: „celŭ ce véde într'a s c u n s, acela va da ţie l a *arătare*..."

Versetul din Psaltire, XLIX, 3: „Deus m a n i f e s t e veniet", la Coresi 1577: „Domnulŭ a ĭ a v é vine", la Dosofteĭu 1680: „Dumnedzău v e d e r a t veni-

-va", la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 126): „Domnul l a *arâtare* va veni", ĭar în Biblia luĭ Şerban-vodă 1688: „Dumnezău î n t r u *arătare* va veni".

Varlam, 1643, I f. 40 b: „astâdzi maica noastră beséreca l a *arâtare* a r a t ă mârturie fiilorŭ sĕi..."

Pravila Moldov. 1646, f. 154: „ce vorŭ face cu învăţătura Domnului ţărăi, de-are fi învăţătura Domnului l a *arătare* să vadză toţŭ că ĭaste cu asuprélă şi cu mare năpaste, aceştĭa nice dănâoară nu să vor certa..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), LXXXIII:

Al Dumnezeilor Domn, el l a *arătare*
In Sion va coborâ cu mărire mare...

II. *Arĕtare* „vision".

Sinonim cu n ă l u c ă saŭ n ă l u c i r e şi v e d e n i ă. Prin analogiă cu acesta din urmă, se dice şi a r ĕ t a n i ă.

Varlam, 1643, I f. 145 a: „şi déca sosirâ la groapâ, multe *arâtâri* vâdzurâ, că într'o datâ vâdzurâ doi îngeri şedzăndŭ în groapâ..."

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 427: „de bucurie minunată se împlurâ, văzurâ *arătaré* îngeruluĭ şi auzirâ de el c'au învis Domnul..."

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 206): „cu toată firé auziĭa pre elŭ şi 'lŭ vedé cu trup, dereptŭ acéĭa nu zice v e d é r e ce văzu, ce se zice n â l u c â sau *arâtare*..."

Costachi Stamati, Muza I p. 83:

Iar inimosul Bogdan,
Buzduganul seŭ luând,
Răcnesce înfricoşat:
— Feriţĭ în lăturĭ din drum,
Feriţĭ de sînteţĭ oşteni
Şi de vreţĭ ca să trăiţĭ;
Ĭar de sînteţĭ *arătărĭ*,
Eŭ pe crucea me vĕ gĭur
Să poriţĭ din calea me...

In graĭul ţerănesc din districtul Suceveĭ: „Staciĭa 'ĭ o nălucă şî să diosăgheşte di strîgoĭ, cindr'că strîgoĭu 'ĭ cu trup, da staciĭa 'ĭ numa o *aratari*..." (I. Bondescu, c. Gĭurgescĭĭ).

„Ĭesmele sînt un fel de *arătărĭ* saŭ n ă l u c i r ĭ" (V. Dimitriŭ, Brăila, c. Filipescĭ).

Arĕtare cu nuanţa de „monstre":

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „éca Harap-alb vede altă m i n u n ă ţ i ă şi maĭ mare: o *arĕtare* d e om bĕuse apa dela 24 de ézurĭ şi o gârlă pe care umblaŭ numaĭ 500 de morĭ, şi tot atuncĭ striga în gura mare că se usucă de sete..."

Ibid. p. 190: „toţĭ eraŭ cu pĕrul, cu barba şi cu musteţele pline de promorócă, de nu'ĭ cunosceaĭ, ómenĭ sînt, d r a c ĭ sînt orĭ alte *arĕtărĭ*..."

Nic. Muste, Letop. III p. 46: „[Mavrocordat] avea şi sfetnic pe lângă sine o *arătare* d e Grec anume Spandoni, un om urît, podăgrios..."

Arĕtare cu nuanţa de „illusion":

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 16: „nu cu trupéscă jrătvă, ce cu sufletéscă; şi nu u m b r e e i şi *arătarei*, ce adevĕrului...", unde este de observat genitivo-dativul *arătarei*, nu *arătărei*.

v. *Arĕt*.

Arĕtàt, -ă, adj.; le part. passé d'a r ĕ t pris comme adjectif: montré, indiqué, ostensible, prouvé, apparu. In antitesă cu a s c u n s, t ă i n u i t, d o s i t; sinonim cu v ĕ d i t, i v i t.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 155 a: „căndŭ va fi curviĭa d e f a ţ ă şi *arătată*..."

Arĕtat c u d e g e t u l „montré au doigt".

A. Pann, Prov. I, 111:

De mic şi mare în sat
E cu deştul *arătat*...

Gr. Alexandrescu, „Luĭ A. Donicĭ“:

De ar fi o mulţumire să te veḑĭ în tipar dat
Şi pe uliţĭ câte-o dată cu degetul *arĕtat*,
S'auḑĭ: asta e cutare!...

Cu sensul latinuluĭ vulgar arretatus, despre care veḑĭ maĭ sus (p. 1111), într'un crisov dela Miron Barnovski, 1626 (în Acad. Rom.): „unul ca acela să hie *arătat* şi cu temniţa să fie certat...“

v. *Arĕt.*

Arĕtătòr, -óre, adj. et subst.; qui montre, qui indique. „Acela care arată saŭ cu care se arată“ (Costinescu).

Deget *arĕtător*=index (L. M).).

Lexicon Budan: „*Arĕtătorĭu* la cés, adecă mână, gnomon horologii“.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 3 a: „Grăĭaşte *arătătorĭului* de cerĭure marele Vasilie: judecătorĭulŭ să nu se nalţe...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 15: „credinţa amu ĭaste chipulŭ nădejdiei, şi lucrurilor célé nevăzutelor *arătătoare*...“

v. *Arĕt.* — *Deget.* — *Mână.*

Arĕtătùră (plur. *arĕtăturĭ*), s. f.; apparition, vision, manifestation; monstre. Sinonim cu arĕtare, dar cu un sens maĭ restrîns.

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Arĕtăturĕ.* Ostensio“.

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 205): „nu cu minté văzut'au pre Domnul sau în *arătătură*, ce cu toata firé era...“

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (ib. p. 138): „cine-ară puté spune bunătăţile lui, bdéniile şi postul şi rugăcĭunile? şi multe *arătături* făcé-se de diînsul...“

La Românii de peste Carpaţĭ se dice *arĕtătură* la copiĭ născuţĭ pociţĭ: „*Arĕtătură*, monstrum, partus monstrosus“ (L. B).

v. *Arĕt.* — *Arĕtare.*

Arĕtòs, -ă, adj.; beau, imposant, majestueux. Cuvînt format din arĕt prin sufixul -os întocmaĭ ca „arḑos“ din „arḑ“. Sinonim cu frumos, mândru, de-a-firea, însă numaĭ când e vorba de înfăţişare, de exterior, de corp. Sinonim cu chipeş saŭ chipos, dar tot-o-dată şi cu măreţ saŭ falnic.

Cantemir, Chron. I p. XLVIII:

...nu fără oare-care chip de cinsteş şi *arătos* a zavistieĭ veşmânt...

...haud sine modestae ac speciosae cujusdam invidiae larva...

Acelaşĭ, Divanul 1698, pref. f. VI b: „frumoasă dară şi *arătoasă* la chip şi mângâioasă la vidére poama morţii...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 48): „nu în chipul *arătos*, nici în dobitocul căpăţinos, ce în capul pedepsit şi cu multe nevoĭ domirit crierii ceĭ mulţi sălăşluesc...“

Ibid. p. 222: „ca soarele de luminos, ca luna de *arătos* şi ca omătul de albičos ĭaste...“

Doĭnă din Ardél:

Cum e bradul *arĕtos*,
Aşa-ĭ badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte,
Aşa-ĭ badea meŭ de frunte!...

(J. B., 3°)

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 193: „pre care [Alexandru Ghica] l'am văzut şi noĭ: om de fire şi *arătos*...“

Balada „Meşterul Manole“:

Mare'ĭ şi frumósă,
Mândră ş'*arĕtósă*
Sfînta mănăstire,
Chip de pomenire...

(G. D. T., Poes. pop. 108)

Colindă din Dobrogea:

Face merele
'n tóte verele,
Frumóse,
Arĕtóse;
Ce folos că le face,
Dacă nu se cóce...?
(Burada, Călĕt. p. 89).

De la Vrancea, Sultanica p. 4: „De câte orĭ n'o podidĭaŭ lacrămile, pe bĭata bătrână, privind acareturile marĭ, *arĕtóse*, şi pline de sărăcie şi de pustiŭ...“

v. *Arêt.* — *A-fire.* — *Chipeş.* — *Frumos...*

Argàt (plur. *argaţĭ*), s. m.; valet, garçon qui travaille pour le compte d'un maître ou patron. Sinonim cu năĭmit: om tocmit cu plată pe un timp maĭ îndelungat pentru a ne ajuta la lucru saŭ pentru a munci în folosul nostru. Vine din grecul ἐργάτης „travailleur“. *Argat* se deosebesce de slugă, care póte să nu muncéscă, pe când el trebuĭ să fie mereŭ la muncă. In graĭul vechĭu, *argat* e în opositiune cu stăpân, ér „slugă“ e în opositiune cu „boĭer“. O slugă póte să fie bătrână saŭ slabă; *argatul* e tînăr saŭ în puterea vîrsteĭ şi tare.

Cantemir, Divanul 1698, f. 124 b: „Cine nemică bun lucrĭadză, răŭ a face să învaţă, precum léneşulŭ năimit saŭ *argat* de vréme ce mai de cu vréme fânŭ bun nu strânge, în netrébnice erbi şi în gréle stuhuri ĭĭ ĭaste a să duce...“, unde în contextul grecescŭ: „ὁ ὀκνηρὸς ἐργάτης“

Dosofteĭu, Paremiar 1683, (vecernie sâmbăta f. 58 b) Genes. XXII, 3:

...înşălâ asânulŭ săŭ şi luâ cu sine doĭ *argaţiĭ*...	...stravit asinam suam, assumpsit autem secum duos pueros...

unde la Şerban-vodă, 1688: „îş însămără măgarĭulŭ săŭ şi luo cu dânsulŭ doaâ slugi...“

Antim, Predice p. 83: „Şi de se va întâmpla să'ţĭ stea împotrivă sluga ta saŭ *argatul* teŭ, nu te mânĭ pre dînsul şi'l baţĭ?...“

A. Pann, Prov. III, 87:

Nu aĭ să 'mĭ facĭ nicĭ o trébă, ci de urît, să nu şedĭ,
Să 'ngrijescĭ de una, alta, de *argaţĭ* şi slugĭ să vedĭ...

Nic. Muste, Letop. III p. 49: „Atunce toţĭ se făcuse oşteni, slugile lăsa pre boĭerĭ, *argaţiĭ* lăsa pre stăpâni...“

Balada „Bogatul şi săracul“:

Béŭ săracul şi bogatul,
Béŭ stăpânul şi *argatul*...

Argatul nu are o casă a sa, ci este la casa altuĭa, de unde antitesă între *argat* şi căsaş:

Neculce, Letop. II p. 25, vorbind despre o dare întrodusă de Duca-vodă: „s'aŭ venit *argaţilor* carĭĭ luase hârtie de 2 leĭ, ĭar maĭ pe urmă la orânduele aŭ dat câte 10 ughĭ; ĭar căsaşiĭ carĭĭ luase hârtie în faţă de 2 ughĭ, ĭară la orânduélă aŭ dat câte 16 ughĭ şi maĭ bine...“

Basmul „Teĭu-legĕnat“ (Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 22): „Pe vremile acelea,

Când împĕraţiĭ
Şedea la masă cu *argaţiĭ*,

a fost un bărbat şi o muĭere...“

Pluralul *argaţĭ* îşĭ asociază adesea la vocativ pe copiĭ, ca epitet de familiaritate.

Balada „Şalga“:

Heĭ! copiĭ, copiĭ *argaţĭ*!
Somnul dulce voĭ lăsaţĭ
Ş'un cal ĭute 'mĭ înşeuaţĭ...

Colinda „Plugul“:

Aho, aho, copiĭ *argaţĭ*,
Staţĭ puţin şi nu minaţĭ!...
(Alex., Poes. pop. 2., 387)

Argat în proverbĭ:

Cine a făcut pe bogatul,
A făcut şi pe *argatul*...
(Pann, II, 139).

„*Argat* vrednic cine are, se cunósce pe mâncare, că când mănâncă îĭ trosnesc fălcile“ (ibid. II, 48).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

„Răsvrătescu: Îmĭ vine să mĕ prind *argat* la voĭ.

„Susana: Pentru ce?

„Resvrătescu: Pentru vorba ceĭa:

Decât a bărbatuluĭ,
Maĭ bine-a *argatuluĭ*...“

In legătură cu acest proverb, într'o doĭnă din Bucovina (Marian, II, 28):

Dacă n'aĭ bărbat,
Eŭ ți-oĭu fi *argat*,
Și colea la zorĭ
Merge-vom prin florĭ...

și la sfîrșit:

Tu'ĭ uĭta de-oftat
Că nu aĭ bărbat,
Și eŭ că's *argat*...

In graĭu se aude une-orĭ aspirat: *hargat*.

La feminin se ḑice *argată* saŭ *hargată*, nu la nevasta unuĭ *argat*, căcĭ în genere *argațiĭ* sînt holteĭ, ci la fete saŭ femeĭ tocmite pentru munca cea grea a caseĭ și pentru alergătură.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Poveștĭ p. 15): „s'aŭ sfătuit popa cu preutésa, ca a doua ḑi, când va merge Pepelea cu vacile la apă, să trimétă maĭ înainte pe *hargata*, care o maĭ avea eĭ, să se suĭe într'un copacĭu...“

v. *Năĭmit.* — *Slugă.* — *Stăpân.*

Argătă, s. f.; journalière. — v. *Argat.*

Argățiĭ, s. m. pl. artic.; nom propre de certains villages. In timpiĭ înainte de Regulamentul Organic, când un boier avea lipsă de clăcașĭ pe moșia sa, el îșĭ tocmĭa cu plată argațĭ. De aci unele sate purtaŭ numele de *Argațiĭ*-cutăruĭa. La Fotino (*Ἱστ. τ. Δακίας*, III, passiom) ne întimpină pintre satele muntenescĭ: *Argațiĭ* postelniculuĭ Anghelachi, *Argațiĭ* Boldesculuĭ, *Argațiĭ* capitanuluĭ Predeĭ Drăgănescul, *Argațiĭ* luĭ șetrar Teodor...

v. *Argat.* — *Adunațiĭ.* — *Atîrnațiĭ...*

Argălîc. — v. *Agărlîc.*

Argăsàr. — v. *Argăsăriă.* — *Argăsitor.*

Argăsăriă, s. f.; tannerie, atelier de tanneur, chamoiserie. Sinonim cu tăbăcăriă. „*Argăsăriă*, tăbăcire de peĭ de animale; locul unde se argăsesc peĭ de capră etc.“ (Costinescu). Derivă prin sufixul -ìă din argăsar „tanneur“ (Pontbriant).

v. *Argăsesc.*

Argăsélă (plur. *argăselĭ*), s. f.; 1°. tan; 2°. tannage. Sinonim cu dubélă și tăbăcire. Costinescu: „*Argăsélă*, materia acră în care se argăsesc peile; fapta d'a argăsi, d'a dubi peile“. In sensul al doilea, e maĭ potrivit argăsire.

Pentru a ḑice că ómenĭĭ ceĭ reĭ, astădĭ unul și mâĭnĭ altul, ajung toțĭ la pușcăriă saŭ la spînḑurătóre, Românul are proverbul: „în putina cu *argăsélă* se întâlnesc lupul și vulpea“, saŭ: „la putină 'n *argăsélă*“ (Pann, I, 69, 70).

Cuvîntul e fórte respândit și la Românĭĭ de peste Carpațĭ, dar sub forma: *arghisélă*.

L. B.: „*Arghisélă*, psilotrium, lixivium coriarium“.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883, p. 424): „*Arghisalĕ*“.

v. *Argăsesc.*

Argăsèsc (*argăsit*, *argăsire*), vb.;

tanner, corroyer. „A *argăsi*, a d u b i, a face prin dubélă să se curăţe pĕrul după peile otărîte a se lucra“ (Costinescu). „A *argăsi* peĭ de capre-negre = chamoiser“ (Pontbriant). Sinonim nu numaĭ cu d u b e s c, dar şi cu t ă b ă c e s c“. Din grecul „ἀργάζω (aor. ἄργασα) travailler une chose, la polir et perfectionner; ἀργάζω τὰ τομάρια passer les cuirs, appréter, corroyer les peaux“ (Cihac). Cuvîntul e vechĭu la Românĭ, fiind cunoscut şi peste Carpaţĭ, dar sub forma *arghisesc* (L. B.).

In tractatul de medicină casnică de pe la finea secoluluĭ trecut (Mss. în Arch. Stat. f. 21) ne întîmpină următórele date asupra moduluĭ de a face:

„A r g ă s e l ĭ.

„Cum se *argăsescu* vulpile.

„Vulpé, după ce o prinzi şi o jupoĭ, poţi să o sari pă piele, apoĭ o întinzi pe un crac de lemnu cu părul în sus de să usucă, şi o aduci la cojocar; ĭar cojocarul, după ce o cumpără, o moaie cu apă caldă, şi întorcăndu-o cu pielea în sus, o presară cu tărăţe multe, şi o pune la umbră de să usucă cu tărăţele; apoĭ face a r g ă s é l ă într'o putină, adică sare multă i tărăţe şi apă rece; şi le moaie acolo cu părul în sus, în care şade doaă zile; apoĭ le întoarce cu pielé în sus şi le ţine treĭ zile; apoĭ le scoate şi le cărnoseşte, adică le trage la coasă de scoate untura şi carné ce este pă piele; apoĭ le întinde la umbră spănzurate cu părul în sus, pănă să usucă părul; daca e bine cald, într'o zi să usucă, ĭar daca este vremé maĭ moinatecă, doaă zile. După aceĭa le întoarce cu pielé în sus, şi ĭar le usucă la umbră, doaă treĭ zile; apoĭ le scutură şi le frécă şi le croieşte de le face blane.

„Lupiĭ asemené se *argăsescu* ca şi vulpile; numaĭ fiind că le este pielé maĭ groasă, şedu în a r g ă s é l ă maĭ multe zile, şi d'asupra puĭ peste pieĭ o scândură şi un pietroĭu ca să să aşaze pieile în lăuntru să să moaie, şi n'are să le întoarcă pă piele sau pă păr, fiind că pieile de lupu nu sănt făcute burduf, ci sănt spintecate la burtă ca pieile de oaie, şi să usucă la soare după ce să cărnosescu, ĭar nu la umbră ca vulpile.

„Pisicele întocmaĭ să *argăsescu* ca şi vulpile.

„Cum să *argăsescu* nurcile:

„Nurcile, după ce le aduce la cojocar, le moaie cu apă caldă şi le spintecă pe lăngă picĭor, adică pe lăngă coaste, ca să poată alege pântecele, guşa şi cafaoa; apoĭ întăi le spală cu săpun rachiŭ şi cu apă caldă, pă piele şi pă păr bine, pănă să cură unsoarea dintr'ănsele, şi le limpezeşte de nu maĭ curge nicĭ un noroiŭ dintr'ănsele, şi aşa moĭ fiind le cărnoseşte la coasă, după aceĭa face cofar, adică: pune apă într'o albie, şi pune şi ce-va saře de să topeşte, i aluatu fărămăndu'l cu măinele în apă de să moaie de tot; însă aluat i bragă dooă oca i.... de treĭ parale, amestecăndu-le de să face acesté toate groase, cu care le unge pă piele gros, şi le spănzură la umbră de să usucă cu cofaru pă ele; apoĭ le frécă şi le scutură, după aceĭa le croieşte.

„Jderiĭ asemené să *argăsescu* ca şi nurcile.

„Cum să *argăsescu* pieile dă mielu şi de oaie, etc.“

v. [1]*Grec.—Cofar.—Dubesc.—Putină.—Tăbăcesc...*

Argăsìre, **Argăsìt,-ă** } v. *Argăsesc.—Argăsélă.*

Argăsitòr,-òre, subst. et adj.; tan-

neur, chamoiseur; tannant. Se întrebuinţézǎ maĭ ales ca substantiv, sinonim cu tabac. „*Argǎsitor*, care argǎsesce peile. *Argǎsitor* de peĭ de cǎprióră“ (Costinescu).

v. *Argǎsesc.*

Argǎsitùrǎ, s. f.; „tannée“ (Pontbriant).

v. *Argǎsesc.—-urǎ.*

Argǎţèl (plur. *argǎţeĭ*), s. m.; petit valet, gentil valet ou palfrenier. Deminutiv din argat prin sufixul -el. Are o nuanţǎ desmierdǎtóre.

Rare-oriĭ însemnézǎ pe un argat mic saŭ nu destul de tare, ca la I. Crénguă, Stan Pǎţitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „am tare multe trebĭ pe capul meŭ, şi numaĭ cu un *argǎţel* ce l'am de-abia le pot dovedi...“

Sensul maĭ obicĭnuit este, din contra, acela de un argat fórte tînǎr, dar puternic saŭ îndrǎzneţ.

Doĭna „Cucul“:

De-ar fi cucul voĭnicel,
Mi l'aş prinde *argǎţel*...
(Alex., Poes. pop. 2. 273).

Balada „Rada“:

Iar un *argǎţel*,
Tînǎr, voĭnicel,
Pe loc s'apuca
De se încerca,
Dunǎrea trecea
Şi ér se 'ntorcea...

v. *Argat.—-el.*

¹**Argǎţèsc, -éscă**, adj.; appartenant au valet, à la valetaille. Ce-va a argatuluĭ saŭ de argat. Muncă *argǎţéscă*. Traĭu *argǎţesc.*

v. *Argat.*

²**Argǎţèsc** (*argǎţit*, *argǎţire*), vb.; valeter, servir comme valet, comme palefrenier; fig.: travailler, se fatiguer sans profit. *Argǎţesc* la móră. Am *argǎţil* la stână. Nu voĭu *argǎţi* pe la Jidanĭ.

A. Pann, Prov. II, 120:

Ş'a-casă dacă 'l aduse,
Sǎ'ĭ *argǎţéscă* îl puse...

Costinescu: „A *argǎţi*, a osteni, a lucra în folosul cuĭ-va fără a li resplătit“.

Basmul „12 fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 231): „Stăpâne, pe mine mĕ bate gândurile să mĕ duc în lume să 'mĭ caut norocul. Destul am *argăţit*...“

v. *Argat.*

Argǎţiă, s. f.; valetage, domesticité, état de palefrenier ou de valet. „*Argǎţiă*, slugărie, sarcina argatuluĭ“ (Costinescu).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13: „Care vra să ḑică, tocmala 'ĭ sfîrşită. Întru chĭar acu 'ndată în *argǎţie*...“

v. *Argat.—-iă.*

Argǎţìme, s. f.; valetaille. Termen colectiv pentru mulţime de argaţĭ.

Alexandri, „Plugurile“:

Treptat câmpul se umbresce sub a brazdelor desime;
El resună 'n mare sgomot de voĭósa *argǎţime*...

v. *Argat.—Argaţiĭ.—Argǎţel.*

Argǎţìre } v. *Argǎţesc.*
Argǎţìt }

¹**Argèa** (plur. *argele*), s. f.; voûte souterraine, d'où: 1°. en tisseranderie: *a*) souterrain où les femmes tissent, et puis: *b*) partie du métier qui sert de siége à la tisseuse; 2°. en architecture, voûte en général, surtout: *a*) charpente qui soutient le toit, *b*) entrée d'une cave, *c*) partie voûtée

d'une église, *d*) niche ; 3⁰. t. de batelier : *argele*, les deux pièces de bois servant à garantir les côtés d'une barque.

I⁰. *argea* în ţesătoriă.

Numaĭ cu acest sens cuvîntul a fost cunoscut pînă acum lexicografilor.

Laurian-Maxim : „*Argea*, grópă săpată în pămînt în formă pătrată şi 'n care véra ţes muĭerile pânda, ĭar ĭérna se pun stupiĭ...“

Costinescu : „*Argea*, bordeĭu, temnic în pămînt, în care ţerancele ţes pânză, materiĭ ce cer local umed...“

„In timpurile trecute, pe când cultura cânepeĭ şi a inuluĭ era în flóre în judeţul nostru, femeĭa dela ţéră obicĭnuĭa a ţese pânda de tort într'un mic bordeĭaş săpat în formă de dreptunghĭu, în care se aşeda resboĭul, ĭar sub resboĭu se făcea o grópă pătrată pentru potnogĭ. Acest bordeĭaş se numĭa *argea*. Umbra şi umiditatea ce domnĭaŭ în *argea* dădeaŭ firelor de tort o duritate, care permitea ca pânda să se ţésă bine şi des, fără a se rumpe vr'un fir, cum s'ar fi întâmplat afară în aer uscat. Acum însă, când nu se maĭ fac pe la noĭ asemenĭ bordeĭaşe, prin *argea* se înţeleg cele doŭ policĭóre, carĭ în sens transversal unesc extremităţile resboĭuluĭ şi servă de scaun pentru femeĭ când ţese...“ (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegiĭ).

A. Pann, Moş-Albu, II, p. 19 :

Apoĭ d'acolo la vale în drumul care mergea,
Văḑu din sat o muĭere ţesênd aci 'ntr'o *argea*,
Şi copiĭ mulţime spuḑă împrejuru'ĭ gurĭ făcênd,
Unĭĭ cereaŭ mamă-papa, alt pentru ţiţă plângênd...

Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73) sfătuĭa femeilor : „Întâĭu furca, apoĭ *argéaoa*, şi cele-lalte în urmă ; nicĭ una să nu'ţĭ scape din mână...“

De la Vrancea, Sultănica p. 12 : „De harnică, harnică, n'are cum maĭfi : unde pune mâna, Dumneḑeŭ cu mila ; sare din vîrful stoguluĭ şi cade ca un fulg ; în *argea* nu i sĕ vĕd mâĭnile ; când tórce, mănâncă caerul...“

Fetelor leneşe neplăcêndu-le ţesutul, de aci ḑicĕtórea pentru ceĭ molatecĭ : „Nu te grăbi ca fata mare la *argea* şi ca văduva la măritat“ (Pann, Prov. III, 15).

Din aceĭaşĭ pricină, într'un cântec din Dobrogea :

Sócră-mea, muĭere rea,
Mĕ trimite la *argea*...
(G. Haldărescu, Constanţa, c. Rasova).

Trimiterea cea silită a feteĭ la *argea*, a maĭ dat nascere şi unuĭ joc copilăresc, care se chiamă :

„La *argea*, căţea ! Se ĭeaŭ de mână maĭ mulţĭ copiĭ, formând un cerc întins. Unul se face mumă şi altul fată. Muma e cu un băţ în mână şi silesce pe fată la *argea*. Fata trece pintre copiĭ etc.“ (G. Popescu, Ialomiţa, c. Broscenĭ).

Argea fiind în cea maĭ strînsă asociaţiune de ideĭ cu fete, de aceĭa într'o mulţime de cântece o găsim în legătură cu ştrengărĭă.

Doĭna „Barbul :

Iată Barbul că trecea
Pe la casa cu *argea*
Unde ţese leliţa ;
Dar ţesea orĭ nu ţesea,
Că din gură tot cânta...
(G. D. T., Poes. pop. 320)

Cântec din „Jocul păpuşelor“ :

Măĭ Căzace, Căzăcele,
Ce caţĭ nóptea prin *argele*...?
(Ibid. 129)

Balada „Sórele şi luna“ :

Făr' de mĭ-a găsit
Şi mĭ-a nemerit

La nouĕ *argele*,
Nouĕ fecĭorele,
In prunduţ de Mare,
Pe unde resare...

şi maĭ jos:

Sóre resărĭa
Şi sóre'mĭ venía
La gură d'*argea*;
Cu dînsa vorbia,
Frumos c'o 'ntreba...
(Ibid. 410)

v. ²·*Resboĭu.*

II⁰. *argea* în architectură.

Deja maĭ sus, în ţesetoriă, noĭ am vĕḑut că sensul fundamental al *argeleĭ* este cel architectonic: bordeĭu, „casula vel cella subterranea“ (L. M.). *Argeaua* fiind o gaură în pămînt acoperită, cuvîntul capĕtă în architectură, pe lîngă înţelesul de ce-va găurit, maĭ cu samă pe acela de bóltă saŭ de partea superióră cea încovoĭată a uneĭ clădirĭ.

„*Argea* se chiamă la un becĭu saŭ la o pivniţă gura cea mare, pe care se vîră bolobócele, şi întrarea cea mică de prin dughénă. Se întrébă, de ex.: pe unde te ducĭ în becĭu? prin *argea*?...“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„*Argea* se numesce tot materialul lemnos la clădirea uneĭ case, afară de păreţĭ, de ex.: costoróbele, grinḑile, căprioriĭ şi léţurile, tóte acestea sînt *argea*. Tot aşa la o şură saŭ alt acaret“ (Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ).

„*Argea* se ḑice scheletul uneĭ case“ (I. Reteganu, Transilv., c. Sâncel).

„La móră *argéua* stă d'asupra în capul amânarilor (N. Vuga, Vasluĭu, c. Bodescĭ).

„*Argea* însemnéză la zidirĭ o formă cercuriă boltită cu pétră; aşa la case, la pivniţe etc.“ (I. Basiliŭ, Iaşĭ, c. Gropniţa).

In privinţa architectureĭ bisericescĭ, ĭată treĭ vechĭ texturĭ fórte importante:

Dosofteĭu, Liturgiar 1683, f. 11 a: „şi ĭase diaconulŭ din dverniţe la mijlocŭlŭ *argĭalĭĭ* cu sveşnice la ambonŭ...“

Ibid. f. 22 a: „de-aciĭ să 'nchinâ amândoĭ, diaconulŭ în *argĭa* unde stă, popa în oltarĭu...“

Acelaşĭ, Synaxar 1683, oct. 26 (f. 88 a): „cumŭ întrară în besĭarica svăntuluĭ la locŭlŭ ce să chéma trivolonŭ la 'ntratulŭ în *argĭa* între ceĭ 2 stlăpi mare de Thessaliĭa ce stau spre-apusŭ...“

Consultând asupra acestor pasage pe I. P. S. Mitropolitul Primat Iosif, a bine-voit a'mĭ respunde că: „*argea* este bólta cea mare a bisericeĭ de sub turlă, obicĭnuit la mijlocul bisericeĭ“; maĭ adăugênd:

„In mănăstirea Némţuluĭ şi pînă astăḑĭ locul din altar, destinat pentru Stareţ şi care este o scobitură boltită în zidul despre Méḑi-ḑi al altaruluĭ, se numesce: *Argéoa* Stareţuluĭ...“

III⁰. *argea* la plutaşĭ.

„Iată ce însemnéză pe la noĭ cuvîntul *argea*: 1⁰. La clădirea uneĭ case, de asupra păreţilor în curmeḑiş se aşéḑă grinḑile, costoróbele şi alte legăturĭ, carĭ tóte la un loc se chiamă *argea*, ér de asupra *argeleĭ* se aşéḑă apoĭ căprioriĭ, pe carĭ se bat léţurile, şi pe léţurĭ draniţa saŭ acoperişul. Se ḑice, de ex.: am radicat *argéua*, maĭ trebue căprioriĭ, léţurile şi apoĭ draniţa. 2⁰. Plutaşiĭ, când fac plute de dulapĭ, lătunoĭ saŭ scândurĭ, pe de laturĭ, adecă la stânga şi la drépta pluteĭ légă strîns câte o grindă, numită *argea*. Aceste *argele* apĕră pluta de a nu se desface, când va fi isbită de valurĭ, de vr'un pod saŭ ţerm etc. Se ḑice, de ex.: am aşeḑat *argelele* ca să întăresc pluta“ (G. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

IV⁰. Derivaţiunea.

La Turcĭ Djagataĭ se găsesce cuvîntul arğa „caisse, boîte“ (Vambéry); acelaşĭ sens are şi latinul arca; totuşĭ nicĭ „arca“ cu „arğa“, nicĭ ambele n'aŭ a face cu românul *argea*, în care sensul fundamental este anume acela de „locuinţă“. Necunoscênd acest sens fundamental, ci numaĭ pe acela de „ţesetoriă“, Cihac (Dict. II, 636) trage pe *argea* din grecul ἀργαλοῖον (ἐργαλοῖον, ἐργαλεῖον) „outil, métier“, adecă „ἐργαλεῖον τοῦ ὑφάντι, métier du tisserand“. Din grecul ἐργαλεῖον prin forma latînă vulgară „argalia“ (Du Cange), care însemna „unéltă de curgere“, a remas la Moldovenĭ cuvîntul hărgaĭ, după cum se chiamă pe la Covurluĭu, bună-óră, vasele peste tot: străchinĭ, céunurĭ, racle, linguri etc.; dar dacă din argalia se nasce la Românĭ „argae“ ca din „minutalia“ — „mănuntae“, din „argae“ însă pînă la *argea* trecerea fonetică e fórte anevoe, fără a maĭ vorbi despre sensul cel fundamental de „locuinţă“. Etimologia turcă, cea latină şi cea grécă din ἀργαλοῖον, sînt de o potrivă fără temeĭu.

Numaĭ la Muntenĭ *argea* se ĭea uneorĭ cu înţeles de „métier du tisserand“, ca sinonim cu resboĭu, şi acésta fórte rar chĭar la Muntenĭ, accepţiunea cea maĭ respândită fiind acea de bordeĭu unde se ţese, un fel de cămară în pămînt în care se aşéḑă uneltele de ţesut şi 'n care lucréză fetele: „*argea*, hutte, unde ţerancele fac pânḑă“ (Pontbriant). La ceĭ-lalţĭ Românĭ noţiunea de *argea* e cu totul străină aceleĭ de ţesătură, măcar-că şi 'n Moldova cuvîntul însemnéză un fel de cămară sub pămînt, anume gura uneĭ pivniţe. Ca o nuanţă a aceluĭaşĭ sens este *argea* „firidă“, „un loc găurit în părete“. Şi fiind-că la o casă, ĭar la un bordeĭu maĭ ales, tocmaĭ bólta de sub acoperiş este ceĭa ce 'ĭ dă caracterul de locuinţă, de aci bólta în genere saŭ întréga lemnăriă de sub acoperiş primesce, atât în Moldova precum şi peste Carpaţĭ, numele de *argea*. Tot aşa este şi *argea* la o móră; ĭar prin analogiă, ca un element de întărire, sînt şi scândurile numite *argele* la o plută.

Pe lîngă femininul *argea*, există şi o formă masculină argel, precum se numesce o localitate în Bucovina şi un munte în Muscel. In Banat, după dicţionarul Mss. lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 414), deminutivul argelaş însemnéză o cocĭóbă: „argĕlash, vile tectum“. In fine, cu sensul precis de „casă“, cuvîntul *argea* ne întîmpină într'un preţios pasagĭu la Dosofteĭu, Paremiar 1683, (Noevrie 21, f. 14 a), Jezechiel, XLIV, 4:

...şi mă băgă pre calĭa uşiĭ svintelor ceiĭ de către séverŭ, în potriva *argĭaliĭ*...

...et introduxit me per viam portae quae ad aquilonem, e regione domus (τοῦ οἴκου)...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „şi mă băgă înlăuntru după calé porţiĭ ceĭ despre crivăţŭ, în préjma casiĭ...“

Tot aci vine în ghicitórea poporană despre „Lumînarea“ următorul paralelism:

Dobra grasa
umple casa

saŭ:

Mică, mititea,
Umple odaĭa cu ea...

saŭ:

Ana grasa
Umple casa...

ceĭa ce într'un variant sună:

Mică, mititică
Umple *argéua* cu ea...
(Bulgărescu, Ghicitorĭ, p. 20, 30, 31)

unde, neapĕrat, nu póte fi vorba de „métier du tisserand“, ci numaĭ despre o d a e saŭ c a s ă.

v. *Ana* (p. 1148).

La 1874 (Ist. crit. II p. 50) cunosceam şi eŭ pe *argea* numaĭ cu înţelesul cel ţesetoresc; şi totuşĭ deja de de pe atuncĭ mĕ isbise coincidinţa fonetică şi logică a acesteĭ vorbe cu archaismul elenic ἄ ρ γ ι λ λ α. La 1880 Diefenbach, deşi fórte înrîurit de Cihac, totuşĭ observă şi el: „*argea*, pl. *argele* Dunk, unterirdisches Frauenarbeitsgemach, entspricht merkwürdig dem uralten ἄ ρ γ ι λ λ α“ (Völkerkunde Osteuropas, I p. 259). Cu atât maĭ mult astădĭ, când avem la îndemână un material îndestulător, filiaţiunea între *argea* şi ἄ ρ γ ι λ λ α nu numaĭ se verifică, dar tot-o-dată se póte precisa modalitatea înrudiriĭ.

Grecesce, însă numaĭ în graĭul cel maĭ vechĭu, ἄ ρ γ ι λ λ α însemna „locuinţă sub pămînt“. Aşa la Efor, cu treĭ secolĭ înainte de Crist: „(*Κιμμερίους*) *εν καταγείοις οἰκίαις οἰκεῖν, ἃς καλοῦσιν ἀ ρ γ ί λ λ α ς*“ (ap. Strab. l. V c. 4 § 5, ed. Didot). In vechea limbă macedonénă — fie ea dialect grecesc, fie dialect tracic — ἄ ρ γ ε λ λ α se numĭa o cămară, în care se făcea baiă caldă: „ἄ ρ γ ε λ λ α, *οἴκημα Μακεδονικὸν, ὅπερ θερμαίνοντες λούονται*“ (Suidas, ad voc.). In sfirşit, Stefan Bizantinul (v. *Ἀργιλοι*) ne spune că „în limba Tracilor şórecele se chiĭama a r g i l“: *ὑπὸ Θρᾳκων ὁ μῦς ἄ ρ γ ι λ ο ς καλεῖται*“. Dacă ne aducem a-minte că lătinesce ĭepurele-de-casă se numesce „cuniculus“, adecă gaură, fiind-că — ḑice Varrone (De re rust. I) — „face gaure sub pămînt: „ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant“; dacă ne maĭ amintim că numirile sanscrite ale şóreceluĭ: çuşira şi akhanaka, derivă din çuşi „gaură“ şi khâni „gaură“; atuncĭ se lămurésce dela sine'şĭ pentru ce Traciĭ numĭaŭ pe şórece ἄ ρ γ ι λ ο ς, adecă cu acelaşĭ cuvînt cu care se chiĭăma o gaură, o „locuinţă sub pămînt“.

Din greco-tracicul a r g i l l a saŭ a r g e l l a „locuinţă sub pămînt“ se trage d'a-dreptul românul *argeà* „locuinţă sub pămînt“, cu trecerea fonetică întocmaĭ ca în „măseà=maxilla“, „vergeà = virgella“ etc. Forma masculină a r g e l cu deminutivul a r g e l a ş se apropiă, pe de altă parte, de tracicul ἄ ρ γ ι λ ο ς.

v. [2]·*Argea*. — *Bordeĭu*. — [1]·*Grec*.

[2]·**Argèa**, n. pr. loc. f.; certaines localités en Roumanie. Frunḑescu indică satul *Argeoa* în districtul Tecucĭu. De asemenea *Argéua* în Putna (Bucĭumul roman, t. I p. 40). Intr'o hotărnicià moldovenéscă din 1604 (Melchisedec, Chron. Romanuluĭ I p. 229) se menţionézà în districtul Némţ treĭ puncturĭ topografice numite: *Argea* de jos, *Argea* de sus, *Argea* de mijloc. La plural, un munte în Gorj se chĭamă *Argele*. Pe lîngă acestea, un sat în Bucovina şi un munte în Muscel se ḑice A r g e l.

v. [1]·*Argea*.

Argèl. — v. [1·2]·*Argea*.

Argelàr (plur. *argelarĭ*), s. m.; propriétaire, gardien ou intendant de haras. Formă bănăţenéscă pentru h e r g h e l e g i ŭ (Şaĭnénu, Elem. turc. No. 663).

v. *Herghelegiŭ*.

Argelàş, s. n.; hutte. — v. [1]·*Argea*.

Argèle, n. pr. loc. f. plur. — v. [2]·*Argea*.

Àrgeş, n. pr. loc. m.: 1°. rivière en Valachie; 2°. ville située sur la rivière de ce nom; 3°. district et arrondissement nommés d'après cette ville.

În cuvîntul *Argeş* finalul -e ş nu e un sufix românesc ca în numirile lo-

cale „Brâteş“, „Còrneş“, „Bùteş“, „Gùreş“, "Bàbeş“, „Gròteş“, „Spèdeş“ etc., căcĭ în acestea accentul este tot-d'auna pe penultima şi vocala -*e*- nu scade nicĭ o dată la *i*, pe când *Argeş* se aude fórte des *Argiş*, după cum se citesce şi pe vechĭul sigil municipal al oraşuluĭ, ba une-orĭ chĭar *Argìş*, bunăóră într'o variantă a baladeĭ despre Meşterul Manole:

In sus pe *Argìş*,
Prin ăl cărpeniş,
Prin ăl aluniş...
(G. D. T., Poes. pop. 460)

Cuvîntul dară întreg: *Argeş* saŭ *Argiş* saŭ *Argìş*, cată să fie un împrumut dintr'o altă limbă. De unde însă? Este o întrebare, la care nu se póte respunde fără o cercetare fórte migălósă.

Avem un rîŭ *Argeş* şi avem un tîrg *Argeş*. Rîul *Argeş* isvoresce din muntele Albina, curge în lungime de peste 100,000 stînjenĭ şi se varsă în Dunăre lîngă Olteniţa. Pe malul acestuĭ rîŭ, se află orăşelul *Argeş*, numit maĭ adesea Curtea-de-*Argeş*, avênd astădĭ abia ce-va peste 3,000 locuitorĭ şi după care s'a numit districtul *Argeş* cu vr'o 200,000 locuitorĭ pe vr'o 900,000 de pogóne, compus din şépte plăşĭ, dintre carĭ una se chiamă şi ea *Argeş*. Actuala reşedinţă prefectorală a acestuĭ district sînt Pitesciĭ, orăşelul *Argeş* fiind numaĭ o reşedinţă sub prefectorală.

I°. Rîul *Argeş*.

E vestit prin limpedĭcĭunea apeĭ sale şi prin frumuseţea malurilor. A fost tot-d'a-una plutitor pentru vase micĭ.

In balada „Staĭcul luĭ Vióră“ se înşiră rîurile cu pesce bun:

Ĭalomiţa,
Dîmboviţa,
Argeşul,
Teléjenul,
Tileormanul cu Vedea,
Tóte apele,
Tóte gîltavele...
(Ţara nouă, 1888, 632)

Balada „Mănăstirea *Argeş*“:

Pe *Argeş* în jos,
Pe un mal frumos,
Negru-vodă trece
Cu tovarăşĭ ţece...

şi maĭ la vale:

Mândre cĭobănaş
Din fluer doinaş!
Pe *Argeş* în sus
Cu turma te-aĭ dus,
Pe *Argeş* în jos
Cu turma aĭ fost...

Doĭna „Săbărelul“:

Frunză verde salbă-móle!
Cât mĭ-e *Argeşul* de mare,
Haz ca Săbărelul n'are...
(G. D. T., Poes. pop. 304)

Neculce, Letop. II p. 260: „Şerban Vodă făcuse gătire mare de oştĭ în ţara Muntenéscă, şi făcuse căte-va vase, şeĭce, la *Argeş* cu zahere de sta gata să se scoboare pe Dunăre, şi se agĭunsăse cu toate căpetele Sirbimeĭ pe de ceĭa parte de Dunăre...“

Rîul *Argeş* n'are a face cu anticul Ordessus (*Ὀρδησσός*) din Herodot. Identificarea ambelor numĭ se întemeĭază numaĭ pe aseměnarea lor, o aseměnare însă de tot neorganică, fiind-că iniţialul netonic Or- nu putea deveni Ar-, ba nicĭ dentalul -de- nu avea pentru ce să trécă în guturalul -ge-. Numele antic cel sigur al rîuluĭ *Argeş* nu este Ordessus, ci Mariscus saŭ Marisca; şi étă probe:

Itinerarul luĭ Antonin, Tabla Peutingeriană şi Notitia Dignitatum, carĭ în privinţa Dacieĭ resumă cunoscinţele geografice ale Romanilor în primiĭ secolĭ aĭ creştinismuluĭ, înşiră în următorul mod dela apus spre resărit

o serie de localităţi danubiane din Mesia:

Antonin:	Tabla Peuting.:	Notitia Dignit.:
Appiaria.	Appiaris.	Appiaria.
Transmariscam.	*Trasmarisca.*	*Transmarisca.*
Candidiana.	Nigrinianis.	Candidiana.
Teglicio.	Tegulicio.	Teglicio.
Dorostoro.	Durostero.	Durostoro.

Dorostoro, Durostero saŭ Durostoro, Dristor în monumente din evul mediŭ, este Silistria de astădĭ. După Itinerarul luĭ Antonin, între Transmarisca şi Silistria se numĕraŭ 53,000 paşĭ; după Tabla Peutingeriană, 49,000; luând dar o cifră mijlociă între cele doŭ, căpĕtâm ca ce-va destul de positiv: 50,000, ceĭa-ce, după calculiĭ luĭ Canina, basaţi pe anticele mĕsurătorĭ romane autentice de prin muzeele Italieĭ, corespunde cu vr'o 70 pînă la 75 chilometri (L'architettura romana, 1840, t. I p. 102, 453).

Căutând acum pe o mapă acéstă distanţă spre apus de Silistria, noĭ dâm peste puntul unde din partea Românieĭ rîul *Argeş* se vérsă în Dunăre.

La Romanĭ particula trans la începutul unuĭ nume local indica maĭ tot-d'a-una positiunea lîngă o gură de rîŭ saŭ faţă'n faţă; noĭ dicem maĭ tot-d'a-una, fiind-că aŭ putut fi excepţiunĭ, deşi Mannert nu le admite nicĭ de cum, considerând fenomenul ca o regulă generală: „syllaba Trans qua semper castella ultra flumen in barbarico posita signantur" (Res Trajani, 1793 p. 26). Decĭ Trans-marisca însemnéză: „în faţa rîuluĭ Marisca", întocmaĭ precum Transdierna este: „în faţa rîuluĭ Dierna".

Étă de ce toţĭ comentatoriĭ, în unanimitate, aŭ atribuit casteluluĭ Transmarisca locul Turtucaĭuluĭ de astădĭ, orăşel pe ţermul bulgăresc al Dunărĭĭ, avênd în faţă, pe malul românesc, gura *Argeşuluĭ*.

De aci urméză că acest rîŭ, cel puţin acolo unde se cĭocnesce cu Dunărea, se numĭa Marisca.

In adevĕr, Geograful Ravennat din secolul IX pune încă în Dacia: „fluvius Mariscus" (Ravennatis Cosmogr. ed. 1860 p. 179).

Argeş dară, ca nume al rîuluĭ, nu este antic. N'ar fi de mirare chĭar să fie maĭ puţin vechĭu decât *Argeş* ca nume al tîrguluĭ, după cum în Moldova numele rîuluĭ „Bĕrlad" pare a fi maĭ noŭ decât numele tîrguluĭ „Bĕrlad", a căruĭ istoriă se urcă fórte sus în vécul de mijloc. Şi maĭ cu siguranţă se póte dice că rîul Trotuş şĭ-a căpĕtat numele dela orăşelul Trotuş, ĭar rîul Teleorman s'a numit aşa după districtul Teleorman. De'ntâĭu se va fi dis: „rîul *Argeşuluĭ*" şi apoĭ numaĭ *Argeş*, precum un afluinte al *Argeşuluĭ* se dice „rîul Dómneĭ" şi numaĭ „Dómna", ĭar un afluinte al Dómneĭ se dice „rîul Tîrguluĭ" şi numaĭ „Tîrgul".

v. *Bĕrlad*.

II°. Oraşul *Argeş*.

In privinţa vecheĭ importanţe istorice, dintre oraşele Ţĕreĭ-Românescĭ numaĭ dóră Severinul se póte făli de a întrece pe *Argeş*. Totuşĭ vechimea acestuĭa nu se urcă la epoca romană. Monumente saŭ inscripţiunĭ romane pe aci nu se află. Este un tîrg cu totul din vécul de mijloc. La 1332 era în *Argeş* un episcop catolic, Dominicanul Vitus „episcopus Argensis" (Benkö, Milcovia I p. 222). La 1390, se menţionéză în registrele papeĭ Bonifaciŭ IX: „Frater Franciscus de S. Leonardo Ordinis Carmelitorum Electus, Episcopus Argiensis in Valachia", care era sub ascultarea archiepiscopuluĭ de Kolocza în Ungaria (Fejér, Cod. dipl. X, 3 p. 107). Acel episcopat catolic deveni în urmă numaĭ nominal, căcĭ în locu'ĭ s'a rădicat o mitropoliă ortodoxă,

care a ţinut apoĭ pînă pe la începutul secoluluĭ XVI: era un mitropolit în *Argeş* pentru întréga Muntenià, un alt mitropolit în Severin pentru părţile oltene.

v. *Severin.* — *Ungrovlahià.*

Tot-o-dată *Argeşul* era scaun al Domnieĭ, de unde ĭ-a şi remas numele de Curtea-de-*Argeş*. Cele maĭ multe crisóve din secolul XV datézà din *Argeş*. Şi fiind că alfabetul român cirilic nu avea încă pe atuncĭ semnul ѫ pentru sonul ğ (dj), de aceĭa numele vecheĭ reşedinţe princiare se scriea cu r (gh).

In actul slavic dela Vlad Vv. Dracul din 1439 (A. I. R. I p. 85) se ḑice la sfîrşit că: „s'a dat în *Arghişĭ*, dar s'a scris în Tîrgovişte (dana vŭ Argišĭu, pisana že vŭ Trŭgovišti)...“

In actul din 1524 dela Vladislav-vodă (A. I. R. I, 104) ni se spune că de 'naintea porţiĭ mănăstiriĭ din *Arghiş* se afla o casă „de priimirea străinilor“.

Pînă tărḑiŭ scrierea tradiţională *Argheş* saŭ *Arghiş* ne întîmpină chĭar în acte scrise românesce.

Radu-vodă la 1612 (A. I. R. I. p. 119) scrie: „părintelui egumenului lu Efthemie dela sfănta mănăstire deîn *Argheş*...“

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Argish.* Oppidum in Valachia Transalpina“.

Orăşeniĭ din *Argeş*, pînă 'n secolul XVI şi maĭ încóce, eraŭ fórte cunoscuţĭ prin spiritul lor comercial. In vechile registre municipale din Braşov şi maĭ ales din Sibiĭu, publicate de curând, figuréză pe la 1500 o mulţime de negustorĭ din *Argeş*, carĭ aduceaŭ din Ardél tot soĭul de postavurĭ, şele, ferăriĭ, curele, căcĭule, furcĭ, cuţite etc. şi duceaŭ într'acolo pescĭ, maĭ cu samă crapĭ, céră, pieĭ de vulpe, de jder, de vidră, şi apoĭ felurite lucrurĭ din Orient: piper, stafide, covóre, catifele, bogăsiă şi altele.

Ce-va după 1512 Négoe-vodă Basarab a mutat cel întâĭu Mitropolia din *Argeş* la Tîrgovişte, după cum era să se facă deja sub Radu cel Frumos. „Şi aşa se tocmi — ḑice scriitorul contimpuran stareţul Gavriil din Sânt-Agora (A. I. R. I, 2 p. 149) — şi aşa se tocmi ca de acum înainte nicĭ o dată în vecĭ în *Argeş* să nu maĭ fie Mitropolie, ci să fie mănăstire şi arhimandrie“. De atuncĭ încóce a început să scaḑă însemnătatea politică şi economică a acestuĭ oraş. Ceĭa ce n'a perdut însă *Argeşul* nicĭ pînă astăḑĭ, este meşteşugul olărieĭ. Cronicarul săsesc Kraus (Siebenb. Chronik, ed. 1862 t. I p. 55), sub anul 1619, vorbesce cu multă socotinţă despre cărămiḑile saŭ olanele cele smăltate, albe, verḑĭ, albastre şi roşiĭ, carĭ se lucraŭ în *Argeş* şi se exportaŭ de acolo în Transilvania. Câte-va fórte vechĭ din acele cărămiḑĭ, din timpul luĭ Négoe saŭ şi maĭ de'nainte, s'aŭ publicat de d. Tocilescu (Curtea-de-Argeş p. 36):

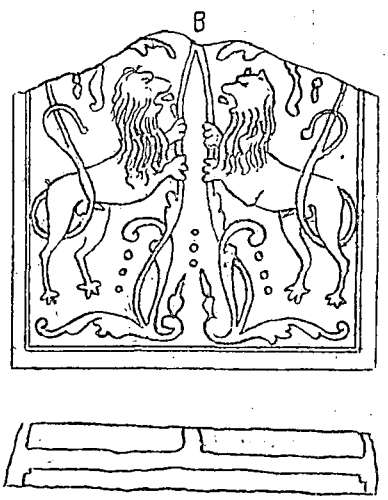

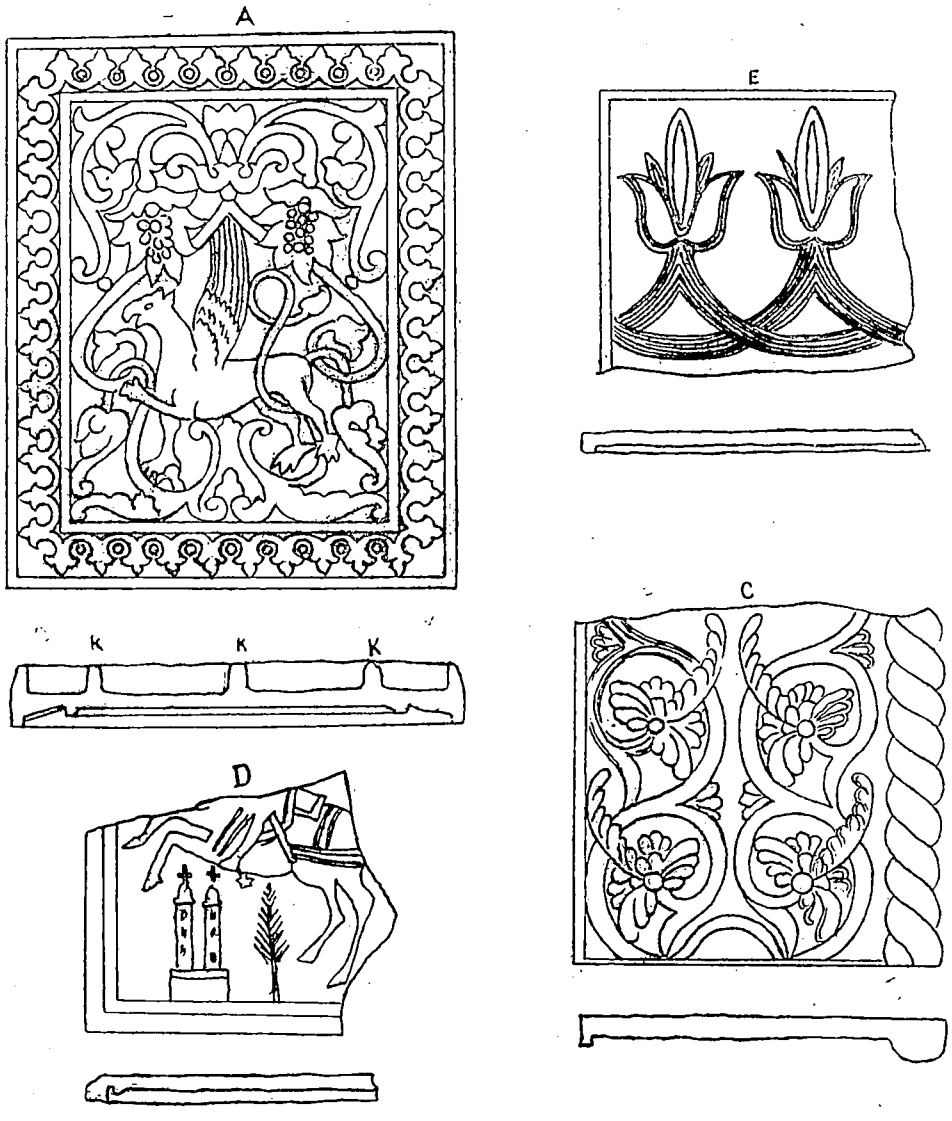

Vechea clădire a Mitropoliei, Négoe a prefăcut'o într'o strălucită mănăstire, pe care iată cum o descriea pe atunci stareţul Gavriil (A. I. R. I, 2 p. 148):

„Şi sparse mitropolia din *Argeş* din „temelia ei, şi zidi în locul ei altă sfântă „biserică, cioplită şi netezită şi să- „pată cu flori, şi a prins pe din lăuntru „toate petrele una cu alta pe din dos „cu scoabe de fer cu mare meşteşug, „şi a vărsat plumb de le-a întărit, şi „a făcut prin mijlocul tinde biserice „12 stâlpi înalţi, tot de pétră cioplţi „şi învîrtiţi, foarte frumoşi şi minu- „naţi, cari închipuesc 12 Apostoli. Şi „în sfântul oltar de asupra prestolului „încă făcu un lucru minunat cu turli- „şoare vărsate, iar ferestrele oltarului „şi ale bisericei cele de pe d'asupra şi „ale tindei tot scobite şi răsbătute prin

„pétră, cu mare meşteşug le făcu; şi „la mijloc o ocoli cu un brâŭ de pétră, „împletit în treĭ viţe şi cĭoplit cu florĭ „şi poleit, biserica cu oltarul dimpre„ună cu tinda închipuind sfânta şi ne„despărţita Troiţă. Ĭar pe de supt stra„şina cea maĭ din jos împrejur a toată „biserica, făcu ca o strașină tot de „marmură albă cioplită cu florĭ, scobite „şi săpate foarte frumos; ĭar acopere„mîntul tot de plumb amestecat cu „cositor, şi crucile pe turle tot poleite „cu aur, şi turlele tot cioplite cu florĭ, „şi unele făcute sucite, şi împrejurul „boltelor făcute steme de pétră cio„plite cu meşteşug şi poleite cu aur. „Şi făcu un cerdăcel dinaintea bisericeĭ „pe patru stâlpĭ de marmură pestriţă, „foarte minunat boltit şi zugrăvit, şi „învălit şi acela cu plumb. Şi făcu „scara bisericeĭ tot de pétră scobită „cu florĭ şi cu 12 trepte semnând 12 „seminţiĭ ale luĭ Israil. Şi pardosi toată „biserica, tinda şi oltarul, împreună „şi acel cerdăcel, cu marmură albă, şi „le împodobi pe din lăuntru şi pe din „afară foarte frumos, şi toate scobi„turele petrelor pe din afară le văpsi „cu lazur albastru, ĭar florile le polei „cu aur. Şi aşa vom puté spune cu „adevărat, că nu este aşa mare şi so„bornică ca Sionul, carele îl făcuse „Solomon, nicĭ ca Sfânta Sofia, care „o făcu Iustinian împăratul, ĭar cu „frumseţea este maĭ pe d'asupra de„cât acelea...“

Négoe Basarab n'a făcut alt ce-va — după cum ne-o spune el-însuşĭ într'o inscripţiune slavică din a-drépta întrărĭĭ în biserică — decât a restaura într'un mod radical un templu maĭ vechĭu: „pe care domnia-mea l'am aflat în Curtea-de-*Argeş* sguduit şi ne'ntărit (eże obrêtoh gospodstvo-mi vŭ Dvorŭ Argiš porušena i nepokrŭplena)“. Ar fi cĭudat de a'şĭ închipui cine-va că Domnul va fi dat jos o zidire care, deşi învechită, totuşĭ era încă destul de bună pentru a servi pînă în acel moment de catedrală a ţereĭ. Intr'un asemenea cas n'ar fi avut decât să'şĭ rădice mănăstirea pe un loc slobod. Cuvintele baladeĭ poporane:

Un zid părăsit
Şi neisprăvit,
Câniĭ cum îl vĕd
La el se repĕd,
Şi latr' a pustiĭu,
Şi url' a morţiĭu...
(Alex., Poes. pop. 2. 186)

nu se potrivesc nicĭ cu textul stareţuluĭ Gavriil, nicĭ cu însăşĭ mărturisirea luĭ Négoe.

Peste un secol şi ce-va, o a doua restauraţiune, maĭ puţin radicală, a făcut'o Mateĭu Basarab, despre care ĭată cum vorbesce Duca-vodă într'un hrisov din 1674 (Condica Mss. a Argeşuluĭ No. I f. 9, în Arch. Stat. din Buc.): „văzând dumnélui răposatul Mateĭu voevod sfânta mănăstire, veche de nesocotiţi ani şi stricată, cu multă cheltuĭală o au înnoit...“

Frumósă era mănăstirea; dar călugărĭĭ nu pré plăceaŭ, se vede, orăşenilor, şi nicĭ cleruluĭ mirén de acolo, ba nicĭ sătenilor de pe'n pregĭur. La 1649 (A. I. R. I p. 107) Mateĭu Basarab scrie: „ţie judetu cu 12 prăgari, şi voao tuturor orăşaniloru şi preuţilor şi diĭaconilor deîn oraşul domnii méle deîn *Argeş*, şi voao rumănilor mănăstirii den satul Flămănzeşti, către acésta vă dau în ştire domniĭa mé pentru că am înţeles dumnie-mé, cum purtaţ mănăstire dumnie-méle şi călugării miei de val cu cuvinte grelé şi relé cum nu se'r cădé, de-i măscăriţ şi le aruncaţ năpăşti că vă umblă cu fămiile, de faceţ mănăstire şi călugării de răs şi de măscară...“

La 1793 mănăstirea a fost înălţată

la episcopiă. De aci însă – dice d. Tocilescu (op. cit. p. 56) – „biserica luĭ „Négoe avu să sufere un şir de incendiĭ „şi de stricăcĭuně, căcĭ la 1838 un noŭ „cutremur îĭ sgudui temeliele, mutând „multe petre din locul lor, pentru care „fu restaurată de episcopul Ilarion „(1828–1845); la 1866, arse seminariul; la 1867 aprile 23, casele, clopotniţa şi paraclisul; şi în fine în „acelaşĭ an, decembre 2, un foc mistui „întreg interiorul bisericeĭ şi împedecă „de atuncĭ de a se maĭ oficia într'însa „serviciul divin". In acest chip, la 1875, s'a început ultima restauraţiune, a patra saŭ a cincea.

Intru cât Vodă Négoe nu săvîrşise alt ce va decât o dregere, tot aşa a făcut şi Regele Carol, ba póte chĭar ce-va maĭ mult, de vreme ce în catedrala metropolitană din *Argeş* de pe la 1512 se maĭ ţinea bine-reŭ o liturgiă, pe când biserica episcopală din 1868 era de tot părăsită. Dar cine óre să fi fost artistul cel restaurator din ţilele luĭ Négoe?

Nu vom desbate aci ipotesa d-luĭ Odobescu despre faĭmosul „meşter Manole"; o lăsâm acésta pentru un alt prilej, ca şi întréga baladă asupra mănăstiriĭ dela *Argeş*, pentru care se află paraleluri la Serbĭ, la Albanesĭ, la Neo-grecĭ, ba şi la Macedoromânĭ (Ţara nouă, 1887 p. 47). Vom constata numaĭ că numele artistuluĭ, pe care l'a întrebuinţat Regele Carol, se scie; dar nu s'a descoperit încă pînă acuma înaintaşul seŭ din epoca cea veche.

v. *Manole.* — *Manea.*

Négoe Basarab începuse lucrarea şi a mers departe, dar n'o isprăvise pe deplin. O inscripţiune slavică din 1526 ne spune că el a murit înainte de sfîrşitul opereĭ sale: „nesŭvrŭšivŭ prêide kŭ vêčniim obitêlem". A terminat'o ginerele seŭ şi urmaşul pe tron, vitézul Radu dela Afumaţĭ. In acea inscripţiune se pomenesce şi un „Dobromir Zugravul", care însă va fi zugrăvit, cel mult, chipurile cele de stil bizantin ale Sfinţilor, dar la partea sculpturală nu s'a amestecat. Intrebarea dară: cine anume fost'a sculptorul din epoca luĭ Négoe, acela care „cĭoplise, neteţise şi săpase cu florĭ", după expresiunea stareţuluĭ Gavriil, şi căruĭa 'ĭ aparţin minunatele „scobiture" de acolo,—este o întrebare nedeslegată.

Un lucru e aprópe de mintea omuluĭ. Apucându-se a isprăvi cele începute şi fórte înaintate de socru-seŭ, Radu dela Afumaţĭ nu avea nicĭ un cuvînt de a nu întrebuinţa pe aceĭaşĭ meşterĭ, nu pe alţĭ nouĭ, şi maĭ ales pe acelaşĭ artist decorator, căruĭa i se datorĭaŭ cele făcute deja maĭ de'nainte. Dacă dară norocul ne-ar sluji cum-va a destăinui pe sculptorul luĭ Radu dela Afumaţĭ, noĭ am avé prin însăşĭ acésta pe sculptorul luĭ Négoe-vodă.

In vechile socotelĭ municipale ale Braşovuluĭ, aflâm sub anul 1522, îndată după mórtea luĭ Négoe: „sculptori qui ecclesiam in Argis proportionare debebat", adecă: „sculptoruluĭ fost însărcinat cu potrivirea bisericeĭ din *Argeş*". Să se bage de samă „debebat", prin care se indică timpul trecut. Numele propriŭ aci lipsesce. Îl găsim însă în aceleaşĭ socotelĭ sub anul 1523: „Todt Istwan vehenti V i t u m „sculptorem et pictorem effigiare eccle„siam in Argis", adică: „s'a dat atâta luĭ Stefan Todt, care dusese în căruţa luĭ pe V i t u s, sculptor şi pictor al bisericeĭ din *Argeş*". Aci érăşĭ să se observe vorba „effigiare", care în latinitatea medievală însemna maĭ cu samă cĭoplirea petreĭ.

Nu vom cerceta, dacă acel „V i t u s sculptor et pictor" era Italian V i t o

saŭ German Veit. Ceĭ maĭ mulţĭ sorţĭ sînt anume pentru italienismul luĭ Vitus. Despre relaţiunile luĭ Négoe cu Germania noĭ nu scim nemic, pe când sînt de-mult cunoscute legăturile sale cu Italia. La 1518 Dogele Veneţian Leonardo Loredano a înălţat pe un ambasador al luĭ Négoe la trépta de „cavaler-aurat", „miles splendidus". In diploma, dată cu acea ocasiune şi care s'a publicat în „Acta Archivi Veneti" (Bielgrad 1863), Loredano vorbesce cu căldură despre prieteşugul seŭ cu Négoe: „suadente amicitia et benivolentia qua vehementer prosequimur ipsum dominum vaivodam". Nu cum-va Vito să fi fost Veneţian? şi anume din numerósa şcólă a celebruluĭ Giacopo Sansovino, gloria Veneţieĭ din acea epocă şi aĭ căruĭa învĕţăceĭ eraŭ fórte căutaţĭ şi se împrăştieaŭ în Europa întrégă ca architecţĭ decoratorĭ? Calea cercetăriĭ e deschisă. In orĭ-ce cas, numele „Vitus" fiind numaĭ catolic şi numaĭ occidental, artistul nu putea fi nicĭ Grec, nicĭ Armén, nicĭ ortodox în genere, şi nu venĭa la noĭ de peste Dunăre, ci de peste Carpaţĭ. Prin urmare, dacă este ce-va oriental în architectura şi maĭ ales în arta decorativă dela *Argeş*, acest ce-va aparţine cu desăvîrşire construcţiuniĭ primitive înainte de Négoe. Italianul Vito saŭ Némţul Veit s'a mărginit a restaura, negreşit cu mult meşteşug şi cu completarea combinativă a lipsurilor, dar totuşĭ numaĭ a restaura.

„Négoe Basarab — ḑice d. A. Odobescu (Scrierĭ t. II. p. 505) — întemeĭetorul mănăstiriĭ dela *Argeş*, nu ne-a „spus nicăĭerĭ, nicĭ în inscripţiunile parietale ale bisericeĭ sale, nicĭ în cartea „de poveţe ce el a scris pentru învĕţătura fiĭuluĭ seŭ Teodosie Voevod, cu „ce ómenĭ s'a servit spre a înălţa aşa „minune artistică, în fundul munţilor „românescĭ. Adunat'a el lucrătorĭ grecĭ „din Constantinopol şi din Anatolia, „carĭ lucrase la marile moschee ale „padişahilor musulmanĭ? Culesu-ĭ-a el „şi de maĭ departe, din ţinuturile Armenieĭ şi ale Georgieĭ, unde crăişoriĭ „creştinĭ aĭ locurilor clădĭaŭ biserice „croite şi decorate cam în felul celeĭ „dela *Argeş*? Nimenĭ nu ne-a spus'o; „nimenĭ acum nu ne-o va maĭ puté „spune..."

Tot aşa d. Tocilescu (op. cit. p. 15) observă despre acéstă mănăstire: „Bisericele Armenieĭ şi Georgieĭ, Manglis, Samthawis, Gelath, Caben, Akhtala, Safara etc. etc., tóte anterióre „cu maĭ multe secole monumentuluĭ „nostru, ne daŭ, dacă nu prototipul, dar „cel puţin o mare parte din elementele necesare pentru a compune decoraţiunea sa sculptată. Găsim aci acelaşĭ sistem de arcaturĭ, adesea întrebuinţat pe feţele exterióre ale bisericelor citate maĭ sus, brâul saŭ „cĭubucul sculptat, aceleaşĭ împletirĭ „şi ornamente, aceleaşĭ rosace, şi în „fine, ceĭa ce'şĭ are importanţa sa, „aceleaşĭ proporţiunĭ în înălţime, acelaşĭ spirit, acelaşĭ stil..."

Cine a fost architectul decorator sub Négoe, ne-aŭ spus'o socotelile municipale dela Braşov: „Vitus sculptor et pictor" (Rechnungen, Kronstadt, t. I p. 460, 505). E şi maĭ uşor a limpeḑi caracterul cel armenesc al minunateĭ biserice dela *Argeş*; adecă — după cum descrie Bayet (L'art byzantin, p. 284) architectura din Armenia — un fond bizantin, mănuit cu multă neatîrnare şi îndrăznélă, aşa că: „l'ornementation et les motifs géometriques qu'ils se plaisent à répéter „rappellent bien plutôt le style persan „et le style arabe".

În vécul de mijloc multe cete de Armenĭ aŭ colonisat peninsula balca-

nică, dintre carĭ unul — vestitul prin vitejiă Ioane Tzimiskes — isbutise chĭar, pe la finea secoluluĭ X, a se urca pe scaunul împĕrătesc al Bizanţeĭ. Bulgaria era plină de Armenĭ, cărora în mare parte li se datoréză acolo nascerea secteĭ eretice a Bogomililor (Jireček, Gesch. d. Bulgaren p. 222). De peste Dunăre eĭ străbătuseră atuncĭ pînă'n Transilvania, unde în apropiarea Ţereĭ-Românescĭ, ba nu departe tocmaĭ de *Argeş*, documentele menţionézĕ pe la 1355 pe un episcop armenesc dela Tălmaciu: „episcopus Armenorum de Tulmachy“ (Cuv. d. bătr. t. II p. 251).

Dar este ce-va şi maĭ lămurit. In Armenia, lîngă lacul Van, există un oraş fórte vechĭu numit *Argeş* (ԱրգԷՏ), rostindu-se cuvîntul întocmaĭ ca românesce, unde pe la începutul secoluluĭ XIV, sub papa Ioane XXII, era şi un episcop: „Zacharias Argis“ (Le Quien, Oriens christianus t. I p. 1448). Ce însemnézĕ acest nume la Armenĭ, nu se scie. Distinsul armenist d. profesor C. Patkanoff dela Petersburg îmĭ împărtăşesce într'o scrisóre: „Quant „à la signification d'Arğēš, ancienne ville „aux bord du lac de Van, je ne trouve „pas dans la langue arménienne exi„stante aucune trace d'une étymologie „satisfaisante“. In adevĕr, în secolul II după Crist lacul Van, lîngă care se află acel oraş, se numĭa deja Argeş, la Ptolemeŭ Arsissa (Ἀρσίσσα), căcĭ Greciĭ numaĭ printr'o sibilantă puteaŭ să represinte sonurile palatale ğ (dj) şi š (sh).

Decĭ:

a) întru cât Româniĭ n'aŭ avut nicĭ o dată colonĭĭ în Armenia, pe când Armeniĭ le-aŭ avut în România;

b) întru cât Argeşul cel armenesc e fără alăturare maĭ vechĭu decât al nostru *Argeş*;

c) întru cât fiinţarea coloniilor armenescĭ tocmaĭ lîngă *Argeş* se constată în secolul XIII prin „episcopus Armenorum“ dela Tălmaciu;

d) întru cât tóte acestea, la un loc cu identitatea perfectă a celor doĕ numĭ, nu pot fi un simplu joc al întâmplăriĭ;

resultă că tîrgul *Argeş* din Carpaţĭ cel de lîngă rîul *Argeş* fusese colonisat în vécul de mijloc de către pribegĭ Armenĭ din tîrgul Argeş cel de lîngă lacul Argeş.

La 1275, după o notiţă contimporană de cronicarul armenesc Smpad (Hist. des Croisades, Doc. arm. 1869 t. 1, p. 608), maĭ multe localităţĭ de lîngă lacul Van, ĭar maĭ cu deosebire Arğēš, fuseseră aprópe dărîmate printr'un şir de cutremure, carĭ se repetară cu urgiă în interval de un an întreg. Póte atuncĭ, póte şi 'ntr'o epocă ce-va maĭ veche, nicĭ într'un cas însă maĭ nouă, o cétă de Armenĭ pribegiseră de acolo şi, ajunşĭ pînă 'n Carpaţĭ, aŭ întemeĭat aci, în memoria cuĭbuluĭ lor, un noŭ Argeş, dând acelaşĭ nume rîuluĭ, după cum tot aşa se chiăma în vechime şi lacul Van. Clădind o biserică în stil armenesc şi îmbrăţişând catolicismul, de nu vor fi fost catolicĭ din trecut, aceĭ Armenĭ aŭ căpĕtat dela Papa un episcop: „episcopus Argensis“, care — strîmtorat de Românĭ — s'a mutat în urmă la Tălmaciu în Ardél: „episcopus Armenorum de Tulmachy“; ĭar vechea biserică armenéscă, mereŭ învechită şi re'noită, dar totuşĭ păstrând cu stăruinţă tiparul seŭ architectonic şi decorativ cel armenesc, a devenit mitropoliă a Ungro-vlachieĭ, apoĭ mănăstire, apoĭ episcopiă.

Vechea marcă a tîrguluĭ *Argeş*, aşa cum o găsim de când cunóscem pe-

ceţile sale municipale, nu de ĭerĭ saŭ alaltă-ierĭ, este vulturul. Iată-o după o pecete din 1629:

Iată-o ĭarăşĭ după o pecete din 1665, păstrată ca şi cea-laltă în Archivele Statuluĭ din Bucurescĭ (Doc. II. Rom. No. 53 şi 54):

Acéstă pecete înfăţişéză anume pe vulturul împĕrătesc, cu care România nu avusese a face dela căderea Constantinopoleĭ şi chĭar cu mult maĭ de 'nainte, de când adecă între Bizanţa şi între România s'aŭ aşedat la mijloc staturĭ şi stătuleţe serbe şi bulgare. Negreşit, nu pe la 1600, nicĭ la 1500, nicĭ la 1400, îşĭ vor fi băgat tîrgoveţiĭ Argeşenĭ pe acest vultur cu doĕ capete în pecetea lor, şi anume în pecetea cea municipală, nu cea bisericéscă. Din dată însă ce noĭ scim acuma că oraşul *Argeş* fusese colonisat cam în secolul XIII de un stol de Armenĭ, plecaţĭ din Argeşul cel de lîngă lacul Van şi veniţĭ în Muntenia prin imperiul bizantin, este de credut că tocmaĭ dînşiĭ sînt aceĭa carĭ deduseră colonieĭ lor drept marcă pe acel vultur, lăsându'l apoĭ moştenire Românilor, de 'mpreună cu numele Argeş şi de 'mpreună cu măiastra biserică.

Să se ĭea bine a-minte, că Armeniĭ ceĭ aşedaţĭ în Muntenia, deşi puteaŭ să împrumute pe vulturul cel cu doĕ capete dela Bizantinĭ, totuşi ar fi fost nu maĭ puţin cu putinţă, ba póte chĭar maĭ firesce, ca dînşiĭ să şi-l aducă d'a-dreptul din Armenia, căcĭ în regiunea Tigruluĭ şi a Eufratuluĭ, precum de-mult arĕtaseră archeologiĭ francesĭ, după carĭ apoĭ şi d. A. Odobescu în studiul seŭ despre „Tesaurul dela Novo-Cerkask“, aquila bicefală e fără alăturare maĭ antică decât la Grecĭ. Nu Armenia o primise dela Bizanţă, ci Bizanţa a primit'o din Armenia. Iată vulturul cel armenesc cu doĕ capete, din cea maĭ adâncă vechime, pe o stâncă dela Eyuk în Cappadocia:

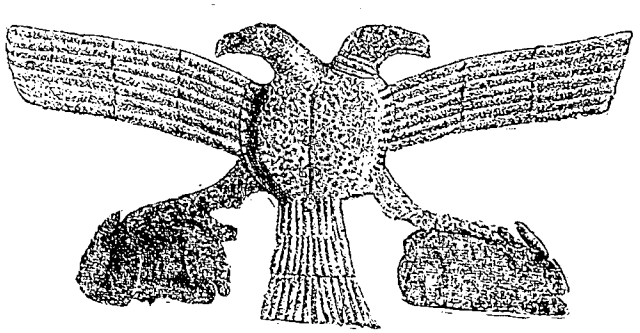

Acéstă obîrşiă a vulturuluĭ argeşén încetéză de a fi o ipotesă, dacă vom recurge la luminile sigilografieĭ. Figurele de prin mărcile municipale, ca şi de prin cele nobiliare, se născeaŭ în vécul de mijloc maĭ ales prin aşa ḑisul „rebus eraldic“ saŭ „armes parlantes“, adică: numele unuĭ lucru semĕnând maĭ mult saŭ maĭ puţin cu numele uneĭ localităţĭ saŭ familie, figura aceluĭ lucru se lua drept marcă ereditară a familieĭ saŭ a localităţiĭ.

v. ¹·*Arap* (p. 1458).

Despre peceţile municipale în specie s'a ḑis de-mult că: „maĭ obicĭnuit figuréză pe ele lucrul al căruĭa nume se aséměnă cu numele oraşuluĭ“ (Heineccius, De Sigillis, 1702 p. 140).

Câte-va exemple:

Capitala Bavarieĭ München are în marcă un călugăr = Mönch;

Berna din Elveţia are în marcă un urs = Bär;

Magdeburgul are în marcă un castel = Burg şi o fată = Magd;

Oraşul Arnstadt are în marcă un vultur, fiindcă în vechĭul dialect franconic vulturul se ḑicea „arn“, cuvînt pe care astăḑĭ locuitoriĭ de acolo nu'l maĭ înţeleg, dar totuşĭ vulturul remâne şi va remâné pe pecetea municipală...

Dacă un popor, printr'un rebus eraldic tras din graĭul seŭ, alcătuesce marca unuĭ oraş, acéstă marcă póte să trécă apoĭ la un alt popor, care înlocuesce pe cel de'ntâiŭ şi nu încetéză de a o întrebuinţa în curs de vécurĭ, deşi pentru dînsul ea nu maĭ are nicĭ un înţeles.

Românesce cuvîntul v u l t u r, şi orĭ-ce alt cuvînt din nomenclatura păseréscă saŭ nepăseréscă, nu se aséměnă de loc cu *Argeş*. Armenesce însă şi numaĭ armenesce, vulturul este rebusul eraldic cel firesc al numeluĭ *Argeş*, căcĭ armenesce şi numaĭ armenesce vulturul se numesce a r g' i v ( ), deja la Hesychius: ἄρξιφος. ἀετόν, παρὰ Πέρσαις.

v. ¹·*Armén*. — ²·*Tălmacĭu*.

Argeşèl, n. pr. loc. m.; ruisseau affluent de Dómna, qui est affluent d'A r g e ş. Frunḑescu: „*Argeşel*, părĭŭ în judeţul Argeş, ce isvoresce din muntele Craĭu şi se vérsă în rîul Dómna“.

Colindă muntenéscă:

Să pascĭ érba câmpuluĭ,
Să beĭ apa munteluĭ,
Luncile Muscheluĭ,
Apa *Argeşeluluĭ*,
Ca să'ţĭ créscă cómă naltă,
Cómă naltă şi învóltă...
(G. D. T., Poes. pop. 72)

v. *Argeş*. — *-el*.

¹·**Argeşén**, **-ă** s. **-că**, adj. et subst.; habitant d'A r g e ş; appartenant à A r g e ş. Ca substantiv: Brăteniĭ sînt *Argeşenĭ* de viţă. Am vĕḑut un *Argeşén* şi o *Argeşéncă*. Ca adjectiv, se ḑice maĭ mult a r g e ş e n e s c: un port a r g e ş e n e s c; olăria a r g e ş e n é s c ă; dar şi *argeşén*, bună-óră:

Dionisie Eclesiarcul (Papiŭ, Monum. II p. 164): „un Nazarie bragadir, şi arhimandritul *Argeşén* şi cu egumenul Vieroşén...“

Numaĭ despre episcopiĭ dela Argeş nu se ḑice nicĭ *Argeşén*, nicĭ a r g e ş e n e s c, ci A r g e ş ì ŭ.

v. *Argeş*. — ²·*Argeşén*. — *Argeşiŭ*.

²·**Argeşén**, n. pr. pers. m. Din substantivul A r g e ş é n „habitant d'Argeş“ s'a născut porecla saŭ numele de familiă *Argeşén*, maĭ ades articulat *Argeşénul*, la feminin *Argeşéncă* saŭ *Argeşénca*.

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 201): „aĕastă

a lor parte de moşie fostu-o-au vândut Ţuica cu fraţii lui Nica i *Argeşan* dintăi lui Tudor feĕorul Radului comis Ştirbéĭu..."

Colindă din Ialomiţa:

Este vătaf *Argeşénul*,
Şi'mĭ are treĭ fete marĭ,
Câte'şĭ triĭ
Cu meserĭĭ:
Imĭ împletesc pe isvóde,
Pe isvóde la năvóde,
La năvóde de mătase
Cu sfóră cu viţa 'n şése...
(G. D. T., Poes. pop. 94).

v. [1]*Argeşén.*

Argeşenèsc, -ă, adj. — v. [1]*Argeşén.*

Argeşénul. — v. [2]*Argeşén.*

Argeşìŭ, adj.; évêque d'Argeş. Precum episcopuluĭ de Buzĕŭ nu i se ḑice Buzĕuan, ci „Buzĕŭ", tot aşa, printr'o imitaţiune nu tocmaĭ potrivită, episcopuluĭ de Argeş, în loc de Argeşén, i se dă epitetul de *Argeşìŭ*, deşi ar fi maĭ corect simplul Argeş.

In códa Pravileĭ luĭ Caragea, 1818, pag. 105: „Iosif *Argeşìu*. Costandie Buzău..."

Constantin Golescu, Călĕtoria 1826, p. 193: „Episcopul nostru răpăosatul întru fericire Iosif *Argeşiu*, carele după ce ş'au făcut închinăcĭuné cătră milostivul Dumnezeu, adormind nu s'au maĭ deşteptat..."

v. *Argeş.* — [1]*Argeşéni.* — *-ìŭ.*

Àrgheviţa, n. pr. loc. f. artic.; ancien village dans la Petite-Valachie.

Act din Mehedinţĭ, 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „să de svintei mănăstiri Tismenei ocine, anume Bistriţa cătă va fi parté lor toată, şi *Argheviţa* jumătate, şi Tăntava..."

v. *Ergheviţa.*

Àrgheş. — v. *Argeş.*

[1]**Arghìr**, 1°. nom propre masculin: Argyre, *Ἀργύριος*; 2°. t. de Mythol. popul.: nom d'un héros légendaire.

Ca nume de botez, se ḑice *Arghir* saŭ *Arghirie.*

Act moldovenesc din 1689 (Cond. Asachi t. I f. 238 b, în Arch. Stat.): „Ion Huebanul şi Marco şi *Arghirie* şi Enache Penişoară..."

Pe la 1820: „*Arghir* Cuza Spatar" (Urechia, Miron Costin t. II p. 535).

Este şi o formă femeéscă. Aşa nevésta luĭ Radu-vodă Mihnea, 1612 (Venelin, Gramaty p. 265), se chiăma Arghira.

Ca termen mitologic, *Arghir* este un fĕt-frumos, care mult a suferit din dragoste pentru ḑîna Iléna şi a căruĭa istoriă în versurĭ, mereŭ retipărită, circuléză la Românĭ ca una din cărţile poporane cele maĭ respândite, alăturĭ cu faĭmósa „Alexandriă".

Costachi Negruzzi, în „Cum am învĕţat românesce", ḑice că în biblioteca luĭ tată-seŭ n'a lipsit: „Istoria luĭ *Arghir* şi a pre-frumóseĭ Elene".

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „...deşi nu înţelegeam pré bine povestirile luĭ *Arghir* cel frumos, dar l'am cetit de maĭ multe orĭ..."

Alexandri, Nobila cerşitóre, sc. 3: „Şi eŭ mĕ duc să mĕ 'mbrac, să mĕ fac frumos ca *Arghir*!..."

Tot la *Arghir* face alusiune Gr. Alexandrescu, „Duhuluĭ meŭ":

Şi viaţa cĭudată a unuĭ Craĭu cu minte,
Care lăsâ pe dracu fără încălţăminte...

Prima ediţiune românéscă a cărţiĭ despre *Arghir* este cea din Sibiĭu la 1800. In prefaţă, Ioan Barac, „dascal normal în Braşov", mărturisesce că a tradus'o din ungurésce: „Mulţĭ citesc istoria luĭ *Arghir* cea în limba ungu-

réscă scrisă". O analisă a lucrăriĭ luĭ Barac, vedĭ în „Cărţile săténuluĭ român" 1886 p. 19—23. Versificaţiunea în multe locurĭ se apropiă de a poesieĭ nóstre poporane, ceĭa-ce a concurs nu puţin la succesul cărţiĭ; de exemplu:

Tînărul dacă pornesce,
Departe călĕtoresce,
Singur numaĭ cu o slugă
Merge dând Domnuluĭ rugă.
O, *Arghire*! lungă calo,
Lungĭ necazurile tale!
Iea d'a-lungul délurile
Şi numĕră jghĭaburilo...

Ciudata ideă de a vedé în acest romanţ o alusiune la cucerirea Dacieĭ de cătră Traĭan nu este românéscă, ci aparţine chĭar Ungurilor. Póte tocmaĭ ea va fi îndemnat pe „dascălul dela Braşov", din patriotism, a traduce cartea românesce. In catalogul Széchenian originalul maghiar este indicat aşa: „Argirus nevü Király-firul, es egy „tündér Szüz-leanyról Historia. Sine „loco et anno, in-9, fol. 16. Auctor „est Albertus Gergei, qui ex Italico „sermone in hungaricum traduxit. Fa„bella vero hac expressa esse dicitur „subjugatae a Romanis Daciae histo„ria" (Catalogus Bibl. Széchenyi, t. I pars I, 1799, p. 35).

Pe la 1778, ḑicĕnd de asemenea că un Albert Gergej tradusese istoria luĭ „Argirus" din italienesce şi că prin ea se represintă cucerirea romană a Dacieĭ, renumitul Benkö (Transilvania, I p. 16) adaugă că: „la ţeraniĭ Un„gurĭ din Ardél acéstă carte este atât „de căutată, ca şi când ar fi ce-va „sacru...".

Cine va fi fost Albert Gergej şi când va fi trăit, nu scim. În orĭ-ce cas, traducerea luĭ *Arghir* „din italienesce" este o farsă. Intre cărţile italiene, vechĭ şi noue, în versurĭ şi'n proză, nicĭ un *Arghir* nu se află. Misteriosul Albert Gergej găsise originalul seŭ maĭ aprópe. Luând un basm românesc, fórte poporan la fraţiĭ noştri de peste Carpaţĭ, el l'a transformat într'o carte ungurésc̆ă versificată, cărĭ — pentru maĭ multă véḑă — ĭ-a atribuit o origine italiană.

A susţiné că basmul cel românesc l'am fi împrumutat óre-când noĭ dela Ungurĭ, e peste putinţă; căcĭ dacă Unguriĭ ar fi avut la eĭ a-casă ce-va asemenea în gura poporuluĭ, ar fi fost absurd din partea luĭ Albert Gergej de a ḑice tocmaĭ poporuluĭ că a tradus din italienesce ceĭa ce poporul cunoscea maĭ de'nainte unguresce; pe când luând basmul dela Românĭ şi dându'l Maghĭarilor sub o altă formă, ca o noutate în limba lor, mistificaţiunea cea italiană se explică dela sine'şĭ.

Basmul românesc în cestiune, ĭată cum îl resumă fraţiĭ Schott (Walach. Mährchen, p. 355): „Un băiat, go„nit de o mamă-vitregă, nimeresce „într'o pădure la un uriaş, cu aju„torul căruĭa prinde o ḑină, răpin„du-ĭ cununa în timpul scăldătoriĭ. Fu„gênd dînsa, el plécă după ea, apucă „prin vicleniă treĭ darurĭ minunate de„la treĭ dracĭ, carĭ se certaŭ pentru „posesiunea lor, şi prin acele darurĭ „isbutesce a redobândi pe ĭubita sa şi „se cunună amîndoĭ...".

Cele patru trăsure caracteristice: 1° prinderea ḑineĭ şi perderea eĭ; 2° protecţiunea unuĭ uriaş; 3°. surprinderea a treĭ darurĭ minunate dela treĭ dracĭ în cértă; 4°. regăsirea finală a ḑineĭ; acesta este fondul Istorieĭ luĭ *Arghir*, cătră care transformatorul ungur a maĭ adaus, póte, unele particularităţĭ specifice maghiare, de exemplu „Négra-cetate=Fekete-város", apoĭ grădina unde petrecea frumósa ḑină etc. (cfr. Wolf-Mannhardt, Zeitschr. f. Mythol. III, 312).

Ca tip, compus din doŭ motive esenţiale: 1⁰. „prinderea ḑîneĭ şi perderea eĭ“, 2⁰. „regăsirea finală a ḑîneĭ“, motive complicate în fie-care sub-tip cu nesce ingrediente sccundare diferite, povestea nóstră e cunoscută, fie ca basm, fie ca o carte poporană, în mai tóte limbile. Nu alt ce-va este faĭmósa rapsodiă sanscrită despre regele Purûravas şi ḑîna Urvaçî. Nu alt ce-va balada germană medievală despre ducele Frederic de Svabia şi ḑîna Angelburg. Nu alt ce-va vechĭa istorióră persiană despre amorul vitézuluĭ cu o ḑînă în romanţul Bahar-Danuş. Nu alt ce-va poema francesă din secolul XIII despre Partenopex de Blois şi ḑîna Melior. Nu alt ce-va, în sfîrşit, pînă şi la selbaticiĭ din Australia, legenda despre regele Tawhaki şi ḑîna Tangotango... Originaiitatea sub-tipuluĭ românesc consistă în caracteristicul adaos la cele doŭ motive esenţiale a altor doŭ subordinate: 1⁰. „surprinderea a treĭ daruri minunate dela treĭ dracĭ în cértă“; şi maĭ ales 2⁰. „protecţiunea unuĭ uriaş“.

O înrudire fórte strînsă cu legenda luĭ *Arghir* ni se înfăţişéză, pînă şi 'n privinţa celor treĭ daruri, în basmul celtic din Bretania: Le géant Calabardin (Revue d. trad. popul. t. 1, 1886, p. 62 sqq.).

D. Dr. At. Marienescu a scris un tractat întreg pe 50 pagine (Pesta, 1872), în care ne asigură că *Arghir* este Apollo Argirotoxos. Unicul folos, pe care'l tragem din monografia d-luĭ Marienescu, este de a puté constata prin varianturile citate de d-sa, cum-că basmul nostru poporan, după ce devenise carte poporană ungurésc̆ă şi s'a re'ntors astfel la Românĭ schimbat la faţă, de aci poporul a început a confunda ambele forme, cea scrisă şi cea nescrisă, dând nascere unuĭ al treilea tip, fórte amestecat.

In acest al treilea tip întră şi următórele legende saŭ credinţe poporane, în carĭ s'a furişat numele luĭ *Arghir*:

„Iléna Cosânḑana, numită şi Lebăda munţilor, căcĭ stăpânĭa munţiĭ carĭ se băteaŭ în capete şi unde era apă de întinerit, a făcut să sufere mult *Arghir* Crăişorul, fiĭu de împĕrat“ (N. Mereuţă, Tutova, c. Mânḑaţiĭ).

„Bătrânĭi spun că în timpurile vechĭ un împĕrat anume *Arghir*, alţiĭ ḑic Troĭan, a luat robĭ dintr'o ţară depărtată şi le-a adus în ţara luĭ şi că Dumneḑeŭ ĭ-a arĕtat drumul spre ţara luĭ prin o mulţime de stele luminóse, carĭ pórtă şi pînă astăḑĭ numele de drumul-robilor; dar robiĭ nu s'aŭ maĭ întors în ţara lor, fiind-că împĕratul, îndată ce a trecut dincóce de Dunăre, a ars podul...“ (D. Constantinescu, Dolj, c. Negoescĭi).

v. *Archir.* — *Cosânḑana.* — *Troĭan.*

²·Arghìr. — v. *Arbiŭ.*

Arghìra. — v. ¹·*Arghir.*

Arghiriĭ, n. pr. loc. m. plur. artic.; un village en Moldavie. Sat din districtul Suceveĭ, menţionat în indicele de pe la 1850 (Bucĭumul roman, 1875 p. 41) ca: „moşie a D-sale Medelniceseĭ Maria Arghiroe“.

v. ¹·*Arghir.*

Arghiròpulo, n. pr. pers. m.; famille noble phanariote.

v. ¹·*Grec.*

Arghisèlă. — v. *Argăsélă.*

Arghisèsc. — v. *Argăsesc.*

Àrghiş. — v. *Argeş.*

Argimagzàr (plur. *argimagzaruri*), s. n.: plainte collective. Termen juridic saŭ maĭ bine politic din epoca Fanarioților. Este turcul de origine arabă 'a r z-i m a h z a r „pétition signée par toutes les personnes présentes“. D. Saĭnénu (Elem. turc. p. 10) maĭ citézĕ formele: *arzmagzar*, *arzumagzar*, *arzmahzar*.

Radu Grecénu (Mag. ist. II p. 134): „După aceĭa Costandin Vodă, întorcându-se cu Curtea domnéscă, împreună cu toțiĭ făcut'aŭ sfat și socotélă și aŭ trimis boĭarĭ la Poartă la împărăție, și anume pre Ghindea vel Vornic, Alexandru vel clucer i Pârvul Logofătul Cantacozino și Preda Brătășanul și alțĭ boĭarĭ mulțĭ cu *arzumagzaruri* d e l a t o a t ă ț a r a ...“

Beldiman, Tragod. v. 713.

Maĭ trimet și din ceĭ tinerĭ pe câțĭ-va a îndemna,
Se supun, încep îndată în Iași a se aduna...
Venind, merg cu toțĭ la Curte, pun la cale, sfatuesc,
Argimagzarĭul la Pórtă să se facă rînduesc...

Ibid. v. 3447:

Boĭerĭĭ din Bucovina, scoposul lui înțeleg;
Ca să întîmpine reul, din eĭ pe unul aleg,
La Țarigrad să resbată cu *argimagzarĭu* înscris;
Stavila se ridicase și drumul era deschis...

v. *Arz.*—*Turc.*

Argint (pl. *argințĭ* și *arginturĭ*), s. m. et n.; argent. Metal prețios de culóre albă, din care se fac bană și care se întrebuințézĕ în industriă. Lat. a r g e n t u m, de unde derivate în tóte limbile romanice (Cihac, I, 16).

In Catastihul mănăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 192, 194 etc.) ne întîmpină forme: *arjintu*, *argintu*, [d']*ârgintu*, *arguntu*, [d']*ergintu*.

Ca unul din cele doŭ metaluri prețióse, *argint* se pune obicĭnuit în legătură cu a u r.

Biblia lui Șerban-vodă, 1688, Zach. IX, 3:

... câștigă *argintul* ca țărâna și adună a u r u l ù ca tina drumurilorĭ...

...thesaurizavit argentum ut humum, et congregavit aurum ut lutum viarum...

„Dacă plóuă după o secetă mare, se dice că: aŭ dat Dumnedeŭ a u r și *argint* pe pământ....“ (C. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

Ca metalul prețios cel maĭ respândit, *argint* se ĭea adesea în înțeles de avuție în genere.

Maxima, cu care Nicolae Muste, Letop. III p. 82, își închee cronica: „la puținteĭ se află acesta dar, ca să nu'ĭ biruéscă pofta lăcomieĭ și iubirea *argintului*...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 131: „iară déca dai tu pământului și diavolului avuția ta, o nemilostive iubitorĭule de *argint*, atunce și sufletul tău va rămâné acolo...“

Despre *argint* neamestecat saŭ încercat, se dice i s p i t i t, l ă m u r i t, p r i s n e, c u r a t, s t r ă c u r a t, a r s...

Coresi, 1577, ps. XI:

.... cuvintele Domnului, cuvinte curate, *argint* a r s...

...eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.

Același pasagiu la Dosofteiu, 1673, f. 16 a:

Că cumu'ĭ *argintul* l ă m u r i t cu focul,
T' sînt sfinte cuvinte c u r a t e cu totul...

Neculce, Letop. II p. 198: „Zic călugăriĭ [dela Putna] să fi fost făcut [Ștefan cel Mare] și sfeșnicele cele marĭ și cele micĭ și policandre și hora tot p r i s n e de *argint*, și pe urmă să le fi luat un Domn și să fi făcut

altele de spijă, care le am apucat şi noĭ..."

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „sau altŭ fĭalŭ de bani, să fie prisne de *argintŭ* curatŭ, şi să fie de plinŭ şi la cumpănă..."

Intre comparaţiunĭ poporane se dice: „curat ca *argintul*, alb ca *argintul*, curat ca *argintul* strecurat" (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa; I. Stănescu, Teleorman, c. Odaĭa).

„Despre un porumb bun se dice: curat ca *argintul* şi uscat ca ferul" (I. Dan, Braila, c. Slujitorĭĭ-Albotescĭ).

„Ţĭ-am dat copilul curat ca *argintul*, şi tu'ţĭ baţĭ joc de el..." (G. Muşcţescu, Muscel, c. Poenarĭĭ).

„Ibricele mele sînt curate ca *argintul*" (P. Mohor, Tutova, c. Puescĭ).

Argintul amestecat se dice spurcat saŭ mincĭunos.

Indreptarea legiĭ, 1652, f. 67 a: „Ori-care zlătarĭu va mesteca aurulŭ sau *argintulŭ* cu alte lucruri fără ştiré stăpânuluĭ, ce se zice de va spurca lucrul şi se va afla mincinosŭ, cu altă cu nemica numaĭ cu capulŭ să plătéscă..."

A acoperi ce-va cu *argint* se dice: a fereca.

Neculce, Letop. II p. 203: „aŭ adus [Alexandru Lăpuşnénul] şi capul sfăntuluĭ Grigorie Bogoslov de stă până astăzĭ la sfanta mănăstire la Slatina, ferecat cu *argint* şi cu petre scumpe..."

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

> Chingile, şéoa luĭ, friul, ferecate cu *argint*,
> Arată cum că luate dela vr'un mare Léh sînt...

Argintul aurit pe d'asupra, se dice suflat cu aur.

v. *Aur.*—¹*Suflu.*

Despre lucrurĭ de *argint* saŭ împodobite cu *argint*:

Nic. Muste, Letop. III p. 12: „Dacă aŭ descălecat Impăratul sub sliban, ĭ-aŭ închinat darurĭ Duca Vodă, caĭ turceştĭ cu podoabe scumpe, lighén cu ibric de *argint*, şi alte darurĭ scumpe..."

Balada „Crăişorul":

> Mândruţa din graiu grăia:
> Na, bade, năframa mea,
> Năframa cea de mătasă
> Pe margini cu *argint* trasa;
> Când *argintul* s'o topi,
> Să scii, bade, c'oĭu muri...
> (Tribuna dela Sibiiu, 1885 p. 91)

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

> Arnăuţĭ cu şuşanele,
> Cu *argint* pe la oţele...

Asemenĭ lucrurĭ de *argint* se dic la plural *argînturĭ*.

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat. f. 36): „*argînturile* ce am dat domnia mé la svănta mănăstire", şi urméză evangeliare ferecate, potirurĭ, cadelniţe, candele, crucĭ..."

Act moldovenesc din 1661 (A. I. R. III p. 240): „Cărăiman de-acii n'au mai întorsu banii lui Gorghiţă şi *argînturile* înnapoi..."

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Cetatea Sucevĭĭ era plină de avere, *argînturĭ*, haĭne, odoare, bucate boĭereştĭ şi neguţitoreştĭ..."

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nicolae din Braşov, p. 128): „unde vorŭ fi acolo frămseţile inélelorŭ şi mărĭa aurului şi sunetele *argînturilor*..."

Când e vorba însă de banĭ, nu se dice la plural *argînturĭ*, ci *argînţĭ*.

Dosofteiu, 1680, ps. XIV: „*argînţĭĭ* săĭ nu-ĭ déde într'aslam...", unde la Silvestru, 1651: „banĭĭ săĭ nu-ĭ dă în camătă..."

Baladă din Ardél:

> Mers'aŭ părinţĭ
> Cu *argînţĭ*

Să'l pota resumpera:
Domni dic ca nu l'or da...
(Pompiliu, Sibiu, 82)

După mitologia poporană, sufletul mortului trece, între cele-lalte, printr'un pod de *argint*.

Doină din Ardél:

Nu mé mai judece nime
Om cu suflet ca şi mine,
Că la podu de arama
Sufletul meŭ va da sémă,
Şi la podu de *argint*
Va fi tare socotit...
(J. B., 176)

Din Bucovina:

Şi mie ca 'mi vor gati
Pod de-aramă
Peste vamă,
Pod de-*argint*
Peste pamint...
(Marian, I, 153)

Alt ce-va este frumósa locuţiune proverbială: „a'şi aşterne un pod de *argint*“ = a ajunge la un scop prin bani saŭ prin mituire.

Cantemir, Chron. II p. 389: „Greciĭ, ştiindu'ş puţănătaté, cu goana nu'ĭ întisiïa [pe Latiniĭ carĭ fugïaŭ la corăbiĭ], ca nu cum-va nevoïa să-ĭ întoarcă în vitejie, ce maĭ vârtos — cum să zice cuvântul — pod de *argint*, pentru ca maĭ pre lesne în corăbiĭ să sae, le aşterné...“

v. *Pod*.

In colinde, se dice că pămîntul stă:

Pe patru stâlpĭ de *argint*
Pré-frumos împodobit...“
(Vrancea, c. Gaurile)

Tot în colinde se pomenesc adesea caĭ şi boĭ:

Cu potcóve de *argint*
Ce bat bine la pământ...

saŭ:

Cu potcóve de *argint*
Ce sînt spornici la fugit...
(Ghităneseu în Analele literare Iaşi p. 37 sq.)

In credinţele poporane ne maĭ întîmpinăm morĭ de aur şi de *argint*.

Colindă muntenéscă:

Nouĕ morĭ pe sub pamint
Şi'alte nouĕ morĭ de vint
Măcinând aur şi'*argint*,
Cu piscóe pe feréstra
Să pice bănet în casa...
(G. D. T., Poes. pop. 88)

Florĭ de *argintĭ*:

Doĭ merĭ împletiţi,
De véră 'nfloriţi,
De tómna roditi,
Cu florĭ mărgăriţi,
Cu florĭ de *argintĭ*...
(Ibid. 80)

Măr de *argint*:

Frundă verde măr de-*argint*,
Când îmi vine mândra 'n gând?
Primăvara la cosit...
(Marian, Buc., II, 182)

Frunde de *argint*:

Basmul „12 fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 236): „Trecură printr'o pădure cu frundele de *argint*, trecură prin alta cu foile de aur...“

Pasere de *argint*:

Fă-mĕ pasére de-*argint*
Cu aripile de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-i dor...
(J. B. 124)

In „Păpărugă“ saŭ invocaţiunea ploiĭ, în Banat se dice:

Bumburel d'*argint*
Varsă pre pământ:
Unde'i valea saeă
Grâŭ mult să se faca,
Unde'i valea plină
Şi maĭ mult să vina
(S. Lluba, c. Mardan).

Invocaţiune către Lună-nouă:

Luna-nouă,
Luna-nouă,

Tarĭ ca *argintul* ne-aĭ găsit,
Tarĭ ca *argintul* să ne laşĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 190)

„Când vede cine-va luna nouă pentru prima óră, se închină, apoĭ se lovesce în frunte cu un ban de *argint* saŭ de care are, ḑicênd vorbele acestea:

Lună nouă, lună nouă,
Taĭe pâĭnea 'n două,
Ţie jumătate,
Mie-a treĭa parte..."
(Ţara nouă 1887 p. 100).

E maĭ cu sémă respândită credinţa poporană că numaĭ *argintul* póte să împusce pe haĭduciĭ ceĭ vestiţĭ.

Balada „Codrénul":

Iar Leonti-Arnăutul,
Inghiţi-l'ar pământul!
Nasturĭ de-*argint* că scotea
De'ncărca o şuşanea
Şi'n Codrén e sloboḑĭa...

unde Alexandri adaugă în notă: „Poporul crede că sînt zale vrăjite pe care numaĭ glonţiĭ de *argint* le póte străbate..."

Balada „Pintea":

Dela noĭ puteţĭ afla,
Că mórtea Pinteĭ va sta
Din treĭ fire de grâŭ sfint
Şi dintr'un plumb mic d'*argint*
Tare'n armă îndesat
Şi la pieptu'ĭ aţintat...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 82).

Balada „Golea Haĭducul":

Nu vĕ maĭ stricaţĭ ĭérba,
Că vĕ trebuĭ unde-va,
Căcĭ pe mine
Nu m'atinge
Nicĭ ferul,
Nicĭ oţelul,
Numaĭ singur *argintul*...
(G. D. T., Poes. pop. 589)

Despre rolul *argintuluĭ* la sfîrşitul cel apocaliptic al lumiĭ,
v. *Antihîrţ* (p. 1233).

Cu poeticul *d* ca în „dalb", într'o colindă:

Cere morĭ pe sub pământ
Care macină *dargint*;
Cu piscóĭa pe feréstră
De pică *argintu* 'n casă...
(Vulpian, Text p. 30).

v. *Aramă*. — *Aur*.

Argintàr (plur. *argintarĭ*), s. m.; argentier, orfèvre. Avea altă dată ca sinonim pe zlătar. Lat. argentarius cu derivate în tóte graĭurile romanice (Cihac). Meşterul care face saŭ care vinde tot felul de lucrurĭ de argint.

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XIX, 24:

... un *argintarĭu* anume Dimitrie, carele făcé beséricĭ de argintŭ....

... Demetrius enim quidam argentarius, faciens aedes argenteas...

unde la Şerban-vodă, 1688: „Dimitrie zlătarĭu," ér in codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 9) compoşiţiunea: argintu-tăetorĭu.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 18 (f. 227 b): „avândŭ *argintarĭuluĭ* acela o sorŭ războlită în dzăcare..."

Pitarul Hristache, Istoria luĭ Mavroieni 1817 (Bucĭumul, 1863, p. 40):

Croitoriĭ, cojocariĭ
Şi săraciĭ *argintariĭ*,
Nu maĭ putea tot lucrând:
Blane, celenchĭurĭ făcênd...

La feminin se ḑice argintărésă.
v. *Argint*. — *Argintăriă*. — [1]*Zlătar*.

Argintăriţă, s. f.; t. de Botan.: argentine, Potentilla anserina. Sinonim cu scrintitóre. Plântă din familia rosaceelor. Şi 'n cele-lalte dialecte romanice se chiamă argentine, arjentina, argentina.

„*Argintariţa* e o plântă mică cu fóiă lată, fórte crestată pe marginí; pe par-

tea cătră sóre albă ca argintul, cu perĭ fórte micĭ, ér pe cea-laltă parte verde deschisă cu periĭ maĭ marĭ. *Argintariţa* e întrebuinţată de unele femeĭ la spĕlatul ólelor în carĭ pun lapte, pentru că smântâna în ólele spĕlate astfel se face maĭ bună...“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Bróştenĭ).

Afară de *argintariţă*, se maĭ aud în popor formele argintică (I. Nour, Bĕrlad) şi argintură (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Argint. — -ariţă. — Scrintitóre.*

Argintàre, **Argintàt** v. *Argintuit. — Arginţit.*

Argintărésă. — v. *Argintar.*

Argintărìă (pl. *argintărĭ*), s. f.; argenterie, vaisselle en argent, objets en argent. Sinonim cu pluralul arginturĭ. Derivă din argintar prin sufixul -ìă.

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „am pus de a topit nisce scule de aur şi tótă *argintăria* câte le aveam lăsate de unii şi alţiĭ amanet la mine; le-am făcut bulgărĭ de aur şi de argint...“

v. *Argintar. — Argint. — -ìă.*

Argintèz (*argintat*, *argintare*), vb.; argenter. Lat. argentare. In graĭu se întrebuinţézĕ maĭ adesea formele maĭ noue: arginţesc şi argintuesc.

v. *Arginţit.*

Argintìcă, t. de Botan. — v. *Argintariţă.*

Argintìŭ, -ìă, adj.; argentin, ayant l'aspect de l'argent. Sinonim cu argintos. Derivă din argint prin sufixul -ìŭ, întocmaĭ ca „aŭrĭŭ“ din „aur“.

Colindă din Dobrogea:

Pe-un cal galben găngurel,
Găngurel şi frumuşel,
Cu scărĭ dalbe *argintiĭ*,
Cu frîŭ cu rastagaliĭ...

(Burada, Călĕt. 79)

Doĭnă diu Ardél:

De m'aş face undo sciŭ
Cuc la pene *argintiŭ*,
Aş gândi să nu maĭ viŭ
Prin locul ăsta pustiŭ...

(J. B., 145)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

A sa barbă ca zepada, a luĭ plete *argintiĭ*,
Faţa luĭ cea cuviósă, ochiĭ seĭ măreţĭ şi viĭ...

Acelaşĭ, Melancolia:

Luna galeşă ce 'ncepe să se 'nalţe cu trufiă,
Arĕtându'şĭ pintre neguri a sa frunte *argintiă*...

Alexandri, „Iérna“:

Ḑiua ninge, nóptea ninge, diminéţa ninge ĕră!
Cu o zale *argintiă* se îmbracă mândra ţĕră...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 34: „Blânda turturică a sosit, ameţită de bucuriă, aprópe de soţul eĭ; ea s'a pus alăturĭ cu dînsul pe o cracă verde a stejaruluĭ; gungunind, ea îşĭ scutură aripele şi'şĭ incovóe guşa *argintiă*...“

v. *Argintos.*

Argintóĭa, n. pr. loc. f. artic.; nom de quelques localités dans la Petite-Valachie. Aşa se chiamă doĕ sate în Dolj şi unul în Mehedinţi (Frunḑescu). La Fotino, în indicele satelor, în Dolj nu se află *Argintoĭa*, ci numaĭ în Mehedinţi: Ἀργιντόγια (Ἱστ. τ. Δακίας, III p. 305). După acéstă din urmă şĭ-a luat numele familia boerésc a Argintoienilor. Sufixul -óĭa în *Argintoĭa* se explică prin alte numirĭ de sate mehedinţene, indicate la Bauer (Mém. sur la Val. 1778 p. 218 sqq.), precum: Stângăcĭóĭa, Lupóĭa, Ghelmegĭóĭa, Vlădóĭa.

V. *Argintoĭanu. — -óĭa.*

Argintoánu. [illegible] d'une famille noble [illegible]. [illegible] [illegible]. Argintoánu [illegible] și *Argintoan* [illegible], cu perderea [illegible]. In textul următor, [illegible] cu articlul între: *Argintoanul*, *Argintoanul*. Acéstă familie boierescă ne-intimpină cam de prin seclul XVII.

Act oltenesc din 1697 (Condica Mss. a Govorei în Arch. Stat. p. 187): „Să se știe boiarii adevăratori și judecători ai părintelui Grigorie egumenul dela sfânta mănăstire Cozia și ai părintelui Paisie egumenul dela sfânta mănăstire Govora, boiarii anume: Dumitrașco căpitan *Argintoanul* i Vasilie căpitan ot Medvejde...“

Altul din 1727 (Cond. Mss. a Horezului No. I în Arch. Stat., f. 320 b): „să chiemați și pe părintele igumen Hurezên și pe dumnélui Costandin *Argintoanul*...“

v. *Argintoan*.

Argintòs,-ósă, adj.: argentin, semblable à l'argent. Sinonim cu a r g i n t i u, către care se referă ca „auros“ către „auriu“, „aramos“ către „aramiu“.

I. Văcărescu, p. 111:

> De unde acum [illegible],
> Sus [illegible] [illegible]
> D'a lui Apollon [illegible]
> [illegible] *argintos*[illegible]...

Bolintinénu, „Cea de pe urmă nópte a lui Mihaiu“:

> Luna [illegible] de dalbe-i *argintóse* [illegible];
> [illegible]
> Căpitanii [illegible]

v. *Argintiu*. — *Aur*[illegible].

Argintuésc [illegible] argenter, couvrir d'une couche d'argent. A poleí sau a acoperi cu a r g i n t. Formațiune denominativă [illegible] prin [illegible] [illegible]
[illegible]

v. [illegible].

Argintuire, [illegible]
— v. *Argintuesc*.

Argintuit,-ă, [illegible] acoperit cu a r g i n t. Sinonim cu a r g i n t a t sau a r g i n ț i t.

Gr. Alexandrescu, „Viața câmpenescă“:

> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]

De la Vrancea, Sultănica p. 170: „Cerul, senin, da în limpede, și acoperea ca un coviltir *argintuit* rotunda arie a pămîntului...“

I. Slavici, Novele p. 190: „...când luna nu se mai vedea decât în marginile *argintuite* ale norului, ei închise ochii...“

v. *Argint*. — *Argintat*.

Argintùra, t. de Botan. — v. *Argintarița*.

Argintu-tăetor. — v. *Argintar*.

Argintùț, s. m.: boule d'argent, boulette d'argent. Deminutiv din a r g i n t, care ne-intimpină în cântece. Sinonim cu a r g i n ț e l.

Balada „Iovița“:

> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]

v. *Argint*. — *Argințel*.

Argint-viu, s. m.: [illegible] argent. Substanță metalică [illegible] a r g i n t i u. [illegible] a r g e n t u m - v i v u m. [illegible]
[illegible]

Din causa mobilităţii sale, *argint-viŭ* servă a caracterisa tot ce este sglobiŭ saŭ nestatornic.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 5: „Când aĭ sci cât îĭ de veselă Marghĭoliţa, fiĭcă-mea, că'ĭ vine logodnicul?... par'că are *argint-viŭ* într'însa... Sare pin casă, frate, şi gĭócă drăgaĭca ca o nebună...“

„Despre un copil pré-vioĭu se ḑice: ĭute ca *argintul-viŭ*“ (A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Balada „Sîrb-sărac:“

Él că'şĭ are-un bidiviŭ
Cu sânge de *argint-viŭ*,
Un fugar neîntrecut
Care sóre n'a vĕḑut
De când mă-sa l'a făcut...

De aci, prin simbolism, credinţa poporană că:

„*Argintul-viŭ* punêndu-se în temelia uneĭ case, apoĭ acea casă nu trece multă vreme şi se dăramă...“ (Th. Coate, Covurluĭu, c. T. Berescĭ).

„Poporul crede că *argintul-viŭ* are puterea de a sparge orĭ-ce zidire, dacă 'l băgâm într'însa...“ (M. Simionescu, Vasluĭu, c. Deleniĭ).

„Un ĭaz sécă, dacă se aruncă în el *argint-viŭ* într'un rît de porc“ (G. Enachi, Covurluĭu, c. Bălintescĭ); după alţĭ: „într'un cap de cal“ (I. Poppa, Iaşĭ, c. Romănescĭ).

„Poporul crede că babele daŭ *argint-viŭ* la ómeniĭ pe carĭ aŭ vre-o pică, şi le sparge trupul; ba dându-se *argintul-viŭ* în ĭazurĭ, le sacă şi pe ele, de nu remâne nicĭ o picătură de apă“ (Preut G. Palladi, Tutova, c. Şendrescĭ).

„Poporul crede că cel ce pórtă *argint-viŭ*, nu se prind vrăjile şi farmecele de el; ĭar celuĭ ce i se dă să bea *argint-viŭ* menit şi vrăjit, móre, fiindcă i se sparge măruntaele în el...“ (I. Folescu, Sucéva, c. Borca).

„*Argintul-viŭ* îl dă o muĭere la altă muĭere ca să móră, ca apoĭ să pótă trăi ea cu bărbatul mórteĭ. Se póte da în mâncare, în vin, apă şi altă beutură. Alţiĭ cred că: cine bea apă maĭ întâĭu din isvorul în care s'aŭ spĕlat helĭ-frumósă, adecă Ielele, bea şi *argintul-viŭ* lăsat de Iele în apă, capĕtă bólă şi móre; decĭ trebue să bea alt *argint-viŭ* din apotecă ca să se vindece de cel beut din isvor, cu care prilej se şi descântă...“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg; cfr. preut D. Nisipénu, Vîlcea, c. Nisipiĭ).

„Vrăjitórea descântă *argintul-viŭ* şi'l trimite cuĭ i se poruncesce. *Argintul-viŭ* plécă singur dela vrăjitóre, şi ajungênd în casa unde e hotărît, se risipesce în cófe, în străchinĭ, în aşternuturĭ şi'n tóte lucrurile din casă. Ceĭ din casă câte-o-dată îl vĕḑ, dar nu pot face nemic ca să'l depărteze. Din toţĭ ceĭ din casă nu se bolnăvesce decât acela care e u r s i t de vrăjitóre. Bolnavul simte un fel de cârceĭurĭ în tot trupul şi se umple de spuḑélă dând din ea un fel de apă. Acésta nu se póte vindeca decât numaĭ prin descântece şi fumurĭ. Se spune că mulţĭ aŭ vĕḑut *argintul-viŭ* călătorind...“ (M. Rădulescu, Ialomiţa, c. Gârboviĭ; I. Bădescu, Muscel, c. Botenĭĭ).

„O fermecătóre u r s e s c e pentru cine-va câte-va dramurĭ de *argint-viŭ*, care plécă singur rostogolindu-se pe pământ pînă ajunge în casa aceluĭa, se lipesce de el saŭ într'ă în el şi'l slăbesce din ḑi în ḑi pînă se usucă şi móre. Dacă însă el prinde de veste, se duce la altă vrăjitóre, care'ĭ u r s e s c e, cum scie ea, noĕ dramurĭ de *argint-viŭ*; îl pune să şéḑă pe o găléţă cu apă ne'ncepută, cu picĭórele p'o mătură, şi'ĭ dă de treĭ orĭ câte treĭ dramurĭ....“ (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

„*Argintul-viŭ* trimis prin fermec merge singur la locul hotărît, se aruncă în vasul cu apă, şi apoĭ bêndu-se, produce bóla numită: ĭ-a dat *argint-viŭ*...“ (S. Diamantescu, Dâmboviţa, c. Petróĭa; R. Michaĭlénu, Mehedinţĭ, c. Vinju-mare).

„Prin dare de *argint-viŭ* se înţelege, când un duşman ĭea mercuriŭ şi'l descântă, trimiţêndu'l la cutare, ca să'l bea în apă, în vin, în rachiŭ, şi atuncĭ după treĭ ḑile saŭ patru saŭ după cum il menesce, îĭ ese bube pe trup, albe şi umplute cu un fel de apă veninósă...“ (Vrancea, c. Găurile).

„*Argintul-viŭ* se póte trimite la cine-va de departe, întră în casă, se vîră in gălétă saŭ in urcĭor, şi când bea apă acela la care este trimis, se bolnăvesce şi móre...“ (I. Popescu, Dolj, c. Băilescĭ; P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

„Bóla umflătureĭ este privită in popor ca dat *argint-viŭ* de vre-o femeiă“ (C. Ghinescu, Teleorman, c. Malu).

„Dacă o femeiă a rĕguşit, saŭ i s'a spuḑit saŭ umflat corpul, atuncĭ ḑice că ĭ-a dat *argintul-viŭ*, şi alérgă la vrăjitóre ca să'ĭ descânte...“ (I. Popescu, Buzeŭ, c. Mărăcinenĭ).

„Când o muĭere simte saŭ işĭ nălucesce că a luat *argintul-viŭ*, numaĭ de cât se duce la vrăjitóre, carea, încălḑind nesce petre, le pune în o căldare cu apă, éră pre muĭerea cu *argintul-viŭ* o acopere cu o ponévă mare şi o pune să stea cu gura căscată asupra căldăriĭ, atuncĭ *argintul-viŭ* cade în căldare şi vrăjitórea i'l arată...“ (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visagu).

„Prin dare de *argint-giŭ* pe aicĭ se înţelege sagnă de cal, care se dă de câtră vrăjitóre şi sparge tot trupul...“ (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricióra).

v. *Cal.* — *Sagnă.*

Jipescu. Opincaru p. 75: „Şi câţĭ copiĭ, câte muĭerĭ şi rumânĭ ca braḑi, nu vĕ fîrşiţĭ dĕ pĕ picióre, pîntru că v'a dat o babă *argintu-ghiŭ*, or cu bobi, or v'a pus în vase şi dĕscântându-vĕ v'a spus că vi s'aŭ scurtat ḑilili, ş'o credeţĭ!..“

Ibid. p. 95: „Cum fuge *argintu-ghiŭ* din ólă 'n doniţă, din doniţă 'n strachină, din strachină 'n bărdac, când ţi'l trimite vrăjitórea, aşa fuge din pungă'n pungă banu dĕ aram...“

v. [2]*Alta.*—*Babă.*—*Cuţit.*—*Dat.*—*Fapt.*

Arginţèl, s. m.; boulette d'argent, morceau d'argent. Deminutiv din argint. Sinonim cu argintuţ, dar mult maĭ întrebuinţat. Termen poetic, ca şi corelativul aurel, cu care maĭ tot-d'a-una se pune in legătură.

Colindă din Bucurescĭ:

Porumb alb că mi-s'alege,
Porumb alb cu guşa verde,
Cu peniţe
Zugrăvite,
C'ochĭ in cap de petre scumpe,
Capu'ĭ bate'n aurel,
Ciocu'ĭ bate'n *arginţel*...

(G. D. T., Poes. pop. 39)

Colindă muntenéscă:

Nalt e mĕrul pin' la cer,
Cu cója de *arginţel*,
Cu mere de aurel...

(Ibid. 81)

Altă:

Şéua'ĭ luce 'n aurel,
Scarile'ĭ in *arginţel*,
Iar bieiul cu măciulia
Şi friul cu străgălia...

(Ibid. 10)

Doĭnă din Ardél:

Şi n'o scrie cu cernéla,
Că de-acela'ĭ multă 'n ţară:
O scrie cu *arginţel*,
Că de-acela'ĭ puţintel...

(J. B., 117)

v. *Argint.*—*Argintuţ.*—*Aurel.*

Argințèsc (*argințit*, *argințire*), vb.; argenter.

v. *Argintuesc.* — *Argințit.*

Argințìre. — v. *Argințesc.*

Argințìt,-ă, adj.; argenté, couvert d'une couche d'argent. Sinonim cu argintat şi argintuit. Se dice şi *argintit*. Tóte formele se pot întrebuința de o potrivă, deşi cea mai corectă este argintat.

Silvestru, 1651, ps. LXVII:

...fi-veţ ca aripile porumbuluĭ *argenţite* şi a căruĭa aripile sănt acoperite cu aurŭ galbenŭ...

...pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi ejus in viriditate auri...

unde la Coresi, 1577: „arepile porumbuluĭ argintite"; la Dosofteĭu, 1680: „aripi de porumbiţâ argintate".

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

A porumbiţeĭ arepĭ sînt pré *argințite*,
Intre umerele eĭ poleite ţinte,
Cu strălucirĭ de aur luminézâ foarte,
Cât preţul a socoti lesne nu se poate...

unde la Dosofteĭu, 1673, f. 105 b:

Ce veĭ dormi'n casâ do ti'ĭ desfăta-te
'n sân de porumbiţâ 'ntr'aripĭ argintate...

v. *Argintuit.*

Àrgiş } v. *Argeş.*
Argìş }

Àrgişte. — v. [2]*Arşiţă.*

Argitoĭànu. — v. *Argintoĭanu.*

Argòs, adj.; t. ecclés.: interdit, suspendu (d'un ecclésiastique). „Termen bisericesc: oprit de a oficia pentru cât-va timp în tot saŭ în parte, pus pentru un timp în neactivitate completă saŭ parţială" (L. M.). Din mgr. ἀργὸς = vgr. ἀεργός: „κάμνω ἀργόν = interdire un prêtre" (Cihac).

Carte patriarcală din 1821 (Uricar, V p. 75): „dacă dupre oare-care chip vă veţĭ aplica înprotiva obşteştiĭ noastre făcătoare de bine puternică înpărăţie, vă avem *argoşĭ* de toată arhierolucrare..."

Beldiman, Tragod. v. 621:

Argos pe mitropolitul şi pe episcopĭ făcea,
Dacă o aşa pricină vor cerca a o tăcea...

v. [1]*Grec.*

Argosèsc (*argosit*, *argosire*), vb.; t. ecclés.: suspendre, interdire (un ecclésiastique). A opri pe un cleric de a funcţiona, ca pedépsă canonică.

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „Patriarhul, sumeţindu-se în acea poruncă, *argosi* pre mitropolitul Leon..."

v. *Argos.*

[1]**Arhànghel** s. **aràngel** (plur. *arhanghelĭ*, *arangelĭ*), s. m.; t. de Théol.: archange. Gr. ἀρχάγγελος, paleo-slav. архангелъ. Cap peste îngerĭ. Sînt doĭ *arhanghelĭ* mai marĭ: Mihail şi Gavriil.

Varlam, 1643, I f. 116 a: „Unde ĭaste Gavriilŭ *Arhanghelŭ* ce mĭ-au dzis să mâ veselescŭ?.."

Teologia grécă îĭ numesce şi archistratigĭ, de unde la Românĭ prin traducere epitetul de voivodĭ.

Constantin Brâncovénu, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 152): „unde să prăznuĭaşte sfântul hram marele archistratig Mihail".

In Legenda luĭ Avram, text înainte de 1600 (Cuv. d. bătr. II, 189 sqq.) cuvîntul *arhagghelŭ* nu se articulézâ nicĭ o dată, după cum nu se articulézâ

„Dumneḑeŭ“ şi „Vodă“: „deştinse *arhagghelŭ* suptu codru...“, „vădzură *arhagghelŭ*...“, „tremése Domnul *arhagghelŭ*...“

In mitologia creştină *Arhanghelĭi* aŭ căpătat rolul special de „genĭi psicopompĭ“, despre care veḑĭ pe larg la Polites, *Νεοελλεν. μυθολ.* p. 302-48.

„Poporul ḑice că Lunĭa este a Sfinţilor Îngerĭ saŭ Voivoḑĭ şi e bine să se postéscă, fiindcă, când móre omul, atuncea vin Sff. Mihail şi Gavriil, carĭ ĭeaŭ sufletul, cu milă şi blânḑĭ, ĭar nu mânioşĭ...“ (Gr. Nicolaŭ, Némţ, c. Crăcăónĭi).

„*Hranghelĭ*, adecă *Arhanghelĭi* saŭ Sfinţiĭ Voivoḑĭ, 8 Noembre, sînt păzitorĭi ómenilor dela nascere pînă la mórte...“ (G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

„La *Arhanghel* merg finiĭ la nănaşĭ cu colacĭ micĭ, după ce la Crăcĭun aŭ fost cu colacĭ marĭ“ (R. Simu, Transilvania, c. Orlat).

v. *Colac*.

„Ḑiua când se serbéză Sfinţiĭ *Arhanghelĭ* se ḑice *hranghel*“ (I. Chirvăsuţă, Tecucĭu, c. Ionăşescŭ).

„Din ceĭ doĭ *Arhanghelĭ*, Mihail are cheile raĭuluĭ, ĭar Gavriil ţine cĭuma de pĕr“ (I. Demetrescu, Brăila, c. Viziru).

Cel maĭ poporan a fost tot-d'a-una *Arhanghelul* Mihail, care el se sub-înţelege tot-d'a-una când e vorba de *Arhanghel* fără nume.

„...cinstitul *Arhanghel*, care, precum bine sciţĭ, cât ḑicĭ treĭ îţĭ scóte scânteĭa cea de suflet din pĕcătosul de trup...“ (Foişóra din Sibiĭu, 1886 p. 11).

„Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cépă, cu castravete şi cu mămăligă gólă, te ducĭ ĭute pĕ copcă, prietene; te ĭea gaĭa fără timp, aghiuţă, or sfântu *aranghĕl* ăl dĕ cere sufletu când e să móră rumânu. Dacă voĭeştĭ să trăĭeştĭ mulţumit, mănâncă ţépăn...“

„Descântec de ceĭ răĭ, adecă când trépĕdă or-şi-ce vită: Ĭa borş şi un cuţit; începe a'l învîrti în óla cu borş, bodogănind: Lunĭ diminéţa saŭ Marţĭ aŭ purces Sf. Voivod *Arhanghel* Mihail să are câmpurile Erusalimuluĭ şi a Garalimuluĭ, de spin şi de mărăcĭune; îndată ĭ-a eşit înainte Precurata fecĭóra Maria şi l'a întrebat: Mihaile Voivodul meŭ! eŭ sciŭ unde mergĭ cu plugul aist de aur, cu boiĭ de aur, cu jug de aur, cu răsteile de aur, cu plazul de aur, cu cotiga de aur, cu rótele de aur şi cu tóte de aur, ca să arĭ câmpiĭ Erusalimuluĭ şi a Garalimuluĭ de spin şi de mărăcĭune; dar eŭ te trimet maĭ întâĭu să mergĭ la gĭoĭana, vita luĭ NN. din satul NN., să o arĭ în inimă eĭ, în maţăle eĭ, în stomahul eĭ, în maĭurile eĭ şi în splina eĭ şi în tot trupul eĭ, dela cap pînă la picĭóre, să o arĭ şi să o curăţescĭ de ceĭ răĭ cu potcitură, de ceĭ răĭ cu întâlnitură, de ceĭ răĭ pe didiochĭu, de ceĭ răĭ pe pismă, de ceĭ răĭ din mâncare, de ceĭ răĭ din răcélă, de ceĭ răĭ din băutură; şi s'o arĭ pînă ce o veĭ face curată ca argintul şi sănătósă ca aurul“ (I. Nuor, Bĕrlad).

Intr'un descântec bucovinén de „cés-reŭ“, adecă de epilepsiă, se descrie:

Arhanghelul Mihail
Cu cal negru pântănog,
Cu noĕ urşĭ,
Cu noĕ ogarĭ,
Născuţĭ
Crescuţĭ
In ḑiua de Sân-Gĭorz făcuţĭ,
Cu paloş de tun,
Cu sabie de fulger
Tăind,
Săpând,
Cés-reŭ căutând.
Dar or-cât o căutat,
Nicăiri nu l'o aflat
Decât numaĭ în trupul luĭ N.

Aflatu-l'o,
Săpatu-l'o,
Tăiatu-l'o,
In cuptĭor de fier aruncatu-l'o,
Cu cocĭorvă de fier inturnatu-l'o,
Cu pilug de fier pisatu-l'o,
Din piuă de fier scosu-l'o,
In sită de fier aruncatu-l'o,
Cu dînsa cernutu-l'o,
Cu dînsa vînturatu-l'o...
(Marian, Descânt. p. 79)

Intr'un descântec „de Ĭele“:

Eşiţĭ din mână, trup, nas, picĭor;
Rădicaţi-vĕ şi mergeţĭ uşor;
Daţi omuluĭ sănătate,
Că M i h a i l cu sabia de foc vĕ bate...
(Tocil., Rev. II t. I p. 385)

De aci în popor o interesantă fusiune din *arhanghelul* M i h a i l şi din vodă M i h a ĭ u c e l v i t é z, amîndoĭ caracteristicĭ prin săbiele lor cele grozave. Preutul Colceriu din satul Măhacĭu de lîngă Turda scrie:

„La noĭ pînă şi pruncĭi aŭ un cântec de primăvĕră, în care ḑic:

Vino sóre,
Pe răzóre,
Că ţĭ-oĭu da o cingĕtóre!
Una mie,
Una ţie,
Una popeĭ Irimie;
Şi un paĭu,
Şi un maĭu,
Şi sabia luĭ M i h a ĭ u,
Capul Turculuĭ să-l taĭ!“

Acest „cântec de primăvĕră“ nu este însă propriŭ Măhăcenilor. El se aude şi pe aĭurĭ în Transilvania. Un variant de lîngă Sibiĭu sună în următorul mod:

Trecĭ, plóe trecĕtóre,
Că vine sórele
Şi'ţĭ taiă picĭórele,
Cu un maĭu,
Cu un paĭu,
Cu m ă c ĭ u c a luĭ M i h a ĭ u;
Sus pe cap,
După cap,
Curge sânge mohorît;
Dă-mĭ căcĭula
Să prind murga;
Murga a fugit,
Plóea s'a risipit!...

In Ţéra-Românéscă acest cântec a scăḑut la un fel de parodiă, în care plóia este ameninţată:

Cu căcĭula luĭ M i h a ĭ u,
Plină cu cojĭ do mălaĭu...
(Conv. d. bătr. II p. 5)

O ingenióscă legendă, culésă în Prahova (Col. l. Tr. 1882 p. 522 sqq.):

„Se ḑice că sf. *Arhanghel* Mihail trăĭa odată pe pămînt. P'atuncĭa era şi el ca toţĭ ómenĭĭ cu slăbicĭunile lor. Când ajunse flăcăiandru, simţi că'ĭ tăcăe inima după o fetiţă tînără, cu faţa albă ca zăpada, cu obrajiĭ rumenĭ ca ciréşa, cu cosiţa négră ca péna corbuluĭ şi cu ochişoriĭ ca mura câmpuluĭ. Frumósa fetiţă nu se arĕta nesimţitóre la ochiĭ dulcĭ ce'ĭ făcea Mihaiŭ — aşa se numĭa sf. *Arhanghel* p'atuncĭa, pentru că nu era încă sfânt — şi orĭ de câte orĭ îl vedea trecênd de vale, se făcea că nu-ĭ apă în cófă şi da fuga la fântână, unde Mihaiŭ mânca la faguri după guriţa eĭ. Aḑĭ aşa, mâine aşa, o duseră eĭ cât o duseră, pînă ce dragostea lor începu să sbârnâie pe la urechile sătenilor, şi de! gurele rele, când n'aŭ de lucru, scot fel de fel de vorbe. Mihaiŭ, ca să ĭasă din gura lumiĭ, făcu ce făcu, că fata era maĭ bogată ca el, şi o luă de nevastă pe Stăncuţa, că aşa se chema drăguţa luĭ. Acuma el credea că are să fie cel maĭ fericit om din lume; dar omul una gândesce şi alta nemerésce: mĭerea Stăncuţeĭ de de'naintea nunţeĭ, după cununiă se prefăcu în fiere otrăvită; din oiţă blândă ajunse scorpie afurisită. Bietul Mihaiŭ nu maĭ putea să'ĭ maĭ între în voe: ḑicea el hăis, ea ḑicea cea; ḑicea cea, ea ḑicea hăis; ḑicea el tunsă, ea rasă; ḑicea el rasă,

ea tunsă; ba raţă, ba răţoiŭ, şi aşa maĭ încolo. Cu tóte astea el suferĭa tot fără să ḑică o singură vorbă: tăcea şi'şĭ vedea de trébă. Dumneḑeŭ, vĕḑênd marea luĭ răbdare, îl făcu sfînt şi 'l însărcină ca să ĭea sufletele ómenilor. Cu tótă sfinţenia luĭ, tot n'a putut să scape de rĕutatea nevesteĭ. Ar fi vrut să'ĭ ĭea sufletul, dar nu'ĭ da voe Cel de sus. O duse el, cât o duse; dar dacă vĕḑu şi vĕḑu, se sculă într'o ḑi de diminéţă, luă zeghea la spinare, puse mămăligă în traistă şi 'şĭ luă lumea în cap. Merse, merse ḑi de vară pînă'n séră, şi ajunse de'naintea unuĭ bordeiŭ, unde bătu în uşă.—Cine-ĭ? întrebă un glas din năuntru.—Om bun, rĕspunse el d'afară. N'avu să aştepte mult, că uşa bordeĭuluĭ se deschise şi un biet muncitor îl pofti înăuntru şi 'l ospĕtă şi'l găzdui. Omul era vesel, că nevasta ĭĭ făcuse un copilaş frumos ca un bujoraş. La masă, din una din alta, ajunse vorba şi la naş. Atuncĭ sf. *Arhanghel* ceru să'ĭ boteze el copilul. Omul primi cu bucurĭă, maĭ cu samă după ce află că naşul e sfânt, pentru că sf. *Arhanghel* ĭĭ spuse tot ce păţise şi cum se făcuse sfânt. A doua ḑi merseră la biserică de botezară copilul şi'ĭ puseră numele Ionică. După ce se întórseră a-casă, întinseră masă mare, se puseră rótă împrejur, bĕură şi se ospĕtară pînă séra, pînă ce ĭeşiră stelele pe cer, când se duseră să se culce. Ca dar de botez, după obiceiŭ, sf. *Arhanghel* îl făcu doftor, şi'ĭ dete o sticluţă, ḑicêndu-ĭ: Când te-o chema la vr'un bolnav, să sciĭ că eŭ sînt acolo maĭ din nainte. Cum veĭ întra în casă, să te uiţĭ la mine; şi dacă me'ĭ vedé la capul bolnavuluĭ, să sciĭ că nu'ĭ scăpare; ĭar dacă me'ĭ vedé la picĭóre, să'ĭ daĭ treĭ picăturĭ din sticluţă, şi se face bine într'o clipélă. Cu meşteşugul ăsta de doftor, Ionică se vesti peste nouĕ mărĭ şi peste nouĕ ţĕrĭ, aşa că vestea luĭ ajunse pînă la Craĭ-împĕrat, care zăcea de nouĕ anĭ şi care chiemase pe toţĭ vraciĭ şi tóte babele din lume fără nicĭ un folos. Auḑind Craĭ-împĕrat de ăst doftor năsdrăvan, care spunea curat dela început de-ĭ scăpare orĭ nu, îl chemă şi pe el. Cum ajunse acolo, împĕratul ĭĭ ḑise:—Iacă, dacă me'ĭ scăpa, îţĭ daŭ jumătate din împĕrăţia mea; ĭar de nu, unde-ţĭ stă tălpile picióreloř, ţĭ-o sta capul. Sărmanul Ionică o sfecli, pentru că vĕḑuse pe naşu-seŭ stând grecesce la capul împĕratuluĭ. Dar în primejdia în care s'afla, ĭĭ veni ce-va în minte. S'apropie de sf. *Arhanghel* şi 'ĭ ḑice: Sfinte naşule, te caută nevasta; e la pórtă... Sfântul *Arhanghel*, cum auḑi de nevastă, o luă la sănătósa, lăsând în pace pe împĕrat, care se şi făcu sănătos numaĭ decât, şi Ionică se întórse a-casă încărcat de darurĭ...“

Intre înjurăturele poporane „de cele sfinte“ nu este uĭtat nicĭ *Arhanghelul*.

Despre lupta *Arhanghelului* cu Aripa-Sataneĭ,

v. *Avestiţa.—Avezuha.*

[2]**Arhànghel** s. **aránghel**, s. m.; t. famil.: fouet. Am vĕḑut în articlul precedinte, că arhanghelul, maĭ cu samă Mihail, pórtă o minunată sabiă, cu care pedepsesce pe ceĭ reĭ. De aci: „*aranghel* se aplică în Muntenia bicĭuluĭ, căruĭa 'ĭ ḑic sfântu *Aranghel*“ (Ispirescu ap. Şaĭnénu, Semasiol. p. 115).

v. [1]*Arhanghel.*

Arhi-, préfixe construit avec des noms pour marquer un degré excessif. Grecul ἀρχι-, care—întrând în cuvinte ca „arhiereŭ“, „arhidiacon“, „arhipăstor“, „arhistratig“, „arhimandrit“ etc.,—se

póte adăuga prin analogiă la numĭ pentru a le da noţiunea superlativă de p r é - p r é, bună-óră: *arhi*-şiret = şiret peste mĕsură.

v. [1]·*Grec.*

Arhidiàcon, s. m.; t. ecclés.: archidiacre. Gr. ἀρχιδιάκονος. „Primul diacon pe lîngă un episcop“ (Costinescu).

v. *Diacon.*

Arhiepiscòp. — v. *Mitropolit.*

Arhierèŭ s. **arhirèŭ**, s. m.; t. ecclés.: évêque, prélat. Sinonim cu v l ă d i c ă. Gr. ἀρχιερεύς. Obicĭnuit se dice *arhiereŭ* la un episcop fără eparhiă; dar, ca termen general, orĭ-ce cleric maĭ sus de arhimandrit şi pînă la patriarh este *arhiereŭ.* In cronice, *arhiereĭ* staŭ totd'a-una maĭ pe sus de toţĭ boĭeriĭ.

Nic. Costin, Letop. II p. 52: „văzănd Costantin Vodă [Duca] aceste obiceĭurĭ nu bune, aŭ socotit cu *Arhiereĭ* ţăriĭ şi cu tot sfatul săŭ şi aŭ legat cu mare blăstem: şi văcăritul şi céra cu miere să nu maĭ fie...“

Ion Canta, Letop. III p. 182: „stringănd pe toţĭ *Arhiereĭ* şi b o ĭ e r i ĭ ţăreĭ, ĭ-aŭ sfătuit să deslege dajdea văcărituluĭ...“

Axinti Uricarĭul, Letop. III p. 180: „aŭ luat zapis iscălit de *arhiereĭ* şi de b o ĭ e r ĭ . . . “

Ibid. 186: „cu blagoslovenia *arhiereilor* şi cu sfatul tuturor b o ĭ e r i l o r...“

In satira poporană „Pascele Ţiganilor“:

Stancĭul nostru paraleŭ,
Cel maĭ mare *arhireŭ,*
Noĭ Ţiganiĭ ne rugâm
Şi la genuchĭ îţĭ cădem,
Să ne daĭ sfinţia ta
Un popă de unde-va...

şi maĭ jos:

Vĕdĕnd Stancĭul paraleŭ,
Cel maĭ mare *arhireŭ,*
Că fiĭ'l ĭubesc mereŭ,
S'a aşedat pe ilâŭ
Ca să'l ĭerte Dumneḑeŭ...
(G. D. T., Poes pop. 262)

v. *Arhipăstor.* — *Vlădică.*

Arhierătèsc (*arhierăţit, arhierăţire*), vb.; être évêque ou prélat.

Dosofteĭu, Synaxar, febr. 25 f. 76 b: „Acesta dintru svinţŭ părintele nostru Ypatie, născutŭ la Chilichiĭa, şi nevoindu-să cu podvigŭ în Galatiĭa, şi *arhierăţândŭ* în Gangra...“

O formaţiune din a r h i e r e ŭ fórte remarcabilă, căcĭ nu s'a născut prin sufixul verbal -e s c, de unde ar fi „a arhierì“, ci s'a compus prin alipirea finaluluĭ -ă ţ e s c din verbul „a împĕrăţi“, în care -ă ţ- se explică din -a t din „împerat“. Astfel *arhierăţesc* ni se înfăţişéză ca o curiósă fusiune din: a r h i e r[eŭ] + [împĕ]r ă ţ e s c.

v. *Codorişte.*

Arhierèsc,-éscă, adj.; episcopal, appartenant à un prélat. Ce-va a a r h i e r e u l u ĭ.

Amiras, Letop. III p. 149: „cu toţĭ Episcopiĭ şi Preuţiĭ îmbrăcaţĭ, Episcopiĭ în veşminte *arhiereştĭ...*“

v. *Arhiereŭ.*

Arhierìă, s. f.; t. ecclés.: fonction ou dignité de prélat. Sarcina saŭ vrednicia de a r h i e r e ŭ.

Patriarhul Dositeĭu către mitropolitul Atanasie din Ardél (Ciparĭu, Fragmente p. 243): „Trebue *arhieria* ta se propoveduesti cuvântul lui Dumnezeu la Sărbi şi la Ruşi pre limba slovenéscă, ĕră la Rumăni pre limba rumănéscă...“

v. *Arhiereŭ.*

Arhimandrià, s. f.; t. ecclés.: archimandritat, abbaye. Mănăstire avênd în capul eĭ un arhimandrit. Vrednicia de arhimandrit.

Omiliar dela Dél, 1644, p. 229: „derept ačasta cei sfinţi şi cinstiţi bărbaţi înnainté destoiniciei de episcupie şi pentru preoţie, pentru *arhimandrie*, fugirâ la pustie...“

Gavriil Stareţul, circa 1525, copiă maĭ nouă (A. I. R. I, 2 p. 149): „şi aşa se tocmi ca de acum înainte nicĭ o dată în vecĭ în Argeş să nu maĭ fie Mitropolie, ci să fie mănăstire şi *arhimandrie*.“

v. *Arhimandrit*.

Arhimandrit (pl. *arhimandriţĭ*), s. m.; t. ecclés.: archimandrite, abbé, prieur. Ngr. ἀρχιμανδρίτης. Sinonim cu egumen şi cu stareţ, dar maĭ sus în ierarhiă monacală. Fie-care mănăstire are un stareţ saŭ egumen; pe *arhimandrit* îl aŭ numaĭ mănăstirile cele maĭ însemnate. Maĭ sus de *arhimandrit* este arhiereul. La călugăriţe sînt stariţe saŭ egumenese, nu însă ce-va corespundĕtor unuĭ *arhimandrit*.

Urechiă, Letop. I p. 143: „In anul 7010 prestăvitu-s'aŭ Paisie *Arhimandritul* şi Egumenul mănăstiriĭ Putniĭ...“

v. *Arhimandrià*.

Arhipăstòr (pl. *arhipăstorĭ*), s. m.; t. ecclés.: prélat, prince de l'Eglise. Formaţiune românéscă din arhi şi păstor, prin analogiă cu „arhiereŭ“ saŭ „arhiepiscop“.

Zilot, Cron. p. 89: „Care [Exarhul Gavriil] de fel fiind Român, trăit aicĭ în tinereţile sale, ucenic al vestituluĭ Kesaríe Episcopul Rîmniculuĭ, nu fu reŭ pentru ţéră, căcĭ se arăta *arhipăstor* vrednic şi cu dorire de turma sa...“

Acelaşĭ p. 91:

Dacă eraĭ neputincĭos
Şi vréĭ al trupuluĭ folos,
Arhipăstor nu puteaĭ fi,
Că nu e sórt'a te trufi,
Ci este pildă să te facĭ
Şi celor neputincĭoşĭ vracĭu...

v. *Arhi.* — *Păstor*.

Arhipăstorèsc,-éscă, adj.; épiscopal, appartenant à un prélat. Sinonim cu arhieresc.

Zilot, Cron. p. 91:

Călugăre! când te-aĭ suit pe scaun *arhipăstoresc*,
Urméză ca să fi sciut canonul Apostolicesc...

Acelaşĭ, p. 88: „dar avea patima ĭubiriĭ de argint, şi'l smintĭa fórte la orânduelile *arhipăstorescĭ*...“

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „să nu se maĭ încredinţeze cărma *arhipăstoréscă* la străinĭ ierarhĭ...“

v. *Arhipăstor*.

Arhipóie. — v. *-óiă*.

Arhistratig. — v. *Arhanghel*.

Àrhon s. àrhonda, s. m.; monsieur, seigneur. Din ngr. ἄρχὸς, ἄρχοντας. Termen din epoca fanariotică. *Arhon* se punea de'naintea numeluĭ boierieĭ: *arhon* spatar, *arhon* postelnic; *arhonda* se întrebuinţa maĭ ales la vocativ.

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni 1817 (Bucĭumul 1863 p. 40):

Şi care nu'ţĭ trecea 'n gând,
Vedeaĭ caftan îmbrăcând;
Şi dintr'un mojic plugar
L'auḑĭaĭ *arhon* şetrar...

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 261: „Asta este fórte lesne de făcut pentru un om ca dumnéta, dar nu şi pentru mine. — Dar de ce, *arhonda*?...“

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 5: „Aĭ gând să şedĭ mult, *arhon* Şatrar?...“

v. *Arhontologhiă.*

Àrhonda. — v. *Arhon.*

Arhondàr s. **arhontàr,** s. m.; „pitancier d'un couvent“ (Cihac); „celui qui, dans un monastère, reçoit les voyageurs et pourvoit à ce qui leur est nécessaire“ (Pontbriant). Ngr. *αρχοντάρης.* In mănăstirile femeiescĭ este o arhondărésă saŭ arhontărésă.

v. *Arhondăriă.*

Arhondărésă s. **arhontărésă.** — v. *Arhondar.*

Arhondărìă s. **arhontărìă,** s. f.; „pitancerie d'un couvent“ (Cihac); „lieu réservé, dans les monastères, aux voyageurs“ (Pontbriant). Ospĕtăriă monăstirescă. Se dicea şi arhondăric saŭ arhontăric = ngr. *ἀρχοντατρίκι* (Costinescu).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 28: „Merseră să se odihnéscă în chilia staretuluĭ, ce slujĭa de *arhontăriă*...“

v. *Arhondar.*

Arhondărìc s. **arhontărìc.** — v. *Arhontăriă.*

Arhontologhìă, s. f.; état de noblesse, degré nobiliaire. Din ngr. *ἀρχοντολογία.* Termen fanariotic.

Hristachi Pitarul, Istoria luĭ Mavroieni 1817 (Bucĭumul 1863 p. 40):

> Alergând care de care
> Să ĭa caftanul maĭ mare,
> Măturând tot duprin casă
> Şi dând pînă la cămaşă,
> Numaĭ şi numaĭ să fie
> În rînd l'*arhontologhie*:
> Să nu remâe maĭ jos
> Decât un altul maĭ prost...

Alexandri, Boĭerĭ şi Cĭocoĭ, act. I sc. 7: „dumnéta trăescĭ la moşie, unde eştĭ stăpân cât un Domn şi n'aĭ prilej, ca noĭ iştĭ din oraş, a te tulbura de călcările ce se fac dilnic în *arhontologhie* şi în drepturile nóstre...“

Ion Ghica, Scrisórea XII: „Lucram şi luptam nu împins de setea de posturĭ bine plătite, saŭ de dorinţa de ranguri pe scara *arhontologhieĭ*...“

v. *Arhon.*

Ària s. **Àrie,** n. pr. pers. m.; t. d'Histoire: Arius, célèbre hérésiarque. Eresiarh din secolul IV, tăgăduind divinitatea luĭ Crist şi afurisit prin Soborul din Niceĭa, dar a căruĭa doctrină a fost îmbrăţişată maĭ târdiŭ de Goţĭ şi de Longobardĭ, *Aria* a fost privit tot-d'a-una de biserică, la Românĭ maĭ cu samă, întocmaĭ ca vîndĕtorul Iuda şi maĭ-maĭ ca însuşĭ dracul.

Varlam, 1643, I f. 189 a: „Doamne, cine ţ'au ruptŭ veşmântulŭ? Şi răspunse de dzise: *Arie*, cela ce dzice că nu săntŭ Dumnedzeŭ adevăratŭ, acela mi l'au ruptŭ...“

Indreptarea legiĭ, 1652, p. 21: „Petru carele opri pre *Arie* Diaconulŭ şi 'l înprăştiè afară de totŭ de besérecă...“

Ibid. p. 604: „cé ce s'au întărit la Nechea să fie deplinŭ, că au stricat spiţele învăţăturii *Arieĭ*, carele aducé de bărfiĭă pentru o fiinţă a Dumnezăiriĭ...“

Antim, Predice p. 91: „[în Niceĭa, Sf. Nicolae] aŭ înfruntat pre începătorul de eresurĭ pre *Aria* şi, ca pre un mincinos şi hulitor împotriva dreptăţiĭ, l'aŭ lovit şi cu palma preste obraz...“

In vechile crisóve, maĭ ales cele muntenescĭ, *Aria* figurézĕ fórte adesea în formula de blăstem.

Vlad Vv. Dracul, 1437 (Venelin, Vlaho-bolg. gramaty p. 79), în tradu-

cere: „să fie ca Iuda şi ca *Aria* şi ca ceĭ ce aŭ ḑis: sângele luĭ asupra nóstră...“

De asemenea la acelaşĭ, 1441 (ibid. p. 69): „să aĭbă parte cu Iuda şi cu *Aria* şi cu toţĭ aceĭ ce s'aŭ lepĕdat de Dumneḑeŭ...“

De asemenea la Dan Vv., 1424 (A. I. R. I, 1 p. 20): „să aĭbă parte cu Iuda şi cu *Aria* şi cu toţĭ aceĭ ce s'aŭ lepĕdat de Dumneḑeŭ...“

Intr'un manuscript moldovenesc din 1655 (Melchisedec, Notiţe istorice p. 67): „să aĭbă parte cu Iuda şi cu de treĭ orĭ blestematul *Arie*...“

Intr'un alt text din 1717 (ibid. p. 123): „să n'aibă parte cu Hristos, ce cu Iuda şi cu trecletul *Arie* şi cu toţi cei lepădaţi de Hristos...“

Ca sinonim cu dracul:

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III p. 215): „ĭar care fraţi vor vré să să améstece într'acéle vii, carele mai sus scriem, să hie treclét şi proclét şi anaftima şi negru ca *Arii*...“

v. *Arienĭ*. — *Blăstem*.

Arià̯n (pl. *Ariani* s. *Arienĭ*), subst. et adj.; sectaire d'Arius, appartenant à la doctrine d'Arius. Ca adjectiv, se ḑice maĭ mult arienesc. Acela ce tăgăduesce, ca eresiarhul Aria, divinitatea luĭ Crist.

Lexicon Budan: „*Arian* = ceĭ de demult, adecă următoriĭ luĭ Arie; ceştĭ de acum, adecă Unitariĭ, Socinianiĭ“.

Varlam, 1643, I f. 40 b: „Domnul Hristos ĭaste Domnu adevăratŭ, nu-i dupâ darŭ fiĭu lui Dumnedzău, cumŭ dzicŭ *Ariĭanii*, ce dupâ fire...“

Antim, Predice p. 196: „Se turbura liniştea cea bisericĕscă de dobitocésca pornire a eresuluĭ arienesc, şi pravoslavia credinţeĭ se lupta de valurile necredinţeĭ...“

v. *Aria*. — *Arienĭ*.

Ariàş. — v. *Arieş*.

[1]**Ariă** s. **àrie** s. **àre** (plur. *ariĭ* şi *ărĭ*), s. f.; 1°. aire, grange, 2°. toute surface plane. In primul sens, care este cel de căpeteniă, e sinonim cu stodolă şi harman: o împrejmuire în lăuntrul căriĭa se îmblătesc saŭ se trieră bucatele. Latinul ārea saŭ āria, de unde span. şi portug. area, ital. aja, provenţ. eira etc. (Cihac). Forma românĕscă cea veche este: *are*, articulat *area*, pe lîngă care ne întimpină însă şi *ariă*. Românĭi din Bihor rostesc pînă astăḑĭ disilabic: *are* (Conv. lit. 1887 p. 1004).

Intinderea *arieĭ* se ḑice faţă saŭ făţar, une-orĭ făţare, avênd în mijloc un par.

Ion Ionescu, Calendar 1845, p. 185: „Trieratul în Moldova se face în chipul următor. Maĭ întâĭu se pregătesce *ariĭa*, a căriĭa mărime se face de 6 stânjinĭ în tóte lăturile dinpregĭur a paruluĭ bătut în mijloc, şi acésta pentru 4 caĭ, şi de 9 stânjinĭ pentru 8 caĭ. Faţa *arieĭ* se cĭoplesce saŭ prăşesce; după aceĭa, dacă pămîntul îĭ uscat, se cară apă şi se udă, ĭar dacă'ĭ móle, se aşterne pae pe dînsa, se vîră caiiĭ şi o bat bine pînă când remâne netedă şi vîrtósă, căcĭ aşa numaĭ se póte strînge sămînţa curată, fără ţĕrnă. După ce s'aŭ bătut bine faţa *arieĭ*, se mătură şi apoĭ se pun de gĭur împregĭurul paruluĭ din mijloc un rînd de snopĭ, depărtaţĭ de un pas dela par...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 82 b: „Oare-cine va arde o curte oare-caré, sau stogŭ cu *arĭa*, sau casâ, să ĭa certare în 8 aĭ...“

Pravila Moldov. 1646, f. 13: „ceĭa ce vorŭ aprinde casa omului sau *arĭa* cu păinĭa, sau *arĭa* cu fănulŭ, în pizmă pentru să'şŭ răscumpere despre vre un vrâjŭmaş ce'i va fi făcut

vre o răutate, pre unii ca aceĭa ca să-i ardză în focŭ...“

Dosofteĭu, Liturgiar, 1683 (Slujba antimisuluĭ f. 48 a): „Molitvă la *arĭa* cĭa cu pâĭne. Domne Dumnedzăulŭ nostru, fântâna bunătăţălorŭ, cela ce poruncişŭ pământuluĭ să scoţă rodă, prin a ta milostivire şi bunătate, blagosloviaşte şi mulţiaşte şi *arĭa* acasta şi căratulŭ vipturilorŭ şerbilorŭ tăĭ; imple şurile lorŭ de totă dulcaţa de rodă...“

Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688, Os. IX, I:

...ĭubit'ai dări preste toată *arĭĭa* grâuluĭ; *arie* şi téscŭ *n'au* conoscut pre eĭ...

...dilexisti munera super omnem a r e a m tritici; a r e a et torcular non cognovit eos...

dar tot acolo şi forma *are*, Matth. III, 11:

...căruĭa e lopata în mâna luĭ, şi vă curăţi *aré* luĭ, şi va aduna grâul luĭ în jitniţă...

...cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit a r e a m suam, et congregabit triticum suum in horreum...

Ultimul pasagĭu sună la Varlam, 1643, II f. 89 a: „acela ce lopata lui ĭaste în mâna lui, şi va răni *aré* sa, şi va aduna grăulŭ său în jitniţa sa...“

Şi maĭ jos, f. 89 b, de doĕ orĭ:

„...ca şi într'o *are* grăulŭ cu plévele...

„... acmu încă eşti î n t r ' *are* înpreună cu grăulŭ...“

Ca şi alţĭ substantivĭ începĕtorĭ cu *a-*, cuvîntul *arĭă* îşĭ asociază maĭ cu preferinţă pe î n t r u în loc de în; bună óră:

Dosofteĭu, Paremiar 1683 (Noevrie 8, f. 7 b): „Şi Ghedeon, fĭĭul luĭ Ioásŭ, mlătiĭa grâŭ î n t r ' *are*...“

Colinda „Pluguluĭ“:

Cu stânga pologĭa:
Din polog
Snop,
Din snop clae făcea,
Din clae
F a ţ ă a l b ă de *arie*...
(G. D. T., Pocs. pop. 142)

Intr'o variantă a acesteĭ colinde:

Unĭĭ seceraŭ,
Unĭĭ snopĭ făceaŭ,
Unĭĭ cară mocânescĭ încărcaŭ,
La *aria* d e a r a m ă căraŭ,
La *aria* d e a r a m ă
Cu s t â l p u l d e a r g i n t...
(Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 46)

Descântec „de albéţă“:

La *aria* cu 'mblătitorĭ o duceţĭ,
Ca 'mblătitorĭĭ în grabă
Miĭ şi fărime s'o facă...
(Marian, Descânt. p. 5)

„Nicĭ o dată ómenĭĭ nu se culcă pe *arie*, căcĭ cred că pe ea jócă nóptea Ielele, care pocesc ómenĭĭ“ (Ilfov, în Ţara nouă 1887 p. 100).

La Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73): „Ca la *arie* când vîntură, paĭele în vînt se duc, ér grâul jos remâne,— o ḑicĕtóre cam revoluţionară.

Alţĭ proverbĭ:

„Orbul îşĭ caută acul în *aria* cu paele, şi surdul îl povăţuesee unde sună“ (Pann, II, 4).

„Decât în faţa *arieĭ* maĭ bine în capul loculuĭ“ (ibid. II, 144; III, 118), cu acelaşĭ sens ca italienesce: „pagare insù l'aja = pagare immediatamente o sul luogo ov' è il creditore“ (Tommaseo), — ḑicĕtóre de veche origine italică agricolă.

Lefile şi veniturile 1776, ed. P. Răşcanu p. 41: „Stogurile de fîn ce vor fi aproape de sat să le îngrădéscă, cum şi stogurile ce vor fi departe de sat şi se va fi obicĭnuit ca să se îngrădéscă ĭarăş dator să fie Vornicul

cu sătenii să puie să le îngrădéscă. Asemine să se urmeze şi la *ariile* cu pâne cé vor fi aproape de sat. Ĭar de se va întîmpla stricăcĭune în ţarină, în grădinĭ, în fânaţe şi la *arii*...“

La plural, în graĭu se aude maĭ mult *ării*.

„Am fost adĭ cu cuşca pĕ la *ăriile* Sohăţenilor ş'am prins v'o 12 potârnichĭ“ (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu).

Boierieĭ de jitnicer din Moldova îi corespundea în Ţéra-Românéscă boieria de clucer za *arià* saŭ de *arià*, literalmente: acela care ţine sub cheiă *aria* = jitniţa.

Aceĭaşĭ sinonimică ne întimpină în Dicţionarul slavo-românesc circa 1670, de origine muntenéscă (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 63 a): „jitniţă, *arie*.

Constantin Brâncovénu, Condica de venitурĭ şi cheltuelĭ, 1694, p. 30: „S'aŭ dat Raduluĭ vel Clucer za *Arie* i luĭ Hasanache Clucer pentru chieltuéla fănuluĭ...“

Bauer, Mém. sur la Val. 1778 p. 60: „Le Vel Kloutziar d'*Aria*. Il étoit autrefois inspecteur des magazins de foin et d'orge, qu'il distribua aux Boyars et aux troupes. Il n'en existe plus aujourd'hui que le nom“.

Arià cu sens de suprafaţă netedă în genere:

De la Vrancea, Sultanica p. 170: „Cerul, scuturat, dă în limpede, şi acopere, ca un coviltir argintuit, rotunda *arie* a pămîntuluĭ...“

A. Vlahuţă, Nuvele p. 101: „se uĭtă în sus la crengile negre şi fără nicĭ o frunză ale mareluĭ pom, şi se aşează trudit sub straşina'ĭ largă, prin care se cerneaŭ mărunţel radele sóreluĭ, presărând *aria* umbrită cu bóbe calde de lumină...“

v. [1]·*Harman.* — *Făţar.* — *Felezuesc...*

[2]·**Àriă**, s. f.; t. d'Astron. popul. — v. [2]·*Harman.*

[3]·**Àriă**, s. f.; t. de Mus.: air, chanson. Curat românesce cântec, fie ca musică, fie ca vorbe. *Arià* e un italienism, întrodus în graĭu pe la începutul secoluluĭ. Îl are şi Lexiconul Budan: „*Arià*, cântare frumósă şi cu măiestriă“.

v. *Cântec.* — *Dic.*

Arìce. — v. [1]·*Aricĭu* (p. 1648).

Aricèl (plur. *aricĕĭ*), s. m.; petit hérisson, petit de hérisson. Deminutiv din aricĭu. Puĭu de aricĭu.

v. *Aricĭóĭcă.* — *Puĭu.*

Aricélă, s. f.; t. de Vétérin.: javart, arêtes. O bólă de caĭ, numită şi simplu aricĭu, ér după Cihac (I, 16) şi aricitură.

Tractat de medicină populară din sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.):

„*Aricéla* cailor. Când vre-un cal este aricit la picere de pişat şi de murdarlâc dela grajd, să ĭaĭ o scârnă de om în care să puĭ piper mult pisat şi să'l oblojeştĭ că se tămăduieşte...“

v. [5]·*Aricĭu.* — *Aricesc.*

Aricèsc (*aricit*, *aricire*), vb. réflex.: gagner une des maladies nommées aricĭu.

v. [4-6]·*Aricĭu.* — *Aricélă.*

Aricèscu (plur. *Aricescĭ*), n. pr. pers. m.; famille noble valaque. Literalmente: posteritatea luĭ Aricĭu.

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 51): „să să ştie ce s'au ales şi Iorgăi logofăt *Aricescul* cu megiĭaşii den Dermăneşti parté lor de moşie de acolo ce să chiamă Dermănésca stănjăni 120, şi pren mijlocul moşii pre lângă dumbravă pre drumu

ales'au Iorgăi log cu megiĭaşii ĭar stănjăni 120, şi pre la capul moşii despre Prăoviţă ĭar au ales Iorgăi log *Aricescul* cu megiĭaşii stănjăni 128..."

v. [1]*Aricĭu.* — *Aricescĭ.*

Aricèscĭ, n. pr. loc. m. plur.; certains villages roumains. Frunḑescu (Dict. topogr. p. 11) indică treĭ sate *Aricescì* în Prahova. Literalmente, este plural din A r i c e s c u.

v. *Aricescu.*

Arichìţă, s. f.; t. pastoral: petit-lait pressuré. Se aude în Oltenia. Sinonim cu j i n t i ţ ă. Este deminutiv dintr'un a r i c h e saŭ a r e c h e, care ar puté să represinte un prototip latin a l i c u l a deminutiv din a l i c a. Se scie că latinul „alica" însemna „bouillie de froment" saŭ „fromentée", un fel de zémă próstă (cfr. Pauly, Real-Encykl. ad voc.), despre care Marţial, XIII, 6, ḑice:

Nos alicam, mulsum poterit tibi mittere dives...

„După ce păstoriĭ storc caş în cupe, remâne zer, pe care'l fierb şi d'asupra'ĭ ése urdă, ĭar ceĭa ce remâne în fundul căldăriĭ se numesce *arichiţă* (C. Stănescu, Dolj, c. Gogoş).

v. *Brânḑă.*

Aricìre, s. f.; „action de gagner le javart" (Cihac).

v. *Aricesc.* — *Aricĕlă.*

[1]**Aricìt,-ă**, adj.; 1° t. de Méd.: dartreux; 2° t. de Vétérin.: atteint d'arêtes ou de mules; 3° t. d'Agron.: rouillé; 4° maigre, étiolé etc. Este participiul trecut din verbul a r i c e s c, representând tóte sensurile cele patologice ale cuvîntuluĭ a r i c ĭ u. Astfel un om bolnav de sgaĭbe este *aricit*; un cal bolnav la copită orĭ o vită este *aricit* saŭ *aricită*; o plântă bolnavă de tăcĭune e *aricită*; apoĭ în genere, ca expresiune a uneĭ stărĭ bolnăvicĭóse, orĭ-ce fiinţă fórte slabă se póte ḑice *aricită.*

Dosofteĭu, Synax. 1683, ghen. 18, despre St. Macarie din Alexandria: „să dusâ la pustie adâncâ de şedzu şĭase luni acolo, unde sântŭ ţânţariĭ mare ca vĭespile, de 'lŭ înpungĭa şi'l potricăliĭa de-aŭ scosŭ v â r c ĭ preste tot trupul; şi după şĭase luni déca ş'aŭ venit la chilie, numaĭ de pre graĭ să cunoştĭa, atâta era de schimosât şi o r b ă l c i t preste tot trupul cât sămăna cu pĭalĭa piluluĭ, aşĭa-ĭ era peliţa *aricitâ*..."

Ibid. fevr. 16, despre St. Marutha: „şi *aricitâ* ţâţa uniĭ femeĭ cu bunătăţ, numaĭ cu sămnatul sfinteĭ cruc o aŭ tămăduit..."

Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muzeul istor. din Bucur.), citând cuvîntul după Dosofteĭu, fără însă a aduce vre-un pasagĭu, îl traduce greşit: „*aricit*, rauh, stachelig", adecă „aspru, ghimpos", ca şi când s'ar trage d'a-dreptul din numele animaluluĭ a r i c ĭ u, pe când cuvîntul însemnéză s g ă i b o s.

„*Aricit* se ḑice la un cal saŭ boŭ ce are a r i c ĭ u, adecă o umflătură cu rană la închieturile de jos dinapoĭ a picĭórelor, din şederea viteĭ într'un loc gunoĭos plin de apă" (P. Huşianu, t. Sculeniĭ).

Balada „Jigmon Craĭu":

Moţoĭu, Moţoĭaş,
Domn din Făgăraş
Câĭne de oraş,
Săruta-mi-l'aş,
Pe-un cal *aricit*
De vine stărcit,
Făcut pe fugit...

(Ţara nouă, 1897 p. 190)

„Un porc mic şi *aricit...*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [4-5-6]·*Aricĭu.*

[2]·**Aricìt**, s. n.; t. de Vétérin.: arêtes, mules. Participiul trecut din a r i c e s c luat ca substantiv, în loc de a r i c é l ă.

v. *Aricélă.*

Aricitùră. — v. *Aricélă.*

Aricĭóĭcă, s. f., hérisson femelle. A r i c ĭ u de partea femeiéscă.

Aricĭóĭca ocupă un loc fórte interesant în mitologia poporană română. Numaĭ prin concursul eĭ se póte descoperi fabulósa plântă numită Ierba-férelor (Eisenkraut, Ferraria), la atingerea căriĭa ferul se sfăramă în clipă.

„Ierba-férelor, poporul îĭ maĭ ḑice a feruluĭ, se crede a fi o buruénă ce se găsesce printre alte ierburĭ şi cu care se póte strica saŭ descuĭa orĭ-ce încuietură; este de colóre roşiă-argintiă; spre a o găsi, trebue a îngrădi bine cuĭbul uneĭ *aricióice* şi a pune la gard un lacăt; venind ea şi neputênd întra la puĭ, va alerga şi va aduce acea ierbă, care se va găsi apoĭ la uşa îngrădĭtureĭ...“ (T. Cĭoban, Tutova, com. Fruntişeniĭ).

Deja Enăchiţă Văcărescu (Poes. 337) a descris acéstă credinţă poporană fórte respândită:

— Am să v'arĕt o minune...
— Ce este minunea? spune!
— Vĕ rog, n'o luaţĭ drept glumă!
Treĭ a r i c e ĭ fără mumă
Ĭ-am închis cu îngrijire,
Să n'aĭbă loc de eşire:
Numaĭ prin uşă se póte
Eĭ d'acolo a se scóte.
Lacătul nu se descue
Nicĭ cu chee, nicĭ cu cue.
Aricĭóĭca mâniată
A fĭarălor ĭarbă cată,
În tot felul se muncesce
Pîn' în sfîrşit o găsesce,
Buruĭana e micşóră,
Ca rubinul roşióră;
Deschide cum o aduce,
Îşĭ ĭa puiĭ şi se duce...

„Se ḑice că ĭérba-férelor se póte căpĕta aşa: să se prindă un puĭu de aricĭu, să se bage sub o trócă, pe trócă să se pună o pétră mare; atuncĭ vine m a m a a r i c ĭ u l u ĭ, aduce ĭérba-férelor la trócă, şi tróca cu pétră cu tot sare de pre puĭul eĭ, ĭérba apoĭ remâne lîngă trócă...“ (P. Olténu, Haţeg).

Cu pré-puţine varianturĭ, legenda circuléză tot aşa în Covurluĭu (c. Foltescĭ), în Tecucĭu (c. Corod), în Gorj (c. Polovragĭ), în Olt (c. Gura-bouluĭ), în Rîmnic-Sărat (c. Tîmboescĭ), în Teleorman (c. Râĭósa), în Prahova (c. Mălăiescĭ), în Brăila (c. Albotescĭ) etc., precum şi la Româniĭ de peste Carpaţĭ (Făgăraş, c. Vaĭdarecea, Copăcel etc.).

Fondul acesteĭ credinţe este de origine italică; dar la vechiĭ Romanĭ nu *aricĭoĭca*, ci g h e u n ó ĭ a era aceĭa care descoperĭa Ierba-férelor: „adactos cavernis eorum (picorum) a pastore cuneos, admota quadam ab his herba, elabi creditur vulgo“ (Plin. H. N. X, 20).

La *aricĭóĭcă* în Banat se ḑice a r i c ĭ ó n e (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

v. [1]·*Aricĭu. — Érba-férelor. — -óĭcă.*

[1]·**Arìcĭu** (plur. *aricĭ*), s. m.; t. de Zool.: hérisson. Mic mamifer insectivor, acoperit în loc de perĭ cu ţepuşe lungĭ şi tarĭ. Lat. h e r i c i u s = ital. r i c c i o = span. e r i z o etc. (Cihac). Pe a-locurĭ se rostesce aspirat: *haricĭu* (Transilv., Făgăraş, c. Copăcel). La Macedo-românĭ *aricĭu* şi *aritzu* (ἀριτζου).

Când îşĭ ascunde sub sine capul şi picĭórele, *aricĭul* ne apare ca un mare ghem spinos, pe care nu poţĭ pune mâna şi de care se feresc animalele.

De aci:

Proverb: „*Aricĭul* cu meşteşug se prinde şi vrabia cu meĭu.“ (Pann, II, 125).

Locuţiune proverbială: „s'a făcut g h e m c a *aricĭul*“ (Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

Cu acelaşĭ sens:

„s'a s g u l i t ca un *aricĭu*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat);

„s'a s t â r c i t ca un *aricĭu*“ saŭ „s'a s g â r c i t“:

Descântec de „vătĕmătură“:

Nu rage ca buhaiĭ,
Nu necheza ca caiĭ,
Nu te s g â r c i ca *aricii*,
Nu te sbate ca chiticiĭ...

(Albina Carpaţilor 1879 p. 326; Marian, Descânt. p. 254).

Basmul „Picĭ, ramură“ (Stăncescu, Basme p. 17): „Ĭa spune şi tu, măĭ cĭobănaş, o poveste. Ce staĭ s t â r c i t ca un *aricĭu*, acolo?...“

„Par'că'ĭ un *aricĭu*, se ḑice despre cel sfiicĭos, care vorbesce fără a se uĭta în ochiĭ omuluĭ“ (S. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭuresciĭ).

Când *aricĭul* păşesce, încet şi mândru, nemic nu'l zugrăvesce maĭ bine ca ghicitórea poporană:

Merge paşa pe uliţe
Cu treĭ miĭ de suliţe...

(Revista populară, 1884 p. 45).

In Bucovina aceĭaşĭ ghicitóre:

Hanţul
Sbanţul
Cu o mie de suliţĭ.

(Sbiera, Poveştĭ p. 321).

Altă ghicitóre despre *aricĭu*:

Am un unchĭaş mare
C'o sută d'aracĭ în spinare...

(G. D. T., Pocs. pop. 217)

saŭ: „am un moş bătrân şi urcă araciĭ la dél“ (Ispirescu, Pilde p. 43).

Destul de apĕrat prin puternica'ĭ armură, *aricĭul* caută să se asigure şi maĭ bine în cuĭbul ce'şĭ sapă pintre buruĭenĭ sub pămînt, unde pare a fi atât de mulţumit cu al seŭ şi numaĭ al seŭ, încât proverbul ḑice:

Te resfaţă într'al teŭ
Ca *aricĭu* 'n cuĭbul seŭ...

(Pann, I, 136)

Ţepuşele *aricĭuluĭ* se chiamă g h i m p ĭ, maĭ propriŭ însă a r i c e.

„Poporul crede că, dacă se împunge cine-va cu g h i m p i ĭ *aricĭuluĭ*, carnea cea rănită cóce de 9 orĭ pînă ce se vindecă“ (N. Priţescu, Teleorman, c. Pîrlita).

In basme, matahala numită Mama-păduriĭ se descrie în următorul mod: „ea avea numaĭ un ochĭu cât un talger, capul ca o căpiţă, coḑile ca măturóiele, pĕrul ca a r i c e l e, dinţiĭ ca secerele, degetele ca ţepóiele, unghiile ca cósele, picĭórele ca răşchitóre...“ (G. Teodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

Aricĭul scóte un glas, despre care se ḑice că p u f n e s c e (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noŭ; Dumbravă, Némţ, c. Uscaţiĭ) orĭ f o r c ă e s c e (T. Cĭobanu, Tutova, c. Fruntişeniĭ; Fălciŭ, c. Iepureniĭ) saŭ f o r c o t e s c e (Carare, Iaşĭ, c. Cucutenĭ). Tot aşa se chiamă glasul vieḑureluĭ saŭ bursuculuĭ, cu care vechile texturĭ şi poporul confundă une-orĭ pe *aricĭu*:

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 310): „хиpогpиа, v i e z u r e, *arič*“.

„*Aricĭul* şi v ĭ e ḑ u r e l e sînt piez reŭ“ (I. D. Spinénu, Severin), — o credinţă poporană, care dintru 'ntâĭu trebuĭ să fi privit numaĭ pe v i e ḑ u r e, căcĭ despre *aricĭu* în parte se ḑice, din contra, că:

„*Aricĭul* la o casă e cu noroc“ (I. Neculaŭ, Némţ, c. Serbeniĭ).

Româniĭ nicĭ o dată nu omóră pe *aricĭu*, nu numaĭ pentru că el stĕrpesce

unele insecte şi prinde chĭar şórecĭ, dar maĭ cu samă fiind că jócă un mare rol în cosmogonia poporană. Deja la vechiĭ Grecĭ *aricĭul* era privit ca cel maĭ sciutor din tóte vietăţile: *πολλ'οἶδ'ἀλώπηξ, ἀλλ'ἐχῖνος ἐν μέγα* (Gubernatis, Zoolog. mythology, II, 11; cfr. Hahn, Alban. Mährchen, II, 103), încât nu e de mirare dacă Românul îĭ atribue, cel puţin în parte, zidirea lumiĭ.

„*Aricĭul* a urdit pămîntul împreună cu D-deŭ“ (M. Ştefănescu, Teleorman, c. Traĭan).

„D-deŭ a trimis pe *aricĭu* d'a urdit pămîntul“ (P. Dobrea, Muscel, c. Dîrmănescĭ).

„*Aricĭul* se dice că ar fi urdit pămîntul cu D-deŭ“ (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăescĭĭ).

„*Aricĭul* a fost întrebat de D-deŭ la facerea lumiĭ, şi pentru aceea e păcat să se omóre“ (C. Dermonescu, Prahova, c. Filipescĭ; G. Voĭculescu, c. Mălăescĭ).

„Pe *aricĭu* ómeniĭ nu'l omóră, căcĭ e de când cu urdirea pămîntuluĭ“ (I. Radescu, Dîmboviţa, c. Titu).

„Fiind că *aricĭul* a ajutat la urdirea pămîntuluĭ, este un păcat a'l bate saŭ a'l omorî, ca şi pe un om“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru; I. Bujoescu, c. Tătaru).

P. Ispirescu, Snóve p. 92: „Spun, măre, că Dumneḑeŭ, după ce a urdit pămîntul cu *aricĭul*, avu poftă să facă şi ómenĭ...“

Despre chipul aceleĭ urdirĭ a pămîntuluĭ, legenda se desbină în maĭ multe varianturĭ.

„Poporul povestesce despre *aricĭu* că atuncĭ când a făcut Dumneḑeŭ pămîntul, el a umblat cu un ghem şi a urdit pînă unde trebue să fie uscat şi pînă unde trebue să fie apă“ (I. Popescu, Buzeŭ, c. Mărăcinenĭ).

„Se ḑice că *aricĭul* dintru 'ntâĭu mergea în picĭóre. Când însă, la urdirea pămîntuluĭ, el a învĕţat pe Dumneḑeŭ să facă vâĭ şi munţĭ, ca să nu fie pămîntul neted, atuncĭ Dumneḑeŭ ĭ-a dat *aricĭuluĭ* să se pótă face ghem, şi la vale să se dea de-a-róta“ (Mironescu, Némţ, c. Frumósa).

„Când a făcut Dumneḑeŭ pămîntul, nu se pricepea cum să'l aşeḑe ca să'ĭ facă loc, căcĭ pămîntul era mult grozav. Aşa i-a ḑis albineĭ să se ducă la *aricĭu* ca să'l întrebe pe el: ce este de făcut? Când a sosit albina la *aricĭu*, ĭ-a ḑis: Bună ḑiua, cumetre! *Aricĭul* a respuns: Mulţumim d-tale, cumătră! Da ce vînt a bătut? — Am venit să'ţĭ ceĭu un lucru. — Ce? — M'a trămis Dumneḑeŭ să'mĭ spuĭ, cum să aşeḑe pămîntul, că e mult grozav şi nu se pricepe cum să'l puĭe. — Da bine, cumătră, eŭ un bĭet ghĭem ce să sciŭ?... Albina şĭ-a luat ḑiua bună ş'a plecat. Remas singur, *aricĭul* ḑicea: Veḑĭ! Par'că el nu scie să facă vâĭ adâncĭ şi munţĭ înalţĭ!... Când a isprăvit *aricĭul* vorba, albina sbărrr dup'o flóre de lubene, unde se pitise ca s'auḑă ce va ḑice, şi s'a dus drept la Dumneḑeŭ să'ĭ spuĭe...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Jipescu, Opincaru p. 117: „*aricĭu* ĭera voĭnic, cu barba mare, când urdĭa Dumneḑeŭ pămîntu, şi chĭemându'l să-ĭ ţiĭe doo ghĭemurĭ, unu dĕ urdĭélă ş'altu dĕ bătătură, *aricĭu* s'a'nhiorat dĕ faţa Domnuluĭ, a scăpat un ghĭem dîn mână: din astă pricină pămîntu dîn lat şi şes cum ĭera să hiĭe, s'a scovîrdat şi s'a prefăcut în măluşténurĭ, văĭ, văgăunĭ, colnice, piscurĭ, munţĭ, rîpĭ, mătcĭ, şi Dumneḑĕu s'a necăjit şi l'a blestemat să rĕmâĭe ghĭem, ş'aşa stă d'atuncĭ...“

O paralelă a legendeĭ cosmogonice de maĭ sus se găsesce şi la Bulgarĭ (Dragomanov, Malorusskiĭa predaniĭa,

Kiev 1876 p. 431); dar acolo personagele nu sînt Dumnedeŭ, albina şi *aricĭul*, ci Dumnedeŭ, albina şi d r a c u l. Dracul este acela dela care albina află pe furiş şi apoĭ destăinuesce luĭ Dumnedeŭ meşteşugul de a aşeda pămîntul. *Aricĭul* dară ţine la noĭ locul demonuluĭ dintr'un mit dualistic despre zidirea lumiĭ; un mit al căruĭ urmărire metodică ne-ar duce, póte, în Persia, urcându-ne pînă 'n epoca zoroastrismuluĭ. Remâne a se cerceta.

Din legenda despre bătrâneţea şi priceperea *aricĭuluĭ* s'aŭ născut la noĭ uniĭ idiotismĭ fórte caracteristicĭ.

„Ăsta'ĭ ca *aricĭul* de când a urdit Dumnedeŭ pământul, — se dice de omul mic la stat, dar mare de vrîstă“ (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşerenĭ).

Alexandri, Concina, sc. 2: „sciĭ cu ce samenĭ de-o óră de când te sbucĭumĭ ca un óre-care fost orator la tribună? Cu un *aricĭu* de 60 de anĭ, ce s'ar răstogoli şi şĭ-ar înfige ghimpiĭ seĭ în tóte încercările timpuluĭ de faţă...“

Basmul „Doĕ-spre-dece fete de împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 240): „Flăcăiandrul însă se furişă şi de astă dată de întră în cămara fetelor ca să asculte la sfatul lor. Pare-că'ĭ spusese *aricĭul* la ureche că are să se petrécă între ele ce-va pentru dînsul...“

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (ibid. p. 333): „A fost o dată un om. El avea o fată şi un băiat. Şi remâind văduv de muma copiilor, îl îndemnă *aricĭul* să se însóre de a doua óră...“

In ultimele doĕ pasage: „spusese *aricĭul*“ şi „îndemnă *aricĭul*“ însemnéză întocmaĭ ca: spusese d r a c u l, îndemnă d r a c u l.

Dintr'un alt punct de vedere, înţelepcĭunea *aricĭuluĭ* este lăudată chĭar de Sfinţiĭ Părinţĭ.

Antim, Predice p. 119: „să facem cum face *aricĭul*, că după ce merge la vie, întâĭu se satură el de strugurĭ, şi apoĭ scutură viţa de cad brobónele jos, şi se tăvălesce pre dînsele de se înfig în ghimpiĭ luĭ, şi duce şi puilor...“

Totuşĭ Biserica numĕră pe *aricĭu* între vietăţile cele spurcate.

Pravila dela Govora 1640 f. 49: „cine va mănca lupŭ sau vulpe sau căine sau pisică sau *aricĭu* sau pâlşŭ sau nevăstuică sau véveriţă şi ş'altele altele căte săntŭ necurate...“

Şi 'n medicina poporană, *aricĭul* ţine un loc destul de însemnat.

„Pielea de *aricĭu* se pune pe botul viţeilor ca să nu sugă“ (P. Olténu, Haţeg).

„Décă se tund ghimpiĭ de pre *aricĭu* şi se daŭ la oĭ în sare, oile nu maĭ căpiază“ (acelaşĭ).

Intre fermece este şi unul: „fapt cu sânge şi cu maţe de *aricĭu*“ (G. D. T., Poes. pop. 374).

Pe lîngă seusul seŭ propriŭ zoologic şi pe lîngă cel mitologic, *aricĭu* a dat nascére la o numerósă familiă de cuvinte, despre carĭ a se vedé la locurile cuvenite, precum: a r i c ĭ u ca bólă la om, a r i c ĭ u ca bólă la caĭ şi la vite, a r i c ĭ u ca bólă la plânte, de aci verbul a r i c e s c cu adjectivul a r i c i t, apoĭ a r i c ĭ u ca joc copilăresc şi ca danţ ţerănesc etc. etc.

v. *Albină*. — [2·3 4]···*Aricĭu*. — *Aricĭóică*. — *Bróscă*. — *Bursuc*. — *Forcăesc*. — *Mama -pădurii*. — *Pământ*...

[3]·**Arìcĭu**, s. m.; t. de Mythol. popul.: sorte de Démiurge, consulté par Dieu lors de la création du monde; intelligence créatrice.

v. [1]·*Aricĭu* (p. 1649).

[3]·**Arìcĭu**, s. m.; t. de choréogr.: 1°. jeu enfantin; 2°. sorte de danse

populaire, imitant les mouvements d'un hérisson.

Aricĭul fiind simţitor la zingănitul metaluluĭ, care'l pune în mişcare ca şi când ar danţa, copiiĭ ĭeaŭ un cleşte şi un vătraĭu saŭ o tingire, le lovesc cu sgomot şi cântă:

Aricĭu, aricĭu,
Pogonicĭu,
Du-te la móră
Şi te'nsóră
Şi ĭea fata luĭ Cicóră,
Cu cerceĭ
De ghioceĭ,
Cu salbă de noĭ leĭ,
Şi ĭea zestre
Noĭ ţeste
Ş'un ogar
După car...

(G. D. T., Proverbe p. 97),

unde d. Teodorescu explică fórte bine pe „Pogonicĭu" prin: „care mĕsóră pogónele". Să adăugâm însă că acest epitet face alusiune anume la rolul cel cosmogonic al aricĭuluĭ, care — după credinţa poporuluĭ — umbla cu ghemul la urdirea pământuluĭ de către Dumneḑeŭ.

v. [1]*Aricĭu* (p. 1649).

In loc de „Cicóră" în unele varianturĭ se ḑice:

Şi ĭea fata luĭ Necóră...

(I. Teodorescu, Ialomiţa, c. Petroĭu)

Din acest joc copilăresc de-a aricĭul (I. Maior, Tutova, c. Plopana) s'a născut între ceĭ marĭ petrecerea numită *aricĭu*, maĭ ales articulat *aricĭul*, cunoscută pe la ţĕră în România întrégă.

„Intre danţurĭ din popor este şi *aricĭul*" (I. Stănescu, Teleorman, c. Odaĭa; G. Ioachim, Covurluĭu, c. Tulucescĭ; G. Alesandrescu, Vasluĭu, c. Tangujiĭ; preut C. D. Gheucă, Iaşĭ, c. Galata).

Descrierea cea maĭ amănunţită a acestuĭ danţ ţerănesc o avem din Oltenia:

„*Aricĭul* se jócă în doĕ feluriĭ: 1°. Flăcăiĭ şi fetele îl jócă în chip de horă. 2°. La nunţĭ, *aricĭul* este un danţ comic: danţuitoriĭ, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înşiĭ aricĭu, care se întinde imitând întogmaĭ mişcările aceluĭ animal, ĭar lăutarul cântă aria şi cuvintele, toţĭ ceĭ-lalţĭ privind şi făcênd haz..." (I. Popescu, Dolj, c. Băilescĭ).

Iată şi aria oltenéscă a acestuĭ danţ:

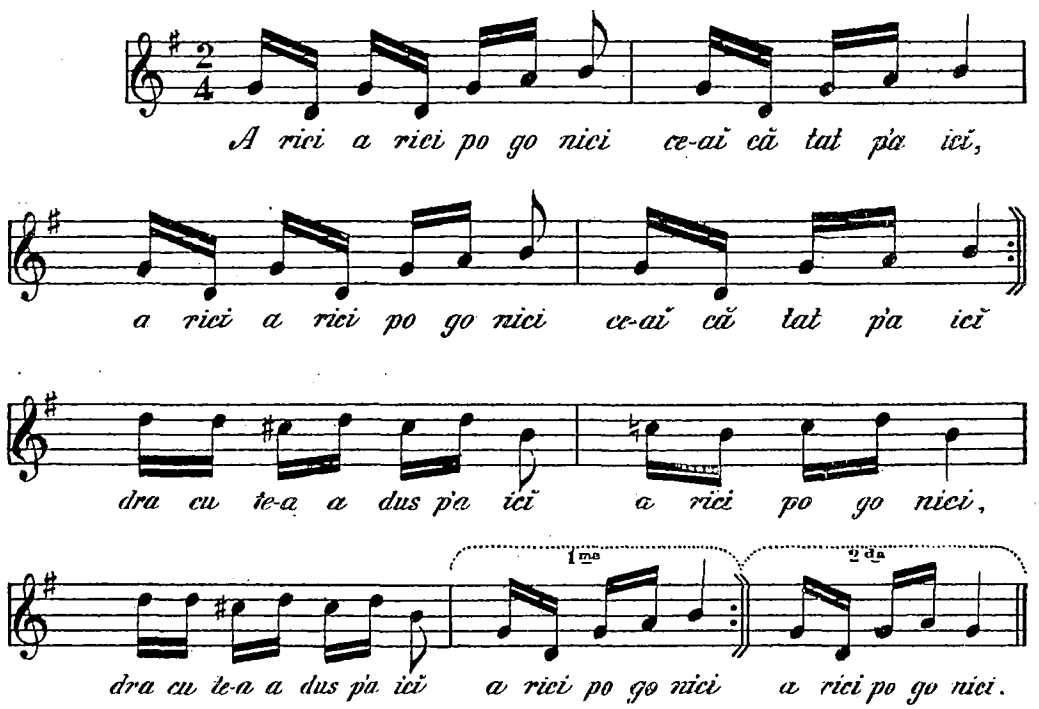

Cuvintele acesteĭ arie sînt:

Aricĭu, aricĭ pogonicĭ \
Ce-aĭ cătat pe-aicĭ? / bis
Dracul te-a adus pe-aicĭ, \
Aricĭu pogonicĭ! / bis
Frunzâ verde sălcióră, \
Aricĭu pogonicĭ! / bis
Plécă *aricĭul* la móră, \
Aricĭu pogoniciu! / bis

Apoĭ, cu acelaşĭ refren şi cu aceĭaşĭ repetiţiune, urméză:

Plécă astăzĭ că se'nsóră
Şi ĭea fata luĭ Cicóră;
Frunză verde treĭ oglicĭ,
Cu plânticĭ de sfîrc de biciu;
Frunză verde dedeţeĭ,
Cu cerceĭ de ghioceĭ, etc.

şi se încheiă cu:

Frunză verde zărzăĭel,
Aricĭul e mititel,
Mor fetele după el,
Că e mic şi gĭumbuşel!
(P. D. Cîocâlteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca)

Acest cântec învederéză pe deplin nascerea danţuluĭ poporan din jocul cel copilăresc.

In Moldova, o varianţă coreografică fórte interesantă a *aricĭuluĭ*, însoţită de aceĭaşĭ ariă, se chĭamă şubet (T. Speranţă).

v. *Nazaret.* — *Şubet.*

[4]**Aricĭu,** s. m.; t. de Méd.: 1°. herpès, une espèce de dartre; 2°. verrue, durillon. O bólă de pele, care dă acesteĭa un aspect soldos.

Lex. Budan. 31: „*aricĭu*, o sgrăbunţă primejdiósă".

La Macedo-românĭ *aricĭu* însemnéză neg saŭ negel, care prin formă, în adevĕr, se aséměnă cu un aricĭu.

De aci adjectivul aricit „couvert de dartres" saŭ „couvert de verrues".

v. [1.4]*Aricĭu.* — *Aricit.*

[5]**Aricĭu,** s. m.; t. de Vétérin.: 1°. mules, arêtes, queue de rat (des chevaux et des bêtes à cornes). Un fel de bólă de picĭóre la caĭ şi la vite. Sinonim cu aricélă, cu acea deosebire însă că prin acésta se înţelege bóla în stare acută şi care se vindecă, pe când *aricĭu* e cronic, pĕrul ne maĭ crescênd pe picĭorul cel bolnav.

„*Aricĭul* la caĭ vine din sudóre. Când calul asudă tare, stând în loc, sudórea curge pe picĭóre pînă la copită, acolo se strînge şi, fiind fórte ĭute şi sărată, întră prin porĭ împregĭurul copiteĭ, apoĭ se umflă picĭorul la copită, pelea crapă şi dă sânge, carnea se cangrenéză. *Aricĭul* la vite cornute se face la iĭa picĭórelor şi la pântece, de'ntâĭu ca o bolfuşóră saŭ ca o nucă, apoĭ cresce ca un pumn legat de piele numaĭ printr'o grosime de un deget; se vindecă lesne. Când la vite cornute se face *aricĭu* la copită ca la caĭ, e maĭ primejdios (G. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

„Când calul se rânesce la picĭóre, se ḑice că are *aricĭiĭ*" (I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

„*Aricĭul* e o umflătură ce o fac boiĭ ce umblă mult la cărăuşiă. Se face la câte un picĭor" (M. Lupescu, Sucéva, c. Broştenĭ).

„*Aricĭu* la vite este un fel de sgaĭbă crescênd jos lîngă copită ca un burete" (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Să se observe că şi Germaniĭ aŭ în veterinăria lor cuvîntul „Igel" = aricĭu; ba şi italienesce aceĭaşĭ bólă la caĭ se chiamă „ricciolo", literalmente aricel.

Un cal bolnav de *aricĭu* este aricit; o vită — aricită; ĭar ca verb, calul saŭ vita se aricesce.

v. [1]*Aricĭu.* — *Aricélă.* — *Aricit.*

[6]**Aricĭu,** s. m.; t. d'Agron.: sorte de maladie végétale; rouille, surtout

de la vigne. O bólă a plântelor, numită încă tăciune şi burete.

„*Aricĭu* pe butucĭ de viiă=der Brand an Reben“ (Sava Bărcianu).

De aci apoĭ verbul: a se aricì şi adjectivul aricit, când o plântă capĕtă acéstă bólă saŭ—altfel ḑicênd—se bureţesce.

G. Seulescu (Archiva Albineĭ, Suplem. la Gazetă No. 41, 1847): „Cĭorlanĭ, ciriteĭe, tufarĭ se ḑice când arboreiĭ mâncaţĭ de vite agĭung a se areci (cangrenà)“.

v. [1]·*Aricĭu*.—[2]·*Burete*.—[2]·*Tăcĭune*.

[7]·**Aricĭu,** s. m.; t. de Botan.: Echinops, boulette. Nume de plântă, întrebuinţat maĭ în speciă la Româniĭ din Banat.

D. S. Mangiucă (Botanica românéscă, in Familia 1874, p. 586) constată exiştinţa şi explică originea acesteĭ numirĭ:

„In 23 sept. 1874 fiind eŭ într'o comisiune ambulatórià de pădure în procesul urbarial al comuneĭ Gherlişte, şi ajungênd comisiunea la punctul maĭ înalt în pădure la livéda numită Polumb, vĕḑuĭ în livédă un loc plin de acéstă plântă. Deciĭ întrebaĭ pe 6 locuitorĭ din Gherlişte, carĭ aşteptaŭ acolo, cum se chiamă acea plântă, la ce eĭ respunserà: *Aricĭu*, de óră-ce este învelită ca un aricĭu şi daca 'ĭ rupĭ códa nu sciĭ unde'ĭ este capul. De faţă aŭ fost d. At. M. Marienescu, Ión Popovicĭu, Ivaşcu parocul, apoĭ Pavel Lepa judele comunal din Gherlişte. La vre-o doĕ ḑile după acésta venind înapoĭ la Oraviţa, am căutat în vorbarĭul etimologic botanic: ce însemnéză grecesce echinops? şi spre mare surprindere a mea am aflat, că echin însémnă aricĭu şi ops prospect, formă. Drept aceĭa numirea românéscă de *aricĭu* a acesteĭ plânte trebue să fie fórte veche şi tradiţională, de óră-ce corespunde conceptuluĭ vechĭu grecesc, şi nu póte fi numire de întîmplare...“

Să se noteze că şi franţusesce acéstă plântă se chiamă „tête hérissonnée“.

v. [1]·*Aricĭu*.

[8]·**Arìcĭu,** n. pr. m. loc. Numele unuĭ sat în Rîmnic-sărat, numit înainte Puţul-aricĭuluĭ (Frunḑescu).

v. [1]·*Aricĭu*.

[9]·**Arìcĭu,** n. pr. m. pers. — v. *Aricescu*.

Aridìc. — v. *Rădic*.

Arienèsc,-éscă, adj.; appartenant à la doctrine d'Arius.

v. *Arian*.

Arienĭ s. **Arènĭ,** n. pr. loc. m. plur.; nom d'un endroit historique. O localitate fórte memorabilă, maĭ ales prin peirea luĭ Despot-vodă.

Urechiă, Letop. I, p. 184: „Atunce Despot-vodă, dacă aŭ văzut că l'aŭ viclenit toţĭ boĭerĭĭ şi l'aŭ părăsit toţĭ slujitorĭĭ, şi ţéra s'aŭ rădicat asupra luĭ, şi nădejde de ajutor de unde-va dela prietinul seŭ Laski nu'ĭ vine, aşa văzând perirea sosită asupra capuluĭ seŭ, îmbrăcat Domneşte, aŭ eşit afară den cetate maĭ sus de Sucéva la *Arenĭ*, unde era ţéra adunată să se închine Tomşiĭ...“

A doua óră *Arienĭ* se menţionéză în Cronice pe la 1691:

Nic. Costin, Letop. II p. 42: „în Sucéva aŭ făcut [Ioan Sobieţki] ocop pe gĭur capiştea Armenéscă despre *Arénĭ*, şi acolo şĭ-aŭ aşeḑat oastea de aŭ ţinut târgul Sucéva...“

Arienĭ dară, *Arĭani* (Ариани) după

Mss. No. CCXXXVIII p. 120b din biblioteca Academiei Române, era ca un fel de mahalà a Sucevei, vechea capitală a Moldovei, şi anume despre partea unde se afla biserica Armenilor. Se scie că la Românĭ: „numele de Armén a devenit sinonim cu Arian, ca şi când eĭ ar fi ereticĭ arienĭ“ (Melchisedec, Chr. Romanuluĭ, I p. 33). Aşa dară numele *Arienĭ* însemnéză pe ereticĭ de aĭ luĭ Aria, Arianĭ.

v. *Aria.* — *Arian.* — *Armenesc.*

Astădĭ acéstă localitate nu maĭ există. Iată ce ne scrie d. S. F. Marian: „Numaĭ amintirea s'a păstrat pînă astădĭ în numirile *Arenĭ* şi Podul-*Arenilor*. *Arenĭ* se numesce o bucată de ţarină în partea despre médiḑi-apus a oraşului Sucéva, în nemijlocita apropiere a acestuĭa; ĭar Podul-*Arenilor* se numesce un pod simplu de pétră, peste care merge drumul mare saŭ împĕrătesc spre Transilvania şi peste care se trece tot-o-dată şi 'n ţarina numită *Arenĭ*. Pe ţarina acésta, care lung timp a fost imaş, când s'a arat vor fi acuma vr'o 30—40 de anĭ de atuncĭ, s'aŭ aflat o mulţime de dărdĭ, frânturĭ de săbiĭ şi multe alte obiecte de resboĭu. Tot pe acéstă ţarină, şi anume în partea despre oraş, se află şi acum vr'o câte-va fântânĭ, a căror zidire arată că sînt fórte vechĭ. La una este un stâlp mare de pétră, pe care e săpată marca Moldoveĭ...“

v. ¹·*Armén.* — *Sucéva.*

Arièş, n. pr. m. loc.; t. de Géogr.: Aranyos, rivière en Transylvanie. Rîŭ în Ardél, care trece prin Turda şi se vérsă în Murăş. In năsipul luĭ se găsesce aur, de unde 'ĭ vine numele unguresc Aranyos, literalmente „auros“, ĭar de aci forma românéscă maĭ veche *Arenieş* şi apoĭ, prin muĭarea nasaleĭ, *Arieş*.

Fragment geografic din sec. XVII (Cipariu, Archiv p. 434): „cură în jos o apă foarte frumoasă, caré se chémă *Areniaş* şi'i zic apă-poliită...“

A. Odobescu, Scrierĭ III p. 527: „Maĭ sus, pe apa *Arieşuluĭ*, — carele, eşind apoĭ din strîmtórea munţilor, curge spre resărit, pe lîngă Turda, — maĭ sus pe *Arieş* se vĕd satele Câmpeniĭ, Ponórele, Scărişóra...“

v. ¹·*Criş.* — *Olt.* — *Turda.*

Arìete. — v. ¹·²·*Arete.*

Arimbàşă. — v. *Harambaşă.*

Arìn. — v. ¹·*Anin.*

¹·**Arìnă**, s. f.; petit bois, bosquet. O formaţiune din arin „aune“, ca şi cuvîntul ce urméză maĭ jos. Literalmente însemnéză ariniş, de unde însă a trecut la un sens maĭ general. Se aude în Moldova.

„Pe la noĭ *arină*, ca şi redĭu şi ţiglă, se chĭamă o pădure tînără saŭ nuielăriă“ (G. Voĭcu, Tecucĭu, c. Stânişescĭ).

v. ²·*Arină.* — ¹·*Anin.* — *Redĭu.*

²·**Arìnă** (plur. *arine*), s. f.; t. de Botan.: grain d'aune. Aşa se chiamă, maĭ ales în Bucovina, bobiţe de arin, carĭ se folosesc de cătră ţerance la vĕpsirea sculurilor.

S. F. Marian, Chromatica p. 45: „De multe orĭ însă întrebuinţéză, în loc de scórţă, *arine*, adecă bobiţe de arin negru, căcĭ *arinele*, după cum spun Româncele cele experte, daŭ o negrélă cu mult maĭ bună. Destul atâta, că cu negréţa acésta, fie din *arine*, fie din scórţă de arin-negru şi de prun amestecate cu calacan, negresc nu nu-

maĭ diferite lâneţe, ci şi mantale şi sumane...“

v. [1]·*Anin.* — [1]·*Arînă.*

[3]·**Arînă**, s. f.; sable. Latinul arēna, trecut de asemenea în spanióla, italiana, proventala. Sinonim cu năsip şi cu prund, împrumutate dela Slavĭ.

Lexicon Budan: „*Arînă* = prund, năsip, ţirfă“.

Peste Carpaţĭ se aude une-orĭ şi sinonimul unguresc homoc.

Arînă ne întîmpină des în vechile texturĭ.

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), LXXII:

...şi ploa spr'inşi ca pulbere peliţe, ca *arina* maireei..	...et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam marium...

Tot aşa la Dosofteĭu, 1680, ps. LXXVII: „şi ploâ preste dânşiĭ ca pulberĭa cărni, şi ca *arina* măriĭ...“, unde la Coresi, 1577: „ca năsipul măriei pasâri cu péne“, ĭar la Silvestru, 1651: „ca năsipul măriei pasări zburătoare...“

Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXVIII:

Număra-ĭ-voĭu pre înşiĭ, şi maĭ cu asuprâ decât *arina* înmulţâ-să-vor...	Dinumerabo eos et super arenam multiplicabuntur...

Acelaşĭ, Paremiar 1683, Luni a 5-a f. 5 b, Genes. XIII, 16:

Şi voĭ face sămânţa ta ca *arîna* măriĭ; de poate cine-va să numere *arîna* măriĭ, şi sămânţa ta va număra...	Et faciam semen tuum, sicut arenam terrae. Si potest aliquis dinumerare arenam terrae, et semen tuum dinumerabitur...

unde în Biblia luĭ Şerban-vodă, 1688: „năsipul“.

Acelaşĭ, 1673, f. 138 b:

Cînd aŭ potprit marĭa ca'ntr'un foalc,
De ĭ-aĭ trecut preste-*arînâ* moale...

Ibidem f. 139 b:

Ca *arîna* măriĭ sta de multe
Pasărĭ preğurĭ tabără nezmulte,
De mîncarâ şi să săturarâ
Şi gingăşitura nu'ş uĭtarâ...

Intr'un bócet din Basarabia:

Unde mi te pornescĭ?
Unde călătorescĭ?
Pe drumurĭ de *aninâ*
Mergĭ în ţară străină...

(Burada, Datine p. 129)

aninâ este învederat o formă asimilativă din *arînă*, întocmaĭ ca „cununâ = coronam“ „senin = serenum“ etc. In acelaşĭ mod din *arînă* „sable“ vine adjectivul arinos, asimilat une-orĭ în aninos, şi verbul arinez.

v. *Aninósa.* — *Năsip.*

Arînde. — v. [1]·*Anin.*

Arindéua, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: sorte de danse populaire valaque.

v. *Irindéua.*

Arîne. — v. [1]·*Anin.*

Arinèt. — v. *Crînă.*

Arinèz (*arinat*, *arinare*), vb.; sabler, sablonner. Lex. Bud.: „*arinez*, arena tero vel lavo“.

v. [3]·*Arînă.*

[1]·**Arinìş.** — v. *Aninìş.*

[2]·**Arinìş** (pl. *arinişurĭ*), s. n.; désert, endroit sablonneux. Din arînă „sa-

ble", prin sufixul -iş ca şi'n sinonimiĭ năsipiş şi prundiş.

C. Negruzzi, Scrisórea XXIV: „istoria luĭ Napoleon, a acestuĭ uriaş ce a resturnat faţa lumiĭ şi pre care l'am urmat în *arinişurile* Egiptuluĭ şi în troĭenele zăpeţilor Rusieĭ..."

v. [3]·*Arină*.

Arinòs, -ósă, adj.; sablonneux, sableux. Prundos. Năsipos.

v. *Aninósa* — [3]·*Arină*. — *Arinósa*.

Arinósa s. **Arirósa**, n. pr. loc. f. artic. Tot una cu Aninósa, formă adjectivală articulată din arină „sable", literalmente „la sablonneuse".

Ca nume de rîuleţ:

Act moldovenesc din 1761 (Cond. Mss. a Doljescilor No. II p. 296 în Arch. Stat.): „un vad de moară în fundul *Arinoasei*..."

Prin asimilaţiune rotacistică *Arirósa* ne întimpină deja la Bogdan-vodă, 1515 (Cond. Doljescilor No. II p. 388), în traducere veche: „o bucată de locu din hotar Stănceştiĭ între Bohonca şi între *Ariroasa*..."; şi maĭ jos: „peste codru păn la *Ariroasa*, unde cade părău Bujorului la *Ariroasa*, decĭ în jos matca *Ariroasăĭ* unde să înpreună *Ariroasa* cu Bohonca..."

v. [1]·*Aninósa*. — [3]·*Arină*. — N.—R.

Arìng, **Arìngă** } v. *Hăring*.

Ariòc. — v. *Uruĭoc*.

Ariòr, s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia. — v. *Alior*.

Arióră, n. pr. loc. f.; une colline en Valachie. Ca deminutiv din arină, prin sufixul -óră = -ola, corespunde latinuluĭ areola.

„*Arióră* se chiamă o colină în comuna Becenĭ, acoperită cu fâneţe şi pădure" (B. Iorgulescu, Dicţ. topogr. Mss. al distr. Buzeŭ).

v. [1]·*Arină*.

Arìpa-câmpuluĭ, n. pr. m.; t. de Mythol. popul.: héros légendaire, sorte d'Hercule. Intr'un basm din Banat, fórte bine reprodus de d. A. Tuducescu (Tribuna din Sibiĭu, 1885 NNo. 218-28), smeiĭ furând sórele, luna şi stelele, le scapă dela eĭ fĕtul-logofĕt *Aripa-câmpuluĭ*, după un lung şir de lupte, carĭ reamintesc cu atât maĭ mult anticul mit al luĭ Ercule, cu cât eroul, deşi adesea ar puté să se odihnéscă şi să'şĭ priméscă resplata vitejieĭ, totuşĭ nu se opresce pînă a nu isprăvi întregul lanţ al isbândelor. Acéstă legendă însă nu se întemeĭază pe un prototip elenic, ci pe o redacţiune latină a mituluĭ luĭ Ercule. Numele *Aripa-câmpuluĭ* însemnéză pe protectorul agriculturеĭ, după cum era Ercule numaĭ la Latinĭ, nicĭ o dată la Grecĭ (Cox, Myth. of the aryan nations, II, 56). Ce-va maĭ mult; însuşĭ numele curat italic al luĭ Ercule: Semo Sancus (semen, sancire) exprimă tocmaĭ aceĭaşĭ noţiune de „agri custos" ca şi *Aripa-câmpuluĭ* (Bréal, Hercule et Cacus în Mélanges, p. 48 sqq.).

v. *Ana*. — *Arăpuşcă*. — *Idră*. — *Iorgovan*. — *-ilă*. — *Inima-pămîntuluĭ*...

Arìpa-òilor. — v. *Aripă*.

Aripăre. — v. *Aripat*.

Arìpa-Satàneĭ. — v. *Avestiţă*.

Aripàt, -ă, adj.; ailé. „Care are aripĭ" (Costinescu). Formaţiune participială din aripez, pe când din aripesc se forméză aripit.

Mai de loc nu se aude în graiu, fiind înlocuit prin compusul înaripat.

v. *Aripit.*

Arìpă s. **àripă** (plur. *aripe*, *aripi*); s. f.; 1°. aile; 2°. nageoire (de poisson); 3°. protection, abri; 4°. flanc ou aile d'une armée; 5°. aile d'une église; 6°. volant d'un moulin; 7°. garde-crotte. La plural se rostesce mai obicinuit *ăripi*, pe a-locuri *arichi* şi chiar *aripchi*.

Ca sens fundamental, *aripă* este una din părţile corpului cele menite pentru sbor şi cari sînt tot-d'a-una cel puţin doe: *aripa* paserei; *aripa* liliacului; *aripa* fluturului; *aripa* musce; a ţînţarului etc.

Cu acest înţeles:

Doină din Ardél:

Fă-mĕ pasăre de-argint
Cu *aripile* de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-i dor...
(J. B. 124)

Care era mirele
Înălţa umerile,
Ca şoimii *aripile*
Când îi bat vînturile...
(St. Negoescu, Rimnic-sărat, c. Bogza).

Balada „Şoimul şi flórea fragului“:

Cât am pus în gândul meu
Pe-o *aripă* să te ieu...

Balada „Todoriţă şi moşnégul“:

Arcul ĭute-aş încorda,
Aripa ţ'aş săgeta
Şi în brate mi-ai cădé...
(Pompiliu, Sibiiu, 19)

A se înaripa saŭ a căpĕta puterea de a sbura, se dice: a face *aripi*.

Proverb: „Dacă face puiul *aripi*, nu'l mai găsesci la cuib“ (Ispirescu, în Tocilescu, Rev. t. 5 p. 153).

De asemenea: a prinde la *aripi* (T. Codrescu, Dialoguri).

Pentru mişcarea *aripelor* se dice: a bate din *aripi*.

Balada „Corbac“:

Iată, mări, că 'ntr'un nor
El zărĭa un corbuşor
Ce pe sus tot cronconĭa
Şi din *aripi* tot bătea...

Cu acelaşi sens, dar mai puţin poporan: a vîntura.

C. Conachi, p. 121:

Nu pot sci cu hotărîre vremea cât am petrecut;
Dar or cât aŭ fost de multă, o minută mi-aŭ părut!
Atunci aŭ sosit şi somnul, cu ochii împovoraţi,
De o lene-adormitóre cu totul însărcinaţi:
Şi vînturând din *aripă*, îndată am adormit...

Prin asemenare de formă şi de funcţiune, se chiamă *aripi* şi membranele cele de înnotare la pesci.

Lex. Bud.: „*Aripă* = pinna, Flossfeder“.

Termenul însă mai întrebuinţat e deminutivul aripióră.

Paserea adăpostindu'şi puii sub *aripele* sale, de aci sensul figurat de protecţiune.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 266: „de căte ori vruiu să adun coconii tăi, cumu'ş aduna o găină puii suptŭ *arepile* sale...“

Dosofteiu, 1673, f. 96 a:

Petrecînd în casa ta 'ntr'acoperemînt,
Supt sfînta ta *àripă*, viaţă pre pămînt...

Zilot, Cron. p. 15: „Deci, fraţilor, fericesc pe aceia care le au slujit norocul a lăcui în nisce pămînturi ca acelea, umbrite supt *aripele* drepteĭ ocârmuiri...“

C. Negruzzi, O alergare de cai, III: „de abia apucasem a adormi, şi un

vis fantastic veni şi'şĭ puse asupră'mĭ negrele sale *aripĭ*...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 10: „Îndură-te, Dómne, de pămînteniĭ Mărieĭ-tale şi le deschide *aripă* de apărare...“

O admirabilă imagine la Négoe Basarab, circa 1515 (A. I. R., I, 2 p. 127): „lacrimele sînt *aripele* pocăinţeĭ...“

Nu maĭ puţin frumos la Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 60 a: „norocul cu *aripĭ* şi fără picioare ĭaste, de tot a zbura şi dela om a să duce poate, ĭară de tot pre cine-va a să pune şi pre dănsul a lăcui nu poate...“

Alte locuţiunĭ metaforice:

„Ḑicĕtóre: calul e *aripa* omuluĭ“ (I. Georgescu, Trans., Făgăraş, c. Scorelu; P. Michăescu, Brăila, c. Cécâru).

„Poporul ḑice că: calul este *haripele* omuluĭ“ (B. Ţuţuĭanu, Muscel, c. Valea-mare), — unde e de observat nu numaĭ aspiraţiunea, dar maĭ ales forma singulară masculină *aripe*.

Doĭnă din Banat:

Dragostea'ĭ un lucru mare:
Ea sbóră şi *aripĭ* n'are...
(S. Lĭuba, c. Maĭdan)

C. Conachi, p. 235:

Abĭa somnul îmĭ închide genile cu lăcrămare,
Şi amorĭul mi s'arată cu *aripĭ* dizmerdătoare...

Bolintinénu, „Mórtea“:

Bóle furióse,
Bóle gălbeglóse,
Din *aripĭ* plesnind,
Ca ĭesme rînjind...

In mitologia poporană:

„Smeul este un şarpe mare cu *hăripĭ*...“ (M. Rădulescu, Dîmboviţa, c. Finta).

„Smeiĭ sînt cu *haripĭ*...“ (D. Popescu, Dîmboviţa, c. Bălenĭ-Serbĭ).

„...despre balaurĭ se spune că sînt un felĭu de şerpĭ fórte marĭ cu *aripchĭ*...“ (G. Baltă, Némţ, c. Bistricĭóra).

Ca şi smeiĭ saŭ balaurĭĭ, tot aşa şi caiĭ Feţilor-logofeţĭ sînt maĭ tot-d'auna cu *aripĭ*.

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe“ (Ispirescu, Legende p. 3): „un cal gras, trupeş şi cu patru *aripĭ*...“

In iconografia creştină, îngerĭĭ şi draciĭ sînt de o potrivă înzestraţĭ cu *aripĭ*, fără carĭ — se vede — n'ar puté străbate văsduhul.

In graĭul ostăşesc — ca şi lătinesce: „alae exercitus“ — se chiamă *aripĭ* cele doŭ extremităţĭ, la drépta şi la stânga, a uneĭ d r â m b e, adecă a unuĭ corp de armată, al căruĭa centru se ḑicea altă dată t e m e ĭ u.

Miron Costin, Letop. I pag. 293: „D r ă m b a cea de oştĭ, care era orănduită spre Sucéva, aŭ cuprins cât ţine Soroca şi ţinutul Iaşilor până în târg în Iaşĭ, Hotinul, Dorohoĭul, Hărlăul şi Cernăuţiĭ până în cetatea Sucevii, t e m e ĭ u l, ĭar *aripele* până în munte agĭungea...“

Acelaşĭ, Letop. I p. 312, vorbind despre bătălia dela Finta între Mateĭu Basarab şi Vasile Lupul: „den dirépta aŭ pus Curtea, ce se zice la dănşiĭ Roşiĭ, şi altă oaste de ţéră, şi aŭ pus o sémă de pedestrime Siĭmenĭ, şi acea *aripă* era împrotiva Moldovenilor...“

Nic. Costin, Letop. II p. 40: „[Cantemir-vodă] mare vitejie aŭ arătat la acea *aripă* dincotro aŭ dat el năvală asupra Leşilor...“

I. Neculce, Letop. II p. 288: „Nemţiĭ încă aŭ sosit cu tabăra lor, şi silĭa carĭĭ de carĭĭ oastea să apuce maĭ curând la pod, şi nu se bătea t e m e ĭ u l oştilor, numaĭ *aripile* se hărăţĭa...“

Aripĭ există şi 'n architectura bisericéscă.

„*Aripa* bisericeĭ = stréşina dela cel maĭ de sus turn“ (Costinescu).

„*Aripa* bisericeĭ = pteroma“ (Bobb).

La o móră, *aripă* este un termen tecnic, avênd în graĭul poporan o mulţime de sinonimĭ: fofézĕ, cupĕ, limbĕ, săgétă...

„La o móră de vînt în grindeĭu sînt aşedate *aripele* pentru vînt, prin ajutorul cărora róta-cu-crâng macină...“ (C. Georgescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„...grindeĭul stă cu un capĕt pe un perete al morĭi şi cu cela-lalt pe altul, prin care este scos afară ca de 6 palme, în care staŭ înfipte treĭ lemne lungĭ numite coluriĭ, ĭar în cele doĕ capete a fie-căruĭ col staŭ *aripile* morĭi; sînt morĭ şi cu opt *aripĭ*...“ (N. Bălăuţ, Vasluĭu, c. Ivănescĭ).

„La móră, în amnare sînt băgate *arepile*, ce sînt ţepenite prin nesce icurĭ ce se numesc pene...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

La descrierea uneĭ morĭ pe apă: „róta din apă se face cu 10—12 cupe saŭ *hăripĭ*, în carĭ isbesce apa...“ (I. Enăchiescu, Muscel, c. Mihăescĭ).

„La o móră pe apă róta din afară are 6 crucĭ şi 6 colacĭ; în tot colacul sînt aşedate 6 *arichĭ*“ (T. Crişianu, Transilv., c. Cugieru).

„La o móră, *aripile* ce se învîrt prin apă se chiamă şi limbĭ“ (N. Sânzian, Haţeg).

„La o móră *aripele* se chiamă şi fofeze“ (I. Prodănescu, Covurluĭu, c. Siviţa).

„*Aripele* morĭi se chiamă coluriĭ saŭ fofezĭ“ (N. Crivăţ, Tecucĭu, c. Fundeniĭ).

„La *aripele* morĭi se ḑice şi săgeţĭ“ (I. Demetriŭ, Vasluĭu, c. Mircescĭ).

Costinescu, Vocab. I, 67 : „*Aripa* roţiĭ = fofézĕ dela rótă în care bate apa“.

v. *Móră*.

Aripă este un termen tecnic şi la căruţă.

„Scândurile cele care apĕră a nu sări glodul în căruţă se chiamă *arichĭ*“ (M. Rugescu, Iaşĭ, c. Bădenĭ).

Costinescu: „*Aripa* trăsureĭ = apĕrătórea de d'asupra rótelor, care apĕră de noroĭu“.

v. *Car*.

In vechile texturĭ e fórte désă forma cu *e* în loc de *i*: *arepă*.

Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Ps. XVI: în coperemântul *arepilorŭ* tale coaperi-me...	...in tegmine alarum tuarum protege me...
XVII: zbură spre *árepile* vântului...	...volavit super pennas ventorum...
LIV: şi ḑiş: cine da-mi-va *arepi* ca porumbilor...	...et dixi: quis dabit mihi pennas sicut columbae...
LVI: şi întru umbra *arepilor* tale nădăescu-me.	...et in umbra alarum tuarum sperabo.

Coresi, 1577, ps. CXXXVIII:

Să luare *arepile* méle mănecatŭ şi întra-voĭu în fundulŭ măriei...	Şi recipiam pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris...

nnde la Silvestru, 1651: „Să aş lua *àrepile* zorilorŭ şi aş lăcui în marginĭa mărieĭ...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 7: „rugâcĭuné trézvă mai bune *àrepi* are decătŭ însuşŭ vântulŭ; şi mai ĭuşoare *arepi* au acésté şi bunătăţi, că de acéste *arepi* şi Dumneze-

esculŭ Davidŭ prorocŭ rugà să i se dé lui, căndŭ grăiïa: cine'mŭ va da *arepi* ca porumbilor şi să zborŭ să ràpausŭ..."

Moxa, 1620, p. 354: „unŭ vulturŭ bâté cu *arepile* şi aducïa vântŭ..."

Ibid., p. 368: „văzu unŭ vulturŭ de supra lu Martianŭ de'şŭ tinsése *arepile* de'lŭ umbriïa..."

Noul Testament 1648, Matth. IV, 5:

...luo sus pre el diavolul întru svânta cetate şi'l puse pre elŭ spre *arepile* beséreciï...	...assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem et statuit eum super pinnaculum templi...

grecesce: ἐπὶ τὸ πτερύγιον.

Sf. Ioan Crisostom, text din secol. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 573): „Cornilie bine rugăndu-se şi pocâindu-se, milosteniïa lui şi eftiniïa'i *arèpi* avurâ, cum zice: rugâcĭunile tale şi milosteniïa suirâ-se la ceri, ĭară de n'arâ fi avutŭ milosteniïa *arèpi*, n'arâ fi zburatŭ la ceri..."

Cătră acéstă formă cu *e* aparţine şi termenul cĭobănesc *arépă*:

„Când se păşunéză oile şi cĭobaniï voesc a le întórce, li se ḑice la marginea oilor: *arépă*..." (Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea).

„Locul îngrădit, unde staŭ oile în timpul nopţiĭ, se ḑice *aripa*-oilor" (V. Popescu, Tecucĭu, c. Boghesciï).

Ajungênd acum la originea cuvîntuluĭ, nu ne vom opri cătuşĭ de puţin nicĭ asupra derivaţiuniĭ sale din elenul ῥίπη „élan" (Rösler), nicĭ asupra aceleïa din maghiarul röp „vol" (Cihac). Acéstă din urmă, maĭ cu samă, pĕcătuesce prin nescirea că *aripă* se află nu numaĭ în dialectul daco-român, dar şi'n cel macedo-român, cu care Ungariï nicĭ o dată n'aŭ avut a face. Forma macedo-română este àrpită (Dr. Obedenaru) saŭ aràpită (Miklosich), pe lîngă care se aude şi *aripă*, la plural *arichĭ*, de exemplu pe la Cruşova se ḑice: „fudzïa canda ira om cu *arichĭ*" (M. Iuţa). Aceĭaşĭ formă cu -tă o avuseseră şi Istriano-romîniï, de vreme ce dînşiĭ, deşi aŭ perdut cuvîntul şi l'aŭ înlocuit prin slavicul „krilo", totuşĭ ĭ-aŭ adaus acestuĭa pe acel -tă: krelută (Miklosich). Etimologia cea corectă este dară aceĭa a Lexiconuluĭ Budan: din latinul ālipes, ālipedem, cu sensul adjectival de „sburător", „volant", „rapide". Din nominativul „alipes" vine forma *aripă*; din acusativul „alipedem" se trage aripită. Ambele forme se referă între ele ca francesul „pâtre" (=pastor) cătră „pasteur" (=pastorem). Trecerea luĭ *d* în *t* la Macedo-romînĭ ne întîmpină nu rar la finea cuvîntuluĭ, ca în „fraget=fraged" etc. Sub raportul tonuluĭ, forma *àripă*=àlipes este maĭ organică decât *arìpă*, referindu-se de aĭmintrea una cătra alta ca „vùltur" cătră „vultùr", „dùşman" cătră „duşmàn" etc.

v. *Aripĭóră.* — *Col.* — *Foféză*...

Aripèsc
Aripèz } v. *Aripat.*

Aripĭóră (plur. *aripĭóre*), s. f.; 1°. petite aile, ailette; 2°. nageoire de poisson. Deminutiv din aripă. Se întrebuinţéză tot-d'a-una cu o nuanţă desmierdătóre.

Balada „Şoĭmul şi flórea fraguluĭ":

Sus, în vîrf de brădulet,
S'a oprit un şoĭmulet;
El se uĭtă drept în sóre,
Tot mişcând din *aripĭóre*...

Doĭnă din Bucovina:

Ian maĭ stăĭ, măĭ frăţióre,
Pîn' mĭ-or cresce *aripĭóre*,

Aripĭóre de argint,
Să sburăm spre resărit...
(Marian, II, 126)

Ghicitórea despre „Fasole“:

Alba păseruĭcă
Pe arac se urcă;
N'are *aripĭóre*,
N'are nicĭ picĭóre...
(G. D. T., Poes. pop. 226).

C. Conachi, p. 120:

„Dar să nu te'nşelĭ să cauţĭ la fetele ce'ĭ vedea,
„Căcĭ te voiŭ goni îndată de supt *aripióra* mea...

Bolintinénu, „Un ostaş român“:

Însă tu aĭ *aripióre*,
Poţĭ te'ntórce când veĭ vrea;
Iar eŭ plâng în închisóre
După dulce ţéra mea!..

O uraţiă de nuntă:

Aşa de frumuşel,
Precum cântă-un gângurel
Într'on vîrf de păltinel:
Din guriţă cântă
Şi din *arichióre* bate...
(I. Iordăchescu, Botoşanĭ, c. Cristescii).

„*Aripĭóră* de pesce = nageoire“ (Costinescu).

v. *Aripă*.

Aripìt, -ă, adj.; ailé. Formă fórte rară pentru înaripat.

„Furnicele sînt de treĭ feluri: furnică mare, furnică négră saŭ mică, şi furnică *aripìtă*, care are aripĭ“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraş, c. Voĭla).

v. *Aripat*.

Aripìdă
Aripidèsc } v. *Ripidă*.

Arirósa. — v. *Arinósa*.

Aristàrh. — v. [1]*Grec.—Hrisoscoleŭ*.

-àriţă; suffixe féminin, servant à la formation de quelques noms de maladies et de plantes médicinales. Sufixul *-àriţă* în „armur*àriţă*“, „limbric*àriţă*“, „gur*àriţă*“, „fălc*àriţă*“, „argint*àriţă*“, „limb*àriţă*“ etc., scădut la *-àiţă* în „şopărl*àiţă* = şopărl*àriţă*“, n'are a face cu sufixul -àreţ în „vorbàreţ“ saŭ „pismătàreţ“. Pe când acesta din urmă, după cum s'a arĕtat la locul seŭ, e compus din unirea sufixelor -ar şi -eţ, cel de'ntâĭu este o compositiune din sufixul latin -are (=-aris, -alis) şi din slavicul -iţă. Fiinţarea una lîngă alta a formelor ca „armurare“ şi „armurariţă“ saŭ „gurare“ şi „gurariţă“ pune acéstă derivaţiune afară din orĭ-ce îndoélă. E interesantă stricta specialisare logică, pe care a căpĕtat'o *-àriţă* în graĭu, astfel că pe dată ce se aude acest sufix, noĭ putem fi siguri că e vorba despre o bólă saŭ despre o buruénă de léc. Mulţumită acesteĭ specialisărĭ, poporul lesne formézĕ cuvinte noue fórte nemerite; bună-óră, noĭ am auzit „gălc*àriţă*“, format din „gâlcă“ şi *-àriţă*, cu sens de „angină“.

v. [1]*-are*. — *-areţ*. — [3]*-iţă*.

Ariùg s. **ariùş, -ă**; adj.; t. de Botan.: sorte de pomme. Nu cunóscem originea cuvîntuluĭ, care însă pare a fi unguréscă. Se aude maĭ ales în Banat.

„Mărul *ariug* se cóce maĭ de timpuriŭ“ (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visag).

„Un fel de merĭ se dice măr *ariuş*“ (Pr. Avel Bociat, c. Clopotiva).

Cuvîntul e cunoscut şi Oltenilor sub forma feminină *ariuşă*.

„Măr *ariuşă* se chiamă acela care face mere de Sâm-Petru, acrişóre“ (I. D. Spinénu, Severin).

v. *Măr*.

Ariùș } v. *Ariug.*
Ariùșă }

Ariŭ s. **arĕŭ**, s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia. Acelaşĭ cuvînt cu a r i o r. Perderea finaluluĭ se explică prin aceĭa că în forma a r i o r poporul a luat pe -o r drept sufix deminutival ca în „frăţior", „tărdior" etc., închipuindu'şĭ că positivul trebuĭ să fie *ariĭ* saŭ *areŭ*.

„*Ariĭ* se dice la l a p t e l e - c ă n e l u ĭ" (P. Olténu, Haţeg).

„L a p t e l e c u c u l - u ĭ saŭ *ariĭ*" (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Forma *areŭ* se aude în Banat (S. Lĭuba, c. Maĭdan) şi'n Oltenia (I. Vulcănescu, Dolj, c. Pelescĭ).

v. *Alior.* — *-or.*

A-rîndul (de-), adv.: l'un après l'autre, successivement, consécutivement. Locuţiune adverbială sinonimă cu î n ş i r.

C. Conachi, p. 256:

Zidit de stăpân la tóte, supus patemilor sale,
Când se bucură, când plânge, fără cuvînt, fără cale,
Pururea în ne'mpăcare cu-a sa slabă inimióră,
A făpturelor de-*arindul* este cinste şi ocară...

A. Pann, Prov. II, 144:

Îţĭ mulţămim, împĕrate, toţĭ d'*a-rîndul* îĭ ţicea...

Acelaşĭ, I, 89:

Aci el dacă se duse,
A privi pe sus se puse
La toţĭ copacĭĭ d'*arindul*...

Alt ce-va este construcţiunea poporană d e a - r î n d u l urmată de un genitiv, care înlocuesce pe simplul d e r î n d u l = de rostul, de trébа cutare.

Basmul „Pepelea" (Sbiera, Poveştĭ p. 5): „După ce s'aŭ aşedat neguţătorĭĭ bine şi şĭ-aŭ grijit caĭĭ şi căruţile, aŭ făcut un foc mare sub copacĭul acela şi căută d e a r î n d u l mâncărĭĭ..."

v. [11,12]*A.* — *Rînd.*

Arm (pl. *armurĭ*), s. n., saŭ **àrmur** şi **àrmure** (pl. *armurĭ*), s. m.; cuisse, jambe, cuissot, gigot, jointure. Latinul a r m u s (*ἀρμός*). Forma *armure* saŭ *armur* ar puté să derive din deminutivul a r m u l u s (Cihac), maĭ probabil însă ea s'a născut tărdiŭ prin influinţa pluraluluĭ *armurĭ*, de unde graĭul a făcut *armure* saŭ *armur* prin analogiă cu „strugure-struguri", „mugur-muguri", „cĭucure-cĭucurĭ" etc. Sava Bărcianu stabilesce o deosebire de nuanţă logică între *arm* şi *armure*: „*Arm*, der Schenkel; *armure*, der Schlägel". La Laurian-Maxim *arm* este: „încheetura braţuluĭ şi a umĕruluĭ, încheetura cópseĭ, cópsă". In Lexiconul Budan: „*Armur*, der Bug, Vorderbug, die Schulter".

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 313): „partĭa de napoi cu pântecele în sus ĭaste rădicată ca cum ar fi a leuluĭ, ĭară *armurile* şi pičoarele de nainte, cu piept cu tot, decât cum măsura trupului ar pofti mai sus sint rîdicate..."

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 48 b (Ezech. XXXVII, 7):

...şi adusâ oasele, osŭ cătră *àrmurele* său, şi vădzuĭu, şi adecâ preste dânsele vine şi carne creştĭa...

...et accedebant ossa invicem ad j u n c t u r a m suam, et vidi, et ecce super ea nervi et carnes oriebantur...

Dionisie Eclesiarhul (Papiŭ, Monum. II p. 222): „Spunea unĭĭ de aceştĭ Calmucĭ, că la drum dacă găsesce orĭ cal orĭ om căđut mort de resbóĭe, taĭe

pecinĭ de carne din *armurĭĭ* din napoĭ şi le aşterne supt şea în loc de ebâncă, stringênd tare cu chinga de se coleşesce fiind el călare supt şea, apoĭ o lua şi o mânca...“

„In Mehedinţi cópsa se chiamă *arm*“ (D. Cerbulescu, c. Cloşanĭ).

„Pe la noĭ *arm* se maĭ ḑice numai la şoldul saŭ picĭorul de dinapoĭ al mieluluĭ: *arm* de miel“ (G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

Doĭnă:

Când nălbesce pânḑele
Şi ridică pólele
De se vĕd *armurile*,
Albe la lebedele...
(Ţara nouă 1887, p. 101)

v. *Cópsă.* — *Pulpă.* — *Şold...*

Armădiă s. **armăde** (plur. *armadiĭ*), s. f.; t. milit.: corps d'armée. Acest termen ostăşesc a fost cunoscut órecând în Moldova ca şi'n Ţéra-Românéscă, întrebuinţându-se pînă astăḑĭ în Banat şi'n Ardél. Este medio-latinul armata, dar trecut la noĭ abia în secoliĭ din urmă prin mijlocirea formeĭ maghiare armáda, negreşit nu prin spaniolul armada, dar nicĭ prin neogrecul ἀρμάδα (Cihac).

Nic. Costin, Letop. II p. 67: „...aŭ trecut toată armia Mosculuĭ peste apa Vorscla, şi pe de acéstă parte ca o milă mică dela *armadia* neprietenuluĭ aŭ stătut...“, unde alăturĭ se întrebuinţéză cu acelaşĭ sens şi armiă, formă luată dela Polonĭ saŭ dela Ruşĭ.

Zilot, Cron., p. 92: „Intr'acésta murind comandirul Mihelson, se orândui comandir pré-învechitul in ḑile Feldmareşalul Petru Prozorofschi, carele veni cu grab şi, după ce se preumblă pe la tóte *armadiile* atât prin ţéra Moldoveĭ cât şi prin Ţéra Rumânéscă, se întórse la *armadia* cea mare din Moldova ce era la Călăenĭ împotriva cetăţilor Ismailul şi Brăila...“

„La o tabĕră se ḑice *armadie*“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

La Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, p. 48): „*armade* = armată“.

Alt ce-va pare a fi cuvîntul în balada din Ardél „Blăstemul feteĭ“:

Strigă féta cea frumósă
Din armadea uscăcĭósă:
Nu'ĭ voĭnic să se găséscă
Pre ea să o celuéscă...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 30)

v. *Armă.* — *Armată.* — *Drâmbă.* — *Stol.* — *Tabără...*

[1]·**Armân.** — v. [1]·*Armén.*

[2]·**Armán.** — v. *Harman.*

Armărĭu, s. n.; armoire. Forma poporană este almarĭu. In balada din Banat „Piperea harambaşa“:

Cu taleri şi gălbineĭ
Remaşĭ dela moşiĭ meĭ,
Şi'n *armarĭu* salbă frumósă
Chĭar de când eram mirésă...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 47)

forma *armarĭu* ne temem să nu fie cum-va o purificare din partea editoruluĭ pentru a apropia cuvîntul de latinum armarium.

v. *Almarĭu.*

[1]·**Armăş** (plur. *armaşĭ*), s. m.; prévôt; gendarme. In vechea administraţiune românéscă, *armaşiĭ* veghĭaŭ asupra siguranţeĭ publice şi aduceaŭ la îndeplinire pedepsele hotărîte pentru ceĭ vinovaţĭ. În fie-care judeţ se aflaŭ *armaşĭ*, dar capul tuturora era marele *armaş* din scaunul Domnieĭ. Primiĭ treĭ *armaşĭ*: cel mare, al doilea şi al treilea, se numĕraŭ între boĭerĭ saŭ boĭerinaşĭ; sub dînşiĭ apoĭ era céta armăşeilor.

Gheorgachi Logofĕt, Letop. III p. 297: „vel agă, vel *armaş*, vel uşer, 3-lea logofăt, apoĭ vătavul de aprozĭ; înainté acestora vătavul de păhărniceĭ, vătavul de stolniceĭ, căpitanul de dărăbanĭ, polcovnicul, 2-lea *armaş*, 2-lea uşer, 3-lea *armaş*, 3-lea uşer, izbaş de divan; înainté izbaşiĭ céuşiĭ cu cĭocanile lor a-mănă, după rănduélă; ĭar armăşăiĭ, aprozii, copiiĭ din casă ceĭ marĭ şi călăraşiĭ de Ţarigrad staŭ la rănduéla lor...“

Urechiă, Letop. I p. 105: „*Armaş* mare, ispravnic şi purtător de grijă pentru toţĭ ceĭ ce fac reŭ şi cad la închisoarea ţăriĭ, pen temniţă, şi pedepsitor tuturor acelora; şi ceĭ gĭudecaţĭ de moarte daţĭ în măna luĭ să'ĭ omoare...“

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „La beţiĭa luĭ [Dabija vodă] pre mulţĭ iĭ da la *Armaşĭ* să-ĭ spânzure; ĭară déca să treziĭa, nimică nu ştiĭa, nice maĭ întreba; ce-ĭ luasă sama şi rândul toţĭ, şi deşi orânduĭa orĭ pre cine la *Armaşĭ* orĭ la închisoare, iĭ slobozĭia, că ştiĭa că a doa zi nimică nu era...“

Maĭ jos p. 25: „...te-aĭ măniat Măria ta pre mine, aĭ trimis un *Armaş* să mă înnece în Bahluĭu...“

Maĭ jos p. 87: „[Nicolaĭ Mavrocordat] cărţĭ de plinit cu *Armaşĭ*, cu Copiĭ-din-casă saŭ cu Aprozĭ nu da, ce cărţĭ pe la scaune la Părcălabĭ...“

Miron Costin, Letop. I p. 257: „[Radul vodă] aŭ şi dis *Armaşuluĭ*: ĭeĭ gărbacĭul! şi aŭ pus de ĭ-aŭ dat 300 de toĭege...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 216: „atuncea Domnul aŭ strigat pe *Armaş* să-l ĭee să'l spânzure...“

Balada „Oprişanul“:

Armaşul se bucura,
Ca o fiară s'arunca,
Pe-Oprişanu 'l apuca,
Şi pe scărĭ îl îmbrâncĭa
Şi la mórte mi'l ducea...

Balada „Calapod Păharnicul“:

Atuncĭ Rezul, *armaş* mare,
A sărit drept în picióre,
Şi'n picióre cum stătea
Astfelĭu din gură grăĭa...

(Marian, Bucov. I, 61)

In glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) *armaş* e pus ca sinonim cu gâde şi măcĭucaş.

Cu acest sens în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 143: „aceĭ înpăraţ a Rimului, Neron, Domentian, Diocletian, Maxentie şi alţi *armaşi*, muncitori ĭuţi a toată lumé...“

Document muntenesc din 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „adecă eu Pană *armaşul* de în Trăgovişte şi cu toată făméĭa mé scriu şi mărturisescu...“

Ca şi franţusesce „gendarme“, *armaş* însemna de'ntâĭu în genere pe „om cu armă“, întocmaĭ ca „puşcaş=om cu puşcă“, „suliţaş = om cu suliţă“, „arcaş = om cu arc“ etc. Cuvîntul n'are a face cu vre-un prototip latin armaceus (Cihac), ci derivă d'adreptul din armă prin sufixul -aş. Sensul primitiv se conservă bine pînă astădĭ într'o colindă din Dobrogea:

Şi să împărţéscă
Leĭi la lefegiĭ,
Caĭ pe la spahiĭ,
Arme la *armaşĭ*,
Caĭ la călăraşi...

(Burada, Călét. p. 84)

Nevésta unuĭ *armaş* se ḑicea armăşóe.

Ca şi alţĭ termenĭ vechĭ administrativĭ, *armaş* nu se maĭ aude în graĭu, păstrându-se numaĭ — afară de numirĭ topice — în numele unuĭ joc co-

pilăresc fórte caracteristic şi'n epitetul unuĭ fel de vin din Moldova.

v. *Armă.* — [2.3]·*Armaş.* — *Armăşel.* — [1.2]·*Armăşiă*...

[2]·**Armàş** s. **d'a-armaşul,** s.; sorte de jeu enfantin. Despre armaş „prévôt" de-mult nu se maĭ aude în România; copiiĭ însă îl păstréză şi'l vor maĭ păstra anĭ îndelungaţĭ, întocmaĭ cu caracterul seŭ din vechea administraţiune a ţereĭ.

„Intre jocurĭ copilărescĭ este şi *Armaşul*" (I. Major, Tutova, c. Plopana.

„De-a *armaşul* se jócă astfel: Se pun copiiĭ rînd. Cel din capĕt ĭea un arşic în mână, adecă un cĭolan dintre încheeturile dela picĭórele dinapoĭ ale mĭeluluĭ, şi'l aruncă în sus. De cade arşicul cu partea cea netedă dela partea cea îngustă, atuncĭ cel ce l'a aruncat e Domn; de cade cu cea-laltă parte îngustă, care are o săpătură firéscă în forma de *S*, e *armaş*; de cade cu partea cea lată, atuncĭ pe cel ce a aruncat îl numesc tălhar şi el merge de'naintea Domnuluĭ şi a *armaşuluĭ* şi'şĭ ĭea pedépsa dela *armaş* după placul Domnuluĭ, adecă: lovituri la palmă, dulcĭ, acre, chipĕrate, ferbinţĭ, sărate, linse, saŭ din fundul ĭaduluĭ. Jocul urméză tot aşa, schimbându-se rolurile după cum cade arşicul..." (Gr. Perianu, Tutova, c. Bogescĭĭ).

G. D. Teodorescu, Poes. pop. 196: „Jocul d'a *armaşul*. Copiiĭ, surchidind un arşic după învoelile ce aŭ, unul dintr'înşiĭ este proclamat ca *armaş*, ér altul ca împĕrat. *Armaşul*, cu o basmà resucită, cu o curea saŭ cu o nueà, trage pe rînd celor-lalţĭ la palmă câte i se ordonă. Dialogul lor e scurt, constând din aceste întrebărĭ:

„*Armaşul*: Câte să'ĭ daŭ, împĕrate?

„Impĕratul: Dă'ĭ (atâtea) sărate!..."

O descriere pe larg a acesuĭ joc se află la Ispirescu, Jucăriĭ p. 84—87.

v. [1]·*Armaş.* — [2]·*Joc.*

[3]·**Armàş,** adj.; t. de Viniculture: sorte de vin, vin capiteux. O varietate de vin din podgoria Cotnaruluĭ pórtă epitetul de *armaş*, cu sensul de bătăios saŭ hărţagaş, fiindcă lesne îmbétă.

„Vin *armaş* dela Cotnar" (Sachelarie I. Thoma, Galaţĭ, Mavromolu).

„Din póma-grasă ese vinul cel maĭ bun şi tare, numit *armaş*" (Preut G. Vrâncénu, Iaşĭ, c. Bivolar).

„In privinţa tărieĭ, cel maĭ bun este vinul *armaş* de Cotnar, făcut din póma-grasă, de culóre galbenă şi gros la mursă..." (V. Tanasachi, Iaşĭ, c. Bivolar).

v. [1]·*Armaş.* — [2]·*Armăşiă.* — *Vin.*

Armàt. — v. *Inarmat.*

[1]·**Armàtă.** — v. *Óste.*

[2]·**Armàtă** s. **harmàtă** (plur. *armăţĭ, hărmăţĭ* saŭ *harmate*), s. f.; t. milit.: canon, bouche à feu. Sinonim cu tun. Cuvînt întrebuinţat altă dată în Moldova, ca împrumut din polonul harmata „canon".

Dosofteĭu, Paremiar 1683, Vecernia sâmbătă sara f. 54 a (Exod. XIV, 6):

...şi înhămă Faraonŭ *harmatele* sale şi toţ oamenĭĭ săĭ luâ cu sine...	...junxit igitur Pharao currus suos, et omnem populum suum eduxit secum...

şi maĭ jos:

...toată călărimĭa şi *harmatele* luĭ Faraonŭ...	...omnis equitatus et currus Pharaonis...

ceĭa ce la f. 76 b se comentézà: „teliagele cĭale de herŭ cu *harmatâ*, cum

era pre-atunce de eşiĭa la războĭ cotigâ pre 2 roate, coşulŭ de oţălŭ cu 2 caĭ, şi din coşŭ zvărliĭa cu fuşturĭ ascuţâte vitĭajiĭ de trecĭa prin platoşe..."

In contextul grecesc este: „τὰ ἅρματα".

Nic. Mustea, Letop. III p. 53: [Moscaliĭ] aŭ luat toată *armata*, adecă puştele Turcilor..."

Acelaşĭ, p. 12: „Purces'aŭ Împărăţia şi aŭ venit în sus pe lângă Prut cu oştĭ şi cu *armată*..."

In Bucovina cuvîntul se maĭ aude pînă astădĭ:

— Sângele din ce'ĭ făcut?
— Din pistol bine umplut,
Din pistol, din busdugan
Învîrtit de Moldovan,
Isbit în pept de duşman,
Din pistol şi din *hărmăţĭ*
Cum mi-ĭ omóră pe toţĭ...
(Marian, II, 115)

v. *Puşcă*. — *Tun*.

Armă (plur. *arme*), s. f.; arme. Este pluralul neutru latin arma, devenit singular feminin la Românĭ, ca şi'n cele-lalte dialecte neo-latine (Cihac). *Armă* e orĭ-ce unéltă făcută într'adins pentru a puté lovi pe un protivnic, fie atacându'l, fie apărându-se: aşa puşcă, sabiă, măcĭucă, lance, cuţit etc. sînt de o potrivă *armă*, dar scutul nu, căcĭ nu lovesce.

Silvestru, 1651, ps. XXXIV:

Apucâ *armâ* şi pavăţâ şi te scoalâ întru agĭutorĭulŭ mieu...	Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi...

unde şi la Coresi, 1577: „ĭa *armâ* şi scut"; la Dosofteĭu, 1680: „apucâ *armâ* şi scut".

Ghicitóre poporană despre *armă*: „Suflet n'are şi suflet fură" (Baronzi, Limba p. 214).

Urechia, Letop. I p. 120: „nemică de *arme* nu s'aŭ apucat, ce de fugă..."; ĭar maĭ jos p. 131: „să nu nădăjduéscă de fugă, ci numaĭ la *arme*...

Intr'un mod general, se póte cuprinde între *arme* nu numaĭ uneltele de lovire, dar şi orĭ-ce ne ajută a ne apăra, în sens literal şi chĭar în cel figurat.

Moxa, 1620, p. 395: „paveţele, coifurele, segĭatele, sulițele, platoşele şi toate *armele*", unde scutul, cuirasa, chivera, sînt şi ele privite ca *arme*.

De asemenea la Varlam, 1642, I f. 56 a: „ačasta ĭaste şi arcŭ, ačasta ĭaste şi sulițâ, ačasta ĭaste şi coĭufŭ şi platoşe şi fie-ce *armâ*..."

Orĭ-cine avea de acestea, era: om cu *arme;* ér cine sciea să le întrebuinţeze bine, era: destoĭnic de *arme*.

Pravila Moldov. 1646, f. 30: „cela ce să va téme că'l vorŭ scoate dentr'o casâ sau dentr'o vie sau şi altâ asémenĭa acestora, de'l vorŭ scoate fără voĭa lui, acesta poate să čară voe la gĭudeţŭ să-i dĭa oameni cu *arme* să'l socotéscă să nu'l scoaţâ..."

Zilot, Cron., p. 30: „Nu ḑic că Româniĭ nu sînt destoĭnicĭ de *arme*, fiind-că de voiu ḑice aşa, mĕ vĕdesc de mincinos istoriile cele vechĭ..."

Noţiunea de *arme* se însoţĭa fórte adesea cu acea de caĭ, puterea uneĭ oştirĭ stând altă dată maĭ ales în călărime.

Cantemir, Chron. II, 298: „Tătarăĭ, sprintenĭ la *arme* şi ĭuţĭ la caĭ..."

Balada „Holera":

Na'ţĭ calul şi *armele*
De'mĭ lungesce ḑilele...

Maĭ tot-d'a-una *armele*, chĭar cele de lemn, aveaŭ şi ce-va fer.

Balada „Balaurul":

Cel Balaur din păcate
Înghiţise gĭumătate

Trup cu *arme* f e r e c a t e,
Trupuşor de voïnicel
Ce striga mereŭ din el...

Balada „Toma Alimoş“:

Inchinare-aş *armelor*,
Armelor surorilor;
Dar şi ele's lemne seci,
L e m n e seci, o ţ e l e reci!..

Intr'un sens figurat, *armă* este tot ce ne apĕră nu numaï trupul, dar şi sufletul: credinţa este o *armă*, faptele bune — *arme* etc.

Varlam, 1642, I f. 32 b: „ruga şi postul tare *armâ* ïaste spre vrăjmaşul...“

Ibid. f. 55 a: „crucïa ïaste *armâ* vonicilorŭ, că într'ânsâ nedejduindŭ întrâ în râzboïu şi cu putérïa eï batŭ şi izbândescŭ...“

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 140: „luarâ toate *armele* lui Dumnezeu: credinţa ca un s c u t, răbdaré ca un c o i f, graïul lui Dumnezeu şi libovul ca s p a t a...“

In sens literal strict, Românul înţelegea prin *arme* pe acele purtate la brâŭ.

Balada „Blăstemul“:

Trupul cu păcatele,
M i j l o c u l cu *armele*...

Psaltirea Scheïană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), VII:

Se nu vâ întoarsetu, *arma* sa va ascuţi...	...nisi conversi fueritis, g l a d i u m suum vibrabit...

Varlam, 1642, I f. 1 b: „să'ş gătïascâ *armele* şi să le a s c u ţ â...“

Noul Testament 1648, Matth. XXVI, 47:

...şi cu el mulţime multâ, cu *arme* şi cu fuşti...	...et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus...

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „va fi mărsŭ asupră-i cu *armele* g o a l e şi cu soţii multe...“

Act muntenesc din 1635 (Col. l. Tr. 1874 p. 216): „pre porunca nimuluilé nici pre îndemnaré cuiva vrăjmaşi nu-i vom fi, *armă* înpotriva feţei cinstei coconilor şă credinčoşălor mării-sale nu vom s c o a t e, în ţară'i cu *arme* vrăjmăşaşte nici noi nici cei ce se vor ţiné de noi nu vom mérge...“

Balada „Voïna“:

Tótă fata cunoscea
Pe drăguţul ce ïubïa
Pe s c l i p e t u l *armelor*,
Pe bumbiï dolómelor,
Pe schintéua cailor...
(Pompiliŭ, Sibiïu, 79)

Mitropolitul Dosoteïu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 101): „Popa de va înbla cu *arme* şi cu p u ş c ă, gloabă 12 florinţi...“

Nic. Mustea, Letop. III p. 70: „Domnul nu îndeşert p o a r t ă *armă*...“

Nic. Costin, Letop. I p. 89, explică d u e l u l prin: „să se lovéscă numaï amăndoï d e n *arme*“.

Moxa, 1620, p. 383: „furâ biruiţi atunce Grecii şi Nikyforŭ, şi furâ măîncare s a b i e ï şi hrănâ *armelorŭ*...“ unde „sabiă“ şi *armă* sînt sinonimï.

Rare-orï p u ş c a, pe care un adevĕrat voïnic o despreţuïa, era privită ca *armă*.

Cantemir, Chron. I, 208: „împreună cu făcătorii şi faptele tot într'un mormânt s'ar fi îngropat, de n'ar fi fost urmat îndată scrâşnetul condéelor după tunetul şi trăsnetul *armelor*...“

Balada „Codrénul“:

Arnăuţiï se isbïa,
Armele d e f o c scotea
Şi'n Codrén le sloboğïa...

Un renume poporan deosebit aveaŭ la noï „*armele* p e r s i e n e s c ï“.

Balada „Vîlcan“:

Cazacliĭ îngrăşaţĭ,
Negustoriĭ încărcaţĭ
De postavurĭ ungurescĭ,
De *arme* persienescĭ
Şi de blănĭ lipovenescĭ...
(G. D. T., Poes. pop 552)

Cu un sens general de óste saŭ de putere armată:

Moxa, 1620, p. 365: „se lepi (Iulianŭ) de dracul şi rădică *arme* şi războae spre Hristos...“

Neculce, Letop. II p. 362: „[Vezirul] l'aŭ trimes la Împăratul Mosculuĭ cu cuvânt de pace. Atunce aŭ stătut de îmbe părţile *armele* de a se maĭ batere...“

Nic. Mustea, Letop. III p. 53: „aŭ dat năvală Turciĭ şi Tătariĭ în *arma* oşteĭ Moschiceştĭ...“

Zilot, Cron. p. 113: „şi acésta se urméză de când ţéra aŭ perdut puterea *armelor*, remâind ca o grădină fără gard...“

Ibld. p. 118: „Ce maĭ reŭ la un pământ saŭ la o stăpânire decât să fie fără putere de *arme* ale eĭ şi fără bogăţie a caselor boerescĭ?...“

Cu acest înţeles, orĭ-ce ostaş era armaş, cuvînt trecut apoĭ la o accepţiune maĭ restrînsă.

v. [1]*Armaş*.

Armăsàr (plur. *armăsarĭ*), s. m.; étalon. Cal nejugănit, ţinut nu numaĭ pentru prăsilă, dar şi pentru frumseţe şi indrăsnélă, fiind maĭ arĕtos la călăriă şi maĭ cu foc în luptă. Poporul rostesce fórte ades aspirat: *harmăsar*; une-orĭ mijlociul *ă* se urcă la *a* prin asimilare cu ceĭ-lalţĭ doĭ *a*: *armasar*, *harmasar*.

In glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 303): „*armăsar* saŭ stăvar“; un alt sinonim (ibid. 278): duvalmă; ambiĭ aceştĭ termenĭ însemnând tot-o-dată pe „păzitor al herghelieĭ“.

Doĭnă haĭducéscă:

Să dee plóe cu sóre
Ce îndémnă la culcare,
Să adórmă stevariĭ
Să le fur *armasariĭ*...
(Alex., Poes. pop.[2]. 314)

Sinonimul cel maĭ interesant este armig, despre care veḑĭ la locul seŭ.

Maĭ tot d'a-una *armăsar* e însoţit de vre-un epitet admirativ: frumos, falnic, ager etc.

Balada „Dobrişan“:

Cu opt telegarĭ,
Frumoşĭ *armăsarĭ*,
Negri ca corbu
Şi iuţĭ ca focu...
(Vulpian, Texturĭ p. 44)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 61): „In ĭape era şi un *armăsarĭu* pré-frumos, carele cu cât era la chip iscusit, încă mai mult era cu vitejeşti duhuri înpodobit...“

C. Negruzzi, Aprodul Purice:

D'o parte boĭerinaşiĭ, d'a lor slugĭ încungĭuraţĭ,
Călărĭ pe *armăsarĭ* ageriĭ şi felurit îmbrăcaţĭ...

Balada „Movila luĭ Burcel“:

Armăsariĭ spumega,
Frîele şi le muşca...

şi tot acolo:

Pîn' a n'agĭunge plugar,
Aveam falnic *harmăsar*...

Cântec din Măhacĭu în Ardél (Cuv. d. bătr. II, 4):

De-ar da bunul Dumneḑeŭ
Să maĭ vĕḑ la Mirăslăŭ,
Hoĭ! pe Mihaĭu suvulcat
Pe *harmăsarĭu*'ĭ turbat...

ceĭa ce ni se pare însă a fi de o croélă cam cărturărescă.

Armasariĭ ceĭ maĭ căutaţĭ se aduceaŭ la noĭ prin Turcia din Egipt saŭ Misir.

Dionisie Eclesiarhul (Papiŭ, Monum. II p. 191): „Pasvandoglu aŭ gătit un *armăsar* fórte bun de Misir...“

Balada „Oprişanul“:

Dăruind chĭar pe vizir
Cu-*armăsarĭ* dela Misir...

v. *Misir*.

Prin crescerea de *armasarĭ* pămînteni eraŭ cunoscuţĭ maĭ ales mocaniĭ.

Balada „Jianul“:

El ĭea mĭeĭ dela cĭobanĭ,
Armăsarĭ dela mocanĭ,
Fără plată, fără banĭ...

In proverbĭ şi idiotismĭ *armăsar* ne întimpină fórte des, maĭ cu samă însă în antitesă cu măgar:

Tată avea *armăsar*,
Dar el a eşit măgar.

(Pann, I, 5)

Ajunge din cal măgar
Şi catâr din *armăsar*.

(Ibid. III, 70)

„Nu ţi-e necaz când te izbesce un *armăsar*, ci când te trântesce un măgar“ (ib. III, 51).

„Din pricinele mici, mari gâlcéve să scornesc, şi ţinţarul să face *armăsarĭu*“ (Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 39).

„*Armăsarul* când îmbătrânesce, ajunge la răşniţă“ (Pann, II, 64).

„Ḑece mârţogĭ pot duce pe un *armăsar*“ (ibid. III, 21).

„Măgarul se vinde tot în oborul *armăsarilor*“ (ib. II, 117).

„*Armăsarĭul* bun se vinde din grajdĭu“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

La reŭ alérgă cu *armăsarul*
Şi la bine merge cu carul.

(Pann, II, 21)

La anul
Or *armăsarul*
Or samarul.

(Ibid. III, 117)

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se ajunge nicĭ cu *armăsarul*,
Nicĭ cu ogarul.

(Ibid. I, 21)

„Fierbe óla cu *harmasar* însemnéză: fierbe in clocot“ (V. Gâţulescu, Tecucĭu, c. Umbrărescĭ), negreşit prin alusiune la neastîmpĕrul *armasaruluĭ*.

Tot de aci, figurat, *armăsar* se ḑice la „om desfrînat“ (L. M).

In basmurĭ:

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act II sc. 9: „Inima, fĕtul meŭ, îĭ ca un *armăsar* din poveste, cu cóma de aur, cu ochiĭ de foc, cu nările dischise, şi care, când nechéză, resună lumea...“

Intre credinţe poporane:

„Se ḑice că peste mormîntul unuĭ strigoĭu e cu neputinţă a face să trécă un *armăsar* negru orĭ un gânsac...“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

v. *Gânsac*. — *Strigoĭu*.

Prin felurite asociaţiuni de ideĭ, unele părţĭ dela car, dela móră şi dela resboĭu de ţesut pórtă numele de *armăsar*, ḑicêndu-se une-orĭ la deminutiv: armăsărel saŭ armăsăraş.

„La o căruţă ţĕrănéscă, *armasar* se chiamă cuĭul care se bagă prin capĕtul proţapuluĭ de prinde jugul...“ (G. Voĭcu, Tecucĭu, c. Stănişescĭ).

„La car, cătuşa e cusută de proţap prin câte-va cuie maĭ micĭ şi unul maĭ gros, aprópe de jug, numit *hărmăsărel*“ (G. Grigorescu, Sucéva, c. Bogdănescĭ; G. Sireténu, Botoşanĭ, c. Rănghilescĭ; Gr. Nicolaŭ, Némţ, c. Crăcăónĭ).

„*Harmasar* la móră este acela care slobóde saŭ îngreuéză pétra moreĭ,

după cum cere trebuința: d'asupra dulachilor se pune patru tălpóe, din tălpóe în sus se pune opt ursóĭce, și prin ursóĭce patru *harmasarĭ*...“ (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

„La resboĭu, *armăsarĭu* e sinonim cu slobodĭtor“ (G. Bechescu, Tecucĭu, c. Oncescĭi-vechĭ).

Cuvîntul *armăsar* este învederat latinul: [equus] admissarius, literalmente „de prăsilă“, rostit deja în latinitatea medievală armessarius (Cihac). Substantivul „equus“ s'a perdut, ca și'n „fântână = [aqua] fontana“, „érnă = [tempora] hiberna“, „albină = [musca] alvina“ etc., substantivându-se adjectivul. Să se observe însă că'n popor în unele localităţi *armăsar* remâne pînă astădĭ adjectiv, dicêndu-se: cal *armăsar*.

„Ca să se scie décă un om s'a făcut strigoĭu, se duce un cal *armăsar* și se trece peste mormînt; când calul nu vrea să trécă, dovadă că omul din acea grópă s'a făcut strigoĭu...“ (Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea).

v. *Armig.* — *Cal.* — *Duvalmă.* — *Pelivan.* — *Stevar.* — *Telegar...*

Armăsăráș
Armăsărel } v. *Armăsar.*

Armășèl (plur. *armășeĭ*), s. m.; t. d'admin.; agent de la prévôté, de la gendarmerie. Deminutiv din armaș. Subaltern al unuĭ armaș, după cum „comișel“, „vătășel“, „vornicel“ etc. eraŭ subalternĭ aĭ unuĭ „comis“, „vătav“. „vornic“. In vechea administraţiune românéscă *armășel* se întrebuința într'un sens apropiat cu bănișor, aprod, copil-din-casă.

Pravila Moldov. 1646, p. 154: „oamenii cei domnești, ce să dzice armașii și *armășeii* și alţĭi ca dînșii, cândŭ vorŭ munci, cândŭ vorŭ spândzura sau vorŭ tăĭa capulŭ cui-va și altă ce vorŭ face cu învăţătura Domnului ţărăi, de-are fi învăţătura Domnului la arătare să vadză toţĭ că ĭaste cu asuprélă și cu mare năpaste, acéștia nice dănăoară nu să vor certa...“

Tot așa în Pravila muntenéscă 1652, p. 372: „Oamenii cei Domnești, ce să zice armașii și *armășeii* și alţĭi ca dînșii, cândŭ vorŭ munci, cândŭ vorŭ spânzura sau vorŭ tăĭa capulŭ cui-va și altele ce vorŭ face cu învăţătura Domnuluĭ ţărăĭ...“

Mateĭu Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „și voi potropopilor, și voi bănișorilor, și voi *armășăilor*, și voi toate slugile dumnie-méle carii veţi fi și vornicei, încă să aveţ a vă feri de sfânta mănăstire și de călugări și de satulŭ mănăstirii de Flămânzești...“

In Aședămîntul luĭ Grigorie Vv. Ghica 1776 (ed. Răşcanu p. 35): „Tâlharii ce se vor prinde de *Armășeĭ*, să'ĭ aducă la temniţă cu toate lucrurile, ce se vor găsi asupra lor; ĭar lucrurile, ce se vor afla la casele tâlharilor, mișcătoare și nemișcătoare, prin marafetul Ispravniculuĭ de ţinut, dându-se toate pe sama sătenilor cu izvod, unde se vor afla șezetorĭ, să ĭea *Armășelul* izvod iscălit de Ispravnicul, să aducă la Vel Armaș. Și scoţîndu-se tâlharii la Divan, după hotărîrea Velitilor Boĭerĭ, împlinindu-se întâĭ paguba păgubașilor, atât din cele ce se vor găsi faţă și le vor cunoaște cu încredinţare, cât și pentru cele prăpădite din averea lor; și după vinovăţia tâlharilor să se socotéscă și gloaba luĭ Vel Armaș, după cum vor hotărî Velitii Boierĭ aĭ Divanuluĭ...“

Ca parte din oștire, *armășeii* formaŭ o cétă sub porunca mareluĭ armaș.

Amiras, Letop. III p. 157: „*Armă-*

şeiĭ, A p r o z i ĭ şi alte r u f e t u r ĭ, cineşĭ cu stégul său...“

Nu scim de unde Costachi Negruzzi îşĭ închipuise că *armăşeiĭ* eraŭ „selbateciĭ“ şi cu „barbe stufóse“, în Aprodul Purice:

Acolo spre resuflarea oştilor a tăbărît
Şi'n treĭ trupurĭ osebite óstea sa a împărţit:
Dărăbaniĭ ceĭ cu plete, toţi săneţe lungĭ purtând,
Armăşeiĭ ceĭ selbateci, barbe stufóse avênd,
Simeniĭ ceĭ ĭuţi cu arce şi cu măcĭucĭ în fălĭi,
Toţi aceştiĭa pedestri, numĕr ca la şepte miĭ...

v. [1]·*Armaş*. — [1]·*Armăşiă*. — *-el*.

[1]·**Armăşèsc,-éscă**, adj.; appartenant au prévôt, relatif à la prévôté.

v. [1]·*Armaş*.

[2]·**Armăşèsc** (*armăşit*, *armăşire*), vb.; vexer. Verb corespundĕtor substantivuluĭ a r m ă ş i ă „vexation“, ambiĭ derivaţi din a r m a ş „prévôt“, ca o trăsură caracteristică, remasă numaĭ în vechile texturĭ, despre asuprelele administrative de altă dată.

Varlam, 1642, I f. 274 b: „multe răutâţi ĭ-au ertatŭ Dumnedzău, ĭară elŭ pentru puţinŭ au d o s ă d i t ŭ ş'au *armâşitŭ*...“

Ibid. I f. 264 b: „decât trupurile mai râu *armâşéşte* sufletele...“

v. [2]·*Armăşiă*. — *Asupresc*. — *Dosădesc*. — *Năcăjesc*...

[3] **Armăşèsc** (*armăşit*, *armăşire*), vb.; élever au rang de prévôt. A face pe cine-va a r m a ş.

Balada „Dobrişén“:

Savaĭ, Ghineo a r m a ş mare,
De când eŭ te-am *armăşit*,
Nicĭ o slujbă n'aĭ plinit...
(G. D. T., Poes. pop. 474)

v. [1]·*Armaş*. — [3]·*Boeresc*.

[1]·**Armăşiă**, s. f.; t. d'admin.: prévôté, ressort du prévôt. Serviciul public, în fruntea căruĭa se afla marele-a r m a ş.

Beldiman, Tragod. v. 375:

Ia poruncă *armăşiea* herariĭ a aduna,
Şi isprăvniciea Curţiĭ lemnele a le lucra...

In Aşeḑământul luĭ Grigorie Ghica, 1776 (ed. Răşcanu p. 19) se specifică în următorul mod veniturile *armăşieĭ* din Moldova:

„Venitul *armăşieĭ* ceĭ marĭ. Pocloanele pe fieşte-care an; înse pe gĭumătate la Sft. Gheorghie, şi pe gĭumătate la Sft. Dimitrie.

Leĭ	B.	
20	—	De la Ispravnicul de Armăşeĭ.
20	—	De la Condicarĭul temniţeĭ.
5	—	De la Vătaful temniţeĭ.
250	—	De la 50 Armăşeĭ câte 5 leĭ unul.
25	60	De la 17 Dărăbanĭ a temniţeĭ câte 1 pol leŭ unul.
27	—	De la 18 mehterĭ Creştinĭ câte 1 pol leŭ unul.
10	60	De la 4 trâmbacĭ, 1 surmaciŭ, un doboşer şi un topciŭ, câte 1 pol leŭ unul.
12	—	De la 12 masalagiĭ câte 1 leŭ.
370	20	

„30 Banĭ grosuluĭ dela ceĭ ce se vor închide, când se vor slobozi.

„Să maĭ ĭea Vel Armaş împlinéla pe banĭ ce va împlini, după rînduiala ce se arată cu deosebit rost.

„Să maĭ ĭea Vel Armaş întriĭala din suma banilor ce vor lua Armăşeiĭ, triapăd, după rînduéla ce se arată cu deosebit rost.

„Să maĭ ĭea Vel Armaş gloabele de la tălharĭ, după rînduiala ce se arată cu deosebit rost.

„Bez rînduita liafă.“

v. [1]·*Armaş*.

[2]·**Armăşiă** (plur. *armăşiĭ*), s. f.; vexation. Maĭ puţin decât u c i d e r e şi maĭ mult decât a s u p r é l ă. Derivat

din armaş „prévôt“, cuvîntul *armăşiă*, dispărut din graiu, dar frumos, dovedesce cât de sîlnică şi nedréptă trebuĭa să fi fost la noĭ administraţiunea de altă dată.

Varlam, 1642, I f. 228 b: „spre ucidere şi spre *armâşie*...“

Ibid., I f. 273 b: „mai multe svade, mai multe zavistii, mai multe *armâşii* şi mai multe asupréle fără de vine sămtŭ întru noi în creştini decât în păgăni...“

Ibid., I f. 265 a: „Oame creştine, căci nu te temi de acela vrăjmaş, şi de *armâşia* lui nu te socoteşti...?“

Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 133 b: „toată lumĭa va potoli şi o va odihni de *armăşiĭa* luĭ...“

v. ²·*Armăşesc.*

Armătùră (pl. *armături*), s. f.; 1⁰ armement, équipement; 2⁰ armoirie. Lat. armatura. Cu primul înţeles nu e neologism, după cum s'ar părè la prima vedere.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 30, f. 179 a: „după ce să'mbrăcară cu platoşile în toată *armătura*...“

I. Văcărescu, p. 85:

Cornu 'nbilşugăriĭ adu-ne îndată!
D'*armături*, de pavăză, vino arzătoare;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată;
Sue caduceu'ţi ĭar negoţu'n floare...

Cu sens de „armes nobiliaires“, cuvîntul ne întîmpină la C. Negruzzi, O alergare de caĭ, I: „Meleli primi vasul de argint, pe care era săpate *armăturile* Besarabieĭ. *Armăturile* aceste sînt: capul zîmbruluĭ etc.“

v. *Armă. — -tură.*

Armelìn, s. m.; t. de Comm.: hermine. Sinonim cu cacom. Cuvîntul ne întîmpină numaĭ la Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istoric din Bucur.): „*Armelin*, Hermelin, eine Art Wiesel“. Vine d'a-dreptul din italianul armellino.

v. *Cacom.*

¹·**Armén** (pl. *Armenĭ*), s. m.; t. d'Ethnogr.: Arménien. Poporul, maĭ ales în Moldova, rostesce la singular: *Arman*, cu aceĭaşĭ trecere a luĭ *é* în *a* după labială ca în „Moldovan = Moldovén“, „fată = fétă“, „masă = mésă“ etc. La feminin se dice *Arméncă* saŭ *Armancă*, plural *Armence*:

Armencele mi'l privĭa,
Moldovencele'l plângea,
Copilele mi'l bocĭa...
(Marian, Bucov. I, 64)

La plural masculin se dicea altă dată *Arméni*:

Moxa, 1620, p. 381: „se lovirâ Grecii cu *Arménii* şi-i biruirâ şi prinserâ mulţi *Arméni*...“

In sens colectiv, când e vorba despre o localitate saŭ regiune unde sînt mulţi *Armenĭ*, se dice cu o nuanţă óre-care de despreţ: Armenime, ca „Ţigănime“, „Jidovime“, „Secuime“.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 191: „...atăta ştim că s'aŭ făcut un foc mare în Iaşĭ, începând din Armenime de lângă biserica cea mare a lor...“

Din patria lor Armenia, expusă la necontenite lupte cu vecinĭ mult maĭ puternicĭ, maĭ ales cu Persiĭ, deja în vécul de mijloc cârdurĭ de *Armenĭ* pribegiseră în regiunile orientale şi sudice ale Europeĭ, parte prin Rusia meridională, parte prin imperiul bizantin, îndeletnicindu-se maĭ pretutindenĭ cu negoţul. In Ţéra-Românéscă, o colonĭă de *Armenĭ*, veniţĭ de peste Dunăre, aŭ înfiinţat cam în secolul XIII oraşul Argeş. Mulţĭ neguţitorĭ *Armenĭ* locuiaŭ aci maĭ cu deosebire în apropiarea Transilvanieĭ, cu care întreţi-

neaŭ relaţiunĭ comerciale. Maĭ numeroşĭ însă aŭ fost tot-d'a-una *Armeniĭ* în Moldova, străbătuţĭ acolo pe la finea evuluĭ mediŭ de prin părţile Crimuluĭ. Lăsăm nedeslegată cestiunea, dacă bisericele armenescĭ din Iaşĭ şi din Botoşanĭ s'aŭ fundat în secolul XIV orĭ maĭ târdiŭ (Melchisedec). Sigur este că pe la 1418, sub Alexandru cel Bun, 3,000 de familie armenescĭ, alungate din patriă printr'o invasiune persiană, se aşeḑaseră în Moldova, distribuindu-se în oraşele: Sucéva, Hotin, Botoşanĭ, Dorohoiŭ, Vasluiŭ, Galaţĭ şi Iaşĭ (Pray, Dissert. 1775 p. 170; Wolf, Beschr. d. Mold. II p. 60). Înseşĭ fântânele istorice ale *Armenilor* ne arată între aniĭ 1415—1445 un vlădică armenesc în Moldova, anume Avedic; ér peste un secol şi jumătate acest episcopat eterodox avea în fruntea'ĭ pe unul numit Ión, a căruĭa reşedinţă era în Sucéva, adecă chĭar în antica capitală a Moldoveĭ (Barącz, Życia Ormian w Polsce, Lwów, 1856 p. 55, 141). Tot acolo, pe la mijlocul secoluluĭ XVI, un *Armén* edifică o mănăstire în numele Sântuluĭ Axentiŭ, în regiunea occidentală a oraşuluĭ, unde se conserva pînă maĭ dĕ-ună-ḑĭ o pétră sepulcrală cu inscripţiunea: „aci zace Agopşa, fundatorul acestuĭ lăcaş în anul 1551". Pe la 1600 *Arménul* Bogdan Donovac zidi érăşĭ în Sucéva, în numele Pré-curateĭ Fecĭóre Maria, o altă mănăstire, pe care o găsim în flóre încă în 1707 (Barącz, op. cit. p. 5, 80). Se pare că şi vechĭul sat Areni de lîngă Sucéva, despre care veḑĭ la locul seŭ, a fost o coloniă armenéscă. Pe la 1669, un misionar papal, Luigi Maria Pidou, a găsit în Moldova un episcopat armenesc, în capul căruĭa se afla un Isac şi dela care depindeaŭ următórele circumscripţiunĭ eclesiastice: în Cetatea-albă, Tighinea, Izmail, Galaţĭ, Siret, Hotin, Vasluĭu şi Botoşanĭ, câte-o biserică; în Sucéva doĕ biserice şi o mănăstire; în Iaşĭ doĕ biserice; peste tot vr'o doĕ-ḑecĭ şi treĭ preuţĭ. (Progressi della missione apostolica à gli Armeni di Polonia e Valachia, Mss. No. 1366, italica 483, în Bibliot. Reg. din München). Să maĭ adăugăm biserica armenéscă din Roman, clădită de un Agopşa la 1609 (Melchisedec, Chron. Romanuluĭ, I p. 35).

Armeniĭ aveaŭ în Moldova nu numaĭ o jurisdicţiune religiósă, dar în unele oraşe, maĭ cu samă în Sucéva şi'n Botoşanĭ, eĭ se bucuraŭ pînă şi de o administraţiune municipală proprie a lor, alăturea cu acea românéscă.

Deja la 1449, într'un act dela Alexandru-Vodă ne întimpină: „Serkiz, cap municipal al *Armenilor* din Sucéva" (Ulianitzki, Materialy dlia istorii, Moskva, 1887 p. 76).

Peste doĭ secolĭ, într'un act din 1669 (A. I. R. I, 139): „Adecâ eu Chirila şoltuzul armenescu de târgu de Sučavă şi cu feĉorul mieu cu Drâghiĉ, scriem şi mărturisim cu cestu adevărat zapis al nostru, de nime nevoiţi nice asupriţi, ce de a noastră bună voe, am vândut a noastră diréptă ocină şi moşie o falce de vie la târgu la Cotnarĭu în déalul Mândru, între vĭĭa lui Ivan potropopul armenescu din ĝos şi între vĭĭa lui Marco *Armanul* din sus, care falce de vie ne-au fost noaâ moşie dela moşii noştri..."

La 1610 (A. I. R. III, 209) între notabiliĭ tîrguluĭ Siret: „Olbeĭu *Arman* i Haceris *Arman* i Griĉca i Agopşâ *Arman*..."

La 1670 (A. I. R., I, 1 p. 21): „Adecă noi târgoveţii Rumăni şi *Arméni* de trăg de Botăşéni mărturisim noi cu cĭastă scrisoare a nostră, cum au venit un fecĭor a lui Gligorie Traistă,

anume Apostol inainté dumisale lui Ghiorghiță, č'au fost logofăt, și'nnainté dumisale lui Dumitrașco č'au fostu vistérnic, vornicii de Botășéni, și s'au întrebat cu fičorii lui Căldărușe, pentr'un loc de casă č'au fostu a lui Traistă, în mijlocul trăgului, zicând fičorii lui Căldărușé, c'au cumpărat tată-său, Căldărușe, acel loc de casă dela Gligorie Traistă, ĭar dumnélor vornicii de Botășéni, carii mai sus sămtu scrișì, dumnélor ne-au poftit, și ne-au întrebat, și pre bătrăni, și pre tineri, și pre Rumăni, și pre *Arméni*, carii dentru noi va mărturisi că-i vându acel loc a lui Gligorie Traistă, ĭar noi toți trăgoveții și Rumăni și *Arméni* mărturisim..."

Despre *Armenii* din Botoșanĭ ne vorbesce și cântecul poporan:

Ș'am veḑut'o 'n Cernăuțĭ
Cu doĭsprece Arnăuțĭ,
Ș'am veḑut'o 'n Botoșenĭ
Primblându-se cu *Armenĭ*...
(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'un timp, cuvîntul *Armén* ajunsese a fi sinonim cu n e g u ț i t o r.

Așa într'o doĭnă din Ardél:

Bine-ĭ stă mândreĭ gătată
Cu veșminte dela șatră,
Dar mai bine ĭar ședea
De-ar fi ţ̦esute de ea.
Săracele șetrele
Cum mărită fetele!...
De n'ar fi *Armén* cu șatră,
N'aĭ vedé fată gătată!...
(J B., 424)

unde editoriĭ observă (p. 479) că: „neguțitoriĭ cu șetre de pe la tîrguri sînt maĭ cu sémă *Armenĭ* și Evreĭ..."

Tot așa în doĭna „Voĭnicii Bucoveĭ":

Iar cum a'nverḑi pe-afară,
Om eși la codru éră
In capĕtul lanuluĭ
In calea *Arménuluĭ*...
(Alex., Poes. pop.² 316)

Orĭ-cum însă, fie din pricina unor obiceĭurĭ religióse divergințĭ, fie din acea a traĭuluĭ pré-retras și ascuns, fie printr'o antipatiă împrumutată deja dela Bizantinĭ, Românii nu ĭubĭaŭ pe *Armenĭ*.

S. F. Marian, Ornitol. t. 2 p. 173: „Românii ţ̦in pre *Armenĭ*, nu sciŭ din ce causă, de nisce ómenĭ spurcațĭ, numindu'ĭ, maĭ ales când sînt mânioșĭ pe dînșiĭ: A r i e spurcată. Din causa acésta nu pré vreaŭ să împrumute maĭ nemică *Armenilor*, nicĭ să mănânce la o mésă cu dînșiĭ, temêndu-se ca să nu'ĭ spurce. Maĭ cu sémă nu voesc eĭ să le dea apă de bĕut din vre-o cofă saŭ alt vas, creḑênd că tot *Armanul*, după ce a beut, spurcă pre Românĭ..."

E fórte caracteristic că la Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), versetul din psalmul XXXVI: „mai bine puținel direptului mai vrătos decât multă bunătate p ă c ă t o s u l u i" este comentat prin: „mai bine o bucățĭa pâine mititĭa unui creștin mai vrătos decât multă avuție *Armanului*", unde *Armén* e pus ca sinonim cu „pĕcătos" în antitesă cu „drept" și „creștin".

Pravila dela Govora, 1640, f. 50 a: „oare-cine va mânca cu *Arméni* sau cu P a v l i c h é n i sau cu alțĭ e r e t i c i or-carii, sau mai vărtosŭ cine va avé lĭubovŭ cu dinșii, acestuĭa-i grăĭaște légĭa lui Dumnezeu să se lase de acéstĭa..."

Tot acolo, f. 56, 57: „*Arméniĭ* ceĭa ce-s de treĭ ori procléțĭ...", și maĭ jos: „lepădații h a n d z i z a r i i ce sănt *Arméni*..."

. v. *Arțivur.* — *Capișe.*

Un vechĭu proverb moldovenesc quasi-juridic ḑice: „*Arménul* plătesce glóba", adecă: în orĭ-ce trébă *Arménul* este

acela care pórtă ponosul şi primesce pedépsa.

„*Armenii* sînt ceĭ maĭ reŭ priviţĭ de sătenĭ după Jidanĭ. Poporul crede că *Armanul* este tot-d'a-una gata a te spurca, că urinéză mai întâiu în ólă ş'apoĭ îţĭ face în ea de mâncare. Este ḑicétóre populară:

Să mănâncĭ la Jidan
Şi să dormĭ la *Arman*...
(C. Scheletti, Fălciiu, c. Crasna)

Unele bóle Românul le botéză armenescĭ, şi la căţele îĭ place a da numele de *Arméncă*.

In descântec de potcă: „potcă de *Armén*“ (G. D. T., Poes. pop. 388).

„Intre numirĭ de cânĭ este şi *Arméncă*“ (E. Pascal, Muscel, c. Nămăescĭ).

„Dintre numirile câinilor cĭobănescĭ: Labuş, Cióră, Flórea, Bălăcénu, Negreĭu, *Arménca*...“ (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza); şi maĭ jos: Garabet, numele cel armenesc al sântuluĭ Ion Botezătorul.

Une-orĭ însă numele de *Arméncă* se dedea şi la femeĭ.

In vechĭul Pomelnic moldovenesc dela Bistriţa (Mss. în Acad. Rom. p. 65, 80): „Костантина. Армѣнка. Ранда... Иванъ. Армѣнка. и чедь их...“

Intr'un act tîrgovişténdin 1640 (A. I. R. I, 24): „Adecă eu *Armenca* şi cu fiĭa mé Muşa scris'am acesta zapis...“

Maĭ adesea însă numele de *Arméncă* se dedea la Ţigance (Cuv. d. bătr. I, 239).

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 24: „Stoĭca Ţiganul cu Ţiganca lui Rada şi cu 2 fečori anume Mircé i Nécşul şi cu 2 féte Néga i *Arménca* şi cu o sor a lui anume Dragole...“

Catastihul mănăstirĭĭ Căldărăşanĭ, 1740 (Mss. în Arch. Stat. p. 144): „Numele Ţiganilor ...*Arménca* cu doi nepoţi“.

Arméncă alăturea cu Jidaucă într'un cântec poporan din Bucovina:

Am ḑis, ḑeŭ şi pre-a mea lege,
Că de-acuma n'oĭu alege
Nicĭ Jidaucă, nicĭ *Armancă*,
Numaĭ prisne Moldovancă!..
(Marian, II, 207)

Intr'un altul din Moldova:

Bè Costachi Roşcovan
Şi cu frati-su Buzdugan,
Cu trĭĭ feti di Jidan
Şi cu dóâ di *Arman*...
(Canianu, Poes. pop. 233)

Din causa ureĭ poporane, *Armenii* aŭ fost nu o dată prigonitĭ în România.

Un principe moldovenesc cam smintit, Stefan Rareş, ḑice cronicarul Urechiă, Letop. I p. 174: „pre *Armenĭ*, pre unĭĭ de bună voie cu juruinţe şi cu daruri împlăndu-ĭ, pre alţiĭ cu sila ĭ-aŭ botezat“.

In 1564 teribila catastrofă a famosuluĭ usurpator al tronuluĭ moldovenesc, Iacob Basilic Despota, a provocat lacrime de milă din partea *Armencelor* din Sucéva: plebea, iritată printr'acest sentimentalism, a revĕrsat atuncĭ măcel şi insultă asupra nenorocitelor muĭerĭ (Sommer, Vita Despotae, 1587 p. 46).

De aci în colo un secol întreg *Armenii* s'aŭ ţinut în linişte. Pe la 1671, domnind în Moldova crudul Arnăut Duca, boĭerul Hâncu a rădicat stégul rescóleĭ contra născênduluĭ element fanariotic: *Armenii* aŭ luat partea cea maĭ activă în acéstă manifestaţiune, şi ceĭ maĭ compromişĭ dintre dînşiĭ, într'un numĕr fórte însemnat, aŭ fost siliţĭ apoĭ a fugi din ţéră (Engel, Gesch. d. Moldau p. 276).

De câte orĭ crudimea Domnilor saŭ urgia poporuluĭ îĭ goníа din Moldova,

Armenii îşi căutaŭ un adăpost maĭ cu deosebire în Ardél şi'n Polonia.

In Transilvania familiele armenescĭ cele maĭ importante, astădĭ de tot maghiarizate, pórtă nesce numĭ curat românescĭ: P a t r u - b a n ĭ, C a p - d e - b o ŭ etc.

Pe de altă parte, profesorul I. Hanusz (Sur la langue des Arméniens polonais, Cracovie, 1886) constată în graĭul *Armenilor* din Galiţia o mulţime de cuvinte luate dela Românĭ, precum:

arutùr „champ, terre“ = arătură;
ban „argent, monnaie“ = ban;
berbèdz „bélier, mouton“ = berbece;
bernăvàkh „culotte“ = bernevicĭ;
bolt „boutique“ = boltă;
brad „pinastre“ = brad;
butùk „billot, bloc“ = butuc;
čerb „cerf“ = cerb;
dòmna „dame“ = dómnă;
dzer „gelée“ = ger;
džug „joug“ = jug, gĭug;
džunk „taureau“ = junc, gĭunc;
džuruìt „promesse“ = juruit, gĭuruit;
fag „hêtre“ = fag;
ferìt ilalù „se garder“ = ferit;
furkullţà „fourchette“ = furculiţă;
ghindà „gland“ = ghindă;
grebìt ilalù „se hâter“ = grăbit;
ĭepùr „lièvre“ = ĭepure;
ĭutĭ „vite“ = ĭute;
kokoveĭkà „hibou“ = cucuvae;
komà „crinière“ = cómă;
krangà „branche d'arbre“ = crénguă;
kumnàt „beau-frère“ = cumnat;
kurţàn „palais“ = curte, curtén;
kăràr „sentier“ = cărare;
malàĭ „millet“ = mălaĭu;
mundzùl „poulain, bidet“ = mânḑul;
măţà „chat“ = mâţă;
negustor „commerçant“ = negustor;
nămà „seulement“ = numaĭ;
oprìt anelù „retenir“ = oprit;
pintìn „éperon“ = pinten;
počùm „tronc“ = počĭumb;
portà „porte“ = pórtă;
prund „caillou“ = prund;
părăv „torrent“ = părĭŭ;
păzìt anelu „avoir soin“ = păzit;
samakìs „fromage“ = sămăchişă;
scăpăràt anelù „battre du feu“ = scăpărat;
suferìt anelù „tolérer“ = suferit;
sulà „alêne“ = sulă;
urìt „laid“ = urît;
vestit „illustre“ = vestit;
sgrăcìt „avare“ = sgărcit; etc.

Vom termina prin indicarea uneĭ coincidinţe nominale, care n'ar avé nicĭ o însemnătate, dacă n'ar puté să arunce lumină asupra uneĭ cestiunĭ istorice fórte importante. Se scie că Macedo-românii îşi daŭ numele de A r m ă n ĭ, prin metatesă din „Românĭ“. Asemenarea acesteĭ forme cu numele *Armenilor* pare a fi dat nascere uneĭ cĭudate confusiunĭ. Cronicele armenescĭ pretind că împĕratul romăno-bulgar Samuil ar fi fost de origine *Armén* (Mateĭu de Edessa, ap. Hilferding, Gesch. d. Serben u. Bulgaren, Bautzen, 1864 p. 61). Lucru cu neputinţă nu este; dar, pînă la o probă seriósă, e maĭ de creḑut că n'a fost *Armén*, ci A r m ă n.

v. *Argeş.* — *Arienĭ.* — *Armenesc.*

[2]·Armén s. **armán.** — v. *Harman.*

Arméncă. — v. [1]·*Armén.*

Arméncĭu n. pr. pers. m. In vechĭul Pomelnic al mănăstirii Bistriţa din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 72) ne întimpină acest nume: Армѣнчь. — ? —

Armendìn. — v. *Arminden.*

Armenèsc, -éscă, adj.; arménien, appartenant à l'Arménien ou à l'Arménie. Ţéra *armenéscă.* Obiceĭu *armenesc.*

In Moldova se rostesce mai adesea *arminesc*.

Alexandri, Iaşii în 1844: „Iată acum o spiţerie nemţască lipită de o ţiu-ţiungeriă *arminéscă*...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 27: „fiind cetatea Suceveï stricată, pus'aŭ de aŭ făcut şanţ la biserica *arminéscă*, puind într'ănsul o samă de oaste să'ï fie de pază...“

Sînt puţine oraşe, mai ales în Moldova, unde să nu fie saŭ să nu fi fost vre-o stradă numită „uliţa *armenéscă*“, locuită óre-când de Armenï.

De aceïa în poesia poporană ne întimpină adesea:

Pe uliţă mi'l ducea,
Pe uliţă pardosită
Tot de Calapod făcută,
Pe uliţa *armenéscă*
Armencele să'l privéscă...
(Marian, Bucov. I, 64)

Pe uliţa *armenéscă*
Este-o crâşmă 'mpĕrătéscă...
(Ibid. I, 172)

Pe uliţa *armenéscă*
Este-o şatră ţigănéscă;
Da la şatră cine este?
Badea calu'şï potcovesce...
(Ib. II, 190)

Pe uliţa *armenéscă*,
La o casă ţigănéscă,
Voïna calu'şï potcovesce...
(Pompiliŭ, Sibiiŭ, 75)

La popor, când e vorba de ce-va reŭ, nu e rar epitetul de *armenesc*.

Intre bube din descântece:

Bubă *armenéscă*.
Bubă jidovéscă,
Bubă ţigănéscă,
Bubă românéscă...
(G. D. T., Poes. pop. 359)

Balada „Stanislav“:

Îï spală zăbunele
Şi'ï curăţă armele
Tot de sóe *armenéscă*,
De untură tătăréscă,
De stropurï ïenicerescï
Şi de sângiurï păgânescï...
(Ibid. 574)

In sfîrşit, pupăza, o pasere puturósă, pórtă în popor porecla ironică de: cuc *armenesc*.

S. F. Marian, Ornitol. t. 2 p. 173: „[Pupăza] în rîs şi batjocură se numesce şi Cucul Armenilor saŭ Cuc *armenesc*, de óră-ce — după spusa celor maï mulţï Românï — Armeniï ḑic că pupăza îndémnă la deşteptare, la lucru şi la joc strigând: hophophop! hophophop! pe când cucul îndémnă pre Românï la culcare strigând ne'ncetat: culcă-te! culcă-te!..“

v. *Cuc.* — *Pupăză*.

I. Créngă, Amintirï din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 8): „Mĕ trezesce mama într'o diminéţă din somn cu vaï nevoe, ḑicêndu'mï: scólă, duglişule, înainte de resăritul sóreluï; ïar vreï să te pupe cucul *arminesc* şi să te spurce, ca să nu'ţï mérgă bine tótă ḑiua?..“ Şi maï jos, p. 9: „Nu cum-va aï pofti să'mï ïeï viţica pentr'un cuc *armînesc*?..“

v. [1]*Armén*.

Armenèsce, adv.; en arménien, à l'arménienne. A face ce-va ca Armeniï saŭ în chipul armenesc.

v. *Armenesc*.

Armenésca, s. f. sing. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. „Blănărésca şi *armenésca* — ḑice d. T. Burada (Almanah musical 1877 p. 63) — am luat'o dela Armenï“. D-sa publică şi musica acestuï danţ, care totuşï se pare a fi devenit poporan numaï în Moldova.

v. [1]*Armén*. — *Arnăuţésca*. — *Blănărésca*. — *Căzăcésca* etc.

Armenime. — v. [1]*Armén.*

Armenòpul, n. pr. pers. m.; t. de Législ.: Harménopoulos, manuel de droit byzantin.

Andronachi Donicĭ, Pravile 1814, predosl.: „Ĭaste şi carté de adunaré pravililor a judecătorĭuluĭ Thessalieĭ Constantin *Armenopul*, pre caré o au alcătuit la anii dela Hs. 1145 în zilele împăratuluĭ Emmanuil Comnino din céle de maĭ înainte alése aşăzemânturĭ din pravile de către împăraţiĭ Leon şi Constantin...“

Pravila Mateĭu Basarab, 1652, p. 4: „Grăĭaşte şi *Armenopul*, că obiceaĭulŭ vechĭu în locŭ de lége se socotéşte şi să ţine...“

Profesorul Linowski, într'o disertaţiune despre legile locale din Basarabia (О мѣстныхъ Бессарабскихъ законахъ, Odessa, 1842 p. 10), bănuesce că extractul din legile imperiale bizantine, pe care Alexandru-vodă cel Bun, după părerea luĭ Cantemir, îl va fi întrodus ca drept positiv în Moldova, nu era alt ce-va decât *Armenopul*.

In Basarabia maĭ cu samă, după alipirea eĭ către Rusia, numele luĭ *Armenopul* devenise şi a fost pînă maĭ în anii trecuţĭ aprópe sinonim cu p r a v i l ă, căcĭ înşişĭ boieriĭ moldoveni de acolo, fiind întrebaţĭ la 1818 de stăpânirea ruséscă, aŭ respuns că *Armenopul* pe prima liniă este legea ţereĭ, apoĭ „hrisovul sobornicesc“ al luĭ Mavrocordat, şi'n fine cartea luĭ Donicĭ. De aceĭa la 1831 manualul luĭ *Armenopul* s'a şi publicat rusesce pentru întrebuinţarea tribunalelor din Basarabia.

v. [1]*Grec.*

Armèz (*armat*, *armare*) vb.; armer. Formă simplă, în locul căriĭa se întrebuinţéză obicĭnuit compusul î n a r m e z.

I. Văcărescu, p. 40:

Creştiniĭ şi Românĭĭ
Cu el s'*arméză*...

v. *Inarmez.*

Àrmiă (plur. *armiĭ*), s. f.; armée. Sinonim cu ó s t e şi cu neologismul a r m a t ă. Formă împrumutată dela Ruşĭ saŭ dela Polonĭ.

Zilot, Cron. p. 85: „şi tot de o dată veni şi gheneral-an-şef Mihelson, ce era comandir peste tótă *armia* ruséscă...“

v. *Armadiă.* — *Óste.*

Armìc. — v. *Armig.*

Armìg s. **armìc** (plur. *armigĭ*, *armicĭ*), s. m.; étalon. Sinonim cu a r m ă s a r, cu care se întâlnesce şi prin iniţialul a r m-, fără ca totuşi, după cum vom vedé maĭ la vale, să fie cu putinţă a reduce ambele cuvinte la aceĭaşĭ origine. Se întrebuinţéză fórte mult în părţile Banatuluĭ, maĭ rar în regiunea apusénă a Ardéluluĭ.

„*Armig* saŭ *harmig* se ḑice la a r m ă s a r ĭ u“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Balada „Călin“ din Banat:

Cu soru-sa ce'mĭ lucra?
De doĭ *armigĭ* o lega,
În oraş o sloḑia
Pîn *armigiĭ* o'npărţia...
(Vulpian, Texturĭ p. 34)

Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 97: „*Armic*, armăsar. Cuvîntul *armic* se aude în valea Crişuluĭ alb“.

Vorba *armig* e fórte interesantă. Prin sens şi prin cele treĭ elemente constitutive r-m-k (g) ea nu se póte despărţi de polonul r u m a k „coursier, cheval de bataille“, a căruĭ origine a remas pînă acum o enigmă pentru slaviştĭ, căcĭ nu se regăsesce nicĭ in-

tr'unul din cele-lalte dialecte slavice. Se bănuesce numaĭ că cuvîntul e de origine orientală (Matzenauer, Cizí slova p. 298). Litvanul r u m o k a s şi leticul r u m m a k s sînt forme împrumutate dela Poloni. In limba turcă orientală a r g a m a k însemnéză „cheval de race“ (Vambéry, Sprachstud. 206), de unde şi la Ruşĭ аргамакъ. Polonul r u m a k şi românul *armig* cată să derive din alte doŭ dialecte turanice; terminul însă, sub diferitele sale varianturĭ, este unul şi acelaşĭ; şi'n orĭ-ce cas e fórte vechĭu atât la Românĭ precum şi la Poloni. Bănăţeniĭ vor fi moştenit pe al lor *armig* dela Cumanĭ, dela Pecenegĭ saŭ chĭar dela Avarĭ, căcĭ cu Tătariĭ propriŭ ḑişĭ eĭ maĭ că n'aŭ avut a face nicĭ o dată, ér dela Turciĭ Osmanliĭ nu puteaŭ să'l capete.

v. *Cal.—At.—Behmet....*

Arminden, s. m.; t. du Calendrier popul. : 1°. premier jour de Mai; 2°. branche verte ou arbre entier que l'on place, le premier Mai, devant les maisons. In popor se maĭ aud formele : *Armendin* şi *Arminder*. Cuvîntul e respândit maĭ cu samă în Moldova, în Ardél şi'n Banat. Macedo-românii nu'l cunosc. *Armindenul* jócă un rol însemnat în credinţele şi datinele poporuluĭ.

„La 1 Maĭu se ḑice *Armendin*“ (I. Major, Tutova, c. Plopana).

„Florile de salcâm înfloresc pe la *Arminden*“ (E. Mironescu, Covurluĭu, c. Óncea).

„La *Arminden* se aduce din pădure o prăjină cât se póte de mare, cu puţine clence în vîrf, şi se împlântă dinaintea caseĭ. Ḑicĕtóre plugărescă : Dacă nu se samănă cucuruzul pînă la *Arminden*, poţĭ să bagĭ mestecâul mămăligeĭ în foc...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„La *Arminder*, ómeniĭ frig un miel, se duc în pădure, la vie, saŭ şi în grădină unde este érbă verde, se pun la umbra unuĭ copacĭu şi, mâncând friptură de mĭel, beaŭ vin-pelin, saŭ dacă nu este, atuncĭ vin de cel-lalt puind în el pelin verde. Unĭĭ aduc cu eĭ şi lăutarĭ de le cântă, petrec astfel pînă cătră sară, când se întorc în sat cântând şi bênd, împodobindu-se pe la pălării cu florĭ de liliac, dacă a înflorit, şi cu pelin verde. Din popor începe a dispăré şi acest obiceĭu. Când 1 Maĭu cade într'o Miercurĭ saŭ Vinerĭ, ḑi de sec, nimine din popor nu'l petrec, fiind că nu mânâncă carne. Cĭocoieşiĭ însă dela ţéră îl petrec în tot-d'a-una...“ (D. Alboténu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

„La *Arminden* pun la pórtă un arbore nalt, cu frunḑe numaĭ în vîrf, şi'l lasă acolo pînă se face maĭ întâĭu pâne nouă; atuncĭ face din el jiruitorĭu de cuptorĭu, cu restul arde cuptorĭul. Acel arbore se ḑice *arminden*. Poporul povestesce că atuncĭ când tăia Irod pruncii, a tăiat tótă ḑiua pînă séra; unde a ajuns séra, a pus un arbore ca *armindenul* semn ca să se scie pînă la ce casă a ajuns; diminéţa însă la tóte casele a aflat *arminden*, şi aşa a scăpat şi Domnul Hristos“ (P. Olténu, Transilv., Haţeg; cfr. Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 130).

„Pe m ă r ţ i ş o r dela 1 Martie femeile şi fetele îl pórtă pînă la 1 Maĭu, când atuncĭ îl ĭeaŭ dela gât şi cumpĕră pe el vin roşu, pe care trebue numaĭ decât să'l bea pe érbă verde, ḑicênd că în cursul vereĭ nu le va părli sórele...“ (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescĭ).

Cântec de 1 Maĭu în Covurluĭu :

Frunḑă verde de pelin!
Iată-ne la *Armendin*;

Beŭ meseniĭ şi mănâncă
Şi de cĭumă nu li-ĭ frică...
(G. Theodorescu. Galaţi, Mavromolu)

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 114: „Daţi năvală şi'ĭ prindeţi şi mi'ĭ legaţi colé cot la cot, ca să'ĭ ducem poclon luĭ Vodă, ca doĭ berbeceĭ de *Arminden...*"

Despre obiceĭurĭ analóge la alte popóre, nu numaĭ romanice, dar încă slavice, germanice şi celtice, carĭ serbézĕ de asemenea pe 1 Maĭu prin veseliă şi prin purtarea unuĭ arbore, a se vedé pe larg la Mannhardt, Der Baumkultus, I, 162—189. Româniĭ însă aŭ unele particularităţi, carĭ le sînt proprie.

Etimologia cuvîntuluĭ este una din cele maĭ uşóre. La 1 Maĭu se serbézĕ sântul Ieremia. Serbesce Ĭeremiĭev-dan, paleo-slavic Ieremiinŭ-dĭnĭ „ḑiua luĭ Ieremia". De aci românesce *Arminden* din *Erminden*, cu trecerea iniţialuluĭ *er* în *ar*, ca în „aricĭu", „Ardél" etc. Orĭ-ce derivaţiune latină, bună-óră ca acea din alimentale (Lex. Bud.), e fantastică; dar şi maĭ cĭudată e inrudirea cu germanul allmende „silva communis", propusă de Miklosich (Beitr. z. Lautl. d. rumun. Dialekte, Conson. I p. 51).

v. *Ieremia.*

Armînder.—v. *Arminden.*

Armînt (pl. *armînturĭ*), s. n.; troupeau de bétail, bétail. In Dicţionarul luĭ Bobb.: „*Arment*, adunare de vite". De ce însă lipsesce în Lexiconul Budan? Negreşit, e latinul armentum, din care aŭ remas derivate în dialecte italiene; dar la Românĭ cuvîntul să fie óre unde-va în gura poporuluĭ? Cihac admite ca poporan numaĭ pluralul *armînturĭ* „bétail".

v. *Turmă.*

Armonìă (plur. *armonĭĭ*), s. f.; 1⁰. engrenage; 2⁰. harmonie, accord. Ἁρμονία. Negreşit neologism, dar vechĭu în limba literară. Noĭ l'am luat d'entâĭu dela Grecĭ, cu înţelesul propriŭ de încheetură; apoĭ l'am primit a doua óră din italiana saŭ din francesa, cu sensul de potrivélă, însă maĭ ales musicală saŭ poetică.

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 11, f. 119 a: „stricându'ĭ toate *armoniile* trupuluĭ şi toate 'ncheeturile, âĭ arsără şi pieptulŭ cu plase înfocate..."

I. Văcărescu, p. 512:

Tu cânţi ca melodia
De glas, susur, murmură;
Tu cânţi ca *armonia*
De stele, de natură...

C. Conachi, p. 242:

Tu nu poţi vedé, sărace, corḑile nenumărate
A cărora *armonie* ţine lumile-atărnate,
Nicĭ a sci cu ce mijlóce, puterea ce marginĭ n'are
Aŭ aşeḑat rănduĭala crugurilor călătoare...

Gr. Alexandrescu, „Mulţumirea":

De ochiĭ teĭ albaştri, de mica ta guriţă,
In limba *armonieĭ* îţĭ place să vorbesc...

v. *Potrivélă.*—*Rost.*

Armonìc, **Armonìcă** v. *Harmonică.*

Àrmur.—v. *Arm.*

¹·**Armuràr** s. **armuràre** s. **armuràriţă**, s. m. et f.; t. de Vétérin.: sorte de maladie bovine: épaulure (Cihac). Cuvîntul derivă din arm, saŭ maĭ bine din armur, prin sufixe -ar, -are şi -ariţă, despre carĭ veḑĭ la locul lor.

S. F. Marian (Familia 1878 p. 485, 495): „Vitele bolnave de *armurare* se

dice că hărcăesc şi se trântesc pe jos. Pelea de pe spinarea lor e aşa de 'nfoĭată, că atingênd'o cu mâna foscăesce ca şi când ar fi deslipită de carne. *Armurarea* o vindecă Românii prin un spin numit armurarĭu, care se piséză dimpreună c'un hârb de talger de marmură şi cu care se ung apoĭ vitele bolnave pe spinare. Tot-odată se 'nfierbîntă fundul unuĭ céun şi se frécă cu dînsul spinarea vitelor bolnave..."

„*Armurariţa* se face când este vita ostenită şi bea apă rece" (G. Popu, Trans., Făgăraş, c. Lisa).

„*Armurarĭu* este putrezirea picĭoruluĭ drept saŭ stâng de dinapoĭ la o vită" (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„*Armurarĭu* se chiamă când i se parallséză viteĭ partea de dinapoĭ a corpuluĭ, maĭ ales la vite tinere..." (D. Andriescu, Iaşĭ, c. Hermeziŭ).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Când mor vitele de *armurariţă*, să le dea marmură pisată cu tărăţe. că se scoală..."

„Când vita e bolnavă de *armurarĭu*, o înţépă cu cuţitul în şira spinăriĭ la împreunarea picĭórelor de din-apoĭ..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

„La *armurare*, adecă umflătură pe sub pele, se arde des cu tigaea unsă pusă pe foc şi înfierbîntată, aşa cât cu greŭ să pótă vita suferi, şi se încunjóră umflătura cu zmólă de car" (P. Pintea, Banat, c. Nevrincea).

„A opera *armurariţa* la o vită, se dice: îĭ tae de *armurariţă*" [D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

In Banat se chiamă *armurare* şi o bólă la porcĭ (Preut A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Pe a-locurĭ se rostesce aspirat: *harmurar* (Rîmnic-sărat, c. Buda).

v. *Arm.* — [2]·*Armurar*.

[2]·**Armurâr**, s. m.; t. de Botan.: Carduus marianus, Silybum, Chardon-Marie. Şĭ-a căpĕtat numele dela bóla de vite armurar, contra căriĭa îl întrebuinţéză poporul.

„Buruéna *armurarĭu* e bună de vite, când mor grabnic" (I. Nour, Bĕrlad).

„*Armurarĭul* cresce ca de un metru şi 50[cm]. Pe frunză are pete albe. La margini frunzele aŭ spini. Se întrebuinţéză de sătenĭ contra uneĭ bóle de vite numită armurarĭu. De aci blăstemul: mânca-te-ar *armurarĭul!*" (M. Lupescu, Sucéva, c. Broşteni).

„*Armurarĭu* este cu frunza latà, cărnósă, ghimpósă şi pĕtată cu pete albe; se dice că acéstă frunză, fiértă cu borş, vin saŭ apă, e bună pentru vindecarea vitelor de armurarĭu, un fel de bólă mortală, cu durere de şele şi picĭóre şi a căriĭa simptom, între altele, este că carnea viteĭ e pĕtată ca şi frunza de *armurarĭu*" (N. Teodorescu, Iaşĭ, c. Sinescĭ).

„*Armurarĭu*, fĭert cu tărîţă, se întrebuinţéză ca beutură la vitele ce sufĕr de bóla numită armurarĭu" (G. Gheorghiŭ. Botoşanĭ, c. Călinescĭ).

v. [1]·*Armurar*.

[1]·**Arnăut** (plur. *Arnăuţĭ*), s. m.; t. d'Ethnogr.: 1°. Albanais; 2°. soldat mercenaire, valet armé. In primul sens, care este cel propriŭ, e sinonim cu vechĭul Arbănaş; sensul al doilea s'a desvoltat la noĭ, cam tot aşa ca „Suisse = mercenaire" în Occident, prin aceĭa că Arnăuţiĭ slujĭaŭ pe léfă ca ostaşĭ de pază pe lîngă Domnĭ şi chĭar pe lîngă boierĭ. Turcul arnāud, arnaut, trecut de asemenea la Serbĭ şi Bulgarĭ.

Nic. Mustea, Letop. III p. 45: [Nicolae Mavrocordat] luatu-şĭ-aŭ şi oaste, Sărbĭ, *Arnăuţĭ*, de ĭ-aŭ adus cu sine,

şi aŭ venit nu ca un Domn, ce ca un leŭ asupra tuturor...“

Zilot, Cron. p. 31: „nu cum-va aceştĭ Turcĭ şi *Arnăuţĭ*, într'ascuns uniţĭ cu Pazvangiĭ, n'adastă vreme îndemănatică ca de o dată să năvăléscă cu toţiĭ pe tóte părţile să ne jefuéscă, să ne robéscă...“

In sens de l e f e g i ŭ, *Arnăut* se ḑicea şi se póte ḑice la om de orĭce ném.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Sub denumirea de *arnăut* se înţelegea orĭ-ce Sĕrb, Arvat, *Arnăut*, Bosniac, Muntenegrén, Bulgar saŭ Grec, dacă se lega cu un brâŭ roşu saŭ cu un tarabolus, célma la cap, fustanelă saŭ poturĭ, mintén şi imineĭ roşiĭ; îşĭ trîntĭa la brâŭ un siléf cu un ĭatagan şi douĕ pistóle, şi întra în serviciul curţiĭ dommescĭ, al hătmănieĭ, spătărieĭ saŭ agieĭ, saŭ se suĭa cu cĭubucul în mână dinděrîtul calesceĭ vre-unuĭ boĭer...“

Alexandri, Surugiul: „ticălosu! în loc să aĭbă milă, el pune pe *Arnăutu* luĭ de'mĭ dă vr'o câte-va bice...“

Acelaşĭ, Istoria unuĭ galben: „un G r e c, care fusese *Arnăut* în vremea Domnuluĭ Ioniţă Sturza...“

Dionisie Eclesiarhul, Cron. (Papiŭ, Monum. II, 206): „numaĭ *Arnăuţiĭ*, ce le ḑic H o r v a ţ i ĭ, ĭ-aŭ oprit boĭeriĭ şi le-aŭ dat lefĭ, să fie de paza oraşuluĭ...“

In cântece poporane se vorbesce maĭ ales despre *Arnăuţiĭ* din p o t i r ă, carĭ eraŭ duşmaniĭ ceĭ maĭ înverşunaţĭ aĭ haĭducilor, şi chĭar aĭ săténuluĭ român în genere:

Frunḑă verde plop stătut,
Auḑit'aţĭ c'a trecut
Potiră de *Arnăuţĭ*,
Cât frunḑa ş'érba de mulţĭ?..

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 48)

Alta:

Ş'am vĕḑut'o 'n Cernăuţĭ
Cu doĭsprece *Arnăuţĭ*,
Ş'am vĕḑut'o 'n Botoşenĭ
Primblându-se cu Armenĭ...

(Marian, Bucovina, II, 224)

Balada „Iordachi al Lupuluĭ“:

Arnăuţĭ cu şuşanele,
Cu argint pe la oţele,
Lefegiĭ şi Darabanĭ
Cu-aĭ lor mândri Căpitanĭ...

E fórte nemerit la A. Vlăhuţă, Nuvele p. 181: „un om nalt, spătos, cu mânile marĭ şi negre, cu nasul roş şi cu mustăţĭ lungĭ, u n c h i p d e *Arnăut*, vecĭnic hursuz şi'ncruntat...“

v. *Albănaş.* — *Arbănaş.* — ²·*Arnăut.* — *Arnăuţésca.*

²·**Arnăùt**, s. m.; t. d'Agric.: variété de froment d'été. După Cihac (Dict. II, 544) *arnăut* însemnéză „blé d'Albanie“. Laurian şi Maxim observă de asemenea: „importat póte din părţile Albanieĭ“. După cum vom vedé maĭ jos, *arnăut* are a face, prin asociaţiune de ideĭ, numaĭ cu aspectul unuĭ *Arnăut*, nicĭ de cum însă cu Albania, de unde nu credem să ne fi venit vre-o dată vre-un fel de grâŭ.

Colinda „Plugul“:

Cât cu ochiĭ cuprindea,
Brazdă négră resturna,
G r â ŭ d e v é r ă seiněna,
Grâŭ de véră
Făr' secară,
Arnăut de cel maĭ m a r e...

(G. D. T., Pocs. pop. 141)

unde cântecul definesce óre-cum *arnăutul* ca „un fel de grâŭ mare de véră“. Tot aşa, în antitesă cu „grâŭ

mărunt", cuvîntul ne întîmpină în balada „Chira":

Descarc băcăliĭ
Şi'ncarc dimerliĭ,
Tot de grâŭ mărunt
Şi de *arnăut*...

In legătură cu „frunză verde":

Frunză verde de-*arnăut*,
Nu mĕ da după urît...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 89)

unde forma corectă cată să fie:

Nu mĕ da după un slut...

Se dice şi grâŭ-*arnăut*, unde cuvîntul devine adjectiv.

„Grâul *arnăut* e un fel de grâŭ cu bóbe marĭ şi albe, din care obicĭnuit se face coliva" (M. Ciocălteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

„*Arnăut* se dice la grâŭ cu spic negricĭos" (A. Bărbulescu, Ialomiţa, c. Pribegĭ).

„Grâiele se numesc: grâŭ de Banat, grâŭ roşu saŭ *arnăut*, grâŭ ghircă saŭ fără musteţĭ" (G. Popovicĭu, Némţ, c. Siliştea).

„Grâul *arnăut* se dice şi colus" (I. Nazare, Tecucĭu, c. Nicorescĭ).

„Sînt doĕ felurĭ de *arnăut*: *arnăut* cu péna albă, şi *arnăut* cu péna négră numit şi colus" (I. Ghibănescu, Fălciĭu, c. Băsescĭ).

Numele de *arnăut* s'a dat acestuĭ fel de grâŭ din causa musteţelor luĭ saŭ a penelor, prin carĭ poporul l'a aseměnat cu un Arnăut.

v. [1]·*Arnăut.* — *Grâŭ.*

Arnăuţèl (plur. *Arnăuţeĭ*), s. m.; petit Albanais. Deminutiv despreţuitor din Arnăut.

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Apoĭ venĭa după eĭ
Cétă de *Arnăuţeĭ*,
Lefegiĭ şi Darabanĭ
Cu-aĭ lor mândri Căpitanĭ...

v. [1]·*Arnăut.*

Arnăuţèse,-éscă, adj.; albanais, d'Albanie. Port *arnăuţesc*, ţéră *arnăuţéscă*.

Gheorgachi Logofĕtul, Letop. III p. 315: „Roşiĭ ce se făcuse ĭar pănă la 100 de oamenĭ, carĭ se purta în haĭne roşiĭ şi în bărăţĭ *arnăuţescĭ*..."

Zilot, Cron. p. 99: „ĭar Vezirul cu Murahazi şi Beizade Dumitraşcu Moruz abia scăpând, apucară spre Şumla, cum şi Veli-paşa cu óste *arnăuţéscă* spre Şiştov, şi de acolo spre patria lor Ianina..."

v. [1]·*Arnăut.* — *Arnăuţésca.*

Arnăuţésca, s. f. sing. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. „*Arnăuţésca* — dice d. T. Burada (Almanah musical 1877 p. 64) — am luat'o dela Arnăuţiĭ aduşĭ de boerĭĭ noştri, ca fecĭorĭ în códa calescelor şi neavênd alta a face decât a da cĭubuc şi cafe". Sulzer a vorbit deja în secolul trecut despre *arnăuţésca*, pe care o jucaŭ la noĭ lefegiĭ Arnăuţĭ din garda beilor fanarioţĭ (Gesch. d. Dac. II p. 423). Arnăuţiĭ aŭ despărut din ţéră, dar jocul lor, un fel de horă, a remas în popor.

„*Arnăuţésca* se jócă maĭ încet decât Alunelul; se jócă tot în drépta; se bate în loc cu picĭorul stâng de treĭ orĭ şi apoĭ cu cel drept în acelaşĭ loc, şi se mişcă hora, ocolind odată; de aci ĭar se bate, şi tot astfel cât vor să ţină jocul" (I. Preotescu, Olt, c. Rîjleţu-Vieroş).

Musica acestuĭ danţ, după cum se aude în Moldova:

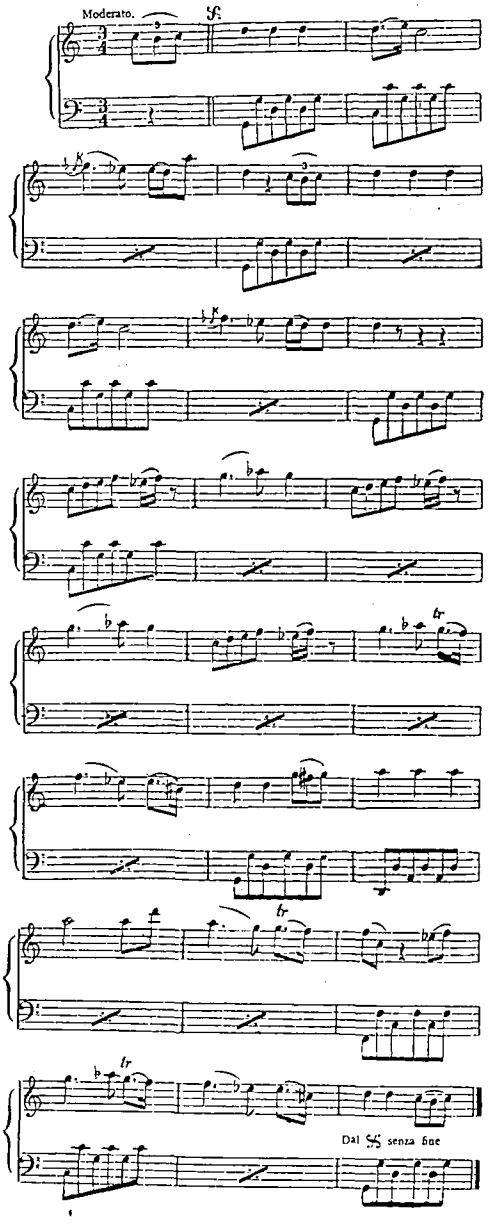

v. [1]*Arnăut.* — *Alunelul.*

Arnăuţèsce, adv.; en albanais, à l'albanaise. Vorbesc *arnăuţesce*; mĕ'mbrac *arnăuţesce.*

v. *Arnăuţesc.*

Arnăuţìme, s. f.; terme collectif pour dire: beaucoup d'Albanais. Mulţĭ Arnăuţĭ, cu o nuanţă óre-care de despreţ.

Bolintinénu, „Ferentarul“:

Roşiorul mândru şi frumos ca crinul,
Când pe mal s'arată tremură Vidinul
La vederea sa.
Face de se miră tótă Arăpimea,
Eniceri, spahiiĭ şi *Arnăuţimea*
Şi'ĭ strigă: ura!...

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Ajungênd la Golescĭ lîngă Pitescĭ, Tudor găsesce pe Iordache şi pe Farmache instalaţĭ acolo cu *arnăuţimea* lor...“

v. [1]*Arnăut.* — *-ime.*

Arnèŭ (plur. *arnee*), s. n.; panier d'un coche. Cuvîntul se aude numaĭ peste Carpaţĭ. Este ung. ernyö. Termenul cel maĭ respândit e coş.

„Dacă voim să nu ne plóie orĭ ningă, punem la car covercă saŭ *arneŭ*“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

v. *Coş.*

Arnic. — v. *Harnic.*

Arnìcă, s. f.; t. de Botan.: Arnica, arnique. Sinonim cu potbél, care este un termen maĭ poporan. *Arnica* pórtă la Bănăţenĭ şi numele poetic de Carul-ḑînelor (S. Mangĭuca, Col. I. Tr. 1876 p. 358).

v. *Carul-ḑînelor.* — *Potbél.*

Arnìcĭu, s. m.; t. d'Industrie: fil de coton peint. „*Arnicĭu* = bumbac văpsit roşu, albastru, verde etc.“ (Costinescu). „*Arnicĭu* = fire de bumbac colorate, cu carĭ cos florĭ la cămeşĭ, ştergare etc.“ (L. M.).

Uraţiă de nuntă din Ardél, descriind o năframă de nuntă pentru vorniceĭ:

Fie şi de bumbac,
Noĕ şi d'alea ne plac;
Fie şi de strămătură,
Om şterge caiĭ la gură
Ş'om depĕna după şură;

Fie şi de *arnicĭ*,
Numaĭ să fie d'aicĭ:
Să nu fie de prin vecinĭ,
Să pătim niscaĭ ruşinĭ....
(G. D. T., Poes. pop. 181)

Altă uraţiă:

Puteţĭ da şi de mătase
D'aveţĭ inimĭ să vĕ lase;
Ĭar de nu, şi d'*arnicĭu* fie.
Cum veţĭ avé omeniă...
(Ibid. 172)

Altă:

Şése păhare de vin,
Şése măhrame de in,
De carĭ se găsesc p'aicĭ,
Cusute cu fluturĭ ş'*arnicĭ*...
(Ibid. 175)

Balada „Sócra şi nora“:

C'am în becĭu pe supt gârlicĭu
Un căpĕstru cu *arnicĭu*...
(Ibid. 625)

Balada „Bâcul haĭducul“:

Mi'l lega tot cu mătase
Impletită 'n câte şése,
Mi'l lega tot cu *arnicĭ*
Impletit în câte cincĭ;
Şi când bine mi'l lega,
Şi când bine mi'l strîngea,
Al céuş îĭ tot striga...
(Ibid. 607)

Ca nume personal, *Arnicĭu* ne întimpină într'un act din 1731 (Cond. Mss. a M-riĭ Hurezu, în Arch. Stat. p. 675 b): „un Ţigan al sfintei mănăstiri Hurezul anume Şain fecĭorul luĭ A r n i c ĭ u“.

Cuvîntul nu póte să derive din turcul a l „roşu“ unit cu r i ş t e „bumbac“ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 116): de'ntâĭu, pentru că o asemenea unire n'a format un singur termen nicĭ chiar la Turcĭ; al doilea, pentru că „roşu“ nu este esenţial în *arnicĭu*; al treilea, pentru că dela Turcĭ l'ar fi luat şi Serbiĭ saŭ Bulgariĭ, la carĭ el totuşĭ nu se află; al patrulea, pentru că din a l - r i ş t e nu e foneticesce cu putinţă să ésă *arnicĭu*. *Arnicĭu* este un adjectiv substantivat cu sensul propriŭ de „provenant d'agneau“, „agnelin“. Din „lână miţă=laine agneline“ s'a născut „miţă=flocon, touffe de poils qui pendent en bas“ (Cihac, II, 198); tot aşa în *arnicĭu* noţiunea fundamentală este *ἀ ϱ ν ό ς* „agneau“, neo-grecul *ἀ ϱ ν ί*, în latina archaică a r n a „agna“ (Festus), de unde românesce termenul despărut a r n sinonim cu „mĭel“, remas — după cum vom vedé maĭ la vale — şi'n numele topografic A r n o t ă.

v. *Arnotă*. — *-icĭu*. — *Şoricĭu*.

Arnotă, n. pr. f.; t. de Géogr.: 1°. montagne dans la Petite-Valachie; 2°. couvent de religieux sur la montagne du même nom. Muntele *Arnotă* cu mănăstirea *Arnotă* se află în districtul Vâlcea d'a-drépta rîuluĭ Bistriţa. Mănăstirea astădĭ nu maĭ are călugărĭ. A fost fondată de Mateiŭ Basarab. Legenda culésă de d. Gr. Tocilescu (Asupra câtor-va mănăstirĭ, 1887 p. 53): „Mateiŭ Vodă ar fi căḑut într'o crimă, pentru care trebuia să fie dus să se judece la Constantinopole. El, aflând despre sórta ce-l aştepta, a fugit pe sub munţĭ pînă ce a ajuns în acest loc; aci pe atuncĭ era un lac mare şi răchită multă. Mateiŭ s'a ascuns după râchită, aşa că Turcii ce-l urmăriaŭ de aprópe nu l'aŭ maĭ putut găsi. După aceĭa el şĭ-a adus martorĭ şi s'a îndreptat la Constantinopole de vina cu care era asuprit. In semn de recunoscinţă, Vodă a hotărît să facă o mănăstire pe locul acesta; a scurs lacul şi l'a umplut cu bogşe (cărbunĭ), zidind altarul chiar pe locul unde dînsul scăpase.“ Tot aci este mormîntul luĭ Mateiŭ Basarab, precum şi al tatăluĭ seŭ Dancĭul Vornic.

Cuvîntul *Arnotă* este format prin acelaşĭ sufix -o ţ ă, care ne întimpină într'o mulţime de numĭ propriĭ românescĭ fórte vechĭ, precum: Càlotă, Ràcotă, Làĭotă, Mèşotă, Albotă, Dragotă, Micotă, Bàşotă, Hîrgotă etc.

In districtul Vâlcea, afară de *Arnotă*, alte treĭ numĭ de munţĭ pórtă acelaşĭ sufix: Dòlotă, Brèotă şi Bàlotă. In „Calotă" şi „Racotă" este învederat că acest sufix s'a acăţat la „cal" şi „rac", ĭar în „Balotă" la „bală = fĭară". Tot aşa în *Arnotă* partea radicală pare a fi un nume de animal: *ἀρνός* „miel", latinul archaic a r n u m, de unde Românĭĭ cată să fi avut cu acelaşĭ sens pe a r n, din care ne-a remas derivatul a r n i c ĭ u.

v. *Arnicĭu.* — *Cozia.* — *-otă.*

Aromàt (subst. n.) s. **aromàtă** s. **aròmă** (subst. f.); arome, parfum, épice. M i r o d e n i ă s. m i r é s m ă. Grecul *ἄρωμα, ἀρώματα*, de unde şi paleo-slavicul a r o m a t ŭ (Cihac). Neologism, însă vechĭu în limbă.

Noul Testament 1648, Luca XXIV, I:

... mérsără la mormănt, ducăndŭ *aromata* caré gătise...	...*βαθέως ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα*...

dar tot acolo, XXIII, 56, la masculin:

...şi înturnându-sâ gătirâ *aromat* şi unsoare scumpâ...	...*ὑποστρέψασαι δὲ ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα*...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 50): „stomahului destul încărcat, bucatele macar fie şi cu *aromate*, nu cu mirosul acel frumos poftă, ce gréţă ĭĭ aduc..."

Ibid. p. 261: „Finicul în foc de *aromate* moară..."

Mineĭul din Buzeŭ 1706 f. 32 b.: „şi *aromatele* adecăte m i r o s é l e l e cele scumpe..."

I. Vàcărescu, p. 503:

> Cu resfirare din Raiŭ eşită
> D'*arome* florile'ţĭ mĕ năvăliră;
> A ta icoană duĭos slăvită
> Puseră 'n braţe'mĭ şi m'adormiră...

v. [1.2] *Miros.*

Aroméllă (plur. **aromelĭ**), s. f.; assoupissement, rêverie. Sinonim cu a r o m i r e, care însă exprimă acţiune, pe când *aroméllă* arată stare.

Mineĭul din Buzeŭ 1706 f. 9 a: „diavolul viindŭ la sfânta muceniţă în *aroméllă*, încă spânzurată pe cruce fiindŭ, ĭĭ da un păharŭ plinŭ de miĭare cu lapte..."

C. Stamati, Muza I p. 257:

> Şi ele îndată cad în *aroméllă*
> Şi a d o r m curând...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 80: „cu încetul fruntea'ĭ obosită căḑu pe a sa pólă, trupu'ĭ slăbit de-atâtea suferinţe par'că se cufundă de sineşĭ; o p i r o t é l ă a minţiĭ, o î m p ă e j e n i r e a ochilor începură a o coprinde, când de o dată i se păru că aude, ca într'un v i s măngăetor, un glas depărtat ce cânta cu vĭers tânguĭos.... Ancuţa se trezi din *aroméllă*.

v. *Aromesc.* — *Aromire.*

Aromèsc *(aromit, aromire)*. vb.; s'endormir, s'assoupir, roupiller, sommeiller à demi, tomber en rêverie; assoupir, endormir, faire rêver. Costinescu: „a *aromi*, a miji de somn, a sta jumătate adormit". Sinonim cu a d o r m, cu a ţ i p e s c, cu m o ţ ă e s c, cu p i r o t e s c, cu m i j e s c, dar numaĭ atuncĭ când omul începe deja a visa, şi anume un vis plăcut, de unde adesea se ḑice: „d u l c e *aromesc*", saŭ:

„florile mĕ *aromesc*“. Ca şi sinonimul adorm, funcţionéză şi transitiv.

Balada „Brumărelul“:

Vaĭ de mine, ce păţiĭ!
Cum făcuĭ de *aromiĭ*:
Singură mĕ logodiĭ;
Ce făcuĭ de mĕ culcaĭ:
Singură mĕ măritaĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 451)

O colindă muntenéscă:

Cerbul ce'mĭ făcea?
Sta şi rumega,
Namĭéţa 'şĭ făcea,
Dulce *aromĭa*...
(Ibid. 65)

Balada „Óia năsdrăvană“:

La apus de sóre
Să mi-te omóre
Supt póle de munte,
Prin crânguri tăcute,
Oĭ când *aromesc*
Şi câĭnĭ ostenesc...
(Ibid. 436)

Basmul „Féta din dafin“:

Rosmarine,
Calofire,
Cum m'aĭ *aromit*
Şi m'aĭ adormit...?
(Ib. 402)

Balada „Mitul“;

Icĭ pe ĭérbă m'am lungit,
Florile m'aŭ *aromît*
Şi somn greŭ am adormit...
(Ib. 683).

Balada „Miul Cobiul“:

Sóre scăpĕta,
Murguluĭ pĕsa,
Voĭnic *aromĭa*,
Frîul că slăbĭa:
Pe cal adormĭa,
Greŭ somn că'l fura...

şi maĭ jos:

Miul *aromĭa*,
Miul adormĭa,
Somnul că'l fura...
(Ibid. 490, 495)

I. Văcărescu, p. 217:

Colo'n vesela vălcea
De albeţe strălucea,
Oiţe prin florĭ păscênd,
Un ciobănaş fluerând;
Turmuliţa'şi îngriji,
Apoĭ dulce *aromi*...

Sensul cel fundamental al cuvîntuluĭ apare maĭ ales bine în derivatele aroméla şi aromire şi'n transitivul *aromesc*, care la cronicarul Moxa, 1620, p. 347, însemnéză anume „faire rêver“, „faire voir en rêve“: „[diavolul] se apropie de *aromi* pre strâmoaşa de-i arâtă poamele frumoase la vedére şi dulci la gustare...“

Lăsâm la o parte, ca nediscutabilă, derivaţiunea luĭ *aromesc* din mijesc printr'o formă intermediară ajmuresc (Cihac). Originea cuvîntuluĭ este greco-latină. Grecul ὅραμα „vision“ străbătuse deja în latinitate: „orama, visio, somnium“ (Ugutio). Du Cange (v. Horama) citéză o mulţime de texturĭ din vécul de mijloc, în carĭ cuvîntul — maĭ cu samă sub forma oroma — nu póte să fie de proveninţă grécă clasică, ci numaĭ de acea latină vulgară; bună-óră:

Oroma per noctem cernebat rite supernum...

saŭ:

Oroma gentilis, qua viderat ipse...

saŭ: „Mater intempestae noctis quiete caeleste in somnis vidit horama...“

Aromesc este un denominativ din oromă „vis“, saŭ maĭ bine dintr'o formă romă, în care iniţialul *o* se perduse la Romînĭ prin conflict cu articlul nedefinit *o*, întocmaĭ ca în „strachină = ostrachină = ὀστράκινη“. *Aromesc* se descompune astfel în romesc şi prepoziţionalul a = ad. Este o vorbă

curat grecéscă, dar întrată în graĭul nostru pe calea latinităţiĭ rustice.

v. *Aromez.—Adorm.—Aţipesc.*

Aromèz, vb.; s'assoupir, tomber en rêverie. O formă poporană fórte rară în loc de a r o m e s c.

Basmul „Hoţul împĕrat“ (Ispirescu, Legende, p. 369, 370): „...se tolăniră fie-care pe ce avea, la umbră de copaciu şi la recóre, ca să'şĭ *aromeze* óre-cum...“; dar tot acolo maĭ jos: „un asemenea stăpân, care nu'ĭ dă răgaz cât ar *aromi* cine-va...“

v. *Aromesc.*

Aromire (pl. *aromirĭ*), s. f.; l'infinitif d'a r o m e s c pris comme substantif: assoupissement, rêverie. Sinonim cu a r o m é l ă. Ambele se pot întrebuinţa în limba nóstră poetică în locul neologismuluĭ r e v e r i ă.

I. Văcărescu, p. 21:

Ajung ca în *aromire*,
De plăcere îmbătat,
Când d'Amor cu o zîmbire
Ca din v i s sînt deşteptat...

Acelaşĭ, p. 362:

Pré sprintenă la picĭor,
Ce rîde când spuĭ c'aĭ dor,
Jucă, se'nvêrti, sări,
Aromirea-o birui...

Cesar Boliac, „Elena“:

Cât mĭ-e superbă a eĭ uĭmire
Când ĭmĭ dă ruga'ĭ de trandafir,
Când se'ncovóe în *aromire*,
Când mĕ sărută, şi 'n zăpăcire
Rostesce vorbe dusă'n delir...

v. *Aromesc.—Aromélă.*

Aromìt,-ă, part. passé d'a r o m e s c pris comme adjectif: assoupi, endormi, tombé en rêverie. Sinonim cu a d o r m i t. Cu sensul de a m ă g i t ne întîmpină la Moxa, 1620, p. 367: „acesta împăratŭ (Teodosie cel mic) fu *aromitŭ* de unŭ scopitŭ anume Hrisafie de'şŭ goni soru-sa dela dinsŭ Polheriĭa, că era omŭ hitlénŭ şi rău...“

v. *Aromesc.—Aromitor.*

Aromitòr,-óre, adj. et subst.; assoupissant, ce qui assoupit, ce qui produit l'assoupissement, ce qui fait rêver. Sinonim cu a d o r m i t o r, dar cu o nuanţă de adormire v i s ă t ó r e.

Moxa, 1620, p. 381: „atunce se apropiară d'insul neşte *arumitori* hitléni şi'l măglisiră de'şŭ goni pre mumă-sa...“

De la Vrancea, Trubadurul, p. 65: „Aşa e; e atât de bine şi de *aromitor* pe érbă verde, la umbră désă...“

v. *Aromesc.*

[1]**Aròn**, n. pr. pers. m.; Aaron. Numele fratelui maĭ mare a luĭ Moĭse, trecut prin Biblia nu numaĭ în calendar, dar şi'n legendele popórelor creştine.

Uraţiă de nuntă:

Să aveţĭ bucuria luĭ *Aron* proorocul,
Când a luat toég de 12 anĭ uscat în mână
Şi o înverdit neavênd rădăcină...
(M. Busuĭoc, Sucéva, c. Paşcanĭ)

saŭ: „băltagul luĭ *Aron* proorocul, fiind uscat de 99 anĭ“ (G. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

Ca nume de botez, *Aron* a fost înainte fórte respândit la Românĭ peste tot, şi se întrebuinţéză pînă astădĭ mult în Transilvania, de unde sînt: *Aron* Pumnul, *Aron* Florian, *Aron* Densuşianu etc. Pe timpul luĭ Mihaĭu Vitézul domnĭa în Moldova *Aron*-vodă, care se dicea fiĭu al luĭ Alexandru Lăpuşnénu. Ca supra-nume, se chiăma *Aron* un rival al luĭ Ştefan cel Mare.

Urechia, Letop. I p. 116: „Domnia luĭ Petru-vodă celuĭ p o r e c l i t *Aron*...“

Fiind însă un nume evreesc, poporul îl dă şi la cânĭ:

„Intre numirĭ de cânĭ este şi *Aron*“ (P. Sălăgianu, Némţ, c. Hangu).

„Uniĭ, spre a rîde, pune câĭnilor numĭ evreescĭ“ (N. Ionescu, Covurluĭu, c. Măcişenĭ).

v. *Aron-vodă*. — *Câne*. — *Moĭse*.

[2]·**Aròn**. — v. *Arumă*. — *Barba-luĭ-Aron*.

Aronénu. — v. *Aron-vodă*.

Aròn-vòdă, s. m.; t. de Géogr.: un couvent de religieux en Moldavie. O mănăstire din secolul XVI, lipsită de aĭmintrea de orĭ-ce însemnătate.

Urechia, Letop. I p. 209: „[Aron-vodă] s'aŭ apucat în aniĭ 7102 (1594) de aŭ zidit mănăstirea în ţerina Iaşilor carea se chĭamă *Aron-vodă*, pre numele Domnuluĭ ce aŭ zidit, unde este hramul sfete Neculaĭ“.

Ion Neculce, Letop. III p. 389: „Mihaĭ-vodă (Racoviţă) nu ştia de Tătarĭ nemică că aŭ fost venit la *Aron-vodă*...“

Acelaşĭ, Letop. III p. 256: „Atunce când aŭ mers Suleiman-paşa cu Cantemir-vodă înainte Leşilor la Boĭan, venit'aŭ şi Şerban-vodă cu oaste din ţara Muntenéscă până în Iaşĭ, şi aŭ descălecat cu oastea la mănăstirea luĭ Aron-vodă...“

Satul din gĭurul acesteĭ mănăstirĭ se ḑice Aronénu (Frunḑescu), negreşit presupunêndu-se „egumen“: mĕ duc la Aronénu, viŭ dela Aronénu.

v. [1]·*Aron*.

A-rostogòl s. **a-rostogòlul (d'-)**, adv.; à la culbute, à la renverse. Sinonim cu d'a-róta, d'a-berbelécul, peste cap.

Doĭna „Busuĭoc“ din Banat:

Fă-mĕ, Dómne,-un merişor,
La mândra pe pĭeptul gol
Să mĕ daŭ d'*a-rostogol*...
(Vulpian, Texturĭ p. 25)

„Basmul luĭ Dumneḑeŭ“ (Ţara nouă, 1886 p. 702): „când pâinea se va da d'*a-rostogolul* şi se va face holdă de grâŭ verde, şi plósca asta se va vĕrsa şi se va face viţă verde, atunci să învieze...“

Alexandri, Chiriţa în voĭagĭu: „Când ĭ-am tras un pumn, o făcut hîc şi o căḑut de-*arostogolu* în celalalt colţ a vagonuluĭ...“

v. [11]·*A* (p. 33). — *Rostogol*.

A-róta (d'). — v. *A-rostogol*. — *Róta*.

Arpăcàş (plur. *arpăcaşurĭ*), s. n.; gruau d'orge, orge perlé, mondé. „Orz curăţat de peliţă care se pune în sorbiturĭ“ (L. M.). „Un fel de orz curăţit de pojghiţă din care se face cĭorbă“ (Costinescu). Ungurește árpakása, de unde aŭ luat şi Serbiĭ arpakaša (Cihac).

v. *Caşă*.

Arpacìcă s. **arbacìcă**. — v. *Harpacică*.

Arpàdia, n. pr. f.; localité en Valachie. „*Arpadie*, moşiă nelocuită în judeţul Dolj“ (Frunḑescu).

v. *-adia*. — *Apadia*.

Arpătàc, n. pr. loc. m.; village en Transylvanie. Nume unguresc al unuĭ sat din Ardél, despre care cântecul poporan ḑice:

Fetele din *Arpătac*
Mereŭ pipă la tabac...
(J. B., 452)

Arpuce. — v. *Harpuce*.

¹**Ars**, -ă, adj.; part. passé d'a r d: brûlé, hâlé; figur. désolé, exaspéré. Lat. a r s u m. Trecut prin foc, nemicit prin foc, pré-încălţit, pré-fript, pré-înnegrit de căldură: lemn *ars*, casă *arsă*, pâne *arsă*, faţă *arsă*, hârtiĭ *arse*.

Zilot, Cron. p. 52:

O ţéră aşa de mare, ca in clipă să o veḑĭ
Pustie, *arsă*, p â r l i t ă, lucru tocmaĭ să nu'l creḑĭ!

O baladă din Ardél:

Ş'o ţinea maĭcă-sa bine,
Fără milă şi ruşine,
Cu cojĭ *arsă*
De pe masă,
Cu spălăturĭ de prin vasă...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 52)

In ghicitórea despre „Doniţă şi Căldare“:

— Scurto gróso,
Und' te ducĭ?
— *Arso* 'n fund,
De ce mĕ 'ntrebĭ,
Căcĭ unde mĕ duc,
Tot ţie ţĭ-aduc.
(Bulgărescu, Ghicitorĭ 713)

Anton Pann (Prov. I, 174):

Cu încetul îl recesce,
Ca f ĭ e r u l *ars* când îl scot,
Şi dragostea îĭ descresce
Pin'o urasce de tot...

Locuţiunea „a dat un f ĭ e r *ars* în i n i m ă“ însemnéză ce-va fórte neplăcut, la care nu ne aşteptam şi care ne apucă nepregătiţĭ.

C. Rasti, traducênd pe Molière, Vicleniile luĭ Scapin (Buc. 1836, p. 15), act. I, sc. 3:

„Iacinta. Ah! Octave, adevărat este ceĭa ce Silvestru a spus Nerineĭ, că taĭcă-tău s'a întors din călătorie şi că voesce să te însóre?

„Octav. Aşa, draga mea Iacintă, şi să ştiĭ că acéstă vestire nĭ-a dat un f ĭ e r *ars* în i n i m ă...“

Cu acelaş sens, dar fără f ĭ e r, la I. Créngă, Sócra cu treĭ nurorĭ (Conv. lit. 1875, p. 385):

„— Da ce'ĭ acolo? strigâ baba înspăimîntată.

„Nurorile atuncĭ sar *arse* în picĭóre, şi cele marĭ încep a tremura de frică...“

Expresiunea „ca fĭerul *ars*“, „ca un fĭer *ars*“, când e vorba de spaĭmă, este în legătură cu cunoscuta judecată din vécul de mijloc „prin fĭer *ars*“, „ferri candentis judicium“, despre care a se vedé pe larg la Du Cange (Gloss. med. Lat. v. Ferrum).

Româniĭ de peste Carpaţĭ ḑic la rachiŭ v i n-*ars*, prin traducere din germanul „Branntwein“.

In sens figurat, *ars* exprimă cu maĭ multă energiă noţiunea de n e n o r o c i t.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 163): „Lasă-mi, tiranule, pre unul! Cruţă-mi, vrăjmaşule, pre acest mai mic macar; nu mă lăsa aşa de tot *arsă* şi î n f o c a t ă...“

I. Văcărescu, p. 333:

E pe moşie'ţĭ *arsa* pădure!
Dar ca norocul să ţi s'îndure,
Şterge din minte-ţĭ or-ce 'ntristare,
In lupta vĭeţiĭ fiĭ cu răbdare...

unde „*arsa* pădure“ însemnéză nu numaĭ pădure trecută prin foc, dar şi nenorocósă.

„*Arse* b ĕ t r â n e ţ e“ în balada „Moşnégul“:

El din dalbe tinereţe
Pin' la *arse* bătrâneţe
Fĭiu dintr'însul n'a făcut...
(G. D. T., Poes. pop. 616).

Cu acest sens, *ars* se maĭ întăresce une-orĭ prin pleonasticul *fript*.

Ars d e l ă c r i m ĭ:

De lacrimĭ n'aş băga sémă,
Că le şterg cu o năframă,
Dar mi-ĭ milă de obraz,
Că remâne f r i p t şi *ars*...
(I. B., Trans. 151).

Ars de s e t e:

Frate-teŭ venind a-casă,
Cu gura de sete *arsă*,
Apă rece tu nu'ĭ da...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 57)

E fórte respândită maĭ ales expresiunea i n i m ă *arsă*.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 284:

Şi se scoală dela masă
Cu inima f r i p t ă *arsă*...

C. Conachi, p. 218:

Cartea ce te învăţasem, ah! cartea cea înfocată,
La care eŭ uceniţă ţi-am fost ţie 'ntăĭaş-dată,
Cetind'o.... amare lacrămĭ pe obrazul meŭ se varsă,
Căcĭ cetesc a tale stihurĭ cu inima de foc *arsă*...

Doĭnă din Ardél:

Cine-a ḑis doĭna pe rit,
Fost-a, Dómne, necăjit;
Care-a ḑis doĭna pe luncă,
Fost-a, Dómne, necăjită;
Cine-a scornit doĭna,
Arsă ĭ-o fost inima
Ca şi mie acuma l...
(I. B., Trans. 211)

Altă:

Mândra de-ar avé bărbat
Din vr'un sat maĭ depărtat,
Dar mândra s'a măritat
Dela noĭ a treĭa casă
Şi m'i inimuţa *arsă*...
(Ibid. 99).

Altă:

Şi se duce şi mĕ lasă,
Şi de mine nicĭ nu'ĭ pasă
Că sînt cu inima *arsă*...
(Ibid. 250).

Din Bucovina:

Seléca inima mea,
Mult e *arsă*, f r i p t ă ea!...
(Marian, Bucov. II, 92)

Din Moldova:

Inima'mĭ de dor e *arsă*,
Că bădica'ĭ dus de-a casă...
(Alex., Poes. pop.[2] 267)

Când nenorocirea e mică şi trecătóre, în loc de *ars* se ḑice p â r l i t, adecă numaĭ un început de ardere. De aceĭa e fórte nepotrivită gradaţiunea la Pann (Prov. II, 156):

Decât stă şi se jelesce:
Vaĭ de ea nenorocita,
Arsa, fripta şi pîrlita,
Că ĭ-aŭ fost triştile sparte
Şi n'a avut de bărbat parte...

unde p î r l i t a după „*arsa*, fripta“ este o scădere.

v. *Ard.* — [2·3·]*Ars.* — *Fript.* — *Pîrlit.*

[2·]**Ars** (plur. *arse*), s. n.; brûlement, feu, flamme. Se întrebuinţézĕ rar. Maĭ mult sinonim cu f o c decât cu a r d e r e.

Legenda Marieĭ Egipteneĭ, sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 379): „multă nevoe avut'am de erni şi de zăduh şi de *arsulŭ* soarelui...“

Doĭnă din Bucovina:

De năcaz, mănca-l'ar *arsu*,
M'am topit de n'am remasù;
De năcaz, mănca-l'ar f o c u,
Mĭ-am lăsat ţara şi locu...
(Marian, Bucov. II, 87)

Substantivul *ars* e fórte obicĭnuit ca supin în construcţiunea: d e *ars*=„à brûler, de chauffage“.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVI: „Eŭ tot sînt un bătrân singur, c'un picĭor în grópă, lemn uscat bun d e *ars*...“

v. *Ardere.* — [1·]*Ars.* — *Foc.*

[3·]**Ars**, adv.; promptement, subitement. I u t e, c u r â n d, d e g r a b ă,

dar cu nuanţa de spaimă, ca cine-va care fuge de foc, simţindu-se a r s. Se aude în popor, maĭ ales peste Carpaţĭ. Din texturĭ însă, îl găsim numaĭ în Dicţionarul MSS. Bănăţén circa 1670 (Col. I. Tr. 1884 p. 424):

„*Ars.* In momento. Confestim".

Este de observat că adverbul românesc b u s t a, aprópe sinonim cu *ars*, derivă şi el din latinul „bustum=arsum".

v. [1·2]·*Ars.* — *Arsa.* — *Busta.*

Arsa (cu-), adv., t. de Commerce: en gros, en bloc, à forfait. Lexiconul Budan pune ca sinonimĭ: „c u r i d i c a t a, c u g r o s u l". Să maĭ adăgâm: c u g h ĭ o t u r a, c u r u p t a şi c u t o p t a n u l. Se aude maĭ mult peste Carpaţĭ. A cumpĕra c u-*arsa*, a a vinde c u-*arsa*, este în opoziţiune cu: cumpĕra, a vinde c u - b u c a t a. Etimologia propusă de Cihac (II, 723) din maghiarul: „á r s z a b á s taxe, taxation; le sens serait donc d'acheter ou de vendre en bloc a u p r i x d e t a x a t i o n", se întemeĭază pe o presupunere arbitrară, lipsită de orĭ-ce analogiă. Laurian şi Maxim (Gloss. 29) înşiră treĭ ipotese, fără a se rosti pentru vre-una din ele, fie-care însă maĭ bună decât ipotesa luĭ Cihac, maĭ cu samă cea a treĭa: 1° un prototip latin a v e r s a, de unde francesul a v e r s e „pluie subite et abondante"; 2° grecul ἄρσις „rădicare"; 3° femininul din a r s „cu însemnarea de a lua tot ca focul, a nu lăsa nemica". In vînzarea saŭ cumpĕrarea c u-*arsa* o noţiune fundamentală fiind aceĭa de „grabă", căcĭ nu se alege bun din reŭ, ci se ĭea tóte laolaltă pe amestecate, noĭ credem că adverbul a r s „promptement, subitement", a căruĭa vechime se constată tocmaĭ la Româniĭ de peste Carpaţĭ, explică fórte bine originea acesteĭ locuţiunĭ.

v. [3]·*Ars.* — *Ghĭotura.*

Àrse, s. pl. f.; t. de Théol.: holocauste. Evreiĭ aduceaŭ luĭ Iehova victime, pe carĭ le ardeaŭ de tot, de unde termenul grecesc ὁλόκαυστον, fórte des în Vechĭul Testament şi tradus românesce prin *arse*.

Psaltirea Coresi 1577, ps. XIX:

... şi toate *arsele* tale grase fie...	...et h o l o c a u s t u m tuum pinguefaciat...

unde mitropolitul Dosofteĭu, traducênd maĭ literalmente, pune: „şi î n t r e g d e - a r s jrătva ta grasă fie..."

Coresi ps. XXXIX:

Toate *arsele* şi de păcate nu cerşuşi...	Holocaustum et pro peccato non postulasti...

unde la Silvestru, 1651: „*arsele* şi jărtvele pentru păcat nu pohtiş", ĭar în Biblia Şerban-vodă 1688: „a r d e r i d e - t o t şi pentru păcat n'aĭ cerşut".

v. [1]·*Ars.*

Arsenìcă, s. f. saŭ **arsenìc**, s. m.; t. de Botan.: Lychnide de Calcédoine ou Croix de Jérusalem, Lychnis chalcedonica. O frumósă flóre roşiă din genul Lychnide, ale căruĭ alte varietăţĭ se numesc: l i p i c ĭ ó s ă, f l o a r e a - c u c u l u ĭ, c u r c u b e ŭ, b a r b a - î m p ĕ r a t u l u ĭ, f l o c o ş e l e, o p a i ţ ă etc. Se cultivă în grădinĭ. Numele de *arsenic* saŭ *arsenică*, ambele forme fiind de o potrivă întrebuinţate, se aude maĭ ales în districtele Sucéva şi Némţ (G. I. Grigorescu, c. Bogdănescĭ; V. Radovicĭ, c. Lămăşenĭ; P. Sălăgianu, c. Hangu), dar e cunoscut şi'n Transilvania: F. Porcius, Flora Năseuduluĭ p. 89. Forma *arşinic* la Dr. Brândză, Prodromul p. 186, este o eróre de tipar în loc de *arsinic*.

Cuvîntul nu derivă din numele personal bărbătesc şi femeesc A r s e n i e saŭ A r s e n i a, fórte rar în România

şi din care, la feminin, nu se face deminutivul Arsenică, ci Arsincă, bună-óră:

Jipescu, Opincaru p. 131: „or pĕ cuscruliţa Andriĭana, or pĕ leĭca prioteasa, or pĕ logofeteasa *Arsinca*...“

Originea acestuĭ termen botanic ni se pare a fi fórte veche. In maĭ multe limbĭ numele pentru flórea „lychnis chalcedonica“ exprimă saŭ implică noţiunea de roşu saŭ chĭar de haĭnă roşiă. Astfel nemţesce ea se chiamă „Kardinals-blume“, englesesce „red batchelors buttons“, italienesce „scarlatea“. Eĭ bine, latinesce arsineum saŭ arsinea se numĭa o gătélă de cap femeéscă: „arsineum, ornamentum capitis muliebris“ (Festus), şi anume de culóre roşiă: „vestis mulieris rubei coloris et ardentis“ (Ugutio), ĭar în unele texturĭ acéstă gătélă se ḑice chĭar arsinicum (Du Cange ad voc.), încât remâne explicat pînă şi sufixul. Ar fi bine ca archeologiĭ să urmăréscă, pintre gătelele de cap cele femeiescĭ la vechiĭ Romanĭ, pe aceĭa care s'ar aseména cu forma florii „lychnis chalcedonica“, o formă fórte caracteristică, aprópe întocmaĭ ca a crucii cavalerilor de Malta, dar cu cincĭ aripe.

v. *Barba-împĕratului*.

Arsetùră (plur. *arseturĭ*), s. f.; „brûlement, brûlure“ (Cihac). Cuvîntul e poporan, deşi nu se pré găsesce în texturĭ. Dr. Polysu, pe lîngă sensul de arsură, îĭ maĭ dă din gura poporuluĭ următórele accepţiunĭ:

arsetură de sóre, t. de Méd.: „coup de soleil, siriasis“;

arsetură de fer „marque, stigmate“;

arseturĭ „ruines, place d'un édifice brûlé“;

arsetură de nópte, t. de Méd.: „bouton, échauboulure“.

In sensul din urmă se ḑice şi arsură de nópte.

Arsetură este o formaţiune românéscă analogică din ars prin finalul -tură luat drept sufix, pe când în numeroşiĭ substantivĭ cu acest final -*t*- aparţine tulpineĭ participiale, sufixul fiind numaĭ -ură.

v. [1]*Ars.* — *Arsură.* — *-etură.* — *-ură.*

Arsìncă, n. pr. fem. — v. *Arsenică*.

Arsìt, -ă, adj.; avare. „*Arsit* însemnéză sgârcit, avar“ (D. Resmeriţă, Némţ, c. Vînătorĭ).

v. *Hîrsit.* — *Calic.*

Arsòĭu. — v. *Arḑoĭu*.

Arsîz, adj.; „impudent, effronté, audacieux“. Cuvîntul e dat ca românesc de Cihac (II, 544), care însă nu citéză nicĭ un text. Negreşit, este turcul „'arsyz, impudent, éhonté“, dar poporan la Romînĭ, carĭ aŭ o mulţime de sinonimĭ pentru noţiunea de obraznic, neruşinat etc., el n'a fost nicĭ o dată. Numaĭ afirmaţiunea luĭ Cihac a îndus în eróre pe Miklosich (Türk. Elemente I, 12) şi pe d. Şaĭnénu (Elem. turc. 10). Chĭar dacă va fi figurând în vre-un text, care ne scapă din vedere, apoĭ numaĭ dóră ca o vorbă ćurat turcéscă, nu împrumutată, nu trecută în gura poporuluĭ.

v. [1]*Turc.*

Arsùră (plur. *arsurĭ*), s. f.; brûlure, grande chaleur, hâle, brûlé. E adesea sinonim cu arşiţă, bună-óră:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „nici primejdia mersului, nici nevoĭa agĭunsului, şi aşéşi nici ĭuţimea şi *arsura* focului, dela acel din fantazie născut şi din crieri prefăcut aur îĭ poate opri...“

Mitropolitul Antim, Predice p. 101: „norul de *arsura* şi zăduful zileĭ ĭ-aŭ umbrit...“

B. De la Vrancea, Sultănica p. 221: „nicĭ un pic de adiere nu astîmpără *arsura*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Psaltire 1673 f. 142 b, întrebuinţéză acest cuvînt în sens de foc:

> Tineriĭ lor aŭ perit de-*arsurâ*
> Şi govile nejelite furâ,
> Preuţâĭ de sabie perirâ
> Şi văduvile lor nu'ĭ jelirâ..,

dar tot dînsul îĭ dă şi înţelesul de beşică ce ese pe trup prin pîrlire saŭ ardere, Synaxar 1683, I f. 215 a: „âl legară cu funi şi'l trasără susŭ de'l părjolirâ de desuptŭ cu focŭ ce aprinsĭase ğos; dĭ-aciĭa'ĭ turnarâ preste *arsùrĭ* slatină cu oţătŭ...“

Costinescu, Vocab. I p. 70, dă cuvîntuluĭ *arsură* numaĭ sensul de „brulé“: „Miros de ceĭa ce a ars. Aicĭ mirósă a *arsură*=mirósă a ce-va care a ars: il sent ici le brûlé“.

Ca termen medical, *arsură* de nópte însemnéză „échauboulure“ (Dr. Polysu).

In poesia poporană *arsură* se întrebuinţéză maĭ tot-d'a-una ca sinonim cu foc în sens moral.

Balada „Tudorel“:

> Şi, de vesel ce era,
> Drept la beciu năvală da
> Să'şĭ potóle *arsura*...

şi maĭ jos:

> Tóte buţile 'ncerca,
> Tóte buţile 'mĭ gusta
> Să'şĭ potóle *arsura*...
> (G. D T., Poes. pop. 673)

O doĭnă din Bucurescĭ:

> Numaĭ puĭca cu gura
> Îĭ potóle *arsura*...
> (Ibid. 322)

Doĭna „Aolică“:

> Unde'ĭ vĕḑ ochiĭ ca mura,
> Mĕ apucă 'n pept *arsura*;
> Unde'ĭ vĕḑ faţa ca crinul,
> Mi s'adaugă suspinul...
> (Ibid. 314)

Doĭna „Dragostele:

> Dumneḑeŭ să te ferésca
> De dragostea femeéscă:
> Are dor şi are *arsurĭ*,
> Junghĭurĭ pe la 'ncheeturĭ...
> (Ibid. 302)

B. De la Vrancea, Sultănica p. 97: „Că uniĭ doriaŭ jeratic de bogăţie, alţiĭ slavă prăpădul pămîntuluĭ, tinereţe fără bătrâneţe, chef vecĭnic de nun mare şi *arsură* la inimă de ginerică, fără sfîrşélă, când vede zestre bogată şi odor de fată mare...“

La Costachi Negruzzi, Toderică: „dă'mĭ pară din copacĭul care este la uşă, ca să'mĭ recoresc *arsura* gâtlejuluĭ...“, cuvîntul e luat ironic.

Arsură nu este o formaţiune românéscă, ca arsetură bună-óră, ci romanică, moştenită din latinitatea vulgară. Ea se află nu numaĭ în italiana şi'n proventala (Cihac), dar şi'n vechea francesă, de ex. într'un act din 1379: „L'exposant si bouta ledit Guillemin qu'il chey ou feu, senz avoir pour ce aucune arseure ne bleceure“ (Du Cange.)

v. [1]*Ars.—Arsetură.—-ură.*

Arş „éclanche, cuisse, gigot de mouton“, cuvînt necunoscut noĕ, pe care Cihac îl înrudesce cu artan.

v. *Artan.*

Arşeà s. **harşeà** (pl. *arşele*, *harşele*), s. f.; housse, chabraque, caparaçon. „Postav saŭ altă materiă ornată cu cuseture ce se pune pe şéua caluluĭ“

(Costinescu). Formă mai veche este *haşea*.

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 189): „aŭ luat armăsarĭ împodobiţĭ cu rafturĭ scumpe de argint şi de aur poleite, şi cu *haşalele* de catifea cusute cu florĭ de sîrmă şi cu cĭucuraşĭ de aur împregĭur...“

Este turcul haša „housse“ (Miklosich, Türk. Elem. I p. 68), dar atât de românisat prin epenteticul *r* şi prin perderea aspiraţiuniĭ în forma *arşea*, încât Laurian şi Maxim (Gloss. 29) nu s'aŭ sfiit a se întreba: „Să nu fie însuşĭ românescul şea cu ar în loc de ad ca în armăsar?“

E turcesc şi sinonimul cĭoltar.

v. *Arşeŭ*. — [1]·*Turc*.

Arşèŭ s. **harşèŭ**, s. n.; bêche. „Unélta de grădinăriă făcută ca o lopată de fer, cu códă de lemn şi cu care se sapă pămîntul“ (Costinescu). Hîrleţ. Săpâŭ. Tîrnăcop. Vine din maghĭarul ás ó (áš ó), cu intercalarea luĭ *r* ca şi'n „arşeà“ din „aşeà“ saŭ „arşic“ din „aşic“ (Cihac). Serbiĭ aŭ împrumutat acelaşĭ cuvînt d'a-dreptul dela Ungurĭ sub forma ašov, ĭar prin mijlocirea Românilor sub acea de aršov. La plural se ḑice *arşéuă* (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Arşea*.

Arşìc (plur. *arşice*), s. n.; jeu d'enfants: osselets. „*Arşic*, os dela încheetura picĭoruluĭ mĭeilor, din care copiiĭ fac un fel de joc“ (Costinescu).

G. D. Teodorescu, Poesiĭ populare p. 188: „Jocurile în *arşice* (ἀστριχοι) cu numirile de sicĭu (ἑξίτης) şi beĭu (πρανές, pronum), jocurile în nucĭ (nucibus), cu degetele, d'a órca etc., sînt tóte moşteniriĭ din epoce fórte depărtate, cu atât mai interesante, cu cât nu prin şcolĭ saŭ pe cale literară s'aŭ transmis copiilor inculţĭ aĭ ţeranilor românĭ, ci prin simpla lor practicare şi prin succesiva iniţiare la dînsele de generaţiunile anterióre...“

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 139: „Băieţiĭ asvîrlĭaŭ cu mingea şi cu *arşicele*, ĭar fetiţele cele micĭ se jucaŭ d'a ascunsele saŭ d'a baba órba, alergând ca nisce căprióre prin iérba cea verde şi móle, spre a prinde fluturĭ saŭ a culege florĭ...“

Ion Ghica, Scrisórea XV: „averea nóstră în *arşice* se suĭa într'o vreme pînă la doĕ-miĭ, tot capre curăţite în var şi îngropate în pămînt în doniţe...“

Ispirescu, Jucăriĭ p., a descris pe larg tóte jocurile copilărescĭ cu *arşice*.

Deşi Greciĭ şi Romaniĭ jucaŭ cu *arşice*, deşi o pânză a mareluĭ pictor Polycletus, despre care vorbesce bătrânul Pliniŭ, represinta pe arşicarĭ: ἀστραγαλίζοντες, deşi copiiĭ la Românĭ — de sigur — cunosceaŭ acest joc înainte de venirea Turcilor în Europa, totuşĭ cuvîntul remas în graĭu, după perderea celuĭ vechĭu, e curat turcesc: ašyk „osselets, jeu d'osselets“ (Şaĭnénu, Elem. turc. 10). In Moldova, pe unele locurĭ, se ḑice chĭar *aşic* (T. Manoliŭ, Fălciŭ, c. Şişcanĭ), fără intercalarea luĭ *r*. Numele cel vechiŭ grecolatin al acestuĭ joc la Românĭ póte să fi fost astric, a căruĭ asemĕnare cu *aşic* saŭ *arşic* explică înlesnirea cu care a fost înlocuit.

v. *Arşeŭ*. — *Copil*. — *Joc*.

Arşicàr, s. m.; joueur d'osselets. Laurian-Maxim: „*arşicar*, cuĭ plac fórte arşicele, care are pasiunea joculuĭ arşicelor.“

v. *Arşic*.

[1]·**Arşìn** (pl. *arşinĕ*), s. m.; aune russe.

Un fel de c o t. Măsură de lungime, de origine turcă, dar introdusă la noĭ prin Ruşĭ: а р ш и н ъ etc. (Cihac).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 108): „Lumina capiştii în lung de 30 c o ţ i era, în lat de 24 coţi era, ĭară de înalt până supt poalele céle mai de gĭos, 55 de *arşini* să măsura...“

v. [2]·*Arşin.* — [2]·*Cot.*

[2]·**Arşìn** (plur. *arşine*), s. n.; t. de filature: assemblage d'échevaux. Laurian-Maxim, Gloss. 30: „*arşin*, un cert numĕr de jurubiţe de tort, care rădicat de pre reşchitor şi resucit în formă de spirală, se cóce şi astfel se prepară pentru ţesut“. Lungimea fiind o proprietate esenţială a jurubiţelor, cuvîntul este acelaşĭ cu a r ş i n „aune“, dar venit la noĭ nu prin Rusia, ci de peste Dunăre. În adevĕr, turcesce a r š y n însemnéză nu numaĭ „aune“, dar încă „dévidoir“, de unde îl şi derivă d. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 10), adăogând că la Românĭ un *arşin* cuprinde anume: „patruḑecĭ jurubiţe de tort“.

v. [1]·*Arşin.* — [2]·*Resboĭu.*

Arşìnilor (Codriĭ-), n. pr. m. pl.; t. de Mythol. popul.: forêt fabuleuse.

Intr'un descântec bucovinén „de reul copiilor“, fiinţele diabolice S a m c e sînt blăstemate:

Voĭ vĕ strîngeţĭ
Şi vĕ duceţĭ
In vîrvu munţilor
In c o d r i ĭ *Arşinilor*,
Unde fată-mare
Cosiţe nu'mpletesce,
Cucoş negru nu cântă,
Mâţă négră nu mnéună...

D. S. F. Marian (Descântece p. 223) observă: „Sub codriĭ *Arşinilor* cred că e de-a se înţelege nisce codri mitologicĭ“.

Nu cumva să fie „sylva H e r c y n i a“ a vechilor Romanĭ? Pentru a ne explica pe iniţialul *Ar-*, nu avem nevoe de a recurge la forma cea maĭ veche „*τῶν ὀρῶν τῶν Ἀρκυνίων*“ (Aristot. Meteorol. I, 13). Latinul h e r - trece regulat la Românĭ în *ar-*, ca în „*ar*icĭu = h e r i c i u s“, ĭar pe -c i - Moldovenĭĭ îl rostesc ca *-şi-*, astfel că, sub raportul curat fonetic, *Arşin-* represintă exact pe H e r c y n -. Lătinesce se ḑicea nu numaĭ „sylva H e r c y n i a“, dar încă „saltus H e r c y n i u s“ (Tac.), „jugum H e r c y n i u m“ (Plin.) şi simplu „H e r c y n i a“, încât numaĭ H e r c y n i = *Arşinĭ* remânea inalterabil. Românesce, după „codru“, ca şi după „apă“, nu se pune un nominativ, ci un genitiv: apa Dunărĭĭ, codrul Tigheciuluĭ etc., aşa că din *Arşinĭ* = H e r c y n i aŭ trebuit să se facă „codriĭ *Arşinilor*“. Sub raportul morfologic dară, ca şi sub cel fonetic, ecuivalenţa nu lasă nimic de dorit. Şi maĭ puţin sub raportul semasiologic. Prin „sylva Hercynia“ vechiĭ Romanĭ înţelegeaŭ o pădure immensă, despre care Juliŭ Cesar (Bell. Gall. VI, 24, 25) ne spune că puteaĭ să călătorescĭ prin ea 60 de ḑile, fără ca să afli de unde se începe; ĭar bătrânul Pliniŭ (XVI, 2) exclamă cu un fel de spaĭmă: „in eadem septentrionali plaga Hercyniae sylvae roborum vastitas intacta aevis et congenita mundo, prope immortali sorte miracula excedit“. Descântecul moldovenesc a conservat dară memoria unuĭ codru maĭ mult decât m i r a c u l o s, care se întipărise adânc în imaginaţiunea vechilor Romanĭ.

v. *Samcă.*

[1]·**Arşiţă** (plur. *arşiţe*), s. f.; chaleur, braise, hâle, canicule. „Căldura ḑilelor de véră“, după explicaţiunea luĭ Costinescu, care e fórte nemerită, căcĭ a-

cesta este sensul cel mai obicinuit al cuvîntului *arşiţă*. Chiar când nu vine dela sóre, *arşiţă* totuşi însemnéză o temperatură fórte rădicată a aerului, a atmosferei, nu a unui alt lucru.

Miron Costin, Letop. I p. 294: „arzând târgul, den para focului s'au aprins şi Mănăstiré; dece au căutat o samă de oameni, de *arşiţă* şi de groaza focului, a eşire pe o portiţă...“

Aci *arşiţă* a fost pricinuită de un incendiŭ; de aceĭa însă, când e vorba numai despre „căldura ḑilei de véră“, se póte adăuga „de sóre“:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 31): „precum *arşiţa* s o a r e l u i peliţa mută din albă în nĭagră, aşa pizma inimii mută gândul din bun în răŭ...“

In acest sens, cu noţiunea *arşiţei* se asociază adesea acea de s e c e t e.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698 f. 4 b: „şi mai vărtosŭ acolo *arşiţă* şi s ĭ a c e t ă nu va fi...“

Nicolae Mustea, Letop., III p. 53: „Atunce s'au văzut Moscalul înşălat de sfatul Muntenilor şi a luĭ Dimitrasco Vodă, ce l'au adus dela Nistru la Prut pe o s ă c e t ă şi *arşiţă* ca aceĭa...“

Costache Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, II: „Ea însă era tristă şi tânjitóre, ca flóre espusă *arşiţeĭ* s ó r e l u ĭ...“

Alexandri, Surugiul: „şi cu capu gol, pe *arşiţa* s ó r e l u ĭ, am plecat...“

Acelaşĭ, Baraganul:

Pustietatea gólă sub *arşiţa* d e s ó r e
In patru părţi a lumiĭ se 'ntinde 'ngrozitóre...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 213: „S ó r e l e dogorĭa drept d'asupra, şi în *arşiţa* a m ĭ a ḑ u l u ĭ pare-că contenise orĭ-ce adiere...“, unde se indică prin *arşiţă* anume partea cea mai căldurósă a ḑilei.

Jipescu, Opincaru p. 111: „nu staŭ ca voĭ, nu muncesc ca voĭ toată ḑ i u l i c a d e v a r ă, cu ochi 'n *arşiţă*...“

Deşi cuvîntul e fórte respândit, totuşi el nu se întrebuinţéză în tóte regiunile, şi are în graĭu o mulţime de sinonimĭ.

Macedo-românii nu'l cunosc de loc, înlocuindu'l prin c ă r o r e, z ă b u h şi z ă d u h (Dr. Obedenaru, Dicţ. MSS. în Acad. Rom.)

„*Arşiţă* nu s'aude în popor, ci se ḑice: vaĭ cum a r d e s ó r e l e...“ (G. Dobrin, Transilv., Făgăraş, c. Bucĭum):

„La *arşiţă* se ḑice f r i p t ó r e“ (T. Crişianu, Trans., c. Cugieru.)

„In loc de *arşiţă* se ḑice p r i g ó r e“ (V. Petrişor, Sibiŭ, c. Vestem).

„*Arşiţă* este d o g ó r e a sórelui“ (C. Dermonescu, Prahova, c. Măgurenĭ).

Sinonimĭ oltenescĭ cu *arşiţă* sînt: z ă p u c (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăescĭ), c r e p ĕ t (N. Pretorianu, Dolj, c. Ţinţerenĭ), b u h ó r e (R. Michailénu, Mehedinţi, c. Vînju-mare).

In Moldova, şi mai ales în Basarabia, se mai ḑice la *arşiţă* s t r a p a ţ:

C. Stamate, Muza I p. 42: „Aşa se năruesce şi mănăstirea numită a Dómneĭ, a căriĭa păreţi staŭ încă ca şi când în pisma vécurilor, dar eŭ am găsit vitele mahalagiilor creştinĭ adăpostindu-se într'însa de s t r a p a ţ u l sóreluĭ...“

Pluralul *arşiţe* e rar.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Dumneḑeŭ să uşureze păcatele celuĭ cu fântâna, că bun lucru a făcut. Pe *arşiţele* este o răcorélă ca asta mult plătesce!“

Cihac presupune pentru *arşiţă* un prototip latin a r s ì c i a, paralel cu forma masculină din care derivă italianul a r s ì c c i o. Dar românesce nu este *arşìţă* cu tonul pe *i*, ci numai cu

tonul pe *a: àrşiţă*. A admite o urcare a accentuluĭ nu se póte, de óră-ce nu s'ar justifica prin analogiă, cuvintele cu tonicul -ì ţ ă fiind mult maĭ numeróse decât acelea cu netonicul - i ţ ă. Apoĭ chĭar dacă ne-am închipui o formă maĭ veche *arşìţă*, sufixul -*ì ţ ă*, ca tot-d'a-una, ar fi deminutival: fetiţă, portiţă etc.; noţiunea însă de *arşiţă*, adecă de căldură fórte mare, este din contra augmentativă. Laurian şi Maxim (Gloss. p. 30) aŭ dreptate când ḑic: „*arşiţă*, vorbă din rădăcina a r s curat romanică, dar cu sufix străin".

Forma *arşiţă* nu póte fi decât un resultat al fenomenuluĭ numit în linguistică: fusiune a doŭ teme. Maĭ nainte se întrebuinţa cu acelaşĭ sens numaĭ cuvîntul a r s u r ă, care şi italienesce însemnéză „secetă" şi „mare căldură". Făcênd apoĭ cunoscinţă cu Serbiĭ şi cu Bulgariĭ, Românii aŭ dat peste termenĭ slavicĕ cu sufixul netonic - i ţ ă relativĭ anume la anotimpurĭ, precum „zìmitza = frig", „pòleditza = ghĭeţuş", „sùšiţa = uscăcĭune" etc. In acest mod din a r s u r ă, păstrându-se numaĭ rădăcina, s'a format o vorbă nouă *àrşiţă*, în care accentul şi finalul s'aŭ luat pe de 'ntregul dela sinonimul slavic s ù š i t z a.

In Transilvania, după cum vom vedé maĭ jos, à r ş i ţ ă se numesce un fel de ţînţar, a căruĭ muşcătură e fórte durerósă, adecă a r d e. Aci cuvîntul a resultat érăşĭ dintr'o fusiune analogă între românul a r d şi slavicul m ù š i t z a „ţînţar."

Exemplul cel maĭ înteresant de asemenĭ fusiunĭ latino-slavice ne va întîmpina maĭ la vale în cuvîntul a ş i j d e r e, format din românul a ş ì şi serbul [tako]ždere.

v. *Arsură*.—[2 3] *Arşiţă*.—*Aşijdere*.

[2]**Arşiţă** (plur. *arşiţe*), s. f.; coteau; clairière. Acéstă vorbă se aude în Moldova şi'n Banat, cu o mică deosebire de sensurĭ, căcĭ în ambele regiunĭ ea se referă de o potrivă la d é l, şi anume când e expus la a r ş i ţ ă, de unde s'a şi născut cuvîntul.

„*Arşiţă* se ḑice la noĭ la cósta sterilă a unuĭ dél" (S. Lĭuba, Banat, c. Maidan).

„...sihlă, smidă, saŭ pădure picată, *arşiţă* saŭ b ă t c ă" (Pr. G. Popescu, Sucéva, c. Mălinĭ).

„*Arşiţă* se numesce un loc de fênaţ saŭ păşune în mijlocul uneĭ pădurĭ, pe un dél în faţa sóreluĭ. O posiţiune încântătóre. Se ḑice şi m u t a r e. Pe la noĭ sînt: *Arşiţa* Nemţişoruluĭ, *Arşiţa* luĭ Mândrilă, *Arşiţa* Băeşesculuĭ etc." (Pr. Gavriil Pajure, Sucéva, c. Mălinĭ).

Tot dela a r d şi cu un sens apropiat, în unele locurĭ de peste Carpaţĭ „se chiamă a r g ì ş t e pe unde a ars pădurea" (I. German, Zarand).

v. [1-3] *Arşiţă*.—*Bâtcă*.

[3]**Àrşiţă** (plur. *arşiţe*), s. f.; t. de Zool.: sorte de cousin, moucheron, moustique. Insectă sburătóre din ordinea dipterelor. Cuvîntul se întrebuinţéză în Ardél.

„Un fel de muscă, care muşcă pe om vara când se scaldă, se chiamă *arşiţă*, şi se ḑice proverbial despre o femeiă rea: e rea ca o *arşiţă*" (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. [1] *Arşiţă*.—*Muşiţă*.—*Ţînţar*.

Arştiógă.—v. *Babană*.—*Hârştiógă*.—*Oiă*.

Artàn s. **hărtàn** (plur. *artane, hărtane*), s. n.; lambeau de quelque chose; cuisse de volaille; grand morceau en général, grande portion de. Singura

bună definiţiune a acestuĭ cuvînt aŭ dat'o Laurian şi Maxim (Gloss. 30): „*artan*, 1⁰ bucată de carne, de veşmînt saŭ de alt-ceva, care, deşi ruptă, se ţine încă de totul din care face parte; 2⁰ picĭor de pasere; 3⁰ în genere, bucată.“ Pentru Cihac, Dr. Polysu şi Pontbriant, *artan* este numaĭ „cuisse de volaille“; pentru Costinescu, „bucată mare de carne de animal“; chĭar pentru d. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 10): „bucată mare şi crudă dintr'un animal, cópsă“. Iată treĭ texturĭ despre întrebuinţarea acesteĭ vorbe:

Balada „lancul mare“:

> Turcĭĭ din purceĭ mâncaŭ,
> De lege se lepĕdaŭ:
> Iancul sta de mi'ĭ privĭa,
> Cu *hartane* 'ĭ îmbiĭa...
> (G. D. T., Poes. pop. 482)

B. De la Vrancea, Trubadurul p. 123: „ba câte unul maĭ sprinten se repedĭa ca un şoĭm pînă sub zdrenţele luĭ Zobie şi 'l înhăţa de *hartanele* zăbunuluĭ...“

Ion Ghica, Scrisórea XIV: „fetele ajutóre cinstĭaŭ pe vînătorĭ, dându-le împreună cu óla de vin şi câte un *hartan* de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă...“

După unĭĭ, cuvîntul vine din grecul ἀ ρ τ ά ν η „lacet pour se pendre“ (L. M.), după alţiĭ din turcul a r q a, â r d, â r t „partie postérieure d'une chose, d'un animal“ (Cihac). D. Şaĭnénu, de 'ntâiŭ aduce în legătură vorba turcéscă h a r t a n „restant, reste qui excède, dépasse“, dar maĭ în urmă (Elem. turc. p. 122) renunţă la acéstă etimologiă, ţicênd că: „cuvîntul *artan* pare a fi resultatul uneĭ onomatopee din h a r t! care exprimă rupere saŭ îmbucătăţire“.

Să cercetâm.

Alăturĭ cu *artan*, circuléză cu aceleşĭ sens de „bucată“ a r t â ŭ saŭ aspirat h ă r t â ŭ.

Ion Ghica, Scrisórea III: „După ţicĕtórea românéscă: Turcul să plătéscă, Sultanul a dat luĭ Alexandru Basarabia şi un bun *hârtăŭ* în Asia pe malul Mărĭĭ-Negre...“

Sufixul -âŭ, ca şi sufixul -an, sînt românesce augmentative. Acésta se póte constata maĭ lesne prin unĭĭ adjectivĭ: din „lung“—lungan şi lungâŭ, din „gol“—golan şi golâŭ, din „prost“—prostan şi prostâŭ, etc. *Artan* şi a r t â ŭ însemnéză dară d'o potrivă o bucată mare. Despărţindu-se sufixurile, remâne în ambele casurĭ tulpina a r t.

Din aceĭaşĭ tulpină a r t, prin sufixul deminutival -i c saŭ -i g, se formézĕ a r t i c saŭ a r t i g, care se aude la Românĭĭ din Banat.

Simeon Mangĭucă, Cuvinte bănăţenescĭ (Familia din Pesta, 1884 p. 79): „Cuvîntul *artig* însémnă o parte dintr'un trup întreg, maĭ vîrtos când taĭ mĭelul, óia etc. în patru părţĭ şi cumperĭ o parte, atuncĭ se ţice: am cumpĕrat un *artig* de carne; se ţice: *artig* de dinainte şi *artig* de dinapoĭ“.

E peste putinţă a nu recunósce strînsa înrudire între cele treĭ forme *artan*, a r t â ŭ şi a r t i g, ceĭa ce ne depărtéză cu desăvîrşire dela orĭ-ce etimologiă grécă saŭ turcă.

D. Mangĭucă crede că bănăţénul a r t i g vine din latinul a r t i c u l u s. Nu se póte. Din „articulus“ noĭ am avé „artechĭu“, întocmaĭ ca din „cauliculus“—„curechĭu“. In a r t i g sufixul e curat românesc. Dar dacă „articulus“ nu explică nemic, totul se explică prin cuvîntul din care el-însuşĭ se trage: a r t u s „articulations, membres du corps, branches des arbres“. La Lucreţiŭ: „flecti per membra, per a r t u s“; la Ovidiŭ: „exanimes a r t u s et membra“; la Valeriŭ Maxim: „a r-

tus et membra trucidatorum corporum" etc., ar puté cine-va să ḑică că e vorba de *artane*. Din artus, devenit românesce art, se fac d'a-dreptul prin sufixurile -an, -ău şi -ic: *artan*, artău şi artic.

D. Şaĭnénu are dreptate de a grupa pe lîngă *artan* pe hărtănesc „mettre en pièces", pe harta-parta „mise en lambeaux" şi pe derivatul de aci hărtăpălesc, citând următórele texturĭ:

Basmul „George cel Vitéz" (Ispirescu, Legende p. 144, cfr. ibid. p. 28): „haĭnele de pe dînsa se hărtăniseră, se muceḑiseră şi se putreḑiseră, remâind maĭ gólă..."

Basmul „Ţugulea" (Ispirescu, Legende 340):

„—Vedeţĭ voĭ busténul ăla părlitu?

„—Il vedem.

„—Să mi'l faceţĭ harta-parta; să mi'l scuturaţĭ, să mi'l sfăşiaţĭ..."

Jipescu, Opincaru p. 24: „vĕḑut'aĭ că te hărtăpălesc toţĭ: unu ţĭ-ĭea un petic de pământ, altu ţĭ-ĭea graĭu, altu te vinde..."

Artănesc, pe care Laurian şi Maxim (Gloss. p. 30) îl traduc prin „lanio, lacero", derivă d'a-dreptul din *artan*, ca „cĭomăgesc" din „cĭomag" saŭ „bucăţesc" din „bucată". Deja în latinitatea vulgară, din artus, întocmaĭ cu aceĭaşĭ transiţiune de sens, se făcea verbul artuare „membratim lacerare, dividere" (Du Cange, ad. voc.).

Cât privesce adverbul arta-parta, el nu e o reduplicaţiune a unuĭa şi aceluĭaşĭ cuvînt, ci o compoşiţiune intensivă din doŭ vorbe cu aprópe acelaşĭ sens. Elementul al doilea este pleonasticul „parte", modificat pentru asonanţă cu elementul fundamental arta. „A face arta-parta" însemnéză: „a face *artane*, adecă părţĭ dintr'un tot". Sub raportul formeĭ, adverbul arta este de acelaşĭ fel cu adverbul „busta", remas şi el numaĭ într'o locuţiune: „a da busta peste cine-va saŭ peste ce-va, stricând saŭ vătămând". La vechiĭ Romanĭ se ḑicea substantival „bustum" despre un om stricăcĭos saŭ vătămător, bună-óră la Cicerone: „Piso bustum rei publicae" saŭ „bustum legum omnium ac religionum". In acest mod:

arta : : artum=busta : : bustum.

Ca şi „busta", adverbul arta este o fosilă din graĭul legionarilor romanĭ în Dacia.

v. *Busta*.

²·**Artàn**, n. pr. m.; t. de Géogr.: nom d'un village. Un sat în Gorj (Frunḑescu).

v. ¹·*Artan*.

Àrta-pàrta s. **hàrta-pàrta**, adv.; en pièces, en lambeaux.

v. ¹·*Artan*.—*Busta*.—*Harta-parta*.

Artănèsc s. **hărtănesc** (*artănit, artănire*), vb.; mettre en pièces, tronquer, déchirer.

v. ¹·*Artan*.—*Hărtănesc*.

Artăpălèsc s. **hărtăpălèsc**. — v. *Artan*.—*Hărtăpălesc*.

Artiă.—v. *Hărtiă*.

¹·**Artìc** s. **artìg**, s. m.; pièce ou morceau de viande.

v. ¹·*Artan*.

²·**Artìc**, s. n.; t. de jurispr.; requête, plainte. Este un neologism, dar care ne întîmpină deja în vechile texturĭ ca o vorbă înţelésă de popor în loc de slavicul jalbă. In latinitatea me-

dievală: „articulus=libellus supplex expostulationis ad judicem“ (Du Cange).

Pravila Moldov. 1646, f. 129: „cela ce va da vre unŭ *articĭ* (αρτίκι) la mâna domniei şi va scrie acolĭa hulă şi ocară înprotiva cui-va, de vor fi acéle cuvinte adevărate şi de faţă nu să va certa, ĭară de nu vor fi adevărate să va certa ca unŭ suduitorĭu ce face sudalmă mare...“

In Dicţionarul româno-latin bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Artic.* Articulus“.

v. *Pravilă.*

Artìcul (plur. *articule*), s. n.; articulation; article de traité. Neologism cunoscut de vr'o doĭ-sute de anĭ, dar care nu pare a fi pătruns vre-o dată în gura poporuluĭ.

Cu sensul de „articulation“, la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262): „limba bolborăsindu-i, balele mergându-i şi gura aspumându-i, scârşnetul glasului *articulul* şi înţelegerĭa cuvântuluĭ îi astupa...“

Cu sensul de „article de traité“, la Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 281: „Vizirul au poftit pe Feldmarşalul Romanţov, şi iscălind el şi toate ortalele toate *articulele* păcĭĭ...“

v. [2]*Artic.*

Artìg. — v. *Artan.*

Artîrdisèsc (*artîrdisit, artirdisire*), vb. t. de Jurispr.: enchérir, surenchérir. A rădica la mezat preţul, a da maĭ mult decât altul. Din turcul a r t u r m a q „enchérir“, a r t u r î d j i „enchérisseur“ (Cihac), dar prin forma neogrécă ἀ ρ τ η ρ ί ζ ω (Miklosich). Românĭ, făcénd cunoscinţă cu acéstă vorbă în epoca fanariotică, nu puteaŭ nicĭ măcar s'o rostéscă bine, de unde varietatea formelor: a r t o r i s e s c, a r t u r i s e s c, atîrdisesc, a r t i r o s e s c (Cihac, Şaĭnénu, L. M., Costinescu). Pontbriant şi Dr. Polysu aduc şi derivatele: á r t u r i s i t „enchéri“, a r t u r i s é l ă „enchérissement“, a r t u r i s i r e „action d'enchérir“, a r t u r i s i t o r „enchérisseur“, a cărora viéţă în limba românéscă cată să fi fost fórte efemeră.

v. [1]*Grec.* — [1]*Turc.* — *Cochiĭ-vechĭ.*

Artirosèsc. — v. *Artîrdisesc.*

Artofòr, s. n.; t. ecclés.: ciboire. „Vas saŭ tablă pe care stă pânea binecuvîntată“ (L. M.). Grecul ἀ ρ τ ο φ ό ρ ι ο ν. Se întrebuinţa şi forma neromânisată *artoforion.* Aşa pe un chivot al mănăstiriĭ Bistriţa din Oltenia e scris: „Acestŭ sfântŭ *artoforion* ĭaste făcut de sfinţiĭa sa părintele arh. Costandie Peloponisiotu — 1799“ (Tocilescu, Raporturĭ asupra câtor-va mănăstirĭ, p. 48). Pe un vas al mănăstiriĭ Tisména: „Acest *artoforion* ĭaste făcut de Daniil ierom. — 1761“ (ibid. p. 64).

v. *Artos.*

Artofòrion. — v. *Artofor.*

Artorisèsc. — v. *Artîrdisesc.*

Àrtos, s. n.; t. ecclés.: pain consacré à la communion. Grecul ἄ ρ τ ο ς „pain“. *Artos*, la plural *artosurĭ* sînt: „pânĭ în numĕr de cincĭ, ce în ajunul ţilei sale onomastice duce cine-va la biserică în timpul vespereĭ, ca să le binecuvinteze preutul, şi dincarĭ apoĭ împărtăşesce atât pe preuţĭ cât şi pe toţĭ aĭ caseĭ sale“ (L. M.). Cuvîntul se ĭea une-orĭ drept a n a f o r ă saŭ vice-versa.

B. De la Vrancea, Sultanica p. 191: „Şi din mâna popeĭ, multă vreme, n'a luat nicĭ colac, nicĭ prescură, nicĭ *artos*...“

E. Baican, Obiceĭurĭ la Românĭ (Buc. 1884 p. 15): „liliac, şórece ḑis prefăcut în pasere fără pene pentru că a măncat *artos* în ḑiua de Paştĭ...“

v. *Anaforă.—Litiă.*

Arturisèsc. — v. *Artîrdisesc.*

[1]·**Arţ.** — v. *Arţĭ.*

[2]·**Arţ, àrţă,** adj.; terme d'invective. Cuvînt bănăţenesc, întrebuinţat numaĭ ca ocară.

„Doĕ muĭerĭ certându-se o dată, una care se ţinea că e superióră celeĭ-lalte, începu a batjocuri pe cea-laltă că e de ném maĭ de jos decât ea, şi între altele iĭ ḑise:

„— Cine eştĭ tu?

Arţo,
Şchĭarţo,
Şógo,
Mógo,
Surdo,
Ştirbo!

„Pe cine aĭ tu?

Pe *arţu,*
Şchĭarţu,
Şogu,
Mogu,
Surdu,
Ştirbu!...“

(S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan)

Bănăţénul *arţ* şi *arţă* se pare a fi în legătură cu muntenescul a r ţ o ĭ u şi a r ţ i r ă în ghicitórea despre „Cĭóră şi Porc“:

A r ţ i r a
Pîrţira
Incalecă
Pe a r ţ o ĭ u
Pîrţoĭu,
Dar a r ţ o ĭ u
Pîrţoĭu
Nu póte să încalece
Pe a r ţ i r a
Pîrţira.

(Bulgărescu, Ghicitorĭ p. 12)

v. *Arţibur.*

Arţàg, s. n.; emportement, brusquerie, penchant à la colère; toupet(?). „Aplecare la măniă şi reutate“ (L. M.). Nu derivă din maghiarul h a r a g „colère“ (Cihac), căcĭ atuncĭ ar remâné ne'nţeles *ţ*, ci este o formaţiune românéscă din h a r ţ „escarmouche“ prin sufixul pejorativ - a g (v. *-Ag*).

E sinonim cu p ă r ţ a g, cu care se şi asociază în proverbul: „*Arţagul* îşĭ găsesce pârţagul“ (Pann, II, 95).

Alexandri, Craĭu-noŭ, sc. XI:

„Ispravnicul. Nu'mĭ umbla cu mâţa 'n sac, şi'mĭ respunde curat cum te'ntreb, c'apoĭ îţĭ găsescĭ Bacâu cu mine.

„Corbu. Cum îĭ vré d-ta, cucóne; cică vorba ceĭa: *arţagu* îşĭ găsesce părţagu...“

O imagine a *arţaguluĭ* la Anton Pann, Prov. I, 120:

Intr'aceste ş'alte, resucind mustaţa,
Plin de nebunie, cu *arţag* în sine,
Se ardică 'ndată...

La acelaşĭ, Moş-Albu, I p. 9:

De o fi, ḑiceam în sine'mĭ, vre un om bănuitor
Şi cu *arţag* l a b e ţ i e, bătăios, gâlcevitor...

G. Baronzi, Limba română p. 101, ne asigură că *arţag* se chĭamă şi „pĕrul dela céfă“. Ar fi o remarcabilă analogiă cu francesul t o u p e t.

v. *Arţăgos.—Harţ.*

[1]·**Arţàr** (plur. *arţarĭ*), s. m.; t. de Botan.: Acer platanoïdes, érable. Ar-

bore înrudit cu palten, jugastru şi gladeş, din familia Sapindaceelor (Dr. Brândză).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „Rîul cu apele sale galbene, curge pe o matcă de lut năcleĭos, ocolită cu un desiş de verdéţă; acolo salciea pletósă, socul mirositor, aluniĭ mlădioşĭ, *arţarĭĭ* cu pojghiţe roşiĭ, carpeniĭ stufoşĭ, salba-móle şi teiĭ cresc amestecaţĭ...“

„Ion pădurarĭul mĭ-a istorisit, că Mama-pădurii şĭ-a ascuţit dinţiĭ cu arcerĭu, adecă cute petrificată din *arţarĭu*, când era să se lupte ea cu Fĕt-frumos. Din *arţarĭu* se fac gĭalăe saŭ rendele, códe de topor şi de sapă etc., fiind fórte tare şi alb; acest lemn se petrifică, după spusa ţeranilor, făcêndu-se arcerĭu pentru ascuţit bricele...“ (Iconom G. Theodorescu, Galaţĭ, Mavromolu).

In Vâlcea (com. Zăvoeniĭ şi Nisipiĭ) fetele marĭ se duc la un „hududoĭu“, adecă un părĭĭaş, fac peste el o puntecică din surcele de alun, *arţar* şi scaete, la capĕtul căriĭa pun un busuĭoc, şi apoĭ recită invocând fie-care pe „scrisul“ eĭ:

Tu, alun,
Să mi'l aducĭ ca pe-un nebun!
Tu, *harţar,*
Să mi'l aducĭ ca pe-un căluşar!
Tu, scaete,
Să mi'l aducĭ ca pe-un herete!..

unde ne întimpină tot-o-dată forma aspirată: *harţar.*

Arţarul se întrebuinţézĕ şi'n medicina poporană.

Florea Copil, Carte de doftoriĭ Mss. 1788 (în Arch. Stat. din Buc.): „Pentru dor de inimă, florĭ de *arţar* să fiarbă cu apă nencepută şi să'ĭ dé să bé séra şi diminéţa“.

In poesia poporană se întrebuinţézĕ mai ales deminutivul arţăraş.

Din latinul acer este cu neputinţă a scóte pe românul *arţar* (Cihac), după cum a observat'o deja d. V. Burlă (Studie filologice p. 137), care crede că *arţar* derivă dintr'o formă latină vulgară arce (=span. arce) prin sufixul -arium. In adevĕr, pe lîngă spaniolul arce Diez mai indică forma catalană ars (Etym. Wtb. ²I, 6), ĭar sufixul -arium este unul din cele mai obicĭnuite în limbile romanice pentru a forma numirĭ de arborĭ.

Nu cumva din acest arce va fi deminutivul arcior în cântecul poporan din Moldova?

Frunză verde arcior,
Orĭ de mine nu ţi-ĭ dor?
— Dor mĭ-e, puĭule, de tine,
Dar de ce nu viĭ la mine?..
(Conv. lit. 1886 p. 619)

v. 2·3 *Arţar.* — *Arţăraş.* — *Jugastru.*

²·**Arţár** (plur. *arţarĭ*), s. m.; t. d'Industr. popul.: une partie du métier battant. O parte din resboĭul de ţesut numită şi jug. Se face din lemnul arţar, de unde'ĭ vine şi numele. Cuvîntul se întrebuinţézĕ mai ales în Oltenia, dar e cunoscut şi peste Carpaţĭ.

„Uneltele de ţesut se numesc: războĭu, brîgle, spată, iţe, *arţarĭ*, zatcă, scripeţĭ...“ (Pr. C. Ionescu, Mehedinţi, c. Şişesciĭ-de-jos; Pr. R. Popescu, Mehedinţĭ, c. Isverna).

„La resboĭu de ţesut, *arţar* se chiamă bĕţul care ţine brîglele şi iţele, fiind făcut din arţar“ (D. Cerbulescu, Mehedinţĭ, c. Cloşanĭ).

S. F. Marian (Familia, 1885 p. 352): „*Arţarul* saŭ gĭugule un drucuşor supţirel şi rotund saŭ şi în patru muchĭ, care se pune de-a curmedişul laturilor de'nainte ale stativeluĭ, ĕră la resboĭul din Banat se pune peste doĭ drucuşorĭ ce vin de-asupra stativeluĭ prinşĭ cu un capĕt de picĭórele

de 'nainte, ĕră cu cela-lalt capĕt înţepenite pe doĕ speteze, carĭ în Banat se numesc cocae. De *arţarĭu* saŭ gĭug se prind nu numaĭ vătalele prin mijlocul brăţărilor saŭ betelor, ci şi iţele..."

v. [1]*Arţar*. — [2]*Resboĭu*.

[3]**Arţàr**, s. n.; t. pastoral: sorte de bergerie. Cuvînt bănăţenesc, sinonim cu s t â n ă.

„La cĭobanĭ s t â n ă se ḑice numaĭ când e bine acoperită şi maĭ lărguţă; când e mică şi acoperită cu scórţă şi cetină se ḑice s c o r ţ a r, ĭar dacă e ce-va maĭ mare — *arţar*" (A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Nu scim, dacă derivă saŭ nu din a r ţ a r „érable". Bănuim maĭ curând că nu. După analogia luĭ „scorţar" din „scórţă", ar trebuì să presupunem o tulpină a r ţ saŭ a r ţ ă, de unde ar veni acest *arţar* prin sufixul -a r i u m. Nu cum-va să fie o contracţiune din a r e ţ a r dela a r e t e „bélier"?

v. [1]*Arete* (p. 1544). — *Stână*.

Arţăgàş, **-àşă**, adj.; impétueux, agresseur, bourru, taquin, querelleur. Sinonim cu a r ţ ă g o s, derivând din a r ţ a g prin sufixul -a ş. Se rostesce maĭ mult aspirat: *hărţăgaş*. Deja la mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 31 a, Isaia XIII, 4: „Domnul Savaoth au poruncit a linbâ *ghărţăgaşe*, veniţŭ dela pămîntŭ de departe...", unde grecesce: *ἐντέλλται ἔθνει ὁ π λ ο μ ά χ ῳ*, ĭar latinesce: „mandavit genti b e l l i c o s a e..."

v. *Arţag*. — *Arţăgos*. — *-aş*. — *Hărţăgaş*.

Arţăgos, **-ósă**, adj.; impétueux, agresseur, bourru, taquin, querelleur. Maĭ întrebuinţat decât sinonimul a r ţ ă g a ş.

Balada „Toma Alimoş":

Stăpânul moşiilor
Şi domnul câmpiilor,
Manea slutul şi urîtul,
Manea grosul ş'*arţagosul*...

(G. D. T., Poes. pop. 582)

Balada „Iordachi al Lupuluĭ":

Ómenĭ bunĭ şi credincĭoşĭ
Ce's la masă ruşinoşĭ,
Dar la luptă *hărţăgoşĭ*...

Cuvîntul are o mulţime de sinonimĭ. Jipescu, Opincaru p. 67: „Par'că ĭeştĭ luat din ĭele, or din dĕvînt, când păşeştĭ. Cine stă flămând, e nevoĭa rumânuluĭ, bolnav, *arţăgos*, p o r n i t l a r e l e, c â r c o t a ş şi c â r t i t o r..."

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 376): „nu'ĭ eraŭ acum maĭ nicĭ o dată boiĭ a-casă, ba chĭar se făcuse b u c l u c a ş, *hărţăgos* şi de tot h a p s i n..."

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 172: „Némul scriitorilor — totdéuna şi pretutindenĭ maĭ *arţăgos*..."

v. *Arţag*. — *Arţăgaş*. — *Hărţăgos*.

Arţăràş (plur. *arţăraşĭ*), s. m.; petit érable. Deminutiv din a r ţ a r, fórte des în poesia poporană.

Balada „Radu-Şerban":

Frunḑă verde *arţăraş*,
Vino 'ncóce, cĭobănaş...

maĭ jos:

Frunḑă verde *arţăraş*,
Ia ascultă, flăcăiaş...

(G. D. T., Poes. pop. 475)

Doĭna „Iubitul":

Frunḑă verde *arţăraş*,
Eŭ ĭubesc un flăcăĭaş,
Voĭnicel şi tinerel,
Par'că 'l tras printr'un inel...

(Ibid. 807)

Doĭna „Naşul şi finul“:

Foicică *arţăraş,*
Bată-te crucea de naş,
Cum naĭba mĕ înşelaşĭ
Şi cu cin'mĕ cununaşĭ!...
(Ibid. 334)

Cântec poporan din 1848:

Fóe verde *arţăraş,*
Spune'mĭ, spune'mĭ băeţas,
Unde'ĭ drumul la oraş...?
(Ibid. 489)

Doĭnă din Ardél:

Frunză verde *arţăraş,*
Ş'am avut un fecĭoraş;
Arţăraşul s'a uscat,
Fecĭoraşul m'a lăsat...
(Vulpian, Texturĭ p. 10)

Doĭnă din Dobrogea:

Fóe verde *arţăraş,*
Bată-te crucea de naş...
(Burada, Călèt. p. 245)

v. [1]*Arţar.*

Arţĭ s. **harţĭ**, s. m. pl.; t. ecclés.: semaine où il est permis de manger de la viande le Mercredi et le Vendredi. Pentru Românĭ, ca şi pentru ceĭ-lalţĭ de rit grecesc, este un pĕcat de a nu posti în tóte mĭercurile şi vinerile, afară de unele săptĕmânĭ carĭ pórtă numele de *arţĭ*. Se ḑice şi la singular *arţ*, însă rar. Fórte obicĭnuită este rostirea aspirată *harţĭ* saŭ chĭar *hărţĭ*: *„hîrţĭ*, certa tempora quibus orientali ecclesiae addicti absque dierum discrimine carnibus vescuntur“ (Lex. Bud.). Pe a-locurĭ poporul întrebuinţézā o formă femininā: *hîrţe* saŭ *hârţă* (D. Arghirescu, Covurluĭu, c. Moscu).

Pravila dela Govora 1640 f. 34 a: „o săptămână întrégă după paşti şi altă săptămână întrégă după rojdĭstvo şi în *harţii* de carne şi ai brănzeĭ.“

Corbea, Psaltirea, Mss. circa 1700 în Acad. Rom., ps. XCV:

Cântare noao voi cântaţ
Domnului şi'l slăviţ cu danţ,
Şi de laude'i faceţ harţ
Pururé în post şi'n *arţ*...

Jipescu, Opincaru p. 152: „Or că partea boĭerească are dĕprindere să tot dea pîn *arţ?*...“

I. Créngă, Amintirĭ din copilărĭă (Convorbirĭ lit. 1881 p. 458): „In septemâna *Hărţii* saŭ Cărnélégа, moş Vasile, viind la Folticenĭ, între alte merinde adusĕ fecĭoruluĭ seŭ şi treĭ purceĭ grijiţĭ gata...“

Laurian şi Maxim (Gloss. p. 285) înrudesc pe *arţĭ* cu harţ de unde arţag. Cihac (II, 136) pune cuvîntul între elemente slavice, amestecându'l în acelaşĭ timp cu rusul harčŭ „nourriture, dépense“ şi cu grecul ὀ ρ τ ζ ι β ο ύ τ ζ ι. D. Şaĭnénu (Elem. turc. p. 52) se mărginesce cu rusul harčŭ, care este în adevĕr de origine turanică. In fine, episcopul Melchisedec (Chron. Roman. I. p. 33) apropie pe *arţĭ* numaĭ de ἀ ρ τ ζ ι β ο ύ τ ζ ι, adecă de arţibur, despre care veḑĭ maĭ jos, şi se pare că singur are dreptate.

v. *Arţibur.* — *Harţĭ.*

Arţibùr, arţivùr, arţivùrţ, harţibùrie, arţi-urţi, s. m.; 1°. t. ecclés.: certains jours d'abstinence ou de jeûne chez les Arméniens; 2°. sobriquet des Arméniens, considérés comme hérétiques; 3°. t. famil.: nom donné aux chiens. Ca nume de câne se ḑice *arţibur* şi la feminin *arţibură*. Numaĭ cu acest sens şi sub acéstă formă cuvîntul a devenit poporan, cel puţin în Moldova. Cu cele-lalte doĕ sensurĭ, sub diferite forme, el nu ne întîmpină decât în texturĭ. In tóte sensurile, acéstă vorbă ne arată

vechea nepriinţă a Românilor pentru Armenĭ.

v. *Armén.*

„*Arţibur* saŭ *Arţibură* este un nume ce se dă la c ă ĭ n e saŭ h a ĭ t ă. Se povestesce că un arhiereŭ armén, retăcind printr'o pădure, avea cu dînsul un câne cu numele de *Arţibur*, şi numaĭ cu ajutorul aceluĭ câne a putut să ésă din pădure la lume, şi de atuncĭ Armeniĭ aŭ făcut sfînt pe acel câne.“ (G. Căderea, Némţ, c. Buhalniţa).

Pravila dela Govora 1640 f. 56 b: „Armenii ceĭa ce's de treĭ ori proclĕţi spurcatŭ postŭ se postescŭ, de treĭ ori blăstemaţi *arţivurii* proclĕţii...“

Ibid. f. 57 a: „ĭară lepădaţii h a n d z i z a r i i ce sănt Arméni postŭ facŭ atunce şi jărtvă într'acé săptămână în toată unuĭ c ă i n e oare-căruĭa *arţivurţii* Armenii...“

Episcopul Melchisedec, Chron. Romanuluĭ I p. 33: „Din certele religióse ce aŭ urmat din anticitate între Grecĭ şi Armenĭ, între aceste doĕ naţiunĭ s'aŭ iscat şi întărit o mare ură şi antipatiă, care nu o dată aŭ ajuns la fanatism. Greciĭ aŭ stîrnit asupra Armenilor o mulţime de fabule calomnióse, şi le-aŭ respândit prin scrierile lor şi pe la cele-lalte naţiunĭ ortodoxe. Numele de Armén a devenit sinonim cu Arian, ca şi când eĭ ar fi ereticĭ arianĭ. Aŭ născocit că eĭ s'ar fi închinând unuĭ câne *Harţiburie*, care ar fi zugrăvit în bisericele lor, pe care l'ar fi sărutând spre ḑiua de pascĭ séra, când se adună eĭ de fac învierea; că ar fi postind în onórea luĭ septĕmâna din carnavalul de ĭérnă carea la noĭ se numesce h a r ţ ĭ (dela *Harţiburie*) saŭ Cârnelégă, pe carea în pofida lor Ortodoxiĭ ar fi deslegând'o tótă; că Armeniĭ ar fi avênd cea maĭ plăcută desfĕtare de a spurca pe creştinĭ ortodoxĭ prin mâncare, pentru care îĭ şi poftesc la mesele lor. In limba română am citit o carte tradusă din grecesce, unde se spun o mulţime de fabule de aceste contra Armenilor, între altele şi istoria câneluĭ *Harţiburie.* Am găsit încă asemenĭ fabule într'un manuscris vechĭu român, tradus din limba slavónă în anul 1668 de gramaticul Staĭco servitor biserice domnescĭ din Tîrgovişte. Opera este îndreptată contra Jidovilor, Latinilor, Armenilor, Luteranilor, Calvinilor. Despre Armenĭ, spune istoria câneluĭ *Arţi-urţi...*“

Numele curat armenesc al postuluĭ care se ţine înainte de postul cel mare este a r a č a v o r k, ceĭa ce însemnéză „precursor“ saŭ „premergĕtor“; un post instituit de sf. Grigorie, creştinătorul Armenieĭ. Amĕnunte asupra acestuĭ post se pot vedé la Chudobaševŭ, Историческіе памятники вѣроученія Армянской Церкви, Petersburg, 1847, p. 150, 207. Din a r a č a v o r k, Greciĭ aŭ făcut *ἀρτζηβούριον*, cuvînt despre care Du Cange (Gloss. med. Graecit. ad voc.) aduce o mulţime de texturĭ bizantine. Din *ἀρτζηβούριον* s'a născut apoĭ la Greciĭ moderni *ἀρτζιβούτζι* „l'antepenultima settimana dinanzi la quaresima di Pascha de 'Greci, nella quale mangiano essi carne ogni dì“ (Somavera ap. Cihac, II, 136), de unde, cu multă probabilitate, derivă românul a r ţ ĭ.

v. *Arţĭ.* — *Harţiburie.*

Arţîră, **Arţòĭu** } v. [2]*Arţ.*

Arùmă, s. f.; t. de Botan.: arum maculatum, gouet commun. Costinescu: „*Arumă* = b a r b a l u ĭ A r o n, p i c ĭ o r u l v i ţ e l u l u ĭ, m ă r c e ţ“. La Baronzi, Limba română p. 128, ne întimpină pluralul: „*arumĭ*, gouets“. Alţĭ

sinonimĭ: r o d u - p ă m î n t u l u ĭ, U n g u r é n c ă, C o c o ş ó ĭ c ă (Dr. Brândză). *Arumă* vine d'a-dreptul din forma latină a r u m, pe lîngă care Romanii aveaŭ pe a r o n şi pe a r o s, numaĭ acesta din urmă de gen feminin.

v. *Barba-luĭ-Aron.*

Aruméla
Arumèsc
Arumitòr } v. *Arom...*

Arùnc *(aruncat, aruncare)*, vb.; jeter, lancer, rejeter, rebuter, objecter; m ĕ *arunc*, se précipiter, s'élancer, danser. Sensul primitiv al cuvîntuluĭ, curat plugăresc, este acela de a plivi, a smulge buruenile ce cresc pe o arătură saŭ într'o grădină: „éherber, sarcler". Acest sens îl păstrézĕ pînă astăḑĭ italianul a r r o n c o. In latina vulgară a d r u n c o=everto, alieno (Du Cange).

Şaĭnénu, Semasiol. p. 159: „*arunc* derivă din latinul e r u n c a r e, cuvînt întrebuinţat numaĭ de scriitoriĭ agronomĭ cu înţelesul de a plivi un câmp de buruĭenĭ, a *arunca* b ă l ă r i i l e. Importanţa extraordinară ce agricultura a avut şi are în viaţa socială a poporuluĭ român, a făcut să se generalisezе acéstă expresiune agronomică, luând locul clasiculuĭ jacere".

Activul *arunc* e sinonim cu a s v î r l e s c saŭ s v î r l e s c, de care se deosebesce prin maĭ puţină violenţă saŭ iuţélă; bună-óră la Ion Neculce, Letop. II. p. 313: „cât era Antioh Vodă de strașnic la mănie, că de multe orĭ la divan cu buzduganul a s v î r l ĭ a în ómeniĭ ceĭ vinovaţi...", unde ar fi fost maĭ puţin potrivit *„aruncà"*.

Basmul „Prâslea cel voĭnic" (Ispirescu, Legende p. 85): „Acum e timpul când (Smeul) are să vină la prânḑ, şi are obiceĭu de *aruncă* busduganul cale de un conac şi lovesce în uşă, în masă, şi se pune în cuĭu. — Dară Prăslea luă busduganul, îl a s v î r l i înapoĭ maĭ departe..."

Arunc este dară ce-va maĭ puţin decât a s v î r l, dar ce-va maĭ mult decât sinonimul l é p ĕ d, care rare-orĭ exprimă o acţiune violentă.

Costache Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „prin ademenirile vóstre o faceţĭ de 'şĭ calcă datoriile sale de femee, uĭtă virtutea, l é p ĕ d ă cinstea ca să s'*arunce* în braţele vóstre..."

La Românii de peste Carpaţi, ca sinonim cu *arunc* se întrebuinţézĕ ţ i p:

Cu cheile s'or jucat
Mulţĭ pruncuţĭ
Nepriceputĭ;
Nu sciŭ în foc le-aŭ ţ i p a t,
O'n apă le-aŭ *aruncat*...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 54)

Reflexivul m ĕ *arunc* e sinonim cu m ĕ r ĕ p e d.

Anton Pann, Erotocrit p. 42:

In tóte părţile ca un vultur
Se r e p e ḑ ĭ a şi se *arunca*...

I. Activul *arunc*

„A *arunca*, a asvîrli cu mâna saŭ într'alt chip, a lepĕda, a depărta cu ură, cu asprime, a nu voi, a nu priimi, a părăsi cu despreţ" (Costinescu).

Ion Neculce, Letop. II. p. 252: „noroadele tot îl suduĭa (pe Dimitraşco Cantacuzino) şi-l hătcăĭa şi *arunca* cu petre şi cu lemne după dănsul..."

Coste Băcĭoc, Iaşĭ 1619 (A. I. R. I, 2 p. 6): „au vândut o prisacă cu pomi, şi prenpregĭur prisecei loc în toate părţile cât va puté *arunca* un om cu un topor..."

Beldiman, Tragod. v. 1475:

Fiŭ patrieĭ se numesce, învaţă pe patrioţĭ,
Dice să'ĭ dea ascultare, să saĭe la arme toţĭ,

Jugul robiei s'*arunce*, îi vremea de deşteptat,
Căci strămoşii din mormînturi strigă toţi neîncetat...

Doïnă din Ardél :

Când veḑi faţa 'ï rumeióră,
Un dor aprig te omóră ;
Iar când trece şi 'ţi zîmbesce,
Câmpu 'n faţă 'ï înfloresce ;
Şi când ea se prinde 'n joc,
Se tot légănă 'ntr'un loc
Şi'n voïnicï *arúncă* foc...
(Familia 1884 p. 455 ; Alex., Poes. ² 301)

Zilot, Cron. p. 33 : „când, ce să vaḑă ? o negură de Pazvangiï, ca nisce hïare turbate, veniа răcnind şi *aruncând* focurï...“

Acelaşï, p. 36 : „Şi câte-va ḑile ne încetat aŭ *aruncat* tunurï asupră'ï, şi într'un trup ca acesta de zidire abia treï saŭ patru ghïulele aŭ nemerit...“

Valurile apeï *aruncă* o scândură pe mal.

Pravila Moldov. 1646, f. 21 (cf. Pravila Mateïu Basaraba p. 340) : „carele va găsi pre marginïa unii ape mari fie-ce lucru, ver mare, ver micŭ, carele va fi *aruncatiĭ* apa ca o plavie, acesta de nu'l va mărturisi, nu va avïa nice o certare...“

Cine-va *aruncă* o mantà pe umerï, ïar figurat se póte ḑice ca în doïna „Cât o fi“ :

De te prind cu fată-mare,
Ţi-o *aruncă* în spinare...
(G. D. T., Poes. pop. 315)

„Ï-a *aruncat* că este pré-tînăr=il lui a objecté sa trop grande jeunesse“ (Pontbriant).

II. Reflexivul mĕ *arunc*.

Miron Costin, Letop. I p. 313: „striga Căzacïï : ziceţi-ne în vr'o parte, orï să mergem, orï să ne *aruncăm* în şanţurï dupre obiceïul nostru...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 33) : „Cïacalul acésta dela Vulpe audzind, dzisă : Eu după cuvântul tău şi în fundul mării a mă afunda, şi în mijlocul focului a mă *arunca*, şi nice cum vieţii méle a cruţa, nu mă voïu feri...“

Balada „Român Grue Grozovanul“ !

Iată Grue dă 'napoï
Şi s'*aruncă* printre voï
Ca un vînt înviforat
Intr'un lan de grâŭ uscat...

Balada „Inelul şi năframa“ :

Vorba bine nu sfîrşïa
Şi de cale se gătïa,
Pe-un cal ager s'*arunca*
Şi la taběră pleca...

Balada din Banat „Gruïa luï Novac“ :

Şi 'şï scotea un călușor,
Ca un mânz de sprinteïor,
Care cure ïepuresce
Şi s'*aruncă* o g ă r e s c e...
(Col. l. Tr. 1882 p. 621)

A. Pann, Prov. I, 87 :

Pe loc se desbracă, se *aruncă* 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să paţă ş'altă...

Filimon, Cïocoiï vechï p. 81 : „Apoï lăsând să ésă din adâncul peptuluï eï un suspin înfocat, se *aruncă* în braţele cïocoïuluï...“

I. Créngă, Amintirï din copilărïă (Conv. lit. 1881 p. 12) : „Povestea cânteculuï :

Fă-mĕ, Dómne, val de teï
Să m'*arunc* între femeï...“

Legenda St-luï Nicolae, sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. St. Nic. din Braşov, p. 140) : „fu în lipsă mare de toate, căt̆ŭ nu-i rămăsése nice hrană, nice haine ; o, amarŭ ! până în câte se *aruncă* meserâtaté !...“

Impersonal, la Zilot, Cron. p. 93 : „Nu puţină cïudă căḑu la tótă armia Roséscă de o nenorocire ca acésta, care

maĭ mult *s'arunca* asupra releĭ otcârmuirĭ a comandirilor, fiind că nicĭ la vreme aŭ nemerit, nicĭ câte aŭ trebuit să aibă gata, or nu le-aŭ avut, saŭ le-aŭ avut próste..."

Doĭna „Domnica":

Paftaluţe şi cordele
Numa'n florĭ şi fluturele,
Ş'apoĭ să s'*arunce*'n joc
Ca un trandafir de foc...
(Alex. Poes. pop. [2] 349)

Cântec de danţ din Bucovina:

Aruncă-te, moş bătrân,
Că la érnă ţĭ-oĭu da fîn;
Da de nu te'ĭ *arunca*
Nice pae nu ţĭ-oĭu da!...
(Marian, II, 233)

La jocul ţ u r c a saŭ c e r b u l, în regiunea Haţeguluĭ se cântă:

Aruncă-te, cerbule,
Că de nu te'ĭ arunca
Turtă caldă nu'ĭ mânca
Dela (cutare) săraca!
Aruncă-te din călcânĭe
Ca móra din căpĕtânĭe!
Aruncă-te din cerceĭ,
Ca móra din clopoţeĭ...
(P. Olténu, Haţeg)

III. I d i o t i s m ĭ.

1°. *arunc* n ă p a s t e.

Cantemir, Chron. II, 379: „şi altă n ă p a s t e *aruncă* asupra luĭ Dragoş Vodă cu Românii săi, nu maĭ nescărăndăvicĭoasă decât cé dintăĭ..."

Mateĭŭ Basaraba, 1649 (A. I. R. I p. 107): „de-i măscăriţ şi le *aruncaţ* n ă p ă ş t i că vă unblă cu fămiile..."

In înţeles de asuprirĭ fiscale:

Nicolae Costin, Letop. II p. 82: „nu las aice mainte a pomeni de pecetluiturile ce scosesă în ţară Mihaĭ Vodă, care s'au dat la tot omul ce eşisă la pecetluiturĭ; éră pe urmă neputându-se stringe baniĭ atăţa căt să'şĭ plinéscă lăcomiea cea nesaţie, eşisă poroncă la zlotaşĭ să *arunce* n ă p ă ş t ĭ să se îmbrace toţĭ baniĭ după somele care eşisă din Visterie..."

Cu acelaşĭ sens, la Zilot p. 27: „cu amestecătura ce vrea să curgă să pótă afla mijlócele lesnicĭóse a *arunca* pe ţéră b i r u r ĭ maĭ multe..."

De asemenea la Duca-vodă, Iaşĭ, 1681 (A. I. R. III p. 255): „domnii méle s'au jeluit cestu om anume Ghiorghie din sat Čudii, zicăndu Ghiorghie că lĭ-au fostu *aruncat* s ă f a c ă un car cu patru boi..."

v. *Bir.* — [2] *Dare.* — *Năpaste.*

2°. *arunc* s o r ţ ĭ.

Locuţiune biblică.

Silivestru, 1651 ps. XXI:

...şi pre veşmăntul mieu *aruncarâ* sorţi...	...καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον...

unde în Vulgata: „miserunt s o r t e m".

A. Pann, Prov. I, 66:

Ce trebue într'atâta să stăm şi să ne sfădim?
Ci s'*aruncâm* s o r ţ ĭ maĭ bine, şi pe cine va cădé
Atuncé toţĭ să se tragă şi numaĭ unul să dé...

S. F. Marian, Datine (Albina Carpaţilor 1879 p. 132): „Uniĭ alérgă pe la babele vrăjitóre, ca acestea să le cate în cărţĭ şi în palmă, să la *arunce* b o b i ĭ, éră alţiĭ se duc pe la zodierĭ..."

v. *Sórte.* — *Bob.*

3°. *arunc* s ă m î n ţ ă.

Termen agricol.

Pravila Moldov. 1646, f. I: „necum altă, ce nice s ă m ă n ţ a č'aŭ *aruncat* acolĭa, nice acéĭa ca să nu aibâ voe să o ĭa..."

Doĭnă din Bucovina:

Mĕ suiĭ pe cea costiţă
Să'mĭ ar şi eŭ o brăsdiţă,
S'*arunc* puţină s e m î n ţ ă...
(Marian, II, 42)

Cântecul Pandurilor dela 1821:

Să trag brazda draculuĭ
La uşa spurcatuluĭ,
O brăzduţă d'ale sfinte
Să ţiie ciocoĭul minte:
Să'ţĭ *arunc* u n s ĕ m î n a t
Cu sângele meŭ udat...
(G. D. T., Poes. pop. 484)

Figurat, la Moxa, 1620, p. 381: „noirâ pământul ţelenitŭ şi *aruîncarâ* s ă m ă n ţ a d e p r a v o s l a v i e..."

Cu totul în alt înţeles în Pravila Vasilie Lupul f. 79: „muĭăria lui de să va înpreuna trupéşte cu altâ muĭare, cumu să dzice: una cu alta şi să varsâ una la alta, ce să dzice *aruncâ* s ă m ă n ţ a, pentru că ačasta ĭaste ca şi sodomiĭa..."

v. *Sămînţă*.

4⁰. *arunc* o c h i ĭ.

Zilot, Cron. p. 6:

Incotro *aruncaĭ* o c h i ĭ, alt nimic nu maĭ vedeaĭ
Decât jelbĭ unul la altul cum ar face auḑĭaĭ...

Alecu Văcărescu p. 26:

O c h i ĭ în ea când ţi'ĭ *arunc*ĭ,
De tot se 'ntunecă atuncĭ....

I. Văcărescu p. 237:

Unde-*aruncĭ* plinĭ de dulceaţă
O c h i ĭ dătătorĭ de vĭaţă,
Locul tot îl înviezĭ;
Pré urîtă e pustie,
Beznă, ghĭaţă, grozăvie,
Unde tu nu luminezĭ...

Basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 3): „tocmaĭ când era să ésă, îşĭ maĭ *aruncă* o c h i ĭ o dată prin grajd, şi zărind într'un colţ un cal răpcĭugos şi bubos şi slab, se duse şi la dînsul..."

Doĭnă din Bucovina:

Şi cum trec, şi cum se duc,
Inapoĭ o c h i 'şĭ *arunc*...
(Marian, II, 40)

Doĭnă din Banat:

Unde-or fi ómenĭ maĭ mulţĭ,
La mine să nu te uĭţĭ;
Unde sînt maĭ puţinteĭ,
S'*aruncĭ* o c h i ĭ pintre eĭ,
Să te uĭţĭ în ochiĭ meĭ...
(Vulpian, Texturĭ p. 104)

unde apare fórte bine deosebirea între „a se uĭta", acţiune intenţionată saŭ prelungită, şi între „a *arunca* o c h i ĭ", acţiune fără precugetare saŭ momentană.

La deminutiv, într'o doĭnă din Ardél:

Unde 'şĭ pune picĭorul,
Se aprinde mohorul;
Unde-*arunc* u n o c h i ş o r,
Arde sufletul de dor...
(Familia, 1884 p. 431)

In alt înţeles, o bólă se *aruncă* p e o c h ĭ, saŭ pe orĭ-ce parte a corpuluĭ.

S. F. Marian (Descântece p. 7): „spune descântătórea, că deşi albaţa se vindecă în decursul descântării, totuşĭ trebue să se împlinéscă cele noĕ ḑile menite pentru descântare, căcĭ neîmplinindu-se, albaţa érăşĭ s e *aruncă* p e o c h ĭ".

v. *Ochĭu*. — [3]·*Albéţa* (p. 729):

5⁰. *arunc* d i n c a p = o clătinare nervósă a capuluĭ.

Ion Neculce, Letop. II p. 348: „Impăratul (Petru I) era om mare, maĭ înalt decât toţĭ oameniĭ, era nu gros, rătund la faţă şi cam smad, ócheş, şi cam *arunca* căte o dată d i n c a p fluturând..."

v. *Cap*.

6⁰. *arunc* p i z m ă, u r g i ă, u r ă, v r a j ă etc., o locuţiune fórte désă maĭ ales în cronica luĭ Moxa, 1620:

p. 347: „ĭară diavolul văzu viĭaţa lor într'atăta bine în raĭu ca îngerii, ce nu putu râbda, ce *aruîncâ* u r g i e spr'inşii cu pizmă..."

p. 353: „*aruncarâ* v r a j e şi li se arătâ

că cu brăbăţiïa nu vorŭ puté lua Troada, nice cu sabiïa, numai cu hitleniïa...“;

p. 356: „acestuïa *aruncă* p i z m ă Tulie de'lŭ tăe, şi pre feĕorii, şi-i strânse bunătatïa toată la dinsul...“;

p. 374: „veni măniïa lu Dumnezeu spr'insul şi-i *aruîncară* p i z m ă toţi...“;

p. 388: „déciïa *aruîncă* p i z m ă cu vrăjmăşie Varda pre părintele...“;

p. 394: „Foca *aruîncă* u r g i e pre Ţimishi pentru că'l vădise oare-cine cu nişte cuvinte réle, deci 'lŭ goni dela dinsŭ...“

A. Pann, Erotocr. p. 8:

Că cu cât mai mult stăpânul pe sluga îşi va iubi,
Atât şi u r ă *aruncă* asupra'l când va greşi...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 78: „dacă face un Domn obiceĭu măcar cât de răŭ, alţiï pre urma luĭ pré lesne fac pe obiceĭul acela, fără de nicĭ o îndoélă, *aruncând* g r i j a sau p ă c a t u l asupra aceluïa ce l'au scornit...“

v. *Grijă.* — *Pĕcat.* — *Pismă.*

7⁰. E cĭudată locuţiunea „a *aruncа* n ă d e j d e a“, la Zilot p. 21: „Căpitanpaşă, întru care îşĭ avea a r u n c a t ă tótă n ă d e j d e a sa...“; ea se găsesce însă deja într'un text din secolul XVI, Legenda St-eĭ Parasceve (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 72): „Aşa amu cu totŭ sufletulŭ ruga-se, şi toată n ă d é j d é spre a lu Dumnezeu maică *aruîncă*...“ A *aruncа* n ă d e j d e a s p r e saŭ î n t r u cine-va, este a avé o speranţă întemeĭată, tare, neclintită.

v. *Nădejde.*

8⁰. O expresiune poporană remarcabilă: *arunc* c ă r u n t é ţ ă = încep a avé perĭ albĭ.

Am întrat făr' de mustéţă,
Ş'acum *arunc* c ă r u n t é ţ ă;
Am întrat puĭu de Român,
Ş'am agĭuns moşnég bătrân...
(Alex., Poes. pop. 252)

9⁰. Când cine-va séměnă pré-mult cu vre-unul din părinţi saŭ din némurĭ, se ḑice că: s'a *aruncat* în p a r t e a cutăruïa“.

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Imĭ pare reŭ că n'am luat macar spânul cel de al doile cu mine. Dacă s'a *aruncat* în partea mâne-sa, ce-ĭ vinovat el?...“

10⁰. In basmurĭ: „a se *arunca* în slava ceruluĭ...“ = „s'élancer au haut du ciel“ (Julie Hasdeu, Théatre p. 344).

v. *Slavă.*

11⁰. Melancolia saŭ ipocondria, numite în specie a r u n c a t saŭ a r u n c ă t u r ă, sînt nesce bóle pe carĭ, după credinţa poporuluĭ, babele saŭ duşmaniĭ le *aruncă* asupra omuluĭ:

Frundă verde treĭ nuĭele,
Mamă, suratele mele
Ş'aséră s'aŭ socotit
Şi aséră s'aŭ vorbit,
Doĭ mamă, 'ntr'un corn de şură
Să'mĭ *arunce* f a p t ş i u r ă...
(J. B., Trans. p. 186)

v. ²*Aruncat.* — *Aruncătură.*

12⁰. P r o v e r b ĭ:

„Fă-mĕ, mamă, cu noroc şi mĕ *aruncă* 'n gunoĭu...“ (Pann, II, 133).

„Fă bine şi'l *aruncă* 'n drum“ (ibid. II, 20).

Binele de reŭ te scapă,
Să'l *arunci* chĭar şi în apă...
(Ibid. I, 72)

„La copacĭul fără póme nimené nu *aruncă* pétră“ (ibid. II, 126).

„Un nebun *aruncă* o pétră în gîrlă, şi o mie înţelepţi nu pot să o scóţă“ (ibid. III, 118).

In hatîrul Dumnévóstră
Ĭacă m'*arunc* pe feréstră...
(Ibid. II, 151)

„O ḑicétóre fórte respândită la Românĭ: Nu maĭ *arunca* mórtea în Ţi-

ganĭ!“ (R. Simu, Trans., c. Orlat), când cine-va se pré-laudă saŭ se pré-îngâmfă, credêndu-se maĭ ce-va decât alţiĭ.

Jipescu, Opincaru p. 149:

„—Mĕ, Ţimboace, da ce zăboghişĭ în casă maĭ mult? Or te bătu muĭerea şi maĭ întârziaşĭ?...

„—Aşa o hi, măĭ Dane! Mult te gândişĭ? Poate că tu aĭ păţit aşa lucru ş'acum *arunci* moartea în Ţiganĭ!...“

v. *Ţigan.*

IV. Particularităţĭ fonetice.

Sonul *n* în *arunc* se rostĭa ca o vocală nasală. De aceĭa la Macedo-românĭ el a despărut de tot, dicêndu-se *arucare* şi chĭar *arcare* (Dr. Obedenaru), ér în vechile texturĭ române se scrie adesea prin litera vocală. Aşa, afară de unele citaţiunĭ de maĭ sus:

Textul biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I p. 11): „pre trupurele vostre céle morte eu le voĭu *aruînca* (аруꙋнка) ca pre idoli voştri...“

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 259): „să nu ne înşine *aruîncâmu* în nâpaste...“ Şi tot acolo p. 294: „nice să ne *aruîncâmu* noĭ înşine în nevoi şi în nâpâşti...“

Moxa, 1620, p. 382: „şi *aruîncâ* pre toţi dăjdi grêle...“

Mitropolitul Varlam, 1642, I. f. 143 a: „prinsârâ'l şi'l *aruîncarâ* într'o groapâ..“

In limba poporană poetică, ne întimpină şi forma *darunc*, cu eufonicul *d* ca în „dalb“, „daur“ etc.

Colindă din Ialomiţa:

Şi când ochi'şĭ *darunca*,
Dinapoĭ maĭca venĭa...

(G. D. T. Poes. pop. 26)

Balada „Toma Alimoş“:

Ochi'şĭ negri *darunca*,
Peste câmpurĭ se uĭta,
Şi departe ce 'mĭ zărĭa ?..

(Ibid. 582)

v. *Asvîrl.* — *Lépĕd.* — [2]·*Ţip.*

Aruncàre (plur. *aruncărĭ*), s. f.; l'infinitif d'arunc pris comme substantif: rejet, action de jeter, de lançer etc. „Asvîrlire, lepĕdare, nevrere, nepriimire a unuĭ lucru, împingere dela sine“. (Costinescu).

v. *Arunc.* — *Aruncătură.*

[1]·**Aruncàt, -ă**, part. passé d'arunc pris comme adjectif: jeté, lancé etc. Exprimă ca adjectiv tóte sensurile verbuluĭ arunc: asvîrlit, lepĕdat, respins.

v. *Arunc.*

[2]·**Aruncàt**, part. passé d'arunc pris comme substantif: 1°. jet, rejet; 1°. t. de Méd. popular.: mélancolie, hypocondrie.

Ion Ionescu, Bunul gospodar p. 36: „Sămănătorul trebue, precum pe toate seminţele cele micĭ, de asemine şi pe trifoĭu să'l arunce în doĕ rînduri, mergênd cu *aruncatul* şi întorcêndu-se tot pe un loc...“

Se întrebuinţéză adesea în construcţiunea supinală: „de *aruncat*=de lepĕdat, ce póte saŭ cată a se arunca, a se lepĕda“ (Costinescu).

Ca nume poporan de o bólă, e sinonim cu aruncătură.

Descântec „Spĕlarea Ureĭ“ din Bucovina:

Şi să mĕ speliĭ pe mine:
De ură,
De gură
Şi de făcĕtură,
De dat,
De fapt
Şi de *aruncal*...

(Col. I. Tr. 1882 p. 330)

v. *Arunc.* — *Aruncătură.*

Aruncàte (pe-), adj.; en jetant, en lançant, désordonnément. Se dice şi pe asvîrlite. Fără şir, fără rînduélă.

N'am aşedat lucrurile, ci le-am pus pe *aruncate*. Unul din adverbiĭ în carĭ, ca în „pe sărite“, „pe nesciute“, "pe audite", prepositiunea p e păstréză funcţiunea instrumentală a latinuluĭ p e r.

v. *Arunc.* — *Pe.*

Aruncătòr, -óre, adj. et subst.; jetant, lançant. „Care a r u n c ă saŭ prin care se a r u n c ă, se asvîrle ce-va“ (Costinescu).

v. *Arunc.*

Aruncătùră (plur. *aruncăturĭ*), s. f.; 1°. jet, coup; 2°. objection, reproche; 3°. t. de Paléogr.: lettre écrite au-dessus de la ligne; 4°. t. de Méd. popul.: mélancolie, hypocondrie.

1°. *aruncătură* „jet, coup“:

I. Văcărescu p. 535:

Prin o *aruncătură*
A genelor frumoase...

„*Aruncătură* d e o c h ĭ=coup d'oeil, aperçu“ (Pontbriant).

2°. *aruncătură* „objection, reproche“:

Basmul Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveştĭ, p. 63): „Da unde'ĭ dară? îl întrébă ea scârbindu-se şi supĕrându-se érăş fórte, făcêndu-ĭ *aruncăturĭ* că el vrea s'o înşele...“

3°. *aruncătură* „lettre écrite au-dessus de la ligne“:

Ceĭa ce în paleografiă se numesce „litterae columnatae“.

Se întrebuinţa la Romînĭ numaĭ cât timp eĭ aŭ scris cu cirilica.

Ion Ghica, Scrisórea IV: „maĭ adăoga câte un ucu-scurt pe icĭ pe colea, saŭ câte o *aruncătură* doĕ pe deasupra, ca să fie slova maĭ cĭocoéscă...“

Acelaşĭ, Scrisórea XIII: „numaĭ în câte-va serĭ mĕ învĕţase să scriŭ românesce; citĭam slova cea maĭ cĭocoéscă şi scrieam cu treĭ *aruncăturĭ* pe d'asupra...“

Cu cât manuscriptele românescĭ sînt maĭ vechĭ, cu atâta *aruncăturile* sînt maĭ puţine şi maĭ rare. Apogeul lor este în secolul trecut şi în prima jumătate a secoluluĭ nostru, când unĭĭ ajunseră a scrie nu în douĕ, ci în treĭ şi patru caturĭ, ĭar iscăliturile se făceaŭ printr'un fel de monogramă de litere suprapuse.

4°. *aruncătură* „mélancolie, hypocondrie“:

In Bucovina descântecul „de *aruncătură*“ se începe cu:

Ĭeşiţĭ *aruncăturĭ*,
Ieşiţĭ făcĕturĭ,
Ĭeşiţĭ ţipăturĭ,
Ieşiţĭ săgeţĭ,
Ieşiţĭ reutăţĭ...

D. S. F. Marian (Descântece p. 25) observă: „Dacă cine-va cade într'o bólă grea aşa, că nicĭ decum nu'ĭ vine a lucra, ci tot una stă supĕrat, saŭ ĭĭ vine dor numaĭ de ducă, saŭ alte cugete rele îl cuprind, se crede că atare vrăjitóre saŭ vre un duşman órecarele ĭ-a a r u n c a t nisce farmece în cale, şi el de aceĭa s'a bolnăvit aşa de reŭ, pentru că a călcat în *aruncăturile* aceste...“

In acest sens se ḑice şi a r u n c a t.

v. *Arunc.* — [2] *Aruncat.*

A-rùptul capuluĭ (d'a-), adv.; la tête la première. Repeḑindu-se fără a căuta la pedecĭ, aruncându-se într'o primejdiă fără preget saŭ fără socotélă.

Alexandri, Surugiul: „Drumu cotigĭa pe lîngă o prăpastie adâncă, plină de bolovanĭ. Mişcă, băete! să mi te ducĭ de-*a-ruptu capuluĭ!* Unde-am repeḑit caĭĭ la vale, unde-am cârnit oiştea spre mal, şi 'ntr'o clipală, caĭ, trăsură, surugiŭ, arnăut şi cĭocoĭu, eram cu toţiĭ stâlciţĭ şi ucişĭ în fundu prăpastieĭ...“

v. *Rump.* — *Rupt.*

[1]·**Àrvă** s. **hàrvă** (plur. *arve*, *harve*), s. f.; t. d'Agric.: vignoble situé au bas d'une colline ou dans la plaine. O viiă care nu se află pe dél, ci pe loc şes. Cuvînt fórte remarcabil, care — fie cu sens de viiă, fie cu acela de şes — trebuĭ să fi fost altă dată destul de respândit, după cum se vede din unele numirĭ proprie topice.

Aurelian, Ţéra nóstră p. 133: „viile dela póle saŭ de pe şes, *harvele* după cum le ḑice în Prahova, se pot cumpĕra şi cu 300 leĭ pogonul...“

Tot în districtul Prahova, tocmaĭ în regiunea cea vinicolă a Podgorieĭ, se află şi satul A r v a, ĭar în districtul Putneĭ se chiăma A r v a satul Capotanul de jos, şi acelaşĭ nume îl pórtă acolo doĕ rîuleţe (Frunḑescu).

Cihac (II, 723) trage cuvîntul din maghiarul á r v a, pe care'l traduce prin „orphelin, isolé“, şi observă: „la plupart de vignobles étant sur les collines, ceux dans la plaine se trouvent i s o l é s“. De'ntâĭu, ungurescе á r v a nu însemnéză nicĭ o dată „isolé“, ci numaĭ „orphelin“, adecă un copil remas fără părinţĭ, şi negreşit că noţiunea uneĭ viĭ „fără părinţĭ“ e tot ce póte fi maĭ cĭudat. Al doilea, fie pe şes, fie pe dél, acolo pe unde se află viĭ, ele forméză tot-d'a-una o grupare, ĭar nu ne întimpină câte una singuratecă. Al treilea, numele de A r v a dat rîuleţelor dovedesce că sensul fundamental al cuvîntuluĭ este v a l e în opositiune cu d é l.

v. *Vale.*

Arvă este tot ce póte fi maĭ romanic. Latinesce a r v u m şi a r v a se chiamă o cămpiă care póte fi lucrată, astfel încât să producă, fie grâŭ, fie vin. Varrone (De re rust.) ḑice anume: „majores nostri ex a r v o aeque magno, sed male consito, et minus multum et minus bonum faciebant v i n u m et frumentum“. Intr'un text frances din 1326 ne întimpină a r v e cu un sens fórte apropiat: „La ruisselée qui est entre nos v i g n e s de Rousées et l'a r v e Thomassin...“, unde femininul a r v e, adecă întocmaĭ românul *arvă* din Prahova, însemnéză un fel de pămînt vinicol diferit de v i g n e=v i i ă. Du Cange (ed. Carpent. VII, 39) explică pe vechĭul francès a r v e prin: „place vague, propre à bâtir“. Orĭ-cum ar fi, este aceĭaşĭ vorbă cu al nostru *arvă*.

v. *Harvă.* — *Viiă.*

[2]·**Àrva**, t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc al Românilor din Dobrogea, pe care'l cunóscem numaĭ din nume.

„Intre danţurile obicĭnuite pe aicĭ în popor: Sălcióra, Brâul, Oisa, Mărunţica, Valu, Orindica, *Arva*, Raţa...“ (I. Diaconu, Dobrogea, c. Luncaviţa).

v. *Danţ.* — *Horă.* — *Joc.*

[1]·**Arvàt** (plur. *Arvaţĭ*), n. pr. m. éthn.: Croate, Slave de Croatie. Din paleoslavicul H a r v a t ŭ, H r ŭ v a t i n (Miklosich.

Nicolae Costin, Letop. I p. 88: „văzând aceĭ doĭ fraţĭ oştirĭ aţiţate între némul lor, vorovindu-se amândoĭ s'aŭ clătit den I l i r i c, ţara *Arvaţilor*, şi den Dalmaţia...“

Se întrebuinţa cu acelaşĭ sens şi forma maĭ puţin românisată H o r v a t.

v. *Schĭaŭ.* — [2]·*Arvat.* — *Horvat.*

[2]·**Arvàt**, n. pr. m. pers. Este numele etnic A r v a t „Croate“, devenit poreclă, întocmaĭ ca R u s u, S î r b u, T u r c u şi atâtea altele.

Sub Bogdan-vodă Lăpuşnénul era la 1569 *Arvat* v e l - c o m i s (Cond. Doljescilor II p. 392, în Arch. Stat.).

Dumitru logofĕt, Bucurescĭ, 1629 (Doc.

Rom. I No. 170 în Arch. Stat.): „loc de casă aicé în oraş în Bucureşti derept 26 de galbeni şi jumătate, care loc ĭaste între Dumitru Colécĭu croitor şi între *Arvat* şi între pimniţa lu Siman judeţul...“

Un zapis de asemenea bucurescén din 1795 (ibid. No. 325): „eu jupânul Defta neguţitorul den Bucureşti, împreună cu jupânéasa mé Ancuţa fata lui *Arvat* spătar ot Izvor...“

Din acest nume personal *Arvat* s'a născut apoĭ numele topic Arvătescĭ, după cum se chĭamă, bună-óră, un sat în Mehedinţi şi o pădure în Romanaţi (Frundescu).

v. [1]*Arvat.*

[3]**Arvàt.** — v. *Avat.*

Arvătèscĭ. — v. [2]*Arvat.*

Arvinte, n. pr. masc.: 1⁰. Laurent; 2⁰. t. légendaire : une espèce de Jocrisse. Ca termen legendar, *Arvinte* represintă un tip de om posnaş.

Intr'un vodevil, Alexandri a unit la un loc ambele personage comice poporane din Moldova : *„Arvinte* şi Pepelea“, cel de'ntâiŭ ca moş al Măndicăĭ, cel-lalt ca peţitor :

„Pepelea. Mânca-l'ar zmeoaicele, ghĭuj afurisit!... Şi ce facĭ tu acolo singurică ?

„Măndica. Cos !

„Pepelea. Rochiţa ta de nuntă ?

„Măndica. Ba!... antereu luĭ moş *Arvinte*...

„Pepelea. Ĭar îl cârpescĭ?... De când te sciŭ, alta nu facĭ... Maĭ deunădĭ ĭ-aĭ scos mânicile, ca să'ĭ puĭ spete.

„Măndica. Acum ì-am scos spetele, ca să'ĭ fac poale.

„Pepelea. Ha! ha! ha!... O s'ajungă vestit în ţară antereu luĭ *Arvinte*, mânca-l'ar guzganiĭ!...“

Acest personagiŭ, ajuns în adevĕr „vestit în ţară“, fusese creat de Donicĭ prin fabula „Antereul luĭ *Arvinte*“ :

Arvinte cótele aŭ ros la antereŭ,
Dar n'aŭ stat mult sâ socotéscă,
Ci singur el mereŭ
Se puse să'l cârpéscă,
Ĭar pentru peticĭ de cârpit
Din mânecĭ a tăiat ca o a patra parte,
Şi antereu l-aŭ gătit
Cu mânicile prea scurtate,
Incât orĭ-carele vedea,
De el rîdea...

Donicĭ nu făcuse alt-ceva decât a traduce, schimbând numele „Trişcă“ în *Arvinte,* o fabulă ruséscă de Kryloff „Тришкинъ кафтанъ“ :

У Тришки на локтяхъ кафтанъ продрался.
Что долго думать тутъ? Онъ за иглу
принялся,
По четверти обрѣзалъ рукавовъ,
И локти заплатилъ. — Кафтанъ готовъ...

Acéstă fabulă a fost imitată franţuzesce de Baronul de Stassart sub titlul „L'habit de Jocrisse“ şi italienesce de Gioachino Ponto sub titlul : „L'abito di Giocrisso“; dar numaĭ la Romănĭ *Arvinte* a reuşit a deveni un tip poporan, căcĭ se întemeĭază pe cunoscinţa legendară anterióră a acestuĭ nume.

In Transilvania prin „moş *Arvinte*“ poporul înţelege pe un bătrân căruĭ îĭ place a da sfaturĭ saŭ a judeca lumea. Astfel în basmul „Lupul cu cap de fĭer“ (Reteganu, Poveştĭ ardelenescĭ, III p. 28) : „Spânul avea numaĭ mână de luat, dar nu şi de dat, ĭar moş *Arvinte* ḑicea c'aşa vor fi toţĭ spânaticĭĭ pînă va peri lumea...“

Este şi o ḑicétóre rimată :

Bine ḑice moş *Arvinte*:
Vaĭ de cap unde nu'ĭ minte.
(Ibid. V, 79)

Despre acest moş *Arvinte*, Bănăţe-

niĭ aŭ o poveste întrégă, care ne spune că era popă, care la bĕtrâneţe „s'a tras în sĕcreţiĭ de munţĭ unde şi muşchĭul se teme să créscă“, fiind desgustat de înşelăcĭunile lumiĭ (ibid. 79—85).

In munţiĭ Ardéluluĭ există o altă legendă, în care personalul principal e tot popă, dar un om fórte neastîmpĕrat, astfel că vlădică l'a pedepsit să fie preut într'un sat de Ţiganĭ:

„Prĕ-sfinţia Sa şĭ-a pus în gând pe vremea aceĭa să făcă ómenĭ din Ţiganiĭ din Puradeĭ, căcĭ îşĭ ḑicea: şi Ţiganiĭ din Puradeĭ sînt oĭ de ale mele, şi pe eĭ trebue să'ĭ păstoresc, că am să daŭ samă luĭ D-ḑeŭ pentru eĭ. De aceĭa Pré-sfinţia Sa, ca să pótă căpĕta popă în Puradeĭ, care să fie păstor la turma de Ţiganĭ, a hotărît să dee pe fie-care an câte 200 florinĭ aceluĭa care va sluji cu credinţă în Puradeĭ. Şi 200 florinĭ pe vremea aceĭa eraŭ banĭ, nu glumă! Şi cu tóte acestea nime nu se îmbulzĭa să fie popă în Puradeĭ. Ĭar Ţiganiĭ din Puradeĭ era pe aci pe aci să'şĭ lepede legea, ca să'şĭ capete preot. Atuncĭ tot Pré-sfinţia Sa a pus ochĭul pe părintele *Avrinte*, şi a hotărît ca să'l trimită popă în Puradeĭ. Căcĭ părintele *Avrinte*, ca om tînăr, neînsurat, învĕţat vrăşmaş şi pe faţă şi pe dos, făcuse maĭ multe posne, şi nu era chip de a'l canoni. Ca în chip de cel maĭ straşnic canon a hotărît dară Pré-sfinţia Sa să trimită pe părintele *Avrinte* popă în Puradeĭ...“ (Tribuna din Sibiŭ 1885 No. 138—143).

In acest mod, pentru a românisa fabula luĭ Kryloff, Donicĭ a introdus în ea un vechiŭ tip legendar curat poporan, dacă nu tocmaĭ de sgârcit, în or-ce cas de un om mult păţit şi ajuns comic prin păţaniile sale.

Din documente, un act moldovenesc din 1689 (Condica Asachi în Arch. Stat. t. I f. 238 b) menţionéză în districtul Fălcĭiuluĭ pe *Avrintie*, proprietar în satul Vitoltescĭi; ĭar un altul din 1659 (ibid. f. 527 a) vorbesce despre „popa *Avrentie*“.

Forma *Avrinte*, care circuléză alăturĭ cu *Arvinte*, ne duce la etimologia acestuĭ nume. *Arvinte* este o metatesă din *Avrinte*, înlesnită prin mulţimea cuvintelor începĕtóre cu *ar-*, faţă cu puţinătatea celor cu *av-*. *Avrinte*, la rîndul seŭ, corespunde uneĭ forme literare *Avrentie*, întocmaĭ ca „Terinte“ luĭ „Terentie“ saŭ „Axinte“ luĭ „Axentie“.

Ion Neculcea, Letop. t. II p. 297: „Duca-vodă, dacă auḑi că şed Cantimireştiĭ la casele lor cu pace, îndată se îmbrăcă cu cămeşă de ghĭaţă, decĭ şi trimise pe vlădica de Roman anume Avrentie...“

Acest Avrentie figuréză sub anul 1701 în lista episcopilor din Roman ca Lavrentie. Multe note biografice despre el se găsesc la episcopul Melchisedec, Chron. Romanuluĭ, I, p. 314 sqq.

Prin urmare, Avrentie este o formă românéscă din lat. Laurentius saŭ maĭ bine din slav. Лаврентій, căcĭ latinul -tius s'ar fi asimilat la noĭ în *ţ*, pe când slavicul тій trece în -tie. Chiar perderea iniţialuluĭ *l* în Avrentie din Lavrentie este de proveninţă slavică. Arborul laurus „dafin“ se chiamă bohemesce şi polonesce vavrin (wawrzyn), ĭar numele propriŭ Laurentius — polonesce şi bohemesce Wawrzyniec, Wawrinec, astfel că noĭ am făcut pe Avrentie dintr'o formă slavică Vavrentie cu perderea iniţialuluĭ *v* prin disimilaţiune cu al doilea *v*, pe când iniţialul *l* de'naintea luĭ *a* nicĭ într'un cas nu se perde la Românĭ. O reacţiune însă pe deplin romanică contra slaviculuĭ Avrentie este forma poporană *Ar-*

vinte, românisată nu numaĭ prin metatesă, dar maĭ ales prin finalul -inte, ca şi când ar veni dintr'un prototip curat latin Arvens (Arventem) după analogia luĭ părinte = parentem, ferbinte = ferventem etc.

Printr'o ciudată întâmplare, Laurentie, pe care biserica îl serbézĕ la 10 August şi care fusese ars de viŭ în Roma pe la anul 257, se póte a fi fost şi el cam sgârcit, de óră-ce comunitatea creştină de acolo îl alesese de casier. Printr'o altă întâmplare nu maĭ puţin curiósă, acest sfânt a dat nascere şi'n Franţa la vr'o două locuţiunĭ proverbiale, dar de o altă natură: „être sur le gril comme St. Laurent", când se vede cine-va pus la strîmtóre; ĭar când îşĭ recâştigă un loc pĭerdut:

„C'est aujourd'hui la Saint-Laurent,
Qui perd sa place la reprend..."

v. *Arvune.* — *Antereĭ.* — *Terinte.*

Arvòn. — v. *Arvune.*

Arvónă. — v. *Arvună.*

Arvînt. — v. *Arvune.*

Arvùnă (plur. *arvune*), s. f.; t. jurid.: 1°. arrhes; 2°. tout ce qu'on donne au fiancé ou à la fiancée avant les noces. In sensul de'ntâĭu, care este cel general: „Preţ dat la facerea unuĭ contract de cumpĕrare înainte de primirea lucruluĭ cumpĕrat, în semn de obligaţiune pentru părţile contractante" (L. M.). Grecul ἀ ῤ ῥ α β ώ ν, ἀ ῤ ῥ α β ῶ ν α ς (Cihac). Din causa acesteĭ derivaţiunĭ, în vechile texturĭ nu sînt rare formele *arăvonă* şi chĭar *arăvon*.

Mitropolitul Varlam, 1642, II f. 33 b: „mĭ-au dzisŭ să ducŭ grăulŭ în Mirlikiĭa, şi ĭată că mĭ-au datŭ şi 3 galbeni *arâvonâ*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 3 (cf. Mateĭu Basaraba p. 291): „de să va tocmi vre un lucrător, şi de va lua asupra sa să lucrédze o vie, şi va lua şi *arăvonâ* dela stăpân şi va începe a lucra..."

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 6 (f. 50 a): „dându-le şi *arăvonulŭ* înpărăţâeĭ ceriuluĭ..."

Acelaşĭ, Liturgiar 1683 (Slujba mareluĭ Vasilie f. 29 a): „a de fiĭu punere darŭ, *arăvonulŭ* de viitoarĭa moştenie, pârga văcuitelorŭ bunurĭ..."; dar tot acolo maĭ jos (Priceştenie f. 97 b): „*arăvonâ* vĭeţiĭ ceiĭ viitóre..."

Mitropolitul Antim, Predice p. 18: „taĭna acésta de astădĭ a schimbăriĭ luĭ Hristos închipueşte şi este ca un *aravon* aceĭ măririĭ a împărăţieĭ ceriuluĭ..."

Forma românisată *arvună* ne întimpină deja în secolul XVII.

Pravila Mateĭu Basaraba 1652, p. 142: „De să va logodi cineva şi va fi muritŭ unulŭ deîntr'amândoĭ sau bărbatulŭ sau muĭaré, atunce numaĭ ce să întoarce *arvuna* la parté caré e vie, ĭar nu îndoită..."

Noul Testament din Belgrad 1648, Paul la Corint. I, 22:

Carele ne-au şi sămnat pre noi şi déde *arvuna* Duhuluĭ întru inimile noastre...	Qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris...

dar la margine explică pe *arvună* prin zălogŭ.

Legĭurea Caragea, 1818 p. 17: „De să va face vânzaré cu *arvună*, şi să va căi vânzătorĭul, dă înapoĭ *arvuna*, şi maĭ plătéşte încă atâta..."

Ibid. p. 42: „Când să va strica logodna, atuncĭ *arvunele*, adecă darurile dela logodnă, să daŭ înapoĭ..."

A. Pann, Prov. I, 152:

Când te tocmescĭ, cere să'ţĭ dea plată bună;
Nu lua îngrabă pe nemic *arvună*...

In sens comic:

„—Să'mĭ daĭ *arvună*.

„—Gura mea *arvună* 'ĭ, respunde cumpĕrătorul; dacă însă e un om cunoscut că nu se ţine de cuvînt, atunci vînzĕtorul ĭĭ zice:

„—Iată aşa şi aşa în *arvună*'ţi!"

(R. Simu, Trans., c. Orlat)

v. [1]·*Grec.*

Arvunèsc (*arvunit*, *arvunire*), vb.; donner des arrhes. A da arvună. Une-orĭ se întrebuinţéză şi forma *arvunez*. In vechile texturĭ însă găsim *aravonesc* şi chĭar maĭ grecesce: *arăvonisesc*.

Dosofteĭu, Paremiar 1683 (a 7-ĭa Miercuré, f. 34 b): „Astădzŭ acel viclénŭ s'au strânsŭ săborŭ şi asupra svinţii tale deşĭarte să învăţâ; astădzŭ din voroavâ latul Iuda şi'l *aravonĭaşte*, ĭară Caiafa fără de voe mărturisĭaşte..."

I. Créngă, Stan Păţitul (Conv. lit. 1877 p. 23): „Scaraoschi îl întrébă: —Eĭ copile, ce ispravă aĭ făcut? Câte suflete mĭ-aĭ *arvonit*? Dă'ţĭ solia! — Ia maĭ nimica, stăpâne, respunde dracul..."

Dosofteĭu, Liturgiar 1683 (Molitve petdesĭat, f. 114 a): „nedejdile nostre cĭale de îmviere şi de neputreda vĭaţâ prin a ta neminţită făgadă ni să *arăvonisescŭ*..."

A. Pann, Prov. I, 151: „*Arvunéză* din vreme pe fericita muncă..."

v. *Arvună*.

Arvunìt, -ă, part. passé d'arvunesc pris comme adjectif: celui qui a reçu des arrhes. Cu sens de logodnic, acest cuvînt ne întîmpină în Fragmentul biblic din sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 34): „lui Iosifŭ ca *arvunitului* de pururé fétei şi păzitorĭu, înpreună şi slujitorĭu curăţiei ei..."

v. *Arvunesc*.

Arvùne s. **arvùn** s. **arvòn** s. **arvînt**, subst. m.; t. de Botan.: Quercus pedunculata, Quercus robur, rouvre. Cu proteticul *d*, acest cuvînt nu e rar în colinde; fără *d* şi sub forma *arvune*, îl cunóscem în districtul Dîmboviţa.

Colindă din Dobrogea:

Prunduleţ de Mare,
Sub sóre resare
Un verde *darvînt*
Bătut tot de vînt;
Nu'i verde *darvînt*
Nicĭ bătut de vînt,
Cĭ'ĭ un roş călin
Bătut de vînt lin...

(Burada, Călĕt. 65)

Şi 'ntr'o altă colindă tot de acolo:

Prunduleţ de Mare,
Crescutu-mĭ-a tare
Aicĭ pe pămînt
Un verde *darvînt*...

(Ibid. 82)

Colindă din Ialomiţa:

In prunduţ de Mare,
Sub zare de sóre,
Născut'a
Crescut'a
Dun verde *tĭrvant*
Ş'un roşu călin...

(G. D. T., Poes. pop. 85)

Colindă din Teleorman:

In schela Mărĭĭ,
In vadul sărĭĭ,
Născut'a
Crescut'a
Dun verde *darvun*,
Verde şi frumos,
Sus frunda'ĭ măruntă,
Jos umbra'ĭ rŏtundă...

(Ibid. 84)

O colindă din Ialomiţa:

Sub zare de sóre
In ostrov de Mare
Născut'a,
Crescut'a
Dun verde *darvon*,
Dun rumen călin...

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 50), publicând acéstă din urmă colindă, observă în notă: „In alte variante *ĭar-„vant* şi *darvant*, ér ca refren se ḑice: „*darvunel* cu frunḑă verde. Este vorba „despre sicomor, ḑis bulgăresce явор, „saŭ maĭ bine despre arţarul stufos, „cu frunḑă lată ca de platan".

Nu e nicĭ sicomor, nicĭ arţar, şi nicĭ cu bulgarul „ĭavor", comun tuturor Slavilor, n'are a face.

In basmul despre Iléna Cosânḑana, aşa cum se povestesce în Dîmboviţa, ceĭ treĭ fecĭorĭ de împĕrat merg pe rînd „pînă deteră de un *arvune* mare, al căruĭa vîrf se părea că ajunge la cer": de acolo se începea împĕrăţia Ilenеĭ. „*Arvune*, cu tonul pe *u*, însemnéză un stejar secular" (G. Stănescu, Dîmboviţa, c. Bilcĭurescĭ).

In colinde *arvînt* şi *arvun* ni se înfăţişéză ca un arbore tot-d'a-una „verde" în antitesă cu „roşul călin". In graĭul ţeranilor din Dîmboviţa *arvune* se aplică la stejar, caracteristic érăşĭ prin verdéţa sa pînă şi'n locuţiunea proverbială: „Român verde ca stejarul". Este anume g o r u n u l, numit şi s l ă d u n (Dr. Brândză), de unde se explică prin analogiă sufixul în *arvun*, astfel că, înlăturându-se d'o-cam-dată finalul -u n ca analogic, remâne tulpina a r v-. Nu maĭ vorbim despre iniţialul *d* în formele cele poetice *darvun*, *darvînt*, *darvon*, care este numaĭ eufonic ca şi'n „dalb"; „daur", „darunc" etc., întrebuinţate mereŭ în cântece, nicĭ o dată în graĭu.

Să ne întrebăm acuma: de unde vine tulpina a r v- şi forma cea organică *arvînt*?

Noĭ scim cu certitudine că din numele personal Laurentie Românіĭ aŭ făcut Arvinte. In a r v- dară, prin aceĭaşĭ transiţiune fonetică, se póte ascunde l a u r u s. Din l a u r u s o formaţiune l a u r e n t u m = *arvînt* se constată prin numele vechĭuluĭ oraş italic „Laurentum" şi chĭar prin amplificatul „Laurentius", analog cu „Terentius", care nicĭ el nu se póte justifica fără o formă intermediară „terentum" (Corssen, Aussprache ²I, 512). Pe de altă parte, un adjectiv latin vulgar l a u r i n u m = italianul „laurino", spaniolul „laurino" etc., a devenit la Românĭ a r v i n ca substantiv, întocmaĭ precum din adjectivul „alninum" s'a făcut la noĭ „anin", saŭ franţusesce „chêne" din adjectivul „quercinum". Trecerea ulterióră a luĭ a r v i n în *arvun*, maĭ înlesnită prin labialul *v*, se datoréză, precum am arĕtat'o maĭ sus, analogieĭ celor doĭ sinonimĭ g o r u n şi s l ă d u n, pe carĭ poporul îĭ rostesce de asemenea g o r u n e şi s l ă d u n e, după cum se ḑice şi „anine" alăturĭ cu „anin" saŭ „căline" lîngă „călin".

După fonetica românéseă, iniţialul *l* de 'naintea luĭ *a* nu dispare. Chĭar din „laurum" noĭ avem pe „laur" ca nume fórte poporan al plânteĭ Datura-stramonium. De unde'ĭ dară dispariţiunea luĭ *l* în *arvînt* şi'n *arvun*? Vorbind despre cuvîntul „Arvinte", noĭ am vĕḑut înriurirea slavică în perderea iniţialuluĭ *l*. Aceĭaşĭ înriurire slavică ne întimpină, prin urmare, şi'n perderea iniţialuluĭ *l* în *arvînt* = l a u r e n t u m şi'n *arvun* = l a u r i n u m. In adevĕr, numele polon al dafinuluĭ s'a format şi el din romanicul „laurinum", dar înlocuind pe *l* prin *v*: wawrzyn = vavrin „laurier"; tot aşa la Bohemĭ:

wawřjn; ĭar uniĭ Slavĭ, din causa dĭsparițiuniĭ luĭ *l*, aŭ confundat pe dafin cu arțar, numit slavonesce „ĭavor“ (Linde, v. Wawrzyn; cfr. Matzenauer, Cizí slova p. 238). Inriuririĭ slavice se datoréză și forma *ĭarvant*, cu proteticul *ĭ*, pe care fonetica slavică îl acață mai tot-d'a-una la inițialul *a-*: ĭablanĭ = ablanĭ, ĭagne = agne, ĭadŭ = adŭ, ĭazŭ=azŭ etc.

Legionariĭ romanĭ aduseră în Dacia o nomenclatură întrégă greco-italică a lauruluĭ: d a f i n (*δάφνη*), l a u r (laurum), l a u r î n t (laurentum) și l a u r i n (laurinum). Laurul însă, care le fusese atât de familiar în Italia, aci nu se afla nicăiri. Numirile luĭ aŭ căutat să se transpórte la alte plânte, cu carĭ el înfățișa vr'o asociațiune de ideĭ. Laurul din grădinĭ saŭ cel importat din străinătate a păstrat numele de d a f i n, care însă a devenit tot-o-dată la Oltenĭ sinonim cu salcâm, negreșit din causa mirosuluĭ florilor acestuĭa din urmă. Cuvîntul l a u r s'a pogorît la otrăvitórea cĭumăfae „stramoine“, care face pe om să aĭureze, după cum aĭuraŭ în vechime pitonisele mâncând frunțe d'ale adevěratuluĭ laur (De Gubernatis, Myth. d. plantes II, 193). L a u r i n s'a dis stejaruluĭ celuĭ verde. In fine, l a u r î n t a remas, ca un termin botanic nedecis, numaĭ în poesia poporană. In vécul de mijloc, influința fonetismuluĭ slavic asupra limbeĭ române a făcut ca l a u r i n și l a u r î n t să pérdă pe inițialul *l*, devenind apoĭ pe calea analogică: *arvun* și *arvînt*, pe de o parte prin paralelism cu mulțimea cuvintelor române începętóre prin a r - față cu puținętatea celor cu a u -, pe de alta prin analogiă cu sufixul - u n în sinonimiĭ g o r u n și s l ă d u n.

v. *Afin.* — *Arvinte.* — *Aurel.* — *Dafin.* — *Gorun.* — *Laur.* — *Slădun.* — *-un...*

Arvunèl. — v. *Arvune.* — *Aurel.*

Arz (plur. *arzurĭ*), s. n.; rapport, mémoire, requête, supplique, pétition collective. Se țicea și aspirat *harz*. Cuvînt turcesc, acum despărut din graĭu, altă dată însă fórte întrebuințat în relațiunile Românieĭ cu Pórta-Otomană, alăturĭ cu compusele 'a r z - i m a h z a r și 'a r z - i h a l, carĭ luaŭ la noĭ formele de: *arzmahzar*, *arzmagzar*, *arzumagzar*, *argimagzarău*, *arzuhal*, *arzihal*, *arzahal*, *arzoval*, *harzoval* etc. (Șainénu, Elem. turc. p. 10). Sinonim cu p î r ă și j a l b ă.

Ion Neculce, Letop. II p. 268: „au început a facere p â r ă și *harzurĭ* la Poartă, a pârire pe Muntenĭ...“

Acelașĭ, p. 314: „Mihaĭ Vodă dela închisoare dela Țarigrad au făcut un *arz* de l'au dat la Impăratul cu p â r ă pre Antioh Vodă...“

Acelașĭ, p. 334: „sosind boĭerĭĭ la Țarigrad, au socotit vreme și au păscut prilejul, și când au eșit Impăratul la gémie, eĭ și-au aprins rogojinĭ în cap și au dat *arz* la Impăratul, jăluind pre Nicolaĭ Vodă ce le-au făcut...“

Obiceĭul aprinderiĭ rogojinelor în asemenĭ ocasiunĭ se generalizase la Românĭ chĭar când nu aveaŭ a face cu Turciĭ, ci cu autoritățile țereĭ, și se pare că tocmaĭ etimologia poporană dela a r ț a înlesnit luĭ *arz* de a se respîndi în graĭu.

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „s'aŭ sculat Tîrgovișteniĭ cu mic cu mare, ș'aŭ venit la divan la Bucurescĭ c u r o g o j i n ĭ a p r i n s e î n c a p ș i c u j a l b a î n p r o ț a p...“

De câte orĭ însă se întrebuința cuvîntul *arz*, era vorba anume de Turcĭ.

N. Muste, Letop. III p. 41: „precum este deprinsă firea Moldovenilor grabnică la lucrurĭ noue, numaĭ cât li se părea cevașĭ boĭerilor Moldovenĭ

spre Domnul lor, se şi ducea în pribegie în ţara Muntenéscă, la Brâncovénul Domnul Muntenesc, şi se scula cu p â r ă asupra Domnuluĭ lor, făcând *arzurĭ* la Poarta Turcéscă...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 216: „Atunce Domnul aŭ făcut un *arz* dela toată ţara şi dela Turciĭ de loc...“

Acelaşĭ p. 222: „şi aŭ găsit cu cale ca să facă *arz* dela toată ţara către Împăratul...“

Beldiman, Tragod. v. 649:

La Brăila să se scrie şi la Ţarigrad un *arz*
Să ne scape de osîndă, să ne scótă din necaz...

Maĭ puţin poporană era forma *arzuhal*.

Axinte Uricar, Letop. II p. 181: „Murind dar acel Mubaegi Ahmet Aga, aŭ dat *arzuhal* copiiĭ luĭ la Vezirul Ali Paşa...“

Enachi Cogălnicénu, p. 215: „spuind şi halul luĭ ce i s'aŭ tămplat, arătând şi ce venitурĭ are Domnul aice, l'aŭ pus la cale ca să facă şeretlic, zicând că eĭ îl vor ajutora la toate, făcând un *arzaval* către Împăratul Sultan Mehmet...“

Dionisie Eclesiarc, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 199): „Iar vodă Moruz însciinţându-se că nu s'aŭ putut a se schimba lucrul, fiind măestru aŭ făcut altă meşteşugire, şi puind de aŭ făcut *harzoval*, adecă j a l b ă către împăratul...“

Şi maĭ puţin poporan era *arzmahzar*, despre care a se vedé exemple la d. Şaĭnénu.

v. ²·*Artic.* — *Jalbă.* — *Piră.*

Arzmahzàr. — v. *Arz.*

Arzòp. — v. *Harzop.* — *Brânză.*

Arzumagzàr
Arzuhàl } v. *Arz.*

As-, pron. démonstr. f.: abréviation d'a s t ă, cette. O scurtare din a s t ă, întrebuinţată în graĭul poporan atât de 'ncóce precum şi de 'ncolo de Carpaţĭ, dar numaĭ în asociaţiune cu unele denumirĭ de timp: n ó p t e, d i m i n é ţ ă, v é r ă, t ó m n ă etc., carĭ se încep printr'o consónă.

Jipescu, Opincaru p. 56: „ghisaĭ *as'* nópte un pustiŭ dĕ ghis urît, scuĭpaţivĕ 'n sîn, şi hiĭe dĕparte d'ast loc...“

Doĭnă din Moldova:

Unde mĭ-aştern, nu mĕ culc;
Unde gândesc, nu mĕ duc;
Că m'am dus *as'* vară-odată,
Ş'am oftat o ĭernă toată...
(Elena Sevastos, Cântece p. 56)

Doĭnă din Ardél:

Sciĭ tu, bade, maĭ *as'* vară,
Amîndoĭ mâncam o pară;
D'acum de-am avé cu sacul,
Nu ne-am da unul la altul...
(Familia, 1884 p. 203)

unde editorul pune: adĭ-véră“, ceĭa ce nu are nicĭ un înţeles.

„umblu dĕ *as*-diminéţă dâpă primár, şi nu l'am găsit pĕ nicâirĭ, umbla-ĭ-ar năjitu pîn cap să'ĭ umble...“ (Th. Theodorescu, Ialomiţa, c. Lupşénu)

„*as*-nópte a întrat luchi 'n zăvadă ş'a mâncat v'o treĭ oĭ, chétră-le 'n gură şi mărăcinĭ în cale dĕ jigăniĭ afurisite!“ (ibid.)

v. *Acest.* — *Ast.* — *Est.*

Asàchi. — v. ¹·*Asan.*

¹·**Asàlt** (plur. *asalturĭ*), s. n.; assaut, attaque de vive force. Este italianul a s s a l t o, prin care totuşĭ nu se pot înlătura turcul ĭ u r ă ş şi slavicul n ă v a l ă, treĭ sinonimĭ de o potrivă folositorĭ: o armată dă *asalt* unuĭ loc întărit; un singur om póte da n ă v a l ă în orĭ-ce grămadă de ómenĭ ar-

maţĭ saŭ nearmaţĭ; o oştire dă ĭurăş asupra uneĭ oştirĭ.

Enache Văcărescu, 1792 (Papiŭ, Monum. II p. 252): „până a nu sosi împăratul, Andrianopoli se luâ de Vezirul la *asaltul* sau ĭ u r u ş cel de 'ntâĭu...“; şi maĭ jos (p. 264): „fu trebuinţă ca să ĭa întâĭu cetatea Asahuluĭ, care şi făcându-o muhaserè, o luâ cu *asalt*...“

Urmaşul luĭ Enache, marele logofĕt Ion Văcărescu, în Grădinaru orb (Buc. 1836) p. 13, s'a încercat a introduce şi verbul „a a s a l t a“:

Tunul bombăind când zbîară
Şi când trimbiţa răcneşte,
Atuncĭ inima se umflă,
In pĭept arde, colcăeşte;
Zece miĭ vitejĭ pĕ zidurĭ
Cu mânie le a s a l t ă...
O, ce vĭaţ' atuncĭ, ce vĭaţă!
Sufletul îl simţ cum saltă...

In Moldova, *asalt* datéză tot de pe la finea secoluluĭ trecut.

Enache Cogălnicénu, Letop. III p. 278: „Moscaliĭ într'acéstă érnă se apucase să bată Benderul, şi fiind o mulţime de óste Turcéscă într'însul, n'aŭ putut să 'l eĭe îndată, ci după multă întârziere despre tómnă, pe care l'aŭ luat cu *asalt* şi cu mare mórte de îmbe părţile...“

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Româniĭ: „*Asaltul* începu. Tunurile aşedate pe scaune de lemn, băteaŭ necontenit cetatea...“; şi acelaşĭ, Muza dela Burdujănĭ sc. 4, cu un sens figurat: „Cupidon, care vrea să mĕ lovéscă prin întreite *asalturĭ*...“

v. *Ĭurăş*.

²·**Asàlt** (*asăltat, asăltare*), vb. — v. ¹·*Asalt*.

Asàmĕn. — v. *Asémĕn*.

¹·**Asan**, n. pr. pers. m.; Hassan. Nume turcesc devenit la Românĭ aprópe tot atât de stereotip pentru Turcĭ ca şi „Ivan“ pentru Ruşĭ.

In „Jocul păpuşelor“, Turcul col omorît de Muscal

E *Asan*
Îl do an...

şi popa îĭ cântă:

Asane, Asane,
Bine 'ţĭ şĕde mort în sane;
A-sór'aĭ mâncat păsat
Ş'acum dracul to-a luat...

(G. D. T., Poes. pop. 129—30)

Balada „Ion“ din Ialomiţa:

Daŭ călcâo să mĕ duc,
Să mĕ duc la Câmpu-lung,
La grajdu luĭ *Asan* turc:
Să 'l mĕsor grajdul de lung,
Să 'mĭ aleg dun cal porumb...

(Roteganul, Cărţile săténuluĭ 1886 p. 128)

Din acéstă causă Româniĭ ceĭ turciţĭ saŭ crescuţĭ pintre Turcĭ căpétaŭ şi eĭ ironica poreclă de *Asan* saŭ la deminutiv A s a n a c h i, ca boĭerul despre care vorbesce Ion Ghica, Scrisórea VI: „La Iaşĭ boĭerul H a s a n a c h e, care făcea parte din casa militară a luĭ Ioniţă Sturza, a fost arestat de Kiuciuk-Ahmet-Aga şi pus în spînzurătóre fără măcar a preveni pe Domn, sub cuvînt că acel H a s a n a c h e, după ce creştin fiind se turcise, s'ar fi întors ĭar la religia creştinéscă, ca să scape de pedépsa de care era ameninţat pentru un omor ce săvîrşise asupra unuĭ Turc...“

Se pare că tot de felul ăsta a fost „*Asan* c ă m ă r a ş u l“, căruĭa Constantin Brâncovénu (Cond. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 167—169) ĭ-a întărit

la 1696 cumpĕrătórea maĭ multor locurĭ în Bucurescĭ.

Numele de familiă Asachi, ilustrat de George Asachi, iniţiatorul cultureĭ moderne în Moldova, nu póte fi decât un deminutiv din *Asan*. Ca doĕ forme deminutivale, Asachi se referă cătră Asanachi în acelaşĭ fel ca „Costachi“ cătră „Costandachi“, „Machi“ cătră „Manolachi“, „Tachi“ cătră „Matachi“ şi „Dumitrachi“ etc.

v. *-achi*. — *Hasan*. — [1]·*Turc*.

[2]·**Asan** s. **Asén**, n. pr. m.; nom d'une famille noble de Moldavie. Acest nume îl purtase cel de'ntâĭu marele întemeetor al imperiuluĭ romăno-bulgar ce-va înainte de 1190. Fiĭu-seŭ Ioan şi-l'a adaos apoĭ ca poreclă. De aci dinastia întrégă a devenit cunoscută ca *Asanĭ*, ĭar căḑênd ea, aşa s'a numit o posteritate cam îndoĭósă, cel puţin nu pogorîtă d'a-dreptul, ci numaĭ prin alianţă, şi care a ajuns cu mult maĭ târḑiŭ pintre boĭerimea Moldoveĭ.

Legenda S-teĭ Parasceve, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 75): „dulcele creştinŭ înpăratulŭ Şchéilor Ioannŭ *Aséniĭ*, fecerulŭ înpăratului lu *Aséniĭ* cela bătrânulŭ...“

Cantemir, Descriptio Moldaviae p. 114, începe în următorul mod lista familielor boierescĭ de pe atuncĭ:

„Abazœstii,

„Arburestii,

„Asani, qui ab Asane Ioannis Valachorum apud Choniatem principis fratre originem ducunt...“

El revine asupra lucruluĭ, vorbind despre întemeĭarea imperiuluĭ romăno-bulgar, în Chron. II p. 250: „Capetele aceştiĭ rădicărĭ fost'au doĭ fraţĭ Peter şi *Asan*; dintr'acest *Asan* sânt *Asaniĭ* carii şi astăzĭ sânt la noĭ în ţară, măcar că cu multă vréme maĭ pre urmă au venit în Moldova...“

Când anume s'aŭ stabilit *Asaniĭ* în Moldova, nu scim. Singura menţiune documentală despre dînşiĭ o aflăm în doĕ acte, pe carĭ d. A. Papadopol-Calimah le-a dăruit Academieĭ Române. Unul, din 1668, scris românesce, se începe în următorul mod:

„Adecă noi Apostol Gologan şi femeĭa mé Ana fata lui Iurco nepóta Nichitei şi fiĕorul nostru Nichita, scriem şi mărturisim cu acest zapis al nostru pentru un sat anume Lăturişénii la ţinutul Tecučuluĭ, care sat au fost diréptă cumpărătură lui Enachi postelnicul şi apoi l'au dat danie lui Enachi Cilibiul carele au fost fiĕor lui Costantin Cilibiul *Asani* unchĭul dumisale lui Manoli şătrarul, ĭar Enachi Cilibiul aŭ fost văr primar dumisale lui Manole şătrarul, apoi neavând cuconi după moarté lui au rămas la mâna frăţine-sâ lui Curtu ĭarăş văr primar dumisale lui Manoli, etc.“

Actul întreg s'a publicat în Conv. lit. 1887 p. 829—31, cu următórea observaţiune interesantă de d. Papadopol-Calimah: „Vasilie Cilibiul, pe care'l găsim la 1764 mare logofĕt al Moldoveĭ sub Grigorie Alexandru Ghica Voevod (Letop. III p. 261), era de familia sa *Asani*“.

Actul cela-lalt este un crisov dela Vasilie Lupul din 1650, slavonesce, în care sînt menţionaţĭ: „kyr Asanachi“ fiĭul luĭ „Constantin *Asani* Celebi“, apoĭ Iorga *Asani* şi fiiĭ seĭ Manoli şi Constantin, proprietarĭ în districtele Tecucĭu şi Covurluĭu.

Forma *Asani* represintă pe grecul *Ασάνης*. In adevĕr, posteritatea vechilor *Asanĭ* era grecisată deja în secolul XIV, când unul dintre eĭ, Alexie *Asan*, stăpânĭa pe la 1373 insula

Thasos şi s'a închinat Veneţianilor (Hopf ap. Jireček, Gesch. d. Bulg. p. 334).

Titlul de Cilibiŭ, care însoţesce în actele de maĭ sus numele *Asani*, este şi el semnificativ. Turcesce „čelebi" însemnézĕ „maître, seigneur, noble", aplicându-se maĭ în specie la némurile grecescĭ cele maĭ marĭ din Constantinopole. Cilibiĭ eraŭ Cantacuziniĭ, Ralliĭ, Paleologiĭ, Comneniĭ etc. Dintr'aceste familie constantinopolitane ajunseseră a face parte şi *Asaniĭ*. Se pare însă că'n liniă bărbătéscă eĭ nu maĭ existaŭ acolo pe la 1580, căcĭ Martin Crusius (Turco-graecia p. 497) ḑice: „De Asanibus, foeminae tantum superesse feruntur". Linia bărbătéscă să fi trecut óre de pe atuncĭ în Moldova? Şi cĭudat! póte tocmaĭ din Moldova, adecă din medievala „Cumaniă", va fi plecat cu patru secolĭ înainte, precum vom vedé maĭ la vale, străbunul *Asan*, primul împĕrat al Romăno-bulgarilor.

Cumcă fraţiĭ *Asan* şi Petru, fundatoriĭ dinastieĭ lor, n'aŭ fost Bulgarĭ, ci Romănĭ, o constată nu numaĭ unanimitatea scriitorilor bizantinĭ şi occidentalĭ din acea epocă, Choniates, Villehardouin, Henri de Valenciennes etc., carĭ îĭ numesc într'una „*Βλάχοι*" saŭ „Blas", nu „*Βουλγάροι*" saŭ „Bougres", dar o spune pe faţă însuşĭ fratele lor cel maĭ mic, devenit cel maĭ celebru, împĕratul Ioaniţiŭ, care se lăuda mereŭ că se pogóră „a sanguine Romano" (Theiner, Monum. Slav. merid. t. I p. 11, 15—17 etc.). Dar ce fel de nume e *Asan*, pe care l'a purtat unul din ceĭ treĭ fraţĭ şi l'a transmis apoĭ întregeĭ posterităţĭ?

Cuvîntul n'are a face cu slavicul ясьнъ „luminos", căcĭ în „ĭasĭnŭ" tonul cade tot-d'a-una pe prima silabă, pe când în *Asan* îl vedem tot-d'a-una pe a doua, orĭ-cum ne întîmpină scris acest nume în monumente, adecă în texturĭ slavice: Асень, Асѣнь, Асанъ şi Асанъ, ĭar în cele grece şi latine: Ἀσάν, Ἀσάνος, Ἀσάνης, Asan, Asanus, Assanus. Forma slavică cea maĭ veche, pe care o întrebuinţaŭ în acte şi'n inscripţiunĭ însişĭ urmaşiĭ primuluĭ *Asan*, este Асѣнь = Асéнĭ (cf. Rakovskiĭ, Нѣколко рѣчи о Асѣню, Bĭelgrad, 1860, passim). Forma ne-slavică *Asan* îşĭ manifestă fonetismul românesc atât prin trecerea luĭ *é* în *a*, întocmaĭ ca în „sară=séră=lat. sera" saŭ „asamăn=aséměn =lat. assimilo" etc., precum şi prin finalul *-n* în loc de *-nĭ*, căcĭ românesce „Asanĭ" însemnézĕ o pluralitate al căriia singular e *Asan*. De aci resultă că Greciĭ şi Occidentaliĭ auḑiseră acest nume din gura Românilor, nu al Slavilor. In fond însă el nu este nicĭ slavic, nicĭ românesc.

In secoliĭ XI-lea şi XII-lea Româniĭ din Dacia Traiană, maĭ ales ceĭ din Moldova şi din partea resăriténă a Muntenieĭ, locuĭaŭ în vecinătatea cea maĭ strînsă şi adesea chĭar în amestec cu Cumaniĭ. De acolo s'a născut şi introducerea numilor cumanice printre Românĭ, maĭ ales când se întâmpla şi căsătoriĭ între ambele popóre. Асéнĭ este un nume personal bărbătesc curat cumanic şi numaĭ cumanic, pe care în deşert îl va căuta cine-va în orĭ-ce altă limbă. Cronicarul rus Nestor are o mulţime de amărunte fórte preţióse despre Cumanĭ, numiţĭ rusesce Polovţĭ: „Kumani rekŭše Polovĭci" (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 145). Sub anul 1097 el ne spune că Ruşiĭ aŭ ucis 900 Cumanĭ şi aŭ robit pe doĭ principĭ aĭ lor, pe Sakze şi pe Асéнĭ, frate al luĭ Bagubars: „izbiša devĭatĭ sŭtŭ Polovĭcĭ i dva knĭazĭa ĭaša, Bagubarsova brata Асѣнĭа (Асѣня) i Sakzĭa" (ibid. p. 153). Sub anul 1107, el ne spune că acest Асéнĭ avea pe un fiĭu Аĭepa,

a căruĭa fiĭcă s'a căsătorit cu un principe rusesc: „poĭa Vladimĕrŭ za Iurgĭa Aĭepinu dŭščerĭ Asĕnevu vnuku“ (ib. p. 180). Dacă însă fundatorul imperiuluĭ româno-bulgar purta un nume atât de cumanic, acésta ne face a crede că el nu se născuse în préjma Balcanilor, unde nu locuĭaŭ Cumanĭĭ, ci în préjma Carpaţilor, unde Cumanĭĭ trăiaŭ amestecaţĭ cu Românĭĭ.

v. [2]·*Arap* (p. 1459). — *Armén* (p. 1704). — *Aslam.* — *Basaraba.*

Asanàchi. — v. [1,2]·*Asan.*

A-sară. — v. *A-séră.*

Asaùl (pl. *asaulĭ*), s. m.; chef d'un détachement de Cosaques d'Ucranie. Cuvînt întrebuinţat în texturĭ istorice din secolul XVII numaĭ când e vorba de Căzacĭ Zaporojenĭ, fără a se fi împământenit la Românĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 296: „au şedut Timuş aicea în Iaşĭ cu *asaulĭĭ*, polcovnicĭĭ şi atamanĭĭ săi...“

Cuvînt căzăcesc de origine turcă (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 10).

v. *Căzac.*

Aschèr (pl. *ascherĭ*), s. m.; soldat turc. Ostaş turcesc în genere, fără deosebire de başi-buzuc, ĭenicer, spahiŭ etc.

Zilot, Cron. p. 6:

Şi maĭ întâĭu sfătuiră să scótă o angarea
Pre boierĭ de tótă starea şi pre bresle fórte grea,
Pe mănăstirĭ şi pe schiturĭ, şi văduvele să dea
Fie-şĭ-care după stare-ĭ, că şi lor li s'ar cădea,
Numindu-o cum că este ajutor de cheltuelĭ,
Pentr'*Ascherĭĭ* ce s'adună la Dĭĭu, ş'alte rînduelĭ...

Turcul 'asker „militaire“ (Şaĭnénu, Elem. turc. p. 10).

v. [1]·*Turc.*

Aschie. — v. *Aşchie.*

Aschitàc (pl. *aschitacĭ*), s. et adj.; t. ecclés.: ascète, ascétique. Călugĕrul care duce o viaţă cu totul retrasă, pusnic, schimnic, sehastru. Formaţiune românéscă din grecul ἀσκητής, ἀσκητικός. Ne întimpină la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, pref.: „prepodobnicĭĭ părinţĭĭ noştri, bogonosnicĭĭ săhastrĭĭ, *aschitacĭĭ*, carĭĭ aĕa maĭ zăbavnică şi maĭ trudnică mâcenicie a ştiinţĭĭ luptară, carĭĭ petrecură în boboaă şi'n pieĭ de caprâ, lipsiţŭ, scârbiţŭ, păţâţŭ răŭ, prin pustiĭ rătăcindu-să şi prinŭ munţŭ şi vârtoape...“

v. [1]·*Grec.* — *Sehastru.* — [2]·*-ac.*

Ascrumàre
Ascrumàt,-ă } v. *Ascrumez.*

Ascrumèz (*ascrumat*, *ascrumare*), vb.; réduire en cendres. A preface ce-va în scrum.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Noem. 6 (f. 110 a): „ş'au opărit de-au *ascrumatĭĭ* ş'au ars buruĭanele şi toată verdéţa...“

v. *Scrum.*

Ascùlt (*ascultat*, *ascultare*), vb.; écouter, prêter l'oreille; obéir, obtempérer, être soumis à, dépendre de. Trag cu urechea, de unde apoĭ: ĭeaŭ a-minte, mĕ învoesc, mĕ supun. Aceste doĕ sensurĭ l'a avut şi latinul ausculto, trecut în tóte limbile romanice: ital. ascolto, franc. écouter, vechĭu escolter, etc. (Cihac).

Cine *ascultă*, are drept scop de a a u d i; instrumente sînt u r e c h i l e; material este s o n u l saŭ g l a s u l care ajunge pînă la noĭ.

Costachi Negruzzi, Melancolia:

S'*ascultâm*, ce se a u d e? Ce noŭ g l a s resună óre?
A dumbrăveĭ cântăréță gingașa priveghitóre
Prin accente iscusite rĕdĭul tot aŭ încântat:
Ascultând'o, simt că'n sinu'mĭ un noŭ ce s'a deșteptat...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „fiete-carele dintre noi cu cé stângă numai, ĭară nu și cu cé deréptă u r é c h e *ascultându'l*...“

I. Văcarescu, p. 389:

Vremea nu perdoțĭ, *ascultațĭ*
Cât g l a s u l meŭ vĕ spune
Că este cés să vĕ 'ndemnațĭ
Spre rugĭ, spre fapte bune...

Costachi Conachi, p. 223:

Staŭ cu luare aminte, *ascult* fără a sufla,
Cuprind ochiĭ tótă Marea ca dór te-oĭu puté afla:
S u n ă ceva de departe, apa mișcă-se de peștĭ,
Clatină-se trestióra.... mi se pare că tu eștĭ!...

In cele doĕ sensurĭ ale sale, *ascult* devine după împregĭurărĭ sinonim cu a u d, f a c v o e, b a g în s é m ă, s l u j e s c, m ĕ p l e c etc.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 8 b:

Pizmașilor putĭarĭa să li să scurtĭadze
Și ceĭ făr de lĭage să nu'mĭ maĭ cutĭadze,
Că mĭ-au a u d z â t Domnul glasul de plînsóre
Și mĭ-au *ascultat* Domnul ruga la strînsoare...

Mitropolitul Varlam, 1643 p. 40 a: „îngerii la slujbă chemŭ, și de srăgŭ mă *ascultă* și v o ĭ a m ĭ a f a c ŭ...“

Pravila Mateĭu Basaraba 1652 p. 369: „Cade-se să *asculte* și să s e p l e c e boĭarenuluĭ și mai mareluĭ nărodu-luĭ...“

Ibid. p. 17: „nice păra lor să se *asculte*, nice în s é m ă să s e b a g e...“

Doĭna haĭduculuĭ:

Tótă ĭórna te-am rugat
Să mĕ ieĭ la tine-argat;
Vorba nu mĭ-aĭ *ascultat*:
I n s ó m ă nu m ' a ĭ b ă g a t...
(G. D. T. Poes. pop. 239)

Dosofteĭu, 1673, f. 25 b:

Oameni și năroade ce nu'm sînt știute
Mie să'm s l u j a s c ă și să mă *asculte*...

Anton Pann, Prov. II, 58:

Să'ĭ fiĭ s u p u s, cu dreptate să s l u j e s c ĭ
și să'l *asculțĭ*,
Ca și tu negustor mare s'ajungĭ după anĭ
maĭ mulțĭ...

Sub raportul urechilor, *ascult* corespunde luĭ p r i v e s c sub raportul ochilor: *ascultâm* pentru a audi și p r i v i m pentru a vedé.

Istoria luĭ Brâncovénu 1730 (Conv. Lit. 1875 p. 329):

Ia s'*asculțĭ* și să p r i v e ș t ĭ
De-acest Domn mare bogat,
In ce chip i s'a 'ntâmplat...

Maĭ obicĭnuit, *ascult* se construesce cu acusativul, ca și lătinesce: a u s c u l t a r e aliquem vel aliquid.

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 44): „cuvântul îngerului meu n'ați *ascultatu* nece înțelésetu...“

Pravila Mateĭu Basaraba, p. 235: „cându'șŭ va zice omulŭ mueriĭ: nu voĭu să mai mergi în cutare casâ sau în cutaré, ĭară ĭa va merge și nu'l va *ascults*, atunce de-ĭ va prinde în vre o casâ de acélé, să-ĭ ucigă...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 50 „ĭar cine nu va *asculta* acéstă poroncă, orĭ boĭer, orĭ breslaș, și nu va merge în oaste, bine să știe că acela va rămâne vecin și podan în vecĭ...“

Zilot, Cron. p. 3.

Se înșélă ticălosul și *ascultă* acest sfat,
Și numaĭ căcĭ rodul gustă, se vede gol despuĭat...

A. Pann, Prov. II, 42:

Un stăpân avênd oĭ multe
Ş'argaţĭ destuĭ să'l *asculte*...

Balada „Codrénul“:

Domnule, Măria ta,
Tu pe Grecĭ nu *ascultă*!...

Doĭnă haĭducéscă:

Gura toţĭ să mĭ-o *asculte*,
Mândrele să mĭ-o sărute...
(Alex., Poes. pop. 313)

Doĭnă din Ardél:

Măĭ bădiţă, pentru tine
Multe daŭ cu lemnu 'n mine
Multe daŭ şĭ mulţĭ mĕ 'nfruntă,
Dar cine dracu-ĭ *ascultă*!...
(J. B., Trans. p. 69)

A *asculta* liturgia saŭ sânta slujbă=„entendre la messe“.

Iorgachi Logofĕt, Letop. III p. 309: „Doamna încă merge de *ascultă* Liturghia la biserica sa împreună cu toate gĭupânesele...“

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénu, III: „După ce a *ascultat* sf. slujbă, s'a coborît din strană, s'a închinat pe la icóne...“

Balada „Codrénul“:

Las'să mĕ mărturisesc,
De mórte să mĕ gătesc,
Şi s'*ascult* slujba cea mare
Din gura popiĭ Macare...

Fórte des se asociază cu drag, când *ascultăm* ce-va plăcut.

Ion Neculce, Letop. II p. 419: „(luĭ Constantin Mavrocordat) minciunile îĭ era pré-drag a le *asculta*, numaĭ nu era pré grabnic a face reŭ...“

Balada „Mihu Copilul“:

Iar Ungurii mult
Cu drag îl *ascult*...

Balada „Sórele şi luna“:

Iar când Domnul cuvînta,
Lumile se deştepta
Şi cu drag îl *asculta*,
Cerurile strelucĭa,
Noriĭ din senin perĭa...

Intr'o propoşiţiune negativă, când voim a dice: „n'*ascult* pe nime saŭ pe nicĭ unul saŭ nemic“, este maĭ energic de a pune subiectul fără propoşiţiune şi nearticulat, ca la Beldiman, Tragod. v. 9:

Sate, oraşe, ţinuturĭ, maĭ tóte pustiĭ le veḑĭ
Ş'un norod în îngrijire, atâta în cât nu creḑĭ:
Povăţuitor nu crede, n'*ascultă* mângăitor,
Alérgă ne-sciind unde, vor liman, cer agĭutor...

unde „n'*ascultă* mângăitor“ însemnéză: „pe nicĭ un fel de mângăitor.“

Absolut, fără indicarea subiectuluĭ:

Axinti Uricarul, Letop. II p. 159: „unde este Hatmanul, *ascultă* şi oştile maĭ bine...“

Costachi Negruzzi, Toderică: „Domnul îĭ porunci să şédă la masă, şi trebui să *asculte*...“

Cu sens de „supunere“, *ascult* se construesce maĭ adesea cu propoşiţiunea de, corespunḑênd latinuluĭ „a ascolto alicui“.

Gavriil Movilă Vodă, 1619 (Docum. Rom. I în Arch. Stat. No. 140): „ĭar voi să aveţ a *asculta* de călugări orce vă vor da învăţătură şi să aveţ a da datul cum ĭaste légé rumânilor...“

Moxa, 1620, p. 365: „şi-i certa tatâsău să *asculte* de dascalŭ...“

Mitropolitul Dosofteĭu de Belgrad, 1627 (A. I. R. I p. 100): „cine nu va *asculta* de preutul său, cumu-i va învăţa légé lui Dumnezău să facă şi de ce'l va opri să fie oprit, gloabă 50 de florinţi...“

Pravila Moldov. 1646 f. 38 a: „Cela ce nu va *asculta* de 'nvăţătura gĭudeţului, însă nu de cuvântulŭ lui, ce

cándŭ va mănà pre o slugà de-i va dzice, acesta să nu să cérte...“

Ibid. f. 88: „muĭarĭa cándŭ nu să va pleca nice va *ascultà* de besérică, cándu-i va dzice să margà dupà bărbatu'şŭ...“

Ibid. f. 153: „de va *ascultà* de învăţătura mai marelui său, va putĭa şuvăi şi nu să va certa dupà pravile pentru greşala ce va fi făcutŭ pentru ascultare...“

Miron Costin, Letop. I p. 16: „fiind némul Dachilor pre acele vremĭ călăreţĭ buni, prăda ţerile ce *ascultà* de împărăţiea Rămului...“

Nicolae Costin, Letop. I p. 123: „o samă de Siĭmenĭ ce era, şi cu Arapul Buluc-başa, *ascultà* de dînsul la ce le poroncĭa...“

Balada „Novac şi corbul“:

Fecĭoraş Gruĭuţul meŭ!
Ascultă de ce'ţĭ ţic eŭ,
Să nu caţĭ la vr'un loc reŭ...

In cântecele poporane din Ardél:

Dar birăul maĭ ţicea:
N'*ascultĭ* de porunca mea?
Părăsesce cuĭbul teŭ
Şi te du cu Dumneţeŭ!...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 35)

saŭ:

De mine n'aĭ *ascultat*,
Decĭ grea mórte ţ'aĭ gătat...
(Ibid. 66)

saŭ:

Las'să fie reŭ, nu bine,
Că n'am *ascultat* de nime,
Ci-am făcut de capul meŭ
Şi m'a bătut Dumneţeŭ!...
(I. B., Trans. 218)

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Românĭ: „—Maĭ bé o duşcă, băete! ţise un bătrân, de care se vedea că *ascultă* toţĭ...“

Une-orĭ *ascult* se construesce cu prepositiunea la: „a *asculta* la cine-va= a'l *asculta* cum vorbesce, cum declamă, cum cântă etc.“ (Costinescu).

A. Pann, Prov. I, 55:

Să'ţĭ fac eŭ un lucru, *ascultă* la mine,
Să trăescĭ cu dînsul încă şi maĭ bine...

Ibid. II, 103:

Bătrânul trăgênd din pipă şi la dînsul *ascultând*...

Jipescu, Opincaru p. 30: „Măre, *ascultă* la mine, că-s maĭ priceput niţel, par'că: nu işi din cuvinţelu mĭeŭ nicĭ o dată...“

Balada „Nunul mare“:

Foicică mărăcine,
Ascultaţĭ, boĭerĭ, la mine
Să vĕ spuĭu un cântec bine...
(G. D. T., Poes. pop. 653)

Alt ce-va este *ascult* la uşă, lătinesce „ad fores ausculto“, şi cu acelaşĭ sens, dar fără „uşă“, în Călĕtoria Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 326): „ceĭa ce'u *ascultatu* furişu la vecinul seu şi au purtat clevetele...“

Sub forma reflexivă, *ascult* se întrebuinţézà numaĭ la a treĭa persónă.

Miron Costin, Letop. I p. 230: „Numaĭ Nistor Ureche n'aŭ vrut să vie den Caminiţă, şi aşa'ĭ sfătuĭa şi pre dănşiĭ să nu mérgă în Moldova, zicând să lese să se maĭ vechéscă domnia luĭ Stefan Vodă, că acum fiind domnie noă, Moldoveniĭ sănt din hire pururea la domnie lacomĭ; ce nu s'aŭ *ascultat* sfatul luĭ Ureche Vornicul, cum maĭ multe în lume sfaturĭ bune la Domnĭ nu se *ascultă*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 22: „Într'acesta chip şi jiganiile acésté într'atâta voe slobodă vădzându-să, cu toatele socotĭa că caré maĭ tare va putĭa

striga, acéĭa învăţătură s ă va *asculta...*“

Nicolae Muste, Letop. III p. 75: „Ĭară dela Împărăţie ĭ-aŭ venit nume bun şi laudă luĭ Mihaĭ Vodă; şi orĭ de ce scriea şi jăluĭa la Impărăţie, i s e *asculta* şi isprăvia...“

In proverbĭ şi'n idiotismĭ *ascult* e destul de rar.

„*Ascultă* cucul pînă îţĭ cântă“ (Ispirescu în Tocilescu, Rev. I p. 234).

„*Ascultă* din ḑece vorbe şi una a muĭerĭĭ“ (Pann, Prov. I, 153).

Ascultă c â t *ascultă* = *ascultă* fórte mult.

Balada „Corbea“:

Ştefan-vodă se scula,
Asculta c â t *asculta*
Şi el, măre, n'auḑĭa
Copil din gură plângênd...
(G. D. T., Poes. pop. 531)

Păcălélă: „a *asculta* căţelul pămîntuluĭ“ (Baronzi, Limba română p. 86), în Moldova: „a *asculta* ţîncul pămîntuluĭ“, literalmente „écouter la marmotte“, însemnéză a dormi adânc, a dormi dus, şi chĭăr a fi mort. Se scie că ţîncul dórme tótă ĭérna fără a se deştepta, de unde şi franţusesce se ḑice: „dormir comme une marmotte“, dar locuţiunea românéscă e maĭ metaforică.

In basmurĭ, povestitorul când vrea să fie ascultat maĭ cu luare a-minte, ḑice: „cine-a *asculta*, bine a învĕţa; cine-a dormi, bine s'a hodini; găină curtă, oua-s'ar în gura cuĭ n'*ascultă*“ (Reteganul, Poveştĭ ardelenescĭ, III p. 15).

In cântecele poporane *ascult* ne întimpină une-orĭ sub forma *dascult*, cu eufonicul *d* ca în „dalb“:

Numaĭ să mĕ *dascultaţĭ*...
(Frâncu-Candrea, Moţiĭ, 196)

Din causa deseĭ sale întrebuinţărĭ, în vechile texturĭ *ascult* ne înfăţişéză nu o dată forme archaice, maĭ ales la condiţional.

Radu din Mânicescĭ, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Matth. XVIII, 15—17:

...s ă te *asculta-re*, afla-veri fratele tău; e s ă nu tine *ascultare*, ĭa cu tine ĭară unul sau doi, că deîntre rosturele a doi sau a trei mărturii săntŭ totŭ graĭul; e s ă nu *ascultare* ei, spune la besérecă... (cfr. Cipariu, Principia p. 187).	...si te a u d i e r i t, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non a u d i e r i t, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non a u d i e r i t eos, dic ecclesiae...

Coresi, 1577, ps. LXXX:

...să *ascultari* mine, să nu fie ţie Dumnezeu nou, nece să te închini...	...si a u d i e r i s me, non erit in te Deus recens, neque adorabis...

unde la Silvestru, 1651: „să mă veri *asculta* pre mine“, ĭar la Dosofteĭu, 1680: „de mă veĭ *asculta...*“

In acelaşĭ psalm la Coresi:

...să v r é oamenii miei *asculta* mine...	...si populus meus a u d i s s e t me...

Legenda Duminicelĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 48): „scriptora sfântă să nu o *ascultaret...*“ = de nu o veţĭ *asculta.*

Ibid. p. 45: „nece o dzisă de-ale méle nu fécetu şi nu le ţiînrotu şi nu le *ascultat...*“ = nu *ascultarăţĭ.*

Silvestru, 1651, ps. LXXX:

O! de-au v r u t ŭ *asculta* oamenii mieĭ de mine, şi Israilŭ s'au vrut	Si populus meus a u d i s s e t me, Israel si in viis meis ambulasset,

îmbla în căile méle, îndegrabâ aş fi plecat pizmaşii lui...

in nihilo utique inimicos eorum humiliassem...

Infinitivul nescurtat:

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 45 a: „să ne oprimŭ urechile de-a *ascultaré* cântece lumeşti de ĭuboste, mânule de-a apucaré...“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 120 a: „Nice sintŭ de a să *ascultarĭa* ceĭa carii pentru a păcatelor învăluire blojorescŭ în neputinţă a fi...“

Inversiunĭ:

Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 358): „nu ĭaste om pre pământu cela ce mâ va chema, să nu'l eu *ascultu*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXXX:

De-ar hi poporul mĭeu *ascultatu*-mâ...

Si populus meus audisset me...

Construcţiunea cu acusativul personal fără pre:

Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucurescĭ), p. 49: „oare-ce vrem cére pre voĭa lui, *asculta*-va noi...“

Radu din Mânicescĭ, 1574, Marc. VI, 20: „ştiĭa-lŭ bărbatŭ dereptŭ şi sfântŭ, şi păziĭa elŭ şi *asculta* elŭ...“

Coresi, 1577, ps. XXXIII:

Veniţi, fii, şi *ascultaţi* mine...

Venite, filii, audite me...

Sub raportul fonetic:

Legenda Duminicelĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 46, 53) de doŭ orĭ cu *o*: „nu *ascoltaţi*...“, „no va *ascolta*...“ Tot aşa în predica din 1619 (ibid. p. 120): „fraţi dragi, *ascoltaţi* sfânta ievanghelie...“

v. *Ascultare.* — *Ascultător.* — *Ascultămînt.* — *Ascultoĭu.* — *Aud.*

Ascultàre (pl. *ascultărĭ*), s. f.; l'infinitif d'ascult pris comme substantif: action d'écouter, audition, écoute, attention; action d'obéir, soumission, subordination; obédience monastique. Represintă ca substantiv diferitele sensurĭ ale verbuluĭ ascult. E sinonim cu substantivul ascultat, cu ascultătură şi cu vechĭul ascultămînt, diferind numaĭ prin nuanţe. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ) aduce şi o formă ascultăcĭune, pe care noĭ n'o găsim în texturĭ.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 232 a: „cu mai mare *ascultare* să vorŭ pleca vonicii cereşti şi te vor asculta...“

Pravila Moldov. 1646 f. 153 a: „de va asculta de învăţătura mai marelui său, va putĭa şuvăi şi nu să va certa după pravile pentru greşala ce va fi făcutŭ pentru *ascultare*...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 37: „Domnului precum nu i se cade a grăi lucrurĭ uşóre, aşa spre *ascultarea* celor uşoare să nu fie uşor...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XCI:

Uréchĭa mé pré cu *ascultare*
Va auzi a lor ré lucrare...

In graĭul vechĭu se ḑicea: *ascultare* spre cine-va=„obéissance à“.

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 369: „*ascultaré* care va face neştine spre Domnulŭ ţărăĭ saŭ spre stăpânulŭ carele i va sluji...“

Se obicĭnuesce maĭ ales expresiunea: a da *ascultare*=ital. dare ascolto.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „dar Turciĭ fiind în prepus, ĭ-au dat *ascultare*...“

Zilot, Cron. p. 35: „Şi cu adevĕrat, din toţĭ, chip, Nazirul se vedea cu sîrguinţă; dar ce folos! că nicĭ el nu avea cu cine să facă trébă, fiind-că Turciĭ pré puţină *ascultare* ĭi da...“

Ibid. p. 42: „pe care Paşă avêndu-l

şi chiar Pazvantoglu şi la dragoste şi la evlavie, se vede că-ĭ da óre-şĭ-care *ascultare*...“

Ibid. p. 19: „eĭ nicĭ o *ascultare* nu-ĭ da, ci vrea să fie fie-şĭ-care în parte socotitor, poruncitor şi hotărîtor...“

Caragia, Legĭuire 1818, p. 9: „De va da înscris răzaşul că să lépădă, şi în urmă să va căi şi va vré, orĭ el sau moştenitoriĭ luĭ, să să facă tovaroş la heleşteŭ, răspunzând cheltuĭala pă jumătate, să nu li să dé *ascultare*...“

Beldiman, Tragod. v. 445:

Sudorĭ reci vĕrsa do mórte, să spue nu avea cuĭ,
Ca să'ĭ dĕ vr'o *ascultare*, din toţĭ măcar unul nu'ĭ...

Locuţiunea: a se ruga de *ascultare*.

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 14: „Acéste doao, până ce pre scurt le voiŭ spune, mĕ rog de *ascultare*...“

In unire cu sub, *ascultare* însemnéză tot-d'a-una „autorité“.

Miron Costin, Letop. I p. 258: „se dezbătuse Cantimireştiĭ de supt *ascultarea* Hanilor, şi şedea cu oardele sale dincoace de Nistru...“

Nicolae Costin, Letop. II pag. 26: „Blăstămat era boĭerul de pe atunce ce avea supt *ascultarea* lor brésla, cumu'ĭ la vel-logofăt curteniĭ, la vel-vornic hânsariĭ, la hatman călăraşiĭ...“

Cantemir, Chron. II p. 118: „pe Slavonĭ îĭ avé supt *ascultaré* sa de'ĭ stăpâniĭa...“

Ibid. p. 301: „olaturile carile să ţiné supt *ascultaré* Latinilor...“

Ibid. p. 375: „i s'au închinat, dându-să supt *ascultaré* şi poronca luĭ...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 276: „neavând Tătariĭ ce maĭ face, s'aŭ închinat la Moscalĭ, rugându-se să le dee loc şi să trăéscă supt *ascultarea* lor...“

Nic. Muste, Letop. III p. 62: „Precum şi acest Domn Constantin Brâncovanul săracul, deapururea se silĭa să supuie pre Domniĭ din Moldova să'ĭ fie supt *ascultare*, adecă ce ar pofti orĭ de bine, orĭ de răŭ, să nu'ĭ ésă din cuvânt...“

Zilot p. 19: „fiind atâţĭa paşĭ daţĭ supt *ascultarea* Căpitan-paşeĭ, a cărora minţĭ de ar fi fost cu putinţă să le aduni tóte la un loc şi cu a Căpitan-paşeĭ împreună, o minte întrégă nu s'ar fi putut face...“

Pravila Moldov. 1646, f. 103: „găsindu-să de putéria sa sau suptŭ *ascultaria* părinţilorŭ săi, o va créde gĭudeţulŭ; ĭară de va fi în casa şi suptŭ putéria bărbatului, atunce nu o va créde...“

Ibid. f. 184 a: „Or-care cuconŭ ce va fi încă nu dé vrâstă, ce să va găsi totŭ suptŭ *ascultaria* părinţilorŭ...“

Moxa, 1620, p. 387: „până fu suptŭ *ascultaré* măne-sa, el era bunişorŭ...“

In terminologia bisericéscă, *ascultare* e sinonim cu posluşanie: „dat de *ascultare*=acela care este dat unuĭ bătrân spre a'ĭ servi în casă, saŭ care s'a trimis cu o afacere d'ale cenobiuluĭ afară“ (Costinescu).

Costachi Negruzzi, Scrisórea VII: „Stareţul îl rîndui spre *ascultare* la un bătrân sehastru ce locuĭa afară de monastire în munte, unde el petrecu treĭ anĭ în cea maĭ mare cucerie şi umilinţă...“

v. *Posluşnic*.

În Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera), Acta Ap. XXV, 23, *ascultare* ne întimpină cu sensul de „salle d'audience“:

...şi întrară întru *ascultare*...	...et introissent in auditorium...

unde şi'n Biblia Şerban-vodă 1688: „întrând la *ascultare*“, dar în Noul Testament din 1648: „întrând în polată...“

Ca formă archaică a genitivo-dativuluĭ, se observă la Coresi, Omiliar 1580,

quat. XVIII p. 14: „cu dragosté *ascultarei* nevoiĭa-se să biruĭascâ nevoĭa foameei...“

De asemenea în Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucurescĭ) p. 11: „ca feĕorii *ascultariei*...“

v. *Ascult.* — *Ascultămînt.*

[1] **Ascultàt,-ă**; part. passé d'ascult pris comme adjectif: écouté, obéi. Cântec *ascultat* din depărtare, fără ca să se auḑă cuvintele. Sfat *ascultat*. Vorbe *ascultate*. Căpitanĭ *ascultaţĭ* de ostaşiĭ lor.

v. *Ascult.*

[2] **Ascultàt** (pl. *ascultate*), s. n.; part. passé d'ascult pris comme substantif: audition, écoute, soumission. Sinonim cu ascultare, dar în graĭul de astăḑĭ funcţionând maĭ ales ca supin.

O colindă muntenéscă:

De-*ascultat* cin'l'asculta?
Buna maĭcă Precista
Şi sfînta Dumineca...
(G. D. T., Poes. pop. 44)

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „am aşeḑat cutióra lîngă mine pe masă şi, cu ţigareta aprinsă, m'am pus pe *ascultat*...“

Coresi, Omiliar 1580 (ap. Ciparĭu, Principia p. 209): „nu foame de păine şi de apâ, ce foame de *ascultatulŭ* cuvântului lu Dumnezeu...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Martie 11 (f. 27 b): „ş'au întăritu'şŭ inema şi mintĭa cu chititulŭ dumnădzăeştilorŭ scripturi, prădându tot cugetulŭ după *ascultatulŭ* luĭ Hristos...“

Ibid. Maĭu 10 (f. 122 a): „urechile să'ţ fie la *ascultatulŭ* sfintelorŭ cărţ...“

v. *Ascult.*

Ascultăcĭùne. — v. *Ascultare.*

Ascultămînt, s. n.; obédience. Sinonim cu ascultare. Corespunde întocmaĭ italianuluĭ ascoltamento. Ne întîmpină de doĕ orĭ în Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera):

Ep. Petri, I, 2:

... *ascultămăntul* şi stropiré sângelui...	...obedientiam et adspersionem sanguinis...

Ibid. 14:

...ca feĕorii *ascultămăntului*...	...quasi filii obedientiae...

unde în amîndoĕ locurile Noul Testament din 1648 şi Biblia Şerban-vodă din 1688 pun: ascultare.

v. *Ascultare.* — *-mînt.*

Ascultărèţ, -éţă. — v. *Ascultător.*

Ascultătòr,-óre, s. et. adj.; écouteur, écoutant, auditeur; soumis, obéissant; dépendant de, du ressort de. „Acela care ascultă fără a vorbi, cel ce pune urechea şi ascultă vorbe oprite a se sci, supus, plecat“ (Costinescu). Sinonim cu ascultoĭu, despre care veḑĭ la locul seŭ. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucurescĭ) are şi o formă ascultăreţ.

I. In sens fisic.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Ep. Iacobi I, 23:

...ori-cine ĭaste *ascultătorĭu* cuvântuluĭ, şi nu făcătorĭu...	...quis auditor est verbi et non factor...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 48): „pre cât greu bucatele vărtoasă stomahuluĭ slab aduc, pre atâta nesuferire aduce şi cuvântul nealcătuit la uréchĭa bine *ascultătoare*...“

Ibid. p. 93: „Acéste doaâ vestite şi nebiruite Monarhiĭ, o iubiţii miei *a-*

scultători, late în hotare, bogate în comoare, dése în oraşe...“

Mitropolitul Antim, Predice p. 121: „A povesti lucruri minunate este dat ómenilor celor învăţaţĭ, a îndulci cu vorba auḑurile *ascultătorilor*...“

II. In sens moral.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 17 b: „Toate acélĭa ce înpotrivă şi réle sintŭ, următoare, *ascultătoare* şi bune să fac...“, unde în contextul grecesc celor doĕ „urmatoare, *ascultătoare*“ corespunde numaĭ ἀκόλουθα.

Ibid. f. 28 a: „pre mine stăpânŭ, pre tine slugă, pre mine poruncitoriu, pre tine *ascultătoriu* a fi au poruncit...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. p. 22: „şi aşa câţi mai de'nainte era *ascultători*, atăţĭa atuncĭa să făcură învăţători...“, unde *ascultător* se ĭea în înţeles de „disciple“.

Zilot, Cron. p. 21: „aŭ început a arunca vinuiri asupra celor-lalţĭ paşĭ că n'aŭ fost *ascultători* povăţuirilor sale...“

Beldiman, Tragod. v. 973:

Moldova cum că'ĭ supusă, norodul *ascultător*,
Aŭ însciinţat la Pórtă cu chip încredinţător...

In acest înţeles graĭul cel vechĭu cunoscea sinonimul a s c u l t o ĭ u.

III⁰. In sens administrativ.

Miron Costin, Letop. I p. 253: „de atunce sânt luaţĭ Renii cu câte-va sate de Sultan Osman, sat de ţéră pre Dunăre *ascultător* c ă t r ă ocolul Galaţilor...“

Gheorgie Ştefan Vodă, 1656 (A. I. R. III p. 230): „acel sat Mihalcĕul au fost sat domnescu *ascultător* c ă t r ă ocolul Cernăuţilor...“

v. *Ascult.—Ascultoĭu.*

Ascultătùră (pl. *ascultăturĭ*), s. f.; audition, écoute. Se deosebesce de sinonimiĭ a s c u l t a r e, a s c u l t a t, a s c u l t ă m î n t, printr'o nuanţă pejorativă.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXII p. 2: „de vămŭ desface uşile auzului, însă nu ocărâlor şi *ascultâturilor* spurcate, ce învăţâturiei dumnezeĭască...“

Dicţionar Mss. bănăţenesc circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Askultèturĕ.* Auscultatio.“

v. *Ascult.—Ascultare.—* ²*Ascultat.—-ură.*

Ascultòĭu,-óe, adj.; attentif, docile, soumis, obéissant, obligeant. Sinonim cu a s c u l t ă t o r în sensul cel moral, neîntrebuinţându-se nicĭ o dată în înţeles fisic, nicĭ în cel administrativ. Cuvînt fórte frumos, despărut astăḑĭ din graĭu, dar care nu e rar în vechile texturĭ moldovenescĭ, şi chĭar la Muntenĭ. Se ḑĭcea: a f i *ascultoĭu* şi a s t a *ascultoĭu*.

Budaĭ-Délénu, Dicţionar Mss. (în Muz. istor. din Bucurescĭ): „*Ascultoĭu*, gehorsam, folgsam“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 382 a: „Zachei mainte de ce învăţâ credinţa a créde, stâtu de fu îndurat, fu *ascultoĭu*, fu milostiv...“

Ibid. f. 311 a, cuvîntul e repetat de treĭ orĭ: „...ĭatâ şi peştii în Mare pre dzisa lui stâturâ *ascultoi* şi voĭa lui înplurâ; de-aci să cunoaştem şi noi putérĭa lui şi pre învăţătura lui să stâm *ascultoi* carii nu simtem peşti fără graĭu şi fără mente, că ne-au dzis unulŭ altuĭa să aḑutâmŭ şi unulŭ altuĭa să priimŭ; ĭatâ că apostolii la trébâ unul altui aḑutară şi pre dzisa domnu-său stăturâ *ascultoi*...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 128 a: „să fii *ascultoi* şi înpăcătoriu şi întregŭ şi toate cuvintele le grăĭaşte cu smérenie...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Aprilie 27 (f. 99 b): „fiindŭ isteţŭ la

carte şi s m e r i t ŭ şi *ascultoĭ*, fu ĭubitŭ dascaluluĭ său...“

Ibid., 9 Maĭ (f. 115 a): „boĭariĭ cetăţâlorŭ siliĭa să să arate la 'mpăratulŭ *ascultoĭ*...“

Acelaşĭ, Paremiar 1683 f. 23 a (Prov. XXI, 28):

Martorulŭ mincinosŭ peri-va, ĭară omulŭ *ascultoĭu* ferindu-sâ va grăi...	Testis falsus peribit, vir autem o b e d i e n s custoditus loquetur...

Ibid. f. 37 a (Ep. Ap. Petri I, 2, 18):

Slugile, fiţ *ascultoĭ* întru totŭ stăpânilorŭ voştri....	Servi, s u b d i t i estote in omni timore dominis...

Ibid. f. 38 b (Prov. XIII, 1):

Fiĭulŭ cu minte bună *ascultoĭu* tatăluĭ...	Filius astutus o b e d i e n s patri...

Pe când *ascultoĭu* e „obediens, subditus“, pe a s c u l t ă t o r mitropolitul Dosofteĭu îl întrebuinţéză cu înţeles de „auditor“, bună-óră Parem. f. 10 a (Es. III, 3):

... şi măestru tăslar mare şi'nţălept a s c u l t ă t o r ĭu...	...et sapientem architectum et prudentem a u d i t o r e m...

Alăturĭ cu *ascultoĭu*, ne întimpină la Dosofteĭu nu o dată forma paralelă l u c r o ĭ u:

Parem. f. 38 b (Prov. XIII, 1):

In pohte ĭaste tot acel fără de lucru, ĭară mânule lucroilorŭ la nevoinţâ...	In desideriis est omnis otiosus, manus autem fortium in sedulitate...

Tot acolo f. 20 (Prov. VI, 8):

...te du la albină de te'mvaţâ cătă-ĭ de l u c r o a e...	...vade ad apem, et disce quomodo o p e r a r i a est...

De asemenea forma u s t u n o ĭ u, ibid. f. 36 b (Job II, 7):

...lovi pre Iovŭ cu zgaibâ u s t u n o a e dela piĕoare până la capŭ...	... percussit Job ulcere m a l i g n o a pedibus usque ad caput...

U s t u n o ĭ u este în fond acelaşĭ cuvînt cu u s t u r o ĭ u, pentru care Cihac (I, 303) admite un prototip latin u s t u l o n i u m. De aceĭaşĭ formaţiune este érăşĭ u r d̦ ó e „seuil“ şi s c h i m b ó e: „la o cotĭugă saŭ teleguţă o parte se chiamă în Bucovina s c h i m b ó e“ (S. F. Mariau, Descântece p. 58).

Acelaşĭ sufix -o ĭ u = lat. -o n i u m se cuprinde şi'n cuvîntul a r d̦ o ĭ u.

In tóte casurile ne întimpină următorul paralelism:

a r d̦ o ĭ u — ardĕtor,
s c h i m b o ĭ u — schimbător,
u r d̦ o ĭ u — urditor,
u s t u r o ĭ u — usturător,
l u c r o ĭ u — lucrător,
ascultoĭu — ascultător...

Pe când forma cu -t o r are tot-d'auna un sens fórte general, acea cu -o ĭ u exprimă o restrîngere saŭ o specialisare. In limba latină sufixul -o n i u s avea o funcţiune şi maĭ specialisătóre, întrebuinţându-se maĭ ales la formaţiunea numilor personale: Pedonius, Scribonius, Favonius, Pomponius, Petronius, Trebonius, Mellonia, Populonia, Fessonia, Aquilonia etc.

v. *Ard̦oĭu*. — *Ascult*. — *Ascultător*. — *-oĭu*.

Ascùnd (*ascuns, ascundere*), vb.; cacher, dissimuler. Latinul a b s c o n d o (=ital. ascondere, span. esconder etc.). „A *ascunde*, a p i t i, a p i t u l a, a face să nu se véd̦ă ce-va“ (Costinescu). De asemenea a face să nu se aud̦ă, de unde póte să fie sinonim cu t a c, bună-óră în Pravila Mateĭu Basaraba,

1652, p. 232: „Or-cine va *ascunde* şi va tăcé uciderè şi moarte tătâne-său saŭ a fiiu-său saŭ a mueriĭ luĭ...“

Omiliar dela Govora, 1642 p. 452: „dară voĭ, balamuţilor, pentru ce rănjiţ spre mine şi'm porunciţ să *ascunzu* cu tăcérè atâta putére a făcătoriului mieu de bine...?“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noem. 4 (f. 104 b): „nu *ascunde* nice tăgădui de ce te voiu întreba...“

Ascund este în opoziţiune cu vědesc, arât, etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 92 b: „nu mai putu să tacă şi să'ş *ascundză* răutăţile sale, cunoscându că preste puţină vréme se voru vădi...“

Ibid. f. 49 a: „véstĭa lui nu să putu *ascunde*, ce eşi aciişŭ pretĭutindiré...“

Ibid. f. 113 b: „fugirâ toţi ucenicii lui şi de frica Jidovilor să *ascunsârâ*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 34): „cu anevoe un gând în doaă inimi a să *ascunde* poate...“

I. Văcărescu p. 122:

Ce e sus, s'*ascunde*
Cine scie unde
Supt acea perdea,
Care n'o rădică
Dicênd că ni-e frică,
Nu-l putem vedea...

Alexandri, Sfirşitul ĭerneĭ:

Lumina e maĭ caldă şi 'n inimă pĕtrunde;
Prin rîpĭ adâncĭ zăpada de sóre se *ascunde*...

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, III: „luna se *ascunsese*; câte-va stele pribege se ivĭaŭ unde şi unde pintre norĭ...“

Acelaşĭ, Toderică: „se duse să'şĭ *ascundă* pĕcatele şi ticăloşia...“

Doĭnă din Ardél:

De urît te poţĭ *ascunde*,
Dar de dragoste n'aĭ unde,
Că ori-unde te-aĭ *ascunde*,
La inimă tot pătrunde...

(J. B., Trans. 9)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 41: „nice puţinel nu am veseliĭa ceştiĭ lumi, ce e în puţiné vréme, ce pururé mă *ascunzu* în pustii şi măguri, întru vrătoape şi întru propăsteniile pământului...“

Ibid., p. 190: „s'au sălăşluit întru măguri, în peşteri şi întru prăpăsteniile pământului, *ascundé*-să întru pustii ca să nu prăvască spre lume...“

„A se *ascunde* în gaură se ḑice de vînat: s'enclotir. A se *ascunde* după brazde, după gloduriĭ, se ḑice de potîrnichĭ: se motter“ (Costinescu).

Proverbĭ:

„*Ascunde*'ţĭ cĭomagul de câĭnĭ, că maĭ reŭ te muşcă“ (Ispirescu, în Tocilescu, Rev. I p. 234).

„O să cauţĭ în gaură de şérpe să te *ascundĭ*“ (Pann, Prov. III, 51).

„Suliţa or-şi-unde nu se póte *ascunde*“ (ibid. I, 29).

Acelaşĭ proverb la Cantemir, Chron. II p. 21: „vază acmu, de să poate *ascunde* suliţa în sac...“

Zilot, Cron. p. 16, proverb de origine biblică: „lumina in sfeşnic nu s'*ascunde*, nicĭ cetatea d'asupra munteluĭ...“

Proverb ardelenesc: „nu *ascunde* mâţa, că i se vĕd unghiile“ (Iosif H. Lita).

Proverb moldovenesc: „dracul se *ascunde* în barba popeĭ [et in cunno mulieris]“ (C. P. Scheletti, Fălciiu, Crasna).

„A se *ascunde* după deget“ (Baronzi, Limba română p. 48), când cine-va nu scie a se *ascunde*, astfel încât toţĭ îl vĕd.

Archaisme:

E des în vechile texturĭ perfectul organic *ascunş* în loc de analogicul *ascunseĭ*. Ciparĭu (Principia p. 167-8) aduce ca exemple din Coresi (1577 şi 1580), din Tordaşi (1581), din Noul Testament dela Belgrad (1648), din Psaltirea

luĭ Silvestru (1651) şi chiar din Biblia Şerban-vodă (1688):

„dereptaté ta nu *ascunşŭ* întru inema mé...“;

„întru inema mé *ascunşŭ* cuvintele tale...“;

„duşu-mâ de *ascunşu* somulŭ tău în pământŭ...“;

„merşŭ şi *ascunşu* talantulŭ tău...“;

„nu *ascunşŭ* mila ta...“;

„intru inima mĭa *ascunşu* cuvântul tău...“;

„merşŭ şi *ascunşŭ* la Efrat...“

In dialectul macedo-român e obicĭnuită numaĭ acéstă formă: *ascumşu* (Dr. Obedenaru).

Ca şi italianul a s c o s i, *ascunş* vine din latinul vulgar a b s c o n s i în loc de clasicul „abscondi“.

Coresi, 1577 ps. LIV:

...şi să vré urătorĭulŭ mieu spre mine mare cuvânta, *ascunde*-mâ-vré d'insŭ...	...et si is qui oderat super me magna locutus fuisset, abscondissem me utique ab eo...

Infinitiv nescurtat:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: „lacrămile acolo nu vor ajuta, a scăpa n'au unde, loc de a să *ascunderé* nu ĭaste...“

Ion Neculce, Letop. II p. 272: „slujnicile din casă le bătea să spuĭe banĭ şi odoare şi haĭne mistuite şi bucate ce avusese; şi se aflară multe mistuite şi ascunse pin ţară pe la prietenĭ, după cum este obiceĭul celuĭ fugar a *ascundere*...“

Acusativ personal fără p r e:

Pravila dela Govora, 1640, f. 104 a: „Oare-cine *ascunde* tălharĭu şi 'lŭ va pitula...“

In graĭu se rostesce de o potrivă: *ascund* şi *ascunḑ*, *ascundă* şi *ascunḑă*. La prima personă, forma cu *ḑ* e rară în vechile texturĭ, dar ne intimpină une-orĭ în Omiliarul dela Govora, 1642, şi în Biblia Şerban-vodă, 1688, bună-óră p. 655: „şi altuĭa, den ce am luat, avuţiĭa ei nu *ascunzŭ*...“

v. [1.2]·*Ascuns*.

Ascùndere (pl. *ascunderĭ*), s. f.; l'infinitif d'a s c u n d pris comme substantif: action de cacher, de dissimuler. T ă ĭ n u ĭ r e. P i t i r e. P i t u l a r e.

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLIII: „acela ştie *ascunderĭa* inimiĭ...“

v. *Ascund.—Ascunsóre*.

Ascunḑètòr,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui cache, qui dissimule. Care a s c u n d e, făcênd nevĕḑut saŭ neauḑit. Se întrebuinţéză cu multă eleganţă în poesia poporană.

Balada „Toma Alimoş“:

Inchina-voĭu codrilor,
Ulmilor şi fagilor,
Braḑilor, paltinilor,
Că'mĭ sînt mie frăţiorĭ,
De pòterĭ *ascunḑĕtorĭ*...
(G. D. T., Poes. pop. 582)

Balada bănăţénă „Gruĭa luĭ Novac“:

Să ne luâm pept la pept,
Ar fi dóră maĭ direpţ;
Săbĭile's înşelătóre,
De vieţĭ repunĕtóre,
De tărĭĭ *ascunḑĕtóre*...
(Col. l. Tr. 1882 p. 622)

[1]·**Ascunḑetóre**, adj. f. — v. *Ascunḑetor*.

[2]·**Ascunḑetóre**, s. f. — v. *Ascunsóre*.

Ascunḑetùră. — v. *Ascunsură*.

[1]·**Ascùns,-ă**, adj.; part. passé d'a s c u n d pris comme adjectif: caché, dissimulé. P i t i t. P i t u l a t. T a ĭ n i c.

In gura poporuluĭ se aude cu acelaşĭ sens: s ĕ c r e t, s ĕ c r é t ă.

Ascuns nu vine din clasicul latin „absconditum“, ci din vulgarul a b s c o n s u m = ital. a s c o s o.

Udrişte Năsturel, în prefaţa la Omiliarul din Govora, 1642: „ca un izvor *ascunsŭ* în pământul inimii noastre cel secetos şi uscat de învăţătură, cu ajutorĭul luĭ Dumnezeu şi îndemnaré duhuluĭ aceluĭa scurmat'am cu tămpâ minté mĭa şi am scos acestŭ izvor de apâ dulce şi pururé curătorĭu, adăpătoare de suflete omeneşti...“

Şĭapte taine, 1644, p. 174: „cercetédză toate lucrurile omului céle trupeşti şi sufleteşti céle *ascunse* şi n e v ă d z u t e...“

Mitropolitul Varlam 1643 f. 16 b: „locurile céle *ascunse* unde să facŭ curviile, uciderile, nedireptăţile...“

Ibid. f. 163 a: „şi déca vădzu muĭarĭa acéĭa că-i arătă vinile ei céle *ascunse* Domnulŭ nostru Is. Hs., credzu...“

Cantemir, Chron. I p. 212: „mincĭunĭ cu voroava frumoasă *ascunse* şi cu numele adevăruluĭ căptuşite...“

Ibid. p. 328: „pizmă *ascunsă* de demult în pântece dospind...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 9: „vrând să prindă pre boierĭi Munteneştĭ la mănă, aŭ şedut Grigorie Vodă *ascuns* în Ţarigrad...“

I. Văcărescu p. 501:

> Din dulcĭ ochĭ fulger *ascuns*
> Fără veste m'a pătruns!...

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „potlogarĭĭ, de care gemea oraşul, şedênd *ascunşĭ* pintre rîsipurĭ, pândĭaŭ pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întórce a-casă...“

Locuţiune: „stă *ascuns* ca un liliac“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

v. *Ascund.* ² *Ascuns.* — *Sĕcret.*

²·Ascùns (pl. *ascunse*), s. n.; part. passé d'a s c u n d pris comme substantif: état d'une chose cachée, secret, mystère. T a ĭ n ă. Sinonim cu a s c u n d e r e, dar arătând stare, nu acţiune.

Coresi, 1577, ps. XVI:

...şi cu *ascunsele* tale împlu-se zgăulŭ lorŭ...	...et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum...

ps. XVIII:

...de *ascunsele* méle curăţéşteme...	...ab occultis meis munda me...

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XVIII:

...că acela cunoaşte *ascunsele* inemiĭ...	...ipse enim novit o c c u l t a cordis...

Ibid. ps. LXIII:

...întru să sâgĭate î n t r' *ascunsurĭ* pre cel fără vină...	...ut sagittent i n o c c u l t i s immaculatum...

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 242 a: „Domnul Hs. cela ce şti şi véde t a i n e l e şi toate *ascunsele*...“

Ioan din Vinţi, Molitv. 1689 f. 40 a: „Dumnedzăulŭ nostru, cela ce toate le cruţi şi de toate grijeşti, ştiĭ *ascunsele* omeneştĭ şi înţălégeré tuturora o aĭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „dreptul gĭudecător întăĭ pre sine de drept, apoi pre altul de strîmb gĭudecă, şi întăĭ *ascunsul* inimii sale de făţărnicie curăţéşte, apoi pre altul din nevoe al izbăvéşte...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIII:

> Că el *ascunsul* de inimĭ ştie,
> Cine ce au lucrat din pruncie...

P. Ispirescu, Snóve ²· p. 47: „Ba că o fi una, ba că o fi alta. Aş! nu pu-

tea el ghici *ascunsul* vorbelor bătrânuluĭ...“

In unire cu diferite prepositiunĭ, *ascuns* formézĕ următórele locutiunĭ adverbiale:

1⁰. pre *ascuns*, pe *ascuns*, p'*ascuns*. In opositiune cu a ĭ e v e a saŭ d e f a ţ ă; sinonim cu p e f u r i ş.

Act dela ostaşiĭ muntenescĭ cătră George Rakotzi, 1635 (Col. l. Tr. 1874 p. 216): „căte vom înţelége ori a i é v é ori p r e *ascunsu* înpotriva mării sale, coconilor şi credinčoşălor, acélé de timpuriu i le vom ivi...“

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 62: „nice p r e *ascunsŭ*, nice d e f a ţ ă să îndrăznéscă...“

Pravila Moldov. 1646, f. 58: „cela ce va găta nişte bucate sau băuturĭ şi le va găta p r e f u r i ş, ce să dzice p r e *ascunsŭ*, face prepusŭ cum să dĭa altui cuiva să să otrăvască...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 18: „Gheŭca Logofătul umbla şi pentru sine, ĭar foarte p e *ascuns*, ĭar la a ĭ e v e a umbla pentru Duca Vodă...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 35: „pre binele cel de obşte deapururea îl răstoarnă nevoinţele cele p r e *ascuns*, şi maĭ ales la Turc...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 197: „aŭ triimes p e *ascuns* om de aŭ văzut cetatea cu ochiĭ...“

Ibid. p. 217: „aŭ răpezit p e *ascuns* de l'aŭ luat de acolo şi l'aŭ dus la Némţ...“

Ibid. p. 271: „Atuncea Beĭzadea aŭ scris un arz la Impăratul p e *ascuns* şi părĭa pe Neculachi...“

Caragia, Legĭuire 1818 p. 83: „Fur zicem celuĭ ce fură, adecă ĭa p r e *ascuns*...“

Beldiman, Tragod. v. 785:

Şi pe Ban Ioan Tăutul i se dă într'ajutor,
Om bĕtrân şi cu sciinţă, şi în condeiŭ lucrător.

Îĭ grăbesc ca să purcégă, dar în t a ĭ n ă, pe *ascuns*,
Să nu se dé Eterieĭ în cât de puţin prepus...

A. Pann, Prov. II, 104:

Asfel ca mergênd o dată şi 'n oglindă căutând,
Vĕdêndu-se 'nţoţonată, o aud p'*ascuns* dicênd:
Ah! acum mĕ cunosc bine!...

2⁰. î n t r u *ascuns*, î n *ascuns*.

Coresi, 1577, ps. C:

... ce cleveti în *ascuns* soţulŭ său, acesta mânai...

...detrahentem s e c r e t ò proximo suo, hunc persequebar...

Legenda Sf-eĭ Parasceve circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 145): „şi ruga-se ei î n t r u *ascunsu* în tot časul...“

Moxa, 1620, p. 353: „avé Divsesŭ vrăjmâşie pre Palamid î n t r u *ascunsŭ* şi'l părâ cătră înpăratul cu hitlenşug..“

Fragment biblic sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 421): „întrebâ'l î n t r u *ascunsu* la uréche ca să nu fie arătatŭ f ă ţ i ş ŭ...“

I. Văcărescu, p. 121:

Ḑioa nu am pace,
Nóptea n'am ce'mĭ face,
Rĕŭ mi-e î n t r *'ascuns*:
Unde cer dreptate,
Surda rĕutate
Nu'mĭ dă nicĭ respuns...

A. Pann, Prov. I, 87:

Vine óre-cine în *ascuns*, p e t a ĭ n ă,
Şi 'l fură de 'l lasă fără nicĭ o haĭnă...

3⁰. p r e *ascuns*, p r i n t r' *ascuns*, p r i n *ascuns*.

Moxa, 1620, p. 386: „Theodora p r e *ascuns* ţiné sfintele icoane...“; şi maĭ jos pe aceĭaşĭ pagină: „până atunce cinstĭia p r e n t r *'ascunsŭ* sfintele icoane...“

Zilot, Cron. p. 25: „ĭar pe de altă parte, p r i n t r *'ascuns* n'aŭ zabovit a mesteşugi năravul dobândirĭi de banĭ...“

Doĭnă oltenéscă:

Toţĭ se uĭtă ca la urs
Şi fac sfaturĭ p r i n *ascuns*
Să ne facă vr'un neajuns...
(G. D. T., Poes. pop. 318)

4°. p e s u b *ascuns*.
Doĭnă din Ardél:

Vaĭ de mine, ce-am ajuns!
Să ĭubesc p e s u b *ascuns*...
(J. B., Trans. 81)

„Celuĭ ce face vre-un reŭ p e s u b *ascuns*, poporul ĭĭ ḑice că muşcă d e - a - f u r a t a ca cânele...“ (M. Juĭca, Trans., c. Srediştea-mică).

Este interesant de a găsi într'unul din cele maĭ vechĭ texturĭ românescĭ forma *auscuns*, care reproduce întocmaĭ pe latinul a b s c o n s u m.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 455): „toate *ascunsurile* se vor i v i“; dar tot acolo de doŭ orĭ (p. 456): „toate *auscunsurile* înainté feţeei salĭa...“ şi (p. 458): „întru *auscuns* hitleni aţi fostu...?

In loc de „î n *ascuns*“, în munţiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ se ḑice: „Să vorbim î n s ê c r e t“ (Foişóra din Sibiĭu 1886 p. 5).

v. *Ascund.* — *Ascundere.* — [1] *Ascuns.* — *Sĕcret.*

[3] **Ascùns**, adv.; secrètement, en cachette. Din causa locuţiunilor adverbiale: p e a s c u n s, î n a s c u n s, p e s u b a s c u n s etc., simplul *ascuns* funcţionéză fórte rar ca adverb.

Zilot, Cron. p. 30:

Vaĭ de tine, ticălósă ţéră, la ce aĭ ajuns!
Acum ţi-a sosit peirea, şi te tînguesc *ascuns*...

v. [1.2] *Ascuns.*

Ascùnsă, s. f.; état d'une chose cachée, secret, mystère. Sinonim cu masculinul *ascuns*, dar întrebuinţat fórte rar.

Coresi, Omiliar 1580 (ap. Ciparĭu, Principia p. 212): „şi *ascunsa* acelora a tuturora descoperi-se-va lucrulŭ lor şi cuvintele a mijlocŭ...“

v. *Ascund.* — [2] *Ascuns.*

Ascùnsele (de-a), s. indécl.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. După regiunĭ, acest joc copilăresc are o mulţime de sinonimĭ: a j u m i t u l, m i j ó r c ă, m i j ó t c ă, d e - a m i j a, d'a-c u c u l, j u m e t c ă, p i t u l i c ĭ c ă etc. Se ḑice şi: d e - a a s c u n s u l saŭ d'a - v ' a ţ ĭ - a s c u n s.

v. *Ajumitul.*

De la Vrancea, Sultanica p. 225: „... băeţiĭ o tuliră d'alungul vieĭ, strigând în góna lor:

„— Cine vrea d'a „puĭa-gaĭa“ să'ĭ adune cu tigaia?

„— Cine vrea d'a „v'aţĭ *ascunselea*“?

„— Cine d'a „hîra“ care tae vina?

„— Cine etc.“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 51: „o porniaŭ de vale, peste părĭŭ, în luncă, şi se jucaŭ de-a *ascunsele* prin tufiş. Sara se întorceaŭ obosiţĭ...“

Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 139: „Băieţiĭ asvîrlĭaŭ cu mingea şi cu arşicele, iar fetele cele micĭ se jucaŭ d'a *ascunsele* saŭ d'a baba órba, alergând ca nisce căprióre prin ierba cea verde şi móle spre a prinde fluturĭ saŭ a culege florĭ...“

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. p. 187) observă: „unele din jocurile copiilor românĭ sînt pînă astăḑĭ o reproducere neschimbată a celor ce se practicaŭ de copiiĭ greco-italĭ cu 20—25 secolĭ în urmă. Monumentele figurate, obiectele de artă şi scriitoriĭ vechimiĭ ne sînt marturĭ neîndoioşĭ despre adevĕrul acesta. Ĭată, spre exemplu, cum se exprimă Pollux despre ἀποδι-

δρασκίνδα, care nu era alt-ceva decât jocul nostru *d'a ascunsele* saŭ „d'a v'aţĭ ascuns“ : Unul dintre ceĭ ce se jócă se aşédă în mijlocul tovarăşilor şi, dela sine, îşĭ închide ochiĭ, afară numaĭ dacă vr'un altul n'ar fi însărcinat să i'ĭ ţină închişĭ. Jucătoriĭ o ieaŭ la fuga (*ἀποδιδράσκουσι*) şi se răsipesc. Atuncĭ cel care este (de rând, care se face), deschidênd ochiĭ, începe să'ĭ caute, ĭar dînşiĭ trebuĭ să'şĭ dea tóte silinţele ca să ajungă înainte de dînsul la locul hotărît (*ἐις τὸν τόπον τὸν ἐκείνον*)...“

La acest joc, copiiĭ rostesc o mulţime de recitative, unele obicĭnuite într'un loc şi altele în altul, din carĭ o samă resfrâng într'un mod fórte curios diferitele epoce din istoria Românilor : epoca fanariotică, epoca slavică, epoca tătăréscă, etc.

Aşa recitativul :

O pi | sec na | sec na | pi
kes tin | boli | na co | sti
tzan găr, | man găr
na caf | to
ti af | to be
len gher | buf!...

este o scălciare din grecesce :

ὁποῖος ἔκλασε νὰ πιεῖ
καὶ σ' τὴν Πόλι ν'ἀκουσθῇ...

Tot la Grecĭ se referă recitativul :

Trântiĭ una, trântiĭ două,
trântiĭ, vere, pîn' la nouĕ :
trântiĭ fĕta Greculuĭ
pe malul Petreculuĭ.
Veni Grecul mânios
cu cuţitul ruginos :
— dă'mĭ, Voĭco, cheiţele
să'mĭ descuĭu lădiţele,
să'mĭ scot cununiţele,
să'mĭ cunun fetiţele!
— Vaĭ de mine, nu's la mine,
ci's la popa din Popescĭ
sus în casele domnescĭ,
unde fétă vacele,
unde ouă raţele...

Următorul recitativ pare a se referi la Italienĭ :

Eşĭ, fetiţă,
la portiţă,
că te-aştéptă Talion,
Talion, fecior de Domn,
cu tichiă
de frânghiă,
cu pénă
de ciocârliă,
cu căruţa Raduluĭ,
cu caĭ 'mpĕratuluĭ,
cu bicĭul cumnatuluĭ
în mijlocul satuluĭ.
Dorobanţ, banţ,
clanţ!

E nu maĭ puţin interesant numele propriŭ Tibiş cu femininul Tibişóra :

Musca mare treĭera,
a maĭ mică vîntura
două mere,
două pere,
două fuse daurele.
Mĕ duseĭ la Măgurele
cu rochiţa d'aurele.
Bou'n cincĭ,
bou'n cincĭ
după casa luĭ Tibiş :
Tibişóra,
Roşcodana.

Înriurirea slavică este învederată în recitativul :

Ije, ije
[mije, mije]
panimatca,
coţobeĭca,
cuţitele Domnuluĭ,
sabia curcanuluĭ,
limbiricĭ,
custuricĭ,
cioc,
boc,
trecĭ la loc!

unde „ije, ije“ este paleo-slavicul иже, ĭar „panimatca“ e polonul „pani matka“.

In fine, Tătariĭ ne întîmpină în recitativul :

Cine s'o uĭta
Să'ĭ sară ochiĭ
În pùtina cu boghiĭ,
Din par în par
Pîn' la uşa luĭ Tătar...

v. [1]·*A* (p. 35). — [2]·*Armaş.* — *Codomlc.* — [2]·*Joc.*

Ascunsóre (pl. *ascunsorĭ*), s. f.; cachette, guet-apens, affut. Locul unde cine-va stă ascuns pentru a nu fi vĕḑut saŭ pentru a năvăli pe furiş asupra cuĭ-va.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Jes. Nave VIII, 9:

Şi ĭ-āu trimisŭ pre ei Iisusŭ, şi au mersu la *ascunsoare...*	Et misit eos Jesus, et iverunt ad insidias...

Când însă se ascunde cine-va saŭ ce-va numaĭ pentru a fi maĭ în pază, atuncĭ se ḑice maĭ bine ascunḑétóre.

I. Ruset, traducênd pe Molière (Sgârcitul, Buc. 1836) p. 21: „nu e maĭ puţină grijă ĭar de a nemeri în toată casa o ascunzătoare sigură, căcĭ pentru mine sipeturile îmĭ sînt bănuite, casele de fier n'au nicĭ o credinţă...“

I. Créngă, Anecdotă (Conv. lit. 1883 p. 114): „moş Ion Rótă fiind ţĕran, cum v'am spus, deşi se'nvrednicise a fi acum pintre boerĭ, nu avea ascunḑĕtorĭ în sufletul seŭ...“

Costinescu, Vocab. I, 73: „Ascunḑetóre, colţ ascuns, maĭ puţin vĕḑut=recoin“.

v. *Ascund.* — *-óre.*

Ascùnsul. — v. *Ascunsele.*

Ascunsùră (pl. *ascunsurĭ*) saŭ **ascunḑĕtură** (pl. *ascunḑĕturĭ*), s. f.; état de celui qui se tapit, qui évite d'être vu. Cuvînt rar întrebuinţat, fie sub o formă, fie sub cea-laltă.

Ascùt (*ascuţit*, *ascuţire*), vb.; aiguiser, affiler, rendre tranchant. Se ḑice de o potrivă: *ascut* şi *ascuţ*, *ascută* şi *ascuţă*. Se aude chĭar *ascuţesc*, ĭar la infinitiv: a *ascute*, alăturĭ cu: a *ascuţi*. „A face o armă, o unéltă de fer saŭ de lemn să tae, să înţepe; a da la tocilă“ (Costinescu). Se întrebuinţéză fórte des despre ceĭa ce împunge, înţépă saŭ petrunde într'un sens figurat: pénă satirică, limbă muşcătóre, voce supţire pĕtrunḑĕtóre, etc.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 1 b: „să'ş gâtĭască armele şi să le *ascuţâ*...“

Cantemir, Chron. II p. 239: „precum înpăraţiĭ asupra lor sabiĭa, aşé scriitorĭi condeĭul îşĭ *ascut*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXIX:

Ascuţâră limba lor ca de şĭarpe...	Acuerunt linguam suam sicut serpentis...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 157): „Tótă jigania cumplită colţii âş tociia, şi toată pasirea rumpătoare pintiniĭ âş *ascuţiia*; cucoarele cu buĭunele bucuma, lebedele cântecul cel de pe urmă a morţiĭ cânta...“

Balada „Rusalin“:

De ce *ascuţĭ* la cuţit?
Mie tare mĭ-e urît!...
(Reteganu, Trandafirĭ p. 25).

Cântec poporan despre „Muĭerea rea“:

Mĕ judecă cum îĭ place,
Traĭul cu oţet mi'l face,
Strigă şi'şĭ *ascute* glasul
De s'aude în tot cĕsul...
(Marian, Bucov. II, 77)

A'şĭ *ascuţi* picĭórele = a rumpe la fugă, a fugi ĭute.

O poveste din Ardél: „Olariĭ se duc şi ĭeaŭ galbiniĭ, lasă calabalicul Catrineĭ pînă la cel din urmă cratiţ schĭop, îşĭ *ascut* picĭórele şi du-te! Pasă-

mi-te, n'aveaŭ poftă să dee față cu Vlad..." (Tribuna din Sibiiu, 1885 p. 810).

Inima se *ascute* = se agerește, se face mai îndrăznéță.

Urechea, Letop. I p. 124: „Ștefan Vodă având inimă aprinsă spre lucruri vitejești, îi părea că un an ce n'au avut trébă de războae, că are multă pagubă, socotind că și inimile voinicilor în războaie trăind se *ascut*..."

Același, p. 114: „Crezând Leșii acela cuvânt, aŭ lăsat să hie pre îngăduința luĭ, și s'aŭ întors; ĭar Bogdan Voda se *ascuția* ca să'ĭ poată vâna unde ar pute; ce simțind aceste oamenii luĭ Alexandru Vodă, aŭ spus Leșilor să nu se încréză, ce să se păzéscă; ĭară Leșii fiind de înșălăcĭune cuprinși, nu băgară în samă..."

Bănățenesce, a se *ascuți* către cine-va, însémnă a'l amenința (S. Lĭuba, c. Maĭdan).

Lexicon Budan, 34: „Imĭ *ascuț* dinții spre ce-va = aștept ce-va cu mare poftă".

Derivațiunea luĭ *ascut* din latinul acuo saŭ chĭar din acutum, ca și aceĭa a vorbeĭ „cuțit" din „culter" (Cihac, I, 18, 72), sînt nesce imposibilități fonetice. Maĭ bună ar fi etimologia din ex-acutum (Lex. Bud.), care cel puțin explică pe *s*; dar și de acolo s'ar fi născut românesce „săcut", nu *ascut*. După cum „cuțit" se trage dela „cute=lat. cotem", adecă o unéltă trecută prin cute, tot așa de acolo vine și *ascut*, — o derivațiune indicată deja de d. Șaĭnénu (Dicț. româno-german p. 25). Ambele presupun un prototip latin vulgar: cotio (cotitum, cotire), de unde *ascut* prin forma ex-cotio saŭ ad-ex-cotio. Sensul fundamental al luĭ *ascut* este acela de a da o armă saŭ o unéltă pe cute.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 122: „cuțitul pre cute să *ascute* și în simceoa briciuluĭ intorcându-să, părul peste simțire despică..."

Dosofteĭu, 1673, f. 84 a:

Ca dintr'un brič ascuțât pre cute,
Fač vicleșug și 'nșelăcĭunĭ multe...

Expresiunile ca: „a se *ascuți* prin resbóe", „a se *ascuți* către cine-va", „limbă ascuțită", „respuns ascuțit" etc. se pot alătura cu figura ciceroniană: „iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant".

v. *Ascuțit.* — *Cuțit.* — *Cute.*

Ascùț, **Ascuțèsc** } v. *Ascut.*

Ascutélă. — v. *Ascuțitură.*

Ascuțire (pl. *ascuțirĭ*), l'infinitif d'ascut pris comme substantif: action d'aiguiser, d'affiler, d'affuter, aiguisement. Sinonim cu ascuțitură (Costinescu), care însă nu se ĭea în sens figurat, pe când *ascuțire* se întrebuințéză maĭ adesea despre minte.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, pref. f. IX: „îngerĭasca istecĭune și a minții *ascuțire*..."

I. Văcărescu, p. 293:

In el năravurĭ îndreptați,
Dați *ascuțirĭ* la minte;
Podoabe limbeĭ voastre dați
Cu Românescĭ cuvinte...

v. *Ascut.* — *Ascuțitură.*

Ascuțiș. — v. [2]*Ascuțit.*

[1]**Ascuțìt,-ă**, part. passé d'ascut pris comme adjectif: aiguisé, affilé, tranchant, fin. Tăios. Înțepător. Pătrunzător. Când e *ascuțit* numaĭ vîrful unuĭ lucru, se ḑice sîmcelos saŭ sîmcelat.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 21 b:

Mĭ-am păzât drumul pre căĭ vărtoase,
Petrĭ-*ascuțâte* și sâmceloase...

Ion Neculce, Letop. II p. 370: „paloșe simcelate în vărf, de amăndoă părțile *ascuțite*...“

Moxa, 1620, p. 371: „o, pizmă! de începutŭ vrăjmașe, fiară cumplită, tălharĭu, scorpie veninoasă, șarpe mușcătorĭu, segétă fără fierŭ, sulită *ascuțită*, viață fără pace, cătŭ rău faci și căți muncești!...“

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIV:

...săgețăle tale 's *ascuțâte*...	...sagittae tuae acutae...

Coresi, 1577, ps. LI:

...ca bricĭu *ascuțitŭ* fapt'ai înșelăcĭune...	... sicut novacula acuta fecisti dolum...

Șĭapte taine, 1644, p. 102: „spată de îmbe părțile *ascuțită*...“

Dosofteĭu, 1680, ps. LVI:

Fiiĭ oamenilor, dințiĭ lor arme și săgeț, și limba lor paloș *ascuțât*...	Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus...

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 117 a: „sabiĭa cĭa di îmbe parțile *ascuțită*...“

Mitropolitul Antim, Predice p. 4: „fulgerând nu dic cu fulgerele săbiilor celor *ascuțite*, ci numaĭ cu strălucirile uneĭ vieți bune...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 50: „Și s'aŭ scris la stéguri, maĭ mulți fără de arme, că nu avea de unde 'și maĭ cumpăra, că și arcariĭ sfârșise arcele, săgețile și săhăĭdacele ce aŭ avut în dughenile lor, ce făcea sulițe din crengĭ *ascuțite* și părlite la vărf...“

Costachi Conachi, p. 100:

Ah! amarnică durere, despărțirea de amor!
Ce-o să mĕ fac? vaĭ de mine! nu pot scăpa,
șŏĭu să mor!..
Din inimă nicĭ că 'mĭ ese ghimpul acel *ascuțit*,
Ce mĕ gĭunghe, mĕ rănesce și 'mĭ dă morți
fără sfîrșit!..

Cantemir, Chron. II p. 335: „condeile maĭ *ascuțite* decât sulele și maĭ lungĭ decât sulițele...“

Acelașĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 165): „și *ascuțiți* coltiĭ dulăului îndată toate oșĕoarele îĭ zdrumicară, și toate mățișoarele îĭ deșirară...“

O satiră poporană din Bucovina:

Sluta e acuma 'n casă,
Așeḑată după masă,
Cu dințiĭ de chilimbarĭ
Ascuțiți ca nesce parĭ,
Și la față
Ca o rață...
(Col. l. Tr. 1871 p. 43)

Moxa, 1620, p. 372: „cela ce avé cerbice țapănă și trufă ĭute și cu limbă *ascuțită*, elu se mue ca boul de jug...“

Eustratie Logofĕtul, 1632 (Col l. Tr. III p. 216): „limba cĭa mai supțire și mai *ascuțită* de toate limbile ce să dzice elenéscă...“

„Are limbă *ascuțită* = il a la langue bien pendue“ (Th. Codrescu, Dialoguri [7] p. 213).

A. Pann, Prov. II, 95:

O văduvă 'n vîrstă, bătrână, zbârcită,
Cu doĭ dinți în gură, barba *ascuțită*,
Nas cât pătlăgéoa, la vorbă 'nțepată,
Cu ochiĭ cécără, gura lăbărțată...

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 36: „vântul vivorât sau aerul tare clătit, tocmit și frumos viersul muzicăĭ alcătuit, dela cât de *ascuțitele* la audzire urechi abătându-l, neaudzit âl face...“

Ibid. p. 150: „toată pasirea ĭute la zburat, toată jigania répede la alergat, și toată dihania *ascuțită* la adulmecat, pururĭa gata și fără préget să fie...“

Balada „Sócra și nora“:

Iată, măre, se 'ntâmpla
Că prin codri s'auḑĭa
Tropot mare și pripit,
Chiot lung și *ascuțit*...
(G. D. T., Poes. pop. 624)

Respuns *ascuţit*:

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 305: „acel râspunsŭ *ascuţit* a Domnului ce-i răspunsâ că nu-i bine să ĭa păiné cuconilorŭ şi să o dé căinilorŭ...“

Minte *ascuţită*, *ascuţit* la minte:

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 22 a: „frumoasă, întrégă, şi decât simcĭaoa bricĭului mai *ascuţită* şi mai ĭute minte...“

Legenda Sf-luĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 136): „el avé minté *ascuţitâ* şi în puţinâ vréme multâ învăţâturâ învăţâ...“

Cantemir, Chron. II p. 261: „Asan, om *ascuţit* la minte şi în lucrurile grele foarte isteţ...“; şi maĭ jos p. 281: „om foarte vitéz şi *ascuţit* la minte, orĭ la ce îşĭ puné gândul...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. p. 46: „Nime în lume atâta de *ascuţit* la minte şi ĭute la giudecată a afla să poate, carile în toată alégerea negreşit şi nesmintit să fie...“

Urechia, Letop. I p. 190: „aŭ adus pre Ion Vodă, care era la minte *ascuţit* şi la cuvănt gata, şi se vedea a hire harnic nu numaĭ de Domniea acesteĭ ţerĭ, ce şi altor ţerĭ să hie cap şi maĭ mare...“

Nicolae Costin, Letop. I p. 48: „fiind *ascuţit* la minte Deucalion, aŭ socotit pământul a fi mumă-sa...“

P. Ispirescu, Snóve[2] p. 89: „băiatul învĕţase carte pînă din sus de brâŭ, şi dascăliĭ îl lăudaŭ că este *ascuţit* la minte...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 272: „arată-te înnaltŭ întru viaţa bunătâţilor şi *ascuţit* întru ustenéle şi întru nevoinţe sufleteşti...“

Ibid. p. 57: „cu diavolii şi cu maĭ marele lor cu Veezevul, care e mai înfricoşat de toate făpturile, *ascuţit* şi mai ĭute...“

Cantemir, Chron. II p. 111: „Calvisie şi Petavie, *ascutiţĭ* a anilor istoriceştĭ sămăluitorĭ...“

v. *Ager.* — *Ascut.* — [2]·*Ascuţit.* — *Isteţ.*

[2]·**Ascuţìt** (pl. *ascuţite* saŭ *ascuţiturĭ*), s. n.; part. passé d'ascut pris comme substantif: tranchant, taillant, fil, pointe, piquant. Sinonim cu ascuţiş şi cu tăiş.

Legenda Sf-luĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov p. 155): „sfântul apucâ spata şi o lepâdâ jos, şi nemic nu se temu de *ascuţitul* spétei...“

Tot acolo o predică p. 198: „închiserâ gura leilorŭ, stinserâ târiĭa focului, scâparâ de *ascuţitulŭ* spétei...“

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 903: „maĭ tăiosŭ decât toată sabiĭa cu doao *ascuţite*...“

O maximă d'ale vorniculuĭ Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73): „Limba muĭeriĭ, cuţit cu doĕ *ascuţiturĭ*...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

După acésta se'ntórce şi acest fel le grăi:
Ostaşĭ! Voĭ sciţĭ fórte bine că spre a ne birui
Alţĭ maĭ însemnătorĭ duşmanĭ înzădar s'aŭ ispitit,
Ce a săbiilor nóstre eĭ cercară *ascuţit*...

Balada „Toma Alimoş“:

Ĭa maĭ staĭ ca să'ţĭ vorbesc,
Pagubele să'ţĭ plătesc:
Pagubele cu tăişul,
Faptele cu ascuţişul...
(G. D. T. Poes. pop. 584)

v. [1]·*Ascuţit.* — *Sîmcea.* — *Tăiş.*

[3]·**Ascuţìt**, adv.; d'une manière tranchante ou piquante, finement. A judeca *ascuţit*. A vorbi *ascuţit*. A respunde *ascuţit*.

v. [1]·*Ascuţit.*

Ascuţitòr,-óre, s. et adj.; celui ou

celle qui aiguise, qui affile etc., émouleur. Care a s c u t e, maĭ ales *ascuţitorul* de cuţite.

v. *Ascut.*

Ascuţitóre (pl. *ascuţitorĭ*), s. f.; pierre à aiguiser, queux. Sinonim cu c u t e şi cu t o c i l ă.

v. *Cute.*

Ascuţitură (pl. *ascuţiturĭ*), s. f.; aiguisement. Sinonim cu a s c u ţ i r e. Cu acelaşĭ sens se ḑice şi a s c u t é l ă (Lex. Bud.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „la s i m c é groasă ca acésta, pré aspră piatră, multă şi îndelungată *ascuţitură* să-i fie trebuit am socotit...“

v. *Ascuţire.*

Aselghiă, s. f.; luxure, débauche, libertinage. Grecul ἀσέλγεια, întrodus la Românĭ în secolul XVII. D e s f r â ŭ.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 8 (f. 53 a): „mă temŭ că de oĭ zăbăvi cu svântulŭ botedzŭ, să nu mă smintéscă ĭarăş înpiedecătorĭulŭ să mă ducă la *aselghiĭa* cĭa dintâĭ...“; ĭar la margine ca scoliă: c u r v i ĭ a.

v. *Aselghicesc.* — *Aselghicĭune.*

Aselghicésc,-éscă, adj.; luxurieux, débauché, déréglé. D e s f r î n a t.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 16 a (Ep. Petri I, IV, 3):

...petrecând în necurăţâĭ *aselghiceşti*, pohte, vinăriĭ, mâncaturĭ...	...ambulaverunt in l u x u r i i s, desideriis, vinolentiis, comessationibus...

ĭar în contextul grecesc: „ἐν ἀσελγείαις“.

v. *Aselghiă.*

Aselghicĭúne (pl. *aselghicĭunĭ*), s. f.; luxure, debauche, libertinage. O românisare a greculuĭ a s e l g h i ă.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Fevr. 19 (f. 320 b): „[împărăţându Ulianŭ], Ellinĭi ce era într'o hire cu dânsul, nu numaĭ făcând pângărite *aselghicĭuni* cu dânsul să gătiĭa pre eiş zăgnĭată foculuĭ vĭačnicŭ, ce încă siliĭa şi pre creştini să facă lucru spurcatŭ ca acela...“

v. *Aselghiă.*

Asème. — v. [1]·**Asemene.**

[1]·**Asèmene**, adj.; égal, pareil, semblable. „*Asemene* = o b l u, n e t e d, u n u c a ş i a l t u“ (Lex. Bud.). Din latinul a s s i m i l e m = a d - s i m i l e m, cu trecerea luĭ *l* în *n* (cfr. Miklosich, Lautl. Consonantismus I p. 51), o trecere care se află şi la Francesĭ în burguinionul s e m n a i = s i m i l a r e (Littré, v. sembler). In graĭul rotacistic al Moţilor: *asemerea* (Frâncu-Candrea, Românĭ din munţiĭ apusenĭ p. 85). Moldovenĭi rostesc maĭ mult *asemine* şi *asămine*. Din causa invariabilităţiĭ sale la gen şi la numĕr, *asemene* îşĭ asociază fórte des în graĭu, ca şi când ar fi un adverb, pe emfaticul *-a*: *asemenea*.

În fabula luĭ Donicĭ „Bărbatul cu treĭ femeĭ“, cuvîntul ne întîmpină de patru orĭ:

Un om posnaş aŭ fost schimbat
Vr'o treĭ femeĭ cu cununiĭ,
Fiind tustrele încă viĭ.
Dar acolo era un aspru împĕrat,
La care cum aŭ mers *asemine* sciinţă,
Aŭ şi găsit de cuviinţă:
Ca pentru aşa faptă
Pe om să 'l de subt judecată;
Ĭar spre maĭ aspră înfrînare
Judecătorilor aŭ pus el înainte
Să fie cu luare-aminte
Şi să închipuéscă pedépsa cea maĭ mare
Uneĭ *asemine* de pildă ră urmare,

Că la de împotrivă, ol hotărît era
Pe toţi a'ĭ spînzura.
(Asămine un împărat
Nicĭ pe la noĭ n'ar fi stricat.)
Judecătoriĭ vĕd că nu'ĭ de şuguit;
Să hotăréscă drept eĭ mult s'aŭ sirguit;
Şi numaĭ Dumneḑeŭ de sus i-aŭ luminat,
Căcĭ socotinţa lor acésta aŭ urmat:
„Ca omuluĭ să de femeile tustrele,
„Indatorindu-se de a trăi cu ele".
Norodul însă s'aŭ mierat
Pentru *asemine* pré slabă hotărîre...

unde este maĭ cu sémă remarcabilă inversiunea curat poporană: „*asemene* u n împĕrat" = „u n *asemene*..."

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 101): „săvărşăndu-se toată zidiré mănăstirii [Hurezul] şi cu céle ce înprejurul ei sănt, şi dănd laudă lui Dumnezeu cu bucurie multă, nevoitu-ne-am ĭarăş cu *asemene* osărdie de am împodobit sfănta casă .."

Axentie Uricar, Letop. II p. 174: „Acéstă carte şi altele *asemine* scriea la Nicolaĭ Vodă..."

Asemene se construesce obicĭnuit cu dativul: *asemene* c u ĭ, saŭ cu prepoziţiunea c u: *asemene* c u ce.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 467): „aceĭa's fiĭi lu Dumnedzeu şi *asĭamene* c u îngerii..."

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „svrédelŭ sau toporŭ sau fune sau alte multe *asémenĭa* a c e s t o r a..."

Pravila Mateĭu Basaraba, 1652, p. 247: „de să va fi şi smintit elŭ singurŭ cu multe lucruri fără de ispravă, cu mănсări, băuturi şi altele *asémene* a c e s t o r a, ucigătorĭulŭ totŭ se va certa ca unŭ vinovatŭ..."

Silvestru, 1651, ps. CXIII:

Asémenĭa să le fie l o r carii fac pre eĭ, şi toţ ceĭa ce să nădăjduesc întru ei...	S i m i l e s illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis...

Axentie Uricar, Letop. II p. 145: „aŭ mers cu fermanul ce se scosăse dela Impărăţie, ca unde vor găsi Moldovenĭ robiţi să fie volnicĭ a-ĭ lua; scos'aŭ şi dela Hanul ĭarlăc *asemine* c u fermanul împărătesc..."

A. Văcarescu p. 22:

Firésca ta frumuşeţe
Nu se află'n alte feţe;
Tu eştĭ ună între toate,
Asemene'ţĭ nu se poate...

Une-orĭ se ḑice d e *asemene* saŭ d'*asemene*, fără a trece în adverb.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXX:

...Dumnedzăule, cine'ĭ *dĭasĭamene* ţie...?	...Deus, quis similis tibi?...

Ibid. ps. CXXXIV:

Désĭamenĭa lor facă-să carii îĭ facŭ pre înşiĭ...	S i m i l e s illis fiant qui faciunt ea...

Dar acéstă asociaţiune cu d e ne întimpină numaĭ în sens adjectival, pe când verbul e tot-d'a-una fără d e —, bună-óră ibid. ps. LXXXVIII:

Că cine întru nuor să să a s ĭ a m e n e Domnuluĭ, să să facă *désĭamenĭa* cu Domnulŭ...?	Quoniam quis in nubibus a e q u a b i t u r Domino, et qui s i m i l i s erit Domino...?

In Liturgiar, 1683 (slujba mareluĭ Vasilie, f. 29 a), Dosofteĭu nu se sfiesce chĭar de a reduplica pe d e: „Cela ce ĭaste icoană bunătăţăĭ tale, pecĭate d e d e-*asĭamenĭa* în sineşŭ arătând pre tine tatăl..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „Iubiré dară către cel şie d e *asémené* va să arăte neĭubiré către cel şie nu *désémené*..."

In gura poporuluĭ şi 'n vechile texturĭ *asemene* saŭ amplificatul *asemenea* este invariabil la gen şi la numĕr. In literatura modernă însă, prin analogiă

cu alţĭ adjectivĭ în —*e*, se pune la plural *asemenĭ*. Ambele forme sînt de o potrivă bune.

Zilot, Cron. p. 6:

Se aflară şi d'aicea *asemenea* rîvnitorĭ
Şi cu dînsul împreună pe o cale călătorĭ...

A. Pann, Prov. I, 62·

...în loc să se apuce de negoţ saŭ meşteşug,
Eĭ, p'alţĭ *asemenĭ* cu dînşiĭ găsind, fac prieteşug...

A face *asemene* cu pămîntul= a dărîma de tot o cetate, o întărire, o casă, „raser".

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 195: „casele Agăĭ Enachi, ce era în Iaşĭ făptură de Ţarigrad lîngă Bărnovskie, le aŭ făcut *asemenea* cu pămîntul..."

La Ioan Viski din Haţeg, 1697 (Transilvania, 1875 p. 152) se află o formă scurtată *aseme*, şi tot acolo verbul asemez în loc de asemenez. Acéstă scurtare este pe deplin analogă cu forma nime lîngă nimene saŭ pretutinde lîngă pretutindene.

Fără prepoziţionalul *a-*, semene, saŭ maĭ·bine semen, nu însemnéză „semblable", ci „prochain, du même genre": semeniĭ meĭ pot să nu fie *asemenea* mie. Omul alb şi omul negru, cel bun şi cel reŭ, sînt semenĭ, dar nu sînt *asemenea*.

v. [2]·*Asemene*.

[2]·**Asèmene** s. **d'asèmene**, adv.; pareillement, également, semblablement, de même, de la même manière. Materialmente este acelaşĭ cuvînt cu adjectivul asemene. Maĭ adesea îşĭ asociază în graĭu pe emfaticul *-a*: *asemenea*. Sinonim cu aşijdere, „tot aşa, cu acelaşĭ chip, cu aceĭaşĭ mĕsură, d'o potrivă" (Costinescu). In opoziţiune cu aimintre.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 449): „stau înpăraţii cu voinicii, mişeii cu bogaţii, bătrănii cu tinerii, şi toţi *asemene* vor sta..."; ibid. p. 454: „bogaţii şi mişeii, şi vor sta toţi *asemenele*...", unde e fórte interesantă forma amplificată *asemenele*, cu *-le* prin analogiă ca în opusul „aimintrele".

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 82 a: „eştĭ de-atocma şi de-*aşĭamenĭa* şi într'un scaunŭ cu părintele..."

Şĭapte taine, 1644, p. 310: „a doo ĭaste *asémenĭa* aceştiĭa aĝunul, a treĭa ĭarăşŭ tot într'un chipŭ aĝunul dela bogoĭavlenie..."

Deosebirea de sens între *asemene* şi într'un chip se vede bine în următorul text:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 26: „într'un chip le dărui lor suflet înţelept şi fără moarte, şi într'un chip *asémené* le déde toată ĉastă lume văzută şi ce e întru ĭa; şi *asémenĭa* e lor un cerĭu acoperemănt, soarele şi luna o luminare e întru casa lor şi pămăntul li e masă; şi ploaĭa *asémené* li se varsă celor direpţi şi celor păcătoş..."

Moldovenesce se rostesce maĭ ales *asemine* saŭ *asămine*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 122: „de pre la alte mănăstirĭ ce aŭ maĭ rămas oamenĭ neprădaţĭ şi nejecuiţĭ, după eşitul Tătarilor n'aŭ maĭ întărziat cu şederea, temăndu-se să nu paţă *asemine*..."

Nicolae Muste, Letop. III p. 22: „Cariĭ n'avea să dea, iĭ lega la puşce, şi'ĭ ungea cu miere ca să'ĭ mănănce muştele, şi nu numaĭ boĭerilor făcea acéstă strîmbătate, ce şi giupăneselor lor *asemine*..."

Acelaşĭ p. 30: „Venit'aŭ Antioh Cantemir Vodă la scaunul domnieĭ Moldoveĭ, om tănăr ca de 24 anĭ, si-

litor spre bună chiverniséla ţării, şi se nevoĭa ca să se facă *asemine* următor tătăni-său la dreptate...“

Axentie Uricar, Letop. II p. 149: „s'aŭ spăimântat şi aŭ plecat fuga, *asemine* aŭ făcut şi alte capete...“

Când se alăturéză doĕ lucrurĭ, *asemene* se construesce de o potrivă bine cu c a şi cu c u.

Amiras, Letop. III p. 103: „aŭ luat şi dela boĭerĭ, şi dela mănăstirĭ, şi dela toate breslele desătine *asămine* ca dela ţăranĭ...“; ĭar mai jos, p. 150: „dând desătina *aseminea* c u ţaranĭĭ...“

Sensul luĭ *asemene* se întăresce prin t o t.

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 305: „La Sfântul Vasilie, la Sfântul Botez şi la Sfintele Paştĭ t o t *asemene* se păzĭa rânduéla meselor Domneştĭ...“

Forma *asămine* se aude şi'n Ardél:

Toţĭ îmĭ plécă la bătae
Între sunet de cimpoae,
Căte şas' alăturea,
Căte patru-*asăminea*...
(Pompiliŭ, Sibiĭu, 77)

v. [1]*Asemene.* — *Aşijdere.*

Asémĕn (*aseměnat, aseměnare*), vb.; comparer, égaler, rendre semblable, trouver semblable, assimiler. Latinul a s s i m i l o, trecut şi'n limbile romanice occidentale, în carĭ însă el s'a confundat cu a s s i m u l o, de unde în francesul a s s e m b l e r saŭ în italianul a s s e m b r a r e s'a păstrat chĭar înţelesul latinuluĭ s i m u l, ceĭa ce la Românĭ nu s'a întîmplat. Alăturea cu *asémĕn* circuléză în graĭu *asemenez*. Poporul rostesce mai obicĭnuit: *asamăn, asamănă.*

Dinu Golescu, Călĕtoria 1826, pref.: „cum putém, ochi având să nu văz, văzând să nu ĭau a-minte, luând a-minte să nu *asémăn, asemănând* să nu judec...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Iată că umblând haĭducĭĭ peste un moşnég
aŭ dat,
Gărbovit de bătrâneţă, într'un toĭag răzemat;
A sa barbă ca zăpada, a luĭ plete argintiĭ,
Faţa luĭ cea cuviósă, ochiĭ seĭ măreţĭ şi viĭ,
Îl *asémĕnă* că este îngerul ocrotitor
Al acelor pustiĭ sate, saŭ duhul tânguitor...

Asémĕn se întrebuinţéză maĭ ales sub forma reflexivă, construindu-se cu dativul saŭ cu prepositĭunea c u.

Cu dativul:

Silvestru, 1651, ps. CI:

Asămănaĭu-mă pelicanuluĭ pustieĭ...	Similis factus sum pelicano qui habitat in solitudine...

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XXXIX:

...nu'ĭ cine să să *aşĭamene* ţie...	...non est qui similis sit tibi...

Ibidem, ps. XLVIII:

... s'au adaos dobitoacelor celor fără minte şi s'au *asămănat* lor...	...comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis...

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 15 a: „să *asamână* omulŭ porcilorŭ...“

Ibid. f. 226 a: „a nimică altă nu să *asamână* isprăvile noastre într'ăcastă lume numai fumului...“

Ibid. f. 361 a: „ăcastă lume să *asamănă* unii sări, că dzua lucrătorii lucrédză şi rabdă năduvulŭ şi gerulŭ, ĭară déca vine sara, atunce ei să odihnescŭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 170): „pizma îndelungată caluluĭ sirĭap şi nedomolit să *asamănă*, carile ca pe cel de pe dânsul să lépede, întâĭ pe sine de mal să surupă...“

Cu prepositiunea cu:

Moxa, 1620, p. 361: „acesta [Traianŭ] încă zicĭa: cade-se înpăratului a se *asămâna* cu răbdarĭa lui Dumnezeu...“

Pravila Moldov. 1646, f. 156: „somnulŭ să *asamănâ* cu moartĭa...“; şi maĭ jos f. 157: „dragostĭa să *asamănâ* cu beţiĭa...“

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 8 a: „au *asameni*-te cu ceĭa-lalţĭ oameni? căci ca tine cine ĭaste?...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 34: „se *asămăna* cu Edicula ce este la Ţarigrad; şi cum aceĭ ce încap la Turcĭ de 'ĭ închid la Edicula nu maĭ aŭ nădejde de viéţă, aşa şi aice în ţară la noĭ era acel turn a bisericeĭ curţeĭ domneştĭ...“

Construcţiunea cu dativul şi cu prepositiunea cu ne întimpină une-orĭ în aceĭaşĭ frasă, ca un mijloc de varietate sintactică.

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 454, Cantic. VII, 7:

Ačasta e mărimé ta: *asămănaşi*-te finiculuĭ şi ţâţele tale cu strugurii...	Haec magnitudo tua: similis facta es palmae, et ubera tua botris...

unde lătinesce se construesce numaĭ cu dativul: „palmae“, „botris“, ca şi în contextul grec: „*τῷ φοίνικι*“, „*τοῖς βότρυσιν*“.

Ca verb neutru, *aséměn* funcţionéză în loc de s é m ĕ n.

„Lupul *aséměnă* tare câneluĭ, — în care sens se ḑice şi simplu: lupul s é m ĕ n ă cu cânele“(L. M.)

Donicĭ, Antereul luĭ Arvinte:

Că antereul luĭ era acum pré scurt
Şi nu *asămăna* nicĭ cu un bun mintén...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 281: „Până aice am însemnat aceste câte arată, care şi noĭ multe cu ochiĭ nu le-am văzut, dar după auzul unora şi altora cariĭ *asămăna* că le-aŭ văzut cu ochii lor...“

Cu acelaşĭ sens, dar reflexiv, la Zilot, Cron. p. 5:

Să ḑic că nu vrea mândria, ci vrea blând a se purta?
Acésta pré peste fire, că Domn nu s'*asemăna*..

unde: „Domn nu s' *asemena*“ este pentru: „nu s e m ĕ n a a Domn“.

Forma *asemenez*:

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 11 (f. 14 a); „împărăţâĭa cerĭuluĭ să *asâmenédzâ* cu dzĭace fĭate...“

Costachi Conachi, p. 221:

Tu singur eştĭ tot în lume.... Leandre, de-aĭ aduna
Tótă dragostea, tot focul ce sîmte inima ta,
Nu veĭ puté nicĭ o dată să mi te *aseminezĭ*...

Dicţionarul bănăţén Mss. circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Asemenedz.* Comparo. Similo“.

La Ioan Viski din Haţeg, 1697 (Transilvania, 1875 p. 152), ne întimpină scurtatul *asemez*.

Predica din 1619 (Cuv. d. bătr. II p. 120): „nu vă *asemărareţi* loru...“, înfăţişéză rotacismul şi tot-o-dată pe archaicul imperativ negativ.

v. [1.2]*Asemene.* — *Aseměnare.* — [1]*Séměn.* — *Răduc.*

Aseměnare (pl. *aseměnărĭ*), s. f.; l'infin. d ' a s é m ĕ n pris comme substantif: ressemblance, similitude, comparaison, conformité. Represintă ca substantiv tóte sensurile verbuluĭ a s é m ĕ n. Sinonim cu a s e m ĕ n ă t u r ă.

Ioan din Vinţi, Molitvenic 1689, f. 114 a: „Pre c h i p u l ŭ tăŭ şi pre *asămănare* zidit'aĭ dintâĭu pre omŭ...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 267): „sympathia fiica *asămănărĭĭ* ĭaste şi den dragoste să naşte...“

Samuil Claĭn, Invățăturĭ (Blaj, 1784) p. 70: „Așa ĭaste și viĭața noastră, tot cu frică, totŭ cu grije, să nu să păgubéscă, să nu-ĭ vină perire dincoace sau dincolo, să nu cadă într'acesta sau într'acela păcatŭ, să nu să biruĭască de rău, să sécere sămințăle faptelorŭ sale celorŭ bune. O *asămănare* voĭ spune, ca maĭ luminatŭ să puteți acésta cunoaște. Au fostŭ unŭ oraş̦ĭu mare etc.“

Alecu Văcărescu, p. 41:

Vĕḑênd ast-fel de răbdare
Făr d'avé *aseměnare*,
Și să miră cum nu pier...

Costachi Stamati, Muza I p. 346:

Filosofiĭ grecĭ aŭ ḑis că treĭ rele sînt
Pe acest pămînt:
Femeea rea, focul și Mare,
Care rele
Intre ele
Aŭ mare *aseměnare*...

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, IV: „Adevĕrat, nu e nicĭ o *aseměnare* între voĭ amîndoĭ; capul teŭ e de poet și al luĭ de oștén...“

In munțiĭ apusenĭ aĭ Ardéluluĭ se ḑice „p o t r o z, *asemenință*=a s e m ĕ n a r e“ (Foișóra din Sibiĭu 1886 p. 5).

v. *Aséměn.* — *Răducere.*

Asemenèz. — v. *Aséměn.*

Aseměnàt, -ă, adj.; le part. passé d'a s é m ĕ n pris comme adjectif: ressemblant, comparé, conforme. Care se a s é m ĕ n ă cu ce-va saŭ cu cine-va. Nu se ḑice maĭ nicĭ o dată, fiind înlocuit prin a s e m e n e.

v. *Aséměn.* — *Aseměnător.* — *Asemuit.*

Aseměnătòr, -óre, adj. et s.; ressemblant, conforme, qui ressemble, qui fait ressembler. Cuvînt fórte rar întrebuințat.

Antim, Predice p. 199: „să căş̦tigăm darul teŭ, pentru căcĭ acesta însuş̦ĭ având numele teŭ se face *asămănător* desevărş̦it bunătăților tale...“

v. [1,2] *Asemene.* — *Aséměn.*

Aseměnătùră (pl. *aseměnăturĭ*), s. f.; ressemblance, similitude etc. Sinonim cu a s e m ĕ n a r e.

v. *Aseměnare.*

Asemenințĕ. — v. *Aseměnare.*

Asemèz. — v. *Aséměn.*

Asemuèsc (*asemuit, asemuire*), vb.; assimiler, comparer. Sinonim cu a s é m ĕ n, după analogiă cu care s'a și format din s e m u e s c, singur întrebuințat în vechile texturĭ.

Glosar circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 301): „S e m u e s c, aleg cu cugetul, judec, socotesc“.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 97: „ĭaste soarele luminâ în făpturile céle văzute, și veselie în toate némurile, și cunoaștere și s e m u i r e celora ce's într'însul...“

S e m u e s c însemna de'ntâĭu numaĭ „examiner“, derivând din „samă = lat. examen“; el s'a confundat apoĭ cu s é m ĕ n, bună-óră în expresiunea: „te s e m u e s c cu cutare=te a s e m ĕ n e z cu cutare“, ĭar maĭ mult încă prin forma amplificată *asemuesc*, devenită chĭar sinonim cu a s é m ĕ n.

Zilot, Cron. p. 56:

Dar hoțiĭ fiind mulți și îndârjiți pré fórte,
Nimic nu s'aŭ sfiit că póte fi și mórte,
Ci tare-aŭ năvălit asupră-le, săraciĭ:
Nicĭ unul n'a rĕmas, pre toți i-aŭ perdut draciĭ,
Și hĭare să le ḑic, aspide veninate,
Că nu s'*asemuesc* cu ómeniĭ la fapte...

Dinu Golescu, Călĕtoria 1826 p. 77, vorbind despre Belvedere din Viena:

„Alte odăĭ cu mulţime de organe în multe felĭurĭ din vremé cé veche, ce ĭar nu se *asemuesc* cu céle de acum, decât numaĭ bucĭumul şi flueraşul cĭobanuluĭ...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 33: „...Poetul nu află, în puternica luĭ închipuire, alte imaginĭ maĭ potrivite spre a descrie pe aceĭ nenorociţĭ, decât a'ĭ *asemui* când cu şire de melancolicĭ cocorĭ, când cu stolurĭ zăpăcite de graurĭ...“

In epoca fanariotică se întrodusese cu acelaşĭ sens forma *asemăluesc*, citată de Cihac (II, 525), cu o lungire anormală întocmaĭ ca în „preţăluesc“ în loc de „preţuesc“.

Despre fusiunea luĭ a s é m ĕ n cu s a m ă şi despre raportul ambilor cătră ungurescul s z á m, a se vedé studiul meŭ în Columna luĭ Traĭan, 1883 p. 22—30.

v. *Aséměn.* — *Semuesc.* — *-luesc.*

Asemuire (pl. *asemuirĭ*), s. f.; l'infin. d'a s e m u e s c pris comme substantif: ressemblance, similitude. Sinonim cu a s e m ĕ n a r e şi cu a s e m ĕ n ă t u r ă.

Zilot, Cron. p. 53:

Vedeţĭ céstă cădere
A ţĕrĭĭ şi durere
A sufletuluĭ meŭ;
Pentru a eĭ peire
Ce n'are-*asemuire*
Cu cât am cetit eŭ...

v. *Asemuesc.* — *Semuire.*

Asemuit,-ă, adj.; part. passé d'a s e m u e s c pris comme adjectif: pareil, semblable. Sinonim cu a s e m ĕ n a t şi maĭ ales cu a s e m e n e.

B. De la Vrancea, Sultănica p. 107: „Norĭĭ posomorîţĭ burniţaŭ peste tótă mahalaua, înnecând casele într'o atmosferă grea, fumurie şi împufată, *asemuită* cu aburiĭ ce plutesc a-lene pe d'asupra bălţilor...“

v. *Asemuesc.* — *Semuit.*

Àsen. — v. *Asin.*

Asén. — v. [2]*Asan.*

A-séră, adv.; hier soir. Din s é r ă cu prepositionatul a=ad. Insemnéză: s é r a de ĭerĭ, în oposiţiune cu a l a l t ă - s é r ă „avant-hier soir“ şi cu a s t ă - s é r ă saŭ d e - s é r ă saŭ maĭ bine a s t a r ă „ce soir“, pe când d e - c u - s é r ă indică numaĭ începutul uneĭ acţiunĭ într'o séră óre-care, „depuis le soir“, bună-óră în proverbul:

D e - c u - s é r ă a plecat
Şi în tindă s'a culcat.
(Pann, I, 82).

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 449: „plângeţi dupâ mine, fraţilor şi soţii miei şi gintul şi cunoscuţii mei, că până *a-serâ* a l a l t a - s é r â cu voi grâiĭa, şi de năprasnâ-mi vine şi 'mi sosi ĕasul de mortĭa...“

Anton Pann, Prov. I, 118:

De făceam *a-séră* ca tine şi eŭ,
Nu era să'mĭ fie a s t ă d ĭ aşa greŭ...

Doĭnă moldovenéscă:

Arḑă'l focul de bărbat!
A venit *a-séră* bét
Şi de mine s'a legat!...
(Alex., Poes. pop.[2] 361)

Altă:

Asară ş'a l a l t ă - s a r ă
M'am culcat pe prisp'afară
Pe-o pernuţă de bumbac,
Ca să'mĭ puĭ mâna sub cap
Şi să mĕ'ntrebĭ de ce zac...
(Elena Sevastos, Cânt. moldov. 149)

Cântec din Ardél:

A-sară fuseĭ fecióră,
Mĭaḑă-nópte nevestióră...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 28)

v. *Astară*. — *De-cu-séră*.

Aseuèsc
Aseuințĕ } — v. *Alseŭ*.

Asfințèsc *(asfințit, asfințire)*, vb.; se coucher (du soleil, de la lune, des astres). Sinonim cu a p u n saŭ s c a p ă t. Se întrebuințézĕ numaĭ la a treĭa persónă, și maĭ ales când e vorba despre sóre.

Balada dobrogénă „Mihnea-Vodă“:

Pîn era sóre 'n chindie
Remase Tătarĭ o mie;
Nicĭ sórele n'*asfințĭa*,
Și Tătarĭĭ se sfîrșĭa...
(Burada, Călĕt. p. 210)

Alexandri (Poes. pop.² 12): „balaurĭĭ sînt tot-d'a-una învinșĭ de câtră Feți-frumoșĭ și tăĭeți în multe bucățĭ, carile cércă a se împreună pănă ce *asfințesce* sórele...“

La Bolintinénu, Cerbul, în loc de „sóre“ se pune ḑ ĭ:

Cerbuleț̦e, maĭ privesce
Sórele ce pere 'n norĭ,
Căcĭ cu ḑ i o a ce-*asânțesce*
In lungĭ dorurĭ aĭ să morĭ...

Despre lună, Costachi Stamati, Muza I p. 107:

Dar el nicĭ că s'a trezit,
Și l u n a a *asfințit*...

Ibid. p. 256:

L u n a *asfințesce*, fraț̦ĭĭ adormiră
Toț̦ĭ pe la chiliĭ...

Despre stele:
„Poporul ḑice că stelele *asfințesc* diminéț̦a și resar séra“ (T. Constantinescu, Brăila, c. Latinu).

E cĭudat că Cihac (II, 338) desparte pe *asfințesc* atât de s f î n t = slav. СВАТЪ (polon. swięty, litv. sventas, gotic svinths) precum și de s â n t=lat. sanctus, derivându'l din slavicul СВѢТЪ „lumină“. De'ntâĭu, a s f i n ț i r e este tocmaĭ dispariț̦iunea lumineĭ, adecă nelumină. Al doilea, nasala în românul *asfințesc* e organică, ĭar în slavicul s v ĕ t ŭ nasală nu există. Este pe deplin o etimologiă ca „lucus a non lucendo“!

Legătura luĭ *asfințesc* cu s f î n t saŭ cu s â n t e maĭ pe sus de orĭ-ce îndoélă seriósă. Cuvîntul însemnézĕ literalmente: „a d s a n c t o s abeo“ saŭ „ad s a n c t u m abeo“, „se sanctifier“, „devenir saint“. D. Șaĭnénu (Semasiologia p. 36), vorbind despre epitetul poporan „s f î n t u l sóre“, „s f î n t a lună“, observă fórte bine: „Acest epi„tet explică în acelașĭ timp și pe ver„bul s f i n ț e s c, *asfințesc* în sens de a „apune despre sóre saŭ lună. Intr'o „doĭnă ardelénă (Jarník-Bărsénu, 15):

Și de dragul dumitale
Scie chĭar și s f î n t u l sóre,
Că la tine când privesce,
Stă și nu maĭ *asfințesce*.

„În balada „Inelul și năframa“ (Ale„xandri, p. 21):

Și pe dînsul l'a zidit
În altar la r ĕ s ă r i t,
Pe ea 'n tindă l'a s f i n ț i t.

„Acéstă scăpătare saŭ mórte aparentă „a sóreluĭ, acéstă s f i n ț i r e, o expri„mă Albanesiĭ prin „perănduem“ (din „perăndi «Ḑeŭ»=lat. «imperantem») li„teral „a împărăți“: „dile perendóne= „sol occidit“, ca și neo-grecul *βασιλένω* „a apune“ literal „a domni“. V. Mi„klosich, Alb. Forsch. II, 32“.

Intre terminologia română şi între cea romaică ne întimpină, negreşit, o strînsă înrudire semasiologică. Neo-grecul „ἐβασίλευσεν ὁ ἥλιος=a *asfinţit* sórele“, „τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλίου=asfinţirea sóreluĭ“, „ὁ βασιλεμένος ἥλιος =sórele asfinţit“ corespunde maĭ cu samă cu locuţiunea românéscă poporană: „sórele e în scaun când apune“ (Preut G. Rarinca, Tecucĭu, c. Torcescĭ). Dar nu numaĭ o strînsă înrudire, ci o aprópe identitate se cuprinde între albanesul „sórele se dumnedeesce“ şi românul „sórele *asfinţesce*“, în carĭ ambele ni se înfăţişéză „apusul“ ca o regiune unde locuesce Deul cu sfinţiĭ. In albanesul perndi se ascunde maĭ curând latinul „parentem“ decât „imperantem“. Noţiunea de „imperans“ se exprimă albanesce prin „zot“, şi numaĭ se asociază, ĭar nu se identifică cu acea de „deus“: „zoti Perndia“, ca la noĭ „Dumne-deŭ =Dominus-Deus“. Apoĭ precum românesce se dice la occident — asfinţit, tot aşa albanesce occidentul se chĭamă perndon, de ex.: ku vete? tek perndon = încotro te ducĭ? spre asfinţit (Hahn). In scurt, terminul albanes şi cel românesc se întâlnesc în tóte accepţiunile lor. Noţiunea de sanctitatea occidentuluĭ era la noĭ atât de înrădăcinată, încât popa Grigorie din Măhacĭu, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 201 sqq.), traducênd o legendă slavică despre Avraam, şĭ-a permis a adăuga în ea dela sine că îngerii locuesc „la apusul sóreluĭ“. Ideĭa e cu totul ne-creştină. La creştinĭ Resăritul este regiunea cea sfîntă, ĭar Apusul numaĭ în anticitatea elenică era privit ca sfînt (cfr. Vinet, Paradis profanes, în Revue de Paris 1856, 15 janv.; Welcker, Kleine Schriften 1845 t. 2: Die homerischen Phaeaken; etc.). *Asfinţesc*, slavisat dintr'o formă anterióră asânţesc, este la Românĭ, ca şi „dile perândóne“ la Albanesĭ, un rest paganic din acea epocă pre-creştină când la Apus eraŭ „οἱ Μάκαρες“, Hesperidele, Elysiul, Atlantida, în Omer, în Esiod, în Platone...

v. *Sóre.* — *Sânt.* — *Sfînt.* — ²·*Sfinţesc.* — *Resbun.*

Asfinţire, s. f.; coucher des astres. Sinonim cu apus saŭ apunere şi cu asfinţit.

Costachi Conachi, p. 218:

De-abĭa zorile lucesce, şi doresc de *asfinţire*,
Pentru că, şi ḑi şi noapte, inima mea 'i în clătire...

v. *Asfinţesc.* — *Asfinţit.*

¹·**Asfinţit,-ă**, adj.; part. passé d'asfinţesc pris comme adjectif: couché (des astres). Apus. Scăpătat. Sórele *asfinţit*, luna *asfinţită*, stele *asfinţite*.

v. *Asfinţesc.* — ²·*Asfinţit.*

²·**Asfinţit**, s. m.; part. passé d'asfinţesc pris comme substantif: 1⁰. coucher des astres; 2⁰. ouest, couchant, occident. Apus. Sóre-apune. Scăpătat. Partea ceruluĭ unde asfinţesce sórele şi partea ḑileĭ când asfinţesce. In opositiune cu resărit.

Un bócet din Moldova:

Merge dela resărit
Şi pînă la *asfinţit*...
(Burada, Inmormint. p. 121)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Sórele-acum cu mărire se pleca către' *asfinţit*,
Luminând câmpul acela de cadavre coperit...

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 458): „Atuncĭ dracul se

crăcesce c'un picĭor la *asfinţit* şi cu unul la r e s ă r i t..."

Cântec din Moldova:

Cine 'mĭ stă şi tăbăresce,
Cine 'mĭ stă de poposesce
La movilĭ între hotare
Pre la *asfinţit* de sóre?...
(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 50)

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 126: „aşteptându'şĭ cu linişte, ca pe-un *asfinţit* de sóre, césul de vecĭnică odihnă..."

Ibid. p. 179: „In zarea *asfinţituluĭ* străjuesc codriĭ arămiĭ, şi din văsduh se lasă o linişte grea, posomorîtă şi rece..."

In loc de „sórele a s f i n ţ e s c e" se dice adesea: „sórele d ă î n *asfinţit*".

P. Ispirescu, Legende p. 34: „Când se trezi bine din cugetările luĭ, veḑu că sórele d ă î n *asfinţit*..."

Acelaşĭ, Snóve p. 51: „Sórele d e d u s e î n *asfinţit*, când un călĕtor ajunsese într'un sat..."

O credinţă poporană:

„Dacă cine-va calcă pe raḑele respândite pe pământ de sóre când e la *asfinţit*, se îmbolnăvesce de picĭóre, nu póte merge şi se ḑice că'ĭ bolnav d e d î n s e l e..." (Pr. G. Grosu, Iaşĭ, c. Voĭnescĭ).

Ca indicaţiune a părţiĭ ḑileĭ, *asfinţit* se confundă cu a m u r g şi chĭar cu c h i n d i ă.

„Pe aice la c h i n d i e se ḑice *asânţitul* s ó r e l u ĭ..." (I. Thoma, Galaţĭ, Mavromol).

In Ardél, pe-alocurĭ se aude la feminin: s f i n ţ i t ă, ĭar ca verb „a s f î n t a".

„Apă de scaldă să nu se ĭaĭe nicĭ o dată din rĭŭ, fântână etc. după s f i n ţ î t a sórelui" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„In decurs de un an să nu s f i n t ă sórele preste haĭnele copiluluĭ, căcĭ capĕtă spaĭmă" (ibid.).

v. *Asfinţesc.* — *Asfinţire.* — *Achindiă.* — *Apus.* — *Amurg.*

Asìgur (*asigurat*, *asigurare*), vb.; assurer, garantir. I n c r e d i n ţ e z. Întréga familiă a acestuĭ cuvînt: s i g u r, s i g u r i p s e s c etc., s'a întrodus la Românĭ în epoca fanariotică saŭ cu puţin maĭ 'nainte, fără a fi străbătut peste Carpaţĭ, astfel că în Lexiconul Budan nu se găsesce nicĭ unul. Neo-grecul σίγουρος, împrumutat dela Italienĭ, ne-a înzestrat cu tóte aceste formaţiunĭ, ca şi pe Sĕrbĭ cu s i g u r a n saŭ s i g u r n o s t. Cihac dară are dreptate când pune pe s i g u r între elemente neo-grece (Dict. II, 698), după ce de'ntâĭu (I, 254) îl pusese pintre cele latine. Din latinul s e c ù r u s (ital. sicùro, span. segùro, franc. sûr etc.) ar fi eşit românesce s ĕ c ù r, cel mult s e g ù r, nicĭ o dată s í g u r. Orĭ-cum însă, cuvîntul a remas şi va remâné în graĭu, nu numaĭ pentru că e trebuincĭos, dar şi pentru că a reuşit a se românisa pe deplin, maĭ ales în formele prefixale saŭ sufixale ca *asigur*, s i g u r a n ţ ă etc.

v. *Sigur*.

Asiguràre, **Asigurát**. — v. *Asigur*.

A-sìla (**cu d'**), adv.; par force, par contrainte, forcément, à contre coeur. Când nu se face ce-va de bună voe, ci prin s i l ă.

Pravila Moldov. 1646, f. 65: „nu ĭaste nime datorĭu cu d e - *asila* să'l facă să facă aĕasta..."

Miron Costin, Letop. I p. 349: „Ştefăniţă Vodă aice ca un om tănăr, nevrând soră-sa Rucsanda să vie pre

scrisorile tătâni-său şi a luĭ în ţéră den Raşcov, care târg aŭ fost dat Hmil după moartea luĭ Timuş fecĭorului său, trimis'aŭ oaste asupra Raşcovuluĭ să'l bată şi să ĭee pre soră-sa pre doamna Rucsanda c u d e-*asila*..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 5 (f. 46 a) : „mă adusără la o râpâ adâncâ, de o zvărliturâ de largâ şi adâncâ până la tartarŭ, şi mă trăgĭa c u d e-*asâla* la acĭa râpâ să m'arunce..."

Caragia, Legĭuire 1818 p. 93 : „să să tragă c u d e-*asila* la judecată..."

Inainte de a fi luat dela Slavĭ pe s i l ă, Românĭĭ cată să fi avut un alt adverb cu acelaşĭ sens, de care se pare că s'a şi păstrat o urmă peste Carpaţĭ : în Biharia în loc de c u d e-*asila* se ḑice „c u d e-a-t ă r i a" (M. Pompiliŭ, Conv. lit. 1887 p. 1019), unde tóte elementele constitutive sînt latine.

v. *Sila.* — *Tăriă.*

Àsin (pl. *asinĭ*), s. m.; t. de Zool.: âne. Dobitoc de genul caluluĭ, cu urechĭ lungĭ. Măgar. Din latinul a s i n u s (ital. asino, span. asno, fr. âne etc.). Este o curiósă scăpare din vedere că Cihac a uĭtat de a pune pe *asin* între elementele latine ale limbeĭ române, deşi n'a uĭtat pe m ă g a r pintre cele slavice. Cuvîntul nu e un neologism, ci o moştenire poporană directă din latina, cu conservarea sonuluĭ *s* între vocale, fără a'l trece în *z*, întocmaĭ ca în „casă". În vechile texturĭ sinonimul m ă g a r nu se găsesce de loc, pe când *asin* e fórte des.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 11, 15 : „ĭatâ înpăratulŭ tău vine, şade spre mânzişorŭ de *asinŭ*..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 88 b: „ĭatâ înpâratulŭ tău vine călare pre *asinŭ*..."

Ibid. f. 354 b : „carele de voi nu'ş dezlégâ boul sâu sau *asinulŭ* dela ĭasle şi'l duce de'lŭ adapâ..."

Une-orĭ cuvîntul se scrie *asen* şi *asăn*, după cum cată să se fi rostit în graĭul poporuluĭ.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470) : „alţii voru fi negri ca însuş diavolul, alţii vor fi ca peile aspideei, alţii ca pieĭale *asenului*, alţii ca fumul..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 24 (f. 26 b.): „odânâoarâ ĭarăş mĭarsâ în pădure a-lĭamne cu *asânulŭ*; şi aducând lĭamne, ursulŭ veni şi loveşte *asânulŭ*..."

Acelaşĭ, Paremiar 1683 f. 1 a: „cunoscu boulŭ pe cine l'au agonisitŭ şi *asânulŭ* ĭaslĭa domnuluĭ său..."

Pentru a exprime maĭ bine sonul luĭ *i* în *asin*, intermediar între *e* şi *ă*, Silvestru (1651, ps. CIII) îl scrie prin *y* :

Carele adapâ toate fierile cămpilorŭ şi stămpărâ sétĭa *asynuluĭ* (асунꙋлꙋй) sălbatecŭ...	Potabunt omnes bestiae agri, suscipient o n a g r i in sitim suam...

Asinul selbatec saŭ onagrul purta la Românĭ un nume specific: c o l u n, împrumutat probabilmente dela Tătarĭ, căcĭ pînă astăḑĭ acest animal se chiamă k u l a n nu numaĭ la Turcĭ, dar şi 'n Persia, la Calmucĭ, Kirghizĭ, Bucharĭ etc. (Nemnich, ad voc.). De asemenea turanic este c a t î r „mulet".

Despre glasul *asinuluĭ* nu se ḑice în acelaşĭ fel, deşi termenul cel maĭ obicĭnuit pare a fi s b ĭ e r ĕ t.

Ieromonahul Macarie (Lexicon Mss. din 1778, în Bibl. Centrală din Bucurescĭ, v. glasŭ), într'un fórte interesant registru: „Deosebiré glasurilor celor jivinelnice", ḑice: „a *asânuluĭ* r â g i r é, r â g i t u r a, z b i e r a r é".

„...calul rânchéză, *asinul* r a g e, óĭa

şi capra sbĭară..." (D. Recénu, Banat, Lugoş).

„...*asinul* urlă" (D. Păscuţ, Trans., c. Făget).

La feminin se ḑice a s i n ă „ânesse".

v. *Asină.— Colun.— Catîr.— Rag.— Sbier.*

Asină, s. f.; ânesse, bourrique. Măgar parte femeéscă. M ă g ă r i ţ ă saŭ m ă g ă r ó ĭ c ă.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Matth. XXI, 7:

Adusără *asina* şi mânzul...	Et adduxerunt a s i n a m et pullum...

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683 f. 58 b: „şi dzâsâ Avraamŭ argaţâlorŭ săĭ: şedeţŭ aciĭ cu *asâna,* ĭară eu şi cuconulŭ om trĭace până ciĭa..."

Ibid. f. 47 a: „Şi era dobitoacele luĭ: oĭ patru-sprĭace miĭ, cămile şĭase miĭ, părechi de boĭ o mie, *asâne* de prăsturâ o mie..."

Ibid. f. 60 a: „trimite 'mi pre unulŭ din fiĕori şi o *asânâ*...

v. *Asin.— Măgăriţă.*

Asinàş.— v. *Asinel.*

Asinèl (pl. *asineĭ*), s. m.; petit âne. Deminutiv din a s i n, ca şi a s i n a ş, ambiĭ citaţi de ieromonahul Macarie (Lexicon Mss. din 1778 în Bibl. Centrală din Bucurescĭ).

v. *Asin.*

Asimţèsc (*asimţit, asimţire*), vb.; réfléchir, méditer. Nu vine pe de 'ntregul din latinul a s s e n t i o, ci s'a format deja pe tărîmul românesc din s e n t i o cu intensivul *a*—(=ad), pentru a exprime o concentraţiune a sufletuluĭ saŭ a spirituluĭ, cam ceĭa ce Bossuet ḑicea: „Réfléchir, c'est recevoir, au-dessus des mouvements corporels et au-dessus même des sensations, une lumière qui nous rend capables de chercher la vérité jusque dans sa source". Aşa, cel puţin, înţelegem noĭ pe *asimţesc* în următorul pasagĭu din mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 3 (f. 100 b): „închidzându-sâ într'un bordeĭaşŭ, au înplut 60 de aĭ, nice vădzutŭ de nime, nice grăit cu nime, ce întru sine *asâmţându* şi pre Dumnedzău chitindŭ..."

Cuvîntul e fórte frumos.

v. *Simţesc.*

Aslàm (plur. *aslamurĭ*), s. n.; t. jurid.: usure. C a m ă t ă. D o b a n d ă. Un archaism moldovenesc, despărut din graĭu, dar preţios din punctul de vedere istoric.

Psaltirea Şcheĭană, circa 1550 (ed. Bianu p. 37), XIV:

...argintul său nu déde într'*aslamu*..."	... pecuniam suam non dedit ad u s u r a m...

Acelaşĭ pasagĭu la mitropolitul Dosofteĭu, 1680: „arginţiĭ săĭ nu-ĭ déde într'*aslam*", unde în contextul slavic: „srebra svoego ne dastŭ vŭ l i c h v ă", ĭar la Coresi, 1577, şi la Silvestru, 1651: „c a m ă t ă".

La Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), cuvîntul ne întîmpină de treĭ orĭ:

Ps. LIV: Nu se mai înputinézâ din calĭa ei *aslamul* şi înşelăcĭunĭa...	...Non deficit de plateis ejus u s u r a et dolus...
Ps. LXXI: de *aslamuri* şi de nedereptăţi va izbâvi...	...ex u s u r a et iniquitate redimet...
Ps. CXVIII: plécâ inima mĭa întru mărturiile tale, ĭară nu într'*aslam*...	... inclina cor meum in testimonia tua et non in a v a r i t i a m...

Mitropolitul Varlam, 1643, Matth. XXV, 27:

...şi déc'am venit eu, aş lua al mieu cu *aslam*...	... et veniens ego, recepissem utique quod meum est cum usura...

unde în Noul Testament din 1648: „cu dobândă".

Ibid. I f. 16 b: „holdele diavolului sântŭ locurile céle ascunse, unde să facŭ curviile, uciderile, nedireptăţile, *aslamurile*, asuprélele..."

Cuvîntul ne maĭ întimpină în secolul XVIII într'un act dela Mihaĭu-vodă Racoviţă din 20 maĭu 1721 (Doc. 75 pact XV A. R. Mold. în Acad. Rom.): „deci Turcul văzindu că nu i să dau banii, au apucat pe dumnĭalui pe Costantin spatar, şi dându-i strânsoare, au căutat dumnĭalui de au luat bani dela alţi neguţitori cu *aslam* de s'au mântuit..."

După cum dobândă ne vine dela Slavĭ, ĭar camătă dela Bizantinĭ, tot aşa pe *aslam* Româniĭ l'aŭ căpĕtat delą Cumanĭ. In Dicţionarul cumano-latin din secolul XIV (Codex Cumanicus, ed. Kuun, p. 85, 101):

„astelan, usura;
astlanci, revenditor".

Radicala as „gagner", şi chĭar tulpina ast „gain, avantage", există în maĭ multe dialecte turanice (cfr. Vambéry, Etym. Wtb. d. turko-tat. Spr. p. 19); dar cuvîntul astlan „usure" nu se află nicĭ în dialectul turc osmanli, nicĭ în cel uĭgur, nicĭ în cel djagataic, ci numaĭ şi numaĭ la Cumanĭ.

Despre consecinţele curat istorice ale acesteĭ etimologiĭ, a se vedé notiţa mea „Ueber die türkischen Elemente" (Berichte des Orientalisten-Congresses, Wien, 1889 p. 90). Aci voĭu apĕsa asupra următórelor doĕ puncturĭ:

1°. Pînă la probă contrariă *aslam* aparţinênd numaĭ graĭuluĭ din Moldova, fără a i se găsi vre-o urmă în Ardél saŭ la Muntenĭ, resultă că Psaltirea Şcheĭană, maĭ veche decât cea Coresiană, a fost scrisă de un Moldovén.

2°. Dispariţiunea Cumanilor de pe ţermiĭ Dunăriĭ fiind anterióră secoluluĭ XIV, urméză că cu mult înainte de 1350, adecă înainte de data descălecărĭ Maramurăşenilor luĭ Bogdan-vodă, Moldova era locuită deja de Românĭ.

v. *Accè.* — [2]·*Asan.* — *Coman.* — *Camătă.*

[1]·**Aslàn**, s. m.; t. de Zool.: lion. Leŭ. Turcul arslan, vulgar aslan, trecut la Bulgarĭ, la Serbĭ, la Albanesĭ, şi care s'a încercat a se întroduce şi la Românĭ. La Pitarul Hristachi, Istoria luĭ Mavrogheni, 1817 (Bucĭumul 1863 p. 35):

Decĭ érăşĭ luarăm veste
De resmiriţa ce este,
Şi văzurăm ca un *aslan*
Pĕ Mavrogheni în Divan,
Începând a se găti
Războĭul à'l întocmi...

v. [2]·*Aslan.*

[2]·**Aslàn** (pl. *Aslanescĭ*), n. pr. pers. m.; nom de certaines familles nobles moldaves et valaques. Din turcul aslan „lion" s'a născut, atât la Românĭ precum şi la popórele de peste Dunăre, numele personal *Aslan*.

In actul muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat.) între maĭ mulţĭ boierĭ iscălesce grecesce şi „*Aslan* vornic", ĭar pe pecetea luĭ sînt doĭ leĭ în picĭóre, între carĭ un arbore, şi d'asupra literele latine: A. V.

In cronica muntenéscă acest *Aslan*, de'ntâĭu unul din ómeniĭ grecituluĭ Leon-vodă, a fugit la 1630 cu Mateĭu Basaraba şi cu alţĭ „boĭarĭ de preste Olt" la Haţeg, apoĭ s'a împăcat cu

Domnul şi a fost numit mare ban al Craĭoveĭ (Ciparĭu, Arch. p. filol. p. 17, 19).

In Moldova ne întimpină *Aslan* mare postelnic sub Petru-vodă cel Şchĭop la 1576 (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat., t. I f. 675 b), probabilmente Grec ca şi cel de maĭ sus; ĭar maĭ târdiŭ, sub Nicolae Mavrocordat, între boĭerĭ figurézĕ Iordache *Aslan* al doilea spătar, proprietar în districtul Botoşanĭ (ibid. f. 508 a).

A fost în Moldova şi o familiă armenéscă *Aslan*, care s'a boierit la 1810 şi a dobândit apoĭ nobilitatea austriacă în Bucovina (Barącz, Zywoty Ormian w Polsce, p. 32).

Pe lîngă *Aslan*, maĭ există în Moldova şi a remas, pare-se, în Basarabia o altă familiă grecéscă boierită purtând porecla sinonimică L e o n (=*Λέων*), din care unul ţinuse în căsătoriă pe o nepótă a luĭ Duca-vodă (A. I. R. I, 1 p. 84).

De aĭmintrea, ca supranume se întrebuinţa la noĭ şi vorba curat românéscă L e ŭ; bună-óră, între reḑaşĭ saŭ moşnenĭ din timpul luĭ Alexandru Lăpuşnénul, într'un crisov din 1554 (A. I. R. I, 1 p. 67): „Stan i Badĭul i Dobre i Ion L e u l...“

v. *Aslana.* — [2]*Céur.* — *Leon.* — [1]*Leŭ.*

[3]**Aslàn** (pl. *aslane*), s. n.; variété de cerises. „*Aslan*, Kirschenart“ (Saĭnénu). Baronzi, Limba română p. 93: „Numirĭ de cireşe: Negre-dulcĭ; negre-amare; albe-rumeĭóre; drăgănele; *aslan*-roşie; *aslan*-negre...“ Cată să fie un cuvînt turcesc.

v. [1]*Aslan.*

Aslàna, n. pr. pers. f.; Léonie. O formă femeéscă din turcul a s l a n „lion“. In Pomelnicul dela Bistriţa, 44 (Mss. în Acad. Rom.), între membriĭ vechiĭ familie boerescĭ din Moldova Gangurŭ: „Ivanŭ Gangurŭ i Mariĭa, *Aslana*, Parasca...“ Textul fiind dintr'o epocă anterióră înriuririĭ turcescĭ propriŭ ḑise între Românĭ, bănuim că este un nume cumanic.

v. [1]*Aslan.*

Asmaţùc
Asmaţùĭu } — v. *Haĭmaţuchĭu.*

Àsmă, s. f.; t. de Vinic.: sorte de vigne. Din turcul a s m a „treille, vigne“. Cuvîntul se aude peste Olt. „Via pusă din noŭ ĭea numirea de s a d; aceĭa care are viţă mare se ḑice h a l a n g ă; când se prăşesce înainte de a înflori se ḑice că t ă r ş e s c e l a c h i t ă; viţa tăiată la doĭ mugurĭ se ḑice c ă p r u c ĭ; aceĭa care o lasă pe rod se ḑice c e p; când o tae de tot, se ḑice că de acolo ĭésă o viţă numită *asmă*“ (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînju-mare).

v. [1]*Turc.* — [2]*Viţă.*

Asmàn (pl. *asmanĭ*), s. m.; t. pastoral: bélier châtré, mouton. Se rostesce şi aspirat: *hasman.* B e r b e c s c o p i t. B e r b e c b ă t u t. B e r b e c î n t o r s.

„Berbecĭ se ḑice numaĭ la ceĭ carĭ nu sînt întorşĭ; la ceĭ întorşĭ se ḑice *hasmanĭ*“ (Tutovanu, Covurluĭu, c. Fărtănescĭ).

„...b e r b e c, dacă se lasă de rudă; ĭar dacă i se scóte sămînţa — *asman*“ (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

Guvîntul ne e cunoscut numaĭ din Covurluĭu şi din Dobrogea. Acésta ne face a presupune o origine turcéscă, póte chĭar din aceĭaşĭ tulpină cu „asma“, care însemnézĕ „viţă tăiată“, „vigne c h â t r é e“. Dacă se va constata însă că turcesc nu este, atuncĭ s'ar puté

apropia de latinul vulgar s e m u s „châtré, mutilé“ (Du Cange), conservat şi'n dialectele italiane. Din s e m, prin analogiă sufixală cu „cărlan“, „ţurcan“ etc., s'ar nasce s ĕ m a n, de unde apoĭ *asman*. De o cam dată este o pură ipotesă.

v. *Asmă*.

Asmoniă saŭ **asoniă**, s. f.; t. de Botan.: Jasmin. O variantă poporană poetică din ĭ a s m i n, numele obicĭnuit al uneĭ mirositóre florĭ de grădină, pentru care tóte limbile europee aŭ adoptat termenul arab i â s m i n, maĭ mult saŭ maĭ puţin modificat, astfel că italienesce, bună-óră, el a agĭuns g e l s i m o şi g e l s o m i n o, ĭar în vechea francesă g e n s e m i l. Numele românesc ordinar este ĭ a s o m i ă = neo-gr. *ἰασουμί* saŭ *γιασουμί* (Cihac), în care însă a perit *n* din ĭ a s m i n, conservat în *asmoniă*.

Un cântec de nuntă din Basarabia:

El cu mâna florĭ adună
Mărióreĭ de cunună,
De cunună de-*asmoniă*
S'o pornéscă 'n cununiă,
Cunună de mintă créţă
Să ĭ-o sloboţim pe faţă,
Cunună de bărbănoc
In doĕ cu busuĭoc...

(Aurora română 1882 p. 53)

Doĭnă din Ardél:

Frunţuliţă *asonie*,
Maĭ în jos de Orăşie
Vin doĭ fraţĭ din cătănie...

(Ţara nouă 1887 p. 126)

v. *Iasmin*.

Asmùţ (*asmuţat*, *asmuţare*), vb.; exciter des chiens; fig.: pousser quelqu'un à une mauvaise action. A aţiţa cânĭĭ. A î n d e m n a la vrajbă. A î n t ă r î t a. A s t î r n i. *Asmuţ* circulézĕ, fără vre-o deosebire de sens, la un loc cu formele *amuţ* şi *sumuţ*. *Amuţ* e numaĭ de prima conjugaţiune; *asmuţ* şi *sumuţ* se întrebuinţézĕ şi la a patra: *asmuţesc*, *sumuţesc*. Noţiunea fundamentală este „exciter des chiens“; cele-l'alte noţiunĭ sînt secundare. Cihac (Dict. II, 352) trage câte-trele forme din paleo-slavicul **съмѧтѫ**, **съмѧщѫ** „troubler“, rusul смущать, смутить. O asemenea derivaţiune, pe care nicĭ sensul n'o justifică, nicĭ fonetica, este curiósă maĭ cu samă când o etimologiă bună, singură maĭ pre sus de vre-o objecţiune, a fost propusă deja la 1825 în Lexiconul Budan: „*amuţ* = a d e t m u t i o“. Tot aşa *sumuţ* este s u b - m u t i o, ĭar *asmuţ*, contras din *asumuţ*, este a d - s u b - m u t i o. Acéstă derivaţiune e atât de clară, încât n'ar avé trebuinţă de a fi demonstrată, dacă pretinsul slavism al luĭ *asmuţ* nu s'ar fi furişat pînă şi la d. Şaĭnénu (Dicţ. rom.-germ. v. sumuţ). Lătinesce m u t i o „marmotter, murmurer“ însemna de'ntâĭu „gronder comme un chien“, de unde apoĭ a trecut la orĭce glăsuire ne'nţelésă, neisprăvită saŭ inarticulată, însă reutăcĭósă ca mărîirea câneluĭ: „m u t i r e, quod proprium est canum, cum incipiunt irritari“ (Vossius, Etymologicon ed. 1664, v. Mutus). In dialectul macedo-român s'a păstrat simplul m u ţ = m u t i o cu sensul de acel son pe care 'l produc buzele când cine-va trage din pipă saŭ când pruncul suge, bună-óră în „Cânticlu a unuĭ bărbat linivos“ (Dr. Obedenaru, Mss. în Acad. Rom.):

Cu cicĭórîle tu cinuşe,
Ni'nşit nafór di uşe;
Cu cibuca 'n gură, m u ţ ă
Ca nĭaclu çi suge ţiţă...

adecă: „Şedênd cu picĭórele în cenuşă, nu ese afară din casă; cu cĭubucul în gură, m u ţ ă ca copilaşul când suge

țiță". Dialectul daco-român a perdut pe simplul m u ț, dar a păstrat pe compusele *amuț*, *sumuț* și *asmuț*, cu sensul cel primitiv al latinului m u t i o.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „în grabă afară eșind, și încă mai tare pre dulău *amuțind* și îmbărbătând, atâta cât căută lupului a da dos..."

Pravila Moldov. 1646, f. 11: „de va avĭa neștine un dulău tare și dărz și va mânca pre toțŭ dulăii, și de să va apuca de vre unŭ dulău mai slabŭ și'l va birui, și stăpânu-său va sta de va prăvi și nu'i va despărți, ce încă-i va *amuța* de'l va simeți, și de'l va vătăma pri cel slabŭ sau de'l va și omorî, ca să plătéscă toată paguba celuĭa cu dulăulŭ, și să-i dĭa și dzéce toĭage .."

Doĭnă din Ardél:

Aséră pe vremea ciniĭ
Când treceam gardul cu spiniĭ,
M'*amuțaĭ*, mândră, cu câniĭ;
M'*amuțaĭ* și nicĭ pré tare:
Cam sciaĭ că cine sare;
M'*amuțaĭ* și nice pré:
Cam sciaĭ cine trecea...

(J. B., Trans. 390)

Balada „Costea Gĭalatul" din Banat:

Apoĭ Costea ce lucra?
Odată că șuera,
Câniĭ reŭ că *amuța*,
După fecĭorĭ se lua,
Vinele că le rupea...

(Vulpian, Texturĭ p. 32)

Anton Pann, Prov. III, 36:

Dicênd asfel, eși 'ndată, strigâ să vie Griveĭ,
Ĭĭ arătâ pe streinul cel lungit în patul eĭ,
Și *sumuțându*'l asupra'ĭ, și el ĭar cum îl zări,
Îl făcu 'n grab să nu scie ușa cum a nemeri...

Basmul „Paserea măiastră" (Ispirescu, Legende p. 302): „Eĭ, în loc să facă ca tine, să priiméscă cu dragoste rugăciunea mea, *asmuțară* ogariĭ după mine..."

„Colinda Cerbuluĭ":

Pe corb că 'ntâlnĭa,
Arcul că 'ntindea,
Șoĭmĭ că trimotea,
Copoĭ c'*asmuțĭa*
Și mi'l săgeta...

(G. D. T., Poes. pop. 66)

In balada „Vâlcan", sluga după co'și légă pe stăpânul seŭ pentru a'l da Turcilor:

Unde bine mi'l lega,
Într'o fugă so ducea
Și po Turcĭ ĭĭ *asmuțĭa*...

(Ibid. 554)

Se aude în graĭu și forma *azmuț* saŭ *azmuțesc*.

B. De la Vrancea, Sultanica p. 218: „La Ignat, când zăpada cădea de doĕ palme, porcĭĭ înjunghĭeți *azmuțĭaŭ* câniĭ caselor și guițaŭ de se cutremura pământul..."

Figurat, ibid. p. 14: „Îșĭ *azmuțĭa* gândul, îl gonĭa din muche în muche, de p'un plaĭu p'altul..."

Acelașĭ, Trubadurul p. 122: „copiiĭ de pe drumurĭ îșĭ făcură din ochĭ, *azmuțindu*-se asupra gușatuluĭ..."

Conservarea latinului m u t i o cu sensul cel primitiv de „canum irritamen" în cele treĭ forme românescĭ compuse *amuț*, *sumuț* și *asmuț* e cu atât maĭ interesantă, cu cât maĭ tóte graĭurile romanice șĭ-aŭ făurit pentru acéstă noțiune câte un termen propriŭ maĭ noŭ. Franțusesce, de exemplu, se dice după dialecte: aguicher, haler, hisser, acagner, assiler, anksi, énehyé, jaquillâ etc. (Roland, Faune popul.); în Provența: acagna, acussa, atissa, assuta, abourra, abouta (Azaïs, Idiomes languedociens). Numaĭ interjecțiunea normandă: „a m o u é e, cri pour lancer un chien sur quelqu'un" (Mém. de la

Soc. de Linguistique, III p. 376) înfăţişéză o aseměnare cu *amuţ*, dar póte să fie de o altă origine.

v. *Sumuţ.*

Asmuţèsc. — v. *Asmuţ.*

Asmuţitòr,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui excite, qui pousse à quelque chose. Cine asmute saŭ asmuţesce. Cuvînt rar întrebuinţat, dar fórte nemerit în colinda muntenéscă:

> Câte'şĭ treĭ sînt vînătorĭ,
> De şoĭmeĭ *asmuţitorĭ*...
> (G. D. T., Poes. pop. 62)

v. *Asmuţ.*

Asòg (*asogare*, *asogat*), vb.; broyer, pétrir, macquer. Meliţez, frămînt (păĭne), frec mărunt. Cuvîntul se găsesce în dicţionarul episcopuluĭ Bobb (1822). E fórte remarcabil. Ca maĭ toţĭ verbiĭ românĭ cu iniţialul *a-*, e compus prin prepoziţiunea ad. Remâne dară a se urmări numaĭ sog. Precum din latinul „sambucum" s'a făcut „soc", prin vocalisarea labialelor şi prin contracţiune, tot aşa, prin contracţiune şi prin vocalisarea labialelor, sog derivă din latinul subigo: „subigo farinam" la Catone, „subigo panem ex ovis aut lacte" la Pliniŭ.

v. *Meliţez.*

Asogàre, **Asogàt** — v. *Asog.*

Asoniă. — v. *Asmoniă.*

Aspìc, s. m.; t. de Botan.: lavande, Lavandula. Numele latin vulgar al acesteĭ plante a fost spica (Vegetius), maĭ bine spicus saŭ spicum ca într'un text medieval: „sertum rubentium rosarum, fulcitum floribus spici" (Du Cange, ad. voc.). De aci, prin aceläşĭ prepoziţional *a*, la Românĭ *aspic*, în vechea francesă aspic, în proventala: „aspic, lavande en épi" (Barthès, Gloss. botanique languedocien, p. 51). Italienesce Spigo. N'are a face cu neologismul frances culinar „aspic = gelée".

v. *Alivant.* — *Spic.*

Aspènchĭu, s. m.; t. de Botan.: doradille, Asplenium. Numele românesc obicĭnuit pentru varietăţile genuluĭ Aspleniŭ este spinarea-lupuluĭ (Dr. Brândză). Termenul *aspenchĭu* se află la Sava Bărcianu. Este învederat o scălciare poporană din asplenium, remarcabilă maĭ ales prin finalul -chĭu, care represintă sufixul latin deminutival -culum. Numele frances „doradille" e de asemenen deminutival.

v. *Ferigă.*

[1]·**Aspìdă** (pl. *aspide*), s. f.; t. de Zool.: aspic. Un fel de vipere. Aprópe sinonim cu năpârcă. Neo-grecul ἀσπίδα, paleo-slavic аспида din vgr. ἀσπίς. Ca şi „vasilisc", *aspida* s'a întrodus la Românĭ prin Bibliă, devenind însă un cuvînt de tot poporan, maĭ ales ca epitet de o fiinţă veninósă saŭ fórte rea, căcĭ ca termen curat zoologic nu e tocmaĭ precis. In Moldova poporul rostesce *aschidă*.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alţii voru fi negri ca însuş diavolul, alţii vor fi ca peile *aspideei*...", unde — ca şi maĭ jos la Moxa — este de observat genitivul organic *aspideei*.

Coresi, 1577, ps. LVII:

Mănia lorŭ dupâ chipulŭ zmeului; ca *aspida* surdâ ce astupâ urechile sale...	Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdae, et obturantis aures suas...

Acelaşĭ, Omiliar 1580, quatern. XXVI p. 1: „nu înţelegutulŭ auzului nostru să'lŭ astupămŭ, ca şi *aspida* ce'şŭ astupă auzulŭ urechilor sale, ce cuvântulŭ lu Dumnezeu cu înţelesŭ să'lŭ auzimŭ...“

Moxa, 1620, p. 379: „elu se făgâdui, puĭul *aspideei* nepoţilorŭ n â p r ă c e e i...“

Mitropolitul Varlam, 1643, II p. 2: „şi află unŭ puţŭ pustiĭu, fârâ de apâ, şi într'acela puţŭ era ş e r p i şi *aspide* şi s c o r p i i de lâcuĭa într'ânsŭ...“

Viaţa luĭ Nifon, text din sec. XVII (ed. 1888 p. 58): „să dezbrăcă lupul de pielĭa oeĭ şi'ş astupă urechile ca *aspida* şi ca v a s i l i s c u l, ĭar arcul şi'l încordă şi găti săgeţi...“

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XC:

Pre *Aspidă* şi pre V a s i l i s c ŭ,
Vei încăleca şi'ĭ lovi în piscŭ...

Mitropolitul Antim, Predice p. 176: „limba *aspideĭ*, gura ş e r p i l o r cu care tótă ḑiua clevetim, batjocurim, ocărâm...“

Cu sensul vechĭu grecesc de „scut“, cuvîntul ne întîmpină la Anton Pann, Erotocrit, II p. 69:

Rîdic săbiile goale, în *aspide* se lovesc,
Incep să se rĕsboéscă, să se tae se silesc...

In Psaltirea Mss. a luĭ Ioan Viski din Haţeg, 1697 (ap. Bianu, Ps. luĭ Dosofteĭu p. XLVII), se întrebuinţézĕ forma nominativală *aspis*:

Pre leu fere nics o frikĕ
Si pre *aspis* vej umbla...

v. *Năpârcă.* — *Şérpe.* — *Vasilisc.*

²·Aspìdă (pl. *aspide*), s. f.; t. d'Archéol.: bouclier rond.

v. ¹·*Aspidă.*

Aspis. — v. ¹·*Aspidă.*

Aspra, n. pr. pers. f.; Aspra, Sévère. La vechiĭ Romanĭ exista numele propriŭ bărbătesc A s p e r. La Românĭ, numele propriŭ femeesc *Aspra* pare a fi fost destul de respândit, deşi nu figuréză în calendarul creştin.

Act din 1689 (Cond. Mss. a Hurezuluĭ 1754, în Arch. Stat., I f. 218 a): „Tănasie Păuşăscul înpreună cu maĭcă-mé Martha monahiĭa şi cu jupănésa mé *Aspra...*“; şi iscălit: „*Aspra* Păuşasca“.

Act din 1696 (Cond. Brâncovenéscă în Arch. Stat. p. 168): „Mihuluĭ Pitar încă ĭ-au fostu acestu locu de cumpărătoare dela Zamfir şi dela feméĭa luĭ *Aspra*, feĕoriĭ luĭ Statie Bulucbaşa...“

v. ¹·*Aspru.*

Asprélă (pl. *asprelĭ*), s. f.; 1⁰. „âpreté, rudesse, dureté, rigueur, inclémence, sévérité“ (Cihac); 2⁰. amidon. In sensul de'ntâĭu, e sinonim cu a s p r i m e, care este mult maĭ întrebuinţat. In sensul al doilea, indicat în Lexiconul Budan, e sinonim aprópe necunoscut cu s c r o b é l ă.

v. ¹·*Aspru.* — *-élă.* — *Năsprélă.* — *Scrobélă.*

Asprèsc (*asprit*, *asprire*), vb.; rendre âpre, endurcir. „A se *aspri* = devenir âpre, rude; a se *aspri* la cine-va = brusquer, rudoyer quelqu'un“ (Cihac). Lexiconul Budan maĭ aduce o întrebuinţare neutră: „*aspresc*=îngheţ puţin, modice congelo“. Când e vorba de licuide, maĭ ales de vin, se ḑice n ă s p r e s c, n ă s p r i t, n ă s p r i r e, cu prepositionalul i n - ca şi'n italianul i n a s p r i r e.

v. *Năspresc.*

Aspriă, s. f.; âpreté. O formă, pe care numaĭ Cihac o citézĕ, ca sinonim cu a s p r i m e.

v. *Asprime.*

Aspríme (pl. *asprimĭ*), s. f.; âpreté, dureté, rudesse. Sub raportul fisic, însuşirea lucrurilor a s p r e la pipăit saŭ la gust; sub raportul moral, s t r ă ş n i c i ă, n e ' n d u r a r e etc., dar totd'a-una maĭ mult ca formă decât ca fond.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 246: „într'acéstă *asprime* şi n e î n d u p l e c a r e...“

Beldiman, Tragod. v. 725:

Cătră Grecĭ cam cu *asprime* încep a se arăta,
Însă cu iconomie de tot a nu'ĭ întărta...

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, III: „am arătat *asprime* cătră mulţĭ, m'am arătat c u m p l i t, r e ŭ, versând sângele multora...“

Alexandri, „Tunetul“:

Vĕsduhul bubuesce!.. Pământul desmorţit
Cu miĭ şi miĭ de glasurĭ semnalulŭĭ respunde
Şi de *asprimea* ĭerneĭ simţindu-se ferit,
De-o nouă 'ntinerire ferice se petrunde...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 84: „Sĕlbătecia şi gravitatea subiectelor reclamă óre-care *asprime* în mănuirea dalteĭ...“

v. [1]·*Aspru.*

Asprire. — v. *Aspresc.* — *Năsprire.*

[1]·**Asprişór,-ă**, adj.; un peu âpre, un peu rude, duret. Deminutiv din a s p r u.

v. [1]·*Aspru.* — *-şor.*

[3]·**Asprişór** (plur. *asprişorĭ*), s. m.; petite monnaie, sou. Deminutiv din numele moneteĭ a s p r u, despre care a se vedé maĭ jos. E curios de a maĭ găsi pe *asprişor* în poesia poporană, pe când a s p r u a despărut de-mult din graĭu. Sinonim cu b ă n i ş o r.

Balada „Bălăcénu şi Brâncovénu“:

Staŭ Tătarĭ şi Turcĭ tăiaţĭ,
Ca şi snopiĭ seceraţĭ:
Lesne-lesne de tăiat,
A-nevoe de scurmat
La chisele cu parale,
Cine foc le bagă'n samă:
Asprişor dĕ'l mărunţel,
Sciĭ ca roua pe pământ...
(Lumina pentru toţĭ, 1887, p. 71)

Intr'o colindă de Crăciun din Transilvania: „S'a sculat jupânul gazdă de o lună, de o septĕmână, cu un dar mândru, cu vre-o doĭ-treĭ *asprişorĭ*, dar nouĕ nu ni se par vre-o doĭ-treĭ *asprişorĭ*, ci o comóră împĕrătéscă de unde a dat Dumneḑeŭ să-ĭ împlinéscă...“ (D. Pop, Făgăraş, c. Copăcel).

v. [4]·*Aspru.* — [2]·*Ban.* — [2]·*Bănişor.*

Asprişóră, s. f.; t. de Botan.: 1°. Asperugo (Cihac); 2°. Asperula (Şaĭnénu). Doctorul Brândză, autoritatea cea maĭ competinte, nu cunósce *asprişóră* în terminologia botanică poporană. Se pare a fi o simplă adaptaţiune modernă.

v. [2]·*Lipicĭósă.*

Aspritór,-óre, adj. et s.; „rendant âpre, dur, rude, aplaneur, aplaigneur“ (Cihac). Care a s p r e s c e.

v. *Aspresc.* — *Năspritor.*

Asprĭŭ,-ìă, adj.; un peu âpre. Formă citată de Cihac. Noĭ n'o cunóscem nicĭ din graĭu, nicĭ din texturĭ, deşi e cu putinţă; dar în orĭ-ce cas nu derivă dintr'un prototip latin a s p r i v u s, ci este formată simplu prin analogiă cu „acriŭ“.

v. *Acriŭ.* — *Aspru.*

[1]·**Àspru,-ă**, adj.; âpre, dur, raboteux,

rude, bourru, sévère. „Care nu este neted, dulce la pipăit; straşnic, ĭute, fără blândeţă“ (Costinescu). Sub raportul moral, *aspru* se referă tot-d'a-una la formă; ast-fel póte să fie cine-va *aspru* fără a fi crud saŭ cumplit, după cum póte fi cumplit saŭ crud fără a fi *aspru:* în primul cas este o bunătate de fond ascunsă sub o formă reutăcĭósă, în casul al doilea este un fond reŭ ascuns sub o formă îmbunătóre. Sub raportul fisic, *aspru* este ceĭa ce ne înglodesce, ne sgârie, ne încolţesce, ne supĕră când îl atingem. Din latinul asper = ital. aspro = span. aspero etc.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Fevr. 19 (f. 320 a): „furâ amândoĭ împroşcaţŭ cu pietri şi tarâiţŭ prin locuri *aspre*...“

Ibid. Mai 13 (f. 127 a): „încâ de tânăr âş zmăcina şi'ş trudiĭa pre sine cu postulŭ şi cu nelipsita rugâ şi *asprâ* petrĭacére...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 46: „*aspru* lucru ĭaste pentru céle şie cunoscute dréptă gĭudecată a face...“

Ibid. p. 52: „Inima mĭa, o priĭatinilor, spre cĭa cât de grĭa poruncă şi *aspră* slujbă a Monarhiilor noastre pururĭa gata şi bucuroasă au fost şi ĭaste...“

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiŭ, Monum. II p. 184): „[Alexandru Moruzi] se vedea iscusit la trebile ţereĭ, adecă a Domnieĭ socotinţă, că era străcurând ţîntarul şi înghiţind cămila, era şi cam strajnic şi *aspru* cu boĭeriĭ...“

Costachi Negruzzi, Toderică: „cu un glas pe care voĭà să 'l arăte *aspru*, deşi se cunoscea că 'ĭ este milă...“

Acelaşi, Scrisórea XVII: „e móle şi netedă, nu *aspră* şi cĭotorósă...“

Balada „Radu Calonfirescu“:

Şéde un bătrân vestit,
Cu chip *aspru* şi smolit...

(G. D. T., Poes. pop. 478)

Costachi Conachi, p. 96:

Rădic mâinĭ, mĕ rog la cer,
Milă nu găsesc, şi pier!..
Aspre's toate şi de plâns,
Ochiĭ lumina şĭ-aŭ stîns!...

Donicĭ, „Bărbatul cu treĭ femeĭ“:

Dar acolo era un *aspru* împărat
La care cum aŭ mers asemine sciinţă,
Aŭ şi găsit de cuviinţă:
Ca pentru aşa faptă
Pe om să'l de subt judecată;
Ĭar spre maĭ *aspră* înfrînare
Judecătorilor aŭ pus el înainte
Să fie cu luare-aminte...

Alexandri, „Gerul“:

Gerul *aspru* şi selbatec strînge 'n braţe'ĭ cu jălire
Négra luncă de pe vale care zace 'n amorţire...

Cuvîntul *aspru* are o accepţiune proprià în graĭul cĭobanilor:

„Berbecĭ *aspri* se dic ceĭ negri pârli de felul oilor ţurcâne, ca berbecĭ de prăsilă saŭ de rudă din carĭ es mieĭ negri, creţĭ mărunt, cu pĕrul saŭ lâna resucită ca bobul de grâŭ, din ale cărora pĭeĭ saŭ hărşiĭ se fac căcĭule. Se maĭ dice berbecĭ *aspri* şi oĭ *aspre* la orĭ-care are lână grósă în fir şi sfâşiósă“ (I. Vişaĭanu, Muscel, c. Măţâŭ).

Une-orĭ *aspru* se asociază cu noţiunea de acru şi de amar.

La vin acru se dice *aspru* (Fălciĭu, pl. Crasna).

„Vinul cam acru se dice *aspru*“ (I. Floca, Transilv., c. Sina).

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 145: „toată moartea din fire *aspră* şi amară ĭaste...“

Jipescu, Opincaru p. 20: „în tim-

puri *aspre*, dĕ nevoĭe şi dĕ amaruri..."

v. [2 3]*Aspru.*

[2]**Aspru** (pl. *aspre*), s. n.; aspérité. Sinonim cu asprime şi cu aspréla. Prin prepositiunea cu formézĕ o locuţiune adverbială: cu aspru = durement.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps.LIX:

Arătaş poporului tău *aspre*, adăpaşi-ne cu vin de ovilire...	Ostendisti populo tuo dura, potasti nos vino compunctionis...

Acelaşĭ, Synaxar 1683, Oct. 11 (f. 60 a): „şi fură trimişŭ aceşti prĕ'nţĕleptŭ dela patriarhulŭ Ierusalimuluĭ la 'mpăratulŭ Theofilŭ Iconoboreţulŭ cu *aspru*, carii stândŭ naintĭa luĭ de faţă, ăl înfruntară..."

v. [1]*Aspru.*

[3]**Aspru**, adv.; âprement, durement, sévèrement. Cu asprime saŭ cu aspru.

„Balada Vulcan":

Ochi 'n sânge 'şĭ încrunta
Ş'apoĭ *aspru* cuvînta:
Aleleĭ, focĭor de lele!
Vinzĕtor ţilelor melo!...

v. [2]*Aspru.*

[4]**Aspru** (pl. *aspri*), s. m.; t. de Numism.: aspre, petite monnaie d'argent. Moneta numită *aspru* circula la Românĭ înainte de căderea Constantinopoleĭ. Astfel, bună-óră, într'un crisov slavon dela Radu-vodă din 1471 noĭ citim că One şi némul seŭ aŭ cumpĕrat patru delniţe de pămînt drept 1000 *aspri*. Publicând acel crisov, Venelin (Vlacho-bolgarskiĭa gramaty p. 95 sqq.) face o disertaţiune întrégă despre *aspri*, de'ntâĭu ca monetă bizantină: τὰ ἄσπρα „les blancs", apoĭ ca monetă turcéscă. Lăsâm la o parte valórea după timpĭ a *aspruluĭ* peste Dunăre. La Românĭ, în secolul XVII, 12 *aspri* făceaŭ un „florin de argint" saŭ „2 potronicĭ de argint" şi corespundeaŭ cu plata normală a uneĭ ţile de muncă, după cum resultă din următórele doĕ texturĭ, unul muntenesc şi cel-lalt moldovenesc:

Moxa, 1620, p. 370: „să dé birŭ la anul unŭ florintŭ de argintŭ, cum se zice 12 *aspri*..."

Vasile Lupul, Pravila 1646, f. 6: „Ceĭa ce vorŭ fura plugŭ sau herŭ de plugŭ sau ţugŭ, şi de să vorŭ găsi, să socotéscă din ce dzi s'au furatŭ până în ce dzi s'au găsitŭ, dece să plătéscă pre toată dzua căte 12 *aspri* carii facŭ 2 potronici de argint, sau cătŭ să va da unui omŭ ce lucrédză pre dzi..."

In Noul Testament din Belgrad, 1648, Mat. XVII, 27:

...vei afla un statirŭ; acela ĭa şi'l dă lorŭ derept mine şi derept tine...	...invenies staterem; illum sumens, da eis pro me et te...

la cuvîntul statir se pune la margine tălmăcirea: „ban saŭ *asprĭ*", ceĭa ce arată că în Ardél cuvîntul luase un sens general de „monnaie".

Acolo unde valórea *asprilor* nu póte fi hotărîtă, este când se vindea în şerbiă o familiă întrégă de Românĭ, cu copiĭ maĭ mulţĭ saŭ maĭ puţinĭ şi cu avere maĭ mare saŭ maĭ mică, ceĭa ce făcea ca preţurile să fie fórte variate. Iată câte-va exemple:

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 204 în Arch. Stat.): „Adecă noi Ignat şi Stancĭul şi Négoe şi Stan deîn Siliştoară scris'am noi acesta al nostru zapis să fie de mare credinţă la mâna jupan Neculei Vist, ca să se ştie cum am venit noi toţ de ne-amu vândut cu feĕcrii noştri şi cu toate ocinele noastre să fim rumâni dum-

nélui, şi am luat eu Ignat şi cu fečorii miei preste toată ocina mé 2700 *aspri*, şi eu Stancĭul cu fečorii miei şi cu toată ocina mé luoat-am 2700 *aspri*, şi eu Négoe s sinove 1600 *aspri*, şi eu Stan cu fečorii miei cu toată ocina mé *aspri* 1600, de ne-am vândut de a noastră bună voe..."

Document din 1610 (A. I. R. I, 1, p. 8): „sintu detorĭu jupânuluĭ Mihaĭu *aspri* 7700, şi i sintu detorĭu de multă vréme de sintu la 8 ani de cându i sintu detorĭu aceşti *aspri*, şi mi-au pus zi de multé ori, ĭar acmu ĭar m'amu rugat de mi-au pus zua la sveti Dimitrie să-i plătescu *aspri* la zi; ĭar să nu-i voĭu puté plăti *aspri* la zi, ĭar eu să-i fiu rumânu cu fečorii mei..."

Astfel preţul uneĭ familie de Românĭ varia în prima jumătate a secoluluĭ XVII între 1500 pînă la 8000 *aspri*. In aceĭaşĭ epocă, la 1606, boĭerul Cernică (Venelin, op. cit. p. 252) îşĭ cumpĕra patru Ţiganĭ, şi anume pe Stroe drept 1500 *aspri*, pe Dumitru 1000 *aspri*, pe Iova 1700 *aspri* şi pe Oancea 1000 *aspri*. Intre Românĭ şi Ţiganĭ — cam mică deosebire!

E fórte interesantă următórea cercetare a luĭ Littré (Dict. I, 21) despre dupla origine a cuvîntuluĭ *aspru*: „En grec moderne, ἄσπρος signifie blanc; et en effet l'aspre est une monnaie d'argent, et c'est ainsi que chez nous une pièce blanche s'est nommée un blanc. Cette monnaie est en usage chez les Turcs; mais le mot n'est pas turc; car on le trouve dans Alexis Comnène bien longtemps avant l'établissement des Ottomans, διὰ τραχέων ἄσπρων νομισμάτων, exiger le payement en monnaie non usée. Cette phrase explique en même temps l'origine du mot aspre. En effet les Latins nommaient nummus asper, une monnaie âpre, c'est-à-dire non usée par le frottement, en d'autres termes, fraîchement frappée. On a là une des plus curieuses mutations de sens qu'une langue puisse offrir. Asper nummus signifie en latin une monnaie qui sort de la fabrique; le mot asper passe dans le grec avec le sens de monnaie, puis il prend le sens spécial de monnaie d'argent; et comme l'argent est blanc, il arrive à exprimer la blancheur, de sorte que, par une déduction qu'on suit nettement, asper devient synonyme de blanc."

Casul e maĭ cu samă curios în limba română, unde adjectivul latin asper s'a păstrat intact în gura poporuluĭ, întâlnindu-se apoĭ d'o dată cu aceleaşĭ asper numismatisat de cătră Bizantinĭ, fără ca să maĭ fi fost cu putinţă de a recunósce că este una şi aceĭaşĭ vorbă!

După ce cuvîntul a despărut de mult din graĭu şi din sistema nóstră monetară, el trăesce pînă astăḑĭ în poesia poporană sub forma deminutivală asprişor „petite monnaie", dar numaĭ în poesia poporană.

v. [1]·*Aspru*. — [2]·*Asprişor*. — [2]·*Ban*. — *Florint*. — *Leţcae*. — [2]·*Leŭ*. — *Potronic*...

Aspùm *(aspumat, aspumare)*, vb.; écumer, se couvrir d'écume. Din spum (= lat. spumo) cu prepoziţionalul *a* (= ad). Sinonim cu spumeg. Cihac a uĭtat acest cuvînt între derivatele din spumă (I, 261), deşi îl are Lexiconul Budan: „*Aspum*. Spum".

Noul Testament din 1648, Marc. IX, 17, 19:

... *aspumâ* şi scrăşnéşte cu dinţii lui şi să veştejéşte...	...spumat et stridet dentibus et arescit...
...şi căzu la pământ, tăvăliĭa-se *aspumând*...	...elisus in terram, volutabatur spumans...

Ibid. Epist. Jud. I, 13:

Valurile mărĭei groaznici, *aspumându*'ş necurăţiile lor...	Fluctus feri maris, despumantes suas confusiones...

Cantemir, Ist. Ieroglif (Mss. în Acad. Rom. p. 262): „.....cu o falcă în cer şi cu alta în pământ, la şoim alergă, cătră carile ochiĭ întorcând, faţa în divurĭ în chipurĭ, voroava amestecând, limba bolborăsindu-ĭ, balele mergându-ĭ şi gura *aspumându*-ĭ....“

v. *Aspumat. — Spum. — Spumă. — Spumeg...*

Aspumàre (pl. *aspumărĭ*), s. f.; l'infin. d'aspum pris comme substantif: action d'écumer, de mousser. Lexicon Budan: „*Aspumare.* Spumatio, Exspumatio.“

v. *Aspum.*

Aspumàt,-ă, adj.; le part. passé d'aspum pris comme adjectiv: couvert d'écume, écumant. Spumegat şi spumegător.

Cugetărĭ în óra morţiĭ, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alţii *aspumaţi*, alţii voru fi gunoiţi, alţii cu toată spurucăcĭune diîn talpe până în capu...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 218): „cu fălcile căscate, cu buzile lăsate şi cu balele *aspumate*, cuvinte cu stropĭ, şi stropĭ cu cuvinte amestecate...“

v. *Aspum.*

Ast, àstă; pron. démonstr.: ce, cet (cette). Formă contrasă din acest, de care nu se deosebesce mai de loc prin funcţiune, decât numaĭ că *ast*, nicĭ o dată acest, întră în cuvinte compuse: astădĭ, astfel, astară etc., saŭ în locuţiunĭ aglutinate ca: *astă*-dată, *astă*-nópte şi altele, maĭ scurtându-se uneorĭ forma feminină în as-: as-nópte, as-vĕră, as-tómnă. Câte-o-dată *ast* pare a avé o maĭ puţină demonstrativitate decât acest, apropiându-se maĭ mult de caracterul unuĭ simplu articol, bună-óră la I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeduĭ (Conv. lit. 1875 p. 340): „ĭa să maĭ odihnesc o lécă *aste* bătrâneţe!...“, unde „*aste* bătrâneţe“ însemnéză: „bătrâneţile“. In orĭ-ce cas, pentru varietatea stiluluĭ, *ast* şi acest se pot întrebuinţa unul lîngă altul, înlăturându-se o repetiţiune monotonă.

Zilot, Cron. p. 77:

Ferească Dumneḑeŭ *ast* reŭ să nu maĭ fie
La noĭ, nicĭ la duşmanĭ acest fel de urgie!...

Costachi Negruzzi, Scrisórea VI: „Sub biserica *astă* nouă sînt catacombele mânăstirĭĭ, în carĭ se pun ósele morţilor când le desgrópă din umedul lor locaş ca să dee locul lor altor morţĭ maĭ próspeţĭ. Acéstă hrubă e boltită...“

Masculinul *ast* nu 'şĭ acaţă nicĭ o dată pe emfaticul *-a*, care se asociază numaĭ cu forma ăst: „omul ăsta“, nu: „omul *asta*“. De aceĭa este o licenţă, de nu va fi cum-va o eróre de tipar, la A. Odobescu, Mihnea-Vodă p. 8: „Mâna mea s'a muĭat; nu maĭ póte ridica buzduganul *asta*, vechĭul meŭ tovaroş...“, unde trebuĭ să se dică: „buzduganul ăsta“.

Emfaticul *-a* se acaţă însă la femininul *astă*.

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 190): „Par'că nu faceţĭ a bine, de nu vĕ maĭ astîmpĕră dracul nicĭ la vremea *asta*...“

Negreşit că emfaticul *-a* se adauge numaĭ atuncĭ când pronumele se pune după substantiv, expres saŭ presupus, căcĭ altfel funcţionéză tot-d'a-una simplul *astă*.

A. Pann, Prov. I, 93:

Ierĭ de muriam, Dómne bune,
Nu vedeam *astă* minune!...

La plural: *aşti*, *aste*. Casurile oblice: *astuĭ*, *aştiĭ*, *astor*.

Act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „Şi eu Auvram m'am prălăjit la plata *astui* zapis...“

A. Pann, Erotocrit p. 119:

Aşa iar şʼintre doĭ tinerĭ Amorul când mijlocesce,
Din desfătările sale ca să guste îĭ silesce,
Începe săʼĭ pricépă taĭna şi meşteşugirea tótă,
Şʼin urmă săʼĭ simţà dorul şi rana cea 'nveninată:
Alerg cu mare plăcere asupra *aştiĭ* pricine,
Şi urméză cu 'ndrăznélă, ca nisce învĕţaţĭ bine...

Acelaşĭ, Prov. I, 121:

Aştĭ protivnicĭ dară n'aŭ de tine păs...

Costachi Conachi, p. 227:

Marmurilor fără suflet, pĭetrilor nesimţitóre,
Ce sînteţĭ razem la plânsul *astor* slujnice fecióre...

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Cu respect şi duĭoşiă mĕ închin *astuĭ* mormînt...

Acelaşĭ, Scrisoarea IV: „omul se simte cât e de mic înaintea mareĭ puterĭ a luĭ Dumneḑeŭ, înaintea *astor* óse mucede ce aŭ avut odinióră carne şi sânge ca noĭ...“

Ca şi maĭ tóte cuvintele cu iniţialul *a-*, în poesia poporană *ast* îşĭ póte prepune pe *d*.

Colindă din Muscel (N. Isbăşanu, c. Albescĭ):

Leroroĭ sara,
Dastă sară
Mĭ-este-o sară mare...

v. *Acest*.— *Astară*.— *Astăḑi*.— *Astfel*.— [1]*D*...

[1] **Àsta**.—v. *Ast*.

[2] **Àsta**; ça, ceci, „nom général de chose“ (Littré). O contracţiune din acésta, întrebuinţată maĭ cu preferinţă în proverbĭ şiʼn locuţiunĭ stereotipe saŭ familiare.

A. Pann, Prov. I, 168: „Şi când o pate, începe săʼĭ ḑică: Şi *asta* e cercel la ureche! saŭ: Oĭu ţinéo şʼ*asta* minte...“

Doĭna „Nevasta bolnavă“:

*Asta*ʼĭ lumea, ardʼo focul!
Când chitescĭ să cercĭ norocul
Nicĭ căʼn lumeʼĭ afli locul...
(Alex., Poes. pop.² 310)

Cântec din Ardél:

Du-te câne,
Măĭ calvine!
Cʼ*asta* nuʼĭ cu dreptate
Să se ĭe un sor cu frate...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 32)

Balada „Doncilă“:

Ba, ferésca Dumneḑeŭ!
Nuʼĭ *asta*, drăguţul meŭ...

In locuţiunea „u n a c a *asta*“ se adaugă la noţiunea cea obicĭnuită de *asta* o nuanţă de mirare saŭ de necaz.

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 13:

„Graur: Am mâncat la masă cu cucóne?... I! mămulica me, căcĭ n'am sciut u n a c a *asta*!

„Florica: Şi ce făceaĭ?

„Graur: Ce făceam?... Le sărutam pe tóte...“

In graĭul poporan neutrul *asta* se ĭea uneorĭ ca feminin, bună-óră la I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 176): „Omul bun n'are noroc; *asta* 'ĭ s c i u t ă, rogu-te să nu'ţĭ fie cu supĕrare...“, unde obicĭnuit se ḑice: „*asta* 'ĭ s c i u t...“.

Asta e în opoziţiune cu a l t a „pas ceci“.

Balada „Golea Haĭducul“:

Voĭnicĭ, staţĭ
De nu maĭ daţĭ,
Pe mine nu mĕ stricaţĭ,
Că *asta* nu e a l t a

Ci este greşéla mea
Şi blestemul maĭcă-mea...
(G. D. T., Poes. pop. 589)

Balada „Oprişanul“:

Nu mĭ-e cĭudă de *asta*,
Cât mĭ-e cĭudă de alta...

Asta'ĭ asta=„c'est bien comme cela, la chose est ainsi“.

A. Pann, Prov. III, 156: „*Asta* e *asta*! staŭ să'ĭ pice potcóvele, şi tot cere să maĭ trăéscă...“

Asta se póte constrni cu partitivul de, ca în chiuitura din Ardél:

Părinte popia ta!
Fă şi cu mine ce-va,
Numaĭ nu mĕ cununa,
Că nu'mĭ place de *asta*!
(Familia, 1887 p. 187)

unde „de asta“ însemnéză „una ca *asta*“.

Alt ce-va este construcţiunea genitivala cu de, ca în proverbul:

Multe-am tras
Şi nu m'am ras,
Nicĭ de *asta* nu m'oĭu tunde.
(R. Simu, Trans., c. Orlat)

v. *Acésta.* — *Aĭasta.* — *Ast.*

Astàr, s. n.; t. de Comm.: étamine, toile commune, doublure. Din turcul āstār „toile grossière qui sert de doublure“ (Şaĭnénn), de unde şi neo-grecul ἀστάρι, serbul astar etc. (Cihac). „Căptuşélă de pânză ce se pune pe dosul uneĭ haĭne“ (Costinescu).

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 321: „i se gătĭa un cal Domnesc îmbrăcat peste tot cu *astar* alb...“

Nartul oraşuluĭ Iaşiĭ, 1792 (Codrescu, Uricar IV p. 134): „Un antereŭ femeesc de alăge maniţe cu adaos de *astarĭu*. Un antereŭ femeesc de alăge cu matasă tij cu adaos de *astarĭu*...“

De aci şi verbul astăresc „doubler“: „a astări, a pune *astar* pe o haĭnă, a o căptuşi cu *astar*“ (Costinescu).

v. [1]*Turc.*

Astără, adv.; ce soir. Sinonim cu de-séră. O contracţiune din astă-séră, întrebuinţată maĭ ales peste Carpaţĭ, dar cunoscută şi de dincóce.

Dicţionar Mss. bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Astarĕ*. Hoc sero.“

Ţichindél, Fabule, 1814 p. 121: „cel fără obraz şi gros la péle, şi céĭa ce e datorĭu şi póte şi trebue să dé, el îndepărtă astăzĭ până *astară*, de mâne până poĭmâne, şi aşa mînă tot maĭ departe...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Iun. 6 (f. 148 b): „şi déca să dusă la curţâle sale, porunci egumeneĭ să'ĭ trimiţă pre Mariĭa *astară*, ĭară egumena să măhni...“

Doĭnă din Ardél:

Ţucu-ţĭ, lele, ochiĭ teĭ
Séra, încuind viţeĭ;
Ţucu-ţĭ, lele, guriţa
Astară, când t'eĭ culca!...
(J. B., Trans. 392)

Astară, alăturĭ cu astă-séră, se întrebuinţéză şi 'n dialectul istrianoromân (I. Maĭorescu, Itin. p. 85; Miklosich, Rum. Unters. I p. 19), ceĭa-ce dovedesce vechimea acesteĭ forme.

v. *Séră.* — *A-séră.* — *De-séră.*

Astàŭ *(astătut, astare)*, vb.; être présent, comparaître devant une autorité. Latinul asto, astĭti. E fórte intrebuinţat în tóte scrierile mitropolituluĭ Dosofteĭu, maĭ ales însă cu sensul de a se înfăţişa de 'naintea unuĭ judecător. Vom cita numaĭ o parte din texturĭ dosofteĭane:

1680, ps. XXXV:

...*astătu* la toată calĭa nu bună, şi de răutate nu s'au urât...

...astitit omni viae non bonae, malitiam autem non odivit...

unde la Coresi, 1577: „pristăni în toată calé ré“, la Silvestru, 1651:

„stâ lângâ cale nu bună“, la Şerban-vodă, 1688: „aproape stătu lângă toată calé nu bună...“

1680, ps. CVIII:

Că *astătu* nadirépta miseluluĭ... | Quia adstitit a dextris pauperis..

unde la Coresi: „că stătu déderépta méserului“, la Silvestru: „că stă dĭa-direpta surumanuluĭ“, în Biblia Şerban-vodă: „căci stătu den dirépta săracului...“

1680, ps. XLIV:

Astătu împărătésa nadirépta ta... | Astitit regina a dextris tuis...

unde la Şerban-vodă: „înainte stătu...“

Synaxar 1683, Mai 5 (f. 109 b): „în cetatĭa Calliniculŭ unde era Numerianŭ împăratŭ sosândŭ, şi 'naintĭa fĭaţiĭ luĭ *astândŭ* şi pre Hs. Dumnedzău mărturisindŭ...“

Ibid. Oct. 24 (f. 85 a): „îngerulŭ Domnuluĭ i să arătâ de'i dzâsâ: cutédzâ, fata lui Dumnedzău, că ţă să cade să *astaĭ* naintĭa Ighemonului...“

Ibid. Fevr. 3: „şi décâ *astătu* la ğudeţ şi fu întrebat, spusâ vederat şi numele său şi credinţa şi meşterşugul...“

Ibid. Mart. 11 (f. 28 b): „şi ĭarăş părându-ĭ, *astăturâ* la ğudeţŭ...“

Ibid. Mart. 14 (f. 37 a): „dĭ-aciĭa âş băgarâ mânule în câtuş şi *astăturâ* naintĭa luĭ Urvanŭ ighemonulŭ...“

La gerundiŭ, Dosofteĭu întrebuinţézâ de o potrivă formele *astând* şi *astătând*.

Synaxar 1683, Mai 6 (f. 110 b): „Acesta era în dzâlele lui Lichinie şi Savinŭ ighemonulŭ, naintĭa căruĭa *astătândŭ*, fu bătut cu vine de bou...“

Ibid. (f. 111 a): „l'au aruncatŭ în temniţă, unde *astătându*-ĭ îngeriĭ l'au pusu'lŭ sănătosŭ...“

Ibid. Mart. 19 (f. 46 a): „deci mărgândŭ svântulŭ la Nicomidiĭa şi *astătândŭ* naintĭa aceluĭ domn şi 'ntrebându'lŭ să dĭa răspunsŭ, aĭ dzâsâ...“

Ibid. Mart. 28 (f. 57 b): „ĭară diminéţâ *astătândŭ* naintĭa tiranuluĭ, le dzâsâ...“

Ibid. Mart. 17 (f. 42 a): „acĭastĭa audzându carĭĭ era *astându*, să cutremurară...“

Din *astaŭ* s'a format şi a remas la Ardelenĭ verbul astăvesc, despre care vedĭ maĭ jos.

v. *Astătut*. — *Staŭ*.

Astătùt,-ă, adj.; part. passé d'astaŭ: comparu devant une autorité. Înfăţişat.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Oct. 12 (f. 61 b): „călugăriţâ depreună cu alte fĭate într'o mănăstire, şi pârâtâ la Ighemonul şi *astătută* naintĭa luĭ, într'o legătură de her legată, o bătu...“

v. *Astaŭ*.

Astădĭ, adv.; aujourd'hui. Ḑiua în care sîntem, între ĭerĭ şi mâine. Prin extensiune, se ḑice une-orĭ şi despre vremea în care trăim, cuprinsă între trecut şi viitor. In primul sens: *astădĭ* e lunĭ; în sensul al doilea: *astădĭ* ómenĭ nu cred nemic fără dovadă.

In graĭul vechĭu se maĭ auḑĭa încă trisilabic: *a-stă-ḑi*, circulând însă în acelaşĭ timp disilabicul *a-stădĭ*.

Coresi, Omiliar 1580, quat. V. p. 10: „dă-mi tu mie *astăzi*, ĭară lu Dumnezeu i veri da mâine...“

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 459): „*Astâzi* era cu noi, ĭară mâine se duce dela noi acolo; *astâzi* cela ce ne ĭubiĭa pre noi, ĭară demânéţă petrecemu'lŭ cu jale; *astăzi* în vĭiaţâ, ĭară *mâine* în groapâ; *astâzi* putérnici, mâine fără putére; *astâzi* cu bune mirosele ungându-se,

ĭară demănéţâ înputĭndu-se; *astâzi* hrăniîndu-se acicé, ĭară măine acolo plăingându...“

Deja în secolul XVII, finalul *i* saŭ *ĭ* din *astădĭ* începuse a dispare, trecênd în *ĭ*.

Moxa, 1620, p. 389: „jucaşi bine *astăzĭ* şi vrătejişi bine calul...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Nov. 11 (f. 118 a): „Un om de-ahirĭa cu altŭ 2 înşŭ ţâindu-mâ şi sprejinindŭ, au venitŭ totŭ cu mine eri şi *astădzĭ* pre Mare pănâ aicĭa...“

E remarcabilă forma substantivală plurală *astăzile* la Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXIV p. 9: „să nu cu léné şi cu negrija să rămânemŭ, *astăzile* de pururé cu înşelăcĭune petrecându-le, ĭară demăneţile de-aciĭa începăturile lucrurilor ĭară părâsindu-le...“

Urmând după un nume şi prepunêndu'şĭ pe de, *astădĭ* funcţionézâ ca adjectiv: „hodiernus“.

Cantemir, Chron. I, 94: „Româniĭ ceştĭ de *astăzĭ* în Dachia sînt tot aceĭa Romanĭ pre cariĭ Ulpie Traĭan ĭ-au adus atuncé...“

In popor e fórte obicĭnuit pleonasticul ḑi de *astădĭ*, care se deosebesce de simplul *astădĭ* numaĭ prin maĭ multă energiă.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 36 b: „ĭară strâluci dulce primâvară şi linişte mare într'ačastă dzi de *astâdzi*...“

Şĭapte taine, 1644, p. 117: „Taina preoţiei ĭaste leğuită dela Hs. spre apostoli şi până în dzua de *astădzi*...“

Când nu urmézâ după un nume, de *astădĭ* însemnézâ „à partir d'aujourd'hui“.

Act moldovenesc din 1682 (A. I. R. III p. 258): „să dé Ursul Murguleţ aceşti bani toţi de *astăzi* din 26 de zile a lui Iĭul în patru săptămâni...“

La mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Apr. 1 (f. 67 b): „să nu mutăm vrĭamĭa pocăinţiĭ, zăbăvindu-ne în păcatŭ de *astădzĭ* de mâine, că nu ştim până mâine ağunge-vomŭ...“, locuţiunea „de *astădĭ* de mâine“ exprimă fórte energic ideea de trăgĕnare: de *astădĭ* pînă mâine şi de mâine pînă maĭ încolo.

Când sîntem însă nesiguri dacă ceva se va întâmpla tocmaĭ *astădĭ*, ḑicem: *astădĭ*-mâine, ca în colinda muntenéscă:

Astădĭ-mâine,
Nunta-mĭ vine...
(G. D. T., Poes. pop. 83)

Când *astădĭ* şi mâine nu sînt aglutinaţĭ devenind óre-cum un singur cuvînt, ci ambele elemente sînt despărţite, atuncĭ locuţiunea indică o continuitate de timp, o neîntrerumpere între *astădĭ* şi mâine, bună-óră în doĭna „Domnica“:

Astădĭ bură, mâine *bură*
La Domnica 'n bătătură...
(Alex., Poes. pop.3. 349)

saŭ într'o doĭnă muntenéscă:

Astădĭ beŭ şi mâne beŭ,
Mĕ mir banĭ de unde ĭeŭ...
(Vulpian, Texturĭ p. 9)

Ḑicerea „până *astădĭ*“ exprimă raportul trecutuluĭ către actualitate.

Nicolae Muste, Letop. III p. 11: „Numaĭ de poveste aŭ rămas de atuncea întru pomenirea oamenilor numele Hănceştilor aice în ţară până *astăzĭ*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 235: „la Alexandru Buhuş nemică nu i s'aŭ ales de casa luĭ şi de feciorii luĭ, care se vede şi până *astăzĭ*...“

Proverb: „I-a cântat cucul *astădĭ*= ĭĭ merge bine“ (Pann, II, 68).

v. *Cuc.*

Disilabicul *astădĭ* este identic prin sens cu monosilabicul *ağĭ*; în privinţa etimologică însă, sînt doŭ vorbe deo-

sebite, *astadĭ* fiind format din astă şi ḍi, pe când *aḍĭ* represintă pe a-ḍi = ad diem. Macedo-românii posedă de asemenea ambele forme: *astazu* şi *azĭ*.

A. Pann, Prov. I, 32:

De *aḍĭ* înainte nu'mĭ suna 'n urechĭ
Ca să 'mĭ câştig pâine din cârpiturĭ vechĭ...

Basmul „Picĭ ramură" (D. Stancescu, Basme p. 16): „...şi nucul crescea, crescea mereŭ. *Aḍĭ* aşa, mâine aşa, se făcuse cogeamite pom..."

Proverb: „Cine fură *aḍĭ* un ac, mâine fură un gânsac" (Pann, I, 68).

v. [12]*A* (p. 39). — *Ast.* — *Ḍi.* — *Ĭerĭ.* — *Mâine.*

A-stânga. — v. [12]*A* (p. 42). — *Stâng.*

Astărèsc. — v. *Astar.*

Astăvèsc *(astăvit, astăvire)*, vb.; tarder, retarder, rester longtemps quelque part. Cuvînt întrebuinţat peste Carpaţĭ, dar numaĭ sub forma reflexivă. Lexiconul Budan aduce locuţiunile: „Mĕ *astăvesc* = staŭ, sînt, zăbovesc; puţin se *astăvesce* pe a-casă = parum moratur domi"; şi derivă cuvîntul din latinul sto, adsto. Din adsto se trage verbul astaŭ, despre care a se vedé maĭ sus. Din astaŭ s'a format *astăvesc* prin analogiă cu sinonimul zăbăvesc, astfel că finalul -ăvesc, adecă -ăv-, se datoréză înriuririĭ slavice.

v. *Astaŭ.* — *Zăbovesc.*

Àstfel s. **astfèl, àsfel** s. **asfèl**, subst., adj. et adv.; 1° telle sorte, telle espèce; 2° de telle sorte, de telle espèce, tel; 3° ainsi, tellement, donc. In tóte sensurile sale, *astfel* este în opositiune cu altfel. Aglutinat din ast şi fel fără ca elementele cele constitutive să fie destul de fusionate, *astfel* e substantiv când predomnesce elementul fel, şi se accentéză atuncĭ *astfèl*; e adjectiv când elementul ast predomnesce, accentându-se *àstfel*; când nu predomnesce nicĭ unul, e adverb şi se póte accenta în ambele moduri.

Astfel, ca şi altfel, este o compositiune curat românéscă fórte poporană, dar de o origine destul de nouă. Vechile texturĭ n'o înfăţişéză. In „Viéţa luĭ Nifon" bună-óră, din secolul XVI, noĭ citim (ed. Erbicénu, p. 12): „aşa şi într'acesta chip s'au arătat şi sfinţia luĭ cu nevoinţă...", unde în locul celor doĭ sinonimĭ ar fi fost de ajuns un singur *astfel*. Din causa noutăţiĭ relative a cuvîntuluĭ, de unde şi lipsa de fusiune, ambele elemente ast şi fel nu numaĭ se pot despărţi, dar cel de 'ntâĭu se póte chĭar înlocui prin forma lungă acest, de exemplu la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

După acésta se 'ntórce, şi acest fel le grăi: Ostaşĭ!...

Ca substantiv, *astfel* nu e rar la Anton Pann, de pildă:

...Dragă nevestică! o taĭnă să 'ţĭ spuĭu aş vré,
Dar mult mĕ sfiesc de frică că n'o veĭ puté ţiné...
Respunse ea: vaĭ de mine! de *astfel* mĕ socotescĭ?...
(Prov. III, 114)

unde de *astfel* însemnéză: „de felul acesta". Tot aşa „în *astfel* = în felul acesta":

Ghicitorul nostru gura şĭ-a deschis
Şi cătră 'mpĕratul în *asfel* a ḍis...
(Ibid. I, 46)

saŭ:

Chĭemă să vie la sine pe fiĭul seŭ cel ĭubit
Şi cu cuvinte puţine în *astfel* l'a sfătuit...
(Ibid. III, 112)

Ca adjectiv:

P. Ispirescu, Legende p. 2: „Dar bine, fiĭule, de unde pot eŭ să'ţĭ daŭ un *astfel* de lucru ne-maĭ auḍit?..." unde s'ar puté ḍice tot aşa de bine: „o *astfel* de trébă", genul luĭ *astfel* con-

cordându-se cu substantivul care ’ĭ urmézĕ.

Doĭnă din Ardél:

Dela inimă fĭerbinte
Ḑicênd *astfel* de cuvinte:
Alelele, Dómne sfinte!...
(J. B., Trans. p. 125)

Ca adjectiv, *astfel* se pune şi maĭ românesce după substantiv, de exemplu:

O bătrână *astfel* cum mĕ veḑĭ pe mine....
(Pann, Prov. I, 54)

Intrebuinţarea adverbială este cea maĭ désă.

Gr. Alexandrescu, „Meditaţie“:

Astfel un vis ţĭ-arată o ĭubită fiinţă;
Astfel cu bucurie voescĭ s’o ’mbrăţişezĭ,
Dar *astfel* umbra ’nşală zadarnica’ţĭ silinţă:
Acum din mâinĭ îţĭ scapă, acum ĭarăşĭ o vezĭ...

Cesar Boliac, „Nedejdea“:

Mâĭne şi ĭar mâĭne, şi de mâĭne—mâĭne:
Astăḑĭ e durerea, mâĭne fericirea;
Astfel crede-acela care n’are pâĭne,
Astfel şi bogatul....

Balada „Mănăstirea Argeş“:

Apoĭ se scula
Ş’*astfel* cuvînta...

Balada „Cucul şi Turturica“:

Ĭar când te-oĭu zări,
Astfel ţĭ-oĭu grăi:
Sfântă iconică,
Fă-te păserică...

v. *Ast.—Altfel.—Aşa...*

[1]**Astîmpĕr** (*astîmpĕrat, astîmpĕrare*), vb.; tempérer, calmer, modérer, apaiser, adoucir, tranquilliser. Alin, liniştesc, potolesc, cumpĕt, îmblânḑesc, domolesc, în opoziţiune cu turbur, aţîţ, întărît etc. Noţiunea fundamentală a luĭ *astîmpĕr* este de a face să înceteze o stare anormală, de a reduce lucrurile la norma peste care ele aŭ păşit într’un mod trecĕtor. Cuvîntul nu vine de-a dreptul din latinul attempero (Cihac), ci din românul stîmpĕr (=lat. ex-tempero) prin prepoziţionalul *a* (=ad). Iniţialul a s- represintă pe ad-ex ca şi’n „ascut“ etc.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 257: „acela ce se amestecă în trebile Porţeĭ este Frănc, ĭar nu Frăncoaĭcă, care nu numaĭ aice se amestecă, ce şi pin ţară face amestecătură pentre boĭerĭ, şi scrie la eĭ, arătând şi suretul pitaculuĭ, spuind că se află pe lângă Constantin Vodă şi aceste vor fi cu învăţătura luĭ, căcĭ nu se *astămpără*...“

Zilot, Cron. p. 26: „Decĭ cu acésta s’aŭ *astîmpărat* furtunele ţĕreĭ, aŭ maĭ alinat durerile creştinilor...“

Doĭnă din Ardél:

Ş’un sîn alb de fată-mare,
Să’l săruţĭ cu desmerdare,
Să’ţĭ *astîmperĭ* dorul mare...
(Familia 1886 p. 177)

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ sc. 12: „Vochiţa: *Astîmpĕră*-te, cuconaşule. Ce ar ḑice bărbatul meŭ dacă te-a vidé?

„Lionescu: Dă’l încolo pe bărbatul teŭ...“

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „trebue să sciĭ, nepóte, că unĭĭ ómenĭ ăs maĭ al draculuĭ decât dracul; nu se *astîmpĕră* nicĭ în ruptul capuluĭ; macar că aŭ păţit multe, tot cércă...“

Acelaşĭ, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „De ce nu vĕ *astîmpĕraţĭ* în mănăstire şi să vĕ căutaţĭ de suflet, macar în săptĕmâna patimelor?...“

De la Vrancea, Sultanica p. 221: „nicĭ un pic de adiere nu *astîmpĕră* arsura...“

Intre „termenĭĭ tecnicĭ carĭ se usitézĕ maĭ tare de cătră Romăncele sătene în decursul colorărĭĭ“, S. F. Marian în „Chromatica poporuluĭ“ p. 52 pune: „*Astîmpĕr* = recoresc, recesc“.

Astîmpĕr nu se deosebesce de loc prin sens de simplul stîmpĕr.

Costachi Stamati, Muza I p. 317:

Vino de'mĭ închide ochiĭ ce ne'ncetat priveghéză;
Vino de stîmpĕrâ chinul întristatuluĭ meŭ gând...

La Moţiĭ din Ardél (Francu şi Candrea, Rotacismul p. 58): „a se ogoi= a se *astîmpera*, de ex. ogoi-te zo tu= *astîmpĕră*-te ḑeŭ tu, dă'mĭ bună pace".

v. *Stîmpĕr.* — [2] *Astîmpĕr.* — *Ogoesc.* — *Turbur...*

[2] **Astîmpĕr**, s. n.; calme, répit, repos, trêve. Răgaz. Odihnă. Pace. Se întrebuinţéză maĭ ales în expresiunea: „a nu avé *astîmpĕr* = n'avoir ni paix ni trève, ne pas rester tranquille".

Povestea „Câtea 'n varḑă" (Col. l. Tr. 1882 p. 124): „Nevasta luĭ tótă ḑióa muncĭa şi *astîmpĕr* nu maĭ avea. Spuḑa aĭa de copiĭ o făcea de multe orĭ să nu scie unde'ĭ stă capul de lucru..."

Basmul „Petrea Fĕt-frumos" din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 37): „s'aŭ apucat să ḑică nisce cântece de joc cu atâta foc, cât te ridica în sus şi nu'ţĭ da nicĭ un *astîmpĕr*..."

Tot de acolo „Ion Săracul" (ibid. p. 157): „După ce aŭ zărit'o şi boĭerĭul, s'aŭ minunat fórte de chipul eĭ, şi îndată i s'aŭ şi pus la inimă, cât nu maĭ avea *astîmpĕr* nicăirĭ. Dragostea îl înghimpase urît!..."

I. Văcărescu, p. 421:

Trupul orĭ-când slăbănogind, *astîmpĕr* nu găsesce,
Atuncĭ cu cel pré dulce somn tăriă'ĭ dăruesce
Tu, milostive Dumneḑeŭ!...

Acelaşĭ p. 40:

Din césu 'n care te-am vĕḑuŭ
Nu am odihnă nicĭ minut,
Şi nicăirĭ nu găsesc loc
Să daŭ *astîmpĕr* l'aşa foc...

A. Văcărescu, p. 48:

Arḑ, mĕ frig în mare foc,
N'am *astîmpĕr* la un loc...

Acelaşĭ p. 59:

Amîndoĭ ard într'un foc,
N'aŭ *astîmpĕr* la un loc...

Ghicitórea despre „Césornic": „Am o casă mică, de tot mititică, cu piticĭ, cu firfiricĭ, ḑiua cântă, nóptea cântă, n'are de loc *astîmpĕr*" (Bulgărescu, Ghicitorĭ p. 10).

v. [1] *Astîmpĕr.*

Astîmpĕràre. — v. [1] *Astîmpĕr.*

Astîmpĕràt,-ă, adj.; le part. passé d'astîmpĕr pris comme adjectif: calme, tranquille, calmé, tranquillisé, modéré. Liniştit, potolit, după ce fusese turburat.

Beldiman, Tragod. v. 2843:

Întru acest curs de vreme, Enicerĭĭ supĕraţĭ,
Căcĭ eĭ n'aveaŭ când să şéḑă într'un loc *astîmpĕraţĭ*,
Încep vederat să fugă, rînduri-rinduri se pornesc:
Décă vr'un resboĭu nu este, ḑic că nu maĭ zăbovesc...

A. Pann, Erotocrit, II. pag. 74:

Iată dar acela care maĭ nainte cu puţin
Sufla ne 'ncetat mânia şi umplea pe toţĭ de venin,
Acuma în lac de sânge zace pre pământ lungit,
Cu gura *astîmpĕrată* şi cu trupul amorţit...

Se întrebuinţéză mult maĭ des negativul neastîmpĕrat „turbulent".

v. [1-2] *Astîmpĕr.* — *Neastîmpĕrat.*

Astîmpĕrătòr. — v. *Stîmpĕrător.*

Astîmpĕrătùră. — v. *Stîmpĕrătură.*

[1]**Astrahàn**, t. de Géogr. — v. [2]*Astrahan.*

[2]**Astrahàn**, s. m.; t. de Comm.: astracan, peau d'agneau de qualité supérieure. Guler de *astrahan*, căciulă de *astrahan*. *Astrahan* se dice la blană de mĭel négră saŭ sură şi încreţită, fórte fină, pe când cea obicĭnuită saŭ próstă se chiamă hărşiă.

De la Vrancea, Trubadurul p. 72: „Era brună, cu pĕrul lustruit şi creţ ca o piele de *astrahan*, cu ochiĭ micĭ şi pĕtrunzetorĭ...“

Astrahanul se aduce din Rusia, unde sînt renumite turmele dela Astrahan, provinciă şi oraş de lîngă Marea-Caspică.

Ion Neculce, Letop. II p. 422: „oardele cele ce sănt supt ascultarea Mosculuĭ, ce sânt la Cazan şi la Astrahan, a le pune hanĭ şi beĭ...“

v. [1]*Blană.—Hărşiă.*

-àstră. — v. *-astru.*

Astrăgàcĭu, s. m.; t. de Cordonnerie: espèce d'ustensile de cordonnier. In cismăria cea grósă se numĭa altă dată *astrăgacĭu* o unéltă de lemn cu care se întorcea pe faţă cisma, după ce se cosea maĭ întâĭu pe dos. Termenul este învederat unguresc, din esztergázni „tourner“.

I. Créngă, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1882 p. 449): „Iară gazda, robotind ḑi şi nópte, se proslăvĭa pe cuptor între şanurĭ, calupurĭ, *astrăgacĭu*, bedrég, dichicĭu... şi tot ce trebue unuĭ cĭubotar.“

v. *Cismă.*—[1]*Ungur.*

Astrăinare. — v. *Astrăinez.*

Astrăinàt, -ă, adj.; le part. passé d'astrăinez: aliéné, éloigné. Arcaism pentru înstrăinat saŭ străinat.

In Psaltirea Şcheĭană din Moldova, 1550 (ed. Bianu p. 176), Ps. LVII:

Astriĭraţi (=*astriĭnaţi*) fură păcătoşii din zgău...	Alienati sunt peccatores a vulva...

Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucurescĭ, p. 53): „aşa e amu *astriĭnatŭ* a fi deîn dédevărŭ...“

v. *Astrăinez.*

Astrăinătòr
Astrăinătùră } v. *Astrăinez.*

Astrăinèz (*astrăinat*, *astrăinare*), vb.; aliéner, éloigner. Din străinez prin prepoziţionalul *a-* (=ad). Sinonim cu înstrăinez saŭ străinez.

Dicţionar Mss. Bănăţén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425):

„*Astrienĕdz.* Abalieno.

„Astrienĕtor. Abalienator.

„Astrienĕtură. Abalienatio“.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 283 b.: „ĭară voi, nemulţâmitorilor, diînsulŭ vă lepădatŭ, şi căḑzutŭ diîn darul lui, şi de înpărăţiĭa cerĭului vă *astrăinat...*“, unde *astrăinat* este forma arcaică pentru a doua persónă plurală a perfectuluĭ simplu în loc de *astrăinarăţi*.

v. *Astrăinat.—Instrăinez.—Străin.*

Astrîng (*astrîns*, *astrîngere*), vb.; ramasser, réunir ce qui est épars, recueillir çà et là ce qui est à terre. Nu vine d'a-dreptul din latinul astringo, ci este o formaţiune românéscă din strîng cu prepoziţionalul *a* (=ad). Strîng, adun.

„*Astrîng*=adun ce-va de pe jos“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Balada „Haram-başa“ din Banat:

El fecĭorĭ mi'şĭ *astringea*
Şi de codru s'apuca...
(Vulpian, Texturĭ)

Balada „Stoïnicel Vitézul“ din Ardél:

Şi maĭ fluera o dată
Să vină şi a luĭ cétă
Ce'ĭ prin codru 'mprăştiată;
Apoĭ déca s'*astrîngea*,
Stoïnicel poruncĭ dedea...
(Reteganu, Trandafirĭ p 55).

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 3 (p. 5): „ducându-sâ preutul cu Evdochiĭa la casa eĭ, *astrânsâ* toată bogata eĭ bogăţâe şi o au dat pre mâna luĭ...“

A astrînge „astreindre, contraindre, obliger, forcer“ (Pontbriant) este un neologism.

v. *Strîng*.

-àstru, -àstră, suffixe nominal ayant une portée minorative ou atténuante. Sufixul latin -astrum, -astram era un fel de deminutiv, care arăta o asemănare nedeplină saŭ scăḑută; aşa pinaster din pinus, salicastrum din salix, mentastrum din menta, oleaster din olea, palliastrum din pallium, patraster din pater etc. In limbile romanice occidentale a covîrşit nuanţa cea pejorativă a sensuluĭ: giovanastro saŭ garzonastro „tînĕr prost“, medicastro „medic prost“, poetastro şi altele, fără a se perde totuşĭ nuanţa cea numaĭ deminativală: pollastro „cocoşel“, porcastro „purcel“, spaniolesce: cochastro, camastro „pătuleţ“ etc. La Românĭ sufixul *-astru* s'a păstrat în fórte puţine cuvinte, dar — ca şi 'n latina — el nu este nicĭ o dată pejorativ; aşa: fiĭastru = lat. filiaster (ital. figliastro, sp. hijastro, fr. fillâtre), albastru din „alb“ ca italianul „biancastro“ din „bianco“ saŭ francesul „blanchâtre“ din „blanc“. E fórte interesant termenul botanic jugastru, pe care Cihac (II, 510) îl trage din maghiarul juhar „érable“, adăugênd totuşĭ el-însuşĭ: „la terminaison *astru* (lat. aster) joint au mot magyar est assez curieuse“. „Assez curieuse“ este aci tocmaĭ etimologia din ungurește. Unul din numile greco-italice ale carpenuluĭ este zygia (*ζυγία*): „carpinus, quod est minima ignis et terreni mixtione, aëris autem et humoris summa continetur temperatura, non est fragilis, sed habet utilissimam tractabilitatem; itaque Graeci, quod ex ea materia juga jumentis comparant, quod apud eos juga *ζυγὰ* vocitantur, item et eam *ζυγίαν* appellant“ (Vitruv., II, 9). Astfel jugastru nu e şi nu póte fi alt ceva decât jug-aster=*ζυγ*-aster (jugum=*ζυγόν*), adecă: apropiat de carpen, ca-şi-carpen. Sufixul *-astru* a existat cu certitudine şi la Dacĭ, la carĭ dovlécul saŭ bostanul se numĭa tutastra: *κολοκυνθίς Ῥωμαῖοι κουκούρβιτα σιλβάτικα, Δακοὶ τουτάστρα* (Dioscor.). Partea radicală „tut-“ se apropiă de numele paleo-slavic al acesteĭ plânte „tyky“, derivat din „tyti“ a cresce în volum, a se îngrăşa saŭ a se îngroşa, de unde substantivul „tukŭ“ grăsime, tóte din radicala ario-europeă tu, reduplicat tut-, conservată în sanscrita şi'n Vede cu sensul de crescere. Literalmente dacicul tutastra, înrudit numaĭ prin partea'ĭ radicală cu slavicul tyky (ung. tök, bulg. tikvă, la noĭ tidvă, tivgă) însemnéză un fruct „grăscĭor“ saŭ „groscĭor“, descompunêndu-se în tut şi sufixul *-astru*, care funcţionéză, prin urmare, întocmaĭ ca romanicul *-astru* în „sordastro=surḑişor“, „verdastro=verḑişor“ etc. Acelaşĭ sufix ne întîmpină în numele topic Vădastra din Romanaţĭ, o localitate mlăştinósă în care se descoper mereŭ anticităţĭ romane şi ante-romane (cfr. A. Odobescu în Analele Acad. Rom. 1877 t. X secţ. II p. 188). Partea radicală a

cuvîntuluĭ nu este slavicul вода „apă“, căcĭ Slaviĭ nu cunosc sufixul *-astru*, ci este tracicul *βέδυ* „apă“ (De Lagarde, Gesamm. Abhandl. p. 285), de unde, cu acelaşĭ sufix ca în *τουτάστρα*, resultă *Βεδάστρα*, literalmente „apşóră“. Să adăugâm în trécĕt că 'n al nostru săhastru nu se cuprinde sufixul *-astru*, după cum credea Diez (Gramm.[3], II p. 391), acéstă vorbă fiind un împrumut din grecul *ἡσυχαστής* (Cihac); este de observat însă, în orĭ-ce cas, intercalarea luĭ *r* în „săhastru“ în loc de „săhastu“. La Moţiĭ din Ardél (Frâncu şi Candrea, Rotacismul p. 58) pînă şi din ăsta se face hăstra.

v. *Albastru.* — *Buĭestru.* — *Jugastru.* — *Secastru.* — *Vădastra...*

Astrùc *(astrucat, astrucare)*, vb.; 1°. enterrer, ensevelir; 2°. couvrir; 8°. coucher par terre. In primul sens, sinonim cu îngrop şi înmormîntez; în al doilea, cu acopĕr; în al treilea, cu culc. Cuvîntul e fórte des în vechile texturĭ.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 26 b (Genes. L, 2):

Şi porunci Iosifŭ slugilor sale ĕoclilorŭ ceĭa ce 'ngroapâ să 'ngroape pre tatălŭ luĭ, şi'l *astrucară* ĕocliĭ pre Izrailŭ...	Et praecepit Joseph servis suis sepultoribus, ut sepelirent patrem ejus; et sepelierunt sepultores ipsum Israel...

unde în Biblia Şerban-vodă, 1688: „şi îngropară îngropătoriĭ pe Israil...“

Biblia Şerban-vodă, Jes. Nav. XXIV, 32:

Şi oasele lui Iosif le-au scos fiiĭ lui Israilŭ dela Eghypet şi le-au *astrucat* pre ĭale la Sichima..	Et ossa Joseph extulerunt filii Israel de Egypto, et defoderunt in Sicimis...

Despre mórtea luĭ Petru Rareş, varianturile croniceĭ luĭ Urechea (Letop. I p. 172) sună:

...l'au *astrucat* în mănăstirea Pobrota...	...l'au îngropat în mănăstirea Pobrata...

Miron Costin, Letop. I p. 269: „...l'au *astrucaĭ* [pre Barnovski Vodă] în Patriarşie întru aceĭaşĭ noapte, apoĭ de acolo spune să'ĭ fie dus oasele în ţéră Vasilie Vodă...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 44: „Dumitraşco Vodă, după ce l'aŭ domnit boĭeriĭ şi ţara, aŭ *astrucat* pre tatăseŭ cu mare cinste în gropniţa ce şĭ-aŭ fost gătit răposatul Antonie Ruset...“

Cantemir, Chron. I, 254: „ĭară oasele luĭ puindu-le în raclă de aur, leau dus la Roma şi le-au *astrucat* supt stâlpul carele era de dînsul zidit...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „pre tălharul la mână va băga şi în groapa morţiĭ de viu âl va *astruca*...“

Figurat, la mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Ghen. 6: „Şi să botedzâ Hs., deci toată firĭa apelor o svinţi, şi tot păcatul oamenilorŭ *astrucândŭ* în şipinile Iordanuluĭ, îndată să sui dela apâ...“

Cuvîntul circuléză pînă astădĭ în popor, deşi a devenit din ce în ce maĭ rar.

Povestea „Pepelea“ din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 14): „Şi ca să nu aĭbă cheltuélă multă cu înmormîntăciunile, lĭ-aŭ juruit popa că va îngropa fiă-căruĭa copiiĭ degéba, şi aşa aŭ avut ce *astruca* o săptămână întrégă...“

Tot de acolo basmul „Doĭ Feţĭ-Logofeţĭ“ (ibid. p. 110): „...ĭ-aŭ *astrucat* în ogradă de dinaintea curţiĭ, unul de-o parte şi altul de ceĭa-laltă parte de prag...“

Sensul maĭ respândit însă este acela de acopĕr.

Cântec poporan din Moldova:

Mare taĭniță să'mĭ facĭ,
Cu dințiĭ de brâŭ să mĕ ĭaĭ
Și'n taĭniță să mĕ daĭ,
Că frunda s'a scutura,
Pe mine m'a *astruca*...

(Caranfil, Valea Prutuluĭ, 27).

De asemenea în Banat:

„După ce s'a *astrucat* cu pămînt mortul, toți se spală pe mânĭ cu apa mortuluĭ peste grópă...“

„Mama pădurii este vîlva codruluĭ. Ea e o muĭere care pre o ureche se culcă și cu altă se *astrucă* = se acopere...“

„Mălaĭul se cóce și în cerine de pămînt, unde se *astrucă* cu spudză...“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

In Oltenia:

„A acoperi casa se ḑice a *astruca*, astrucare, ĭar acoperișul — astrucuș“ (Pr. C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișeștiĭ de jos; D. Cerbulescu, c. Cloșani).

Sensul de acopĕr este singurul pe care ni'l dă și Dicționarul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425):

„*Astruk*. Tego.

„Astrukĕtore. Tegumentum“.

Prin asociațiune de ideĭ între culcuș și mormînt:

„Sînt unele vorbe prin carĭ cĭobaniĭ se deosebesc de sătenĭ, de ex.: *astrucă*-te să te cotroșesc = culcă-te să te învălesc“ (M. Neculaŭ, Dobrogea, c. Garvan).

Prin alte doĕ asociațiunĭ de ideĭ, una cu arunc: „a arunca un cadavru“, alta cu astup: „a astupa o grópă“, poporul a modificat pe *astruc* în *astrunc* și'n *astrup*.

Balada „Dómna Iléna“ din Ilfov:

După ce Varticĭ muriа,
Jos din țépă il dedea...
Pe Varticĭ cà'l *astrunca*...

(Țara nouă 1887 p. 94)

Forma *astrup* ne întimpină în Psaltirea Haţegană Mss. a luĭ Ioan Viski (Transilvania, 1875 p. 152).

In fine, pe lîngă *astruc* în graĭul vechĭu se auḑia și *astroc*.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mai 8 (f. 113 a): „și când fu să să pristăvască dela trup, sosând la adânc bătrânĭaţe, că era lângă o sută de aĭ, al întrebară ucinicĭi luĭ unde și cum să cade să 'l *astroce*...“

Ibid. Oct. 8 (f. 54 b): „să adunară dela Ierusalimŭ și dela Ierihon și dela Iordanŭ și din toate hotarâle cu multă smerenie dumnedzăĭască să *astroce* svintele eĭ moștiĭ...“

De unde vine cuvintul *astruc*?

Cată să ne oprim puțin asupra derivațiuniĭ propuse de Cihac (II, 3) din paleo-slavicul sŭkryti abscondere, occultare: „*astruca* serait alors pour ascruta, le *a* est simplement prépositif“. Pentru a dobândi o formă intermediară ascrut, de unde printr'o metatesă să ésă *astruc*, Cihac alérgă la infinitivul slavic sŭkryti, pe când desininţa slavică infinitivală -ti nu trece la Romînĭ nicĭ o dată, dar nicĭ o dată, ci se înlocuesce totd'a-una prin desininţa românéscă infinitivală -re: blagosloviti = blagoslovire, bolêti = bolire, brazdati = brăzdare, kaĭati = căire, črŭniti = cernire, čitati = citire, klatiti = clătire, kroiti = croire, dosaditi = dosădire, etc. etc., aceste exemple fiind luate chĭar din lista elementelor slavo-române de Cihac. Prin urmare, paleo-slavicul sŭkryti putea să devină la Romînĭ ascrire, cu presintele ascresc, întocmaĭ ca: ocărîre, ocăresc = okarĭati; zărire, zăresc = zrêti; părîre, păresc = prêti, și altele. Este o absolută imposibilitate ca acel sŭkryti, în care -*t*- nu aparţine tulpineĭ cuvîntuluĭ, să se fi prefăcut vre-o-dată într'un verb românesc ascrut!

Etimologia din latinul obstruo, propusă de Bobb, de Lexiconul Budan, de Laurian şi Maxim, e mai bună, adecă se apropiă de adevĕr prin elementul stru-, după cum vom vedé îndată.

In *astruc* noţiunea fundamentală e acea de lespede. A lespedi este a acoperi cu o lespede, de unde apoĭ:

1°. a acoperi cu orĭ-ce, a acoperi în genere;

2°. a acoperi cu pămînt, a înmormînta;

3°. a întinde ca pe un mort, a culca.

Noţiunea cea fundamentală de „lespede" s'a păstrat intactă în germanul Estrich, vechĭu german astrich „pavé, plancher carrelé", care însă nu e german de origine, ci împrumutat din latina vulgară. Diefenbach îl derivă din asser „solive, planche", ĭar Diez din emplastrum „emplâtre",— prima etimologiă lăsând fără explicaţiune pe *-t-*, ĭar cea-laltă necesitând vr'o doĕ aferese preliminare, grele de admis. Negreşit, italianul lastrico cu varianturile sale lastro şi lastra însemnéză „pavé, plancher carrelé", întocmaĭ ca germanul astrich; dar iniţialul *l* de ce óre să fie aci organic? de ce maĭ curând să nu represinte numaĭ articlul aglutinat din „l'astro", întocmaĭ ca în exemplul citat de însuşĭ Diez (Et. Wtb. [2]. II, 39): „lampone=l'ampone", şi 'n maĭ multe alte cuvinte italiene (cfr. Caix, Studj di etim. p. 194-5)? In adevĕr, fără *l* noĭ găsim:

vechĭul frances astre, aistre, astădĭ âtre, „proprement le bas d'une cheminée garni de carreaux" (Scheler);

neapolitanul àstrico „terrasse, pavé" (Basilio Puoti);

sicilianul „àstracu = terrazza", „astracatu = suolo o pavimento di terrazzo o di luogo scoperto" (Ant. Traina);

vechĭu milanes „astregare, àstrego = lastricare, lastricato" (Biondelli);

reto-romanul aster „pavé", conservat astădĭ numaĭ în unele localităţĭ, bună-óră la Filisur (Otto Carisch, Wtb., Nachtrag);

medio-latinul „àstracum vel àstrocum est pavimentum domus" (Du Cange).

Cuvîntul aflându-se la Românĭ şi 'n dialectele neo-latine occidentale tot-odată cu acelaşĭ sens fundamental de lespede, este învederat că el aparţinuse deja latinităţiĭ vulgare. Este anevoe însă de o cam dată a reconstitui prototipul latin comun, căcĭ variantul românesc presintă sufixul tonic —ūco—, pe când varianturile occidentale aŭ pe netonicul '-ico-, '-aco-, saŭ numaĭ '-o. E cu putinţă să fi circulat de o potrivă în latina rustică varianturile nominale àstrum, àstricum, àstracum şi astrùcum, tóte derivate prin prepositiunea ad din rădĕcina star (stra, stru) „étendre", de unde cu sensul apropiat de „amas, monceau": strues, struix, structus.

v. *Astrucare.* — *Astrucat.*

Astrucàre (pl. *astrucărĭ*), s. f.; l'infin. d'astruc pris comme substantif: action d'enterrer, d'ensevelir, sépulture. Inmormîntare, îngropare.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Maccab. II, IV, 49:

...pentru care lucru şi Tiriii, scârbindu-se de răutate, céle către *astrucaré* lor cu mare cuviinţă au dat...

. . . quamobrem Tyrii quoque in malefactum indignati, quae ad sepulturam eorum pertinebant magnifice suppeditaverunt.

Nicolae Costin, Letop. II p. 81: „după *astrucarea* tătâne-seŭ luĭ Alexandru. aŭ purces şi Nicolaĭ Vodă din Ţarigrad...“

v. *Astruc.* — [2]·*Astrucat.*

[1]·**Astrucàt,-ă**, adj.; le part. passé d'astruc pris comme adjectif: enterré, enseveli. Ingropat. Inmormintat.

v. *Astruc.* — [2]·*Astrucat.*

[2]·**Astrucàt**, s. n.; le part. passé d'astruc pris comme substantif: ensevelissement, enterrement, inhumation. Sinonim cu astrucare.

Miron Costin, Letop. I p. 29: „Vechĭu obiceĭu şi la Rămleni, de zicea trâmbiţe înaintea oaselor, cum mărturiseşte Ovidius, adecă cânta trâmbiţe jalelor astrucărilĭ; şi acésta la ceĭ marĭ şi de cinste oamenĭ se făcea, precum şi astăzĭ în aceste ţerĭ la *astrucatul* Domnilor...“

Ibid. p. 269: „A triia zi după *astrucatul* luĭ Barnovski Vodă, într'o séră trecuse Impĕratul Sultan Murat pe acea vreme peste Boaz în ceĭa parte la Scudar la primblare, şi aŭ întrebat pre Vizirul: aşezat'aŭ Domn la Moldova în locul ghĭauruluĭ ce aŭ perit?..“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Apr. 18 (f. 88 b): „dĭade'şŭ cinstitulŭ sufletŭ la Dumnedzău, şi mulţŭ îndrăciţŭ şi bolnavi să isţélirâ la *astrucatul* eĭ...“

v. *Astruc.* — *Astrucare.*

Astrucătóre
Astrucùş
Astrùnc
Astrùp
. — v. *Astruc.*

Astùp (*astupat, astupare*), vb.; boucher, fermer, obstruer, remblayer. Sinonim cu închid, acopĕr, umplu, dar numaĭ atuncĭ când este o deschidĕtură. „Din latinul stupa avem românesce stupă (călţĭ), de unde verbul a *astupa*, a închide o gaură, a acoperi o spărtură, literalmente a umple saŭ acoperi cu călţĭ“ (Şaĭnénu, Semasiologia p. 87). Francesul étouper, vechĭu spaniol estopar (Cihac). In texturĭ medio-latine: „in viis publicis astopatis“ (Du Cange, v. Astopatus).

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Rom. III, 19:

...ca toată gura să să *astupe*... | ...ut omne os obstruatur...

Ion Neculce, Letop. II p. 232: „aŭ adus şi apă pre oale până în zidul acesteĭ biserici, care pre urmă cu vreme s'aŭ *astupat*, netocmindu-o nime...“

Cantemir, Chron. II, 261: „apele începusă a îngheţa, şi omeţiĭ nu numaĭ câmpiĭ acoperiia şi văile umplé, ce încă şi uşile caselor cu troĭaniĭ *astupa*...“

Balada „Miul Cobiul“:

Doĭ-treĭ să'mĭ plecaţĭ,
Drum să 'l *astupaţĭ*,
Calea să 'l tăiaţĭ...

(G. D. T., Poes. pop. 493)

Jipescu, Opincaru p. 30: „Şi câte bunurĭ, câte neajunsurĭ, câte găurĭ n'aĭ *astupa* cu bani din păstrare!...“

Locuţiune proverbială din Ardél: „N'am adunat fin nicĭ cât să *astup* un clopot“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

A'şĭ *astupa* urechile = a nu voi să audă.

A. Pann, Erotocrit p. 57:

Dadaco! că's amăgită, sciŭ, nu o tăgăduesc,
Nicĭ n'am vrednice cuvinte să mĕ dezvinovăţesc;
Când am auḑit chitara şi acel prĕ nostim glas,
Nu socotiam nicĭ o dată c'oĭu ajunge l'acest pas,

De scieam c'o să alunec, urechile'mĭ *astupam*
Şi mĕ făceam ca o surdă de nu le maĭ a-
scultam...

E maĭ cu samă familiară locuţiunea: a *astupa* g u r a cuĭ-va = a împedeca să vorbéscă.

Ţichindél, Fabule, 1814 p. 248: „De mult ĭaste zis, că cine va *astupa* g u r a la toată lumé? Acĭasta nu e cu putinţă,..“

Vornicul Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 69): „Gura omuluĭ numaĭ pămîntul o *astupă*, adică omul numaĭ după ce móre nu maĭ póte grăi de reŭ“.

Jipescu, Opincaru p. 113: „Gura lumi, vorba ăluĭa, nicĭ pămîntu n'o *astupă*, dar Rumânu!...“

Alexandri, Boĭerĭşi cĭocoĭ, act. IV sc. 8: „Hîrzobénu: Lenţa mea aŭ priimit o crescere care o va opri tot-de-a-una de-a se abate din calea buneĭ cuviinţe, şi care o pune maĭ presus de tóte bănuelele.

„Tarsiţa: Nu mĕ 'ndoesc, Iorgule... dar... sciĭ... gura lumiĭ numaĭ pămîntul o *astupă*...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 252 a: „pentr'acĭa Domnul Hs. de bună voe să duse la pustie, ca să *astupe* g u r a ereticilorŭ a lui Marchiĭanŭ ş'a lui Maniheĭu c'au învăţatŭ că cu nâlucire s'au întrupatŭ Hs...“

Cantemir, Chron. II, 328: „băsnuitoriĭ g u r a să'ş *astupe*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 276: „[Brâncovanul] aŭ luat şi treĭ-sute de pungĭ de banĭ cu dănsul, şi agĭungând la Impăratul, cu aceĭ banĭ aŭ *astupat* g u r i l e tuturor cine ce cerea...“

Proverb la Jipescu, Opincaru p. 150: „fĕmeĭa are noue gurĭ, şi să i le *astupĭ* pĕ tóte, tot nu sĕ îndĕstuléză...“

Alt proverb:

De te latră vre un câĭne,
Astupă'ĭ gura cu păĭne...
(Pann, II, 20).

A *astupa* g l a s u l saŭ v o r b a = a face să nu se audă.

A. Pann, Moş Albu I, p. 6:

Decĭ, când simţiĭ maĭ aprópe scârţiitura de
car,
Începuĭ să strig din grópă cu rîcnet ca un
văcar;
Dar de alt necaz acuma fĭerea în mine crĕpa,
Că zgomotul cel de cară de tot g l a s u 'mĭ
astupa...

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 36: „mare scârşnetul roatelor *astupă* v o r o a v a cărăuşilor...“

De aci: a *astupa* v e s t e a, p o v e s t e a, h u l a etc.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 270: „îndemnasă şi Neculachi ca să facă oştire, ca să se *astupe* p o v e s t e a veştilor din ţara Leşască...“

Acelaşĭ, p. 235: „făcând tuturor boĭerilor venitурĭ şi lefĭ îndestule, şi rădicăturĭ, şi alte darurĭ ce era pe ascuns, ca să rămăe boĭeriĭ mulţămiţĭ de Domnul şi de Grecĭ, ca să *astupe* h u l a ce luasă...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 37: „[Domnul ţereĭ] de pregĭur sine gĭambaşiĭ şi îmbunătoriĭ să'ĭ isgonéscă, că uniĭ ca aceĭ cu răutatea vieţeĭ lor oraşul vor turbura, şi cu îmbunăturile sale v e s t e a şi n u m e l e Domnuluĭ vor *astupa*...“

A *astupa* o c h i ĭ cuĭ-va=a face să nu védă.

Ţichindél, Fabule, p. 121: „nu 'şĭ împlinesc datoriile sale, ci numaĭ gândesc cu muncĭunĭ să *astupe* o c h i ĭ altora...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 27: „lăcomia *astupându*'i ochii, după peşti fără sine alergând, în loc de vânat el să vânéză...“

Tot aşa, fără o c h ĭ, a *astupa* ce-va anume ca să nu se védă.

Ion Neculce, Letop. II p. 279: „gân-

dînd că 'şĭ va *astupa* greşala luĭ ce făcusă...“

Cantemir, Chron. I, 75: „tălhariĭ, socotind ca să'ş *astupe* faptele lor céle réle, după ce au prins pe Remus, l'au dus la Amilie...“

Astup în sensul cel maĭ general, ca să nu se audă, să nu se védă, să nu se bage în şamă, ne întîmpină în proverbul:

Destrea tóte le *astupă*,
Ea şi pe dracu îl pupă...
(Pann, Prov. II, 128)

Astup este în antitesă nu numaĭ cu destup, dar şi cu deschid, bunăóră la Moxa, 1620, p. 364: „*astupâ* capiştile unde purta Ellinii sfara dracului şi le sfărşi toată spurcăciuneĭa lorŭ, şi deschise besérecile creştineşti...“

Astup ca sinonim cu stric.

Miron Costin, Letop. I p. 29: „cu vreme îndelungată, ce strică şi *astupă* vestite Impărăţiĭ, Crăiĭ şi Domniĭ...“

E curiósă forma *austup*, ca şi când cuvîntul ar deriva din ab-, la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom., ps. LXII):

Căce el au *austupat*
Gura celor cu păcat,
Ce grăesc nedereplăţĭ
Prin oraşe şi cetăţĭ...

v. *Stupă*. — *Destup*.

Astupàre, s. f.; l'infin. d'astup pris comme substantif: action de boucher. „*Astuparea* luminеĭ unuĭ tun = enclouage; *astuparea* uneĭ găurĭ cu pămînt=comblement, remblayage; *astuparea* crĕpăturilor uneĭ corăbiĭ=calfatage; *astuparea* găurilor uneĭ uşĭ, uneĭ ferestre = calfeutrage; *astuparea* unuĭ drum = barrage, encombrement, embarras; *astuparea* uneĭ ţevĭ=engorgement“ (Pontbriant). In tóte aceste exemple *astupare* indică continuitatea acţiuniĭ, căcĭ din dată ce acţiunea este isprăvită, se întrebuinţézĕ maĭ potrivit substantivul astupat, care indică stare: „astupatul drumuluĭ a costat atâta“, „astupatul ţeveĭ a împedecat curgerea apeĭ“ etc. Când e vorba însă de ce-va mic, neînsemnat, nebăgat în samă, atuncĭ se dice astupătură: „cu o astupătură saŭ doĭ nu scapĭ de şorecĭ“.

v. *Astup*. — [2]*Astupat*.

[1]**Astupàt, -ă**, adj.; le part. passé d'astup pris comme adjectif: bouché.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „unde urechile adevărului sânt *astupate*, acolo toate hrizmurile se par basne...“

Acelaşĭ, Chron. II, 66: „cé de demult şi dela mulţi părăsită cale a cerca şi urmele cele *astupate* şi pierdute a adulmăca şi a le descoperi, ne vom nevoi...“

Se întrebuinţézĕ adesea supinal: de *astupat* ce-va.

Alexandri, Scara mâţeĭ, sc. 3:

„Magdian (dându'ĭ punga): Na cu ce să'ţĭ astupĭ ochiĭ şi d'acum înainte...

„Marin: De *astupat* ochiĭ mĭ-aĭ dat... dar de *astupat* gura?

„Magdian: Cu adevĕrat... uĭtasem!.. poftim şi pentru gură... (ĭĭ dă încă o pungă)“.

v. *Astup*. — [2]*Astupat*.

[2]**Astupàt**, s. n.; le part. passé d'astup pris comme substantif: obstruction, remblayage. Sinonim cu astupare şi cu astupătură.

v. *Astupare*. — [1]*Astupat*.

Astupătór,-óre, adj.; ce qui bouche, obstrue, engorge, obstructif.

v. *Astup*.

Astupătóre (pl. *astupătorĭ*), s. f.;

„bouchon, tampon, couvercle“ (Cihac). „*Astupătóre* de foc = étouffoir“ (Pontbriant). Sinonim cu a s t u p u ş, care e mai întrebuinţat.

v. *Astup.* — *-óre.*

Astupătùră (pl. *astupături*), s. f.; engorgement, obstruction. Cihac aduce ca sinonim pe a s t u p é l ă, o formă posibilă, dar pe care noi n'o cunóscem.

v. *Astupare.*

Astupélă. — v. *Astupătură.*

Astupùş, s. m.; bouchon, tampon, étoupillon. „Dop de lemn, mototol de cârpe, cocoloş de hârtie cu care se a s t u p ă ce-va“ (Costinescu).

v. *Astup.* — *Astupătóre.* — *-uş.*

¹·**Asùd** (*asudat*, *asudare*), vb.; suer, transpirer, suinter; fig. se fatiguer. Sinonim cu n ă d u ş e s c, ĭar în sens figurat cu o b o s e s c, o s t e n e s c, mĕ t r u d e s c. Din lat. a s s u d o (=a d s u d o). Limbile romanice occidentale cunosc numaĭ forma simplă s u d o (ital. sudare, span. sudar, franc. suer etc.).

In sens direct:

„Este o credinţă în popor, să nu ĭeĭe femeile sare în mână, că le *asudă* când cos.“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Beldiman, Tragod. v. 101:

Din bal Postelnicul Rizul precum era *asudat*,
Aŭ mers de aŭ dat de scire, pe Ipsilant aŭ chemat...

In sens figurat:

A. Pann, Prov. II, 155:

Că banul, cum vedem bine,
Asudâm pînă ne vine...

Mitropolitul Antim, Predice (ed. Bianu p. 192): „să ostenĭască cu călătorie pe jos, să *asude*, să flămânḑĭască şi să însetoşeze....“

Cantemir, Chron. I p. XXI: „puţin să se fie o s t e n i t, puţin să fie *asudat* să vede...“

I. Văcărescu, p. 351:

Voĭ carii sînteţi îmboldiţi
Spre-a Artelor cultură,
Şi *asudaţi* şi vĕ t r u d i ţ i
Muncind Literatură!...

Balada „Tudorel“:

Pâĭne, sare c'am mâncat
Şi cu toţi am *asudat*...
(G. D. T., Poes. pop 679)

Negruzzi, Scrisórea XXV: „n'or *asuda* ca tatăl lor să 'şĭ scótă pânea din pământ...“

Adesea *asud* se pune în legătură cu noţiunea de s p a ĭ m ă.

Legenda St-ĭ Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 357): „atunce mai în mare f r i c ă câzui, şi mă puş cu faţa la pământŭ şi m ă *asuda* foarte...“, unde *asudà* este prima persónă singulară archaică a imperfectuluĭ.

Samuil Claĭn, Invăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 4: „ĭară cândŭ i s'au apropiatŭ césulŭ morţiĭ, au începutŭ a *asuda* şi a se î n f r i c a, şi mare necazŭ a avé...“

A. Pann, Erotocrit, II p. 153:

De s'a sperĭat calu, 'mĭ pare,
Eŭ nu m'am i n f r i c o ş a t,
Că puterea 'mĭ vĕḑ în stare
Şi încă n'am *asudat*...

Alexandri, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. IV sc. 10: „Din mare primejdie m'aŭ scăpat duduca... Am *asudat*...“

A *asuda* de suferinţă saŭ de dor, în doĭna din Ardél:

Dorul arde şi pĕtrunde,
La inimă mi s'ascunde,
Asudă şi se topesce
Inima care ĭubesce...
(Tribuna din Sibiĭu, 1885 p. 182)

Proverbial se ḑice: „nicĭ limba nu

'ĭ *asudă*" (Baronzi, Limba română p. 47), când acusă cine-va ironic de leneş pe un om muncitor. De asemenea: „a'ĭ *asuda* urechea pentru ce-va" (ibid. p. 40), când aştéptă cu nerăbdare o veste.

Alexandri, Hagi-Petcu, act. I sc. 6: „Verdulescu: Ĭar te ĭea în trii parale, Petcule.

„Petcu: Să 'ĭ fie de bine! Petcu n'*asudă* nicĭ de patru parale..."

Proverb la C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Nebunul n'*asudă* nicĭ la dél, nicĭ la vale".

Metaforic, *asud* se întrebuinţează şi despre bucate când aburéză.

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 11: „Scrobul cu smăntână, ce maĭ forfotesce încetişor pe lîngă buza tigăiĭ, umple încăperea c'un miros plăcut, şi aburiĭ se ridică molaticĭ în tavan de pe mămăliga ce *asudă* pe fund..."

O frumósă alliteraţiune la Cantemir, Chron. I p. 81: „Este altul atocma acestuĭa lunatec pre nume Mayenburg, carile *asudă* şi a s p u m ă să zică precum limba ellinéscă este din limba şfezască abătută..."

Transitiv „a *asuda* pe cine-va" însemnéză: a'l face să *asude*.

Ureche, Letop. I p. 98: „...cu Turciĭ, cariĭ să vedé că ca o negură toată lumé acoperiĭa, războae minunate făcé (Moldovenii); de multe orĭ ĭ-aŭ şi biruit; mai apoi, de ĭ-aŭ şi supus supt gugul lor, de căte-va ori ĭ-au *asudat* rocoşindu-se, şi nu fără multă moarte..."

v. [2]·*Asud.* — *Sudóre.*

[2]·**Asùd**, s. n.; transpiration, sueur. Cihac aduce forma plurală *asuduri*. Sinonim cu s u d ó r e şi cu n ă d u ş é l ă.

Doĭna „Barbul":

Vine Barbul dela plug
Cu doĭ-spre-'ce boĭ la jug,
Cu trupul plin de *asud*
Şi căméşa numa 'n lud...
(G. D. T., Poes. pop. 329)

v. [1]·*Asud.*

Asudàre, s. f.; l'infin. d'a s u d pris comme substantif: sueur, action de suer, de transpirer. Se întrebuinţéză numaĭ pentru a indica o acţiune continuă; când e vorba de resultatul acesteĭ acţiunĭ, se ḑice a s u d, a s u d a t, a s u d é l ă, a s u d ă t u r ă.

v. [1]·*Asud.*

[1]·**Asudàt,-ă**, adj.; le part. passé d'a s u d pris comme adjectif: suant, transpirant, en sueur, fig. fatigué. N ă d u ş i t; figurat: o b o s i t, o s t e n i t, t r u d i t.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): „macar că tu la trup mai chipeş, şi la stat mai înalt eştĭ, dară eu şi de vârstă mai bătrân, şi de pedépse mai dosedit şi mai ispitit, şi de căi mai multe şi mai departe şi de ţări mai streine şi mai late mai *asudat* şi mai z b u c ĭ u m a t sânt..."

Beldiman, Tragod. v. 2527:

Vedeaĭ magasonerii, *asudaţi* şi mult scârbiţi,
Strigând cumcă nu 'ĭ făină şi eĭ toţi sînt prăpădiţi...

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Românii: „Cu câte-va césurĭ maĭ nainte sosise încă un tînăr plăeş, a căruĭ cal *asudat* păşcea înşelat troscotul ce crescea pe lîngă zidurĭ..."

In graĭul poporan poetic ne intimpină forma *dasudat* cu proteticul *d* ca în „dalb".

Colindă muntenéscă:

Ce ţĭ-e calul *dasudat*
Şi şoĭmeiĭ feşteliţĭ,
Ogăreiĭ cĭopărtiţĭ
Şi dulăiĭ n ă d u ş i ţ ĭ ?...
(G. D. T., Poes. pop. 70)

Supinal: de *asudat*, se ḑice maĭ ales

despre lécurĭ carĭ provócă sudóre: „praf urĭ de *asudat*“ (L. B.).

v. [1] *Asud.* — [2] *Asudat.*

[2] **Asudàt**, s. n.: le part. passé d'asud pris comme substantif: „transpiration, sueur“ (Cihac). Se întrebuinţéză maĭ rar decât sinonimul asud.

v. [2] *Asud.*

Asudător, -óre, adj.; sudorifique, qui fait suer. O formă care se înlocuesce maĭ tot-d'a-una prin supinalul de asudat.

v. [1] *Asudat.*

Asudătùră
Asudélă } v. *Asudare.*

Asudul-caluluĭ, t. de Botan.: Ononis spinosa, arrête-boeuf. După Dr. Brândză, acéstă plântă se maĭ numesce sudórea-caluluĭ, osul-ĭepureluĭ, dărmotin şi sălăşitóre. Lexiconul Budan iĭ ḑice nu numaĭ *asudul-caluluĭ*, dar şi asudul-capuluĭ. In medicină „ononis spinosa“ se întrebuinţéză ca aperitiv şi maĭ ales ca diuretic, dar nu ca sudorific, încât din acest punct de vedere numele de asud nu se justifică. El nu se justifică, de asemenea, prin nomenclatura botanică corespunḑétóre din alte limbĭ, în care noţiunea de „sudóre“ nu ne întimpină nicăiriĭ. Noĭ credem dară că asud- este aci o simplă etimologiă poporană dintr'un alt termen, care va fi remas préisolat în graĭu. O trăsură caracteristică a semi-arbustuluĭ „ononis-spinosa“ este spinositatea rămurelelor sale, al cărora vîrf e fórte ascuţit. De aci, afară de termenul tecnic, s'aŭ născut numele rusesc „iglišnik“, polonesce „iglika“, ungurésce „iglitze“=„igliţă“, apoĭ în dialecte germane: „Stachelkraut“ şi „Katzensperre“, în portugesa „unha gata“, spaniolesce „gatillo“ etc. (Nemnich). Un spin saŭ un vîrf ascuţit în genere se ḑicea lătinesce sudis. Nu cum-va *asudul-caluluĭ* va fi o transformaţiune posterióră dintr'o formă primitivă sudea-caluluĭ? Cât se atinge de epitetul „caluluĭ“, el figuréză tot aşa de bine ca acela al măgaruluĭ în „ononis“ dela ὄνος, ca acela al bouluĭ în numele german „Ochsenkraut“, ca acela al vulpiĭ în numele polon „lisi ogón“ şi aşa maĭ încolo. Noţiunea de „cal“ este în casul de faţă atât de puţin esenţială, încât poporul a înlocuit'o prin „cap“ în variantul asudul-capuluĭ.

v. *Dărmotin.*

Asudul-capuluĭ. — v. *Asudul-caluluĭ.*

Asùn. — v. *Sun.*

Asunătóre. — v. *Sunătóre.* — *Unt.*

Asùpra. — v. *Asupră.*

Asupră s. **asùpra**, prép., adv. et subst.; 1°. sur, à l'égard de, concernant; 2°. dessus; 3°. usure, surplus. Prin prepoziţionalul *a* (=ad) din latinul supra (=ital. sopra, sovra, span. şi portug. sobre, prov. sobre, franc. vechĭu seure, etc.). In graĭul vechĭu se întrebuinţa şi forma simplă supră, bună-óră la mitropolitnl Dosofteĭu, 1680, ps. XXVI:

...când să apropiia supra mĭa făcătorĭi de rău...	...dum appropinquant super me nocentes...

Asupră exprimă noţiunea de „sus“, fiind în opoziţiune cu „supt“, care exprimă noţiunea de „jos“. Şi 'n latina există aceĭaşĭ antitesă între supra şi subtus, bună-óră: „Romani

supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant“ (T. Liv.). Ca adverb, *asuprà* e sinonim cu sus; ca prepositiune, e sinonim cu pe şi maĭ ales peste; ca substantiv, cu prisos, camătă, dobândă.

Astădĭ forma organică *asuprà* circuléză numaĭ într'un mod excepţional, precum vom vedé maĭ la vale; în vechile texturĭ însă ea este cea obicĭnuită, deşi une-orĭ ne întimpină şi acolo alăturea cu ea forma maĭ nouă *asupra*, de exemplu:

Dosofteĭu, Paremiar 1683, Esaias II, 12 sqq.:

Că dzua Domnuluĭ Savaoft vine *asupra* tot ocarniculŭ şi trufaşulŭ, şi *asupra* a totŭ suitulŭ şi înnălţatulŭ, şi corogi-să-vorŭ; şi *asupra* de totŭ chedrulŭ Livanuluĭ celŭ înaltŭ şi prénălţatŭ şi *asupra* de totŭ muntele nalt, şi *asuprà* de totŭ turnulŭ naltŭ, şi *asuprà* de totŭ zidĭul naltŭ, şi *asuprà* de totŭ părĭatele nalt, şi *asuprà* de toată corabiĭa mărĭĭ, şi *asuprà* de totŭ chipul de frâmséţâ de şaĭce...

Dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Et super omnem cedrum Libani excelsarum et sublimium, et super omnem arborem glandis Basan. Et super omnem excelsum montem, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum excelsum, et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium...

unde în Biblia Şerban-Vodă, 1688, pretutindenĭ preste: „preste tot dosàditorĭulŭ şi mândrul, şi preste tot înnălţatul, etc.“

In latina, supra şi super sînt fórte apropiaţĭ prin sens, dar nu se confundă nicĭ o dată. In limbile romanice ambiĭ s'aŭ fusionat, astfel că la Spanioliĭ, la Italienĭ, la Proventalĭ, a despărut super înlocuindu-se prin supra, ĭar la Francesĭ a despărut supra (vechĭu seure) înlocuindu-se prin super (actual sur). La Romînĭ s'aŭ contopit numaĭ sensurile ambilor în *asuprà*, dar şi super a remas tot-o-dată sub forma spre, care însă, scădută la simplă prepositiune, a căpĕtat astădĭ accepţiunea de „pour, vers“, după ce în graĭul vechĭu maĭ însemna încă adesea „sur“, de exemplu la Dosofteĭu, 1680, ps. XCI: „Şi căută ochĭul mĭeu *asupra* pizmaşilor mieĭ şi *asupra* celorŭ ce să scoală supra mĭa...“, unde la Coresi, 1577: „cautà ochĭulŭ mieu spre dracii miei şi ce sculară-se spre mine...“

I—II°. *Asuprà* ca adverb şi ca prepositiune.

Funcţiunea curat adverbială a luĭ *asuprà* se învederéză maĭ ales în vechea locuţiune: „a fi cuĭ-va *asuprà*“, „a veni *asuprà*“ saŭ „a cădé *asuprà*“= „tomber dessus, courir sus“.

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, I p. 128): „fără acești bani ce sănt mai sus scrişi, am mai luat eu Dumitru Ţiganul ughĭ 6 de m'am plătit de un Turcu de ce miĭ-a căzut *asuprà*...“

Miron Costin, Letop. I p. 238: „cât aŭ prins de veste Gaspar Vodă că vine Skimni Aga, aŭ şi scornit că 'ĭ vin Leşiĭ *asuprà*...“

Acelaşĭ, p. 300: „aŭ văzut Vasilie Vodă toată cumpăna ce 'ĭ venĭa *asuprà*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 45: „toţĭ

aştepta din cĭas în cĭas, ce urgie le-ar veni *asupră*...

Nic. Costin. Letop. II p. 27: „şĭ-aŭ părăsit părinţiĭ şi fraţiĭ, de acele năcazurĭ, de s'aŭ dus printr'alte ţerĭ, şi uniĭ s'aŭ făcut oamenĭ răĭ şi tălharĭ, de mare nevoe ce le era *asupră*, că nu maĭ avea de ce se maĭ apuca..."

Tot în vechile texturĭ ne întimpină comparativul maĭ *asupră* şi superlativul *asupră* de tot.

Dosofteĭu, 1680, ps. XXX:

Maĭ *asuprâ* decât toţ pizmaşiĭ mieĭ mă fecŭ ocară...	Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium...

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 225): „ceĭa ce au ĭubitŭ Dumnezeu *asuprâ* de totŭ, că porâncitele lu Dumnezeu tare le-au ţinutŭ..."

Tot ca adverb, *asupră* de aceĭa însemnă „par-dessus, en outre".

Fragment oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 8): „semănătura vostră o vor mâînca vrăjimaşii voştri; *asupră* de acéâ, voĭu întorce faţa mé în alénul vostru şi veţi hi bătuţi..."

In graĭul actual, pentru a funcţiona ca adverb, *asupră* îşĭ prepune de saŭ dupla prepoziţiune pe de.

Zilot, Cron. p. 16: „să nu mĕ lăudaţi, căcĭ lumina în sfeşnic nu s'ascunde, nicĭ cetatea d'*asupra* munteluĭ..."

Gr. Alexandrescu, „Meditaţie":

Puţin maĭ înainte un monument s'arată;
Să'l privim... Dar ce semne de cinste pe el sînt?
Negreşit ceĭ dintr'însul slăviţi aŭ fost o dată:
Aḑĭ slava stă d'*asupra*, şi omul în pămînt...

A. Pann, Prov. III, 28: „Dreptatea ese ca unt-de-lemnul d'*asupra* apeĭ..."

Ibid. I, 147: „Asta e pe d'*asupra* ca fuĭorul popeĭ...", ḑice omul care a rĕbdat multe şi maĭ dă érăşĭ peste năcazurĭ.

In Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu p. 19), ps. VIII: „se luo mare cuviinţâ a ta pre *asuprâ* de cerĭu...", unde la Coresi, 1577: „se luo mare-frămséţé ta mai susŭ de cerĭu..."

In basmul „Tinereţe fără bătrâneţe" (Ispirescu, Legende p. 6): „Scorpia, cu o falcă în cer şi cu alta în pământ şi vĕrsând flacărĭ, se apropia ca vîntul de ĭute; ĭară calul se urcâ repede ca săgéta până cam d'*asupra* eĭ şi se lăsâ *asupra* eĭ cam pe de o parte...", — primul *asupra* e adverb, cel al doilea prepoziţiune.

Doĭnă din Ardél:

Pe de-*asupra* ochilor
Trasă'ĭ péna corbilor,
Pe din jos de ochişorĭ
Rumeorĭĭ obrăjorĭ...

(J. B., Trans. 136)

„Despre ómenĭ uşureĭ se ḑice: are mintea de *asupra* capuluĭ" (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Intre de *asupra* şi pe de *asupra* este o fină deosebire de sens, care nu se observă tot-d'a-una. Maĭ întâĭu, pe de *asupra* arată un contact maĭ strîns între doĕ lucrurĭ. Aşa la Costachi Negruzzi, Zoe, II: „se îmbrăcâ cu dulama luĭ stacojiă cusută numaĭ fir, se încinse pe de *asupra* şaluluĭ cu o curea lată coperită cu ţinte aurite..."; dar în Aprodul Purice:

D'*asupra* lor o movilă cu mărire-aŭ înălţat,
Ca să fie tot-d'a-una monument nestrămutat...

Afară de acésta, numaĭ pe de *asupra* însemnéză „en outre, par dessus le marché".

Doĭnă din Ardél:

— Da de cină cĕ 'mĭ veĭ da?
— Castraveţĭ ca ĭedera,
Pe de-*asupra* guriţa
Să'ţĭ derégă inima...

(J. B., 74)

Alta:

Marişcuţă dela vamă,
Taĭe-un puĭu şi ne fă zémă;

Cându'ĭ trece pe la noĭ
Pentru unu ţĭ-om da doĭ,
P e d e-*asupra* buze moĭ...
(Ibid. 395)

Reduplicatul d e de-*asupra* e adjectiv.

Dosofteĭu, 1680, ps. CI: „şi ca un îmbrăcămînt d e d e-*asupra* veĭ învăli pre înş...“

Ca prepoziţiune, *asupră* se construesce cu genitivul şi cu posesivul, de la carĭ îşĭ aglutinéză articlul prepositiv *a*, devenind *asupra*=*asupră*—a=*asupr'a*. Acest *-a* nu este amplificativ ca în adverbiĭ acum-a, atunce-a etc., căcĭ amplificativul *-a* nu se acaţă nicĭ o dată la prepoziţiunĭ. Când cuvîntul dară funcţionéză adverbial, el ar trebui să fie tot-d'a-una *asupră*, ca în cele maĭ vechĭ texturĭ, ĭar nu *asupra* după cum s'a făcut prin generalisarea formeĭ prepoziţionale, o generalisare ajutată, negreşit, de analogia adverbilor cu amplificativul *-a*.

Asupră cu genitivul:

Moxa, 1620, p. 404: „se sculă Temerménŭ domnul tătărăscŭ de rădică oşti *asupra* lu Baĭazitŭ...“

Mitropolitul Varlam, 1643. f. 164 a: „păcatul lui Adam şi a Evvei strămoşii noştri, care păcatŭ biruiĭa *asupra* hie-cărui omŭ di'începutulŭ lumiei...“

Şĭapte taine, 1644, p. 31: „De să va prileji pruncului să fie bolnavŭ spre moarte şi vorŭ chema preotul să'l botédze, ĭară elŭ nu va mérge de sărgŭ, ce să va leni, şi va muri pruncul nebotedzatŭ, acest păcat ĭaste *asupra* preotului...“

Ion Neculce, Letop. II p. 238: „[Ducavodă] de cum era răŭ de felul luĭ, încă şi maĭ răŭ s'aŭ făcut şi maĭ groznic *asupra* boĭerimeĭ şi *asupra* ţărĭĭ...“

„Doĭna Haĭduculuĭ“:

Pus'am cruce satuluĭ
Şi códă baltaculuĭ,
Că am gândul draculuĭ
Asupra bogatuluĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 239)

„A s t a *asupra* cuĭ-va“ însemna în graĭul vechĭu „dépendre de, être du ressort de“.

Pravila Moldov. 1646 f. 78 a: „şi ačasta stă *asupra* giudeţului să să isprăvască, de vor fi mărturiile bune sau de nu vor fi...“

La mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXI:

Până când veţŭ stărui *asupră* d e om?...	Quousque apponitis s u p e r hominem?...

„*asupră* d e om“ este în loc de „*asupra* omuluĭ“.

Asupră cu posesivul:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „un văcarŭ de va lua *asupra* s a un bou să'l pască...“

Dosofteĭu, 1673, f. 9 a:

Asupra m ĭ a pizmaşiĭ mâniĭa să'ş âmplo...

A. Văcărescu, p. 21:

Pentru tót' a mea iubire
Ce o am *asupra* ta,
Nu cer altă răsplătire,
Ci te rog nu mĕ uĭta...

Costachi Negruzzi, Cărlaniĭ, sc. 19:

— Lasă-mĕ! mi-ĭ drag bărbatul,
Eŭ luĭ ĭ-am jurat credinţă.
— Ieŭ *asupra* mea pĕcatul
De-a 'nşela aşa fiinţă...

Când se construesce cu posesivul enclitic, care n'are pe genitiv, ci numaĭ pe dativ, adecă fără articol prepositiv *a*, atuncĭ *asupră* se conservă intact, fără a deveni *asupra*.

Pravila Moldov. 1646, f. 47: „de'l va ucide într'altă dată, ĭară nu într'acela časŭ căndŭ veniĭa *asupră'ĭ*, atunce ca să aibă certare ca şi un ucigătorĭu...“

Cantemir, Chron. II p. 130: „urgiia luĭ Dumnezeu *asupră*'ş şi a toată impărăţiia pornind, el [Iraclie] cu gré boală de idropică au murit...“

Axinte Uricarul, Letop. II p. 158: „lua tot ce găsia la dânşiĭ şi'ĭ ducea golĭ şi desculţĭ, numaĭ câte cu un sucman răŭ *asupră*-le...“

Pravila Caragea, 1818 p. 78: „are voe să facă pâră *asupră*'ĭ...“

Este dară o greşélă saŭ o scăpare din vedere la A. Pann, Prov. III, 36:

Dicénd astfel, eşi'n dată, strigă să vie Griveĭ,
Îĭ arată pe streinul cel lungit în patul eĭ.
Şi sumuţându'l *asupra*'ĭ, şi el iar cum îl zări,
Îl făcu 'n grab să nu scie uşa cum a nemeri...

unde trebuĭa: „sumuţându'l *asupră*'ĭ“.

La mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 59 a:

Răutatia toată *asupre*'nu să stringe,
De suspinĭ, de ghaĭpăt inema să stinge...

e în forma *asupre* resultă din acomodaţiunea vocalică cu *i* din „mĭ“.

III°. *Asupră* ca substantiv.

Coresi, 1577, ps. LIV:

...şi nu scăzu de calé lui *asupra* şi înşelăcĭuni...	...et non defecit de plateis ejus usura et dolus...

In locuţiunea „cu *asupră*“, „maĭ cu *asupră*“, *asupră* e tot aşa de substantival ca şi „milă“ in „cu milă“, „maĭ cu milă“, saŭ „prisos“ în „cu prisos“, „maĭ cu prisos“.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73: „şi încă nu numai acésté va vedé atunce, şi şi mai cu *asupră* de acésté mai infricoşate...“

Dosofteĭu, 1680, ps. CXXXVIII:

Număra-ĭ-voiu pre înşiĭ şi maĭ cu *asupră* decât arina inmulţă-să-vor...	Dinumerabo eos et super arenam multiplicabuntur...

unde la Coresi, 1577: „şi mai vrătos de năsipulŭ inmulţi-se-vorŭ“.

Acelaşĭ, Paremiar 1683 p. 63 a (Daniel, III, 22):

...drepce că cuvântul inpăratuluĭ s'au intărit, şi cuptorĭulŭ s'au infierbântat cu *asupră*...	...quia verbum regis urgebat, et fornax succensa erat nimis...

in contextul grecesc: ἐκ περισσοῦ, ceia ce Biblia Şerbau-vodă, 1688, traduce prin: „pré de prisosit“.

Acelaşĭ, 1673, f. 27 a:

Pentr'aciaia şerbul tau le ţâne,
Păzându-le intregi cum sa vine,
Pentru să ĭa cu *asupră* plată
Din mila ta cé nemăsurată...

Ibid. f. 83 b: „Fiind războae dĭase prin multe prilejĭurĭ in dzâlele luĭ David, una pentru că era multe cetăţ nedobîndite, alta pentru sîngele luĭ Urie ce-au răscumpărat Dumnedzăŭ de pre casa luĭ David cu *asupră*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 66: „intărzierea certăriĭ, Dumnezeŭ cu *asupră* o plinesce...“

Cantemir, Chron. I p. 62: „socoti, că precum prada ţărilor sale, aşé moarté tătâne-său, dela Elladénĭ iş va puté răscumpăra şi maĭ cu *asupră*...“

Ibid. II p. 252: „Peter şi Asan, după ce aşé infruntaţĭ şi ruşinaţĭ la aĭ săĭ s'au intors, cocând in inimă cu maĭ *asupră* să 'şĭ răscumpere, au inceput a 'ĭ smomi ca să 'ĭ intoarcă să fie cu dânşiĭ intr'o minte...“

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ p. 258: „Dar bine, cum aŭ fugit eĭ fără să 'şĭ priiméscă simbriile? — E, e! Cocone; dumnéta să trăescĭ, şi-le aŭ priimit, ba încă maĭ cu *asupra*...“

v. *Supră*. — *Asupresc*. — *Asuprit*.

Asuprăluare, s. f.: avidité, cupidité. Cuvînt format din asupră şi luare, care ne intimpină in Codicele Vorone-

ţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 172), Petri Ep. II, II, 3:

Şi cu *asuprăluaré* cu menciuroase cuvente voi vă vor scuînpăra...	Et in avaritia fictis verbis negotiabuntur...

unde în Noul Testament din 1648: „şi pentru hlăpie...“, ĭar în Biblia luĭ Şerban-Vodă, 1688: „şi cu lăcomie...“

v. *Asupră.—Asuprăvin.—Luare.*

Asupravin *(asupravenit, asupravenire)*, vb.: survenir. O compoşiţiune din asupră şi vin, pe care o găsim la mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683 (Vineri a 3-a săptămână în post, f. 31 b): „cerĭul s'a clăti şi pământulŭ s'a legăna din urdzăturile sale pentru mâniĭa urgieĭ Domnuluĭ Savaoftŭ, în dzua acĭaĭa în carĭa va *asupraveni* mâniĭa luĭ...“; dar tot acolo (Joĭ a 4-a, f. 1 a): „volbură purtată de va supraveni...“

v. *Asupră.—Supră.*

Asuprélă (plur. *asuprele, asupreli)*, s. f.; oppression, vexation. Sensul propriŭ cată să fi fost acela al vechĭuluĭ substantiv asupră „usure“; un sens care se maĭ păstrézĕ în unele texturĭ şi pe care 'l regăsim şi 'n derivatul asuprit.

Şĭapte taine, 1644, p. 154, explică cuvîntul camătă prin „dobandă cu *asuprélă*“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 383 a: „întăi să părăsască nedireptăţile, măzdele, apucările, *asuprélele*, camatniciile, răutăţile...“, unde *asuprélă* figuréză între „apucare“ şi „cămătniciă“.

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „orcare vameş va fi pricină ca să nu trécă negoţătorii cu negoţŭ pre la vre o scală, făcăndu-le multă *asuprélă* şi luîndu-le maĭ multŭ decumŭ au fostŭ obicĕĭulŭ, acesta ĭaste datorĭu toată *asuprélă* şi paguba ce vor fi păgubitŭ neguţătorii pentru dănsŭ, totŭ să să socotéscă şi să plătéscă la visterie...“

Şi precum se dicea: „cu asupră“, se dicea şi: „cu *asuprélă*“:

Pravila Moldov. 1646, f. 152: „unŭ ğudecătorĭu dela unŭ trăgŭ, ce să dzice un diregătorĭu, nu ĭaste datorĭŭ să asculte pre Domnulŭ ţărăi să muncéscă sau să spăndzure pre neştine, cunoscăndŭ elŭ că nu-i vinovatŭ şi ĭaste lucru cu *asuprélă* acĕĭa muncă saŭ acĕĭa moarte; ce mai bine-i ĭaste lui să'ş lase scaunulŭ cel de ğudeţŭ ce ţine decâtŭ să să pléce învăţăturii Domnu-său cĭa cu *asuprélă*...“

De aci *asuprélă* s'a luat ca antitesă cu dreptate.

Pravila Moldov. 1646, f. 153: „ĭaste datorĭu acesta să cercetédze: tocmala acĕĭa dirĭaptă-i au cu *asuprélă*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „şi aşa într'âmbe părţile mai mult făţărnicie decât omenie, sau mai mult *asuprélă* decât dréptă socotélă s'ar face...“

Fiind în opoziţiune cu dreptate, *asuprélă* devine sinonim:

cu strămbătate:

Moxa, 1620, p. 371: „ei avé *asuprélă* multă şi strămbăţi gréle şi măntuiri réle de către o samă de boĭari...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 226 b: „Pentr'acé să cade a tot omul creştin să'ş ferĭască ochĭul menţei sale de gândurile păcatelor, de lăcomii şi de apucărĭ cu nedireptul, de strîmbătăţi şi de *asuprele*...“

cu nevoe:

Document moldovenesc din 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „nu-i lăsaţi în pace, ce multă nevoe le faceţi şi *asuprélă*

de nu pot odihni miŞeii de răutatĭa voastră...“

Nic. Muste, Letop. III p. 24: „Venit'aŭ veste Ducăĭ Vodă precum să fi venit la Iaşĭ din ţara Leşască Petriceĭco Vodă cu oaste şi cu căţĭ-va boĭerĭ, cariĭ se afla acolo pribegĭ de multe n e v o ĭ şi *asuprelele* Ducăĭ Vodă...“

Acelaşĭ, p. 39: „împlând Nemţiĭ cetăţile lor cu oştenĭ, multe *asuprele* şi n e v o ĭ le făcea boĭerilor, nemeşilor şi tuturor...“

cu n ă p a s t e:

Pravila Moldov. 1646, f. 62: „s'au făcutŭ *asuprélâ*, ce să dzice au căzdutŭ n ă p a s t e...“

cu d o d e ĭ é l ă:

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 77 a: „Adu'ţ dară aminte, că câte blăstămăţii, câte nevrednicii, câte bezcisnicii, câte nevoi, câte greutăţ, câte *asuprêle* şi d o d e ĭ a l e sintŭ, toate în lume sintŭ...“

cu n ă d u ş é l ă, literalmente „suffocation“:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 41: „din zavistie înponcişére, din înponcişére n ă d u ş é l ă şi *asuprélă*, din *asuprélă* gânduri de şuvăială şi cuvinte de răzsuflare să scornesc...“

Ibid. p. 167: „a multora multă *asuprélă* şi mare î n ă d u ş a l ă să face...“

cu a r m ă ş i ă în înţeles de „violence“:

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 273 b: „mai multe a r m ă ş i i şi mai multe *asuprêle* fără de vine sămtŭ întru noi în creştini decât în pâgăni...“

cu î m p r e s u r a r e:

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „oamenii cei domneştĭ încâ de să vor prileji să fie zlobivi şi vor face *asuprêle* şi vor î n p r e s u r a săracii fără de ştirĭa domniei, pre unii ca aceştĭa cini-i va sudui, nu să va certa...“

v. *Asupră.— élă.*

Asuprèlnic, -ă, adj.; „oppressif“ (Cihac). Cuvînt format din a s u p r é l ă prin sufixul -n i c, întocmaĭ ca „îndoelnic“ din „îndoélă“ şi altele. Dispare din graĭu, înlocuindu-se maĭ totd'a-una prin sinonimul a s u p r i t o r.

v. *Asupritor.— -nic.*

Asuprèsc *(asuprit, asuprire)*, vb.; opprimer, oppresser, violenter, s'imposer à. Literalmente, a se pune a s u p r a. Cantemir, Chron. I p. 102: „căzând eĭ a s u p r a lor şi *asuprindu'ĭ*...“ „A a p e s a, a n e d r e p t ă ţ i, a cere dela ceĭ slabĭ ceĭa ce nu pot da saŭ împlini, a pune altuĭa greutăţ, sarcine“ (Costinescu). A n ă p ă s t u i, a d o s ă d i, a î n g r e u n a.

Biblia Şerban-vodă, 1688, p. 910 (Ep. Jacob. II, 6):

...au nu bogaţii *asupresc* pre voi?.	...nonne divites p e r p o t e n t i a m o p p r i m u n t vos?..

în contextul grecesc: *καταδυναστεύουσιν.*

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 4 a: „numai pentru să dobândéscâ şi să strângâ multŭ, n â p â s t u e s c u şi *asupresculĭ* lumĭa...“

Ibid. f. 27 b: „cei mai proşti, pre carii de multe ori ĭ-au d o s ă d i t ŭ şi ĭ-au *asuprit*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 22: „fără de zăbavă aŭ început a face ĭarăşĭ ca şi în zilele luĭ trecute, adică a î n g r e u n a ţara cu nesăturarea ce avea şi a *asupri* pre boĭerĭ...“

Cuvîntul se întrebuinţă maĭ cu deosebire în privinţa dărilor fiscale.

Moxa 1620, p. 362: „aşa era viaţa acestui împăratŭ bunŭ, că pre săraci cu birurile nu-i *asupriia*...“

Ibid. p. 383: „blândŭ şi linŭ, véselŭ, răbduriŭ, nelacomŭ, nice se bucura de scandala altuĭa, nice se grăbiĭa cu

moarté cui-va, nice *asupriĭa* pre săraci cu birurile...“

Ibid. p. 350: „se adunară toţi Izrailii de 'lŭ rugară să le ĭuşuréze mâncâturile ce-i *asuprise* Solomonŭ...“

Ioan Canta, Letop. III p. 178: „Alte obiceĭurĭ rele ce era maĭ înainte să nu fie, nicĭ spurcatul şi stingerea norodului acel cu nume urit văcărit, numaĭ Grecilor drag foarte, să nu fie, nicĭ pogonărit, nicĭ coniţa, nicĭ adaoşagul, nicĭ jacurĭ de cĭocoĭ să nu âmble prin oamenĭ *asuprindu'ĭ*...“

In sens moral, *asupresc* se ĭea ca sinonim cu păresc.

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 48 b: „pre nime nu *asuprireţi*, pre nime nu părăreţi...“, unde este de observat forma arcaică a imperativului negativ.

Samuil Claĭn, Învăţăturĭ (Blaj, 1784) p. 3: „dracĭĭ în totŭ chipulŭ să silescŭ cumŭ să aducă pre omŭ la desnădăjduire, îi aruncă toate păcatele, îlŭ părăscŭ şi în totŭ chipulŭ îlŭ *asuprescŭ*...“

In sfîrşit, *asupresc* însemnéză a face silă, în sens material ca şi în cel moral. E fórte frumos la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „nu ĭuşoare pricini sînt, carile spre Hieroglifica acésta Istorie condeĭul a'mi slobozi tare m'au *asuprit*...“ Acelaşi, Chron. II, p. 24: „după câte-va războae maĭ ĭuşurele, au *asuprit* pe Athanaric să dé fuga...“

v. *Asupră*. — *Asuprit*. — *Apĕs*.

Asuprinţă. — v. *Asupricĭune*.

Asuprire (plur. *asuprirĭ*), s. f.; l'infin. d'asupresc pris comme substantif: vexation. Sinonim cu asuprélă şi asupricĭune, cu apĕsare, năpăstuire etc.

Beldiman, Tragod. v. 2215:

Asuprirĭ şi urmărĭ rele cu totul a conteni,
A desbrăca maĭ mult ţéra nime a nu îndrăzni...

Gr. Alexandrescu, „Aşteptarea“:

Un drum fără primejdiĭ, cărărĭ neseměnate
De *asuprirĭ* nedrepte, de curse ficlenescĭ...

unde însă epitetul de „nedrept“ e de prisos, orĭ-ce *asuprire* fiind „nedréptă“.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuşnénul, I: „ţéra geme sub *asuprirea* Tomşeĭ...“

v. *Asupră*. — *Asuprélă*. — *Apĕsare*.

Asupricĭune (pl. *asupricĭunĭ*), s. f.; vexation. Asuprire, asuprélă, asupritură. Unĭĭ daŭ cu acelaşĭ sens forma asuprinţă (Dr. Polysu), pe care noĭ n'o cunóscem.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 8: „ale trupului *asupricĭuni* şi cametele şi mândriĭa ceştii lumi şi pohta ei, cade-i-se să le lase...“

v. *Asupră*. — *Asupritură*. — *-cĭune*.

Asuprit, -ă, adj. et subst.; le part. passé d'asupresc pris comme nom: opprimé; excessif, surchargé. Apĕsat, năpăstuit, silit, nedreptăţit, împresurat, jignit.

Pravila Moldov. 1646, f. 65: „macarŭ ca are fie-cine voe să ağutoréscă pre cel *asupritŭ* şi, unde va vedĭa că staŭ cu războĭu asupra lui, să-i scoată capulŭ şi să'l mântuĭască den moarte, ĭară acestŭ lucru nu ĭaste nemărui datâ cu vre o silă cumŭ să fie datorĭu să facă...“

Nic. Costin, Letop. II p. 98: „se învitasă oamenĭĭ ceĭ cu strâmbătăţĭ *asupriţĭ* de apuca unul pre altul, strigând: haĭde la divan!...“

Beldiman, Tragod. v. 25:

Un norod *asuprit* fórte, dar falnic, nestîmpĕrat,
Îngâmfat c'avea o-dată stăpânire ş'Impĕrat...

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXI: „Une-orĭ, când poporul se simţĭa *asu-*

prit şi j i g n i t în drepturile sale, se audĭa sunetul clopotuluĭ de dandana...“

Cuvîntul ne întîmpinâ fórte des în vechile acte juridice ca antitesă cu „volontaire“, n u d e b u n ă v o e.

Act moldovenesc din 1591 (A. I. R. I, I p. 105): „de a lui bună voe, de nime n e v o i t nici *asuprit*, au vândut a lui diréptă ocină şi moşie...“

Altul din 1672 (A. I. R. I, I p. 80: „de a noastră bună voe, de nime s i l i ţ i nici *asupriţi*, am vândut a noastră dréptă ocină...“

Intr'un alt act, din 1665 (ibid. p. 95), aceĭaşĭ noţiune se exprimă prin: „de nime s i l i ţ i nici î n p r e s u r a ţ i nici n ă p ă s t u i ţ i...“

Cu sensul de „excessif“:

Dionisie Eclesiarhul, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 164): „şi da Turcii baniĭ cu dobânḑĭ *asuprite*, de întrecea pînă la un an saŭ doĭ dobânda pe capete...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „să fugimŭ amu de beţie şi de mâincare *asupritâ*...“

Cu sensul de „surchargé“:

C. Conachi, p. 142:

Sufletul de trup departe, pe năsălii răstignită,
Incă cu ceva podoabe de-ale lumiĭ *asuprită*,
Faţa ta pare că rîde, liniştită de păcate...

Nu rar se întrebuinţézĕ ca substantiv.

Dosofteĭu, 1680, ps. CXLV:

...carele păzĭaşte adevărătatĭa în vécŭ, care face gĭudeţ *asupriţilor*...

...qui custodit veritatem in saeculum, facit judicium i n j u r i a m p a t i e n t i b u s...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „la *asupriţi* şi neputincioşi blăstămul, ca la prădătorĭ scutul, sigéta, fierul şi focul, ĭaste...“

Jipescu, Opincaru p. 127: „*Asupritu* pătimĭeşte multe, da nu moare ĭute ca asupritoru...“

v. *Asupră*. — *Asupresc*.

Asupritòr, -óre, s. et adj.; oppresseur, tyran; oppressif. vexatoire. „Acela care a s u p r e s c e, care nedreptăţesce, care apasă pe ceĭ maĭ slabĭ, pe ceĭ maĭ micĭ“ (Costinescu). Sinonim cu a p ĕ s ă t o r, n ă p ă s t u i t o r etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 4 a: „vamâşulŭ ĭaste *asupritorĭu* şi l u p ŭ în oile céle cuvântătoare...“

Acelaşĭ, f. 383 a: „lacomii, apucătorii, *asupritorii*, măzdarii, prădătorii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „bătându-sâ ei amândoi, va cunoaşte cel asuprit că'l va ucide *asupritorĭul*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „nu fiete-cui ĭaste dat jăratic e mânca, nicĭ fiete-cui de lucruri aspre şi gréle a să apuca să cade, ales când pricina *asupritoare* lipsĭasce...“

Beldiman, Tragod. v. 2087:

Cerescule Impĕrate, uită-te din Cer şi vezĭ,
Tu eştĭ cumpăna dreptăţiĭ, tu poţi să le îndreptezĭ;
Privesce tótă năpastea unuĭ ném înviforat,
Care, împilat de duşmanĭ, se află pré supĕrat;
Nu lăsa să bântuéscă nisce reĭ *asupritorĭ*...

v. *Asuprelnic*. — *Asupresc*. — *Apĕsător*.

Asupritùră (plur. *asupriturĭ*), s. f.; vexation, contrainte, chicane.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 14: „beţiĭa şi cămătniciĭa şi *asupritura* şi toate alalte păcate...“

Mitropolitul Dosofteiŭ, 1683, Ghen. 19: „că de *asupritura* trudeĭ călugăreştĭ ce să a s u p r i ĭ a nice părul nu 'ĭ putĭa crĭaşte...“

Legenda Sf-tuluĭ Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 127): „în tlăhării şi în furtişagure şi în multe *asu-*

prituri ce-am asuprit fără de dereptate pre alţii...“

v. *Asupră*. — *Asupricĭune*. — *-tură*.

A-sùrda (d'), adv.; en vain, inutilement, sans résultat. De géba. In zadar. De-afetea. Negreşit, acest adverb s'ar puté explica la nevoe prin surd. Surdul nu aude, decĭ nu înţelege, decĭ îĭ vorbescĭ de gĭaba. Ni se pare însă maĭ potrivit de a vedé în *a-surda* numaĭ o etimologiă poporană din surda, o simplă adaptare, pe când originea cea adevĕrată a cuvîntuluĭ ar trebui căutată în adverbul latin absurde, „hors de propos“, de unde se desfăşură d'a-dreptul, fără nicĭ o dificultate, noţiunea de „sans résultat“. Din surd s'ar fi născut maĭ curând un adverb cu sensul de „pe ascuns“, „ca să nu se audă“, italienesce „alla sorda“, franţusesce „à la sourdine“. Cihac se mărginesce de a aduce locuţiunea: „a vorbi *de-a-surda*=parler en vain, en l'air“, căcĭ numaĭ dóră prin „vorbire“ se justifică pînă la un punct derivaţiunea din surd; în faptă însă, *d'a-surda*, ca şi latinesce absurde, n'are nicĭ o legătură strînsă cu „vorbire“, ci însemnéză în genere de gĭaba: „*de-a-surda*, vergeblich, vergebens, umsonst, vergebliche Mühe“ (Dr. Polysu). Vom adăoga în trécĕt că, după cum al nostru *a-surda* séměnă cu surd, dar nu credem că se înrudesce cu el, tot aşa latinul „absurdus“ séměnă cu „surdus“, de unde îl şi derivă filologia cea trecută, dar este în realitate o vorbă cu totul de o altă origine (cfr. Corssen, Aussprache², I, 488; Littré, v. Absurde).

De la Vrancea, Sultanica p. 82: „Dar cât era de mare şi de vestit, or-cât îĭ colindase vestea pîn' la scăldătórea sóreluĭ, pînă unde pămîntul e drob şi piftie, *d'asurda* eraŭ tóte: ĕcă, nu putea să 'ĭ adórmă un junghĭu ce 'ĭ tăia inima...“

Ibid. p. 241: „ce ne folosesce nouĕ, niştе bătrânĭ, singurĭ cucĭ, atâta bogăţie ce-o grămădim de géba şi *d'asurda*...“

v. *Surda*.

Asurdèsc *(asurdit, asurdire)*, vb.; devenir sourd, s'assourdir; rendre sourd, assourdir. Se întrebuinţézĕ maĭ ales ca verb neutru: a perde auḑul. *Asurdire* este pentru ureche ceĭa ce'ĭ orbire pentru ochĭ saŭ amuţire pentru limbă. Din ad şi surdus, italienesce assordesco şi assordo, de asemenea ca neutru şi ca activ.

Ioan din Vinţi, 1689, f. 119 b: „mănele şi picĭoarele săntŭ legate, ochiĭ apuseră şi audzulŭ *asurdzi*...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673:

Asurdzâĭu ca surdul de gâlcévâ multâ...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „limba vicléně şi mincinoasă să amuţască, şi uréchĭa de linguşituri primitoare să *asurzască*...“

Alexandri, Istoria unuĭ galbin:

Gălcevĭ şi vorbe şi strigare
Amestecate cu cântare,
Şi sunetul de ferărĭĭ
Asurdă locul în câmpiĭ..,

unde *asurd* în loc de *asurḑesc* este o licenţă poetică, la care Alexandri face maĭ bine că nu recurge în Cucóna Chiriţa:

Bicĭul pocnesce
De te-*asurḑesce*,
Şi caiĭ poşteĭ alerg la pas...

Lexicon Budan: „*Asurḑesc* pre alt, adecă îl fac surd, surdum reddo“.

„M'a *asurḑit* cu vorbele luĭ. Nu ne maĭ *asurḑiţĭ* cu atâtea secăturĭ!“ (L. M).

v. *Surd*. — *Surḑesc*.

Asurdîre
Asurdît, -ă } . — v. *Asurdesc.*

Asvîrl s. **asvîrlèsc** (*asvîrlit, asvîrlire*), vb.; jeter, lancer. Sinonim cu l é p ĕ d şi mai ales cu a r u n c, dar însemnând o mai multă răpeḑiciune şi violenţă. Violenţa şi răpeḑiciunea sînt trăsurile cele caracteristice ale acţiunii de a *asvîrli*, cuvîntul derivând din paleo-slavicul v r ŭ l ŭ „véhément", h r ŭ l ŭ „rapide", de unde apoi serbul v r l j a t i „lancer", bulgarul f ă r l i t i etc., către carî Românul a adaos de 'ntâiu pe *s*- prin analogiă cu verbiî ca „storc = extorqueo", „smulg=exmulgeo" şi altele, iar pe urmă a mai acăţat pe *a* (=lat. ad) prin analogiă cu sinonimul „arunc". Forma fără *a*: s v î r l, s v î r l e s c, circuléză însă în acelaşi timp cu amplificatul *asvîrl, asvîrlesc*, uneorî chiar în acelaşi text, bună-óră la Créngă, Punguţa cu doî banî, 1876, 403: „ḑice uneî babe dela bucătărie să ĭa cucoşul, să'l *asvărle* într'un cuptor... Boerul vĕḑĕnd că n'are ce'ĭ mai face, ĭ-*asvărle* punguţa..."; dar pe aceiaşi pagină de treî orî fără *a*: „ĭa'l de pe capul meŭ şi'l s v ă r l e în ciréda boilor... ĭa cucoşul şi'l s v ă r l e în haznaua cu banii... Vezeteul érăşĭ ĭa cucoşul şi'l s v ă r l e în cirédă..." Sub raportul sensuluĭ, între *asvîrl* şi *svîrl* nu este nicĭ o deosebire. Distincţiunea stabilită de Laurian-Massim (Gloss. p. 31) e cu totul imaginară.

Deşi de conjugaţiunea a patra, totuşĭ la presinte *asvîrlesc* se scurtéză mai adesea în *asvîrl* tocmaĭ pentru a da cuvîntuluĭ mai multă energiă óre-cum onomatopoetică. La a treĭa persónă se aude în gura poporuluĭ de o potrivă: la singular *asvîrle* şi *asvîrlesce*, la plural *asvîrlă* şi *asvîrlesc*.

Doĭna „Nevasta harnică":

Pînă un copil să sugă
Se *asvîrle* ca vîrlugă
Şi răşnesce tot în fugă...
(Alex., Poes pop.[2] 353)

Colinda „Plugarul":

Unde sînt fete nebune
Ce *asvîrlă* cu alune
Şi se légă de feciorî
Ca albinele de florî...
(Ibid. 391)

Colindă muntenéscă:

Rupe'şĭ câte-un măr
Şi 'n sus l'*asvîrlesce*,
'n palmă 'l sprijinesce...
(G. D. T., Poes. pop. 79)

Deosebirea şi mai ales gradaţiunea între *asvîrl*, a r u n c şi l é p ĕ d se înveḑeréză bine prin următorul pasagiu din Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „prin ademenirile vóstre o faceţi de'şĭ calcă datoriile sale de femee, uĭtă virtutea, l é p ĕ d ă cinstea ca să s'a r u n c e în braţele vóstre, şi apoi spre resplata tuturor acestor jertfe o *asvîrliţi* cu despreţ..."

Asvîrlire d i n d e s p r e ţ ne apare şi la Anton Pann, Prov. II, 79:

C'o mână ţiind chimirul, alta cu galbenĭ umplea,
Şi privindu'ĭ câte unul în Mare îĭ *asvîrlĭa*...

De asemenea la Odobescu, Mihnea-vodă p. 47: „Trupurile lor, trunchete şi tîrîte prin ţĕrîna uliţeĭ, le *asvîrli*, ca stîrvurĭ, afară din cetate..."

Mai obicĭnuit însă *asvîrle* cine-va din m ă n i ă saŭ f u r i ă, şi chĭar în exemplele de mai sus însuşĭ despreţul e cu n ă c a z.

A. Pann, Moş Albu, II p. 9:

Raţele auḑind glasu'ĭ şi zburând tóte pe loc,
El luând o zburătură *azvîrle* necăjit foc...

Acelaşĭ, Prov. I, 87:

Nu'ĭ venĭa în minte că o să maĭ paţă:
Azvârli securea să dea într'o raţă...

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénul, IV: „căuta o armă pe lîngă el, dar negăsind decât potcapul, îl *asvîrli* cu mânià în capul unuĭ călugĕr...“

Cântec poporan:

Capra 'n dél, capra'i în vale,
Nicĭ că vré să'mĭ stee 'n cale;
Asvîrlìi măcluca 'n sete,
Capra peste cap se dete...
(Alex., Poes. pop.[2] 265)

I. Văcărescu p. 8:

Când cu mreji amăgitóre
Vĭi prindeam păsărĭ din zbor;
Când prin ţevĭ fulgerătóre,
Cu plumb le-*asvîrlĭam* omor...

Ion Neculce, Letop. II p. 313: „cât era Antioh Vodă de straşnic la mânie, că de multe orĭ la divan cu buzduganul *asvărlía* în oamenĭĭ ceĭ vinovaţĭ...“

Descântec de diochĭu:

Fugĭ diochĭ
Dintre ochĭ
Că te-agiunge-o vacă négră
Cu córnele să te spargă,
Să te-*asvîrle* peste Mare...
(Alex., Poes. pop.[2] 10)

Reflexiv: a se *asvîrli*.

I. Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378): „Ĭară moş Nichifor se *asvîrle* pe capră, dă bicĭu epelor şi lasă pe gĭupânul Strul şi cu aĭ seĭ cu lacrimile pe obraz...“

In balada Codrénul, când banditul îşĭ vede calul:

Pe el iute s'*asvîrlia*,
Pintre glonţurĭ viŭ trecea...

Colindă din Dobrogea:

Picioru 'n scară punea
Şi pe cal se *asvîrlea*...
(Burada, Călet. p. 56)

v. *Arunc.—Svîrl.*

Asvîrlire, s. f.; l'infinitif d'a s v î r l pris comme substantif: action de lancer, de se lancer.

v. *Asvîrl.*

Asvîrlit,-ă, adj.; le part. passé d'a s v î r l pris comme adjectif: lancé. A r u n c a t, dar cu multă răpedĭcĭune saŭ violenţă.

A. Pann, Erotocrit t. 2 p. 114:

Îşĭ string sulițile tare, a se lovi se întrec,
Ş'alăturĭ pe lângă timple sulițele îşĭ petrec;
Azvîrlite fiind tare, să facă rĕŭ n'aŭ putut,
Ci întregĭ cu zgomot mare jos pre pământ
aŭ căḑut...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76: „Turciĭ îşĭ arătaŭ măĭéstria lor în josul Geriduluĭ, nimerind ţelul cu sulița *asvîrlită* din fuga cailor...“

Jipescu, Opincaru p. 125: „Numaĭ c'un codru a r u n c a t în traista săraculuĭ nu se plătĭeşte omu mare de datorĭĭe. Numa cu câte o lege *asvîrlită* în dăsaga uĭtări, nu sĕ chĭamă c'avem capete strălucite...“

v. *Asvîrl.—Asvîrlită.*

Asvîrlita (d'a), adv.; à la lancée. Copiiĭ când a s v î r l ă unul într'altul cu mingea, cu fructe etc., se lovesc *d'a-asvîrlita*.

v. *Asvîrlit.*

Asvîrlìtă, s. f.; petite distance, espace que parcourt un projectile. Depărtare cât póte să ajungă o pétră saŭ altă unéltă a s v î r l i t ă.

I. Slavicĭ, Novele p. 115: „Nu era departe casa bătrânuluĭ. Numaĭ aci, în apropierea oboruluĭ, *doĕ asvîrlite* dela Calea Moşilor, în drépta...“

v. *Asvîrl.—Arunc.*

Asvîrlitòr,-óre.—v. *Svîrlitor.*

Asvîrlitùră (plur. *asvîrlituri*), s. f.;

lançade, ruade. Aruncătură cu multă răpeḑiciune saŭ violenţă.

A. Pann, Erotocrit, t. 2 p. 156:

Sosiră dar, ḑic, numiţiĭ, amîndoĭ ca nişce Leĭ,
Şi se loviră în suliţi cu mare ură 'ntre eĭ.
Nespusă 'nselbătăcire şi necaz înfricoşat,
Intr'o parte şi într'altă d'odată s'aŭ arătat.
Azvîrlitura luĭ Protim atât de tare a mers,
Incât din coĭf zugrăvéla luĭ Erotocrit s'a şters...

v. *Asvîrl.* — *Aruncătură.*

1·Aş, vb. auxil.; 1re pers. sing. de l'optatif ou du conditionnel d'am. Etimologia auxiliaruluĭ *aş* noĭ am stabilit'o într'un alt loc, precum şi dupla'ĭ construcţiune, la presinte şi la trecut: *aş* face, facere-*aş*, *aş* fi făcut, fire-*aş* făcut (v. pag. 979, 982). Aci vom reveni asupra acesteĭa din urmă numaĭ întru cât ea ne ajută a explica cĭudata formă istriano-română *raş*.

Construcţiunea inversă: (facere)-*aş*, (fire)-*aş*, este mult maĭ rară decât cea directă: *aş*- (face), *aş*- (fi), nu numaĭ în graĭul de astăḑĭ, dar şi 'n vechile texturĭ. Aşa, bună-óră, la Ioan din Vinţi, 1689, f. 70: „Să *aşŭ* grăi în limbile oamenilor şi ale îngerilor şi dragoste n'*aşŭ* avé, fire-*aşŭ* ca o aramă răsunătoare şi ca unŭ clopotŭ nerăsunăndŭ; şi să *aşŭ* avĭa proorocie şi să *aşŭ* cunoaşte toate taĭnele şi toată înţelepcĭuneĭa, şi să *aşŭ* avé toată credinţa cătŭ să poĕŭ şi munţiĭ muta, ĭară dragoste n'*aşŭ* avé, nemică nu săntŭ; şi de *aşŭ* împărţi surumanilor toată avuţiĭa mĭa şi să *aşŭ* da trupulŭ mieu spre ardere, şi dragoste n'*aşŭ* avé, nice unŭ folosŭ...“, ne întimpină un singur cas de construcţiune inversă la 9 casurĭ de cea directă.

Doĭnă din Ardél:

De-*aş* maĭ fi o dată june,
Scire-*aş* péna cum se pune,
C'*aş* pune-o după ureche
Ş'*aş* merge séra la fete.
De-*aş* maĭ fi o dată fată,
Scire-*aş* péna cum se poartă,
C'*aş* purta-o în cosiţă
Ş'*aş* da séra la guriţă...

(J. B., Trans. 396)

Orĭ-cum însă ar fi astăḑĭ şi 'n trecutul cel literar nu pré-vechĭu al limbeĭ române, e sigur că în epoca de formaţiune a graĭuluĭ nostru construcţiunea inversă a auxiliaruluĭ am în genere era cea maĭ désă, căcĭ aşa a fost în totalitatea dialectelor romanice, de unde s'aŭ şi aglutinat în Occident formele cele sintetice ale conjugaţiuniĭ. Un „dirai“, un „farò“ etc. nu s'ar fi putut nasce, dacă construcţiunea cea obicĭnuită n'ar fi fost „dire ai“, „fare ho“=„dicere habeo“, „facere habeo“. Cu alte cuvinte, construcţiunea fire-*aş*, scire-*aş*, ḑicere-*aş*, facere-*aş* cată să fi fost, pînă tărḑiŭ în vécul de mijloc, maĭ respândită decât construcţiunea *aş* fi, *aş* sci, *aş* ḑice, *aş* face.

O trăsură caracteristică a construcţiunii inverse facere-*aş* este conservarea infinitivuluĭ întreg, pe când infinitivul se scurtéză în construcţiunea cea directă *aş* face, ba se scurtéză şi'n cea inversă atuncĭ când pronumele îl desparte de auxiliar: face-*m'aş*.

In pădure duce-*m'aş*,
Frunḑă verde rupere-*aş*,
Pe genuche pune-o-*aş*,
Slovă négră scriere-*aş*,
La mândra trimite-o-*aş*...

(J. B., 130)

Poporul judecă limba după auḑ, nu după scris. In forme ca fire-*aş*, facere-*aş*, ḑicere-*aş*, alăturĭ cu *aş* fi, *aş* face, *aş* ḑice, urechea desparte silabic: fi-*réş*, face-*réş*, ḑice-*réş*. De aci, în loc de *aş* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raş*, trecută dela construcţiunea inversă la cea

directă. Frasa istriano-română: „n'am punĭava cu ce me *raş* copri, ni stramasu pre carle *raş* zacé“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie dacoromânesce: „n'am plapumă cu care m'*aş* acoperi, nicĭ saltea pe care *aş* zace“=„nicĭ saltea pe care zacere-*aş*.“

Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel întâĭu atenţiunea asupra acesteĭ forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), îĭ dă o altă explicaţiune. El crede că *raş* ar resulta din fusiunea luĭ v r é cu *aş*, fusiune ocursă numaĭ la prima persónă singulară, pe când la cele-lalte persóne ar fi numaĭ v r é cu perderea luĭ *v*. In acest mod condiţionalul istriano-român:

raş ave
r a i ave
r a ave
r a m ave
r a ţ ave
r a ave

ar fi, după Ascoli:

v r e r e-*aş* ave
v r a i ave
v r a ave
v r a m ave etc.

Eĭ bine, chĭar în acéstă ipotesă prima persónă singulară *raş* ar resulta, ca şi'n explicaţiunea nóstră de maĭ sus, din construcţiunea inversă v r e-*réş*. Noĭ credem însă că nu numaĭ prima persónă singulară, dar şi cele-lalte s'aŭ născut din aceĭaşĭ construcţiune inversă, cu saŭ fără verbul v r e r e, adecă cu orĭ-ce verb, şi anume:

raş ave=ave-*réş* (=avere-*aş*)
rai ave=ave-réi (=avere-ai)
ra ave=ave-rér (=avere-ar)
ram ave=ave-rém (avere-am)
raţ ave=ave-réţ (avere-aţĭ)
ra ave=ave-rér (avere-ar)

v. ²·*Am*.

²·-àş, -àşă, suffixe indiquant la profession, l'occupation, le penchant d'une personne. Acest sufix n'are a face cu deminutivalul -a ş, despre care a se vedé maĭ jos. Funcţiunea luĭ se póte judeca după cuvinte ca: arc-*aş*, suliţ-*aş*, arm-*aş*, ost-*aş*, ucig-*aş*, pung-*aş*, nunt-*aş*, pătim-*aş*, pizm-*aş*, păgub-*aş*, slujb-*aş*, pozn-*aş*, vrăjm-*aş*, părt-*aş*, rînd-*aş*, văsl-*aş*, luntr-*aş*, urm-*aş*, clăc-*aş*, frunt-*aş*, călăr-*aş*, cămăr-*aş*, băi-*aş*, plăi-*aş*, cos-*aş*, cărcot-*aş*, bucluc-*aş*, mărgin-*aş*, căs-*aş* şi atâtea altele. Prin acest sufix, care se acaţă de o potrivă bine la tulpine verbale şi la cele nominale, Românul nu încetéză de a forma vorbe noue. Astfel în timpul ultimuluĭ resboĭu cu Turcĭĭ, oşteniĭ noştri aŭ numit c e r c e t a ş ĭ pe ceĭ trimişĭ la recunoscinţă. Intr'un act moldovenesc din 1675 (Cond. Mss. Asaki, în Arch. Stat. t. I p. 201): „scriem domniĭa-mé la toţ slujitorii carii veţ umbla cu toate slujbele domnii-méle aice în târgul Iaşii, la z l o t a ş i şi la l e o a ş i şi la t ă l e r a ş i şi la g ă l b e n a ş i...“ Intr'un alt act din aceĭaşĭ epocă (ibid. p. 364): „să'ş ĭa toţĭ banii dela v ă n z a ş i...“

E peste putinţă a admite, cu Diez şi cu Cihac, derivaţiunea luĭ -*aş* din latinul -a c e u s, căcĭ pe de o parte, sub raportul fonetic, e fără exemplu trecerea luĭ c în ş în totalitatea limbeĭ române, ĭar pe de alta, sub raportul semasiologic, romanicul -a c e u s este augmentativ şi pejorativ, bună-óră „grandaccio“, „poveraccio“, „pagliaccio“ etc., încât nu corespunde de loc luĭ -*aş*. E nu maĭ puţin inadmisibilă derivaţiunea din sufixul -à s (citesce: aş), atât de des la Unguri, dar cu totul diferit prin funcţiune. Drept dovadă, ĭată tóte cuvintele ungurescĭ cu finalul -a ş, trecute la Românĭ:

aldămaş = áldomás,

aldaş = áldás,
imaş = nyomás,
lăcaş = lakás,
răntaş = rántás,
sălaş = szállás,
văcălaş = vakolás,
văgaş = vágás,
vălătaş = vallatás,
papistaş = pápistás,
uriaş = óriás.

Din aceste 11 vorbe, numaĭ ultimele doŭ se referă la persóne, presintând o analogiă cu formaţiunile române în *-aş*; ş'apoĭ „papistaş“ e un termen bisericesc aprópe fără circulaţiune în graĭu, ĭar „uriaş“ se rostesce maĭ adesea „urieş“, printr'o obicĭnuită acomodaţiune de vocale -ia- = -ie-, care schimbă pe -aş în -eş, Ipotesa derivaţiunii ungurescĭ trebuĭ dară cu desevîrşire înlăturată.

La Slavĭ sufixul *-aş* ne întimpină numaĭ în dialectele meridionale: bulgar, serb şi sloven. La Ruşĭ în subdialecte, la Rutenĭ, la Polonĭ şi la Bohemĭ Miklosich (Vergl. Stammbildungsl. § 180) n'a găsit decât numaĭ dóră câte un cuvînt cu *-aş*, care şi acela e dubios saŭ póte fi împrumutat. La Slaviĭ meridionalĭ însă, maĭ cu samă la Serbĭ, noĭ vedem: brazdaş „bos arator dexter = românesce brăzdaş, pletkaş „doli machinator“ = cărcotaş, buclucaş, pizmaş, rabotaş şi robĭaş „operarius“ = clăcaş, bogataş = bogătaş, strażaş „tabellarius“ şi kolibaş „servus publicus“ = slujbaş, galĭaş „nauta“ = văslaş saŭ luntraş, lakrdĭaş „jocosus“ = poznaş, tamburaş „qui cithara canit“ şi gaĭdaş „utricularius“ = ceteraş, kalaş „homo nihili“ şi lĭcinaş „nequam“ = pungaş, plemenitaş „nobili genere natus“, velikaş „magnas“, ikraş „piscis ovis gravida“, apoĭ un şir de termenĭ pentru noţiunea de „flecar“: blebetaş, prtĭĭaş, sprdaş, čegrtaş etc. (Daničić, Osnove srpskoga jezika p. 358).

In tóte aceste şi asemenĭ cuvinte, sufixul slavo-meridional -aš este atonic la nominativ: brăzdaš, plètkaš etc., dar în casurĭ oblice se accentéză: brazdášа, pletkášа. Să se observe că şi la Românĭ sufixul *-aş* este une-orĭ atonic, de exemplu în vorba trùfaş = trufàş.

Sufixul *-aş* e aprópe sinonim cu sufixul -ar = lat. -arius. Astfel în Ardél se ḑice ceteraş în loc de al nostru lăutar, şi nicĭ pe noĭ nemic nu ne-ar împedeca de a întrebuinţa formă lăutaş, pe care o şi găsim la Silvestru, 1651, ps. LXVII:

...înnaintemergĭa cănătătorii, dupâ acéĭa lăutaşĭ...

... praevenerunt principes conjuncti psallentibus...

Pungaş nu diferă prin funcţiune sufixală de potlogar saŭ coţcar, văslaş saŭ luntraş de corăbiar saŭ şaĭcar. Al nostru arcaş corespunde romaniculuĭ arcuarius „archer“. Tot aşa cămăraş = lat. camerarius. Pe când dela „arc“ se face arcaş, dela „săgétă“ se face „săgetar“. Negreşit însă, ambele sufixurĭ circulând în graĭu, în unele casurĭ ele s'aŭ putut diferenţià printr'o nuanţă de sens; în cronice, de exemplu, arcaş însemnéză „celui qui emploie l'arc“, ĭar arcar „celui qui fabrique des arcs“; dar acéstă diferenţiare e de tot sporadică şi fără consecinţă.

Şi la Serbĭ, de asemenea, se confundă prin funcţiune sufixurile -aš şi -ar. Lîngă lĭcinaš „nequam“ circuléză lĭcinar; lîngă rabotaš — rabotar. La „cartofor“ se ḑice de o potriva kartaš şi kartar. Românuluĭ „telegar“ respunde serbul „talĭigaš“.

Se scie că la Slavĭ sufixul -ar este de o origine străină. După Miklosich,

eĭ l'aŭ împrumutat dela Germanĭ, carĭ, la rîndul lor, îl luaseră dela Romanĭ (Stammbildungsl., p. 88: „nicht ursprünglich slavisch, sondern wahrscheinlich deutsch, das seinerseits aus dem Lat. stammt: arius"). Slaviĭ de pe peninsula balcanică nu aveaŭ însă nevoe şi nicĭ nu puteaŭ să'l împrumute dela Germanĭ, pe cât timp aveaŭ a face d'a-dreptul cu Latiniĭ, pe carĭ îĭ găsiseră pretutindenea în imperiul bizantin. Dar atuncĭ, cu atât maĭ vîrtos, de ce óre să nu fi luat eĭ dela aceĭaşĭ Latinĭ orientalĭ, adecă dela Românĭ, sufixul *-aş*, care represintă pe -a s i u s, forma arcaică a luĭ -a r i u s?

In latina propriŭ dişă consóna *s* între vocale a trecut aprópe fără excepţiune în *r*. Astfel sufixul -a s i u s a scăpat numaĭ în vorba a m a s i u s, pe când în cele-lalte el a devenit -a r i u s. In vechile inscripţiunĭ, maĭ ales acelea din Italia sudică, ne maĭ întimpină numĭ proprie personale şi topice ca: Vari-a s i u s, Apell-a s i u s, Pin-a s i u s, Dom-a s i u s, Vel-a s i u s, Rot-a s i u s, Cael-a s i a, Mult-a s i a, Vitr-a s i u s, Vic-a s i u s, Murr-a s i u s, Equ-a s i u s, Taur-a s i u s, Capr-a s i a, Vesp-a s i a, etc. (cfr. Mommsen, I. R. Neap., Ind. nom.), dintre carĭ unele, de exemplu Rotasius=Rotarius şi Equasius=Equarius corespund pe deplin formelor române Rotaş şi Călăraş. In loc de acestea, în latinitatea clasică noĭ nu maĭ vedem decât pe -a r i u s. Nu însă tóte dialectele italice s'aŭ supus pe aceĭaşĭ scară acestuĭ rotacism. In dialectul oscic, de pildă, primitivul *s* între vocale se păstra în maĭoritatea casurilor, adesea şi 'n dialectul umbric. Dela „dicito" Osciĭ formaseră pentru un fel de slujb*aş* termenul „deget-a s i u s" (Mommsen, Unterital. Dialekte p. 254). Cu acelaşĭ sufix, la Oscĭ şi la Umbri: verehasius, fluusasius, purasius, plenasius, urnasius etc. (Aufrecht-Kirchhoff, Umbr. Spachdenkm. I p. 163). In acest chip pe lîngă noul -a r i u s se maĭ auḑĭa pe icĭ pe colea învechitul -a s i u s; şi fiind că graĭul românesc nu s'a născut dintr'un singur dialect italic, ci din diferitele dialecte italice şi extra-italice ale legionarilor, nu e de mirare de a întâlni în el pe *-aş*=a s i u s alăturĭ cu -a r= a r i u s, după cum întâlnim pe latinul propriŭ „care=qualis" alăturĭa nu cu „catru=quatuor", ci cu „patru=petor" din dialectul oscic.

De almintrelea, bifurcarea unuĭ singur sufix în douĕ lesne se póte constata deja in latinitatea vulgară prin derivatele ambelor forme in dialectele romanice; de exemplu, din „musculus" s'a făcut la noĭ „muşchiu", dar din „masculus" — „mascur", italienesce „muscolo" şi „maschio", franţuzesce „muscle", şi „mâle", spaniolesce „muscolo" şi „masclo", astfel că ramura latină orientală şi ramura latină occidentală aŭ bifurcat fie-care acelaşĭ sufix -culus, însă fie-care l'a bifurcat după o normă diversă. Intre amîndouĕ ramurile, luată fie-care peste tot, divergin-ţele sînt atât de numeróse şi atât de caracteristice, încât n'ar fi de mirare dacă forma sufixală -a s i u s ar fi remas numaĭ la Românĭ; este important totuşĭ de a'ĭ căuta urme şi 'n Occident, unde studiul sufixelor în genere a înaintat pré puţin dela Diez încóce.

v. — *ar*, — [3]*aş*.

[3] — **àş**, — **àşă**, suffixe nominal diminutif. Menit a micşura noţiunea cuprinsă în tulpina cuvîntuluĭ, maĭ adesea arătând numaĭ o micime materială saŭ reală, une-orĭ însă într'un mod desmĭerdător şi câte-o-dată în cel despreţuitor, sufixul *-aş* este unul din cele

mai obicinuite în limba română, acătându-se aproape tot-d'a-una la substantivi masculini, printr'o rară excepţiune la adjectivi şi la genul feminin. Aşa: copil-*aş*, înger-*aş*, cuţit-*aş*, nour-*aş*, păun-*aş*, fluer-*aş*, scăun-*aş*, ciobăn-*aş*, Român-*aş*, Ţigăn-*aş*, gălben-*aş*, iepur-*aş*, doftor-*aş*, negustor-*aş* etc., apoi drăgăl-*aş* şi drăgăl-*aşă*, unde adjectivul a fost mai întâiu sufixat prin -u l.

D. Quintescu (De deminutivis p. 47) a demonstrat fórte bine imposibilitatea fonetică a derivaţiunii lui -*aş* din latinul -a c c u s, dar s'a încercat în zadar şi n'a reuşit a găsi acestui sufix o origine slavică, căci la Slavi nici un sufix deminutival -a ş, ba nici -u ş saŭ -i ş, nu există. In adevĕr, in unele cuvinte el pare a se auzi la prima vedere în sufixaţiunea cea compusă, bună-óră în rusul rubaşka =rub-a ş-ka „cămeşuţă“ saŭ în serbul mekaşan= mek-a ş-an „molicel“, dar şi aci sonul ş represintă pe un ch (x) viŭ în graiu: rubaşka este un deminutiv din rubacha prin sufixul -k-, nu prin -ş-, iar alături cu mekaşan circulézá forma cea organică mekahan. Slavic dară sufixul nostru -*aş* nu póte fi. La Albanesi aflăm doĕ vorbe: dĭallĭ-o ş „copilaş“ din dĭallĭe „copil“ şi trim-o ş „voïnicel“ din trim „voïnic“ (Hahn, Alb. Stud., Gramm. p. 41), în carĭ póte că este sufixul -a ş, póte că nu este, iar dacă este, póte să fie imprumutat tocmai dela Romani, în orĭ-ce cas nu ne luminézá.

Sufixul -*aş* nu e isolat în limba română, ci-l într'o strînsă legătură cu alte douĕ forme fórte înrudite: -u ş şi -i ş. Nu este nici o deosebire de funcţiune între: copil-*aş*, cuţit-*aş*, păun-*aş* etc. şi: cercel-u ş, mĭel-u ş, picĭor-u ş (macedo-românesce cĭcĭor-uş), viţel-u ş, saŭ chiar cu aceiaşi tulpină: inel-*aş* şi inel-u ş. Pe de altă parte, dacă -i ş a perdut în generalitatea casurilor menirea sa curat deminutivală, el totuşi a păstrat'o în compositiune cu alte sufixe, de exemplu: mor-i ş-că, fet-i ş-cană, domn-i ş-or, macedo-românesce gul-i ş-an=gol-*aş*, căl-i ş-óră=drum-u ş-or etc.; ba s'ar puté dice că şi'n „petriş“, „cărpeniş“, „frunziş“, „aluniş“ etc. sensul cel fundamental este acela de o colectivitate relativamente mică. Avem dară acelaşi sufix sub o formă triplă: -*aş*, -u ş, -i ş, întocmai ca trinitatea sufixală de asemenea deminutivală -a c, -u c, -i c, ceia ce ne dirige, în casul de faţă, ca şi 'n cela-lalt, spre o derivaţiune latină.

Unul din sufixele cele mai caracteristice la Greci era deminutivalul -*ισκος*: *παιδίσκος*, *παιδίσκη*, *στεγανίσκος*, *μαζίσκη*, *ἀμφορίσκος*, *σκελίσκος*, *μελίσκιον*, *πινακίσκος*, *Ἀνδρίσκος* etc. Se crede că Romanii împrumutaseră acest sufix dela Greci (Gust. Mueller, De l. lat. deminutivis p. 3). De ce însă în „lentiscus“, în „marisca“, în „scutriscum“, să nu fie un sufix deminutival -i s c u s tot atât de latin ca sufixul deminutival -u s c u s în „asinusca“, în „labrusca“, în „molluscum“, şi ca sufixul deminutival -a s c u s în „verbascum“, a căror latinitate e mai pe sus de orĭ-ce îndoélă? După cum latina avea sufixul deminutival triplu: a c u s -u c u s, -i c u s, tot aşa cată să fi avut sufixul deminutival triplu: -i s c u s, -u s c u s, -a s c u s; şi din dată ce -a s c u s şi -u s c u s sînt constatate, nu mai putem bănui latinitatea numai pentru -i s c u s. Să observăm că vorbele latine: lentiscus „fistic“, mariscus „trestiă“, verbascum „luminărică“, scutriscum „blidiş or“, labrusca „viţă selbatică“, asinusca „viţă mĕruntă“, atrusca „viţă négră“, palusca „un fel de smochină“, vopiscus saŭ popiscus „copil gémen remas în viaţă“ etc., vin tóte din acel graiu latin

ţerănesc, ale căruĭ urme sînt atât de puţine în latinitatea cea clasică.

Vechimea sufixurilor -iscus, -uscus, -ascus se maĭ demonstréză pe pămîntul italic prin nomenclatura topică şi etnică. Numele cel archaic al oraşuluĭ Trebula în regiunea Sabinilor era Mutusca, ĭar omul de acolo se numĭa Mutuscus: „Trebuleni qui cognominantur Mutuscĭ“ (Plin.). Un alt oraş, chĭar din Laţiŭ, se ţicea Polusca (T. Liv.). Insuşĭ cuvîntul „Etruscus“ are acelaşĭ sufix -uscus, prin care derivă din umbricul =etro- „străin“, ca şi când am ţice: „străinaş.“ Pentru Ligur de asemenea se întrebuinţa forma: Liguscus, ĭar sufixul -iscus ne apare în numele poporuluĭ: Faliscus. Numaĭ prin acest sufix -ascus, în fine, se explică în italiana numirile ca „Bergamasco“=locuitor din Bergamo, „Cremasco“=locuitor din Cremona, „Comasco“=locuitor din Como etc., şi numele vechĭuluĭ oraş „Cherasco“. Maĭ pe scurt, existinţa tripluluĭ sufix curat latin -ascus, -iscus, -uscus, este necontestabilă. Plecând de aci, noĭ trebuĭ să admitem sufixurile amplificate -asceus, -usceus, -isceus, după norma sufixurilor amplificate -aceus, -uceus, -iceus; şi atuncĭ cestiunea care ne preocupă se resólvă dela sine'şĭ. După cum din latinul «fascia» s'a născut la Românĭ «faşă» saŭ din „ostium“ (vulgar „oscium“) — „uşă“, tot aşa din -asceus, -usceus. -isceus s'aŭ format cele treĭ sufixurĭ ale nóstre -*aş*, -uş, -iş.

Sufixul deminutival -*aş* se acaţă şi la numĭ personale: „Dumitr-*aş*, Ion-*aş*, Ili-*aş*, Gheorghi-*aş* etc., maĭ mult cu sens desmierdător“ (Stefurea, Conv. lit. 1877 p. 217). După -*i*-, *aş* se rostesce -*eş*: Ili-*eş*, Gherghi-*eş*, Andri-*eş*, Mati-*eş*...

Doĭnă din Moldova:

Maĭ bădiţă Grigoraş,
Vin la noĭ să'ţĭ daŭ salaş...

(Sovastos, Cântece moldov. 171).

Alta:

Cine trece pe la vie?
Ghĭorghieş cu pălărie,
Cu cordica vişinie...

(Ibid. 179)

In nomenclatura personală cătră -*aş* se maĭ adaugă deminutivalul -cu (=lat. -cus), formându-se sufixul compus -aşcu, rostit maĭ obicĭnuit -aşco: Dumitraşcu, Ionaşcu, Toderaşcu, Grigoraşcu, Petraşcu, Vasilaşcu, Lupaşcu, Vidraşcu, Iuraşcu etc.

Act moldovenesc din 1631 (A. I. R. I, 1 p. 71): „Pâtr*aşco* Başotă bivlogofăt, i Pătr*aşco* Cĭolpan biv jitnicăr, i Gheorghie Başotă biv-vistiĭarnic, i Ĭur*aşco* Başotă biv-dvornic...“

Altul din acelaşĭ an (ibid. p. 106): „înainté lui Iur*aşco* Başotă şi de 'nainté lui Dumitr*aşco* Buhuş şi înainté lui Tăutului logofătului şi Dumitr*aşco* Solomon...„

Altul din 1665 (ib. p. 80): „popa Ion*aşco* şi Toder*aşco* Hărco şi alţi orăşéni...“

Altul din 1740 (Cond. Asaki în Arch. Stat. t. I p. 519): „încăpând în mâna unuĭ tălharĭu anume Il*aşco* Orheĭanul...“

Tatăl luĭ Mihaĭu Vitézul, Petr*aşcu* cel Bun, îşĭ dă acest nume el-însuşĭ în crisóvele sale, bună-óră la 1556 (Venelin, Vlaho-bolgarskiĭa gramaty p. 169): „Bożieĭu milostiĭu Io Petr*aşco* Voivoda i Gospodinŭ...“

In crisovul luĭ Alexandru vodă Lăpuşnénul din 1559 (ibid. p. 172) se menţionéză ceĭ patru fiĭ domnecsĭ: „sinove gospodstva-mi Ion*aşco* i Bogdana i Michaila i Pătru...“

Ion vodă cel Cumplit (1572 — 74) e cunoscut în cronicele muntenescĭ (Lau-

rian-Bălcescu, Magaz. istor. IV p. 275) numaĭ ca „Ionaşco-vodă.“

Urechea, Letop. I p. 206: „In anul 7100, Aron-vodă domnind şi atâte răutăţi şi beliturĭ făcând, n'aŭ maĭ putut suferi ţara, ce s'aŭ rădicat Orheiĭanii şi Soroceniĭ cu un domnişor ce'ĭ zicea Ionaşco...“

In cronica luĭ Miron Costin, Letop. I p. 228, celebrul mitropolit Petru Movilă este Pătraşcu, ĭar un frate al luĭ Mihăĭlaş...

La Macedo-românĭ (Dr. Obedenar, Dicţ. Mss. t. II, în Acad. Rom.) se găsesce Taşcu ca deminutiv din „Anastasie“, adecă o prescurtare din Anastaşcu, apoĭ Naşcu=Atanaşcu, de asemenea Gligoraşcu, dar totodată formele onomastice: Nicuruş şi Culuş=Nicolae, Pitruş=Petru, Chĭacuşa=Chiriaca, Maruşa şi Maruşca=Maria, Tuduruş=Tóder, şi numele necalendaristic Babuşcu, carĭ tóte arată că, după cum sufixul simplu -*aş* are forme înrudite -iş şi -uş, tot aşa şi sufixuluĭ compus -aşcu îĭ corespund formele înrudite -işcu şi -uşcu.

In adevĕr, când alăturăm numele insectuluĭ rădaşcă „escarbot“ cu morişcă „petit moulin“ saŭ biciuşcă „petit fouet“, constatăm fără greutate că sufixele -*aşcu*, -işcu şi -uşcu sînt în fond unul şi acelaşĭ sufix compus, din ale căruĭa forme -aşcu s'a specialisat la noĭ în nomenclatura personală, devenind atât de rar, atât de excepţional în cuvinte comune, încât eŭ nu'mĭ aduc aminte la Daco-românĭ decât pe rădaşcă saŭ rudaşcă, ĭar la Macedo-românĭ pe mulĭeraşcu „homme effeminé“, un fel de om muĭeruşcă.

La prima vedere s'ar părĕ că românul -aşcu (-işcu, -uşcu) ar puté să se tragă d'a-dreptul din latinul -ascus (-iscus, -uscus), de vreme ce din latinul „labrusca“ s'a născut al nostru „lăuruşcă“ saŭ „rouruşcă“. Nu aşa însă este în faptă. Latinul -sc- se păstrézĕ la Românĭ intact dinaintea vocalelor dure: nascŭ, pascŭ, mascur, ustur, etc. Forma „lăuruşcă“ saŭ „rouruşcă“ trebuĭa să fi fost de 'ntâiu „lăuruscă“, adecă cu -*sc*-, şi numaĭ prin analogiă cu deminutiviĭ femeĭescĭ în „-uşcă“ s'a operat maĭ târdiŭ trecerea luĭ *s* în *ş*. Ca termen botanic isolat, latinul „labrusca“ a suferit schimbărĭ fonetice analogice şi 'n limba italiană, în care îl găsim sub forme de tot inorganice: „abròstino, labròstino, abròstolo, ambròstolo, averùsto, averùstio, raverùsto“ (Caix, Etimologia italiana e romanza p. 47). Decĭ al nostru -aşcu (-işcu, -uşcu) nu derivă immediat din latinul -ascus (-iscus, -uscus), ci se formézĕ deja pe terenul românesc prin acăţarea luĭ -cu către -*aş*.

Sufixul compus -aşcu este pré în legătură cu -*aş*, -iş, -uş de o parte, cu -işcu şi -uşcu de alta, pentru ca să fie permis de a'l înstrăina de acéstă grupă derivată din cele doĕ sufixe latine de o potrivă deminutivale: -sceo- şi -co-. Prin urmare, de câte orĭ noĭ îl vom găsi într'un nume personal la Slavĭ, cată să fie saŭ o formaţiune independinte din sufixele proprie slavice -chĭ (-chŭ) şi -kŭ, de exemplu din „Abraham“ — Авраха şi apoĭ Авpашко=Abrachĭ+kŭ (Moroškinŭ, Slavĭanskiĭ imenoslovŭ p. 1), saŭ un împrumut dela Românĭ, în ambele casurĭ ce-va atât de sporadic încât în onomasticul serbesc publicat de Venelin (op. cit. p. 341—351) nu se află un singur -aşcu, pe când în cel românesc publicat tot de dînsul ne întimpină: Grigoraşco, Dumitraşco, Ionaşco, Ivaşco, Petraşco şi Tudoraşco.

In urma cercetărilor luĭ Kaluźniacki

mai cu deosebire (ap. Miklosich, Wanderungen der Rumunen, Wien, 1879) migraţiunile medievale ale Românilor în părţile Poloniei şi în Rusia sudică aŭ devenit un fapt istoric ne mai controversabil, precum şi existinţa de pe atunci a elementelor românesci la Slavii dela nord. In Galiţia mai cu samă ne întimpină pe de o parte o mulţime de vechi sate românesci, iar pe de alta mai mulţi Români ajunşi la demnităţi şi la boieriă. Ast-fel, între alţii, starostele de Premislia din 1372 numit Andreiaşco (Andreaszko starosta przemyski), a căruĭ origine încurcă pe d. Breiter (Wladyslaw ksiaże Opolski, Lwów 1889 p. 103), nu putea să fi fost decât Român.

Incă o particularitate interesantă. Precum din „fétă“ prin sufixele combinate -iş-cu-an s'a format „fetişcană“, tot aşa locuitorul oraşuluĭ Roman se numesce Romaşcan, adecă Romanaşcan, prin combinarea sufixelor -*aş*-cu-an. Este învederat că dintru 'ntâiŭ cată să fi existat forma deminutivală Romanaşcu pentru numele personal „Roman“ al fundatoruluĭ oraşuluĭ; acéstă formă însă ni s'a păstrat astăzi prescurtată numaĭ în derivatul Romaşcan.

V. — *iş.* — *-uş.* — *işcu.* — *-uşcu.*

[4] **Aş!** interj.; bah! à d'autres! par exemple! Exclamaţiune de îndoélă, de neîncredere, de tăgăduire, unită cu mirarea de a auzi saŭ de a vedé ce-va.

A. Pann, Moş-Albu, I p. 56:

Decĭ scurgênd eĭ la pahare şi verzĭ-uscate
'ndrugând,
Gasind prilej şi boĭerul făcu 'ntrebare zicênd:
„Ce este întâiu iubit,
„Şi'n urmă e neprivit?“
—E! *aş*! iĭ respunse unul, asta e cirésa chĭar...

Acelaşĭ, Prov. I, 1:

...Jupâne! Voĭ fraţi sînteţi póte?
Că vĕ vĕz pré-bine semănând la tóte...
Tovarăşu'ĭ zise, cu scârbă într'însul:
Aş! n'aş mai vré, frate....

Ibid. III, 55:

Ce? te-aĭ speriat, bărbăţele?... Respunse el: *Aş*! nimic,
Nu se pré sperie lesne o inimă de voĭnic...

Basmul „George cel vitéz“ (Ispirescu, Legende p. 135): „Pustnicul o vĕzu, începu s'o mângâe: capra-tati! capra-tati! voind să puie mâna pe dînsa. Dar *aşĭ*! unde e pomana aĭa?...“

Basmul „Fĕt-frumos cel retăcit“ (ibid. p. 160): „Cercetară în drépta şi 'n stânga ca să afle niscaĭ-va lécuri care să le desfacă făcutul sterpicĭuniĭ lor; dară *aşĭ*! par'că întâlnĭa tot surdĭ şi muţi...“

Basmul „Poveste ţerănéscă“ (ibid. p. 255): „Mai se întórse în drépta, mai la stânga; *aşĭ*! în loc să ĭésă la lumină, el se retăcĭa şi mai mult...“

Alexandri, Rusaliile, sc. 22:

„Susana: Să vĕ spun eŭ, ómini buni. Dumnélor o vrut să vĕ vindece de spaĭma Rusaliilor.

„Toţi: *Aş*!

„Resvrătescu: Ghidi, şirată!...“

B. De la Vrancea, Sultanica p. 237: „Eĭ *aşĭ*! ţĭ-aĭ trăit traĭul, ţĭ-aĭ păpat mălaĭul...“

Albanesce a s este o particulă de negaţiune, care a dat nascere substantivuluĭ a š i e „negazione, negamento“ şi verbuluĭ a š i e n „negare, dir di no“ (Rossi da Montalto). Hahn o identifică cu neo-grecul ὰς, care însă este numaĭ optativ, nicĭ o dată negativ, pe când albanesul a s nu e nicĭ o dată optativ, ci numaĭ negativ, întocmaĭ ca românul *aş*. Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. albanes. Spr. p. 17) trage pe acest a s din combinaţiunea particuleĭ *a* „saŭ“ cu particula *s* „nu“, ceĭa ce constituă o impo-

sibilitate morfologică, de óră ce albanesce, după cum însuşĭ Gustav Meyer (ibid. p. 376) o constată, particula negativă *s* se combină tot-d'a-una cu începutul unuĭ cuvînt, nicĭ o dată cu sfîrşitul. In scurt, originea albanesuluĭ as, ca şi acea a românuluĭ *aş*, precum şi raportul de filiaţiune între ambele, remân d'o-cam-dată enigme.

Din exclamaţiunea compusă „du-te! *aş*!“ = „va! allons donc!“ se contrage: t é ş, adecă t e -*aş*, care e fórte des la Ispirescu, bună-óră:

Un basm mitologic (Col. l. Tr. 1882 p. 307): „Unde să se maĭ apropie lupiĭ de vacele lor! unde să maĭ dea bóla în vite! t e -*aşĭ*! ferit'a sîntuleţul!...“

Cum aŭ perdut Saşiĭ pe sfinţiĭ lor (Col. l. Tr. 1882 p. 159): „Apoĭ întră érăşĭ binişor şi se culcă. Şi credeţĭ că mĭ-a dormit? T e -*aşĭ*! ferit'a Dumneḑeŭ! Tótă nóptea n'a închis ochişoriĭ...“

Câtea'n varḑă (Col. l. Tr. 1882 p. 127): „Serbul remase cu buzele umflate; dĕdu el să caute niscaĭ-va remâşiţe de azimĭóră; t e -*aşĭ*! nu maĭ găsi nicĭ ném de turtă...“

v. *Dec.*

Aşà, adv.; ainsi, comme ça, de la sorte, or, oui, si, tellement. Adverbul *aşa*, chiar fără a vorbi aci de adjectivul a ş a, are în graĭu atâtea nuanţe de sens, încât le póte schimba de treĭ-patru orĭ într'un dialog de o minută.

Intr'un vodevil de Costachi Negruzzi (Cârlaniĭ, sc. XII):

„Lionescu.—Eştĭ *aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră, că...

„Vochiţa.—Da las, las. Dumnĭavóstră cuconaşiĭ *aşă* sînteţĭ deprinşĭ a ḑice la tóte...

„Lionescu.—Vin, Vochiţo, să şidem pe laiţa asta.

„Vochiţa.—*Aşa*! Da ce a ḑice de mine lumea? Bărbatul meŭ a face un calabalic..

„Lionescu. — N'aĭ nicĭ o grijă, drăguţă.

„Vochiţa.—Da 'ĭ şedé binişor, *aşa* 'ĭ ?...“

In acéstă conversaţiune: *aşa* de frumuşică = „si mignonne“; *aşă* sînteţĭ deprinşĭ = „vous êtes habitués de la sorte“; apoĭ exclamaţiunea: *aşa!* = „ah! vraiment oui!“; în fine, întrebarea *„aşa 'ĭ?* = n'est-ce pas?“

I°. C o r e l a ţ i u n e a c u a l ţ ĭ a d v e r b ĭ.

a) c u m — *a ş a*.

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „cum ĭaste maĭ cu direptate, *aşĭa* să fie...“

Doĭnă din Ardél:

Cum e bradul arătos,
Aşa-ĭ badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte,
Aşa-ĭ badea meŭ de frunte!...
(I. B., Transilv. 39).

In proverburĭ (Pann, II, 35, 101; III, 71):

Cum are naş copilaşul,
Aşa are naş şi naşul...

„Cum îţĭ veĭ aşterne, *aşa* veĭ dormi“.

Acelaşĭ proverb la Ţichindél, Fabule 1814 p. 426: „cum îşĭ va aşterne cine-va, *aşa* va zăcé; cum va sămăna, *aşa* va şi săcera; şi cum va săra, *aşa* va mânca.“

Cu inversiunea: *aşa* — c u m saŭ *aşa* — c a.

Niculae Costin, Letop. II, 36: „27 de petre roşiĭ, *aşa* de late şi de groase într'un chip, cumu 'ĭ acéstă figură ce scrie aice...“

Neculcea, ibid. II, 441, despre amicia Turcilor: „*aşa* ţin şi eĭ preteşugul ca lupul cu oaĭa şi ca cânele Vinerea...“

Tot aci vine corelaţiunea maĭ puţin elegantă: p r e c u m — *aşa*, saŭ: d u p ă c u m — *aşa*, saŭ chiar: c a c u m — *aşa*.

Cantemir, Chron., I, 102: „precum singur cântă, *aşé* singur gĭoacă, ĭară pre alţiĭ la horă şi danţul său nicĭ au tras, nicĭ a trage poate...“

Badé Bălăcénul, 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „precum îi veţi tocmi şi 'i aşăza, *aşa* să le faceţi şi scrisori la mănile lor de înpăcăcune...“

Neculcea, Letop. II, 353, vorbind despre Ruşĭ: „ca cum ar lua oare-cine cârpa uneĭ femeĭ din cap, *aşa* ţinea eĭ că or lua şi or bate puterea Împărăţieĭ Turceştĭ...“

In basmul cu Fĕt-frumos: „după cum ḑisese bătrânul, *aşa* se şi întâmplâ...“ s'a tradus în macedo-româna: „după cum avea ḑisu auşlu, *aşi* să féce“ (Petrescu, Mostre, I, 11).

Cu inversiunea: *aşa*—p r e c u m.

Neculcea, II, 312: „şi *aşa* aŭ ţinut de bine acéstă pace, precum ţin cânĭi vinerile...“

b) aşa—c â t:

Acéstă corelaţiune ne întîmpină maĭ ales în vechea literatură.

Portretul luĭ Mateiu Basarab la Miron Costin, Letop. I, 326: „nemândru, blând, direpţ om de ţară, harnic la răsboaĭe, *aşa* neînfrânt şi nespăimat, cât poţĭ să'l semenĭ cu marĭ şi vestiţĭ oşteni a lumiĭ...“

Moxa, 1620, p. 402: „*aşa* de se vrăsa sânge multŭ, cătŭ era văile crunte...“

II°. *Aşa* d e—.

Când *aşa* stă de 'naintea unĭ alt adverb saŭ a unuĭ adjectiv, iĭ urméză generalmente partitivul *de*, ca în pasagĭul de maĭ sus din C. Negruzzi: „*aşa* de frumuşică, *aşa* de bunişóră...“

Basmul „Cele doĕ-spre-ḑecĭ fete“ (Ispirescu, Legende p. 233): „Fata băgâ de sémă acésta, însă creḑu că flăcâul este ruşinos şi d'aĭa se face *aşa* de roşu...“

Se póte însă şi fără *de*, adesea maĭ bine, şi în orĭ-ce cas maĭ energic; bună-óră în proverbul: „Cine ţĭ-a scos ochiĭ?—Frate-meŭ.—D'aceĭa ţĭ-a scos *aşa* adânc...“ (Pann, Prov. III, 28).

Neculcea, II, 348, povestind un prânḑ pe care 'l dete în Iaşĭ Cantemir luĭ Petru cel Mare, ḑice că împăratul şi ceĭ-lalţĭ Muscalĭ: „se ospăta şi se veseliia pré frumos cu vin de Cotnar şi lăuda vinul foarte, şi încă maĭ bine le plăcea vinul cel cu pelin, şi mult se mira cum spre partea lor nu se face vin cu pelin *aşa* bun...“

Doĭna „Oltul“:

Oltule, câĭne spurcat,
Ce viĭ *aşa* turburat?...

(G. D. T., Poes. pop. 320)

III°. *aşa* „oui, ainsi, c'est ainsi“.

a) a f i r m a ţ i u n e s i m p l ă.

Document moldovenesc din 1642 (A. I. R. I, 1 p. 24): „*aşa* mărturisim noi cu trupul şi cu sufletul înainté luĭ Dumnăzău şi înainté mării tale...“

Document muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 1 p. 31): „au întrebatu pe orecineva din oameni: a cui este moşiĭa pe acelu vârfu frumosu? le-au spusu cinevaş că este a nostră moştenilor Brăneşti; dumnélor auzindu *aşa*, au venitu la noi şi ne-au întrebatu...“

Basmul „Aleodor împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 45):

„—Să facem legătura.

„—*Aşa*?

„—*Aşa*.

„Se puseră şi făcură legătura...“

A. Pann, Prov. I, 101:

— Ce mĕ porţĭ din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebâ el,
Căscatul umblă ast-fel?
Ḑise ea: dar aŭ nu sciĭ?
Gĭaba dar eştĭ între viĭ!
El privind'o a respuns:
Aşa, bine că mĭ-aĭ spus...

Cu o nuanţă ironică la Gr. Alexandrescu, „Mulţumirea“ :

Aşa! Imĭ trimiţi daruri, iubită copiliţă?
Abĭa eştĭ de o palmă, şi vreĭ să te slăvesc...

Tot de aci se ţine locuţiunea „*aşa* să sciĭ.“

Costache Negruzzi, Cârlanii, sc. 4 :

„Miron. — Pentru mine? Mări ce spuĭ?

„Terinte. — *Aşa* s'o sciĭ, pentru tine, sermane omule....“

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 11) : „*aşa* să ştiţi, că Dumnezăi voştri căţi aveţi, elineşti şi ai Indiei şi ai Persilor, toţi sămtŭ în ĭadŭ...“

Tot aci în legătură cu imperativul „fie !“ :

Impĕratul ḑise : fie şi *aşa* cum ḑiceĭ...
(Pann, Prov. II, 128)

C. Negruzzi, Cărlanii, sc. 13 :

„Lionescu. — Ce te mâniĭ? Eĭ bine, să'ţĭ daŭ înapoĭ sărutarea ce ţĭ-am luat'o.

„Domnica. — Ba mĕ rog.

„Lionescu. — Fie ş'*aşa*, dacă vreĭ...“

Doĭnă :

Orĭ-cum fie, *aşa* fie,
Eştĭ frumósă şi'mĭ placĭ mie!...
(Alex., Poes. pop.² 368)

Apoĭ locuţiunile : *aşa* a fost să fie... *aşa* 'ţĭ trebue!.. *aşa*! na!.. uĭte *aşa*!..

Afirmativul „v e ḑ ĭ *aşa*“ exprimă mulţumirea de a vedé realizându-se o dorinţă saŭ o prevedere.

Doĭnă oltenéscă :

Ţi-o fi dor, surato, dor,
Ţi-o fi dor de-un puişor?
— V e ḑ ĭ *aşa*, surato fa!...
(Vulpian, Texturĭ p. 104)

In limba veche, ca şi la ţeraniĭ de astăḑĭ, „a afirma“ se exprimă prin : ḑice că este *aşa*, ĭar „a nega“ — că nu'ĭ *aşa*.

Pravila Moldov. 1646, f. 84 : „mai adevărate sămtŭ mărturiile carile dzăcŭ că ĭaste *aşĭa* decătŭ ceĭa ce dzăcŭ că nu-i *aşĭa*...“

b) a f i r m a ţ i u n e r e p e ţ i t ă :

Balada „Vidra“ :

— *Aşa* este, Vidro fa?
— *Aşa'ĭ*, Stoene. *aşa*!
Am ḑis'o şi 'nc'o maĭ ḑic
Că mĭ-e drag cine'ĭ voĭnic
De se luptă făr'a cere
Agĭutor dela muĭere...

Simeon Movilă Vodă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 116) : „*aşa* vă grăescu, şi mai mult să nu-i învăluiţ pre călugărl, *aşa* vă grăescu...“

Silvestru, 1651, ps. LXIX :

Să se întoarne îndegrab ruşinându-se carii zic mie *aşa*, *aşa*...	Avertantur statim erubescentes qui dicunt mihi E u g e, e u g e...

ĭar la margine ca scoliă : „bine e, bine e.“

Repeţitul *aşa* exprimă noţiunea de „c h ĭ a r *aşa*“; dar pentru maĭ multă energiă se póte întrebuinţa şi după c h ĭ a r.

Costachi Stamati, Ciubăr-vodă (Muza I, p. 106) :

Că ceĭa ce eŭ v'am spus
C h ĭ a r *aşa* aŭ fost, aŭ fost...

şi maĭ jos (p. 124) :

C h ĭ a r *aşa*, *aşa* aŭ fost...

In loc de repeţitul *aşa* — *aşa* se póte ḑice : m a ĭ *aşa*, însă numaĭ cu o nuanţă ironică.

Alexandri, Florian, şi Florica, sc. 2 :

„Florica. — Maĭ frumósă viéţă unde se dă?

„Colivescu. — Nu'ĭ *aşa*?

„Florica. — Maĭ *aşa*...“

Când e vorba de o acţiune continuă,

afirmaţiunen nu se exprimă prin repeţirea luĭ *aşa*, ci prin t o t *aşa*.

Miron Costin, Letop. I, 231: „Domniea luĭ Stefan-Vodă Tomşea precum s'aŭ început în vărsărĭ de sânge, tot *aşa* aŭ ţinut...“

Afară de repeţirea energică *aşa aşa*, există o repeţire comică: *aşa* ş i *aşa* „tellement quellement“, pe care o aŭ de asemenea Latiniĭ din Occident: span. a s i a s i, ital. c o s ì c o s ì, sicil. a c c u s s i a c c u s s i etc. Maĭ este apoĭ o repeţire şi maĭ comică, când vorbesce cine-va despre discursul altuĭa, ḑicênd: „şi a spus *aşa* şi *aşa* şi *aşa*...“

Ce-va analog la Neculcea, II, 330, în reproducerea sfaturilor ce le da Turcilor un Sveḑian în privinţa resboiuluĭ cu Ruşiĭ: „el *aşa* socoteşte, să gătéscă vezirul patru-sute de tunurĭ, şi *aşa* cu acele tunurĭ slobozind odată şi de doĕ orĭ şi de treĭ orĭ, ar pute rumpe obuzul moschicesc, să'l spargă să facă drumurĭ pintr'însul lovind acele multe tunurĭ, şi *aşa* cu acel meşteşug póte să biruéscă...“

Tot de felul acesta la Alexandri, Gură-cască: „Timpurile sînt grele, politica Europeĭ *aşa* şi *aşa*... Trebue dar ca adevĕraţiĭ patrioţi să chibzuie...“

Basmul „Fĕt-frumos“ (Ispirescu, Legende p. 166): „Ce rĕŭ aĭ făcut de n'aĭ venit şi tu la biserică, că a venit un tînĕr îmbrăcat *aşa* şi *aşa*, a făcut *aşa* şi *aşa*, şi numaĭ decât a plecat de aŭ remas toţĭ cu ochiĭ după el...“

Maĭ menţionâm aci locuţiunea: aḑĭ *aşa*, mâĭne *aşa*.

Basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 337): „Aḑĭ *aşa*, mâĭne *aşa*, trecea ḑilele ca păcatele de ĭute...“

Cântec muntenesc:

Aḑĭ *aşa* şi mâĭnĭ *aşa*,
Vestea de el se ducea
Din Chĭajna pînă 'n Gĭulescĭ,
Din Rudenĭ la Bucurescĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 298)

„In Banat se ḑice: t i r i *aşa* t i r i *aşa* în loc de: orĭ *aşa* orĭ *aşa*; se maĭ ḑice şi: n i *aşa* n i *aşa*, pentru: o dată *aşa*, o dată *aşa*“ (S. Liuba, c. Maĭdan).

v. *Ni.* — *Tiri.*

c) a f i r m a ţ i u n e c o n c l u s i v ă.

Ca ultimul grad de afirmaţiune, este *aşa* d a r saŭ *aşa* d a r ă „ergo, c'est ainsi donc...“

Pann, Prov. II, 91:

„Munca pe om nicĭ o dată nu'l lasă a flămânḑi,
Când cu firea 'nbărbătată nóptea o va face ḑi.
Aşa dar d'aci 'nainte să nu şedem lenevoşi...“

Un grad maĭ slab de aceĭaşĭ noţiune se exprimă prin ş i *aşa* „itaque“:

Neculcea, II, 288: „şi *aşa*, sosind temeĭul Nemţilor, ĭ-aŭ luat pre Turciĭ pre toţĭ de grumaḑĭ...“

La interogativ: *aşa*? saŭ: *aşa* d a r ă? însemnéză „eh bien?“ provocând órecum o conclusiune dela cel întrebat.

Tot într'un mod conclusiv, dar ironic, se întrebuinţéză *aşa* în loc de interjecţiunea „Aş!“ care este de o altă origine şi despre care s'a vorbit la locul seŭ.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întâmpla de se îndrăgĭa vre-un cuconaş de o cuconiţă şi vrea să'ĭ spue alénu sufletuluĭ, socotiţĭ că'ĭ scriea răvăşelele franţuzescĭ ca în ḑiua de astăḑĭ?... *Aşa*!... Mĕ punea pe mine de cântam nopţĭ întregĭ pe supt ferestrele eĭ...“

IV⁰. *aşa* „a d e o, a d e o q u e“.

Pus la începutul propoziţiunĭ, cu sens de „atât de mult“, *aşa* este fórte energic, maĭ ales în poesiă.

Doĭnă din Bucovina:

Aşa 'mĭ vine câte-o dată
Să daŭ cu capul de pétră.

Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să béŭ otravă să mor...
(Marian, II, 184)

Doĭnă din Ardél:

Aşa 'mĭ vine câte-o dată
Să mĕ suĭu la munţĭ cu pétră,
Să 'mĭ fac ochişorĭĭ roată,
Să mĕ uĭt în lumea tótă.
Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să mĕ suiŭ la munţĭ cu florĭ,
Să mĕ uĭt pe la surorĭ,
Dóră 'mĭ vĕd batăr una
Şi 'mĭ maĭ stîmpĕr inima.
Aşa 'mĭ vine une-orĭ
Să mĕ suiŭ la munţĭ cu florĭ,
Să mĕ jeluesc la norĭ,
Să 'mĭ maĭ trécă de plânsorĭ!
(J. B., Trans. 201)

Nu maĭ puţin energic este *aşa* în aceiaşĭ posiţiune, dar preces de şi ca latinesce în „atque adeo“:

Ş'*aşa* cântă de duĭos
De se lasă frunda jos,
Ş'*aşa* cântă cu durere
De maĭ tótă frunda pere...
(Marian, Buc. II, 10)

saŭ:

Cântă puĭul cuculuĭ
In mijlocul codruluĭ!
Ş'*aşa* cântă de cu dor,
Frunzele în vînt că sbor;
Ş'*aşa* cântă de cu jale,
De pică frunda pe cale;
Ş'*aşa* cântă de duios,
De pică frunzele jos!
(J. B., Trans. 220)

Câte-o dată aceĭaşĭ vigóre presintă *aşa* pus la sfîrşit.

Doĭnă din Moldova:

De me'ĭ bate cu gardul,
Tot m'oiŭ iubi cu altul!
Aşa 'mĭ cere sufletul,
Aşa 'mĭ este umbletul...
(Alex., Poes. pop. 2. 334).

V⁰. *aşa* numaĭ.

Insoţit cu numaĭ, fie după saŭ înainte, *aşa* capĕtă înţelesul de „cu uşurinţă“.

Lumea mea cea frumuşea
Se petrece num'*aşa*;
Lumea mea cea frumuşică
Se petrece 'ntr'o nimică...
(J. B., Trans. 218)

unde numaĭ *aşa* se comentézĕ prin „într'o nemică.“

Pravila Moldov. 1646, f. 42: „nu va putĭa nime să cérce pre locŭ strein pentru se găséscă comoară fără de voĭa stăpânului acelui locŭ; ĭară de va cerca şi de va găsi fără svatulŭ stăpânului celuĭa cu locul, *aşĭa* numai den capul lui, nu va rămânĭa să fie a lui...“

Ibid f. 66: „*aşĭa* numai într'o pizmă va vrĭa să'l ucigă...“

Gheorghe Ştefan Vv. 1656 (A. I. R. III, 230): „Domniĭa mé şi cu tot svatul nostru n'am crezut nice pre unii *aşé* grăind numai cu gurile...“

In basmul „Voĭnicul cel cu cartea“ (Ispirescu, ed. 1 p. 108): „Dară ce credeţĭ, că Arapiĭ mi'l lăsară numaĭ *aşa* cu una-doă? nicĭ să vĕ gândiţi!...“

In basmul „Poveste ţĕrănéscă“ (ib. 257): „cel ce a făcut o asemenea vitejie, nu creq să se fi culcat pe urechĭa aĭa şi să fi stat numaĭ *aşa* cu degetul în gură...“

Cu acelaşĭ sens se întrebuinţézĕ în vechile texturĭ construcţiunea *aşa* fieşte-cum.

Pravila Moldov. 1646, p. 4: „De nu va lucra pământul bine cumu să cade, ce va sămăna *aşĭa* fieşŭ-te-cumŭ, acesta să nu ĭa nemică den roada ce va face acelŭ pământŭ...“

Lîngă numaĭ *aşa* saŭ *aşa* fieşte-cum se alătură cam *aşa* „à peu près“, „pas tout-à-fait.“

In basmul „Cele doă-spre-qecĭ fete“ (Ispir. 239):

„—Care va să qică, tu te-aĭ ţinut după noĭ şi sciĭ unde mergem noĭ nóptea?

—Cam *aşa*, Măria ta..."

VI°. Ĭ a c' *aşa*.

Exclamaţiune faţă cu o întâmplare neprevĕḑută şi cĭudată, dar nu de o mare importanţă, ce-va ca în francesa „en voici d'une autre!", ĭ a c' *aşa*, literalmente „ecce sic", şĭ-a dobândit în poesia poporană din Transilvania un loc special tocmaĭ în capul unor doĭne de acéstă natură.

Cântecul unuĭa căruĭa 'ĭ place maĭ mult mama decât féta:

Fóiă verde ĭac'*aşa*,
Dragu mi-ĭ de dumnéta,
Dar maĭ drag de maĭcă-ta...

(J.. B., Trans. 374)

saŭ:

Frunḑă verde ĭac'*aşa*,
Temniţa-ĭ numaĭ colea:
Ce lucru póte să fie
Să mĕ bage în robie!...

(ib. 101)

saŭ:

Fóiă verde ĭac'*aşa*,
Poruncit'a bădiţa
Pe-un spic verde de secară
Să mĕ duc, că el se 'nsóră...

(ibid. 98)

In loc de „ĭac'*aşa*!" se întrebuinţéză une-orĭ, cu o mică nuanţă de sens, exclamaţiunea „ĭan *aşa*!", care ar fi lătinesce „en sic".

Plângerea unuĭ recrut la Alexandri, Şoldan: „cât ţi'ĭ ḑiulica Domnuluĭ de mare, mĕ ţin la sóre, ca pe un cocostârc, ĭan *aşa*! numaĭ într'un picĭor..."

VII°. *aşa* î n j u r ă m i n t e.

Acest *aşa*, bogat deja la vechiĭ Romanĭ: „ita me di ament!" „ita sim felix!" „ita valeas!" etc., e nu maĭ puţin respândit la Românĭ:

aşa să'mĭ ajute Dumneḑeŭ!
aşa să am parte de...!
ḑeŭ că 'ĭ *aşa*!
aşa ḑeŭ! etc.

In Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, text de pe la 1550 (Cuv. d. bătr. II, 326), între ceĭ pedepsiţĭ vedem şi pe: „aceĭa su ceĭa ce'u ğuratu pré cinstita cruce şi dzicu: *aşa* mi aǵute Dumnezău şi sila cruciei!..."

Intre cele-lalte, e fórte interesant jurămîntul „*aşa* să trăesc„ saŭ „*aşa* să trăescĭ", deja la Romanĭ: „ita vivam!" „ita vivas!"

In basmul „Porcul cel fermecat" (Ispir., 54): „*Aşa* să trăescĭ, bătrânico, ĭa spune'mĭ d'a minune ce are bărbătu-meŭ...?"

Alexandri, Rusaliile, sc. 4:

—*Aşa* să trăescĭ?
—*Aşa* să trăesc!
—Că tu mĕ ĭubescĭ?
—Că eŭ te ĭubesc!
—Şi, ḑeŭ, nu glumescĭ?
—Şi, ḑeŭ, de glumesc!
—*Aşa* să trăescĭ?
—*Aşa* să trăesc!

Jurămîntul „*aşa* să trăesc" e fórte obicĭnuit şi la Macedo-românĭ: „*aşi* si banezu!" (Bojadschi, 124).

VIII°. *aşa* d e d a n ţ.

Nu există maĭ nicĭ o horă ţĕrănéscă pe care să n'o însoţéscă corul sgomotóselor *aşa*. In Transilvania, maĭ ales, prin *aşa* se încheiă aprópe tóte strigătele de danţ:

Place-mĭ mie d'a juca
Cu drăguţa altuĭa,
Că să uĭtă pe sub gene
Şi de mine că şĭ-o teme!
Aşa, copile!..

(I. B, Trans. 360)

saŭ:

Dragele mele nepóte,
Nu vĕ pot juca pe tóte;
Faceţĭ bine şi ertaţĭ,
Că pe rând toate jucaţĭ!
Aşa, măĭ!..

(Ibid. 363).

saŭ:

Mândră maĭc'am maĭ avut!
Copil mândru m'a făcut:

M'a băiat cu florĭ de munte,
Toţĭ gura să mi-o asculte,
Mândrele să mi-o sărute,
Hop *aşa*, măĭ!..
(Ibid.)

saŭ:

Pentru tine, mândră hàĭ!
Mi-a perit iarba 'ntre vàĭ
Şi bucatele 'n hotară
Noĕ clăĭ şi noĕ cară,
Noĕ cară de secară
Şi noĕ de grâŭ de vară!
Aşa ḑĕŭ, copile!..
(Ib. 369)

In „Ţurca" saŭ „Cerbul", ast-fel cum se jócă în ajunul Crăciunuluĭ în unele locurĭ din Ardeal, unul din strigăte este (P. Olténu, Haţeg):

Aşa jócă calul meŭ,
Cându'ĭ daŭ câte-un jisdăŭ!
Aşa jócă ĭépa mea,
Cându'ĭ daŭ câte-o nuĭa!..

In fine, printr'un tradiţional *aşa* se isprăvesce maĭ tot-d'a-una basmul românesc:

Iar eŭ încălecaĭ pe-o şea
Şi vĕ spuseĭ dumnévóstre *aşa*,

o formulă pe care Julia Hasdeŭ (Théâtre, p. 369) a dat'o franţusesce:

Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle.

In unele locurĭ (Ispirescu, 182):

Şi m'am suit pe-o şea
Şi am spus'o *aşa*;
M'am suit pe o rótă
Şi am spus'o tótă!

IX⁰. Filiaţiunĭ istorico-filologice:

a) Dialectul daco-român:

O formă *aşi* s'a conservat numaĭ în compusele aşişĭ şi aşijdere, pe carĭ veḑi-le la locul lor. Formele existinţĭ sînt: *aşa* saŭ *aşĭa*, *aşă* saŭ *aşe*, uneorĭ *şa*, *şă* saŭ *şe*, şi poeticul *daşa* cu un *ἅπαξ λεγόμενον daşare*.

Forma *aşe* adesea la Pompiliŭ, Sibiiŭ, 19, 21, 23:

Nicĭ *aşè* n'aĭ avé pace,
Că eŭ un pescar m'aş face...

Jura badea şi nu prè,
Că scia c'a fost *aşè*...

Aleĭ slugă, fĕtul meŭ,
De ce muscĭ tu *aşè* rĕŭ...?

Dintre ceĭ vechĭ, *aşe* nu e rar la Dosofteiŭ, de ex. 1672, f. 163:

Ca ōtava ce să tréce
De soare şi de vînt réce:
De deminéţâ'ĭ cu floare,
Sara'ĭ véştedâ de soare,
A doa dzâ să usucâ
Ca 'n cuptorĭu cînd o aruncâ,
Aşe cu lesne ne arde
Urgié ta şi ne scade...

„La noĭ în Banat se ḑice adesea *aşe* pentru *aşa*" (D. Recénu, c. Bucova).

Forma *aşă* resultă maĭ adesea din acomodaţiune cu scurtatul „ĭ=este", astfel că „*aşă'ĭ*" circuléză în aceĭaşĭ frasă cu „*aşa* este."

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 173): „Eĭ, dragul tateĭ, *aşă*-ĭ că s'a împlinit vorba ceĭa...?"

Ibid. p. 182: „—Eĭ, Harap Alb, *aşă*-ĭ că ĭar te-a ajuns nevoea de mine? — *Aşa* este, măicuţă..."

Ibid. p. 183: „—Eĭ, Harap Alb, ḑise sfînta Duminică, *aşă*-ĭ că am scos'o la capĕt şi asta?—*Aşa*, cu ajutorul luĭ Dumneḑeŭ..."

Alexandri, Arvinte şi Pepelea, sc. 10: „*aşă'ĭ* c'am păţit'o? Care vra să ḑică, am casă şi nu's stăpân într'insa... *Aşă'ĭ* că mĭ-o întors şurubu puşchĭu cel de Pepelea?..."

„Forma *şa*, care se întrebuinţéză în expresiunea „*şa* şi *şa*", lipsesce în dicţionarul d-luĭ Cihac." (Burlă, Studie filol. 86).

Basmul ardelenesc „Orb-împĕrat" (Tribuna din Sibiiŭ, 1886 No. 101): „Trece un an, şi feciorul cel maĭ mare nu maĭ vine, nicĭ *şa*, nicĭ *şa*..."

Basmul „Pepelea" din Bucovina (Sbie-

ra, Poveştĭ p. 22): „—Mi se pare că neam înşĕlat amîndoĭ!—Ba ş a ş *aşa'ĭ*! respunse celalalt...“, unde „ba ş a ş *aşa*“ represintă pe: „ba *şa* şi *aşa*.“

Forma cu proteticul *d* ca în *dalb*:

Calapod îĭ respundea:
Dacă e tréba *daşa*...
(Marian, Bucov. I, 63)

saŭ:

— Măĭ femee! tu 'mĭ cânţĭ mie?
— Ba! bărbate, nu 'ţĭ cânt ţie,
Daşa merge cântecul,
Bată-te 'ntunericul!
(Ibid. II, 206)

Doĭnă din Ardél:

Daşa 'ĭ, Dómne, 'ntre străinĭ
Ca mlădiţa între spinĭ:
Suflă vîntul ş'o clătesce,
De toţĭ spiniĭ mĭ-o lovesce!...
(J. B., Trans. 195)

Intr'o notiţă versificată, scrisă de mână în secolul XVII pe scórţa Omiliaruluĭ Coresian din 1580, canonicul Ciparíŭ (Organul 1848 No: 62) citesce:

. . . . . .
Poruncit'o ferimanu,
Feriman di 'npărăţie
Să lipséscă Vodă din Domnie;
Dunde în masă n[e]pusă
El în mână ş'o luară
Şi dâncepu da cetire,
Lacrămile 'l podidiră;
Iar ce Doamnă de Stăncuţi,
E din graĭu *daşa* îĭ grăire:
Nu gândi Doamne nimica,
Vom dari v'uîn blid de galbeni,
Şi va fi[i] Doamne *daşare*...

unde vedem alăturĭ cu proteticul *d* în d u n d e, d i n c e p u şi d a c e t i r e, nu numaĭ forma *daşa*, dar încă o formă *daşare*, cu acelaşĭ inorganic *-re* ca la Iarnik-Bărsan p. 335:

Frunză verde şi frunz*are*,
Măĭ bădiţă Iona*re* etc.

Să observăm însă că'n unele casurĭ *d* din *daşa* póte fi conjuncţionalul d a scurtat din „dar, dară“, ca în unele exemple de maĭ sus; ĭar în altele este învederat prepoşiţionalul d e, bună-oră:

Pravila dela Govora, 1640, f. 13: „Episcopulŭ ce va fi negrijnicŭ de biséricâ şi se va măhni de rugăcĭune şi popii nu-i va învăţa de *aşa*, ce şi acélé le va lăsa...“

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 176): „fiind-că a venit vorba d e-*aşa*, îţĭ spun ca la un frate...“; şi maĭ jos, p. 177: „Dacă ţi-ĭ vorba d e-*aşa*, aĭ să 'ţĭ rupĭ cĭochinele umblând...“

Jipescu, Opincaru p. 79: „Lumi nicĭ pîn gând îĭ trece că omuluĭ cu mintea plăsmuitóre îĭ ĭe felu d'*aşa*, adecă cela ce cugetă nalt, copt şi mare, ĭe târdior la vorbă...“

Tot acolo, p. 134: „Iacă, vere, reŭ şi reŭ, nu sĕ póte m a ĭ d'*aşa*...“

Maĭ adăugâm că în vechile texturĭ rustice ne întimpină *aşa* scris la sfîrşit cu duplul aa: „*aşaa* amu aflatu cu alé nooastré suflété...“, dar tot acolo maĭ jos: „*aşa* amu aflatu...“ (Tudor Logofĕt, Muscel, circa 1580, Cuv. d. bătr. I. 38.) In alte texturĭ finalul *a* din *aşa* se fusionéză cu iniţialul din verbul auxiliar: „*aşau* fost=*aşa* au fost...“ (Gherghi, Tîrgovişte, 1602, Cuv. d. bătr. I, 22), după cum se fusionéză maĭ tot-d'a-una în viul graĭu.

Doină din Banat:

Aş'aŭ ţis frunda de fag,
Să ĭubescĭ cu cin' ţi'ĭ drag:
Aş'aŭ ţis frunda de prun,
Să ĭubesc şi să nu spun;
Aş'aŭ ţis frunda de nuc,
Să ĭubesc şi să mĕ duc...
(S. Lĭuba, c. Maĭdan).

b) Dialectul macedo-român:

S'a conservat forma primitivă *aşi* alăturĭ cu *aşiţe*, adecă *aşice*, cu *-ce* întocmaĭ ca în *atunce, aice* etc. La Româniĭ din Epir şi Tesalia se aude o

formă şi mai veche: *acşi*, *acşiţĭ*, *acşice*. Confruntarea acestor diferite forme v. la Miklosich (Rum. Untersuch. I, 62).

c) Dialectul istriano-român:

Forma primitivă *aşi* s'a perdut, conservându-se numaĭ *aşa*, afară de adjectivul aşava „tel", în care finalul -va este o imitaţiune după sinonimul slavic takovŭ „tel" din tako „commeça".

Din cele două etimologie ale luĭ *aşa*, una din lat. aeque-sic, propusă de Diez şi susţinută de Cihac, cea-laltă din lat. eccum-sic, preferită de Flecchia, carĭ ambele explică pe *c* în macedo-românul *acşi*, în ital. così saŭ cusì, sicil. accussì, vechiŭ provental acsi, brescian icsi şi altele, numaĭ derivaţiunea din eccum-sic ne satisface pe deplin. Ca sens, eccum-sic se justifică prin românul „ĭac'aşa"; ca formă, trecerea luĭ ecc- în ac- ne întimpină de asemenea în acel, acest, acolo etc., carĭ ne apar tot cu ac- în limbile romanice occidentale, pe când latinul aeque n'a dat nascere nicăirĭ la o formaţiune analógă. Cu perderea luĭ *c* prin asimilaţiune, românuluĭ *aşa* saŭ *aşi* corespunde span. así, catal. assi, portug. assin etc. Prin nasalisare, s'aŭ format lombardul insci, vechiŭ span. ansi, franc. ainsi, în privinţa cărora etimologia luĭ Ménage, Littré şi Brachet dela o formă latină separată in-sic „mot-à-mot en ainsi" este inadmisibilă, ca una ce nesocotesce cele-lalte paraleluri romanice. In macedo-românul *acşice*, cea maĭ completă din tóte formele neo-latine, se resfrânge un prototip latin archaic: eccumsice, cu „sice" pentru „sic" ca la Plaut. La Reto-Romanĭ, ca şi la noĭ, există o formă cu *-a* şi o altă cu *-i*, punêndu-se *aşì* de 'naintea unuĭ adjectiv saŭ adverb: „aschì bein, aschi mal" etc., dar *aşà*, când stă deosebit saŭ când vine după un verb: „far aschia, dir aschià..." (Carigiet, Raeto-rom. Wtb. 1882, p. 15).

Finalul *-a* în *aşa*=reto-rom. aschia n'are a face cu emfaticul *a* din acum-a, aţuncĭ-a, aĭurĭ-a etc. (v.[5]*A*), care nu e nicĭ o dată tonic şi este specific românesc, ci resultă din diftongirea scurtuluĭ *i* în latinul sic, după cum s'a diftongit scurtul *i* şi în „abia" din lat. vix. Deşi nu latine clasice, totuşĭ cele treĭ forme române *acşi aşi* şi *aşa* sînt dară romanice generale. Lîngă eccum-sic, literalmente „ĭac'aşa", comun tuturor Neo-latinilor, atât în ramura occidentală cum şi 'n cea orientală, latina rustică maĭ avea un „alterum-sic", maĭ puţin respândit şi numaĭ la Apus, de unde franc. aussi, vechĭu altressi, literalmente „încă o dată aşa", de ex. în Chanson de Roland, v. 3329:

„Altresi blanches cume neif sur gelée..."

v. *Aşişĭ*. — *Aşijdere*. — *Şi*. — *Cum*. — *Cât*. — *Atât*...

[2] **Aşà**, adj.; tel. Conservând forma sa adverbială, *aşa* funcţionéză adesea ca un curat adjectiv. De patru orĭ în proverbul: „la *aşa* barbă, *aşa* răsĕtură; la *aşa* cap, *aşa* chĭulaf" (Pann, II, 52) „telle barbe, telle rasade; telle tête, tel bonnet". Une-orĭ numaĭ din totalitatea fraseĭ se póte înţelege, dacă *aşa* este adverb saŭ dacă 'l adjectiv. In exclamaţiunea: „*aşa* te voĭu, băete!" el este adverb, când îl punem în legătură cu „voĭu": „ita volo te esse", ĭar în legătură cu „te" este adjectiv: „talem te esse volo". Apoĭ este adjectiv în frasa: „*aşa* ce-va nu 'mĭ vine să cred, atare lucru nu 'mĭ vine să cred, unde ce-va figuréză ca substantiv" (Laurian-Massim, v. *asia*).

Balada „Român Grue Grozovanul":

Dar colo, cât colo'n fund,
Iat'un negru cam rătund,

Care sóre n'aŭ veḑut
De când mă-sa l'aŭ făcut;
La el Grue se ducea,
Mâna'n cómă că 'ĭ punea,
Din loc nicĭ că mi'l clintĭa:
Aşa cal ĭĭ trebuĭa...

Basmul „Ḑina ḑînelor“ (Ispirescu, Legende p. 213): „le lăsa gura apă la toţĭ după o *aşa* bucăţică...“

Când adjectivul *aşa* „tel“ e pus în corelaţiune cu c u m, atunci şi acest din urmă încetéză de a fi adverb, adjectivându-se cu sensul de „quel“.

Balada „Bogdan“:

Cum era şi nuntaşul,
Aşa 'ĭ da şi postavul...

Cu sens adjectival, *aşa* a devenit tipic într'o mulţime de locuţiunĭ ca: *aşa* e povestea, *aşa* e tréba, *aşa* e gĭóca, *aşa* e vorba etc.

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 13 (cfr. Arvinte şi Pepelea, sc. 4):

„Graur.—Dacă aş vra să te sărut, nicĭ că te-aş maĭ întreba.

„Florica.—Ba ḑeŭ!

„Graur.—Dec! nu cum-va te-aĭ fasoli póte?

„Florica.—Maĭ sciĭ?

„Graur.—E, e, e! Nu mĕ face, că eŭ acuş cerc.

„Florica,—Ean cércă, să veḑĭ.

„Graur.—*Aşa* ţi 'ĭ povestea fa? Apoĭ aştéptă (se repede s'o sărute)...“

Doĭnă din Ardél:

Vecină mândruţ' alésă,
De'bădiţu meŭ te lasă!...
Să sciĭ tu, vecină, bine
C'*aşa*-ĭ povestea cu mine:
Să bolesc la pat o lună,
Cum mĕ scol, ţi-l iaŭ din mână,
Şi să zac chiar patru aĭ,
Cum mĕ scol, bădişor n'aĭ!

(J. B., Trans. 273)

saŭ:

Acum décă'ĭ tréba-*aşa*,
Spune-ĭ, dragă, maĭcă-ta
Să 'ngrădéscă uliţa
Tot cu in şi cu pelin,
Să nu ne maĭ întâlnim...

(Ibid. 61)

In fine, legat cu noţiunea Destinuluĭ:

Nu plânge, ĭubita mea,
Că scrisa nóstră 'ĭ *aşa*!..

(Ibid. 147)

Alexandri, în notă la Mioriţa:..„întâmplările lumiĭ il găsesc (pe Român) tot-d'a-una pregătit a primi lovirile lor, căcĭ el se întăresce în credinţa mângăetóre că: *aşa* ĭ-aŭ fost scris! *aşa* ĭ-aŭ fost zodia! *aşa* ĭ-aŭ fost să fie! etc.“

„Ursita o numesce poporul şi Dată, ḑicênd: *aşa* ĭ-a fost Ursita! saŭ: *aşa* ĭ-a fost Data!“ (N. Sânzian, Haţeg).

O locuţiune tipică din Colinde: „*aşa*'ĭ legea din bĕtrânĭ=telle est l'ancienne coutume.“

Colindă din Dobrogea:

Mérgă calul cel de dar
Alăturĭ pe lîngă car,
Şi rădvan lîngă rădvan,
C'*aşa*'ĭ l e g e a d i n b ă t r â n ĭ,
Din bătrânĭ, din ómenĭ bunĭ...

(Burada, Călet. p. 61)

La adjectiv, ca şi la adverb, *aşa* se gradéză.

Doĭna „Puişorul meŭ“:

De'ĭ lua una frumósă,
Dumneḑeŭ să'ţĭ facă casă
De copiĭ şi de nevastă;
De'ĭ lua din maĭ urîte,
Dumneḑeŭ s.i nu'ţĭ ajute;
De'ĭ lua-o m a ĭ *aşa*,
Să nu aĭ parte de ea...

(G. D. T., Poes. pop. 328)

Adjectivul reduplicat „*aşa* ş'*aşa*“ însemnéză „médiocre“: cutare e un scriitor *aşa* ş'*aşa*, un artist *aşa* ş'*aşa*, etc.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I, sc. 7: „*Aşa* ş'*aşa*, nicĭ pré pré, nicĭ fórte fórte...“

v. ¹*Aşa*. — *Asemenea*. — *Atare*.

Aşàşĭ. — v. *Aşişĭ*.

Aşâ. — v. [1. 2.] *Aşa.*

Aşâşĭ. — v. *Aşişĭ.*

Aşâŭ (plur. *aşaŭă*), s. n.; t. d'Agric.: hoyau, houe. Maghiarul á só. Cuvînt întrebuinţat la Românii de peste Carpaţi ca sinonim cu h ă r l e ţ.

Povăţuire către economia de câmp, Buda, 1806 p. 118: „hârleţul (*aşăul*) ĭaste o lopată de fer ascuţită la vârv şi cu tăiş făcută pe de laturĭ, saŭ o lopată de lemn cu fer ascuţit în capăt, cu carĕ se sapă pământul...“

v. *Hărţet.* — *Ungur.*

Aşè. — v. [1. 2.] *Aşa.*

[1.] **Aşcă.** (plur. *aşce*), s. f.; t. milit.: bassinet d'une arme à feu. Poĭenar—Aaron—Hill: „Bassinet, *aşcă*, t i g a e la armele de foc“. Se rostesce şi aspirat: „*Haşcă*, t i g a e la puşcă saŭ pistol“ (Lex. Bud.). Pe de o parte, cuvîntul nu póte fi vechiŭ, de óră-ce se referă numaĭ la o armă inventată în timpiĭ moderniĭ; pe de alta, el are tótă aparinţa unuĭ deminutiv prescurtat. Sinonim maĭ respândit este t i g a e, care cuprinde acelaşĭ sens de unéltă scobită saŭ góla în lăuntru, pe carĕ'l găsim în francesul „bassinet“, în germanul „Zündpfanne, Pfanne“, în englesul „pan“.

v. *Puşcă.* — *Tigae.*

[2.] **àşcă.** — v. *-aşcu.*

Aşche s. **àşchiă** (plur. *aşchĭ*, *aşchiĭ* şi *ăşchiĭ*), s. f.; éclat de bois, copeau, cale, esquille. „Bucată, fâşiă, ţandără luată în lungul lemnuluĭ saŭ dintr'un os“ (Costinescu). Din latinul a s t u l a, de unde *aşche* întocmaĭ ca „veche“ din „vetula“, proventalul a s c l a (Cihac), sicilianul a s c a, a s c h i „pezzetto che nello spacar il legno si vien a spiccare“ (Traina). Din forma organică dissilabică *aşche* se face deminutivul a ş c h i ţ ă; din forma lungită trisilabică *aşchiĭ*, care se rapórtă către cea-laltă ca „unghiă“ către „unghe“ saŭ „funiă“ către „fune“, se face deminutivul *aşchiuţă*. E sinonim cu s u r c e a şi ţ a n d ă r ă, carĭ însă pot să nu fie lungĭ şi subţirĭ, pe când în *aşche* lungimea şi subţirimea formézĕ elemente esenţiale.

Ḑicătóre: „Copacĭul mare dintr'o *aşchie* nu se taĭe“ (Pann, III, 18), a cărĭa filiaţiune greco-latină e urmărită de d. G. D. Teodorescu în studiul seŭ despre Proverbĭ.

Alt proverb: „*Aşchia* nu sare departe de butuc“ (Ios. Lita, Transilv.); maĭ obicĭnuit: „s u r c é u a nu sare...“

Costachi Stamati, Muza I p. 118:

> Iar măsdracele s'aŭ rupt,
> În *aşchiĭ* s'aŭ ţăndurit,
> Dintre care câte-va
> Pîn' la sóre aŭ ajuns...

A. Pann, Prov. I, 92:

> Tae pînă nu maĭ póte,
> *Aşchiĭ* peste *aşchiĭ* scóte...

Jipescu, Opincaru p. 153: „Unde conăcesc eĭ, acolo scot crăcanili, scapără, fac şi atiţă focu supt ele cu gătéje, cu ogrinjĭ, cu surcele, cu *aşchiĭ* şi cu ce găsesc...“

E nu maĭ puţin întrebuinţat pluralul *ăşchiĭ*.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 195: „să'mĭ adun în mânunchĭu notiţele, răsipite aci ca *ăşchiile* şi ca surcelele ce se 'mprăştie fără folos când, cu o teslă reŭ mânuită, o calfă de dulgher stângacĭu cĭopărtesce bîrna...“

P. Ispirescu, Snóve ed. 2, p. 52: „Pînă atuncĭ călĕtorul adunase nisce rascoţe, surcele şi *ăşchiĭ* de lemne ce putea afla prin bătătură, şi atiţase un focşor bunicel, puind şi crăcanele...“

Se aude pe a-locurĭ și aspirat: *haș-chiă*, *hăș-chiĭ*.

De la Vrancea, Sultanica p. 205: „códa bicĭuluĭ i s'a spart în *hăș-chiĭ* și sar din ea pusderiĭ...“; și tot acolo, p. 208: „în gură avea *hăș-chiĭ* din scândura driculuĭ...“

Pluralul corect *aș-chĭ* din *aș-che* se maĭ găsesce la mitropolitul Dosofteŭ, Synaxar 1682, oct. 31 (f. 97 á): „strujindŭ pre svântul cu acĭale brânc au mănușŭ de herŭ cu unghile ascuțâte, sărindŭ *aș-chĭ* de carnĭa svântuluĭ...“

v. *Aș-chiez.* — *Surcea.* — *Țandără.*

Aș-chièsc. — v. *Aș-chiez.*

Aș-chièz *(aș-chiĭat, aș-chiĭare)*, vb.; briser ou tailler en éclats. „A *aș-chia*, a ț ă n d ă r i, a lua șuvițe, fășiĭ lungĭ din ce-va solid, a reduce în a ș c h iĭ“ (Costinescu).

„Lemnarul tae lemnele; bărdașul le *aș-chiesce* ș'apoĭ le cĭoplesce, le rătézĕ, le scobesce...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Aș-che.*

Aș-chiă (pl. *aș-chițe*), s. f.; petit éclat de bois, petit copeau. Deminutiv din a ș c h e. S u r c i c ă. Ț ă n d ă r i c ă.

Doĭnă din Banat:

—Dar cine l'a fărmecat?
—Doĕ fete din alt sat.
—Da cu ce l'aŭ fărmecat?
—Cu *aș-chița* din portiță,
Cu pulbere din uliță,
Cu ghĭorghinĭ din treĭ grădinĭ,
Cu apă din treĭ fântânĭ...
(S. Liuba, Banat, c. Maĭdan)

ĭar într'o doĭnă din Ardél:

Cu otravă
Din Sucévă,
Cu *aș-chița*
Din portiță,
Cu pĕr galbĕn din cosiță...
(Familia, 1886 p. 43)

v. *Aș-che.* — *Aș-chiuță.*

Aș-chiuță (pl. *aș-chiuțe*), s. f.; petit éclat de bois, petit copeau. Deminutiv din a ș c h i ă.

Ghicitórea bucovinénă despre „Sîtă“ (Sbiera, Poveștĭ p. 320): „*Aschiuță* din pădure, mihohò din câmp, și lĭop-lĭop în casă, ce'ĭ aceĭa?“

v. *Aș-che.* — *Aș-chiță.*

-àș-cu. — v. [3] — *aș.*

Aș-èḍ *(aș-eḍat, aș-eḍare)*, vb.; asseoir, placer, ranger, fixer, établir, instituer, installer, apaiser, tranquilliser, convenir, stipuler, fiancer. Raportul logic între *aș-eḍ* și ș e ḍ e intocmaĭ ca latinesce între s e d e r e și s e d a r e. Noțiunea „șeḍ“ este cea fundamentală în *aș-eḍ.* indicând însă anume o lucrare transitivă saŭ maĭ bine causativă prelungită: *aș-eḍ* însemnéză „fac să ș é ḍ ă altul pentru mult timp saŭ într'un chip traĭnic“; ĭar reflexivul m ĕ *aș-eḍ*: „fac pe mine însumĭ a ș e d é într'un chip traĭnic saŭ pentru mult timp“.

Act moldovenesc circa 1650 (v. I. R. III, p. 220): „au fugit de-au înblat hrănindu-să pren țară, și apoi au venit cu fecĕorii săi și s'au *aș-ezat* de ș é d e cu fecĕorii săi pre partea fételor Gligorcii...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 198: „după mergerea la Țarigrad, [Grigorie Vodă] s'aŭ *aș-ezat* cu ș e d e r e a la Kuru-Cișmè...“

I. Văcărescu, p. 40:

Plec grabnic când voesc să ș e z,
Când voiŭ să plec, atuncĭ m'*aș-ez*...

In acest sens m ĕ *aș-eḍ* este în antitesă cu î m b l u, bună-óră tot la Văcărescu, p. 59:

U m b l ă uĭmițĭ nu *s'aș-ază*,
Tot doresc ca să se vază...

De aci noţiunea de *aşeḍ* se asociază obicĭnuit cu acea de s c a u n ca unéltă de şedere, maĭ ales când e vorba de tron : „a se *aşeḍa* în scaun“ saŭ „pe scaun“ saŭ chiar „la scaun“.

Zilot, Cron. p. 6 :

Că cum s'*aşéḍă* în Scaun, alt nimic nu 'ngrijui
Decât : óre cum ar face ţéra reŭ a jefui?..

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 11 : „Basarabiĭ, carĭ maĭ eraŭ şi Banĭ moştenĭ aĭ Craĭoveĭ, voĭaŭ să *aşeḍe* pentru veciă némul lor pe scaunul Domnesc...“

Nicolae Costin, Letop. II, p. 6 : „s'aŭ *aşezat* cu domnie î n scaun...“, ĭar la p. 11 : „aŭ luat el domnia şi s'aŭ *aşezat* l a scaun...“ ; de asemenea p. 18 : „s'aŭ *aşezat* Duca-Vodă l a scaun...“; p. 40 : „s'aŭ *aşezat* Cantemir Vodă l a scaunul ţăriĭ...“, etc.

De alminterea, cel puţin în graĭul de astăḍĭ, *aşeḍ* l a însemnéză l î n g ă, ĭar când sînt maĭ mulţĭ carĭ se *aşéḍă* în maĭ multe puncturĭ nu departe unul de altul, atuncĭ se ḍice : p e l a —; când însă toţĭ se *aşéḍă* în gĭurul unuĭ singur punct : p e l î n g ă.

Costachi Negruzzi, Toderică : „Uniĭ acum se şi *aşeḍaŭ* l a o masă de joc...“

Acelaşĭ, Sobieski şi Românii : „*Aşeḍaţi*-vĕ toţĭ p e l a metereze. Să nu ḍică Léhul c'a întrat într'o cetate românéscă ca într'o ţarină pustie...“

Acelaşĭ, Marşul luĭ Dragoş :

Vitejiĭ se *aşéḍă*
P e l î n g'un mare foc,
Şi Dragoş ospetéză
Cu dînşiĭ la un loc...

Dela *aşeḍ* î n s c a u n se trece d'adreptul la noţiunea generală de *aşeḍ* p e u n l o c, pe o întindere maĭ mare saŭ maĭ mică.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXVII :

Dumnedzău *aşĭadzâ* pre ceĭ într'un gândŭ...	Deus i n h a b i b i t a r e f a c i t u n i u s m o r i s...

unde la Silvestru, 1651 : „Dumnezău'ĭ carele s ă l ă ş l u ĭ a ş t e...“

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, p. 250) : „de căndu au eşit din locul lor de unde lăcuĭa, au mărsu acolé la acé ocină de s'au *aşăzat*...“

Cantemir, Chron. II, p. 9 : „Gotthiĭ, după ce aŭ eşit despre părţile Măreĭ Baltică, aŭ venit şi s'aŭ *asezat* pre locurile carile staŭ pre marginile Măriĭ Negre...“

Ibid. II, p. 39 : „[Traian] tot némul lor [Dachilor] din Dachia aŭ scos, şi pre Romaniĭ săĭ în locul lor aŭ *aşezat*...“

La acelaşĭ, II, p. 46 : „multe Crăiĭ de varvarĭ acmu să întemeĭasă, şi altele începuse a să d e s c ă l e c a şi a să *aşeza*...“, *aşeḍ* e pus în legătură cu d e s c a l e c, ca şi când am ḍice : „s'a dat jos de pe cal şi a şeḍut“.

De asemenea la Costachi Negruzzi, Scrisórea XXIX : „unde a d e s c ă l e c a t şi s'a *aşeḍat* fie-care după plac şi voe...“

Este interesantă tot la Cantemir, Chron. II, p. 284 : „câţĭ a ŭ f o s t *aşezatu*-s ă pre acele locurĭ, le-aŭ dat voe şi slobozenie să'ş ţie cineşĭ locurile...“, metatesa sintactică curat poporană : „aŭ fost *aşeḍatu*-s e“ în loc de : „s'aŭ fost *aşeḍat*“.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 195 : „îmblănd din loc in loc, pe la Umbrăreştĭ, pe la Turceştĭ şi pe la Şărbăneştĭ, maĭ pe urmă şi la Brăval, şi de acolo la Galaţĭ, *aşăḍăndu*-se acolo cu toată urdiea...“

Vom reproduce în întreg un interesant text biografic necunoscut, în care pe lîngă „m ĕ *aşeḍ* în cetate“, adecă cu sensul de maĭ sus, ne maĭ întimpină o nouă nuanţă : „m ĕ *aşeḍ* în şcoală“, ca latinesce „assido in schola“

(Cic.), nu „assideo“. In traducerea de pe slavonesce a unuĭ crisov dela Mateĭu Basarab din 1646, tălmaciul din 1746 dice (Arch. Statuluĭ din Bucur., Doc. Rom. II, No. 3, pag. 18): „Eu grĕșnĭĭ Leontie Ieromonahul Tismĕnĭĭ și dascalul domnesc, carele sînt de nĭam Rumân Muntĭan, Oltĭan din județul Mehedinților, născut în orașul carele să numĕște Baĭa-de-aramă, și de mică vărstă m'am călugărit aicĭ în Sfînta Laură Tismana, apoĭ dorind de sfînta învățătură m'am înstrăinat în țara Sărbĭască și *așăzându*-mă în școala Prĭa-sfințituluĭ Mitropolit kyr Moyseĭ Petrovicĭ al Bălgraduluĭ Sărbescŭ, am învățat grammatica slovenĭască la dascalul Maxim filosoful și Moscalul, fiind dumnéluĭ trimis de Petru cel Mare împăratul Mosculuĭ prin rugăcĭunĭa și cérerĭa maĭ sus numituluĭ Mitropolit ca să fie dascal Sărbilor, apoĭ din Dumnezeĭasca socotință m'am dus la țara Nemțască la împărătĭasca cetate a Becĭuluĭ, apoĭ mergând în țara Mosculuĭ m'am *așăzat* în vestita cetate Chievul și învățându-mă pre limba Latinĭască prin toate școalele împărătești de rând, m'am nevoit anĭ 11...“

Dela „*așéd* p e u n l o c“ venim la „*așéd* l a o t r é b ă“, la o funcțiune, la o însărcinare.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 55: „aŭ *așezat* pre Ioan Buhuș Logofătul C a ĭ m a c a n...“

Nicolae Muste, Letop. III, p. 15: „Atunce Petriceĭco Vodă și cu Grigorie Vodă s'aŭ sfătuit să se închine la Leși, să stea cu toțiĭ să bată pre Turcĭ, să nu se *așeze* p a ș ă în cetatea Hotinuluĭ...“

Prin legătura sa cu ș e d, *așéd* are un sens fundamental curat personal: *așéd* p e c i n e - v a, de unde se desvóltă apoĭ într'un mod metaforic aplicarea la orĭ-ce l u c r u, pe care nu numaĭ îl punem într'un loc, dar maĭ ales într'o positiune hotărîtă, așa cum trebue să stea acolo, nu orĭ-și-cum: „ranger, arranger“.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 1:

„Florica. — Ce facĭ tu acolo de aĭ diminéță, ca un lăstun?

„Florin. — *Așéd* f î n u în podu șurĭĭ...“

Aci nu este o simplă aruncare a fînuluĭ în pod, ci o punere a luĭ astfel ca să încapă, să fie la îndemână de luat etc. Positiunea intenționată precisă apare și maĭ bine în doĭna:

Mĕ fac bróscă la pămînt,
Imĭ *așéd* d u r d a spre vînt,
Și mi-ĭ ĭéŭ la căutare
Dela cap pîn' la picĭóre,
Și chitesc și socotesc
Pe unde să mi-ĭ lovesc...

(Alex., Poes. pop.² 260)

Costachi Negruzzi, Cum am învĕțat românesce: „In vremea acésta, dascălul îșĭ *așédase* o c h i l a r ĭĭ pe tronul lor, pare-că privesc încă aceĭ ochilarĭ țugueți pe nasul luĭ uriaș, ca un Turc călare p'un harmăsar roĭb...“

Printr'o altă metaforă, un lucru s'*așédă*, când se lasă în jos, ca și când s'ar *așéda* o persónă; astfel se póte dice că s'*așédă* apa după ce a clocotit, pămîntul aruncat peste o grópă etc.

Dragĭ ne sîntem amîndoĭ,
Este-un dél mare 'ntre noĭ!
M'oiŭ ruga la Precista
Și délul s'o *așéda*
Ș'apoĭ, dragă, ne-om lua!...

(I. B. Trans. 60).

E maĭ ales obicĭnuită expresiunea: vinul s'*așédă*, vinul s'a *așédat*, când s'a limpedit saŭ începe a se limpedi.

Prin noțiunea generală de l u c r u, „res“, *așéd* a trecut apoĭ la sensul de punere în rînduélă saŭ limpedirea unei situațiunĭ anevoĭóse: a scóte o afacere din încurcătură, a liniști, a împăca. Se

ḑice de o potrivă și: *aș*e*ḑ* tréba saŭ trebile.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 35: „[Duca Vodă] își *așezase* lucrul despre Craĭul cu răscumpărarea, ca să dea 180 pungĭ de banĭ...“

Cantemir, Chron. II, p. 270: „Impăratul dară Alexie fiind el să trécă spre Anadol ca să *așeze* lucrurile dintr'acéĭa parte, aŭ trimes hatman cu oștile asupra Vlahilor pe Alexie Aspiatis...“

Acelașĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „după multe și nenumărate de tâmplărĭ și zbuciumărĭ, prețul dându'șĭ și, precum li să părĭa, lucrurile *aședzîndu'ș*, și oare cum după voĭa lor tocmindu'ș, dela ceĭ șépte voevodzĭ ertare âșĭ luară și la locurile sale să să ducă să sculară...“

Ion Neculce, Letop. II, p. 291: „tămplatu-s'aŭ multă zăbavă acolo la Nistru, până s'aŭ *așezat* aceste trebĭ...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 24: „să mérgă în țara Muntenéscă, unde era și Doamnă-sa, până s'or *așeza* tulburările în țară...“

*Aș*e*ḑ* gândurile într'o doĭnă din Ardél:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinte și părinte!
Maĭ *așéḑă*'mĭ gândurile
Să'mĭ isprăvesc rîndurile...

(I. B., Trans. 125)

In acest sens *așeḑ* e sinonim cu liniștesc, potolesc, astîmpĕr.

A. Pann, Erotocrit II, p. 132:

Nicĭ el nu s'a rănit, însă fórte amețit era,
Și sculându-se îndată să se lupte ĭar corea.
Dar toți dacă începură să ḑică că nu-ĭ ertat,
S'a cam *așeḑat* atuncea și d'al seŭ scop s'a lăsat...

Miron Costin, Letop. I, p. 16: „[Traian] întâĭ aŭ *așezat* înpărăția în ce era stricată și veniturile eĭ, apoĭ îndată s'aŭ apucat de oaste...“

Când era vorba de a face să înceteze anume un resboĭu, se ḑicea în graĭul vechĭu: a *așeḑa* pace saŭ punturile păcĭĭ; apoĭ în aceĭașĭ sferă de ideĭ: a *așeḑa* uricele, când se certaŭ particularĭ pentru hotare; a *așeḑa* posturile, când creștinĭĭ eraŭ în nedumerire, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 15: „s'aŭ *așezat* pace cu Leșiĭ, carea s'aŭ ținut până la vremea Beciuluĭ...“

Cantemir, Ist. Ier. p. 143: „Deci îndată'șĭ uricele și privileghiile liliaculuĭ, vrând-nevrând, după vechile luĭ pravile și voe, înoind *aședzară*...“

Ion Neculce, Letop. II, p. 197: „când s'aŭ bătut la Răsboenĭ, atuncea s'aŭ *așezat* Turcĭĭ cu Ștefan Vodă și le-aŭ dat hotar și olat Bugécul, și aŭ făcut pace...“; dar maĭ jos p. 199: „Când aŭ *așezat* pace Ștefan Vodă cel Bun cu Leșiĭ...“

Nic. Muste, Letop. III p. 20: „toțĭ Grecĭĭ aŭ acéstă eresă de ocăresc pre ceĭ ce aŭ tocmit și aŭ *așezat* sfinte posturĭ să le ție creștinĭĭ...“

E frumósă vechea expresiune: „*așeḑ* cuvîntul“ = „faire le pacte“, la Amiras, Letop. III p. 145: „și aŭ *așezat* cuvântul să fie așa, și aŭ zis Domnul că după ce va face scrisoare va chiema pe boĭerĭ de le va arăta...“

De aci *așeḑ* devine sinonim cu tocmesc și chĭar cu mĕ învoesc, aprópe fără nicĭ o deosebire de înțeles, maĭ cu samă în vechĭul graiŭ juridic.

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „și deca va fi precum zice Necula, să'și ție Necula locul cu bună pace, ĭar de va fi precum zice Calé, să-i întoarcă banii Neculii înapoi, și precum veți ii veți tocmi și'i veți *așăza*, așa să le faceți și scrisori...“

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I, 1 p. 140): „deč acmu și cu Ionașco ginerele Cĭutii ne am învoit și ne am

așăzat tot pre ačastă tocmală să ție dumnĭaluĭ locul dela mine...“

Altul din 1699 (A. I. R. III p. 265): „de a nostră bună voe nĭ-am învoit și ne'm *așezat* pentru parte den zestre ce mi se vine mie den tote moșiile...“

Altul din 1703 (A. I. R. III p. 268): „așé ne-am *așăzat*, și ačastă tocmală am făcut dinainté a boĭari și a fečori di boĭari...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „cu mare chizește aŭ eșit [Luca Visternicul din închisóre] de s'aŭ *așezat* să plătéscă oamenilor ce le luasă...“

Ion Neculce, Letop. II p. 299: „Venit'aŭ atunce Iusuf Pașa Sarascherul înprotiva aceluĭ Sultan la Smil, și aŭ șezut câte-va săptămănĭ acolo cu metereze până i s'aŭ strins oaste, și trimisese și la Constantin Duca Vodă să mérgă și el la oaste, și aŭ purces din Iași de aŭ mers numaĭ până la Bărnova, și s'aŭ întors éră, că s'aŭ *așezat* Sarascherul cu Tâtarĭi...“

Caragea, Legĭuire 1818 p. 9: „Câțĭ răzași având locurĭ în care să pot face heleștee cu zăgazurĭ vor vré să facă heleșteŭ, să să *așaze* între dânșiĭ pentru chĭeltuĭala ce vor face de-a-valma...“

In fine, plecând dela sensul general de tocmesc, *așeḑ* a căpĕtat o accepțiune așa ḑicênd tecnică în terminologia poporană a nunteĭ.

„Maĭ întâĭu se duce un singur om de spune tatăluĭ feteĭ că cutare flăcaŭ vrea să ĭea în căsătoriă pe fiĭa sa, întrebându'l décă primesce acésta, și décă tatăluĭ place flăcâul și familia luĭ, ḑice să vină în cutare séră să *așeḑe*, adecă să facă logodna“ (D. Michailescu, Prahova, c. Scăenĭ).

„In loc de logodnă se ḑice în popor: a *așeḑat...*“ (I. Popescu, Teleorman, c. Tufenĭ).

„In popor, când plécă să cante mirésa, se ḑice că se duce în peṭit; când logodesc, se ḑice că *așéḑă*“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vînju-mare).

Tot așa se ḑice în județul Braileĭ (I. Stefan, c. Zărnesciĭ-Călnaŭ; Pr. C. Stănescu, c. Găvănescĭ); în Dolj (I. Georgescu, c. Bodăescĭ); în Ialomița (D. Georgescu, c. Coșerenĭ); și pe aĭurĭ; ĭar ca substantiv se întrebuințéză așeḑământ, așeḑare, așeḑat.

In Moldova cuvîntul *așeḑ* însemnéză nu tocmaĭ „logodnă“, ci o înțelegere anterióră. „La căsătoriă, când un tînăr a mers la o fétă, se ḑice că merge de vorbesce; după ce a vorbit, se duce de se *așeḑă*; după ce s'a *așeḑat*, croesce cămășĭ; după croélă, logodna...“ (I. Poppa, Iașĭ, c. Romănescĭ).

Acéstă accepțiune a luĭ *așeḑ* ne întimpină deja în vechile texturĭ.

Miron Costin, Letop. I p. 295: „Numaĭ ce ĭ-aŭ căutat luĭ Vasilie Vodă a *asezare* atuncĭ și logodna feteĭ sale Ruxandra după Timuș...“, unde este de observat și infinitivul nescurtat.

Ion Neculce, Letop. II p. 271; „[Mihaĭ Spatarul] s'aŭ dus la Țarigrad de aŭ *așezat* logodna cu fiĭca Brâncovanuluĭ Vodă anume domnița Maria cu Constantin Vodă fecĭorul Ducăĭ...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 252: „aŭ găsit pe fiĭca luĭ Bezede Alexandru Mavrocordat și aŭ *așezat* vorba cu părinții eĭ, luându-o cu toată zăstrea eĭ și cu blagoslovenia părinților...“

Etimologia cuvîntuluĭ *așeḑ* nu e atât de ușóră precum s'ar păré a fi la prima vedere. Deși sensul fundamental este acela de ședere, totuși derivațiunea dela verbul șed prin prepoșiționalul *a* (=ad) nu e cu putință, de óră-ce în loc de *așéḑă*, *așeḑă*, *așeḑat*, *așeḑare* etc. ar fi atuncĭ: așéde, așeḑu, așeḑut, aședere, ceĭa ce nu se găsesce nicĭaĭrĭ. Pe de altă parte, cuvîntul nu se póte trage d'a-dreptul nicĭ din latinul assidère, de care di-

fără cu totul și prin sens, ținându-se de *sidere*, cu care altfel se impune sub raportul logiei; nu se póte, căci din latinul *sedere* limba română conserva pe *d* în flexiune și în forme duple: „ședu" lângă „șed", „ședea" lângă „ședa", „ședere", pe când în *așed* nu apare nici o dată *d*, ci numai *d* (z). Infinitivul substantivat *aședare* s'ar puté alătura, ce'i dreptul, cu infinitivii substantivați „credare„ și „vindare"; dar să nu se uite că aceste forme, ca și „nascere", n'au facut să dispară din grai nici măcar pe infinitivii organici „credere", „vindere", „nascere", necum să schimbe forma verbului peste tot; iar prin urmare nici trecerea din a doua conjugațiune în cea de 'ntâiu nu e aci admisibilă. În sfîrșit, nu înțelegem de loc prin ce fel de proces fonetic se'ncércă Cihac (I, 273) a identifica pe românul *aședare* cu italianul s e d a r e, spaniolul a s e n t a r, provențalul a s e s t a r și altele, recurgând la o equațiune imposibilă: *za=da=nda=sta*. Singura etimologia temeinică a lui *așed* este aceea din latinul rustic s e d i u m „scaun", de unde italianul s e d i o sau s e g g i o, franc. siège, românesce substantivul perdut șed, întocmai ca din „medium" „mied". Din „mied" prin prepositiunea „pre" Românii formasera verbul „premied, premiedat, premiedare" cu sensul de „jumătățire", bună-oară în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (ed. Bianu p. 330, ps. CI:

... în p r e m i e d z a r e dzilor mele, în gintulu gintului anii tai...	... in dimidio dierum meorum, in generatione generationum anni tui...

unde și la Coresi, 1577: „în premiezzare zilelor mele, în nemulu nemului...", iar la Silvestru, 1651: „în mijlocul a zilelor mele...." Tot așa, prin prepositiunea *a* (=ad) s'a formatu românesce *așed, aședat, aședare* (de la lat. *sedium* „scaun", de unde și românul șed, substantiv desemnând un loc, omonimu cu verbul șed). Literalmente, a *aședa* vrea să dică: a înscăuna, de unde și sensul cel fundamental al cuvîntului.

V. *Aședare* — bis *Aședat*. — *Aședemînt*. — *Șed*.

Aședàre (pl. *aședări*, s. f.: l'infinitif d'a șed pris comme substantif: résidence, repos, tranquillité, paix. Entre ces trois synonimu, aședamînt exprima trépta cea mai statornică, ceva facut pentru tot-d'a-una sau prétins a fi așa, pe când aședat și aședare, dóue forme verbale, însemnéză cel întâi o stare supusă la schimbări, cel al doilea o actiune neispravită sau care urmézâ înainte. În țasaguul din Ion Canta, Letop. III p. 184, ne întimpinăm în același timp *aședare* și aședat: „[Ioan Teodor] întâmplându-se în acele vremi tulburare între Tătari Buzeșcni și Nohai cu Hanul, ca cela ce era ispitit la trebi mari n'au lipsit din trebile acele, adecă a *aședării* Tătarilor, a hotarului celor 2 césuri în curmeziș, éra în lung 32 césuri ce s'au dat ședere Tătarilor, la aședatul usurului și a alaiului ca să plătésca Tătarii, cum și la alte trebi..."

În textul de mai sus „*aședarea* Tătarilor" s'a facut pe înțelesul unde l „s'a dat ședere". Acest element material de „ședere" se pierde în noțiunea de *aședare* mai multu decât în aceea de așezământ și de așezat, astfel că o putem urmări în câte-va întrebuințări ale cuvîntului, mergând de la sensul de „résidence".

Eclisiarh. Trigod. v. 1639:

surile verbuluĭ a ș e d : cărțĭ *așezate* în rafturĭ, ómenĭ *așezațĭ* lîngă o mésă, sat *așezat* pe dél etc.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 35 b :

> Că ți-ĭ, Doamne, mila de pre-atunce
> *Așezată* s p r e toț cu gînd dulce...

In cronice *așezat* se întrebuințéză maĭ ales despre o Domniă îndelungată și liniștită, ca sinonim cu î n t è m e ĭ a t.

Ion Neculce, Letop. II p. 215 : „Dabija Vodă aice în țară domnind cu pace și cu d o m n i e *așăzată*, cu țară î n t e m e ĭ a t ă, era om bun...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 13 : „[Duca-Vodă] era Domn *așezat* și î n t e m e ĭ a t, și harnic de Domnie pre acele vremĭ...“

Ibid. p. 9 : „Dabija Vodă domnind cu pace, cu domnie *așezată* și cu țară î n t e m e ĭ a t ă, era om bun și blănd...“

O altă veche locuțiune : *așezat* l a m i n t e „tête bien equilibrée“.

Ion Neculce, Letop. II, p. 282 : „[Antioh-Vodă] era om tănăr ca de doă-zecĭ de anĭ, om mare la trup, cinsteș, chipeș, l a m i n t e *așezat*, judecător drept...“

Acelașĭ, p. 251 : „cunoștea Gavriliță pe fecĭoriĭ luĭ că nu sănt toțĭ *așezațĭ* l a m i n t e, ce o samă sănt și cam zlobivĭ...“, unde „zlobiv“ este o formă veche pentru z g l o b i ŭ, antitesă cu „*așezat* l a m i n t e“.

v. *Așez*. — *Domniă*. — *Minte*. — *Neașezat*. — *Zglobiŭ*.

[2]·**Așezăt** (pl. *așezatură*), s. n.; part. passé d'a ș e z pris comme substantif: établissement, arrangement, accord.

v. *Așezare*. — *Așezămînt*.

Așezămînt (plur. *așezămînturĭ* și *așezăminte*), s. n.; établissement, arrangement, pacte, accord, fiançailles. S'a format din a ș e z prin sufixul -m î n t (=lat. -mentum), de care se servesc Românĭĭ chiar astăzĭ la plăsmuirea nouelor cuvinte, de ex. legămînt, învățămînt etc. Noțiunea fundamentală de ș e d e r e dispare aprópe de tot în *așezămînt*, înlocuindu-se prin acea derivată de statornicĭă, de nemișcare, de neclintire. O maĭ regăsim numaĭ dóră în sensul de „établissement pour habiter“, destul de rar, bună-óră :

Cantemir, Chron. I, p. 174 : „dela *așezămîntul* Romanilor în Dachia pănă la acest Avrelian a trecut la mijloc 167 de anĭ...“

Ibid. II, p. 42 : „începătura și purcederé și *așezămîntul* cel maĭ de pre urmă a acestuĭ ném...“

Amiras, Letop. III, p. 169 : „orînduindu-se din locul Moldoveĭ numaĭ 32 césurĭ de alungul și 2 césurĭ de acurmezișpentru *așezămîntul* și l ă c u i n ț a lor a Nohailor...“

Cu sensul de „assiduité“ cuvîntul ne întîmpină într'o locuțiune fórte frumósă, dar excepțională, în doĭna ardelenéscă :

> Năcazul și voia rea
> S'aŭ pus pe inima mea,
> Și s'aŭ p u s c u-*așezămînt*
> Pînă m'or băga 'n pămînt...
>
> (J. B., Trans. 2:5)

Sensul de căpeteniă al cuvîntuluĭ, cel maĭ în circulațiune, este acela de „arrangement“, „pacte“, „accord“.

Ion Neculce, Letop. II, p. 287 : „trimisăse Antioh Vodă de poftĭa la Craĭul Avgust pentru *așezămîntul* Domnieĭ și a țărĭĭ cum va fi, după ce a birui pre Turcĭ...“

Constantin Brâncovénu (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 140) : „după cum dovedéște și cartĭa boĭarilor ce sănt mai sus zișĭ, de s o c o t é l ă și de *așăzămănt*...“

Ibidem, p. 224 : „ș'au făcut *așezămîntul*

mănt cu boĭarinul domnii méle Cornĭa vel Paharnic pentru acĭastă moşie..."

Ion Canta, Letop. III, p. 184 : „*Aşezămăntul* păciĭ cu Nemţiĭ şi alte trebĭ prin mănele luĭ aŭ trecut..."

Zilot, Cron. p. 82 : „Domnul începu a oblădui ţéra cu bune începăturĭ : pre boeriĭ cinstindu-ĭ şi înlesnindu-ĭ, pre săracĭ dorindu-ĭ şi miluindu-ĭ; *aşeḍămînt* făcu în tótă ţéra de se cumpără tóte breslele la darea dăjdiilor după stare şi putere..."

Un act moldovenesc din 1781 (Arch. Stat., Doc. Rom. II, No. 4, p. 10) : „şi s'au învoit schitul cu răzeşiĭ şi răzeşiĭ cu schitul, şi s'au făcut *aşezământ* cu zapis şi la o parte şi la alta..."

Caragea, Legĭuire 1818, p. 12, în capitolul despre „Tocmelĭ" : „In *aşăzămînturĭ*, verĭ ce să va tocmi, orĭ în scris, sau nescris, de nu va fi înpotriva pravilelor, prinde loc de pravilă..." Ibid. p. 16 : „de să va hotărî cu *aşăzămînt* cum să să căpuĭască, atuncĭ să să urméze după *aşăzămînt* şi legătură". Ibid. p. 45 : „După cum tata saŭ muma sau moşul, înzestrând o fată, să vor aşăza cu ginerele pentru zestre, acel *aşăzământ* rămâne nestrămutat, adecă : de să vor aşăza ca murind mueré fără moştenitorĭu să moştenéscă bărbatul toată zestré etc."

In ultimul text este deja vorba de *aşeḍămînt* de nuntă, sensul devenit cel maĭ cunoscut în popor.

„După ce un june saŭ flăcâŭ a vĕḍut o fată de maĭ multe orĭ în locurĭ de petrecere, hanurĭ, horĭ, clăcĭ, nunţĭ etc., şi dacă'ĭ este plăcută, el trimete pe unul din vecinĭ saŭ rude cu o ploscă bĕutură, ţuĭcă, rachiŭ saŭ alt ceva, la părinţiĭ saŭ epitropiĭ eĭ; şi dacă şi el este plăcut feteĭ saŭ juneĭ, ceĭ din casă béŭ acea ploscă, poftindu-ĭ a veni pentru vorbirea zestreĭ şi *aşeḍămîntul* nunţiĭ; după acésta vine junele, părinţiĭ, câte-va rude saŭ vecinĭ, se ajung din zestre, pun *aşeḍămînt* de nuntă şi petrec cu toţiĭ..." (St. Istratescu, Dîmboviţa, c. Cobia).

Intr'o doĭnă din Ardél *aşeḍămînt* se întrebuinţéză cu acest sens fără nicĭ o lămurire, ca şi când n'ar avé nicĭ un alt înţeles :

Cine strică dragostele,
Mânce-ĭ grâul pasĕrile
Şi să n'aĭbă pâne 'n masă
Şi nicĭ sănĕtate 'n casă!
Cine desparte doĭ dulcĭ,
Ducă-ĭ corbiĭ carnea 'n nucĭ;
Cine desparte doĭ dragĭ,
Ducă-ĭ corbiĭ carnea 'n fagĭ;
Cine face orḍ din grâŭ,
Şéḍă 'n sânge pănă 'n brâŭ,
Să-l mânce vermiĭ de viŭ!
Şéḍă 'n sânge pînă 'n barbă,
Mânce-l viermiĭ de ispravă!
Şéḍă 'n sânge pînă 'n piept,
Să-l mânce viermiĭ de tăt!
Cine strică-*aşeḍămînt*,
N'aĭbă ţarnă pe mormînt!...

(J. B., Trans. 281).

Aşeḍămîntul de nuntă maĭ pórtă în graĭul poporuluĭ numele de aşeḍat.

„Aşeḍatul este un chip de logodnă, pentru ca să pótă întra în cheltuelĭ; când aŭ aşeḍat, sînt învoiţĭ din zestre şi din tóte..." (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ).

„Cuvintele privitóre la căsătoriă : trimisu=peţitu, aşeḍatu=logoditu, mire=ginerică..." (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

„Logodnă la ţéră se ḍice aşeḍat" (P. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Băsca; N. Vasilescu, Muscel, c. Glâmbocel; I. Georgescu, Dolj, c. Gubancea).

„Aşeḍat este atuncĭ când se duc de vorbesc părinţiĭ ginereluĭ; ţine loc de logodnă..." (I. Pretorianu, Dolj, c. Poĭana-de-sus).

In fine, verbul aşeḍ avênd, între altele, sensul de „tempérer", Cantemir exprimă cu multă îndrăznélă noţiunea

de „température“ prin *aşeḑământul* aeruluĭ, în Chron. I, p. 224: „de lucrurile carile în vremile stăpânitorilor din descălecatul ţărĭĭ Moldovĭĭ cel vechiŭ până la vremile noastre s'or fi tâmplat, de staré şi pusul loculuĭ eĭ, de *aşezământul* aeruluĭ, bişugul pământuluĭ, ocolitul hotarălor şi altele...“ ceĭa ce el însuşĭ în „Descriptio Moldaviae“ numesce: „aëris temperies“.

v. *Aşeḑare.* — *Credinţă.* — *Logodnă.* — *Merinḑĭ.* — *Nuntă.* — *mînt.*

Aşeḑătòr,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui établit, qui arrange, qui concilie, qui pacifie.

Ureche, Letop. I, p. 173: „şi firea şi faţa îl lăuda a fire bland, milostiv şi *aşezătorĭ*...“

v. *Aşeḑ.* — [1] *Aşeḑat.*

Aşeḑătùră (pl. *aşeḑăturĭ*), s. f.; lieu bas. Loc aşeḑat. „De cătră popor se numesce *aşeḑătură* orĭ-ce loc maĭ jos ca altul din pregĭurul luĭ, numit acesta grind; la *aşeḑătură* se maĭ ḑice şi japcă, ĭar dacă este tare jos şi apos — ploşniţă“ (St. Negoescu, Rîmnicsărat, c. Bogza).

v. *Aşez.* — *Japcă.* — *-tură.*

Aşìjdere
Aşìjderea
Aşìjderile . — v. *Aşişdere.*

Aşişdere s. **aşìjdere**, adv.; de même, pareillement. De asemene, tot aşa. In texturĭ şi 'n graĭu circuléză de o potrivă formele *aşişdere* şi *aşijdere*, astăḑĭ maĭ adesea cu amplificativul *-a: aşişderea, aşijderea.*

Moxa, 1620, p. 381: „aşa e şi maica Mariĭa, *aşişderĭa* şi alte mueri.....“

Doĭna „Chiéla“:

Chiélo, nu te legĕna
Că rochiţa nu'ĭ a ta,
Cămeşuţa ĭar aşa
Şi scurteĭc' *aşijderea*...
(G. D. T., Poes. pop. p. 337).

Biblia Şerban-vodă 1688 p. 860, Paul. ad Rom. VIII, 26:

Aşijderé şi Duhul înpreună ajutorĕşte slăbiciunilor noastre...	Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram...

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „*aşişderé* ĭarăşĭ nice înpăratul neştiind că ĭaste socotéla cu sfatul Viziruluĭ.....“; dar la p. 7: „ĭară părâtul *aşijderé* de iznoavă dacă zicé...“

A. Pann, Moş Albu, I p. 51:

Căcĭ precum de micĭ crescêndu'ĭ ĭ-aŭ ferit de [foc, de vînt,
De sóre, de frig, de apă şi de alte câte sînt.
Aşijderea 'ĭ feresc ĭarăşĭ şi după ce se măresc
Să nu caḑă în vr'o cursă, precum mulţĭ se [poticnesc...

Fără amplificativul *-a*, *aşişdere* saŭ *aşijdere* e fórte des în vechile texturĭ.

Grigorie din Măhacĭu, 1607 (Cuv. d. bătr. II p. 107): „*aşişdere* şi păharŭ luo după cină şi blagoslovi...“

Act muntenesc din 1636 (A. I. R. I. p. 16): „şi om vândut eu Stancĭul de a mé bună voe şi cu ştire a toate rudeniile méle şi cu ştire tuturor vecinilor miei şi deîn jos şi deîn sus; *aşişdere* şi dumnelui ou cumpărat de a dumnelui bună voe...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I p. 73 a: „ştiu ce mă va tămpina dela dănşi, ce batğocuri şi ce ocârŭ şi ce munci, mai apoi şi moarte rrĭa şi cumplită, *aşijdere* după acé împărăţie şi slavă...“

Şĭapte taine, 1644, p. 82: „nice să le priceştĭuĭască cu svănta pricăştenie, numai la moarte atunce să le cumînece; *aşijdere* şi masle încă numai la moarte să le slujască...“

Act moldovensc din 1699 (A. I. R. III p. 266): „am dat danie dumisale

nepotului mieu Lupaşco Murguleţu rohmistrul parte me ce să va alege în Zaharește și în Slaviceni, *aşişdere* și într'alte locuri..."

Moldovenesce se rostesce mai mult *aşijdire*, o formă scădută care ne întimpină deja într'un act din 1615 (A. I. R. 1 p. 128): „și dumnéei *aşijdire* au mărturisit înnaintia nostră..."

E și mai interesantă, tot în zapise moldovenescĕ, forma *aşijderile*, cu un -le acăţat prin analogiă cu „al-doile", „almintrele", „aĭurile" etc.

Act din 1610 (A. I. R. I p. 22): „pre acolé pre unde au mârsu acei oameni bătrâni și noi *aşijderile* și cu mulţi boĭari..."; dar tot acolo între iscăliturĭ: „și mulţi boĭari și slugi domnești *aşijdere* mărturisim..."

Altul din 1650 (A. I. R. I p. 95): „am vândut părintelui lui Iosip dript 25 de lei bani gata; *aşijderile* și de 7 meri ce sintu pre lângă hălăşteu am dat căte un leu pre măr..."

Altul din 1660 (A. I. R. I p. 108): „*aşijderile* și doă sălaşe de Ţigani..." Incă ce-va.

In Pravila Moldov. 1646, f. 18: „carele va fura haine dela feredeu, *aşijŭdère* (âшижъдére) să se cĭarte ca și acesta ce-i mai sus scrie...", forma *aşijŭdère* e curiósă prin accentuaţiune și prin vocala irraţională care desparte cuvîntul după aşij-. E și mai curios la Moxa, 1620, p. 364: „Maxentie luase Rymul, Sevirŭ altă lature, Maximianŭ alta, *aşişjderĭa* (ашишждерѧ) Galerie...", unde ne apare un fel de compromis între cele doĕ forme în circulaţiune: *aşişdere* și *aşijdere* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240; Weigand, Olympo-Walachen p. 44).

Aşişdere derivă învederat din aşişĭ; însă de unde óre să vină nu numaĭ trecerea luĭ *ş* în *j* în variantul *aşijdere*, dar mai ales finalul dere? Cihac (I p. 275) descompune cuvîntul în aequesic-sic-de-iterum. Lăsâm la o parte că în aşi- nu este nicĭ un „aeque", ci „eccum" (v. [1]*Aşa*). Ne întrebâm numaĭ: în ce mod latinul „de-iterum", contras cel mult în „dĭtero", ar fi putut deveni românesce -dere? ș'apoĭ cum un asemenea dere s'a conservat exclusiv în *aşijdere*? După însuși Cihac (I p. 116) din latinul „iterum" s'a născut românul „ĭară". Să admitem d'o cam dată că așa este; dar tocmaĭ atunci trebuĭa să se capete un aşişdéră, nu un *aşişdere*.

Atât trecerea luĭ *ş* în *j* precum și finalul -dere se datoresc înriuririĭ slavice, și anume celeĭ serbescĭ. Serbesce „de même, pareillement" se dice „takoždere", adecă „tacojdere", din paleoslavicul такожде „eodem modo", al căruĭa ultim ż între doĕ vocale devine *r* după un rotacism propriŭ foneticeĭ serbescĭ (Miklosich, Gramm. I p. 336). Slavismul dară, și în specie serbismul luĭ takoždere e sigur, ĭar forma românéscă *aşijdere* nu este decât o imitaţiune, o imitaţiune însă fórte importantă din punctul de vedere istoric, de óră ce ea s'a putut nasce la Românî în vécul de mijloc numaĭ în vecinătatea elementuluĭ serbesc, prin urmare în Oltenia și în Banat, nu pe aĭurĭ.

v. [1]*Aşa* — *Aşişĭ*.

Aşişderea. — *Aşişdere*.

Aşişĭ, aşaşĭ, aşâşĭ, adv.; comme cela, tout d'un coup. Derivă din aşi saŭ aşa prin intensivul -şi, care jócă în morfologia română întocmaĭ rolul latinuluĭ -que. Forma aşi se mai regăsesce în vechile texturĭ, bună-óră în Pravila dela Govora, 1640, f. 67 b: „cine grăĭaşte de acésta că cela ce mănâncă carne nu ĭaste destoinic a sfintei priceștanii, cine grăiaşte aşi, anate-

ma...“ Prin sens, *aşişĭ* este aşa, dar tot-d'a-una cu noţiunea de răpedĭciune, astfel că une-orĭ devine pe deplin sinonim cu îndată. Formele *aşişĭ*, *aşaşĭ* şi *aşăşĭ* ne întimpină de o potrivă, în aceĭaşĭ epocă şi chĭar la aceĭaşĭ scriitorĭ.

Dicţionar româno-latin din Banat circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 425): „*Ashishi.* Statim. Confestim.“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 13: „n'arâ fi judecată deréptă ačasta de-aşŭ da eu voao *aşaşĭ* darulŭ şi cinsté...“

Text omiletic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 361): „Filipŭ, déca auzi acestŭ cuvântŭ, *aşaşĭ* purcése, nu zise elŭ să mergŭ mainte a-casâ să'mŭ lasŭ casa şi fămélĭa cu sémă bună saŭ cu tocmélă bună, ce numaĭ cătŭ zise lui Hs. vino după mine, *aşaşĭ* porcése, nu cugetă elŭ nemică..“

Legenda Sf. Parasceve, text din sec. XVI (ibid. p. 69): „şi aşa amu rădică-se ĭa spre fire şi *aşaşĭ* de înfrâmseţă ĭa sufletulŭ, cătŭ şi spre ĭa înplu-se cuvântul proroculuĭ...“, unde însă *aşaşĭ* póte să fie aşa şie, adecă: „aşa de'şĭ înfrâmseţă sufletul“, textul întreg fiind plin de asemenĭ metatese sintactice.

Basmul „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveştĭ p. 62): „Dacă vreĭ ca să nu maĭ aĭbĭ grijă de Smeŭ, după ce ţi-ĭ lua soţia din mâna luĭ, apoĭ să nu ţi-o ĭeaĭ *aşaş* îndată, măcar că aĭ puté fără frică, ci maĭ întâĭu te du pînă acolo...“, unde *aşaşĭ* se maĭ completézĭ prin îndată, care este aci aprópe pleonastic.

Câte-odată *aşişĭ* exprimă nu numaĭ repedĭciunea, dar şi uşurinţa cu care se face ce-va neaşteptat saŭ nepregătit.

Pravila Moldov. 1646, f. 42: „oricine va putĭa şi de va vrĭa să cĭarce pre locul luĭ şi pre hotarulŭ luĭ, sau de să va nemeri *aşĭaş* fieşte-cumŭ să să tămple să găséscă vre o comoară, să chĭamă să fie a luĭ...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 19: „aŭ trimis [Duca-Vodă] ca să'ĭ cuprindă pe toţĭ să'ĭ prindă, ce unora le-aŭ făcut Dumnezeŭ cale de aŭ scăpat în ţara Ungurésçă, Mihaĭ biv-vel-Spătar scăpase *aşişĭ* din rădvan ducându'l la Cucoreştĭ—ţiindu'ĭ gĭupânésa luĭ poala tămbarĭuluĭ despre partea ce era paznicĭ...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 9: „aŭ prins pe boĭerĭĭ Munteneştĭ şi 'ĭ dederă pre mâna luĭ Grigorie Vodă: pre Mihaiŭ şi pre Iordachi Cantacuzineştĭ feciorĭĭ luĭ Constantin Postelnicul. Numaĭ Şerban Logofătul aŭ scăpat: *aşăşĭ* din gloată denaintea vezirulŭĭ nu l'aŭ văzut nime ce s'aŭ făcut...“

La Cantemir *aşaşĭ* are obicĭnuit înţelesul de chĭar „et même“, o nuanţă logică a înţelesuluĭ de îndată.

Iată patru pasage din Chronic:

I, p. XLII: „Aravia fericită, pietroasă şi cé pustie, nefericiré şi pustietaté caré armele turceştĭ ĭ-aŭ mestit nu numaĭ aŭ gustat'o, ce *aşéş* până la beţie şi ameţélă aŭ sorbit'o...“ unde la p. LXV însuşĭ Cantemir se exprimă latinesce: „sed etiam ebrietatem usque crapulamque exhausit“.

II p. 62: „şi nu Mano, ci *aşéş* nicĭ Lado loc n'are în limbă ca acésta ţigănéscă...“

II p. 277: „lovind oraşele de pe'n pregĭurul Miseniĭ şi a Cĭorbiĭ, şi de năprasnă răŭ prădându-le, *aşéş* de tot le-au prăpădit...“

II p. 361: „Avut'am noĭ, încă la Ţarigrad fiind, Hronicul Muntenesc, şi *aşéş* cu sângură mâna luĭ Şerban Logofătul pe proastă limba grecéscă scris...“

La Ion Neculce *aşaşĭ* ni se înfăţişéză cu înţelesul de c u a t â t m a ĭ v î r t o s „à fortiori“, derivat d'a-dreptul din sensul fundamental a ş a - ş ĭ „itaque“, adecă maĭ mult decât simplul a ş a.

Neculce, Letop. II p. 330 : „Moscaliĭ pedestrimea este pré tare, maĭ tare decât tóte némurile la războiu, că staŭ ca un zid nemişcat; că de n'aŭ putut Şveziĭ să'ĭ bată şi să'ĭ spargă, dar alte némurĭ *aşăşĭ* n'aŭ nicĭ o putere să'ĭ spargă...“

Acelaşĭ p. 410 : „Perit'aŭ atunce multe vite a lăcuitorilor, ĭar a bejenarilor *aşaşĭ* aŭ perit maĭ de tot, fiind eĭ nişte oamenĭ neaşezaţĭ...“

Fórte des, maĭ ales în graĭul actual, *aşişĭ* însemnéză numaĭ: a s t f e l î n d a t ă, f ă r ă î n t ă r ţ i a r e.

Nicolae Costin, Letop. II p. 53 : „şi pe Gĭaun Mărzea l'aŭ luat cu tot oğacul luĭ, şi pre toţĭ ĭ-aŭ gonit fără drum prin stuh, şi *aşăşĭ* ĭ-aŭ trecut peste Nistru...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 155 : „aŭ dat poroncă să se strângă toate oştile că va să oştéscă împrotiva Moscalilor, şi *aşaşĭ* şi singur Împăratul aŭ purces în luna luĭ Noemvrie din Ţarigrad şi aŭ mers la Udriŭ...“

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

„Susana.—Sciĭ una? Aştept pe sorămea în astă nópte. Imbracă-te femeesce şi vină; de te-o întâlni cine-va, a crede că-ĭ Iléna.

„Resvrătescu. — Minunată idee! *Aşâşĭ* chĭar mĕ duc să'mĭ pun catrinţă...“

Acelaşĭ, Cinel-cinel, sc. 16 : „Nu vĕ rĕmâne decât să vĕ măritaţĭ cu ţĕranĭ. Ş'*aşaşĭ* am poruncit să vie preotul din sat ca să facă chiar acum nunta...“

Acelaşĭ, Craiŭ-noŭ, sc. 2 : „Sciĭ ce, Dochiţă? haĭ să'ĭ ascundem noĭ doĭ... *aşâş* să nu'ĭ găsască nicĭ dracu...“

Să se observe că în cele treĭ pasage de maĭ sus Alexandri scrie *aşâşĭ*, *aşaşĭ* şi *aşîş*, deşi nu există în ele nicĭ o deosebire de sens.

După cum a ş a se scurtéză la popor în ş a, de asemenea din *aşaşĭ* se face *şaş*.

Basmul „Teĭu-legănat“ (Sbiera, Poveştĭ p. 81) : „El aŭ înghiţit'o *şaş* de-o dată, şi cere să-ĭ maĭ dee...“

Basmul „Capra cu ĭedĭĭ“ (ibid. p. 204) : „Ursul *şaş* îl apucă şi'l crompoţesce, apoĭ sare ĭute şi după ceĭlalţĭ...“

v. *Aşa*. — *Aşişdere*. — *-şĭ*.

Aştémăt, adv.; soudain, subitement, à la sourdine, furtivement. Acest cuvînt ne întimpină de treĭ orĭ în poesiile poporane culese de d. G. D. Teodorescu, şi anume :

Balada „Vălcan“ din Teleorman (p. 554) :

Turcĭĭ, unde 'l auḑĭa,
Planul mâre că 'şĭ schimba:
Aştémăt s'apropiea,
Semn luĭ Nedea că 'ĭ făcea,
Pungĭ de banĭ ĭĭ arăta...

Balada „Stanislav Vitézul“ din Brăila (p. 566) :

Grecul, baniĭ când vedea,
Minţile din cap pĭerdea,
Cu ochiĭ la eĭ era
Şi mâre se 'ndupleca,
Pe Stanislav îl lăsa,
După céuş se ducea
Şi *aştémătul* călca...

unde urméză a se ceti: „şi *aştémăt* îl călca“.

In fine, balada „Ilincuţa Sandului“ tot din Brăila (p. 637) :

Foicică ş'o lalea!
Când Ilinca ajungea,
Turcĭ *aştémăt* se vedea;
Sandulésa de'ĭ simţĭa,
Nicĭ o clipă nu perdea,
Pe Ilinca ascundea
Şi 'nainte-le eşĭa...

In condiţiunile în carĭ ni se presintă acest adverb, fără varianturĭ fonetice şi numaĭ din regiunea de lingă Dunăre, e fórte a-nevoe a se rosti cine-va asupra originiĭ luĭ. Cuvintele cu finalul netonic -ăt, -ĕt, -et (= -itum, -ito) sînt generalmente de o proveninţă latină: gémăt, suflet, muget, umblet etc., deşi acest sufix se póte acăţa şi la tulpine străine, ca în: trăsnet, pocnet şi altele. Astfel, din „tem=timeo" noĭ am format substantivul t é m ă t „crainte, appréhension". Noţiunea „cu t é m ă t" corespunde destul de bine sensuluĭ luĭ *aştémăt* „furtivement=craintivement"; dar cum óre să ne explicâm pe iniţialul a ş-? Ni se maĭ presintă o altă etimologiă. Iniţialul a ş t e-, după fonetica nóstră, póte fi în loc de a ş c h e-, de óră-ce în gura poporuluĭ se aude „aştiă" pentru „aşchiă". In acest cas forma corectă a cuvîntuluĭ ar fi *aşchémăt* saŭ maĭ bine *aşchĭamăt*, al căruĭa -c h ĭ a m ă t ar represinta exact pe latinul c l a m- „furtivement", întocmaĭ ca în „chĭar=clarus"; dar totuşĭ remâne de explicat a ş-, peste care nu putem trece cu uşurinţă.

v. *-ĕt.* — *Témăt.* — *Furiş.*

Aştèpt (*aşteptat*, *aşteptare*), vb.; attendre, patienter, espérer. A sta pînă ce vine cine-va saŭ se întâmplă ce-va, privind într'acolo cu ochiĭ saŭ cu gândul: latinul a d s p e c t o, formă poporană pentru clasicul e x s p e c t o. Al nostru *aştept* nu s'a format pe tărîmul românesc din a ş p e p t, ci deja în latinitatea rustică trebuĭa să fi existat o formă assimilativă a d s t e c t o alăturĭ cu a d s p e c t o, de vreme ce în dialectul sicilian se dice de o potrivă a s t i t t a r şi a s p i t t a r (Traina, Vocab. p. 95). Şi 'n dialectul friulan se aude a s t i t t a, ca şi'n cel tarentin (W. Meyer-Lübke. Gramm. d. langues romanes, I p. 425).

Ca verb activ, *aştept* se construesce cu acusativul, prin saŭ fără p e; ca verb reflexiv, m ĕ *aştept* se construesce cu l a, d e l a, p î n ă l a; în ambele casurĭ, se póte construi cu subjunctivul. „*Aştéptă*-mĕ că vin îndată; *aştept* să 'mĭ respundă la scrisórea ce ĭ-am trimis; *aştept* înviuarea morţilor; *aşteptăm* Pascile cu bucuriă; ce maĭ *aşteptaţĭ*? ce bine poţĭ *aştepta* dela atarĭ ómenĭ? la acestea nu m'am *aşteptat*" (L. M.).

Legenda Sf-tuluĭ Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov, p. 154): „toată cetaté plânge şi débiĭa te *aştéptâ*..."

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 24 a: „să'l foarte cu dédinsŭ *aşteptâmŭ* şi foarte să ne témemŭ şi să ne grijimŭ, că fără de greş va veni..."

Pravila luĭ Mateĭu Basarab, 1652, p. 127: „să nu *aşteptăm* să ne fie păcatele neertate, că déca vomŭ muri, nu se vor erta cu prescurile..."

Nicolae Costin, Letop. II, p. 77: „cum ĭ-aŭ dat ştire, n'aŭ maĭ *aşteptat* Sfânta Liturghie, ce aŭ mers de grab la Curte..."

Nicolae Muste, Letop. III, p. 35: „nime n'aŭ dosit, ce toţĭ aŭ *aşteptat*, luăndu'ĭ cu bine Bogdan Hatmanul, şi ştiind şi pre Antioh Vodă érâşĭ Domn de ţéră, toţĭ l'aŭ *aşteptat* până aŭ venit..."

A. Văcărescu, p. 65:

Să vĕd drumul d'a mĕ duce
La iubita mea cea dulce.
Carea tristă şi deştéptă
Cu dor mare mĕ *aştéptă*...

Beldiman, Tragod. v. 293:

Greciĭ aceştĭ mult cu minte, aceştĭ adâncĭ şi isteţĭ,
Urmărĭ, fapte de aceste, puteaĭ dela eĭ s'*aştepţĭ*?

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ. II: „în vîrstă de treĭ-ḑecĭ şi cincĭ anĭ, *aşteptă* şi doresce mórtea ca o fericire...“

Balada „Vulcan“:

Mergĭ acum la tine-acasă
Şi'ţĭ ĭea haĭne de mirésă
Şi m'*aşteptă* bucurósă...

Sensul *aşţept*=exspecto este cel maĭ obicĭnuit.

Coresi, 1577, ps. LXVIII:

Imputare *aştéptâ* sufletulŭ mieu şi pănătate...	Opprobrium exspectavit anima mea et miseriam...

Noul Testament, 1648, Luca I, 21:

Şi era oamenii *aşteptăndŭ* pre Zaharia...	Et erat plebs exspectans Zachariam...

Cantemir, Chron. I, p. XXVIII, LVII, scriĕnd în doĕ limbĭ:

Gratum imo favitissimum haberemus, nos neque fortunam huius campi tentasse, neque legitimi certaminis coronam exspectasse...	Plăcut şi încă cu fericire ne-ar fi fost, nicĭ norocul acestuĭ câmp să fim ispitit, nicĭ cununa aceĭ după pravilă lupte să fim *aşteptat*...

Cu acest sens de exspecto, *aşţept* exprimă în sfera sa noţiunea cea maĭ generală: *aşţept* cu frică, *aşţept* cu speranţă, *aşţept* cu sfiélă, *aşţept* cu îndrăznélă, *aşţept* mult, *aşţept* puţin etc., astfel că, din causa acesteĭ generalităţĭ a luĭ *aşţept*, sinonimul maĭ specialisat adâst, care însemnéză a. nume o aşteptare nerăbdătóre saŭ de scurtă durată, circuléză fórte rar, la uniĭ scriitorĭ de loc. Orĭ-unde e vorba de răbdare, adâst nu se póte întrebuinţa, ci numaĭ *aşţept*.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV, p. 8: „acestŭ bolnavŭ n'au făcutŭ aşa, ce şi preîn târgŭ trecu, şi toate alalte căte zisemŭ răbdat-au, şi *aşţepta* pentru credinţa ce avé către Hristos...“

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 40 a:

M'oĭ îmbărbăta-mă ş'oĭ pune răbdare.
Aşteptînd pre Domnul cu inemă tare...

Costachi Conachi, p. 222:

Atuncĭ înplântându'mĭ ochiĭ în întuneric, pre [Mărĭ,
Rog pe Dumneḑeŭ s'aprind'a sale ceresc ĭ că- [mărĭ,
Ca să poţĭ veni degrabă la locul cel însemnat,
Unde cu tovărăşiţa nopţĭ întregĭ te-am [*aşteptat*...

Gr. Alexandrescu, „Cimitirul“:

Viclénul îşĭ desbracă aicĭ ipocrisia;
Acel căit se'mpacă cu ceru'ntăritat;
Aicĭ fapta cea bună viséză vecĭnicia
Ş'*aştéptă* ne'ncetat.
Şi omul care crede, şi omul ce *aştéptă*,
D'o sfîntă mângăere învecĭ însoţit;
Pacea va fi cu dînsul; el va lua răsplată,
Căcĭ a nădejduit...

Cu acest sens, *aşţept* devine chiar sinonim cu răbd, corespunḑênd latinuluĭ „sustineo“, greculuĭ ὑπομένω.

Silvestru, 1651, ps. LV:

...să ascundŭ şi păzescŭ urmele mêle, când *aşţepta* sufletul mieu...	...τὴν πτέρναν μου φυλάξουσι, καθάπερ ὑπέμειναν τῇ ψυχῇ μου...

la Coresi, 1577: „răbda sufletulŭ mieu“.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XXXII:

...ĭară sufletul nostru *aşţeptâ* pre Domnul...	...ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομένει τῷ Κυρίῳ...

tot aşa la Silvestru, 1651, ĭar la Coresi, 1577, fără prepositiune: „sufletulŭ nostru *aşţéptâ* Domnulŭ“.

Dosofteĭu, 1680, ps. LXVIII:

Şi *aşteptat*-am pre care cu mine să ducă tângă, şi nu era...	Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐκ ἦν...

la Silvestru: „şi *aşteptaţiu* pre cine 'l va maĭ duria"; la Coresi: „şi *aşteptai* cine cu mine va scrăbi..."

De aci legătura luĭ *aştept* cu mult saŭ de-mult, carĭ nu se légă bine cu sinonimul adâst.

Nicolae Muste, Letop. III p. 67: „bine aţĭ venit, că de mult vă *aşteptam*, dragiĭ noştri!..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 19 b: „caḑi cătră mila Lui, că de multŭ te *aştaptâ*..."

Acelaşĭ f. 21 b: „ne-au *aşteptat* în multâ vréme ca să ne pocăim..."

La Varlam, ibid. f. 19 a, a *aştepta* este un semn de lene, de părăsire, de lipsa energieĭ: „ce te părăseşti, păcătoase? ce te laneşti? ce *aştepţi*?...", unde ar fi peste putinţă a întrebuinţa pe adâst.

Elementul rĕbdărĭĭ reese nu maĭ puţin lămurit în următórele pasage:

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovénul înţelese înşelăcĭunea Cantacozinuluĭ; dar ce să facă atuncĭ la aşa césurĭ primejdióse? fără decât sta încremenit, *aşteptând* ce va aduce întâmplarea..."

Ion Neculce, Letop. II p. 199: „aŭ răspuns sehastrul să *aştepte* Stefan Vodă afară până şĭ-a isprăvi ruga..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 160: „se roagă să maĭ *aştepte* până le va veni răspuns..."

Ibid. p. 7: „mă rog, Doamne, să să pue acesta om la o închisoare, saŭ să 'mĭ plătéscă acum, că nu 'l pocŭu *aştepta*...", adecă: am rĕbdat destul.

Cantemir, Chron. II p. 361: „ne-au căutat a muta vremé şi a *aştepta* până când ne va veni la mână..."=„il a bien fallu ajourner et patienter jusqu'à..."

De aceĭa, nu e tocmaĭ corect în Psaltirea luĭ Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Şi nu vor avé cum a sta,
A răbda ş'a adăsta...

unde după „răbda" trebuĭa să fie: „*aştepta*".

Rebdare ca o trăsură caracteristică a luĭ *aştept* se exprimă într'un mod aşa ḑicênd plastic, se personifică de către popor înĭ „sfîntul *Aştéptă*".

„A plăti la sântu-*Aştéptă*=envoyer aux calendes grecques" (Baronzi, Limba română p. 47, 85).

„S'a face tréba la sfîntul *Aştéptă*" (Foişóra din Sibiŭ, 1886 p. 9).

I. Créngă, Povestea luĭ Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „Cum vĕd eŭ, frate-meŭ se póte culca pe o ureche din partea vóstră; la sfântul *Aştéptă* s'a împlini dorinţa luĭ..."

Lungimea rebdărĭĭ în *aştept* se descrie prin: „din cés în cés", „din ḑi în ḑi", „din an în an".

Ion Neculce, Letop. II p. 323: „aŭ mers la Iaşĭ dărjĭ şi sumeţĭ, *aşteptând* din cés în cés să le vie cărţĭ dela Antioh Vodă..."

Acelaşĭ, Letop. II p. 318: „[Mihaĭ Racoviţă] sta acolo, din cés în cés *aştepta* să apuce Domnia..."

Nicolae Costin, Letop. II p. 29: „căţĭ şi maĭ rămăsesă, *aştepta* din cés în cés să ĭa care încotro va puté..."

Acelaşĭ, Letop. II p. 139: „nădăjduind în mila luĭ Dumnezeŭ şi *aşteptând* din zi în zi să i se scoată Domnia Moldovĭĭ..."

In proverbĭ şi 'n idiotismĭ:

„*Aştéptă* îmbucătura să ĭ-o dea mură în gură" (A. Pann, I, 106).

„Marfă gata banĭ *aştéptă*" (ibid. II, 87).

„Tóte fonfológele îşĭ *aştept* norócele" (ib. II, 117), unde pluralul *aştept* în loc de *aştéptă* este o licenţă.

„*Aştéptă* ca mortul colacul" (P. Ispirescu în Tocil. Rev. 1882 t. I p. 234).

Aştept în tot vacul
Ca mortul colacul.

(Ibid.)

„*Aştéptă* ca porcul muchea toporuluĭ“ (ib.).

„E reŭ când *aştepţi* la mâna altuĭa“ (ib.).

Ghicitóre ardelenéscă despre „Spin“:

Ce stă în călecică
Şi *aştéptă* cărnecică?
(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 919).

Variantul muntenesc:

Ciuta mare
Şéde 'n cale
Şi *aştéptă*
Carne moale.
(Bulgărescu, 17).

Repeţirea luĭ *aştept* pentru a'ĭ da maĭ multă energiă presintă în graĭu diferite nuanţe fórte interesante, despre carĭ se póte judeca după următoriĭ specimenĭ:

Basmul „Fata săraculuĭ“ (Ispirescu, Legende p. 180): „Ţĕraniĭ *aşteptară* ce maĭ *aşteptară*, şi dacă vĕdură că cucóna nu le face nicĭ o judecată, întrebară...“

Balada „Şalga“:

Iară Şalga 'ĭ urmăria
Şi din gur' aşa răcnia:
Ian *aştépt' aştépt' aştéptă*,
Să luptăm la luptă dréptă...

Balada „Ioniţă“ din Bucovina:

Ieşĭ, Firuţă, la fântână,
La fântâna din grădină
Ling' o tufă de sulcină,
Că te-*aştept* făr' de hodină
La fântâna cea de sus,
Că te-*aştept* cu dor nespus;
Ieşĭ, Firuţă, la zăplaz,
Că te-*aştept* cu dor şi haz...
(Marian, Buc I, 45).

Doĭna „Bobocel“:

— Du-te, puĭule, mĕ lasă,
Că zorile se revérsă
Şi te-*aştéptă* mă-t'a-casă.
— Frunză verde de năut!
Să m'*aştepte* cât de mult,
D'aicea nu mĕ maĭ duc,
Că e bine 'n aşternut;
Să m'*aştepte* cât o vrea,
Nu plec dela dumnéta...
(G. D. T. Poes. pop 308).

Doĭnă din Ardél:

Du'ţĭ, bade, dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-alăŭ cu mine,
Că eŭ am de secerat —
Dor *aştéptă* sărutat,
Şi eŭ am de făcut fîn —
Dor *aştéptă* strîns la sîn...
(Familia, 1883, p. 215).

Cihac (I, 19) aduce locuţiunea: „nu mĕ *aşteptam* la acésta = ital. questo non me l'aspettava“. In popor se dice obicĭnuit: nu mĕ *aşteptam* la una ca acésta.

Urechia, Letop. I p. 154: „mulţĭ dintre dînşĭ se ispitĭa să apuce Domnia, ales pribegiĭ carĭ de mult *aştepta* una ca acésta...“

Ion Neculce, Letop. II p. 201: „de mult *aşteptam* eŭ una ca acésta să 'mĭ vie...“

O frumósă expresiune: „*aştept* milă şi cinste“, la Nicolae Muste, Letop. III p. 31: „*aşteptând* [Antioh-vodă] milă şi cinste de cătră Impărăţie pentru slujba ce s'aŭ făcut la deşertarea Cameniţeĭ, că nu era puţină slujbă, în loc de milă l'aŭ mazilit...“

Ca particularitate fonetică, este în unele texturĭ forma *aştaptă* în loc de *aştéptă*.

Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera p. 62): „*aştaptă* învieeré că ce va se fie morţiloru...“

Ion din St. Petru, 1620, 13 (Mss. în Acad. Rom.): „te întorce înapoi la lumé, că te *aştaptă* împărăţie...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 122 a: „raĭulŭ te *aştaptă*, hrana cĭa dulce te tămpină...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 46 a: „stau naintĭa fĭaţiĭ slăviĭ-tale de ș *aștaptâ* acĭa dela tine bogată milâ...“

O altă particularitate este *aștepta*-vrem și *aștepta*-văm în loc de *aștepta*-vom.

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XXXVII p. 8: „Ioannŭ auzi în legătură lucrulŭ lu Hs., tremise doi ucenici ai lui, zise lui: tu eşti cela ce e să vie, au altulŭ *aştepta*-vremŭ?...“; ĭar mai jos p. 10: „tu eşti cela ce va să vie, au altulŭ vămŭ *aştepta*?...“

v. *Acept.* — *Adâst.* — *Ingăduesc.* — *Răbd.*

Aştéptă (Sfîntul-). — v. *Aştept.*

Aşteptáre (pl. *aşteptări*), s. f.; l'infin. d'aştept pris comme substantif: attente, expectative. Acţiunea de a aştepta pe cine-va saŭ de a se *aştepta* la ce-va.

Costachi Conachi p. 222.

Mĕ lași, crudule, în focul *aşteptării* în zadar
Cu năluciri să trec nóptea și ziua cu plâns [amar...

Gr. Alexandrescu, „Umbra luĭ Mircea“:

Dar a nopţiĭ négră mantă peste déluri se [lăţesce;
La apus se adun noriĭ, se întind ca un veș- [mînt;
Peste unde și'n tăriă întunerecul domnesce;
Tot e gróză și tăcere... umbra întră în mor- [mînt.
Lumea e în *aşteptare*...

In *aşteptare*, ca și'n verbul „aștept“, predomnesce elementul răbdăriĭ.

A. Pann, Erotocrit, II, p. 31:

Cela ce în *aşteptare*
Va avé multă răbdare,
El cu vreme dobândesce
Aceĭa care doresce...

Silvestru, 1651, ps. LXX:

Că tu eşti *aşteptarĭa* mĭa, Doamne, Dumnezău nădĭajdĭa mĭa...	Quonium tu es patientia mea, Domine: Domine, spes mea...

unde la Coresi, 1577: „tu eşti răbdaré mé“; la Dosofteĭu, 1680, de asemenea; ĭar în Biblia Şerban-vodă, 1688: „tu eşti îngăduinţa mé“.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 455: „jrătva pentru păcate nu se mai află, ci o *aşteptare* înfricoşată a judecăţieĭ luĭ Dumnezeu...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I, f. 21 b: „ĭară noi ne-am răsŭ și ne-amŭ bătut gocŭ de îngăduinţa lui și de *aşteptarĭa*...“

Acelaşĭ, f. 258: „ne aratâ să răbdâmŭ și noi la rugâ mult și cu *aşteptare* să ne rugâmŭ...“

Cantemir, Chron. II p. 299: „mână de agĭutorĭu întinzând și binele, carele peste nedejdé și *aşteptaré* lor era, făcându-le...“

v. *Aştept.* — [2]*Aşteptat.*

[1]**Aşteptát,-ă,** adj.; le part. passé d'aştept pris comme adjectif: attendu, expecté, désiré. Ce trebuĭ să vină, ce se aştéptă, fie cu plăcere saŭ speranţă, fie de nevoe saŭ cu temere, dar mai ales cu răbdare.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „Deč sosind cĭa mie pentru frica, ĭară lupului pentru foamĭa mult dorita și *aşteptata* sară, amândoi înpreună purcésăm...“

Acelaşĭ, Chron. II p. 188: „să venim la cel mai de pre urmă și cetitoriuluĭ român mai *aşteptat* cuvânt...“

I. Văcărescu, p. 320:

Numai sufletul ce spaĭma
N'o cunósce nicĭ de cum,
Talaz, tunet, foc, nicĭ trăsnet

Nu'l fac s'abată din drum,
Arătând că *așteptate*
Tóte dela dînsul sînt...

Costachi Negruzzi, Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ: „...scapă în hudiţa uneĭ mahalale, ajunge la o căsuţă cunoscută unde era *aşteptat*, îşĭ lasă galoşiĭ la scară, întră obosit şi trudit, şi vede că 'ĭ aduc dulceţi. O, ce bun obiceĭu!...“

v. *Aştept.* — [2]*Aşteptat.* — *Aşteptate.*

[2]**Aşteptàt**, s. n.; le part. passé d'a ş t e p t pris comme substantif. Frumos sinonim cu a ş t e p t a r e, cu a ş t e p t à c ĭ u n e şi cu a ş t e p t ă t u r ă (Cihac), dintre carĭ primul exprimă numaĭ acţiunea, al doilea este o formaţiune teoretică neîntrebuinţată, ĭar de cel al treilea ne putem servi numaĭ când aşteptăm ceva mărunt cu supĕrare saŭ cu despreţ.

Mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 39 b: „adă'ţŭ aminte de noĭ păcătoşiĭ şi netrĭabniciĭ şerbiĭ tăĭ, cândŭ strigămŭ noĭ pre svăntul şi închinatulŭ numele tău, şi nu ne ruşina pre noĭ de cătră *aşteptatulŭ* miliĭ tale...“

v. *Aşteptare.* — [1]*Aşteptat.*

Aşteptàte (pe-), adv.; en attente. A ş t e p t â n d mereŭ, într'una, fără preget.

Doĭna „Dis-aŭ badea“:

Unde eştĭ, bădiţă frate,
De mĕ laşĭ p e *aşteptate*?
— Tăcĭ, leliţo, c'am venit
Decum luna s'a ivit...
(Alex., Poes. pop.[2], 66)

Se întrebuinţéză maĭ mult negativul: „p e n e a ş t e p t a t e“.

v. *Aşteptat.* — *Aşteptat.* — *Neaşteptate.*

Aşteptăcĭùne. — v. [2]*Aşteptat.*

Aşteptător, -óre, adj. et subst.; attendant. Care a ş t é p t ă. Cuvînt aprópe neîntrebuinţat.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 108: „vom fi *aşteptătorĭ* de răspuns...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 3 f. 5 b: „şi mărturisiia cu 'ndrăznire cuvântulŭ Domnuluĭ Hs. şi încâ şi *aşteptătoria* bucurie a svinţilorŭ la împărăţăĭa cerĭurilor...“

v. *Aştept.*

Aşteptătùră. — v. [2]*Aşteptat.*

Aştèrn *(aşternut, aşternere)*, vb.; étendre, longer, déployer, paver; faire le lit, le coucher. „A prepara un aşternut; a *aşterne* patul = a pune pe pat veşmintele necesare spre a puté dormi pe dînsul; a *aşterne* mésa = a adorna mésa cu cele necesare spre a puté mânca; a *aşterne* vitelor = a face aşternut vitelor; a *aşterne* pe cine-va la pămînt = a'l arunca la pămînt...“ (Laurian-Massim). Din latinul a s t e r n o = a d s t e r n o.

Intrebuinţarea cea maĭ obicĭnuită: *aştern* d e c u l c a t.

Beldiman, Tragod. v. 235:

Franzelă, puĭ de găină, cĭorbă să'ĭ dea de mâncat,
Şi nóptea doŭ saltele să'ĭ *aştérnă* de culcat...

Aştern d r u m u l = îl acopĕr cu covóre, cu florĭ etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 91 b: „unii *aşterné* veşmentele sale de călca prĭînse asinul lu Hs., alţii tăĭa frundză de punĭa pre cale pre unde mergĭa...“

Gheorgachi, Letop. III, p. 314: „Şi tot într'acéstă zi eşind Domnul din biserică, toate rufeturile *aştern* pe gios dela uşa bisericiĭ şi până la uşa Spătărieĭ năfrămile lor...“

Bolintinénu, „Mihaĭu revenind dela Dunăre“:

. . . . . Iară luna plină
Le *aşterne* drumul cu florĭ de lumină.

Aștern cu pétra = pardosesc.

Enachi Cogalnicénu, Letop. III, p. 234: „s'au mutat în curtea Domnésca, unde *se* ispravisa tot salamlâcul și 'l *așternusă* frumos, iar partea haremului au remas nefăcuta...“

Aștern pe hartiă = scriu (L. M.). În acelaș sens la A. Odobescu, Pseudokyn. p. 17: „N'am să *astern* aci tot ce ar trebui să se afle în acea monografia...“

Figurat la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „În inima la acésta ascuns având, ca cu o voroava vicléna și cu un obraz ce nu știe a să rușina, doao vicleșuguri să poți *așterne* și cu doao răutăți să te poți acoperi...“

Reflexivul mă *aștern* = mă întind, mă lungesc.

A. Pann, Prov. II, 53:

Un copacu bătrân căduse
De un mare grózuic vînt,
Și precum se *așternuse*
Cu 'ntregimea'l la pământ,
S'afundase într'o baltă...

Cu un alt înțeles: „mă *aștern* undeva, adecă mă așed“ (Lex. Bud.).

Cu un al treilea înțeles: mă *aștern* de tot = „se prosterner“, în Biblia Șerban-vodă 1688, Judith VII, 22:

...ne-au vândut prè noi Dumnezàu în mânile lor, ca să ne *așternem* de tot înaintè lor cu séte și cu peire mare...

...vendidit nos Deus in manus eorum, ut prosternamur coram eis in siti et perditione magna...

Dar întrebuințările cele mai frumóse ale lui *aștern* ne întîmpină în acele metafore poetice poporane, din cari s'au inspirat pînă acum numai vr'o doi-trei din scriitorii noștri.

„Calul se *așterne* drumului“ sau „se *așterne* lepurește“, când aleargă în tóta fuga, astfel că ți se pare că atinge cu pămîntul.

Balada „Toma Alimoș“:

Alelei, murgulețu mieu!
Alei, murgul meu voinic!
Așterne-te drumului
Ca și iarba câmpului
La suflarea vîntului!..
Murgul mieu se *așterne*...

unde Alexandri (p. 76) observă cu drept cuvînt: „icóna vie și admirabilă de fuga calului“.

O balada din Ardél:

Șaua pe cal o punea
Și pe cal turbat sărea,
Și s'așterna drumului
Ca și pana vîntului...

(Pompiliu, Sibiu, 52).

Doina din Ardél:

Calcă, murgule, lupésce
Și te-*așterne* lepurésce,
Ca zarésc prin bătătura
Mândra cu mlere pe gura...

(Familia, 1881, p. 455).

De la Vrancea, Sultănica, p. 201: „Cât te-ar șterge la ochi, și céta, care *așternuse* pământecele cailor la pământ, sosi în fața mulțimii...“

A *așterne* mort pe cine-va = a'l omorî trântindu'l jos în tot lungul lui.

Balada „Corbea“:

Roșul nimic nu făcea,
Far' de numai c'aștepta
Calarețul când sărea,
S'atunci bine ca'i venia,
Numa 'n salturi se umila
Și departe 'l asvîrlia,
Fierea 'ntr'însul cătrăna,
Mort pe jos îl *așterneа*...

(G. D. T., Pers. pop. 52).

Aștern o plângere dréptă sau nedréptă = mă jeluesc, arăt temeiurile mele la judecată.

Balada „Dobrișén“:

Măre, treĭ moșnegĭ bătrânĭ
Cu barbele pîn' la brânĭ,
Cu căciulĭ la subțióre,
Cu vâslele la spinare,
Unul e din Burdușanĭ,
Altul e dela Ceganĭ,
Al treilea din Lupșan,
Și părĕsc pe Dobrișén
Naintea luĭ Mihnea-vodă;
Și din gură ce'ĭ spunea?
Pâra cum îșĭ *aștérnea* ?..

(G. D. T., Poes. pop. 473)

Cu un sens apropiat: mĕ *aștérn* pe vorbă = lungesc cu vorba, mĕ apuc a vorbi mult.

De la Vrancea, Sultănica p. 236: „Sub castanĭ ómenĭĭ s'aŭ *aștérnut* pe vorbă. Numaĭ moș Dorofteĭ judecă cel din urmă clondir și'l stórce picătură cu picătură...“

In frumósa traducere dè pe „Bourgeois gentilhomme“ publicată de Heliade la 1835, p. 75 (act. IV sc. 4): „La dracu! veni și ea din nenorocire aci! Mĕ *aștérnusem* să zic o mie de lucrurĭ frumóse, și nicĭ o dată nu m'am simțit cu maĭ mult duh...“

In poveștile luĭ I. Creangă se întrebuințézä cu multa dibăciă: m'*aștérn* pe mâncate și pe bĕute, m'*aștérn* pe somn, m'*aștérn* pe gânduri; bună-óră:

Capra cu treĭ ĭeduĭ (Conv. lit. 1875 p. 344): „Și audind caprele din vecinătate de una ca acésta, tare le-aŭ maĭ părut bine! Și s'aŭ aruncat cu tótele la priveghiere, și unde nu s'aŭ *aștérnut* pe mâncate și pe bĕute, veselindu-se împreună...“

Moș Nichitor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 882): „Da fiĭ maĭ cu inimă o lécă! Orĭ dacă eștĭ așa de fricósă, apoĭ suĭ în căruță și te-*aștérne* pe somn, că nópteaĭ numa un cés, acum se face ḑiuă...“

Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 454): „Apoĭ cu mare greŭ hartoesce carul într'o parte, îl opresce în loc, se pune pe proțap și se *aștérne* pe gândurĭ...“

De asemenea se nemeresce bine *aștérn* la A. Vlahuță; de exemplu:

Nuvele p. 9: „Acolo sta [mama Ilinca], în picĭóre, pe prispă, neclintită, *aștérnêndu*'și privirea dornică și nerĕbdătóre pe dunga vînătă a drumulnĭ...“

Nuvele p. 32: „...dar gândurile i se încâlcĭaŭ, ș'atuncĭ îșĭ ridica mânios capul și se *aștérnea* maĭ îndărătnic pe citire, înfingêndu'și ochiĭ marĭ și necăjițĭ pe slove...“

Nuvele p. 91: „Harnic, s'ar fi *aștérnut* pe muncă, ar fi tăiat ogorul strămoșesc...“

Colinda „Plugul“ despre făină:

Și cernea, mări, cernea,
Ninsórea se *aștérnea*...

(Alex., Poes. pop. 2·390)

Proverb: „cum îțĭ veĭ *aștérne*, așa veĭ dormi“ (A. Pann, II, 21, 101; III, 71); maĭ complet la Țichindél, Fabule 1814 p. 426: „cum îșĭ va *aștérne* cineva, așa va zăcé; cum va sămăna, așa va și sĕcera; și cum va sĕra, așa va mănca“.

Cantemir, Chron. II p. 389: „Grecĭĭ, știindu'ș puțănătaté, cu goana nu'ĭ întisiĭa (pre Latinĭ), ca nu cumva nevoia să'ĭ întoarcă în vitejie, ce maĭ vârtos, cum să zice cuvântul, pod de argint, pentru ca maĭ pre lesne în corăbiĭ să sae, le *aștérnea*...“

v. [1.2.] *Așternut*.

Aștèrnere, s. f.; l'infin. d'*aștérn*: action d'étendre, de déployer, développement de quelque chose. Fapta de a întinde, a desfășura. Substantiv necesar, de óră ce *aștérnut* a că-

pĕtat un alt înţeles. „*Aşternerea* socotelelor = bilan, balance; *aşternerea* cu năsip = sablage; *aşternerea* cu érba verde=gâzonnage“ (Pontbriant).

Cantemir, Chron. II p. 68: „ceĭ vechĭ scriitorĭ, carii — lucrurile maĭ marilor sĕĭ în minte aducându'ş cu slove a le însămna şi celor maĭ pre urmă viitorĭ, ca pre o materie gata în palmă-le puind, spre tocmiré, orânduĭala şi *aşterneré* lor a-ĭ îndemna şi a-ĭ învăţa au inceput...“

v. *Aştern.* — [2]·*Aşternut.*

Aşternătór,-óre, adj. et substant.; „étendant etc.“ (Cihac). Care a ş t e r n e, saŭ care se póte a ş t e r n e. Cuvînt aprópe ne 'ntrebuinţat.

v. *Aştern.* — *tor.*

Aşternătúră, s. f.; „action d'étendre“ (Cihac). Sinonim cu a ş t e r n e r e. Nu se aude maĭ de loc.

v. *Aştern.* — *tură.*

[1]·**Aşternút,-ă**, le part. passé d'a ş t e r n pris comme adjectif: recouvert, étendu par dessus. Drum *aşternut* cu pétră, saŭ pétră *aşternută* pe drum. Odaiă *aşternută* cu scórţe, saŭ scórţe *aşternute* în odaiă.

Noul Testament 1648, Marc. XIV, 15:

Atuncĭ acela voao va arăta unŭ cerdacŭ mare *aşternut*, gătat: acolo gătiţĭ noao paştile...	Et ipse vobis demonstrabit coenaculum grande, s t r a t u m; et illic parate nobis...

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 131 a: „celora ce să trudescŭ pentru Dumnedzău, sămt p a t u r i de odihnă véčnică cu lumină *aşternute...*“

Doină din Moldova:

Colo jos pe prundurele
Este-un pat de scândurele;
Da pe p a t ce'ĭ *aşternut*?
Iarbă verde de pe Prut...
(Sevastos, Cânt. moldov. 138).

I. Créngă, Povestea porculuĭ (Scrierĭ I p. 73): „un bordeĭu ca vaĭ de el, nişte ţóle rupte, *aşternute* pe lăiţĭ, şi atâta era tot...“

Ghicitórea ardelenéscă despre „Holde“:

De-aicĭ pînă la munte
Tot p a t u r ĭ *aşternute*...
(Tribuna din Sibiiu, 1885 p. 918)

Cu întrebuinţarea supinală: d e *aşternut*, p e n t r u *aşternut*.

Pravila dela Govora, 1640, p. 75 a: „se cade totŭ creştenului, muerii şi bărbatului, 2 p a t u r i să aĭbă de *aşternut* lorŭ, şi de ei-ş să se culce dumineca şi într'alte zile sfinte...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 67:

Şi urmă ţicênd: covorul e vrednic şi de maĭ mult,
Că nu e, cum ţi se pare, numaĭ pentru *aşternut*,
Ci este un covor magic saŭ descântat şi vrăjit...

v. *Aştern.* — [2]·*Aşternut.*

[2]·**Aşternút** (plur. *aşternuturĭ*), s. n.; le part. passé d'a ş t e r n pris comme substantif: couche, litière, accessoires du lit. Prin désa asociaţiune între *aşternut* şi p a t, ambele noţiunĭ se confundă une-orĭ, ĭar în graĭul vechĭu se maĭ amestecă cu ele cuvîntul s t r a t.

Silvestru, 1651, ps. CXXXI:

Să voĭu întra în sălaşulŭ caseĭ méle, au să voĭu sui spre *aşternutulŭ* patuluĭ mieu...	Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero super lectum strati mei...

unde la Coresi, 1577: „să intrare în satulŭ caseei méle, sau suire în p a t u l ŭ stratului mieu...“

Moxa, 1620, p. 394: „(Foca) purta desupra căftanŭ de aurŭ, ĭară pre lăingă piĭale cămaşe de lână; şi *aşternutul* lui era de olovirne, elŭ se culca josŭ pre rogojină...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 16 (f. 223 b): „nu lipsiĭa nice dă-

năoară cu faţa mălmiţia în faînă şi cu lacrămi udându'ş *aşternutul* ce era luminatŭ cu scumpe straturĭ şi odĭaluri scumpe..."

Cu tóte astea, e o mare deosebire intre *aşternut*, pat şi strat: patul este o unéltă făcută într'adins pentru odihnire, dintr'un material traĭnic, fie lemn, fie metal saŭ alt ce-va; strat, născut din participiul latin „stratum" dela „sterno", ĭar prin urmare etimologicesce înrudit cu *aşternut*, a căpetat totuşĭ în graĭu nesce aplicaţiunĭ fórte departate: strat de oţet, strat de legume, strat de porcĭ etc., asupra cărora noĭ vom reveni explicându-le la locul cuvenit; *aşternut*, în fine, însemnéză: 1) cu sensul cel maĭ restrîns, ca termen tecnic, un fel de ţesetură ţerănéscă pentru pat; 2) cu sens maĭ puţin restrîns, tot ce se obicĭnuesce pentru a acoperi patul; 3) cu sens maĭ întins, patul cu tot ce 'l acopere; 4) cu sens şi maĭ general, tot ce se întinde pentru odihna saŭ dormirea omuluĭ.

„Deosebitele felurĭ de ţeseturĭ ţerănescĭ sînt: velinţa orĭ scórţa este în 2 iţe şi în 2 foĭ, ţesute drept şi des, urḑéla rară de aţă grósă; *aşternutul*, în 4 iţe, ţesut în ochĭurĭ şi în vergĭ, urḑéla de lână văpsită; căpĕtăĭul orĭ perina mare este ca şi *aşternutul*, însă tórsă supţire; macatul în 4 orĭ 5 iţe etc." (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; I. Ionescu, Teleorman, c. Călmăţuĭu; pr. G. Teodorescu, Galaţĭ, Mavromol).

Balada „Radu":

Blană lungă, móle,
Cu samur în póle,
Şi un *aşternut*
Cu aur ţesut...

Balada „Brumărelul":

Intr'o verde grădiniţă
Şéde-o dalbă copiliţă
Pe-*aşternut* de calonfirĭ,
La umbră de trandafirĭ...

Urechia, Letop. I p. 167: „s'aŭ vorovit o sémă de boierĭ den curtea luĭ [Ştefan Vv. Lăcustă], anume Găneştiĭ şi Arbureştiĭ, şi la *aşternutul* luĭ unde odihnĭa l'aŭ omorît în cetatea Suceviĭ..."

Moxa, 1620, p. 389: „se rădicară intr'acĭa noapte de uciseră pre Mihail, că 'l aflară mahmurŭ de vinŭ la *aşternutŭ*..."

Pravila Moldov. 1646, f. 52: „cându să va tămpla, ori bărbatŭ, ori fămée, de 'ş vor înpresura cuconulŭ lăngă sine într'*aşternutŭ*, pentru nesocotinţa lor, neavăndŭ grijă cumu se cade de pruncul lor, să să cérte..."

Miron Costin, Letop. I p. 227: „dinsă-de-noapte într'*aşternut* încă fiind Mihaĭ Vodă, aŭ venit doĭ Căpitanĭ..."

Cantemir, Chron. II p. 215: „După treceré acestuĭa, Zoi, a mulţĭ Sampsonĭ Dalida, îndată şi la scaunul împărătesc şi la *aşternutul* eĭ bărbat de trébă pe Constantin Mononah alegând..."

Ion Neculce, Letop. II p. 317: „aŭ prins şi pre Ilie Cantacuzino cel tare şi mare, perifan, numaĭ cu cămaşa, desculţ şi fără izmene, că se tămplasă de nu ştiea nimică şi dormĭa în *aşternut*..."

Mitropolitul Dosofteĭu, 1673, f. 141 a:

Muşte căneştĭ le-aŭ trimis să'ĭ pişce
Şi'ntr'*aşternut* broaşte să le mişce...

Beldiman, Tragod., v. 125:

Jăcuesc, prada, omóră, mărfurile împărţesc,
Şi cu cât privesc folosul, cu atâta se ĭuţesc.
Cine să se 'mpotrivéscă? căcĭ, săracii, ameţiţĭ,
Fiind toţĭ în *aşternuturĭ* şi întru somn adânciţĭ...

Doĭna „Ilenuţa dela Pétra":

De ţi-ĭ bărbatul urît,
Ie ţernă dela mormînt
Şi 'ĭ presare 'n *aşternut*
Să se scóle surd şi mut...

(Alex., Poes. pop. 2. 333)

Intr'un mod excepţional, *aşternut* se ia cu sens de c o v o r la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 296 a: „voiu pune vrăjmaşii tăi *aşternutŭ* picioarelor tale...“

v. *Aştern.* — *Culcuş.* — *Pat.* — *Strat.*

1·At s. **hat** (plur. *aţi, haţĭ*), s. m.; cheval entier, étalon, coursier. Turcul a t, pe care, afară de Românĭ, l'aŭ împrumutat şi Slaviĭ de peste Dunăre (Şaĭnénu, Elem. turce p. 11).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 227: „aŭ venit la Iaşĭ Casim-Aga de s'aŭ împreunat cu Domnul, căruţa mare prieteşug ĭ-aŭ arătat Domnul, şi el aşijderea, trăgând şi un *at* Domnuluĭ peşchişĭ...“, unde editorul pune în parentesĭ: „c a l d e ş e a“.

Acelaşĭ, p. 218: „şi vrând [Domnul] să se sărute cu Agasi de pe c a ĭ, s'aŭ tulburat *aţiĭ* lor, şi sculându-se *aţiĭ* în doă picĭoare, aŭ lunecat c a l u l Domnuluĭ...“

Balada „Mogoş vornicul“ din Dobrogea:

Vĕd pe Stanca
Mogoşanca
In carită zugrăvită,
Cu postav verde 'nvĕlită.
Impregĭur stăteaŭ legaţĭ
Şepte puişorĭ de *haţĭ*
Să 'ĭ dea Stanca pe la fraţĭ
Şi Mogoş pe la cumnaţĭ;
La carîtă 's înhămaţĭ
Doĭ c a ĭ vineţĭ porumbaţi...

(Burada, p. 161)

Balada „Ghimiş“:

Că aci, la Calafat,
Mai este un puĭu de *hat*
Tot de dumnéta 'nvĕţat...

(Ţara nouă, 1895 p. 574)

Balada „Aguş“ din Vâlcea:

Aguş nicĭ un lucru n'are
Cu treĭ *hate* la coşare
Puşĭ dela Vinerea-mare
Pe grăunţe şi pe sare...

(G. D. T., Poes. pop. 611)

unde *hate* pare a fi o eróre în loc de *haţĭ*, căcĭ tot acolo mai jos (p. 613):

— Ia, Aguşe dumnéta,
Nu ţi-e *hatul* de vînzare
Să 'ţĭ daŭ galbenĭ şi parale?
— Nu'mĭ e *hatul* de vînzare
Să 'mĭ daĭ galbenĭ şi parale,
Mĭ-e *hatul* de dăruélă...

Balada „Stoĭan“, aşa cum o cântă Româniĭ din Serbia:

Stoĭan tot aşa făcea:
Mult puţin ce căpĕta,
Tot pe el şi pe-*al* punea
Şi la raĭa da să bea...

(Picot, Roumains de Serbie, p. 45)

v. *Armasar.* — *Alóică.* — *Cal.*

2·-àt, -àtă; suffixe participial servant à former des adjectifs et quelquefois des substantifs. Elementul sufixal *t* este atât de respândit şi atât de diferenţiat, la noĭ ca şi în tóte limbile, încât ne vom mărgini aci numaĭ cu una din variantele celuĭ participial, saŭ maĭ bine supinal, pe care graĭul românesc l'a moştenit d'a-dreptul din latina sub patru forme: *-t* (rup-t=rup-tum), *-at* (cânt-at=cant-atum), -i t (aud-it=aud-itum), -u t (bătut=batt-utum), fără să maĭ vorbim despre casurĭ fórte dese când *-t* trece în *s*, ca în „uns“ lîngă „unt=unctum“ saŭ în „ales“, macedoromânesce „alept=electum“. Pe lîngă unele vorbe cu *-at* remase încă din latina, precum: „bărbat=barbatus“, „ficat=ficatum“, „cumnat=cognatus“, „păcat=peccatum“, şi pe lîngă formarea regulată prin *-at* a tuturor participielor saŭ supinelor de prima conjugaţiune: stricat, uĭtat, lăudat, rugat, măsurat, cumpărat şi aşa maĭ încolo, întrebuinţate maĭ obicĭnuit ca adjectivĭ, ĭar câte o dată de tot substantival, bună-óră: vînat, oftat, vĕrsat, judecată; pe lîngă aceste douĕ categoriĭ, Românĭ se servesc de *-at*, cum făceaŭ

și vechii Romani, la plasmuirea unor substantivi sau adjectivi din tulpine curat nominale: bubat, cărnat, fartat, buzat, moțat, surata, din: bubă, carne, frate, buză, moț, soră.

Ca sufix primar, *-at* își póte asocia sufixe secundare, și atunci saŭ își conservă tonul, ca în -à t e c=lat. -àticus, saŭ îl perde devenind *-ăt-*, une-ori chiar *-ăț-* și *-ăcĭ-*: bàrb-*at*—bàrb-*ăt*-esc—bàrb-*ăț*-ia, stric-*at*—stric-*ăt*-or—stric-*ăcĭ*-os, mèsur-*at*—mèsur-*ăt*-óre, cărn-*at*—càrn-*ăț*-ar — càrn-*ăț*-ar-iă — càrn-*ăcĭ*-or, sur-*ată*—sur-*ăț*-ică. Un derivat fórte interesant al sufixuluĭ *-at* este *-ați*, despre care a se vedé la locul seŭ.

N'am avé nevoe de a adăuga că în vorbele: macat, bogat, epistat, argat, armată etc., nu este sufixul românesc *-at*, ele fiind împrumutate pe de 'ntregul din alte limbĭ.

v. *-t.*—*it.*—*-ut.*—*-atec.*—*-ați.*—*Pre.*

[3]**At**, vb.; frapper. Scurtare curat poporană din b a t, întrebuințată numaĭ injurând, la imperativ. „Poporul blastamă: bată-te sfînta cruce, bată-te Dumnedeŭ etc. In loc de bată-te adesea se rostesce: *ată*-te, de ex.: *ată*-te Dumnedeŭ, calicule!" (T. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Băscaŭ).

v. [1]*Bat.*—[2]*Ut.*—*Aracan.*

[1]**Atàc** (plur. *atacurĭ*), s. n.; attaque, assaut. N a v a l a. Italianul a t t a c c o, francesul a t t a q u e, introdus în literatura română în epoca fanariotică.

Beldiman, Tragod. v. 3021:

Și eĭ aveau a lor verme ce'ĭ rodea neîncetat;
Acésta cred că pe dînșiĭ maĭ mult ĭ-aŭ îmbărbătat,
Căcĭ în câte-va *atacurĭ* ce afară aŭ făcut,
Sînt încredințat pré bine că Turcilor n'aŭ plăcut...

In graiul așa ḑicênd mitocănesc saŭ de mahală, pe care aŭ început a'l fotografiă unii scriitori, *atac* insemnéza „insulte, offense, affront". Așa la Caragiale, O nópte furtunósă, act. I sc. I: „Vaĭ de mine! jupân Dumitrache, adică, gândescĭ că am vrut pentru ca să'ți fac un *atac*?..."

v. [2]*Atac.*—*Asalt.*—*Năvală.*

[2]**Atàc** (*atacat*, *atacare*), vb.; attaquer. Galicism intrat în literatură sub Fanarioți.

Costachi Negruzzi, O alergare de caĭ, II: „Simțirea nenorocirii luĭ, mustrarea cugetuluĭ, pomenirea pècatuluĭ seŭ, ĭ-aŭ *atacat* sănătatea, și în vîrstă de 35 anĭ aștéptă și doresce mórtea ca o fericire..."

v. [1]*Atac.*

[3]**Atàc**, s. n.; chambre à coucher, Forma maĭ obicinuită este ĭ e t a c saŭ ĭatac = tur. y a t a k „couchette".

Ianache Văcărescu, 1794 (Papiŭ, Monum. II p. 300): „La Avgust 2 s'aŭ făcut mare sfat la *atacul* pré-înaltuluĭ vezir, la care sfat am fost chemat și eŭ..."

v. *Iatac.*

[1]**Atàc** (**mĕ-**), vb.; t. de Méd. popul.: devenir phthisique. M ĕ o f t i c e z. C a p è t o f t i c ă. Se ḑice tot-d'a-una reflexiv: m'am *atacat*, s'a *atacat*, și maĭ ales adjectival: sînt a t a c a t, e a t a c a t. Cuvîntul nu se aude pe la țéră, ci numaĭ în orașe, fiind—credem noĭ—o tărḑiă formațiune prin etimologiă poporană din o f t i c a t, saŭ maĭ bine din e t i c a t = franc. étique (gr. ἑκτικός). Adjectivul a t a c a t o dată plăsmuit, se va fi născut apoĭ analogicesce verbul: mĕ *atac*, și chiar substantivul a t a c „phthisie", ba încă la Dr. Polysu: „*atac* d e a p o p l e x i ă = Schlag-

flussanfall, *atac* de friguri=Fieberanfall".

v. *Oftică*.

[5]**Atàc,** s. n.; t. de Méd. popul.: phthisie. — v. [4]*Atac*.

[1]**Atacàt, -ă,** adj.; attaqué, insulté, affronté. — v. [2]*Atac*.

[2]**Atacàt, -ă,** adj.; phthisique, poitrinaire. — v. [1]*Atac*.

Atagàn. — v. *Iatagan*.

Atàe. — v. *Hatae*.

Atamàn (pl. *atamani*), s. m.; chef des Cosaques. Termen căzăcesc, remas numaĭ în cronice.

Miron Costin, Letop. I p. 296: „câte trebuĭa la o nuntă domnéscă, nimică n'aŭ lipsit, şi după câte-va săptămâni ce au şezut Timuş aicea în Iaşi cu asauliĭ, polcovniciĭ şi *atamanii* săĭ..."

v. *Asaul*.

Atàre, pron. indéterm.; quidam, un tel, certain. Triplet etimologic cu acătare şi cutare, tóte derivate din latinul vulgar eccu'talem, de unde şi italianul cotale alăturĭ cu spaniolul atal. In macedo-româna s'a maĭ păstrat urma guturaleĭ, dicêndu-se *ahtare*. La Costachi Stamati, Muza I p. 526, *atare* este explicat prin aşa fel. La Ţichindél, Fabule 1814 p. 347, ne întimpină şi pluralul *atarĭ*: „Nicĭ a oamenilor celor ce nu ştiu carte dezvinoţăţiia nu are loc, cariĭ fură şi alte blăstămăţiĭ fac zicând: că Dumnezeu le va erta, că nu ştiu carte... Dar dacă *atariĭ* zic că din neştiinţă fură, pentru ce nu fură zioa şi înainté oamenilor?.."

Acest cuvînt e fórte des în Palia din 1582 (ap. Ciparĭu, Analecte p. 67—71), Exod. XXI, XXII, unde el funcţionéză maĭ mult ca un articol indefinit, căruĭa nu'ĭ corespunde nemic în context:

Să *atare* bărbaţi unulŭ cu alaltŭ se vorŭ stădi, şi unulŭ va lovì pre alaltŭ...

Să *atare* bărbaţi se vorŭ sfădi, şi va vătâma vr'unulŭ dentre ei muĭare tăroasă...

Să va împunge boul pre *atare* bărbat au muĭare...

Să neştine *atare* groapâ deschide au sapâ groapâ...

Să *atare* bou împunge-va pre boul altui om...

Să neştine da'şi va banii la priĭatniculŭ său a ţiné sau *atare* vase...

Să neştine va cére dela vecinulŭ său *atare* dobitocŭ, şi acela se va vătâma sau va muri....

Să neştine va amăgi *atare* vergură, caré încâ n'arâ fi obrocitâ...

Si autem jurgati fuerint duo viri, et percusserint proximum...

Sin autem rixentur duo viri, et percusserint mulierem in utero habentem...

Sin autem cornu percusserit taurus virum aut mulierem...

Si quis autem aperuerit lacum aut exciderit lacum...

Sin autem cornu percusserit alicujus taurus taurum proximi...

Si quis dederit proximo argentum aut vasa...

Si quis vero petierit a proximo [quodcumque pecus], et contritum vel mortuum fuerit...

Si quis auetm deceperit virginem non desponsatam...

E maĭ cu deosebire interesant următorul pasagĭu, în care *atare* figurézâ lîngă cutare: „Să neştine pre altulŭ va vădi pentru *atare* lucru strâmbŭ, săva bou fie, săva asinŭ, săva oae, săva veşmânt. săva ce acéĭa ce au peritŭ, şi acesta va dzice cum la cutarele ĭaste, amândurorŭ légĭa înainté

dzeilorŭ să mérgă...“, din care resultă că *atare* este mai nedeterminat decât cutare.

v. *Ac. — Acătare. — Atâl. — Cutare.*

Atăgârţ s. **atăgărţéz** *(atăgârţat, atăgărţare)*, vb.; suspendre, attacher. Sinonim cu atîrn. Acăţ ce-va de sus în jos. Spîndur un lucru. Cuvînt poporan ŭtat în vocabulare. Deriva prin prepositionalul *a* (=ad) din tăgârţă „traistă în care călătorii pe jos pun merinde saŭ necesarele unelte la o meseriă óre-care“ (Costinescu).

P. Ispirescu, Dicĕtorĭ (Tocil., Rev. 1884 t. I p. 151):

> Tóta vara la ogor
> Şi érna cu tăgârţa la obor.

Tăgârţa fiind atîrnată la umĕr saŭ pe spate, de aci formaţiunea unuĭ verb cu sensul general de atîrnare.

v. *Atăgărţat. — Atîrn. — Tăgârţă.*

Atăgărţáre, s. f.; l'infin. d'atăgârţ pris comme substantif: action de suspendre. Acăţare de sus în jos.

v. *Atăgârţ. — Atăgărţat.*

Atăgărţát, -ă, adj.; le part. passé d'atăgârţ pris comme adjectif: suspendu. Atîrnat. Acăţat de sus în jos.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Că Dumneḑeŭ are douo scărĭ cu câte un cap vârît în pământ şi cu altu *atăgârţate* d'al şaptilea cer, şi pĕ una suĭe pe rumân, iar p'alta ’i dă drumu dĕ vale...“

v. *Atăgârţ.*

Atârn
Atărnáre
Atărnát
Atărnáţĭ
Atărnătóre — v. *Atîrn* etc.

¹Atât, adv. şi adj.; tant, autant, en telle quantité. O deosebire rigurósă între adverbul *atât* şi adjectivul *atât* e şi mai anevoiósă românesce de cum era latinesce aceea dintre adverbul „tantum“ şi adjectivul „tantus“, mai ales când acesta din urmă se punea la neutru. De aceea nu este de mirare, dacă Laurian şi Maxim, a cărora definiţiune o reproducem aci întrégă, amestecă la un loc ambele funcţiunĭ, făcênd pe *atât* numaĭ adjectiv: „Adjectivul acesta cantitativ admite şi suffixul *a* (v. ⁵*A*), atât în singular: *atâta*, cât şi în plural: *atâţĭa*, *atâtea*, *atâtora*; şi e de însemnat că admite acésta chiar şi când substantivul urmézĕ immediat, însă numaĭ în nominativ: *atâţĭa* ómenĭ, *atâtea* muĭerĭ, nu şi în genitiv, unde se dice numaĭ: *atâtor* ómenĭ, *atâtor* muĭerĭ. Vorba acésta rĕspunde la interogativul cât şi se construe în acelaşĭ mod: cât pământ aĭ? *atâta*; câtă apă curge pe rĭŭ? *atâta*; câţĭ ómenĭ sînt în casă? *atâţĭa*; câte vite aveţĭ? *atâtea*; câtor ómenĭ aţĭ făcut bine? *atâtora*; de câte orĭ aţĭ jurat? de *atâte* orĭ; cât de mare e numĕrul militarilor înarmaţĭ? *atât* de mare; cu câţĭ vĕ îndestulaţĭ? cu *atâţĭa*; la câţĭ aţĭ putut face bine? la *atâţĭa*; *atât* noĭ cât şi voĭ perdem timpul îndeşert...“ Orĭ-cât de greŭ însă ar fi de a despărţi funcţiunea adverbială a luĭ *atât* de cea adjectivală, în unele casurĭ totuşĭ cea de ’ntâĭu este pré-învederată, bună-óră în ultimul din exemplele aduse de Laurian şi Maxim: „*atât* noĭ cât şi voĭ...“, unde *atât*, ca şi corelativul cât, nu pot fi decât adverbĭ. Din punctul de vedere specific românesc, se póte dice că *atât* este maĭ mult adverb decât adjectiv, saŭ că este chiar un adverb care câte o dată se adjectivézĕ, căcĭ emfaticul *-a* nu se acaţă la noĭ niciŏ dată la adjectivĭĭ propriŭ dişĭ, ci nu-

mai la adverbĭ şi la elemente pronominale. Acéstă lămurire fiind dată din capul loculuĭ, vom puté urmări maĭ jos pe *atât* în ambele sale funcţiunĭ împreunate; rĕmâne sub-înţeles, neapĕrat, că el este un curat adverb de câte orĭ ne apare ca nedeclinabil.

Respundênd la întrebarea c â t, *atât* devine une-orĭ sinonim cu a ş a, care funcţionézĕ şi el ca adverb şi ca adjectiv tot-o-dată.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Sept. 6, f. 9 a: „a ş ĭ a 'ĭ era portulŭ, *atâta* 'ĭ era sculele, ĭară mâncarĭa sâmbăta şi dumeneca nafora numaĭ...“

In corelaţiunea *atât*—c â t, ambiĭ se pot întrebuinţa singurĭ, saŭ îşĭ asociază diferite prepositiunĭ: c u, p r e, î n t r u.

Intrebuinţare neprepositională:

Proverbĭ (Ispirescu în Tocil. Rev. 1882, t. I p. 235):

„*Atâta* pagubă cât şi dobândă.“

„*Atât* făina cât şi aluatul, tot cu împrumutare.“

Alexandri, Rusaliile, sc. 11:

„Răsvrătescu.—Nu?.. se vede că nu sciĭ cine sînt şi ce pot eŭ?

„Galuscus.—D-tă?.. eştĭ domnul Răsvrătescu; *atâta* t o t ş i l a d a 'n p o d...“

Blăstem poporan: „Câţĭ perĭ în podu palmeĭ, *atâta* blagă în casa luĭ!“ (Pr. Ioch. Iliescu, Vâlcea, c. Recea).

Exclamaţiunea: „*atâta* e de mine!= actum est de me!“ (Lex. Bud.).

Idiotismul: „*atâta* îĭ e după vînat, după joc etc. = die Jagd, der Tanz ist sein Leben“ (Dr. Polysu).

Descântec „de viermĭ“ din Ialomiţa:

Câţĭ popĭ în raĭu,
Atâţĭ vĭermĭ în bubă...
(E. Bălténu, Lumina 1886 p. 377)

Urare cu plugul:

Câte pae sus pe casă
Atâţia galbenĭ pe masă;
Câţĭ cărbunĭ în cel cuptorĭ,
Atâţĭ mândri gonitorĭ;
Câte fire în manta,
Atâte vacĭ a fĕta...
(Alex., Poes. pop. 2. 63).

Atât fără prepositiune póte să respundă luĭ c â t cu prepositiune, şi vice-versa.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „c u c ă t ŭ omulŭ deîn nafară bolĕşte şi e în neputinţe, *atâta* elŭ deîn lăuntru se înnoĭaşte şi se vindecă de păcate...“

Cantemir, Chron. I p. XXXVI: „nu *atâta* copilăréşte p r e c â t blăstămătéşte...“

Costachi Negruzzi, Scrisoarea XXVI: „Jicniceriul Simeon Durac e un bătrân p r e *atât* de vesel c â t şi nesupĕrăcios...“

Intrebuinţare prepositională:

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 31: „cu c ă t u 'i mai mare şi mai înaltă destoniciĭa lui Dumnedzău de neputinţa omului, cu *atâta* ĭaste mai greu a plâti...“

Miron Costin, Letop. I p. 296: „munţiĭ ceĭ înalţĭ şi malurile cele înalte, când se năruesc de vr'o parte, p r e c ă t sănt maĭ nalţĭ, p r e *atâta* şi durăt fac maĭ mare când se pornesc...“

Constantin Brâncovén (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „şi p r e c â t vor jura ei că are boĭarinul domniĭ-méle Radu Golescu vel Comis moşie acolo, p r e *atâta* să ţie...“

Beldiman, Tragod. v. 125:

Jăcuesc, pradă, omóră, mărfurile împărţesc.
Şi cu cât privesc folosul, cu *atâta* se îuţesc...

Costachi Negruzzi, Toderică: „Focul îndată s'a aprins şi a împlut de pară şi de fum î n t r ' *atâta* cuptorul, î n c â t Morţiĭ îĭ veniă să 'şĭ dee duhul...“

Alexandri, Istoria unuĭ galben: „C u c â t gĭubéoa e maĭ ferfelită, c u *atât* Ţiganul e maĭ fudul...“

In loc de cât, *atât* póte fi pus în correlaţiune cu de: „*atât*—de“, saŭ cu că: „*atât*—că“, bună-óră:

Ureche, Letop. I p. 106: „*atâta* urăciune stătu între amândoă besericile de nu se potŭ vedére cu dragoste, ce una pre alta hulésce şi defaimă...“

Balada „Mihu Copilul“:

Un cântec duios,
Atât de frumos
Munţii că resun,
Şoimii se adun,
Codrii se trezesc,
Frundele şoptesc...

Exprimênd tot-d'a-una o noţiune cantitativă, fie ca adverb, fie ca adjectiv, *atât* însemnéză, ca latinul „tantus“ saŭ „tantum“, une-orĭ pré-mult, alte-orĭ pré-puţin.

Cu sensul de pré-mult:

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 18 b: „de ĭaste *atâta* bucurie numai de un păcătosŭ ce să pocăĭaşte, darâ cândŭ s'are pocăi mulţi ce bucurie vâ pare c'are face...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 68 b:

Ni'ĭ obrazul negru de-*atâta* ocară
Ce ne bate 'n faţă den dzâ până 'n sară...

Zilot, Cron. p. 4:

Adame, dar nu'ţĭ ajunse un raiŭ d'*atâta* rod plin?
Nu'ţĭ ajunse, o făptură, numaĭ tu a'ĭ fi stăpân?...

Gr. Alexandrescu, „Buchetul“:

O singură frunză acum maĭ plutesce;
Ea plânge *atâţia* tovarăşĭ de florĭ;
Străină, uĭtată, de ce maĭ trăesce?...

Cu acest sens de pré-mult *atât* e fórte des în jurăminte poporane: *atâta* reŭ, *atâta* bine etc.

Jipescu, Opincaru p. 31: „Fă, cuscruleţ, cum te 'ndemnaĭ eŭ, şi dĕ ţĭ-o hi răŭ aşa, *atâta* răŭ să'mĭ cadă pĕ casa mea, pĕ mine or pĕ odrasla mea, na!...“

„Cu *atât* maĭ vîrtos = d'autant plus“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 96 b: „cu cât să mulţiaşte iscuşeniia, cu *atâta* maĭ vărtos să ne nevoim cu ruga şi cu bunătăţile...“

Cu acelaşĭ sens de pré-mult, figuréză *atât* în idiotismul: „*atâta* amar de“ saŭ „*atâta* mar de“.

Vrancea, Sultănica p. 92: „Eştĭ prima făptură, pe care 'mĭ maĭ resuflaĭ chinul din mine, d'*atâta* mar' de vreme...“

I. Créngă, Povestea porculuĭ (Serieĭ I p. 94): „Şi în sfîrşit, după *atâta* amar de trudă şi primejdiĭ, cu mare ce aŭ isbutit să ajungă la gura uneĭ peşterĭ. Aicĭ călătórea s'a suit érăşĭ pe aripile cĭocărlanuluĭ, din care abia maĭ putea fălfăi, şi el şĭ-a dat drumul cu dînsa pe-o altă lume, unde era un raiu şi nu altă ce-va. — Iaca mănăstirea de Tămâe! dise cĭocărlanul. Acolea se află Fĕt-frumos, pe care 'l cauţĭ tu de *atât* amar de vreme...“

O altă construcţiune cu acelaşĭ înţeles la Ureche, Letop. I p. 96: „de multe ori omul insuşi céle ce véde cu ochiĭ săi nu poate să le pue pe rând, şi multe zmintéşte, şi au spune mai multe au mai puţine; dar céle de demult şi răsuflate de *atâta* vrémi de ani!..“

v. 5 *Amar*.

E interesant un alt idiotism: „*atâta* om=forte mulţĭ ómenĭ“ la Ion Neculce, Letop. II p. 379: „Hatmanul văzând că se apucă de gălcévă, aŭ şi rădicat ţinutul Hotinuluĭ şi a Cernăuţilor şi ĭ-aŭ strins pe toţĭ la un loc; ĭar Leşiĭ văzând că s'aŭ strins *atâta* om, căzut'aŭ cu rugăminte la Hatmanul...“

v. *Omet*.

Pentru a exprime noţiunea nu de o

mulțime grămădită la un loc, ci de un lung șir urmând unul după altul, se întrebuințéză pluralul reduplicat: *„atâți și atâți“* saŭ: *„atâte și atâte.“*

Cantemir, Chron. II p. 38: „așé dela sine a *atâțé* și a *atâțé* scriitorî credință lepădând...“

Țichindél, Fabule 1814 p. 18: „baba Brândușe, vrăjitoaré cé bătrână, precum și baba Fruga, vestita descântătoare, spuné *atâté* și *atâté* moduri de spaĭme, cât cutremur mare te lové când le ascultaĭ...“

Același, p. 367: „Nu te ținé așa măréță cu cântaré ta, au zis prăsăroĭul cătră priveghitóre, căcî eŭ pot ție arăta *atâța* și *atâța* cariî și pre mine toată zioa cu așa bucurie mă ascultă ca ´și pre tine...“

Samuil Clain, Invățăturî (Blaj, 1784 p. 13): „Auzimŭ și cetimŭ de Patriarșiî cei din légé véche, că au trăit *atâța* și *atâța* anî...“

Alt ce-va este repetițiunea anaforică: *atât—atât*, care póte să însemneze și mult și puțin, după împrejurărî; de exemplu mult la Samuil Clain p. 7: „*atâta* s'au ostenitŭ, *atâta* s'au muncitŭ, *atâté* nevoĭ au răbdatŭ...“, dar puțin la Costachi Negruzzi, Scrisórea XIII: „Îl întrebaĭ: de unde este? Nu sciŭ, respundea; sciŭ numaĭ că mama când m'a lăut mĭ-a dis: Niță, dragul meŭ! să cumperĭ lumînările și să le împarți pe la bisericele. *Atâta* sciŭ, *atâta* fac...“

Cu sensul de pré-puțin:

1. Créngă, Povestea porculuĭ (Scrierî I p. 73): „un bordeĭu ca vaĭ de el, niște țóle rupte, așternute pe lăițî, și *atâta* era tot...“

Proverb:

Atât de trébă este,
Numaĭ jujeŭ îĭ lipsesce.

(Tocil. Rev. 1882 p. 235)

Balada „Codrénul“:

Aleleĭ, tâlharî păgânî!
Cum o să vĕ daŭ la cânî,
Că de-*atâta* sînteți buni!..

Cu acest sens însă *atât* se construesce maĭ bine cu elemente carî determină puținătatea: *atâta* numaĭ, decât *atâta*.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXII: „*Atâta* numaĭ că marfa luĭ e marfă ce nu aduce pagubă; ce nu se vinde, se mănâncă...“

Costachi Stamati, Muza I p. 103:

Și nicĭ eŭ să spuĭu nu pot
Cât de frumósă era,
Decât *atâta* vĕ ḑic
Că aĭ eĭ galbenĭ zulufĭ
Pe la tâmple împletițî
In cosițe mărunțel
Cu găitane de fir,
Era.....

v. *Decât. — Numaĭ.*

In locuțiunea poporană: „a se mulțumi pe *atât*“, „a se lăsa pe *atât*“, saŭ „a se lăsa cu *atât*“, *atât* însemnézâ: mult, dar nu de ajuns.

Zilot, Cron., p. 113: „priimițî fiind dela Mateiu-Vodă încóce, maĭ virtos némul Cantacuzinilor, pentru milostivire a se chivernisi aicĭ, încă și rudindu-se cu Româniĭ, eĭ nu s'aŭ mulțumit cu *atâta*, ci aŭ rîvnit și la Scaunul Domnieĭ...“

„Plugușorul“ din Dobrogea:

Ist domn bun
Vasile jupân
Cu *atât* nu se lăsa,
Și degrabă apuca
In sat la Cegaĭ
Ș'aduse opt caĭ...

maĭ jos:

Cu-*atâta* nu se lăsa,
Ci la turmă se ducea,
Noĕ sacĭ luă vărgați
Dela noĕ turme fapți...

(Burada, Călĕt. p. 32).

Balada „Sócra şi nora“:

Bine măre c'o 'ngrijïa,
Bine măre c'o hrănïa:
Cu cojiţe de mălaĭ
Uscate de nouĕ aĭ,
Cu apşóra ploilor
Tot din tróca boilor;
Dar p'*atât* nu se lăsa,
Ci din gur'o tot certa...
(G. D. T., Poes. pop. 623)

Balada „Doïcilă“:

Satul măre ï-a tot dat
De prânḑit şi de cinat
Nouĕ cuptóre de pâïnĭ,
Nouĕ buţĭ pline cu vin
Şi bătlage cu rachiŭ
Ca să aïbă âl deliŭ,
Deliul Tătaruluĭ
Din fundul Bucéguluĭ.
Dar p'*atât* nu se lăsa,
Ce fétă pe drum vedea,
Cu privirea mĭ-o ochïa...
(Ibid. 578)

Balada „Gheorghelaş“:

Dar p'*atât* nu te-aĭ lăsat
Pînă nu m'aĭ însurat
Cu-o nepótă ce mĭ-aĭ dat...
. . . . . .
Nicĭ p'*atât* nu te-aĭ lăsat,
Ci când fuse la'nsurat,
Atuncĭ tu m'aĭ cununat...
. . . . . .
Nicĭ p'*atât* nu te lăsaĭ,
Bănişoriĭ că 'mĭ luaĭ,
Cu mirésa că 'mĭ plecaĭ...
(Ib. 598)

v. *Cu.* — *Las.* — *Pe.*

Ca particularitate fonetică, vom menţiona forma *atiţĭa* şi *atite* la mitropolitul Varlam, 1643, I, f. 320 b: „aşé şi pre acestŭ cucon înaintĭa a *atitĭa* năroḑe învise'lŭ...“, saŭ tot acolo f. 25 a: „*atiţé* ai fu viĭa acéĭa nice tăĭată, nice săpată...“ De asemenea la mitropolitul Dosofteĭu, Liturgiar 1683 f. 97 a: „cine m'ar scula, pre un într'*atitĭa* rĭale ca acĭastĭa şi 'ntr'*atitĭa* căḑzut păcate?..„ ; şi maĭ jos, f. 118 b: „dară noĭ, într'*atitĭa* ce sântem dăruiţ, ca neşte pizmaş ne pusăm...“

Atât nu vine din latinul a d - t a n - t u m, după cum se crede generalmente, ci din rusticul e c c u - t a n t u m, de unde şi italianul c o t a n t o. E curios că şi Miklosich (Lautl. I p. 22) admite derivaţiunea din a d - t a n t u m, deşi cunósce formele guturale macedo-române: *ahât*, *ahâta*, *ahântu*, *ahânţi*, în carĭ a h- se explică numaĭ prin e c c u-. In *atât*, e c c u- s'a redus la *a-* întocmaĭ ca în „aşa=eccu-sic“, în „atare=cutare=eccu-talem“, în „aist=acest=ecc'istum“ etc. Pe când românul *atât* =*ahtânt* se trage din e c c u - t a n t u m, francesul „autant“ vine din „aliud-tantum“, ĭar italianul „altrettanto“ din „alterum-tantum“, treĭ formaţiunĭ de o potrivă latine vulgare.

v. [3]*Ac.* — *Acătare.* — *Ătătând.* — *Ătătică.* — *Ătătuţ.*

[2]**Atât,** s. n.; quantum, somme déterminée. Românesce nu se póte ḑice „un c â t“, ci numaĭ „un *atât*“, când e vorba de o câtime hotărîtă de banĭ saŭ de alte lucruri.

Caragea, Legĭuire 1818 p. 31: „Dobândă să zice un *atât* ce după tocmélă dă datornicul împrumutătoriuluĭ său...“

Ibid. p. 37: „Tovărăşiïa ĭaste un felĭu de obştire şi să zice când doĭ inşĭ sau maĭ mulţĭ, tocmindu-se, vor pune toţĭ câte *atât*, cu care să neguţătoresc împreună...“

v. *Atât.* — *Câtime.*

Atâta. — v. *Atât.*

Atătică, adv. et adj.; tantet, tantinet, aussi peu. Deminutiv din a t â t prin sufixul - i c. Îşĭ acaţă maĭ tot-d'auna pe emfaticul *-a*: *atătica.*

Ca adjectiv: „eraĭ numaĭ *atătica*, nu

mai mare, când te-am cunoscut întâia dată".

Alexandri, Pétra din casă, sc. 10: „Par'că nu'mĭ vine a crede că'ĭ ea, cucónă Zamfiră. Dintr'*atătica*, s'a făcut coşcogè fătoĭu!.."

Ca adverb, la Caragĭale, O nópte furtunósă, act. II, sc. 1: „cum m'a făcut Dumneḑeŭ pe mine, nu 'ĭ trec muĭeriĭ nicĭ *atătica* din al meŭ..."

v. *Atât.* — *Atătuţ.* — *-ic.*

Atătica. — v. *Atătică.*

Atătùţ, adv. et adj.; tantet, tantinet, aussi peu. Sinonim cu a t ă t i c ă. Derivă din a t â t prin sufixul deminitival -u ţ, fără a avé nicĭ o trebuinţă de un prototip latin t a n t u c e u m (Cihac). Se întrebuinţéză mai adesea cu emfaticul -a: *atătuţa*. Lexicon Budan: „*atătuţ* saŭ *atătuţa*, so klein, so wenig, so winzig".

v. *Atât.* — *Atătică.* — *-uţ.*

Atătùţa. — v. *Atătuţ.*

Atătând, adv.; encore autant. I n c ă p e a t â t. Un arcaisn preţios, care ne întimpină în Palia din 1582, Exod. XVI, 5:

...a şasé dzi ĭară gătéscâ-se cum de doa ori *atătând* să aducă lăutru de cum într'alte dzile adunase...

...erit in die sexto, et parabunt quodcumque intulerint: et erit duplum quod colligerint per diem in die...

Canonicul Cipar (Analecte p. 65) explică pe acest *atătând* prin „a l t e r o t a n t u m"; dar: 1) latinul „alter" devine românesce „alt", fără a perde vre o dată pe *l*; 2) latinul „tantum", chĭar dacă ar conserva pe *n*, totuşi n'ar preface pe *t* în *d*. Ş'apoĭ de ce óre să alergâm la a l t e r o t a n t u m, de tot imposibil sub raportul fonetic, pe când latina ne dă cu acelaşi sens adverbul t a n t u n d e m, de unde se nasce românesce d'a-dreptul t ă t â n d? Simplul a t â t, după cum am vĕdut la locul seŭ, represintând pe e c c u ' t a n t u m, compusul *atătând* este e c c u ' t a n t u n d e m.

v. *Atât.* — *Tând.*

-àtec, -àtecă, suffixe servant à former des adjectifs, rarement des substantifs, dont le sens est généralement un peu péjoratif. Derivă din latinul -à t i c u s, sufix compus din participialul -at- şi deminutivalul -ic-, exprimênd o noţiune mai mult saŭ mai puţin pejorativă, astfel că „volaticus" este mai reŭ decât „volatilis" saŭ „volucer", „silvaticus" mai reŭ decât „silvestris", „fanaticus", „lunaticus" etc. Românesce *-atec* rare-orĭ se acaţă la tulpine ne-latine, bună-óră: p r o s t a t e c, p o s n a t e c, p ă l ă v a t e c, s p ă n a t e c. Mai tot-d'a-una cuvîntul e luat întreg din lătinesce, saŭ cel puţin sufixul *-atec* se asociază cu elemente latine nominale: s e l b a t e c, l u n a t e c, u m b r a t e c, m o l a t e c, v î n t u r a t e c, t o m n a t e c, v ĕ r a t e c, ĭ e r n a t e c, b ă t r ă n a t e c, s u r d a t e c, r o ş i a t e c, n e b u n a t e c, f l u t u r a t e c saŭ f l u ş t u r a t e c, m u ĭ e r a t e c, î n d e m ă n a t e c stc. Sufix adjectival, numai prin excepţiune *-atec* formézâ une-orĭ substantivĭ, de ex. ĭ e r n a t e c, care presupune însă pe latinul neutru -à t i c u m: „hibernaticum =fr. hivernage"; ĭar de aci, prin analogiă, dintr'o tulpină slavică: j e r a t e c. O formaţiune de asemenea analogică este b u r a t e c în loc de „brótec=brotăcel", ca şi când s'ar trage din „bură", pe când în realitate cuvîntul „brotac" este înrudit cu vechiul grec *βάτραχος*.

Doĕ vorbe cu sufixul *-atec* merită o deosebită atenţiune.

Moldovenesce strulubatec saŭ sturlubatec, alăturĭ cu formele „strulubat“ saŭ „sturlubat“, însemnéză „écervelé“. Cihac (II p. 377) îl trage din paleo-slavicul „strêla=săgétă“, fără a'şĭ da ostenéla de a explica sufixul. Este învederat că acest sufix s'a acăţat la sturlub prin analogiă cu selbatec saŭ cu nebunatec, cuvinte avênd un înţeles apropiat de strulubatec. Dar tulpina vorbeĭ să fie óre „strêla=săgétă“? Maĭ întâĭu, sub raportul sensuluĭ, ce are a face sturlubatec cu noţiunea de „săgétă“? Un „săgetatec“ ar însemna pe cine-va ĭute, energic, mergênd drept la ţintă, ĭar nicĭ de cum pe un om neastîmpĕrat. Apoĭ, sub raportul morfologic, Românul nu putea asocia pe *-atec* cu vorba slavică „strêla“, de óră-ce acéstă vorbă n'a trecut de loc în limba românéscă. In fine, sub raportul fonetic, din „strêla“ ar trebui să fie „strălatec“; ce să facem dară cu elementul constitutiv *-b-*, care figuréză în tóte variantele cuvîntuluĭ? Sturlubatec, cu metatesa luĭ *l* ca în „culbec“ din vechĭul „cubelc“, nu este decât tulburatec. In latina vulgară aceĭaşĭ noţiune se exprima prin „turbaticus“ (Du Cange), acăţându-se sufixul -aticus la „turbo“. Din amplificatul „turbulo“, de unde al nostru „tulbur“ şi francesul „trouble“, trebuĭa să resulte prin aceĭaşĭ sufixaţiune adjectivul „turbulaticus“. Lîngă „turbo“ există o formă maĭ energică „exturbo“; prin urmare, lîngă „turbulo“ — „exturbulo“, ĭar de aci — exturbulaticus, românesce stulburatec. Varianturile strulubat saŭ sturlubat în loc de stulburat vin apoĭ din forma participială exturbulatus.

Este şi maĭ interesantă vorba zănatec. Cihac (II p. 713) o traduce prin „lunatique“ şi o trage din grecul σεληνιακός, de unde orĭ-cine vede că s'ar fi putut nasce „selenéc“, fie „seneléc“, fie „seĭac“, dar numaĭ zănatec—nu. In privinţa sensuluĭ, zănatec nu este tocmaĭ „lunatec“, de óră-ce chĭar în proverbul din Anton Pann (II, 142) citat de Cihac:

E nebună, lunatică,
Umblă ca o zănatică...

se stabilesce o deosebire de nuanţă între „zănatec“ — „nebun“ — „lunatec“, o nuanţă pe care Pann o maĭ lămuresce prin următórele doŭ versurĭ:

De rea, câmpiĭ nu o 'ncap,
Îşĭ ĭea pólele în cap...

Nuanţa propriă luĭ zănatec reĭese şi maĭ bine din cel-lalt pasagĭu din Anton Pann (Moş-Albu, II p. 38), citat trunchĭat de către Cihac, dar care în întregime sună aşa:

Dacă amîndoĭ sînt óraşĭ zănatecĭ, năbădăioşĭ,
Se bat apoĭ ca nebunĭĭ şi trăesc tot mânioşĭ...

De aci se vede că un zănatec n'are conscinţă de ce face, ca şi lunatecul, dar pe când acesta din urmă e liniştit, cel de 'ntâĭu ne apare, din contra, năbădăios, zurbagiŭ, bătăuş. Eĭ bine, acest zănatec este pe de 'ntregul, din punct în punct, latinul dianaticus, nu teoreticesce restabilit, ci existinte într'un text fórte preţios, o predică a episcopuluĭ italian Maxim din secolul V, şi anume: „Cum maturius vigilaveris et videris saucium vino rusticum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut Dianaticus aut aruspex est; insanum enim numen insanum solet habere pontificem: talis enim sacerdos parat se vino ad plagas Deae suae, ut dum est ebrius, poenam suam miser iste non sentiat.—Nam ut paulisper describamus habitum vatis hujusce, est ei

adulterinis criniculis hirsutum caput, nuda habens pectora, pallio crura semicincta, et more gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore pejor est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur“ (Muratori, Anecd. Lat. IV p. 99—100). Zănatec dară, adecă dianaticus, era la vechiĭ Romanĭ un individ care, pretinḑênd a serba pe ḑeiţa Diana, se schimonosïa la faţă, se despoïa la pele şi, îmbĕtându-se, învĕrtïa în mână o armă şi se lovïa pe sine însuşĭ. Păstrarea acestuĭ termen mitologic la Românĭ, şi póte numaĭ la Românĭ din tóte popórele neo-latine, este de o mare însemnătate.

v. *-at.* — *-ic.* — *Cosângénă.* — *Sânziană.*

A-timp, adv.; à temps, juste à temps, au moment opportun. Tocmaĭ la timp, nu înainte şi nu maĭ tărḑiĭ.

Mitropolitul Dosofteiŭ, Paremiar 1683, f. 23 a (Esai. VIII, 22):

...şi nu va răspunde cela ce'ĭ în strâmtoare pănâ *atimpŭ*...	...et non deficiet qui in angustia fuerit usque ad tempus...

Peste Carpaţĭ, anume la Moţĭ, cuvîntul se întrebuinţéză pînă astăḑĭ, dar cu sensul concretisat de anul viitor.

Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ, p. 124: „O fată mare din ţinutul Moţilor, dacă voesce să scie că se va mărita în cursul anuluĭ saŭ peste unul orĭ doĭ anĭ, merge la coteţul rîmătorilor şi ḑice cu glas tare: huĭ estimp; huĭ *atimp*; huĭ dincolo de *atimp*...“

v. [12]*A* (p. 39). — *Estimp.* — *Timp.*

Ating *(atins, atingere)*, vb.; atteindre, toucher. Latinul attingo, trecut în maĭ tóte limbile romanice (Cihac). Ajung pînă la ce-va, astfel că-l pipăesc în trécĕt saŭ îl lovesc încetişor, îl mişc puţin. Noţiunea fundamentală este acea de ajung, de unde se desvoltă apoĭ cele-lalte. Pipăesc, lovesc, mişc sînt sinonimĭ cu *ating* numaĭ întru cât acţiunea cuprinsă în aceştĭ verbĭ este fórte uşóră, abia simţită, aprópe immaterială. Se întebuinţéză sub forma activă şi sub cea reflexivă, une-orĭ fără deosebire de nuanţă logică, ci numaĭ de construcţiune: *ating* lucrul cutare, mĕ *ating* de lucrul cutare. Aşa, bună-óră, pasagĭul din Psaltire, CIV: „nolite tangere christos meos“ este tradus la:

Silvestru 1651: Nu *atingereţi* pre unşii mieĭ...	Dosofteŭ, 1680: Nu vâ *atingereţ* de hristoşiĭ mieĭ...

I. Activul *ating*.

a) în sfera materială.

Gheorgachi Logofĕtul, Letop. III, p. 299: „apoĭ întinde şi Domnul mâna la cupă, şi *atingând* degetele sale de o parte de pâne ce este în cupă, le *atinge* de buzele sale...“

Ating cu vîrful condeĭuluĭ, la Cantemir, Chron. II p. 199: „măcar cu vârful condeĭuluĭ, precum se zice, a *atinge*...“

Ibid. II, p. 362: „vom adaoge şi altele, carile din câţva scriitorĭ străinĭ avem culése, carile istoriciĭ noştri ceĭ maĭ vechĭ nicĭ cu vârful condeĭuluĭ nu le-au *atins* şi pănă astăz a lor noştri staŭ îngropate şi neştiute...“

A nu *atinge* pămîntul, când calul fuge în gónă mare.

I. Văcărescu, p. 336:

Na bacşiş! îl bat pe spete;
Iute! să te vĕḑ băeto!
Mânaţi! s'ajungem ca vîntul!
Nicĭ să *atingeţĭ* pămîntul...

Balada „Corbea“:

Pintenĭ roşuluĭ că da,
Sălta roşul şi sbura,

Maĭ ĭute ca pasărea,
Tot ca vîntul şi ca gândul
Fără s'*atingă* pămîntul...
(G. D. T., Poes. pop. 531).

Balada „Toma Alimos“:

Pînă Toma se ţinea,
Murgul măre şi sbura,
Şi sbura tocmaĭ ca vîntul
Fără s'*atingă* pămîntul...
(Ibid. 583).

Locuţiunea: „te *atinge* cu bumbac“ (Pann, III, 63)=„persifler légèrement, taquiner“.

Jurămînt poporan ironic:

Să nu *ating* luna
Cu mâna,
Nicĭ sórele
Cu picĭórele!
(L. M.).

Vrancea, Sultănica p. 239: „pe când vĕ născeaţĭ voĭ, eŭ însuram flăcăĭ, măritam fete, beam o butiă, luam o casă în spinare, *atingeam* cerul cu deştul...“

β) în sfera morală.

Cantemir, Chron. I, p. 13: „uniĭ dintre ceştĭ maĭ noĭ scriitorĭ, minté celor maĭ vechĭ a *atinge* poate fi neputând, într'alt chip aŭ socotit...“

Acelaşĭ, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 27): „şi ĭată că dintr'adunările voastre vrând-nevrând îmĭ caută a lipsi; însă oare-ce, ce rădăcina adevăruluĭ *atinge*, a grăi nu voĭu părăsi...“

I. Văcărescu, p. 15:

Apoĭ doru 'ĭ venĭa 'n minte,
Ea de jale se spărgea;
Nevorbind spunea cuvinte
Ce simţirea *atingea*...

Proverb:

Cu vorbe îmbolditóre
Îl *atinge* unde 'l dóre.
(Pann, I, 5).

Balada „Bogatul şi săracul“:

Dar săracul nu tăcea,
Cu cuvîntul îl tăĭa,
Cu vorba că'l *atingea*...
(G. D. T., Poes. pop. 297).

Balada „Corbea“:

Ştefan-vodă 'nţelegea
Unde baba 'l *atingea*,
Şi 'n gura mare 'ĭ ţicea:
— Babă slabă şi 'nfocată,
Dar la minte înţeléptă...
(Ibid. 519).

II. Reflexivul mĕ *ating*.

α) în sfera materială.

Construcţiunea cea obicĭnuită cere prepoziţiunea de.

Predica circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, p. 228): „acolo vare-ce veri simţi şi vare-ce veri auzi, totu ţi-e urâtŭ şi de totu te îngrozeşti, şi vare-ce veri *atinge* sau se va *atinge* de tine, de toate te vatămi...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 119 a: „o, vai de mene, dulce Isuse! cum mă voĭu *atinge* de trupulŭ tâu cel neputredŭ!..“

Pravila Moldov. 1646, f. 67 a: „Ranele unele sămtŭ de moarte, carile şi de nevoe sămtŭ îndemnătoare spre moarte, mai vrătos acéste rane ce să *atingă* de inimă sau de crierii capului...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1673. f. 6 b:

Urât'aĭ pre toţ făloşiĭ,
Şi veĭ pĭarde mincinoşiĭ
Şi de om ce varsă sînge
Ţi'ĭ grĕţă a te *atinge*...

Nic. Muste, Letop. III, p. 47: „scria Dimitraşco-vodă să nu se *atingă* nimo de Nicolaĭ Vodă nicĭ de oamenĭĭ luĭ...“

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Mitropolitul lăsase să'ĭ apuce mâna mahinalicesce, dar abia rumenele buzişóre a fetiţeĭ se *atinseră* de mâna

astă veştedă şi sbîrcită, el o trase ca şi când s'ar fi *atins* de un fer roşu..."

A. Pann, Prov. I, 140:

Joile pîn' la Rusalii eŭ nu m'am *atins* de fus,
Şi la Circovii Marinii mâna pe nimic n'am pus,
Cum şi alte ca aceste...

Ghicitórea despre „Corabia":

Am un lucru mare,
Suflet n'are,
Suflet duce,
De pămînt nu s'*atinge*...
(Bulgărescu, Ghicitorĭ p. 5).

Rare-orĭ m ĕ *ating* se construesce cu l a şi chiar cu c ă t r ă.

Moxa, 1620, p. 346: „şi se *atinse* ziditorĭul c ă t r â coastele lui şi luo osŭ de-i féce soţŭ..."

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Mart. 7 f. 23 a: „dzâsă părintele cătră Pavel: şedz la masâ, şi ĭa a-minte să nu te *atingi* l a bucate..."

Absolut, în locuţiunea poporană rimată: „Nu te *atinge* că te frige" (Ios. Lita, Transilv.).

β) în sfera morală.

A s e *atinge* d e = „ne pas laisser quelqu'un ou quelque chose tranquille", „attenter à".

Ion Neculce, Letop. II p. 230: „toate crăiile căte sănt creştineştĭ aŭ scris cărţĭ la Impăratul Turcesc şi la Vezirul, să dea pace Leşilor să nu se maĭ *atingă* de dănşiĭ, că apoĭ eĭ cu toţiĭ se vor scula asupra lor..."

Acelaşĭ, p. 332: „scriea Dimitraşco Vodă la Caĭmacamĭ să nu se *atingă* nime de cinstea luĭ Nicolaĭ-Vodă..."

Mateĭu Basaraba, Pravila 1652, I, p. 257: „tóte feliurile de greşale cu căte se *atinge* omul de besérică, toate acélé să chiamă ierosylii..."

Beldiman, Tragod. v. 157:

După ce averea tótă şi armele le-aŭ luat,
A s'*atinge* de viéţă, îĭ cruḍime, îĭ păcat...

A s e *atinge* d e = „concerner".

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 454: „că ĭute e şi răŭ păcatul şi foarte cumplit, că vătămaré lui se *atinge* şi de suflet şi de trup..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 310: „ĭată apostolii o noapte întrégă vănară şi nemică nu prinseră, ĭară îndată déca ascultară cuvântulŭ Domnului aruncară mréjĭa şi multŭ péste prinseră; *atinge*-să ačasta ispravă de cuvântulŭ Domnului ce dzice: cercaţi mainte împărăţiĭa lui Dumnedzău, ĭară acésté toate să vorŭ da voaâ, adecă şi hrana şi agonisita..."

Pravila Moldov. 1646, p. 130: „de'l va fi suduitŭ pre robŭ pentru vina lui şi nu să va *atinge* nemică de stăpân, atunce nu să va certa nice unul nice altul; după voĭa gĭudeţului stă acest lucru să legĭuĭască acĭa sudalmâ a robului: oare *atinge*-să de stăpânu-său, au nu să *atinge*..."

Donicĭ, Gânscile:

Dar unde de câştig saŭ pagubă s'*atinge*,
Nu numaĭ gânscele, şi omenirea plânge...

A s e *atinge* = „se sentir blessé, froissé".

Zilot, Cron. p. 111: „simţise (Caragea) că Pórta are socotélă a'l perde, şi pentru căcĭ jefuise ţéra fórte, dar maĭ mult căcĭ după arătarea faptelor sale fiind întrebat, silit aŭ fost de aŭ arătat Rosieĭ prin socotélă tótă luarea din téră, cum şi la darea la obrazele Ţarigraduluĭ, care dare fiind adevĕrată şi înţelegêndu-se ticalósa téră ca o masă de hrăpire a tuturor, nu puţin s'aŭ *atins* acele obraze..."

Sub raportul fonetic este de observat că *n* în *ating* se rostĭa ca o vocală nasală, de óră ce în vechile texturĭ se află une-orĭ represintat prin ѧ.

Legenda St-ĭ Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. St.

Nic. din Brașov, p. 390): „nu se cuteza apropiĭa să se *atiîngâ* (ⲁⲧⲏⲛⲅⲁ) de trupulŭ ei...“

Se pare érăşĭ că palatalul *-ge* în *atinge* nu se deosebĭa mult de *-ce*, căcĭ în Cuvîntul St. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. din Brașov, p. 478): „acumu 'lŭ privâscŭ ca un striinŭ, și acela ce'l foarte ĭubiĭa, acum nu mâ nice poč *atince* (ⲁⲧⲏⲛⲏⲥⲉ) de elŭ...“, și tot acolo maĭ jos, p. 508: „eșiți diîn miljoculŭ lorŭ, și c ă t r â necuratulŭ nu vâ *atingeți*...“

v. [1.2.]*Atins.*

Atingere, s. f.; l'infin. d'a t i n g pris comme substantif: action de toucher, frôlement. „*Atingere*, fapta d'a a t i n g e, l o v i r e, i s b i r e = atteinte; *atingere*, p i p ă i r e = attouchement“ (Costinescu). Sinonim cu substantivul a t i n s, care e maĭ energic, și cu a t ĭ n g ĕ t u r ă saŭ a t i n s e t u r ă saŭ a t i n s u r ă, carĭ exprimă o durată maĭ scurtă.

v. *Ating.* — [2]*Atins.*

Atingĕtŏr, -ŏre, adj.; „touchant, concernant, piquant, mordant“ (Cihac). Care a t i n g e, adecă: 1⁰ se lovesce încet de ce-va saŭ de cine-va; 2⁰ „mișcă inima, móe, aplécă, înduplecă către milă; 3⁰ mișcă, înțépă prin vorbe“ (Costinescu); 4⁰ are ce-va în vedere, drept scop saŭ obiect. In primul sens și 'n cel al patrulea cuvîntul e poporan; în cele-lalte douĕ pare a fi o imitațiune modernă după francesul „touchant“; în orĭ-ce cas se aude rar în graiŭ.

v. *Ating.* — *-tor.*

Atingĕtùră. — v. *Atinsură.*

Atingìc (plur. *atingicurĭ*), s. n.; t. de Botan: capucine, Tropaeolum majus. Flóre de grădină, al cărĭĭ nume maĭ corect este a l t â n g i c. Forma *atingic* ne-o dă d. Datculescu în Tratat de horticultură, Rîmnic-sărat 1882, p. 77.

v. *Altângic.*

[1.]**Atins, -ă,** adj.; le part. passé d'a t i n g pris comme adjectif; atteint, touché. Se întrebuințéză în tóte sensurile verbuluĭ a t i n g: „mână *atinsă*, scop *atins*, lucrurĭ *atinse*“ (L. M.).

Doĭnă:

Ca stejarul înfrunḑit
Când de brumă e *atins*
Saŭ de mare foc cuprins...

(Alex., Poes. pop.[2.] 244).

v. *Ating.* — [2.]*Atins.*

[2.]**Atins,** s. n.; le part. passé d'a t i n g pris comme substantif: contact, attouchement. Sinonim cu a t i n g e r e, a t i n s e t u r ă, a t i n s u r ă.

Doĭna „Fratele răsleț“:

De dor mare nesfîrșit
Fața lor s'a vestejit,
Ca frunḑa stejaruluĭ
De-*atinsul* brumaruluĭ...

(Ibid. 379).

v. *Atingere.* — *Atinsură.*

Atinsùră, s. f.; contact, attouchement. Formă maĭ archaică decât a t i n g ĕ t u r ă (Dr. Polysu) și a t i n s e t u r ă (Cihac). Acéstă din urmă totușĭ se găsesce și 'n Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425): „A t i n s ĕ t u r ĕ. Attactus“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 320 a: „pre călătorie č'au călâtorît și pre *atinsurâ* ce s'au a t i n s ŭ de pat, omŭ deplinŭ să aratâ, ĭarâ pre cuvântŭ și pre čudesâ Dumnedzău deplinŭ să mărturiséște...“

v. *Ating.* — *Atingere.*

Atîrdisesc. — v. *Artîrdisesc.*

Atîrn *(atîrnat, atîrnare)*, vb.; 1°. appendre, suspendre; 2°. dépendre, résulter; 3°. hésiter. In primul sens, care este cel fundamental, *atîrn* e sinonim cu a c ă ţ, dar cu acea deosebire esenţială că acăţare póte să fie în liniă orizontală, pe când *atîrn* însemnéză tot-d'auna a face ca ce-va să fie de sus în jos; ş'apoĭ acéstă sinonimică începe numaĭ atuncĭ când *atîrn* funcţionéză ca verb activ, bună-óră:

P. Ispirescu, Snóve, p. 52: „Ceru dară călĕtorul o căldare cu apă şi sare, şi o *atîrnă* de crăcanĭ. Maĭ ceru şi o tigăiţă, şi o aşeqă şi pe dînsa pe foc...“

O doĭnă haĭducéscă:

In tine de când intraĭ,
Numaĭ o crénqă tăiaĭ
Armele de'mĭ *atîrnaĭ*...
(Alex., Poes. pop. 2. 269).

In aceste exemple, în loc de *atîrn* s'ar fi putut qice tot aşa de bine: a c ă ţ, ba încă şi a n i n saŭ î n ţ i n, dacă acţiunea e molatecă. Din dată însă ce *atîrn* nu e activ, ci neutru, el nu maĭ este sinonim decât cu neutrul s p î n q u r.

I. Văcărescu, p. 332:

P'obraz lăsate cărunte plete
Ca şerpĭ *atîrnă* încovoete,
Négră la faţă din ochĭ sclipesce,
Nu se aude ce mormăesce...

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „Inainte mergeaŭ suitariiĭ călărĭ cu 'nalte căcŭlĭ flocóse, la care *atîrna* câte o lungă códă de vulpe...“

I. Crénqă, Moş Nichifor Coţcariul, (Conv. lit. 1877 p. 374): „De inima căruţeĭ *atîrnaŭ* păcorniţa cu feleştiocul şi posteuca, care se isbĭaŭ una de alta când mergea căruţa...“

Vrancea, Trubadurul, p. 122: „Capul, greŭ şi mare, i se clătina pe umerĭ; obrajiĭ scofîlciţĭ *atîrnaŭ* în jos...“

Acéstă sinonimică între *atîrn* şi s p î n q u r trece apoĭ din sfera cea curat materială, ca în exemplele de maĭ sus, la acea morală: „dépendre“.

Caragea, Legĭuire 1818, p. 2: „chivernisiré averiĭ lor şi faptele lor s p â n z u r ă de puteré părinţilor lor...“ unde în loc de s p â n q u r ar fi fost maĭ la locul seŭ *atîrn: atîrn* d e, *atîrn* l a, *atîrn* d e l a, *atîrn* î n, *atîrn* d i n.

Tichindél, Fabule 1814, p. 62: „numaĭ d i n t r'un obicéĭ *atârnă* acéĭa, căcĭ barba când o taĭ nicĭ o durere nu se simte...“

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Apropie-te, fiĭcă, qise Sfîntul, şi mărturisesce adevĕrul în cuget curat şi cu mâna pe inimă, pentru că d e l a asta *atîrnă* sórta ta de faţă şi viitóre...“

Beldiman, Tragod. v. 401:

Să venim la trebuinţa cea de banĭ care avea,
Î n care isprava tótă *atîrna* şi priivĭa...

Jipescu, Opincaru, p. 33: „ştergi-te bine la ochi'ţĭ împăĭenjeniţĭ, cată 'n juru tĕŭ şi nu maĭ *atârna* l a mâna şi la voĭa altuĭa...“

Ibid. p. 97: „Nu te uĭta la faptili lumi, l a ce *atârnă* gându omuluĭ; tu ascultă numaĭ la ce 'ţĭ qice cugetarea în or-ce, şi dacă te sfătuĭe inţelepcĭunea dréptă la vr'un lucru, fă'l...“

Sensul de *„atîrn*=r e s a r, u r m e z, provenio“, pe care 'l dă Lexiconul Budan (p. 40), nu se constată nicăiriĭ în texturĭ, dar se póte explica prin „résulter de=dépendre de“.

Proverbĭ:

„Sita când e nouă, n'aĭ unde s'o *atîrn*“ (Baronzi, Limba română p. 53).

„N'o să o *atîrnĭ* cercel la ureche, nicĭ n'o să o scoţĭ în tîrg de vînqare, ci să ĭeĭ nevastă de potriva ta“ (Pann, II, 151).

Pune'ţi nădejdea în Domnul
Decât s'*atîrnĭ* la tot omul...
(Ibid. II, 46).

Ghicitórea despre „Plosca“: „Am o fată mare, și o *atîrn* de plete în cuiŭ“ (Bulgărescu, Ghic. p. 9).

Alta despre „Lacătul“: „Am o cutiă cu un cârlig, și d'a-casă când plec, la ușă o *atîrn*“ (ibid. p. 11).

Ca obiceiu poporan: „Când cine-va are vr'un mânz frumos, îĭ *atîrnă* de gât o lingură, ĭar de códă un fir roșu, ca să nu se deóche“ (Ilfov, Stoïcescu, în Țara-nouă 1887, p. 413).

Intrebuințat absolut, *atîrn* nu maĭ e sinonim nicĭ cu a c â ț saŭ a n i n, nicĭ cu s p î n d u r, ci însemnéză „être en suspension“, a nu sci cine-va ce să facă, încotro s'apuce, care drum s'alégă, a fi nehotărît, a sta la îndoélă. Cu acest sens limba română nu are nicĭ un alt verb maĭ nemerit, căcĭ m ĕ c l e t i n saŭ ș o v ă e s c cuprinde o nuanță mult maĭ materială. Ce-va maĭ aprópe este m ĕ n e d o m e r e s c.

Jipescu, Opincaru p. 26: „Dĕla Tudor ne-am dĕșteptat, dar tot maĭ *atîrnâm*, maĭ m o ț ă i m câte odată...“

Ibid. p. 38: „La sculare, nevestili și fetili n'*atîrnă*, sînt maĭ ghioĭ ca flăcăi..“

Ibid. p. 83: „Sătenĭ și orășanĭ, nu maĭ horcăiți cu atâta poftă; nu maĭ *atîrnați* să vĕ dea tóte mură 'n gură stăpânirea...“

Maĭ puțin energic, se póte întrebuința cu acelașĭ sens forma reflexivă: i m ĕ *atîrn*.

Zilot, Cron., p. 42: „Vodă vĕdĕnd că nicĭ Hasan-pașa nu póte isprăvi împăciuirea cu Pazvantoglu, ci merge lucrul tot împerechiat, a socotit—se vede lucrul—maĭ bine să lipséscă de Domnie și să scape de aceste învăluelĭ și împerecherĭ, care puteaŭ să-ĭ aducă vre-un reŭ mare, maĭ vîrtos că vedea și cheltuelile Domnieĭ marĭ și nu-ĭ maĭ rĕmâsese mijloc de agonisita banilor; că póte de era acésta, tot se maĭ *atîrna* cevașĭ..“

Ibid. p. 101: „și fiind-că se înșciință și Turcul de acésta, schimbă socotéla păcĭ cu Rusia și începu a se *atîrna*, nădăjduind că Rusia de temerea rĕsboĭuluĭ Franțeĭ nu numaĭ nu va cere dela dînsul Dunărea hotar, ci încă îĭ va maĭ da cevașĭ și să închee pacea...“

Când însă nu este o trăgănélă curat morală, ci maĭ mult fisică, atuncĭ nu se întrebuințéză absolutul *atîrn* saŭ reflexivul m ĕ a t î r n, ci impersonalul *atîrnă*: mĕ *atîrnă*, îl *atîrnă*, unde se sub-înțelege „greutatea“.

A. Pann, Prov. I, 118:

Culcându-se astfel și dormind ce-va,
A doua ḑi capul grozav îĭ urla;
Îĭ părea maĭ mare decum era 'ntâĭu
Și 'l trăgea să'l puie ĭar pe căpătâĭu;
Îl punea, și géba, or-cum nu'ĭ trecea,
Îl *atîrna*, par'că locul nu'ĭ plăcea...

In Panegiricul luĭ Ștefan cel Mare, sec. XVIII (Cogăln., Arch. Rom. p. 556), „greutatea“ nu se sub-înțelege, ci se exprimă: „puterea mea slăbesce, amorțesce cu totul, g r e u t a t e a mĕ *atîrnă*...“

Laurian și Maxim (Gloss. 30) ḑic: „din a r t a n e probabil că vine și a r t ă n a r e saŭ *atîrnare*, verb care prin flexiunea sa simplă: *atîrn*, și nu a t î r n e z, pendere, suspendere, denótă o mare vechime“. Tot dînșiĭ intr'un alt loc (Dicț. I p. 98) identifică pe *atîrn* cu grecul ἀ ρ τ ά ε ι ν, ἀ ρ τ ά ν η „pendre, lacet“. Cihac (II, 476), pe de altă parte, trage pe *atîrn* din maghĭarul á t é r n i „étendre sur, atteindre, aller jusqu'a“. Prima etimologiă e maĭ bună decât cea a doua, căcĭ ea lasă luĭ *atîrn* cel puțin sensul seŭ fundamental de „a fi de sus în jos“, pe când cuvîntul unguresc exprimă o posițiune orizontală. Orĭ-cum însă, *atîrn* nu e

nicĭ grecesc, nicĭ maghĭar, dar nicĭ cu latinul a t t i n e o (Pontbriant) saŭ cu italianul a t t o r n i a r e (Lex. Bud.) n'are a face, ci este o formaţiune curat românéscă din elemente latine. După cum sinonimul a t ă g â r ţ derivă prin prepositionalul a- (=ad) din „tăgârţă= traistă pentru merinde“, întocmaĭ aşa *atîrn*, prin acelaşĭ *a-*, vine din t î r n ă „coş pentru merinde“, traistă saŭ coş carĭ de o potrivă s p î n ḑ u r ă pe spate saŭ pe umĕr, de unde şi transiţiunea sensurilor.

La Anton Pann, Prov. II, 66:

Acum vrênd să 'şĭ spele obĭala la rîŭ,
Ĭa şi putineĭul, îl légă c'un brâŭ,
Îl *atîrnă* 'n u m ĕ r...

saŭ (III, 121):

Se ducea, şi drumul par'că tot mereŭ i se lungĭa,
Ca când cine-va d e s p a t e 'ĭ se *atîrna* şi'l trăgea...

Nicĭ Lexiconul Budan, nicĭ Laurian şi Maxim, nicĭ Cihac, nicĭ d. Pontbriant n'aŭ cunoscut vorba curat ţerănéscă: t î r n ă, deşi ea este destul de respândită în Moldova ca şi în Muntenia.

„T î r n ă se chiamă un fel de coş de forma ovală“ (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„Pentru ducerea bucatelor în câmp se întrebuinţéză coşurĭ, t î r n e, disagĭ şi copâĭ“ (C. Nicolescu, Muscel, c. Vălenĭ).

„La coşuleţul făcut pentru a căra popuşoiĭ ştuleţĭ i se ḑice t î r n ă“ (V. Popa, Covurluiŭ, c. Slobozia-Conache).

Deja un învĕţător sătesc a dibuit înrudirea luĭ *atîrn* cu t î r n ă în următórea interesantă comunicaţiune:

„T î r n a se maĭ numesce de popor une-orĭ paner şi alte-orĭ coş. Ea este făcută din nuĭele de alun saŭ de răchită. Unele t î r n e sînt făcute din aşchiĭ saŭ şuviţe de lemn de teĭu, împletite de ómenĭ carĭ se ocupă maĭ numaĭ cu asemenea meseriă. Numirea de t î r n ă pare a fi în legătură cu vorba *atîrnă*, de óră-ce tot ce se pune în acest fel de coş stă a t î r n a t, adesea-orĭ numaĭ d'o singură nuĭa încovrigată ca un cerc numită códă. Băeţiĭ dela precupeţĭ pun în t î r n ă mere, pere etc., după aceĭa agaţă t î r n a cu códa de capetele crestate ale cobiliţeĭ şi plécă prin oraş. La culesul prunelor, merelor, nucilor, porumbuluĭ etc. se întrebuinţéză t î r n a, în care se adună şi cu care se cară din grădină a-casă. Fiind uşóră şi cuprinḑênd mult, t î r n a servesce la rădicatul porumbuluĭ de jos în pod saŭ în pătule ḑise şi porumbare...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajina-de-sus).

Atîrn dară s'a născut din t î r n ă. De unde să fie însă acésta din urmă?

Cu perderea normală a luĭ *b* între vocale (hiberna = ĭérnă, cubitus = cot, caballus = cal, sambucus = soc, ĭert = liberto, tăun = tabanus etc.), românul t î r n ă represintă din punct în punct pe latinul t a b e r n a, negreşit nu cu sensul de „cabaret“, ci cu acela de „ce qui contient des provisions“. Să se observe că sufixul latin compus - e r n a exprimă în cele maĭ multe casurĭ noţiunea de „réceptacle“; ast-fel un vas se numĭa „nassiterna“, pesceră — „caverna“, lampă — „lucerna“ saŭ „laterna“, basin — „cisterna“, apoĭ romanicul „giberna“ — patrontaş; să nu uĭtâm de asemenea pe medio-latinul „zaberna“ un sipet saŭ o raclă, ceĭa-ce se ḑicea şi „taberna“, bună-óră într'un text: „novo linteolo ea (ossa) involvit, — hospitium venit, in una suarum t a b e r n a r u m collocavit“ (Du Cange, ed. Carpent., v. Zaberna). T î r n ă = t a b e r n a, ca şi „merindă=merenda“, se pare a fi la Românĭ o moştenire anume din graĭul particular ostăşesc

al legionarilor romanï, la carï t a b e r n a era cortul în care mâncaŭ, de unde apoï petrecerea împreună — „contubernium“, tovarășï — „contubernales“. Pe drum t a b e r n a = t î r n ă înlocuĭa pentru ostașul roman pe „taberna = cort“. O analogiă logică perfectă ni se presintă în graĭul Căzacilor Zaporojenï, la carï cuvîntul „kosz“ (= românul „coș“) însemna nu numaï t î r n ă, dar și corturile ostășescï, adecă t a b e r n a; în dialectul ruten modern: „Kiш = 1⁰ Korb, 2⁰ Feldlager“ (Zelechowski, Wtb. I p. 347).

v. *Atăgârț.*

Atîrnàre (plur. *atîrnări*), s. f.; l'infin. d'a t î r n pris comme substantif: 1⁰ action de suspendre; 2⁰ dépendance, soumission. In primul sens, ca și sinonimiï a c ă ț a r e, a n i n a r e, a t ă g ă r ț a r e, *atîrnare* exprimă maï mult acțiunea de a a t î r n a ce-va; în sensul al doilea, el se substantivéză pe deplin, ca și negativul maï întrebuințat: n e a t î r n a r e „indépendance“.

„Acest om își lasă tóte lucrurile în *atîrnare* = cet homme laisse toutes ses affaires en suspension“, saŭ „en souffrance“ după cum traduce Pontbriant.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXV: „Dicï că vreï pre fecĭorul cel mare să'l înveță maï multe limbï și să'l facï logofĕt saŭ advocat. Sciï ce o să ésă dintr'asta? Aï să'ți osândescï copilul la o vecĭnică *atîrnare;* să șadă într'o odae cu pana în mână, unde a să tânjéscă ca o flóre scósă din locul ce 'ĭ priĭa...“

v. *Atîrn.*

Atîrnàt,-ă, adj.; le part. passé d'a t î r n pris comme adjectif: 1⁰ suspendu; 2⁰ dépendant. Sinonimica între *atîrnat* = „de sus în jos“ și a c ă ț a t — „orizontal saŭ de jos în sus“ e fórte bine nemerită la Alexandri, Boĭerï și ciocoï, act. I sc. 9: „ciocoĭu în doï perï, gĭumătate a c ă ț a t de protipenda prin măritișul uneï mătușï a luï c'un boĭer mare, și gĭumătate *atîrnat* în gĭos de rudele luï de starea a doua...“

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Lîngă el o mândră salce cu lungï ramurï *atîrnate*
Își împlântă 'ntr'a luï ape cosițele-ï resfirate...“

Acelașĭ, Scrisórea VI: „sórele sparge noriï, plóea stă *atîrnată* în aer făr' a cuteza să cadă...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 6: „unïï purtând pe umerï dobitócele ucise, *atîrnate* pe bîrne, alțiï ducênd câĭniï de zgarde...“

Cântec din Moldova:

Sub răchita cea plecată
Preste apă *atîrnată*,
Pre marginea Prutuluï
In drépta bechetuluï
Șede Manea adormit...“
(Caranfil, Valea Prutuluï 12).

Jipescu, Opincaru p. 116: „ĭe nemerit lucru, hinu mĭeŭ și dragu neni, a nu socoti sfânt p'ăl dĕ ține *atîrnate* în casă o sută dĕ icóne și șapte cruceóĭe!..“

v. *Atîrn.* — *Atîrnați.*

Atîrnàți, s. m. pl.; t. topique: nom propre de plusieurs villages en Roumanie. In Dicționarul topografic al luï Frundescu sînt înșirate vr'o 15 localități cu acest nume, în districtele Teleorman, Brăila, Dîmbovița, Dolj, Buzeŭ, Mehedinți, Ilfov, Ialomița, Prahova. Neapĕrat, *Atîrnați* nu póte fi decât plurarul dela adjectivul a t î r n a t; dar ce să însemneze el ca nume topic? Să fie óre că locuitoriï din acele sate a t î r n a ŭ óre-când de o altă localitate, sat saŭ târg? Să fie óre că satele așa numite sînt aședate pe co-

stișul unuĭ dél, ca și când ar fi a t î r n a t e de sus în jos? Să fie óre o poreclă satirică a locuitorilor cu sensul de „leneși“ saŭ „nedomeriți“ ?.. Numaĭ o cercetare amănunțită va puté da un respuns mulțămitor.

v. *Atîrn.* — *Atîrnat.*

Atîrnătòr, -óre, adj.; pendant, suspendu. Cine saŭ ce a t î r n ă. Cuvînt de prisos, de óră-ce nu pré diferă prin sens de a t î r n a t.

v. *Atîrnat.* — *Atîrnătóre.*

Atîrnătóre, s. f.; t. pastor.: endroit où les bergers font sécher leurs habits. „*Atîrnătóre* se chiamă la ciobanĭ locul unde eĭ îșĭ a t î r n ă haĭnele și obĭelele ude să se svînte...“ (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița).

„Mânzările cĭobanilor nu le mîn în strungă după ce le mulg, ci le dă pe hătașurĭ pînă la locul de culcare ce se chĭamă *atîrnătóre* și care este departe de stână maĭ bine de un kilometru. Remân în *atîrnătóre* adecă în locul de culcare ca un cĭas, apoĭ plécă cu mânzările în pornélă, vătaful înainte cântând din fluer saŭ din bucĭum, ĭar ceĭlalțĭ le mîn după urmă pe pólele munteluĭ pînă la strungă...“ (Pr. G. Brebu, Prahova, c. Brebu).

„Z ă v ó d ă saŭ *atîrnătóre*, unde atîrnă cĭobanii obĭelele și cele-lalte haĭne spre a le svînta“ (G. Secărénu, Dîmbovița, c. Runcul).

v. *Atîrn.* — *Zăvódă.*

Atîrnătură, s. f., quelque chose qui est suspendue, qui traîne. Sinonim cu a t î r n a r e (Dr. Polysu), dar aplicându-se numaĭ în sfera materială și cu un sens mult maĭ substantival. Astfelĭu lingura pe care, ca un fel de amuletă, o atîrnă țeranii de gâtul mânzuluĭ nu este a t î r n a r e, ci *atîrnătură.*

v. *Atîrn.* — *Atîrnare.*

Atlangic. — v. *Altângic.* — *Atingic.*

Atlàs. — v. *Atlaz.*

Atlàz (plur. *atlazurĭ* și *atlaze*), s. n.; t. de Comm.: satin. O stofă de mătasă fină și lucie. La Românĭ cuvîntul nu vine din turcul a t h l a s, ci din grecul bizantin ἀτλάζι, de unde finalul *-z*, nicĭ o dată *s*, în vechile texturĭ.

După un crisov muntenesc din 1572 (Cond. Mss. a Vieroșuluĭ p. 228 b, în Arch. Stat.) pentru o moșiă s'a plătit, pe lîngă banĭ: „un caftan de *atlazu* și un conteș de urșinic încă din zilele răposatuluĭ Basarab voevod cel bătrân...“

In Catastihul mănăstirĭĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 198 sq.) se menționéză: *atlaz* m u ș c h i, *atlaz* a l b a s t r u, *atlaz* r o ș u, *atlaz* n e g r u...

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. în Arch. Stat.) passim., mentionéză o mulțime de felurĭ de *atlaz* întrebuințate la „odăjdiĭ“ bisericescĭ: „*atlaz* vérde“, „*atlaz* roșu“, „*atlaz* durenghi cu florĭ mărunte cu vérde, cu roșu, cu albu“, „*atlaz* ghĭulghĭuli cu florĭ albe și verzi“, „*atlaz* albastru taratli“, „*atlaz* cărmăz“, „*atlaz* nărămzat“, „*atlaz* mohorât lucru de Veneția“, „*atlaz* albu“, „*atlaz* cemenĭ“, etc.

Gheorgachi Logofătul, Letop. III p. 315: „Fost'aŭ obiceĭu vechĭu maĭ 'naînte, de zioa Paștilor, la toțĭ boĭerĭĭ dela vel-logofăt până la vel-comis, avea dar dela Domn câte un postav mahut și câte un *atlaz* f l o r e n t i n...“

La 1705, la nunta Despeĭ Căzănéscăĭ (Cond. Ms. a Hurezuluĭ No. 1 p. 477, în Arch. Stat.) s'a plătit 12 ½ taleri

pentru o „sucnă de *atlaz* galbenă cu sponce de argint poleite“.

La plural se dice de o potrivă *atlaze* și *atlazuri*.

Ion Neculce, Letop. II p. 219: „s'aŭ întins câte-va bucăți de *atlazuri* și de tăfți pre imbe părțile de uliță pe unde mergea Impăratul...“

Axinti Uricarul, Letop II p. 177: „dăruindu-le caĭ, saŭ postave, *atlaze* și alte daruri...“

In graĭul poporan, ca și 'n vechile texturi, se dice *atlaz*, nu *atlas*, rimând tot-d'a-una cu „necaz“.

Balada „Mogoș vornicul“ din Dobrogea:

Ia pe Mogoș vornicul
Călare pe galbenul
Cu zăbunaș de *atlaz*,
Mor boĭerii de necaz...
(Burada, Călĕt. 157)

Doĭna „Tótă lumea“:

Cu scurteĭca de cutnie,
Place multora și mie,
Cu scurteica de *atlaz*,
Face multora 'n necaz...
(G. D. T., Poes. pop. 314).

O rostire și maĭ poporană este *aclaz*, grupul consonantic *tl* fiind antipatic foneticeĭ române.

Doĭnă din Moldova:

De ĭubit ca mĕ ĭubesce,
Cu dragoste mĕ 'nvĕlesce
Cu oghĭalul de *aclaz*,
Mor dușmanii de necaz...
(Sevastos, Cânt. moldov. 151).

v. *Taftă*.

Atmișcè, s. f.; t. de Comm.: sorte de fourrure. Cunóscem cuvîntul numaĭ dintr'un act muntenesc din 1620 (A. I. R. I, 1 p. 139): „ĭ-amu datu un cal murgu cu șa turcéscă cu grana și cu frău, și o dulamă cabaniță cu guler cu vulpi de *atmișcele* roșiu...“ Pare a fi un termen turcesc.

v. 1·*Turc*.

Atòc, n. pr. pers. m. Intr'un crisov moldovenesc din 1433 (A. I. R. I, 1 p. 81) se menționézà boĭerul „Jurja *Aloc*“. Acest nume pare a fi deminutiv dintr'un A t. Orĭ-ce derivațiune ar fi pré ipotetică.

v. *-oc*.

A-tòcma, adv. et adj.; 1° au juste, tout juste, exactement; 2° parfaitement égal. Diferă de t o c m a numaĭ prin prepositionalul *a* (= ad). Se întrebuințézà în vechile texturi în loc de î n t o c m a, impreună cu derivatele a t o c m e s c saŭ a t o c m e z, „ajuster, accomoder, organiser“, a t o c m a r e saŭ a t o c m i r e „ajustement, arrangement“, a t o c m a t saŭ a t o c m i t „ajusté, arrangé“. Își prepune adesea pe d e: d e - *atocma*, fără vre-o schimbare de sens. Se construesce obicĭnuit prin c u.

Miron Costin, Letop. I p. 311, mirându-se de victoria luĭ Mateĭu Basarab asupra Căzacilor luĭ Timuș, raționézà: „Cine ar puté să crézà în socotélă să se înfrângă oaste căzăcéscă cu tabără de oaste cum este oastea Muntenéscă? Nu să defaĭm, ce orĭ pedestrașul, orĭ călărețul veĭ socoti, și nu veĭ afla să hie de protiva sinețasuluĭ căzăcesc. Ce veĭ zice: fost'aŭ acolo Sirbĭ, Ungurĭ și Leșĭ, nu numaĭ Muntenĭ. Așa este: Leșĭ aŭ fost puținĭ; ce are hi făcut eĭ numaĭ de are hi fost tocmală în oastea căzăcéscă pre obiceĭul lor? Siĭmeniĭ Sirbĭ saŭ Ungurĭ nu'ĭ aleg den Muntenĭ, nicĭ sânt Siĭmeniĭ Sirbĭ saŭ Ungurĭ *atocma* c u focul Căzacilor...“ = „parfaitenent égaux à l'artillerie des Cosaques“.

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar

1683, Na văznesenie canon f. 81 a: „ședzŭ de-adirépta părinteluĭ tău căce ĕștŭ d e - *atocma* și d e - a s ĭ a m e n ĭ a și într'un scaunŭ cu părintele..."

Acelașĭ, Synaxar 1683, Oct. 10 f. 60 b: „l'au aruncat în temniță, ĭară pre svăntulŭ Theofanŭ, păţându'lŭ dĭ- *atocma*, l'au trimis în Thesalonic la 'nchisoare..."

Ibid. Oct. 22 f. 77 a: „părintele nostru și d e - *atocma* c u apostoliĭ Averchie..."

Acelașĭ, 1673, f. 9 a:

Vĭața 'n pământ să'm calce *atocma* c u pravul
Și slava să'm defaĭme precum lĭ'ĭ năravul...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „gâlcĭava lungă *atocma* ĭaste cu boala hronică..."

Ibid. p. 106: „pre din luntru cu var și cu prav de cărămidă și sfărmăturĭ de piatră și de marmore amestecate împlut era; și tot locul în luntru pre aţă de-*atocma* a t o c m a t era..."

Nic. Muste, Letop. III, p. 62: „acest Domn Constantin Brâncovanul, săracul, de-apururea se silĭa să supuie pre Domniĭ din Moldova să'ĭ fie supt ascultare, adecă ce ar pofti, orĭ de bine orĭ de rău, să nu'ĭ ésă din cuvânt; ce cu greŭ poate să se facă acésta, având amândoĭ aceștĭ Domnĭ ţărĭ osăbite și stăpânirea lor de *atocma*.."

V. *Aidoma.* — *Tocma.*

Atocmàre
Atocmàt
Atocmèsc
Atocmèz
Atocmire
Atocmit
v. *Atocma.*

Atrăţèl (plur. *atrăţeĭ*), s. m.; t. de Botan.: Cynoglossum off., Cynoglosse. Cihac. (II, 477) mai aduce ca poporane formele *arăţel*, *otrăţel* și *otăţel*, cărora le mai dă sensul de „Borago off.", „Anchusa off.", derivând cuvîntul din maghiarul a t r a c é l cu acelașĭ înţeles, ĭar pe acesta din bohemul j i t r o c e l „Plantago major". In Dicţionarul Budan sînt formele: *arăţel* și *otrăţel*, cu sinonimica: l i m b a - c â n e l u ĭ și b o r a n ţ ă; la Laurian-Maxim: *arăţel*, *otăţel* și *otrăţel*; la Dr. Polysu: *arăţel* și *otrăţel*.

v. *Boranță.*

Atùnce s. **atùncĭ**, adv.; alors, pour lors. Se ḑice mai ades *atuncea*, cu amplificativul *-a* (v. ^{5}*A*), macedo-românesce *atumcĭa*. Este latinul a d - t u n c sau mai bine a d - t u n c c e. Corespondinţa cu italianul a d u n q u e, proventalul a d o n x, vechĭul frances a - d u n c (Cihac) e dubiósă din causa luĭ *t=d* și a luĭ „-que".

Coresi, 1577, ps. XVIII:

Să nu mă învăĭncure, *atunce* nevinovatŭ voĭu fi...	Si mei non fuerint dominati, t u n c immaculatus ero...

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XCII:

Gata'ĭ scaunŭl tău de-*atuncĭa*...	Parata sedes tua ex - t u n c...

Ca adverb de timp, *atuncĭ* respunde la întrebarea: c â n d?

Act moldovenesc din 1650 (A. I. R. I, 1 p. 79): „c ă n d vor goni péște cu nâvodul sau cu mréja de vre-o trébă, *atunce* să fie cu știré tuturor..."

Dosofteĭu, 1673, f. 3 b:

C î n d urgiĭa luĭ cé mare
Va arde fără 'ncetare,
Atunce va fi ferice
De ceĭa ce nu pun price...

Cântec de nuntă:

C â n d va da lapte din pétră,
Atuncĭ m'oĭu mai face fétă...
(Marian, Nunta, p. 713).

Atuncĭ este nu numaĭ adverb de timp, dar şi adverb condiţional, corelativ luĭ d a c ă saŭ d e.

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 97 a: „c ă n d ŭ să desparte sufletul nostru de trupŭ, *atunci* moare trupulŭ; aşĭa şi sufletulŭ d e să va despărţi de Dumnedzău pentru fapte réle, *atunci* va muri cu moartĭa cĭa de véci...“

Dosofteĭu, 1673, f. 27 b:

Că d e nu mĭ-ar putĭa să'mĭ învince,
Atuncĭ aş fi în bună ferice
Ş'*atuncĭ* aş fi curăţât de toate
De greşĭale cĭalĭa ce's de moarte,
Ş'ar fi *atuncĭ* cu bine priĭmite
A rostuluĭ mĭeŭ, Doamne, cuvinte...

Gr. Alexandrescu, „Inima mea e tristă“:

D a c a din întâmplare
Veĭ nemeri o floare
Ce pórtă un scump nume, ce'ĭ ḑic: Nu-mĕ-uĭta,
Atuncĭ, atuncĭ gândesce
De mine că'ţĭ vorbesce...

Ca adverb de timp, *atuncĭ* póte să privéscă la trecut saŭ la viitor, la ce a f o s t *atuncĭ* saŭ la ce v a f i *atuncĭ*, nicĭ o dată însă la presinte, şi ast-fel el se află în opoziţiune cu a c u m.

Moxa, 1620, p. 356: „puserâ nume besérecĭei Capitol, şi de *atunce* până a c u m noi chemâm besérecile latineşti românéşte capişte...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 198: „maĭ poroncind Domnul (Constantin Mavrocordat) Mitropolituluĭ şi Episcopilor să facă Tipografie fieştecare la Eparhiea luĭ ca să se tipăréscă cărţĭ pĭ'nţăles, şi aşa s'aŭ apucat de aŭ făcut stampă, şi d e *atuncĭ* şi p ă n' a c u m lucréză acea pomenire în pământul Moldoveĭ...“

Zilot, Cron. p. 112:

Cine să latre?
Ceĭ ce împarte
Cu lupiĭ turma
Ş'*atuncĭ* ş'a c u m a...

Asociându'şĭ diferite prepoziţiunĭ, *atuncĭ* formézĕ locuţiunĭ adverbiale:

p î n ă *atuncĭ* „jusqu'alors“;
p e *atuncĭ* „dans ce temps-là“;
d e *atuncĭ* „depuis lors“;
d e p e *atuncĭ* „depuis ce temps-là“.

Act muntenesc din 1683 (A. I. R. 1 p. 62): „ĭ-am pus viile zălog p ă n ă *atuncé* la zi...“

Balada „Toma Alimos“:

Ce-aĭ vĕḑut, om maĭ vedea,
Ce-am făcut, om judeca,
P î n' *atuncĭa*, măĭ fărtate,
Dă'ţĭ mânia la o parte
Şi bé icĭ pe jumătate...
(G. D. T., Poes. pop. 583).

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „Pe *atunce*, mitropolitul Antonie întâmplându-se a pribegi în Rusia, Patriarhia, făr' a maĭ aştepta alegerea, numi d'adreptul la scaun pe archiereul grec Nechifor...“

In privinţa locuţiunilor d e *atuncĭ* şi d e p r e *atuncĭ* cată să observâm că ele sînt nu numaĭ adverbiale, dar pot fi şi adjectivale.

Adverbial:

Ion Neculce, Letop. II, p. 213: „aŭ scornit şi el (Dabija-vodă) acest obiceĭu răŭ de viĭ de pogonul de vie căte un leŭ să dee, care de *atunce* s'aŭ tras multă vreme la mulţĭ Domnĭ...“

Ibid. p. 259: „scotea (Constantin Vv. Cantemir) mulţime de orănduele pe ţară, şi pe mazilĭ dăjdĭ grele, şi pe breslaşĭ greutate de s'aŭ stins d e *atunce*, că era breslaşĭ mulţĭ în ţară...“

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R. III, p. 250): „acel sat Mihălcul l'au fost cumpărat Gavril Moţocel moşul vistiĭarnicului Pelin şi al de Gherman dela Ilé vamăşul, şi zapis c'aŭ fost d e p r e *atuncé* au perit...“

Dosofteiu, 1673, f. 35 b:

Că ți'ĭ, Doamne, mila d e p r e - *atunce*
Aședzată spre toț cu gînd dulce...

Dar d e *atuncĭ* funcționéză de tot adjectival, de exemplu, în cuvîntul St-luĭ Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. St. Nic. din Brașov p. 515): „ce multă depărtare văzŭ de cătră acei păstori ce-au fostŭ *atunce* de ceșté ce săntŭ a c u m, nicĭ săntŭ acești d e a c u m ŭ ca ceĭa d e *atunce*...“, unde „ceĭa d e *atunce*“ însemnéză „les hommes d'alors“, nu „depuis lors“. De asemenea se póte dice: „ceĭ d e p e *atuncĭ*“ = „les hommes de ce temps-là“, nu „depuis ce temps-là“.

T o t *atuncĭ* se traduce prin „en même temps, à la fois“, saŭ maĭ bine „alors même“.

Nic. Costin, Letop. II, p. 101: „Așijderea t o t *atuncea* și dela Crâm s'aŭ sculat Devlet Ghereĭ Han...“

In loc de t o t *atuncĭ* se póte întrebuința maĭ energic adverbul compus a t u n c e ș ĭ.

Un idiotism fórte interesant este: „*atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*“, prin care poporul exprimă o hotărîre nestrămutată fatalistă de a nu se supune chĭar uneĭ forțe majore.

Doĭnă din Ardél:

Spune, bade, maĭcă-ta
Că noĭ *atuncĭ* ne-om lăsa
Când ea va sci numĕra
Penele de pe doĭ cucĭ,
Iarba de pe noŭ luncĭ,
Póte-*atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*!..
(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p 182).

Doĭnă din Bucovina:

Dór *atuncĭ* m'oĭu lecui,
Tocm'*atuncĭ* m'oĭu doftori,
Când mĭ-i-aduce ghețișóră
'n meț de vară;
Dór *atuncĭ*
Ș i n i c ĭ *atuncĭ*!..
(Marian, Buc. II, 154)

Balada „Sórele și luna“:

Und' s'a auțit
Și s'a pomenit
Să ĭea sor pe frate
Și frate pe sor?
De mi-ĭ arăta,
Atuncĭ te-oĭu lua,
Atuncĭ, n i c ĭ *atuncĭ*!..
(G. D. T., Poes. pop. 411).

Cântecul „Fétă de birăŭ“:

Bico, te-oĭu lua
Eŭ când oĭu vedea
Lupul cu cimpoĭ
Cĭoban după oĭ,
Atuncĭ, n i c ĭ *atuncĭ*!..
(Ibid. 433).

urmând așa înainte ca refren. Noĭ credem însă că în acest cântec, ca și în balada de maĭ sus, d. G. D. Teodorescu a supres din considerațiunĭ metrice pe „și“, căcĭ poporul nu dice: „*atuncĭ* n i c ĭ *atuncĭ*“, ci tot-d'a-una: „*atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*“.

I. Créngă, Povestea luĭ Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 183): „remânere-aș păgubaș de dînsul să remân, și să'l věd când mĭ-oĭu vedé céfa, *atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*, că tare mi'ĭ negru înaintea ochilor...“

Alexandri, Gură-cască: „Dee Dumnedeŭ ca să ĭes mincinos, însă pînă *atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ* nime nu mĭ-a scóte din minte că orizonul politic e posomorît...“

Vrancea, Sultănica p. 177:

„— Când veĭ lăsa foculuĭ vĭața de haĭducie, viață de adĭ pînă mâine?

„— Când étaganele ruginite dela căpătâĭul tateĭ s'or schimba din văzduh în étagane de aur; când din busuĭocul de pe mormîntul luĭ vor resări dafinĭ și naramzĭ; când codriĭ or înfrunzi érna ca și vara, vara ca și érna; *atuncĭ* ș i n i c ĭ *atuncĭ*!..“

O particularitate curat fonetică:

In Legenda S-teĭ Vineri, circa 1580

(Cuv. d. bătr. II, 147 sq.), alăturĭ cu *atuncĭ* ne intimpină: *atuinci* (ατȣ.ρчи), *atoince* (ατο.ρчε), *atoinci* (ατο.ρчи), forme grafice dovedind că *n* se rostĭa ca o vocală nasală, din causa căriĭa pe de o parte vocala labială ce'ĭ precede șovăia între *u* și *o*, ĭar pe de alta putea să se vocaliseze de tot elementul nasal, ca în fragmentul argeşén din 1626 (ibid. p. 243): *atoce* (ατοчε).

v. *Acum.* — *Atunceşĭ.* — *Când.*

Atùncea
Atùncĭ } v. *Atuncĭ.*
Atùncĭa

Atùnceşĭ, adv., en même temps, à la fois, alors même. Adverb compus din a t u n c e şi din intensivul ș i (=lat. sic), ca şi 'n „acelaşĭ", „acoloşĭ", „acumașĭ" etc. E maĭ energic decât locuţiunea sinonimică t o t a t u n c e.

Ureche, Letop. I. p. 148: „Şi curând *atunceşĭ* tămplându-se moartea luĭ Craĭu Jicmond, n'aŭ plinit făgăduinţa..."

Ibid. p. 159: „A t u n c e semn mare s'aŭ arătat pe cer și aŭ stătut multă vreme, și *atunceşĭ* aŭ trecut Leșiĭ Nistrul..."

Ibid. p. 191: „[Ion Vodă] *atunceşĭ* în ziua de Paştĭ aŭ tăiat pre Ionaşco Zbierea, şi multe cazne făcea..."

Moxa, 1620, p. 367: „pre bietulŭ Pavlinŭ i tăe capul *atunceşi*, ĭarâ pre înpărâtésa o goni..."

Acelașĭ, p. 374: „déca stătu Foca înpăratŭ şi dobăndi scaunul şi stégulŭ, *atunceşi* treméserâ de prinserâ pre Mavrichie..."

Pravila Moldov. 1646, f. 33: „căndu să va fura nescui ceva, să strige cu glas mare şi să facă gălčavă să să cutremure toţŭ, *atunceşŭ* într'acelŭ časŭ căndŭ vor fura..."

v. *Atunce.* — *-şĭ.*

-àţ, suffixe formant certains substantifs tirés des participes en -a t. Sufixul *-aţ* în f î n a ţ, g ă i n a ţ, v i n a ţ, c ă r n a ţ, n'are a face cu latinul -a c e u s, de unde 'l trag Diez, Cihac și alţiĭ (cfr. Stefurea, Conv. lit. 1877 p. 217). Deja Lexiconul Budan a înţeles fórte bine că acest *-aţ* vine din lat. -a t u s, probabilmente printr'o formă adjectivală intermediară -à t e u s. Astfel f î n *aţ* „prairie" nu este „fenaceum", ci „fenateum" dela „fenatum=fenum secatum et siccatum" (Du Cange, v. Fenare); g ă i n *aţ* „fiente de poules" nu este „gallinaceum", ci „gallinateum" dela un verb „gallinare", „a găinà", de unde și medio-latinul „gallinatus= pullus gallinaceus"; v i n *aţ* „produit de la vigne", nu este „vinaceum", ci „vinateum" dela latinul rustic „vinata =vinea". Cât privesce pe c ă r n *aţ*, forma primitivă c ă r n a t = c a r n a t u m circuléză în graĭu pînă astădĭ, avênd ca plural c ă r n a ţ ĭ, după analogia căruĭa s'a format apoĭ singularul c ă r n a ţ dându-i-se ca plural c ă r n a ţ u r ĭ. Dacă c ă r n *aţ* ar fi vechiŭ în limbă, el ar avé un plural „cărnaţe", după cum este: „fînaţ—fînaţe", „găinaţ—găinaţe", „vinaţ—vinaţe".

v. [2]*-at.* — *-uţ.* — *-eţ.*

A-ţàmpura (d'). — v. *Ţampură.*

Aţapòc. — v. *Oţapoc.*

Aţă (plur. *aţe*), s. f.; „fil, filet, filament, fibre, ligne" (Cihac). In graĭu, şi la plural se rostesce *aţă*. Latinul a c i a, cu aceĭaşĭ transiţiune fonetică *ci* = *ţ* ca în „facies = faţă" saŭ „glacies=ghiaţă". Italienesce a c c i a. Sinonim cu f i r, une-orĭ chiar cu s f ó r ă, dar cu acea deosebire că sensul fundamental al *aţeĭ* este de a servi la cusut, de unde legătura 'ĭ cu a c, deja

la vechiĭ Romanĭ: „acus aciasque“ (Titinius ap. Nonium).

Costachi Negruzzi, Cum am învĕțat românesce: „De unde aŭ luat Adam și Eva ac și *ață* de aŭ cusut frunzele de smochin?...“

Balada „Corbea“:

Năpârcĭ ca undrelele
S'aŭ făcut ca grinzile,
Iar șerpiĭ ca *ațele*
Acum sînt ca buțile...
(G. D. T., Poes. pop. 533).

De aĭmintrea, la orĭ-ce tort resucit se póte dice *ață*, bună-óră: „légă cu *ața* córnele bouluĭ, a mĕsura locul cu *ața*, adecă cu funea“ (L. M.).

Ureche, Letop. I p. 175: „(boĭeriĭ) aŭ tăiat *ațele* cortuluĭ asupra luĭ Ștefan-vodă, și acolo cu multe rane pătrunzăndu'l l'aŭ omorît...“

La țeranĭ se chiamă *ațe* legăturile dela opincĭ.

„Locuitoriĭ dela munte pórtă opincĭ, adesea și femeile. Opincile se légă de picĭor cu nesce *ață* făcute de pĕr din códă saŭ comă de cal negru saŭ pĕr de capră négră, pe care resucindu'l țeraniĭ îl împletesc și acestea se chĭamă *ață* negre la opincĭ. Pĕrul negru este privit în părțile despre munte ca cel maĭ frumos și la femeĭ...“ (I. Solescu, Sucéva, c. Lămășenĭ).

„La cĭobanĭ *ața* cu care 'șĭ légă opincile se dice tărsănă“ (I. Rugescu, Iașĭ, c. Bădenĭ).

Balada „Ion“:

Mĕ dĕduĭ din dél în luncă
Să'mĭ leg *ața* la opincă,
Să'mĭ taĭu și de o măcĭucă...
(Reteganu, Cărțile săténuluĭ 1886 p. 128).

Doĭnă din Ardél:

Nu mĕ călca pe picĭor,
Că eŭ sciŭ de ce țĭ-ĭ dor;
Nu mĕ călca pe obĭele,
Că eŭ sciŭ de ce țĭ-ĭ jele;
Nu mĕ călca pe opincĭ,
Că eŭ sciŭ ce vreĭ să dicĭ;
Și nu mĕ călca pe *ață*,
Că eŭ te cunosc pe față,
Pe ochĭ și pe buzișóre,
La inimă ce te dóre...
(Tribuna din Sibiŭ, 1886 p. 177).

Ața mămăligeĭ:

„La mâncare mămăliga saŭ măliguța se taiă cu o *ață* de cânepă“ (I. Rugescu, Iașĭ, c. Bădenĭ).

De aci vine în „Hora vinuluĭ“:

Băgaĭ mâna 'n punga chingeĭ,
Găsiĭ *ața* mămăligeĭ;
Băgaĭ mâna 'n buzunare,
Găsiĭ cremene și'amnare...
(G. D. T., Poes. pop. 333).

„*Ața* cuțituluĭ=firul de oțel care se desface de pe ascuțitul cuțituluĭ prin continua ascuțire“ (L. M.).

In maĭ multe obiceĭurĭ poporane *ața* jócă un rol important; de exemplu:

„Pentru friguri se descântă și se face 9 noduri pe o *ață*, pe care bolnavul o pórtă apoĭ la gât“ (Al. Stoenescu, Ialomița, c. Periețiĭ).

„Femeĭa care vrea să nu se atingă lupul de vitele sale, légă un ac cu *ață* de mănușa doniței și 'l pórtă atîrnat în doniță cât vrea...“ (Țara-nouă 1887 p. 192).

„Unĭĭ dic că Vârcolacĭĭ se sue la lună saŭ la sóre pe *ața* ce s'a sucit intr'o zi de Duminică, ĭar altĭĭ cred că pe *ața* ce se tórce nóptea la lună“ (G. Sireténu, Botoșanĭ, c. Rănghilescĭ).

„Când cine-va are judecată cu altul, își face o *ață* de cânepă de vară și, după ce a descântat'o, se 'ncinge cu ea peste mijloc, la genunche, la gleznele picĭórelor, la mânĭ, la cóte și la gât, acésta spre a se puté uĭmi judecătoriĭ de a'l pedepsi și a se pune lucrul la uĭtare...“ (pr. I. Călugărénu, Tecucĭu, c. Movilenĭ).

v. *Bobotéză*.

In proverbĭ:

A sburat puĭul cu *ața*
Tocmaĭ când era dulcéța...

cu varianta:

A sburat puĭul cu teĭul
Tocmaĭ când era temeĭul...
(Tocilescu, Rev. I p. 233).

Despre un om flămânzit: „Nicĭ *ață* n'am tras prin gură de a-séră pîn'acum“ (Pann, Prov. I, 22).

Despre îmbrăcăminte sărăcăcĭósă saŭ jerpelită: „Din călcâe pîn' la cap, haĭna luĭ maĭ mult *ață* decât față“ (ibid. I, 133).

Maĭ mult *ață* decât față se vedea în al eĭ port,
De cânepă, in și lână și de tot felul de tort...
(Ibid. I, 137).

Despre năcazurile vieței: „Trăesce viață cârpită cu *ață*“ (ib. I, 155); saŭ:

Noroc și vĭață
Legată cu *ață*...
(Baĭcan, Vorbe bune, p. 9).

La Româniĭ de peste Carpațĭ: „el e cu șerpar de *ață*=sărac“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„A se ținé într'un fir de *ață* saŭ într'o *ață*“, o locuțiune proverbială despre ceĭa ce abĭa se ține.

Necăjita luĭ viață
Se ține 'ntr'un fir de *ață*...
(Pann, I, 132).

Dar a omuluĭ viață, după cum singur spuneaĭ,
Se ține 'ntr'un fir de *ață*, și se rupe când n'aĭ...
(Ibid., II, 89).

Vrancea, Sultănica p. 36: „vĭața ce abĭa se maĭ ține într'o *ață*...“

Ion Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 24): „un cĭofligar de-al de tine, dar acela era o lécă maĭ chipos și altfel îmbrăcat:

Cu antereŭ de canavață
Ce se ține numa 'n *ață*,
Și cu nădragĭ de Anglie
Petece pe eĭ o mie...

Un fir de *ață* însemnéză în genere ce-va fórte mic saŭ fórte puțin.

A. Pann, Prov. III, 96:

Nu sta să ne daĭ povață,
Că nicĭ cât un fir de *ață*
Nu'țĭ dăm prin gură să tragĭ...

Acelașĭ, II, 11:

Când va fi 'mpĕrat, să scie și închisórea cum e,
Ĭar nu pentr'un fir de *ață* or d'alt ce-va vinovat,
Să'l ție pe tótă vĭața în pușcăriă băgat...

Idiotismul: din fir pînă 'n *ață*=cu tóte amănuntele orĭ-cât de micĭ.

Pann, II, 96:

In scurt, nu ajunge omuluĭ viață
Ca să'ĭ spuĭe tóte din fir pînă 'n *ață*...

Acelașĭ, II, 142:

Și ĭĭ povestiră din fir pînă 'n *ață*
Pentru ce veniră eĭ de diminéță...

Vrancea, Sultănica p. 141: „mestecă pesmeți de Brașov, urmărindu'și fiecare gândurile și planurile, carĭ ar fi putut isbuti, din fir pînă 'n *ață*, fără cutare greșélă, cutare lăcomiă...“ v. *A-fir-a-pĕr*.

In graĭul vechiŭ: „pînă într'un cap de *ață*, pînă la un cap de *ață*=fără a lăsa nemic“.

Nic. Costin, Letop. II p. 56: „aŭ încărcat și bucate și vinul și grâul până într'un cap de *ață*, de aŭ lăsat numaĭ pétră séca...“

Ion Neculce, ibid. p. 210: „ĭ-aŭ plătit lucrurile toate acele dela senatorĭ ce'ĭ luasă până la un cap de *ață*...“

Acelașĭ p. 229: „măncat'aŭ tot, și

pâne și dobitoc, și aŭ jăcuit tot p ă n ă l a u n c a p d e *ață*...“

Cu acelaș sens se dicea altă dată: „pînă la un cap de a c“.

v. [1]·*Ac* (p. 111).

E fórte interesantă locuțiunea poporană: t r a g e *ața* l a...“, prin care se exprimă o forță maĭoră, o necesitate fatală.

A. Pann, Prov. I, 57:

Pe semne p ĕ c a t u l ș i *ața* ĭĭ trage
Amîndoĭ viața în nevoĭ să'și bage...

Basmul „Șérpele moșuluĭ“ (D. Stancescu, Basme p. 50): „... n'aveaŭ copiĭ, ném. Se tot gândĭaŭ eĭ să ĭea vr'unu de suflet, dar nu'ĭ pré t r ă g e a *ața*, că de! alta e copilul teŭ ș'alta e ăl de suflet...“

Basmul „Poveste țerănéscă“ (Ispirescu, Legende p. 260): „era să uĭt a vè spune că în curtea Smeóĭceĭ era de jur împrejur parĭ înfipțĭ în pămînt, și în fie-care par câte un cap de om din ceĭ ce ĭĭ t r ă g e a *ața* l a m ó r t e și'ĭ împingeaŭ pĕcatele să'ĭ calce hotarele...“

Basmul „Ceĭ treĭ fraț“ (ibid. p. 280): „Gazda se sili în tóte chipurile să'l opréscă dela acéstă otărîre a sa. Fu peste putință. Îl t r ă g e a *ața* l a r e l e...“

Scapin de Molière, trad. de C. Rasti (1836 p. 76): „Când este să'ĭ vie omuluĭ la cap, par'că 'l t r a g e *ața*...“

Ghicitórea despre „Pepenele“:

*Aț*e 'ntinse,
Gheme strînse.
(Ispirescu, Ghicitorĭ p. 25).

„C a p e *ață* = drept, fără cotitură“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 105): „pre malurile gârleĭ, tot félĭul de pomăt roditorĭu și tot copacĭul frunzos și umbros, dĭ-a-rândul, ca cum pre *ață* dĭ-a-dreptul, și unul de altul dĭ-a-departe ca cum cu pirghélul ar fi fost puș, frumos odrăsliĭa...“

De aci *ață* se întrebuințéză adverbial, fără nicĭ o prepositiune, cu sensul de „en ligne droite“.

Basmul „Tămâia draculuĭ“ (Reteganu, Poveștĭ ardelenescĭ, II, p. 65): „Și merge dracul cel maĭ isteț *ață* la mănăstirea sfîntuluĭ părinte, ș'acolo se dă peste cap și se face o fată frumósă...“

Basmul „Arvinte“ (ibid. V p. 83): „buna mea muĭere prinde a plânge și merge *ață* la curte...“

In fine, ca termen topic, *aț*e se dicea la pĕraĭe micĭ, „un fil d'eau“.

Crisov moldovenesc dela Alexandru-vodă din 1630 (Doc. Rom. II No. 1 p. 1, 3, în Arch. Stat.): „părăul Bicazuluĭ în sus până în gura Jidanuluĭ, de ci Jidanul în sus până în gura Bistrĭĭ, și ĭară Bicazul în sus până în obărșiile *Aț*ilor, și toate *Aț*ăle, și de acolo până la muntele lungu...“ Apoĭ în crisovul dela Moĭse Movilă din 1631 se repetă: „pînă la obărșiĭale *Aț*elor și *Aț*ele toate...“

v. *Bumbăcel* — *Fir.* — *Sfóră.* — *Nojiță.* — *Tărsînă*...

[2]·**Aț**ă, adv.; directement, tout droit. — v. [1]·*Aț*ă.

[3]·**Aț**ă, s. f.; fil d'eau. — v. [1]·*Aț*ă.

Ațegàn, s. m.; t. de Météor. popul.: vent du nord-est, bise. Aprópe sinonim cu c r i v ă ț. Termen propriŭ Românilor de peste Olt pînă 'n Banat, fie sub forma *aț*egan, fie aspirat: h ă ț ă g a n.

„H ă ț ă g a n u l = vîntul dela nord“ (M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Vîntul mare = cel dela apus; *aț*egan = cel dela resărit“ (pr. R. Popescu, Mehedinț, c. Isverna).

Este învederat că *aţegan* însemnéză „vînt care vine din H a ţ e g“, adecă din partea Transilvanieĭ spre nord-resărit de Oltenia şi de Banat, ér numele topic H a ţ e g, la rîndul seŭ, este un cuvînt întrebuinţat pînă astădĭ în munţiĭ Ţereĭ-Românescĭ cu sens de „pădurice“ :

„Cuvinte pentru locurĭ acoperite de arborĭ selbatecĭ: codru, pădure, h a ţ e g, redĭu, zăvoĭu. H à ţ e g vrea să dică pădure măruntă, tînără, tufiş, lăstar des“ (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjescĭ).

Prin urmare, h à ţ e g diferă numaĭ prin sufix de h ă ţ ì ș „buisson, taillis“, despre a cărora derivaţiune din tulpina h a ţ a se vedé la locul seŭ.

v. *Crivĕţ.* — *Haţeg.* — *Hăţiş.*

Aţegână. — v. *Hăţăgană.*

[1]·**Aţică**, s. f.; fil fin. Deminutiv din a ţ ă şi sinonim cu a ţ i ş ó r ă.

v. *Aţişóră.* — *Tiriplic.*

[2]· **Aţică**, s. f.; t. de Comm.: sorte de toile. Un fel de pânză subţire, făcută numaĭ din *a ţ ă* ca urzélă şi ca bătătură.

v. [1]·*Aţică.*

[3]·**Aţică**, s. f.; t. de Choréogr. popul.: une sorte de danse villageoise. Acest joc ţerănesc e propriŭ judeţelor Prahova şi Buzeŭ. Noĭ il cunóscem din satele Cislaŭ, Pătărlagĭ, Mărunţiş, Benga, Brebu, Mălăescĭ, Proviţa, Pietrósa, Nehoĭu, Viperescĭ, Cândescĭ, Gherghiţa, Udrescĭ, etc.

Jipescu, Opincaru, p. 51, înşirând danţurile ţerănescĭ: „ca-la-Bréda, doĭ-dĕ-mână, sultănica, *aţica*, ardilinésca...“

„*Aţica* se jócă în chipul următor: Flăcâul ĭea de mână o fétă, se opresc faţă 'n faţă, fac treĭ mişcărĭ din mânĭ: una la drépta, una la stânga şi alta ĭar la drépta, apoĭ pornesc înainte făcênd treĭ paşĭ spre drépta, se întorc la locul de unde aŭ plecat, fac alţĭ treĭ paşĭ spre stânga, se întorc ĭarăşĭ etc. Părechĭ pot fi una saŭ maĭ multe. Când jócă numaĭ flăcaĭ, maĭ rar, atuncĭ eĭ se prind de mâĭnĭ saŭ şi cu mâĭnile pe umerĭ, orĭ-cât de mulţĭ, ca şi la Sîrba saŭ Brâul, făcênd apoĭ aceleaşĭ mişcărĭ. Sătenĭĭ ţin fórte mult la *Aţica*“. Acéstă notiţă o datorim d-luĭ prosor B. Iorgulescu din Buzeŭ, împreună cu notaţiunea de maĭ jos după jocul lăutarilor, carĭ cântă întocmaĭ aşa, cu lipsa de patru tacte în partea III:

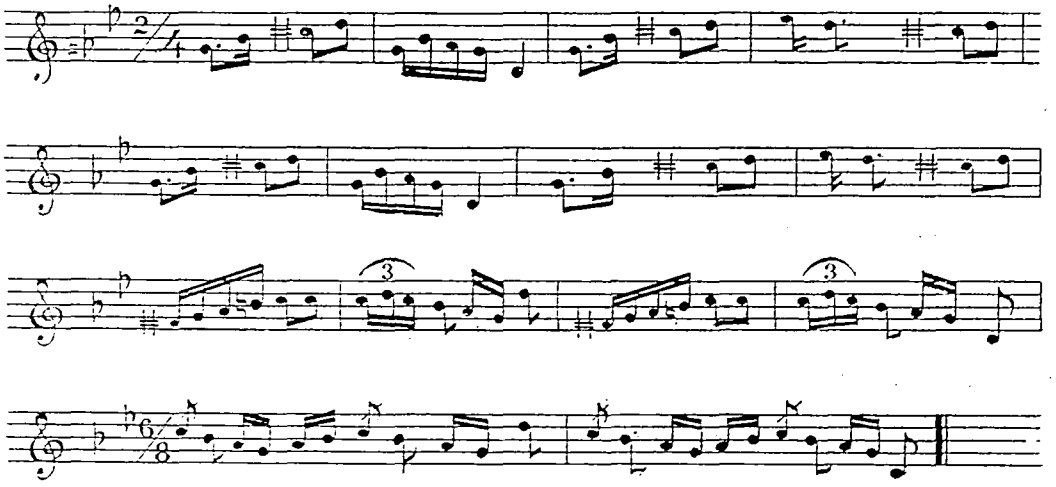

Ca termen choreografic, *Aţica* să fie óre un deminutiv din á ţ ă? Ar fi a-nevoe a găsi vre-o analogiă între o a ţ ă şi între mişcările acestuĭ joc. Să fie óre un nume personal, bună-óră ca la danţul „Sultănica“ ? E maĭ probabil ; însă ce fel de nume? La Serbĭ A ţ a e deminutiv din „Alexie“ (Karadzić, v. Ацa), de unde ar fi A ţ i c ă, ca „Costică“ din „Costa“, „Petrică“ din „Petru“ etc., saŭ ca la femeĭ „Miţică“ din „Miţă“. Orĭ-cum, ar remâné totuşĭ a se cerceta originea logică a acesteĭ denumirĭ.

v. *Brâul. — Sultănică.*

Aţigán. — v. *Ţigan.*

[1]**Aţin** (*aţinut, aţinere*), vb.; guetter, être aux aguets. Din latinul a t t i n e o cu sensul de a ţiné strîns saŭ de aprópe, ca la Plaut : „ante oculos a t t i n e s = *aţiĭ* de 'naintea ochilor“. Locuţiunea tipică, din care derivă cele-lalte accepţiunĭ, este : *aţin* c a l e a cuĭ-va, de unde apoĭ reflexiv : m ĕ *aţin* î n c a l e. In balada „Miul Cobiul“ se întrebuinţéză chiar „ţ i n calea“ ca sinonim cu „m ĕ *aţin*“ :

Şi p'aicĭ s'*aţin*,
Calea că mi'ţĭ ţ i n
Patru-ₒecĭ şi cincĭ,
Cincĭ-ₒecĭ fără cincĭ
De voĭnicĭ levinţĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 49:).

Doĭnă din Moldova :

Calea mândreĭ *aţinuĭ*
O floricică de 'ĭ ceruĭ :
Ceruĭ flórea sînuluĭ,
Ea 'mĭ dă flórea crinuluĭ ;
Ceruĭ flórea din guriţă,
Ea 'mĭ dă flórea garofiţă...
(Alex., Poes. pop. 2. 237).

Alta :

Aş veni şi n'am cu cine,
Duşmanul c a l e a 'mĭ *aţine*,
Şi 'ntre noĭ un dél ş'o vale
Strică dragostile tale...
(Conv. lit. 1886 p. 619).

Alexandri, „Surugiul“ :

Iar când un duşman c a l e a 'mĭ *aţine*,
Îĭ desmĭerd faţa cu şfichiu de foc...

Acelaşĭ, Boĭerĭ şi cĭocoĭ, act. I sc. 10 : „Domnule Radu, trezesce-te că vine duşmanul... să'ĭ *aţinem* c a l e a...“

A. Vlăhuţă, Nuvele p. 129 : „Tu, om să sfărîmĭ petrele 'n palmă, în loc să te-apucĭ de-o trébă, *aţiĭ* c a l e a celeĭ fete şi 'ţĭ prăpădescĭ ₒiua pe flécurĭ...“

In loc de „*aţin* calea“ se ₒice maĭ puţin energic : m ĕ *aţin* la drumurĭ, la poticĭ; saŭ numaĭ : m ĕ *aţin*.

Alexandri, „Concertul în luncă“ :

Frăţiorĭ şi romănițe, care se *aţin* la drumurĭ,
Clopoţeĭ şi măzerele îmbĕtate de parfumurĭ...

Doĭna „Ĭubirile“ :

Ĭubirile care 's marĭ
Staŭ la drumurĭ ca tâlharĭ,
Ĭubirile care 's micĭ
Se *aţin* pe la poticĭ...
(Alex., Poes. pop. 2. 304).

Balada „Mihu Copilul“ :

Dar ce mĕ apasă
Şi 'n drum nu mĕ lasă,
Că s'*aţin* pe-aicĭ
Patru-ₒecĭ şi cincĭ
Cincĭ-ₒecĭ fără cincĭ
De haĭducĭ levinţĭ...

„*Aţin*'te! unul din strigătele vînătorescĭ“ (pr. P. Dobrea, Prahova, c. Dîrmănescĭ).

„Termenĭ vînătorescĭ : se duce la pândă, se *aţine*, face pătul...“ (Gr. Bantaş, Iaşĭ, c. Stânca).

I. Créngă, Danilă Prepeleac (Conv. lit. 1876 p. 457) : „Acela'ĭ copilul meŭ cel maĭ mic. *Aţine*-te! Şi când l'oĭu trezi din somn, să te ĭeĭ după el...“

Alexandri, Cetatea Némţuluĭ, act. II sc. 4 : „*Aţineţi*-vĕ, fraţilor, că acu 'ĭ

greul! Sobieţki însuşĭ o rădicat stégul crăesc..."

Figurat, se póte dice: mĕ *aţin* la folóse, la căştig, la petreceriĭ etc.

Jipescu, Opincaru p. 103: „Streinu va 'ntâĭ să hiĭe 'mpămîntenit cu ḑisa aleşilor ţări, şi pĕ urmă să s'*aţiĭe* la drepturiĭ..."

v. *Ţin.*

[2]·**Aţin** (*aţinat, aţinare*), vb.; suspendre, attacher. Diferă numaĭ prin prepoziţionalul *a* (=ad) de „înţin=aliquid leviter adfigo, etwas dicht anfüngen", pe care Lexiconul Budan îl trage din latinul in—teneo, de unde însă el nu póte veni, căcĭ ar da în flexiune pe „înţinut, înţinere", ĭar nu pe „înţinat, înţinare". *Aţin*, ca şi sinonimul înţin, derivă din prototipurĭ ad-tenare, in-tenare, dela latinul tenus „corde, cordage", de unde şi medio-latinul tena „vittarum extremitas dependens" (Du Cange), însemnând, prin urmare, a anina ce-va de o cordeluţă saŭ sforicică. Sava Barcianu aduce numaĭ participiul trecut *aţinat* „hângend", pe care 'l găsim şi 'n doĭna din Ardél:

> Trandafir verde-*aţinat*,
> A-sară te-am aşteptat
> Tot cu foc şi cu lumină
> Şi cu dor dela inimă...
>
> (R. Simu, c. Orlat).

Laurian şi Maxim (Gloss. 31) aŭ confundat pe *aţin* cu hâţîn „secouer".

v. *Inţin.*

Aţinare
Aţinat } v. [2].*Aţin.*

Aţinère, s. f.; l'infin. d'aţin pris comme substantif: 1° action d'être aux aguets; 2° vigilance, persistance. In prima accepţiune, reproduce sensul fundamental al verbuluĭ: *aţinerea* drumuluĭ; accepţiunea a doua, fórte nemerită, ne întimpină la Nic. Costin, Letop. II p. 107: „noĭ, cineşĭ din partea sa, cu sfântă *aţinere* făgăduim..."

v. [1].*Aţin.*

Aţintèsc (*aţintit, aţintire*), vb.; fixer, pointer, viser. Sinonim cu ţintesc, din care derivă prin prepoziţionalul *a* (=ad).

Basmul „Ceĭ treĭ fraţi" (Ispirescu, Legende p. 283): „Apoĭ ochiĭ tuturor se *aţintiră* la măiastra, şi mărturisiră că aşa frumuseţe de muĭere nicĭ c'aŭ maĭ vĕḑut..."

Jipescu, Opincaru p. 92: „Şĕḑênd lungit, într'un rĕsărit dĕ sóre, pĕ iarba munteluĭ Gămăliea—maĭ ĭera treĭ ḑile, pare-mi-sĕ, pîn' la sân-Pĭetru — auḑiĭ bucĭumu păstoresc. Sunetu luĭ mĭ-*aţintiră* şi urechĭa şi inima..."

v. *Aţintez.—Aţintit.—Ţintă.—Ţintesc.*

Aţintèz (*aţintat, aţintare*), vb.; fixer, pointer, viser. O variantă a luĭ aţintesc.

Gr. Alexandrescu, „La Drăgăşanĭ":

> Şi ochi'mĭ s'*aţintară* pe semnul mântuinţeĭ
> Ce singur se înalţă în locul de suspin...

Acelaşĭ, „Barca":

> Din rătăcita'mĭ barcă, ce-o las la întâmplare,
> Ochiĭ meĭ cătră ceruri uĭmit iĭ *aţintez*...

I. Văcărescu, p. 105:

> Ochilor, *aţintaţi*
> In cer icóna sfîntă!..

v. *Aţintesc.—Aţintat.*

Aţintàre.—v. *Aţintez.*

Aţintàt, -ă, adj.; le part. passé d-aţintez pris comme adjectif: fixé. Indreptat spre o ţintă.

Balada „Pintea vitézul“:

Din mine puteţĭ afla
Că mórtea mea că va sta
Din treĭ fire de grâŭ sfînt,
Dintr'un plumb micuţ d'argint
Bine 'n armă îndesat
Şi la peptu'mĭ *aţintat*...
(Reteganu, Trandafirĭ, p. 81).

v. *Aţintez.* — *Aţintit.*

Aţintire. — v. *Aţintesc.*

Aţintit, -ă, adj.; le part. passé d'a-ţintesc pris comme adjectif: fixé. O variantă a luĭ aţintat.

Filimon, Ciocoiĭ vechĭ p. 14: „Junele, a căruĭ atenţiune era *aţintită* la cea maĭ mică mişcare ce se petrecea, auḑi şi el acest sgomot...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 7: „Şi eŭ am vĕḑut cârdurile de dropiĭ, cutrierând, cu pas mĕsurat şi cu capul *aţintit* la pază, acele şesurĭ fără margine...“

I. Slavicĭ, Novele p. 182: „O clipită privirea luĭ remase *aţintită* asupra Ileneĭ...“

v. *Aţintesc.* — *Aţintat.*

Aţipèsc (*aţipit, aţipire*), vb.; s'assoupir. Sinonim cu adorm şi moţăesc, dar exprimênd o fasă intermediară: când cine-va *aţipesce*, nu maĭ moţăesce, dar póte să *aţipêscă* fără a fi încă adormit. Este un început de adormire, caracterisat maĭ ales prin nemişcare, şi un sfîrşit de moţăire, în care omul se maĭ légĕnă saŭ dă din cap. Cihac (II, 3) trage pe *aţipesc* din slavicul sŭpati, zasypati, zasipiti „dormir, s'endormir“; o etimologiă în care sensurile se 'mpacă, însă numaĭ sensurile. Sub raportul fonetic, slavicul zasipì- e peste putinţă să devină la Românĭ *aţipi-*, căcĭ pe de o parte noĭ conservâm tot-d'a-una în cuvintele împrumutate dela Slavĭ pe prepositionalul „za“: zăbavă, zălog, zămislesc, zavistie, zăvod etc., ĭar pe de alta, fie împrumutul de orĭ-ce natură, un *s* între vocale nu se preface în *ţ*, cel puţin când nu se învecinéză cu o consónă dentală pentru ca transiţiunea să fie justificată printr'o acomodaţiune. Maĭ întâĭu, *a-* în *aţipesc* este prepositionalul *a*=ad, ca şi 'n „adorm“ saŭ în „aromesc“; restul *-ţipesc* este latinul stupesco, inchoativ dela stupeo. Stupeo, stupesco exprimă tocmaĭ noţiunea de a cădé în nemişcare ca în *aţipesc*, de unde la Cicerone (Acc. V, 36): „cum hic semisomnus stuperet“, ĭar într'un text medio-latin (Du Cange, ed. Carpent. VI, 398): „suspensis sensuum exteriorum actibus ac stupito corpore quasi lapis reddebatur immobilis“. Vocala în latinul stup(eo) = gr. στύφ(ω) era acea vocală nehotărîtă între *i* şi *u* pentru care împĕratul Claudiŭ voĭà să născocéscă o literă specială; de aceĭa în „stupeo“ şi „stipo“ radicala este aceĭaşĭ (cfr. Corssen, Ausspr. [2] I, 505), ĭar în latina vulgară circulaŭ de o potrivă „stippa“ şi „stuppa“, „stipare“ şi „stupare“ (Du Cange). In scurt, românul *aţipesc* este latinul ad-stipesco saŭ a-stipesco.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1681, Noevr. 4 (f. 106 a): „ş'am *aţăpitŭ* puţânelŭ de-am dormit suptŭ umbrâ de um pomŭ...“

Vrancea, Sultănica p. 128: „Şeful de masă tresàri ca un om care *aţipind* pe scaun moţăe şi se isbesce cu barba de pept...“, unde *aţipire* nu este încă deplină, de óră-ce maĭ urméză moţăire.

Acelaşĭ raport ne întimpină maĭ jos între *aţipesc* şi clipesc saŭ clipocesc, adecă maĭ mişc din ochĭ.

Balada „Drăguţa înşelată“:

Maĭca tot lucra,
Mereŭ se 'nvărtĭa,

Tóte le făcea,
Iar fiica şedea
Cu ochiĭ c l i p i n d,
In somn *aţipind*...
(G. D. T., Pocs. pop. 661).

Basmul „Fata Cĭudeĭ“ (Sbiera, Poveşti p. 60): „Tot nu se da somnuluĭ, tot se 'mbărbăta; dară maĭ pe urmă aŭ fost biruit de fire şi aŭ *aţipit* puţin. Cum aŭ c l i p o c i t, aŭ slăbit căpĕstrul din mână...“

In Banat, îmĭ scrie d. S. Lĭuba din Maĭdan că pe lîngă *aţipesc* se întrebuinţézĕ în loc de m o ţ ă e s c verbul c u c ă e s c, neapĕrat dela „cuc=ameţit“ (Marian, Ornit. I p. 47).

După fie-care deşteptare din somn, urméză o nouă *aţipire* înainte de a d o r m i r e.

I. Créngă, Ivan Turbincă (Scrieri I p. 302): „Ce-ar maĭ fi şi cutremurile ĭeste, dise Ivan, maĭ făcênd câte-va crucĭ pînă la pămînt, şi apoĭ éră se culcă. Dară când să *aţipéscă*, de o dată se aud prin casă o mulţime de glasurĭ...“

Doĭnă din Ardél:

— Trandafir de pe feréstă,
Nevastă, dragă nevastă,
Scólă, mulge vacile,
Că rĕsare sórele!
— Fóie verde de dudâŭ,
Măĭ bărbate, dragul meŭ,
Lasă să maĭ *aţipesc*,
Că mintenĭ le ţîrcotesc!
(J. B., Trans. 456).

Basmul „Picĭ ramură“ (Stancescu, Basme p. 15): „Nóptea nu *aţipi* nicĭ cât daĭ într'un amnar...“

O formă gerundială curat poporană *aţipindă* în loc de *aţipind*, la Jipescu, Opincaru p. 38: „Colindători dĕ trimişĭ plécă la alţĭ sătenĭ, iĭ scólă şi pĕ eĭ, ş'apăĭ se 'ntorc ĭară la hăĭ d'întâĭ care li sĕ par maĭ codelnicĭ şi 'ĭ dĕşteptă d'or hi *aţipindă*...“

v. *Adorm.* — *Aromesc.* — *Cucăesc* — *Moţăesc.* — *Somn...*

Aţipélă (plur. *aţipelĭ*), s. f.; assoupissement. Inţepenire după m o ţ ă é l ă şi înainte de a d o r m i r e. Sinonim cu a ţ i p i r e, dar cu o nuanţă maĭ substantivală.

Jipescu, Opincaru p. 103: „când te trezescĭ că aĭ drepturĭ, scólă din *aţipélă*...“

v. *Aţipesc.* — *-élă.*

Aţipire
Aţipit, -ă } v. *Aţipesc.* — *Aţipélă.*

Aţişóră (plur. *aţişóre*), s. f.; petit fil, filet. Deminutiv din a ţ ă. Sinonim cu a ţ i c ă.

Ţichindél, Fabule 1814 p. 156: „Copiĭ! ĭată ceuca céĭa ce gândé a fi maĭ mare decât un vultur.—Aceşté legându-o cu *aţişóre* de picĭor, o hrăné şi se juca cu ĭa...“

Acelaşĭ p. 261: „capul mieu numaĭ cât într'o *aţişóră* atârnă...“

v. *Aţă.* — *Aţişórele.* — *-iş* — *-óră.*

Aţişórele, s. f. pl. artic.; sorte de jeu enfantin. Copiiĭ ĭeaŭ câte doĭ o a ţ ă lungă şi, întinzênd'o legată la capete printre degetele amînduror mânilor, iĭ daŭ diferite figure geometrice, numite: o g l i n d ă, m é s ă, c r u c e etc.; bunăóră: o g l i n d a saŭ a p a:

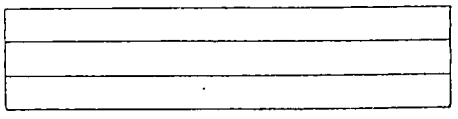

c r u c e a:

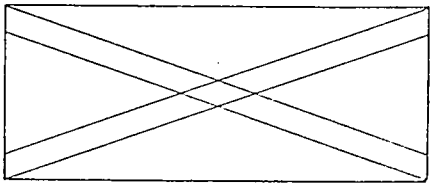

m é s a:

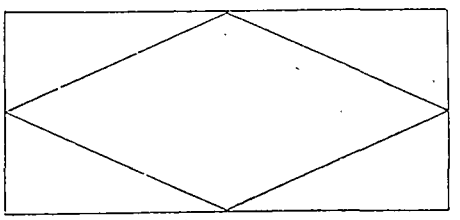

scrînciobul:

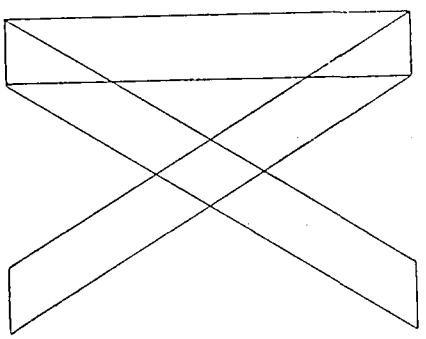

v. *Aţişóră.— Copil.*

Aţiţ (*aţiţat, aţiţare*), vb.; attiser, exciter, stimuler, susciter. „A *aţiţa*, a aprinde focul; a întărîta, a rescula, a înteţi, a îmboldi, a sumuţa“ (Costinescu). „*Aţiţare* = a aprinde focul, de aci în genere a aprinde, a deştepta, a înflăcăra“ (L. M.). In privinţa foculuĭ, *aţiţ* este aceĭa ce 'ĭ scornesc în privinţa vîntuluĭ, de unde şi apropiarea între ambele cuvinte.

Dionisie Eclesiarcul, Chron. (Papiŭ, Monum. II p. 168): „răsmiriţa acésta a doua într'acestaşi chip s'aŭ scornit şi s'aŭ *aţiţat*...“

A face foc materialmente, a sufla pentru ca să se aprindă maĭ bine, este sensul fundamental al luĭ *aţiţ*.

Moxa, 1620, p. 354: „veni unŭ lupŭ deîn pădure şi purta gâtejii de băga în focŭ, ĭară unŭ vulturŭ bâté cu arepile şi aducĭa vântŭ de 'lŭ *aţiţa*...“

O maximă d'ale vorniculuĭ Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 74): „Cum vîntul *aţiţă* focul, aşa vorba *aţiţă* vrajba“.

Basmul „Poveste ţerănéscă“ (Ispirescu, Legende p. 254): „De maĭ ţinea lupta numaĭ cât aĭ *aţiţa* un foc, s'ar fi muĭat şi cine scie ce se întâmpla...“

I. Créngă, Capra cu treĭ ĭeduĭ (Conv. lit. 1875 p. 342): „Şi aşa dicênd, pune pólele 'n brâŭ, îşĭ suflecă mânicele, *aţiţă* focul şi s'apucă de făcut bucate...“

A. Pann, Prov. II, 153:

Cu o mână ĭĭ dă ţiţă,
Cu alta focul *aţîţă*...“

Proverb: „Dintr'o scântee se *aţîţă* focul“ (Pann, II, 93).

Locuţiunea proverbială: „îmĭ *aţiţ* paiă în cap = îmĭ fac nevoe“ (Lex. Bud.); maĭ obicĭnuit: „îmĭ aprind paiă în cap“.

Dela foc, *aţiţ* se îndrumêză spre alte accepţiunĭ trecênd maĭ întâĭu prin asociaţiunea de ideĭ cu ferbinte, aprins, înflăcărat etc.

Cantemir, Chron. I p. 241: „care lucru pre cât inima luĭ Traĭan aŭ înpuns, pre atâta, înfierbântând'o, spre izbândire şi răscumpărare aŭ *aţiţat*'o...“

A. Pann, Moş-Albu, I p. 39:

Căcĭ, dacă se stinge dorul cel aprins din căpătâĭu,
Nicĭ o dată nu se póte se s'*aţîţe* ca întâĭu...

Acelaşĭ, Prov. III, 85: „Plosca 'l *aţîţă* maĭ tare de se făcu numaĭ foc...“

Aţiţ vrajbă:

Nic. Muste, Letop. III, p. 41: „ĭară Ilie Cantacuzino acolo aŭ rămas, *aţiţăndu*-se vrajbă între Domnul Muntenesc şi între Mihaĭ Vodă...“

Beldiman, Tragod. v. 1493:

Vrajbă între eĭ s'*aţîţă*, cad întru nemulţumire,
Care de care să ĭee a ţĕreĭ ocârmuire...

Aţiţ z a r v ă saŭ z o r b a l î c:

Cantemir, Chron. I p. 61: „mare pârjol de zarvă şi nepotolită gâlcévă s'aŭ *aţiţat* între Grecĭ...“

Acelaşĭ, II p. 38: „pricinele zarvelor, carele spre apus ca un pojar nestâns şi nepotolit să *aţiţa* şi să lăţiĭa...“

Nic. Muste, Letop. III p. 64: „mare zarvă s'aŭ *aţiţat* în ţară, îmmulţindu-se tălharii...“; şi maĭ jos p. 70: „de câte orĭ zarve ca aceste s'aŭ *aţiţat* asupra vre-unuĭ Domn, tot de risipa ţereĭ aŭ fost...“

Nic. Costin, Letop. II p. 57: „când aŭ sosit Costantin Vodă la Udriĭu, étă că s'aŭ *aţiţat* şi zorbalâc întru împărăţia Turcéscă...“

Acelaşĭ, p. 76: „dentr'aceea s'aŭ *aţiţat* şi alte răutăţĭ de s'aŭ stricat şi pacea între Turcĭ şi între Moscalĭ...“

Aţiţ n e v o ĭ, a m e s t e c ă t u r ĭ, p i z m e:

Ureche, Letop. I p. 161: „unul cu altul cerca sfat ce vor putè face, ca să poată hălădui de atâte nevoĭ ce s'aŭ *aţiţat* în ţéră...“

Acelaşĭ, p. 106: „atâta zavistie aŭ *aţiţat*, că în loc de înpreunare nicĭ să auză de numele Papiĭ...“

Aţiţ b ó l ă:

Enachi Cogălnicénu, Letop, III p. 192: „începu a se auzi pe unile locurĭ de cĭumă, care nu dă puţină spaĭmă la tot norodul, neĭind deprinşĭ aceĭ lăcuitorĭ cu de aceste felĭurĭ de boale, care boală aŭ întrat şi în érnă pi'ncet, ĭar de primăvară s'aŭ *aţiţat* foarte tare...“

I. Văcărescu, p. 71:

Fiorĭ grele 'nspăimîntate
Daĭ din buze când zîmbeştĭ,
Aţiţĭ j u n g h ĭ u r ĭ necurmate,
Robeştĭ, fermecĭ, minţĭ uĭmeştĭ...

Aţiţ s p r e-:

Axinte Uricarul, Letop. II p. 171: „(Carol XII) érăşĭ făcând amestecăturĭ, aŭ *aţiţat* pre Impăratul Turcesc s p r e oştire împotriva Moscalilor...“

Fórte rar se întrebuinţéză *aţiţ* când e vorba de ce-va bun saŭ plăcut; bună-óră:

A. Pann, Prov. II, 136:

Mergênd ea, găsesce în plâns pe copila,
Şi privind la dînsa, i s'*aţiţă* m i l a...

Alexandri, Românii şi poesia lor: „Ele (horele) *aţiţă* v e s e l i a gĭoculuĭ şi adese-orĭ, desvălind taĭnele inimelor, slujesc de misteriósă coînţelegere între aceĭ ce se ĭubesc...“

Gr. Alexandrescu, „Viaţa cămpenéscă:

Ca cercul acel supţire
Ce-*aţiţă* din întâmplare
Pe-o undă nemişcătóre
Un vînt cu lină suflare...

Cuvîntul *aţit* e învederat latin, dar nu se găsesce în latinitatea clasică. Gröber (Arch. f. lat. Lexikogr. t. I, p. 244) construesce o formă latină vulgară a t t i t i a r e, de unde span. attizar, vechĭu-franc. atisier, noŭ-frances attiser, prov. atisar, catal. atiar, portug. atisar, reto-rom. s-ţizzar, ital. attizzare şi al nostru *aţiţ*.

v. *Aprind.* — *Foc.*

Aţiţare (plur. *aţiţărĭ*), s. f.; l'infin. d'a ţ i ţ pris comme substantif: action d'attiser, d'exciter. Suflare în foc ca să se aprindă maĭ tare, ĭar figurat: îndemnare la o faptă, maĭ ales rea: la duşmăniă, la rĕsboĭu etc. Cu un sens maĭ substantival se ḑice a ţ i ţ ă t u r ă.

v. *Aţiţ.*

Aţiţat, -ă, adj.; le part. passé d'a ţ i ţ pris comme adjectif: attisé, excité. Foc *aţiţat* de copiĭ. Flacără *aţiţată* de

vînt. Figurat: om *aţiţat* de alţii la o faptă rea. Resboiu *aţiţat*. Vrajbă *aţiţată*.

Nic. Costin, Letop. I p. 88: „văzând aceĭ doĭ fraţi oştirĭ *aţiţate* între némul lor, vorovindu-se amândoĭ s'aŭ clătit den Iliric..."

v. *Aţiţ*.

Aţiţătór, -óre, adj. et subst.; attisant, excitant, instigateur. Cine-va saŭ ce-va care a ţ i ţ ă, fie foc, fie vre-o faptă rea.

Ureche, Letop. I p. 132: „aŭ prins Stefan Vodă pre Radul Vodă, carele aŭ fost *aţiţător* de păgănĭ asupra creştinilor..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 67): „mâniei *aţiţitorĭu* să să arate..."

v. *Aţiţ*.

Aţiţătúră (pl. *aţiţătúre*), s. f.; „attisement, excitation, instigation" (Cihac).

v. *Aţiţare*.

1. **Au** s. **aŭ**, conj.; 1° ou; 2° est-ce que? Ambele sensurĭ sînt bine deosebite de Laurian şi Maxim: „*Aŭ*, conjuncţiune în locul căriĭa acum e maĭ mult în us compusul s a ŭ: *aŭ* noĭ *aŭ* voĭ=s a ŭ noĭ, s a ŭ voĭ; interogativul *aŭ*, care se pune la începutul întrebăriĭ spre a-ĭ da maĭ multă putere: *Aŭ* nu sciţi că trăim într'un stat constituţional? *Aŭ* dóră tu eştĭ Domn în ţéră? *Aŭ* dóră aţi uĭtat ce v'am spus atât de clar şi limpede?..." In ambele sensurĭ, *aŭ* este latinul a u t, care de asemenea se întrebuinţa fórte des în propoziţiuni interogative; în limba valonă a u, francesul şi portugesul o u, italianul o şi o d, span. o, u, proveny. o, o z. Numaĭ la Românĭ acéstă conjuncţiune a desvoltat pe deplin sensul interogativ, ast-fel că s'a specialisat prin el faţă cu sinonimiĭ s a ŭ şi o r ĭ=vechĭul v e r ĭ, şi s'a apropiat de ó r e=vechĭul v a r e. Intre interogativul *aŭ* şi intre interogativul ó r e există totuşĭ o nuanţă de sens, cel de'ntâĭu întrebuinţându-se numaĭ atuncĭ când întrebătorul scie bine ceia ce întrébă şi se miră óre-cum că nu o scie cel întrebat.

Conjuncţiunea alternativă *aŭ*:

Ion din St. Petru, 1620, 15 (Mss. în Acad. Rom.): „să luaţi totŭ ce veţi găsi în peştere: *au* lemne, *au* ose, *au* piĭatră, *au* ce'ţi va păre, totŭ să luaţi..."

Pravila Moldov. 1646, f. 112: „ăcasta stâ pre gĭudeţŭ să rĕspundză ce să dzice numărulŭ şi cât va fi dzéstrĭa, multŭ *au* puţinŭ..."

Ibid. f. 52: „or-care fečorŭ s a u slugă s a u fie cine va fi, de va şti şi va cunoaşte că vorŭ să ucigă pre cine-va, *au* cu otravă, *au* cu armă, *au* fie cu ce fĭal de moarte...", unde *aŭ* alternéză cu s a ŭ.

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. III, p. 253): „să aibă a'ş strânge pre ai lui oameni cari sintu rumăni den Moldova ver-unde ĭ-ar afla în ţéra domnii-méle, *au* în sat domnescu, v e r i boerescu *au* călugărescu v e l (sic) prin slobozii *au* la oraş *au* veri-unde ĭ-ar afla...", unde *aŭ* alternéză cu v e r ĭ.

Nic. Costin. Letop. II, p. 11: „După cum sănt faptele oamenilor într'acéstă lume, *aŭ* bune, *aŭ* rele..."

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.), f. 28: „să hie svintii mănăstiri den toată vama oraşului dăla Flocĭ, însă a treĭa parte den ce s'arŭ aduna, *au* den vama péştelui, *au* den vama altor bucate ce se vor vende, *au* den judecăţi, *au* den prăzi, *au* veri den ce..."

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nic. din

Braşov, p. 271): „diîn ce vom avé, să dăm şi să'ĭ ajutâm, *au* bănişorŭ, *au* păine, *au* hăinişoare, *au* încălţîmintu, macarŭ unŭ păharŭ de apâ...“

Alt text (ibid. p. 687): „cine ĭaste acela de acolo? înpăratŭ *au* săracŭ, bogat *au* méserŭ, dereptŭ *au* păcâtos, *au* cine ĭaste?..

Compusul *aŭ*-u n d e în loc de o r ĭ-u n d e în Noul Testament din Belgrad, 1648, Marc. XIV, 14:

Şi *au*-u n d e va întra, ziceţŭ stăpânului caseĭ...	Et q u o cunque introierit, dicite domino domus...

In loc de negativul „s a ŭ b a“ vechĭul graĭu obicĭnuesce maĭ mult: „*aŭ* b a“.

Şĭapte taine, 1644, p. 15: „va fi lucrulŭ cu prepusŭ, oare botedzaţi sămtŭ, *au* b a...“

Pravila Moldov. 1646, f. 87: „stâ pre sama gĭudeţului să gĭudece acel lucru şi acĭa vină de carĭa să téme muĭarĭa, poate să fie de chizeşie, *au* b a...“

Cantemir, Divanul lumiĭ, 1698, f. 38 b: „Acmu dară să socotim, oare acești 40 de ani vieţuitu-ĭ-am deplin, *au* b a?..“

Prin *aŭ*-b a noĭ trecem deja la funcţiunea cea curat interogativă a luĭ *aŭ*, o funcţiune în care el corespunde latinuluĭ n o n n e saŭ n u m q u i d, construindu-se maĭ ades cu n u saŭ d ó r ă: *aŭ* n u, *aŭ* d ó r ă.

Silvestru, 1651, ps. LIII:

...*au* n u e ascunsu Davidŭ la noĭ?..	...n o n n e ecce David absconditus est apud nos...?

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LXI:

De *au* n u luĭ Dumnedzău supleca-să-va sufletulŭ mĭeu?..	N o n n e Deo subjecta erit anima mea?..

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Hebr. I, 14:

Au n u toţi sântŭ slujitoare duhure...?	N o n n e omnes sunt administratorii spiritus...?

Silvestru, 1651, ps. LXXVI:

Au până în véc mă va lepăda Dumnedzău? şi nu va maĭ vrĭa să'm fie cu bine? *Au* d o a r â s'au sfârşit până în vécŭ mila luĭ? *au* sfârşitu-s'au cuvântulŭ luĭ den némŭ în némŭ? *Au* uĭtatu-s'au Dumnezău dĭ-amiluirĭa? *au* închis'au întru mănia sa milele sale?...	N u m q u i d in saecula projiciet Dominus, et non apponet ut beneplaceat ei adhuc? A u t in finem abscidet misericordiam a generatione et generatione? A u t obliviscetur misereri Deus, a u t continebit in ira miserationes suas...?

Dosofteĭu, 1680, ps. XLIX:

Au d o a r â mănânc carne de taur, şi *au* d o a r â sânge de ţapŭ bĭau?...	N u m q u i d manducabo carnes taurorum, a u t sanguinem hircorum potabo...?

unde la Silvestru, 1651: „*au* d o a r â voiŭ mânca carnĭa taurilorŭ? *au* voĭu bé săngele ţapilor?“ ĭar la Coresi, 1577: „*au* d o a r â mănâncŭ carne de juncŭ, s a u sânge de ţapŭ béu?“

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „le-au făcut totŭ într'un locŭ suptŭ oblastĭa unuĭ domnŭ şi gudeţŭ, *au* d o a r â şi aĭuri într'altŭ locŭ? sau fost'au certatŭ pentru acéstĭa, *au* d o a r â n'au fostŭ certatŭ?...“

Ioan din Vinţi, 1689, f. 70 a: „*Au* toţi's Apostoli? *au* toţi's prooroci? *au* toţi's învăţători? *au* toţi's putérnici? *au* d o a r â au toţi darure de vinde-

care? *au* d o a r â toţi grăescŭ în limbi? *au* d o a r â toţi răspundŭ?...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LIX :

Aŭ n u tu, Doamne, carele pre noï
Ne-aï lepădat dela tine în nevoï?..

Anton Pann, Prov. I, 101 :

Ce mĕ porţĭ din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebâ el,
Căscatul umblă asfel?
Ḑise ea : dar *aŭ* nu sciï?
Ghiaba dar eştĭ între viï...

Doïna „Aolică“ :

Aolică, Dodo, fa!
Aŭ tu mĭ-aï făcut ce-va
De nu te maï pot uĭta?...

Doïnă din Ardél :

Cucule, pasăre sură!
Ce tot cânţĭ la noï pe şură?
Aŭ ţi-ĭ fóme, *aŭ* ţi-ĭ sete,
Aŭ ţi-ĭ dor de codrul verde?..
(J. B., Trans. 122).

Printr'o obicĭnuită contracţiune, poporul rostesce une-orĭ, maï ales peste Carpaţĭ, *o* în loc de *aŭ*; bună óră într'un cântec din Transilvania :

Cu cheile s'or jucat
Mulţĭ pruncuţĭ
Nepriceputĭ :
Nu sciŭ în foc le-aŭ ţipat,
O'n apă le-aŭ aruncat...
(Pompiliŭ, Sibiŭ, 54).

saŭ :

Spune'mĭ ce mórte doriscĭ?
Cum vreï să te chinuescĭ?
Te-oïu tăia, te-oïu împuşca,
O'n sabie te-oïu lua?...
(Ibid. 66)

v. *Óre.* — *Orĭ.* — *Saŭ.*

[2]**Au** s. **aŭ**, interj.; bah! Interjecţiune de mirare unită cu nepăsare, când se întâmplă adică ce-va neobicĭnuit, dar care nu ne pré tulbură. La Plaut şi la Terenţiŭ e désă acéstă interjecţiune sub forma a u şi h a u.

Ion Ghica, Scrisórea XXIII : „în loc de Timoteĭ cu trăsura vine Vintilă, sărind într'un picĭor, ḑicêndu'ĭ rîḑênd: *Aŭ!* Dumnea-ta să trăescĭ, că pe Timoteĭ l'a mâncaaa...t Moş-Martin, şi nu mai striga de géba...“

Basmul „Găitan de aur“ din Banat (Picot, Dialectes roumains p. 34) :

Au! dar tăt le prinseï odată!..	Ah! je t'ai pourtant pris une fois!...

v. [2]·*Aĭ!* — *U!*

[3]**Au** s. **aŭ**, adv.; oui-da, certainement. Cuvînt fórte remarcabil, pe care noï îl cunóscem de o cam dată numaï din Dobrogea : „Ţĕraniï de aicĭ întrebuinţézĕ cuvîntul *au* în loc de d a; buni-óră îl întrebĭ: aï făcut cutare lucru? el rĕspunde *au*...“ (I. Alexandrescu, Constanţa, c. Aliman).

Latinesce a u - saŭ a u t - are acelaşĭ înţeles afirmativ în verbul a u t u m o „ḑic da“, opus verbuluĭ n e g u m o „ḑic nu“. Românul ţĕrănesc *au* să fie óre o rămăşiţă din acel a u t u m o, după cum tot la ţĕranĭ se ḑice a u în loc de a u d=audio?

v. [4]·*Au.* — [5]·*Aĭ?*

[4]**Aù**, interj.; hé! O scurtare din a u d şi din a u ḑĭ, fórte rĕspândită la ţĕranĭ. Une-orĭ se aude aspirat : *hau.*

„Cĭobaniĭ de aice ḑic: *hau* mu, în loc de: a u d mă...“ (pr. I. Manoïlescu, Vasluĭu, c. Berésa).

La Româniĭ din Biharia : „*aù, aù,* =a u ḑĭ, a u ḑĭ!“ (Conv. lit. 1887 p. 1004).

„*Aù!*=abrev. din a u ḑĭ! Aprópe exclusiv pentru a u ḑĭ“ (V. Vaida, Dia-

lect sĕlăgian, în Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85).

v. *Aud.*

1. **Aùă** s. **àuă**, s. f.; t. de Botan.: 1°. raisin en général, Uva; 2°. variété de raisin. S t r u g u r, moldovenesce p ó m ă, fructul viţeĭ de vie, cĭorchinul cu bóbele luĭ.

Text macedo-român (Dr. Obedenaru, Texte ed. Bianu p. 143):

Frûnd̦ĕ-le verd̦ĭ ĭea 'şĭ le avea,
Aua laĭe 'şĭ o făçea;
Di *aua* vhin-lu çi s' făçea,
Amar ca pilonĭ-lu 'şĭ era...

(Elle avait des feuilles vertes, elle produisait du r a i s i n noir; le vin qu'on faisait avec ce r a i s i n était amer comme l'absinthe).

La Macedo-românii *aùă*, tot-d'a-una cu tonul pe *u*; la Daco-românĭ tonul pe iniţialul *a* preface pe *u* în *o* deja în Palia din Orăştia dela 1581, Genes. XLIX. II:

La-va în vin veşmântul său şi în sângele *aoiei* tămbarĭulŭ său...	Lavabit in vino stolam suam et in sanguine u v a e amictum suum...

Forma nearticulată *auo* în loc de *auă* ne întimpină în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu, 492), ca şi la Coresi, 1577 (ed. Hasdeu, 412): „şi sânge de *auo* bé vinŭ...“

Noul Testament din Belgrad, 1648, Apocal. XIV, 18:

Slobozi séceré ta cé ascuţită, şi culége strugurii viei pământului, căs'au copt *aua*...	Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae, quoniam matu - rae sunt u v a e ejus...

unde la margine, ca scoliă, cuvîntul ne maĭ fiind pe atuncĭ pré-obicĭnuit, se pune lîngă *aua*—p o a m a. Este fórte remarcabil că 'n acest pasagĭu se face o deosebire între s t r u g u r şi *auă*: s t r u g u r corespunde latinuluĭ „botrus“, în contextul grecesc *βότρυς*, ĭar *auă* luĭ „uva“, grecesce *σταφυλή*.

In glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bâtr. I. p. 268) cuvîntul se găsesce de doŭ orĭ:

„Гроздь, *aua*, s t r u g u r u l;

„Грезновеніе, s t r u g u r i i, *aua*...“

Dispărênd din graĭu ca termen general pentru tóte varietăţile de strugur, *auă* s'a păstrat totuşĭ în unele regiunĭ ale Românieĭ, anume pe lîngă Olt, cu sensul specialisat de o singură varietate, un fel de strugur alb mărunţel, care se apropiă de varîetatea numită b e r b e c e l şi pe alocurĭ se identifică cu ea.

„Numirĭ de struguri: c o r b, g o r g a n, c ó r n ă albă şi négră, r a z a c h i e, b e r b e c e l, v u l p e, v î n ă t ă, s ă i n ă, c ă î n é s c ă, b r a g h i n ă, *auă*...“ (C. Bărbulescu, Dolj, c. Calopĕr).

„*Aua*, saŭ cum îĭ maĭ d̦ice şi b e r b e c e l, este un strugure cu bóbele mărunte şi dese, deosebit de c ó r n ă, de t ă m â ĭ ó s ă, de c o r b u, de c r ă c ă n a t ă, de r o ş i ó r ă...“ (C. Popescu, Teleorman, c. Cĭóra).

„Strugurele numit *aua* se aséměnă cu cel a l b, cu deosebire că bóbele sînt maĭ micĭ şi mult maĭ des aşed̦ate pe cĭorchin...“ (I. Comănescu, Teleorman, c. Voivoda).

Românul *auă* este învederat latinul u v a, conservat de asemenea la Italienĭ, la Spanioli etc. In forma macedoromână *aùă*, iniţialul *a-* ar puté să fie protetic întocmaĭ ca în „aùmbră“ în loc de „umbră“; acéstă explicaţiune însă nu ajunge faţă cu forma daco-română *àuă*, pentru care noĭ am propus deja în Cuv. d. bătr. I, 268, următórea desfăşurare fonetică: 1° din u v a—*oaă*, cu oa=uv ca în ploae=pluvia; 2°. din

oaă—oauă, cu epenteticul *u* ca în rouă, ḑiuă etc.; 3⁰. din *oauă—auă* cu aferesă ca în strachină din ostrachină (=ὀστράκινα).

v. [2]·*Berbecel.—Strugur.*

[2]· **Auă.**—v. *Aumédă.*

—àuă
—àucă } —v.—*âiŭ.*

Àubă, s. f.; enclos, clos, cour. Cuvînt ţĕrănesc din Moldova, cules de G. Seulescu: „*aubă*=o g r a d ă“ (Archiva Albineĭ, 1847, Suplem. No. 41). Este o rĕmăşiţă din epoca năvălirilŏr Mongolilor, saŭ póte dela Cumanĭ, căcĭ în dialectul turc-oriental o b a, vechĭu a u b a, însemnéză „tente, foyer domestique“ (Vámbéry, Čagat. Spachstud. p. 215).

v. *Cocĭóbă.*

Aùd s. **aùḑ** *(audit, audire)*, vb.; entendre, ouïr. A simţi sonurile, a primi întipărirĭ prin organul urechilor: *aud* bine, *aud* reŭ, *aud* de aproape, *aud* de departe, nu *aud*, abia *aud*, aş vré să *auḑ*. In flexiune, se rostesce de o potrivă *aud* şi *auḑ*, să *audă* şi să *auḑă*, ca şi „vĕd“ şi „vĕḑ“, „să védă“ şi „să véḑă“; dar nicĭ o dată noĭ n'am întîmpinat în graĭu saŭ în texturĭ formele *audere*, *audem*, *audeţĭ*, după cum pretinde Costinescu, ci numaĭ: *auḑire*, *auḑim*, *auḑiţi*. Lătinesce a u d i o, a u d i r e, ît. u d i r e, provenţ. a u z i r, franc. o u ĭ r etc. (Cihac).

Construcţiunea regulată a luĭ *aud* este cu acusativul: *aud* pe cine-va, *aud* ce-va; în vechile texturĭ ne întîmpină însă într'un mod de tot excepţional *aud* cu dativul, ca latinesce în „audio dicto“.

Gr. Alexandrescu, „Drăgăşanĭ“:

Din vreme 'n vreme numaĭ de dincolo de déluri
Părea c'*aud* un s u n e t, un u e t depărtat,
Ca g l a s u l uneĭ ape ce 'nécă-ale eĭ valurĭ...

Balada „Mihu Copilul“:

Ian staţĭ s'ascultaţĭ
Ş'armele apucaţĭ,
Că eŭ cam *auz*
Un g l a s de cobuz...

Balada „Mioriţa“:

Ca să mĕ îngrópe
Aice pe-aprópe
In strunga de oĭ,
Să fiŭ tot cu voĭ,
In ḑosul stâniĭ
Să'mĭ *aud* c â n i ĭ...

Doĭna „Femeĭa temută“:

Frunḑă verde de agude!
S t r i g la puĭca, nu m'*aude*,
Şi de-*aude*, ea s'ascunde,
Ea s'ascunde, nu'mĭ rĕspunde...

(Alex., Poes. pop.[2], 243)

Doĭnă din Banat:

Audĭ tu, mândro, n'*audĭ*?
Orĭ n'aĭ gură să 'mĭ rĕspunḑĭ
Cum te strigă neĭca 'n frunḑĭ?...

(Vulpian, Texturĭ p. 49)

Zilot, Cron., p. 33: „şi fiind-că oraşul Craioveĭ cade cam pe cóstă, de unde se vede pe lunca Jiĭluĭ în partea despre care venĭa Pazvangiiĭ, *auḑindu*-se din Craiova un c h i l o m a n de p u s c ĭ şi de s t r i g ă r ĭ, s'aŭ uĭtat din orăşenĭ...“

Silvestru, 1651, ps. XXVI: „*auzi*, Doamne, g l a s u l mieu ce s t r i g! miluĭaşte-mâ şi *auzi*-mâ pre mine!..“

C. Negruzzi, Scrisórea XIII: „Fĭ! nu 'ĭ frumos, domnule; şi ca să te pedepsesc, n'o să te sărut treĭ ḑile. *Auḑitu* m'aĭ?...“

Impersonal: „se *aude* = le b r u i t court“ (Cihac).

Deşi orĭ-ce *auḑire* presupune u r e c h ĭ, totuşĭ pentru maĭ multă energiă se póte ḑice pleonastic: „*aud* cu urechile mele“, ca şi: „vĕd cu ochiĭ meĭ.“

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „uritu-l'aŭ toţĭ pe Duca Vodă şi se ruga toţĭ luĭ Dumnezeŭ să'ĭ mântuéscă din mănele luĭ, şi 'l blăstăma dela mic până la mare de *auzĭa* slugile luĭ cu urechile...“

Ca funcţiunĭ ale organelor celor maĭ insemnate, carĭ sînt aşa ḑicênd ca doĕ porţĭ ale înţelegeriĭ, *aud* şi vĕd se însoţesc fórte des în graĭu, fie afirmativ: „am veḑut ş'am *auḑit*“, fie negativ: „n'am veḑut, n'am *auḑit*“, aretându-se prin acéstă însoţire o certitudine maĭ deplină că noĭ scim ce-va bine saŭ că nu scim de loc.

Balada „Oprişanul“:

> Dar unde s'aŭ pomenit,
> S'aŭ vĕḑut şi *auḑit*
> Doă săbiĭ într'o técă,
> Doĭ Domnĭ în ţară săracă...

Aud se referă către ascult intocmaĭ ca „vĕd“ către „privesc“ saŭ „mĕ uĭt“; adecă *aud* este o facultate organică, a cărĭĭ întrebuinţare voită devine ascult, astfel că se póte ḑice: „te *aud*, dar nu vreŭ să te ascult“, căcĭ urechile cele sănătóse primesc sonul vrênd-nevrênd, însă prin voinţă eŭ pot să mi le astup saŭ să 'mĭ îndreptez luarea a-minte într'o altă parte. Ascultare implică *auḑire*, nu viceversa.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. LIII:

Dumnedzău, *audzĕĭ* făgada mĭa, ascultâ graĭurile rostuluĭ mĭeu...	Deus, exaudi orationem meam auribus percipe verba oris mei...

grecesce: *εἰσάκουσον, ἐνώτισαι;* la Silvestru, 1651: „*auzi*, ĭa a-minte...“

Acelaşĭ, 1673, f. 8 b:

> Că mĭ-au *audzât* Domnul glasul de plînsoare
> Şi mĭ-au ascultat Domnul ruga la strînsoare...

Prin *auḑire*, ca şi prin vedere, omul află, de unde *aud* adesea se şi întrebuinţéză în loc de aflu.

Călătoria Maĭceĭ Domnuluĭ la Iad, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 320): „n'aţi *audzitu* că printru numele meu munci-se-va totu cela ce nu va crede...“

Doĭnă din Dobrogea:

> De când mama m'a făcut,
> Ibovnică n'am avut,
> Dar a-séră într'o ciudă,
> Fetele să mĕ *audă*,
> Numaĭ treĭ am căpĕtat,
> Numaĭ treĭ am sărutat...
>
> (Burada, Călĕt. 254).

In proverbĭ şi locuţiunĭ proverbiale:

Despre ingratitudine: „Fă bine să 'ţĭ *auḑĭ* reŭ“ (Pann, II, 86).

Despre experienţă: „Mult trăescĭ, multe *auḑĭ;* mult umbli, multe veḑĭ“ (ibid. II, 4).

Despre indiscreţiune:

> Găina când va ouà,
> *Aude* o mahalà...
>
> (Ibid. I, 162).

Caracteristica surduluĭ:

> Când este luna veche,
> Nu *auḑ* d'o ureche;
> Când este luna nouă,
> Nu *auḑ* d'amîndouă...
>
> (ibid. II, 146).

Cu acelaşĭ sens: „Strigă dela munte ca să 'l *auḑă*, şi dela Dunăre ca să 'ĭ respunḑă“ (ib. I, 94).

Despre bătae:

Basmul „Aleodor împĕrat“ (Ispirescu, Legende p. 47): „...ea nu se putu opri, ci îl sărutâ. Aleodor, cum se deşteptâ, ĭĭ trase o palmă de *auḑi* căĭnĭĭ în Gĭurgĭu. Ea plânse...“

Basmul „Poveste ţerănéscă“ (ibid. p. 262): „Smeul trase feteĭ şi de astă dată o calcavură de *auḑi* căĭnĭĭ în Gĭurgĭu...“

In loc de „câĭniĭ în Gĭurgĭu“ se ḑice une-orĭ „cocoşiĭ“:

„Când ţĭ-oĭu trage o palmă, *auḑĭ* o c o ş i ĭ în G ĭ u r g ĭ u“ (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chĭojdu-Bâsca).

Cu acelaşĭ sens:

„Te bat de *auḑĭ* tóca în cer“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Aceĭaşĭ locuţiune proverbială amplificată:

Jipescu, Opincaru p. 30: „Beĭ uniorĭ pînă 'ţĭ trăsnesc urechili, pînă 'ţĭ laşĭ zălog căcĭula şi zechĭa, pîn' *auḑĭ* şi câĭni'n cer şi tóca la sfăntu Ilie...“

v. *Gĭurgĭu.—Ilie.*

„*Aude* în gură, ca cucul“ (Tocil., Rev. I, 235), saŭ: „*Auḑĭ* tot în gură, —despre cel ce nu te 'nţelege“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

In ghicitorĭ:

Despre „Tunet“:

Ce sună dintre hotară
Şi s'*aude*-a noua ţéră?
(Tribuna din Sibiŭ, 1885 p. 930).

Despre „Clopot“:

Bate toba 'ntre hotară
Şi s'*aude* 'ntr'altă ţéră...
(Ţara nouă, 1887 p. 159)

Variantă:

Rage Buga 'ntre hotară
De s'*aude* 'n a noua ţară.
(Sbiera, Poveştĭ, 320).

saŭ:

Sunaĭ frîul în curte
Ş'*auḑi* murgul din munte.
(Ispirescu, Ghicitorĭ p. 25).

Aud în urărĭ şi blăsteme poporane:

„S'*auḑim* de bine!“ (Baĭcan, Vorbe bune p. 1).

„Să v'*auḑă* D-ḑeŭ!—Să v'*auḑă* sfîntul!—Să v'*auḑă* cel de sus!“ (ibid. p. 6).

Jipescu, Opincaru p. 144:

„— Opincili să se rupă, stăpânu să trăéscă!

„—Să te-*auḑă* sfântu Ilie, logofete!..“

Ion Créngă, Moş Nichifor Coţcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 378):

„— Să te-*audă* Dumneḑeŭ, să am băeţĭ, moş Nichifor!

„— Asemene şi eŭ gonitorĭ, gĭupăneşică, că de băeţĭ nu maĭ trag nădejde...“

Intre blăstemurĭ poporane: „n'aĭ maĭ *auḑi* cucul cântând!“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Aud se întrebuinţéză fórte des în interjecţiunĭ de mirare saŭ de necaz, maĭ obicĭnuit reduplicat:

„ĭa *auḑĭ* colo!=da sieh' einmal her!“ (Dr. Polysu).

Pann, Prov. III, 114:

Auḑĭ! auḑĭ! vicleşugurĭ!
Să nu sciŭ eŭ ce lucrez!
Ĭa veḑĭ cu ce meşteşugurĭ
Va să mĕ facă să crez!...

Acelaşĭ, III, 107:

— Să mĕ bată Dumneḑeŭ
D'oiŭ fi furat calul eŭ,
Calul ḑĕŭ e vinovat,
El pe mine m'a furat...
— *Auḑĭ, auḑĭ* cal mişel!..

Ibid. I, 26:

Ea cum îl *aude,* luând furca sare
Şi 'l încarcă bine cu ea pe spinare,
Strigând: *auḑĭ* vorbă! *auḑĭ* fléc o dată!
Tocma un ca tine de min' joc să'şĭ bată?..

C. Negruzzi, Cârlaniĭ, sc. 6: „*Auḑĭ,* nătărâiĭ! pentru că mĭ-e drag să şĕd la vorbă, hop! li se nazare nu sciŭ ce...“

Ibid. sc. 17: „A, ţolina, *auḑi* ce 'mĭ face! Las c'oĭu dobzăla-o eŭ...“

Alexandri, Rămăşagul, sc. 4:

„Tinca.—Pare-mi-se, dragă Smărăndiţă, că ţĭ-am înţeles planul.

„Smărăndiţa.—Dacă l'aĭ înţeles, cu atât maĭ bine, pentru că n'oĭu fi silită să ţi'l tălmăcesc.

„Tinca. — *Auḑi*, şirata, cum s'ascunde de mine!..“

Alţi idiotismi:

Vrancea, Sultănica p. 6: „Apoi, când se mai muĭa jocul, numai ce'i *auḑiaĭ* pe toţi, care mai de care: — Haĭ să ne fie de bine!..“

Ibid. p. 11: „Uniĭ mai împeliţaţi numai ce'i *auḑi*: sări, cutăriţă!..“

O formulă în descântece:

Nime nu l'a vĕḑut,
Nime nu l'a *auḑit*...

A *auḑi* de nume:

Doĭnă din Ardél:

Prăpădi-te-aĭ, badeo, 'n lume,
Să nu'ţi maĭ *auḑ* de nume...
(R. Simu, c. Orlat).

Alta:

C'am şi eŭ o fică 'n lume
Şi nu'i maĭ *auḑ* de nume...
(J. B., Trans. 171).

O oraţiă de nuntă:

Auḑind de numele dumitale,
Că eştĭ negustoriţă mare,
S'a bucurat fórte tare...
(S. F. Marian, Nunta p. 333).

Nic. Muste, Letop. III p. 56: „nu era bucuros nicĭ de nume să'i *auḑă*...“

A *auḑi* din bătrâni = prin tradiţiune strămoşéscă.

Doĭnă din Moldova:

Auḑise din bătrâni
Că'i rea pânea prin străini,
Auḑi, dar n'a creḑut,
Pîn'ce singur a vĕḑut...
(Conv. lit. 1886 p. 444).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde treĭ măslini,
Am *auḑit* din bătrâni
Că'i rĕŭ, frate, prin străini;
Am *auḑit*, n'am creḑut,
M'am dus singur ş'am vĕḑut...
(Marian, II 89).

Ion Neculae, Letop. II p. 197: „Ştefan Vodă cel Bun multe războae aŭ bătut; şi aşa se *aude* din oameni vechi şi bătrâni că câte războae aŭ bătut, atâte mănăstiri cu biserici aŭ făcut...“

Cantemir, Chron. I, 332: „din pomeniré moşilor strămoşilor *auḑim*, precum unde acum este Oblucita, căriĭa Turcii îi zic Isaccó, să fie chemat vadul Dunăriĭ...“

Poporul creḑênd că lupul nu *aude* bine, îi dă epitetul de „N'*aude*“, bunăóră în basmul „Copiiĭ văduvuluĭ“ (Ispirescu, Legende p. 338):

Uuŭ! N'*aude*,
N'avede,
N'agreul pământuluĭ
Şi uşorul vîntuluĭ,
Căţeluşiĭ meĭ,
Că vĕ pĭere stăpânul...

cântecul prin care băiatul vînător îşĭ chiamă fĭarele ce 'i slujĭa: lupul, vulpea, ursul şi ĭepurele.

La Bolintinénu:

O! N'*aude!* o N'a-vede,
N'a greul pămîntuluĭ!..
Hĭarele prin crânguri verde
Vin cu sborul vîntuluĭ...

In opoziţiune cu lupul, vulpea *aude* forme bine, de unde locuţiunea proverbială: „*aude* ca o vulpe“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

v. *Căţeluş. — Lup. — Na! — Vulpe.*

Forme archaice:

Legenda Duminiceĭ, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 49): „şi 'm voĭu întoarce faţa de cătră voi să nu *audzu* plăîngerile voastre...“

Dosofteiu, 1680, ps. XXV: „s'*audzu* glasul laudiĭ sale...“, unde disilabic la Coresi, 1577: „să *auzŭ* glasulŭ“, dar érăşĭ trisilabic în Psaltirea Şcheĭană circa 1550 (ed. Bianu): „se *audzu*“.

Doïnă din Ardél:

Es afară, vĕḑu-o,
Întru 'n cas', *auḑu*-o...

(J. B., Trans. 99).

Trisilabicul *auḑi* alăturĭ cu disilabicul *auḑĭ*, în care finalul *ĭ* ajunge chĭar a dispare.

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, ps. XLIV:

Audzĭ, fiĭcâ, şi vedzŭ...	Audi, filia, et vide...

la Silvestru, 1651: „*auzi*, fie...“

Intregul *u* final la gerundiŭ în actul muntenesc din 1622 (A. I. R. I. p. 31): „dumnélor *auzindu* aşa, au venitu la noi şi ne-au întrebatu: moşilor, a dumnévostră este moşiĭa pe acel vărfu la Vălcani? noi amu spusu că este a nostră; dumnélor au zisu: nu ne veţi vinde noo acel vărfu ca să facemu o sfântă mănăstire? dar noi, *auzindu* că va să facă mănăstire, ne amu adunatu...“

Formele subjunctivale *auḑe* şi *auḑă:*

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, f. 191 a: „Ĭa a-minte, cerĭule, şi voĭu grăi, şi *audze* pământul graĭurile rostuluĭ mĭeu...“; dar la acelaşĭ, 1673, f. 26 b:

Să s'*audzâ* la toţ preste ţară,
Să 'nţălégâ marginĭa de-afară...

Psaltirea Şcheiană, ps. XXXIII: „se *audzâ* blăndzii şi se veseléscă...“

Imperfectul *auḑĭăam*, *auḑĭaĭ*:

Dosofteĭu, 1680, ps. XXXVII: „eu ca surdul n'*audzâĭam*...“

Ibid. ps. XCVIII:

Doamne Dumnedzăul nostru, tu le *audzĭăĭ* lor....	Domine Deus noster, tu exaudiebas eos...

unde la Silvestru, 1651: „tu-ĭ ascultaĭ pre eĭ...“

Prima persónă plurală a perfectuluĭ organic *auḑim*=audivimus în loc de analogicul *auḑirăm:*

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 16: „După acéĭa amu acésté toate le *auzimŭ* şi le văzumŭ...“

Silvestru, 1651, ps. LXXVII:

Carele *auzim* şi le cunoscum, şi părinţiĭ noştri le spuserâ noao...	Quanta audivimus et cognovimus ea, et patres nostri narraverunt nobis...

la Dosofteĭu, 1680: „Câte *audzâm* şi le cunoscum pre ĭale...“

Dar alăturĭ cu *auḑim* ne întimpină tot acolo şi forma *auḑisem*, ps. XLVII:

Precum *audzâsăm*, aşĭa şi vădzum...	Sicut audivimus, ita et vidimus...

la Silvestru, 1651: „cum amŭ *auzitŭ*, aşa amŭ şi văzutŭ...“

Forma organică *auḑit* în loc de analogicul *auḑirăţĭ*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „spusu voao şi nu *auzitŭ*...“ = „spuseĭ voĕ şi nu *auḑirăţĭ*.“

Ibid. quatern. XXII p. 4: „să socotimŭ cine-şŭ de noi-şŭ înfrămseţaré sufletului-şŭ său, că *auzitŭ* amu, bărbaţilor şi muerilor, şi tinerii şi bătrânii, că nu ĭaste de trebuinţă noao veşmintele trupului în multe chipure şi de multŭ preţŭ...“

Condiţionalul vrea *auḑi*=ar fi *auḑit:*

Silvestru, 1651, ps. LXV:

Spre strâmbătate s'am vrut căuta întru inima mĭa, nu m'au vrut *auzi* pre mine Domnul...	Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat Dominus...

Dosofteĭu, Synaxar 1683, Ghen. 19: „acesta fericitŭ de vrĭa *audzâ* cândva pre cine-va făcut vr'un lucru de nevoinţă postnicască, răvnĭa de făcĭa şi elŭ...“

v. [2]*Voiŭ.*

Construcţiunea reduplicată la Dosofteĭu, 1680, p. 155 a: „Căile mĭale

spusu-le-amŭ şi m ĭ - a ĭ *audzitu'* m ĭ..., unde să se observe tot-o-dată, ca şi într'un alt pasagiŭ de mai sus, construcţiunea luĭ *aud* cu dativul în loc de obicĭnuitul acusativ.

Infinitivul nescurtat, ibid. ps. CII:

...de-a *audzirĭa* glasuluĭ cuvintelor luĭ...	...ad audiendam vocem sermonum ejus..."

la Silvestru, 1651: „ascultând glasulŭ..."

Voĭu avé a *aud̦i* la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVIII p. 3: „de vămŭ fi rădicaţi cu pocaanie şi cu ispovédanie şi ne vămŭ aduce cătră Hristos, atunce avé-vămŭ a *auzi* glasulŭ cela dulcele..."

Acusativul personal fără pre:

Psaltirea Scheĭană, XXXIII: „adecă méserul chiemă şi Domnul *audzi* elŭ..."

Forma poetică *daud̦* ne întimpină fórte des în doĭnele din Ardél:

*Dauzil'*am o mincĭunică,
Că Mureşu-ĭ apă bună:
Căţĭ béŭ, toţĭ se împreună...
(J. B., 62).

Dauzĭ, mândră, orĭ n'*aud̦ĭ*,
Orĭ n'aĭ gură să răspund̦ĭ?..
(Ibid. 75).

*Dauzil'*am şi sciŭ bine
Că n'oĭu muri pe porinc,
Ci-oĭu muri în ţĕrĭ străino...
(Ibid. 194).

Dauzil̦ĭ, fecĭorĭ cu ţundră,
Mândră-ĭ lumea cu ce-ĭ mândră,
Mândră-ĭ lumea cu fecĭorĭ
Ca grădina cu bujorĭ...
(Ibid. 400).

Daţĭ din gură, măĭ fecĭorĭ,
Nu şedeţĭ ca 'n şed̦ĕtorĭ!
Daud̦ĭ, măĭ!
(Ibid.).

Aleleĭ, măĭ părinţele,
Daud̦ĭ cuvintele mele...
(Ibid. 487).

Despre forma aspirată *haud̦* v. [1]*Au.*

[1]**Aùd̦.** — v. *Aud.*

[2]**Aùd̦** (plur. *aud̦urĭ*), s. n.; audition, ouïe. O scurtare curat românéscă din substantivul a u d̦ i t = lat. a u d i t u s, după care prin analogiă s'a format şi substantivul v ĕ d̦, care — orĭ-ce ar d̦ice Cihac — n'are a face cu latinul „visus", de unde vine numaĭ al nostru „vis".

Format din a u d̦ i t, care ca substantiv aprópe a dispărut din graĭu, după cum vom arăta la locul seŭ, *aud̦* represintă ambele sensurĭ ale latinuluĭ a u d i t u s, adecă pe de o parte însuşĭ simţul al căruĭa organ é urechea: „aures acerrimi auditus" (Plin.), pe de alta — metonimic — resultatul saŭ efectul aceluĭ simţ: „dignior auditu" (Lucan.). In sensul al doilea *aud̦* devine sinonim cu a u d̦ i r e.

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „încă tot nu sîntem lipsiţĭ de simţul *audului*, şi prin urmare ne place a a s c u l t a poveştĭ frumóse din vremile trecute..."

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIV p. 11: „de-ară fi totŭ trupulŭ ochĭu, unde ară fi *auzulĭ*, ĭară de-ară fi totŭ *auzŭ*, unde ĭ-ară fi apuţitulŭ..."

Cantemir, Chron. I p. 175: „nicĭ maĭ mult ar fi trebuit cu une cuvinte fără temeĭu ca acéste *auzul* cetitorĭuluĭ să supărăm..."

Locuţiune proverbială: „Are vĕd̦ de lup şi *aud̦* de vulpe". (Tocil., Rev. I, 233).

Mitropolitul Dosofteĭu, 1680, p. CXI:

...de *audzul* cel rău nu să va tĭame...	...ab auditione mala non timebit...

unde la Silvestru, 1651: „de v é s t ĭ a rrĭa nu să va téme..."

Biblia Şerban-Vodă, 1688, Paul. ad Rom. X, 17:

... credința e den *auz*, ĭară *auzul* pren graĭul luĭ Dumnezeu...	...fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi...

Mitropolitul Antim, Predice p. 3: „ca pre niște peștĭ, cu mréja Dumnedeéscă aŭ prins mulțimea, și aŭ vînat *auḑurile* noródelor, și aŭ înduplecat inimele tiranilor...“

Idiotismul: ĭ e a ŭ *auḑul* = asurdèsc, fac să amețéscă de sgomot.

Ion Ghica, Scrisórea XXVI: „clopotele marĭ și micĭ sunaŭ la o sută de biserică de luaŭ *auḑul*, urla oraşul de vuet...“

Ion Créngă, Moș Nichifor Coțcarĭul (Conv. lit. 1877 p. 375): „avea o bicĭuşcă de cele de cânepă, împletită de mâna lui și cu şfichĭul de mătasă, cu care pocnĭa de'țĭ lua *auḑul*...“

Acelaşĭ, Amintirĭ din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 3): „stropșitul de Ion, cu talanca dela oĭ, cu cleștele și cu vătraĭul, face o hodorogélă şi un taraboĭu de 'țĭ ĭa *auḑul*...“

Aud se construesce cu l a și cu î n saŭ î n t r u. Următórele exemple vor lămuri deosebirea între cele doŭ construcțiunĭ.

Balada „Mihu Copilul“:

Un mândru cântic,
Cântic de voĭnic,
Ș'un glas do cobuz
Dulce l a *auz*...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 111: „Un ne'ncetat susur de taĭnică trădare îĭ şoptĭa l a *auḑ*...“

Enachi Cogălniceénu, Letop. III. p. 215: „Și aducându'l, aŭ început Domnul a se giudeca cu el la Cadiŭ, în *auzul* tuturor...

Dionisie Eclesiarcul, Chron. (Papiŭ, Tesaur II p. 203): „şi fiind împăratul de față, aŭ poruncit să se citéscă jalba Valahieĭ î n *auḑul* tuturor, și după ce aŭ citit'o aŭ întrebat împăratul pe solĭ...“

Alexandri, Cetatea Némțuluĭ, act. II sc. 3: „Nu mĕ sfiesc acu, în agĭunul morțiĭ, s'o mărturisesc î n *auḑul* ómenilor...“

Logofĕtul Gheorgachi, Letop. III p. 320: „o cetește î n t r' *auzul* tuturor...“

C. Negruzzi, Cum am învĕțat românesce: „Ba nu ne înțelegem nicĭ decum, am strigat eșind din amețéla ce mĕ cuprinsese î n t r u *auḑul* barbarelor numirĭ a buchilor luĭ, nu ne înțelegem!...“

v. *Aud*. — [2] *Vĕḑ*.

Auḑire (plur. *auḑirĭ*), s. f.; l'infin. d' a u d: action d'ouïr, d'entendre, ouïe en général. Sinonim cu substantivul a u ḑ, către care se rapórtă ca „vedere“ către „vĕḑ“.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, f. 231 b: „dracii diîn oameni gonéște, bolnavii tămăduĭaște, surdzilorŭ *audzire* le dă, muților grăire...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 36: „văntul vivorît sau aerul tare clătit, tocmit și frumos viersul muzicăi alcătuit, dela cât de ascuțitele la *auzire* urechi abătându'l, neauzit al face...“

Samuil Clain, Invățăturĭ (Blaj, 1784) p. 84: „O, părintele mieu iubite, îmĭ opriră limba, îmĭ legară picĭoarele, îmĭ ținură mânile, îmĭ împedecară vedérea și mă făcură fără de *auzire*...“

Caragia, Legĭuire 1818 p. 98: „Martoriĭ martorilor nu să socotesc de martorĭ, ĭară la prigonirile de stăpânire sau de hotară primimim și mărturiĭa după *auzire*...“

Zilot, Cron. p. 4:

Care dup' a mea sciință lo voiŭ arăta curat,
Din vedere ș'*auḑire*, precum m'am îndatorat...

Acelaşĭ, p. 101: „*auḑirea* numeluĭ luĭ Cutuzof în urechile Turcilor era fórte

înfricoşată, şi pentru aceĭa nicĭ nădăjduĭa cu înlesnire a maĭ puté aduna oştirĭ. . ."

I. Văcărescu p. 527:

Ce *auḑirĭ* d'odată!
Ce taĭnic glas ascult!
Simţ césul c'o să bată
Ce 'l aşteptam de mult...

Costachi Conachi p. 220:

Departe cu *auḑirea* de jelnic suspinul meŭ,
Nu creḑĭ inimeĭ ce arde de para doruluĭ teŭ...

Donicĭ, „Bărbatul cu treĭ femeĭ":

Dar n'aŭ trecut nicĭ patru ḑile,
Şi s'aŭ împrăştiet pi'n ţară *auḑire*
Că cel cu treĭ femeĭ bărbat
De rĕu lor s'aŭ spănḑurat...

v. *Aud.* — [2]·*Auḑ.*

[1]·**Auḑit,-ă**; le part. passé d'aud pris comme adjectif: entendu, ouĭ, appris. Ajuns la scire prin organul urechilor; aflat prin simţul auḑuluĭ.

Ion Neculce, Letop. II p. 197: „O samă de cuvinte ce sănt *auzite* din om în om, de oamenĭ vechĭ şi bătrănĭ..."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CXLII:

Deminéţa, mila'ţĭ fă *auzită* mie,
Că spre tine nădéjdĭa mĭ-am pus din pruncie...

Negativul comparativ ne-maĭ-*auḑit* însemnéză ce-va cu totul afară din cale, „monstrueux, excessif, exorbitant", de ex.: „asemenea cruḑimĭ sînt un lucru ne maĭ *auḑit* în ţéra nóstră".

v. [2]·*Auḑit.* — *Vĕḑut.*

[2]·**Auḑit**, (plur. *auḑite*), s. n.; ouïe, audition. Sinonim cu aud şi cu auḑire. Se întrebuintéză rar. Nu vine din participiul trecut românesc auḑit, ci d'a-dreptul din substantivul latin auditus.

Coresi, 1577, ps. XVII:

întru *auzitulŭ* urechiei auzirămâ...	in auditu auris obedivit mihi..

Ion Neculce, Letop. II p. 195: „am scris de pe nişte isvoade ce am aflat la unĭi la altĭi şi din *auḑitele* celor bătrăni boĭerĭ..."

Ca locuţiune adverbială: din *auḑite*, pe *auḑite*, „par ouï-dire", „auditu accipere".

Alexandri, Neculae Bălcescu: „Românii se cunosceaŭ împreună maĭ mult din *auḑite*, sub nume de Moldovenĭ şi Muntenĭ..."

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Fă cunoscinţă cu fata, n'o lua numaĭ pe *auḑite*, pentru că nu se mănâncă tot ce sbóră, şi se 'ntâmplă de departe trandafir şi de aprópe borş cu ştir..."

Ca supin: de *auḑit*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, f. 298 b: „cine are urechi de *audzitŭ* ca să audză..."

v. [2]·*Auḑ.*

Auḑite (pe-, din-), adv. — v. [2]·*Auḑit.*

Auḑitór,-óre, s. et adj.; auditeur, auditrice, celui ou celle qui entend, qui ouït. Cel ce aude. *Auḑitor* póte fi cine-va şi fără voe în trécĕt, ascultător numaĭ atuncĭ când stăruesce a auḑi: aceĭaşĭ deosebire ca între „vĕḑĕtor" şi „privitor".

Caragia, Legĭuire 1818 p. 95: „Toate dieţile, de nu vor fi scrise de tot de însuşĭ ceĭ ce le fac, să să iscăléscă de ceĭ ce le fac şi să să adeveréze cu treĭ martorĭ singurĭ văzătorĭ sau singurĭ *auzitorĭ*..."

Cantemir, Chron. I p. 121: „[eĭ] au scris tot pre o vréme cu lucrurile ce să făcé şi singurĭ marturĭ privitorĭ, ĭar nu *auzitorĭ* aŭ fost..."

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paralip. II, VI, 40:

...fie ochiĭ tăi deşchiş şi urechile tale *auzitoare* la umilinţa locului acestuĭa...	...sint, quaeso, oculi tui aperti, et aures tuae exaudientes ad orationem loci hujus...

I. Văcărescu p. 354:

Tot audĭam c'aci Nichifor cuvîntéză,
P'aleşiĭ dregătorĭ grozav anatemézǎ:
Aşa 'l vĕdŭĭ! ca Leŭ trăsnind fără blândeţe,
Oase-azvîrlind de morţi l'*auditorĭ* în feţe...

v. *Aud.* — *-or.* — *Vĕdĕtor.*

Auèsc *(auit, auire)*, vb.; bourdonner, retentir. Resun. Sinonim cu uesc, din care s'a şi format prin prepoziţionalul *a* (=a d) pentru a da noţiuniĭ fundamentale un sens maĭ intensiv: *auesc* = uesc prelungit.

Vrancea, Sultanica p. 267: „Şi acea linişte adâncă, întinsă peste tótă mahalaua, *aŭi* de ţipetele copiilor când zăriră primul liliac care goniă, cotiş, d'a lungul uliţelor...“

v. *Auĕlă.* — *Huesc.* — *Uesc.* — *Vuesc.* — *U!*

Auélă (pl. *auelĭ*), s. f.; bourdonnement, retentissement. Resunet. Sinonim cu uet, când este vorba însă de un sgomot maĭ prelungit.

Vrancea, Trubadurul p. 261: „După ce m'am odihnit pe treptele privdoruluĭ, cu capul in mâĭnĭ, cu ochiĭ închişĭ şi surd la *auĕla* întinsă a satuluĭ, m'am sculat...“

v. *Auesc.* — *-ĕlă.*

August. — v. *Gustar.* — *Măselar.*

Augustin, n. pr. m.; Augustin. Augustinus. E curios de a găsi acest nume de sfânt din calendarul catolic în descântecul „de Măiestre“ din Bucovina, care se începe cu:

Sfinte *Augustine*
Şi tu, sfinte Trifoane...
(Marian, Descânt 327).

Se scie că 'n biserica grécă marele Augustin, una din luminele cele maĭ strălucitóre ale creştinismuluĭ, este privit numaĭ ca „fericit“, nu ca „sfânt“.

Auire, **Auit** — v. *Auesc.*

Àuleo. — v. *Aoleo.*

Auleròm. — v. *Aler.* — *Ler.*

Aùlm s. **Aulmèz** *(aulmat, aulmare)*, vb.; flairer, dépister. Acelaşĭ cuvînt cu adulmec saŭ adurmec, de care se deosebesce numaĭ prin lipsa sufixuluĭ verbal deminutival -ec, căcĭ iniţialul *a-* saŭ *ad-* este în ambele forme aceĭaşĭ prepoziţiune latină ad.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar, 1683, 23 Oct.: „Şi venindŭ svăntulŭ spre noĭ ne *aulmâ* de departe şi căzu la pământ...“

v. *Adulmec.* — *Olm.* — *²·Ulm.*

Aùlmec, **Aulmèz** — v. *Aulm.*

Aumédă, vb. impers.; poindre (du jour). Crapă de ḑi. Mijesce.

Cunóscem acest cuvînt numaĭ din G. Seulescu ap. Marian, Descântece p. 298: „îndatinéză Românii din Moldova a împărţi nóptea, şi anume: a) de-cusară, b) cinioră, c) cântătorĭ, d) dalbeḑorĭ, care se chiamă şi aua. Iacă de unde este cuvîntul *aumeḑesce* = începe a se arăta pe jumătate aua.“ Apoĭ într'un farmec de dragoste, tot după

G. Seulescu reprodus de d. G. D. Teodorescu, Poes. pop. 376:

Dumineca diminéţa
Când ḑiua se *auméză*
M'am sculat
S'am plecat...

Aumeḑesce diferă numaĭ prin prepositionalul *a* (=a d) de forma moldovenéscă cea obicĭnuită u m i ḑ e s c e saŭ o m i ḑ e s c e, bună-óră: „Când se u m i ḑ ĭ a de ḑiuă" la Costachi Negruzzi (Pecatele tinereţelor p. 277)=„quad le jour commençait à poindre". U m i ḑ e s c, pe de altă parte, este strîns înrudit cu m i j e s c: „m i j e s c e de ḑi." Prin urmare, *aumeḑesce* saŭ *auméḑă* n'are a face cu a u ă „aurore". Dar acéstă vorbă a u ă „aurore" există ea óre adevĕrat în graĭul poporan? Iată o întrebare, la care nu cuteḑâm a rĕspunde. Este greŭ a bănui că Seulescu a născocit'o pe de'ntregul. Urméză a se cerceta.

v. *Mijesc.* — *Omiḑesc.*

Aumeḑèsc. — v. *Auméḑă.*

A-ùmĕr (d'), adv.; sur l'épaule, à l'épaule. P e u m ĕ r saŭ î n l u n g u l u m ĕ r u l u ĭ. Literal: a d h u m e r u m.

Basmul „Trifon hăbăucul" (Reteganu, Poveşti ardelenesci, I p. 5): „Mergênd maĭ departe, se 'ntălnesce cu alt om, care avea nn bĕţ mare d e-*a-umĕr* şi o cârjă mică în mână..."

Fără prepositiunea d e:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 12: „să mérgemŭ după Hristos domnulŭ nostru şi crucé lui *aumărŭ* să luom..."

Se póte ḑice şi immulţit: *d'a-umere.*

Alexandri, O primblare la munţĭ: „cum îi rîdea ochiĭ când mĕ zărĭa pe dél, întorcêndu-mĕ a-casă cu vînatul d e-*a-umere*...."

v. [12]A. — *Umĕr.*

A-ùna (d'), adv.; 1°. pour un chacun, pour chaque partie d'un tout; 2°. soudain, immédiatement. In ambele sensurĭ represintă un prototip latin a d-u n a m, din care se trage atât spaniolul a u n a „ensemble", precum şi al nostru compus t o t-d'a-u n a „toujours". Variaţiunile logice se explică lesne prin cele doĕ aspecturĭ ale noţiuniĭ u n a, care pe de o parte însemnéză o separaţiune din maĭ multe, ĭar pe de alta — cu totul din contra — e întrunire a maĭ multora.

In primul sens, perdut din graĭu, cuvîntul ne întimpină în Pravila Moldov. 1646, f. 25: „să dia drep-ce au luatŭ acĭa vamă *de-a-una* patru la visterie..."

In sensul al doilea, cuvîntul se aude maĭ ales în Bucovina.

S. F. Marian, Descântece p. 66: „Cum aŭ început vitele a se bolnăvi, d e-*auna* trebue a le descânta..." şi maĭ jos p. 86: „cel perit (scrofule învechite) cum începe a se ivi şi a se desvolta, d e-*auna* şi nasul începe a se buboti, a se căţăli şi a putreḑi..."

v. *Tot-d'a-una.* — *Una.*

A-ùne-orĭ. — v. *Une-orĭ.*

Àur, s. n.; or. Latinul a u r u m, trecut în tóte dialectele romanice. „Metal nobil, solid, fórte maleabil, de colóre galbină, de unde şi monetele de *aur* s'aŭ numit galbinĭ; *aurul* este de 19 1/3 orĭ maĭ greŭ decât apa sub acelaşĭ volum, prin urmare cel maĭ greŭ dintre tóte metalele (afară de platina care e de 20 1/5 maĭ grea decât apa, şi de 2 orĭ maĭ grea decât argintul a căruĭ greutate specifică e numaĭ de 10 2/5). *Aurul* se află în pétră, în pămînt şi în apă, în stare nativă. In Dacia superióră se află mult *aur* din timpurile cele maĭ antice. In timpurile

moderne s'a descoperit fórte mult *aur* în America şi în Australia. Acum *aurul* în comerciŭ e de 15 orĭ maĭ scump decât argintul, însă cu îmmulţirea actuală póte să scadă la acelaşĭ preţ. De *aur* se fac monete şi diverse obiecte : coróne de *aur*, vase de *aur*, statue de *aur*, etc.“ (L. M.)

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 226 a : „în lâcomiĭa avuţiei *aurului* şi argintului, satelorŭ şi a vecinilor...“

In minele din Transilvania : „*aur* s l o b o d = masiv“. (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 41).

Aurul póte să fie c u r a t saŭ a m e s t e c a t. Un fel de amestec se numesce „*aur* l e ş e s c ŭ“ în Catastihul mânăstiriĭ Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 204).

Pravila Moldov. 1646, f. 41 : „macar dĭ-are face neştine bani cât de buni, galbeni p r i s n e d e *aurĭ* c u r a t ŭ, sau taleri, saŭ altŭ fialŭ de bani...

Ghicitórea despre „Sórele“ :

Bumb de *aur*
Pe o pele de taur.

(Reteganu, Cărţile sătónuluĭ 1882 p. 32)

Baladă din Ardél :

Şi vînt cald aŭ legănat
Pomul cu florĭ încărcat,
Ş'aŭ căḑut un şerpe reŭ,
Ş'aŭ intrat în sînul meŭ :
Cu córnele de *aur*...

(Pompiliŭ, Sibiŭ, 44).

Tot de acolo :

In grădină
La stupină
O fântână se găsesce,
Ĭar pe fundul eĭ trăesco
Şerpe laur, bălaur,
Cu solzuţiĭ de *aur*
Şi din gură
Pară'ĭ cură...

(Ibid. 57)

Basmul „Impĕratul împetrit“ (Sbiera, Poveştĭ p. 152) : „Intr'un timp de nópte étă că aŭ sosit o mulţime de dracĭ — cruce de *aur* în casă! — cu ḑicĕtorĭ felĭu de felĭu, şi aŭ început împrejurul luĭ a ḑice şi a cânta...“

„C r u c e d e *aur* î n c a s ă!“ este o exclamaţiune poporană stereotipă de câte-orĭ se pomenesce numele „necuratuluĭ“, pe care 'l împedecă de a se apropià.

Basmul „Cele treĭ rodiĭ“ (Ispirescu, Legende p. 361) : „fata se făcu o păsărică c u t o t u l ş i c u t o t u l d e *aur* şi începu a sbura...“

„Poporul ḑice că *aurul* este o c h i u l d r a c u l u ĭ, pe care i l'a scos sf. Ilie plesnind cu biciul, şi de atuncĭ a rĕmas pe pămînt“ (pr. A. Bădescu, Prahova, c. Mărginenĭ).

C. Negruzzi. Aŭ maĭ păţit'o şi alţiĭ : „In acest al nostru véc de *aur*, *aurul* e boĭer mare, frumos şi învĕţat...“

Aur ca m o n e t ă şi ca sinonim cu a v u ţ i ă :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 8 : „cine e ţinutŭ şi legatŭ *aurului* şi robéşte lui şi e prinsŭ de b o g ă ţ i e, nu se va spăsi...“

O predică a luĭ Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braşov. p. 565) : „ca unŭ mârgăritari în tină îngrupatŭ, ca u n *aur* în balegi aruncatŭ, ca o floare a credinţeei de mârâcini înpresurată...“

Moxa, 1620, p. 369 : „fu mai tare şi mai putérnicŭ *aurul* decătŭ mulţimé oştilorŭ, că poate sparge cetăţi şi a răsipi ziduri, *aurul* poate birui războĭul, poate piĭarde toate bărbăţiile, că e segĭată lucie şi se înfige lesne la inimă de omŭ...“

Acelaşĭ, p. 382 : „boeriile nu le da voinicilorŭ pentru slujbe, ce le vindé pre *aurŭ*...“

Ibidem: „cu năravŭ rău, ĭubitorĭu la *aurŭ*, închisŭ la cuvinte...“

Metaforic, în aplicaţiune maĭ ales la grâŭ:

„Grâŭ frumos ca *aurul*, om tare ca ferul, vas curat ca argintul“ (P. Olténu, Haţeg); saŭ: „grâul curat ca *aurul* şi roşu ca jarul“ (N. Sânzian, Haţeg; D. Păscuşĭu, Făget); pe aĭurĭ: „fete mândre ca *aurul*“ (P. Pintea, Banat, c. Nevrincea).

„Frumos ca *aurul*, curat ca *aurul*, galben ca *aurul*“ (D. Negoescu, Dîmboviţa, c. Pietroşiţa).

„După o secetă mare, dacă plóuă, se ḑice: a dat Dumneḑeŭ *aur* şi argint pe pământ“ (C. Rosescu, Némţ, c. Bistricióra).

Ioan Crisostom se traduce românesce prin: „Ioan cela cu rostul de *aur*“ (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nic. din Braşov p. 436; Ioan din Vinţi, 1689, f. 86 a).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 92): „cu bună samă, ḑilele de fier în vécul de *aur* vor să să priminéscă, şi toată calĭa grunzăroasă şi cĭulinoasă în nétedă şi bătută să să istovască...“

„Când cine-va are un copil ce'l ĭubesce maĭ mult ca alţiĭ, ḑice: are mama un boţ de *aur*“ (N. Habar, Vasluĭu, Negrescĭi).

A auri un lucru se ḑice: a întrauri, a polei cu *aurul*, a sufla cu *aurul*, a vĕrsa, a îmbrăca, a ţese, a trage, a fereca...

Ion Neculce, Letop. II p. 197: „aşa aŭ fost făcut mănăstirea de frumoasă, tot cu *aur* poliită, zugravala maĭ mult *aur* decât zugrăvală...“

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. rom. p. 14): „Alexandru stătu cu oştile acolo şi zidi stălpŭ de piĭatră şi'l polei cu *aurŭ*...“

Balada „Mihul Copilul“:

La masă de pótră
In patru crăpată,
Cu sîrmă legată,
Cu slove săpată,
Cu slove de carte
Cu *aur* suflate...

Tot acolo:

Nicĭ unul nu póte
Să rădico 'n spate
Armele culcate
Cu-*aur* îmbrăcate,
Cu fer ferecate...

Alt ce-va este locuţiunea adverbială: îmbrăcat *aur* saŭ îmbrăcat numaĭ *aur*, bună-óră în doĭna „Dina şi boĭerul“:

La coşarul dărîmat
Stă boĭerul răḑĕmat,
Numaĭ *aur* îmbrăcat...

(G. D. T., Poes. pop. 326).

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 13: „încălecă pe un armăsar cu harşa de fir şi cu zăbale suflate cu *aur*...“

Balada „Smeul şi fata“:

Şi cinḑecĭ
De berbecĭ
Cu coḑile pe telegĭ,
Cu unghile cârligate,
Cu córnele belcĭugate,
Tóte cu *aur* vĕrsate,
Cu lâncle slobozite
Cu *aur* întraurite...

(Marian, Bucov. I, 114).

Balada „Rada“:

Blană lungă, móle,
Cu samur în póle,
Şi un aşternut
Cu *aur* ţesut...

Balada „Inelul şi năframa“:

Na'ţĭ naframa de mătasă,
Pe margini cu *aur* trasă;
Aurul când s'a topi,
Să sciĭ, frate, c'oĭu muri...

Inventarĭul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 36 : „cruce ferecată cu *aur u*, cu zmalţu, cu robinuri fĕţele...“

Forma poetică *daur* nu e rară în colinde, mai ales în Ardél, de pildă :

Tot săpân şi îngropân,
Găsi viţă de *daur*
Şi se 'nvĕţâ bun faur
De mi'ş lucra la *daur;*
Şi ḑo el mi'ş mai făcea
La cel frate plugărel
Tot un pluguţ de *daur*,
Incătro cu plug pornĭa
Tóte cóstele rĕsturna...

(Frâncu-Candrea, Munţii apuseni p. 188).

v. *Aurar. — Aurel. — Auresc. — Aurit. — Auriŭ. — Aramă. — Argint. — Anticrist. — Cosinḑéna. — Fĕt-frumos. — [1]Suflu....*

[1]Auràr, (pl. *aurarĭ*), s. m.; 1⁰ orfèvre; 2⁰ orpailleur. In primul sens *aurar* e sinonim cu argintar, ĭar în graĭul vechiŭ zlătar; în sensul al doilea, se zicea altă dată şi rudar: Ţigani rudarĭ saŭ Ţigani aurarĭ, „qui ont seuls le droit de chercher l'or dans les rivières et dans le sable des montagnes, et en paient chacun à la princesse pour ses épingles trois ou quatre drames, c'est-à-dire $^{3}/_{400}$ ou $^{4}/_{400}$ d'une oca qui vaut tantôt deux livres et demi, tantôt trois livres...“ (Cogălnicénu, Esquisse sur les Cigains p. 12). Aceştĭ Ţigani scoteaŭ aur mai ales din Olt, Motru, Lotru, Argeş, Dâmboviţa etc. „*Aurar*, lucrător de obiecte de aur, faur de aur; cel ce scóte aur din mine, cel ce culege aur din rîurĭ“ (L. M.). In Ardél, aceĭ ce scot aur din munţĭ nu se chiamă *aurarĭ*, ci băiaşĭ; eĭ sînt Românĭ, ba încă ceĭ mai frumoşĭ şi mai voĭnicĭ dintre Moţĭ. Cuvîntul, negreşit, este latinul aurarius, dar s'a putut form d'a-dreptul de cătră Românĭ din aur prin sufixul -ar.

v. *Auraş. — Argintar. — [2]Băiaş. — Rudar. — Ţigan. — [2]Zlătar...*

[2]Auràr (pl. *aurare*), s. n.; voile en lames d'or porté par la fiancée le jour de noces. Cuvînt fórte frumos în loc de petélă, care însă ne întimpină numaĭ la Arsenie din Bisericanĭ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 157).

v. *Aur. — -ar.*

Auràş, terme enfantin d'une signification indécise. Intr'un cântec copilăresc :

Auraş,
Pĕcuraş,
Scóte apă din urechĭ
Că ţĭ-oĭu da parale vechĭ,
Şi ţĭ-oĭu spĕla cofele
Şi ţĭ-oĭu bate dobele!..

(Conv. lit. 1881 p. 12).

Auraş „care scóte apă din urechĭ“ este din partea copiilor o parodiă din aurar „care scóte aur din rîurĭ“, după cum în acelaşĭ cântec „pĕcuraş“ figuréză în loc de „pĕcurar“.

v. *[1]Aurar. — Copil.*

Auràtă, s. f.; t. de Botan. : Leucanthemum Tournef. Nume dat de Dr. Brândză (Prodrom p. 284) ca sinonim cu romoniţă-mare, roman, ochiul-bouluĭ, mărgărită. Să fie óre poporan?

v. *Romoniţă.*

Aură (pl. *aure*), s. f.; zéphyr, brise. „*Aură*, vînt lin, suflare lină, aer, vînt“ (L. M.). Nu e cuvînt poporan, şi prin urmare nu vine din latinul aura= v. gr. αὔρα, ci este italianul aura, întrodus în poesia română literară pe la finea secoluluĭ trecut.

I. Văcărescu, p. 116 :

Plâng Nimfe, junii, plâng grațioare,
Plâng *aure*, zefirĭ, și orĭ ce floare...

Ibid., p. 512 :

Tu cânți și ca lumina,
Ca fulgerul, ca tunet,
Cânți d'*aure*, zefirĭ lina
Suflare și resunet...

La Bolintinénu sub forma de *aurea*, bună-óră în „Timpul“ :

Cosița lor saltă sub *aurea* dulce
Și flacăra luneĭ pe brâul lor luce...

Sinonim curat poporan cu bóre, dar maĭ eufonic, *aură* ar trebui să rémână ca termen poetic.

v. *Bóre.*

Aurărià, s. f.; „objets, marchandises en or“ (Cihac). „*Aurărià*=argintăriĭ, tot felul de scule de aur saŭ de argint“ (Costinescu).

Vrancea, Sultănica p. 246 : „Peste porți, maĭ dincolo de ele, stă palatul Vinereĭ, numaĭ în *aurărià* și diamanticale...“

v. *Aur.—Aurar.*

[1]**Aurèl,** s. m.; t. poétique : or. Deminutiv din aur, care—ca și argințel—ne întîmpină numaĭ în poesia poporană.

Colindă muntenéscă :

Pe-un cal galben grăngorel
Șéua'ĭ luce 'n *aurel,*
Scările'ĭ în argințel...
(G. D. T., Poes. pop. 20)

Alta :

La un cap de mésă
Mĭ-este-un jețurel
Dres de *aurel*...
(Ibid. 23).

Alta :

Porumb alb cu gușa verde,
Cu penițe zugrăvite,
C'ochĭ în cap de petre scumpe:
Capu'ĭ bate'n *aurel,*
Cĭocu'ĭ bate'n argințel...
(Ibid. 39).

Alta :

Nalt e mĕrul pîn la cer,
Cu cója de argințel,
Cu mere de *aurel*
(Ibid. 81).

Doĭnă din Moldova :

Este-un mândru stejărel
Cu frunda de *aurel,*
Cu cója do argințel
(Elena Sevastos, Cânt. p. 166).

Colindă de peste Nistru :

Sus maĭ sus la capul meseĭ
Stă un scaun d'*aurel,*
Dar pe scaun d'*aurel*
Șede Dumnedeŭ cel sfînt,
Sfânt în cer și pe pămînt...
(Conv. Lit. 1883 p. 289).

v. *Argințel.* — *Aur.* — [2]*Aurel.* — *Auriŭ.—-el.*

[2]**Aurèl,** adj. m.; t. poétique : d'or, en or, doré. Ca și substantivul aurel, de aceĭașĭ formațiune, se află numaĭ în cântecele poporane, maĭ ales în colinde.

Colindă din Dobrogea :

Fir de mĕr *aurel,*
Mândru și frumușel,
Face merele
'n tóte verele...
(Burada, Călĕt. 89).

Să nu uĭtăm însă că în privința plantelor cuvîntul *aurel,* fie ca adjectiv, fie ca substantiv, póte să fie numaĭ o etimologiă poporană din aur, derivând în realitate din laurus: „frundă de laurel“, „mĕr laurel“ etc.

S. F. Marian, Chromatica p. 50, pune ca sinonimĭ între numirĭ poporane de culorĭ:

aurel=aurellus,
a u r i c = auricus,
a u r i ŭ = aurivus.

v. [1]*Aurel.* — [3]*Aurel.*

[3]**Aurèl,** (plur. *aurĕĭ*), s. m.; t. de Vitic.: 1[0] sorte de raisin; 2[0] sorte de vin. Pare a fi sinonim cu a u ă, din care póte şi derivă, fie printr'o formaţiune analogică după rourică, rouros etc. din rouă, fie prin etimologiă poporană din a u r, culórea strugurului *aurel* fiind puţin gălbue.

„*Aurĕĭ* se ḑice la struguri ceĭ albĭ-galbenĭ cu bóbele puţin eliptice“ (P. Ciocâlteŭ, Dolj, c. Galicĭuĭca).

„*Aurĕĭ* sînt strugurii ceĭ albĭ cu bóbe mărunţele“ (N. Michăiescu, Dolj, c. Dobridor).

„*Aurel* este un strugure alb şi cu bóbele mărunte; vinul scos din acest strugure ĭea numele de vin *aurel*“ (I. Negreţ, Dolj, c. Risipiţĭ).

Jipescu, Opincaru p. 53, înşirând felurile de struguri: „voĭculésă, sască, romostin, olog, *aurel*, berbecel vânăt...“

v. [2]*Auă.* — *Strugur.*

Aurèsc (*aurit, aurire*), vb.; dorer. „A *auri*=a polei cu aur, a sufla, a acoperi cu aur“ (Costinescu).

v. *Aur.* — *Poleesc.*

Auric. — v. [2]*Aurel.* — *Aurică.*

[1]**Aurĭcă,** s. et adj. f.; t. poétique: charmante, gentille. Alexandri, Românii şi poesia lor: „la rĕspunsul copileĭ, voĭnicelul, cetind în inima eĭ, se înduĭoşézĕ şi, în exaltarea dragosteĭ luĭ, iĭ dă numirile cele maĭ desmierdătóre:

Aurică, drăgulică,
Nicĭ n'aĭ grijă, nicĭ n'aĭ fricĭ...

Cuvîntul *aurică* cuprinde ideea de frumuseţe, de preţ mare, de raritate, de lucire şi de tóte calităţile a u r u l u ĭ. Voĭnicelul nostru, căruia negreşit aurul i se părea un metal fórte rar, nu putea dar găsi un termen maĭ bogat, maĭ original şi maĭ potrivit cu ĭubita luĭ, ce avea cosiţa gălbióră...“

v. [2]*Aurel.*

[2]**Aurĭcă,** s. f.; t. de Botan.: Primula Auricula, auricule. „*Aurică*=oreille d'ours“ (Baronzi, Limba română p. 128). N'are a face cu a u r, ci este un neologism de grădinăriă. In Transilvania se ḑice şi a u r i c u l ă (L. B.)

Aurire. — v. *Auresc.*

Aurĭt,-ă, adj.; le part. passé d'a u r e s c pris comme adjectif: doré. P o l e i t c u a u r. S u f l a t c u a u r.

C. Negruzzi, Scrisórea VI: „slujbaşiĭ mănăstiriĭ, îmbrăcaţi în *aurite* veşminte, cu cântărĭ, tămâerĭ şi făcliĭ, plecară ca să însoţéscă rămăşiţele sfîntuluĭ bărbat...“

Basmul „Brósca ţestósă“ (Ispirescu, Legende p. 38): „Apa cĭuruĭa din ţeve *aurite* şi o lua cu năstrape şi cu căuşe de a u r...“

Doĭnă din Moldova:

Bate vîntul, viscolesce,
Dorul teŭ mĕ prăpădesce:
Casa ta'ĭ descoperită,
Mie 'mĭ pare *aurită*...
(Elena Sevastos, Cântece p. 48)

Balada „Oprişanul“:

Mihnea-vodă adormit
Dormĭa pe-un pat *aurit*
In cămară 'ntunecată
Tot cu şaluri îmbrăcată...

Aurit să ĭea şi 'n loc de a u r i ŭ, adecă avênd culórea a u r u l u ĭ.

Balada „Erculén“ :

O dalbă de fată
Albă, gólă tótă,
Vie și frumósă,
Dulce, recorósă,
Cu pĕr *aurit*
Pe umerĭ leit...

I. Văcărescu, p. 255 :

Să rĕzbesc spre *auritul*
Mult ferice răsăritul,
Prin cerésca acea pórtă
L'a lumiĭ mai bună sórtă...

Intr'un sens ironic „între ocărĭ : fiţĭ-ar gura *aurită* ca cuĭbul de pupăză“ (T. Poppescu, Buzeŭ, c. Chiojdu-Bâsca).

Aurit cu înţeles de dorit, ales, „exquis“ :

Donicĭ, „Lupul și Cucul“ :

In Arcadia ferice
Este codru de trăit,
Unde *aurita* vreme
Impărăţesce deplin...

Alexandri, „Serile la Mircescĭ“ :

Afară plouă, ninge! afară'ĭ vijelie,
Și crivĕţul alérgă pe câmpul înnegrit;
Iar eŭ, retras în pace, aștept din cer să vie
O ḑină drăgălașă cu glasul *aurit*...

A. Pann, Prov. II, 130 :

Fie măcar *aurit*,
Nu'l voiŭ, nu 'mĭ este dorit...

Se ḑice și înaurit saŭ întraurit.

Doĭna „Puĭul posomorît“ :

Am avut un puĭu ĭubit,
Ca trandafiru 'nflorit,
Ca un măr *înaurit*...
(Marian, Buc. II, 21)

Balada „Smeul și fata„ :

Cu lânele sloboḑite
Cu aur *întraurite*...
(Ibid. I, 114).

v. *Aur.* — *Auresc.*

[1]**Aurià**, s. f.; t. de Vitic.: sorte de raisin. Intre numirĭ de strugurĭ la Baronzi, Limba română p. 94 : „Gîmză. Braghină. *Aurică* - Mohamet. Ţîţa-capreĭ...“

v. [3]*Aurel.* — *Auriŭ.*

[2]**Auriă**. — v. *Auriŭ.*

Auriŭ,-ă, adj.; doré, blond. Nu de aur, ci semĕnând cu aurul, avênd culórea galbenă și lucitóre a auruluĭ.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. 145: „Un fior iţĭ trece prin vine când veḑĭ într'un tabel al luĭ Rubens pe un cavaler numid sfășiat de crescet și de umerĭ de către un leŭ puternic care ĭ-a sărit în cârcă și s'a stârcit pe șoldul armăsaruluĭ negru ce se rădică îngrozit pe picĭórele'ĭ de dindărît. Féra *aurică* muşcă din umerĭ călăreţuluĭ...“

Doĭnă din Moldova: .

Vin la neĭca la isvóre
Să culegem lăcrimióre:
Tu să'mĭ puĭ în pălăriă,
Eŭ în gîţă *auriă*...
(Elena Sevastos, Cântece, p. 51).

Cu poeticul *d* în doĭnă „Fetiţele“ :

Și paralele-am bĕut
Cu fetele după gât,
Gălbinașiĭ *daurii*
Cu fetiţele din Jiĭ...
(G. D. T., Poes. pop. 307).

v. *Aur.* — [2]*Aurel.*

Auròs,-ă, adj.; aurifère, contenant de l'or.

Bolintinénu, „Cozia“ :

Nóptea trece lină. Stelele voióse
Scutură în aer cómele-*auróse*...

v. *Aur.* — *-os.*

Auscùns. — v. ²*Ascuns.*

Àustru, s. n.; vent du midi, vent du sud-vest. Latinesce a u s t e r, italienesce şi spaniolesce a u s t r o. Francesul a u s t e r este un neologism. *Austru* se rostesce trisilabic, une-orĭ chĭar *aostru*. Cuvîntul ne întîmpină des în vechile texturĭ şi este viŭ în graiul poporuluĭ, dar nu tot-d'a-una cu sensul primitiv de vînt de méḑi-ḑi, ci maĭ mult cu acela de vînt de apus.

Codicele Voroneţian circa 1550 (ed. Sbiera), A. t. Ap. XXVII, 13:

Suflă *austrul*...	Adspirante autem a u s t r o...

în Noul Testament din 1648: „suflând *austru*“, în Biblia Şerban-vodă din 1688: „bătând *austrul*“.

Ibid. XXVIII, 13:

..după o dzi suflă *austru*...	..post unum diem flante a u s t r o...

în Noul Testament: „suflând *aostru*“, cu *o;* dar tot acolo, Luc. XII, 55:

Şi cănd suflă *austru*, ziceţ: zăduh va fi...	Et quum a u s t r u m flantem, dicitis: quia aestus erit...

Silvestru, 1651, ps. LXXVII:

Scorni *austru* den cerĭu şi aduse cu putérĭa sa *austru*...	Transtulit a u s t r u m (*νότον*) de coelo, et induxit in virtute sua a f r i c u m (*λίβα*).

ĭar la margine, ca scoliă: „v ă n t u l d e l a r ă s ă r i t“; la Dosofteĭu, 1680: „rădică *austrul* de pre cerĭu şi adusă cu putéré sa v â n t u l l i v e ĭ“; la Coresi, 1577: „rădică *austru* deîn cerĭu şi aduse cu vrătuté sa c r i v ă ţ ŭ“... Acelaşĭ pasagĭu în Psaltirea cea versificată, 1673:

Rădicat'au despre-*austru* vînturĭ
De le-au adus crăsteĭ cu crăduri,
Că slobodzâ'n putĭaré sa l i v â,
Vînt ce nu'ĭ stâ nemicâ'n protivâ...

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, f. 73. b, Zachar. XIV, 10:

...şi pustiĭa dela Gavaa pănâ la Remvonŭ şi spre *austru* de Ierusalim...	.... et desertum a Gabee usque Remmon ad a u s t r u m Jerusalem...

de asemenea în Biblia Şerban-vodă, 1688: „despre *austrul* Ierusalimului“.

C. Negruzzi, „Princeseĭ Vogoride“:

Afară este vicol, *austrul* vĭĭiesce
Şi sgudue coliba sărmanuluĭ lipsit,
El tremură şi geme, suspină şi hulesce
Palatul de alăturĭ ce'l vede strălucit...

Bolintinénu, „Cea de pe urmă nópte“:

Luna varsă rade dulcĭ şi argintóse,
Austrul le suflă cómele pletóse...

„Vîntul de méḑi-ḑi se numesce şi *austru*, ĭar cel de méḑi-nópte crivăţ“ (I. Crişianu, Transilv., c. Ohaba).

„Vîntul dela resărit se numesce Secuĭul saŭ crivăţul, cel dela méḑiḑi *austru*, cel dela apus murĕşan“ (Gr. Păltinénu, Trans., c. Ţinţarĭ).

„Vînturilor li's date numirile după oraşul dinspre care vine, de ex. Braşovénul, Sibiénul; ĭar cel dela sud se numesce *austru*“ (A. Crişianu, Trans., c. Mărginenĭ).

„Vîntul ce bate dela méḑi-ḑi se numesce *austrul*, care este cald; ĭérna, bătênd acest vînt, se topesce zăpada“ (G. Popu, Trans., c. Lisa; C. Ónă, Rîmnic-Sărat, c. Corbu; P. Anghelescu, R.-Sărat, c. Jirlăŭ; C. Corbénu, Olt, c. Alimănescĭ; M. Rădulescu, Ialomiţa, c. Gârbovĭĭ).

„Deosebitele vînturĭ cunoscute de popor: munténu=nord, crivăţu=nord est, *austru*=nord-vest... Când bate *austrul* véra, usucă tot, ĭar când bate ĭérna este ger tare“ (C. Theodorescu, Ialomiţa, c. Dudescĭĭ).

„Vîntul dela apus se ḑice *austru* saŭ traistă-gólă“ (N. Vasilescu, Muscel, c. Glâmbocel).

v. *Trăistar*.

Tot ca vînt de apus se ĭea *austrul* n Prahova (D. Mihăilescu, c. Scăeni)' în Dimboviţa (St. Negoescu, c. Racĭu), în Putna (A. Minculescu, c. Irescĭ), în Olt (N. Constantin, c. Vaţa) etc.

De asemenea în Dobrogea: „vîntul alb saŭ de méḑi-ḑi, *austrul* saŭ de apus“ (N. Ludovic, c. Niculiţel).

v. *Băltăgan*. — *Băltăreţ*. — *Crivăţ*. — [2]*Muntén*. — *Istriţa*.

Aùş (pl. *auşĭ*), s. m.; aïeul, grandpère, vieillard. Laurian-Massim, Glosarĭu: „*Auş* şi aĭuş, vorbă cunoscută sub cea de'ntâĭu formă la Macedo-romănĭ, ĭară sub cea de a doua şi la Oltenĭ, însémnă: 1°. bătrân, moş în genere; 2°. tatăl tatăluĭ“. In judeţul Olt se aude nu aĭuş, ci chĭar *auş* întocmaĭ ca la Macedo-romănĭ, dar numaĭ cu sensul de „moşnég“. Vine din aŭ=lat. avus prin sufixul deminutival -uş, adecă întocmaĭ acelaşĭ sufix ca în „mătuşă“. Latina avea şi o formă aus în loc de avus (Fabretti, Gloss. 228).

v. [5]*Aĭa*. — *Auşel*. — *-uş*.

Auşèl, s. m.; t. de Zool.: regulus cristatus, charleton. Marian, Ornit. I, 326: „Cea maĭ mică dintre tóte păserelele, câte provin în Europa, şi totodată una dintre cele maĭ frumuşele este *auşelul*, numit în Bucovina tartalac. *Auşelul* e de nouĕ-ḑecĭ şi şése milimetri în lungime, de o sută cincĭ-ḑecĭ şi patru în lăţime, de patru-ḑecĭ şi opt în lungimea aripelor şi de treĭ-ḑecĭ şi opt în lungimea coḑiĭ. El e pe de asupra măsliniŭ, pe tîmple şi laturile grumazuluĭ castaniŭ; marginile frunţiĭ şi o trăsătură de-asupra ochilor sînt deschise, zăbelele şi cercul ochilor albiĭ; vîrful capuluĭ galben, părţile inferióre ale corpuluĭ galben-aprinse şi pe do lăturĭ ruginiŭ-castaniĭ. Penele aripelor şi a coḑiĭ castaniĭ-închise şi pe marginĭ măsliniĭ-deschise. Ochiĭ castaniĭ-întunecaţĭ; rostul negru, picĭórele castaniĭ. *Auşelul* e respândit maĭ preste tótă Europa. El petrece vara prin păduriĭ, ĕră primăvéra şi tómna se arată şi prin grădiniĭ. Nutreţul *auşelului* sînt diferiţĭ cărăbuşĭ, musce şi alte insecte micĭ...“

Etimologicesce, *auşel* este deminutiv din aus „moşnég“, şi prin urmare însemnéză „moşneguţ“. Cele-lalte graĭurĭ neo-latine aŭ preferit sensul nu tocmaĭ depărtat de „împĕrătuţ“: regulus, roitelet, petit empereur, realino; grecesce βασιλίσκος (Rolland, Faune, II, 301).

v. *Auş*. — *-el*. — *Tartalac*.

Aùz. — v. *Aud*. — *Auḑl*.

Auḑire etc. — v. *Auḑire*...

Avàd. — v. *Avat*.

Avaèt (plur. *avacturĭ*), s. n.; redevance, taxe. Cuvînt turcesc, din arabul 'awaïd „revenus“ (Şaĭnénu), introdus la noĭ în epoca Fanarioţilor. „*Avaet*, taxă pusă pe un lucru orĭ parte dintr'un lucru, taxă la o pădure, taxă la un pod etc.“ (Costinescu). Dare saŭ dajdiă într'un sens maĭ restrîns.

E. Cogălnicénu, Letop. III, p. 250: „ĭară peste treĭ zile luându'şĭ gelatul *avaetul* luĭ după obiceiŭ, aŭ dat trupul de l'aŭ îngropat la Hasikioĭ...“, unde se înţelege anume taxa pe care în Turcia rudele unuĭ descapitat o plătĭaŭ calâuluĭ pentru a puté lua cadavrul.

Aşeḑămîntul luĭ Grigorie Ghica din 1776 (ed. Răşcanu p. 12): „*Araetul* caftanelor ce îmbracă Domnul pe boĭerĭ: dela vel log. până la vel post.

câte 100 leĭ, dela vel spat. până la vel stol. câte 80 leĭ...“

Ibid. p. 28: „Venitul luĭ vel cahvegiŭ: de toată cahfenéoa și de tot tahmisul, ce s'ar afla atât în orașul Iașuluĭ cât și la cele-lalte târgurĭ de pe la ținuturĭ, să ĭea *avaetul* seŭ, după tocméla ce se va puté așeza...“

Beldiman, Tragod. v. 3351.

Beșlegiĭ pe la ținuturĭ, vaĭ mie, ce nu lucraŭ
După ce beșlegăritul de aice 'l cumpĕraŭ!..
Dar *avacturĭ* și glóte cât în fine nu s'aŭ dat!
Acest fel de osîndire, Moldova n'aŭ maĭ răb. [dat!...

v. *Dajdiă*.— [2]*Dare*.— [1]*Turc*.

Avalcà. — v. *Haralea*.

Avalim, interj.; bravo! O curiósă transformațiune poporană din turcul a f e r i m, în următorul cântec din Covurluiŭ (Iconom G. Theodorescu, Galațĭ, Mavromol):

Frunză verde d'alior,
Ollollo vitéz Tudor
Că mulțĭ iț maĭ mor de dor!
Avalim Tudor vitéz,
Mulțĭ iț maĭ mor de năcaz!..

v. *Aferim*.

Avàlma (d'a-) adv.; en bloc, tout ensemble, tout à la fois, par indivis, pêle-mêle. Din prepositionalul *a* (=lat. ad) și v a l m ă. La Românĭ de peste Carpațĭ funcționéză și simplul v a l m a, atât ca adverb: „cu glóta, acervatim, haufenweise“, precum și ca substantiv: „v a l m a, acervus, cumulus, caterva, globus, der Haufe, Schwall, die Menge“ (Lex. Budan).

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „Așijderea (Duca Vodă) și pe preoțĭ încă ĭ închidea d e-*avalma* cu mirenĭ la grosurĭ...“

Ion Neculce, Letop. II p. 299: „pe Tătarĭ aŭ început a'ĭ călca și a'ĭ pune de a lucra la cetate d e-*avalma* cu creștinĭ...“

Caragea, Legĭuire 1818, p. 9 etc.: „pentru cheltuĭala ce vor face d e-*avalma* și pentru stăpâniré cé d e-*avalma*...“. „Cel dintre vecinĭ zid când să va întemeĭa pe locul și al unuĭa și al altuĭa vecin, e d e-*avalma*...“; „când să dă în chirie sau în arendă lucrul lor cel d e-*avalma*...“

Alexandri, „Statu-palmă“:

Unde vede-o stâncă 'naltă, el o macină cu palma.
Bolovanĭĭ sub picĭóre'ĭ daŭ d'a-dura, daŭ d'*avalma*,
Și cu pétra măcinată și cu petrele-aruncate
El lezesce, bate, umflă rîurile tulburate...

C. Negruzzi, „Aprodul Purice“:

In zădar și ofițerĭĭ, și Hroĭot oștén vestit,
Ca să'ĭ maĭ îmbărbăteze, d'*avalma* p i n t r e soldațĭ
Se luptă; nu vĕd, n'ascultă husarĭĭ înspăimintațĭ...

unde e de observat construcțiunea „d'*avalma* p i n t r e“ în loc de obicĭnuitul „d'*avalma* c u“.

Ion Crĕngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 375): „la dél moș Nichifor se da pe jos și trăgea d e-*avalma* cu ĭepele...“

De la Vrancea, Sultănica p. 219: „In ziua de adĭ bĕtrânĭĭ s'aŭ dus dupe tărîmul ăsta; casele vechĭ, nespoite, dărîmate, fără garduri, mărturisesc că sărăcia s'a încuĭbat în locul bilșugului d'odinióră. Adĭ tot e d'*avalma*, căcĭ tóte sînt d'*avalma* când bĭetul creștin nu maĭ are ce ocroti...“

„Haĭ d'*avalma*, adecă toț cu grămada din tóte părțile“ (S. Lĭuba, Banat. c. Maĭdan).

Se aude în popor şi fără prepoziţionalul d e.

I. Slavici, Novele p. 194: „Iacă să spuĭe Mitrea, el scie maĭ bine, cine este Bujor. Vr'o şase anĭ de dile el singur a purtat gospodăria nóstră, şi aşa gospodărie nu era în sat. Acuma, de când s'a dus el dela noĭ, tóte merg *avalma*...“

Forma arhaică necontrasă *avaloma* ne întimpină tot-d'a-una la mitropolitul Dosofteĭu; bună-óră:

Paremiar 1683, f. 133 a: „mare strigare, suspinĭ, boacete nestâmpărate dela toţ oamenĭ d e-*avaloma*...“

Synaxar 1683, Oct. 22, f. 77 b: „şi să fĭace obeştnic praznicŭ c u d e-*avaloma*, mulţămindŭ luĭ Dumnedzău şi proslăvindŭ...“

Ibid. Fevr. 25, f. 87 b.: „lăcuitorĭĭ oraşuluĭ Gangrelorŭ să strănsără acolo, plângându d e-*avaloma*...“

Ibid. Nov. 23, f. 145 a: „toţ în tr'o voe şi c u d e-*avaloma* gĭudeţ âl suiră în scaun ca un destoĭnic...“

Aceĭaşĭ formă o vedem în verbul derivat a v ă l o m e s c la Cantemir, Chron II. p. 185: „unĭĭ cu alţĭĭ d e-a v ă l o m i n d u-se...“

De asemenea la Sava Barcianu, Gramm. 1858, p. 234: d e *avaloma*.

Cihac (II, 446) propune o etimologiă slavică, cu care se unesce şi d. Şăinénu (Dict. rom.-germ. 29), dar care, deşi fórte ingenióşă, totuşĭ se risipesce prin cercetare critică. El crede că *a-valma* vine din locuţiunea ruséscă „v a l o m ŭ valitĭ, en foule, en masse (de valŭ vague, valitĭ rouler)“, identică cu bohemul w a l e m „en foule, en masse, impétueusement“. Maĭ întâĭu, rusesce un adverb separat v a l o m ŭ nu există, ci numaĭ substantivul „valŭ“, al căruĭa ablativ singular v a l ò m ŭ (cu accentul pe *o*, nu pe *a* ca în românul *avâloma*) nu funcţionéză adverbial decât în acea locuţiune „v a l o m ŭ valitĭ“, de care se acaţă Cihac şi care nu este alt-ceva decât o aşa numită „figura etymologica“, fórte désă în gréca, în latina, în ebraica, în araba, în maĭ tóte graĭurile, întocmaĭ ca şi când am dice bună-óră latinesce „undă undare“, „terra tremet tremitŭ“ etc. A despărţi dintr'o asemenea excepţională locuţiune pe ablativul cel neseparabil de acolo, împrumutându'l apoĭ uneĭ limbĭ străine ca un adverb fórte respândit, este o procedere cât se póte de ciudată. Bohemul w a l e m, pe de altă parte, e acelaşĭ ablativ, a căruĭa întrebuinţare adverbială este însă maĭ désă decât a rusuluĭ v a l o m ŭ şi care nu s'a aglutinat într'o singură frasă, ci se póte construi cu diferiţĭ verbĭ. Dar chĭar dacă Bohemiĭ ar fi învecinaţĭ cu Româniĭ, tot încă al nostru *avaloma* nu s'ar fi putut nasce din al lor w a l e m, care ca adverb exprimă tot-d'a-una o noţiune de violenţă, o noţiune cuprinsă şi la Ruşĭ în v a l o m ŭ, pe când nuanţa de violenţă e cu desăvîrşire străină românuluĭ *avaloma*. In fine, pentru ca să fie cu putinţă a se trage al nostru *avaloma* dela Slavĭ, ar trebui neapărat să se tragă tot de acolo ceĭ-lalţĭ doĭ adverbĭ de o formaţiune pe deplin identică: a i d o m a şi h o j o m a contras în h o j m a. In câte-trele, după cum noĭ am vĕḑut deja maĭ sus (p. 554), figuréză acelaşĭ sufix superlativ -o m ă, înrudit cu arhaicul latin -u m u s în „minumus“, „infumus“, „decumus“ etc., astfel că însemnarea câtor-trele este:

aidoma = d'une ressemblance p a r f a i t e,

hojoma = t r è s fréquemment,

avaloma = t o u t-à-f a i t ensemble.

Departe de a fi luat pe *a-valoma* dela Slavĭ, Românĭĭ l'aŭ împrumutat eĭ unuĭ dialect slavic învecinat, şi l'aŭ împrumutat anume cu prepoziţionalul *a-* (=lat. a d), al căruĭa românism nu

póte fi tăgăduit nicĭ chĭar de cătră Cihac. Cercetările luĭ Miklosich şi ale profesoruluĭ Kalużniacki (Mikl., Wanderungen d. Rumunen p. 11 sqq.) aŭ dovedit de de-mult însemnatul numĕr de elemente românescĭ la Rutenĭĭ din Galiţia şi din Ucraina. Le-a scăpat însă din vedere adverbul *a-valoma*, pe care —sub forma avulòm şi cu acelaşĭ înţeles de „en bloc, tout ensemble, tout à la fois, par indivis, pêle-mêle“ — l'a găsit la Rutenĭ Piskunov (Slovnik, ap. Želechowski, Ruthenisch-deutsches Wtb. I, 2).

Al nostru *avalma* a maĭ fost împrumutat de cătră Slavĭ sub o altă formă, asupra căriĭa ne vom opri o clipă, casul fiind fórte interesant.

In glosarul român de pe la 1600 se află cuvîntul duvalmă cu sensul de „étalon“ (Cuv. d. bătr. I, 279). Pînă astădĭ la Ocnele din Muntenia, anume la Telega, duvalm însemnéză „palefrenier“, „argat însărcinat cu îngrijirea cailor“ (Aurelian, Ţéra nóstră p. 155). Sensul fundamental este acela de „turmaş“ saŭ „hergheliaş“, „celui qui marche au-devant du troupeau, qui est en tête du haras“. De aceea şi polonesce un singur cuvînt „stadnik“, dela „stado“ =turmă, însemnéză de o potrivă „étalon“ şi „conducteur de chevaux“. In acest chip duvalmă se descompune în de-valmă, adecă „de turmă“, „gregarius“, cu trecerea fonetică a iniţialuluĭ de- în du- de 'naintea labialeĭ, întocmaĭ ca în „dumic=demic“ saŭ „dupre=depre“. Miklosich (Lex. palaeosl. 154), găsind în doŭ texturĭ paleo-slavice cuvîntul dvalma, двалма, o dată cu sensul de „dresseur de chevaux“ şi cea-laltă cu acela de „palefrenier“, observă că vorba e obscură, „vox obscura“, căcĭ în adevĕr nemic într'insa nu e slavic, şi nicĭ într'un dialect slavon, nicĭ într'unul, ea nu ne întîmpină, ast-fel că slavisarea'ĭ de cătră Cihac (II, 722) contra luĭ Miklosich este o curată glumă. Se scie că 'n vécul de mijloc comerciul european al cailor din România era atât de respândit, încât la toţĭ Slavĭĭ şi chĭar la Germaniĭ pînă'n Scandinavia caĭĭ scopiţĭ se chiamă pînă astădĭ „românĭ“: „Wallach“, „volochŭ“, după cum franţuzesce eĭ se chiamă „ungurĭ“: „hongre“, fiind-că acolo se aduceaŭ din Ungaria saŭ prin Ungaria. Asupra acestuĭ fapt istorico-linguistic fórte preţios eŭ atrăseĭ atenţiunea Congresuluĭ Orientaliştilor din Viena în şedinţa din 28 Septembre 1886 (Berichte, Wien 1889 p. 70—71). Aşa dară, afară de analisa linguistică, şi pe calea istorică se explică dela sine străbaterea pe atuncĭ la Slavĭ a cuvîntuluĭ românesc duvalmă, póte şi a altor termenĭ privitorĭ la crescerea cailor. Acest du-valmă, adecă de-valmă, este important încă dintr'un alt punct de vedere: el confirmă că deja în evul-mediŭ adverbul nostru *avalma* „ensemble“, „gregatim“, sub forma neprepositională valmă însemna substantival „troupeau“, „un ensemble de bêtes“, „grex“, după cum însemnéză pînă astă-dĭ peste Carpaţĭ valmă „caterva, Haufe“ (Lex. Bud.).

Sensul cel fundamental al luĭ *avaloma* este acela de grămadă, de mulţime unită, fără nicĭ o nuanţă de violenţă. Partea radicală a cuvîntuluĭ nu e de loc înrudită cu slavicul valŭ „undă“, ci cu latinul vallus, vallum, care însemna nu numaĭ un şir de parĭ grămădiţĭ unul lîngă altul, dar încă o grămadă de alte lucrurĭ înşirate strîns la-o-laltă, de exemplu: valli pectinis (Ovid.), vallum aristarum (Cic.), vallum pilorum (id.) etc. *Avaloma* s'ar fi putut ḑice latinesce fórte bine vallatim: „comme une palissade, comme une haie, comme une rangée de...“

Intru cât elementul sufixal -oma este înrudit cu latinul -umo-, dar totuşĭ elementul radical „hoj-“ în „hojoma“ e peste putinţă de a fi latin, şi nicĭ formaţiunea totală a celor treĭ adverbĭ românescĭ cu -oma nu presintă vre-o analogiă latină, este învederat că originea vorbelor nóstre *avaloma*, aidoma şi hojoma trebuĭ căutată nu în latina, ci într'o altă limbă ario-europeă, o limbă fórte apropiată de grupul italic şi cu care de aprópe să fi avut a face Româniĭ, prin urmare în limba tracică cea dispărută a Dacilor.

Fost'a óre *avaloma*, adecă nepreposiţionalul valoma saŭ valma, şi la Traciĭ de peste Dunăre? Astăḑĭ Macedoromâniĭ şi Albanesiĭ nu'l aŭ. Există însă o urmă fórte preţiósă, asupra căriĭa ne vom opri o clipă. Într'un glosar bizantin din secolul XV, scris de George Hermonymos, d. Decharme (Annuaire de l'Assoc. des études grecques, t. 7, 1873 p. 100 sqq.) a găsit maĭ multe vorbe provinciale şi câte-va pe carĭ Bizantiniĭ le luaseră din alte limbĭ, bunăóră: καρναμοῦζα (=ital. cornemusa), λουμάκα (=ital. lumaca), προβίζιο (=lat. provisio) etc. Intre acestea este şi:

„Βαλμάς — ἱπποκόμος. Agaso.“

D. Decharme adaugă: „Mot dont je ne trouve pas d'explication satisfaisante.“ Şi 'ĭ era cam greŭ să găséscă o asemenea explicaţiune, de vreme ce acest βαλμάς „palefrenier“ este fără cea maĭ mică îndoélă al nostru duvalmă „palefrenier“ de maĭ sus, dar desbrăcat de prepositionalul românesc du-.

v. *Valmă.* — *Deavălmaş.* — *Deavălmăşiă.* — *Vălmăşag.* — *Vălmăşélă* ...

Avàloma. — v. *Avalma.*

¹·**Avàn** s. **havàn** (pl. *avanurĭ, havanurĭ*), s. n.; l.º t. milit.: mortier, pièce d'artillerie pour lancer des bombes; 2º. mortier comme ustensile domestique. În ambele sensurĭ, cuvîntul este turcul havan „mortier“; cu sensul de tun, a despărut din graiŭ; cu sensul de piuliţă, se aude în părţile de jos ale Moldoveĭ.

Istoria oştireĭ, 1715 (Cogaln., Arch. ²·II p. 63): „s'aŭ dat poroncă la Topcibaşa, ca să sue balghemezurile şi *havanurile* de combarale, ca să împroasce cetatea de noapte ...“ — Ibid. p. 83: „locul pe unde să poate sui tunurile şi *havanurile* ...“ (cfr. Şaĭnénu, Elem. turc. 53).

„*Avan* este un vas de alamă saŭ chiar şi de spijă saŭ de tuciŭ, cu care se servesc bucătariĭ la pisarea semințelor ce daŭ gust bun la bucate, avênd *avanul* un mic pilug saŭ bătoiŭ cu care piséză. Maĭ este *avan* şi de marmură grósă saŭ chiar de pétră, avênd pilugul de lemn, cu care piséză carnea tocănată pe fund, ca să pótă trece printr'un cĭur de sîrmă spre a fi carnea uşóră la mistuit, peliţele şi vinele cele micĭ din carne remânênd prin pisare în strecurătóre. Se maĭ chiamă şi piuliţă“ (Gr. Perién, Tutova, c. Bogescĭ).

v. *Piuliţă.* — *Tun.* — ¹·*Turc.*

²·**Avàn, -ă,** adj.; méchant, arrogant, cruel, terrible, impitoyable. „*Avan,* aprig, amarnic, reŭ, strașnic; măreţ, orgolios, mândru“ (Costinescu). Cuvînt vechiŭ şi fórte poporan.

Mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, Apr. 27, f. 100 a: „l'au probrăzătŭ pre acel tiranŭ, făcându'lŭ bezbojnicŭ şi *avanĭ* şi alte multe mustrări ...“

Ca poreclă, *avan* figuréză într'un act dela Constantin Brâncovénu, 1697 (Cond. Brâncovenéscă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 224): „pentru că acéstă moşie din Juguréni fost'au a

lui Matei biv vel Vist. fecorul lu Pătru slujer *Avanul* — păn' în zilele răposatului unchiului domnii-méle Şerban voevod . . ."

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. LI):

Pre limba cea nespus vicléně,
Pângărită şi *avană* . . .

Costachi Stamati, Muza I p. 116, 117:

Iar ca să'l poţi omorî,
Tot drept în pept să isbeşci,
Unde *avanul* de Han
Pórtă baer fărmecat . . .

şi maĭ jos:

Şi ĭată că 'ntimpină
Pe *avanul* Han viind
Singur între doĭ mîrzacĭ . . .

Alexandri, Chiriţa în Iaşĭ, act. III sc. 9: „Maĭ stăĭ, că dór' nu daŭ Tătariĭ . . . să'mĭ ieŭ măcar ḑiua bună dela prietinĭ . . . măĭ! . . . că *avan* maĭ eştĭ . . ."

Acelaşĭ, Creditoriĭ, sc. 2: „Scapă-mĕ că mor! . . . Sufletul meŭ arde . . . arde maĭ *avan* decât focul cel mare din Sărărie . . .", unde *avan* este întrebuinţat ca adverb: „cruellement, terriblement".

Acelaşĭ, „Sentinela română":

Iată órdele *avane*,
Iată limbile duşmane . . .

I. Créngă, Ivan Turbinca (Scrieri I p. 315): „Dómne, Mórtea întrébă, ce maĭ poronciţĭ? Şi să nu vĕ supĕraţĭ, dar tare'ĭ n e a s t î m p ĕ r a t ă şi *avană*, drept să vĕ spun; şede ca pe spinĭ şi vrea numaĭ decât să'ĭ daţĭ respuns . . ."

In glosarul luĭ Stamati, p. 530, *avan* reŭ se tălmăcesce prin „scumpul, sgârcit", confundându-se cu neologismul „avar". Aceĭaşĭ confusiune ne întimpină la Cihac (II, 637), care o susţine prin citaţiunea din Alexandri: „étă Leĭba cel *avan*", unde însă — în cânţoneta „Surugiul" — nu e de loc vorbă despre a v a r i ţ i a luĭ Leĭba, ci se ĭea în bătae de joc s t r ă ş n i c i a Evreuluĭ, după cum se vede din pasagiul luat în totalitate, ĭar nu bucăţit:

Iată Leĭba cel *avan*
Care pórtă h a r ţ a g a n !
Iată Leĭba cel din cuşcă
Care pórtă la drum p u ş c ă ,
Şi când vede un Român
Armele 'şĭ ascunde 'n sîn . . .

Nicĭ o dată, cu desăvîrşire nicĭ o dată, *avan* nu însemnéză românesce a v a r; dar nicĭ c a l o m n i a t o r, bă nicĭ a s u p r i t o r în înţeles fiscal, ci numaĭ dóră în privinţa cruḑimiĭ, a brutalităţiĭ, a aroganţeĭ, a barbarieĭ. Etimologia din latinul a v a r u s e peste putinţă, atât prin deosebirea sensurilor, precum şi sub raportul fonetic, căcĭ latinul *v* între doĭ *a* trebuĭa să dispară, ĭar latinul *-ar-* se păstrézĕ la Românĭ tot-d'a-una intact şi nu póte să trécă în *-an-*. De asemenea e peste putinţă, din maĭ multe puncturĭ de vedere, etimologia cea susţinută de maĭ toţĭ (Cihac, Laurian-Maxim, Şaĭnénu etc.) din neo-grecul ἀβάνης „calomniateur", care el-însuşĭ nu e decât arabul h a w w ā n „traĭtre".

Chĭar dacă s'ar potrivi sensurile ambelor cuvinte, ceea ce nu este, totuşĭ înrudirea lor nu s'ar puté admite. Din texturile de maĭ sus: Dosofteiŭ, Brâncovénu, Corbea, noĭ am vĕḑut că *avan* e nu numaĭ anterior la noĭ epoceĭ fanariotice, dar încă s'a întrebuinţat de o potrivă în Moldova, Muntenia şi Transilvania. Dacă acéstă vorbă ar fi dară de origine grécă, după cum

este „drum“, „argat“, „condeĭu“ etc., adecă dintre cele puţine grecescĭ carĭ sînt respândite în întréga Dacia Traiană, atuncĭ Românĭĭ cată s'o fi împrumutat în epoca bizantină; eĭ bine! în epoca bizantină Grecĭĭ nu aveaŭ încă eĭ-înşiĭ pe ἀβάνης, şi prin urmare nu putcaŭ să'l dea Românilor.

De unde dară vine al nostru *avan*?

Singurul sens al acesteĭ vorbe fiind „cruel, impitoyable, terrible“, o vom alătura cu serbul G a v a n, cu bohemul h a w a n şi cu albanesul g a v n, fiecare rĕmas pînă acum o enigmă.

Serbesce G a v a n este o personificaţiune legendară a unuĭ om fórte bogat, dar crud şi nemilos: „pored svega prevelikoga bogastva bio vrlo tvrd i nemilostiv“ (Karadžić, ad voc.). La Serbĭ dară s'a păstrat din cuvîntul comun numaĭ o aşchiă mitică, pe care slaviştiĭ nicĭ nu s'aŭ încercat măcar s'o explice.

Bohemesce h a w a n saŭ h a b a n (ambele forme circuléză de o potrivă) însemnéză: 1⁰ eretic, adecă om fără Dumneḑeŭ, „bezbojnic“ după expresiunea mitropolituluĭ Dosofteĭu; 2⁰ om nalt şi puternic, un fel de uriaş, „weliky a silny člověk“ (Jungmann); ĭar „hawanský nož“, „cuţit a v ă n e s c“, vrea să ḑică „satîr“, „hachoir, couteau de boucher“. Etimologiele propuse de cătră slaviştĭ pentru acéstă vorbă: uniĭ dela germanul „Hafen=óla“, alţiĭ dela numele secteĭ Anabaptiştilor, alţiĭ dela cuvîntul ţigănesc „habanos=o minge“ (ap. Jungmann, Slownjk, I p. 643), sînt câte-trele pré copilărescĭ pentru a puté fi discutate.

In fine, la Albanesĭ g a v n à r, adecă g a v n cu sufixul secundar -ar, însemnéză „stolz, hochmütig, orgueilleux“, ĭar g a v n i „orgueil, Hochmut“. Gustav Meyer (Vergl. Wtb. 122) îl trage din neo-grecul χαῦνος, care însă exprimă tocmaĭ noţiunea diametral opusă de „molâŭ“ saŭ „leneş“.

Prin sens, românul *avan* corespunde pe deplin serbuluĭ G a v a n, albanesuluĭ g a v n şi bohemuluĭ h a w a n, şi le corespunde nu maĭ puţin sub raportul fonetic, de vreme ce perderea iniţialuluĭ *h* de 'naintea vocaleĭ este la noĭ un fenomen fórte obicĭnuit, precum este şi vice-versa adaosul luĭ *h* de'naintea uneĭ vocale iniţiale, aşa că *avan* nu se deosebesce de *havan*.

Inrudirea celor patru cuvinte, adecă urcarea lor la un prototip comun, se pare a fi sigură; dar se nasce acum întrebarea: cine dela cine? şi anume: care este rolul formeĭ celeĭ românescĭ între cele-lalte?

Finalul -a n în *avan* n'a trecut în -â n ca în „păgân=paganus“, „bătrân = veteranus“, „jupân = župan“ etc., fiind-că, prin asimilaţiune regresivă, l'a apĕrat contra scăderiĭ silaba precedinte, al cărĭĭ iniţial *a* nu putea să scaḑă. Maĭ este ce-va; sensul luĭ *avan* exprimênd aceĭaşĭ noţiune augmentativă saŭ intensivă ca în „năsdrăvan“, „şoĭman“, „grosolan“ etc., finalul -a n s'a păstrat în el prin protecţiunea sufixuluĭ -a n= -ann din acestea din urmă (v. ³·-*an*).

Mai remâue de lamurit încă o particularitate fonetică.

In cuvinte vechĭ şi poporane, primitivul *v* între doĕ vocale în silaba tonică tinḑênd neapĕrat la Românĭ să dispară saŭ să se vocaliseze, ca în „cal =caval (caballus)“, „soc=savuc (sambucus)“, „tăun = tavan (tabanus)“ etc., *avan* trebuĭa să devină „an“ saŭ „aun“. Urméză dară că *v* în *avan* nu este primitiv, ci derivat. Intre altele, el póte să derive dintr'o guturală, ca în „movilă= paleo-sl. могила“. In acest cas prototipul luĭ *avan=havan* va fi h a g a n. Şi aşa şi este.

H a g a n, la Bizantinĭ χαγάνος, în

în cronicele medievale latine chaganus, cappanus, caganus, în limbile turanice khakan (cfr. Zeuss, Deutschen u. Nachbarstämme p. 729), era titlul acelor gróznicĭ năvălitorĭ de viţă tătăréscă, carĭ în vécul de mijloc, începênd dela epoca hunică şi pînă la cea mongolică, înspăimîntaseră în curs de secolĭ Europa, şi maĭ ales întréga regiune orientală a continentuluĭ nostru. La Românĭ în specie, după cum maĭ târdiŭ „hantătar“, adecă „le khan des Tartares“, a devenit pînă şi 'n fundul Ardéluluĭ sinonim cu „dracul“, astfel că „du-te la han-tătar“ însemnéză „du-te la dracul“ şi „omul luĭ hantătar=omul naĭbeĭ“ (Lex. Budan. p. 254), tot aşa dintr'o epocă mult maĭ veche *avan=havan=* h a g a n căpětase înţelesul de „tyran“.

De aci resultă că la Serbĭ G a v a n, la Albanesĭ g a v n şi la Bohemĭ h a v a n sînt de proveninţă românéscă.

v. *Căpcăun.—Hantătar.*

[3]·**Avàn**, adv.; cruellement, terriblement.—v. [2]·*Avan.*

Avàt, s. m.; t. de Zool.: Pleuronectes Rhombus, carrelet. Un fel de pesce de Mare, care se pescuesce şi la gura unor rîurĭ marĭ. Din acelaşĭ gen este aşa numitul p e s c e - ţ i g ă n e s c. Despre acest pesce în părţile Moldoveĭ a scris colonelul rus Meier, Описаніе Очаковскія земли, Petersb. 1794, p. 161, 199. In Dobrogea se ḑice *avat* saŭ *avad;* de asemenea în Covurluĭu, în Tecuciŭ, în Braila; în Ialomiţa „*arvat* saŭ s t o ĭ c e ţ“ (C. Theodorescu, c. Dudescĭ), pe lîngă care se aude şi augmentativul a v ă ţ o ĭ u (c. Pioa-Petrilĭ); în Tutova (c. Epurenilĭ, c. Irescilĭ, c. Blagescilĭ), în Fălciŭ (c. Dodescilĭ), în Iaşĭ (c. Prisecanĭ, c. Buciumĭ, c. Bosia), în Némţ (c. Negrescĭ, c. Dobrescĭ) predomnesce forma *haut* saŭ *haot*, care este cea originală, adecă numele turcesc al acestuĭ pesce: h a u t.

„*Avat* se aséměnă cu mréna, cresce pînă la greutatea de 2 chilograme, are multe óse, pînă şi pe 'n carne, micĭ ca nesce ace. Dacă'l scóte din apă, îndată şi móre şi 'n câte-va césurĭ se şi strică din causa grăsimiĭ. Sărat nu se face. Pescarilĭ, dacă'l prind, îl légă de urechĭ cu sfóră şi'l anină de luntre ca să se tiráe pe 'n apă şi să tráéscă pînă la finea pescuituluĭ. Se găsesce rar. Gura îĭ este mică, înarmată cu dinţĭ micĭ, şi se hrănesce cu pescişorĭ. Primăvara, când vin apele marĭ şi se revérsă din Prut pe gârle, el se găsesce la gura gârleĭ: şéde la pândă cu capul la suprafaţa apeĭ şi vînézá pescişoriĭ ce trec din Prut pe gârle“ (D. Alboténu, Covurluĭu, c. Mastacanĭ).

„*Haut* este un pesce ce séměnă cu mréna. Colórea albicĭósă argintiă, mărimea pînă la 3 ocă, maĭ lat decât mréna, solḑiĭ micĭ şi gura maĭ mare şi maĭ puţin cărnósă decât a mreneĭ. Se găsesce rar pe 'n Prut“ (P. Huşianu, Sculenĭ).

v. [1].*Turc.*

Àvă (pl. *ave*), s. f.; t. de pêcherie: rets, filet, panneau. Cuvînt turcesc, întrebuinţat în Dobrogea. „Pescele se prinde cu undiţa, cu coteţe de stuf, ostreţe, plase, *ave. Avele* aŭ şi marafet cu nesce plumburĭ de se lasă la fund...“ (St. Voĭnea, Dobrogea, c. Somova).

v. *Pescăriă.—*[1]·*Turc.*

Avălmàş.—v. *Deavălmaş.*

Avălmăşiă.—v. *Deavălmăşiă.*

Avăţòĭu.—v. *Avat.*

Avecèrne s. **avecèrniă**, s. f.; t. ecclés.: vêpres. Sinonim cu c h i n d i ĭ. Obicĭnuit se ţice v e c e r n i e, din paleoslavicul večerĭnja „officium vespertinum“, cuvînt trecut şi la Unguri: vecsernye (Cihac). Forma *avecerne*, cu prepositionalul *a* (=lat. a d), se aude în Transilvania, după cum şi la noĭ se ţice „achindie“ în loc de „chindie“

„Timpul înainte de asfinţitul sóreluĭ se chiamă: la *avecerniă*“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraş).

„*Avecerne* este timpul între órele 4—5 postmeridiane“ (A. Bunea, Trans., Făgăraş).

v. *Vecerniă.* — *Achindie.*

A-vedère, adv.; en face, ouvertement, franchement. P e f a ţ ă saŭ f ă ţ i ş, fără a se ascunde. Un adverb fórte frumos, pe care'l găsim la mitropolitul Dosofteiŭ, Synaxar 1683, f. 135 a (Mai 18): „Amfianŭ mărturisind *avedĭare* şi cu îndrăznire pe Domnulŭ nostru Is. Hs. Dumnedzău, bătut fu . . .“

v. *Vedere.* — *Făţiş.*

Avèl, n. pr. *m.*; 1° Abel, personnage biblique; 2° homme de la lune, personnage mythique. După Bibliă, *Avel* a fost al doilea fiiŭ al luĭ Adam, ucis din invidiă de către fratele seŭ Cain.

Intre cărţile fórte gustate la noĭ pe la începutul secoluluĭ, era şi „Mórtea luĭ *Avel*“, faĭmósa poemă de Gessner (C. Negruzzi, Cum am învĕţat românesce).

Mitologia poporană română a făcut din *Avel* şi din Cain doŭe figure, pe carĭ le vede în lună. Acéstă legendă există de o potrivă în Moldova, în Muntenia şi 'n Ardél, pe când o altă legendă maĭ puţin respândită crede că cele doŭe figure sînt apostoliĭ Petru şi Pavel.

v. [1]*Apostol.*

D. Gaster (Lit. populară p. 299) ne spune că poporul român „vede în lună saŭ un cioban cu oile, saŭ după o altă credinţă, omul din lună este Sf. Gheorghe cu balaurul“, — dar nu ne arată de unde anume, dela cine saŭ măcar din ce parte a Romănieĭ a auḑit aceste legende, carĭ, prin urmare, remân de o-cam-dată îndoióse.

v. *Câne.*

„In lună sînt doĭ fraţĭ. Cel mic a omorît pe cel mare şi acuma îl pórtă în spinare, ţinêndu-ĭ o căldăruşă la nas, în care curge sânge“ (N. Călinescu, Brăila).

„In lună şéde *Avel* cu capul spart de Cain, care'l ţine plecat peste un ciubăr ca să i se scurgă sângele“ (I. Bondescu, Sucéva, c. Gĭugescĭ; I. Dumbravă, Némţ, c. Resboenĭĭ).

„In lună e Cain şi *Avel.* Cain a tăiat capul luĭ *Avel* şi din grumazĭĭ acestuĭa picură sânge într'o căldare. Când căldarea va fi plină, atuncĭ vor pica din ea treĭ picure pe pământ, pământul se va aprinde şi va arde cu tot de pe el: vremea de apoĭ“ (A. Deganu, Trans., c. Veţel).

„Vîrcolacĭĭ se ţice că sînt câĭnĭĭ luĭ Dumneḑeŭ, carĭ vor să mănânce luna, unde se află Cain şi *Avel.*“ (C. Melinte, Covurluĭu, c. Gănescĭ).

Legenda despre *Avel* şi Cain în lună se află şi la Rutenĭ, vecinĭ cu Moldovenĭĭ (Dragomanovŭ, Малорусскія преданія, Kiev 1876 p. 94), dar schimbată: Cain ţine pe *Avel* înfipt în furcă. Există ea óre şi la alţĭ Slavĭ?

O legendă fórte apropiată e respândită în Italia întrégă pînă la capĕtul Sicilieĭ (Archivio per le tradizioni popolari, I, 296), şi ne întimpină deja la Dante, Parad. II v. 17—19 (cfr. Inf. XX, v. 42—44):

. che sono i segni bui
di questo corpo, che laggiuso in terra
fan di Cain favoleggiare altrui...

unde comentatorul Landino observă: „cioè la luna, nella quale i volgari vedendo una certa ombra, credono che sia Caino, c'habbia in spalla una forcata di pruni", după alţiĭ: „una forcata di spine". După o veche legendă scandinavă, conservată pînă astăḑĭ în Sveḑia şi care se apropiă érăşĭ fórte mult de cea românéscă, anume prin aceea că sînt doĕ figure şi un ciubĕr, pe lună sînt doĭ fraţĭ Bil şi Hiuki purtând pe umeriĭ lor un ciubĕr cu apă (Grimm, Deutsche Myth., [3]I, 679). In Anglia, din timpiĭ luĭ Chaucer şi aĭ luĭ Shakspeare circula legenda despre omul din lună, urmat de un câne şi — ca la Italienĭ — purtând o povară cu spiniĭ:

„Stephano: I was the man in the moon,
when time was.
„Caliban: I have seen the in her, and I do
adore thee;
My mistress showed me thee, thy dog, and
bush..."

(Tempest, II sc. 2.)

Proveṇţaliĭ cred că acel om din lună cară nu spiniĭ, ci lemne, şi că e anume S-tul Bernard, pedepsit de Dumneḑeŭ pentru că lucrase într'o ḑi de Duminică (Revue des traditions, III, 512). In Picardia: „lorsque la lune est pleine et que le temps est clair, on peut voir la tête de Judas Iscariote, pendu là en punition de sa perfidie" (Romania, VIII, 254). La Ungurĭ se află în lună doĭ copiĭ de Ţiganĭ, după alţiĭ un frate şi o soră, după alţiĭ David şi sfînta Cecilia, după alţiĭ Adam (Ethnolog. Mittheilungen aus Ungarn, I).

Legenda românéscă ni se presintă ca ce-va intermediar între cea italiană şi între cea scandinavă, ambele astăḑĭ cele maĭ vechĭ în Europa; dar cât se atinge de filiaţiunea între câte-trele, noĭ ne vom încerca a o stabili într'un alt loc. De o-cam-dată amintim numaĭ că pe ceĭ doĭ ómenĭ în lună îĭ constată deja în mitologia elenică Ahrens, Götternamen, în Benfey's Orient u. Occident, II, 43.

v. *Cain.* — [1]*Lună.* — *Vîrcolac.*

Avèla, s. f. art.; type de femme acariâtre, mégère. Cuvînt care se aude numaĭ în Moldova. „*Avela* este numirea ce se dă femeilor rĕutăcĭóse, cârtitóre, şi maĭ ales bune de gură: tu eştĭ *Avela* care a înnălbit pe dracul! e liştav *Avela!* saŭ: e curat *Avela!* saŭ: *Avela* în picióre! Auḑit prin judeţul Iaşĭ şi Boţoşanĭ, în Tîrgul Hîrlăŭ, satul Delenĭ, Tîrgul-Frumos. *Avela* are ca sinonim: Scorpiă, cu deosebire că Scorpiă se póte ḑice şi uneĭ fete şi chiar uneĭ fetişóre, pe când numele *Avela* aŭ dreptul să'l pórte numaĭ femeile mărităte, şi maĭ ales cele carĭ aŭ fost mărităte" (Th. Speranţia).

Cuvîntul e luat dela Rutenĭ, carĭ sînt nu numaĭ învecinaţĭ cu Moldova, dar şi fórte respândiţĭ în partea'ĭ cea apropiată de Bucovina. Rutenesce Ĭaveda, sinonim cu „vidmina", vrea să ḑică un monstru, o fiinţă infernală (Żelechowski, Wtb. ad voc.). Sub raportul fonetic trecerea iniţialuluĭ slavic *ĭa-* în *a-* nu înfaţişéză nicĭ o greutate, de óră-ce acel *ĭa-* la însişĭ Slavĭ se confundă cu *a-*: adŭ = ĭadŭ, avorŭ = ĭavorŭ, agnĭ = ĭagnĭ etc., românesce „agud = slav. ĭagodŭ". De ce însă *d* din Ĭaveda = Aveda a trecut românesce la *l* în *Avela*? Inlocuirea dentaleĭ prin liquidă în: căşlig = căştig, coraslă = corastă, bréslă = bréstă (slav. bratstvo) etc., presintă o analogiă fonetică pré-depărtată. E cu putinţă

ca etimologia poporană să fi prefăcut pe A v e d a în *Avela* anume ca o formă feminină la A v e l. Fără a cunósce istoria luĭ Socrat și a Xantippeĭ, poporuluĭ ĭĭ place a da sfinţilor neveste fórte rele (v. [1]·*Arhanghel*, p. 1628). Ast-fel bĭetuluĭ A v e l, după ce avusese pe un Cain de frate, legenda românéscă ĭĭ va maĭ fi pus în spinare și pe infernala *Avelă*.

v. *Scorpiă*.

[1]·**Áver** s. **Avĕr**, n. pr. pers. m. Acest nume s'a păstrat în patronimicul topic A v e r e s c ĭ, plural din patronimicul personal A v e r e s c u = fiĭul luĭ A v ĕ r. Frunţescu, Dict. top. 13, arată treĭ sate numite Averescĭ, unul în Fălciĭu, altul în Némţ, cel al treilea în Roman, tóte în Moldova. Dar ce fel de nume să fie a v ă r saŭ a v ĕ r? Din latinul „stabilis“ Românĭĭ formară vechĭul adjectiv „stavăr“ saŭ „stavĕr“, pe care 'l maĭ întrebuinţéză încă mitropolitul Dosofteĭu. O analogiă perfectă:

stabilis : stavĕr :: h a b i l i s : *avĕr*

pe lîngă care se maĭ póte aduce și „ager = agilis“, ne urcă dară pentru *avĕr*, un adjectiv românesc dispărut din graĭu, la prototipul latin h a b i l i s cu sensul de „isteţ, îndemânatec“.

v. *Stavĕr*.

[2]·**Áver,-ă**, adj.; habile. — v. [1]·*Aver*.

Avère (plur. *averĭ*), s. f.; l'infin. d'a m pris comme substantif: avoir, tout ce qu'on possède. Mult-puţin cât a r e cine-va. *Avere* se deosebesce de a v u ţ i ă, care însemnéză numaĭ *avere* m u l t ă, nu și p u ţ i n ă. Un cort rupt și câte-va unelte sînt *averea* Ţiganuluĭ, nu a v u ţ i a Ţiganuluĭ, decât numaĭ dóră intr'un sens ironic. Dar se póte ţice de o potrivă bine: *averea* Ţiganuluĭ și *averea* împĕratuluĭ, una fórte mică, cea-laltă fórte mare. Francesul a v o i r, italianul a v e r e, spaniolul h a b e r etc., aŭ acelaș înţeles de tot general.

Când nu e fórte mică, ci îndestulătóre, *avere* se póte lua ca sinonim cu s t a r e. La Românĭĭ de peste Carpaţĭ se întrebuinţéză cu acelaș sens ĭ o s a g = ung. jószág.

Doĭnă diu Ardél:

Toţĭ voĭniciĭ trag a-casă
La copiĭ și la borésă,
La copiĭ și la ĭ o s a g,
La neveste maĭ cu drag,
La copiĭ și la *avere*,
Tot maĭ cu drag la muĭere...

(Reteganu, Trandafiri p. 40).

Beldiman, Tragod. v. 1239:

Îĭ ruşine, le ţic Nemţiĭ, cu tălharĭ a fi uniţĭ,
Ómenĭ ce-ĭ socotĭa ţéra credincioşĭ și ispitiţĭ.
S t a r e a lor, *averea* tótă, era de pe la bóĭerĭ,
Cu léfă și darurĭ multe, ce aŭ luat pînă ĭerĭ..

Doĭnă din Moldova:

Insóră-te, ĭe'ţĭ muĭere,
Fără s t a r e, făr' de-*avere*,
Că *averea* 'ĭ trecătóro,
Dar urîta nu maĭ móre...

(Elena Sevastos, Cântece 165).

Mitropolitul Dosofteĭu întrebuinţéză sinonimic *avere* și f i i n ţ ă în Synaxar 1683, f. 75 b. (Oct. 20): „au înpărţât toâtă f i i n ţ a lor la săraĉu...“, ĭar la margine ca scoliă: „*avĭarĭa*“.

Moxa, 1620, p. 372: „ĭ-au luatŭ toată *avériа* pentru nice o vină...“

Nic. Costin, Letop. I p. 69: „*Averea* craĭuluĭ Dekeval încă aŭ aflat'o Traian împărat aproape de apa ce se chiamă Sargheţia...“

Caragea, Legĭuire 1818 p. 48: „Toată

averé mișcătoare și nemișcătoare. câte are mueré afară din zestré eĭ, exoprică să zice...“

Cu sens de *avere* n e m i ș c ă t o a r e, la A. Pann, Prov. I, 49:

... întâmplarea ne-a făcut bogați:
Cu bani, cu *avere* și destuĭ argați...

Cu sens de b a n ĭ, la A. Odobescu, Mihnea-vodă 1860, p. 20: „*Averea* adimenesce pe om ș'apoĭ îl scârbesce...“

De asemenea într'o doĭnă din Bucovina:

Nu vĕ uitați la *avere*,
Că'n ea n'aflați mângâere,
Că *averea* trece délul
Și tu remâĭ cu amarul!..

(Marian, Buc., II. 71).

A s e u m p l e de *avere*=a se îmbogăți, a se înavuți.

Ion Neculce, Letop. II p. 231: „aŭ spart săcriile și lăzile unora și altora, cariĭ aŭ fost pus acolo, și multe lucruri scumpe și odoare aŭ luat de s'aŭ u m p l u t de *avere*...“

Cu prepositiunea l a: lacom la *avere*, a se bucura la *avere*.

Nic. Costin, Letop. II p. 39: „[Cantemir bătrânul] ertător și nelacom la *avere* și îndurător...“

Doĭnă din Ardél:

Mĕ 'nsuraĭ să iaŭ muĭere,
Mĕ b u c u r a ĭ l a *avere*,
Lăcomit'am, lăcomit...

(J. B., Trans., 181)

In cântecele haĭducescĭ, se preferă pluralul *averĭ*.

Balada „Jianul“:

Și pândesce la strîmtorĭ
De despóe negustorĭ,
Și tot prinde la boerĭ
De-ĭ curăță de *averĭ*...

Balada „Codrénul“:

Vr'un creștin de'l întîlnĭam,
Averile 'ĭ împărțiam:
Cu doĭ caĭ de'l apucam,
Unu 'ĭ dam, unu 'ĭ luam...

In aceleași cântece, pluralul *averĭ* se ĭea figurat în înțeles de „force, vigueur“.

Balada „Vidra“:

Vin' de'mĭ strînge brâul meŭ,
Apĕra-te-ar Dumnedeŭ,
Că'mĭ slăbesc puterile,
Mi se duc *averile!*...

Balada „Păunașul Codrilor“:

Că'mĭ slăbesc puterile,
Mi se duc *averile*...

unde Alexandri observă într'o notă: „pentru sufletele viteze p u t e r e a e cea maĭ scumpă *avere*...“

v. [1]·*Am.* — *Avuție.* — [2]·*Stare.*

Averèscĭ, n. pr. top. pl. — v. [1]·*Aver*.

Avestiță, s. f.; t. de Myth. popul.: Médée, démon femelle qui étrangle les petits enfants. Un fel de s t r i g ó e, de care aŭ gróză maĭ cu sémă femeile însărcinate.

G. D. Teodorescu, Poes. pop. 292: „In Muntenia, *Avestița* saŭ A r i p a - S a t a n e ĭ e un spirit reŭ, care omóră pruncii în pântecele mamelor saŭ îndată după nascere...“

„Țeraniĭ pun sub căpĕtâĭul copiluluĭ, dela nascerea luĭ și până la șése septemâni împlinite, o carte care se numesce *Avestița*, ca să nu se apropie dracul de el să'l apuce, căcĭ epilepsia eĭ o numesc apucat saŭ reul copiilor“. (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșénu).

Acea „carte“ nu este alt ce-va decât următorul descântec:

„Eŭ sîntul Iosif pogorîndu-mĕ din muntele Sionuluĭ, întîmpinaĭ pe *Avestița* aripa-Sataneĭ, care avea pĕrul capuluĭ eĭ pînă în călcâie și ochiĭ ca de foc, și din gura eĭ eșĭa pară de foc, și unghiile eĭ era ca secerile și fórte grozavă la chip, și depărtându-mĕ dela dînsa vĕdŭĭ unde o întîlni Arhanghelul Mihail, ḑicêndu'ĭ: stăĭ, Diavole! și îndată stătu; și ĭarâșĭ ĭĭ ḑise acela: de unde viĭ, necurato? și unde mergĭ? și cum îți este numele teŭ? iar ea respunse ḑicênd: eŭ sînt *Avestița* aripa Sataneĭ, am auḑit de pré-curata Fecĭóră, care e fata luĭ Achim și Aneĭ, cumcă nasce pe Hristos Mesia, și merg cu ale mele meșteșugurĭ marĭ ca să smintesc nascerea eĭ; iar Arhanghelul auḑind, o apucă de pĕrul capuluĭ și o bătu peste tot trupul eĭ cu bătae de foc, și o împunse cu paloșul în cóstă, și iară ĭĭ ḑise: Spune, Diavole, cum te facĭ tu și întri în casele ómenilor de le smintescĭ femeile și le omorĭ copiiĭ? iar ea respunse cu glas mare ca să maĭ înceteze d'a o maĭ bate, că le va spune tóte anume, și începu să ḑică: Eŭ mĕ fac pitună, muscă, pisică, ogar, găină, capră, femee, grăunte de meiŭ, și întru în casele ómenilor de le smintesc femeile și le omor copiiĭ; și maĭ tare mĕ apropiŭ de care este fată de căpeteniă din cele-lalte femeĭ, — și am nouĕspre-ḑece numĭ: cel d'întâiŭ *Avestița*, al 2-lea Avaruḑa, al 3-lé Brano, al 4-lé Pabirano, al 5-lé Zaea, al 6-lé Liba, al 7-lé Muza, al 8-lé Dezano, al 9-lé Nazarana, al 10-lé Petia, al 11-lé Grobina, al 12-lé Frango, al 13-lé Labra, al 14-lé Cadachia, al 15-lé Năfruța, al 16-lé Necorînda, al 17-lé Grăbina, al 18-lé Zuza, al 19-lé Zira de Zano; și iată 'ți daŭ acest zapis, muncitorule, carele muncescĭ numele meŭ, ca să fiŭ lepădată de treĭ mile de loc și să nu mĕ pociŭ apropia de puterea acestuĭ zapis. Și'l dete în mâna mareluĭ Arhanghel Mihail. Arhanghelul ḑise: îți poruncesc ca de acum înainte să nu te maĭ apropiĭ de robul luĭ Dumneḑeŭ în vécul véculuĭ, ci să te ducĭ în ghena foculuĭ nestins, că acolo e locul teŭ în vecĭ, Amin“.

Despre paralelurile slavice, grecescĭ și altele ale acestuĭ descântec, în care e fórte caracteristică pestrița nomenclatură a *Avestițeĭ*, am scris pe larg eŭ (Cuv. d. bătr. II, 277, 717) și profesorul A. Wesselofsky (Разыскания 1883, VI, p. 50 sqq.). In ciclul acestor descântece se amestecă la un loc maĭ multe elemente mitice eterogene, dintre carĭ pe noĭ ne interesézĕ aci numaĭ unul: *Avestița* aripa-Sataneĭ. El nu póte fi înțeles, dacă nu'l vom cerceta deosebit, în sine, căutând a lămuri ceea-ce constituă propria luĭ individualitate.

Avestița, care în Moldova se ḑice și Vestița, este din punct în punct slavicul вѣщица, vĭeștița „magicienne“, dela paleo-slavicul vĭeștĭ „expérimenté, instruit“ (Miklosich). Numaĭ la Serbĭ și la Bohemĭ, maĭ ales la „Valachĭ“ saŭ Romînĭ ceĭ slavisațĭ din Moravia, Vĭeștița ne apare cu sensul pe care 'l are la noĭ *Avestița*, deși amalgamat și acolo cu unele motive din alte mituri.

Despre Vĭeștița la Serbĭ ne spune Karadžić (Lex. ad voc.): „După credința poporuluĭ, vĭeștiță se chiamă o femee înzestrată cu un spirit diabolic, care în somn ese din ea, se preface în fluture, în găină saŭ în curcă, și sbóră pe la case, mâncând ómenĭ și maĭ ales pe pruncĭ: când găsesce un om dormind, îl lovesce cu o vĕrgută în țîța stângă, ĭĭ scóte inima și o mănâncă, apoĭ pelea se închide ĭar la loc. Uniĭ din ceĭ mâncațĭ ast-fel mor pe dată,

alţiĭ maĭ trăesc atâta cât timp le ursise dînsa când mânca inima, şi'n urmă mor de asemenea prin felul de mórte ursit de dînsa. Vĭeşţiţele mănâncă pe ómenĭ maĭ ales în posturĭ şi nu mănâncă usturoĭu, de aceĭa mulţĭ la ḑile marĭ de post se ung cu usturoĭu pe pept, pe tălpĭ şi sub-suorĭ...“

La Româniĭ din Moravia, Vieştiţa fură copiiĭ noŭ-născuţĭ şi 'n locul lor pune nesce pociture. Ea are puterea, ca şi la noĭ şi la Serbĭ, de a se metamorfosà în orĭ ce animal (Kulda, Morawské povêsti, Praha, 1874, t. 2, p. 263).

Ceea ce este dară esenţial la *Avestiţa*, nu e nicĭ mulţimea numilor eĭ, nicĭ lupta contra luĭ arhanghel Mihail saŭ contra sfântuluĭ cutare şi cutare, ci este întrunirea următórelor elemente constitutive:

1°. Sciinţa magică, de unde însuşĭ numele vĭeştiţa;

2°. Sborul, de unde epitetul „Aripa-Sataneĭ“;

3°. Patima de a omorî saŭ a prăpădi pe pruncĭ.

A susţine, ca d. Gaster (Literatura populară p. 396; Anuar pentru Israeliţĭ, an. IV p. 73—79), că prototipul *Avestiţeĭ* se află în mitul evreesc talmudic despre acea „Lilith“ care omóră pe copiĭ, care are multe numĭ şi pe care o bate prorocul Ilie, este a întemeĭa o încheiare totală pe o comparaţiune fórte necompletă. Pentru *Avestiţa* mulţimea numilor şi lupta sînt nesce ingrediente secundare. Cât se atinge de caracterul de „omorîtóre de pruncĭ“, apoĭ printr'însul, luat singur, atât *Avestiţa* precum şi Lilith fac parte dintr'o categoriă fórte respândită de credinţe poporane, despre care se póte vedé la dr. Ploss (Das Kind, Leipzig, 1884, t. 1 p. 111 sqq.): Perşiĭ aveaŭ pe ḑîna Aal, Litvaniĭ pe Laume, Scoţianiĭ pe „Queen Mab“ etc. Óre tóte aceste „omorîtóre de pruncĭ“ se datoréză neapĕrat unuĭ singur prototip, fie el evreesc saŭ altul?

Prin cele treĭ elemente constitutive de căpeteniă, mitul despre *Avestiţa* saŭ Vĭeştiţa slavo-română se apropiă maĭ mult de figura mitică elenică a fĭiceĭ infernaleĭ Hecate, acea Medeia, *Μήδεια*, care:

1°. era femeea cea maĭ sciutóre în magiă, „*φαρμακιστάτη γυναικῶν*“ (Suidas);

2°. sbura prin aer dusă de smeĭ, o adevĕrată „Aripă a Sataneĭ“;

3°. omorî nu numaĭ pe fratele seŭ şi pe rivalele sale, dar maĭ ales pe propriiĭ seĭ copiĭ.

Aseměnarea între ambele mituri e atât de mare, încât deja un vechĭu scriitor bohem, citat de Jungmann (Slownik česko-německy, I, 80), traduce pe Medeia prin *Avestiţă*, „Wěštice“.

Noĭ ne mărginim a da o indicaţiune, pe care o lăsâm s'o urmăréscă alţiĭ.

v. *Avezulă*. — *Strigoĭu*. — *Samcă*.

Avezùhă, s. f.; t. de Myth. popul.: sorte de démon femelle. Este unul din numile pe carĭ şi-le dă Avestiţa în descântecele române, unde acelaşĭ nume ne maĭ întîmpină sub formele *Aveziha* şi *Avizoĭa* (Cuv. d. bătr. II, 281). Intr'un descântec neo-grec corespunḑĕtor, publicat de Allatius (ap. Wesselofsky, Разысканія 1883, VI p. 94), acest nume are forma: *Βυζοῦ*. De unde să fie?

v. *Avestiţă*.

Avgiŭ (pl. *avgiĭ*), s. m.; t. milit.: chasseur. Turcul awğy „chasseur“ (Şăinénu, El. turce, 69), întrebuinţat la Românĭ pe la finea secoluluĭ XVII.

Nic. Costin, Letop. II p. 38: „odăile Sĭimenilor şi ale *Avgiilor*, neşte slujitorĭ de a luĭ (Dumitraşco-vodă Canta-

cuzino), ce le pusesă el acest nume, ţiindu'ĭ maĭ de credinţă...“

v. [1]·*Turc.*

Avidoma. — v. *Aidoma.* — *Avalma.*

Aviliţă, s. f.; t. de Botan.: nom d'une plante. Nu scim, ce fel de plantă să fie, dacă nu cum-va însuşĭ cuvîntul va fi reprodus greşit.

Balada „Macoveĭ“ din Prahova:

Fóe verde d'*aviliţă*,
Cine urcă la Istriţă ?
Sevaĭ căpitan Ghĭorghiţă...

(Vulpian, Texturĭ p. 80).

A-vînàt, adv.; à la chasse. Adverb format din *a* (=lat. a d) şi v î n a t, după analogia luĭ a-c a s ă etc., ne întimpină nu odată la mitropolitul Dosofteiŭ, de exemplu în Synaxar 1683, f. 22 b (Sept. 20): „dânăoară eşindŭ *avânatŭ*, văzdzù un cerbŭ şi începu a'l lua în goană...“; ibid. f. 90 a (Oct. 27): „eşi 'mpăratulŭ *avânatŭ*, şi déca 'ncepură a vâna, alalţiĭ toţŭ alerga, ĭară pre 'mpăratulŭ l'au lovitŭ nevedĭare...“

v. [1][2]·*A.* — *Vînat.*

Avînătùră, s. f.; aventure. Să fie óre un vechĭu cuvînt adevĕrat poporan din *a*(=ad) şi v î n ă t u r ă = lat. „venatura“ la Plaut? saŭ nu cum-va este numaĭ o dibace plăsmuire poporană modernă din a v e n t u r ă?

Balada „Stancĭu“ din Moldova:

Dragu-mi'ĭ la bĕutură
Cu voĭnicĭ de-*avînătură*,
Und' nu fulgeră, nicĭ tună,
Colo 'n vale la strîmtóre
Unde trec munteni cu sare...

(Elena Sevastos, Cânteco 298).

[1]·**Avînt** (pl. *avînturĭ*), s. n.; élan. Cuvînt fórte frumos, dar noŭ, format din verbul a v î n t, care numaĭ el esto poporan.

Alexandri, „Legenda Ciocărlieĭ“:

M'oĭu duce mult departe c'un repedo *avînt*,
Departe undo corul se lasă pe pămînt...

v. [2]·*Avînt.*

[2]·**Avînt** *(avîntat, avîntare)*, vb.; lancer. A da v î n t, a asvîrli ce-va saŭ pe cine-va ĭute şi departe. Corespunde unuĭ prototip latin a d - v e n t a r e, paralel cu „svînt“ din „ex-ventare„. Cihac (I, 316) îl alătură numaĭ în spaniolul şi portugesul reflexiv a v e n t a r s e; dar de ce nu maĭ bine d'a-dreptul cu activul a v e n t a r „pousser, emporter (en parlant du vent)“? A *avînta* este a împinge cu putere saŭ cu furia v î n t u l u ĭ. Din elementele latine constitutive a d şi v e n t u m Românĭĭ şi Spanioliĭ aŭ putut să formeze ceĭ doĭ verbĭ în deosebĭ prin aceĭaşĭ asociaţiune de ideĭ.

„A *avînta*, a înainta, a împinge înnainte, a întinde înainte; a spori, a folosi; a merge, a trece înainte“, ḑice Costinescu, care se gândesce mereŭ la francesul „avancer“, de unde şi dă ca exemple: „acésta nu'mĭ *avîntă* nemic= cela ne m' a v a n c e guère“ saŭ „timpul, ḑiua se *avîntă*=le temps, le jour, la saison s' a v a n c e“, locuţiunĭ închipuite, carĭ nu se află nicăirĭ în graĭu saŭ în texturĭ.

Basmul „Mintă-crétă“ din Bucovina (Sbiera, Poveştĭ p. 103): „Sucnă-murgă érăşĭ se opintesce, se smulge repede şi mânios înhaţă pe Smeŭ, îl *avîntă* în sus, ş'apoĭ îl isbesce în pămînt...“

„Cântecul luĭ Ştefan-vodă“:

Iar pe Leşi cu chica tare
Îĭ *avîntă* 'n spînḑurare
Şi'ĭ îngĭugă ca să are!..

(Alex., Poes. pop. [2]. 173).

A. Odobescu, Dómna Chiajna, 1860, p. 82: „Câte-va voĭnicescĭ lovituri de lopată *avîntară* micul vas departe de cóstă...“

Sub forma reflexivă, mĕ *avînt* „s'élancer“.

Balada „Gheorghieş“ din Bucovina:

Ghĭorghe 'n faţă se roşesce
Ş'apoĭ mi se 'ngălbinesce
Şi pe murgu'ĭ se *avîntă*...

(Marian, Buc. I, 19).

Tot de acolo, balada „Voĭnicul bolnav“:

Şi copila mi s'*avîntă*
Şi'l cuprinde şi mi'ĭ cântă...

(ibid. I, 29).

Cântecul „Ţeranul şi cĭocoĭul“ ĭarăşĭ din Bucovina (Col. I. Tr. 1882 p. 153):

Iar cĭocoĭul satuluĭ
Cu năravul draculuĭ,
Sciind rîndul caluluĭ
Nu-şĭ lasă năravul luĭ,
Pune-o mână pe oblânc,
Alt' o bagă 'n sîn adânc
Şi scóte-un bicĭu plumbuit,
Plumbuit, resplumbuit,
Ş'*avîntându*-l într'o parte
Trage la ţĕran pe spate,
Trage una, trage doŭ,
Trage mereŭ pîn' la noŭ.
Iar' ţĕranul satuluĭ,
Sciind rîndul caruluĭ
Bagă mâna pe sub scórţă
Şi scóte-o măciucă grósă,
Grósă, grósă, cĭotorósă,
Ş'*avîntând'o* într'o parte
Trage la cĭocoĭu pe spate...

v. *Vînt.* — *Svînt.*

Avliă (pl. *avliĭ*), s. f.; cour, enclos. Din turcul a w l y=gr. $\alpha\dot{\upsilon}\lambda\acute{\eta}$ (Săĭnénu). Cuvînt care se aude numaĭ în părţile Banatuluĭ.

„In Banat *avlie*=c u r t e, o g r a d ă“ (G. Trailă, Timişóra; M. Juĭcă, c. Srediştea-mică).

„*Avliă* saŭ o b o r“ (S. Lĭuba, c. Maidan).

„*Avliă*=v o r e ţ=c u r t e, se ḑice şi o c o l“ (Liviŭ Iancu, Banat, c. Visag).

Balada „Nunta luĭ Négu-vodă“ din Banat:

Porţile le deschidea,
Nunta 'n *avlie* tună,
In biserică întră
Şi frumos se cununà...

(Vulpian, Texturĭ p. 84).

v. *Curte.* — [1]*Turc.*

Avràd, interj.; espèce de juron. O înjurătură scurtată din *avradîna* şi care, în epoca fanariotică, se întrebuinţa obicĭnuit în însoţire cu o altă înjurătură: a n a s î n a. *Avradîna* este acusativul turc a v r e t î n î „uxorem tuam“, „uxorem suam“, ĭar anasîna e turcul anasîn „matrem tuam“, „matrem suam“. Intrebuinţate numaĭ în oraşe, aceste înjurături n'aŭ străbătut în graĭul poporuluĭ, şi nicĭ la Româniĭ din Ardél.

Pitarul Hristache, Istoria luĭ Mavroghene, 1817 (Bucĭumul 1863 p. 36):

Mĕ cutremur când gândesc
La acel fursalt turcesc
Şi la acel căpĕtâĭu
Ce'l avea Turciĭ întâĭu;
Atât-avea semeţie
De nimenĭ nu vrea să scie:
De *avrad* şi d'a n a s î n a
Pe-atuncĭ se 'ngroşase gluma...

v. [1]*Turc.* — *Anasîni*

Avradina. — v. *Avrad.*

[1]**Avràm**, n. pr. m.; 1° personnage biblique, Abraham; 2° nom de baptême

et nom de famille; 3⁰ nom donné aux chiens et aux boucs.

I⁰. Personagiu biblic.

Numele vestituluĭ A b r a h a m, *Ἀβραάμ* din Bibliă, în vechia limbă literară se scriea obicĭnuit *Avraam*.

Nic. Costin, Letop. I p. 52: „*Avraam*, tatăl şi începătura a toţĭ Jidoviĭ...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 58 a (Oct. 9):

Luĭ *Avraamŭ* ĭ-aŭ datu-ĭ Dumnedzău pre lume
Şi 'n ceriu de să slăvíaşte cinstitul luĭ nume...

In secolul XVI circula pintre Românĭ un apocrif de origine bizantină despre mórtea luĭ *Avram* (Cuv. d. bătr. II, 181 sqq.).

In graĭul poporan, *Avram* figuréză adesea în cântecele şi 'n obiceele de o natură religiósă, câte o dată în legătură cu A d a m.

Descântec de deochĭul vitelor:

Vacile le du pe cărarea luĭ A d a m
La păşunea luĭ *Avram*
Şi la apa luĭ I o r d a n...

(Iancu Nour, Bĕrlad).

Balada „Sórele şi luna“ din Dobrogea:

Ş'apoĭ se urca
Şi se înălţa
Pîn' la moş A d a m
Străbun luĭ *Avram*...

(Burada, Călĕt. 169).

„Moş *Avram*“ însemnéză „un bon vieillard“.

Basmul „Busioc şi Măgheran„ (Familia, 1883 p. 170): „dacă nimerĭaŭ eĭ pe la ómenĭ de-alde m o ş *Avram*, maĭ făceaŭ şi câte un pic de chef...“

„Pomana se ḑice şi cumând, şi se minesce: partea cea maĭ mare mortuluĭ, cu vorbele: să fie de pomană luĭ N. (ca mortul să aibă de mâncare şi 'n lumea cea-laltă); apoĭ o părticică luĭ *Avram;* alta la doĭ îngerĭ, carĭ pórtă sufletul mortuluĭ; alta la 4 stâlpĭ, carĭ ţin cerul şi pământul; alta la a 9-a ḑi de când a murit mortul, a 9-a ḑi care va fi; alta la 7 Mărţişóre; alta la 7 Sâmbecĭóre; apoĭ la a 3-a ḑi, o parte luĭ D-ḑeŭ şi Sf. Aranghel etc.“ (S. Lĭuba, Banat, c. Maĭdan).

Expresiunea biblică „s î n u l luĭ *Avram*“, „sinus Abrahae“, „*κόλπος Ἀβραάμ*“ (Luc. XVI, 22), a devenit şi la Românĭ poporană, ca şi la cele-lalte popóre creştine, în înţeles de p a r a d i s saŭ f e r i c i r e după mórte.

„Când móre vre-un om, se ḑice: l'aŭ luat D-ḑeŭ, l'aŭ iertat D-ḑeŭ, l'aŭ strîns Maĭca Domnuluĭ, aŭ mers în s î n u l luĭ *Avram*...“ (I. Poppa, Iaşĭ, c. Românescĭ).

Maĭ originală este locuţiunea poporană: „ĭ-a l u a t *Avram* s p o r ĭ u l“, care însemnéză: „a perit, s'a prăpădit, a rĕmas ca şi mort“.

Basmul „Baba şi Ţiganul“ (Contimporanul, II p. 848): „Când s'a vĕḑut afară, gândĭa că a scăpat din ĭad. Maĭ nicĭ a vorbi nu putea: îĭ luase *Avram* sporĭul...“

Calendarul basmelor 1883, p. 17: „Să-ĭ sborĭ capul numaĭ c'o lovitură, că de unde nu, ţĭ-a luat *Avram* sporul...“

Ispirescu, Unchesul sfătos, p. 53: „Nicĭ una din muierile, ce căḑură în mâinile voinicilor, nu maĭ scăpa cu vĭaţa. Unĭĭ le tîraŭ de coade ca pe niste otrepe. Alţĭĭ le snopeaŭ şi mi ţi le strivĭaŭ sub genunchĭ ca pe niste alte alea; ĭară pe altele, pe unde mi le ajungea, p'acolo le lua *Avram* sporul...“

II. Nume personal.

Nu era altă dată rar la Românĭ, fie ca nume de botez, fie ca nume de familiă.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat. f. 11: „şi rumânii încă să se ştie pre nume: *Avram* cu 2 fecĭori...“

Act moldovenesc din 1580 (A. I. R. III p. 198): „Gavril sin *Avram* ot Străoani".

Pintre Ţigani, într'un act moldovenesc din 1572 (A. I. R. I, 133): „*Avram* şi femeĭa Avramiĭa".

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, I p. 23): „Ionaşco *Avram* ĕ'au fost staroste".

Intr'un altul din 1683 (A. I. R. III, p. 257): „eu Ion *Auvram*..."

Totuşĭ, numele *Avram* caracterisà maĭ cu deosebire pe Evreĭ.

In Condica Vistieriei din 1693 (ed. Aricescu p. 632) ne întîmpină la un loc doĭ *Avramĭ* cămătarĭ de-aĭ luĭ Brâncovénu:

„1383 1/2 tal. s'aŭ dat luĭ *Avram* Iacov în datoria luĭ, însă din capete tal. 1000 şi dobânda tal. 383 1/2.

„787 1/2 tal. s'aŭ dat luĭ *Avram* Alfarin în datoria luĭ..."

Ca nume evreesc, *Avram* a devenit apoĭ la Românĭ:

III. Nume de dobitoc.

„Intre numirĭ de capre: Solomon, Iţic, *Avram*, Irmoghin; între numirĭ de cânĭ: Griveĭu, Ursu, Lupu, Roman, Căuş, Tulpan, *Avram*..." (P. Căderea, Némţ, c. Gura-Bistricióreĭ).

v. *Adam.* — [1]*Jidov.*

[2]**Avràm**, s. m.; t. de Botan.: sorte de prunier. Se aude maĭ ales în Moldova. „Prunul se maĭ ḑice şi perj, şi e de maĭ multe feluri: perj adevĕrat, perj alb, perj *avram*, goldan, curcuduş şi porumbrel" (I. Vasiliŭ, Vasluĭu, c. Ţibănescĭ; cfr. G. Nicolaŭ, Némţ, c. Cracaónĭ; pr. N. Sandovicĭ, Dorohoĭu, c. Tîrnava).

Fructul se chiamă avramă.

„Avrame sînt un soĭu de perje, carĭ se fac de mărimea unuĭ măr-viesc şi sînt rŏtunde, la culóre unele sînt roşiĭ şi remân aşa pînă ce se trec, ĭar altele sînt albe" (V. Hornescu, Iaşĭ, c. Băicenĭ).

„Avramele sînt marĭ şi gustóse". (V. Lohan, Iaşĭ, c. Bucĭumĭ).

De unde să fie cuvîntul?

Negreşit, nemţesce un fel de mere se chĭamă „ale luĭ Avram", „Abrahamsapfel" (Nemnich), şi tot aşa pentru prune s'ar fi putut nasce la Moldovenĭ numele *Avram* érăşĭ după Avram; împregĭurarea însă că:

a) o altă varietate de prunĭ, fórte apropiată de *avramĭ*, se numesce goldanĭ, ceea ce se pare că se trage d'adreptul din germanul „Gold=aur";

b) grădinarĭ Nemţĭ cată să se fi introdus cam de multişor în România;

c) finalul -an, maĭ ales în cuvinte străine, póte să trécă la Românĭ în -am (Cuv. d. bătr.I p. 133, 219);

noĭ credem că *avram* nu este aci decât auran: un termen destul de modern, format de cătră horticultoriĭ moldovenĭ prin analogiă cu goldan.

v. *Goldan.* — [3]*Şoldan.* — *Avrămésă.*

Avràmă (plur. *avrame*), s. f.; t. de Botan.: prune de Chypre. — v. [2]*Avram.*

Avrămésă s. **avrăméscă**, s. f.; 1°. t. de Botan.: gratiole, Gratiola offic.; 2°. t. de Mythol. popul.: une espèce de Fée. Afară de poesia poporană, rare-orĭ se ḑice în graĭu numaĭ *avrămésă* saŭ *avrăméscă*, ci maĭ totd'a-una printr'un nume compus: *avrămésă (avrăméscă)*-cărstinésă (cristinéscă) saŭ *avrămésă*-şi-cărstinésă.

„Buruéna *avrăméscă*-şi-cristinéscă, cu o singură rădăcină, *avrămésca* face flóre albă pe 'mprejur şi în mijloc galbenă, ĭar cristinésca nu înfloresce de fel" (N. Ludovic, Dobrogea, Tulcea, c. Niculiţel).

Este dară greşită despărţirea ambilor

terminĭ *avrămésă* şi cárstinésă la Jipescu, Opincaru p. 74, prin alte buruenĭ de léc: „*avrămésă*, tătinésă, vetricea, cârstinésă...“

S. Mangĭucă, în studiul seŭ despre „Insemnătatea botaniceĭ românescĭ“ (Familia 1874, No. 44 p. 524—525), povestesce:

„Vrênd-nevrênd caută să începem cu *Avrămésca*-crestenésa şi flóre-albastră, apoĭ cu odolén, leuştén şi vitrinic,—căcĭ tóte aceste plante formézĭ la olaltă o categoriă. Cele treĭ de'ntâĭu sînt tot-odată şi dîne (eroine de sóre), éră cele treĭ din urmă sînt tot-odată şi dĕĭ (eroĭ de sóre), despre carĭ ni-a păstrat poporul nostru următórele mândre şi clasice credinţe:

„*Avrămésa*-şi-crestenésa (gratiola offic. lat., gebräuchliches Gnadenkraut germ.) cresc la olaltă, dóĕ saŭ maĭ multe ramurĭ din aceĭaşĭ rădăcină (la un loc saŭ una-dóĕ palme îndepărtate), unele ramurĭ înfloresc şi altele nu, adecă sînt sterpe. Ramurile sterpe se numesc crestenésă, cele înfloritóre *avrămésă*.

„Elena Dălbocénu, muiere sciutóre din Oraviţa-montană, împreună cu tóte muierile sciutóre din Oraviţa şi pregĭur, spun: cum-că după credinţa poporuluĭ român *avrămésa*, crestănésa şi odolén formézĭ o treime, şi sînt picate din Ele, din dînele milostive (miluite, îndurate, carĭ sînt identice cu „eumenidele“ grece şi „graţiele“ vechilor Romanĭ) şi pentru aceĭa sînt erburĭ tare lecuitóre şi ajutătóre. Odolén este bărbat între *avrămésă* şi crestănésă şi el le ţine la olaltă.

„Tot Elena Dălbocénu şi alte muierĭ sciutóre spun, cum-că şi pînă astă-dĭ se vaită şi plâng dînele milostive preste *avrămésă* şi crestănésă, că li-aŭ răpit împĕrăţia din lume.

„Am reuşit a descoperi dela Stana Dobrescu şi Iovana Milutin, muierĭ bătrâne şi sciutóre din Sasca, cum-că Zaria Milutin, nepotul cesteĭ din urmă, mort deja înainte de vre-o 15 anĭ, fiind încă sub cameră, dar şi sub societatea c. r. de drum de fer de stat, codrén, spre a pădi livedile din délurile Sascheĭ de către Cărbunarĭĭ (Kohldorf), într'o nópte ducêndu-se la acele livedĭ spre a le pădi, a vĕdut cum aŭ venit dînele cete şi éră cete de Ele, tóte albe luciŭ îmbrăcate, sburând în aer, şi involbându-se ca nouriĭ în trécĕt peste el (carele, vĕdênd acest miracul, a căduţ cu faţa la pămînt), aŭ cântat următórele versurĭ:

De n'ar fi *avrămésa*
Crestenésa
Şi flóre-albastră,
N'ar fi în lume cruce de novéstă,
Şi atuncĭ tótă lumea ar fi a nóstră.

Şi de n'ar fi odolén,
Leuştén
Şi vitrinic,
N'ar maĭ fi în lume cruce de voĭnic.

„Respectivele muierĭ sciutóre spun cum-că fie-iertatul Zaria Milutin şi maĭ multe a spus ce a auduţ cântând dela dîne, dar dînsele le-aŭ uitat.

„Se vede cum-că *avrămésa*, crestenésa şi flórea-albastră (iris germanica, die blaue Schwertlilie, numită românesce şi stângeniţa vînătă) sînt 3 eroine ceresc de lumină parte femeiéscă, apoĭ odolén (valeriana officinalis, der gebräuchliche Baldrian), leuştén (Levisticum officinale, ligusticum, gebräuchlicher Liebstöckel) şi vitrinic (Doronicum, Gemswurz) sînt treĭ eroĭ de sóre (de lumină, Lichthelden) parte bărbătéscă.

„Din cele de pînă aci se vede apriat, cum-că *avrămésa* şi crestenésa nu sînt numaĭ erburĭ, ci sînt nesce dîne în felul lor, şi acésta se dovedesce şi din aceea, cum-că muierile descântătóre din

Ciclova: Balaïone Covrig şi altele, când pun cinstele (sacrificiele) pe lângă celelalte 7 ḑîne, chiamă întru ajutor şi pe *avrămésa*, crestenésa şi pe Ilie Cociéşul. Apoï când se descântă de bubele dulcï (Vierzicher), atuncï se ḑice éră :

Avrămésa, crestănésa,
Frumósă mésă pune-se
Şi la ospĕţ tóte bubele chiamă-se,
Numaï pe bubele dulcï nu le chiămase,
Aceste taro se mâniase,
Şi de necas de tot se uscase.

„Apoï descântătórea cu degetul cel mare trage cruce peste bubele dulcï din cap, ḑicênd: să se usce bubele! şi ducêndu-se la coşul (hornul) caseï asemenea trage cruce ḑicênd tot acele cuvinte.

„Drept aceste este documentat, cumcă *avrămésa* şi crestenésa sînt ḑîne, şi ca tóte ḑînele, ca şi mama-păduriï etc., aŭ erburï consacrate, menite lor, carï pórtă numele lor şi carï erburï sînt fórte lecuitóre şi scutitóre de rele.

„*Avrămésa* şi crestinésa ferte se béŭ pentru durere de inimă (stomac stricat) şi pentru tuse etc. Apoï când se întâmplă multe morţi şi nenorociriï în casă, când copiiï se sperià din somn etc. atuncï se afumă casa cu ele întru aşa mare credinţă: cum-că ajută maï mult decât rugăciunile (moliftele) popeï. Aceste plante după credinţa poporuluï constrîng spre dragoste, şi sînt puternice desvoltătóre de dragoste pentru ómeniï căror se descântă şi carï le pórtă în sîn la. sine. Ele cresc la Sfiniţa numaï pe o cóstă în apropierea drumuluï de lingă Dunăre, faţă de satul Milanovaţ părăsit pe insula Dunăriï, unde se vede încă biserica. Ţigâncele dela Ciclova montană, călĕtorind cu măgarï la sate îndepărtate pentru câştigul lor, cumpĕră aceste plante uscate (se culeg de muierile dela Sfiniţa în Sâmbăta Rusalelor, căcï după credinţa poporuluï atuncï culese sînt cu léc) şi le vînd pentru grâŭ, cucuruz şi lână etc. peste sute de sate, pînă cătră Lugoş, căcï aceste plante sînt fórte căutate, pentru credinţa cea tare a poporuluï în ele, socotindu-le de erburï sânte. (Autorul acestuï tratat călĕtorind, însoţit de d. Mihaïu Fometescu, chiar pentru aceste plante dela Oraviţa pînă la Sfiniţa în 8 Iuliŭ 1874, cu mâna sa propriă le-a cules şi a adus plantate în doĕ óle spre crescere şi studiare).

„In urmă, din tóte aceste deducem, cum-că *avrămésa* represintă: religiunea luï Avram (Moise, testamentul vechiu), crestenésa religiunea luï Christos (Crest al autorilor vechï romanï), şi odolén represintă pe însuşï Christos (valorianus), şi tóte treï formând la olaltă o treime, odolén este bărbat între cele dóĕ şi le ţine la olaltă...“

Lăsând la o parte teoria mitologică cea fórte îndoïósă a luï Mangiucă, atragem atenţiunea numaï asupra credinţelor poporane culese de folkloristul bănăţén.

Avrămésa ne întimpină des în capul cântecelor.

Doïna „Femeïa cu minte“:

Frunḑuliţă *avrămésă*,
Am muïere scurtă, grósă,
Aoleo ce pĕcătósă!..
(G. D. T., Poes. pop. 272).

Doïna „Ducă“:

Fóe verde *avrămésă*,
Inimióra nu mĕ lasă
Să'ţi ḑic „rĕmâi sănătósă!“...
(Ibid. 279).

Doïna „Dragostele“:

Foicică *avrămésă*,

Dumnedeŭ să te feréscă
De dragoste muiérescă!..,

(Ibid. 302).

unde rima ne spune că trebuĭ pusă forma *avrăméscă*.

Doĭnă oltenéscă:

Fóe verde *avrămésă*,
Aŭ plecat Oltenĭ la cósă,
Ş'aŭ rĕmas Oltencele
Să'şĭ păzéscă casele...

(Vulpian, Texturi p. 11).

Doĭnă din Bucovina:

Frunḑă verde *avrămésă*,
M'a cătat mórtea pe-acasă,
Eŭ la crâşmă după masă...

(Contimporanul, 1881 p. 533).

Alta tot de acolo:

Fóe verde *avrămésă*,
Pentru dragostile nóstre
A crescut un pom pe cóstă...

(ibid.)

Doĭnă din Moldova:

Frunḑă verde *avrămasca*,
Ce mi'ĭ drag pe lumea asta?
Numaĭ calul şi nevasta...

(Elena Sevastos, Cântece 150).

Alta:

Frunḑă verde *avrămască*,
Cuĭ îĭ dor să 'mbătrânéscă,
Mérgă 'n străinĭ să trăéscă...

(Ibid. 216).

In descântecul de „Lipitura şi sburătorul", adecă de succub şi de incub, scăldându-se cu următórele 9 buruĭenĭ:

Avrămésă,
cristinésă,
drăgan,
lousténu
şi odolén,
mătrăgună,
sânge-de-nouŭ-fraţi,
iérba ciutei
şi muma pădurii.
Cum se spargo târgul
aşa să se spargă faptul,
şi lipitura
şi sburătorul...

(G. D. T., Poes. pop. 379).

Apoĭ în descântecul de „Muşcătură de şérpe" se menţiónéză „léc din *avrămésă*" (ibid. 393).

„*Avrămésa*, tătănésa şi sburătórea se întrebuinţéză pentru om saŭ vita pocită din Ĭele saŭ Dînsele" (I. Aldoĭu, Muscel, c, Voĭnescĭ).

„Tătănésa, *avrămésa* şi cărstănésa, numite şi ĭerburĭ din Iele, plante cu carĭ vrăjitórele scaldă pe ceĭ ce cred că sînt pociţĭ din Sfintele ce umblă prin aer cu cĭumpoĭu, tóca şi clopote înainte de cântatul cocoşuluĭ" (R. Michailénu, Mehedinţĭ, c. Vînjumare).

„Când e bolnav cine-va de sperietură, se afumă cu *avramască* şi critienéscă" (C. Decusară, Tecucĭu, c. Ţigănescĭ).

„Ĭérba *avrăméscă* se întrebuinţéză pentru vătămătură" (I. Petrescu, Botoşanĭ, c. Brătenĭĭ).

„*Avrămésă*, buruénă ce cresce în livede, ca de 2 centimetri, cu foĭ împregĭurul trunchiuluĭ, bună pentru afumat la tóte bólele" (M. Ciocâlteŭ, Dolj, c. Pleniţa).

„*Avrămésa*-cărstinésa, acéstă se culege înaintea Rusaliilor de afumă femeile copiiĭ cu ele când sînt bolnavĭ" (G. Poppescu, Olt, c. Viişóra-Mărunţeĭ).

La monahul Porfirie, 1839 (ap. Tocilescu, Rev. an II, vol. 3, p. 387): „Babele şi bobariĭ învaţă pĕ ómenĭ să pórte usturoĭu treĭ căţeĭ în pungă, curea, brâŭ, ca să nu'ĭ bântuéscă Elele.

O buruénă rădăcină de odolén, rădăcină *avrămésă* - c ă r s t i n é s ă, asemenea să pórte, că nu pot a se apropiea de eĭ Măestrele, pe care ḑic minciunósele vrăjitóre că le-aŭ auḑit cântând în rĕspântiĭ aceste vorbe: De n'ar fi *avrămésă* - c ă r s t i n é s ă, ar fi tótă lumea a nóstră!.."

Din cele de maĭ sus resultă cu deplină siguranţă că:

1°. Termenul botanic *avrămésă* saŭ *avrăméscă*, ba şi cel compus cu c ă r s t i n é s ă, este de o potrivă respândit la toţĭ Româniĭ, în Moldova, în Muntenia şi peste Carpaţĭ;

2°. Pretutindenea la Românĭ acéstă plantă e privită nu numaĭ ca o buruénă de léc, dar ca sfîntă şi chĭar ca un fel de ḑînă, ca o fiinţă mitologică.

In unele părţĭ din Moldova, alăturĭ cu *avrămască* - c r î s t i n é s c ă se maĭ menţionéză şi o plantă óre-care a d a m a s c ă (V. Ionescu, Vasluĭu, c. Dănescĭ). De aci însă nu urméză, după cum crede d. Mangĭucă, că aceştĭ termenĭ se trag d'a-dreptul din numile: A v r a m, C r i s t, A d a m, ci se póte ca eĭ să se fi născut din alţĭ termenĭ eterogenĭ prin aşa ḑisa etimologiă poporană (Volksetymologie), după cum, bună-óră, din „mandragora" Francesiĭ aŭ făcut „main-de-gloire" şi pe ḑina „Maglore", carĭ totuşĭ n'aŭ a face geneticesce nicĭ cu „main", nicĭ cu "gloire".

Cum-că *avrămesa* este „Gratiola off.", nu póte fi nicĭ o îndoélă, deşi uniĭ mĕ asigură că e „Ajuga Laxmanni", adecă „barba-boeruluĭ". *Avrămésa* se maĭ ḑice în popor v e n i n a r i ţ ă şi m i l o s t i v ă, numele cest din urmă fiind o învederată traducere din „gratiola", ca şi germanul „Gnadenkraut". Dar după cum Românĭĭ lîngă „milostiva" aŭ pe *avrămésa*, tot aşa Germaniĭ lîngă „Gnadenkraut" aŭ pe A u r i n şi A u r i a n (Grimm), ĭar bulgăresce aceĭaşĭ plantă se numesce „div-a v r a n", adecă „a-v r a n selbatec" (Bogorov). A u r i n, A u r i a n, a v r a n şi a v r a m în *avrămésă* este unul şi acelaşĭ termen botanic, care n'are nemic a împărţi cu biblicul patriarc A v r a m, ci ne duce drept la latinul a u r u m, de unde trebuĭa să fi fost în latinitatea rustică adjectivul a u r i n a prin analogiă cu a r g e n t i n a şi c u p r i n a. In adevĕr, în proventala ne întimpină a u r i n „qui est d'o r, doré", bunăóră într'un vechĭu text la Raynouard (Lex. II, 144): „a.u r i n, que es en achi com a fuoc or=qui est ainsi que l'or au feu". Frunḑele graţioleĭ — ne spune Cazin — sînt verḑĭ g ă l b u ĭ (vert jaunâtre), ĭar florile albe g ă l b u ĭ (blanc jaunâtre), ast-fel că epitetul a u r i n a se potrivesce cu acéstă plantă. Dintr'o causă analógă, planta „potentilla anserina" s'a numit franţuzesce „argentine" şi spaniolesce „arjentina". Din latĭna rustică, termenul botanic a u r i n a a trecut pe de o parte prin împrumut la Germanĭ, ca şi numirile maĭ multor altor plante, în carĭ de asemenea femininul a devenit masculin, de exemplu „valeriana = Baldrian", „gentiana=Enzian" etc., ĭar pe de altă parte, prin moştenire, el a rĕmas la Românĭ, dela carĭ l'aŭ împrumutat apoĭ Bulgariĭ. Din prototipul a u r i n a s'a născut la noĭ de 'ntăĭu o formă amplificată a u r ă n é s ă, după cum din numele planteĭ „tatină" s'a făcut „tătănéşă", ĭar pe urmă *avrămésă* şi *avrăméscă* prin etimologiă poporană dela A v r a m. Este de observat că Bulgariĭ împrumutară pe a u r i n a dela Românĭ într'o epocă anterióră prefacerĭĭ în *avrămésă*.

Latinesce sufixul - i n o putea să fie tonic şi netonic. Deşi în latina clasică

el este netonic în „cùprinus“, totuşĭ în cea rustică putea să fi fost şi tonic, căcĭ alt-fel nu s'ar explica proventalul „aurin“ şi francesul „argentin“. Sînt dară de o potrivă cu putinţă ambele prototipurĭ latine : a u r ì n a şi à u r i n a. La Romanĭ cată să fi fost cel maĭ corect: à u r i n a, adecă a u r e n ă saŭ chĭar a u r ă n ă, întocmaĭ ca „gàlbenă“ şi „gàlbănă“ din latinul „gàlbina“, fiind-că numaĭ din acest prototip se desfăşură, fără nicĭ o pedecă, atât *avrămésa* precum şi bulgarul a v r a n. Vom vedé însă maĭ jos că în Italia aŭ fost ambele prototipurĭ latine: à u r i n a şi a u r ì n a.

Cel-lalt termen latin botanic: „Gratiola“, de asemenea rustic, căcĭ în latinitatea clasică el nu ne întîmpină de loc, este un deminutiv din „Gratia“, care însemna „ἡ *Χάρις*“, „ḑînă“, „Fée“, ast-fel că s'ar puté traduce românesce prin „ḑînişóră“ şi ne arată că rolul cel feeric al *avrămeseĭ* îşĭ are începutul deja în legendele mitologice ale vechilor Romanĭ.

Latinul rustic a u r i n a, adecă à u r i n a şi a u r ì n a, afară de Romanĭ s'a maĭ păstrat şi în limba sardă, preţiosul dialect intermediar între italiana şi între spanióla; dar acolo numaĭ cu sensul cel mitologic, nu şi cu cel botanic. In sarda d i s à u r a corespunde italianuluĭ „dis-grazia“, adecă à u r a = „gratia“. Acest à u r a, remas deosebit ca substantiv feminin şi care este o scurtare din à u r i n a, a trecut la înţelesul de „spirito maligno“, drăcóĭcă, ḑînă rea, şi alăturea cu el, avênd acelaşĭ sens, există la Sarḑĭ a v r ì n a = a u r ì n a, de unde apoĭ verbul a v r i n a r e „cogliere cattivo spirito“, a se îndrăci, a fi pocit de Iele. Nesciind ce să facă cu aceste à u r a, a v r ì n a, a v r i n a r e, filologul sard Spano (Vocab. sardo p. 100, 102) le identifică cu italianul „paura (=lat. pavorem)“, dar tot-o-dată ḑice că sînt „voce greca“, fără a ne spune totuşĭ care anume. Sarḑiĭ aŭ şi pe „paura“, însă numaĭ cu sensul cel obicĭnuit de „frică“, şi la însuşĭ Spano, în partea cea italiano-sardă a vocabularuluĭ seŭ (p. 311), „paura“ se traduce în tóte dialectele sarde — cel logodores, cel meridional şi cel nordic — prin „paura“ şi prin metatéticul „parua“, nicĭ-decum prin a u r a saŭ a v r i n a, ceea ce dovedesce că acestora din urmă Spano le-a adaos într'un mod arbitrar sensul de „paura“ pentru hatârul etimologieĭ.

v. *Cărstănesă.* — [2]*Milostivă.* — *Tătănèsă.*

A-vrèmĭ, adv.; de temps en temps, par intervalles. Frumos adverb, care ne întîmpină la Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2: „multă trudă şi ustenélă au, ĭară dulcéţă puţină şi *a-vremi*...“

v. *A.* — *Vreme.*

Avrèntie. — v. *Arvinte.*

Avrìc s. **Avrìg**, n. pr. m. top.; nom d'une terre en Transylvanie. Acest mare sat curat românesc din regiunea Sibiĭuluĭ se chiamă săsesce F r e k, unguresce F e l l e k, şi se bănuia altă dată, fără nicĭ o umbră de probă, cumcă Goţiĭ ar fi avut aci un templu în onórea ḑeiţeĭ germane F r e y a (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790 p. 234). Intru cât din slavicul „Lavrentie (= Laurentius)“ Romaniĭ aŭ făcut „Avrente“, *Avric* ni se pare a nu fi alt ce-va decât o românisare a formeĭ slavice deminutivale a aceluĭaşĭ nume: L a v r i k (Moroškin, Славянскій именословъ p. 109). La Rutenĭ l a v r i k se chiamă şi „melcul“ (Želechowski, Wtb. I, 395). Importanţa istorică a acesteĭ

localităţĭ este numaĭ dóră că acolo s'a născut vestitul Lazăr, dascălul luĭ Heliade şi căruĭa—cu drept saŭ cu nedrept—i se atribue întemeĭarea şcóleĭ românescĭ în Muntenia după epoca fanariotică.

Const. Golescu, Insemnare a călătorieĭ, 1826 p. 16: „*Avric.* Acésta este moşiĭa a baronuluĭ Brukental, carele are o grădină din céle d'intâĭ ce am văzut, întru care are seturi fórte frumoase, scări de piatră mari pe acele seturi, havuzuri cu şadrivanuri, apă curgătoare care curge prin multe locuri ale grădini, din care fac şi un frumos cataract etc.“

v. *Arvinte.*

Avrig. — v. *Avric.*

Avril. — v. *Prier.*

[1]·**Avùt, -ă,** adj.; le part. passé d'a m pris comme adjectif: 1° riche, opulent; 2° copieux, abondant. Acela care a r e mult. B o g a t. Cihac (I, 11) aduce cu acelaşĭ sens pe compusul î n a v u t şi pe a v u t o r, doĕ cuvinte necunoscute nouĕ.

Balada „Constantin Brâncovanul“:

Că de mult ce eştĭ *avut,*
Banĭ de aur aĭ bătut...

Proverb la Jipescu, Opincaru p 141: „tot grasu e frumos şi tot *avutu* — cinstit“.

Cu sensul de „copieux“, la A. Pann, Erotocrit p. 50:

Fiul meŭ! din ce pricină eştĭ atât de întristat?
Ce aĭ? ce te chinuesce într'atât de te aĭ uscat?
Vĕd că te-aĭ lăsat cu totul de *avutele* plimbărĭ,
Aĭ părăsit vînătoarea, nu maĭ mergĭ la adunărĭ...

v. [2]·*Avut.*

[2]·**Avùt** (plur. *avuturĭ*), s. n.; le part. passé d'a m pris comme substantif: avoir, bien, fortune. Sinonim cu substantivul a v e r e, nu cu a v u ţ i ă.

Biblia Şerban-vodă, 1688 (Genes. XIII, 6):

... şi nu-i încăpé pre dânşii pământulŭ a lăcui într'un locŭ, pentru că era *avuturile* lorŭ multe...

... et non capiebat eos terra, ut habitarent simul, quoniam erat s u b s t a n t i a eorum multa...

Caragea, Legĭuire 1818 p. 44: „Murind tatăl şi rămâind fată neînzestrată şi *avut* părintesc, datorĭu ĭaste fratele să o înzestreze din acest *avut*... Încă şi când nu va rămâné nicĭ un *avut*, datorĭu ĭaste şi atunci fratele să o înzestreze dintr'ale sale“.

Zilot, Cron. p. 30: „încât temêndu-se să nu paţă cum aŭ păţit Tîrgul-Jiuluĭ, aŭ început atât boeriĭ cât şi din neguţătorĭ a se rĕspândi cu familiile şi *avutul* lor...“

Ibid. p. 71:

Acum cè maĭ întâĭu să facem, ticăloşiĭ,
La reŭ ce n'aŭ păţit nicĭ moşiĭ, nicĭ strămoşiĭ?
De mărfurĭ, de copiĭ, d'*avuturĭ*, de viaţă,
De orĭ-care gândim, inima ne înghéţă...

I. Văcărescu, p. 333:

Să'ţĭ fie milă! să'ţĭ facĭ pomană!
Cu o săracă, cu o sîrmană,
Cărĭĭ nădejdea şi tot *avutul*
E ajutorul ce'ĭ dă cerşutul...

Doĭnă oltenéscă:

Tot *avutul* din bordeĭu
Mĭ-e pe vatră un coteĭu
Şi un tăciune stins de teĭu
Şi cenuşă 'ntr'un oleĭu...

(Alex., Poes. pop. [2]· 285).

v. [1]·*Avut.* — *Avere.*

Avutòr,-óre. — v. [1]·*Avut.*

Avuţèsc *(avuţit, avuţire)*, v.; enrichir. Formă poporană, care circulézĕ alăturĭ cu compusul înavuţesc.

Jipescu, Opincaru p. 82; „Jidovu, care, în adevĕru lucruluĭ, în nicĭ o ţară n'are maĭ nicĭ o îndatorire, dar drepturĭ câte vreĭ pêste tot, e 'nţeles că se póte lesne *avuţì*...“

Participiul avuţit ne întîmpină în loc de înavuţit cu sensul de „riche“ la Costache Stamati, Muza I, p. 344:

Pe acele mănióse
Şi tonóse,
Fie cât de avuţite şi frumóse,
Care pe a lor bărbaţĭ după ce'ĭ înnebunesc
Şi de tot îĭ terfelesc,
Apoĭ îĭ pun în cotruţă,
Dându-le şi o vărguţă...

v. 1·*Avut.* — *Avuţiă.*

Avuţiă (plur. *avuţie* s. *avuţiĭ*), s. f.; richesse. Bogăţiă. In graĭul vechĭu se dicea cu acelaşĭ sens bunătate.

Moxa, 1620, p. 358: „numaĭ ce bé şi mânca cu alăute şi cu măscornicii, şi mulţi cu *avuţie* ucise fără de vină de le lua bunătatĭa...“

Avuţiă însemnézĕ în genere o avere mare.

Ureche, Letop. I p. 192: „(Ion-vodă) băgat'aŭ în foc de viŭ pre Vlădica Gheorghie de aŭ ars, dându'ĭ vină de sodomie, auzind că are *avuţie*...“

Şĭapte taĭne, 1644 p. 78: „dup' acé să sculă acestŭ boĭarinŭ şi'şŭ înpărţi toată *avuţiĭa* preoţilor...“

Pravila Moldov. 1646 f. 28 b.: „De vréme ce Petrŭ, ce să dzice, ş'au lăsatŭ *avuţiĭa* lui Pavelŭ să să hrănéscă cătăva vréme şi atuncĭa să o moşnenéscă Ioan, oare acestŭ Ioanŭ numaĭ singurŭ cu voĭa sa şi fără voĭa gĭudeţului va scoate afară pre Pavelŭ dentr'acé avĭare?...“

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Dec. 4, f. 192 b: „în ce chipŭ doresc bogătaşiĭ să aibă cuconi pre urmă la *avuţăĭa* lorŭ, aşĭa şi filosofiĭ la dăscălĭia lorŭ doresc să lase ucenicĭ pre urmă...“

Nic. Costin, Letop. II p. 29: „aŭ început a omorî Paşiĭ şi a le lua *avuţia*...“

Acelaşĭ p. 77: „*Avuţîa* luĭ aŭ rămas la mâna cuĭ n'aŭ gândit...“

Nic. Muste, Letop. III p. 13: „aŭ dat ce aŭ avut până când n'aŭ găsit ce maĭ lua dela dânsul din *avuţia* cea multă...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă 1860, p. 20: „Eĭ! spuneţĭ acuma, boiarĭ d-vóstră, nu'ĭ aşa că *avuţile* 's amăgitóre?...“

Construcţiunĭ prepoziţionale cu de, la şi pre:

Nic. Costin, Letop. II p. 120: „Aŭ întrat Moscaliĭ în cetate de s'aŭ împlut de *avuţie*...“

Ibid. p. 21: „(Duca-vodă) lacom la *avuţie* şi el şi Doamna sa...“

Moxa, 1620, p. 372: „aşa ĭaste cine are minte slobodă şi nu e ĭubitorŭ la *avuţie*...“; şi tot acolo: „inimă lacomă şi ĭubitoare la *avuţie*...“

Ibid. p. 385: „nu avé lăcomie pre *avuţie*...“

v. *Am.* — 2·*Avut.* — *-iă.*

Avuţit, -ă. — v. *Avuţesc.*

1·**Az**, t. d'ancienne chancellerie: moi, je. Paleo-slavicul азъ „ego“, pe care uniĭ, în vechile zapise, chiar fără a sci o vorbă slavonesce, îl întrebuinţaŭ în loc de eŭ. Aşa într'un act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251) se citesc următórele iscălĭturĭ:

„*Az* Ştefan Vulpe armaş m'am tămplat.

„*Az* Costin Zota iscal.

„*Az* Ion V(ătav) iscal.

„*Az* Ursul Doĉul m'am tămplat, iscal.

„Şi am scris e u Radul Logofetul...“
v. *Eŭ.*

²**Az.** — v. *Haz.*

Azàc s. **Azàp**, t. de Géogr.: Azov. Oraş pe rîul Don, în apropiare de Marea-de-Azov, care aparţinuse Tătarilor, apoĭ Turcilor, trecênd în sfîrşit la Ruşĭ în 1774. Turcesce A z a k. Se menţionézĕ nu o dată în cronicele românescĭ.

Sub raportul fonetic e fórte interesantă forma *Azap* în loc de *Azac.*

Ion Neculce, Letop. II p. 250: „Moscaliĭ încă bătuse la acea vreme cetatea *Azacul* şi era să mérgă şi la Crăm...“

Nic. Costin, Letop. II p. 119: „să dea (Turciĭ Muscalilor) şi cetatea *Azapul*, şi să surpe şi cetatea cea nouă ce'ĭ la hotar despre Crâm...“

O coloniă din *Azap* întemeĭase într'o epocă destul de depărtată un sat în Basarabia, în regiunea Lăpuşneĭ, numit A z ă p e n ĭ, despre care vorbesce un crisov din 1552 (Melchisedec, Chr. Romanuluĭ, I p. 187).

v. *C.*

Azàş. — v. *Hazaş.*

Azbùche, s. f.; alphabet, abécédaire. A z ŭ - b u k i, numile primelor doĕ litere din alfabetul paleo-slavic. Cu sens de alfabet, ca şi forma a z b u c ó v n ă (Cihac), acest cuvînt s'a întrebuinţat la noĭ pînă la înlocuirea próspĕtă încă a scrierii cirilice prin cea latină.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, f. 123 b (Mai 11): „(Meftodiĭ) deprinsâ limba slovenéscâ şi slovele *azbukilorŭ* fĭace cu fratele său cu svăntulŭ Kirilŭ“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 6: „Deci fiete-care cuvânt străin şi neînţeles, or-unde înainte ţ'ar eşi după rîndul *azbukelor*, şi după numĕrul féţelor, la scară îl cĭarcă...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 7: „Ian maĭ spune-ne ce-va de Iorgu... ce-o maĭ făcut el pe-acolo pin ţara Némţuluĭ?.. ce-o maĭ învĕţat?.. trebuĭe să fie acu plin de *azbuchi* ca un stup...“

v. *Az.* — *Alfavită.* — *Buche.*

Azbucóvnă. — v. *Azbuche.*

A-zèce. — v. *A-dece.*

Àzim. — v. *Azimă.*

Àzimă, s. f.; 1° t. ecclés.: pain azyme, hostie; 2° pain non fermenté, fouace; 3° doux, non fermenté (en parlant du chou). Grecul ἄ ζ υ μ ο ς, trecut maĭ în tóte limbile europeene. In sensul al doilea, care e cel maĭ poporan, este sinonim cu t u r t ă şi cu p o g a c e.

Deşi *z* în *azimă* nu derivă din *d*, totuşĭ Moldoveniĭ şi Bănăţeniĭ rostesc *ădimă=adzimă.*

Palia din 1582 (ap. Cipariu, Anal. 73), Exod. XXIII, 15:

Sărbătórĭa *adzimelorŭ* să o ţineţi. În şapte dzile să măncaţi pâine *adzimâ*...	Festum a z y m o r u m servate facere. Septem diebus edetis a z y m a...

Mitropolitul Dosofteĭu, Paremiar 1683, Iulie 20, f. 21 b (Regn. l. III, XIX, 6):

...şi adecâ la căpătâĭul său *adzâmâ* de alac şi urcĭorŭ cu apâ...	...et ecce ad caput ejus s u b c i n e r i t i u s siliginеus et lecythus aquae...

în contextul grec: ἐγκρυφίας (ἄρτος).

Nic. Muste, Letop. III p. 134: „aŭ spus (Evreiĭ) de ce trébă le este sângele, zicând că la naşterea copiilor lor le ung ochiĭ copiilor cu de acel sânge, şi maĭ ung şi pragurile uşilor şi pun în *azimele* lor ce fac la sărbătorile Paştilor...“

Vrancea, Sultănica p. 222: „mănâncă din acelaşĭ castron, sorb cu aceĭaşĭ lingură, rup din aceĭaşĭ *azimă*, din aceĭaşĭ turtă caldă...“

In graĭul poporan *azimă* se scurtézĕ adesea în *azmă*, saŭ chĭar se aude *asmă*.

„*Azmă* poporul din localitate ḑice la pâĭnea nedospită, turtă cóptă în spuḑă, şi în genere la orĭ-ce mâncare neacrită, dar maĭ cu sémă la varḑă crudă, neacrită, cum se ĭea din grădină, gătită cu carne saŭ altfel, de ex. ţerancele ḑic: astăḑĭ am gătit varḑă *azmă* cu carne, saŭ varḑă *azmă* cu oţet (salată), adecă: varḑă neacrită. Varză *azmă* maĭ ḑice şi la varḑă acră, însă negătită, adecă cum o scóte din putină, o tócă mărunt şi o mănâncă astfel cu zéma eĭ“ (I. Poppescu, Dolj, c. Băilescĭ).

In dicţionare şi la Cihac ne întimpină adjectivul masculin azim, pe pe care noĭ nu l'am găsit nicĭ în graĭu, nicĭ în texturĭ, ci numaĭ forma feminină. Une-orĭ se ḑice *azimă* şi la plural, ca şi când ar fi un adjectiv nedeclinabil, bună-óră: „scoverḑĭ dospite, scoverḑĭ *azmă*“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre *azima* dela nunţile poporane vorbesce S. F. Marian, Nunta p. 431: „Mirésa, după ce se sue în car să plece la biserică ca să se cunune, se uită spre rĕsărit şi ḑice: „un porum. bel şi o porumbiţă“, adică ca să facă numaĭ un băĭet şi o fată; apoĭ începe a plânge, ca să aĭbă noroc la semînat de cânepă; ér nuna îĭ pune pe cap o *azimă* şi pe *azimă* sare şi un pahar cu vin, rupe după aceea din *azimă* şi dă puţină mireseĭ să mănânce, restul din *azimă* îl rupe în maĭ multe bucăţĭ şi le aruncă în cele patru părţĭ, vinul rĕmas de asemenea. Când aruncă pre cest din urmă ḑice: n'arunc *azimă* şi vin, ci sărăcia. Din *azima* aruncată este bine să mănânce fetele marĭ, căcĭ se vor mărita curând...“

Azimă umblătóre este subiectul, saŭ maĭ bine finalul unuĭ admirabil basm românesc din Banat (Familia, 1883 p. 97—100), în care ne apar treĭ fraţĭ, primiĭ doĭ reĭ, cel maĭ mic bun; când ceĭ de'ntâĭu doĭ sărăcesc, pedepsiţĭ de Dumneḑeŭ pentru reutatea lor, cel maĭ mic se 'ncércă a'ĭ ajuta pe rînd pe amîndoĭ şi nu póte, căcĭ *azima* umblătóre se 'ntórce la omul cel bun:

„— Tu nevéstă, fă o *azimă* de făină de cea maĭ albă, cernută prin sita cea désă, pune în mijlocul eĭ toţĭ galbeniĭ din punga ceĭa, şi de socoţĭ maĭ pune vr'o doĭ, să o dâm de merinde la bietul frate-mio, îĭ va prinde bine pe cale şi a-casă.

„Muierea se 'nvoiesce pré bucurósă; da nu maĭ face o *azimă* de grâŭ curat cernută prin sita cea désă, da nu o umple cu galbinĭ, da nu o cóce chĭar după cum se înţelesese cu bărbatu-so, de gândĭaĭ ca să o mănâncĭ cu ochiĭ.

„O pun în traistă la fratele ce era gata de cale; dar ce să veḑĭ? a doua ḑi *azima* fu iĕrăşĭ la luntraşul pe mésă, care scóse galbiniĭ din ea precum ĭ-aŭ şi băgat. Iétă însă cum îĭ venì iĕrăşĭ în mână:

„Frate-so cel mijlociŭ o dete la un plugar pe o bucată de mălaĭu, că i se părea pré grea în traistă, şi vĕḑênd'o atât de grea cugeta că nu-ĭ cóptă bine. Plugarul, avênd şi el frică că n'o fi cóptă, de aceea-ĭ aşa grea, o dase la Ţiganul să-ĭ ascuţă fierele pluguluĭ pentru ea, ḑicênd că banĭ n'are de unde-ĭ da. Ţiganul avea de trecut Dunărea să-şĭ aducă cărbunĭ, şi neavênd nicĭ el banĭ, apoĭ sciind că luntraşul e om de omeniă, nu face mult din banĭ, îĭ duse luntraşuluĭ *azima*, care numaĭ cu o ḑi maĭ 'nainte fu cóptă în cuptorul luĭ.

„P'atuncĭ se vede că rĕmânea binele numaĭ la ceĭ vrednicĭ de el; óre şi aḑĭ e tot aşa?“

v. [1,2]·*Azimióră.* — *Turtă.* — [2]·*Burcă.*

[1]·**Azimióră**, s. f.; petite fouace. Deminutiv din azimă. Se contrage uneorĭ în *azmióră*. Turtişóră. Sub acéstă formă, cuvîntul a perdut orĭ-ce sens bisericesc şi e fórte des în poesia poporană.

Ispirescu, basmul „Câtea'n varşă" (Col. l. Tr. 1882 p. 127):

„— Babo! babuşcă! Scól' de'mĭ dă ce-va de mâncare, că mĕ sfîrşesc de tot.

„— Ce să'ţĭ daŭ, omule? ce să'ţĭ daŭ acum la mĭedul nopţiĭ?

„— Scól' şi fă barim o *azimióră*, că étă sînt pocâltit de tot..."

A. Pann, Moş-Albu, I p. 14:

Maĭ dibuind pe alăturĭ, daŭ şi peste un vas plin
De o *azimióră* caldă şi de o ploscă cu vin...

Doĭnă muntenéscă:

A plecat neĭca la ţéră
Şi nu mĭ-a spus de a-séră
Ca să'ĭ fac o *azimióră*,
S'o dospesc la ţiţişóră
Şi s'o coc la inimióră...

(G. D. T., Poes. pop. 317).

Balada „Tudorel":

Şi coşare mătura,
Făióră c'aduna,
D'o *azmióră*
Că'ĭ făcea...

(ibid. 670).

Balada „Cucul şi turturica":

Dă'mĭ tu bună pace,
Că, ḑeŭ, m'oĭu preface
Azimióră 'n vatră
Cu lacrimĭ udată
Şi de foc uscată...

Doĭnă din Bucovina:

Tórnă grâŭ, tórnă săcară,
Ca să facă *azimióră*...

(Marian, Buc. II, 129).

v. *Azimă.*

[2]·**Azimióră**, s. f.; t. de Botan.: sorte de champignon ou agaric comestible.

„*Azimióră* este un fel de burete saŭ cĭupercă, deosebită de bureţiĭ numiţĭ: hribĭ, chitărcĭ, bureţĭ ĭuţĭ, pânişóre, ghebe, călugăraşĭ, zbârcĭogĭ etc." (S. Constantiniŭ, Némţ, c. Dómna).

v. [2]·*Burete.* — [1]·*Azimióră.*

Azĭ. — v. *Aḑĭ.*

Azlu. — v. *Mazîl.*

Azmàn. — v. *Asman.*

Àzmă. — v. *Azimă.*

Azmióră. — v. [1].*Azimióră.*

Azùga, n. pr. top. f.; un village en Valachie. La 1862 Frunḑescu, Dict. top. 14, ḑicea: „*Azuga*, munte în judeţul Prahova plaĭul Prahova; fînepele sale produc caşcaval fórte bun". Astăḑĭ, pe lîngă brânzeturĭ, în *Azuga* este o fabrică de sticlăriĭ şi o fabrică de postavurĭ, în gĭurul cărora, pe lîngă cĭobanĭ de maĭ 'nainte, se 'ndésă o mulţime de meşteşugarĭ. *Azuga*, aspirat *Hazuga*, este un nume curat unguresc. Deja în secoliĭ XIII—XV exista în părţile neromânescĭ ale Ungarieĭ localităţĭ numite Hazuga şi Hozuga (Fejér, Cod. diplom. IV, 3, 454; VII, 3, 146; X, 6, 271).

v [1]·*Ungur.*

Ă Â

Ă, Â, lettre et voyelle. Ca litere, aceste doĕ vocale eraŭ represintate în grafica română cirilică prin ъ=*ă* şi ѫ =*â*. Ca sonurĭ, ele sînt vocale obscure, a cărora deosebire e cu atât maĭ a-nevoe de limpeḑit, cu cât în vechile texturĭ, în cărţĭ şi'n zapise din tóte provinciele daco-române, ambele mereŭ se confundă şi fórte adesea se întrebuinţéză una în loc de alta.

1⁰ *Ă*, *â*, ca litere.

Cel de 'ntâĭu Român, carele s'a încercat într'un mod conscient a aplica limbeĭ românescĭ grafica latină, marele logofĕt moldovenesc Luca Stroicĭ (ap. Sarnicki, Statuta y Metrica, Kraków, 1594, p. 1224), scriea:

p*a*rintele=пъринтеле,
swinçask*e*=свинцѣскѫ,
k*e*=къ,
inp*e*reçia=.ꙗпьрѫцїѧ,
p*e*m*i*ntu=пѫмѫнт,
p*e*nia=пьинѣ saŭ пѫинѣ,
l*e*s*e*m=лъсѫмь.

Contextul cirilic l'am pus după Omiliarul Coresian din 1580, contimpurén cu lucrarea luĭ Stroicĭ. Prin urmare, atât pentru ъ precum şi pentru ѫ ne întimpină de o potrivă transcripţiunea latină cu *e*; pentru ѫ însă vedem odată *i*, ĭar pentru ъ érăşĭ odată *a*, ceea ce dovedesce că Stroicĭ simţĭa deosebirea între ambele sonurĭ, dar nu putea să nimeréscă o literă latină potrivită pentru fie-care din ele.

Anonimul Lugoşén circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 419 sqq.) transcrie pretutindenea pe ъ şi ѫ prin *e*, fie simplu, fie cu o virgulă d'asupra: mèr vèratec, mèr kènyèsk, mèr de sfènt Pietru, mèr vèrgat, prèndzesk, papè etc.

Cam tot aşa scriea ceĭ-lalţĭ doĭ Bănăţenĭ, Stefan Fogarasi din 1647 şi Halicĭu din 1674 (Cuv. d. bătr. II, 726; Col. l. Tr. 1883 p. 413), transcriind pe ъ şi pe ѫ, ba pînă şi pe iniţialul .ꙗ, prin acelaşĭ *e*: k*e*nt sz*e*n*e*tate, astep*t*em, rug*e*m, *e*n Tat*e*l, szv*e*nt etc.

In acelaşĭ mod scriea la 1697 Transilvănénul Ion Viski (Fóia Transilvania, 1875 p. 143 sqq.): l*e*udà, r*e*dikà, k*e*ntà, k*e*nd, k*e*t, p*e*kur*e*, va r*e*m*e*ne, g*e*ndeszk, am*e*resk etc.

Domniţa Ilinca, nepóta luĭ Mihaĭu-Vitézul, al cărĭĭ autograf a se vedé maĭ sus (p. 3), scriea la 1660: „Pâtrasko Vodâ“, întrebuinţând cea de'ntâĭu, întru cât scim noĭ, pentru vocala obscură pe *a* cu accentul circumflex.

Nu maĭ vorbim despre transcrierea grafică latino-română din secolul XVIII şi maĭ încóce, constatând numaĭ că pe toţĭ transcriitorĭĭ îĭ încurca quasi-identitatea ambelor sonurĭ.

Intru cât se atinge de dialectul macedo-român, apoĭ transcripţiunea luĭ cea cu litere grecescĭ de cătră Kavalliotis, (1770) şi de cătră Daniel (1802) nu ne dă pentru vocala obscură decât semnul *ϙ*; *μϙνϙ* = mână, *βϙϙτοσου* = vărtos, *γκϙϙνου*=grâŭ, *ματζϙϙε*=maḑăre etc.

II. *Ă*, *â*, ca sonurĭ.

1°. Fisiologia vocaleĭ obscure.

Totalitatea materialuluĭ fonetic al limbeĭ omenescĭ se grupézĕ în treĭ treunghĭurĭ: vocalic, consonantic şi consono-vocalic. Treunghĭul vocalic cuprinde treĭ vocale fundamentale, din carĭ se desfăşură apoĭ tóte cele-lalte secundare:

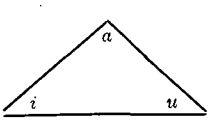

Treunghĭul consonantic cuprinde tipul gutural, tipul dental şi tipul labial:

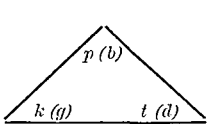

In fine, treunghĭul consono-vocalic cuprinde tipul labial, tipul liquid şi tipul lingual:

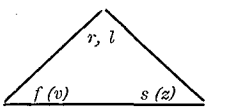

Afară din fie-care din aceste treunghĭurĭ remâne câte un son obscur, confus, reŭ determinat, şi anume: peste treunghĭul vocalic *ă*, peste treunghĭul consonantic *h* şi peste treunghĭul consono-vocalic *n*, carĭ astfel formézĕ la un loc al patrulea treunghĭu suplementar:

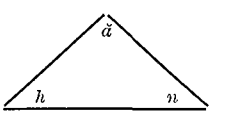

Este interesant, că aceste treĭ sonurĭ confuse se află împreunate într'o interjecţiune comună aprópe tuturor popórelor: *hăn* saŭ *hăm*, la Francesĭ *heim* saŭ *hein*, la Germanĭ *hm*, la Bohemĭ şi la Polonĭ *hum*, la vechiĭ Romanĭ *hem*, în sanscrita *hum* etc.; o interjecţiune pe care Tylor o găsesce în America la Caraibĭ ca *hun*, şi 'n Africa la Yorubĭ ca *huγγ*.

Plecând dela acéstă sistemă generală antropologică a materialuluĭ fonetic (cfr. studiul meŭ „Clasificaţiunea sonurilor“ în Col. l. Tr. 1882 p. 193 sqq.), ni se lămurescе dela sineşĭ fisiologia vocaleĭ obscure în limba română. Cele treĭ sonurĭ obscure din al patrulea treunghĭu putênd lesne să se amestece unul cu altul, de vreme ce câte-trele sînt de o potrivă confuse, vocala cea obscură ni se presintă sub treĭ forme:

1°. neamestecată, adecă numaĭ vocalică: ъ în „păcat“;

2°. guturalisată prin amestec cu *h*: ъ în „ăla=hăla“ saŭ ѫ lîngă un *r*: „râmă“, „cârd“ etc., acest *r* (ϱ) cuprinḑênd în sine un element gutural;

3°. nasalisată prin amestec cu *n*: ѫ în „*câne*“ saŭ în „*gând*“, ѧ în „*înger*“.

In grafica românéscă vocala obscură cea neamestecată se represintă tot-d'auna prin semnul *ă* (ъ); cea nasalisată, prin semnele *â* (ѫ) saŭ *î* (ѧ); cea guturalisată, prin unul din cele doĕ semne *ă* şi *â*.

Fisiologicesce dară nu sînt la noĭ numaĭ doĕ vocale obscure, ci treĭ: simplă, guturală şi nasală; ba s'ar maĭ puté deosebi o nuanţă nasalo-guturală, atuncĭ când *â* e pus între *r* şi *n* ca în „cur*â*nd“.

Guturalul *â* este în limba română un fenomen numaĭ fisiologic. Nasalul *â* şi simplul *ă* maĭ aŭ încă, pe d'asupra, o mare însemnătate istorică.

2°. Istoria sonuluĭ ѫ.

Molnar (Walach. Sprachl. 1788) scrie: èndem*ā*ēnatek, èndèrèpnik. ènk*ā*ētinel, sèptèm*ā*ēnè etc., adecă pentru ъ şi pentru iniţialul ѧ pune de o potrivă pe *e* cu virgula d'asupra, ĭar pentru ѫ pe *ae* cu o lungă trăsură d'asupra; el observă totuşĭ (pag. 4—5) că ѫ şi ѧ sînt vocale nasale: „ganz durch die Nase, stark durch die Nase ausgesprochen“, pe când ъ nu e decât un fel de *e* neisprăvit saŭ neîntărit prin accent, ca în germanul „Wuch*e*rer, Wuch*e*rei“, astfel că ar fi fost logic ca Molnar să scrie numaĭ pe ъ prin *e*, ĭar pe ѧ şi pe ѫ prin *ā*ē.

Despre iniţialul ѧ=*î* noĭ vom avé a vorbi pe larg la locul seŭ. El este o vocală nasală atât de scurtă saŭ atât de slabă, încât la Macedo-românĭ se suprimă cu desăvîrşire în graĭu: ngropu = îngrop, nveţu = învĕţ, nchĭadicu=împedec etc., ĭar la Daco-românĭ se elide după o altă vocală: mĕ'ngrop, te 'nvĕţ, vĕ 'mpedec. Vocala cea medială ѫ=*â*, care e şi finală după cum vom vedé îndată, este din contra maĭ lungă saŭ maĭ tare decât ъ=*ă*. Dar să fie ea óre în adevĕr nasală? ĭată cestiunea cea importantă; şi maĭ ales: să fie ea óre în adevĕr nasală acolo unde *n* nu se aude de loc, ca în „c*â*t= qu*an*tum“ şi „at*â*t=t*an*tum“?

Inlăturâm din discuţiune Codicele Voroneţian şi Psaltirea Şcheiană, doĕ texturĭ de pe la 1550, póte şi maĭ vechĭ, scrise cam in aceĭaşĭ epocă şi'n aceĭaşĭ regiune daco-română, probabil în partea apusénă a Transilvanieĭ. Ambele aceste monumente linguistice cunosc litera ѫ, negreşit din manuscrise românescĭ anterióre, dar o întrebuinţéză abia de doĕ-treĭ orĭ prin scăpare din vedere, astfel că se póte ḑice că ele n'o întrebuinţéză de loc, adecă nu cunosc însuşĭ sonul: se vede că în graĭul din acea regiune ѫ ajunsese deja a se contopi cu ъ. Codicele Voroneţian şi Psaltirea Şcheĭană aŭ pentru vocala obscură peste tot, afară de cele doĕ-treĭ excepţiunĭ, numaĭ litera ъ: блънд8, вънд8, вът8, пъмънт8, сънце, к8вънт8, мънъ etc. Lipsa luĭ ѫ în aceste doĕ texturĭ este, neapĕrat, o particularitate dialectală interesantă, dar nu atinge întru nemic nicĭ vechimea, nicĭ respândirea, nicĭ natura acestuĭ son în aprópe totalitatea limbeĭ române.

Inlăturând dară Codicele Voroneţian şi Psaltirea Şcheiană, noĭ găsim pe ѫ întrebuinţât într'un mod maĭ mult saŭ maĭ puţin sistematic in tóte texturile românescĭ — moldovene, muntene, ardelene şi bănăţene — din carĭ s'aŭ reprodus extracte în Crestomatia luĭ Cipariu. Dar ceea ce maĭ cu samă ne uĭmesce în tóte aceste texturĭ, este că intrebuinţarea cea maĭ tipică a luĭ ѫ e tocmaĭ la sfîrşitul unuĭ cuvînt, adecă acolo unde noĭ, după rostirea cea obicĭnuită de

astăḑĭ, nu ne putem închipui o vocală nasală. Aşa la Coresi din 1570–80, în Palia din 1582, în Noul Testament din 1648, în Psaltirea din 1651, apoĭ la mitropoliţiĭ Varlam şi Dosofteĭu, la logofĕtul Eustratie etc. ne întimpină: *a)* la numĭ: лимбѫ, свънтѫ, бесѣрекѫ, тоатѫ, бꙋнѫ, демѫнѣцѫ, ꙗрбѫ, съмѫнцѫ, микѫ, фънтънѫ... *b)* la verbĭ: съ стрингѫ, съ ваѕѫ, съ факѫ, кїамѫ, збоарѫ, сꙋфлѫ, мънѫникѫ, ласѫ, рꙋшинарѫ, кꙋноскꙋрѫ, въѕꙋрѫ . . . Fost'a óre vre-un timp, când se va fi rostit cu o vocală nasală finalul din „limb*ă*“ saŭ din „vĕḑur*ă*“?

In vécul de mijloc, când Româniĭ aŭ primit alfabetul cirilic, în paleoslavica ѫ se rostĭa ca o vocală curat nasală, anume ca *on* în francesul „bon“. Despre acéstă nasalitate a luĭ ѫ la vechiĭ Slavĭ nu póte fi nicĭ o umbră de îndoială: veḑĭ grămada de probe la Miklosich, Vergl. Lautl. 1, 42–56. Una din acele numeróse probe este că însişĭ Româniĭ în tóte cuvintele paleoslavice cele cu ѫ, pe câte le-aŭ împrumutat, păstréză sonul nasal, de exemplu: resp*ân*tie=распѫтиіе, t*ân*gui=тѫга, t*âm*p=тѫпъ, l*un*că=лѫка, m*un*că=мѫка, por*on*că=порѫва, obl*ân*c=облѫкъ, cr*ân*g=крѫгъ etc. Este învederat dară că 'n texturile române din epoca întroduceriĭ alfabetuluĭ cirilic semnul ѫ nu putea să represinte alt ce-va decât o vocală nasală. Dar atuncĭ cum să ne explicâm лимбѫ = limb*on* saŭ къѕꙋрѫ=vĕḑur*on*?

Se scie că în dialectele neo-latine forma nominală singulară derivă aprópe tot-d'a-una din acusativul latin, fórte rar din nominativ. Astfel al nostru „limbѫ“, „casѫ“, „ĭérbѫ“, „bunѫ“ se trag din latinul „lingu*am*“, „cas*am*“, „herb*am*“, „bon*am*“, nu din „lingua“. Deja lătinesce finalul *m* al acusativuluĭ încetase în gura poporuluĭ de a fi o consónă, devenind o simplă resonanţă nasală a vocaleĭ ce'ĭ precede; dar la prima declinaţiune acéstă resonanţă trebuĭa să se mânţină maĭ cu deosebire fórte mult timp, căcĭ în cele-lalte declinaţiunĭ acusativul fără *m* nu putea să se confunde cu nominativul, pe când între „lingua“ şi „linguam“, „casa“ şi „casam“ etc. diferinţa materială între cele doĕ casurĭ consistă numaĭ în nasală. Româniĭ dară apucaseră dela Romanĭ pe „bunu=bonum“ saŭ pe „dinte=dentem“ fără nicĭ o vocală nasală, însă pe „limbѫ (limb*on*)=linguam“ saŭ pe „bunѫ (bun*on*)=bonam“ cu o resonanţă nasală destul de simţită încă în graĭu în epoca primiriĭ de către străbuniĭ noştri a alfabetuluĭ cirilic, adecă în secoliĭ X–XI, şi care resonanţă s'a conservat multe vécurĭ în urmă pînă să încépă ѫ a se confunda cu ъ.

La verbĭ, pe de altă parte, formele ca „pórtѫ = pórt*on*“, „purtarѫ = purtar*on*“, „umblѫ=umbl*on*“, „umblarѫ = umblar*on*“ etc., adecă nu numaĭ tot-d'a-una a treĭa persónă plurală din trecut, ci adesea şi a treĭa persónă plurală din presinte, se explică prin nasala din latinul: port*an*t, portaver*un*t, ambul*an*t, ambulaver*un*t.

Mulţimea formelor nominale cu ѫ= *am* şi désa circulaţiune în graĭu a formelor verbale cu -ѫ=*an*t (*un*t) a exercitat apoĭ o acţiune analogică propaginativă asupra limbeĭ românescĭ întregĭ, nasalisând şi acolo unde fenomenul n'are nicĭ o raţiune etimologică: „chiamѫ=clamat“ lîngă „chiamѫ=clam*an*t“, „fărѫ=foras“, ĭérѫ=vero etc. In unele texturĭ din secoliĭ XVI şi XVII, prin lucrarea acesteĭ analogie, o lucrare de 'ntâĭu cu totul fonetică, în urmă însă póte numaĭ grafică, nu se află aprópe nicĭ o vorbă cu finalul -ъ (*ă*), ci numaĭ cu ѫ (*â*).

Aşa dară sonul nasal ѫ este la noĭ

de origine latină nu numaĭ in vorbe ca „blând“, „când“, „lăudând“, „câne“, „pâne“ etc., dar și acolo unde astădĭ el nu se maĭ aude la Românĭ aprópe nicăirea, deși 'l constată vechile texturĭ, adecă la finea numilor, a verbilor și a celor-lalte categoriĭ gramaticale.

Este ce-va asemĕnat cu păstrarea la vechiĭ Grecĭ a finaluluĭ *α* în cuvintele saŭ formele in carĭ după acest *α* urmà într'o epocă pre-istorică o nasală, de exemplu: ἑπτά=lat. sept*em*, πόδα= lat. ped*em*, dar πέντε = lat. quinque. Acolo, ca și la noĭ, nasala primitivă a despărut, dar a despărut lăsând o adâncă urmă asupra vocalismuluĭ.

In cele ḑise maĭ sus noĭ presupunem că finalul ѫ a perit cu desăvîrșire din limba românéscă. A perit, da; cu desăvîrșire, nu. În graĭul țĕrănesc din Moldova el maĭ trăesce într'o mulțime de localitățĭ.

„La tóte cuvintele de genul femeiesc *ă* dela fine se aude ca *â*: épâ, fat*â*, mas*â*, cas*â* etc., întocmaĭ cu același son ca în: m*â*ncare saŭ s*â*nge“ (Iașĭ, c. Voĭnescĭ, c. Tomescĭ).

„Poporul pe aci rostesce *â* final în loc de *ă* din limba literară; el pronunță: mas*â*, lad*â*, cas*â*, greblâ, sapâ, sar*â*, ar*â*, samân*â*, rabd*â*, rabl*â* etc. în loc de: masă, casă...“ (S. Teodorescu, Iașĭ, c. Miroslava).

„De multe orĭ se aude: tat*â*, mam*â*, fat*â*, ép*â*, éd*â*, lân*â*, în loc de: tat*ă*, mam*ă*...“ (B. Brăilă, Iașĭ, c. Galata).

„La noĭ nu se rostesce *ă* la finea cuvintelor, ci *â*: mas*â*, cobz*â*, cas*â*, fat*â*...“ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

„In vorbe ca: m*â*ț*â*, l*â*n*â*, g*â*sc*â*, r*â*ndunic*â*, v*â*n*â* etc. este întocmaĭ acelașĭ fel de *â*“ (I. Constantiniŭ, Némț, c. Dómna).

„Se ḑice tot-d'a-una: sar*â*, fat*â*, mas*â*, pan*â*, lân*â*, iar nu: fat*ă* etc...“ (Gr. Stupca, Némț, c. Taslăŭ).

Un țĕran din munțiĭ Némțuluĭ saŭ saŭ aĭ Suceveĭ nu se va împedeca dară și nu se va mira câtușĭ de puțin de a citi pe finalul nasal *ă* de 9 orĭ în următorul pasagĭu de 27 cuvinte din Cazania mitropolituluĭ Varlam (f. 139):

... кꙋмпѣрѫ пѣнꙁѫ ши лꙋѫ трꙋпꙋл де пре крꙋче шил ꙟвѣли кꙋ пѣнꙁѫ шил пꙋсѫ ꙟ гроапѫ че єра тѫѧтѫ ꙟ пѣтрѫ ши рѫстꙋрнѫ ѡ пѣтрѫ маре дєсꙋпра...

3°. Istoria sonuluĭ ъ.

Trăsura cea caracteristică a sonuluĭ ъ=*ă* în fonetica românéscă nu este de a fi o vocală obscură, ci anume aceĭa de a înlocui pe vocala clară *a* de câte orĭ acéstă din urmă perde accentul. Fisiologicesce acest *ă* nu se deosebesce de acelașĭ son la fel de fel de némurĭ, dar se deosebesce pe deplin prin rolul seŭ morfologic. Din b*ă*rb*ă*—b*ă*rbát, din b*ă*rbát—b*ă*rb*ă*ție, ce-va analog nu se află nicĭ la Rușĭ, nicĭ la Tătarĭ saŭ cine maĭ scie la cine, pe unde va fi lesne orĭ-și-cuĭ de a găsi același son ca produs brut al vocalisațiuniĭ.

Fisiologicesce acest *ă* se referă la noĭ către *a* întocmaĭ ca *ĭ* (englesul *y*) către *i*, și *ŭ* (englesul *w*) către *u*. De aceea și transcripțiunea latină a luĭ ъ prin *ă* este tot ce póte fi maĭ potrivit. Dar pe când *ĭ* întunecat din *i* și *ŭ* întunecat din *u* devin adevĕrate consóne, avênd trebuință în rostire de radernul unuĭ alt son: *ĭ*ed, te*ĭ*, bo*ŭ*, *ă* cel întunecat din *a* remâne totușĭ vocală, deși o vocală aprópe nearticulată, o jumătate-vocală, un rudiment de silabă.

Natura fisiologică a luĭ *ă* ne explică

pentru ce Românii l'aŭ represintat anume prin cirilicul ъ, vocala slavică cea maĭ slabă, care tocmaĭ de aceea nicĭ odată nu s'a întrebuinţat la începutul cuvîntuluĭ, la mijloc servĭa maĭ mult pentru a înlesni rostirea unuĭ grup de consóne puţin asociabile, despărţindu-le una de alta, ce-va ca „şva" în grafica evreéscă, ĭar la sfîrşitul vorbelor a despărut de de-mult din tóte dialectele neo-slavice, astfel că Ruşiĭ numaĭ o scriŭ prin tradiţiune, dar n'o rostesc de loc, şi chiar se 'ncércă deja a n'o maĭ scrie degĭaba. La Proto-slavĭ ъ era o slăbire din *u*, paralelă cu ь cel slăbit din *i*, căcĭ fonetica lor specifică nu cunoscea nicĭ o slăbire din *a*, aşa că fisiologicesce slavicul ъ corespunde românuluĭ *ă* numaĭ într'un mod aproximativ. Treunghĭul nostru vocalic se deosebesce de cel slavic prin aceea că noĭ avem căte o întunecare pentru fiecare din cele treĭ vocale fundamentale. O particularitate caracteristică a acestuĭ treunghĭu este apoĭ că numaĭ întunecarea din *a* remâne vocală, şi decĭ: din dată ce o altă vocală, fie fundamentală, fie secundară, se întunecă fără a trece în consónă, în acest cas, de altmintrelea rar, ea trebue să devină tot *ă*.

In sistema nóstră vocalică, orĭ-ce întunecare scade la *ă*, ĭar orĭ-ce întărire se urcă la *a*, şi anume: *o* devine *oa*, *e* devine *ea*. Despre *oa* şi *ea* noĭ vom avé a vorbi la locul lor; aci observâm numaĭ că, precum întărirea se datoresce la noĭ pe prima liniă accentăriĭ: d*o*rmìre — d*oà*rmă, p*e*rìre — peàră, tot aşa pe prima liniă întunecarea, adecă trecerea la *ă*, se datoresce perderiĭ accentuluĭ. Numaĭ *a* cel iniţial se păstréză şi când este neaccentat: *a*mar — *a*mărît — *a*mărăcĭune.

Întunecarea luĭ *a* la *ă* prin perderea accentuluĭ este un fenomen organic primordial în limba românéscă după tóte dialectele şi sub-dialectele eĭ. Orĭ-ce excepţiune se explică prin cause subsidiare. Aşa, bună-óră, dacă Moldovénul dice „b*a*rbàt" în loc de „b*ă*rbat", este lucrarea de asimilaţiune regresivă din partea luĭ *a* din silaba învecinată: din latinul „barbatus" se face românesce de'ntâĭu d'a-dreptul „b*ă*rbat", şi numaĭ în urmă, excepţional, întunecatul *ă* redevine *a*, întocmaĭ precum din latinul „g*e*na" se face românesce de'ntâĭu d'adreptul „g*ea*nă", şi numaĭ în urmă excepţional *ea* din pluralul „g*ea*ne" redevine *e*: „g*e*ne" prin asimilaţiune regresivă cu *e* din silaba învecinată. Întunecarea luĭ *a* în *ă*, ca şi întărirea luĭ *o* în *oa* şi a luĭ *e* în *ea*, sînt treĭ fenomene aşeḑate în însăşĭ temelia vocalismuluĭ românesc. Intru cât dară aceste treĭ fenomene organice primordiale nu ne întimpină nicăirĭ în limba latină, şi totuşĭ câte-trele trebuĭ neapĕrat să fi existat la noĭ în însăşĭ epoca de formaţiune a graĭuluĭ, ele sînt şi nu pot a nu fi decât o moştenire din substratul cel dacic al naţionalităţiĭ traco-latine.

In acest mod noĭ nu ne sfiim a afirma că: în fonetica românéscă nasalul *â* = ѫ e latin, ĭar mobilul *ă* = ъ este dacic.

4°. ѫ saŭ ъ prin acomodaţiune.

In „p*ă*rţĭ" saŭ „p*â*rţĭ" din „p*a*rte", „căld*ă*rĭ" saŭ „căld*â*rĭ" din „căld*a*re" „judec*â*ţĭ" din „judec*a*tă", „băt*â*ĭ" din „băt*a*e" etc., există o vocală obscură accentată, pe care vechile texturĭ şi viul graĭu îl exprimă când prin *ă*, când prin *â*, dar care istoricesce n'are a face nicĭ cu organicul ѫ, nicĭ cu organicul ъ, ci este un simplu resultat de acomoda-

ţiune, şi anume: *ĭ* în „căldărĭ“ saŭ în „părţĭ“ fiind un son întunecat din *i*, prin acéstă însuşire de a fi întunecat, el nu se împacă cu vecinătatea luĭ *a*, ci tinde a'l întuneca la *ă*, ambele sonurĭ devenind ast-fel acomodate prin o de o potrivă întunecare. Intru cât *i* nu se întunecă la *ĭ*, nicĭ *a* nu se întunecă la *ă*. In acest chip se explică în vechile texturĭ formele cele culese de Cipariu (Principia p. 363): карцилє, карци, парцилє, парци prin aceea că „carţi“ şi „parţi“ se rostĭaŭ dissilabic cu finalul *i* întreg: car-ţi, par-ţi. Cât privesce cele-lalte exemple citate de Cipariu: амєрницарєи, кѹмъндари, мѫнкари etc., ele sînt fie-care câte un *ἅπαξ λεγόμενον*, ce-va atât de sporadic încât trebuesc maĭ bine lăsate de o-cam-dată la o parte. Legea acomodaţiuniĭ

a : *i* : : *ă* : *ĭ*.

este un fenomen fórte asemĕnat cu aşa numitul „Ablaut“ la Germanĭ: „M*ä*nner“ din „Mann“, şi 'n principiŭ se înrudesce chiar cu ceea ce se chiamă „armoniă vocalică“ la Celţĭ şi 'n limbile turanice. O asemenea acomodaţiune póte să atingă într'un mod excepţional pînă şi pe iniţialul *a*, care de altmintrelea tot-d'a-una se conservă: poporul, de exemplu, rostesce adesea „*ă*ripĭ“ saŭ „*â*ripĭ“ în loc de „aripĭ“ prin acţiunea finaluluĭ *ĭ* peste silabă.

Un alt-fel de fenomen, numaĭ provincial, este trecerea luĭ *i* în *â* după *s*, *ḑ* şi *ţ*. In vechile texturĭ moldovenescĭ, maĭ ales la mitropolitul Dosofteĭu, ne întimpină mereŭ сѫнгѹр=s*i*ngur, ѕѫлє =ḑ*i*le, ѕѫчє =ḑ*i*ce, цѫє =ţ*i*e, ⰰпърѫцѫє=împĕrăţ*i*ă etc., şi tot aşa rostesc Moldoveniĭ pînă astăḑĭ: s*â*ngur, dz*â*le, dz*â*ce, împărăţ*â*e. Se scie că fonograful, când se întórce invers, descompune pe *ţ* în *t*+*s* şi pe *ḑ* în *d*+*s*. Intunecarea luĭ *i* la *â* în exemplele de maĭ sus se datoréză dară elementuluĭ fonic *s*. Despre acest fenomen v. *Ḑ*.

Ca sonurĭ iniţiale, *ă* şi *â* sînt la noĭ de o raritate extremă şi se confundă maĭ tot-d'a-una între ele; este însă fórte des sonul *î*=.ⰰ, despre care vom vorbi la locul seŭ.

v. *Î*.—*H*.—*N*.—*R*.

²·Â, sorte de pause quand on cherche en esprit le mot qu'on veut dire. Acest *â*, generalmente reduplicat saŭ triplicat, se aude une-orĭ chĭar din gura oratorilor, când caută un cuvînt şi nu'l găsesc ĭute. El însemnéză acea căutare şi, prin urmare, este un element lexic. Există foneticesce în tóte limbile, deşi nu tóte aŭ un semn deosebit pentru vocala obscură.

Ţichindél, Fabule 1814, p. 212: „Doi oameni călătoré în soţie, şi unul dintr'ânşii au aflat un topor şi au început a se lăuda pre sine zicând: am aflat o săcure saŭ topor. Cela-lalt au zis: dar, frate, de vréme ce călătorim amândoi înpreună, trăbue se zici aflarăm, ĭară nu aflai.—*â*, *â*, *â*, ba, acela nu va să ştie de acéĭa...“

Ăă! interj.; exclamation d'appel. Când ţeraniĭ chiamă pe maĭ mulţĭ, ĭar nu pe unul, strigarea *ăă*! înlocuesce pe „mĕ!“

Jipescu, Opincaru p. 43: „*Ăă*! ĭea viniţĭ, viniţĭ încoa! ḑise Costandin...“

v. *Mĕ*!

-ăèsc (*-ăit*, *-ăire*), suffixe servant à former des verbes pour exprimer une action diminutive et fréquentative à la fois. După cum sufixul -uesc în vorbe ca „legĭuesc“ se deosebesce numaĭ prin elementul *-u-* de verbiĭ obicĭnuiţĭ în -esc, şi totuşĭ capĕtă prin

acest *-u-* o funcţiune specială de a formà verbĭ denominativĭ, în acelaşĭ mod sufixul *-ăesc*, deosebindu-se érăşĭ de simplul -esc numaĭ prin elementul *-ă-*, are restrinsa specialitate de a formà verbĭ cu un sens deminutivo-frequentativ, maĭ ales dela nesce tulpine curat onomatopoetice. Ambele aceste sufixe verbale: -uesc şi *-ăesc*, sînt de o fórte mare însemnătate în morfologia specifică românéscă.

v. *-uesc*.

Vom înşira aci numaĭ o mică parte din verbiĭ în *-ăesc*, anume din ceĭ maĭ siguri şi ceĭ maĭ respândiţĭ tot-o-dată:

bălălăesc saŭ bănănăesc, „balancer, brimbaler“.

behăesc „bêler“.

bălbăesc „balbutier“.

băzăesc „bourdonner“.

blehăesc „japper, clabauder“.

bombăesc saŭ bombănesc „bourdonner, grogner“.

boncăesc „beugler“.

borfăesc „dévaliser, filouter“.

cărăesc, cărcăesc, chĭorăesc, ghĭorăesc, tóte însemnând „grouiller, gronder“.

chelălăesc saŭ schilălăesc „glapir“.

cârţăesc saŭ scârţăesc „grincer, crisser, craqueter“.

chiţăesc „crier comme une souris.“

coviţăesc „crier comme un pourceau“.

cĭofăesc şi clefăesc „faire du bruit avec la bouche en mangeant“.

cĭorovăesc „disputer pour des riens.“

cloncăesc saŭ cloncănesc „glousser“.

cotrobăesc „fureter“.

dănănăesc „trainer en chantant“.

dărdăesc „tremblotter“.

fălfăesc „voltiger, flotter“.

fiţăesc „remuer la queue, dandiner“.

făsăesc „ronfler“.

fleorcăesc saŭ fleoncănesc „habler, jaser“.

forăesc saŭ sforăesc „ronfler, haleter“.

găgăesc „caqueter, crier comme une oie“.

măcăesc „crier comme un canard“.

măcăcăesc „crier comme une chèvre, chevroter“.

gălgăesc „glougotter“.

găsăesc „siffler comme une oie“.

găfăesc „haleter, panteler“.

grohăesc saŭ grohănesc „grogner“.

hămăesc „japper, clabauder“.

horcăesc „râler, ronfler“.

hupăesc „sautiller“.

lehăesc „jaser, jaboter“.

leopăesc „patauger, laper“.

leorbăesc „bavarder, caqueter“.

mormăesc „marmotter, marmonner“.

mĭorlăesc „miauler“.

mĭorcăesc „geindre, coasser“.

moţăesc „tomber de sommeil“.

ocăcăesc „coasser“.

pălpăesc „flamber, crépiter“.

pipăesc „tâtonner“.

plescăesc „gargouiller, claquer des mains“.

pospăesc „replâtrer“.

răsgăesc „mignarder, dorloter“.

rîcăesc „gratter la terre (en parlant des animaux)“.

rîgăesc „roter, avoir des renvois“.

ronţăesc „gruger, croquer“.

sbărnăesc „tinter, résonner“.

sgâlţăesc „branler, secouer, remuer“.

sîcăesc „taquiner“.

ţocăesc „faire du bruit avec la bouche en baisant“.

ţîr*ăesc* „ruisseler“.

trop*ăesc* „trépigner“.

tronc*ăesc* saŭ troncănesc, „radoter, bavarder mal à propos“.

visg*ăesc* „fretiller“.

vîj*ăesc* „tinter, bruire, siffler (en parlant du vent)“.

zorn*ăesc* „tinter (du tambour)“.

zuz*ăesc* „bourdonner, gazouiller“...

Majoritatea acestor verbĭ şi a altora de aceĭaşĭ formaţiune sînt de tot onomatopoetice. Numaĭ Cihac a putut să susţină că pe bălb*ăesc*, pe chiţ*ăesc*, pe clonc*ăesc*, pe măc*ăesc*, pe gălg*ăesc*, pe găf*ăesc*, pe hup*ăesc*, pe morm*ăesc*, pe ţoc*ăesc*, pe zuz*ăesc* etc. etc. Românĭi aŭ luat dela Slavĭ saŭ dela Ungurĭ, deşi rădăcinele cele onomatopoetice ale unor asemenea se găsesc împrăştiate pe întréga suprafaţă a pămîntuluĭ pînă la Irochesĭ şi pînă la Hotentoţi. Bróscele luĭ Aristofan ocăcăĭaŭ întocmaĭ aşa ca şi bróscele din Dîmboviţa. Luat'aŭ óre şi Eleniĭ pe al lor κοὰξ-κοάξ tot din rusescul kvakatĭ? Varrone, când ḑicea că oiţele sale behăesc: „vox earum bee sonare videtur“, va fi avênd în vedere, după Cihac, pe polonul beczeé!

Deja între exemplele de maĭ sus noĭ am vĕḑut că se ḑice de o potrivă: bomb*ăesc* şi bombănesc, groh*ăesc* şi grohănesc, tronc*ăesc* şi troncănesc, fleorc*ăesc* şi fleoncănesc, clonc*ăesc* şi cloncănesc. Sufixul -ănesc funcţionéză apoĭ întocmaĭ ca *-ăesc* în:

bodogănesc „grommeler“;

cĭondănesc „se disputer pour des riens“;

dăndănesc „brandiller, balancer“;

torocănesc „jaser, babiller“:

ţăcănesc „craquer, cliqueter“;

zingănesc „tinter, résonner“;

etc.

Intru cât *n* între vocale s'a perdut în „frîŭ=frenum“, în „grâŭ=granum“, în „brâŭ“ la plural „brâne“ şi „brâe“ etc., se póte conchide că sufixul nostru verbal *-ăesc* s'a desvoltat dintr'o formă maĭ veche -ănesc, care tocmaĭ de aceea s'a răritapoĭ în graĭu, astfel că astăḑĭ un verb cu -ănesc ne maĭ întimpină abia o dată la ḑece verbĭ cu *-ăesc*.

Pe de altă parte, cu acelaşĭ sens deminutivo-frequentativ, dar fără element onomatopoetic, ne întimpină maĭ mulţĭ verbĭ cu sufixul -lesc, precum:

cĭuglesc „becqueter“;

coc olesc „mignoter, mignarder“;

gug lesc „idem“;

jum lesc „plumer, peler“;

mânzelesc „barbouiller, mâchurer“;

măzgălesc „idem“;

moz olesc „mâchonner, travailler lentement“;

scorb elesc „fouiller, farfouiller“;

scorm olesc „idem“;

sgrib lesc „trembloter de froid“;

svîrc olesc „tortiller“;

etc.

Căutând acum pentru *-ăesc*=-ănesc şi pentru -(ă, e, o, u) lesc paraleluri romanice, noĭ constatăm că:

a) luĭ trop*ăesc* îĭ corespunde francesul „trépigner“—vechĭu „trépiner“, luĭ fiţ*ăesc* francesul „dandiner“, luĭ groh*ăesc* „grogner“ — vechĭu groigner“—ital. „grugnire“, luĭ pip*ăesc* „tâtonner“, luĭ sîc*ăesc* „taquiner“ — ital. „taccognare“, luĭ băz*ăesc* şi luĭ zuz*ăesc* „bourdonner“, adecă întrevedem la Neo-latiniĭ din Occident existinţa unuĭ sufix verbal cu -*n*- corespunḑător românuluĭ *-ăesc*=-ănesc, dar remas acolo fără desvoltare.

b) cât se atinge de sufixul verbal deminutivo-frequentativ cu -*l*-, apoĭ el se află deja în latinitatea clasică: „cantillare“, „sorbillare“, „vacillare“ etc.,

propaginându-se apoĭ cu belşug în graĭurile neo-latine: fr. „sautiller“ — vechĭu „sauteler“ — ital. „saltellare“, „grommeler“, „harceler“, „chanceler“, „babiller“, „tortiller“, „brandiller“, „ruisseler“, „gazouiller“ etc.

Nu aducem exemple din italiana, proventala, spanióla şi celelalte dialecte romanice occidentale, căcĭ ele se apropiă de graĭul nostru maĭ mult decât francesa, şi prin urmare cuprind à-fortiori elementele linguistice cele comune nouĕ şi Francesilor.

Cuvîntul românesc cel maĭ remarcabil cu sufixul *-ăesc* este m o l f *ă e s c*, nu numaĭ pentru că ni se presintă toto-dată sub forma m o r f o l e s c, adecă cu sufixul colateral -lesc, dar pentru că póte fi urmărit pînă şi'n latinitatea rustică.

Forma m o r f o l e s c, uĭtată în dicţionare, este tot atât de poporană ca şi forma m o l f *ă e s c*. Vlăhuţă o întrebuinţéză figurat:

Nevoĭaşiĭ noştri criticĭ, spadasiniĭ damblagiĭ,
Cariĭ neputênd să musce, m o r f o l e s c arta
'n gingiĭ...

M o r f o l e s c şi m o l f *ă e s c* se trag d'o potrivă, prin cele douĕ sufixurĭ sinonimice, dintr'un prototip m o r f, în m o l f *ă e s c* trecênd *r* de'naintea labialeĭ în *l* întocmaĭ ca în „tu*l*pină = t*r*upină“. Laurian şi Massim (Gloss. 383) ne asigură că: „se aude fórte des cu *r* în loc de *l*, m o r f ă i r e, m o r f ă e s c, m o r f ă i t o r etc., avênd sensul de m o r f ă i r e cu adaos de a strica neteditatea veşmintelor, şedênd, călcând pe ele şi strîngêndu-le în tot modul...“ Acest „adaos de sens“ este închipuit. Negreşit, s'ar puté dice „a m o r f o l i saŭ a m o l f *ă i* haĭne“, atuncĭ când le cocoloşim fără a le rumpe, după analogia aceluĭa care m o r f o l e s c e saŭ m o l f *ă e s c e* bucate. Dar în privinţa haĭnelor cuvîntul românesc cel obicĭnuit este m o t o t o l e s c. Dacă Laurian şi Massim ţineaŭ atâta la pretinsul „adaos de sens“, acésta a fost numaĭ şi numaĭ pentru ca prin noţiunea de „diformare“ să pótă ajunge la etimologia dela grecul *μορφή* „formă“. Eĭ nu s'aŭ sfiit, cu acest scop, chiar de a plăsmui substantiviĭ m o r f u şi s m o r f u, aducênd drept specimene de întrebuinţarea lor nesce frase ca: „m o r f u l fustelor nóstre e de plâns“, „s m o r f u l prunculuĭ face să crape ţîţele mameĭ“ etc. Laurian şi Massim aŭ amestecat aci pe grecul *μορφή* „formă“ cu italianul smorfia „grimasă“, carĭ ambele aŭ putut să se furişeze la noĭ în limba cărturarilor din epoca fanariotică şi din acea a Văcărescilor, dar poporane n'aŭ fost câtu-ĭ lumea. Cihac, ca şi ceĭ-lalţĭ lexiografĭ aĭ noştri, cunósce numaĭ variantul m o l f *ă e s c*, pe care'l traduce (Dicţ. II p. 202) prin: „murmurer, mâchonner, grignoter, pignocher“. Sensul „murmurer“ figuréză pe prima liniă. Dar m o l f *ă e s c* nu însemnéză nicĭ o dată „murmurer“. Neapĕrat, prin analogiă cu m o l f *ă i r e a* bucatelor, se póte dice metaforic: a m o l f *ă i* cuvinte, franţusesce „mâchonner ses paroles“; însă Românul are pentru acéstă figură o mulţime de termenĭ propriĭ: a m o r m ă i, a b u ĭ g u i, a b o m b ă n i, a b ă l b ă i, a b o l b o r o s i, a g ă n g ă n i etc. După cum Laurian şi Massim aŭ născocit un „adaos de sens“ pentru ca să dea cuvînteluĭ o paternitate grécă, tot aşa Cihac a închipuit şi el un alt „adaos de sens“, cu ajutorul căruĭa să'l pótă slavisà. Inţelesul de „murmurer“ îĭ trebuĭa cu or-ce preţ, căcĭ rusesce m o l v i t ĭ însemnéză „parler“. Printr'un adaos la ureche, din cal se face măgar; printr'un mititel „chiffonner “saŭ

„murmurer“, acătat la înțelesurile cele adevĕrate ale cuvîntului morfolesc saŭ molfăesc, il faceți grecesc saŭ rusesc; procedura este aceiași. Se înțelege dela sine că „adaosurile de sens“ sînt rele nu numaĭ când ne duc la Grecĭ și la Rușĭ, dar și atunci când ne împing cu de-a sila la Roma. Nu maĭ puțin vinovat decât Cihac este episcopul Bobb, când în dicționarul seŭ din 1822 adaogă la molfăesc sensul de „a muĭà“, prin care'l identifică cu latinul mollefacio.

De unde dară vine morfolesc saŭ molfăesc? Nicĭ cu grecul μορφή, nicĭ cu rusul molvitĭ, nicĭ cu latinul mollefacio, nu se potrivesce. Am spus că lexicografiĭ noștri cunosc numaĭ variantul molfăesc, pe care 'l explică în următorul mod. Lexicon Budan: „langsam essen, lente vel tarde edo“; Sava Barcianu: „langsam kauen, knaupeln“; Costinescu: „a mânca fără dinți, a mânca încet fără poftă“; Pontbriant: „grignoter, ronger, pignocher, manger lentement“; Polysu: „naschen, knaupeln, langsam essen“; Poĭenar și Aaron: „pignocher, a cĭuguli, a molfăi, a mânca fără poftă, luând bucățele fórte micĭ în gură.“ Așa dară sensul primar al cuvîntuluĭ este mănânc; sensul secundar: mănânc a-lene saŭ a-nevoe; or-ce alt sens e figurat.

Alături cu al nostru morfolesc și molfăesc ne întimpină în vechea francesă treĭ varianturĭ: „morfer, morfier, morfiailler“, tóte cu sensul primar de mănânc, din carĭ la Littré nu s'a strecurat decât: „Morfer. Terme hors d'usage. Manger goulûment“, cu o citațiune din Charles de Sorel, Histoire de Francion, Paris 1622.

Afară de un pasagiu din Rabelais cu "morfiailler", Godefroy (Dict. de l'ancienne langue française, V. 405) citéză altele de prin diferițiĭ scriitorĭ din secolul XVI, și tot-o-dată substantivul „morfe = mâncare“, bună-óră:

Tout se faict pour la morfe; on a beau estre accort,
Sans cela tout n'est rien, le plus vif semble mort..

Godefroy a scăpat din vedere numaĭ pe medievalul „morfée = imbucătură“ într'un act al mănăstirii de Pipriac: „Morphea panis et pintaphus vini = une bouchée de pain et une pinte de vin“ (Du Cange, Gloss. Lat. ed. Carpent., IV p. 550).

Cel maĭ vechiŭ mare dicționar al limbeĭ francese, publicat de Randle Cotgrave în London la 1611, este fórte important prin amăruntele pe carĭ ni le dă asupra sensuluĭ luĭ „morfiailler“ și al derivatelor sale, anume:

„Morfiailler, a mânca cu lăcomiă, a mânca saŭ a bé cu grabă, dar cu gura ne'ndemânatecă a mesteca și a înghiți (with the mouth ill-favouredly in chawing, or in swallowing)“;

„Morfiaillie, mâncare lacomă, ne'ndemânatecă saŭ nemestecată (ill-favoured or hastly devouring)“;

„Morfiailleres, bucate mâncate lacom și ne'ndemânatec (ill-favouredly taken in).“

Prin ne'ndemânarea mâncării, „ill-favouredness“, asupra căriia Cotgrave insistă atâta, francesul "morfiailler“ se identifică cu românul morfolesc nu numaĭ în sensul primar, dar și 'n cel secundar. Ambele sensurĭ se păstréză și maĭ bine pînă astădĭ în unele dialecte francese. Iată, de exemplu, ce dice Godefroy din dialectul dela Hainaut în Belgia: „morfelier, mâcher une chose à demi en la mordant de tous les sens.“ De asemenea în dialectul dela Franche

Comté, „mourfiller“ însemnéză a mânca des, dar câte puţin: „manger peu, mais souvent“, tocmaĭ funcţiunea cea deminutiv-frequentativă a românuluĭ morfolesc, care pînă şi prin sufixul *-l-* se întâlnesce cu francesul „morfélier, mourfiller, morfiailler“.

Dacă Littré ar fi cunoscut vechimea, respândirea curat poporană şi nuanţele luĭ „morfe“ cu derivatele sale în limba francesă, ba tocmaĭ în dialectele cele nordice ca Hainaut saŭ Franche-Comté, el nu l'ar fi creḑut împrumutat din Italia, de unde împrumuturile francese s'aŭ făcut tóte maĭ târḑiŭ şi prin canalul literar. Italienii, în adevĕr, aŭ şi eĭ din vechime verbul „morfire“ şi substantivul „morfia“, dar în nesce condiţiunĭ maĭ puţin caracteristice decât acelea pe carĭ le-am vĕḑut în varianturile francese.

In dialectul veneţian „morfir“ însemnéză a mânca, iar „morfia“ gură (Boerio, ed. 1867 p. 426). Ambele cuvinte sînt şi maĭ familiare în Toscana. Din limba literară ele aŭ perit de-mult, conservându-se însă în vechile texturĭ. Ast-fel la Mattio Franzesi, Rime burlesque (Firenze 1555, II, 194), noĭ citim :

Mercore stemmo in Viterbo a morfire,
E dopo pranzo—alquanto dormire...,

ĭar celebrul istoric şi poet florentin Benedetto Varchi (L'Hercolano, Vinetia 1580, p. 52) ḑice: „chiamano i Firentini Berlingaiuoli e Berlingatori coloro, i quali si dilettano d'empiere la morfia, cioè la bocca, papando e leccando...“

Italienii dară aŭ reţinut în varianturile lor numaĭ sensul primar „mănânc“, perḑênd pe cel secundar „a-lene“, care a remas la Românĭ şi la Francesĭ. Dacă n'ar fi cunoscute decât tipul italian şi tipul românesc, identificarea lor ar remâné o simplă ipotesă nedovedită. Numaĭ varianturile francese, maĭ ales acelea din Cotgrave şi din dialectele nordice, aşéḑă o temeliă seriósă şi aduc o demonstraţiune sciinţifică. Când o vorbă, sub aceĭaşĭ formă şi cu acelaşĭ sens, ba încă cu cel primar şi cu cel secundar tot-o-dată, trăesce în gura poporuluĭ, cu totul afară din sfera literară, în Dacia şi 'n Gallia, chiar dacă n'ar fi lăsat o urmă adâncă şi 'n Italia, acésta ne-ar ajunge pe deplin pentru a constata că se trage dintr'un prototip latin rustic. Ce-va maĭ mult; noĭ putem afirma că prototipul a fost anume din dialectul umbric, care conserva pe *f* după *r*, pe când dialectul latin propriŭ ḑis îl schimba în *b*, de exemplu: latinul „verbum“=umbricul „verf“; dar acésta ne-ar duce pré departe, şi—fiind-că latinul *b* şi umbricul *f* corespund ario-europeuluĭ *dh*—cine scie dacă nu ne-am urca pe nesimţite la radicala sanscrită mardh „humidum esse, humectari“, care în dialectul vedic exprimă tocmaĭ noţiunea de un act lenevos: „lässig werden“ (Grassmann, Wtb. z. Rigveda p. 1060).

In prima jumătate a secoluluĭ XVII, atât la Italienĭ „morfire“ şi „morfia“, precum şi la Francesĭ „morfer, morfiailler, morfe“ etc. aŭ despărut din limba literară şi din stratul cel burges. Atâta aşteptaŭ pungaşiĭ pentru ca să introducă aceste vorbe în „argot“ saŭ „gergo“. Astfel în gergul italian morfa însemnéză „fóme“, morfia „gură“, morfezzo „mănânc“ (Fr. Michel, Dict. d'argot p. 279, 431); ĭar în argotul frances: morfe „mâncare“, morfante „farfurie“ şi morfier „a mânca“. Chiar în Franţa însă pungaşiĭ aŭ uĭtat saŭ aŭ nesocotit sensul cel secundar al cuvîntuluĭ, lăsând nu-

mai pe cel primar. Furtișagul nu e vechiŭ. Epoca luĭ se póte urmări. Intr'o carte fórte curiósă, întitulată: „Le jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps", publicată la 1634 (Nisard, Hist. d. livres populaires, II p. 404), noĭ citim: „Manger, c'était briffer ou gouffier, á présent c'est morfier". Prin urmare, pe când scriea Rabelais și chiar Charles de Sorel, hoțiĭ nu întrebuințaŭ încă acéstă vorbă.

Diez (Etymol. Wtb.[2] II p. 46), cunoscênd numaĭ forma italiană și pe una singură din cele francese, le trage din olandesul medieval morfen „a mânca cu lăcomiă", pe care 'l găsesce și 'n medio-germanul murpfen. Față cu formele francese dialectale și cu cele doŭ forme române, este învederat că Olandesiĭ din vécul de mijloc împrumutaseră acest cuvînt curat romanic dela Francesiĭ din Belgia, și l'aŭ dat atuncĭ și Germanilor, dar uniĭ și alțiĭ l'aŭ perdut în urmă. Să amintim în trécĕt, că dacă vorba ar fi fost germană din bașțină, ea neapĕrat trebuĭa să sune la Olandesĭ „morpen", nicĭ odată „morfen". Se scie că, după legile fonetice, un *f* saŭ *pf* german propriŭ dis nu póte să corespundă unuĭ *f* olandes.

v. *-elesc.—L.*

Ăl s. **âl.** **Âla** s. **âla.** —v. *Ă.— Hàla.*

Âmă s. **ămă.** — v. *Imă.*

-ănèsc. — v. *-ăesc.*

Ânger. — v. *Înger.*

Âoleo! interj.; cri de douleur ou plutôt de dépit, pris souvent en plaisanterie. Este un variant al luĭ aoleo. In următorul pasagĭu din Jipescu, Opincaru p. 40, ambele forme ne apar una lîngă alta, ca un fel de reduplicare diferențiată:

„...Auḑirățĭ, fă leĭcă, că bou ăl co dalb al lu nenea Radu Bobeĭcă și-a scrântit un picĭor dĕ dinainte?

„— Aoleo și *âoleo*, strigară toțĭ și tóte..."

v. *Aoleo.*

Ăpăèsc s. **hăpăesc** (*ăpăit, ăpăire*) vb.; happer. Cihac (II, 135) are numaĭ forma „hăpuesc", care nu e corectă, căcĭ sufixul verbal -uesc fiind numaĭ denominativ, „hăpuesc" ar însemna „a face hapurĭ". Deși el traduce cuvîntul prin happer, totuși ne asigură că este slavic din rusul „hapatĭ"! *Ăpăesc* saŭ *hăpăesc* nu e slavic, nu e nicĭ latin, ci este o simplă onomatopeă hap „tirée du bruit de la bouche qui saisit, qui happe" (Littré). O pot avé prin urmare, și póte că o și aŭ, Irochesiĭ saŭ Hotentoțiĭ.

„Vasile *ăpăesce* când mănâncă, par'că i se bate lupiĭ la gură" (Ath. Stoenescu, Ialomița, c. Perieților).

v. *-ăesc.—Hapcă.—Hăpăesc.*

Ărà! s. **ăraa! ăraaa!** interj. de dépit inattendu. Ca interjecțiune, exprimă ideĭa de: „am pățit'o!" dar fórte energic și nuanțat prin lungirea vocaleĭ finale.

Basmul „Doĭ Feți-logofeți" din Bucovina (Sbiera, Poveștĭ p. 112): „Hargatele s'aŭ dus cu mațele la apă și încep a le spĕla. Numaĭ ce auḑĭ că strigă una: *Ăraaa!* că am scăpat un mățișor! Ce să mĕ fac eŭ? Am să mĕ duc de-acuma pe lume!.."

Interjecţiunea „*ăra*!“ nu este în fond decât primele doŭ silabe din exclamaţiunea fórte poporană în Bucovina: araca'n-de-mine = saraca'n-demine, despre care veḑĭ maĭ sus (pag. 1448).

v. *Sărac.* — *R.*

Ărdâŭ. — v. *Hărdâŭ.*

Ăripĭ. — v. *Aripă.* — *Ă.*

-ârlă. — v. *-îrlă.*

-âŭ, suffixe nominal augmentativ avec une nuance péjorative. Finalul -âŭ nu e de loc sufix românesc într'o mulţime de cuvinte străine, maĭ ales ungurescĭ, precum: „hărdâŭ=hordó“, „birâŭ = biró“, „heleştâŭ = halastó“, „măngălâŭ = mángoló“, „şaugâŭ = sóvágó“ etc., ci numaĭ când se acaţă la o tulpină:

1°. românéscă:

a) fie nominală ca în: molâĭ „paresseux“ din „móle=mou“, ţingâĭ „marjolet, blanc-bec“ dela „ţinc=petit chien“, tăndălâĭ „lourdeau“ dela „tăndală=rustre, naïf“, albâŭ „blanchâtre“ etc.;

b) fie verbală ca în: lingâŭ „piqueassiettes“ dela „ling=lécher“, măncâĭ „glouton“ dela „mânc = manger“ etc.;

2°. străină saŭ despărută din graĭu, precum: flăcâĭ (cfr. paleosl. hlakŭ), lălâĭ (cfr. a umbla lela), plăpâĭ (cfr. plăpând), dulâĭ (cfr. formele feminine dolcă, dulcuţă), etc.

Sînt interesante:

1°. casurile în carĭ *-âĭ* se adaogă la un element sufixal *-l-*: fătă-*l*-âĭ „hermaphrodite“ dela „fată=fille“, mută-*l*-âĭ „niais“ dela „mut = muet“, răḑă-*l*-âĭ „grosse lime“ dela „raḑ= raser“ etc.;

2°. casurile când *-âĭ* formézĕ un singur sufix augmentativo-deminutiv prin unire cu sufixul -uş, ca în bătâuş=bătâĭ+uş saŭ jucâuş=jucâĭ+uş;

3°. casurile când *-âĭ* lungesce numirile danţurilor poporane, ca în agănâĭ saŭ în femininul arcan*auă*.

Pe lângă *-auă*, femininul din *-âĭ* se face: *-aucă* ca în dul*aucă* din dulâĭ, *-âe* ca în molâe din molâĭ, *-óĭcă* ca în nătăr*óĭcă* din nătărâĭ.

La Românii Ardelenĭ din regiunea Năsăuduluĭ (Gazeta Transilvanieĭ 1887 No. 262):

„cĭacănâĭ (la feminin cĭacă-n*aucă*)=om carele nu scie, că mânca-va orĭ bé-va;

„lefărdâĭ (lefărd*aucă*)=om care grăesce fără şir, fără legătură“.

Aci e locul de a constata adevĕrata origine a cuvîntuluĭ nătărâĭ „niais“, pe care Cihac (II, 213) îl trage din serbul tartati „bégayer“. Nătărâĭ este un negativ: ne-tărăĭ. El derivă prin *-âĭ* din vechĭul adjectiv „netare= faible, pas fort“, pe care 'l găsim în Predica din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 124): „netare semu noi oamerii, dereptŭ acé nu ni se cade să ne dămu noi cu voĭa-ne în ispiti, că ispitele sântu ale ei noastre credinţe să avemu răbdare...“ Din „netare=pas fort“ Românĭ aŭ tras noţiunea de „niais“, după cum din „nebun=pas bon“ aŭ tras de acea de „fou“.

v. *Negljob.* — *Nebun.*

Formele colaterale bădărâŭ şi bădăran saŭ lungâĭ şi lungan pe de o parte, pe de alta derivaţiunea sufixuluĭ verbal -ăesc din -ănesc, ne arată că pejorativul *-âĭ* este o diferenţiare din augmentativul -an=ann

(v. [3] *-an*), ba une-orĭ chĭar din sufixul de proveninţă -an=-én (v. *-én*), ca în exemplul următor:

Frâncu-Candrea, Moţiĭ p. 116: „Numele de familiă ca Feier, Zabor, Sabo, Bistrai etc. sînt numile unor vechĭ familiĭ nobile române; ĭar numile Lăzâŭ, Tisâŭ sînt formate dela comuneie Tisa, Laz. Terminaţiunea *âŭ* este equivalentă cu an, de ex.: Lăzâŭ=Lăzan, Tisâŭ=Tisan...“

v. *Agănâŭ*. — [3] *-an*. — *-ăesc*. — *-ul*. — *-uş* . . .

ADDENDA

(VEDI ADDENDA DUPĂ PAG. 1116).

La colóna 92, după rîndul 6, a se adăoga:

Versările de sânge, întâmplate în diferite timpuri la *Abrud* între Unguri şi Români, a dat nascere în Ardél la o locuţiune proverbială: „sănătate dela *Abrud*=mórte“.

Basmul „Busuĭoc şi Măgheran“ de peste Carpaţi (Familia din Pesta 1883 p. 174): „A venit acum şi rîndul leuluĭ. Dacă nicĭ luĭ nu i s'a sfeti să pótă aduce palosul, apoĭ sănătate de la *Abrud*!...“

La colóna 93, după rîndul 22, a se intercala:

Abrudénca.—v. [2]*Ardelenésca.*

La colóna 93, între cuvintele «Abrudén şi «Abubă», a se intercala:

Abùa s. **bùa**, sorte de dodo, refrain de certaines berceuses. Se ḑice în loc de nani-nani, care este pentru cântecele românescĭ de légĕn termenul cel maĭ obicĭnuit, respândit de asemenea la tóte popórele neo-latine şi la Neo-grecĭ, pe când la Slavĭ şi la Germanĭ îĭ corespunde „lulli“. Pe lîngă aceste doĕ expresiunĭ tipice, maĭ există însă altele de o circulaţiune maĭ restrînsă, precum este „dodo“ la Francesĭ şi 'n parte la Germanĭ, „eia popeia“ la Germanĭ, „baĭu“ la Ruşĭ etc., ĭar printre acestea şi *abua* saŭ *bua* la Româniĭ din Austro-ungaria.

În Satmar:

Abua-te cu mama
Că mama te-a legĕna;
Cucă-te tu pititel
Şi te scólă plugărel;
Cucă-te şi te-*abuă*
Şi te scólă mânĭ la ḑuă!..

(Ungaria, c. Şomcuta-mare).

In acest variant *abua* figuréză ca şi când ar fi un verb: „a se *abuà* = a adormi“, întocmaĭ după cum din „nani“ Italienĭ aŭ făcut „nannare“ şi „ninnare“, ĭar Neo-grecĭ „*ναναρίζω*“.

Forma maĭ întrebuinţată este *bua*, fără accepţiune verbală.

Iată treĭ varianturĭ din Ardél:

Bua, bua, bua,
Puĭu mamiĭ,
Drag frumos,
Crescĭ luminos
Şi să fiĭ pré norocos,
Să trăescĭ nepăcătos;
Pentru tine mĕ năcăjesc
Şi în lume mĕ amăresc,
Să te cresc,
Să te măresc!

(Cohalm).

Bua, bua, bua,
Puişor ş'al meŭ drăguţ,
Ficĭor fă-te mare mărişor
Ca să'mĭ fiĭ de ajutor,
Şi să'mĭ ieĭ boul de corn
Şi la 'ntors şi la ogor;
Pentru tine mĕ căsnesc
Ca să te cresc.
Să te măresc;
Haide luĭcă
De mi'l culcă,
Şi tu cĭóră
De mi'l scólă,
Şi tu pesce
De mi'l cresce,
Şi tu raţă
De'l rĕsfaţă,
Şi tu ţarcă
De'l îmbracă,
Numaĭ mare să se facă,
Să créscă,
Să 'mbătrânéscă
Pe lume să vecuéscă!..

(Tot de acolo).

Bua, bua cu mama,
Că mama te-a legĕna
Şi frumos ţĭ-a descânta:
Bua, bua, puĭul mameĭ,
Dragul mameĭ frumuşel,
Pînă'ĭ cresce măricel!..

(Gazeta Transilvanieĭ, 1891 No. 32).

Iată şi un variant din Banat:

Bua, bua, Ionaş,
Dragul mameĭ copilaş!
Tacĭ şi dormĭ încetişor,
Sufletul meŭ puĭuşor;
Pînă ḑiua te-a trezi,
Mama bună te-a păzi,
Pe-al eĭ pept te'ĭ odihni!
Bua, bua, păunaş,
Scumpul mameĭ îngeraş!..

(Familia din Poşta, 1875, p. 74).

Albanesce, după dialectul gheghic, b u ĭ însemnéză „dormĭ“ (Hahn, Alb. Stud. Wtb. 16).

v. *Lĭuli.—Nani.*

La colóna 119, după rîndul 4, a se intercala:

4. **Ac**, vb.; apporter. O cĭudată contracţiune poporană din a d u c, întrebuinţată numaĭ în unele forme ale verbuluĭ.

Tu 'l mâĭ la foc
Şi el ţĭ-*ace* busuĭoc...

(G. D. Teodorescu, Proverbe, p. 62).

Balada „Gelip Costea“:

Aḑĭ e Luni şi mâine Marţi,
Vine Costea din Galaţĭ
Ş'*ace* sare
La mieóre
Şi bolovanĭ
La cărlanĭ...,

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 514) observă: „sincopare în loc de ş i a d u c e, ca în s'*ac* (s'aduc), s'*acă* (să aducă)“.

La colóna 120, după rîndul 19, a se intercala:

4. **Acăr**, s. n.; instrument en fer employé pour séparer les cheveux de la fiancée. Dela a c cu sufixul adjectival a r = lat. -arium, ceea ce arată că se presupune înainte un substantiv, probabil „peptene“, adecă: (pecten) a c u a r i u m (cfr. *-ar*).

S. F. Marian, Nunta la Românĭ p. 379: „După ce s'aŭ adunat toţĭ ceĭ ce aŭ avut să se adune, încep druscele şi cu nevestele cele tinere, ca şi 'n sara premergĕtóre, a pĭeptĕna pre mirésă, a'ĭ despărţi pĕrul, adecă a-ĭ face cărare cu un fel de unéltă de fĭer numită *acar*, care ne aduce a-minte de hasta coelibaris a Romanilor...“ Apoĭ maĭ jos: „*Acarul* este o unéltă de fĭer orĭ şi de aramă, lătuţă de un deget, la ambele capete rŏtunjdită şi adunate niţel spre olaltă, avênd astfel forma unuĭ corn (chiflă) de mâncare. Pe lîngă acest *acar* se construesce concĭul şi peste dînsul se pune maĭ pe urmă învĕlitórea...“

v. [1]*Ac.* — *Concĭu.*

La colóna 172, după cuvîntul *Achipăesc*, a se intercala:

Achiŭ (plur. *achiurĭ*), s. n.; t. de billard: acquit. Sinonim cu tac. Se aude maĭ ales în Moldova. Vine din francesul acquit (Şăinénu, Dict. rom. germ 3); să observăm însă că bâţul cu care se jócă la biliard se chĭamă şi la Ruşĭ kiĭ „bâton“, şi că Românĭĭ, maĭ cu samă Moldovenĭĭ, aŭ învĕţat biliardul în timpul ocupaţiunilor rusescĭ.

I. Ianov (Conv. lit. 1867 p. 212):

> Amoreze am vr'o două,
> Una de alta nu sciŭ;
> Sînt tînĕr de moda nouă:
> Cred în cărţi şi în *achiŭ!*..

v, [2]*Tac.*

La colóna 179, după cuvîntul «Acia», a se intercala:

Acic (plur. *acicurĭ*), s. n.; t. de Mar.: sorte d'embarquement. Un fel de şaĭcă. Cuvînt turcesc, care ne întîmpină nu o-dată în Condica Vistierieĭ din 1693 (ed. Aricescu), maĭ ales pe pag. 180, unde se menţionézĕ alăturĭ cu seĭcĭ, caice şi burazanĭ:

„Cheltuéla acestor banĭ de birul şeĭcilor care scrie înapoĭ unde s'aŭ dat, pe cum arată în jos anume:

„5000 tal. s'aŭ dat la Hagi-Ali pentru gătirea celor cincĭ caice ce se gătesc cu banĭ den haracĭu, afară den ce i s'aŭ dat den haracĭu.

„2085 tal. s'aŭ dat pe cherestéoa ce s'aŭ cumpărat dela Gĭurgĭuvénĭ, scânduri şi crivacĭ şi cuşaclâcurĭ de s'aŭ dat pentru 20 de *acicurĭ*.

„1440 tal. s'aŭ dat la Ibraim Aga, voivoda dela Gĭurgĭov, pentru deresul burazanilor cu sebepi-takrir.

„800 tal. s'aŭ dat ér la Ibraim Aga pentru deresul *acicurilor* celor vechĭ cu sebepi-takrir.

„1035 tal. s'aŭ dat darurile Ibraim Agăĭ, când aŭ venit aicĭa de s'aŭ luat socotélă pentru cherestéoa ce i s'aŭ dat pentru *acicurĭ* şi pentru alţĭ banĭ ce i s'aŭ dat.

„175 ½ tal. s'aŭ trimis la Sterie Căpit. ot — de aŭ făcut 1370 de opacine de le-aŭ dat la Căpitan-Paşa de Dunăre pentru *acicurĭ* şi pentru seĭcĭ..“

Cuvintele din urmă ne-ar face a crede că *acic* era ce-va maĭ mult decât şaică, de óră-ce figurézĕ pe prima liniă.

Acic se află şi la Dumitrache Stolnicul în Istoria anilor 1769 — 74, al căriĭa editor, d. V. A. Urechĭa (Anal. Acad. Rom. X p. 470) îl explică: „*acicurĭ*, bărcĭ cu câte o văslă saŭ pânză largă în formă de şeicĭ“.

v. *Şaĭcă.* — [1]*Turc.*

La colóna 199, după rîndul 19, a se intercala:

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, Martie 14 (f. 35 a): „dracii, nu prin visurĭ, ce avidomă i să arăta să'l îngrozască de'ĭ audzăĭa şi alţăĭ strigând benedicte, benedicte, şi nerăspundzându-le, întorsără de'l blăstăma dzâcându: maledicte, ce te *acoliseştĭ* de noĭ?..“

La colóna 222, după rîndul 19, a se adăoga:

Ca şi aghios, ca şi aliluĭa, *acsion* a căpĕtat la noĭ o întrebuinţare gluméţă.

P. Ispirescu, Snóve, p. 95:

Popiĭ dela Richiţele
Toţĭ aveaŭ ciubuce şi lulele;
Numaĭ biet popa Stoian
Cu luléua de cocén.
Când mergeaŭ la rugăcĭune,
Toţĭ luaŭ câte-un tăcĭune;
Când era pe l'Aghios,
Eşia fumul gros;
Éră când pe l' *Acsion.*
Nu se vedea om cu om.

v. *Aghios. — Aliluĭa.*

La colóna 285, după rîndul 27, a se intercala:

La Moţiĭ din Ardél (Frâncu-Candrea, Munţiĭ apusenĭ p. 107) se aude *azăpost* şi azăpostos „loc scutit de vînt“, care totuşĭ se chiamă maĭ des zăpode. Este învederat că numaĭ silaba zăp- din „zăpode“, adecă din sinonimul cel maĭ circulator, a concurs a preface în *z* pe *d* din *adăpost.*

La colóna 339, după rîndul 28, a se adăuga:

Fără a ne rosti pentru saŭ contra, atragem atenţiunea linguiştilor asupra sufixuluĭ onomastic -edius şi -edia în dialectele cele antice ale Italieĭ sudice, un sufix despre care Mommsen (Unterital. Dialekte p. 347) dice: „Die Namen wie Atiedius und Anaiedius gehören ebenfalls zu den Eigenthümlichkeiten der marsischen und abruzzesischen Distrikte, es finden sich auf dortigen Inschriften z. B. Amaredius (cf. Amaradia), Appaedius (cf. Apadia), Decumedius (cf. Mehadia), Musedius, Novelledius, Numiedius, Pappedius, Paquedius, Pescennedius, Petedius und Petiedius, Poppedius, Staedius, Statedius, Titedius, Veredius (cf. Varadia), Vettedius und Vettiedius — meistens Verlängerungen bekannter Geschlechtsnamen, wie z. B. neben Anaiedius auch Anaius vorkommt.“ Să nu uĭtăm forma „Meh-edia“ lîngă „Meh-adia,“ „Crev-edia“ etc.

Adaog totuşĭ încă o dată, că acésta nu este decât o simplă ipotesă, originea românuluĭ *-adia* neîncetând de a fi fórte întunecósă, dar şi fórte interesantă.

Teoria d-luĭ Putnoki despre ungurismul luĭ *-adia* la noĭ, prin urmare şi la Serbĭ, — maĭ sciĭ dacă nu şi 'n anticele dialecte ale Italieĭ! — a se vedé în „Ungaria“ d-luĭ Gr. Moldovan, I p. 189. El ne asigură că „Mehadia“, „Ciocadia“, „Amaradia“ etc. trebuesc accentate pe *i;* o fi trebuind pentru etimologia d-sale, dar nu este aşa. Intemeiându-se pe acéstă eróre fundamentală, el susţine apoĭ că tóte numirile cu *-adia* derivă din numirĭ topice ungurescĭ cu -ad (Csanad, Disznod etc.) prin adaosul sufixuluĭ -ìa, pe când în „Mehàdia“, „Ciocàdia“, „Amaràdia“, încă o dată, nu există nicĭ un sufix tonic -ìa. Maĭ nóstim decât tóte este că, pentru a'şĭ întări părerea, d. Put-

noki citézã pînã şi sufixul -ìa în grecul *Μακεδονία*! I-ar fi fost maĭ lesne de a cita pe românul „neroḑia“, în care însã, tocmaĭ din causa luĭ -ìa, s'a făcut trecerea luĭ *d* în *z*, pe când în „Mehàdia“ acest *d* se ţine ţépĕn. Unguriĭ, cu tipicul lor accent pe prima silabă, puteaŭ să facă un -a d saŭ -o d din românul *-adia*, dar din maghiarul -a d saŭ -o d e foneticesce peste putinţă de a ajunge la românul *-àdia*, ba nicĭ măcar la *-adìa*, al căruĭ *-d-* ar fi trecut în *-z-*. Aşa dară maĭ trimitem o dată pe d. Putnoki la „neroḑiă“ în loc să alerge la „*Μακεδονία*.“

La colóna 481, după rîndul 26, a se adăuga:

În „l'Avare“ al luĭ Molière, localisat de I. Ruset (Sgârcitul, Buc. 1836, p. 48): „niştе perdele foarte delicate de *agabaniu* cu a l e s ă t u r ĭ, şi cĭucurĭ de mătase cu cĭocănele poleite...“

La colóna 490, după rîndul 30, a se intercala:

Agâmbàlă, s. f.; épilépsie, maladie grave. Cuvînt întrebuinţat la Românіĭ Ardelenĭ din regiunea Năsăuduluĭ (Gazeta Transilvanieĭ 1887 No. 262): „*agâmbală* = stropşală, nevoe, bólă rea“; şi tot acolo verbul „a a g â m b a = a stropşi, a apuca pe cine-va nevoĭa“.

In latina medievală g a m b a se numĭa un fel de bólă de pĭele: „unguentum ad sanandas g a m b a s et omnes plagas“, ḑice tractatul de chirurgiă a luĭ Constantin Africanul (Du Cange, v. Gamba). Ca termen medical, cuvîntul a pătruns atuncĭ şi la Slavĭ, căcĭ în paleo-slavica гѫбавъ (rostit: *gom*bavŭ) însemnézã „lepros“, гѫба (*gom*ba) — „burete“, litvanul g u m b a s „burete“ şi „umflătură pe corp“ etc. (Miklosich, Etymol. Wtb. 71). De aci vine şi românul *agâmbală*, a g â m b e z, prin prepositionalul *a* (=lat. a d), cu o schimbare însă a sensuluĭ patologic.

v. *Bólă.—Gubav.*

Agâmbèz.—v. *Agâmbală.*

La colóna 495, după rîndul 21, a se adăoga:

Despre *agem* (*adzem*) ca termen musical turcesc vorbesce deja Cantemir, Operele, ed. Acad. Rom. t. 7 p. 85)..

La colóna 501, după rîndul 38, a se intercala:

La Moţiĭ din Munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ (Frâncu-Cândrea p. 107) *agest* însemnézã „loc scutit de vînt“.

La colóna 510, după rîndul 2, a se intercala:

I. Rasti, în traducerea din Molière (Vicleniile luĭ Scapin, Bucur. 1836 p. 15): „Fugĭ de aicĭ, să nu te vĕz în ochiĭ meĭ! eu când eram în vârsta ta înşelam şi pe *aghiuţă*...“

La colóna 545, rîndul 25, a se rectifica, după cuvîntul «îndémnă»:

boiĭ a merge maĭ încet.

La colóna 546, după rîndul 43, a se adăoga:

La capĕtul nordic al Italieĭ, acelaşĭ *aho* ne întîmpină la Venetiani. Boerio (Diz. d. dial. Venez. ed. 1867 p. 38) ḑice: „A o. Voce usata da'villici per fermare il corso de'buoi, e vuol dire:

piano piano, a bell'agio. Nello stesso significato dicono i Veneziani famil. a o, a o, quando un tale facendoti un discorso ti sorprenda con molte confuse parole, delle quali non ti lasci raccapezzare il senso..."

La colóna 557, după rîndul 2, a se intercala:

Ainiș.—v. [1]*Aninș.*

La colóna 563, după rîndul 38, a se adăoga:

Cântec de nuntă din Ardél:

Tăĭeței's subțireĭ,
Poți prinde boiĭ la eĭ;
Găluscele's mititele,
Poți sparge capul cu ele;
Aitura'ĭ prinsă bine
O póte bé orĭ-și-cine...

(Marian, Nuntă p. 669).

La colóna 669, după rîndul 19, a se adăoga:

Cuvîntul se aude și la Românii din Selagiu în Ungaria: „*alacĭu*=ĭedul saŭ cânele alb și cu pete negre" (preutul Em. Bran, c. Bârseul-de-jos).

La colóna 715, după rîndul 23, a se adăoga:

In *Albac* se născuse vestitul Horia. A. Odobescu, Scrieri III, p. 528: „în fundul cel maĭ adânc al văilor, chĭar la obârșia Arieșuluĭ, zace *Albacul*, satul de nascere al luĭ Horia, unde modesta luĭ căscĭóră țĕrănéscă încă și pînă astădĭ se păstréză cu sfințeniă de nepoții eroilor și martirilor dela 1785..."

«Addenda» din tomul I, colóna II, după rîndul 32, a se adăoga:

In adevĕr, tocmaĭ la Românii din Selagiu în Ungaria, departe de orĭ-ce înrîurire neo-grécă, d. Vasile Vaida (Tribuna din Sibiŭ, 1890, p. 334) constată că: „*alan-dalu*, în cele maĭ multe rînduri cu aspirațiune, însémnă fără cap, fără rost, spulberat", și maĭ aduce o altă vorbă cu a l a -, anume: „A l a - o b g h ĭ a l a, fórte des aspirat, însémnă: a fi aruncat din o mână în alta, nebăgat în samă; se ḑice în deosebĭ despre obiecte, dar în sens figurat și despre ómenĭ, semnificând starea cea maĭ deplorabilă de umilire și înjosire". Acest a l a - o b g h ĭ a l a, care trebuĭ descompus póte în a l a - o b d i - a l a, sună érășĭ fórte turanic.

La colóna 779, după rîndul 6, a se adăoga:

Cumcă -a n în *aldan* este un sufix adaos la tulpina cea primitivă a l d, acésta se confirmă pe deplin prin forma întrebuințată la Românii din Selagiu (Tribuna din Sibiŭ, 1890 No. 85): „à l d u r = acele fire de cânepă carĭ se séměnă între păpușoĭu, saŭ și separat, însă fórte rar, încât să rĕmână între ele mare distanță; sînt seměnate pentru róda mânósă ce aduc". Precum *aldán*, adecă a l d + a n, este un augmentativ din a l d, tot așa à l d u r, adecă a l d + u r, format întocmaĭ ca „fágur=favulus", „strùgur=trugulus", „bour=buvulus" etc., este un deminutiv din același a l d.

La colóna 808, după rîndul 22, a se adăoga:

Este o învederată confusiune, dar confusiune poporană, între *alegere* și le-

g a r e. Aşa în doĭna „Dorul“ din Bucurescĭ:

De cine dorul s'*alégă*
Nu'ĭ paĭo lucru de şagă!..

(G. D. T., Poes. pop. 276).

La colóna 1059, după rîndul 18, a se intercala:

Amèstecul (d'), adv.; à la fois, conjointement. I m p r e u n ă. L a o l a l t ă.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 5 (f. 46 b): „porţâle zidĭuluĭ tocmite cu aur şi argintŭ de-*amĭastecului*...“

v. [2]*Amestec.*

La colóna 1146, după rîndul 14, a se adăoga:

Doĭnă din Ardél:

Fóe verde buruĭană,
Drag îmĭ e numele *Ană*...

(I. B., Trans., 35).

saŭ:

Pe părîul cu spinĭ verdĭ
Mere *Ana* cu scoverdĭ...

(ibid. 408).

La colóna 1152, după rîndul 23, a se intercala:

Anadàn.—v. *Archirie.*

La colóna 1201, după rîndul 3, a se adăoga:

Este interesant că aceĭaşĭ transformaţiune s'a făcut în dialectul sard: „a n c h i n a, tela di Nankin da cui ha preso il nome“ (Spano, ad voc.).

La colóna 1347, după rîndul 2, a se adăuga:

„Frigurile vin maĭ cu sémă din mâncare de dulce în postul Sfinţilor *Apostolĭ*...“ (P. Diaconescu, Muscel, c. Godenĭ).

La colóna 1468, după rîndul 15, a se adăoga:

Arămésă (plur. *arămese*) s. f.; espèce de chaudron. Sinonim cu a r ă m i ă. D. Şăĭnénu îmĭ atrage atenţiunea asupra acestuĭ cuvînt, întrebuinţat de Filimon, Cĭocoiĭ vechĭ p. 231: „aduc numaĭ decât o *arămésă* de vin chihlibariŭ...“

v. [2]*Arămiă.*

La colóna 1496, după rîndul 37, a se adăoga:

Jocul *arcan* există şi la aşa numiţiĭ Huţulĭ, Româniĭ ceĭ rutenisaţĭ din Galiţia, despre carĭ a se vedé cercetarea luĭ Kałużniacki la Miklosich, Wanderungen d. Rumunen p. 49. żelechowski (Ruthenisch-deutsches Wtb. I, 5) ḑice: „A r k a n, Art hucul. Tanz der Männer allein“.

La colóna 1871, în rîndul 1, după cuvîntul «daco-român», a se adăoga:

—afară de Româniĭ din Selagĭu, carĭ ḑic curat m u ţ (Tribuna din Sibiŭ, 1890, No. 93)—

La colóna 2056, după rîndul 4, a se intercala:

Atingime, s. f.; attouchement, contact. La Costachi Conachi, p. 250:

Dela simţirile nóstre o maĭ multă gingă
şime,
Adecă la pipăélă o nespusă *atingime.*

v. [2]·*Atins.—Atinsură.*

La colóna 2130, după rîndul 27, a se intercala:

Aurát, -ă, adj.; doré. O formă participială în loc de a u r i t, ca şi când ar deriva dintr'un verb a u r e z.

Mitropolitul Dosofteĭu, Synaxar 1683, oct. 5 (f. 46 b): „case de aur cu jilţuri *aurate...*“

La colóna 2153 după rîndul 22 a se adăoga:

D. Bugnarĭu (Gazeta Transilvanieĭ 1887, No. 268) ne spune că la Românii din regiunea Năsăuduluĭ a v a m, a v ă n i t însemnéză „om sărac, mişel“. Prin sens, la prima vedere, se pare a fi ce-va cu totul opus luĭ *avan* „tyran“, şi totuşĭ este acelaşĭ cuvînt. Sensul de „mişel“, „misérable“, are doĕ nuanţe deosebite şi chĭar contrare, una de simpatiă şi cea-laltă de antipatiă: „mişel=nenorocit“ şi „mişel=reŭ“. De-la *avan* „reŭ“ Năsăudeniĭ aŭ trecut la *avan* „nenorocit“, schimbând apoĭ pe finalul *-n* în *-m* ca în „bucĭum“, „tărîm“ etc. (v. [2]·*Avramă*), dar conservându'l în derivatul a v ă n i t, format după analogia adjectivilor participalĭ, deşi un verb „avănesc“ nu există.

ERRATA

Pag.	Rînd	Tipărit:	Citesce:
77	7 (de jos)	1714	1704
860	21 (de sus)	1714	1704
126	1 (de jos)	cu	ca